

İSLÂM ÂLİMLERİ ANSİKLOPEDİSİ

HİCRİ DÖRDÜNCÜ ASIR

ABDULLAH BİN ADÎY:

Hadîs ve fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Adiy bin Abdullah bin Muhammed İbn-i Mübârek el-Cürcânî olup, künyesi, Ebû Ahmed'dir. 277 (m. 890) senesinde Zil-kâ'de ayının başlarında doğdu. Kendi şehrinde İbn-i Kattan, hadîs âlimleri arasında ise İbn-i Adîy ismiyle meşhûr oldu. İlim öğrenmek ve hadîs-i şerîf toplamak için İskenderiye ile Semerkand arasında bir çok şehri dolaşmıştır. 365 (m. 976) târihinde Cemâzil-âhır aynım başlarında Gürcan'da vefât etti. İbn-i Adîy, Abdurrahmân bin Kâsım er-Revvâs, Ebû Ukayl Enes bin es-Selm, Ebû Huleyfe el-Cemhî, Hasen bin Süfyan, Behlül bin İshâk el-Enbârî, Ebû Abdurrahmân en-Nesâî, Muhammed bin Yahyâ el-Mervezî, Ebû Ya'lâ el-Musûlî, Abdan el-Ahvâz, Ebû Arûbe ve daha birçok âlimden ilim tahsil etmiş, hadîs-i şerîf öğrenmiştir. Kendisinden de Ebû Abbâs bin Ukde, Ebû Sa'îd el-Maliyenî, Hasen bin Râmîn, Hamza bin Yûsuf es-Sehmî ve daha bir çok âlim ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır.

İbn-i Adîy; hadîs ilminde sika (güvenilir, sağlam) bir râvi, fıkıh ilminde yüksek bir âlim, harâmlardan son derece kaçan, dünyâya ehemmiyet vermeyip, mubahların çoğunu terk etmiş bir âbid (çok ibâdet eden), herkes tarafından sevilen ve sayılan bir zât idi.

297 (m. 909) yıllarında ilim öğrenmek için Şam'a, daha sonra Mısır ve başka yerlere gitti. İlim öğrenmekteki gayreti pek ziyâde olup, her türlü zorluklara göğüs gererdi. Hiçbir şey onun bu azmini kıramadı. Uzun yıllar hiç yatak yüzü görmedi. Verdiği hükümler ve beyanları, kendinden evvel ve sonra gelen âlimlerin hepsinin ilmine ve hükümlerine uygun idi. Kadılar ve âlimler onun hükümlerini aynen kabul edip onun bildirdiğiyle hükmettiler, iyilik ve hayır arayanlar onun sözlerine ve kitaplarına uyup, onlarla amel ettiler.

Hâkim bin Asâkir de onun kendisine müracaat edilen güvenilir bir râvi olduğunu bildirmiş, Hamza es-Sehmî ise, "O hadîs ilminde hâfız (yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle ezbere bilen) i'timâd edilir bir âlim, sağlam bir râvidir. Zamanında onun gibisini görmedim" demiştir.

Hamza es-Sehmî şöyle anlatmıştı: Dâre Kutnî'ye zâif hadîsleri bildiren kitap sordum. O, "Sende İbn-i Adîy'in kitabı var mı?" dedi. Ben de "Evet" dedim. Bana: "O, sana yetecek kadar bilgi verecek mü-kemmellikte bir kitapta" dedi.

Halîlî buyuruyor ki: "İbn-i Adîy, hâfıza ve heybet yönünden, benzeri bulunmayan, bir zâtı. Abdullah bin Muhammed'e, İbn-i Adîydin mi, yoksa İbn-i Kânî'nin mi hâfızasının daha kuvvetli olduğunu sordum. O da: "Elbetteki İbn-i Adîy'in hâfızası daha kuvvetlidir" diye cevap verdi.

Ahmed bin Müslim'in de: "Başkaları okuduktan bir şeyi ezberlemeye çalışırlarken, o çoktan onu ezberledi" dediğini işittim.

Onun bildirdiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz şöyle **buyuruyorlar "Her kılın altında bir cünüplük vardır.** (Ya'nî, kıl bulunan bedenın bütün görünen kısmı, cünüplük mahallidir.) **O halde, vücuttaki bütün kılların altını yıkayınız. Vücudu kir ve benzeri şeylerden temizleyiniz."** (Vücutta yapışık bulunan bir şey, suyun geçmesine mâni olursa, cünüplük gitmez.)

El-kâmil fî ma'rifet-id-Duâfâ adlı bir eseri vardır. Bu eserin ismi ma'nâsına, lafel muhtevasına uygundur. Bu kitapta meşhûr âlimlerin hayatları ve bilinmeyen, garip hâllerinden bahsedilir. Ayrıca "Muhtasar-ı Müzenî" kitabına ilâveler yaparak "el-İntisâr" ismini vermiştir.

- 1) Mu'cem-ül-müellifin cild-6, sh-82
- 2) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh-51
- 3) Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-315
- 4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-940
- 5) El-A'lâm cild-4, sh-103

ABDULLAH BİN AHMED ABDAN AHVAZÎ:

Hadîs âlimi. Yüzbin hadîs-i şerîfi ezberden bilirdi. Herkesin, bilmediklerini sormak için ziyâretine geldikleri bir âlimdi. Künyesi, Ebû Muhammed olup, asıl ismi Abdullah bin Ahmed bin Mûsâ bin

Ziyâd'dır. Ahvâzî ve Civâlîkî mabetleri verildi. Abdan lakabıyla meşhûr oldu. Civâlîk'de doğdu ve 306 (m. 919) senesinin sonlarında vefât etti.

Küçük, yaşta ilim tahsiline başlayan Abdan el-Ahvâzî; Ebû Kâmil Cidarî, Muhammed bin Bekkâr bin Reyyân, Sehl bin Osman Askerî, Hişâm bin Ammâr, Halîfe bin Hayyât, İbn-i Ebî Şeybe ve onların devrinde yaşayan âlimlerden ders aldı. Hadîs-i şerîf öğrenmek için, birçok şehri dolaştı. Pekçok hadîs âliminden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Basralı muhaddislerden olan Eyyûb'den hadîs almak için oraya onsekiz defa gitti.

İmâm-ı Zehebî'nin hadîs ilminde "sadûk" olduğunu bildirdiği Abdan el-Ahvâzî, dünyâ malına e-hemmiyet vermez, Allahü teâlâ için çalışır, O'nun dînine hizmet için yaşardı.

Ömrünü, ilim tahsil edip öğrendiklerini insanlara öğretmek ve ibâdet etmekle geçiren Ebû Muhammed Abdan el-Ahvâzî'den İbn-i Kani', Hamza Ken'ânî, Ebû Kâsım Taberî, Ebû Bekr İsmâîlî, Ebû Amr bin Hamdân, Ebû Bekr bin Mukrî ve daha pekçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Ebû Ali Nişâbüfî "Ben hadîs ilminde dört imâm gördüm. Bunlardan üçü; İbrâhîm bin Ebî Tâlib, Abdan el-Ahvâzî, Ebû Abdurrahmân Nesâî'dir. Bunlardan Abdan, yüzbin hadîs-i şerîf ezberlemişti" diyerek, onun ilminin üstünlüğünü anlatmaktadır.

Birçok eser yazmış olmakla beraber bu büyük zâtın bilmen tek eseri, hadîsle ilgili "el-Fevâid" adlı kitabıdır.

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh-688

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh-32

3) El-A'lâm cild-4, sh-65

ABDULLAH BİN HÂZİR:

Evliyânın büyüklerinden ve hadîs âlimi. İsmi, Abdullah bin Hâzır bin Sabbah olup, lakabı Abdüs'dur. Evliyâullahdan Yûsuf bin Hüseyin'in dayısı ve Zünnûn-i Mısırî'nin arkadaşıdır. Onunla uzun zaman sohbet etmiştir. İran'ın Rey şehrinde doğmuş ve orada vefât etmiştir. Doğum ve vefât târihleri belli değildir. Hicrî dördüncü asırda vefât etmiştir. Tasavvufta büyük derecelere kavuşmuş, pek çok velî yetiştirmiştir. Şeyh Abdullah-ı Ensârî ve Abdurrahmân Câmi' (k.sirruhümâ) gibi zâtlar tarafından, Zünnûn-i Mısırî'den (r.a.) daha büyük bir velî olduğu bildirilmiştir.

Abdullah bin Hâzır (r.a.) hadîs ilminde büyük âlim olup, Muhammed bin Abdullah el-Ensârî, Şaz bin Feyyaz, Kabysa bin Utbe el-Kûfî, İbrâhîm bin Mûsâ, el-Ferrâ', er-Râzî ve pek çok âlimden hadîs öğrenmiştir.

Abdullah bin Muhammed bin Naciye, Muhammed bin Yûsuf bin Bişr el-Hirevî, Ebû Bekr es-Şâfiî ve başka âlimler de Abdullah bin Hâzır'dan (r.a.) hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Yûsuf bin Hüseyin şöyle anlatır: "Mısır'a Zünnûn-i Mısırî'nin yanına gittikten sonra, Rey şehrine dönmek için yola çıktım. Bağdâd şehrine vardım. Dayım Abdullah bin Hâzır orada idi. Hacca gidecekmiş, yanına gittim. "Nereden geldin?" buyurdu. Dedim ki: "Mısır'dan gelip, Rey'e gidiyorum. Bana bir nasihat etmenizi isterim." Buyurdu ki: "Kabul etmezsin" "Ederim." dedim. O yine, "Kabul etmezsin" buyurdu. Ben "Belki kabul ederim" dedim. Yine o: "Biliyorum kabul etmezsin" buyurdu, "İhtimâl ki kabul ederim" dedim. Buyurdu ki: "Gece olduğunda git. Zünnûn-i Mısırî'den (r.a.) ne yazmış isen, hepsini Dicleye bırak." Dedim ki: "Bir düşüneyim." O gece endişeden dolayı katiyyen uyuyamadım. Gönülüm ona bir türlü râzı olmadı. Ertesi gün ona giderek: "Gönülüm bu işe râzı olmadı" dedim. Buyurdu ki: "Zâten ben sâna kabul etmeyeceğini söylemiştim." Dedim ki: "Bir şey daha söyler misiniz?" Buyurdu ki: "Onu da kabul etmezsin." Dedim ki: "Kabul ederim." Buyurdu ki: "Rey şehrine gittiğinde, ben Zünnûn-i Mısırî'yi gördüm deme." Bu söz uzun bir müddet düşündüm. Bu söz bana evvelki sözlerinden daha zor geldi. Tekrar ona gittim. Dedim ki: "Bu dediğiniz, iş zordur." Buyurdu ki: "Sana, senin için gayet lüzumlu olan birşey söyleyeceğim." "Buyurun söyleyin" dedim. Buyurdu ki: "Şimdi evine gittiğin zaman, insanları kendine da'vet etme. Allahü teâlâyâ da'vet ederken öyle yaşa ki, Allahü teâlâdan bir an gâfil olup, onu unutmayasın." (Abdullah bin Hâzır'ın (r.a.) bu sözleri yanlış anlaşılıp, Zünnûn-i Mısırî'yi beğenmiyor sanmamalıdır. Onun maksadı: Zünnûn-i Mısırî (k.s.) tevhîd deryasına dalmış, garîb hâlleri ve halkın anlayamayacağı tasavvufî sözleri olan bir velî olduğundan, halkın, bir Allah (c.c.) dostuna düşman olmamaları içindir.) Abdullah bin Hâzır'ın (r.a.) bu sözünü, Şeyh-ül-İslâm Abdullah-ı Ensârî şu sözle izah buyurdu: Allahü teâlâ Mûsâ'ya (a.s.): "Ey Mûsâ! Dilin her zaman beni zikretsün. Bulunduğun her yerde benimle ol" buyurdu. Bu iki büyük velî bu söz ve izâhlarıyla, her an Allahü teâlâyı hatırlayıp, onu bir an unutmamağı tavsiye buyurmuşlardır ki, dostluğa ve kulluğa yakışan şey de budur.

Abdullah bin Hâzır (r.a.), Ahmed bin Hanbel (r.a.) tarikıyla rivâyet ettiği hadîs-i şerifte, Peygamberimiz (s.a.v.) "**Sizden biriniz kendi nefsi için sevdiğini mü'min kardeşi içinde sevmedikçe, îmânî**

kâmil olmaz” buyurdu. Abdullah bin Hâzır, Şaz bin Feyyaz, Amr bin İbrâhîm, Katâde, Sa’îd bin Müseyyib, Abdullah bin Amr’dan rivâyet etti. Peygamberimiz (s.a.v.). **“Allahü teâlâ, kocasına teşekkür etmeyen (ona nankörlük eden) ve onunla yetinmeyen, iktifa etmeyen kadına nazar etmez”** buyurdu.

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh-187

2) Târih-i Bağdâd cild-9, sh-448

3) Nefehât-ül-üns (Osmanlıca) sh-151

ABDULLAH BİN MENÂZİL:

Nişâbü’r’da yetişen âlimlerin en büyüklerinden. İsmi Abdullah bin Muhammed bin Menâzil olup, künyesi Ebû Muhammed’dir. Hamdûn-i Kassâr’ın talebesi olup, zahir ve bâtın ilimlerinde âlim, tasavvuf hâllerine vâfâf, çok yüksek bir zât idi. Kerâmetler ve fazîletler sahibi idi. Hadîs ilminde de âlim olup, çok hadîs-i şerîf dinlemiş ve yazmıştır. 329 (m. 940)’da Nişâbü’r’da vefât etti. Kabri Enbâr şehîdliğindedir.

Söyle anlatılır: Ahmed bin Hamîdli Esved, Abdullah bin Menâzil’e gelerek; “Rû’yâmda gelecek seneye kadar öleceğini gördüm. dünyâyı terk etmeye hazırlansan iyi olur” dedi. Bunun üzerine Abdullah bin Menâzil buyurdu ki: “Bize uzun bir Küreden bahsettin. Gelecek seneye kadar yaşamaya elimde delim var mı? Ebû Ali Sakafî’den işittiğim şu beyitle yakınlık ve rahat bulmaktayım:

*“Ey sevgiliden uzun süre,
Kaldım uzak diye,
Aşkından şikâyet eden,
Sabret, Yarın belki,
Kavuşursun sevgiline.”*

Ebû Ali Dekkâk şöyle anlatır: “Birgün Ebû Ali Sakafî konuşurken Abdullah bin Menâzil, ona: “Ölüm hazır ol, çünkü bundan kurtulmanın çâresi yoktur” dedi. Bunun üzerine Ebû Ali Sakafî on’a: “Ey Abdullah! Sen de ölüme hazır ol, şüphesiz öleceksin” deyince, Abdullah bin Menâzil kolunu yastık şeklinde uzatarak başını koluna koydu ve: “İşte öldüm” dedi ve derhal ruhunu teslim etti. Bu durum karşısında Ebû Sakafî söyleyecek bir söz bulamadı. Çünkü Abdullah bin Menâzil’e fiilen mukabele etmek imkânına sahip değildi. Ebû Ali Sakafî’yi dünyâya bağlayan bir takım sebepler vardı. Abdullah bin Menâzil’in ise Allahü teâlâdan başka meşguliyeti yoktu. Dünyâ ile alâkasını kesmişti.

Ebû Bekr bin Eşkir şöyle anlatır: “Hasen bin Haddâd bir gün Abdullah bin Menâzü’ün yanına gitmişti. İbn-i Menâzü ona nereden geldiğini sordu. Hasen bin Haddâd da “Ebû’l-Kâsım Müzekkir’in meclisinden geliyorum” dedi. Bunun üzerine İbn-i Menâzil, “Ebû’l-Kâsım Müzekkir ne hakkında anlatıyor?” diye sorunca, İbn-i Haddâd “Haya konusunu” dedi. Bunun üzerine İbn-i Menâzil “Allahü teâlâ’nın utanır ayan bir kimsenin, hayâdan bahs etmesi ne kadar şaşılacak bir şeydir” buyurdu.

Abdullah bin Menâzil, Hamdûn bin Ahmed’e: “Bana bir tavsiyede bulun” deyince, Hamdûn bin Ahmed de; “Gücün yettiği müddetçe dünyâlık bir şeye kızmamaya gayret et” buyurdu.

Abdullah bin Menâzil buyurdu ki: “İnsanlar senin sû-i zannından, sen de nefsinin vesvese ve havasından kurtulduğun vakit, senin için vakitlerin en fazîletlisidir.”

“İnsanlar edebe, ilimden çok daha fazla muhtaçtır.”

“Hayadan bahseden, ama kendisi Allahü teâlâdan haya etmeyen kimseye ne kadar şaşılır.”

“İhtiyâcı olmayan bir şeyi kendisine lâzım kılan, ihtiyâcı olan bir şeyi zayi etmek durumunda kalır.”

“Allahü teâlâ çeşitli ibâdetleri bildirdi. Sabrı, sıdkı, namazı, orucu ve seher vakitleri istiğfâr etmeği buyurdu, istiğfârı en sonra söyledi. Böylece kula, bütün ibâdetlerini, iyiliklerini kusurlu görüp, hepsine af ve mağfiret dilemesi lâzım oldu.”

“Çalışıp da tevekkül etmek, bir yere çekilip ibâdet yapmaktan hayırlıdır.”

“Kendisinden ilim öğrendiği zâtta, ayıb ve kusur arayan, o zâtın ilminden, feyiz ve bereketimden istifâde edemez.”

“Tevekkül sahibi kimse, herşeyden yüz çevirip Allahü teâlâyâ dönen kimsedir.”

“Paralardan birini eda etmeyen, sünneti yapmama belâsına yakalanabilir. Sünneti terk edenin ise bid’ate düşmesi muhakkaktır.”

“Sâhib olduğun vakitlerin en fazîletlisi; nefsinin istek ve arzularından kurtulduğun ve halk için sû-i zanda bulunmadığın vakittir.”

“Nefsi için bir hizmetçi istemediği müddet zarfında kul, kuldur. Kendisi için bir hizmetçi istedi ini, yüksek derecesinden düşmüş ve; kulluğun âdabını terk etmiş olur. Çünkü başkasının kendisine hizmet etmesini istiycek kadar nefsinin büyük görmüştür.”

“Eğer bir kul, bütün ömrü boyunca bir an riyasız ve nifaksız kalırsa, o bir ânin bereketini tâ ömrünün sonuna kadar duyar.”

“Arif kimse, Allahü teâlâdan gelen hiç bir şeyi acâib karşılamaz.”

- 1) Tezkiret-ül-evliyâ cild-1, sh-90
- 2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-330
- 3) Nefehât-ül-üns sh-254
- 4) Tabakât-üs-sûfiyye sh-336
- 5) Risâle-i Kuşeyrî sh-161
- 6) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-107
- 7) Kevâkib-üd-düriyye cild-2, sh-54
- 8) Fâideli Bilgiler sh-167

ABDULLAH BİN MUHAMMED:

Hadîs âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup, adı Abdullah bin Muhammed bin Ca'fer İbni Hibbân'dır. 274 (m. 887) senesinde doğdu. On yaşından itibaren hadîs-i şerîf dinlemeye ve ilim öğrenmeye başladı. Ebû's-Şeyh diye tanınan Abdullah bin Muhammed, 369 (m. 973) yılında vefât etti.

Ebû's-Şeyh, başta babası olmak üzere, Mahmûd bin Ferec, İbrâhîm bin Sa'dan, Muhammed bin Abdullah, Muhammed bin Esed el-Medînî, Ahmed bin Muhammed, Ebû Bekr İbni Ebî Âsım, İshâk bin İsmâil er-Remlî, Ebû Halîfe el-Cumehî, Ahmed bin Hasen es-Sûfi, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinlemiş ve ilim öğrenmiştir.

Kendisinden ise, Ebû Bekr Ahmed bin Abdurrahmân eş-Şirâzî, Ebû Bekr bin Merdûye, Ebû Sa'd el-Mâlinî, Ebû Nuaym, Muhammed bin Ali, Süfyân bin Hasen, Muhammed bin Abdürrezzâk, Fadl bin Muhammed el-Kasânî, Ebû Tâbir bin Abdürrahîm el-Kâtib ve daha birçok âlim hadîs-i şerîf dinlemiş ve ilim öğrenmiştir. Derin ilim ssâhibi, hıfzı çok, sâlih, hayırlı ve kanaatkâr bir zât olan Ebû's-Şeyh hakkındadır; İbn-i Merdûye: “O sika (güvenilir) ve emin, tefsîr ile ahkâm ve diğer dallarda da kitap yazmış bir âlimdir” dedi. Ebû Bekr el-Hatîb: “O, hâfız bir kişidir. O, ba'zı âlimlerden rivâyette bulunmuştur” demiştir. Ebû Nuaym ise: “O, sika bir âlimdir. Ahkâm ve tefsîre dâir kitaplar yazdı. Evliyâdan istifâde etti” dedi.

Ebû's-Şeyh'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **“Allahü teâlâ, yarısı kardan ve yarısı ateşten olan bir melek yaratmıştır. Bu melek “Allahım! Kar ile ateşi birleştirdiğin gibi, sâlih kullarının kalblerini de birleştir” diye duâ eder.”**

“Et, “dünyâ ve âhiretin en üstün yemeğidir. O, kulağın işitmesini arttırır. Eğer Rabbimden her gün bana et yemeği nasîb etmesini istesem, nasîb ederdi.”

“Rabbimin katında on isimim vardır. Ben Muhammed'im, Ahmed'im, Manî'yim; Allahü teâlâ benimle küfrü mahvedecektir. Ben Akîb'im, benden sonra Peygamber yoktur. Ben Hâşir'ün, Allahü teâlâ, kullarını beni müteakip haşredecektir. Ben rahmet Resûlüyüm, ben tövbe Resûlüyüm, ben Melâhim Resûlüyüm, ben Mukaffayım. Herkes bana uyar. Ben Kussem'im, ya'nî olgun ve bütün iyilikleri kendinde toplayan bir kimseyim.”

“İlim; mü'minin en samîmi dostu, hilm (yumuşaklık, güzel huy) veziri, akıl; ona doğruyu gösteren delili, amel; fayda ve koruyucusu, rıfk; annesi, mülâyemet; kardeşi, sabır ise ordu kumandanıdır.”

“Bu dünyâ, baştan sonuna kadar yırtılıp da sonunda bir iplik ile tutan elbiseye benzer ki, o da nerede ise kopmak üzeredir.”

“Allahü teâlânın yarattığı hiçbirşey yoktur ki, ona galip geleni yaratmış olmasın. Rahmetini de gazabına galip kılmıştır.”

“En akıllınız, Allahü teâlâdan en çok korkanınız, emir ve yasaklarına en güzel şekilde riâyet edeninizdir.”

“Üç çeşit komşu vardır. Bunlardan birinin bir hakkı, diğerinin iki hakkı ve üçüncüsünün de üç hakkı vardır. Üç hakkı olan komşu, müslüman ve akraba olan komşudur. Bunun, komşuluk, İslâmiyet ve akrabalık olmak üzere üç hakkı vardır. Müslüman olan komşunun da, komşuluk ve İslâmiyet hakkı olmak üzere iki hakkı vardır. Müslüman olmayan komşunun ise, yalnız komşuluk hakkı vardır.”

“Dilencilikten korunmak, aile efradına bolluk göstermek ve etrafındakilere yardımda bulunmak gayesiyle, helâlinden ve meşru şekilde dünyâlık talep eden kimse, yüzü ayın ondördü gibi parlak olduğu halde Allahü teâlâyâ kavuşur.”

Ebü's-Şeyh birçok kitap yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Kitâb-ül-emsâl, Kitâb-üs-sevb, Kitâb-ül-azame.

- 1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-945
- 2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-68
- 3) Mu'cem-ül-müellifin cild-6, sh-114
- 4) En-Nücûm-üz-zâhire cild-4, sh-136
- 5) Esmâ-ül-müellifin cild-1, sh-447
- 6) Keşf-üz-zünûn sh-1406

ABDULLAH BİN MUHAMMED EL-BEGÂVÎ:

Hadîs âlimlerinin büyüklerinden, İslâm âleminin direklerinden. Adı, Abdullah bin Muhammed bin Abdülazîz bin Merzebân el-Begâvî olup, künyesi, Ebû'l-Kâsım'dır. Aslen Bağdâdlıdır. 214 (m. 829) yılında Ramazan ayında, Pazartesi günü doğdu. Pekçok âlimden ilim öğrenip büyük âlim oldu. Uzun seneler yaşadı. İlmî her yere yayıdı. Yüzüç yaşında 317 (m. 929) yılında fitr bayramı gecesi vefât etti.

Ebü Bekr Begâvî; Ali bin Ca'd, Halef bin Hişâm el-Bezzâr, Muhammed bin Abdülvehhâb el-Hârisî, Ebû'l-Ahves Muhammed bin Hayyân, Ubeydullah bin Muhammed, Ebû Nasr Temmâr, Dâvûd bin Ömer, Yahyâ bin Abdülhumeyd, Ahmed bin Hanbel, Ali bin Medînî, Hâcib bin Velîd, Muhammed bin Ca'fer el-Verkânî, Bîşr bin Velîd el-Kâdî, Muhammed bin Hassan, Muhriz bin Avn ve üçyüzden ziyâde âlimden hadîs-i şerîf öğrenmiştir.

Yahyâ bin Muhammed bin Sa'îd, Ali bin İshâk Abdülbâkî bin Kânî', Hubey bin Hasen el-Kazzâz, Muhammed bin Muzaffer, Ebû Bekr bin Şâzân, Dâre Kutnî, İbn-i Şahin ve sayılamıyacak kadar çok âlim de Ebû Kâsım Begâvî'den hadîs öğrenmişlerdir.

Ebü Kâsım Begâvî, hadîs ilminde hâfızlık derecesine ulaşmış olup, yüzbin adîs-i şerîfi sened ve râvileriyle ezbere okurdu. Çok hadîs rivâyet eden âlimlerden (muksirûn) olup, sika (sağlam, güvenilir), ilminde ve amelinde makbul bir zât idi. Daha oniki yaşında iken, hadîs yazmaya başladı.

Buyurdu ki: "Büyük hadîs âlimi Ebû Ubeydî'yi ve vefâtını gördüm. İlk hadîs-i şerîfi 225 yılında ondan yazdım. Amcamla, Âsım bin Ali'nin de ilim meclisinde bulundum." Hâfız Ahmed bin Abdan Begâvî'yi şöyle diyorken işittim: "Çok sıkıntılı idim. Elimde Yahyâ bin Maîn'in hadîslerinin yazılı olduğu bir cüz olduğu hâlde, Dicle kenarına gittim. Bu cüze bakarken, Mûsâ bin Hârûn çıkageldi ve "Burada ne yapıyorsun?" diye sordu. Yahyâ bin Maîn'in cüzünü ezberlediğimi söyledim. Elimden cüzü aldı ve "Sen Yahyâ bin Maîn, Ahmed bin Hânbel ve Ali bin el-Medînî'nin hadîslerinin hepsini toplamak mı istiyorsun?" dedi. Bundan maksadı, "Sen bu kadar hadîs öğrendin, Yahyâ bin Maîn'in hadîslerini de ezberden karıştırabilirsin ma'nâsında idi."

İbn-i Ebî Hatim: "Ebû Kâsım Begâvî, sahîh hadîs rivâyet eden kimseler arasındadır" buyurmuş, Dâre Kutnî ise "Begâvî, hadîs-i şerîf hususunda konuştuğu zaman, onun sözü çınar ağacına çakılmış çivi gibi sağlamdır" demiştir. İbn-i Adîy: "Begâvî, hadîs ilmini bilen bir zâttır. Dedesi, amcası ve başka âlimlerin önünde hadîs-i şerîf yazardı" demiştir. Hatîb-i Bağdâdî de onun sika (sağlam, güvenilir) olduğunu söylemiştir. Sülemî, Dâre Kutnî'ye Begâvî'den sorunca Sülemî: "Sikadır. Dağ gibi sağlam ve âlimdir" demiştir. Ebû Ya'la el-Halîlî ise, onun uzun seneler yaşayıp, pekçok âlimden ilim öğrenmiş ve âlimlerin yanında da büyük kıymeti olan bir zât olduğunu söylemiştir. Âlim ve arif bir zât olan Ebû Kâsım Begâvî'nin hadîs ilmindeki gayreti ve hizmeti pek büyüktü. Buyurdu ki: "Binden ziyâde âlimden ilim öğrendim ve hadîs-i şerîf yazdım." Muhammed bin Hârûn da onun sika olduğunu söyleyip, medh ve sena etti. İshâk bin İsmâil et-Tâlegânî, onun hadîs rivâyet ehliyetine sahip ve sika olduğunu söyledikten sonra: "Eğer bir insan için fevkalâde sika olduğunu söylemek caiz olsaydı, bu Ebû Kâsım Begâvî ve İbn-i Menî için söylenebilirdi."

Hadîs ilminde hâfızlık derecesinde olan İmâm-ı Nâfi' ve İbn-i Ömer (r.a.) yoluyla rivâyet etti: "Üç kişi bir arada bulunduğu zaman, üçüncüyü bırakıp ikisinin bir arada gizli konuşmasını, Peygamberimiz (s.a.v.) men etti."

Yine rivâyet etti ki: "Peygamberimiz (s.a.v.), bir adamın elinde altın yüzük gördü. Elinden yüzüğü çıkarıncaya kadar onu ikaz etti."

Ebü Kâsım Begâvî'nin (r.a.) yazmış olduğu, Müsned hadîs kitabı ve Mu'cem-üs-Sahâbe adlı iki eseri vardır.

- 1) Târih-i Bağdâd cild-10, sh-111
- 2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh-737
- 3) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh-492
- 4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-275
- 5) Mu'cem-ül-müellifin cild-6, sh-126

ABDULLAH BİN MUHAMMED EL-BUHÂRÎ:

Şâfiî mezhebinde meşhûr fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebû Muhammed el-Buhârî, eş-Şâfiî'dir. Bağdâd'da yaşamıştır. 398 (m. 1007) senesinde vefât etti. Fıkıh ilminde zamanının en meşhûr âlimi idi. Fıkıh ilmini Ebû Ali bin Ebî Hüreyre ve Ebû İshâk el-Mervezî'den öğrendi. Kendisinden ise Kâdî Ebû Tayyib Mâverî ve pek çok kimse fıkıh ilmini öğrendi.

Abdullah bin Muhammed, fıkıh ilminden başka nahiv ve edebiyatta üstün derecede idi. Fasîh ve belîğ konuşan, hoş sohbet bir âlim idi. Ayrıca şâir olup, şiirleri meşhûrdur.

Şiirlerinden ba'zı beyitler şunlardır: "Şaşıyorum kendini beğenene, Dün bir nutfeye iken bugün hâlî ne! Yarın bu güzellik bir son bulacak, Kabrinde kokuşup bir leş olacak. Öyle gururlanıp nasıl yaşıyor, iki gün arası pislik taşıyor.."

- 1) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-318*
- 2) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-152*
- 3) *Târîh-i Bağdâd cild-10, sh-139*

ABDULLAH BİN MUHAMMED EL-FAKÎH:

Şâfiî mezhebi âlimlerinden. Hadîs ve fıkıh âlimlerinin meşhûrlarındandır. İsmi, Abdullah bin Muhammed bin Ziyâd bin Vâsıl bin Meymûn en-Nişâbü'rî'dir. Künyesi, Ebû Bekr'dir. 238 (m. 852) senesinde Nişâbü'r'da doğdu. "İbn-i Ziyâd" adıyla meşhûr oldu. Nişâbü'r âlimlerindendir. Buradan Irak, Şam, Mısır şehirlerine giderek ilim tahsil etti. Son olarak Bağdâd'a yerleşti. Müzenî'nin "Muhtasar" kitabına zeyl, ilâve yazmıştır. 324 (m. 936) senesinde Rabî'ul-evvel ayında vefât etti. Kûfe'ye yakın bir yere defn edildi.

Irak âlimlerinin meşhûrlarından olan Abdullah bin Muhammed; Muhammed bin Yahyâ ez-Zührlî, Ahmed bin Yûsuf es-Sülemî, Ahmed bin Ezher, Ahmed bin Hafs bin Abdullah en-Nişâbü'reyn, Abdullah bin Hâşim-i Tûsî, Muhammed bin Hüseyin bin Eşkâk, Hasen bin Muhammed, Muhammed-ez-Za'ferânî, Ahmed bin Mensûr er-Ramâdî ve daha başka Şamli, Mısırlı, Bağdâdlı pek çok âlimden ilim aldı, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de, Da'lec bin Ahmed, Ebû Ömer bin Hayve, Muhammed bin Muzaffer, Dâre Kutnî, İbn-i Şâhîn, Ömer bin İbrâhîm el-Kattân, Yûsuf el-Kavvâs, Ebû Tâhir el-Muhallîs ve daha pek çok âlim ilim aldılar, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Abdullah bin Muhammed, zamanının en meşhûr Şâfiî âlimi idi. Hadîs ilminde güvenilir, rivâyetleri sağlam, fıkıh ilminde derin bilgisi olan, hâfızası ve müzâkeresi kuvvetli, çok ibâdet eden bir âlimdir. Geceleri hiç uyumaz, ibâdet ederdi. Kırk sene yatsının abdestiyle sabah namazını kıldı. Yemeği çok az yerd. Dâre Kutnî şöyle anlatır: "Âlimlerimiz arasında, hadîs-i şerîf metinlerini ve senedlerini ondan daha iyi bilen birisini görmedim. O, fıkıh ilmimi en iyi bilendi. Müzenî ve Rebî'den ders aldı. Hadîs-i şerîf metnine sonradan yapılan ilâveleri iyi bilen birisi idi. Hadîs-i şerîf okumaya oturduğu zaman ona "Bize hadîs-i şerîf rivâyet edin!" dediler. Abdullah bin Muhammed "Peki öyleyse siz sorunuz!" dedi. Hadîs-i şerîfler soruldu, O da cevaplandırdı ve yazdırdı.

Hâkim şöyle anlatır: "Abdullah bin Muhammed, zamanının fıkıh mes'elelerinde ve Sahâbenin değişik ihtihâdlarında çözüm yolu bulan Irak'ın en meşhûr Şâfiî âlimi idi."

İbn-i Huzeym, ilim meclisinde: "Onun benzeri birisini görmedim" diye bildirdi. Dâre Kutnî anlatıyor: "Birgün Bağdâd'da bir ilim meclisinde, Ebû Bekr bin Ce'ânî, Ebû Tâlib el-Hâfız ve daha başkaları sohbet ediyordu. Büyük bir fıkıh âlimi geldi. Oradakilere: "Yeryüzünün her tarafı benim ümmetim için mescid, onun toprağı da bizim için temizleyici kılındı" hadîs-i şerîfini kim rivâyet etti? dedi. Orada bulunanlar da, filân filân kimseler rivâyet ettiler diyerek, teker teker isimlerini söylediler. Bu zât: "Şu şu lâfzı soruyorum" dedi. Oradakilerden hiç birisi cevap veremeyip, "Bu sorunuzu Ebû Bekr en-Nişâbü'rî'den başkası bilemez" dediler. Gidip ona sordular. O da, o anda ezberinden "Şu şu kimsedir ve Sahîh-i Müslim'de bu kısımları vardır" dedi.

Yûsuf bin Amr bin Mesrur, kendisinin şöyle dediğini bildirdi: "Siz, kırk sene ayakta duran, uyumayan, beş buğday tanesiyle yetinen, yatsının abdestiyle diğer günün namazını kılan birisini bilir misiniz? İşte ben, o kimseyim!"

Kendisi şöyle anlatıyor: "Hz. Ömer şöyle bildirdi: Ali (r.a.) en iyi hüküm verenimiz, Ubey bin Ka'b da en iyi Kur'ân-ı kerîm okuyanımdır."

Onun rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde Peygamber efendimiz şöyle buyuruyorlar:

"Kadın, amcası ve dayısına nikâhlanmasın!"

“Biz insanlar üzerine üç şey ile üstün kılındık: 1. Saflarımız meleklerin safları gibi yapıldı. 2. Yeryüzünün her tarafı, bizim için mescid kılındı. 3. Su bulamadığımız zaman, toprak da bize temizleyici bir vâsıta oldu.”

Eserlerinden ikisi şunlardır: Ziyâdâtü kitâb-il Müzenî, Kitâb-ür-ribâ.

- 1) *Mu'cem-ül-müellifin cild-6, sh-119*
- 2) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-302*
- 3) *Keşf-üz-zünûn sh-1636*
- 4) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-819*
- 5) *Târih-i Bağdâd cild-10, sh-120*
- 6) *Esmâ-ül-müellifin cild-1, sh-445*
- 7) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-310*

ABDULLAH BİN MUHAMMED MÜRTEİŞ:

Irak âlimlerinin en büyüklerinden ve imamlarından. İsmi, Abdullah bin Muhammed Mürteiş en-Nişâbü'rî olup, künyesi, Ebû Muhammed'dir. Mürteiş diye tanınır. Aslen Nişâbü'r'un Hîre nâmıyle meşhûr mahallesinden olup Bağdâd'da yerleşti. Şunûziyye mescidinde ikâmet ederdi. 328 (m. 939)'da orada i vefât etti.

Ebû Hafs-ı Haddâd'ın talebelerindendir. Ayrıca Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû Osman el-Haddâd ve başka büyük zâtlarla görüşüp sohbet etti. Kısa zamanda yetişip Irak'da zamanının bir tanesi oldu. Dünyâya düşkün olmaması, harâm ve şüphelilerden çok sakınması onun bariz vasıflarıydı. Büyükler yoluna girip, bu yolda ilerlemesine sebep olan hâdiseyi kendisi şöyle anlatır: “Babam, bulunduğumuz yerin eşrafından, ileri gelenlerinden idi. Birgün evimizin önünde otururken yanıma bir genç geldi. Sırtında hırka, başında eski bir külâh vardı. Fasîh (açık) bir lisân ile benden bir şey istedi. Ben “Sapasağlam bir genç olsun da, utanmadan dilencilik yapsın, olacak şey değil” diye düşündüm ve kendisine hiç cevap vermedim. Bana sertçe “Kalbine gelen şeyden, Allahü teâlâyâ sığınırım” dedi. Bunu duyunca çok korktum ve kendimden geçerek yere düştüm. Evimizde bulunan hizmetçilerden birisi benim bu hâlimi görüp yanıma gelmiş. Kendime geldiğimde, başımı dizine koyup, beni ayıltmaya çalışıyordu. Herkes etrafıma toplanmıştı. O gencin gitmiş olduğunu öğrendim. Çok üzüldüm ve yaptığımı çok pişman oldum. O gün böyle geçti. Gece olunca bu dert ve elem ile uyudum. Rû'yâmda Hz. Ali'yi gördüm. O genç de yanında idi. Bana “Keski öyle düşünmeseydin ve buna bir şeyler verseydin. Allah rızâsı için hiç bir şey vermeyeni Allahü teâlâ sevmez” buyurdu. Sabah olunca kendime ait ne varsa, hepsini, Allah rızâsı için ihtiyâcı olanlara dağıtıp, sefere çıktım. Bağdâd'a gelip ilim öğrenmeye başladım. Onbeş sene sonra babamın vefât ettiğini haber alıp, Nişâbü'r'a geldim. Babamdan bana çok büyük servet kalmıştı. Onu da Allah rızâsı için dağıtıp Bağdâd'a döndüm. O gencin, o bakışı hâlâ gözümün önünde. Devamlı üzülüp, pişman oluyorum.” Vefât edinceye kadar da bu üzüntünün böyle devam ettiği bildirildi.

Ebû Hafs-ı Haddâd (r.a.), talebesi Muhammed Mürteiş'e (r.a.) seyahat etmesini söylemişti. O da, hocasının bu arzusuna uygun olarak, ilim öğrenmek için her sene yüzlerce kilometre yol yürür, uğradığı bir şehirde on günden fazla kalmazdı. Bir gün Rakka'ya geldi. İbrâhim-i Kassâr, kendisine bir tabakta üzüm ve ekmek gönderdi. Verilen hediyelere karşı, hediye ile cevap verdiği için kaftanını sattı, İbrâhim-i Kassâr'a ba'zı hediyeler alıp gönderdi.

Sâlihlerden bir zât şöyle anlatıyor: Bağdâd'da bulunuyordum Hacca gitmek arzusunda idim. “Muhammed Mürteiş bana bir aba ve onbeş gümüş hediye etse, abayı giyerim, gümüşlerle de kova, ip ve nalın alırım. Yolda sıkıntı çekmem” diye düşündüm. O anda kapı çalındı. Açtım. Ebû Muhammed Mürteiş (r.a.) elinde bir aba ile karşımda duruyordu. Bana, abayı ve onbeş gümüş verip, “Bunları al!” buyurdu. Ben almak istemedim. “Al ve beni üzme. Bunlar senin istemiş olduğun şeylerdir” buyurdu.

Ebû Muhammed Mürteiş'e (r.a.) sordular: “Filân kimse su üzerinde yürüyor. Ne dersiniz?” “Allahü teâlânın yardımı ile nefsinin arzularına uymayan kimse, havada uçandan ve su üzerinde yürüyenden daha üstündür” buyurdu.

Kendisinden nasîhat isteyenlere “Size nasîhat vermeye benden daha münâsib ve benden daha hayırlı olanlara gidiniz. Böylece beni de, sizlerden çok daha hayırlı olan Rabbimle beraber bırakmış olursunuz ve ben de hep O'nunla meşgul olurum” buyurdu.

Bir sene Ramazân-ı şerîfin son on günü câmide i'tikâfa başladı. Bir kaç gün sonra i'tikâfı bırakıp dışarı çıktı. Sebebinin soranlara “Ba'zı kimselerin riya ile gösteriş ile ibâdet yaptıklarını, Kur'ân-ı kerîm okuduklarını gördüm. Onlara gelecek olan belânın içinde bulunmamak için, korkup dışarı çıktım,” buyurdu.

Vefâtı yaklaşıp hastalığı artınca yanında bulunanlara, on dirhem borcu olduğunu, elbiselerini satmak suretiyle bu borcunu ödemelerini vasiyyet etti ve buyurdu ki, “Allahü teâlâyâ bana şu üç şeyi nasîb

etmesi için duâ etmiştim: Birincisi, hiç bir dünyâlığa sahip olmayarak, fakîrlık içerisinde vefât etmem, ikincisi; Şunûziyye mescidinde vefât etmem ve üçüncüsü de vefâtım esnasında, yanımda Allahü teâlânın kendilerini sevdiği kimselerin bulunması. Elhamdülillah şu anda bunların üçü de var” buyurdu ve biraz sonra ruhunu teslim etti.

Muhammed Mürteiş (r.a.) buyurdu ki:

“Tasavvuf, güzel ahlâktır.”

“Kul, Allahü teâlânın sevgisini, Allahü teâlânın sevmediklerine düşman olmakla kazanır. Allahü teâlânın sevmedikleri ise, insanı Allahü teâlâdan uzaklaştıran şeylerin hepsidir.”

“Kalbin, Allahü teâlâdan ve O’nun dostlarından başkasına meyletmesi, o kalbin hasta olduğuna işaretettir.”

“Sebeblere yapışmak, fakat bu durum, o sebeblerin ve her şeyin yaratıcısı olan Allahü teâlâyâ i’timad ve tevekkül etmeye mâni olmamalıdır.”

“Bütün işlerin neticesinin sıhhatli ve fâideli olabilmesi için iki şart vardır. Sabır ve ihlâs.”

“İrâde, nefsin arzularına muhalefet edip, onu Allahü teâlânın emirlerine yöneltmek ve kendisi için Allahü teâlânın takdir ettiğine râzı olmaktır.

“Kul, muhabbet makamına, Allahü teâlânın dostlarını sevmek ve Allahü teâlâyâ düşman olanlara düşmanlık etmekle kavuşur.”

“Amellerin en üstünü; doğru amel işlemek, sünnet üzere hizmete devam etmektir.”

“Kalbin Allahü teâlâdan başkasına meyletmesi, Allahü teâlânın azabını çabuklaştırır.”

“Yaptığı amellerin, kendisini Cehennem azabından kurtarıp, Allahü teâlânın rızâsına kavuşturacağını zanneden kimse, çok büyük hatâ etmiştir. Allahü teâlânın fadlı ve ihsanı ile kurtulabileceğini düşünen kimseyi, Allahü teâlâ rızâ makamlarının en sonuna ulaştırır. Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde Yûnus sûresi 58. âyet-i kerîmesinde buyuruyor ki, **(De ki: Allahü teâlânın insaniyle ve rahmetiyle ancak bununla ferahlansınlar. Bu, onların toplamakta olduklarından (dünyâ menfaatinden) daha hayırlıdır).**”

“Allahü teâlâyı Rab olarak tanı. O’nu bir olarak ikrar et ve O’na hiçbir şeyi ortak koşma. Tevhidin esâsı bu üç şeydir.”

“Allahü teâlânın, senin rızıkına kefil olduğuna i’timâd et ve sana emrettiği ibâdetleri yapmaya çalış! Böyle yaparsan, evliyâdan olursun.”

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-355

2) Tabakât-üs-sûfiyye sh-349

3) Nefehât-ül-üns sh-252

4) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh-72

5) Sıfât-üs-safve cild-2, sh-261

6) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-317

7) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-105

8) Târih-i Bağdâd cild-7, sh-221

9) Risâle-i Kuşeyrî sh-150

10) Fâideli Bilgiler sh-167

ABDULLAH BİN URVE EL-HİREVÎ:

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Abdullah bin Urve bin Zübeyr el-Hirevî’dir. Künyesi, Ebû Muhammed’dir. Bağdâd, Kûfe ve Basra âlimlerinden ilim tahsil etti. 311 (m. 923) senesinde vefât etti.

Hadîs ilminde hâfız olan (yüzbin hadîs-i şerîfi ezberleyen) bir âlimdir. O, Ebû Sa’îd el-Eşec, Hasen bin Arefe, Muhammed bin Velîd el-Beserî ve bunlardan ders alan Bağdâdlı, Kûfeli ve Basralı birçok âlimden ilim tahsil etti. Kendisinden de, Muhammed bin Ahmed el-Ezher, Ebû Mensûr el-Lügavî, Muhammed bin Abdullah es-Seyyârî, Ebû Mensûr Muhammed bin Abdullah el-Hirevî ve daha pekçok âlim ilim aldılar ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Hadîs-i şerîf hâfızı olan Ebû Muhammed el-Hirevî, sika (güvenilir) ve rivâyetlerinde sağlam âlimlerdendir. Onun “Kitâb-ül-akdiyye” adındaki eseri meşhûrdur.

Abdullah-ı Hirevî, Mervân bin Hakem’in şöyle anlattığını bildiriyor: Mekke’de ve Medine’de Hz. Osman ve Hz. Ali ile görüştüm. Hz. Osman, müt’a nikâhı ile evlenmekten müslümanları menediyordu. Çünkü, İslâmiyetin başlangıcında, müt’a (muvakkat) nikâhı ile evlenmek hakkında yasaklayıcı bir hüküm yoktu. Erkeğin, kadın ile belli bir zaman evli kalmak üzere, aralarında anlaştıkları, ücret karşılığındaki

evliliğe Müt'a adı yeriliyordu. Önceleri, Arablar arasında yaygın olan bu şekildeki bir evliliğe izin verilmişti.

İbn-i Mâce'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte de Peygamber efendimiz (s.a.v.): **“Ben muvakkat (müt'a) nikâh için size izin vermiştim. Haberinizi olsun! Allahü teâlâ onu kıyâmete kadar yasak etti”** buyurdu. Hz. Ali şöyle bildiriyor: Hayber'in fethi gününde Peygamberimiz tarafından görevlendirilen bir münâdî (tellâl) şöyle bağıırıyordu: “Dikkat edin! Allahü teâlâ ve O'nun Resûlü, sizi muvakkat (geçici) nikâh ile evlenmekten men ediyorlar.”

- 1) *Mu'cem-ül-müellifin cild-6, sh-82*
- 2) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-262*
- 3) *Esmâ-ül-müellifin cild-1, sh-443*
- 4) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-786*

ABDULLAH ER-RÂZÎ:

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi, Ebû Muhammed olup, ismi Abdullah bin Muhammed bin Abdullah bin Abdurrahmân eş-Şa'rânî'dir. Aslen Reyli'dir. Fakat Nişâbü'r'da doğmuş ve orada yetişmiştir. Ebû Muhammed künyesi ile tanınmıştır. Çok zor riyâzetler çekmişti. Çok hadîs-i şerîf ezberlemiş olup, hadîs ilminde kuvvetli bir âlimdir! 310 (m. 922) senesinde vefât etmiştir.

Abdullah er-Râzî; Nişâbü'r'da Ebû Osman Hayrî'den, Horasan'da; Muhammed bin el-Fadl el-Belhî, Yûsuf bin Hüseyin er-Râzî ve Ebû Ali el-Cürcânî'den, Irak'ta; el-Cüneyd bin Muhammed, Ruveyin bin Ahmed ve Semnûn bin Hamza'nın derslerine devam etmiş, onlardan ilim öğrenmiştir.

Muhammed bin Hüseyin şöyle anlatır: “Abdullah er-Râzî, kusurlarını bilen insanlar, neden doğru yola dönmezler? şeklindeki bir soruya şu cevâbı verdi: “Çünkü onlar ilimleriyle övünüyorlar. Fakat ilimleriyle amel etmiyorlar, zahirle uğraşıyorlar. Bâtının edebleri ile meşgul olmuyorlar. Bunun için Allahü teâlâ bunların gözlerini kör etti. Doğruyu göremez hâle getirdi. Duygularını ibâdetten aldı. Bundan dolayı yanlış yola bağlanıp kaldılar.”

Bir zât Abdullah er-Râzî'ye bana bir duâ öğret de okuyayım deyince; ona şu duâyı okumasını söyledi: “Ey Allahım! Bize ma'rifetin hakikatini ihsan et! Seninle aramızdaki hareketlerimizi, emirlerine göre düzeltmemizi sağla! Sana hüsn-i zanda bulunmamızı ve her iki âlemde bizi sana yaklaştıracak amelleri yapmamızı nasîb et!”

Abdullah er-Râzî buyurdu ki: “Arif, ibâdet ve amelinde, kulun rızâ ve beğenmesini değil, yalnız Allahü teâlânın rızâsını düşünür.”

“Ma'rifet, Allahü teâlâ ile kul arasındaki perdeyi kaldırır.”

“Hâlinden şikâyet ve gönül darlığı, ma'rifetin azlığından gelir.”

“Allahü teâlâ ile kul arasında perde olan şey dünyâdır.”

“Kullar arzularına, ancak Allahü teâlânın insaniyle kavuşabilirler.”

“Kulların en aşağısı, namazını ve tesbihini kendi gözünde büyülten, yaptığı ibâdetler sebebiyle, Allahü teâlâ katında kıymeti olduğunu zanneden kimsedir. Eğer Allahü teâlânın ihsanı ve rahmeti olmasaydı, Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) işlerinin bile ne kadar zor olduğu görülürdü. Nasıl böyle olmasın ki, Peygamberlerin en üstünü ve Allahü teâlâyâ en yakın olan Resûlullah (s.a.v.) bile, Allahü teâlânın rahmetinin kendisini örttüğünü buyurmuşlardır.”

“Kulluğun en güzeli, Allahü teâlânın verdiği ni'metler karşısında, şükr etmeye âciz olduğunu bilmesidir.”

“Dünyâdan yüz çeviren kimse, Allahü teâlânın emrettiği işlerle meşgul olur.”

“Sabrın alâmeti, şikâyeti terk ve kendisine gelen belâları gizlemektir.”

- 1) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-288*
- 2) *Risâle-i Kuşeyrî sh-170*
- 3) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-119*
- 4) *Nefehât-ül-üns sh-271*

ABDULLAH SEBZMÛNÎ (Abdullah bin Muhammed Buhârî):

Mâverâünnehr ulemâsından. Hadîs, târih ve Hanefî fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Muhammed olup, ismi, Abdullah bin Muhammed bin Ya'kûb bin Hâris'dir. 258 (m. 872) yılında Buhara yakınlarında Sebzûmün köyünde doğdu. Bu yüzden Sebzûmînî, Buhârî ve Kelebâzî nisbet edildi. Dedelerinden birine nisbetle de Hârisî denildi. Üstâd İakabîyla tanındı. 340 (m. 952) yılında vefât etti. Üstâd Abdullah

Sebzîmûnî, küçük yaştan itibaren Allahü teâlânın dinini öğrenmek ve O'nun rızâsına uygun yaşayabilmek için, bütün gayretiyle çalıştı. Hocaları arasında ilminden en çok istifâde ettiği âlim, Ebû Hafs-ı Sagîr diye meşhûr olan Ebû Abdullah bin Ebî Hafs-ı Kebîr'di. Ondandır başka, Muhammed bin Fadl Belhî, Fadl bin Muhammed, Hüseyin bin Fadl Belhî, Muhammed bin Yezîd Kelebâzî, Abdullah bin Vâsıl, Sehl bin Mütevekkil, Ali bin Hüseyin bin Cüneyd Rââ, Hâfız Mûsâ bin Hârûn ve daha birçok âlimin ilminden istifâde edip, hadîs-i şerîf dinledi, ilim tahsil etmek ve hadîs-i şerîf dinlemek için Horasan, Irak ve Hicaz'a seyahatlerde bulundu. Fıkıh ilminde zamanının imâmı oldu. Allahü teâlânın dînine çok hizmet etti. Ömrünü O'nun yoluna harcadı. Çok çalıştı. Zamanına kadar dînî mes'elelerde yapılan bütün ihtihâdları öğrendi. Verilen bütün fetvaları ezberledi. Hanefî mezhebinde "mes'elede müctehid" olduğu bildirildi. Muhaddis Şah Veliyullah-ı Dehlevî'ye göre, müntesib müctehid ile mezhebde müctehidlik arasında bulunan ehl-i vücûhtan oldu. Dehlevî hazretleri onun, Şems-ül-Eimme Halvânî, Ebû Ali Neseî, Ebû Bekr Muhammed bin Fadl'la aynı tabakada olduğunu söyledi. Bu zâtların hepsi, Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin müracaat kaynağı oldu.

İmâm-ı a'zam hazretlerinin üstün vasıflarını çok güzel bir şekilde anlatan Üstâd Abdullah'ın ilminden birçok kimseler istifâde etti. Bunlardan en meşhûru İbn-i Mende'dir. İlim meclisinde hazır bulunan dört yüz kâtibin, onun söylediklerini yazdıkları meşhûrdur. Hanefî mezhebi âlimlerinin müracaat kaynağı olan pek kıymetli eserler yazdı. Bunlardan İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin (r.a.) hayatını anlatan "Keşf-ül-âsâr-iş-şerîfe fî menâkıb-i Ebî Hanîfe" ve "Müsned-i Ebî Hanîfe" adlı hadîs kitabı, onun bilinen eserleridir.

- 1) Cevâkir-ül-mudiyye cild-1, sh-289
- 2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-357
- 3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-854
- 4) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh-331
- 5) El-Fevâid-ül-behiyye sh-105
- 6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh-445
- 7) El-A'lâm cild-4, sh-120
- 8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh-145

ABDURRAHİM-İ ASTAHRÎ:

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdürrahîm-i Astahrî olup, künyesi Ebû Ömer'dir. Doğum ve vefât târihleri kat'î olarak belli olmamakla beraber, hicrî dördüncü asrın ilk yarısında yaşadığı bilinmektedir, ilim öğrenmek için, Hicaz, Irak, Şam ve başka yerlere seyahatler yaptı. Ruveym bin Ahmed, Sehl bin Abdullah-ı Tüsterî ve başka büyük zâtlarla görüşüp kendilerinden ilim öğrendi. Hâlini gizlerdi. Dâima neş'eli görünürdü. Ba'zan kıymetli elbiseler giyip, avlanmak için ormana giderdi. Av köpekleri ve güvercinleri vardı. Bir defasında, ava çıkmıştı. Bir kimse, gizlice kendisini ta'kib etti. Gördü ki, bir dağın arkasına varınca köpekleri saldı. Kendisi Allahü teâlâyı zikretmekle meşgul oldu. Kendisini tâkib eden kimse diyor ki, "Zikre başladığı zaman, dağ, zikir sesi ile doldu. Ben anladım ki, o dağda bulunan taşlar, ağaçlar ve vahşî hayvanlar, onun zikrine iştirak etmektedir."

Abdürrahîm-i Astahrî hazretleri dünyâyâ kıymet vermezdi. Dünyâ malı toplamazdı. Babasından kalan yirmibin akçenin, onbinini insanlara dağıttı. Kalan onbin akçeyi de bir torbaya koydu. Bir gece, evinin damına çıktı. Bu torbada bulunan akçeleri, avuç avuç etrafa serpti. Kendisine de, ekme ve bakla almak için çok az miktar bıraktı. Yerler hep akçe oldu. Öyle ki, sabah olunca herkes, o gece gökten akçe yağdı zannettiler. Abdürrahîm-i Astahrî (r.a.), kendisi için bir şey istemezdi. Evinde bir sığır derisi vardı. Onun üzerinde istirahat ederdi. Günlerce yemek yemezdi. Bir zaman Abadan'a gitti. Ramazân ayı idi. Orada yirmibir gün kaldı. Halk kendisine iftar için ba'zı yemekler getirirlerdi. Sabah olunca, bu yemeklerin aynen durduğunu görürlerdi. Bu hâli gören Abadanblar kendisini çok sevdiler. Abdürrahîm hazretleri, halkın bu muhabbetini görünce, meşhûr olmaktan korkup Abadan'dan çıktı. Sehl bin Abdullah-ı Tüsterî'nin ziyâretine gitti. Sehl-i Tüsterî (r.a.), kendisi için hangi yemeği pişirmelerini arzu ettiğini sordu. "Ekşili yemek pişirsinler" dedi. Yemek pişirilip, iftarda getirildi. Bu sırada, kapıya bir fakîr gelip, Allah rızâsı için yiyecek bir şeyler istedi. Abdürrahîm (r.a.), yemeğin o fakîre verilmesini söyledi. Yemek, çömleği ile fakîre verildi. Onlar da su ile iftar ettiler, ikinci ve üçüncü gün de aynen böyle oldu. Sonra, oradan ayrılıp giderken bir kimse gördü. Suyun kenarına oturup, elinde bulunan ekmeği suya banarak yiyordu. O kimse, Abdürrahîm'i (r.a.) da'vet etti. Beraberce ekmeği suya batırıp yediler.

Ruveym bin Ahmed (r.a.) diyor ki, "Likam dağında çok velîlerle sohbet ettik. Abdürrahîm'den daha sabırlı kimse görmedim."

- 1) Nefehât-ül-üns terc, sh-284

ABDURRAHMÂN BİN AHMED ES-SADEFÎ:

Mısırlı hadîs ve târîh âlimlerinden. İsmi, Abdurrahmân bin Ahmed bin Yûnus bin Abdûla'lâ bin Mû-sâ bin Meysere bin Hafs bin Hibbân es-Sadafî'dir. Künyesi, Ebû Sa'îd olup, Mısır'da yetişen âlimlerden olduğu için "Mısırî" diye de bilinmektedir. Mısır'a yerleşen Sadaf bin Sehl'in kabilesine mensûb olduğu için "Sadafî" denilmektedir. 281 (m. 894) senesinde Mısır'da doğdu. Hadîs ve târîh ilimlerinde büyük bir âlimdir. Mısır için yazdığı iki târîh kitabı meşhûrdur. Mısır'dan başka bir yere ayrılmadı. Fakat birçok kim-se gelip ondan ilim aldı. 347 (m. 958) senesinin Cemâziyel-âhır ayında vefât etti.

O, önce babasından ilim tahsil etti. Sonra Ahmed bin Hammâd-ı Zü'be, Ali bin Sa'îd er-Râzî, Abdûlmelik bin Yahyâ bin Bükeyr, Ebû Abdurrahmân en-Nesâî ve daha birçok âlimden ilim aldı. Kendi-sinden de, Ebû Abdullah bin Münde, Ebû Muhammed bin Mühlâs, Abdülvâhid bin Muhammed el-Belhî ve dana pekçok âlim ilim aldılar ve hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Abdurrahmân-ı Sadafî'nin Mısır hakkında yazdığı iki târîh kitabı vardır. Bunlardan birisi büyük olup, sadece Mısırlılar hakkında geniş bilgi verilmektedir. Bu eserinde Mısır'da yaşayan insanların çeşitli du-rumlarından ve târihçesinden bahsetmektedir. Diğer târîh eseri küçük olup, burada Mısır'da meydana gelen garip olaylar anlatılmaktadır, iki eserini de ihtisar ederek (kısaltarak) yazarlar oldu. Ebû Kâsım Yahyâ bin Ali el-Hadramî, her iki eseri için zeyl hazırladı, eksik kalan kısımları tamamladı.

- 1) *Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh-137*
- 2) *Mu'cem-ül-müellifin cild-5, sh-123*
- 3) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-898*
- 4) *Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh-267*

ABDURRAHMÂN BİN MUHAMMED EL-BAĞDÂDÎ:

Hadîs ilminde meşhûr âlimlerden. İsmi, Abdurrahmân bin Muhammed bin Abdullah bin Mihrân el-Bağdâdî'dir. Künyesi, Ebû Müslim'dir, ibâdeti ve zühdü (haramlardan ve şüphelilerden sakınması) çok olan bir âlimdir. Dünyalık olan şeylere hiç düşkünlüğü yoktu. İnsanların arasına karışmazdı. İlim öğren-mek için Bağdâd'dan ayrılıp Horasan'a, Mâverâünnehr'e, Şam'a ve Arabistan'a seyahatler yaptı. Ömrü-nün sonuna doğru Hicaz'a gidip Mekke'ye yerleşti. Mescid-i harâmın yakınında oturur, vakitlerinin çoğu-nu ibâdetle geçirirdi. 374 veya 375 (m. 985) senesinin Zilka'de ayı ortasında vefât etti. Evliyânın büyük-lerinden Fudayl bin İyâd'ın kabrine yakın "Bathâ" denilen yere defn edildi.

Büyük bir âlim olan Abdurrahmân bin Muhammed; Bağdâd'da iken Muhammed bin Muhammed el-Bâgendî'den, Ebû Kâsım el-Begâvî'den, Ebû Ömer Ubeydullah bin Osman'dan, Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd'dan, Ebû Ya'lâ Muhammed bin Züheyr'den ve Irak'ta bulunan diğer âlimlerden ilim aldı. Sonra Şam'a gitti. Orada İmâm-ı Begâvî'den ve İbn-i Ebî Arûbe-el-Harrânî'den ve başkalarından, ilimde pekçok mes'eleyi öğrenip hadîs-i şerîf aldı ve Irak'a döndü. Bilâhare oradan çıkıp Horasan'a, Mâverâünnehr illerinden Buhara ve Semerkand'a gitti. 30 seneye yakın buralarda kaldı. Oradaki hadîs âlimlerinden çok istifâde etti. Onlardan hadîs-i şerîf yazıp, bunların hadîs-i şerîflerini topladı. "Müsned" adındaki eseri meşhûrdur.

Hadîs ilminde rivâyetleri çok sağlam olup, lâfızdı. Ya'nî, yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte ezberlemişti. Takva, vera' ve zühdü çoktu. Dînine çok bağlıydı. Kimseden birşey kabul etmezdi. İnsanla-rın içine fazla çıkmazdı. Hicaz'a gittikten sonra, Mescid-i harâmın yanına yerleşip, ölünceye kadar de-vamlı ibâdetle meşgul oldu.

Hadîs âlimlerinden İbn-i Ebî'l-Fevâris diyor ki: "Ebû Müslim bin Mihrân çok eser yazdı. Müsned'i meşhûrdur. Hadîs ilminde sika bir âlimdi. Zühd ve vera'ı çoktu. Onun gibisini görmedim."

- 1) *Târîh-i Bağdâd cild-10, sh-229*
- 2) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-969*
- 3) *Mu'cem-ül-müellifin cild-5, sh-185*
- 4) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-85*

ABDUSSAMED VÂ'İZ-İ SÛFÎ:

Hadîs, tasavvuf ve Şâfiî fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû'l-Kâsım olup, asıl ismi, Abdussamed bin Ömer bin Muhammed bin İshâk'dır. Dîneverî nisbet edildi. Sûfî ve Vâ'iz lâkabları verildi. Bağdâd'da oturur, emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerle (iyiliği emredip, kötülükten sakındırmakla) meşgul olurdu. 397 (m. 1006) yılında vefât etti.

Ebû'l-Kâsım Dîneverî diye de tanınan Abdussamed Vâ'iz-i Sûfî, birçok âlimden ilim tahsil etti. Ho-calarından Ahmed bin Selmân Necâd'dan hadîs ilmini, Ebû Sa'îd İstahrî'den fıkıh ilmini öğrendi. Kendi-sinden sonra gelen âlimler, hadîs ilminde sika (güvenilir) olduğunu söylediler. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîf-leri duymak için, çok uzaklardan gelip va'z ettiği mescidi dolduran insanlar, onun iki rek'at namaz kılma-

dan söz söylediğini duymazlardı. Devamlı emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerle uğraşır, insanlara doğruyu göstermeğe gayret ederdi. Dünyâya ehemmiyet vermezdi. Çok cömert olup, bir başkasının ihtiyâcı varken, kendi ihtiyâcını görmezdi.

Va'zlarına ve derslerine akın akın gelen insanlar, onun dünyâ ve âhîret se'âdetine kavuşturan feyzinden istifâde etmişler, ba'zıları talebe olmakla şereflenmişlerdir. Bunlardan en meşhûr iki talebesi, Kâdî Ebû Abdullah Saymeri ve Abdülazîz Ezdî'dir.

Ali bin Muhammed bin Hasen Mâlikî anlatır: Birgün biri Abdussamed'in mescidine geldi. Elinde tuttuğu, içinde yüz altın bulunan keseyi ona vermek istedi. Kabul etmeyince, adam parayı yere bırakıp gitti. O da mesciddeki ihtiyaç sahiplerine dağıttı. Para bittikten sonra, oğlu gelip para istedi. Abdussamed hazretleri de "Git! Bakkaldan veresiye al" buyurdu.

Abdussamed Sûfî'nin Enes bin Mâlik'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz (s.a.v.) **"Muhakkak yahudiler, selâm ve emniyet hususunda size hased ederler"** buyurdu.

1) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-329*

2) *Târîh-i Bağdâd cild-11, sh-43*

ABDÜLAZİZ BİN ABDULLAH ED-DAREKÎ:

Şâfiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülazîz bin Abdullah bin Muhammed bin Abdülazîz ed-Dârekî'dir. Babam Abdullah, İsfehân'da zamanın hadîs âlimlerindendi. Künyesi, Ebül-Kâsım olup, İsfehân'ın Dârek köyünden olduğu için, Dârekî nisbetiyle meşhûr oldu. Doğum yeri olan Dârek'ten İsfehân'a gelip orada uzun seneler kaldı. İsfehân'da bulunan-âlimlerden fıkıh ilmini öğrendi. Sonra Bağdâd'a gelip yerleşti. Orada fetva vermeye başladı. Vefâtına kadar Bağdâd'da kaldı. 375 (m. 985) senesi Şevval ayının 13'ünde Cum'a gecesi vefât etti. Vefâtında 89 yaşındaydı. Cum'a günü Şûniziyye'de defn edildi.

Ebû Kâsım ed-Dâreld, yaşadığı devirde Şâfiî âlimlerinin imâmı, en büyüğü idi. Bağdâd'da, Da'lec bin Ahmed Bedreb İbni Halefin mescidinin dörtte birinde ders okuturdu. Şehrin en büyük câmisinde, fetva sormak ve danışmak için ona gelenler büyük bir halka meydana getirirlerdi. Çok kimse onun ilminden faydalandı. Tâhir bin Abdullah Taberî diyor ki, "Dârekî'den daha fakîh olan hiç kimseyi görmedim." İsmâ bin Ahmed bin Osman el-Hemedânî de dedi ki: "Abdülazîz bin Abdullah-ı Dârekî'den fetva sorulmak üzere bir mes'ele getirildiğinde, uzun zaman düşünür ve orada fetva verirdi. Muhammed bin Ebû'l-Fevâris de: "Abdülazîz bin Abdullah hadîs ilminde sika (güvenilir, sağlam) bir râvi idi" dedi. O hadîs ilmini anne tarafından dedesi Hasen bin Muhammed ed-Dârekî'den aldı. Diğer ilimleri, Şeyh Ebû İshâk-ı Mervezî'den öğrendi. O, Ebû Hâmid-i Esferâyânî'nin ilim aldığı hocalarından birisi idi. Ondan da Bağdâd'da birçok âlim ilim öğrendi. Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"İnsanlar, (Lâ ilâhe illallah, Muhammedün Resûlullah) deyinceye ve bizim kabul ettiklerimizi beğeninceye ve kestiklerimizi yiyinceye ve namazlarımızı kılincaya kadar onlarla harp etmeye emrolundum. Böyle yaparlarsa, onların kanlarına ve mallarına haksız yere dokunmak bize harâm kılındı. Artık onların hesabı, Allahü teâlâyâ aittir."**

1) *Târîh-i Bağdâd cild-10, sh-463*

2) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-330*

3) *El-Bidâye ve'n-nihâye cild-11, sh-304*

4) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-85*

5) *Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh-188*

6) *Tehzîb-ül-esmâ ve'l-lüga cild-2, sh-263*

ABDÜLAZİZ BİN CA'FER EL-HALLÂL:

Hanbelî mezhebindeki tefsîr, hadîs, fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülazîz bin Ca'fer bin Ahmed bin Ziyâd bin Ma'rûf el-Begâvî olup, künyesi, Ebû Bekr'dir. 275 (m. 898)'de Bağdâd'da doğmuştur. Ebû Bekr Hallâl'in talebesi olup, onun lakabıyla anılmıştır. Hanbelî mezhebindeki büyük âlimlerden olup, 363 (m. 974) Şevval ayının yirmiüçüncü günü vefât etti ve aynı gün Cum'a namazından sonra defn edildi.

Abdülazîz bin Ca'fer; Muhammed bin Osman bin Ebî Şeybe, Mûsâ bin Hârûn, Muhammed bin Fadl el-Vâati, Sa'îd bin Aceb el-Enbârî, Ebû Halîfe Fadl bin Hab-bâb, Ali bin Taygûr, Ca'fer el-Feryâbî, Ahmed bin Muhammed Ca'd, İbrâhîm bin Muhammed bin Heysem, Kâsım bin Zekeriyâ el-Mutnz, Hüseyin bin Abdullah, Ebû'l-Kâsım el-Begâvî, Abdullah bin Ahmed, Ebû Bekr bin Ebû Dâvûd ve pek çok âlimden hadîs-i şerîf öğrenmiş, rivâyetlerde bulunmuştur.

Ahmed bin Ali bin Osman bin Cüneyd, Bişr bin Abdullah el-Fâtinî, Ebû İshâk bin Salalâ, Ebû Abdullah bin Batta, Ebû'l-Hasen et-Temîmî, Ebû Hafs el-Akberi, Ebû Hafs el-Bermekî, Ebû Abdullah bin Hâmid ve pek çok âlim de Abdülazîz bin Ca'fer'den rivâyetlerde bulunmuşlardır. Kuvvetli bir zekâyâ sa-

hip olan Abdülazîz Hallâl; çok güç, anlaşılması zor olan mes'eleleri hemen anlardı. Hadîs âlimleri, onun sika (sağlam, güvenilir) bir râvi olduğunu bildirmişlerdir. O, son derece ibâdete düşkün, Allahü teâlânın emirlerine uyan, dünyâyâ kıymet vermiyen, harâm ve şüpheli olan şeyleri terk etmekle beraber, mubahların çoğunu da terk etmiş, arif, âlim ve müttekî bir zât idi. Hanbelî mezhebinin büyük âlimlerinden olup, Hanbelî mezhebindeki fikhî beyânları pek çoktur. Bununla beraber, Ehl-i sünnet vel-cemâat itikâdına hizmetleri de büyük olmuştur. Zamanının sultanı ve devlet adamları yanında da büyük bir kıymeti vardı. Eshâb-ı kirâmın fazîlet ve üstünlükleri sırasında Hz. Ali'nin, Hz. Ebû Bekr, Ömer ve Osman'dan (r.anhüm ecmâin) daha üstün olduğunu söyleyenlere karşı buyurdu ki: İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'den işittim. Ona Eshâb-ı kirâmın fazîlet derecelerinden sorulduğu zaman buyurdu ki: "Kim Hz. Ali'nin, Hz. Ebû Bekr'den üstün olduğuna inanırsa, muhakkak ki Resûlullah (s.a.v.) ta'n etmiş (kusur bulmuş) olur. Kim onun Hz. Ömer'den üstün olduğuna inanırsa, Resûlullah (s.a.v.) ve Hz. Ebû Bekr'e ta'n etmiş olur. Kim de Hz. Ali'nin, Hz. Osman'dan üstün olduğuna inanırsa, Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Şûra ehli, Muhacirler ve Ensâr'a (r.anhüm ecmâin) ta'n etmiş olur."

Kendisine îmandaki istisnadan (ya'nî inşâallah müslümanım demekten) soruldu. Cevâbında "Evet olabilir. Fakat bu, şek ve şübhe üzere olmayacak. Bu, amelim iyi olmayabilir korkusundan dolayı, ihtiyaten olur" buyurdu.

Buyurdu ki:

"Başkasından gasbedilmiş (zorla alınmış) elbise ile kılınan namaz bâtıldır." "Kadın, erkeğin yanında cemâatle namaza durduğu zaman; sağında, solunda ve arkasında olanların namazı bozulur."

"Nafile namazda da su içmek, namazı bozar."

Ehl-i sünnet olmıyan kimselerle konuşur, onlara doğruyu anlatırdı. Çok zekî ve büyük âlim olduğundan, onların delillerinin hepsini çürütür, söyleyecek birşey bulamazlardı.

Ebû Bekr, Ahmed bin İshâk el-Hicrî, Ebû Fadl bin Temîmî bildiriyorlar ki: "Bir ihtiyar zât, bir hadîs-i şerîfin tafsilâtını öğrenmek için dolaşıyordu. Onun mes'elesi de Peygamberimizin (s.a.v.) **"Kıyâmet günü yetmişbin kimse hesâbsız Cennete girecektir"** hadîs-i şerîfinde, acaba daha ziyâdelik var mı, daha fazla kimse hesapsız Cennete girecek mi? idi. Bu ihtiyar, Ebû Fadl'a: "Şu şu beldeleri dolaştım. Bu hadîs-i şerîfte bildirilen (70 000) üzerine bir fazlalık, bir ziyâdelik bulamadım. Her kime sorsam, böyle işittik diyorlardı. Böyle sora sora Basra'ya geldim. Orada da sordum. Yine bilen olmadı. Birgün, çok yorgun olduğum hâlde uyuya kalmışım. Rû'yâmda Peygamberimizi (s.a.v.) gördüm. Hemen mübârek ayaklarını öptüm. Peygamberimiz bana **"Ey filân kimse. Benden işittiğin bu haber için çok yoruldu."** "Evet yâ Resûlallah" dedim. Peygamberimiz **"Bağdâd'a Câmi-i halîfeye git. Alın açık, yüksek sesli bir zât görürsün. Ona bu mes'eleyi sor, o sana cevap verir"** buyurdu. Ayaklarım beni taşıyamıyacak kadar yorgun olduğum hâlde, Bağdâd'a gittim. Kendi kendime "Bu zâtı kimseye sormayacağım" dedim. Câmi-i halîfeye girinceye kadar Peygamberimizin tarif ettiği zâtı arıyordum. Cum'a günüydü, câmiye girdim. Onun sesini işittiğim zaman, aynen Peygamberimizin (s.a.v.) vasıflandırdığı şekildeydi, önünde durdum. Bu zât Ebû Bekr Abdülazîz bin Hallâl idi. Kendisine "Ey üstâd, sana sorulacak bir mes'elem var" dedim. Abdülazîz "İhtiyara yer açınız" dedi. Önüne vardım, bana "Otur" dedi. Ben de oturdum. Sonra bana yavaşça "Sen Resûlullahın (s.a.v.) gönderdiği zât değil inisin?" diye sorunca heyecandan titremeye başladım. Ona "Evet" deyip sustum. Sonra bana "Ey ihtiyar sorunu sor" dedi. Ben de o hadîs-i şerîfi sordum. Bunun üzerine "Sen sorduğun (hesapsız Cennete gireceklerden) birisiyle beraber bulunuyorsun" cevâbını verdi.

Ebû Bekr Abdülazîz Hallâl son hastalığında buyurdu, ki: "Ben Cum'a gününe kadar aranızdayım." Bunun üzerine "Allahü teâlâ sana afiyet versin" dediler. Bu sözü söyleyenlere: "Ebû Bekr Mervezî'nin şöyle dediğini işittim: Ahmed bin Hanbel yetmişsekiz sene yaşadı ve Cum'a günü vefât etti. Cum'a namazından sonra defn edildi. Ebû Bekr Hallâl da yetmişsekiz sene yaşadı. Cum'a günü vefât etti ve Cum'a namazından sonra defnolundu. Bu, onun kerâmetlerinden birisidir. Cenâzesinde hiç görülmemiş bir cemâat bulundu.

Vefât ettiği zaman, defn edileceği yer hakkında yakınları arasında ihtilâf çıktı. Ba'zıları vefât ettiği yere, ba'zıları ise başka bir yere defn edilmesini istediler. Bu husustaki münakaşa çoğaldı. Bu münakaşa, kılıçlarını sıyırıp vuruşma safhasına kadar geldi. Ba'zı âlimler bunlara "Sizler sultanın haremünde mi dövüşüyorsunuz?" dediler. Bu söz üzerine onlar, seçilen hakemin emrettiği şeyi yapacaklarını bildirdiler, iki cemâatin da arzularının hilâfına uzak ıssız bir yere defnolundu.

Onun kabri geceleri nûr ile dolup, bu nurun, kabrinden semâya doğru yükseldiği herkes tarafından görüldü.

Abdülazîz Hallâl bir zaman çok sıkıntıya düştü. Bir küçük kâğıt alıp "Rahman ve Rahim olan Allahü teâlânın ismi ile başlıyorum, Filân oğlu filân muhtaçtır" diye yazdı. O yazılı kâğıdı alıp, halifenin kapısına geldi. Mektubu elinden bıraktı. O sırada esen rüzgâr mektubu aldı götürdü. O da evine döndü. Az bir

zaman geçti ki kapı çalındı. Kapıyı açınca, tanımadığı bir ihtiyarla karşılaştı, ihtiyar ona ağır bir kâğıt tomar verdi. Onu alıp içeri girdi. Kâğıtların içinde, beşyüz dirhem olduğunu gördü. İçerisinde de yazılmış bir pusula vardı. Pusulada ise “Ey bu mektubun sahibi! Bundan sonra birşey isteyeceğiniz zaman daha dikkatli olunuz” yazılı olduğunu gördü.

Abdülazîz bin Ca’fer, Nu’mân bin Naîm, Sırrî bin Âsım, Muhammed bin Mus’ab, Abdurrahmân bin Arar, Abde bin Ebî Lübâbe’den, o da Ebû Hüreyre’den (r.a.) rivâyet etti. Peygamberimiz (s.a.v.) “Kadere î mân; hüzün ve kederi giderir” buyurdu. Yine rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamberimiz (s.a.v.) “**Sizin en hayırlınız, Kur’ân-ı kerîmi öğrenen ve öğretenidir**” buyurdular.

Yazmış olduğu kitaplardan ba’zıları şunlardır: el-Muknî, yüz cüzülük bir kitaptır. eş-Şâfiî, seksen cüzdür. Muhtasar-ı Sünne, Tefsîr-ül-Kur’ân gibi kitapları da vardır.

- 1) *Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh-119*
- 2) *Târih-i Bağdâd cild-10, sh-459*
- 3) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-45*
- 4) *El-A’lâm cild-4, sh-15*
- 5) *Mu’cem-ül-müellifin cild-5, sh-244*

ABDÜLMUN’İM BİN GALBÛN:

Kırâat ve Şâfiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû’t-Tayyib olup ismi, Abdülmun’im bin Ubeydullah bin Galbûn bin Mübârek’dir. 309 (m. 921) yılında Haleb şehrinde doğmuştur. Tahsil için Şam’a gitmiş, orada ba’zı âlimlerden ilim öğrendikten sonra, hayatının sonuna kadar, vatan edindiği Mısır’da yaşamıştır. Birçok eserler yazmış olan Abdülmun’im bin Galbûn, 389 (m. 999) yılında Mısır’da vefât etmiştir.

Abdülmun’im bin Galbûn, başta Nadr bin Yûsuf er-Râzî olmak üzere, Ebû Muhammed Ubeydullah bin Hüseyin el-Antâkî es-Sâbûnî, Ebû Eyyûb Süleymân bin Muhammed bin İdrîs, Ebû’l-Hars Ahmed bin Muhammed, Ebû Muhammed Abdullah bin Sa’d bin Bahr el-Kâdî, Adiyy bin Ahmed bin Abdülbâld, Ebû Abdullah bin Halveyh, Ebû Bekr Muhammed bin Nadr bin Hârûn es-Sâmure’den ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir.

Es-Seâlibî, hâl tercümesini zikrettiği Abdülmun’im bin Galbûn hakkında şöyle demektedir “O, din-dar ve fazîlet sahibi idi. Kur’ân-ı kerîmin kırâatini, ince ma’nâlarını, irabım ve diğer edebî ilimleri çok iyi bilirdi.”

Abdülmun’im bin Galbûn’dan ise, Ebû Muhammed Abdullah bin Ca’fer el-Cenâbînî et-Taberî, Ebûl-Abbâs Ahmed bin Sa’îd es-Sâhî, Ebû Bekr Muhammed bin Ca’fer bin Ali Mimâsî, Ebû Tâlib Ahmed bin Abdüssemi’, Ebû Sâlih Muhammed bin Ebû Adiyy es-Semerikandî, Ebû’l-Ferec Ubeydullah bin Ahmed bin Saht, Ebû Ca’fer Muhammed bin Ahmed bin Muhammed el-Cürcânî, Ebûl-Hasen Ahmed bin İbrâhîm bin Kâmil es-Sûdî ve Ebû Muhammed Hasen bin İsmâil ed-Dârâb ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir.

Abdülmun’im bin Galbûn’un kırâat ilmine dâir İrşâd-ül-mübtedî ve Tezkiret-ül-müntehâ adlı iki eseriyle, Derhat-ül-beria ve Hadîkat-ül-belâga adlı diğer sahalara ait iki eseri vardır.

Abdülmun’im’in şöyle bir hadîs-i şerîf rivâyeti vardır: Resûlullah (s.a.v.) “**Kur’ân ile amel ediniz, onun helâlim helâl, harâmını harâm biliniz. Ondan hiçbirşey inkâr etmeyiniz**” buyurdu.

- 1) *Târih-i Dimeşk cild-6, v-464 a-b*
- 2) *Tabakât-uş-Şâfiyye (Esnevi), varak 267-a*
- 3) *Vefeyât-ül-a’yân cild-6, sh-277*
- 4) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-131*
- 5) *Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh-280*
- 6) *Keşf-üz-zünnan sh-66, 644-645, 1737, 1738*
- 7) *Esmâ-ül-müellifin cild-1, sh-629*

ABDÜLVÂHİD BİN HÜSEYN EBÜ’L-KÂSİM SAYMERÎ:

Şâfiî mezhebindeki büyük fıkıh âlimlerinden. İsmi Abdülvâhid bin Hüseyin bin Muhammed es-Saymerî, eş-Şâfiî olup, künyesi Ebû’l-Kâsım Saymerî diye meşhûr olmuştur. Saymer, Basra’daki nehirlerden birinin ismidir. Aslen Basralı olup, doğum târihi bilinmemektedir. Basra’da oturmuş ve 387 (m. 996)’da yine orada vefât etmiştir.

Kâdî Ebû Hâmid el-Mervezî’nin meclisinde bulundu ve onun talebesi Ebû Feyyaz el-Basrî’nin huzurlarında yetişip, fıkıh âlimi oldu. Şâfiî mezhebinde geniş bir ilme sahip olduğundan, bütün her yerden insanlar onun yanına ders almaya gelirlerdi. Kâdî’l-kudât (Baş kadı, şeyh-ül-islâm) Mâverdî (Ali bin Muhammed (r.a.) 364 (m. 974)’de Basra’da doğmuş, 450 (m. 1058)’de Bağdâd’da vefât etmiştir. (Hâvî fıkıh kitabı çok kıymetlidir) onun talebelerinin ileri gelenlerinden biriydi.

Pek çok kıymetli kitap yazmış olan Ebü'l-Kâsım Saymerî'nin yazdığı kitaplardan bazıları şunlardır: el-İzâh fi'l-mezheb, yedi cildir. el-Kâfiye, Kitâbün fi'l-kıyâs ve'l-i'lel edeb-il müfti ve'l-müstefti ve kitâbün fi'ş-şurût.

Kitaplarının birinde, mürtedlerin katli kısmında, Ebü'l-Kâsım Saymerî buyuruyor ki: "Kim Peygamberimizin (s.a.v.) Eshâbına söverse, dinden çıkar. Bu kimsenin hâli Resûlullah'a (s.a.v.) sövmek gibidir."

Buyurdu ki: "Yedi yaşındaki küçük çocukların avret yerleri, ön ve arka, kaba avret yerleridir. Dokuz yaşından sonra bu kısımlardan fazlası da avret yeri olur. On yaşından sonra ise, baliğ olanların (büyük insanların) avret yerleri gibidir. Çünkü onun baliğ olması mümkündür."

Şerh-i Kifâye kitabında buyuruyor ki: "Bir kimse, zenginler için yapılmış vakıftan, herhangi bir şey alabilmesi için zengin olduğunu iddia ederse, sözüne itibâr olunmaz. Ondan zenginliğini isbât edecek deliller istenir. Fakat, fakîrlere için yapılmış bir vakıftan istifâde etmek için, bir kimse fakîr olduğunu iddia ederse, onun bu sözü her hangi bir delille isbât etmesine lüzum kalmaksızın kabul olunur."

1) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-339*

2) *Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-2, sh-265*

3) *Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh-207*

AHMED BİN ABDURRAHMÂN EBÛ AMR İŞBİLÎ:

Mâlikî mezhebindeki fıkıh âlimlerinden ve mutasavvıf, ismi, Ahmed bin Abdurrahmân bin Abdülkâhır el-Abesî el-İşbilî olup, künyesi Ebû Amr'dır. 293 (m. 906)'da İşbiliyye'de doğmuştur. (İşbiliyye, Endülüs'te bir şehirdir. Bugünkü İspanya'nın Sevilla şehridir.) 319 senelerinde Mısır taraflarına gitmiş ve 333'de tekrar geri dönmüştür. 399 (m. 1009)'da Endülüs'de (İspanya) vefât etti.

Ebû Amr İşbilî; Kurtuba'da Muhammed bin Lübâbe, Ahmed bin Hâlid, Eslem bin Abdülazîz, Ahmed bin Bakî ve başkalarından, Bîre'de ise, Muhammed bin Kaydes ve Ahmed bin Mensûr'dan hadîs öğrenmiş ve ilim almıştır. Mısır'a yolculuğu daha sonra olmuştur.

Ebû Amr İşbilî'den de Ebû Ca'fer el-Akîlî, İbn-i A'râbî, Ebû Ca'fer Tahâvî ve başka âlimler ilim öğrenmiş ve rivâyetlerde bulunmuşlardır.

Dünyaya ehemmiyet vermeyen, harâmlardan sakınan, güzel huylu ve tasavvuf ehlinden bir zât idi. İbn-i Zübeyr onun için "Ebû Amr İşbilî, hayırlı kimselerden olup, fazîletli ve harâmlardan uzaklaşan, Allahü teâlânın emirlerine sarılan bir kimse idi" demiştir.

Fıkıh ilmine ait yazdığı kitap el-İktisâd'dır. Tasavvufa dâir yazdığı eser ise el-İstibsâr olup, ilim aldığı ve ders okuduğu zâtların hayatlarını yazdığı kitap ise Bernâme'c'dir.

1) *Ed-Dibâc-ül-müzehheb sh-43*

2) *Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh-266*

3) *El-A'lâm cild-1, sh-146*

4) *İzâh-ül-meknûn cild-1, sh-69, 111*

AHMED BİN ALİ (Ebû Bekr Hemedânî):

Şâfiî âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Ali bin Ahmed bin Lal olup, künyesi, Ebû Bekr Hemedânî'dir. Aslen Hemedanlı olan Ebû Bekr Hemedânî, Hemedan'da 308 (m. 920) târihinde doğdu.

İlim tahsili için çok yerleri dolaştı. Bağdâd'da bulundu. Şâfiî fıkı ve hadîs ilimlerinde büyük âlim oldu. Hemedan'da kadılık yaptı. 400 yılına varmadan vefât etmesi için duâ ederdî. Duâsı kabul oldu ve 398 (m. 1007) yılı Rabî-ül-âhîr'in onaltıncı günü vefât etti. (392 veya 399'da vefât ettiği de rivâyet edilmiştir.)

Ebû Bekr Hemedânî, babasından, sonra Ebû Abdullah Ahmed bin Muhammed bin Evs el-Mukriî, Hafs bin Ömer el-Hâfız, Abdurrahmân bin Hamdan el-Cellâb, İsmâil bin Muhammed es-Saffâr, Muhammed bin Amr, Ali bin Muhammed el-Mısırî, Ahmed bin Süleymân el-Abadânî, Ali bin İbrâhîm el-Kattân, Ebû Amr bin es-Semmâk, Ca'fer el-Hâlidî, Abdülbâki bin Kânî, Ebû Sa'îd bin el-A'râbî ve pek çok âlimden hadîs-i şerîf öğrenmiş, ilim almıştır.

Ca'fer bin Muhammed el-Ebherî, Humeyd bin el-Me'mûn, Ebû Mes'ûd Ahmed bin Muhammed el-Becelî er-Râzî, kız kardeşinin oğlu Ebû Sa'd el-Bast, Ebû Bekr el-Berkânî ve pek çok âlim de Ebû Bekr Hemedânî'den ilim öğrenmiş, hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Hadîs öğrenmek için uzun yolculuklar yapan Ebû Bekr Hemedânî, Bağdâd'a çok gelip gitmiş, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuş ve ilim okutmuştur. Meşhûr âlim Dâre Kutnî Bağdâd'da onun meclisinde bulunmuş, ilim ve hadîs-i şerîf almıştır. Ebû Bekr Hemedânî fıkı ve hadîs ilminde imâm, pek çok hadîs-i şerîfi ezbere bilen sika (sağlam, güvenilir) bir zât idi.

Hemedan'da uzun zaman kadılık yapan Ebû Bekr Hemedânî, Şâfiî mezhebinin büyük fıkıh âlimlerinden idi. Sibeveyh onun için: "Ebû Bekr Hemedânî sika, zamanının bir tanesi, bulunduğu yerin (Hemedan) müftisi, hadîs ilminde büyük âlim olup, ilm-i hadîse ait çeşitli kitaplar yazdı. Ayrıca fıkıh ilminde de meşhûr idi. Ben onun "Sünen ve Mu'cem-üs-Sahâbe kitaplarını gördüm. Mu' cem-üs-Sahâbe kitabından daha güzel Eshâb-ı kirâmı (r.anhüm) anlatan bir kitap görmedim."

Şeyh Ebû İshâk, Ebû Bekr Hemedânî'nin fıkıh ilmini Ebû İshâk ve Ebû Ali bin Ebî Hüreyre'den öğrendiğini haber vermiştir. Hemedan fakîhleri de, Ebû Bekr Hemedânî'den Şâfiî fıkını öğrenmişlerdir. Ebû Bekr Hemedânî, gayet zâhidâne bir hayat yaşamış olup, şüpheli şeylerden sakınan ve çok ibâdet eden bir zât idi.

Dâre Kutnî'nin Bağdâd'da kendisinden (Ebû Bekr Hemedânî) yazarak, rivâyetleri içerisine aldığı Hafs bin Amr ve başka âlimler de yine Ebû Bekr Hemedânî'den şu hadîs-i şerîfi rivâyet ettiler.

"Şu'be, Abdülmelik bin Umeyr, Ca'fer İbni Sümerre'den haber verdiler. Ca'fer İbni Sümerre (r.a.) buyurdu: Câbiye'de Hz. Ömer, irâd ettiği hutbesinde buyurdu ki: "Birgün aramızda, Peygamberimiz (s.a.v.) benim kalktığım gibi ayağa kalktı ve: "Eshâbıma ikrâm ediniz. Sonra onları tâkib edenlere (Tâbi-în), sonra onları tâkib edenlere (Tebe-i tâbiîne) ikrâm ediniz. Sonra bir kimse kendisinden şahidlik ve yemin etmesi istenilmediği hâlde, (yalan yere) şahitlik ve yemin eder hâle gelinceye kadar yalan yayılır. Kim Cennetin ortasında bulunmağı isterse; cemaate sarılsın. Çünkü şeytan, yalnız olan kimselerle beraber bulunur ve o iki kişiden daha uzaktır. Dikkat ediniz! Haber veriyorum. Bir kimse bir kadınla halvet etmesin (kapalı bir yerde, yabancı kadınla beraber bulunmasın.) Eğer bulunursa, muhakkak ki üçüncüleri şeytandır. Dikkat ediniz haber veriyorum; kim günah işlediği zaman üzülür, iyilik (sevab), işlediği zaman sevinirse, o kimse mü'mindir" buyurdu."

1) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-19*

2) *Târîh-i Bağdâd cild-4, sh-318*

AHMED BİN ALİ EL-MÛSULÎ:

Musul'da yetişen hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Ya'la olup, adı, Ahmed bin Ali bin Müsennâ bin Yahyâ bin Hilâl et-Temîmî'dir. Künyesi ile meşhûr olmuştur. Musul'da Temîm kabilesine mensûb olduğu için "Temîmî" ve "Mûsulî" denilmektedir. 210 (m. 825) senesi Şevval ayının üçüncü günü Musul'da doğdu. Çok sayıda âlimden ilim tahsil eden Ahmed bin Ali, zamanının değerli âlimlerinden idi. Onbeş yaşında iken Bağdâd'a gitti. Orada Ahmed bin Hatim'den hadîs-i şerîf dinledi. Uzun bir hayat yaşayan Ebû Ya'lâ'nın yanına, birçok insanlar gelip ilim öğrenirlerdi. 307 (m. 919) yılında Musul'da vefât ettiğinden, Musul halkı ve çarşı esnafı, dükkânlarını kapatarak cenâzesinde hazır bulundu.

Ebû Ya'lâ hadîs ilminde büyük ve meşhûr bir âlimdir. Hadîs-i şerîf hâfızı idi, ya'riî yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi senetleriyle ve râvileriyle birlikte ezberlemişti.

Ebû Ya'lâ Mûsulî; Ali bin Ca'z, Yahyâ bin Maîn, Muhammed bin Minhal ed-Darîr, Gassân bin Rebî, Şeybân bin Ferrûh, Yahyâ el-Hammânî, Ahmed bin Hatim ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinlemiş ve ilim öğrenmiştir.

Kendisinden ise, Ebû Hatim bin Hibbân, Ebû Ali en-Nişâbûrî, Hamza bin Muhammed el-Kinânî, Ebû Bekr el-İsmâilî, Ebû Bekr bin el-Mukrî, Ebû Amr bin Hamdan, Nasr bin Ahmed el-Mürçî ve daha birçok âlim ders almış ve hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Hadîs âlimi olan Ebû Ya'la, bu ilimde sika (güvenilir), sağlam bir râvidir. Onun ilimdeki üstünlüğünü, birçok âlim bildirmektedir. Bunlardan, Yezîd bin Muhammed el-Ezdî: "Ebû Ya'la, sıdk (doğruluk), emânet sahibi olup, yumuşak huylu ve dînine çok bağlı kimselerden idi. İbn-i Hibbân: "O, sika ve sağlamdır, ilim sahibi bir râvidir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerin ba'zılarından, onunla Peygamberimiz arasında üç râvi bulunmaktadır" demişlerdir. Sem'ânî de şöyle anlatıyor: "İsmâil bin Muhammed bin Fadl'den işittim. Diyordu ki: "Bütün müsnedleri okudum. Müsned-i Adenî, Müsned-i İbn-i Mum" gibi. İbn-i Münî'ninkisi, nehirler gibidir. Ebû Ya'lâ'nın Müsned'i ise, bütün nehirlerin kendisinde toplandığı deniz gibidir."

Büyük hadîs âlimi Hâkim de, onun hakkında diyor ki: "Ben, hâfız Ebû Ali'nin Ebû Yalâ'yı, onun sağlamlığı ve hadîs-i şerîfleri ezberlemesini çok beğendiğini görüyordum. Hattâ öyle idi ki, onun hadîs-i şerîflerden bilmedikleri çok azdı. Ebû Ya'lâ, sika ve sağlam bir râvi idi."

Hâfız Ebû Ali de diyor ki: "Ebû Ya'lâ, Bişr bin Velîd'in yanında iken Ebû Yûsuf'un kitaplarından başkası ile de meşgul olsaydı, Basra'da yetişen Süleymân bin Harb'in ve Ebû Velîd-i Teyâlisî'nin derecesine ulaşırdu."

Ebû Amr-ı Hîrî de: "Ebû Ya'lâ, sırf Allah rızası için hadîs-i şerîf rivâyet eder, öğretirdi. Karşılık olarak hiçbirşey beklemezdi" dedi.

Onun rivâyetlerinden biri şöyledir: Eshâb-ı kirâmdan Abdurrahmân bin Avf şöyle bildiriyor: Resûlullah (s.a.v.), müşriklerle yapacağı bir harbe çıkacağı zaman, Hz. Osman, ordunun ihtiyacını karşılamak üzere 700 kab dolusu altın vermişti. Ebû Ya'la Müsned'inde diyor ki: "Ebû Sa'îd-i Hudrî buyuruyor ki: Resûlullah (s.a.v.), namazdan selâm verince, üç defa Sübhâne rabbike âyet-i kerîmesini okurdu." Ebû Ya'lâ'nın rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Nikâh benim sünnetimdir. Fıtratımı sevenler, sünnetimi yerine getirsinler."**

"Her kim yeni doğan çocuğunun sağ kulağına ezan ve sol kulağına da ikâmet okursa, Ümmü Sibyan denilen havale hastalığından korunmuş olur."

"İmânlarının selâmeti uğruna, dünyâlıktan kayıplarına aldırış etmedikleri sürece; tevhid, Allahü teâlânın gazabını onlardan uzaklaştırır. Bunu yaptıkları, ya'nî dünyâlıktan olan kayıplarına üzüldükleri ve "Lâ ilâhe illallah" dedikleri zaman Allahü teâlâ, yalan söylüyorsunuz, bu sözünüzde sâdık değilsiniz, buyurur."

"Melekler, kulun amel sahifesini Allahü teâlâyâ arz ettikleri zaman, eğer günün ilk ve son vakitlerini zikir ve hayırla geçirmişse aradaki kötülüklerini Allahü teâlâ bağışlar."

"Siz, mallarınız ile herkesi memnun edemezsiniz, öyle ise onları, güler yüz ve güzel ahlâk ile memnun etmeye çaksın."

"Hasta ziyâretine tekrar tekrar gidin. Fakat bunu dört gün ara ile yapın."

"Muhakkak Kur'ân bir zenginliktir ki, artık onun üstünde zenginlik olmadığı gibi, onunla beraber fakirlik de yoktur."

"Kim kalbinden sadâkat ve ihlâs ile (Lâ ilâhe illallah) derse, ona Cennet vûcib olur."

"Allah için tevazu ve alçakgönüllülük göstereni, Allah yükseltir. Kibir edeni de Allah alçaltır. Allahı çok zikr edeni Allah sever."

"Ümmetimden iki kişi, Allahü teâlânın huzuruna çıktı. Birisi: "Allahım! Bundan hakkımı al ve bana ver" dedi. Allahü teâlâ ona "Hakkını ver" buyurdu. O da: "Yâ Rabbi! Bir iyiliğim kalmadı, ne vereyim?" dedi. Allahü teâlâ hak sahibini: "Ne yapacaksın? Bunun iyilikten hiçbir şeyi kalmadı" buyurur. Hak sahibi: "Bari günahlarımı alsın, yâ Rabbî" der. Resûlullah (s.a.v.) sonra da ağlayarak; "Gün öyle büyük bir gündür ki, o günde başkalarının günahlarını yüklenmek şöyle dursun, insan kendi günahının yükünden kurtulmağa muhtaç olduğu bir gündür." Resûl-i ekrem devam ederek: "Allahü teâlâ hak sahibine: "Başını kaldır, gözünü aç ve Cennetin şu muhteşem köşklerine bak" buyurur. Hak sahibi: "Yâ Rabbi! Cennette gümüşten şehirler, inci ve pırlantalarla işlenmiş altından köşkler görüyorum. Bunlar hangi şehîd, hangi siddîk veya hangi Peygamberindir?" diye sorar. Allahü teâlâ "İşte o gördüğün göz kamaştırıcı köşkler, bedellerini ödeyenler içindir" buyurdu. Hak sahibi: "Yâ Rabbî! Bunların bedellerini kim ödeyebilir ki?" der. Allahü teâlâ: "Sen ödeyebilirsin" buyurur. O da: "Neyim var ki, ben bunları nasıl alabilirim" der. Allahü teâlâ: "Hakkını bu kardeşine bağışlamakla, bunlara mâlik olursun" buyurur. Hak sahibi "Hakkımı bağışladım yâ Rabbî" deyince, Allahü teâlâ: "Haydi, arkadaşının elinden tutup, beraberce Cennete giriniz" buyurur. Sonra Resûlullah şöyle devam etti: **"Allahtan korkun ve aralarınızı düzeltmeğe çalışın. Zira Allahü teâlâ kıyâmet gününde sizin aranızı düzeltir." "Fâsık medh olunduğu zaman, Rabbimiz gadaba gelir."**

"Peygamberler, kabirlerinde diri olup namaz kılarlar."

Ahmed bin Ali'nin eserleri arasında, el-Müsned ve el-Mu'cem adlı kitapları meşhûrdur.

1) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-11, sh-130

2) El-Kâmil fit-târih cild-8, sh-38

3) En-Nücûm-üz-zâhire cild-3, sh-197

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-250

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh-707

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh-45, 290

7) Mu'cem-ül-müellifin cild-2, sh-17

8) El-A'lâm cild-1, sh-171

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh-349, 378, 1003

10) Fâideli Bilgiler sh-68, 429

AHMED BİN CÜBBAB:

Endülü's'te yetişen İslâm âlimlerinin büyüklerinden. Hadîs ve Mâlikî fıkıh âlimi olup, aynı zamanda yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberden bilirdi. Künyesi, Ebû Ömer veya Ebû Amr olup, asıl ismi, Ahmed bin Hâlid bin Yezîd'dir. Kurtubalı olduğu için Kurtubî, Mâlikî âlimi olduğu için de Mâlikî denildi.

Cübbe satan babasına verilen cübbâb lakabından dolayı, İbn-i Cüb-bâb diye tanındı. 246 (m. 860) yılında Kurtuba'da doğdu. 322 (m. 933) yılında vefât etti.

İlim tahsili için Endülüs'ten (İspanya) başka, kuzey Afrika, Mısır, Hicaz ve Yemen bölgelerini dolaşan İbn-i Cübbâb, birçok âlimden ilim öğrendi. Muhammed bin Veddâh, Balayy bin Mahled, İshâk ed-Deberî, Ali bin Abdülazîz, Kâsım bin Muhammed el-Huşenî, İbn-i Ziyâd, İbrâhîm bin Kâsım, Karâtisî, Yahyâ bin Ömer; Muhammed bin Ali bin Dâig, Ahmed bin Ömer Mâlikî gibi âlimlerden ders alıp ilim tahsil etti. Hammâd bin Zeyd'den de ders aldı. Bunların birçoğundan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Yüzbinden fazla hadîs-i şerîf ezberleyerek "hâfız" oldu. Sâhib olduğu ilimleri, gittiği yerlerde yaydı. Pek kıymetli eserler yazıp, mümtaz talebeler yetiştirdi. Endülüs'te Mâlikîlerin imâmı oldu. Fıkıh ve hadîs ilminde ibâdet ve tâatte en öndeydi. Mecbur kalmadıkça evinden çıkmaz, vaktini talebelerine ders vermek, kitap yazmak ve ibâdet etmekle geçirirdi. Her işinde Allah rızasını düşünürdü.

Ahmed bin Cübbâb'dan, başta oğlu Muhammed olmak üzere, Muhammed bin Ahmed bin Ebî Deylem, Abdullah bin Muhammed bin Muhammed bin Ali Bâcî ve o devirde Kurtuba'da ilim tahsil edenler, ders aldılar.

Annesi anlatır: Ahmed'e hâmileyken bana bir şahıs görünüp, "Karnındaki çocuk âleme nûr saçacak" demişti.

Ebû Ömer bin Abdullah "İbn-i Cübbâb ve Kâsım bin Muhammed bin Kâsım, Endülüs'ün en fakîhleri idi" derken, İmâm-ı Zehebî "O, asrının bir tanesiydi" buyurmaktadır.

Kâdî İyâd ise, "Herkes onun hadîste ve Mâlikî mezhebinde emsalsiz olduğunu kabul ederdi." demektedir.

Mümtaz talebeler yetiştirip halkı irşâd ederken kıymetli kitaplar da yazdı. İmâm-ı Mâlik-salât, Kitâb-ül-eymân, Kitâb-ü kısâs-ı enbiyâ adlı kitaplar, İbn-i Cübbâb'ın yazdığı kıymetli eserlerden ba'zılarıdır.

1) *Mu'cem-ül-müellifin cild-1, sh-214*

2) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-293*

3) *Dibâc-ül-müzehheb sh-34*

4) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-815*

5) *El-A'lâm cild-1, sh-120*

AHMED BİN FÂRİS:

Tefsîr, fıkıh ve lügat âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Fârie bin Zekerıyyâ bin Muhammed bin Habîb el-Kazvînî er-Râzî olun, künyesi Ebû Hüseyin'dir. 329 (m. 941) senesinde doğdu. Aslen Kazvinli'dir. Bir müddet Horasan'da kaldı. Sonra Rey şehrine gelip burada ilmî çalışmasına devam etti. Birçok eser te'lîf etti ve yazdı. 395 (m. 1004) senesinde Rey şehrinde vefât etti.

Ahmed bin Fâris, nahiv ilminde Küf eli nahiv âlimlerinin yolunda bulunmaktadır, ilmi, küçük yaşta babasından öğrenmeye başlamıştır. Hemedan'da otururdu. Hemedan şehrinde iken Ali bin İbrâhîm bin Seleme el-Kattân'dan ders aldı. Orada kendisinden Bedîu'l-Hemedânî ilim aldı. Daha sonra Rey şehrine yerleşti. Orada Ebû Tâlib İbni Fahrid-Devle ve daha başka âlimlerden ilim tahsil etti. Kendisinden de, Sâhib bin Abbâd ve daha pek çok âlim ilim öğrenmiştir.

Ahmed bin Fâris; tefsîr, fıkıh ve lügat ilimlerinde üstün bir yeri olan, kerîm (ya'nî cömert), hilm (yumuşaklık) sahibi meşhûr âlimlerdendir. Çeşitli ilimler hakkında pekçok kitap yazmıştır.

Talebesi Sâhib bin Abbâd şöyle anlatıyor: "Hocamız, güzel kitap yazmakla naklandınları âlimlerdendir. O kadar kerîm ve cömerttir ki, istense giydiği elbisesini ve evindeki yatağını verirdi."

Meşhûr "Makâmât" kitabı sahibi Harîrî, Ahmed bin Fâris'in kitabını aynen iktisab edip, aynı üslûpta tertip ettiği "Makâmât-ı Harîriyye" adındaki eserine birçok fikhî (İslâm hukukuna ait) mes'eleler ilâve etti. Onun bu eserinde, fıkıh ilmine ait yüz mes'ele vardır.

Onun yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır:

1. El-Mücmel fil-lüga
2. Fıkıh-ül-lüga
3. Mukaddimetün fin-nahvi
4. Fetâvâ fakîh-ül-Arab
5. İhtilâfiin-nahviyyîn
6. El-İntisârü li-Sa'leb
7. El-Leylû ve'n-nehâr.

8. Halk-ul-insân
9. Tefsîrû esmâ-in-Nebîyyi (s.a.v.)
10. Mekâyîs-ül-lügâ: 6 cild olup basılmıştır.
11. Mücmel: Yazma olarak mevcuttur. Az bir kısmı basılmıştır.
12. Es-Sahâbîyyü: Arapça lisânını öğreten bir eserdir. Sâhib bin Abbâd'ın hazineleri için hazırlan-
dı.
13. Câmi'üt-te'vîl: 4 cild olup, Kur'ân-ı kerîmin tefsîri hakkındadır.
14. En-Neyrûz: Az bulunan yazma eserleri içine almaktadır.
15. El-İttibâü vel-müzâvece: Matbu bir eserdir.
16. El-Humâsetü vel-muhaddise.
17. El-Fasîh
18. Tâmm-ül-fasîh
19. Mütahayyir-ül-elfâz
20. Zemm-ül-hatâ fiş-şî'r: Basılmış bir eserdir.
21. El-Lâmât: Basılmış bir eserdir.
22. Evcez-üs-siyer li-hayr-il-beşer: Basılmış bir eserdir.
23. Kitâb-üs-selâse: Yazma bir eserdir. Arapça'daki 3 harfli aslî kelimeler hakkında bilgi vermekte-
dir.
24. Kitâbü hilyet-il-fukahâ
25. Mesâilü fil-lüga
 - 1) *El-A'lâm cild-1, sh-193*
 - 2) *Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh-118, 120*
 - 3) *Ed-Dibâc-ül-müzehheb sh-37*
 - 4) *Bugyet-ül-vuât cild-1, sh-352*
 - 5) *Kâmâs-ul-a'lâm cild-1, sh-290*

AHMED BİN HÜSEYN MERVEZÎ:

Hanefî fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebû Hâmid Mervezî olup, İbn-i Taberî ismiyle ve Fakîh-i Hanefî lakabıyla meşhûrdur. Babası Hemedanlıdır. Usûl ve fûru' ilminde âlim idi. İlim öğrenmek için bir çok seyahatler yaptı. Bağdâd'a geldi. Burada fıkıh ilmini Ebû Sa'îd Berdeî'den, Ebû'l-Hasen Kerhî'den ve Belh'de Ebû Kâsım Saffar'dan öğrendi. Sonra Horasan'a döndü. Burada kadılığa ta'yin edildi. Sonra tekrar Bağdâd'a döndü. 376 (m. 986) senesinde Merv'de vefât etti.

Tefsîr ve hadîs ilminde de âlim idi. Hadîs ilminde hâfız derecesinde olup, yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte ezbere bilirdi. Ahmed bin Hıdır Mervezî'den hadîs-i şerîf işitti. Ahmed bin Muhammed bin Ömer Münkedir'den, Muhammed bin Abdurrahmân'dan, Ahmed bin Hâris bin Abdülkerîm'den, Muhammed bin Rezâm Mervezî'den ve diğer hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Ahmed bin Hüseyin Mervezî, çok ibâdet eden büyük bir âlim idi. Horasan'da Kâdî'l-kudâtık, Buha-
ra ve nahiyelerinde kadılık vazifesi yapmıştır. Ayrıca târihçi olup, târihe dâir eseri meşhûrdur.

- 1) *Târih-i Bağdâd cild-4, sh-107*
- 2) *Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh-207*
- 3) *Tabakât-ül-fukahâ sh-68*
- 4) *El-A'lâm cild-1, sh-115*
- 5) *El-Fevâid-ül-behiyye sh-18*

AHMED BİN İBRÂHİM EL-BEZZÂR:

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin İbrâhîm bin Hasen bin Muhammed bin Şâzân bin Harb bin Mihrân el-Bezzâr'dır. Künyesi, Ebû Bekr'dir. 297 (m. 910) senesinde Bağdâd'da Ehvâz kasabasının Devrak köyünde doğdu. Mısır'da ve başka yerlerde ilim öğrendi. Tohum ve bezir yağı tüccarlığı yaptığı için "Bezzâr" lakabı ile isimlendirildi. 383 (m. 993) senesinin Şevval ayının sonlarına doğru Bağdâd'da vefât etti.

Bağdâd'ın meşhûr hadîs âlimlerinden olan Ahmed bin İbrâhîm; Hüseyin bin Muhammed bin Afîr, Ebû Kâsım el-Begâvî, Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd, Ahmed bin Kâsım, Ebû Leys el-Ferâizî, Ahmed bin Mu-

hammed İbni Mugallis, Yahyâ bin Muhammed bin Sa'îd, Ahmed bin Süleymân-ı Tûsî, Sâlih bin Ebî Mukâtil, Ebû Zer bin el-Bâgendî, Ebû Bekr bin Düreyd, Neftaveyh en-Nahyl, Abdullah bin Muhammed bin Ziyâd en-Nişâbûrî, Mısır'ın meşhûr âlimlerinden ve Şam'daki âlimlerden ve ayrıca daha birçok meşhûr âlimden ilim tahsil etti ve hadîs-i şerîf aldı. Kendisinden de, Dâre Kutnî ve daha başka âlimler ilim öğrendiler ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Ahmed bin İbrâhîm; sika, sadûk, hüccet (üçyüzbinden ziyâde hadîs-i şerîfi râvileriyle ezbere bilen), çok ibâdet eden, sâlih ve meşhûr bir âlimdir. Onun hadîs ilmine ait yazmış olduğu "Müselsilât" adındaki eseri meşhûrdur.

Ezheri şöyle anlatıyor: "İbn-i Şâzân sika (güvenilir), rivâyetleri sağlam ve hüccet olan bir âlimdir. Kendisinden şöyle duymuştum. "Benim kitaplarım gibisi, büyük âlim Vaddâh'ın kütüphanesinde bile yoktur. Ne babamdan, ne de amcamdan bir kitap kalmadı. Hepsini kendim yazdım."

Ahmed bin Muhammed el-Atik şöyle anlatıyor: "O, Şevval ayının bitimine üç gün kala vefât etti. Sağlam, güvenilir, çok fazîlet sahibi, güzel bir üslûp ile kitap yazan bir âlimdi."

Onun rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz şöyle buyurdu:

"Sizin en hayırlınız, Kur'ân-ı kerîmi öğrenen ve öğreteninizdir."

1) *Târîh-i Bağdâd cild-4, sh-18*

2) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-104*

3) *El-A'lâm cild-1, sh-86*

4) *Mu'cem-ül-müellifin cild-1, sh-136*

AHMED BİN İBRÂHİM İSMÂİLÎ:

Hadîs ve Şâfiî fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Bekr olup, ismi, Ahmed bin İbrâhîm bin İsmâil bin Abbâs'tır. Doğum yeri olan Cürçân'a nisbetle Cürçânî, dedesine nisbetle İsmâilî, mezhebine nisbetle de Şâfiî denildi. 277 (m. 890) yılında doğdu. 371 (m. 981) yılında vefât etti.

İlim öğrenmek ve hadîs-i şerîf dinlemek için, bir çok memleketi gezen Ebû Bekr İsmâilî, başta zühd ve takvası ve ilminin çokluğuyla meşhûr Muhammed bin Osman Mekâbiri Cürçânî olmak üzere, İbrâhîm bin Züheyr, Halvânî, Kâtib Hamza bin Muhammed bin İsâ, Ahmed bin Muhammed bin Mesrûk, Muhammed bin Yahyâ bin Süleymân Mervezî, Yahyâ bin Muhammed Hanâyî, Abdullah bin Naciye, Firyâbî, Kâdî Yûsuf bin Ya'kûb, Muhammed bin Abdullah Hadramî, İbrâhîm bin Abdullah Mahzemî, Muhammed bin Osman bin Ebî Şeybe, Muhammed bin Hasen bin Simâd, Ebû Hanîfe Cumâhî, Abdan, Ebû Ya'la ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Muhammed bin Eyyûb Râzî ile sohbet etti. Bağdâd, Kûfe, Basra, Enbâr, Ehvâz ve Musul'da duyduğu hadîs-i şerîfleri kitaplarına yazdı. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek hâfız oldu. Fıkıh ve hadîs ilimlerinde eşsiz bir bilgiye sahip öldü. İlmîni, kitaplarında ve derslerinde insanlara aktardı. Talebeleri arasında pek kıymetli âlimler yetişti. Bunlardan Hâkim Nişâbûrî, Ebû Bekr Berkânî, Hamza Sehmi, Ebû Hazım Abderî ve Ebû Bekr Muhammed bin İdris Cürçânî meşhûr oldu.

Kendisi anlatır: Muhammed bin Eyyûb Râzî'nin vefâtını duyunca ağlayıp, inleyerek eve kapandım. Aşırı üzüntümden dolayı, aile fertlerinin hepsi başıma toplandı. "Sana ne oldu ki, böyle kendinden geçip ağlıyor, kendini harâb ediyorsun" diye sordular. Ben de "Muhammed bin Eyyûb Râzî'nin vefât haberi beni bu hâle koydu" dedim. Bu sıkıntılı hâlimden kurtulmam için beni teselli ettiler. Dayımla beraber Nesâ şehrine gitmeme müsâade ettiler. O da beni Hasen bin Süfyân'ın yanına gitmeme müsâade ettiler. O da beni Hasen bin Süfyân'ın yanına götürdü. Bir müddet sonra da memleketime döndüm. Bu benim hadîs için çıktığım ilk seyahatimdi.

Ebû Bekr Ahmed bin İbrâhîm İsmâilî hakkında, âlimler övgü ile bahsetmişlerdir. Bunlardan:

Şeyh Ebû İshâk; "Ahmed bin İbrâhîm, fıkıh, hadîs, din ve dünyâ riyasetini kendisinde toplamıştı." Ebû'l-Hasen Dâre Kutnî, "Defalarca onun yanına gidip, ilminden istifâde etmek istedim. Ama nasîb olmadı."

Hâfız Hasen bin Ali, "O sünnetlere tam uyardı."

Ebû Abdullah Hâkim, "Ahmed bin İbrâhîm, asrının bir tanesi idi. Muhaddis ve fakîhlerin en âlimi idi. Cömertlik ve mürüvvetle en iyilerden idi. İlim sahipleri, onun ilminin üstünlüğü hakkında ittifak etti" demektedirler.

Yüz cildlik Müsned-i kebîr, Mu'cem, Sahîh âlâ Şart-il-Buhârî, Ferâid, Avâli ve Müsned-i Ömer adlı kitaplar, Ahmed bin İbrâhîm İsmâilî'nin pek kıymetli eserleri arasındadır.

1) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-7*

2) *En-Nücûm-üz-zâhire cild-4, sh-140*

- 3) *Muntazam cild-7, sh-108*
- 4) *Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh-396*
- 5) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-75*
- 6) *El-A'lâm cild-1, sh-86*
- 7) *Keşf-üz-zünûn cild-2, sh-1735*
- 8) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-947*
- 9) *Mu'cem-ül-müellifin cild-1, sh-135*

AHMED BİN İSHÂK:

Şâfiî mezhebi âlimlerinden. Fıkıh ve hadîs âlimlerinin büyüklerindendir. İsmi, Ahmed bin İshâk bin Eyyûb bin Yezîd bin Abdurrahmân bin Nuh en-Nişâbü'rî'dir. Sıbgî (veya Dubaî) adı ile meşhûr olmuştur. Künyesi, Ebû Bekr'dir. İmâm-ı Süyûtî, onun soyunun Bekr bin Vâil ve Rebîa bin Nizâr bin Ma'd bin Adnan'a kadar ulaştığını bildirdi. 258 (m. 872) senesinde doğdu. Nişâbü'r halkındandır. İlim öğrenmek için Horasan, Bağdâd, Basra, Mekke ve daha başka yerleri dolaştı. 57 sene Nişâbü'r'da ikâmet etti. 342 (m. 957) senesinde Şa'bân ayında vefât etti.

Meşhûr hadîs ve fıkıh âlimlerinden olan Ahmed bin İshâk, Fadl bin Muhammed eş-Sa'rânî, İsmâil bin Kuteybe, Ya'kûb bin Yûsuf el-Kazvînî, Muhammed bin Eyyûb, Bağdâd'da Hâris bin Ebî Üsâme ve İsmâil el-Kâdî, Basra'da Hişâm bin Ali, Mekke'de Ali bin Abdülazîz ve daha birçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf aldı. Kendisinden de Ebû Ali el-Hâfız, Ebû Bekr el-İsmâilî, Ebû Ahmed el-Hâkim, Ebû Abdullah el-Hâkim, Muhammed bin İbrâhîm el-Cürcânî ve daha pek çok âlim ilim tahsil etti ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Ahmed bin İshâk, ilim öğrenmek ve öğretmek için çok yer dolaştı. Hadîs-i şerîfte derin, fitan ilminde derecesi yüksek, elli sene fetva veren, âbid (çok ibâdet eden), sâlih, akıllı ve görüşü kuvvetli bir âlimdir. Hadîs, fıkıh ve akâid (kelâm) ilminde, bir çok mes'eleyi içine alan çok kitap yazdı. İnsanlar, kendinden ve eserlerinden çok istifâde ettiler.

Muhammed bin Hamdûn şöyle anlatıyor: "Ebû Bekr bin İshâk ile senelerce sohbet ettim. Seferde olsun veya olmasın, hiçbir zaman gece namazını terk ettiğini görmedim."

Hakîm en-Nişâbü'rî şöyle bildiriyor: "Akıllı ve re'yi (görüşü) darb-ı mesel olmuştur. Fetvalarında şüpheli hiçbir şeye rastlanmadı. İlmine kitapları delildir. Çok güzel namaz kılardı. Ezan ile ikâmet arasında çok duâ eder, sonra ağlardı."

Yine Hakîm şöyle anlatıyor: "Sıbgî'ye, İbn-i Abbâs'dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîften suâl ettiler, iki kişi Resûlullah (s.a.v.) ile namaz kıldı. Resûlullah onlara: "**Abdestinizi iade ediniz**" buyurdular. İki kişi sebebini sorduklarında, Resûlullah (s.a.v.): "**Falan kişiyi gıybet ettiniz**" buyurdular. Sıbgî bu konuda: "O iki kişiye abdestin emredilmesi, ma'siyetlerine keffâret ve günahlarının temizlenmesi içindi. Zîrâ Resûlullah efendimiz "**Abdest hatâları giderir**" buyurdular.

Kendisi şöyle anlatıyor: "Fedâil" kitabını yazmağa başladığım zaman, şöyle bir rû'yâ gördüm: "Bahçeli bir evde bulunuyordum. Bahçeye çıkmak istedim. O sırada Hz. Ebû Bekr göründü. Benimle kucaklaştı. Yüzümü öptü ve bana duâ etti." Kitabı bitirince şöyle bir rû'yâ daha gördüm: "Bir evin önünde bulunuyordum. Evden, Resûlullah (s.a.v.) ile yanında Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman veya Hz. Ali (r.anhüm) göründüler. Hepsinin dört kişi olduklarını iyi hatırlıyorum. Yaklaşıp Resûlullah'a (s.a.v.) selâm verdim. Selâmımı aldılar. Sonra Hz. Ebû Bekr'e (r.a.) yaklaştım. Gözlerimin arasından öptü ve: "Allahü teâlâ sana, Peygamberi (s.a.v.) ve bizim tarafımızdan hayırlı karşılıklar versin!" buyurdu. Sonra yüzüğü parmağımdan çıkarıp, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek parmağına taktım. Sonra diğer zâtların parmaklarına da taktım. Sonra: "Yâ Resûlallah! Bu yüzüğün bereketi büyük oldu. Zîrâ Parmaklarınıza takıldı" dedim. O sırada uyandım.

O'nun yazmış olduğu eserlerinden ba'zıları şunlardır:

1. Kitâb-ül-esmâ ves-sıfât, 2. Kitâb-ül-İmân vel-kader, 3. Kitâbü fedâil-il-hulefâ-il-erbe'a.

- 1) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-9*
- 2) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-361*
- 3) *El-A'lâm cild-1, sh-95*

AHMED BİN İSHÂK ET-TENÛHÎ:

Hanefî filan, hadîs ve edebiyat âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin İshâk bin Behlûl bin Hassan bin Si-nan et-Tenûhî'dir. Künyesi, Ebû Ca'ferî'dir. 231 (m. 845) senesi Muharrem ayında Enbâr'da doğdu. Medînet-ül-Mensûr'da 20 sene kadılık (hâkimlik) yaptı. 318 (m. 930) yılında bu vazifesinden ayrıldı ve aynı sene Bağdâd'da vefât etti. Hadîs ve fıkıh başta olmak üzere, birçok ilimlerde derin bir âlim olan Ahmed bin İshâk, önce babası İshâk bin Behlûl'den ilim öğrendi, İbrâhîm bin Sa'îd el-Cevherî, Ebû Sa'îd

el-Eşec, Ebû Hâşim er-Rifâî, Sa'îd bin Yahyâ el-Emevî, Abdurrahmân bin Yûnus ve daha pek çok âlimden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de, Ebû Hasen el-Cerrâhî, Muhammed bin İsmâil el-Verrâk, Ebû Hasen Dâre Kutnî, Ebû Hafs İbni Şâhîn ve daha birçok âlim ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Çok hadîs-i şerîf ezberledi. Sik; (güvenilir), sağlam, zabtı kuvvetli bir râvî idi. Hanefî mezhebi âlimlerinin ictihâdlarını iyi öğrendi. Hanefî mezhebi müctehidlerirden oldu. Nahiv, lügat ilimlerinde âlim olan Ahmed bin İshâk et-Tenûhî Kûfeli nahvçilerin görüşünde idi. Nahiv ilmine ait bir de eseri vardır. Eski Arab edebiyatındaki şiirleri ezbere bilirdi. Aynı zamanda iyi Bir şâir olup, çok şiirleri vardı. Hitâbeti çok güzeldi. En uygun kelimeleri seçer, çok açık konuşurdu. Yazışmalarında çok fasîh (açık) bir ifâde kullanırdı. Konuşmaları gayet belîğ olup, az sözle yüksek ma'nâları beyân ederdi.

Takva ve vera' sahibiydi. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınırdı. Kendisine sorulan mes'eleler hakkında hüküm verirken çok adaletliydi. Halife Muvaffak-billah tarafından Enbâr şehrine kadı (hâkim) ta'yin edildi. Âdil hükümleriyle, dîne ve insanlara çok hizmet etti. Bu vazifeden ayrıldıktan sonra tekrar kadı ta'yin edildi. Halife Mu'tedad-billah da kadılık vazifesi verdi. Halife Muktefî zamanında, kadılık vazifesinden ayrıldı. Daha sonra tekrar Medînet-ül-Mensûr'a kadı ta'yin edildi. Bundan başka şehir ve kasabalarda, da kadılık yaptı. Verdiği âdil hükümlerle insanların huzur içinde yaşamalarına vesîle oldu.

Ebû Ca'ferî Tenûhî'den, Behlûl bin İshâk, Kâdı Ahmed bin İshâk ve oğlu Muhammed, Kâdı Dâvûd bin Heysem bin İshâk, Ebû Bekr Yûsuf bin Ya'kûb gibi birçok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Yetiştirdiği kıymetli âlimler yanında, pek çok kitap da yazdı. Bunlardan ba'zıları şanlardır:

Kitâb-ün-nâsîh vel-mensûh, Kitâb-üd-duâ, Edeb-ül-kâdı âlâ mezhebi Ebî Hanîfe, Kitâb-ün-nahvî âlâ mezâhib-il-Kûfiyyûn.

- 1) *Târîh-i Bağdâd cild-4, sh-30*
- 2) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-276*
- 3) *Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh-160*
- 4) *Keşf-üz-zünûn sh-46, 457, 1920*

AHMED BİN KÂSS TABERÎ:

Şâfiî fıkıh âlimi, vâ'iz, hatib. Zamanında, Taberistan'ın en âlimi idi. Şeyh-ül-islâm lakabı verildi. Künyesi, Ebû'l-Abbâs olup asıl ismi, Ahmed bin Muhammed (veya Ahmed; bin Ya'kûb İbni Kâss'tır. Taberî, Şâfiî, Âmilî nisbet edildi. Babasının, güzel hikâye ve kıssalar anlatması dolayısıyla verilen Kâss lakabı ona İbn-i Kâss olarak miras kaldı ve bu isimle tanındı. Taberistan köylerinden birinde doğdu ve orada ilim tahsil etti. Daha sonra Bağdâd'a geldi. Ömrünün sonuna doğru asmanın hudut şehri ve ilim merkezlerinden olan Tarsus'a göçtü. Orada 335 (m. 946) yılında vefât etti.

Ebû'l-Abbâs İbni Kâss, fıkıh ilmini Şâfiî fıkıh âlim; Ebû'l-Abbâs İbni Süreyc'ten aldı. Ebû Halife, Muhammed bin Abdullah el-Mutayyan el-Hadremî, Muhammed bin Osman bin Ebî Şeybe, Kâdı Yûsuf bin Ya'kûb, Abdullah bin Nâciye'den hadîs ve daha birçok âlimden fıkıh ve diğer ilimleri öğrendi. Sahih olduğu ilimlerle zamanında fıkıh, kelâm re târîh ilimlerinde Taberistan'ın en önde gelen âlimi oldu. Eshâb-ı kirâm ve onlardan sonra gelen müslümanların, Allahü teâlânın dînini yaymaktaki gayretlerini, yazılarında canlı bir şekilde anlatır, anlatırken kendinden geçerdi. Allah adını andığı zaman çok heyecanlanır, kalbi duracak gibi olurdu. Taberistan'da birçok talebe yetiştirdi. Kıymetli eserler yazdı. Bağdâd'a göçmesinden sonra da va'zlarını bırakmadı, İnsanları Allahü teâlânın dînini yaymağa çağırırdı. Onların karşısında zaman zaman Allah korkusundan bayılması, insanları coşturup gayrete getirirdi. Zamanın hudut şehri olan Tarsus'ta da müslümanların gönüllerini coşturmak, dîn-i İslâmı yaymak için oraya göç etti. Tarsus'ta pek faydalı hizmetlerde bulundu. Kıymetli talebeler yetiştirdi. Zâlim diktatörlerin idareleri altında inleyen ma'sûm insanları, onların idarelerinden kurtarıp, İslâm'a da'vet etmek ve dînîmizin emrine göre hareket eden âdil idarecilerin emrinde rahatça yaşatmak için hazırlanan ordulara va'zlar verdi. Onların insanlara karşı yumuşak davranıp, haksızlık yapmamaları için, kendilerinden önce gelen İslâm büyüklerinin örnek hayatlarından menkıbeler anlatıp, misâller verirdi. İbn-i Sem'anî, onun bir va'z esnasında Allah aşkı ile heyecanlanıp, kalbinin dayanamayarak vefât ettiğini nakletmektedir.

Ebû'l-Abbâs İbni Kâss'ın anlattığı kıssalar va'zlarını dinleyenlerin ağızından dilden dile dolaşırken, derslerine devam eden kıymetli talebeleri de öğrendiklerini kitaplara yazıp, derslerinde okuturlardı. Kâdı Ebû Ali Zeccâcî ve Hasen bin Kâsım Taberî isimli âlimler, İbn-i Kâss'ın ilmine vâris olan talebelerinin meşhûrlarındandır.

Talebelerinden Kâdı Ebû Ali Zeccâcî anlatır: "Fıkıhî bir mes'elede zamanın âlimleri ihtilâfa düştüler. Hocam İbn-i Kâss da o hususta fetva verdi. Rü'yâmda Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. Aynı mes'eleyi ondan sordum. "Hocam İbn-i Kâss doğru karar verdi" buyurdu.

Ebü'l-Abbâs İbni Kâss'ın hacim bakımından küçük, kûymet bakımından büyük birçok eseri vardır. Hüküm verme yollarını anlatan "Edeb-ül-Kadâ", fıkıh ilminin ana kaidelerini anlatan "Telhîs fi'l-furû", kible ta'yini ile ilgili "Delâil-ül-kible", kadınların ihrama girmesi ile ilgili, "Ehrâm-ül-Mer'e", fetvalarını ihtiva eden "Fetevâ-yı İbn-i Kâss", "Kitâb-ül-Mevâkîf" ve çoğu târih, târihî hikâyeler, dünyâ yüzünde olmuş olan acâyib hâdiselerle ilgili olmak üzere pek çok eser yazmıştır.

- 1) Mu'cem-ül-müellifin cild-1, sh-149
- 2) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh-68
- 3) Tabakât-ül-Şâfiyye cild-3, sh-59
- 4) El-A'lâm cild-1, sh-90
- 5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-339
- 6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh-450

AHMED BİN MUHAMMED (Ebû Bekr-i Hallâl):

Bağdâd'da yetişen Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Hârûn el-Bağdâdî'dir. Künyesi, Ebû Bekir'dir. Hallâl lakabıyla meşhûr olmuştur. Hanbelî âlimlerinin büyüklerindendir. İlim tahsil etmek için çok yer dolaştı. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in mezhebindeki mes'eleleri bir çok âlimden öğrenip, büyük bir eser yazdı. 311 (m. 923) senesi Rabî-ül-evvel ayında Bağdâd'da vefât etti. Cenâze namazını Ebû Ömer Hamza bin Kâsım el-Hâşimî kıldırdı. Ebû Bekr-i Mervezî'nin kabrinin güney tarafına defn edildi.

Hanbelî mezhebinde yetişen âlimlerin en büyüklerinden olan Ahmed el-Hallâl, Ahmed bin Hanbel'in eshâbından olan birçok âlimden ilim aldı. Bunlardan Hasen bin Arefe, Sa'dân bin Nasr, Muhammed bin Avf el-Hımsî ve onların zamanındakiler ile daha sonra gelen birçok âlimden, bu mezhebin mes'elelerini öğrendi. Onlardan hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyetlerde bulundu. Yüksek din bilgilerinde mütehasıs büyük İslâm âlimi Ebû Bekr el-Mervezî ile ölünceye kadar sohbet edip ilminden istifâde etti. Fıkıh ilmini ondan öğrendi. Kendisinden de, İmâm-ı Ahmed'in mezhebindeki mes'elelere ait ilimleri öğrenmek için, birçok kimseler gelip ilim tahsil etti. Bunlardan başlıcaları şunlardır: Ahmed bin Hanbel'in iki oğlu Sâlih ve Abdullah, İbrâhîm el-Harbî, el-Meymûnî, Bedr-ül-megâzî, Ebû Yahyâ en-Nâkîd, İmâm-ı Ahmed'in amcasının oğlu Hanbel, Kâdî el-Beretî, Harb el-Kirmânî, Ebû Zûr'a ed-Dimeşkî, İsmâil bin İshâk es-Sekaffî, Yûsuf bin Mûsâ el-Kattân, Muhammed bin Bişr, Ebû Nadr el-İclî, Muhammed bin Yahyâ el-Kehhâl, Ömer bin Sâlih el-Bağdâdî, Tâlib bin Hirre el-Ezenî, Hasen bin Sevvâb, Muhammed bin Hasen bin Hassan, Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Ahmed bin Hâşim el-Antâkî, Osman bin Sâlih bin Harzâz, Ahmed bin Mekîn el-Antâkî ve daha isimleri sayılamıyacak kadar çok âlim.

Ondan en çok istifâde eden ve "Gulâm-ül-Hallâl" adı ile meşhûr olan talebesi, Ebû Bekr Abdülazîz bin Ca'fer'dir. Ondan ilim öğrenmek için gelenler, Câmi'ul-Mehdî'de büyük bir halka teşkil ediyorlardı.

Onun Hanbelî mezhebindeki mes'elelere vukûfiyeti o kadar çoktu ki, o asırda ^{geçer} ve daha sonra ona yetişen olmadı. Bu mezhebte zamanının âlimlerine imâm oldu. İlimdeki ve fazîletteki büyüklüğünü, bütün âlimler sözbirliği ile bildirmekte olup, ayrıca eserleri de, ilminin genişliğine şahittir. O, çok hadîs-i şerîf rivâyet edip, eserinde yazdı. Mes'elelerin delillerini beyân edip, isbât etmek hususunda çok mahirdi. İlmî müzâkere ve münazarada eşine az rastlanırdı.

Talebesi Abdülazîz bin Ca'fer diyor ki, "Büyük âlim Ebûl-Hasen bin Beşşâr ez-Zâhid, Ebû Bekr-i Hallâl ile mescidde bulunuyordu. Kendisine dînî bir mes'ele soruldu. Ahmed bin Hanbel'in mezhebinde büyük âlim olan bu zâta sorun diyerek, Ebû Bekr-i Hallâl'ı işaret edip ona havale etti. Bunu tekrar tekrar söylediğini çok işittim."

Yine Ebû Bekr Abdülazîz dedi ki, "Ebû Bekr-i Hallâl'dan işittim. Buyurdu ki: İlim öğrenmeyi talep etmeyen kimse, ayağını nereye koyacağını bilemez."

Ebû Bekr-i Hallâl buyuruyor ki:

"İlim ehli için, kendilerinin bilmesi gereken şeyleri iyi öğrenmeleri ve onu devamlı müzâkere etmeleri lâzımdır. Bununla beraber çok dinlemeleri, ilimle amel etmeleri ve bu hususta çok tefekkür etmeleri de gerekir. Bu işe ilk defa teşebbüs eden kimse, Şu'be bin Haccâc'dır. Ondan sonra Yahyâ el-Kattân oldu. Bu ikisinden sonra üç kişi daha oldu. Bir dördüncüsü olmam. Bunlar da, Ahmed bin Hanbel, Yahyâ bin Maîn ve Ali bin Medenî'dir."

Hüseyn bin Şehriyâr diyor ki, "İlimde, hepimiz Ebû Bekr-i Hallâl'a tâbi olmuştuk. Çünkü onun eserlerini ve sahip olduğu ilmi hiç kimse geçememişti."

Ebû Bekr eş-Sîrâd diyor ki, "Hallâl, ktaplarını tasnif ettikten sonra, bizim de ilim için huzuruna gelip bizzat kendisinden dinleyerek öğrenmemizi istiyordu. Hallbuki bu, bizim için çok zor olan bir işti. Ebû

Bekr bin Şehriyâr, bu hususta bana şöyle demişti: “İlim öğrenmek isteyen herkes, niçin Ebû Bekr-i Hallâl’a gitmiyor? Onun öğrenip rivâyet ettiği kadar ilme sâhip olan daha başka kim vardır?”

Abdülazîz bin Ca’fer, hocası Ebû Bekr-i Hallâl’ın şöyle dediğini bildiriyor: İbranın bin İshâk en-Nişâbûrî, diyor ki: “Ebû Abdullah’a birisi gelip, “Benim râfîzî bir komşum var. Ona selâm verebilir miyim?” diye sordu. O da, “Hayır! Verdiği selâmını da almayın” diye cevap verdi.

Ebû Bekr-i Hallâl şöyle anlatıyor: “Ahmed bin Hanbel’e zühd hakkında; “Bir kimsenin yanında çok mal, para būunması zühdüne mâni olur mu?” diye soruldu. O da: “Evet!.. Fakat o mal, arttığı zaman sevinip şımarmamak, azaldığı zaman da üzülmemek şartı ile mâni olmaz” diye cevap verdi.”

Ve yine şöyle anlatıyor: Ahmed bin Hanbel, Süfyân-ı Sevrî’nin: “Bir kimsenin insanlara reis, şef olmak arzusu, onun altını ve gümüşü, ya’nî parayı sevmesinden daha sevimlidir. Halbuki mevkiî, makam sevgisi çok olan kimse, dâima insanların ayıbını araştırır, insanlar da, ona ayıp, kusur gibi şeyler bulaştırmaya kalkışır” buyurduğunu bildirdi.

Yine anlattı ki: “Abdullah bin Ahmed’in babasından, orun da Süfyân-ı Sevrî’den şöyle bildirdiğini işittim: Süfyân-ı Sevrî hazretleri buyurdu ki: “İlmini arttıran kimse, ilmi sebebiyle dünyâya yaklaşırsa, Allahü teâlâdan da uzak olur.”

Yine şöyle anlatıyor: “İbrâhîm bin Eş’as diyor ki, “Fudayl’den şöyle işittim. Buyurdu ki: İnsanlardaki zühdün alâmeti; insanların kendisini övmesini istememesi ve onların kötülerleriyle rahatsızlık duymamasıdır. Tanınmamaya gücün yeterse, böyle yap! İnsanların övmemesinin sana ne zararı dokunur? Allahü teâlâ tarafından övülmüş olduğun zaman, insanların yanında kötülenmiş olmandan sana ne? Bir kimse, kendisinin meşhûr olmasını isterse, kimse onun adını anmaz. Kendisinin övülmesinden hoşlanmayan kimseyi de, hep hayırla yâd ederler.”

Ahmed bin Muhammed el-Hallâl’ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir:

“Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, şehirde olduğu hâlde (özü sebebiyle), öğle ile ikinci namazlarını cem’ ederek, birleştirerek dörder rek’at kıldı. Akşam ile yatsı namazlarını cem’ edip, yedi rek’at olarak kıldı.” İmâm-ı Mâlik, “Yağmurlu bir bile böyle kılmıştı” diyor. Dört mezhebiğەر üç imâmı da, namazların cem’ edilip takdim ve te’hîr edilerek ki inabilmesinin sebeplerini, ayrı ayrı bildi mislerdir. Bu hususta (el-Fıkh-u alel Mezâhib-il-erbe’a) kitabının birinci cild 483.ncü sahîfesinde şu bilgiler verilmektedir” “Özü olmıyanın beş vakit namazı vaktinde kılması lâzımdır. Vakti gelmeden önce ve vakti geçtikten sonra kılmak câiz değildir. Dîn-i İslâm merhamet, kolaylık dînidir. Meşakkat olunca, namazları vakitlerinden sonra kılmağa izin verilmiştir, iki namazı cem’ etmeğe de izin verilmiştir. Fakat bunun, sebeplerine ve şartlarına uygun olması lâzımdır. Bu şartlara uymadan, vaktinde kılmamak büyük günâh olur. Bu şartlar, dört mezhebde başka başkadır. Mâlikî mezhebinde, seferde, hastalıkta, yağmurda ve gece çamurda, iki namazı cem’ etmek caiz olur. Şâfiî mezhebinde, seferde ve yağmurda iki namazı cem’ etmek caizdir. Hanefî mezhebinde, yalnız Arafat meydanında ve Müzdelife’de, hacıların iki namazı cem’ etmeleri caiz ve lâzımdır. Hanbelî mezhebinde, seferde, hastalıkta, kadının emzikli veya müstehâza (özürlü) olmasında, abdesti bozan özürlerde, abdest ve teyemmüm için meşakkat çekenlerde ve a’mâ ve yer altında çalışan gibi, namaz vaktini anlamakta âciz olanın ve canından, malından ve namusundan korkanın ve ma’îşetine zarar gelecek olanın iki namazı cem’ etmeleri caiz olur. İki namazı cem’ etmek demek, ikindiyi takdim ederek, öğle vaktinde öğle ile birlikte kılmak veya öğleyi te’hîr ederek, ikindi vaktinde ikindi ile birlikte kılmak veya akşam ile yatsıyı da, böyle takdim veya te’hîr etmektir. Sabah namazı, hiçbir zaman cem’ edilmez.

Eserlerinden başlıcaları şunlardır: 1. Kitâb-ül-câmi’: Hanbelî fıkhını bildiren büyük bir eserdir. Yaklaşık yirmi cild hâlinde neşr edilmiştir.

Kitab-üs-sünne ve elfâz-ı Ahmed ved-delîl âlâ zâlike mine’l-ehâdîs: Resûlullahın hadîs-i şerîflerini, fiilî ve takriri sünnetlerini ve Ahmed bin Hanbel’in ictihadları ile bunlara delil olan hadîs-i şerîfleri, en geniş şekilde açıklayan çok kıymetli bir eserdir. Üç büyük cild hâlinde neşr edilmiştir.

Kitab-ül-ilel: Hadîs-i şerîflerin illetlerini beyân eden bir eser olup, çok yer dola şarak ve birçok râvinin rivâyetlerini tahkikten sonra tasnif ettiği eserdir. Üç cild halindedir.

- 1) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh-12
- 2) Târih-i Bağdâd cild-5, sh-112
- 3) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh-166
- 4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-261
- 5) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-785
- 6) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh-148

AHMED BİN MUHAMMED EL-GÜLÂBADÎ:

Mâverâünnehr illerinden Buhârâ'da yetişen hadîs âlimlerinden. Adı, Ahmed bin Muhammed bin Hüseyin bin Hasen bin Ali bin Rüstem el-Gülâbâdî'dir. Künyesi, Ebû Nasr-ı Buhârî'dir. "Gülâbâdî" diye meşhûrdur. Gülâbâd, Buhara şehrinin bir mahallesidir. 323 (m. 935) senesinde Buhârâ'da doğdu. İlim öğrenmek için, birçok yeri gezip dolaştı. Çok kitap yazdı. 397 (m. 1008) senesi Cemâziye'l-âhır ayının onbeşinci günü gecesinde Buhârâ'da vefât etti.

Ahmed-i Gülâbâdî, hadîs-i şerîf âlimlerindendir. Yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi senetleri ve râvileri ile birlikte ezberlemişti. Buhârâ'da yetişen meşhûr bir hadîs âlimi idi. O, Heysem bin Kuleyb eş-Şâsî, Abdülmü'min bin Halef en-Nesefî, Ebû Ca'fer Muhammed bin Mülâmmad el-Bağdâdî, Abdullah bin Muhammed bin Ya'kûb el-Hârisî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Kendisinden de Ca'fer bin Muhammed el-Mustagferî ve daha birçok âlim ilim aldılar ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Gülâbâdî, sika (güvenilir) bir râvi olup, yaşadığı zamanda Mâverâünnehr'de en çok hadîs-i şerîf ezberleyen bir âlimdi. Büyük hadîs âlimi Dâre Kutnî hayatta iken, Bağdâd'da ondan hadîs-i şerîf öğrendi. Gülâbâdî onun bu ilimdeki üstünlüğünü överdi.

Ahmed-i Gülâbâdî'nin hadîs ilmindeki üstünlüğünü, birçok âlim haber vermektedir. Ebû Abdullah el-Hâkim buyurdu ki: "Ebû Nasr-ı el-Gülâbâdî: Anlayışı, ma'rifeti üstün hadîs hâfızlarından olup, hadîs-i şerîfleri yazardı. Sahîh-i Buhârî'yi çok iyi bilirdi. Mâverâünnehr'de, Horasan'da ve Irak'da birçok âlimden yazarak hadîs-i şerîf öğrendi. Hadîs ilmirideki hocam Dâre Kutnî, onun anlayışını ve maharetini çok beğendi. O, sağlam bir râvi olup, Mâverâünnehr'de kendisine muhalefet eden birisi çıkmamıştır."

Hadîs âlimi Dâre Kutnî de, ondan hadîs-i şerîf alıp, bunları "Kitâb-ül-müdebbe" adındaki eserine yazmıştır. Hâkim de kendisinden hadîs-i şerîf bildirmiştir.

Onun meşhûr olan eseri, "el-Kelâmü âlâ ricâlî'l-Buhârî"dir. Bu eserin yazması Fas'da bulunmaktadır. Diğer adı "el-İrşâd fî ma'rifeti ricâlî'l-Buhârî" olup, Fas'ın Yazmalar Enstitüsü'ndedir. Bu eser ile Haydarâbâd'da iki cüz hâlinde basılan "el-Hidâyetü vel-irşâd fî ma'rifeti ehli's-sikât ve's-sâdâd" aynı eser olduğu anlaşılmaktadır. Ebû Nasr Gülâbâdî'nin meşhûr olan bu eseri, Sahîh-i Buhârî'deki hadîs râvilerinin hâl tercümesidir.

- 1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-1027
- 2) Târîh-i Bağdâd cild-4, sh-434
- 3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-151
- 4) El-A'lâm cild-1, sh-210

AHMED BİN ÖMER:

Şâfiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebû'l-Abbâs, olup adı Ahmed bin Ömer bin Süreyc Bağdâdî'dir. Usûl ve furû ilimlerinden başka kelâm, meânî ve hesap ilimlerini de bilirdi. Münazara ilmini ilk ortaya koyan ve insanlara, Cedel ilmini öğretendir. Ehl-i sünnete muhalif olanlara karşı reddiye yazarak gönderirdi. Kendisine "Elbâz-ül-eşheb" denilirdi. 249 (m. 863) yılında doğdu. 306 (m. 918) senesinde vefât etti. Kabri Bağdâd'dadır.

Ahmed bin Ömer, fıkıh bilgisini Ebû'l-Kâsım Enmâtî'den aldı. Ayrıca Hasen bin Muhammed ez-Za'ferânî, Abbâs bin Muhammed ed-Dûrî, Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Ali bin İşkâb ve birçok âlimden ilim öğrenmiştir. Kendisinden ise, hâfız Ebû'l-Kâsım et-Taberânî, Fakîh Ebû'l-Velîd Hassân bin Muhammed, Ahmed Muhammed bin Ahmed bin el-Gitrîfî ve birçok âlimlerin sohbetinde bulunarak ilim almıştır.

Ebû Hafs el-Muttavî şöyle anlatır: "Ebû'l-Abbâs, Şirâz'da kadı idi, Vezir Ali bin İsâ, Ebû'l-Abbâs'ın şânının yüksekliğinden ve kendisini ziyâret etmediğinden, kadılığı kendisine devamlı hizmette bulunan Ömer el-Mâlikî'ye vermek istiyordu. Bu sebepten dolayı Ebû'l-Abbâs'ı kadılık görevinden aldı. Ebû Ömer'in mertebesini yükseltmek için, Bağdâd âlimlerinden bir grubu âlimi Ebû'l-Abbâs'ın fetvalarını incelemek üzere vazifelendirdi. Bunlar bir fetvayı icmâ'a aykırı bulup, vezir ve halifeye bildirdiler. Meclis kuruldu. Ebû'l-Abbâs çağırıldı. Sükût ediyordu. Vezir, "Bu konuda ne diyorsun?" dedi. Ebû'l-Abbâs "Âlimlerin icmâ'a aykırı buldukları fetva benim değil, İmâm-ı Mâlik'in sözüdür, falan kitabında vardır. Onun sözü elbette ki mu'teberdir." dedi. Vezir emir verdi, kitabı getirdiler. Ebû'l-Abbâs'ın dediği gibi çıktı. Ebû'l-Abbâs'ın kendisinin Şâfiî olduğu hâlde, İmâm-ı Mâlik'in kitaplarına da vâkıf olduğuna, Ebû Ömer'in ise Mâlikî mezhebinde olduğu hâlde, kendi imamının kitaplarından haberdâr olmadığına hayret edildi. Bu olaydan sonra, vezir ile Ebû'l-Abbâs arasındaki dostluk bağı kuvvetlendi. Vezir, Bağdâd kadılığını ona teklif etti ise de, Ebû'l-Abbâs kabul etmedi.

Ebû'l-Abbâs'ın, Ebû Bekir Muhammed bin Dâvûd ez-Zâniri ile münazaraları meşhûrdur. Şöyle anlatılır: Birgün Ebû'l-Abbâs, Dâvûd-i Zâhiri'ye: "Sen zahir ile söylüyorsun. Âyet-i kerîmede Allahü teâlâ **"Bir kimse, bir miskal bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir. Kim de bir miskal bir kötülük**

işlerse, onun cezasını görecektir” (Zilzal: 7-8) buyuruyor. “Peki bir kimse yarım miskal işlerse?” diye sordu. Dâvûd-i Zahirî uzun süre durdu. Ebû'l-Abbâs, “Niçin cevap vermiyorsun?” diye sorunca, Dâvûd-i Zahirî cevap veremedi.

Ebû'l-Velîd Nişâbü'rî, Ebû'l-Abbâs'a “**İhlâs sûresi Kur'ân-ı kerîmin üçte birine denktir**” hadîs-i şerîfinin ma'nâsını sordu. Ebû'l-Abbâs şöyle cevap verdi: “Kur'ân-ı kerîmin üçte biri ahkâm, üçte biri va'd ile va'id, üçte biri de isimler ve sıfatlar olmak üzere indirildi, İhlâs sûresinde Allahü teâlânın isimleri ve sıfatları bir arada olduğu için, Kur'ân-ı kerîmin üçte biri olmaktadır” dedi.

Birçok talebesinin bildirdiğine göre, Ebû'l-Abbâs vefâtına yakın bir gece gördüğü rü'yâyı şöyle anlatır: “Kıyâmet kopmuş, insanlar mahşer yerine toplanmıştı. Bir ses, “Peygamberlerin da'vetine ne ile icâbet ettiniz?” diye sordu. Ben de “İmân ve tasdik ile” dedim. Sonra “Siz sözlerden ziyâde, amellerden sorumlusunuz” diye söyleyince ben de, “Büyük günahlardan sal andık, küçük günahlardan da Allahü teâlânın af ve rahmetine sığındık” dedim. Bunun üzerine yanında bulunan talebeleri, “Efendim bu rü'yâ ölümün yaklaştığını gerektirmez mi?” diye sorunca, Ebû'l-Abbâs şu âyet-i kerîmeyi okudu “**İnsanların hesap vakti** (kıyâmet günü) **yaklaştı. Onlar ise, hâlâ bundan gaflette, yan çizip aldırıyorlar**” (Enbiyâ-1). Bu rü'yâdan onsekiz gün sonra vefât etti.

Ebû'l-Abbâs'ın yazdığı eserleri çoktur. Sayısı dört yüze ulaştığı söylenmektedir. Eserlerinden bazıları şunlardır: Er-Reddû âlâ İbn-i Dâvûd fı'l-kıyâs, er-Reddû aleyhi fî mesâil.

Ebû'l-Abbâs'ın güzel şiirlerinden biri: Yirmi senedir ilim, gönlümün parçasıdır. Sıkıntıyı yok eder, zihnimin cilâsıdır. Kıymetli emânettir, ondaki tad pek başka, Dalmışım lâtif ilme ve nâzımdaki aşka. Ya-zayım, uğraşayım dâima ben bununla, Elbisenin kol yeni, eskisin hep onunla.

- 1) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-21*
- 2) *Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh-66*
- 3) *Târih-i Bağdâd cild-3, sh-287*
- 4) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-811*

AHMED BİN SEHL:

Hadîs, tefsîr ve kırâat âlimi. Künyesi, Ebû Abbâs olup Eşnâî ve Mukrî de onun nisbetleridir. İsmi, Ahmed bin Sehl bin Firûzân'dır. 307 (m. 919) yılında vefât etti.

Birçok âlimden ders alıp, ilimlerin inceliklerine vâkıf olan Ahmed bin Sehl, kırâat ilmini Ubeyd bin Sabbâh'tan öğrendi. O da, kırâat imamlarından İmâm-ı Âsım'ın üvey oğlu ve kırâatinin râvisi olan Hafs bin Süleymân Küfî'den almıştı. Zamanında Âsım kırâatıyla meşhûr oldu. Hadîs ilmini Bişr bin Velîd, Ebû Bekr bin Ebî Şeybe, Abdüla'lâ bin Hammâd, Abdullah bin Ömer bin Ebân-ı Ca'fi ve Hüseyin bin Ali bin Esved-i İclî gibi âlimlerden öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden sonra gelen âlimler onun hadîs ilminde sika (güvenilir) olduğunda ittifak ettiler. Kâdı Ali bin Hasen Cerrâhî ve Ebû Hasen Dâre Kutnî gibi hadîs âlimleri bunlardandır. Dünyâya ehemmiyet vermez, hep âhîret için çalışırdı. Bu yüzden de herkes tarafından sevilirdi. O yaptığını Allahü teâlânın rızâsı için yapar, sevdiğini O'nun için severdi. İnsanları Kurtarmak için bütün gücüyle çalışır, zihni ve kalblerinin parlamasına gayret ederdi. Sevenleri çok olduğu gibi, pekçok insan da talebeleri olmakla şereflendi. Bunlardan, İbrâhîm bin Ahmed Bezûrî, Abdülazîz bin Ca'fer-i Harkî, Osman bin Ahmed Mecâşî, Muhammed bin Halef bin Ceyyân ve Muhammed bin Ali bin Süveyd-ül-Müeddib kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet edenlerden bazılarıdır.

- 1) *Târih-i Bağdâd cild-4, sh-185*
- 2) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-250*

AHMED BİN SELMAN EN-NECCÂD:

Bağdâd'da yetişen Hanbelî mezhebi âlimlerinden. Takva, zühd ve vera' sahibi olup, çok ibâdet eden, fıkıh ve hadîs âlimidir. İsmi Ahmed bin Selmân bin Hasen bin İsrâil bin Yûnus'dur. Künyesi, Ebû Bekir'dir. “Neccâd” lakabı ile meşhûr olmuştur. 253 (m. 867) senesinde Bağdâd'da doğdu. Birçok âlimden ilim, aldı. Hanbelî mezhebindeki mes'eleler kendisinden sorulup, fetva istenirdi. Çok eseri vardır. Yaşadığı devirde, Irak'taki Hanbelî âlimlerinin en büyüğü idi. Ömrünün sonuna doğru gözleri görmez oldu. 348 (m. 959) senesi Zilhicce ayının son günlerinde vefât etti. “Bâb-ı Harbiyye” kabristanlığına defn edildi.

İlim öğrenmek için birçok yere yaya ve yalınayak olarak gitti. O; Yahyâ bin Ca'fer bin Zeberkân, Ahmed bin Melâ'ib, el-Muhrimî, Hasen bin Mükrim el-Bezzâr, Ebû Dâvûd-ı Sicistânî, Ebû Kılâbe er-Rakkâşî, Ahmed bin Muhammed el-Berkî, Kâdı İsmâil bin İshâk, Ebû'l-Ahvas el-Abkârî, Muhammed bin Süleymân el-Bâğendî, Ebû İsmâil et-Tirmizî, Ca'fer bin Muhammed bin Şâkir es-Sâyig, Bişr bin Mûsâ, Ahmed bin Hayseme, Hâris bin Ebî Üsâme, Abdullah bin Ahmed bin Hanbel ve daha pekçok âlimden bizzat dinleyerek ilim öğrendi. Çok büyük bir âlim olarak yetişti, ilim ve gönül ehlinin sohbetinde kemâle

geldi. İlimi toplayıp, yaymaya başladı. Hz. Ömer bin Hattâb'dan rivâyet "Müsned" adlı kitabında topladı. Sadûk (rivâyetleri çok sağlam) bir hadîs hadîs-i şerîflerini, sünnetlerini (Peygamberimizin (s.a.v.) yapılmasını üzere yaptığı ve yahut yapılırken görüp de mâni olmadığı şeyleri) içine hazırladı, ilim öğrenmek ve hadîs-i şerîf ezberleyip rivâyet etmek gayret sahibi bir kimseydi ki, na'linlarını (ayakkabılarını) eline alıp öyle dolaşırdı. Ebû Hasen bin Razkaveyh, onun için: "Ebû Bekr en-Neccâd, ilimde meşhûr muhaddis ve büyük âlim Sa'îd'in oğlu diye meşhûr oldu" dedi. Çünkü Ebû Bekr en-Neccâd, ondan çok hadîs-i şerîf aldı. Onun rivâyet yolundan ayrılmadı. Ondandır rivâyet edenlerin bütün ilimlerini, eserlerinde toplamıştı. Yahyâ bin Sa'îd bunlardandır. Ahmed bin Selmân Sa'îd'den çok ilim aldı. Bu ikisinden her biri, çok hadîs-i şerîf bilmek bakımından zamanının bir tanesi idiler.

Ebû Ali bin Savvâf diyor ki, "Ebû Bekr bin Neccâd, bizimle beraber, hadîs-i şerîf öğrenmek için muhaddis âlimlere gelirdi. Na'linını elinde taşıyarak yürürdü. Kendisine, "Nalınını niçin giymiyorsun?" diye sorulduğunda: "Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şerîflerini öğrenmek yolunda yalınayak olduğum hâlde yürümeyi seviyorum. Çünkü Resûlullah (s.a.v.): **(Dikkat ediniz! Kıyâmet gününde, cebbar ve mülk sahibi olan Allahü teâlânın huzurunda, hesap vermesi en kolay olacak kimseyi size haber veriyorum! Onlar, iyi işlere iki ayağı üzerinde yalınayak yürüyerek koşan kimselerdir. Cebrâil aleyhisselâm bana haber verdi ki, Allahü teâlâ, hayır talebinde yalınayak yürüyen kuluna rahmeti ile nazar eder)** buyurmuştu" diye cevap verdi.

Kendisinden de Ebû Bekr bin Mâlik el-Kutay'î, Dâre Kutnî, İbn-i Şahin, Hâkim en-Nişâbü'rî, İbn-i Münde, Ebû Hasen bin Razkaveyh, Ebû Hüseyin bin Bîşrân ve onun oğlu Ebû Kâsım, Ebû Ali bin Şâzân, Ebû Bekr bin Merdeveyh ve daha birçok âlim ilim aldılar, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular. Ondandır ilim almak için gelenler, Bağdâd'daki Câmî-i Mensûr'da Cum'a günleri iki halka hâlinde olurlardı. Namazdan öncekiler, Ahmed bin Hanbel'in mezhebine ait fikhî mes'elelerde fetva almak için toplanırlardı. Cum'a namazından sonrakiler de, ondan hadîs-i şerîf yazmak için gelirlerdi. Böylece o, rivâyetlerini çok genişleten kimselerden oldu. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler çok yere yayılmış oldu. O, bu câmide hadîs-i şerîfleri yazdırarak öğretmeye başladığı zaman, onun ilim halkasındaki insanların çokluğundan câminin iki kapısı da ağzına kadar dolardı. Bu halkada, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in oğlu Abdullah ve Mâlik de bulunuyor ve hadîs-i şerîf yazıyorlardı.

Ahmed bin Selmân çok ibâdet eder ve bütün vakitlerini oruç tutarak geçirirdi. Ebû İshâk-ı Taberî diyor ki: "Ahmed bin Selmân devamlı oruç tutar ve her akşam bir lokma yufka ekmeği ile iftar eder, ondan bir lokmayı da ayırıp bir kenara koyardı. Cum'a gecesi olduğu zaman, ayırdığı bu yufka ile sadaka dağıtır ve böylece daha çok fazîlete, sevaba kavuşmak isterdi."

Ahmed bin Selmân, başından geçen bir hâdiseyi şöyle anlatıyor: "Bir zamanlar çok daralmıştım, İbrâhîm el-Harbî'nin yanına gittim ve içinde bulunduğum durumumu ona anlattım. O dedi ki: Şunu iyi bil ki, bir zamanlar ben de çok sıkışık bir durumda kalmıştım. Yanımda bir kira (0,24 gr.) başka birşey kalmamıştı. Hanım bana: "Kitaplarını kontrol et. Kendisine ihtiyaç duymadıklarını ayırıp sat!" dedi. Ben de, günün son namazı olan yatayı kıldığım ve dehlize oturup yazmaya başladığım zaman, bir de baktım ki, yolun üzerindeki kapı çalınmaya başlandı. Bu da kim? diyerek kapıya vardım. Bana seslendi. Kapıyı açtım. Bana: "Lâmbayı söndür!" dedi. Ben de dediğini yaptım. Dehlize yanıma girdi. Oraya sırtındaki bir çuval yükü bıraktı ve bana: "Bil ki, biz çocuklar için yemek temin ederek durumlarını düzelttik. Senin ve çocukların için lâzım olan şeyi hazır ettik. Bu son şey odur" dedi ve ilk yük denginin yanına ikinci bir şey daha yere koydu. Bana: "Onu ihtiyâcına harca!" dedi. Halbuki ben, bu adamı tanıımıyordum. Sonra yanımdan ayrıldı. Hemen hanımı çağırdım ve ona: "Lâmbayı getirip yak!" dedim. O da hemen geldi. Bir de baktık ki, içinde ortalama elli çeşit yiyecek bulunan çok kıymetli bir mendile sarılmış bir bohça! Onun yanına konulan da, içinde bin dinar bulunan bir para kesesiydi." O bana bu hâdiseyi anlattıktan sonra, ben de, onun yanından kalkıp gittim. Ahmed bin Hanbel'in kabrine uğrayıp onu ziyâret ettim. Sonra dönüp geldim. Bir de baktım ki, bir hendeğin yanında yürüyorum. Komşularımızdan yaşlı bir kadın, bana yaklaştı ve: "Ey Ahmed!" diye seslendi. Hemen cevap verdim. Bana: "Sana ne oluyor ki, kederleniyorsun?" diye sordu. Ben de durumumu ona haber verdim. Bunun üzerine bana: (Senin annen bana ölmeden önce 300 dirhem para bırakmıştı ve bana da: Bunu yanında sâkla! Sen benim oğlumu sıkışık ve üzüntülü hâlde gördüğün zaman, ona verirsin) demişti. Şimdi benimle beraber gel, onları sana vereyim" dedi. Nihayet onunla beraber evine gittim. Çıkarıp onları bana verdi. Böylece sıkıntıdan kurtuldum."

Ebû Ali bin Savvâf anlatıyor: Muhammed bin Ali bin Hubeyş bize şöyle bildirdi. 348 senesi Zilka'de ayının onüçüncü Pazar gecesi, Kur'ân-ı kerîm hâfızlarından birisi bir rû'ya görmüştü. O, rû'yâsmı bana anlatarak dedi ki: "Nehr-i Tâbık mescidinde idim. Orada Muhammed el-Cüneyd ile Ebû'l-Hasen bin Bîşâr da bulunuyorlardı. Yanlarına nûrânî yüzlü, o zamana kadar hiç görmediğim bir genç geldi. Onlarla beraber namaz kıldı. Sonra kalktılar, selâmlaşıp kucaklaştılar. O zât, tekrar namaz kıldı. Secdede ağılıyarak, Allahü teâlâyâ yalvarıp yakarıyordu. O sırada yanıma Ca'fer bin Muhammed el-Huldî geldi. Huldî'ye, bu

zâtın kim olduğunu sordum. O da, Resûl aleyhisselâm olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz, Ca'fer-i Huldî'ye beni işaret ederek buyurdu ki: "Ümmetime, Ebû Bekr Ahmed bin Selmân'ın nasihatlarını dinlemelerini söylesin. Onunla beraber halifeye gitsinler ve müslümanlara desinler ki: Yakında aramızda büyük fitnelere sebep olacak hâdiseler ortaya çıkacaktır. Zina etmek, livata yapmak, şarap içmek, söz verip sözünden dönmek, faiz alıp vermek ve Eshâbıma dil uzatmak günahlarını terk edip, bunlardan vazgeçmezseniz veya tövbe etmezseniz, büyük sıkıntılara düşüp azaplarla karşılaşacaksınız." Yatağımdan fırlayarak uyandım. Sabah olmuştu. Abdest alıp mescide gittim. Sabah namazını kıldıktan sonra, cemaata rû'yâmı anlattım ve onlara: "Ey müslümanlar! Bu, Allahü teâlânın bana bir emânetidir ve sizlere duyurmam benim için elbette lâzımdır. Bu emâneti boynumdan çıkarıp, sizin boyunlarınıza havale ediyorum. Sizler, istenilenlere uyup, men edilenlerden sakınmalısınız. Sizlere duyurmam istenilen şeyleri, tebliğ ederek vazifemi yerine getirdim. Allah rızâsı için bunlara uyunuz!" dedim.

- 1) *Tabakât-ül-Hanâbile*, cild-2, sh-7
- 2) *Târih-i Bağdâd*, cild-4, sh-18£
- 3) *Mu'cem-ül-müellifin*, cild-1, sh-235
- 4) *Tezkiret-ül-huffâz* cild-3, sh-868
- 5) *Şezerât-üz-zeheb* cild-2, sh-376

AHMED BİN YAHYÂ EL-CELÂ:

Evliyânın büyüklerinden. İlim ve vera' sahibi idi. Künyesi, Ebû Abdullah olup, ismi Ahmed bin Yahyâ el-Celâ'dır. Babası Yahyâ el-Celâ da evliyânın büyüklerindendir. Aslen Bağdâdlı olup, Şam ve Remle'de oturdu. Babası el-Celâ ve Zünnûn-i Mısırî, Ebû Abdullah Busrî, Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû'l-Hasen Nuri, Ebû Tûrâb Nahşebî ve bunlar gibi altıyüz âlim zâtın sohbetinde kemâle geldi. Bir taraftan insanların kalblerini temizlerken, bir taraftan da ilim öğretmekle meşgul oldu. Ebû Ali Rudbârî, Ebû Bekr Muhammed Dukkî ve Hakim Tirmizî talebelerinin meşhûrlarındandır. 306 (m. 918) yılında vefât etti.

Derin ilmi, engin ma'nâlı sözleri vardır. Tasavvufî hâllerden olan hakikat ve ma'rifetde eşi yoktu. Zamanında Şam evliyâsının en büyüğü diye bilinirdi. Kazandığının hepsini sadaka verirdi. Kuldan birşey beklemez, arzusunu yaratana bildirirdi.

Kendisi anlatır: Anne ve babama, "Beni Allahü teâlâyâ hediye eder misiniz ki, ben hep onun yoluna çalışayım" dedim. Onlar da "Verdik" dediler. Ben de memleketimi terk ettim. Bir zaman sonra, gece vakti gelip kapıyı çaldım. Babam, "Kimsin?" diye sordu. Ben de "Oğlum" deyince, "Ben oğlumu Allaha verdim, verdiğimi geri almam" deyip kapıyı yüzüme kapadı. Ben de geri döndüm.

Bir zaman Medîne-i münevvereye gitti. Resûlullahın kabri-i şerîfini ziyâret edip selâm verdiğinde, selâmına cevap verirdi. Sonra, "Yâ Resûlallah kabul edersen bu gece sende misafir kalmak istiyorum" dedi. "Kabul ettim" diye cevap verildi. Orada kaldı. Rû'yâsında Peygamber efendimizi gördü. Kendisine bir ekmek ikrâm edildi. Bir kısmını yedikten sonra uyandı. Uyandığında ekmeğin kalanının elinde olduğunu gördü.

İbn-i Celâ hazretlerine fakîrliğin ne demek olduğunu sordular. Hiç seslenmedi. Bir kenara çekildi. Biraz sonra da çekip gitti. Çok geçmeden geri geldi. "Üzerimde bir miktar para vardı. Bu para üzerimde dururken fakîrlikten bahsetmeye utandım. Gittim, parayı mahallemin fakîrlere dağıtıp geldim" buyurdu ve fakîrlikten bahsetmeye başladı.

Kendisi anlatır: "Birgün güzel yüzlü bir hristiyan çocuğunu görüp, güzelliğine hayret ettim. Cüneyd hazretleri bu hâlimi görünce "Cenâb-ı Hakkın yarattığı herşeyde, hayret nazarıyla bakacak çok şey var. Sen bunun cezasını yakında görürsün" buyurdu. Oradan ayrılır ayrılmaz, ezberimdeki bütün Kur'ân-ı kerîmi unuttum. Tekrar ezberlemek için senelerce uğraştım, tövbe ettim, Allaha yalvardım. Ben şimdi, hiçbir şeye ilgi duymaya cûret edemiyorum. Allahtan başka birşeyle alâkadar olmayı kendime yakıştıramıyorum" der, o ânı hatırladıkça hep ağlardı.

Abdullah bin Mukrî, Ebû Abdullah İbn-i Celâ'dan rivâyet eder: "Talebelik günlerimde, Zünnûn-i Mısırî ile Mekke'de beraberdik. Günlerce aç kalıp birşey yemedik. Birgün Zünnûn, Hirâ dağına çıkmak için, öğle namazından önce kalkıp abdest aldı yola çıktı. Ben de peşindeydim. Giderken yol kenarına alılmış taze muz gördüm. Birkaç tane alıp, Zünnûn hazretlerine göstermeden kolumun yeline koydum. Zünnûn hazretleri yanımdan uzaklaşınca da, çıkarıp yemeye başladım. Gözlerimle de onu tâkib ediyordum. Tepeye varıp insanlardan uzaklaşınca bana dönüp, "Yenine koyduğun şeyi çıkar" dedi. Ben çok mahcûb oldum. Abdest alıp mescide gittik. Öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kıldık. Yatsıdan bir saat sonra, bir adam elinde bir tepsi yemekle çıkageldi. Getirip Zünnûn hazretlerinin önüne koydu. Yemesini işaret edip gitti. O, hiç hareketsiz duruyordu. Bana baktı ve "Buyur ye!" dedi. Ben de "Yalnız mı yiyeceğim?" dedim. "Yemeği sen istedin. Biz talebte bulunmadık. Yemeği isteyen yer" buyurdu. Bunun üzerine, mahcûb bir şekilde bu yemeği yedim."

Oğlu anlatır: Babam vefât ettiğinde, cenâzesini yıkaması için birisini çağırdık. Yıkamak için yanına vardı, fakat hemen dışarı çıkıp, “Bu vefât etmemiş” dedi. Biz yanına vardığımızda bir hareket göremedik. O kimse korkup gitti. Başka birisini çağırdık. O da korkmuş hâlde çıkıp, “Ben yanına varınca eliyle beni itti” dedi. Sonra yakın akrabamızdan birim çağırdık. O gelince ona hiçbirşey yapmadı. O kimse rahat yıkayıp, kefenledi.

Ebû Abdullah bin Celâ hazretlerine, “Zâhid kime denir,” diye sorduklarında; “Zâhid, kendisinin övülmesiyle yerilmesi arasında fark görmeyen kişidir” buyurdu.

“Âbid kime denir?” diye sordular. “Farzları, müstehab vaktinde eda edebilen kişi âbiddir” buyurdu.

“Bir kimse gözümün önünde bir hatâ işledikten sonra kaybolup gitse, onun tövbe ettiğine inanır, hakkında kötü zânda bulunmam” buyurdu.

Aşağıdaki güzel sözler de, onun buyurduklarındandır:

“Allah için alçak gönüllü olmak emredilmeseydi, gururla yürümek, fakîrin en tabîi hakkı olurdu.”

“Allahü teâlâdan korkmanın alâmeti, başkalarının korktuğu şeylerden korkmamaktır.”

“Zühd, dünyâyı gözden ve gönülden çıkarıp yok saymaktır.”

“Öyle bir zât tanırım ki, otuz sene boyunca Mekke’de kaldı. Kendi kovanı ve ipiyle çektiği zezem suyundan başka su içmedi. Getirilen yemeklerden yemeyi. Zezem suyu ona kâfi geldi.”

“Bâtıla kansan her hak, haklıktan çıkar, Bâtıl olur. Çünkü hakkın bâtıla beraber olmaya tahammülü yoktur.”

“Allahü teâlâdan korkarak takva sahibi olmayan fakîr, kendini barlam yemekten kurtaramaz.”

“Zünnûn-i Mısırî’yi gördüm, onun sözlerinden hikmet damlıyordu. Sehl’i gördüm, o hikmetten başka birşey söylemiyordu. Bîşr-i Hafî’yi gördüm, onun da vera’sı vardı” buyurdu. “Siz bunlardan hangisine meylediyorsunuz?” diye sorulunca da, “Üstadımız Bîşr-i Hafî’ye” diye cevap verdi.

“Arifin işi Mevlâsıyladır. O, O’ndan başkasıyla ilgilenmeye tenezzül etmez,”

“Bir insan ma’nevî ma’nâda nasıl fakîr olur?” diye sorulunca, “Ondan geriye hiçbirşey kalmadığı zaman” diye cevap verdi. “Böyle olduğu nasıl ve ne zaman anlaşılır” denilince de, “Sol taraftaki günahları yazan melek, yirmi sene boyunca aleyhinde yazacak birşey bulamadığı zaman anlaşılır” buyurdu. Bir başka zaman da, “Herşeyi bir kenara at! Rabbim Allah de! O zaman sana fakîr denir.”

“Ma’rifetin şükrü takva, izzetin şükrü tevazu, musîbetin şükrü sabırdır.”

“Rızkını Allahtan bilmeyip de onun mahlûkundan beklemek, insanı cenâb-ı Haktan uzaklaştırıp, halka muhtaç eder.”

“Müslüman kardeşinin hakkım, aranızdaki dostluk ve muhabbete güvenerek zayi etme. Zîrâ Allahü teâlâ, her mü’mine haklar verdi. Bu hakları ancak Allahü teâlânın hukukunu yerine getirmeyenler zâyî ederler.”

“Dünyâ çok geniştir. O kadar sıkıntı verir ki, bir başkasının sana vereceği sıkıntıya ihtiyaç bırakmaz.”

“Kim gönlünü mahlûkata bağlayıp Hakka ulaşmak isterse, O’na kavuşamaz. Kim gönlünü Hakka bağlar, O’na ulaşmayı dilerse, arzusuna kavuşur.”

“Kötülemekten ve övülmekten alınmayan zâhid; farzları ilk vaktinde eda eden âbid; işlerinin hepsini Allah için yapan da muvahhiddir..”

“Kul herşeyi bilebilmek için, herşeye muhtaçtır.”

“Kim nefsi ile bir rütbeye ulaşırsa, orada tutunamaz. Kim bir rütbeye nefsiyle beraber ulaştırılırsa, orada sabit kalır.”

Bir kimse, “İnsanlarla sohbetin şartı nedir?” diye sordu. “Onlara iyilik etmeden kötülük etme! Onları sevindirmeden üzme!” buyurdu.

İsmâil bin Nüceyd buyurdu ki: “Dünyâda, dördüncüsü olmayan üç kişi vardır. Onlar da Nişâbü’r’da Ebû Osman Hîrî, Bağdâd’da Cüneyd, Şam’da Ebû Abdullah bin Çel” Talebelerinden Muhammed bin Dâvûd Dûkkî buyurdu ki: “Gözler; Irak, Hicaz, Şam, Cebel ve daha birçok memlekette, Ebû Abdullah bin Celâ’nın benzerini görmedi.”

1) *Risâle-i Kuşeyrî sh-26*

2) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-314*

3) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-176*

AHMED BİN UBEYD ES-SAFFÂR:

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Ubeyd bin İsmâil es-Saffâr'dır. Künyesi, Ebû Hasen'dir. Basralı hadîs âlimlerindendir. Bağdâd'da ve Ahvâz'da da hadîs-i şerîf öğretti. Hadîs ilminde tedvin ve tasnif edilmiş çok nadide bir "Müsned"i vardır. 352 (m. 963) senesinde vefât etti.

Ahmed bin Ubeyd, hadîs ilminde sika (güvenilir) ve hâfız (yüzbinden çok hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte ezberleyen) bir âlimdir. O; Ebû İsmâil et-Tirmizî, Muhammed bin Gâlib, et-Temmâm, Ubeyd bin Şüreyk el-Bezzâr, Ebû Abbâs el-Kedîmî, Hüseyin bin Abdullah ve daha birçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de; Dâre Kutnî, Kâdı Ebû Ömer el-Hâşimî, Ali bin Kâsım en-Neccâd ve daha pekçok âlim ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Büyük bir hadîs âlimi olan Muhammed bin Yûnus el-Kedîmî, onun annesi ile evlenmiş olup, üvey babası idi. Ahmed bin Ubeyd, ondan çok ilim aldı. Meşhûr hadîs âlimi Dâre Kutnî de, onun sika, sağlam bir râvi olduğunu ve Müsned'inin çok güzel tasnif edilmiş olduğunu bildirdi.

1) *Târîh-i Bağdâd cild-4, sh-261*

2) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-876*

3) *Mu'cem-ül-müellifin cild-1, sh-307*

AHMED BİN YAHYÂ ET-TÜSTERÎ:

Büyük hadîs âlimlerinden. Hâfız, ismi, Ahmed bin Yahyâ bin Züheyr olup, künyesi Ebû Ca'fer'dir. Dinde hüccet olan zâtlardan birisi olan Ahmed bin Yahyâ, dünyâya kıymet vermeyen, harâmlardan son derece sakınan bir zât idi. 230 (m. 310) yılında Tüster'de (Hz. Ömer zamanında feth edilen İran'ın batısında bir şehirde) doğdu. Hadîs-i şerîf toplamak için çok dolaştı ve 310 (m. 922)'de vefât etti.

Ahmed bin Yahyâ Ebû Kureyb, Muhammed bin Harb en-Nesâî, Hüseyin bin Ebû Zeyd ed-Dabbâğ, Muhammed bin Ammâr er-Râzî, Amr bin Îsâ ed-Dab'i ve onların zamanındaki pekçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. Hadîs-i şerîf öğrenmek için diyar diyar dolaştı. Hadîs ilminde hâfızlık derecesine ulaştı. Yüzbin hadîs-i şerîfi sened ve râvileriyle ezbere bilirdi.

Ebû Hatim bin Hibbân, Ebû İshâk bin Hamze, Ebû Kâsım-et-Taberânî, Ebû Bekr el-Muhrî ve pek çok âlim de Ahmed bin Yahyâ'dan hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Halife Ebû Abdullah İbni Münde: "Dünyâda Ebû İshâk bin Hamze'den daha hâfız bir kimse görmedim" dedi. Hamze bunu işitince, "Dünyâda Ebû Ca'fer Ahmed bin Yahyâ Tüsterî'den daha hâfız bir kimse görmedim" dedi. Ebû Ca'fer Tüs-terî de "Ebû Zür'a'dan daha hâfız bir kimse görmedim" dedi. Ebû Zür'a da "Dünyâda Ebû Bekr bin Ebî Şeybe'den daha hâfız bir kimse görmedim" buyurdu. Büyük âlim olan zâtlar kendilerine ilimlerinden birşey söylenildiği zaman kendilerini aşağı bilir, hemen başka bir zâttın, ilimdeki üstünlüğünü beyân ederlerdi. O büyük âlimler, son derece tevazu sahibi idiler. İbn-i Mukrîf ise "Hadîs âlimlerinin baş-tâcı Ahmed bin Yahyâ, şu hadîs-i şerîfi rivâyet etti" diye bahsederdi.

Ahmed bin Yahyâ Tüsterî, Muhammed bin Abdullah bin Ubeyd, Ebû Âsım, Süfyân, Na'im bin Ebî Hind, Ebî Müshîr, Hüzeyfetübn-il Yemân'dan (r.a.) rivâyet etti. Peygamberimiz (s.a.v.): **"Kim sağlığında (ölmeden önce) Allah rızası için bir gün oruç tutarsa Cennete girer. Kim Lâ ilâhe illallah derse Cennete girer. Kim ölmeden önce Allah rızası için bir fakîre yemek yedirse Cennete girer"** buyurdu.

Hadîs-i şerîf ilmine ait hadîslerin illetlerini anlatan bir kitap yazmıştır.

1) *Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh-757*

2) *Mu'cem-ül-müellifin cild-2, sh-203*

ALİ BİN BENDÂR:

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi, Ebû Hasen olup, adı Ali bin Bendâr bin Hüseyin es-Sayrafi'dir. Nişâbûr âlimlerindendir. 359 (m. 969) senesinde vefât etti.

Ali bin Bendâr; Nişâbûr'da Ebû Osman Hayri ve Mahfuz'un; Semerkand'da, Muhammed Fazl-ı Belhî'nin; Belh'de Muhammed Hân'ın, Gürcan'da Akli Cürcânî'nin; Rey'de Yûsuf Hüseyin'in; Bağdâd'da, başta Cüneyd-i Bağdâdî olmak üzere, Ruveym, İbn-i Ata, Sem'un ve Ebû Muhammed Cerîr'in; Şam'da Tâhir-i Makdîsî, İbn-i Celâ ve Ebû Anın Dimeskî'nin; Mısır'da, Ebû Bekir Mısri, Ebû Bekr Rakkas ve Ebû Ali Rudbârî'nin sohbetlerinde bulunmuş, bu âlimlerden ilim öğrenmiş, hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etmiştir.

Ali bin Bendâr, hadîs ilminde sika idi (güvenilirdi). O evliyâyâ ve evliyâyı görenlere karşı saygılı ve tevazu ile davranırdı.

Kendisinin görmediği bir evliyâyı gören bir zâtı görse, hemen yanına yaklaşıp elini öper, ona karşı hürmetkâr davranır, onun önünden gitmezdi. Sebebini soranlara da, “Onlar birçok evliyâyı görüp ilim ve feyz aldı, ben ise çokları ile görüşmedim” derdi.

Şöyle anlatılır: Birgün Ali bin Bendâr, Şeyh Ebû Abdullah Hafif ile bir köprüye geldiler. İki kişi yanyana bu köprüden geçemezdi. Şeyh Ebû Abdullah ona, “Sen önden yürü” deyince, Ali bin Bendâr, “Ne sebeble önden yürüyeyim?” dedi. Şeyh; “Sen Cüneyd-i Bağdâdî’yi görmüşsün, ben ise görmedim” dedi.

Kendisi anlatır: “Şam’a gitmiştim. Üç gün sonra da Ebû Abdullah Celâl’in yanına gittim. “Ne zaman Şam’a geldin?” dedi. Ben de üç gün olduğunu söyleyince, “Üç gündür neredeydin?” diye sordu. Ben de “İbn-i Cûsa’nın yanında hadîs-i şerîf yazıyordum” deyince bana; “Nafilenin fazîleti, seni birçok vazifeden alıkoymuştu” buyurdu.

Ali bin Bendâr’ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **“Sirke ne güzel yemektir”** buyurdular.

Ali bin Bendâr buyurdu ki: “Dünyâ öyle bir evdir ki, temeli zorluk üzerine kurulmuştur. Orada zorluk olmadan yaşamak imkânsızdır.”

“İnsanlar Allahü teâlâyı heves ve kolaylıkla ararlar. Halbuki dünyâdan vazgeçemedikçe Hakkı bulmak mümkün değildir.”

“İnsanlara muhalefet etmekten uzak ol!”

“İlim yeri olan kalb, temiz olmalı ki, ilim yararlı bir hâlde orada bulunsun.”

1) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-501*

2) *Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh-124*

3) *Nefehât-ül-üns sh-166*

ALİ BİN HÜSEYN (İbn-i Harbeveyh):

Şâfiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebû Ubeyd’dir. 232 (m. 848) senesinde Bağdâd’da doğdu. 319 (m. 931)’de Bağdâd’da vefât etti, ilim aldığı zâtlar; Ebû Sevr, Dâvûd-ı Zâhirî, Yûsuf bin Mûsâ Kattan, Hafs bin Amr, Hüseyin İbni Ebî Zeyd Debbâğ, Hasen bin Arfe, Ebû’l-Eş’as Ahmed bin Mikdam el-İclî, Zeyd bin Ahzam et-Tâî, Hasen bin Muhammed bin Sabbah Za’ferânî, Yahyâ bin Muhammed, Zekeriyâ bin Yahyâ Tâî gibi zamanının âlimleridir. Kendisinden ise Ebû Amr bin Hayviye, Ebû Hafs bin Şâhîn ve diğer zâtlar ilim almıştır.

İbn-i Harbeveyh azimli, heybetli, vekarlı, hâl ve hareketleriyle örnek bir ilim idi. İbn-i Zülâk onun hakkında şöyle demiştir: “O, Kur’ân-ı kerîm ilminde, hadîs ilminde, kıyas ve ma’nâ ihtilâflarında âlim, fasîh konuşan bir zât idi. Çok az para ile geçinir, akrabasına iyilikte bulunurdu. Vâsıfta ve Mısır’da kadılık yapmıştır. Mısır emîri onu ziyâret için evine gelirdi.” ilmî mes’eleleri anlatıp, yazdırdığı bir ilim meclisi vardı. İbn-i Haddâd şöyle demiştir: “Ebû Ubeyd İbni Harbeveyh Mısır’a geldiğinde onu büyük bir kalabalık karşıladı.” Ramazan ayı girince, fıkıh âlimi Mensûr bin İsmâil, Ramazan ayının girdiğini, hilâli gördüğünü ona haber vermeye gitmişti. Dönüşünde nereden geliyorsun denilince, kadının yanından dedi. İbn-i Haddâd “Kâdıyı nasıl buldun?” deyince, “Kur’ân-ı kerîmi bilen; fıkıh ilminde, hadîs ilminde, ihtilaflı mes’eleleri bilmekte, lûgat ve târih ilminde âlim, vera’ ve zühd sahibi bir zâtdır” dedi. Kâdılığı sırasında Hasen bin Sâlih el-Behnesî kendisine bir mektûb yazıp; insanların kendisini onun (kadının) huzurunda kötülediklerinden yakınınca, Ebû Ubeyd ona şöyle cevap yazmıştır: “Senin aleyhinde olup seni kötüleyenler, methedenler kadar çok olsa, bu benim yanımda senin için bir noksanlık değildir. Nasıl olsun ki, seni methedenler kötüleyenlerden kat kat fazla. Bu mektûbta yazdıklarımı okuyunca tevazu göster. Sakın, teb’ana bana kadıdan metheden mektûb geldi. diye açıklama, çünkü kalbleri, bağlılıkları zayıflar. Sen Hakka yakın olduğun müddetçe, ben seni kendime yakın görürüm. Hakdan uzaklaşırsan, benden de uzaklaşmış olursun, kalbimde yerin kalmaz! Vesselam.”

Ebû Ubeyd İbni Harbeveyh’in rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden biri şudur:

Ebû Hüreyre (r.a.), Resûlullahın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: **“Ey Ebû Hüreyre! Kur’ân-ı kerîmi öğren ve öğret. Şüphesiz ki, sen bu hâl üzere ölürsen, melekler senin kabrini Kâ’be’nin ziyâret edildiği gibi ziyâret ederler. İnsanlara sünnetimi istemeseler de öğret. Eğer sırat üzerinde bir an bile durmadan geçip Cennete girmek istersen, kendi görüşüne göre Allahü teâlânın dîninde bid’at çıkarma!”**

İbn-i Ömer'den şöyle rivâyet etti: Hz. Ömer, Umre için Resûlullahtan izin isteyince, Resûlullah “**Yâ ahî** (Ey kardeşim) **duânda bizi de unutma!**” buyurdu.

- 1) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-446*
- 2) *Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh-72*
- 3) *El-A'lâm cild-4, sh-277*
- 4) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-281*
- 5) *Târîh-i Bağdâd cild-11, sh-395*

ALİ BİN MUHAMMED BİN BEŞŞÂR:

Büyük Hanbelî âlimlerinden. Künyesi Ebû'l-Hasen'dir. 313 (m. 925) senesinde vefât etti. Kabri, Necma'ya yakın bir yer olan Akabe'dedir. Kabrini insanlar istifâde etmek için ziyâret etmektedirler. Ebû Bekr el-Mervezî, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin oğlu Sâlih, Abdullah ve daha başka büyük âlimlerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de, Ali bin Muhammed bin Ca'fer el-Becî, Ebû en-Nicâd ve başka âlimler rivâyette bulunmuştur.

Ali bin Beşşâr'ın menkıbe ve sözleri:

Ali bin Muhammed bin Beşşâr, kendisinden bahsederken, ben şöyleyim veya böyleyim demezdi. Ben bir adamı tanıyorum. Onun şöyle şöyle durumu var, derdi. Birgün, ben bir adamı tanıyorum, otuz sene, özür dilemeyi gerektirecek bir söz konuşmamışlar, dedi. Halbuki burada kendisini kastediyordu. Ali bin Beşşâr, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin oğlu Beşşâr'dan şöyle bir şey nakletti. Abdullah bin Ahmed bin Hanbel dedi ki: Babamın mescidinin yanında otururken, yanıma bir cenâze uğradı. Babam: “Bu cenâzenin sahibinin san'atı ne idi?” diye sordu. “Yol kenarında satış yapardı” diye cevap verdiler. “Kendisine ait bir yerde mi, yoksa başkasının arazisi üzerinde mi, satış yapardı?” diye sordu.

“Başkasının arazisi üzerinde satış yapardı” dediler. Bunun üzerine babam (Ahmed bin Hanbel (r.a.) “Çok zor, çok zor” buyurdu. “Eğer, üzerinde satış yaptığı yer, bir yetimin veya başka birisinin arazisi ise, günleri boşuna geçmiş olacak. O yaptığı işten hiç bir sevap kazanamayacaktır. Çünkü o, ticâretini başkasının arazisi üzerinde yapmıştır.” Sonra, babam “Kalk, bu cenâzenin namazını kılalım. Belki Allahü teâlâ, onun günahlarını af ve mağfiret buyurur” dedi. Dört tekbirle cenâze namazı kılındı. Sonra cenâze-yi yükledik, kabre götürüp de defnettik ve oradan ayrıldık. Akşam oldu. Yalnız babam o gece defn ettiğimiz cenâzenin durumundan dolayı hüzünlü idi. Çünkü, cenâze sahibinin durumuna üzülmüştü. Biz otururken, bu sırada komşu evin sahiplerinden birisi geldi. Babam; Ey Ebû Abdullah! Sana bir şey anlatacağım, dedi. Babam, anlat, sen sâlih bir kimsesin, dedi. Komşumuz şöyle anlattı: “Dün gece uyumuştum. Rü'yâmda, defn ettiğiniz o kimseyi, Cennette, giderken gördüm. Üzerinde de iki yeşil elbise vardı. Ona, Allahü teâlâ sana ne muamele eyledi, diye sordum. Ruhumu teslim edeceğim sırada durumum iyi değil idi. Fakat Ahmed bin Hanbel, namazımı kıldı. Onun hürmetine Allahü teâlâ, günahlarımı bağışladı. Şimdi çok iyiyim” dedi.

Ali bin Muhammed el-Beşşâr dedi ki: “Şu dört haslet kişinin kemâline alâmettir: Kalbi dünyâ sevgisinden kurtarıp, Allahü teâlânın beğendiği şeyleri yapmak. Sonunda, hesaba çekilmeyi gerektirecek şeyleri terketmek, hâli hafif ve yumuşak olmak. Dünyalık biriktirmeyi azaltmak.”

Birgün Ali bin Beşşâr bir mecliste oturuyordu. Orada bulunanlardan ba'zısı ona, nereden yiyip içiyorsun, diye sordu. Bu sırada başkaları söze karışıp, o istediği yerden bulur. Herkes ona verir, dediler. Bunun üzerine Beşşâr hazretleri şöyle dedi: “Ey cemâat! Şu kırk seneden beri, acaba benim yiyip içtiğim yeri gören var mı? Yine bu kadar zamandır, bir kimseye bir ihtiyâcın olmuş mudur? Bir kimseden bir şey istemeye gittiğimi bilen var mıdır? Eğer gören bilen varsa söylesin.”

O, meclisinde konuşmak istediği zaman “Sen, ne istediğimizi biliyorsun” meâlindeki âyet-i kerîme ile başladılar. O sırada birisi kalkıp, ona: Allahü teâlâ senden râzı olsun. Devamlı bu âyet-i kerîmeyi okuyarak sözüne başlıyorsun. Senin bundan maksadın nedir? diye sordu. Ali bin Beşşâr, ona “Sen bunu niçin soruyorsun? Bu zamana kadar, kimse bana bunu sormadı. Fakat yine sana, bundaki maksadımı söyleyeyim: Dünyâda da âhirette de, Allahü teâlânın rızâsından başka hiçbir maksadım ve muradım yoktur. Bunu Allahü teâlâ da biliyor. Onun için, devamlı meclislerimde, bu âyet-i kerîmeyi okuyarak başlıyorum.”

İbn-i Uleyk ez-Zeyyât anlattı: “Bir ara büyük bir maddî sıkıntıya düşmüştüm. Odamda gamlı ve düşünceli bir hâlde oturdum. Tam bu esnada büyük bir velî olan İbn-i Beşşâr “Ey Abdullah!” diye seslendi. Halbuki onun bulunduğu oda ile benimki arasından bir yol geçiyordu. Aramazdaki mesafe uzak idi. Ona, buyurun bir emriniz mi vardı? dedim. Bana, “Buraya gel” dedi. Yanına gittim. “Niçin dünyâ için bu kadar çok üzülyorsun. Maddî bir sıkıntılı var, yanında da hiç bir şeyin yok herhalde” dedi. Ben de “Evet yok” dedim. “Hiç bir şeyim yok diye, bu kadar da üzülmeye ne gerek var. Rızkın seni buluncaya kadar falanca nehrin kıyısında yürü. Rızkınla karşılaşınca onu al ve Allahü teâlâyı zikret, onu an ve hatırla.” O an-

da, İbn-i Beşşâr'ın (r.a.) sözü üzerinde düşünmeye başladım. Fakat ona karşı çıkmam da mümkün değildi. Sonra yanından ayrıldım. Bana tarif ettiği nehre kadar, Allahü teâlâyı zikrederek gittim. Köprü'nün üst tarafına varınca, bir de ne göreyim! Bir zât bana: "Ey Abdullah!" diye sesleniyor. Ben de, "Buyurun, bir emriniz mi vardı?" dedim. Yanına gittiğimde, bana kırk dirhem verdi ve "Benim için bir kitap yaz" dedi: Bir müddet sonra birbirimizden ayrıldık. Nihayet evime gelince, İbn-i Beşşâr bana: "Ey Abdullah!" diye seslendi. Ben de "Buyurun efendim" dedim. "Karşılaştığın zât sana kırk dirhem verip, kendisi için bir kitap yazmanı söyledi mi?" dedi. "Evet" cevâbını verdim. Bunun üzerine bana: "Eğer sen sabredip acele etmeseydin, rızkın kapına gelecekti. Acele ettin, rızkını almak için tâ oralara kadar gittin" buyurdu.

Ahmed el-Bermekî anlattı: "Bir Çarşamba günü, Ali el-Beşşâr'ın sohbetinde bulunuyordum. Oda'nın en uzak bir yerine oturdum. Sükûnet içerisinde, orada bulunanlarla birlikte sohbeti dinledik. Sohbetin sonunda, Lâ ilâhe illallah, dedi ve **"Zu'n-Nûn'i** (Balık sâhibini= Yûnus'u) **de hatırla. Hani O,** (dînini kabul etmiyen kavmine) **öfkelenerek gitmişti de, kendisini hiçbir zaman sıkıştırmayacağımızı, sanmıştı. Derken** (Yutulduğu balığın karnındaki) **karanlıklar içinde: "Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni bütün noksanlıklardan tenzih ederim. Gerçekten ben, haksızlık edenlerden oldum" diye duâ etmişti"** meâlindeki Enbiyâ sûresinin seksenyedinci âyet-i kerîmesini okuyup: "Yâ Rabbî! Sen, kendisini balığın karnında hapsedtiğin zaman, sâlih bir kulun olan Zu'n-Nûn=Yunus (a.s.) karanlıkta sana **"Lâ ilâhe illâ ente sübhâneke innî kuntu minezzâlimîn** (Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni bütün noksanlıklardan tanzîh ederim. Gerçekten ben, haksızlık edenlerden oldum) diye nasıl duâ edip yalvarmışsa, ben de sana öyle yalvarıyorum. Yâ Rabbî! Senin yüce kelâmın haktır. Sen sâlih bir kulun olan Yûnus'un bu duâsına karşılık **"Biz de onun duâsını kabul ettik. Kendisini kederden kurtardık. İşte biz mü'minleri böyle kurtarız"** (Enbiyâ: 88) buyurdun. Allahım! Onun duâsını nasıl kabul edip, içerisinde bulunduğu sıkıntılı durumdan, rahmetinle onu nasıl kurtarmışsan, bizim de duâlarımızı kabul buyurup, sıkıntılı ve elem verici durumlardan bizi muhafaza eyle. Yâ Rabbî! Sen Erhamürrâhiminsin. (Merhamet edenlerin en merhametlisin.) Sonra, on kere yâ Rabbî! dedi. Fakat o, her yâ Rabbî dediği zaman, ben de içimden, "Yâ Rabbî! Bana genişlik, rahatlık ihsan et" diyordum. Bir de baktım ki, Ali bin Beşşâr, semâya doğru yönelmiş, sanki kendisine bir şeyler söyleniyor da, onları dinler bir durumu vardı. Sonra, bana doğru döndü. "Yazık sana, utanmıyor musun? Allahü teâlâdan Cennetini iste. Yine O sana, insanlara muhtaç olmayacak kadar rızık ihsan eder. Halbuki sen devamlı, dünyâyı, rahata ve genişliği istiyorsun." Allahü teâlânın izni ve bildirmesiyle, içimden geçeni öğrenmişti. Ondan sonra bana emrettiği gibi Allahü teâlâdan Cennetini istedim."

Yine bir Salı günü ikindiden sonra, huzurunda bulunuyordum. Elimde, büyük âlim Sâlih'in bildirdiği mes'eleleri ihtiva eden bir kitap vardı. Bu kitabı onun yanında okuyordum. O sırada Ali bin Beşşâr'ın yüzü dikkatimi çekti. Ay gibi parlıyordu. Kendi kendime, her hâlde yarınki sohbete hazırlık için tıraş olmuş, umûmî bir temizlik yapmış. Onun için yüzü böyle parlıyor, diye düşündüm. O sırada bana: Sen niçin öyle düşünüyorsun, senin dediğin gibi değil deyip, başını açtı. Bir de ne göreyim, tıraş olmamış. Bunun üzerine bana, zannınız güzel olsun. Kalbinize iyi sahip olunuz, dedi. Ben orada çok utandım. Allahü teâlâ, bu velî kuluna, benim' içimden geçenleri bildirmişti. Böylece bizzat kendim, onun bir kerâmetine şahit oldum. Ali bin Beşşâr'dan duydum. O şöyle dedi: "Günahlardan sakınan kimseler, nefsleri üzerinden, terbiye kamçısını indirmezler. Allahü teâlânın râzı olduğu işler için nefslerini zorlarlar. Onlar eşya dolu yükleri, Allahü teâlânın rızâsı için indirip, infâk etmekten çekinmezler."

Ali bin Beşşâr, buyurdular ki: "Yemek yiyeceğin ve uyuyacağın zaman, fazla yeme ve fazla uyu-ma."

"Allahü teâlâyı isyankâr olup, günahlara dalan kimsenin, Allahü teâlânın verdiği cezaları çok görmesi münâsip değildir."

Ona, Allahü teâlânın rızâsına nasıl kavuşulur? diye sordular. "Gizli günah işlediğin gibi, gizli tâatte (Allahü teâlânın beğendiği şeyler) bulunursun. Nihayet kalbin, ibâdet ve tâatlere doğru meyleder. Bu hâl, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya doğru gittiğinin alâmetidir" buyurdu.

Bir zât, Ali bin Beşşâr'ın yanına gitmişti. Üzerinde yünden bir cübbe vardı. Ali bin Beşşâr kendisine, "Kalbini mi güzelleştirdin, yoksa bedenini mi?" diye sordu. "En önemli olan, kalbin güzelleştirilmesi ve temizliğidir" diye buyurdu.

"Sırf makam sahibi olmak ve biliyor desinler için bir kaç mes'ele öğrenip, insanlara fetva vermeye kalkışmak, ne kadar ayıptır."

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh-57

2) Târih-i Bağdâd cild-12, sh-73

ALİ BİN MUHAMMED ET-TABERÎ:

Şâfiî mezhebindeki tefsîr, hadîs, fıkıh ve kelâm âlimlerinin büyüklerinden. İmâm-ı Eş'arî'nin üstün talebelerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin Mehdî et-Taberî, el-Eş'arî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Doğum târihi bilinmemekte olup, 380 (m. 990) yılları civarında vefât etmiştir. Kesin vefât târihi belli değildir.

Ebü'l-Hasen et-Taberî, Ehl-i sünnet vel-cemâat'ın i'tikâddaki imâmlarından birisi olan Ebü'l-Hasen Eş'arî'nin (r.a.) ileri gelen talebelerinden idi. Basra'da ondan ilim öğrenmiş, uzun müddet derslerine ve sohbetlerine devam etmiş, daha sonra da ondan rivâyetlerde bulunmuştur. Ehl-i sünnet vel-cemâat i'tikâdını yaymak için uğraşmış ve bozuk inançlı kimselerle uzun zaman mücâdele etmiştir. Ebü'l-Hasen et-Taberî; tefsîr, hadîs, kelâm, fıkıh ilimlerinde zamanının bir tanesi idi. Bu ilimlerin usûllerinde, ya'nî usûl-i tefsîr, usûl-i hadîs, usûl-i fıkıh ilimlerinde de Ustâdlık derecesine ulaşmıştır. Ebû Abdullah Hasen bin Ahmed bu hususta; "Şeyhimiz ve üstadımız Ebü'l-Hasen Ali bin Mehdî, fıkıh âlimi ve birçok kitapları olan, her ilmin inceliklerine vâkıf bir zât idi. Fıkıh, tefbîr, kelâm, edebiyat ve târih ilimlerinin ince mes'elelerine de vâkıf idi. Gayet güzel ve ma'nâlı söz söyleyen, zamanında eşi bulunmayan bir zâttı" buyurdu.

Ali bin Muhammed, bir şiirinde şöyle söyledi:

*Kaybolmaz, olmaz zayı,
Sâhibli olan kişi.
Bilinir hâli iyi,
Hallolur bütün işi.*

Başka bir gün ise, içinde yaşadığı zamanın kötülüğünü şöyle dile getirdi:

*Zaman kötü zamandır.
İnsanlar ona uydu.*

*Bütün kerîmler gitti.
Nefsim pişmanlık duydu.*

*Cömertlikten sorunca,
Cevapları yok oldu.*

İlm-i kelâm ve usûl-i kelâm ilmine ait "Te'vîl-ü ehâdis-i müşkilât-ı varidat fiş-sıfât" kitabı çok meşhûrdur.

1) Tabakât-uş-Şâfiyye cild-3, sh-466

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh-234

ALİ MÜZEYYEN:

Bağdâd'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Muhammed Müzeyyen olup, künyesi, Ebü'l-Hasen'dir. Bağdâd'da doğdu. Sonra Mekke-i mükerrerede yerleşti ve 328 (m. 939)'de orada vefât etti. Cüneyd-i Bağdâdî, Seni bin Abdullah ve zamanında bulunan tasavvuf büyüklerinden birçoğu ile görüşüp sohbet etti. Haram ve şüphelilerden sakınmakta, dünyâyâ gönül vermemekte, mertebesi çok yüksek idi.

Ali Müzeyyen (r.a.) buyurdu ki:

"Bir kalbde, âhıret arzusu zuhur edince, dünyâ düşüncesi o kalbden kaybolur."

"Evliyâ arasında nikâr (Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker) kalkınca, bunlarda hayır kalmaz.."

"Tasavvuf, her şeyin sahibi olan Allahü teâlânın emirlerine büyük bir teslimiyetle boyun eğmektir."

"Allah yolunda nefsi ile yürümek isteyen, daha ilk adımında hatâ etmiş demektir. Nefsini terk edip de ihlâs ile yola çıkarsa, Allahü teâlâ ona, kendisine kavuşturacak rehberi gösterir."

"Ucb sahibi (iyi amellerini beğenen, güzel, kusursuz gören kimse), yavaş yavaş helake gider. Yaptığı kötülükleri iyi zanneden ise zâten felâkettedir."

"Ucub (ibâdet yaptığı için kendini beğenme) Allahü teâlânın ebedî hoşnutsuzluğuna sebep olur."

"Bütün makamlara kavuştuğunu sanan aklanmıştır."

"Bir kimse, görünüş itibariyle siddîklar mertebesinde de olsa, bir göz açıp kapayacak kadar zaman, kalbi, insanı Allahü teâlâdan uzaklaştıran şeylere meyl ederse, o kimse ilerleyemez."

"Allahü teâlânın, kendisine kâfi olduğunu bilmeyen kimseyi, Allahü teâlâ, mahlûklara muhtaç eder."

“Bir kimsenin bir günah işledikten sonra tekrar günah işlemesi, ilk günahın cezasıdır. Bir sevab işledikten sonra tekrar sevab işlemek de, birinci sevabın karşılığı, mükâfatıdır.”

“Ma’rifet, Allahü teâlânın Rubûbiyyetinin (Kemâl sıfatlarla muttasıf, noksan sıfatlardan münezze olmasının) kemâlde olduğunu, kendi nefsinin O’nun kölesi olduğunu idrâk etmek, O’nun her şeyin sahibi olduğunu, her şeyin O’nunla var ve kâini olduğunu, her şeyin O’na döneceğini ve bütün mahlûkların rızasının O’na ait olduğunu bilmek demektir.”

- 1) *Hilyet-ül-evliyâ cild-8, sh-355*
- 2) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-316*
- 3) *Târih-i Bağdâd cild-12, sh-73*
- 4) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-111*
- 5) *Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh-148*
- 6) *Nefehât-ül-üns sh-211*
- 7) *Risâle-i Kuşeyrî sh-160*
- 8) *Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh-1000*
- 9) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-382*
- 10) *El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh-193*

BENNAN BİN MUHAMMED EL-HAMMAL:

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Bennân bin Muhammed bin Hamdan bin Sa’îd olup, künyesi Ebü’l-Hasen’dır. Aslen Vâsıtlıdır. Bütün ömrünü Mısır’da geçirdi. Hakkı söyleyen, iyiliği emreden âlimlerin önderi idi. Ebû İmrân-ı Kebîr’in talebesi idi. Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû Hafs Nişâbü’rî ve zamanının âlimleriyle sohbet etti. Ebü’l-Hüseyn Nuri’nin hocası idi. 316 (m. 928) senesinin Ramazan ayında vefât etti.

Mısırlı bir kimse kendisini sevmezdi. Yırtıcı bir hayvanın Bennân bin Muhammed’i yemesi için duâ etti. Bir süre sonra Bennân-ı Hammâl hazretleri yolculuğa çıkmıştı. Ormandan geçerken, karşı taraftan gelen Mısırlı o kimse ile karşılaştı. Tam o sırada, yola bir kapları çıktı. Hemen Bennân-ı Hammâl hazretlerinin yanına gitti. O, kaplanın sırtını sıvazladı, sonra onun yanından ayrıldı. Kapları Mısırlının yanına giderek onu parçalamak istedi. Bu kimse çok korktu ve rengi değişti. Bennân-ı Hammâl, kaplanı yanına çağırarak kulağına birşeyler söyledi. Kapları da yanlarından uzaklaşıp, ormana geri gitti. Bu hâli gören kimse, derhal tövbe etti. Bennân-ı Hammâl’in talebelerinden oldu ve sonra bir daha hiç kimse hakkında kötü düşünmedi.

Birgün biri gelip, “Efendim çoktan beri hastayım, birçok hekime gittim. Fakat bir çâresini bulamadılar. Şifâ bulmam için size geldim” dedi. Bennân-ı Hammâl, “Falan yerden bana bir avuç toprak getir!” buyurdu. Sonra o kimse gidip o toprağı getirdi. Bennân-ı Hammâl toprağı avucuna alıp, bir süre bir şeyler okudu. Daha sonra bu toprağı hasta kimseye verip, “Ağrıyan yerlerine bunu sür, inşaallah birşeyin kalmaz” buyurdu. Bu kimse Bennân-ı Hammâl’in dediğini yaptı. Bir süre sonra hastalığından hiç eser kalmadı.

Kendisi şöyle anlatır: “Mekke’de idim. İbrâhîm Havvâs da orada idi. Fakat onunla daha tanışmamış idim. Mekke’de bir berber vardı. Bu berber kendine hacamat (kan aldirmek) için gelen fakîrlere et satın alır ve onu pişirerek fakîrlere yedirirdi. Ben de kan aldirmek için bu zâta gittim. “Kan aldirmek istiyorum” deyince, o zât hemen birisini pişirmek için et aldirmaya gönderdi. Bu sırada aklımdan, ben kan aldırincaya kadar yemek de pişer, diye geçirdim. Sonra bu düşüncemin kötü olduğunu düşündüm ve eti yemiyeceğime yemin ettim. Kan aldirdikten sonra çıkıp gittim. O gün akşama kadar birşey yiyemedim. Ertesi gün ikindi namazına kadar da yiyecek birşey bulamadım, ikindi namazını kılmak için ayağa kalktım, fakat tâkatsızlıktan yüzüstü düştüm. Orada hazır bulunanlar beni delirmiş sandılar, İbrâhîm Havvâs da orada idi. Yanıma gelerek oturdu. Benimle konuşmaya başladı. Bana “Birşey yer misin?” diye sorunca, “Akşam yakındır” dedim. Daha sonra gitti. Yatsı namazından sonra İbrâhîm Havvâs, bir tas mercimek çorbası ile iki börek getirdi. Onları yedim. Sonra bana “Daha yer misin?” diye sorunca, “Evet” dedim. Yine bir tas mercimek çorbası ve iki börek getirdi. Bunları da yedim. “Daha yer misin?” diye sordu. Yine, “Evet” dedim. Yine aynı şekilde bir tas mercimek çorbası ve iki börek getirdi. Onları da yedim. “Daha yer misin?” diye sorunca bu sefer “Hayır” dedim. Daha sonra yatıp uyudum. Sabah namazına kalkamadım. Bir ara Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü’yâmda gördüm. “Bennân!” diye çağırdı. “Efendim! Yâ Resûlallah” dedim. “Kim doyduktan sonra yemek yerse, Allahü teâlâ onun gönül gözünü kör eder” buyurdular: Hemen uyandım. Bir daha doyduktan sonra yemek yemiyeceğime yemin ettim.”

Yine kendisi anlatır: “Mekke’de oturmuştum. Yanımda bir genç vardı. Biri gelip o gencin önüne bir kese altın koydu. Genç “Benim ihtiyâcım yoktur” dedi. O zaman o kişi, “Fakîrlere ve zavallılara dağıt” dedi. Genç bütün paraları dağıttı. Kendisine hiç bırakmadı. Akşam olunca o gencin bir yerde dilencilik yaptığını gördüm. “Ey Genç! O dağıttığın bir kese akçeden bir kaçını kendine ayırsaydın” dedim. Genç “O zaman, şu âna kadar yaşıyacağımı bilmiyordum” dedi.

Başka bir hâdiseyi kendisi şöyle anlatır: “Uzun bir süre yiyecek birşey bulamamıştım. Yolda giderken yerde bir altın gördüm. Önce birisi düşürmüştür diye almadım. Fakat daha sonra aldım. Biraz yürüdükten sonra bir grup çocuğun bir arada oturduklarını ve birisinin güzel ahlâktan bahsettiğini gördüm. Çocuklardan biri “Kul ne zaman doğruluğun lezzetini bulur?” diye sordu. Tasavvuftan bahseden çocuk, “Kişi, altın parçasını attığı zaman, sıdkın (doğruluğun) lezzetini bulur” dedi. Bunun üzerine derhal altını çıkarıp attım.”

Şöyle anlatılır: “Bir şahıs Bennân-ı Hammâl hazretlerinin yanına gelip bir hayvanın eti yenir mi, yenmez mi diye suâl etmeye niyet etti. Tam onun huzuruna varır varmaz daha hiçbirşey konuşmadan sohbet arasında Bennân-ı Hammâl hazretleri buyurdu ki: “Falan hayvanın eti temizdir, yenir.” O şahıs ise çok hayret etti ve suâl etmeden suâlinin cevâbını almış oldu.

“Bennân-ı Hammâl hazretleri buyurdular ki, “Allahü teâlâ semâyı yedi kat yarattı. Her katta mah-lûklar ve melekler yarattı. Bunlar O’na ibâdet ve itâat ederler. Birinci kat, ya’nî dünyâ semâsında bulunanların ibâdeti korku ve ümid üzere bulunmaktır. İkinci semâda bulunanların ibâdeti, muhabbet ve hü-zün üzere bulunmaktır. Üçüncü semâda bulunanların ibâdeti, minnet ve haya üzere bulunmaktır. Dör-düncü semâda bulunanların ibâdeti, şevk ve heybet üzere bulunmaktır. Beşinci semâda bulunanların ibâdeti, münâcaat ve iclâl (saygı) üzere bulunmaktır. Altıncı semâda bulunanların ibâdeti, inâbet (tövbe) ve ta’zîm (saygı gösterme) üzere bulunmaktır. Yedinci semâda bulunanların ibâdeti ise, mürüvvet (cö-mertlik) ve kurb (yakınlık) üzere bulunmaktır.”

“Başkalarının zarar görmesine sevinen kişi, kurtuluşa kavuşamaz.”

“Allahü teâlâyı tevhid edersen, husûsî ihsana kavuşursun. Eğer doğru yolda olursan, seçilmişler-den olursun. Eğer doğruyla yanlış karıştırırsan cefâ çekersin.”

“Sûfi; Allahü teâlâyı güvenen, emirlerini yerine getiren, sırri riâyet eden, mahlûklardan uzaklaşarak, O’na yönelen kimsedir.”

“Allahü teâlâdan uzaklaşan kimse, bâtil yollara sapar.”

- 1) *Tabakât-us-Şâfiyye sh-291*
- 2) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-324*
- 3) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-98*
- 4) *Nefehât-ül-üns sh-208*
- 5) *Risâle-i Kuşeyrî sh-138*
- 6) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-271*
- 7) *Târih-i Bağdâd cild-7, sh-100*
- 8) *Câmî’u kerâmet-il evliyâ cild-1, sh-369*

BÜNDAR BİN HÜSEYN ŞİRÂZÎ:

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi, Ebül-Hüseyn olup, adı, Bûndar bin Hüseyn bin Muhammed bin Mahleb’dir. Şîrâz beldesinden olup, Errecan’da ikamet etmiştir. Bûndar bin Hüseyn usûl ve akâid ilminde de âlim idi. Ebû Bekr Şiblî’nin sohbetlerinde bulunmuştur. Hakaik (hakikatler) ilmi üzerinde çok meşhûr sözleri vardır. 353 (m. 964) senesinde Errecan’da vefât etti. Cenâzesini Ebû Zera-i Taberî yıkadı. Bûndar bin Hüseyn buyuruyor ki: “Bid’at ehlinin sohbetlerinde bulunmak, Allahü teâlâdan uzaklaşmaya sebep olur.”

“Dostlarına, nereye gittiklerini ve ne iş yaptıklarını suâl etmek edebe aykırıdır.”

“Dünyâ sevgisi bir kalbe girdiği zaman, o kalbi Allahü teâlâyı ibadet etmekten alıkoyar.”

“Cennet için, nefsin arzu ettiği şeylerden uzaklaşmak gerekir.”

“Ağlamanın çeşitleri vardır. Ba’zı ağlamalar, önceden olmayan bir şeyin elde edilmesi sebebi ile sevinçtendir. Birisi de, eldeki bir şeyi kaybetme sebebi ile üzüntüdür. Allahü teâlâ bir âyet-i kerîmede sevinçten ağlamak hakkında buyuruyor ki: “**Peygambere indirileni (Kur’ânı) dinledikleri zaman, hakkı anladıklarından ötürü gözlerinin yaşla dolup boşandığını, görürsün. Onlar şöyle derler: “Ey Rabbimiz, îmân ettik, şimdi bizi şehâdet getirenlerle beraber yaz.”** (Maide-83) Allahü teâlâ bir âyet-i kerîmede üzüntü sebebi de ağlamak hakkında buyuruyor ki: “**Bir de o kemselere günah yoktur ki, kendilerini bindirip savaşa gönderesin diye sana geldiklerinde, onlara: “Sizi bindirecek bir hayvan bulamıyorum” demiştin. Bu uğurda sarf edecekleri şeyi bulamadıklarından dolayı kederle-rinden gözleri yaş döke döke döndüler.**” (Tevbe-92)

“Allahü teâlâdan başka her şeyi terk etmeyen, O’na tam kavuşamaz.”

“Bündar bin Hüseyin’e, tasavvuf ehli ile zahirî ilimlerdeki âlim arasındaki fark sorulduğunda, şu cevâbı verdi: Sûfî, Allahü teâlâ tarafından nefsi temiz kılınmış ve seçilmiş bir kimsedir. Fakat zahirî ilimlerdeki âlim, bunları elde etmeye çalışan, Rabbinin emirlerini bilen ve kendini harâmlardan koruyandır. Sûfî kelimesi üç harften müteşekkildir. Her harfin ma’nâsı vardır. “Sad” harfi vakar, sabır ve temizliğe dalalettir. “Vav” sevgi ve vefâ’ya, “Fa” harfi de fakîrliğe, birşeyi kaybetmeğe ve yok olmağa delâlettir.”

Bündar bin Hüseyin’in söylediği bir şiir:

Zamanın bela ve musîbetleri, beni terbiye etmiştir.

Nasîhat, ancak akıllı olan içindir.

Ben acıyı, tatlıyı, hepsini tattın.

Yiğidin hayatı çilelidir.

Bütün çile ve ni’metlerden,

Olmuştur benim mutlaka nasîbim.

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh-467

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-384

3) Risâle-i Kuşeyrî sh-175

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-103

5) Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-224

6) Tebyîn-ü kizb-il-müfterî sh-179

CA’FER BİN MUHAMMED:

Hadîs âlimi. Künyesi, Ebû Bekr olup, adı Ca’fer bin Muhammed bin Hasen bin el-Mustefad’dır. El-Firyâbî diye tanınır. 207 (m. 822) yılında doğdu. Kâdılık yapmış olan Ca’fer bin Muhammed, aslen Iraklıdır. Birçok âlimden ders almak, ilim öğrenmek ve hadîs-i şerîf dinlemek için birçok yer dolaşmıştır. İlim, ma’rifet ve idrak sahibi olan Ca’fer bin Muhammed, 301 (m. 913) senesinde vefât etmiştir.

Ca’fer bin Muhammed; Hedbe bin Hâlid, Muhammed bin Hasen, Abdulâlâ bin Hammâd, İbn-i Medînî, İbn-i Müsennâ, Ebû Bekr bin Ebî Şeybe, Osman bin Ebî Şeybe, Yûnus bin Habîb, Ubeydullah bin Ömer Kavârîrî, Ebû Mus’ab ez-Zührî, Ebû Kudame es-Serahal, Kuteybe bin Sa’îd, Muhammed bin Hasen, İbrâhîm bin Abdullah el-Hilâl, Muzahim bin Sa’îd, İshâk bin Raheveyh, Abdurrahman bin Habîb, Hişam bin Ammar, Yezîd bin Mevheb er-Remlî, Ahmed bin İsâ el-Mısırî, İshâk bin Mûsâ el-Ensârî, Muhammed bin Ebî Ömer ve daha birçok âlimden ilim tahsil etmiş, hadîs-i şerîf dinlemiştir.

Kendisinden ise, İbn-i Mübârek, Ahmed bin Süleyman, Ebû Bekr eş-Şafîî, Ebû Hüseyin el-Munadî, Abdüssamed bin Ali et-Tustî, Ahmed bin Süleymân en-Necad, Ebû Ali es-Savvâf, Ahmed bin Mâlik el-Kıtil ve daha birçok âlim ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Birçok âlim, Ca’fer bin Muhammed’in sika (sağlam, güvenilir) ve huccet olduğunu kabul ederler. Ca’fer bin Muhammed Mâlikî mezhebinde idi. Onun meclisine hadîs-i şerîf dinlemek için binlerce insan gelirdi.

Bağdâd’da yaşayan Ca’fer bin Muhammed, ilim öğrenmek için Irak, Hicâz, Mısır, Şam ve Cezîre’yi dolaşmıştır. Ali bin es-savvâf, onun şöyle dediğini söyler: “Ben doğudan batıya ilim öğrenmek ve hadîs-i şerîf dinlemek için gittiğim yerlerde, âlimlerden 2014 hadîs-i şerîf öğrenerek yazdım.” Kâmil el-Kâdî ise: “Ca’fer bin Muhammed, çok emin ve güvenilir bir kişidir” demiştir.

Ca’fer bin Muhammed, vefâtından 5 yıl önce yaptırdığı Ebû Eyyüb kabristanındaki mezarına uğrar ve orada tefekküre daldı. Kendisi vefâtından sonra buradaki mezarına değil de, Bak-ül-enbar kabristanına defn edildi.

Şöyle anlatılır: “Bir gün Ca’fer bin Muhammed Basra’da Ubeydullah bin Muaz’ın meclisinden dönüyordu. Yolda bir mecnun genç gördü. Halk etrafında toplanmıştı. Oradaki halk kendisinden, bu gencin kulağına ezan okumasını istediler. Ca’fer bin Muhammed onların isteğini kabul ederek, o mecnun gencin kulağına ezan okumaya başladı. Tam, “Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah” dediği sırada, mecnun gencte bir değişiklik oldu. O gencin şuursuzca yaptığı hareketler kayboldu. Genç bir süre sonra tamamen iyileşti.”

Yine şöyle anlatılır: “Biri Ca’fer bin Muhammed’e gelerek şöyle dedi: “Akrabalarımın bir ihtilafım var, ben bundan vazgececeğim. Fakat bunu benim zilletime sayacaklarından korkuyorum.” Bunun üzerine Ca’fer bin Muhammed “Zillet sahibi sen değil, zalim olan kimsedir” buyurdu.

Ca’fer bin Muhammed, gece vakti mezarlığa uğrar, onlara selâm verir ve: “Size ne oluyor ki, sözlerime cevap vermiyorsunuz?” der. Sonra da kendi kendine: “Vallahi, onlarla cevap vermeleri arasında

büyük engel vardır. Ben de yakında onlar gibi olacağım” derdi. Bunun üzerine sabaha kadar orada namaz kılardı.

Ca’fer bin Muhammed buyurdu ki: “Dostlarınızla sofraya oturduğunuzda, oturmaya uzatın. Çünkü bu sofraya başı, Allah huzurunda hesabını vermeyeceğiniz ömrümüzün bir parçasıdır.”

“Ben, bir daha bana ihtiyaç arz etmezler korkusu ile, düşmanlarımla bile ihtiyaçlarını gidermeye, bütün imkanlarımla gayret ederim.”

“Bütün kötülüklerin anahtarı, hiddettir.”

Ca’fer bin Muhammed birçok kitap yazmıştır. Bu kitabları arasında Menakıb-ı Mâlik ve Kitab-üs-sünen en meşhûrlarıdır.

- 1) *Ed-Dibâc-ül-müzehheb sh-102*
- 2) *Târih-i Bağdâd cild-7, sh-199*
- 3) *Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh-144*
- 4) *Mir’ât-ül-cinân cild-2, sh-238*
- 5) *El-A’lâm cild-2, sh-127*
- 6) *Mu’cem-ül-müellifin cild-3, sh-146*

CA’FER-İ HULDÎ:

Fıkıh ve hadîs âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Ca’fer bin Muhammed bin Nusayr olup, künyesi, Ebû Muhammed el-Havvas’dır. El-Huldî diye tanınır. Doğumu, yetişmesi ve vefâtı Bağdâd’da olmuştur. 253 (m. 867) senesinde doğdu. 348 (m. 959)’de vefât etti. Kabri Sünuziyye’de, Sırrî-yi Sekatî ve Cüneyd-i Bağdâdî’nin kabirlerinin yanındadır.

Cüneyd-i Bağdâdî’nin (r.a.) talebelerinin en eskilerinden ve en büyüklerindendir. Ayrıca, Ebû’l-Hüseyn Nurî, Ruveym, Semnun, Ebû Muhammed Cerîrî, İbrâhîm Havvâs, Ali bin Abdulazîz, el-Begavî, Ömer bin Hafs es-Sedûsî, Fadl bin Câbir es-Sekatî, Muhammed bin Mesrûk et-Tûsî, Muhammed bin Yusuf et-Turkî ve başka birçok büyük zatlarla görüşüp sohbet etti ve kendilerinden ilim öğrendi. İlim öğrenmek için çok seferler yapıp, Kûfe, Mekke, Medine ve Mısır’a gitti. Oralarda bulunan büyük âlimlerle görüştü ve onlardan ilim öğrendi. Sonra Bağdâd’a dönüp yerleşti ve ilim öğretti. Kendisinden de, Ebu’l-Hasen Dare Kutnî, Ebû Ömer bin Hayve, Ebû Hafs bin Sahin, Ebû’l-Abbas Nihâvendî ve başka zatlar rivâyetlerde bulundular.

Haram ve şüpheli olan şeylerden çok sakınır, dünyâyâ meyl etmezdi. Hasır dokuyarak geçimini temin ederdi. Tasavvuf büyükleri arasında zamanının en önde gelenlerinden (en büyüklerinden) olup, kerâmetler ve fazîletler sahibi, emin, saduk ve sika (güvenilir) bir zât idi. Tasavvufun inceliklerini ve bu yolun büyüklerinin târih, hayat ve menkıbelerini çok iyi bilirdi. Bu yolun büyüklerinden bir çoğunu hafızasında tutar, “Yanımda, tasavvufu ve tasavvuf büyüklerini anlatan yüzotuz tane kitap var” buyururdu. Diğer bütün ilimlerde de söz sahibi olup, ince hakikatlere vâkıf idi. Çok ibadet ederdi. Altmış defa hacca gittiği rivâyet edilmektedir.

Ca’fer-i Huldî (r.a.), hâlini gizler, husûsî hâllerini, başkalarına nisbet ederek, menkıbe şeklinde herhangi bir zâtın başından geçmiş bir hadîse gibi anlatırdı. Birgün şöyle anlattı: “Evliyâdan birisi Harrem-i şerifte bulunuyordu. Bir ara çok acıktı. Hicr-i İsmâil denilen yere gelip duâ etti: Allahü teâlânın bir ihsanı olarak, hemen o anda, orada yemek hazır oldu. O yemeği yeyip, Allahü teâlâyâ şükretti. Bu “Biri-si” diye, menkıbe gibi anlattığı hadîse, aslında kendi başından geçmişti. O ise kendini gizliyordu. Ca’fer bin Muhammed Huldî (r.a.), tasavvuf yoluna girdiği ilk zamanlarında birgün, kaylule uykusuna yatmıştı. Rü’yâda kendisine, “Yâ Ca’fer! Kalk! Falan yere git. Orada çok acaib bir şey göreceksin” dendi. Uyandı-ğında hemen işaret edilen yere gidip bakınca, bir sandık gördü. Sandığı açtı. İçinde bir kitap vardı. Kitapta, altıbinden ziyade evliyânın isimleri, hâl tercümeleri ve menkıbeleri yazılıydı. Hergün oraya gidip, o kitaptan bir miktar okuyordu. Nihayet kitap bitti. Ertesi gün, kitabı tekrar baştan okuyabilmek için gittiğinde, kitabın ve sandığın orada bulunmadığını gördü. Çok üzüldü. Lâkin sen döndüğünde, okuduklarının hiçbirisini unutmadığını, hepsinin hafızasında olduğunu anladı. Bundan sonra, tasavvuf yolunda ilerlemek ona kolay geldi. Yüksek derecelere, büyük makam ve hâllere kavuştu.

Ebûl-Hasen Hamza Hemedanî İsminde birisi, bir akşam Ca’fer-i Huldî’nin (r.a.) yanına geldi. Gelmeden önce de, evinde, tandırda bir tavuk kızarttırmıştı. Akşam yemeğini evinde çocuklarıyla beraber yiyecekti. Hz. Huldî’nin yanına gelip bir müddet sonra gitmek için izin istedi. Ca’fer-i Huldî (r.a.) “Bu akşam burada kal” buyurdu. O kimse, bu akşam burada kalırsam, sabah namazına kadar ayrılamam. Çocuklar da ben gitmeden yemek yemezler ve ac kalırlar diye düşünüp, “Müsâade ederseniz gideyim” dedi. Ca’fer-i Huldî, “Hayır bu akşam burada kalacaksın” buyurdu. Gelen kimse “Mühim isim vardır, gideyim” deyince, Hz. Huldî, “Sen bilirsin” buyurdu. O kimse evine gelip, hizmetçisine kızarmış tavuğu getirmesini söyledi. Hizmetçi gidip, pişmiş tavuğu getirirken ayağı takılıp, yemek kabı elinden düştü. Yemek

kabı kırılıp yemeğin suyu döküldü. Pişmiş tavuk da yola düştü. Ebül-Hasen hizmetçisine “Hiç olmazsa pişmiş tavuğu getir, temizleyip yeriz” dedi. Hizmetçi giderken, oradan geçmekte olan bir köpek, tavuğu kapıp gitti. Ebü'l-Hasen Hamza, “Her şeyi kaçırdık. Bari, üstadın sohbetini kaçırmıyalım” deyip, Hz. Ca'fer-i Huldî'nin yanına geldi. Üstâd kendisini görünce buyurdu ki: “Evliyânın kalblerine bir parça gönül vermiyenin ve söz dinlemiyenin tavuğunu, Allahü teâlâ köpeklere verir.” Ebü'l-Hasen, bunu duyunca hatâsını anladı ve tövbe etti.

Birgün kendisine bir kimse gelip, “Ya Ca'fer! İnsanlar bir ihtiyaçları için sana müracaat ettikleri zaman, beni hatırla! Beni vesîle ederek Allahü teâlâyâ duâ et Allahü teâlânın izni ile onların ihtiyaçları görülür” dedi ve kayboldu. Bu kimsenin kim olduğunu anlayamadı. Ama ondan sonra, kendisine gelen ihtiyaç sahipleri için, o zat hurmetine Allahü teâlâyâ duâ etti. Allahü teâlânın izni ile her müşkül halloldu.

Muhyiddîn-i Arabî (r.a.) buyurdu ki: “Ca'fer-i Huldî (r.a.) kendisine sorulan suallere, velîlere has bir üslub ile, çok güzel cevap veren, derecesi yüksek bir zat idi.”

İmâm-ı Kuseyrî (r.a.) buyurdu ki: “Ca'fer-i Huldî (r.a.) tasavvuf yolunun medar-i iftiharî, iyilikler ve fazîletler kaynağı bir zât idi.”

Ca'fer-i Huldî (r.a.) buyurdu ki:

“Tevekkül, bir şeyin olması ile, olmaması arasında fark gözetmemektir.”

“Dünya ve ahirette iyilik, sabır ile ele geçer.”

“Fütüvvet, nefsinin aşağı tutup, müslümanlara hürmeti büyük bilmektir.”

“Akıl, insanı helâk edici yerlerden uzak tutan şeydir.”

“Allahü teâlâyâ âşık olanlar, insanı O'ndan uzaklaştıran herşeyden uzak olup, alakalarını keserler.”

“Kendine lazım olan ilimleri öğrenmeli ve bu ilimlerle amel etmeyi de ihmal etmemelidir.”

“İlim, Allahü teâlâyı tanımağa ve O'na itâat etmeye vesîle olduğu için, ilim öğrenmek büyük ibadettir.”

“Yediği yemeği, Allahü teâlâyâ ibadet etmek ve O'nun dinine hizmet etmek niyeti ile yemiyen kimse, şu üç zarara birden yakalanmıştır. 1. Yemek yerken geçen zamam zayi etti, 2. İçinde bulunduğu vakti zayi etmeye devam ediyor, 3. Gelecek zamanı karşılamak fırsatını kaçırdı.”

“Sâlihlerle sohbede beraber olup, onlarla sohbet ediniz. Onlar, dünyâ hazineleridir. Onlarla beraber olmak, ebedî se'âdetin anahtarıdır.”

“Allahü teâlâyâ itatte tam kul ol ki, mahluklar karşısında tam hür olasın. Allahü teâlâyâ tam ibadet eden kimseye, mahluklar itâat ve hizmet ederler.”

Ebû Muhammed Huldî (r.a.), Hocası Hz. Cüneyd-i Bağdâdî'nin şu sözünü tekrar ederdi:

“Bir kimse, yaptığı ibadetlerini ihlâs ile yaparsa, Allahü teâlâ o kimseye, boş hâllerden, lüzûmsuz heveslerden halâs olmak (kurtulmak) ni'metini, rahatını ihsan eder.”

1) *Tabakât-us-sûfiyye sh-434*

2) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-376*

3) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-118*

4) *Nefehât-ül-üns, sh-167*

5) *Risâle-i Kuşeyrî sh-167*

6) *Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh-180*

7) *Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh-237*

8) *Şezeret-üz-zeheb cild-2, sh-378*

9) *Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh-342*

10) *Sifât-üs-safve cild-2, sh-264*

11) *El-A'lâm cild-2, sh-128*

12) *Târîh-i Bağdâd cild-7, sh-226*

DA'LEC BİN AHMED:

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebû İshâk Sicistanî'dir. 260 (m. 874) senesinde doğdu. 351 (m. 962)'de vefât etti. Mekke'de Ali bin Abdülazîz ve diğer âlimlerden, Basra'da Hişam bin Sirafî ve onun tabakasından, Rey'de Muhammed bin Eyyüb Beclisen'den, İbrâhîm el-Busencî'den, Nişâbü'r'da zamanının âlimlerinden. Bağdâd'da Osman bin Sa'îd Dârimî'den, Muhammed bin Ribh'den hadîs-i şerîf işitip, ilim almış ve rivâyet etmiştir. İlmi çok olup, derin bir âlim idi. Kendisinden Dâre Kutnî, Hakim, İbn-i Zerkaviye, Ebû İshâk İsferayinî, Ebû Kâsım İbni Beşrân ve daha pekçok âlim ilim alıp rivâyette bulunmuştur. Hadîs ilminde sika (güvenilir, sağlam) idi. Zengin ve çok cömert bir zât olup, hayırlar ve iyilikle-

riyle meşhûr idi. Mekke’de, Bağdâd’da ve Sicistan’da hadîs âlimlerine tahsis edilmiş vakıfları vardı. Kendisi Mekke’de bir ev satın alıp, bir müddet Mekke’de oturdu. Daha sonra Bağdâd’a yerleşti.

Ebû Amr Muhammed bin Abbas söyle anlatmıştır: “Da’lec bin Ahmed, beni evine götürmüştü. Evindeki malları, paraları gösterip, bunlardan istediğin kadar al, dedi. Tesekkür edip, sıkıntıda değilim, dedim.”

Ebû Bekr bin Ali bin Abdullah, bir zâtın adıyla anlattığını nakletmiştir: “Bir Cum’a günü Cum’a namazı kılmak için mescide gitmişim. Önümdeki safta vekarlı, huşu’ sahibi bir zat gördüm. Devamlı namaz kılıyordu. Cum’a namazının başlamasına kadar nafilâ namaz kıldı. Heybetinden, kalbimde ona karşı bir muhabbet hâsıl oldu. Sonra Cum’a namazı kılmaya kalktık. O gördüğüm zât, tedirgin bir hâlde elbisesine bürünerek, hep kendini birinden gizliyordu. Namazdan sonra sebebini sordum. Şöyle dedi: “Benim bir zata borcum var. Bu sebeble mahcubiyetimden böyle yapıyorum.” Kime borcun var dedim. Şu arkamda duran zâta, dedi. Meğer alacaklı olan zat, Da’lec bin Ahmed imiş. Bu sözleri Da’lec bin Ahmed’in o safta bulunan bir arkadaşı işiterek, gidip durumunu ona anlattı. O da, bu zâta evine getirmesini söyledi. Evine gittiklerinde yemek ikrâm edip; borçlu zâta; “Senin borcun unutuldu” diyerek alacağını bağışladı. Ayrıca beşbin dirhem de, hediye verdi ve “Mescidde beni görüp, borçlu olduğundan dolayı üzülp sıkıntıya düşüğün için hakkını helâl et” dedi.

İbn-i Ebî Mûsâ’ya, bir yetime ait onbin dirhem, büyüyünce teslim edilmek üzere verilmiş ve kendisi vasî ta’yin edilmişti. Bir ara sıkıntıya düşüp, bu paraları harcamıştı. Yetim büyüüp yetişince, kadı (hakim) paranın teslim edilmesini istedi. İbn-i Ebî Mûsâ durumu söyle anlatmıştır: “Yetimin parası istendiği sırada ödeyecek param yoktu. Yeryüzü bana adeta dar geldi. Sıkıntıdan çâre aramaya başladım. Katırıma binip, Kerb şehrine doğru yola çıktım. Nereye gideceğimi, ne yapacağımı bilemiyordum. Katırı serbest bıraktım. Yolum Da’lec bin Ahmed’in mescidine vardı. Mescide girip sabah namazını Da’lec bin Ahmed’in arkasında kıldım. Namazdan sonra beni evine götürdü. Hoş geldin deyip, yemek hazırlattı. Sofraya oturunca; “Sende bir sıkıntılı hal görüyorum” dedi. Ben de, durumumu anlattım. “Yemeğini ye, ihtiyacını hallederiz” dedi. Sonra sofraya tatlı geldi. Onu da yedikten sonra, sofradan kalkıp ellerimizi yıkadık. Hizmetçisine, “Şu kapıyı aç” diyerek bir kapı gösterdi. Kapıyı açıp, bir odaya girdi. Odada mallar ve para kasaları vardı. Bana onbin dirhem verdi Sevencimden uçacak gibi idim. Parayı aldıktan sonra vedalaşıp ayrıldım. Gidip borcumu ödedim. Aradan üç sene geçti. Bu zaman içinde işlerim iyi gitti. Otuzbin dinar kazandım. Daha önce aldığım onbin dirhemi ödemek için Da’lec bin Ahmed’e gittim. Yine beraber namaz kıldıktan sonra evine gittik. Sofra kuruldu. Yemek yedik. Yemekden sonra hâlimi hatırlımı sordu. Ben de halimi bildirip, daha önce aldığım onbin dirhemi ödemek için geldiğimi söyledim. “Sübhanallah! Onu sana borç olarak vermedim, hediye ettim” dedi. Ben de, “Efendim bu malın aslı nedir ki, bana onbin dirhem hibe ettiniz?” dedim. Şöyle cevap verdi: “Yetişip büyüyünce Kur’ân-ı kerîmi ezberledim, hadîs-i şerîf dinleyip, öğrendim ve ticâret yaptım. Bir tüccar bana gelip, Sen; “Da’lec bin Ahmed misin?” dedi. “Evet” dedim. “Ben malımı ortak olmak üzere sana teslim etmek istiyorum. Bir defter tut, kazançları peyder pey teslim edersin” dedi. Ayrıca bu maldan bol bol sadaka dağıtmamı da, tenbih etti. Ticâret yapmak üzere, bana binlerce dinar bıraktı. Her sene gelir giderdi. Her gelişinde de, bir o kadar daha mal getirirdi. Yine bir senenin sonunda gelip, “Ben, deniz seferlerine çıkan biriyim. Bir kazaya uğrayabilirim. Bu malın hepsi senindir. Bu maldan sadaka dağıt, câmi yaptır” dedi ve ayrılıp gitti. Ben de onun arzusunu yerine getiriyorum. Allahü teâlâ bana bol servet ihsân etti. Bunu ben hayatta olduğum müddetce kimseye anlatma” dedi.

- 1) *Tabakât-üf-Şâfiyye cild-3, sh-291*
- 2) *Mu’cem-ül-müellifin cild-4, sh-145*
- 3) *El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh-241*
- 4) *Târîh-i Bağdâd, cild-8, sh-387*
- 5) *Tezkiret-ül-Huffâz cild-3, sh-881*
- 6) *Şezerat-az-zeheb cild-3, sh-8*
- 7) *Vefeyât-ül-a’yan cild-2, sh-271*

DARE KUTNÎ (Ali bin Ömer):

Büyük hadîs âUmi, her türlü ilimde zamanının bir tanesi olup, asrının en meşhûrlarındandır. İsmi, Ali bin Ömer bin Ahmed bin Mehdî bin Mes’ûd bin Nu’mân bin Dinar bin Abdullah el-Bağdâdî olup, künyesi, Ebû’l-Hasen’dir. Dare Kutnî diye meşhûr olmuştur. Şâfiî mezhebinde idi. Bağdâd’ın Dare Kutn mahallesinde 306 (m. 918) yılında doğmuştur. Zamanının en meşhûr muhaddislerinden hadîs-i şerîf öğrenmek için; Basra, Kûfe, Vamt, Suriye ve Mısır’a gitmiştir. Tekrar Bağdâd’a döndü. İlimde zamanının üstâdı oldu ve pekçok âlim yetiştirdi. 385 (m. 995) Zilka’de ayının sekizinci Çarşamba günü seksen yaşında Bağdâd’da vefât etti. Bâb-ud-Deyr mezarlığında Ma’ruf-i Kerhî’nin (r.a.) yanına defn edildi.

Dare Kutnî; Ebu’l-Kâsım el-Begavî, Ebî Bekr bin Ebî Dâvûd İbni Sa’îd, Muhammed bin Hârûn el-Hadramî, Ali bin Abdullah bin Mubeesir el Vamü, Ebû Ömer Muhammed bin Yusuf el-Kadî, Ahmed bin

Kaam (Ebu'l-Leys el-Ferâidî'nin kardeşi), Ebû Sa'îd el-Adevî, Yusuf İbn-i Ya'kub Nişâbü'rî, Ebû Hamîd bin Hârûn et Hadramî, Sa'îd bin Muhammed bin Yusuf, Muhammed bin Nuh el-Cünd Yesâbü'rî Ahmed bin İsâ bin es-Sekîn el-Beldî, İsmâil bin Abbas el-Verrâk, İbrâhîm bin Hammad el-Kâdî, Abdullah bin Muhammed bin Sa'îd, Ebû Tâlib Ahmed bin Nasr el-Hâfız ve daha pek çok büyük âlimden hadîs-i şerîf öğrenmiş, ilim almıştır.

İbn-i Mücâhid (vefâtı 323), Muhammed bin Hasen en-Nakkas (vefâtı 351) ve diğer ba'zı âlimlerden kırâat ilmini öğrenmiş, Ebû Sa'îd el-İstahrî'den (vefâtı 328) ise fıkıh ilmini almıştır. Uzun zaman edebiyat ilmiyle de meşgul olup, edebiyatta da üstad olmuş idi.

Kendisinden de; Ebû Hamid İsferânî, Ebü'l-Abdullah Hakim, Abdülganî İbni Sa'îd-el-Mısırî, Temmam-ar-Razî, Ebû Bekr el-Berkanî, Ebû Zer Abd İbni Ahmed, Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ebû Muhammed bin Hallal, Ebû Kaam et-Tenuhî, Ebû Tahir bin Abdürrahîm el-Kâtib, Kâdı Ebü'l-Tayyib Taberî, Ebü'l-Hasen el-A'tikî, Hamza es-Sehmî, Ebû Muhammed el-Cevherî ve daha pekçok âlim ilim öğrenmiş, rivâyetlerde bulunmuştur. Fakat içlerinde en meşhûr olanları; Hakim Nişâbü'rî (vefâtı 405), Ebû Hamîd İsfehânî (vefâtı 406), Ebû't-Tayyib Taberî (vefâtı 450) ve meşhûr, Hilyet-ül-evliyâ kitabının sahibi Ebû Nuaym el-İsfahânî'dir.

Ebû'l-Hasen Dare Kutnî, hadîs ilminde hâfız olup, yüzbin hadîs-i şerîfi sened ve râvileriyle ezbere bilirdi. Çok meşhûr bir âlim, fazîletler sahibi, muhaddis-i kamil ve ilmiyle de amel eden bir zât idi. Hadîs ilminde, hadîsin illetlerini bilmede, zamanının bir tanesiydi. Rivâyet ettiği hadîsler doğru ve sağlamdı. Allahü teâlânın dînine uymakta çok gayretliydi. Ondan sonra hadîs ilminde illetler mevzu'unda onun gibi bir âlim gelmedi ve bu ilim onunla tamam oldu ve mühürlendi, denilmiştir. Zamanında hadîs, fıkıh, kırâat ve nahiv ilminde parmakla gösterilecek şekilde tanınır, ilminden istifade edilirdi.

Ebû't-Tayyib: "Dâre Kutnî, hadîste emîr-ül-mü'minîn idi" buyurmuştur. Hakim: "Dare Kutnî, hadîs ilminde hâfız, kuvvetli fehim sahibi, şüphelilerden uzaklaşan, kırâat ilminde ve nahivde imam olan, asrının bir tanesi bir zât idi. 367 senesinde dört ay Bağdâd'da kalıp, gece ve gündüz onunla berâber bulundum ve onun, bana anlatılanların çok fevkinde (üstünde) bir âlim olduğunu anladım." Hatîb-i Bağdâdî ise: "Dare Kutnî, asrının bir tanesi, zamanının imâmı ve müracaat kapısı idi. Hadîs ilmi onunla son bulmuştur. Hadîsin illetlerini, hadîs âlimlerini ve hadîs râvilerinin hallerini bilme, onunla mühürlenmiştir. Doğruluk ve emanet sahibi bir zat olup, sika (sağlam, güvenilir) idi. Hadîs ilmi dışındaki diğer ilimlerde de üstad'dır. Mesela; kırâat ilmi. Bu ilimde muhtasar (kısa) bir kitabı olup, bu kitabın başında kırâat ilminin kısımları üzerinde ma'lûmat vermek suretiyle, yeni bir usul ortaya koymuş ve bu usulü sonra gelen âlimler tarafından takib edilmiştir. Dare Kutnî, fıkıh ilminde de büyük âlimdir ki, onun yazmış olduğu Sünen hadîs kitabı buna delalet eder. O, Ebû Sa'îd el-İstahrî'den Şâfiî fikhını öğrenmiştir." Reca bin Muhammed, Dâre Kutnî'ye; "Kendin gibi bir âlim gördün mü?" diye sordu. Dare Kutnî, Necm sûresi 32. âyetindeki, nefslerin temize çıkarılmamasını beyân eden kısmı okudu. Reca bin Muhammed bunda çok ısrâr edince, "Benim topladığım şekilde (hadîs-i şerîfi yazdıktan sonra onunla ilgili fikhî hükümleri beyân ederek) toplayan görmedim" buyurdu. Ebû Zer Abd bin Ahmed, Hatim bin Beyyî'e, "Dâre Kutnî gibisini gördün mü?" diye sordu. Hâtim, "O, kendi gibisini görmedi. Nasıl olur da ben onun gibisini görürüm" cevâbını verdi. Ezherî ise şöyle buyurdu: "Dâre Kutnî, çok zekî idi. Hangi ilimden olursa olsun onun yanında bir şeyden bahsedildiği zaman, onun o ilimde mutlaka bir ma'lûmâtı olduğu görülürdü. Muhammed bin Talha, Dâre Kutnî ile berâber bir yemek da'vetinde bulundu. Söz yemekten açıldı. Konuşma Dâre Kutnî'ye gelince, yemek yeme âdâbının en ince bilgilerine varıncaya kadar anlattı. Gecenin çoğu bununla geçti." Yine Ezherî söyle anlatır: Dare Kutnî'yi, İbn-i Ebîl-Fevaris'e hadîs ilminin illetleri hususundaki bir sorusuna cevap verirken gördüm. Sonra şöyle dedi: "Yâ Ebül-Feth, şark ve garb arasında, bu ilmi benden daha iyi bilen yoktur." İmâm-ı Zehebî ise, "Bu müthiş bir şeydir. Kim bu sözün kıymetini anlamak isterse, Dâre Kutnî'nin "el-İlel" kitabını mütâlaa etsin" buyurmuştur. Hâfız Abdülganî bin Sa'îd: "Resûlullahın (s.a.v.) hadîslerini bilme hususunda insanların en iyisi Dâre Kutnî'dir; Ali bin el-Medînî kendi vaktinin, Mûsâ bin Hârûn kendi vaktinin, İbn-i Ömer Dâre Kutnî de kendi vaktinin en iyisi, en âlimidir."

İmâm-ı Buhârî'nin Sahîh'i ve daha başka hadîs kitaplarında, ba'zı hadîs-i şerîfler senedinin (hadîs-i şerîfin rivâyet edenler kısmının) başından bir veya birkaç kişi atlanarak, sadece, falan söyledi, falandan bildirildiği gibi ifadeler kullanılıyor, rivâyet edenlerin isimleri söylenmiyordu. Dâre Kutnî, falan falandan kelimelerini kaldırarak, onların yerine, rivâyet edenlerin bizzat ismini yazdı. Dâre Kutnî buna, hadîs ilminde ilk olarak ta'lik ilmini verdi.

Yine kendisinin metin ve isnadında, ba'zı râviler tarafından yapılan, ba'zı râvilerin atlamâmâsına (musahhaf), böyle hadîslere de (musahnaf hadîsler) denmiştir. Metin ve isnadlara tam ma'nasıyla vâkıf hadîs imamlarının bilebileceği bu çeşit illet, hadîs ilminin en muhim konularından biridir. İşte, Dare Kutnî bu mevzû'daki ilmi ve tasnîf ettiği kitabıyla çok kitabıyla çok büyük şöhrete kavuşmuştur. Böylece Dâre

Kutnî, kendisinden sonra gelen her âlime ışık tutmuş, rehberlik yapmış büyük bir âlim, ilmiyle amel eden büyük abid olmuştur.

Buyurduğu an boz, onun ilminin en açık alametlerindendir: “Ey Bağdâdlılar, ben sağ iken, hiçbir kimse Resûlullah (s.a.v.) yalandan söz isnâd edebilir zannetmeyiniz” buyurmuştur. Zamanındaki bid’at ehli, bozuk inanç ve amel sahibi kimseler ile büyük mücâdeleler yapmış, onlarda söz söyleyecek herhangi bir hal bırakmayıp, böylece Ehl-i sünnet vel-cemâate, i’tikâd ve amel bakımından büyük hizmeti olmuştur.

Ebû Nasr bin Mâkul: “Rü’yamda âhiret bana gösterildi. Dare Kutnî’nin halinden sordum. Bana, “Şu Cennette imam diye çağırılan zât mı?” denildi.

Dâre Kutnî’nin rivâyet ettiği hadîs-i erîflerden ba’zıları:

Peygamberimiz (s.a.v.): **“Ferâiz ilmini öğrenmeye çalışınız. Bu ilmi gençlere öğretiniz. Ferâiz ilmi din bilgisinin yarısı demektir. Ümmetimin en önce unutacağı şey, bu ilim olacaktır”** buyurdu.

Enes bin Mâlik’in söyle dediğini rivâyet etti:

“Allahü teâlânın gönderdiği hiçbir Peygamber yoktur ki, yüzü ve sesi güzel olmasın! Peygamberimize (s.a.v.) gelince; O yüz ve ses bakımından bütün peygamberlerin en güzeldir.”

Hiz. Aişe validemizden rivâyetle haber veriyor; Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu: **“Benim üzerime salât-ü selâm getirmeyenin namazını Allahü teâlâ kabul etmez.”**

“Bütün hastalıkların başı fazla yemektir.”

“Vefâtından sonra kim beni ziyâret ederse, beni hayatımda ziyâret etmiş gibi olur.”

“Benim evimle (bir rivâyette ise kabrimle) minberim arası, Cennet bahçelerinden bir bahçedir. Benim minberim, Cennet bahçelerinden bir bahçenin üzerindedir.”

“Kim ki, Mekke’de veya Medîne’de hac veya umreyi yaparken 6Urae, Allah o kimseyi kıyâmet günü öyle diriltir ki, kendisinden hesap sorulmaz, hiç bir azâb da görmez.”

“Hac edip kabrimi ziyâret eden kimse, beni diri iken ziyâret etmiş gibi olur.”

“Hac edip de, beni ziyâret etmiyen kimse, beni incitmiş olur.”

“Kabrimi ziyâret edene, şefâatim vâcib oldu.”

“Mü’min, mü’minin aynasıdır.”

“Benden sonra ba’zı kimseler çıkacak. Onlara rastlarsanız, öldürünüz! Çünkü onlar, müşriktir.” Ali (r.a.) bunun alâmeti nedir? diye sordu: **“Onlar sana aşırı bağlılık gösterecek, sende bulunmayacak şeyleri, sana söyleyeceklerdir. Bunlar, Ebû Bekr’le, Ömer’i kötülerler. Bunlara sögerler. Eshâbıma sögenlere, Allahü teâlâ ve melekler ve bütün insanlar la’net etsin.”**

Resûlullah (s.a.v.): **“Allahü teâlânın, meleklerin ve bütün insanların la’neti, ümmetimi gaşyeden kimsenin üzerine olsun”** buyurdu. “Ümmetinizin gaşyi nedir?” diye Eshâb-i kirâm sordular. Peygamberimiz cevâbında **“Dinde olmayan bir şeyi (bid’at) çıkarıp, insanları onu yapmaya sürüklemektir”** buyurdu.

Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **“Abdest alırken Allahü teâlânın ismini zikreden, Besmele-i şerif ile başlayan kimsenin bütün bedeni, Besmele-i şerif söylemiyenin ise, yalnız yıkadığı (abdest) a’zâları (küçük günahlardan) temizlenir.”**

Peygamberimiz (s.a.v.), Hiz. Bilal’e **“Yâ Bilâl (ezân ve namaz ile) bizi rahatlandır”** buyurdu.

Yine Peygamberimiz (s.a.v.) **“Namazınızın tamamlanmasını (kamil olmasını) isterseniz, imâmete en hayırlınızı geçiriniz”** buyurdu.

Ebû Hureyre’den (r.a.) rivâyetle Peygamberimiz (s.a.v.) **“Namazını vaktin sonunda kılan kimse; namazını kaçırmış olmamakla beraber, ilk vakitte kılmadığından dolayı kaybettiği fazîlet, bütün dünyâ ve içindekilerden daha hayırlıdır”** buyurdu.

Yine Peygamberimiz (s.a.v.), **“Cum’a günü benim üzerime seksen salevât-i şerife getiren kimsenin, Allahü teâlâ seksen yıllık günahını mağfiret eder”** buyurdu.

“Sizden biriniz bir arkadaşının bir iyiliğini dilerse, onu duyursun. Zîrâ, bu o kimseyi iyiliğe teşvîk eder ve iyiliğe olan hevesini artırır.”

“Her şeyin bir anahtarı vardır. Cennetin anahtarı da fakîr ve miskînleri sevmektir. Fakîr ve miskînler, sabırları sebebiyle kıyâmet günü Allahü teâlâyâ yakîn bulunacaklar.

Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Kul, birçok iyi ameller işler. Bu ameller mühürlü bir zarfı melekler tarafından Allaha yükseltilir ve bu zarf Allahın huzuruna konur. Allahü teâlâ: “Bu zarfı atınız, zîrâ bunun içindeki amel, benim rızâm için yapılmamıştır” buyurur. Sonra Allahü teâlâ melekleri çağırır ve “Şu şu amelleri ona yazınız” buyurur Melekler, “Yâ Rabbi, o bunların hiçbirini yapmadı” derler. Allahü teâlâ “Yapmadı amma, yapmaya niyet etti” buyurur.”

Peygamberimiz (s.v.) “Allahü teâlânın indinde bir dirhem fâiz, otuz zinâdan daha büyük günahıdır”

Yine Peygamberimiz, “Bir mü’minin, din kardeşi hakkında gıyâben yaptığı duâ reddolmaz” buyurdu.

“Allahü teâlâ bu dîni kendi zâtı için hâlis kıldı. Sizin bu dîninize cömertlik ve güzel huydan başkası yakışmaz. Dikkat ediniz, dîninizi bu iki hasletle süsleyiniz.”

“Allahü teâlâ bütün velîlerini (dostlarını), cömert ve güzel ahlâklı kılmıştır.”

“Cömertlik Cennette bir ağaçtır. Cömerd olan kimse, onun bir dalını yakalamıştır. O dal, onu Cennete götürmeden bırakmaz. Cimrilik de Cehennemde bir ağaçtır. Cimri de bu ağacın bir dalına yapışmıştır. O dal, o kimseyi Cehenneme götürmeden bırakmaz.”

“Cömerdin (ikrâm ettiği) yemeği şifâ, cimrinin (ikrâm ettiği) yemeği ise hastalıktır.”

Peygamberimiz (s.a.v.): “Ümmetimin sâlihlerinin Cennete girmeleri, namaz ve oruçları sebebiyle değil, cömerdlik, müslümanlara karşı kalblerinde kötülük beslememeleri ve müslümanlara nasihatleri sâyesindedir” buyurdular.

Dâre Kutnî’nin eserlerine gelince: Bunların en meşhûru, “Sünen” hadîs kitabıdır. Bu eserinde, diğer sünen kitaplarının belli şekline uymayarak, yahut muhim fıkıh mes’elelerine dâir hadîsleri ve bunların muhtelif rivâyetlerini (senetlerini) verir. Bu eseri, onu fıkıh ilmindeki yüksek derecesini göstermeye kâfidir. “İlel-ül-hadîs” kitabı, hâfızasından talebelerine yazdırdıklarından meydana gelmiş olup neşredilmiştir. “İlâmât ale’s-Sahihayn” adlı eserinde, Buhârî ve Müslim’in hadîs alma şartlarına uyduğu hâlde, eserlerine almadıkları Sahih hadîsleri toplamıştır.

Kitâb-ul-istidrâkât ve’t-tetebbu’: Buhârî ve Muslim’deki ba’zı hadîsler hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca Kitâb-ül-erbaîn, Kitâb-ül-ifrâd, Kitâb-ul-emâlî, Kitâb-ül-mastacîd, Kitâb-ur-rü’yâ, Kitâb-üt-tashîf, Kitâb-ül-kırâat gibi çok kıymetli kitapları vardır.

- 1) Tabakât-üş-şafiyye cild-3, sh-462
- 2) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh-378, 944, 996
- 3) Târih-i Bağdâd cild-12, sh-34
- 4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-991
- 5) Miftâh-üs-se’âde cild-1, sh-166, 167, cild-2, sh-83, 129, 140, 141, 297
- 6) Vefeyât-ül-a’yân cild-3, sh-297
- 7) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-116

EBÛ ABDULLAH EL-BASRÎ:

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Mubammed bin Ahmed bin Sâlim olup, künyesi Ebû Abdullah’dır, Basralı olup doğum ve vefât târihleri belli değildir. Vefâtı, dördüncü asrın başındadır.

Ebû Abdullah el-Basrî, Sehl bin Abdullah-ı Tüsterî’nin (r.a.) arkadaşı olup, onun talebesi idi. Uzun zaman onun sohbetinde bulunup, feyz aldı. Ondan sonra da bir başka zata talebe olmadı. Onun yolunu devam ettirdi ve onun sözlerini, hâllerini talebelerine anlatırdı. Tarıkata da yine üstadı Sehl bin Abdullah-ı Tüsterî’nin tarikati idi. İctihad ehlinin bir zâtı.

Gayet yumuşak huylu ve tatlı sözlü bir zat olan Ebû Abdullah el-Basrî, herkese yumuşaklık ile davranılmasını tavsiye eder ve: “Bir kimse, ayıplarının örtülmesini ve gizlilik perdesinin yırtılmamasını isterse; kendisine asi ve kaba davranana hilm (yumuşaklık) ile muamele etsin. Ve elinde olan şeylerle insanlara ihsân ve ikrâmı bulunsun” buyurdu.

Birgün kendisine, “Evliyâ halk içinde nasıl tanınır? Alametleri nelerdir?” diye sorulunca, evliyânın, Allahü teâlânın dostlarının alametlerini şöyle bildirdi: “Evliyâ; dilinin çok tatlı olması, ahlâkının güzel olması, özür dileyenlerin özürünü kabûl etmesi, ister iyi ister kötü olsun, bütün mahlukata tam bir şefkat ve merhametle, acımasıyla anlaşılır.” Ömründe hiç bir kimseyi kırmayan, incitmeyen Ebû Abdullah el-Basrî, en küçük mahluklara dahi merhamet eder, yolda yürürken bir karıncayı bile ezmeye çok dikkat ederdi. Dünyâyâ hiç kıymet vermeyen Ebû Abdullah el-Basrî, insanları Allahü teâlâdan uzaklaştıran şeylerin hepsinin dünyâ olduğunu beyan buyurur ve herkese “Dünyanın oğullarına (dünya malı, mevkii, şan, şöhret, para ... v.s.) karşı zâhid olmak, onlara kıymet vermeyip terk etmek; akıllı kişinin şanındandır. Çünkü, onlar kendisini meşgûl eder, Allahü teâlâyı zikretmekten alıko. Kendisi, din ve dünyâ ilerinin düzgün

olmasını istediği hâlde, dünyâ oğulları öyle değildir.” Her işinde tevekkül sâhibi olan Ebû Abdullah el-Basrî (r.a.), her işini Allahü teâlâyâ havale eder, yalnız O’na güvenir, her şeyi O’ndan beklerdi. O tevekkülü, ba’zı cahillerin söylediği gibi hiç bir sebebe yapışmadan, herşeyi Allahü teâlâdan beklemek olarak değil, sebepleri en güzel şekilde yapıp, sebepleri yaratanın Allahü teâlâ olduğunu bilmek ve O’na tam güvenmek olarak kabul etmiştir ve Tevekkül; Resûlullahın (s.a.v.) hâli, kesb; çalışıp kazanmak da, O’nun sünnetidir.

Ebû Abdullah el-Basrî buyurdu ki; “Allahü teâlâ bir kimseye iyilik ile muâmele ederse, o kimseden kerâmetler zuhûr eder.”

“Kalbden riyâ hastalığı, ihlâs ile, yalan ise, doğruluk nuru ile giderilir (tedavi olunur). Kim nefsinin arzu ve isteklerine muhalefet ederse, Allahü teâlâ onu, ünsiyet (muhabbet) makamına kavuşturur.”

Buyurdu ki: “Kim Allaha tevekkül ederse, Allahü teâlâ onun kalbini hikmet nuruyla doldurur. Allahü teâlâ her isteğinde ona kâfi gelir, onu sevdiği hereye kavuşturur. Allahü teâlâ, Talak sûresi 3. âyet-i kerîmede; **“Kim Allaha tevekkül ederse, O, ona kâfidir” buyuruyor. Bunun için Allahü teâlâ her işinde o kimseye kafidir.**”

“Allahü teâlâyâ tevekkül etmek farzdır. Çünkü Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde Mâide sûresi 23. âyetinde **“Eğer gerçek mü’minlerseniz, Allahü teâlâyâ tevekkül ediniz.”**

“Minnet sahibinin ihtiyacını görmek, dostluğun anahtarıdır.”

“Kulunun akli, hilmi (yumuşaklığı), cömertliği ayıplarını örter. Her halinde doğru olması, onu kuvvetli kılar.”

“Allahü teâlânın emrettiği şeylere uy. Kim Allahü teâlânın emirlerine uyarsa, sağlam bir kale içinde hıfz olunmuş olur.”

“Akıllı o kimsedir ki; muhaliflerinin, kendisini sevmeyenlerin sohbetinden sakınır.”

“Yalana kerem sâhibi, riyâkâr huylu olan kimselerle dostluk etmekten kendini uzak tut ve hakîki dostlar ile (Allah adamlarıyla) berâber yaşa. Eğer sahte kerem sâhibi kimselerle berâber bulunursan, hakîki dostlardan uzaklaşır, onlarla ülfeti (yakınlığı, muhabbeti) kesersin. Eğer riyâkâr, kötü huylu kimselerden usanır, dostluğunu kesersen; helâk olmayacak ve yüksek makâmlara ulaştırılırsın. Bu hal sende hasıl olduğu zaman, senin için büyük bir kıymet de hasıl olur ve sen kıymetlenirsin (Çünkü, Allahü teâlânın velî kulları, hakîki dostlarıyla beraber bulunanlar, birgün onlardan olurlar.)”

1) Tabakât-üs-safiyye sh-414

2) Hayet-ül-evliyâ cild-10, sh-378

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-116

EBÛ ABDULLAH CAVPÂRE:

Allahü teâlânın sevgili kullarının ileri gelenlerinden. Künyesi, Ebû Abdullah’dır. Bizans sınırında bir yer olan Cavpâre ve Hemedan’a nisbet edilir ve sofi lâkabıyla tanınırdı. Dördüncü asrın ortalarında vefât etti.

Çeşitli bölgelere seyahatlerde bulunan Ebû Abdullah Sofi (r.a.), Mısır’da Şeyh Ebû Bekr-i Zekkâk-i Mısırî hazretlerinin sohbetinde kemale geldi. Daha başka birçok büyüklerin sohbetinde bulunmakla şereflendi. İnsanları günahlardan sakındırmak için çok uğraştı. Talebeleri ve halk, sohbetlerinden çok istifade etti. Yaptığı herşeyi Allahü teâlânın rızâsı için yapar, karşılığını yalnız O’ndan beklerdi. Mısır’da halk ve devlet adamları onu çok sever, hürmet ederdi. Mısır’daki İhşidî emirlerinden Kâfûr onun talebelerinden-di.

Dostları anlatır: Gönlünü her şeyden nefret ettirerek, hiçbir şey yememeye ahdetti. Mescid-i Şünûziyye’de otururken yemek getirdiler. Yine günlünü ondan nefret ettirerek yemedi. Dostları: “Her getirilen şeyi reddediyorsun. Artık şundan yiyiniz” dediler. İsrâra dayanamayıp ondan birkaç lokma yedi. O gece rû’yâsında, “Gönlünün istemediği şeyi yedin. Sana bir belâ vereceğini bilmez misin?” denilip azarlandı.

Üstadı Ebû Bekr-i Zekkâk-i Mısırî’ye “Kiminle sohbet edeyim?” diye sordu. (Senden olan herşeyi Allahü teâlâ görür) dediğin zaman, senden nefret ederek ayrılmayan kimse ile sohbet et” buyurdu.

Şeyh-ül-İslâm Abdullah-i Hirevî hazretleri bu hususta şöyle buyurdu: “Arkadaşlık, kişinin ayıbı ortaya çıkınca anlaşılır. Ayıpsız kul olmaz. İyiliğini gördüğün kimse ile sohbet edip, ondan ayıp ve kusur görünce ayrılmak, sohbet değildir. Sohbet, ayıbı gördükten sonra ortaya çıkar. Elbetteki, dinî bir ayıp veya bid’at cinsinden bir ayıp olursa, onu gizlemek iki yüzölçüm ve alçaklık olur. İnsan ma’sum değildir. O ayıp ve günah işleyebilir. Ama dinde kusurluluk ve bid’atin ma’zûr görülecek bir tarafı yoktur.”

İmam-ı Şafîî hazretleri de: “Kendisi ile, zararından korunmak için güzel muâmelede bulunduğu kimse, dostun değildir” buyurdu.

Şeyh-ül-islâm Abdullah-i Hirevî hazretleri, “Birisine karşı hatâ ve ayıp işlediğinde özür dilediğin ve iyilik ettiği zaman tefekkür ettiğin kimse dostun değildir” buyurdu. Çünkü dostun seni ayıbınla kabul eder.

Bu hususta Yahyâ Muâz-ı Râzî hazretlerine, “Kiminle sohbet etmek gerektir?” diye soruldu. “Hasta olduğun zaman senin ziyâretine gelen ve bir kabahat işlediğin zaman da senden özür dileyen kimse ile sohbet et. Sohbetin hakkını vermek, kendi hakkını istememek, kendi ayıbını görmek, başkalarının da ayıpları için özür dilemek sohbetin şartlarındandır. Suç ve günahın her zaman kendinden sâdır ettiğini unutmama” buyurdu.

Mısır’daki, İnşidî emîri Kâfûr, âlimlere çok hürmet eder, sapıklara hayat hakkı tanımazdı. Yıllarca Fâtımîlerin zulmünden, Kâhire’yi korudu. Sağlığında, Fâtımîler oraya giremedi. Birgün, Ebû Abdullah Cavpâre’ye bir hayli altın gönderdi. “Bu askere aittir, ben kabûl edemem” deyip geri gönderdi.

1) *Nefehât-ül-üns sh-173*

EBÛ ABDULLAH DİNEVERÎ:

Evliyânın büyüklerinden. Adı, Muhammed bin Abdülhâlık ed-Dineverî olup, künyesi Ebû Abdullah’dır. İslâmiyete uymaktaki gayreti ve talebeleri ma’nevî yönden yetiştirmek bakımından zamanındaki evliyânın en üstünlerindendir. Tasavvuf yolundakilere ait ilimlerde bilgisi çok fazla idi. Bu yola gönül verenler için lüzumlu edebleri ve muhabbetleri çok güzel bilir ve anlatırdı. Medîne-i münevvere ile Şam arasında bulunan ve Vadi-il-kurâ denilen yerde iki sene ikamet etti. Sonra Dinever’e döndü ve orada vefât etti. Dördüncü asırda yaşadığı halde vefât târihi bilinmemektedir.

Ebû Abdullah Dineverî (r.a.) buyurdu ki:

“Küçüklerin, büyüklerle beraber olmak, onların sohbetinde bulunmak arzuları, akıllılıktır. Büyüklerin, küçüklerin sohbetine rağbet etmesi de, zelîllik ve ahmaklıktır.”

“Tasavvuf yolunda bulunan bazılarının üzerlerinde kıymetli elbiselerin bulunması seni şaşırtmasın. Onlar bâtınlarını (içlerini) iyice temizlemeden evvel, gördüğün o kıymetli ve süslü elbiseleri giymezler.”

Nefsini hayırlı şeylerle meşgûl eyle. Aksi halde o seni kötü şeylerle meşgul eder.”

1) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-126*

2) *Tabakât-üş-şafiyye sh-616*

3) *Nefehât-ül-üns sh-312*

EBÛ ABDULLAH EL-MUKRÎ:

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Abdullah olup, ismi, Muhammed bin Ahmed el-Mukrî’dir. Ebû Abdullah; Yusuf bin Hüseyin Râzî, Abdullah el-Harraz, Muzaffer el-Kirmîsînî, Ruveyym bin Ahmed, İbn-i Cerîrî ve İbn-i Ata’nın sohbetlerinde bulundu. Onlardan ilim öğrendi. Evliyânın en çok fetvâ vereni, en cömert, en güzel ahlaklı, himmetce yüksek olanı, vera’ ve takva sahibi bir âlim idi. 366 (m. 976) senesinde vefât etti.

Kendisine çok miktarda mal miras kalmıştı. Bağ, bahçe ve ev hariç, hepsini fakîrlere sadaka olarak dağıttı. Tek başına ve herkesten uzak olarak hacca gitti. Kardeşi Ebû’l-Kasım da kendisi gibi evliyâ idi.

Ebû Abdullah el-Mukrî buyuruyor ki: “Sâdık fakîr; hiçbir şeyi olmadığı halde, herşeye sahib olanıdır.”

“Fütüvvet; kızdığı kimseye karşı güzel huylu olmak, hoşlanmadığı kimseye ihsânda bulunmak ve kalbinin nefret ettiği kimse ile hüsn-i sohbette bulunmaktır.”

“Kişi, din kardeşlerinin ve dostlarının hizmetinden böbürlenirse, Allahü teâlâ ona öyle bir alçaklık verir ki, kat’iyyen ondan kurtulamaz.”

1) *Tabakât-üş-sûfiyye sh-509*

2) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-12S*

3) *Nefehât-ül-üns sh-310*

EBÛ ABDULLAH EZ-ZÜBEYRÎ:

Zamanının hadîs, kırâat ve Şafîî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Zübeyr bin Ahmed bin Süleyman bin Abdullah bin Âsım ez-Zübeyrî’dir. Künyesi Ebû Abdullah’dır. Ebû Abdullah ez-Zübeyrî olarak meşhûr olmuştur. Doğum târihi bilinmemektedir. Basra’da doğup büyüdü. İlim tahsili için Bağdâd’a gitti. Birçok

âlimden ilim alıp, hadîs, fıkıh ve kırâat ilimlerinde yüksek derecelere kavuştu. Şâfiî mezhebinin hükümlerini bildiren “el-Kâfi” adındaki fıkıh kitabı meşhûrdur. 317 (m. 929) senesinde vefât etti.

Hadîs ilminde büyük bir âlim olan Ebû Abdullah ez-Zübeyrî, Bağdâd’da Dâvud bin Süleyman el-Müeddeb’den, Muhammed bin Sinan’dan ve İbrâhîm bin el-Velîd’den hadîs-i şerîf öğrendi. A’mâ olduğu halde, yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi, râvileri ve senedleriyle birlikte ezberlemişti. Bunun için Ebû Abdullah ez-Zübeyrî’ye hadîs-i şerîf hâfızı denilmektedir.

Kendisinden de, Muhammed bin el-Hasen bin Ziyâd en-Nakkâs, Ömer bin Bîşrân es-Sekrî, Ali bin Hârûn es-Simsâr, Muhammed bin Abdullah ve daha birçok alim ilim tahsil etmiştir.

Tefsîr ve fıkıh ilimlerinde kıymetli eserleri vardır. Bu eserlerden ba’zıları şunlardır:

1. El-Kafi: Şâfiî fikhını anlatmaktadır.
2. En-Niyet
3. Setr-ül-avret: İslâmiyetin örtünme ile ilgili emirlerini anlatmaktadır.
4. El-istişâre vel-istihâre.

Ebû Abdullah ez-Zübeyrî, Kur’ân-ı kerîmin Fussilet sûresi 33.ncü “**İnsanları Allaha da’vet edip iyi iş ve hareketlerde bulunan ve: Ben gerçek müslümanlardanım diyen kimseden daha güzel sözlü kim var!**” âyet-i kerîmesini tefsîr ederken, Allaha da’vet eden güzel sözün, ezan olduğunu açıklamaktadır. “Amel-i sahîh”in, ya’nî yararlı işin de, namaz olduğunu bildirmektedir. Namazın büyüklüğü, onu herkese haber vermek için seçilmiş olan ezan kelimelerinin büyüklüğünden anlaşılmaktadır. [Ebû Abdullah ez-Zübeyrî ve diğer İslâm âlimleri, a’mal-i sâlihanın, en üstününün namaz olduğunu şöyle açıklamaktadırlar:

Namaz; İslâmın beş rûknünden biri olup, dînin direğidir. İslâmın bir beş temelini, bir kimse hakkı ile, kusursuz yaparsa, Cehennemden kurtulması kuvvetle umulur. Çünkü bunlar, aslında sâlihler olup, insanı günahlardan ve çirkin şeyleri yapmaktan korur. Nitekim Allahü teâlâ, Ankebût sûresi kırkbeşinci (45) âyetinde “**Kusursuz kılınan bir namaz, insanı pis, çirkin işleri işlemekten korur**” buyurmaktadır. Bir insana, İslâmın beş şartını yerine getirmek nasîb olursa ni’metlerin şükrünü yapmış olur. Şükrü yapınca, Cehennem azabından kurtulmuş olur. Çünkü Allahü teâlâ, Nisâ sûresi, yüz kırkaltıncı (146) âyetinde, “**İmân eder ve şükür ederseniz, azab yapmam**” buyuruyor. O hâlde, İslâmın beş şartını yerine getirmeğe, can ve gönülden çalışmalıdır. Bedenle yapılacakların en mühimi namazdır ki, dînin direğidir. Namazın edeblerinden bir edebi kaçırmıyarak kılmağa gayret etmelidir. Namaza dururken, “Allahü ekber” demek; Allahü teâlânın, hiçbir mahlûkunun ibadetine muhtac olmadığını, her bakımdan hiçbirşeye ihtiyacı olmadığını, insanların namazlarının ona faidesi olmayacağını bildirmektedir. Namaz içindeki tekbirler ise, Allahü teâlâyâ karşı yakışır bir ibadet yapmağa liyakat ve gücümüz olmadığını gösterir. Namaz, müminin mi’râcı olduğu için, namazın sonunda, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mi’râc gecesinde söylemekle şereflendiği kelimeleri “Ettehiyyatü’yü okumak emr olundu. O halde namaz kılan bir kimse, namazı kendine mi’râc yapmalı, Allahü teâlâyâ yakınlığının nihayetini namazda aramalıdır.

Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: “**İnsanın, Rabbine en yakın olduğu zaman, namaz kıldığı zamandır.**” Namaz kılan bir kimse, Rabbi ile konuşmakta, O’na yalvarmakta ve O’nun büyüklüğünü ve O’ndan başka herşeyin hiç olduğunu görmektedir. Bunun için, namazda korku, dehşet, ürkmek hasıl olacağından teselli ve rahat bulması için, namazın sonunda, iki defa selâm vermesi emr buyuruldu. Namaz, şartlarına, edeblerine uygun olarak kalınır ve yapılan kusurlar da böylece örtülüp, namazı nasîb ettiğine de şükür edip ve ibadete, O’ndan başka hiç kimsenin hakkı olmadığı, kalbinden, temiz ve halis olarak kelime-i tevhîd ile bildirilince, bu namaz kabul olunabilir. Bu kimse namaz kılanlardan ve kurtuluculardan olur.

1) Mu’cem-ül-müellifin cild-4, sh-179

2) Vefeyât-ül-a’yân cild-2, sh-313

3) Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-295

4) Târih-i Bağdâd cild-8, sh-471, 472

5) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî 104. mektub

EBÛ ABDULLAH-I RODBÂRÎ (Ahmed bin Atâ):

Şam’da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Ata bin Ahmed bin Muhammed bin A-ta’dır. Evliyânın büyüklerinden Ebû Ali Rodbârî’nin kızkardeşinin oğludur. Künyesi, Ebû Abdullah Rodbarî’dir. Tasavvuf alimlerinin büyüklerindendir. Bağdâd’da doğup, yetişti. Uzun zaman orada kaldı. Sonra oradan ayrılıp, Şam’ın sahil tarafında bulunan Sur şehrine geldi. Burada bulunan alimlerden çok hadîs-i şerîf öğrendi. Tasavvuf ilminde yüksek derecelere kavuştu. 369 (m. 979) senesinin Zilhicce ayında, Menvâs adı verilen köyde vefât etti. Sonra Sur (Sufd) şehrine getirilip oraya defn edildi.

Ebû Abdullah-ı Rodbârî, yaşadığı devirde Şam'ın en büyük âlimi ve evliyâsı idi. Birçok ilimlerde, ihtisas sahibiydi. O, âlimlerin ve bütün müslümanların müracaat kaynağı olmuştu. Fıkıh, kırâat ve tasavvuf ilimlerinde yüksek bir dereceye Kendisine mahsus halleri ve ahlak düstûrları vardı. Fakîrlere ta'zîm ve hürmet edip, daima onları korurdu. Fakîrliğin edeblerine çok riâyât ederdi. Fakîrlere olan sevgisi, şefkati ve merhameti çoktu. Onun adetlerinden birisi de; bir yere gideceği zaman, yanında bulunan fakîrlere peşi sıra giderdi. Asla onların önüne geçmezdi.

Hadîs ilminde birçok rivâyetleri vardır. O, Ebû Kâsım el-Begavî, Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd, Kâdî el-Mehamilî, Yusuf bin Ya'kûb bin İshâk bin Behlûl ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi.

Hikmetlerle dolu, kalblere te'sîr eden ve her birisi ayrı bir ma'nayı ifade eden kıymetli sözleri çoktur. Buyurdu ki:

“Sadece ilim öğrenmek için evinden çıkan kimse, öğrendiği ilimden faydalanamaz. Öğrendikleri ile amel etmek isteyerek ilim öğrenen kimse, az ilmin de faydalarını görür.”

“İlim, kendisiyle amel edilince değerlidir. Amel de, ihlâs ile olunca kıymetlenir. İhlâs ise, bir işi Allah rızası için yapmak olup, Allahü teâlânın anlayış ihsan etmesine sebep olur.”

İki beytinin ma'nası şöyledir.

“İnsanlarla arkadaşlık yaptığın zaman, her arkadaş için, sanki kölesi olan bir genç ol! Suzuluktan ciğeri yanan her arkadaş için, tatlı ve soğuk suyun tadı gibi ol!”

“Her bir çirkinlikten daha çirkin birşey vardır ki, o da bir sofinin (velînin) cimrilik yapmasıdır.” Bunun ma'nâsı, hem kendisi iyilik etmez, hem de iyilik edene mani olur. Bu hâl, herkes için çok kötü olan bir huydur. Hele tasavvuf ehli için, fenalıkların en fenasıdır. Bu hâlin kütülüğü, sırf cimrilik olsun diye yapıldığı zamandır. Ancak bir hikmet, fayda düşünüldüğü için yapılıyorsa, o zaman iş değişir. Çünkü ba'zı kimselere vermemek, Allahü teâlânın adet-i ilahîyesindendir. Bunu iyi anlamak lazımdır. İşin doğrusunu Allahü teâlâ en iyi bilendir.

“Tasavvuf ile meşgûl olmak, sahibinden cimrilik huyunu alıp götürür. Hadîs-i şerîfleri yazıp okumak da, insanı cahil bırakmaz. Bu iki huy, bir şahısta birleşirse, bir makam sahibi sakınması gerekir.”

“Ahlakı ve anlayışları birbirine zıt olanlarla oturup görüşmek, ruhların kurtlarıdır. İnsanın içini kemirirler. Huyları ve anlayışları iyi olanla oturup kalkmak ise, ruhların gıdası, akılların aşısı olur. Aklın bereketlere kavuşarak artmasına sebep olur.”

“Edebe riâyât etmeksizin evliyâyâ hizmet eden kimse helâk olur. Ondan istifade edemez.”

“Sultanlara akılsızca hizmet eden kimsenin cahilliği, kendisini ölüme götürür.”

“Beraberce oturup kalkılan her kimse ile, ülfet ve muhabbet üzere olmak uygun olmaz. Her ülfet ve yakınlık duyulan kimseye de, sırların kapısı açılıp söylenemez. Yalnız emin olan, sırları saklayacak kimseye sırlar açılır, vessalam!”

“Afetlere uğramam az olan kimsenin, vakitleri Allahü teâlâ ile geçer.”

Kendisi şöyle anlatıyor: Rü'yâmda görmüştüm. Bana birisi: “Namazdaki şeylerin en doğrusu hangi şeydir?” diye sordu. Ben de, “Maksadın, ya'nî niyetin doğruluğudur” diye cevap verdim. Gizli bir ses duydum. Diyordu ki: “Maksûdu, arzu edileni görmek, kasdedileni görmenin yok edilmesi ile mümkündür.”

“Namazda huşu', namaz kılanın kurtuluşunun alametidir. Nitekim Allahü teâlâ Mü'minûn sûresi başında, **(Muhakkak ki, mü'minler kurtuluşa erdiler. O mü'minler ki, namazlarında huşu' (tevazu ve korku) sâhibidirler)** buyurmaktadır. Peygamber efendimiz de buyurdu ki: **(Bir müslüman doğru olarak ve huşu' ile iki rek'at namaz kılınca, geçmiş günahları affolur.)**

Ya'nî, Allahü teâlâ onun küçük günahlarının hepsini affeder. Huşu'yu terk etmek ise, münafıklık alameti ve kalbin harab olmasıdır. Nitekim Allahü teâlâ Mü'minûn suresi 117. âyetinde, **(Gerçek şudur ki; Allahtan başkalarına tapınan kâfirler, felâha, kurtuluşa kavuşamazlar.)** buyurmaktadır.

[Bütün a'zâların hareketsiz kalıp tevâzu halinde bulunması ve kalbin de Allahü teâlâdan korku üzere olması demektir. Bu hususta İmâm-ı Rabbanî hazretleri söyle buyurmaktadır Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **“Kalbin hazır olmadığı namaza Allahü teâlâ bakmaz”** İbrâhîm (a.s.) namaz kıldığı zaman, kalbinin hışırtsı iki mil uzaktan duyulurdu. Hz. Ali (r.a.) namaz için kalktığı zaman, vücudunu bir titreme alır, yüzünün rengi değişirdi ve “Yedi kat göklere ve yere arz edilen ve onların taşıyamadıkları emanetin zamanı geldi” derdi. Süfyân-ı Sevrî de, “Namazı huşu' ile kılmayanın, namazı doğru olmaz” derdi. Bunun için namazda tumâninete ve ta'dil-i erkana dikkat etmelidir. Peygamberimiz (s.a.v.): **“En büyük hırsız, kendi namazından çalan kimsedir”** buyurdu.” Ya Resûlallah! Bir kimse, kendi namazından nasıl çalar?” diye sordular. **“Namazın ruku'unu ve secdelerini tamam yapmamakla”** buyurdu. Bir defa da buyurdu ki: “Rükû'da ve secdelerde, belini yerine yerleştirip biraz durmayan kimse-

nin namazını, Allahü teâlâ kabul etmez.” Peygamberimiz (s.a.v.) bir kimseyi namaz kılarken, rükû’unu ve secdelerini tamam yapmadığını görüp, “**Sen namazlarını böyle kıldığın için, Muhammed’in (aleyhisselatü vessalam) dîninden başka bir dinde olarak ölmekten korkmuyor musun?**” buyurdu. Yine buyurdu ki: “**Sizlerden biriniz, namaz kılarken, rükû’dan sonra tamam kalkıp, dik durmadıkça ve ayakta, her uzuv yerine yerleşip durmadıkça namazı tamam olmaz.**” Bir kere de buyurdu ki: “**İki secde arasında dik oturmadıkça, namazınız tamam olmaz.**” Birgün Peygamberimiz (s.a.v.) birini namaz kılarken, rükû’dan kalkınca dikilip durmadığını ve iki secde arasında oturmadığını görüp, buyurdu ki: “**Eğer namazlarını böyle kılarak ölürlen, kıyamet günü sana, benim ümmetinden demezler.**” Bir kere de buyurdu ki: “**Altmış sene, bütün namazlarını kılıp da, hiçbir namazı kabul olmiyan kimse, rükû’ ve secdelerini tamam yapmayan kimsedir.**” Zeyd İbni Veheb, birini namaz kılarken rükû’ ve secdelerini tamam yapmadığını gördü. Yanına çağırıp, “Ne kadar zamandır böyle namaz kılıyorsun?” dedi. “Kırk sene” deyince, “Sen kırk senedir namaz kılmamışsın. Ölürsen, Muhammed Resûlullahın (s.a.v.) dini (ya’nî İslâmiyet) üzere ölmezsin” dedi.

Bir mü’min, namazını güzel kılar, rükû’ ve secdelerini tamam yaparsa, namaz sevinir ve nurlu olur. Melekler, o namazı göğe çıkarır. O namaz, namazı kılmış olana, iyi duâ eder ve sen beni kusurlu olmandan koruduğun gibi, Allahü teâlâ da, seni muhafaza etsin, der. Namaz güzel kılınmazsa, siyah olur. Melekler o namazdan öğrenir. Göğe götürmezler. O namaz, kılmış olana, fena duâ eder. Sen beni zayi eylediğin, kötü hale soktuğun gibi, Allahü teâlâ da, seni zayi eylesin, der. O halde, namazları tamam kılmağa çalışmalı, ta’dil-i erkanı yapmalı, rükû’u, secdeleri, (Kavme)yi, ya’nî rükû’dan kalkıp dikilmeyi ve (Celse)yi, ya’nî iki secde arasında oturmayı iyi yapmalıdır. Başkalarının da kusurlarını görünce söylemelidir. Din kardeşlerinin namazlarını tamam kılmalarına yardım etmelidir. Tumâninet ve ta’dil-i erkanın yapılmasına çığır açmalıdır.

- 1) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-497*
- 2) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-123*
- 3) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-68*
- 4) *Târîh-i Bağdâd cild-4, sh-336*
- 5) *El-Bidâye ve’n-nihâye did-11, sh-296*
- 6) *Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh-255*

EBÛ ABDULLAH-I TURÛĞBÂDÎ:

Tûs şehrinde yetişen evliyânın büyüklerinden. Adi, Muhammed bin Muhammed bin Hasen el-Turûğbâdî’dir. Tasavvufta yüksek derecelere kavuştu. Zamanının bir tanesi idi. İslâm âlimlerinin ve evliyânın büyüklerinden Ebû Osman-ı Hîrî ve onun derecesinde birçok evliyâ ile görüşüp sohbet etti. Çok kerâmetleri görüldü. Üstün hal sahibi olup, himmet ve gayreti çoktu. Kalblere te’sîr eden hikmetli söz sahibiydi. 350 (m. 961) senesinde vefât etti.

Ebû Abdullah, Tûs şehrindeki evliyânın en büyüklerinden biri olan Ebû Osman-ı Hîrî’nin en önde gelen talebesiydi. Senelerce onun sohbetlerine devam edip yetişti. Zâhirî ilimlerde yükseldiği gibi, tasavvufî hakikatlerde de üstün ma’rifetlere kavuştu. Riyâzetler çekerek, üstün hâller ve kerâmetler sâhibi oldu. Takva ve vera’da kemal derecesindeydi. Haramlardan ve şüpheli şeylerden çok sakınırdı. İnsanlara şefkat ve merhameti çoktu.

Tasavvuf yoluna bağlanması şöyle olmuştur Ebû Abdullah’ın yaşadığı Tûs şehrinde büyük bir kıtlık vardı. Öyle ki, insanlar birbirini yiyecek dereceye varmıştı. Bir gün evine geldi. Anbarında iki ölçek buğdayın olduğunu gördü. İnsanlara merhametinin çokluğundan dolayı içine bir ateş düştü ve kendi kendine: “Ey Ebû Abdullah! Müslümanlara şefkat ve merhametin bu mudur? Onlar açlıktan kırılıp geçerken, sen anbarında buğday saklıyorsun. Yazıklar olsun sana!..” dedi. Bu durum kendisine o kadar te’sîr etmişti ki, üzüntüsünden aklı başından gitti. Evinden ayrılıp, saharalara düştü. Uzun zaman açlık çekerek riyâzetlere başladı. Nefsinin kötü arzularından kurtulmak için çok mücâhede etti, uğraştı. Öyle oldu ki, artık kendisini düşünecek hâli kalmadı. Sadece Rabbini zikrediyor ve onun kullarına merhamet ve şefkat gösteriyordu. İşte bu hâli devam ederken, Ebû Osmân-ı Hîrî’nin sohbetlerine devam etti. Büyük bir velî oldu.

Birgün, talebeleri ile birlikte yolculuğa çıkmıştı. Yolda yemek yemek için bir yere oturdular. O sırada Keşmir’de bulunan Hallâc-ı Mensûr da yola çıkmıştı. Aralarında çok uzun bir mesafe vardı. Bir aralık, talebelerine, “Şimdi bir genç yola çıktı. Şu şu vasıflardadır. Derhal onu karşılayınız! O, yüksek bir velî ve anlaşılmaz bir hâl sâhibidir” dedi. Talebeleri hemen gidip onu karşıladılar. Bir müddet sonra Hallâc-ı Mensûr, yanında iki köpeği olduğu halde Ebû Abdullah’ın yanına geldi. Yemeğini bırakıp ayağa kalktı. Yerine Hallâc-ı Mensûr’u oturttu. Ona çok izzet ve ikrâm etti. Talebeler bu ise şaşıp kalmışlardı. Elbise-lerinin hırpanî bir görünüşü vardı. O, ayrılıp gittikten sonra, talebelerine buyurdu ki: “Siz, onun dışına bakmayınız! O öyle bir gençtir ki, nefsi ile mücâhede halinde olup, onun kötü arzularından kurtulmaktadır. Evliyâlık âleminin pâdişahı olmaya namzettir. Bu devlet kuşu, onun başına konacaktır.”

Birgün kendisine: “Allah yolunda bulunup, O’nun rızâsını kazanmak isteyen talebenin vasfı nasıldır?” diye sorulduğunda, buyurdu ki: “Talebe, bu yolda meşakkat ve sıkıntı içindedir. Fakat karşılaştığı zorluklar, kendisine neş’e ve huzur vermektedir. Hakîkî talebe böyle olur!”

Kendisine, “Sofî ve zâhid kime denir?” diye suâl edilince, buyurdu ki:

“Sofî, her an Rabbi ile beraber olandır. Zahid ise, daha o makama kavuşamayıp nefsi ile uğraşan, onun kötü isteklerinden kurtulmaya çalışandır.”

Ebû Abdullah (r.a.) buyurdu ki:

“Bir kimse, Ömrünün tamamından sadece bir gününü, fütüvvet sahibi olan Allah dostlarından birine hizmet etmekle geçirse, bu hizmetinin bereketine ve feyzine kavuşur. Bütün ömrünü, böyle olan kimselere hizmet ederek geçiren kimsenin hâli nasıl olur? Varın bir mukayese edin!”

“Gençliğini, Allahü teâlânın emirlerine ve yasaklarına uymayarak geçiren kimseyi, Allahü teâlâ da ihtiyarladığında zelîl eder.”

“Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için, O’nun beğendiği şeylerden başkasını vesîle yapmayan kimselere müjdeler olsun! Çünkü, O’na kavuşmak için, O’nun râzı olduğu şeylerden başka bir vesîle yoktur.”

“Kibir, ya’ni büyükmek, çok defa zenginlerde bulunur. Tenvâzu ya’ni alçakgönüllülük ise, fakîrlere ahlakındandır.”

“Dünyalık arzularına kavuşmak için dünyayı terk etmek, dünyâ sevgisinin alametlerindendir.”

“İnsanlara hizmet ederken, aralarında fark gözetmekten sakının! Çünkü, kendisine hizmet etmek için fark gözetilecek olanlar, geçip gitmişlerdir. Şimdi öyle birisini bulmak çok zordur. Muradına kavuşmak istiyorsan ve maksadının da elinden kaçıp gitmemesini arzu ediyorsan, herkese hizmet et!”

“Allahü teâlâ, kendisinin bilinip tanınmasına yarayan ma’rifetlerden bir miktârını her kuluna vermiştir. Ayrıca her kuluna ihsân etmiş olduğu ma’rifetin karşılığı kadar da, dert ve sıkıntı vermektedir. Ni’met olarak bahsedilen bu ma’rifet, sıkıntılara tahammül etmesinde ona yardımcı olur.”

“İlim, insana Allah korkusunu kazandırır. İlim sâhibi olan kimsenin başkalarından korkusu gidip, kalbinde yalnız Allah sevgisinde hâsıl olan bir bağıllık duygusu ile, huzur ve sükûna kavuşur. Bu haller ise, herkesin ilimdeki derecesine göredir.”

“Resûlullah efendimiz (s.a.v.), her zaman Allahü teâlâdan ümmetini istemiş, onlar için Allaha yalvarıp yakardığı kadar, kimse için yalvarmamıştır. Çünkü O, alemlere rahmet olarak gönderilmişti. Ümmetine şevkat ve merhameti çoktu. Ümmetinden birinin günah işleyerek, Allahü teâlânın gazabına uğrayabileceğini düşünerek çok üzülürdü. Nitekim cenab-ı Hak, Tevbe sûresi 128.nci âyetinde: **“Size, içinizden öyle bir Peygamber geldi ki, zahmet çekmeniz onu incitir ve üzer. Size çok düşkündür, mu’minlere çok merhametlidir. Onlara hep hayır diler”** buyurmaktadır.”

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh-489

2) Nefehât-ül-üns sh-307

3) Tezkiret-ül-evliyâ sh-338

EBÛ ABDULLAH RUGANDÎ:

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi, Ebû Abdullah olup, adı Muhammed bin Hasen’dir. Tûs’da yaşanırdı. Ebû Osman Hayri’nin sohbetlerine devâm ederek ondan çok istifade etti. Birçok âlimin sohbetinde bulundu ve onlardan ilim öğrendi. Yaşadığı beldede zamanın bir tânesi idi. Derecesi yüksek idi. Kerâmet sahibi olup himmeti çok idi. İnsanlardan uzak bir hayat sürmüştür. 350 (m. 961) yılından sonra vefât etti.

Ebû Abdullah’ın birçok hikmetli sözleri vardır. Buyurdu ki: “Bir kimse gençlik çağında Allahü teâlâyâ karşı vazifelerini yerine getirmese ve yaptığı hatalara tövbekar olmazsa, Allahü teâlâ, ihtiyarladığı zaman onu zelîl eder.”

“Hâller ancak ilmin verdiği neticelerin sonucunda sıhhat bulur. İlimin önemi unutulmamalıdır. Eğer ilim olmasaydı, kalbe ne bir korku girebilir, ne onda itminan hasıl olur, ne de bir sükûnet hâli olurdu.”

“Sofî, rabbânî hazlarla meşgûl olan kişidir.”

“Peygamber efendimiz hiçbir zaman üzülmezdi. Onun üzülmesi, sadece ümmeti içindi. Çünkü O, rahmet ve şefkat doluydu. Ümmetinin her muhalif hâli de bildirilince, üzülürdü.”

“Kulların ma’rifet bakımından en üstün olanları belanın en çoğuna sâhib olurlar.”

“Sakın size verilen herhangi bir hizmette seçme yapmaya kalkmayın. Murâdınıza nâil olmak istiyorsanız, hep hizmet edin. Evliyâyâ hizmet eden herkes, ondan himmet, feyz ve bereket alır.”

EBÛ ABDULLAH SUBEYHÎ:

Allahü teâlânın sevgili kullarından. Künyesi, Ebû Abdullah ve Ebû'l-Hasen olup, ismi ise, Hüseyin bin Abdullah bin Bekr'dir. Aslen Basralıdır. Tus'ta vefât etti ve oraya defn edildi.

Zamanının âlim ve büyüklerinden ilim öğrendi. Pek kıymetli kitaplar yazdı ve yüzlerce talebe yetiştirdi. Çok ibadet eder, dünyâyâ hiç ehemmiyet vermezdi. Basra'daki evinde, otuz yıl hiç çıkmadan devamlı ibadet etti. Çok az yerdî. Basra'dan ayrılıp Tûs'a gitti ve 320'den (m. 932) önce orada vefât etti.

Bir Cum'a günü Basra mescidinin kapısında durdu. Talebelerine: "Su gördüğünüz insanlar Cennetlidir. Onlara doğru yolu göstermek, uygun amel etmelerini sağlayarak Cehennem azabından kurtarıp, Cennete koyma işi de bize verilmiştir" buyurdu. Onun zamanında Basra mescidinde, insanların çokluğundan yere secde etmek mümkün değildi. Müslümanlar birbirlerinin sırtına secde ederlerdi. Buyurdu ki:

"Allahü teâlâyâ karşı gerçek kulluk, Resûlüne (s.a.v.) tam uymakla isbat edilir. Bu da, ahde vefâ, O'nun emirlerine uygun hareket, mevcut olana rıza, kayıp olana sabretmektir."

"Uğrunda birşey terk edilen, terk edilenden daha kıymetli olmalıdır."

"Seni, herhangi birşey diğer birşeyden alıkoymasın, ya da alıkoyan daha üstün olsun. Değeri eşit olmasında hüküm, kalbe gelene göre verilir."

"Asıl korku, aşk halindeki korkudur. Elindekini kaçırma veya istediğine kavuşamama korkusu değildir."

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh-329

2) Nefehât-ül-üns sh-213

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-103

EBÛ AHMED EBDÂL ÇEŞTÎ:

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ebdâl Çeştî olup, künyesi Ebû Ahmed'dir. 260 (m. 873) senesi Ramazan'ın altına günü doğdu. 355 (m. 965)'de Cemâzilahir ayı sonunda vefât etti. Meşhûr Çeştî tarikatının büyüklerinden, Seyyid Kuristafe'nin oğludur. Evliyânın büyüklerinden Ebû İshâk Çeştî es-Samî hazretlerinin en büyük talebelerindendir. Babası Kuristafe'nin, çok edebli, seyyide, sâliha bir kız kardeşi vardı. Ebû İshâk Çeştî es-Samî (r.a.) bu mübârek hanımın hâlini bildiği için kendisine haber gönderip, "Yakın bir zamanda ağabeyin Kuristafe'nin çok mübârek bir erkek çocuğu dünyaya gelecek, onun hanımına iyi bak ve çok dikkat et ki, bilhassa hamileliği müddetinde mi'desine şüpheli bir lokma girmesin" dedi. O sâliha hatun, bu sözden sonra yengesinin yediğine, içtiğine çok dikkat edip, daha ihtiyatlı hareket etti. Öyle ki, kendi eliyle ip eğirip satar, kazandığı para ile yengesinin yiyeceklerini hazırlar, mi'desine şüpheli bir lokma girmemesi için gayret ederdi. Nihayet, Ebû Ahmed Ebdâl Çeştî (r.a.) dünyaya geldi. Bu dikkat ve ihtimam ile yetiştirilip yedi yaşına gelince, Hâce Ebû Çeştî'nin (r.a.) sohbet meclislerine devam edip, feyz almağa başladı. 16 yaşına geldiği zaman, bütün zâhirî ve batınî ilimleri tahsil ve ikmal edip, evliyâlık makamlarına kavuştu. Hocasının husûsi himmet ve terbiyesi altında sekiz sene daha kalıp, çok yüksek hallere ve derecelere kavuştu. Nefsini terbiye etmek için riyâzet (nefse ağır gelen, nefsin istemediği şeyleri yapmak) ile meşgûl oldu. Gönlünde dünyâ düşüncelerinin bulunmamasına çok gayret ederdi. İnsanların işlerine karışmaz, kendi hâlinde bulunurdu. Nefsin, Allahü teâlâyâ düşman olduğunu, her isteğinin kendi zararına olduğunu ve ona muhalefet etmekten, Allahü teâlânın râzı olduğunu bilir, ona göre hareket ederdi. Nefsine muhalefet için, günlerce yemek yemediği olurdu. Her yemekte de, sadece üç lokma yerdî. Mübarek cemali çok güzel olup, yüzünü gören kendisine âşık olurdu. İslamın nûru alnında parlar, öyle ki; geceleyin karanlık bir odada bulunsa, alnında parlayan o nûrdan o oda aydınlanır, gündüz gibi olurdu. Otuz sene, uyumak için başını yastığa koymadı. Sohbetinde bulunanlar maddî ve ma'nevî hastalıklardan şifâ bulurdu. Her kime teveccüh edip baksa, o kimse kerâmet sâhibi bir vefî olurdu. Sohbeti esnasında mübârek yüzünden nûr yayılır, gökyüzüne doğru yükselirdi.

1) Nefehât-ül-üns sh-362 t

EBÛ ALİ BİN KÂTİB:

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Hasen bin Ahmed el-Mjsri olup, Ebû Ali bin el-Kâtib künyesi ile tanınır. Ebû Ali Rodbarî, Ebû Bekr-i Mısırî ve baka zâtlarla sohbet etti. Ebû Ali Müştavlî'nin hocasıdır. Kerâmetler sahibi bir zât idi. Ne zaman bir müşkülü olursa, rû'yâda Peygamber efendimizi görüp, müşkülünü arz eder, O da (s.a.v.), müşkülünü hallederdi. 340 (m. 951)'den sonra vefât etti.

Kendisine sordular: “Fakîrlîği mi, yoksa zenginliği’ mi daha çok seversiniz?” Cevâbında buyurdu ki, “Fakîr olup sabretmeyi daha çok severim. Allahü teâlâ, “Benim belama sabreden kimse, bana vâsıl olur” buyurdu.”

Ebû Ali bin Kâtib (r.a.) buyurdu ki: “Fâsıklarla arkadaşlık etmek öyle hastalıktır ki; devâsı, fâsıklarla olan berâberliği terk etmekle mümkündür.”

“Allahü teâlâyı hatırlamakta, O’nu zikretmekte ihlâs sahibi olan Allahü teâlâ yaptığı ibadetlerin duymak ni’metini ihsân eder. Eğer bu lezzetin zevki ile bu ni’metlere Allahü teâlâ daha çok ni’met ihsân eder. Allah yolunda yürümek, o kimseye kolay gelir. Eğer şükretmezse veya noksanlık olursa, o zaman o ni’metlerin hepsi elinden gider.”

“Bir kalbde Allah korkusu yerleşirse, o kimsenin dilinden lüzûmsuz bir kelime çıkmaz.”

“Bir kimse, Allahü teâlânın rızâsından başka her şeyden vaz geçip O’na yönelirse, Allahü teâlâ onu kimseye muhtâc etmez.”

“Mu’tezile denilen sapık fırkanın, doğru yoldan ayrılmasına sebep, Allahü teâlâyı akıl ile anlamağa, her şeyi akıl yoluyla izâh etmeye kalkışmalarıdır.”

“Niyet her şeyin başıdır. Hayırlı işler, iyi niyetlerle, güzel maksatlarla yapılırsa çok sevab olur. Böyle kimseye, Allahü teâlâ doğruluk, sıhhat ve başka bir çok ni’metler ihsan eder. Kimin niyetinde zayıflık bulunursa bildirilen fâidelere kavuşamaz.”

- 1) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-360*
- 2) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-112*
- 3) *Risâle-i Kuşeyrî sh-158*
- 4) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-386*
- 5) *Nefehât-ül-üns sh-256*

EBÛ ALİ CÜRCÂNÎ:

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin AFcbr. Muhammed bin Ali Tirmizî’nin ve Muhammed bin Fazl’ın sohbetlerinde bulunmuş, onlardan ders almıştır. Vefât târihi kesin bilinmemekle beraber, dördüncü asırda yaşadığı bilinmektedir. Horasan âlimlerinden olup, riyâzet, mücdhede ve ma’rifetler üzerine birçok kitap yazmıştır. Pekçok kerâmeti ve veciz sözleri vardır.

Ebû Ali Cürcânî buyurdular ki: “Allahü teâlânın beğendiği işleri kolayca yapabilmesi, sünnete göre hareket etmesi, sâlih kimseleri sevmesi, eş-dost ile güzel geçinmesi, Allah rızâsı için insanlara iyilik yapması, müslümanların işini görmesi ve vakitlerini Allahü teâlânın dinine hizmetle geçirmesi, kul için se’âdet alametlerindendir.”

“Gördüm ki, insanların çoğu gâfil olarak dolaşmaktadırlar. Bu yolda dayandıkları şey, bir zan ve tahminden ibarettir. Durumları bu iken, hakikat üzere olduklarını anlatır ve kendilerine göre mükâşefeden (keşifden) bahsederler. Ne var ki, isin aslından habersizdirler.”

“Bir kulun ereceği se’âdet, emredilen ibâdetleri ve tâatleri kolayca yapmasıdır. Bütün işlerinde sünnet üzere yürümeyi başarmasıdır. Sâlih kullara karşı içten sevgi beslemesi, hangi işte olursa olsun, ahlâkını değiştirmemesidir.”

“Bedbaht kişi, unutulmuş günahlarını açığa vuran kimsedir.”

“Arif, tamamiyle gönlünü Allahü teâlâyı, vücûdunu halka hizmete veren kişidir.”

“Allahü teâlâyı ulaşan en emin yol; bütün iş, hareket ve ibadetlerde Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnetine tabi olmaktır.”

“Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnetine tabi olmak, bid’atlerden kaçmak, İslâm âlimlerinin gittiği yoldan gitmekle olur.”

- 1) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-350*
- 2) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-246*
- 3) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-90*
- 4) *Tezkiret-ül-eyliya sh-301*

EBÛ ALİ MÜŞTEVLÎ:

Evliyânın büyüklerinden. Adı; Hasen bin Ali bin Mûsa olup, künyesi Ebû Ali’dir. Ebû Ali Kâtib, Ebû Ya’kûb Sûsî ve başka zatlardan ilim öğrendi. Mısır’a on fersah mesâfede bulunan Müştevl köyündendir. 340 (m. 951) senesinde orada vefât etti.

Ebû Ali, Müştevlî (r.a.), bir gece rû'yasında Peygamber efendimizi gördü. Buyurdu ki, "Ya Ebâ Ali! Seni, dervişleri sever ve onlara meyleder görürüm." Ebû Ali "Öyledir ya Resûlallah!" dedi. "Seni, dervişlerin mühim işlerini yerine getirmek üzere vekil kıldım" buyurdu. Ebû Ali (r.a.), bu vazifeyi ifa ederken, uygunsuz bir iş yapmaktan ve yapamayacağı bir işle karşılaşmaktan korkup, "Ya Resûlallah! Ben bu vazîfeye lâîk miyim? Bu iş için lâzım olan ismet (günahtan korunma) ve kifâyet (yeterlilik) şartı bende mevcut mudur?" dedi. Peygamber efendimiz "İsmet ve kifâyet şartıyla..." buyurdu. Ebû Ali "Peki efendim" deyip sustu. Bundan sonra Allahü teâlâ, Ebû Ali'ye (r.a.) mal varlığı ihsân etti. Bu malı ile dervişlerin ihtiyaçlarını karşıladı. Arzularını, isteklerini yerine getirdi. Hiçbirinin bir sıkıntısı olmaması için çok gayret ederdi. Onun bu hali açığa çıktıktan sonra, dervişler kendisine gelerek ihtiyaçlarını, sıkıntılarını arz ederlerdi. Ba'zıları onun hakkında "Dervişlik, (Bir şeye mâlik olmamak), başkalarının ihtiyaçlarını temin etmek için de olsa, zenginlikten iyidir" dediler. Abdullah-ı Ensârî, "O, bu işi kendiliğinden istemedi. Bilakis, Peygamber efendimiz tarafından vazifelendirildi. Sakın gaflete düşmeyeyin ve aldanmıyasın" buyurdu.

Birgün, Sûfîler taifesinden bir kimse Ebû Ali'nin (r.a.) huzuruna geldi. Ebû Ali gelen kimsenin önüne bir dinar koydu. O kimse "Ben bunun için gelmedim" dedi. Ebû Ali ona cevâben "Ben bu işi kendiliğimden yapmıyorum. Bana verilmiş bir vazife var. Ona yerine getirmeye çalışıyorum" dedi.

Şeyh-ül-İslâm Abdullah-ı Ensârî (r.a.) şöyle anlatıyor: "Ebû Ali Müştevlî (r.a.), hocalarından Ebû Ya'kûb es-Sûsî'yi Ziyâret etmek için Basra'ya gitti. Bir mahalleden geçerken, talebe arkadaşlarından birini gördü. Ona hocalarının bulunduğu yeri sordu. Talebe, "Hocamız falan yerededir. Yanına vardığın zaman, "Git! İşine gücüne bak" diyecektir. Gelen herkese böyle demek âdetidir" dedi. Ebû Ali Müstevfî, hocannite bulunduğu yere varıp kapısını çaldı. "Gir" diye ses geldi. Ebû Ali içeri girince, hocası: "İnsanların çoğu, yanıma dünyâ mes'elelerini konuşmak için geliyorlar. Konuşmalarından, hâllerinden Çok rahatsız olduğum için, böyle kimselere, "Git! İşine gücüne bak!" diyorum. Sen ise Allah rızâsı için, ilim ve edeb öğrenmek için geldin. Ben sana "Git! İşine gücüne bak!" demem. Herkese aynı şey söylenmez" buyurup, yanına oturttu. Çok ikrâm ve iltifâtta bulundu."

1) Nefehât-ül-üns trc.sh-250

EBÛ ALİ NECCÂD (Hüseyin bin Abdullah):

Hadîs, usûl ve Hanbelî fıkıh âlimi. Ebû Ali künyesi olup, ismi Hüseyin bin Abdullah'tır. Memleketine nisbetle Bağdâdî denildi. Neccâd-i Sagîr lakabı verildi. Daha çok Ebû Ali Neccâd diye tanındı. 360 (m. 971) yılında vefât etti.

Küçük yaşta ilim tahsîline başlayan Ebû Ali Neccâd, Hanbeli mezhebinin büyük âlimlerinden Ebû Hasen. Beşşâr, Ebû Muhammed Berbehârî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Hadîs, usûl ve Hanbeli fıkıh bilgilerinde imam ve zamanın en büyük âlimi oldu. Ömrünü dîn-i İslâm'ı öğrenmek ve öğretmek için harcayan Neccâd-i Sagîr, dîni, Peygamber (s.a.v.) efendimiz ve Eshâb-ı kirâmdan (r.anhüm) nakledildiği gibi değil de, kendi kafalarına ve menfaatlerine uydurmaya çalışanları, çok kuvvetli delîllerle susturdu. Eshâb-ı kirâmın (r.anhüm) bir kısmını severiz deyip, diğerlerini kötüleyen Râfızîleri kendi delîlleriyle perişan etti. Müslümanları bu fitnecilere karşı uyardı. Onların doğru yoldan sapmamaları için nasîhatlerde bulundu. Kıymetli bilgilerini talebelerine öğretti, pek değerli eserler de yazdı.

Ebû Ali Neccâd hazretlerinin sohbetlerinde bulunup, ilim öğrenmekle şereflenen bahtiyarlardan ba'zıları; Ebû Hafs Bermekî, Ebû Ca'fer (Ebû Hafs) Akberî, Ebû'l-Hasen Cezrî, Abdülazîz Gülâm Zeccâc, Ebû Abdullah bin Hamîd'dir. Yazmış olduğu usûl ve fıkha dair eserlerin adları kaynaklarda verilmemektedir.

Kendisi anlatır: Hocam Ebû Muhammed Berbehârî'den işittim. Zünnûn-ı Mısırî anlattı: "Tahertli (Mısır'da Rüstemîlerin başşehri olmuş bir şehir) bir kimseyi yanımda çok övdüler. Gidip onu buldum. Adama yanaşınca, benden uzaklaşmaya çalıştı. Ben de peşinden şöyle seslendim: "Ey cenab-ı Haktan her istediğine kavuşan insan, sözü uzatmayacağım. Bana bu mertebeye nasıl kavuştuğunu anlat!" Bana döndü ve "Ey genç! Allahü teâlâ, tövbe etmeden önce işlediğim günahlardan dolayı beni cezalandırmakta acele etmedi. Bana mühlet verdi. O'na ibâdet etmeye başlayınca da, bana verdiği ni'metini O'na yöneldiğimde, beni kendine yaklaştırdı ve rızâsına kavuşacak işleri yapmamı nasîb etdi. O'ndan yüz çevirecek olduğum zaman, beni kendisine çağırdı. Durduğum zaman, beni kendisine râğbet ettirdi ve ihsân da bulundu. Bundan daha büyük ikrâmı kim ümid edebilir?" deyip yanımdan uzaklaştı.

Yine kendisi anlatır. Birgün evime, elinde Kur'ân-ı kerîm bulunan bid'at ehli bir adam geldi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübarek arkadaşlarına dil uzatıyordu. Elindeki Kur'ân-ı kerîmi açtı. Ahzab sûresi otuzüçüncü âyet-i kerîmesinin baş tarafını okuyup, mushafı kapattı. Arkasından da "Aişe (r.anha), niçin bu âyet-i kerîmede emredildiği gibi evinde oturmayıp da, Cemel hadîsesine karıştı?" diye sordu. Ben de, "O, evinden çıkmadı" dedim. "Nasıl?" diye sordu. "Çünkü o, mü'minlerin annesidir. Evladının

bulunduğu her yer onun evidir. O da mü'minlerle beraberdi" dedim. Adam cevap veremeyip evimi terk etti.

Hocam İbn-i Beşşâr'a, "Sözün fazlası mı daha zararlıdır, yoksa yemeğin fazlası mı?" diye sordum. "Elbette sözün fazlası daha zararlıdır. Çünkü, fazla yemeğin sıkıntısı çabuk geçer, fazla sözün zararı ise devamlıdır" diye cevap verdi.

- 1) Mu'cem-ül-müellifin cild-4, sh-19
- 2) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh-140
- 3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-36

EBÛ ALİ RODBÂRÎ:

Fıkıh, hadîs ve tasavvuf âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Kâsım bin Muhammed Rodbârî olup, künyesi Ebû Ali'dir. Bağdâd'da doğdu. Mısır'da yerleşti. 321 (m. 933)'de Mısır'da vefât etti. Kabri, Kurâfe kabristanında, Zunnûn-i Mısırî'nin (r.a.) yakınındadır. Cüneyd-i Bağdâdî, Ebül-Hüseyn Nûri, Ebû Hamza, Mes'ûd-er-Remlî, Ebû'l-Abbâs bin Süreyc Sa'leb, İbrâhîm Ceyzî ve başka zâtların sohbetlerinde bulunup, yüksek ilimlerinden istifade etti. Şam'da Ebû Abdullah Celâ ile görüşüp sohbet etti. Tasavvuf ilminin başka, hadîs ilminde hafız, fıkıh ilminde çok bilgi sahibiydi. Riyâzet, kerâmet ve firasette ileri, çok kibar, edib ve şâir bir zat olup, kavminin efendisi idi. Muhammed bin Abdullah er-Râzî'nin hocasıdır. Tasavvufun inceliklerine dâir çok güzel sözleri ve çok sayıda hoş menkıbeleri vardır. Şu şiir ona aittir:

*Sôfi, safâ üzere saf elbise giyendir.
Resûlullah yolunda, izinde yürüyendir.
Arzularını yenen, cefâyı zevk edinen,
dünya lezzetlerini gerilere itendir.*

Tasavvuf yoluna girmesi şöyle anlatılır: Birgün Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri mescidde birisi ile konuşuyordu. Bir ara o kimseye, "Ey kardeşim, dinle!" diye ikaz etti. Ebû Ali de orada idi. Bu sözün kendisine söylendiğini zannedip, dinlemeye başladı. Hz. Cüneyd'in sohbeti o kadar tatlı, öyle te'sirli idi ki, sözleri gönlünde yer etti, iz bıraktı. Bundan sonra, kendini tasavvuf yoluna verip, bu yolda ilerledi, büyük velilerden oldu.

İlim, irfan öğrendiği hocalarını çok sever, kendileri ile iftihar ederdi. "Tasavvufu, Cüneyd-i Bağdâdî'den; fıkıhı, Ebû'l-Abbâs bin Süreyc'den; edebi, Sa'leb'den ve hadîs-i şerîf ilmini, İbrâhîm Cevzî'den öğrendim" derdi. Bütün Bağdâdîliler onun üstünlüğünü bilir, faziletlerini anlatırlardı. Ebû Ali Katib diyor ki, "Ben, İslâmiyeti iyi bilmekte ve tasavvufun yüksek derecelerine kavuşmakta Ebû Ali Rodbârî gibi birisini görmedim."

Ebû Ali Rodbârî (r.a.), birgün Fırat nehri kenarında oturuyordu. Canı balık yemek arzu etti. Hemen kıyıya bir balık çıktı. O sırada bir kimse görünüp, "Ben balığı kızartırım" dedi. Kızarttı ve kendisine verdi. Sonra gözden kayboldu.

Ebû Ali Rodbârî (r.a.) çok cömert idi. Dostlara olan ikrâmları fevkalade idi. Allahü teâlânın rızası için, dostlarına verdiği bir yemek ziyafetinde, birçok kandil yakmıştı. Birisi gelip kendisine, "Bu kadarı da isrâf olmuyor mu?" diye sorunca, "teri gir de bak. Allah rızası için olmayıp, gösteriş için yanan bir kandil var ise onu söndür" buyurdu. O kimse içeri girip, kandillerin hepsine baktı, her birinin Lüzumlu yerlerde yandığını, hiçbirisinin söndürülecek halde olmadığını gördü.

Hanımı Fatıma-i İyâl der ki: "Ebû Ali Rodbârî hazretleri vefât ederken, başını kucağıma koymuştu. "Ey Ebâ Ali! Kendini nasıl buluyorsun?" dedim. Buyurdu ki, "Ey Fatıma! Gök kapıları açılmıştır. Melek ve mukarreblerin mertebelerini bana arz ediyorlar. Cennet kapısını açmışlar, iyilerin ve seçilmişlerin yerlerini bana gösteriyorlar ve "Ey Rodbârî, hangisinden hoşlanırsın?" diyorlar. Ama bu gönlüm Allahtan başkasını istemiyor. O'ndan, O'ndan, O'ndan başkasını istemiyor."

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf: "**Muhakkak Allahü teâlâ, bir kavim ile onların diyârını ma'mûr eyler ve onların malını çoğaltır. Yarattığı vakitten itibaren onlara, gadap nazarı ile bakmadı.**" Eshâb-ı kirâm (r.anhüm), "Ya Resûlallah! Buna sebep nedir?" diye sordular. Resûlullah (s.a.v.) "**Sila-i rahm yapmaları yüzündendir**" buyurdu.

Ebû Ali Rodbârî hazretleri buyurdu ki:

Bir kimsenin Allahü teâlâdan korkmasının hakikî olduğunun alameti, Allahü teâlâdan başka hiçbir şeyden korkmamasıdır."

"Havf (Allahü teâlânın azabından korkmak) ve Reca (Allahü teâlânın rahmetinden ümidli olmak), bir kuşun iki kanadı gibidir. İkisi birden bulunursa, hem kuş, hem de uçuş düzgün ve mükemmel olur. Kanatların birisi bulunmazsa, kuş da, uçuş da noksan olur. Kanatlarının ikisi de bulunmazsa kuş ölüme terk edilmiş olur."

“Ehil olmayan bir kimse ile oturmak; insanı, dar bir zindanda olmaktan daha çok sıkar.”

“Herşeyin bir nasihatçısı bulunduğu gibi, kalbin nasihatçısı da hayadır. Allahü teâlâdan haya etmek, mü'minlerin hazinesidir.”

“Muhabbetin alameti muvafakat, ya'nî emredilene uyup, peki demektir.”

“Kulda su dört halden en az biri mutlaka bulunur: 1. Şükretmeyi icab ettiren, ni'met, 2. Hep Allahü teâlâyı hatırlamayı icab ettiren minnet, 3. Sabır icab ettiren mihnet, 4. Af dilemeyi icab ettiren hata.”

“Affa, mağfirete, müsamahaya kavuşurum diyerek, günahlardan tövbe etmeği terk etmek, o günahı işlemekten daha beterdir. Tövbe ve pişmanlıktan Allahü teâlânın hoşnutluğu vardır.”

“Tövbe; pişmanlık ve günahı bırakmaktır.”

“Kendinden aşağı olana saldırmak, zayıflıktır. Kendinden üstün olana saldırmak ise cür'ettir.”

“Tefekkür dört türlü olur: Allahü teâlânın mahlûklarındaki güzel san'atları, faideleri düşünmek, O'na inanmağa ve sevmeğe sebep olur. O'nun va'd ettiği sevabları düşünmek, ibadet yapmağa sebep olur. O'nun haber verdiği azabları düşünmek, O'ndan korkmağa, kimseye kötülük yapmaraağa sebep olur. O'nun ni'metlerine, ihsanlarına karşılık, nefsine uyarak günah işlediğini, gaflet içinde yaşadığını düşünmek, Allahtan haya etmeğe, utanmağa sebep olur.”

“Bir kimsede, huşu' içinde kalb, zühd ve kanaat beraber bulundukça, afetlerden emin olur.”

“Sıkıntılara sabretmiyen kimsede rızâ yoktur. Ni'metlere şükretmiyen kimsede kemâl yoktur. Allahü teâlâyâ yemîn ederim ki, ârifler Allahü teâlâyâ, muhabbet, O'nun takdirine rızâ ve O'nun ni'metlerine şükür ederek vâsıl olmuşlardır.”

“Dünyayı kazanmakta nefisler için zillet, ahireti kazanmakta ise nefisler için izzet vardır. Acaba niçin insanlar bâkî olan ahireti istemekteki izzetin yerine, fâni olan dünyayı isteyerek zilleti seçerler?”

“Nefsine, bir defa da olsa lâıyk olduğundan fazla kıymet verip bakan bir kimse, kainâtta mevcut olan hiçbirinden ibret alamaz.”

- 1) *Tabakât-us-sûfiyye sh-354*
- 2) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-356*
- 3) *Sifât-üs-safve cild-2, sh-256*
- 4) *Sisâle-i Kuşeyrî sh-170*
- 5) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-296*

EBÛ ALİ SAKAFÎ:

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülvehhab'dır. Ebû Hafs Haddad ve Hamdun Kassâr'ın sohbetlerinde bulundu. Dîni ilimlerde üstad idi. İlim dallarının hemen hepsinde ihtisas sahibi olup, tasavvuf ilminde kâmil bir zat idi. Evliyâ arasında çok iyi konuşanlardan olup, dünya işlerinin afetlerini ve nefsin ayıplarını anlatanların en büyüğü idi. 328 (m. 939) senesinde vefât etti. Vefât ettiği zaman, seksen yaşındaydı.

Ebû Ali Sakafî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerifte Peygamber efendimiz (s.a.v.) “**Her kim Cum'a namazına gelirse, gusûl abdesti alsın**” buyurdular.

Ebû Ali Sakafî buyurdu ki: “Kişi, şu dört hasletten gâfil olmamalıdır. İlki doğru söz, ikincisi doğru iş, üçüncüsü samimî dostluk, sonuncusu ise emanete sadâkat ile riâyet olmaktır.”

“Bir kimse âlimlerin sohbetinde bulunur, fakat onlara hürmet etmezse, onlardaki feyz ve bereketlerden mahrum kalır. Onlardaki nurlar, kendisinde asla zuhur etmez.”

“Allahü teâlâ, amellerden iyi olanını, iyi olanının da ihlâslı, samimî olanını, samimî olanının da, ancak sünnete uygun olanını kabul eder.”

“İlim; cehâlete karşı kalbin hayatı, karanlığa karşı gözün nurudur.”

“Bir kimse dünyâyâ yönelirse, dünyâ meşgaleleri onun için afettir.”

“Bir kimsenin, nefsinin istek ve arzuları gâlip gelirse, akı gizli kalır.”

“Elde tutmak gereken en uygun şey nefsin, yenmen gereken en uygun şey ise arzu ve isteklerindir.”

“Dürüst olmayan birinden doğruluk bekleme, edepsiz birinden edebli olmasını bekleme.”

“Sağlam bir dal, ancak sağlam bir kökten çıkar. Şimdi hareketlerin sıhhatli ve sünnet üzere olmasını isteyen kimse, önce kalbindeki ihlâsı sıhhatli hale getirmelidir. Zira zahir amellerdeki sıhhat, bâtın amellerindeki sıhatten hâsıl olur.”

- 1) Nefehât-ül-üns sh-249
- 2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-315
- 3) Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-192
- 4) Tabakât-ul-kübrâ cild-1, sh-107
- 5) Risâle-i Kuşeyrî sh-153
- 6) Tabakât-us-sûfiyye sh-361
- 7) Tezkiret-ül-evliyâ sh-413

EBÛ AMR DİMEŞKÎ:

Şam evliyâsının büyüklerinden. Ebû Abdullah-ı Celâ ve Zünnûn-i Mısrî'nin talebeleriyle sohbet etti. Şam'da yaşayıp 320 (m. 932) yılında orada vefât etti.

Birçok âlimden ilim tahsil edip, tasavvuf yoluna girdi. Âlimler arasında fetvâları meşhûrdu. Ömrünü ibâdet ve tâatle geçirdi. Din düşmanlarına, bilhassa âlemin ölümsüz olduğu iddiasında olan felsefecilere çok güzel cevaplar verdi.

Birçok insan, meclisinde bulunup feyz ve bereketinden istifade ettiler. Mümtaz insanlar gelip, ona talebe olmakla şereflendiler. Ebû Hayr-i Deylemî, Ebû Bekr-i Râzî, Mensûr bin Abdullah, Ebû Abdullah bin Muhammed Şâmî onun talebelerinin meşhûrlarındandır.

Ebû Amr-i Dimeşkî hazretleri buyurdu ki:

“Evliyânın dört hususiyeti vardır. Siyaset, riyâzet, firâset ve riâyet. Siyaset ve riyâzet gizli, firâset ve riâyet açıktır. Siyaset; kalb temizliğine, riyâzet ise hakîkate ulaştırır. Siyaset, nefsi tanımaktır. Riyâzet, nefse muhalefet ve düşmanlıktır. Firâset, Allahü teâlânın iyiliklerini yakînen görmek. Riâyet de, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymaktır. Siyâset, kulluğu canlandırır, riyâzet kaza ve kadere râzı olmağı sağlar. Firâset, kötülükten arınmayı ve târif edilemeyecek şeyleri müşâhedeyi sağlar, riâyet ise sevgi ve korku kazandırır. Vefâ, safâ ile berâber olur, rızâ muhabbetle berâberdir. Bunlardan birinin ilmi diğerinden, birinin bilgisizliği de öbürünün cehâletinden kaynaklanır.”

“Tasavvuf, Hakîkî müşâhede için, gözünü dünyâdan tamamen çevirmektir.”

“Allahü teâlâdan korkan, şeytanın kötülüklerinden daha çok, nefsinin kendisine vereceği zarardan korkar.”

“Rızâ, her halinde Yaratanın hükmüne râzı olmaktır.”

“İnsanları hoş görmek, muhabbet icabıdır. Diğer insanların yaptıklarını, seçilmişlerden de beklemek akıl işi değildir. Evliyâ, bu fânî dünyâda olup biten şeylerle değerlendirilmeye kalkışılırsa, ortalık fitne ve fesada boğulur.”

“Peygamberler, mu'cizelerini insanların imân etmeleri için açıklarlar. Evliyâ da, kerâmetlerini insanlar arasında fitneye yol açmaması için saklar.”

“Hatıra gelip geçen şeyler mühim değildir. İş bir makama vâsıl olup, aslî vatanını müşâhede etmektir. Asıl yerini gören, geçici şeylere i'tibâr etmez.”

“Kalbin kararmasının alâmeti, kulun kendi tedbirine güvenip, Hak teâlânın muhafaza etmesi için duâ ve istekte bulunmamasıdır. Halbuki Peygamber efendimiz (s.a.v.) “**Yâ Rabbi! Beni, daha şimdi doğmuş bir çocuk gibi muhafaza et!**” diye duâ buyurdular.”

“İnsanların kalbinin nuru, yüzünde görülür.”

- 1) Risâle-i Kuşeyrî sh-308, 426
- 2) Tabakât-us-sûfiyye sh-177, 277
- 3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-101
- 4) Hilâyet-ül-evliyâ cild-10, sh-346
- 5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-287
- 6) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh-53

EBÛ AMR ZÜCÂCÎ:

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin İbrâhîm bin Yusuf bin Muhammed'dir. Aslen Nişâbürlü olup, Mekke'de ikâmet etti. Cüneyd-i Bağdâdî, Ehu Osman, Süfyân-ı Sevrî ve İbrâhîm Havvâs gibi âlimlerin sohbetinde bulunmuş, onlardan ders almıştır. Mekke'de iken 40 sene Mescid-i harâmdan ayrılmadı. 60 defa hac etti. 348 (m. 959) senesinde Mekke'de vefât etti.

Kendisi anlatır: “Babamın vefâtından sonra, bana elli dinar miras kaldı. Hacca gitmek maksadıyla yola çıktım. Yolda bir şahıs yanıma yaklaşarak kaç paran var diye sordu. Kalbimden “Doğru söylemekten daha güzel birşey yoktur” diye geçirdim ve o şahsa “Elli dinarım var” dedim. Parayı benden isteyip

kesedekileri saydı. Dediğim kadar çıkınca, “Al sende kalsın, doğru sözlülüğün beni sevindirdi” dedi. Sonra merkebinden inerek beni bindirdi ve bana, “Ben de senin arkandan yetişirim” dedi. Ertesi yıl bana Mekke’de yetişti. Vefât edinceye kadar hep benim yanımda kaldı.

Şöyle anlatılır: Hac zamanında yabancı birisi onun yanına gelerek, “Haccımı yaptım. Beratımı ver. Senin arkadaşların, berâtımı almam için sana gönderdiler. Ebû Amr, o kimsenin gönlünün temiz ve saf olduğunu gördü. Ona şaka yaptıklarını anladı. Kâ’be’nin kapısı ile Hacer-ül-esved arasındaki Mültezim’e işaret ederek: “Git oraya ve (Ya Rabbi! Bana berâtımı ver) de!” dedi. Bir süre sonra, o yabancı, elinde bir kağıt ile geri döndü. Kağıdın üzerinde yeşil hat (yazı) ile şöyle yazılı idi. “Bismillahirrahmanirrahîm. Bu falan oğlu falanın Cehennemden berât kağıdıdır.”

Ebû Amr ez-Zucâcî buyurdu ki: “İnsanlar câhiliye devrinde akıl ve tabiatlarına güzel olan şeylere tabi olurlardı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ise, onları İslâmiyetin beğendiği akıl sahibi kimselere döndürdü. Haram olan işleri bıraktılar.”

“Kalbdeki hamiyet, ihlâsı düzeltmek, yasak olan işlerden uzaklaşmaktır. İnsanın nefsindeki hamiyet ise, benlik da’vasını terk etmektir. Allahü teâlâ rahmetini, dinin emrettiği işleri yapanlara ayırmıştır.”

“Bir kimse, kendinde olmadığı bir şeyden konuşursa, konuşmam ile dinliyenleri fitneye sürükler.”

“Farz namazlarında tekbir alırken renginiz değişiyor?” diye sorduklarında: “Çünkü farz namazlara sıdk ve doğrulukla başlanamaktan korkuyorum. Kim namaza durup, Allahü ekber diye tekbir getirirse, fakat o sırada kalbinde Allahü teâlâdan başka bir ilah düşüncesi bulunursa veya hayatı boyunca ondan başka birinin büyüklüğünü ve yüceliğini kabul etse, kendi akli ile kendini yalanlamış olur” buyurdu.

- 1) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-431*
- 2) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-376*
- 3) *Risâle-i Kuşeyrî sh-166*
- 4) *Nefehât-ül-üns sh-267*

EBÛ AVANE NİŞÂBÛRÎ:

Hadîs ve Şafiî fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Avâne olup, ismi, Ya’kûb bin İshâk bin İbrâhîm bin Zeyd’dir. Memleketine nisbetle İsferrâinî ve Nişâbûrî denilmiş ve Ebû Avâne Nişâbûrî diye tanınmıştır. 230 (m. 844) yılda doğdu Ebû Avâne, 316 (m. 928) yılında Nişâbûr yakınlarında İsferrâin’de vefât etti. Şehrin İsferrâin kapısı tarafında, Ebû İshâk İsferrâinî’nin kabri yanına defa edildi.

Ebû Avâne Nişâbûrî, hadîs öğrenmek ve ilim tahsil etmek için; Şam, Mısır, Basra, Küfe, Yemen, Hicaz ve Horasan bölgelerine seyahat etti. Ayrıca beş defa hac için gitti. Buralarda birçok âlimden ilim tahsil etti. Şam’da; Yezîd bin Muhammed bin Abdüssamed, İsmâil bin Muhammed bin Kıynat, Şuayb bin Şuayb bin İshâk, Mısır’da; Yunus bin Abdûla’la ve kardeşinin oğlu İbn-i Vehb, İmâm-ı Mü’zenî, İmâm-ı Rebiî ve oğulları Muhammed ve Saad, Irak’da; Sa’dan bin Nas, Hasen ez-Za’ferânî, Ömer bin Şu’be ve diğer âlimler, Horasan’da; Muhammed bin Yahyâ ez-Zehlî, İmâm-ı Müslim, İbn-i Haccâc ve Muhammed bin Recâ Sindî, Mûsul ve civarında da; Ali bin Harb’den ilim öğrendi. Bunlardan başka birçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek, hadîs ilminde hâfız oldu. Şafiî mezhebinin İsferrâin’e ilk defa götürüp yaydı. Fıkıh ve hadîs ilminde birçok âlim yetiştirdi. Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için verdiği derslerinde, insanlara emr-i ma’rûf yapar, kötülüklerden sakınmalarını bildirirdi. Talebelerinden Ebû Bekr İsmâilî, Ahmed bin Ali Râzî, Ebû Ahmed Ali, Süleymân Taberânî, Ebû Nuaym Abdülmelik bin Hasen İsferrâinî meşhûr oldu.

“Müsned-üs-sahîh” adlı bir eseri vardır. Bu kitabı Haydarâbâd şehrinde kurulan Dâiret-ul-Me’arif-ül-Osmaniyye adındaki İslâm Neşriyat Encümeni tarafından mevcut nüshaları karşılaştırılarak, 1363 (m. 1944) senesinde basılmıştır.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ikisi şöyledir:

“Bir kimse bir müslümanın cenâzesini imân ve hâlis niyetle takip eder de namazı kılınıp, defn işi bitinceye kadar o cenâze ile berâber bulunursa, muhakkak o kimse, her bin Uhud Dağı ağırlığı ayarında iki kırat (sewab) ile döner”

“Sizden evvel geçenlerden üç kişi yola çıktılar. Geceyi getirmek için bir mağaraya girdiler. Derken dağdan bir taş düştü ve mağaranın ağızını kapattı. Bunun üzerine şöyle dediler: “İyi amellerimizle duâ etmekten başka bizi buradan kimse kurtaramaz” İçlerinden birisi, “Allahım, benim çok ihtiyar bir annem ve babam vardı. Onlardan evvel ne çocuklarıma, ne de hayvanlarıma bir şey içirmezdim. Günün birinde odun toplamak için uzaklara gitmişim. Onlar uyuyuncaya kadar dönemedim. Akşam kahvaltılarını hazırladım. Fakat onları uyumuş buldum. Onları uyandırmaya ve onlardan evvel âilece akşam sütü içmeyi hoş görmedim. Çanak elimde olduğu halde, onların uyanmalarını bekledim. Nihâyet sabah oldu. Çocuklar, ayaklarımdan altın-

da açlıktan ağlıyorlardı. Derken annem, babam uyandılar ve akşam sütlerini içtiler. Allahım! Eğer bu işi senin rızân için yapmışsam, bu taştan çektiğimiz belâyı bizden uzaklaştır” dedi. Taş bir parça açıldı. Lâkin çıkılacak gibi değildi. İkincisi şöyle dedi: “İlâhi! Amcamın bir kızı vardı ki, onu herkesten ziyâde seviyordum. (Bir rivâyete göre, bir erkek bir kadını ne kadar sevebilirse, ben de o kadar seviyordum.) Onunla birleşmek istedim. Lâkin teklifimi kabul etmedi. Birkaç sene sonra bir kıtlığa uğrayınca bana başvurdu, Kendisini bana teslim, etmek şartıyla ona yüzirmi altın verdim. Kabul etti. Bu sûretle fırsat elverince, “Allahtan kork da, haksız olarak bana yaklaşma” dedi. Ben de Allahtan korkarak bu çok sevdiğim kadından uzaklaştım. Verdiğim altınları da ona bıraktım. Allahım, eğer bu işi sırf senin rızânı kazanmak için yapmış isem, içinde bulunduğumuz belâyı üzerimizden gider” diye yalvardı. Mağaranın kapısı biraz daha açıldı. Yine çıkabilecek derecede değildi. Üçüncü şahıs da şöyle dedi: “Allahım! Ücretle amele tuttum ve ücretlerini verdim. Lâkin, yalnız biri ücretini alamadan bıraktı, gitti. Ben de onun ücretini çalıştırıp ürettim. O işçinin nâm ve hesâbına mal çoğaldı. Bir müddet sonra o adam yanıma gelerek, “Ücretimi ver” dedi. Ben de, “Şu gördüğün deve, öküz, koyun, senin ücretinden üremiştir, al götür” dedim. O da “Ey Allahın kulu, benimle alay etme” dedi. “Seninle alay etmiyorum, doğruyu söylüyorum” dedim. Bunun üzerine malları aldı ve hepsini sürüp götürdü. Hiçbir şey bırakmadı. İlâhi! Eğer bunu senin rızân için yapmışsam, içinde bulunduğumuz belâyı üzerimizden defet” dedi. Taş mağaranın ağzından kaydı, onlar da çıkıp yürüdüler.”

- 1) Vefeyât-ül-a'yân cild-6, sh-393, 394
- 2) Tabakât-üş-Şâfiyye cild-1, sh-487
- 3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-274
- 4) Mu'cem-ül-müellifin cild-13, sh-242
- 5) Risâle-i Kuşeyrî sh-670

EBÛ BEKR BİN EBÎ SA'DÂN:

Evliyânın büyüklerinden. Din bilgilerinde büyük âlim. Hikmet ve beyan sâhibi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Ebî Sa'dan olup, künyesi Ebû Bekr'dir. Ebû Bekr Sa'dan diye Meşhûr olmuştur. Doğum târihi belli değildir. Aslen Bağdâd'lıdır. Gençliğini ilim tahsilinde geçirmiş, Key şehrinde ikamet etmiş ve büyük âlim olmuştur. Şâfiî mezhebinde idi. Amel ve ibadetle ilgili çok güzel sözleri vardır. Uzun müddet Tarsus'ta oturmuş, konuşma ve halindeki kemal sebebiyle Bizans İmparatoruna elçi olarak gönderilmiştir.

Ebû Sa'dan, büyük âlimlerden olan kadı Ebû Abbas el-Bertî, Muhammed bin Galip et-Temmamî, Muhammed bin Yunus el-Kedimî, Hüseyin bin Hakem el-Hiberî et Kûfî ve daha başkalarından ilim öğrendi. Cüneyd-i Bağdâdî ve Ahmed Nurî'nin (r.aleyhim) sohbetlerinde yetişti. İmâm-ı Şa'ranî “Allahü teâlâ, Cüneyd-i Bağdâdî ve Ahmed Nûrî'den (r.aleyhim) râzı olasn ki, böyle büyük bir velînin yetişmesine sebep olmulardır” buyurmuştur.

Abdüssamed bin Muhammed es-Savî, Ali bin Muhammed el-Merverî, Sâlih bin Muhammed el-Hemedanî ve pek çok âlim, Ebû Bekr bin Ebî Sa'dân'dan ilim öğrenmiştir. Üstad Ebul-Kâsım er-Râzî (r.a.) onun sohbetlerinde yetişmiştir.

Evliyâullahın hâllerine ait ilmî mes'elelerde, kendi vaktinde yaşayan meşâyihın en âlimlerinden idi. Şâfiî mezhebine göre amel edip, va'z etmekte eşsiz idi. Çok kuvvetli bir hitâbeti olup, gayet fasîh ve belîğ konuşurdu. Bir çok mes'elelerde yapmış olduğu beyânları, fevkalade güzel ve anlaşılır idi. Zamanında Bizans'a bir elçi gönderilmek istendiği zaman, halîfenin emri ile ilim adamlarını bir bir incelediler. Ebû Bekr bin Ebî Sa'dân'dan daha liyâkatlisini bulamadılar. Hayatta olduğu günlerin birinde, pekçok velînin hazır bulunduğu bir toplantıda yapılan konuşmada, “Bu zamanda evliyâ içerisinde, Mısır'da Ebû Ali Rodbârî, Irak'ta ise Ebû Bekr bin Ebî Sa'dan gibisi kalmadı. Onlar Ebû Bekr bin Hisa'dan daha ince görüşlü ve anlayışlıdır” diye konuşulduğunu Ebû Abbâs el-Ferganî ve Ebû'l-Hasen bin Hudîk (r.aleyhim) haber vermişlerdir.

Beyan ettiği sözleri; ince ma'nalı, cümleleri anlayana hikmet dolu idi. Buyurdu ki: “Kim evliyâ ile sohbet ederse, nefsinî, kalbini ve malını hiç düşünmeden evliyâ ile sohbet etsin. Ne zaman bu sebeplerden; nefs, kalb ve maldan birisine meylederse, maksadına kavuşamaz. (Allahü teâlâyâ vasıl olamaz.)”

“Kim, rivâyet yoluyla gelen ilim (din bilgileri) ile amel ederse, dirâyet ilmine vâris kılınır. Kim, dirâyet ilmi ile amel ederse, riâyet ilmine vâris kılınır. Kim, riâyet ilmi ile amel ederse, Allahü teâlâyâ giden yola kavuşturulur” buyururdu.

O, her hâlinde Allahü teâlâyâ şükreder, Allahü teâlâdan gelen derd ve belalar, ni'metleri gibi tatlı gelirdi. O bu hâliyle de Resûlullah'a (s.a.v.) tâbi olur, herkese de bunu tavsiye ederdi. Buyurdu ki: “Şükür, Allahü teâlâdan ni'metler ve ihsanlar geldiği zaman şükrettiğin gibi, dert ve belâ halinde de öylece şükretmektir.”

O, her halinde Allahü teâlâyâ ümid bağlamış ve O'na tevekkül etmiş kimselerdendi. Va'z-u nasihatlarında daima sabır ve umidi, ya'nî Allahü teâlâdan beklemeyi tavsiye ederdi. Buyurdu ki: "Allahü teâlâdan ümit ettiği şeyler üzerine sabreden, O'nun fadl ve ihsânından ümid kesmez. Kim bir şeyi kulağı ile dinlerse, o dinlediğini başkalarına anlatır. Kim kalbi ile dinlerse, onu anlar ve kabûl eder. Kim işitip, öğrendiği ile amel ederse, hidâyet bulur ve başkalarının hidâyete kavuşmasına sebep olur."

Dünyada, Allahü teâlâdan başka herşeyi maksad ve arzu etmekten uzaklaşmış olan Ebû Bekr bin Ebî Sa'dan, herkese de Allahü teâlâdan başka herşeyden uzaklaşmayı tavsiye ederdi. Buyurdu ki: "Nefsdan gelen arzu ve maksadları bırakmak, Allahü teâlâyâ kavuşmağa sebeptir." Fakat Ebû Bekr bin Ebî Sa'dan'ın (r.a.) bu sözleri, dünyâ için hiç çalışmamak ma'nâsına söylenilmiş değildir. O bu sözleriyle Allahü teâlâyı sevip, O'nu maksâd edinmek lâzım olduğunu beyân etmiştir.

Ebû Abdullah-ı Haffî şöyle anlatır: "Rüvey'm; Bağdâd'da bayram namâzından sonra bana dedi ki: "Ebû Bekr bin Ebî Sa'dan'ı tanırsınız?" "Tanırım" dedim. "Yürü ona git, bizim bugün onun meclis ve ünsiyeti (muhabbeti) ile şereflemek istediğimizi söyle" dedi. Gittim, onu evinde buldum. Avluya bakan sofada, köhne bir hasıdan başka bir şey yoktu. O da, hasırın üzerinde oturuyordu. Rüvey'm'in dediklerini ona söyledim. Buyurdu ki: "Bu sofrayı tut. Dışarda birisi var. Ona ver de yemek getirsin." Ben: "Ya'nî, Ebû Muhammed Rüvey'm'in da'vetini kabûl etmiyor musunuz?" dedim. O, "Ediyorum fakat, hazret-i Ali'den rivâyet edilmiştir. Resûlullah (s.a.v.) bir düğün yemeğine da'vet edildiğinde buyurdu ki: **"Kalk yâ Ali! Eve gidelim. Orada birkaç parça birşeyler yiyelim ki, düğün evine vardığımızda, insanlarla yediğimiz yemek güzel olsun."** Ya'nî çok iştahlı bir şekilde yemiyelim. Bundan sonra Abdullah Haffî söyle dedi: "Ben de sofrayı, alarak o sahşâ verdim. Üç yufka (ekmek) ve yanına katak getirdi onları yedik ve ayrıldık."

Ebû Bekr bin Ebî Sa'dan (r.a.), Allahü teâlânın rızasın ve sevgisine kavuşmak ve bid'atlardan mutlaka sakınma lâzım olduğunu beyan etmiştir. Çünkü amelde ve i'tikaddaki bid'atin zulmeti, kalbe envâr-ı ilahinin, (Allahü teâlâdan gelen nurların) girmesine mani olur. Buyurmuştur ki: "Kim Allahü teâlâyâ kavuşmak isterse, bid'atten, dalaletten, isyandan ve gafletten uzak dursun."

Ebû Bekr bin Ebî Sa'dan, kimseyle münakaşa etmeye izin vermezdi. Herkesi münakaşadan men eder. Ancak nasihat için bir başkasına söz söylemeğe izin verirdi. Buyurdu ki: "Bir kimse, Allahü teâlâdan gâfil olduğu halde, münâzara etmek için oturursa, onun için üç ayıp vuku' bulur. Birincisi; münazara ettiği kimseye ctidâl ve bağırıp çağırması ki, o kişi bundan men edilmiştir. İkincisi; halka karşı kendini üstün görmek sevgisi ki, o kişi bundan men edilmiştir. Üçüncüsü; münazara ettiği kimseye gadap, öfke ve kindir ki, o kimse bundan men edilmiştir. (Allahü teâlâ bunları harâm kılmıştır.)"

Bir kimse bir meclise nasihat etmek için oturursa, bunun için de üç hâl vardır. Onun sözlerinin başlangıcı va'z ve nasihat, ortası hak ve hakîkate delâlet, sonu ise berekettir."

Buyurdu ki: "Hakîkatler zuhur etmeğe başladığı zaman, fehmin (anlayışın) ve ilimlerin eserleri silinir."

"Ruhlar, nurdan yaratıldı ve karanlık heykellere, ya'nî bedenlerde yerleştirildi. Ruh kuvvetli olursa, akıl ile hemcins olur ve ona Allahü teâlânın nurları yağmaya başlar. Nefsin zulmeti gider. Böylece nefis, akıl ve rûhun nurlarıyla rûhanî bir varlık olur ve nefis, ruh ile berâber aklın emrine, yoluna girer. Ruhlar ise gelmiş oldukları gayb hazînelerine dönerler ve kaderin akışını öğrenirler. Ruh, kaderden cereyan eden şeylere muttali olunca, (öğrenince) kaza ve kaderden gelen her şeye tam rıza hali hasıl olur. İşte bu, ruhun hallerinin latîfelerinden birisidir."

"Sûfî olan kimse, gösteri ve şöhretten uzaktır. Fakîr (her şeyiyle Hakka yönelen kimse), esbâbı, sebepleri unutan, her şeyi Allahü teâlâdan bilendir. Sebebi unutmak, fakîrlik ismini icab ettirir. Bu sebeple, fakîr olan kimsenin Allahü teâlânın râzı olduğu yolda ilerlemesi kolay olur. Sûfî'nin safası; gönlünün hoşluğu, şöhret ve gösterişi unutmasıdır. Bu hale tasavvuf denir."

1) Tabakât-us-sûfiyye sh-420

2) Hilîyet-ül-evliyâ cild-10, sh-377

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-117

4) Târih-i Bağdâd cild-4, sh-361

5) Nefehât-ül-üns (Osmanlıca) sh-234

EBÛ BEKR BİN HADDÂD EL-MİSRÎ:

Şafiî fıkıh âlimi, muhaddis ve kadî. Her ilimde söz sahibi idi. Ebû Bekr künyesi olup, asil ismi Muhammed bin Ahmed bin Ca'fer-i Haddîd'dir. Mısırlı olması dolayısıyla Mîsrî, Şafiî mezhebi âlimi olduğu için Şafiî denilmiş Kinanî nisbet edilmiştir. Dedelerinden el-Haddâd'dan dolayı İbn-i Haddad lakabıyla meşhûr olmuştur. İmam-ı Şafiî hazretlerinin talebelerinden Ebû İbrâhîm Müzenî'nin vefât ettiği gün 264

(m. 878) yılında Mısır'da doğdu. Seksen yaşlarında iken hacdan dönüşünde hastalanıp, Mısır'a girerken, 345 (m. 956) Muharrem'inin son günlerinde vefât etti. Annesinin kabri yanına defn edildi.

Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberleyen Ebû Bekr bin Haddâd, birçok âlimden ilim öğrendi. Fıkıh ilmini, Ebû Sa'îd Muhammed bin Ukayl el-Firyabî, Bîşr bin Nasr ve Mensûr bin İsmâil ed-Darîr'den aldı. Mısır'da Ebû İshâk Mervezî ile beraber bulundu. 310 (m. 922) senesinde Bağdâd'a gitti. Muhammed bin Cerîr'den ilim öğrendi Sayrafi ve İstahrî ile görüştü. Çok arzu etmesine rağmen Ebû'l-Abbas Süreyc'le görüşmedi. Hadîs ilmini Nesaî, Fakîh Firyâbî, İbn-i Ebiddünya, Ebû Yezîd el-Karâtisî ve Ömer bin Miklâs'tan aldı. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle beraber ezberden bilirdi. Yalnız Nesâî'den aldığı hadîs-i şerîflerden rivâyette bulundu.

Hadîs ilmini, râvilerin her birinin künyelerini, güvenilir olup olmadıklarını çok iyi bilirdi. Nahiv ve lûgat ilimlerinde zamanın bir tanesiydi. Fıkıhta onun gibisi yoktu. Fıkıh âlimleri arasındaki ihtilaflı mes'elelerde verilen değişik fetvalara ait bilgisi çok fazlaydı. İslamiyetten önceki ve sonraki hâdiseleri çok iyi öğrenmişti. Belâgat ve fesahat'ta çok mâhirdi. Arapcanın incelikleriyle dolu pekçok şiiri ezberden bilirdi. Fıkıh ilminde keskin görüşlü idi. Kelimelerin en ince ma'nalarını bildiğinden, hükümleri ma'naların derinliklerine inerek verirdi. Çok zekî olup, hiçbir kötü niyetli ona yanlış hüküm verdiremezdi. Kimse onun sözüne muhalefet etmeye cesaret edemezdi. Bundan dolayı, "Cellâda kızmak, semmad'î (gübreyi) temizlemek ve İbn-i Haddâd'a muhalefet etmek, dünyanın en acaib işleridir" sözü meşhûr oldu. Onun ilim meclisinde bulunanlar kendilerinden geçerler, sustuğu zaman kendilerine gelirlerdi Kâdî İbn-i Remlî ve başka kadıların nâibliklerinde bulundu. 324 (m. 936) yılında Muhammed bin Tugç İhşidî; İbn-i Haddâd'ı, Hüseyin bin Muhammed bin Ebû Zür'a Dimeşki'nin yerine Mısır kadısı ta'yin etti. Onun hüküm vermeye başlamasıyla, diğer kadılar hüküm veremez olmuş, herkes İbn-i Haddâd'ın hükmünü tercih eder olmuştu. Da'valara câmide, evinde veya İbn-i Ebî Zür'a'nın evinde oturarak bakardı. İbn-i Ebî Zür'a, onun yanında edeble durur, hiçbir şekilde İbn-i Haddâd'a müdahale etmezdi. Talebeleri de ona kâtiblik yapardı. Ömrünün sonuna kadar kadılık yaptı. İnsanlar, onun âdil hükümleriyle huzur içinde yaşadılar.

Çok güzel giyinir, güzel ata biner, âlimlerin şiârını korur, devlet adamlarına nasîhat ederdi. Zamanında Mısır vâli ve sultanı olan İhşidî hükümdarları ve halk tarafından çok sevilir, insanlar onun sözünden çıkmazlardı. Onun nasîhatleri ve desteği ile Fatimîlere karşı Mısır, kuvvetli bir kale haline gelmişti. Vefâtında arkasında; defalarca şerhi yapılacak olan birçok kitap, yüzlerce mümtaz talebe, yüzbinlerce kendisini seven gönül bıraktı. Cenâze namazında, basta Sultan Ünûcûr bin Muhammed bin Tugç İhşidî ve saltanat nâibi Kâfûr ve onbinlerce insan bulundu. Daha sonraları insanlar, onun kabrini ziyâret ederek bereketlendiler. Kitaplarını okuyarak, talebelerinden öğrenerek, bir ummanı andıran ilminden istifade ettiler.

İlimle uğraştığı zaman yalnız olmayı tercih ederdi. Çok ibadet eder, hergün bir defa Kur'ân-ı kerîmi baştan sona okurdu. Ayrıca Ramazan ayında da altmış hatim yapardı.

Birçok talebeye ilim öğreten İbn-i Haddâd'ın en meşhûr talebeleri; kadı Yûsuf bin Kâzım, Kaffâl, Ebû Ali Sincî, kadı Ebû't-Tayyîb Taberî ve kadı Hüseyin Mervezî'dir.

Bilhassa fıkıh ve kadılık ilimlerinde birçok kitap yazan Ebû Bekr İbni Haddâd'ın, el-Furû-ül-müvellidât ve Câmi'-ül-fıkh adlı eserleri, talebelerinden İbn-i Ali el-Kaffâl, Ebû Ali Sind, kadı Ebû't-Tayyîb Taberî, kadı Hüseyin Mervezî ve diğer âlimler tarafından birçok defa serh edilip, diğer insanların daha rahat anlayabilmeleri için açıklanmıştır. Fıkıh ilminde ayrıca el-Bâhir adlı yüz bölümlük bir eseriyle, kadılık üzerine yazdığı Edeb-ül-Kadâ' adlı pek kıymetli bir kitabı vardır. Bir de Ferâiz adlı bir eseri bulunmaktadır.

- 1) *Tabakât-üş-Şafiyye cild-3, sh-79*
- 2) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-899*
- 3) *Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh-197*
- 4) *Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh-314*
- 5) *Mu'cem-ül-müellifin cild-8, sh-320*
- 6) *El-A'lâm cild-5, sh-31p*
- 7) *Keşf-üz-zünûn sh-47, 1218, 1256, 1911*
- 8) *Esmâ-ül-müellifin cild-2, sh-42*
- 9) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-367*

EBÛ BEKR EL-FERRÂ:

Nişâbûr'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Hamdân el-Ferra olup, künyesi Ebû Bekr'dir. Zamanında bulunan evliyânın önde gelenlerinden idi. Ebû Ali es-Sekafi, Abdullah bin Menâzil, Ebû Bekr-i Şibli, Ebû Bekr bin Tahir, Ebû Muhammed Mürteiş ve başka büyük zatlarla görüşüp sohbet etti. 370 (m. 980)'de vefât etti.

Sohbetlerinde, büyüklere hürmet etmenin, ana-babanın rızasını almanın ehemmiyetini çok anlatırdı. Evliyâdan olan Ammû-ı Hirevî (r.a.) şöyle anlatır: “Bir zaman bir cemaatle, hacca gitmek üzere yola çıktık. Nişâbü’r’a vardığımızda, ben Ebû Bekr el-Ferrâ ile görüşmek istedim. Arkadaşlarım bana, “Onu ziyâret edersen, anne ve babanın rızâsını alman için seni geri gönderir. Hacdan dönüşte kendisini ziyâret edersen” dediler. Kendisini görmek arzusu bende çok fazla olduğu için, arkadaşların tavsiyelerine aldırmayıp, Ebû Bekr el-Ferrâ’nın (r.a.) bulunduğu mescide gittim. Selâm verdim. Selamıma karşılık verip “Nerelisin?” diye sordu. “Herâtlıyım” dedim. “Nereye gidiyorsun?” dedi. “Hacca gidiyorum?” deyince, “Baban var mı?” diye sordu. “Evet” dedim. Geri dön ve onun rızâsını al” buyurdu. “Peki efendim, dediğinizi gibi yapacağım” dedim. Oradan ayrılıp yol arkadaşlarıma yanına gittim. Bana geri dönmemem için ısrar ettiler. Ben de, “Acaba geri dönmeyem mi?” diye düşündüm. Ertesi gün tekrar huzuruna vardığımızda bana, “Ahdini bozdun” dedi. O halime tövbe ettim. “Söylediğinize uygun hareket edeceğim” deyince, bana teveccüh ettiler ve duâ buyurdular. Eğer kendisini görmeseydim ve duâ ve teveccühlerine kavuşmasaydım, tasavvuf yolunda ilerleyemezdim.”

Ebû Bekr el-Ferrâ (r.a.) buyurdu ki: “Bir kimse Allahü teâlâyı bütün yaratılmışlara tercih etmezse, onun kalbinde hiçbir zaman ma’rifet nûru parlamaz.”

“Emr-i ma’ruf ve nehy-i münker yapmanın (iyiliği emredip, kötülüklerden sakındırmanın) şartları vardır. İlk önce kendi nefsinden başlamak, söylediğini ve vesikalarını çok iyi bilmek ve doğacak sıkıntılara sabretmektir.”

“Kişinin ameli, o ameli yapmaya verdiği ehemmiyet mikdarınca, o ameli işlerken olan kusurlarına üzülmeye mikdarınca ve işlediği amelin Sünnet-i seniyyeye uygun olması için olan gayreti mikdarınca sahib ve makbûl olur.”

“İyiliklerini gizlemen, kötülüklerini açıklamandan daha makbuldür. Sen böylece kurtuluşa erebilirsin.”

Kendisine ebrârın kimler olduğu sorulunca, “Allahü teâlâdan çok korkanlardır” buyurdu.

Ebû Bekr-i Ferrâ hazretleri hadîs ilminde âlim olup, rivâyette bulunmuştur. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden biri şöyledir: Resûlullah (s.a.v.), evinin avlusunda yıkanan bir adam gördü ve **“Sizden biriniz yıkandığı zaman, bir duvar arkasına geçerek de olta örtünsün.”** buyurdu.

- 1) Tabakât-üs-sûfiyye sh-507
- 2) Nefehât-ül-üns sh-238
- 3) Tabakât-ül-Kübrâ cild-1, sh-126

EBÛ BEKR ES-SAYRAFÎ:

Şafîî mezhebindeki hadîs, fıkıh, usul-i hadîs, usul-i fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdullah, künyesi Ebû Bekr olup, Sayrafi lakabıyla tanınır. İlim tahsili için çok çalıştı, çeşitli kitaplar yazdı. 330 (m. 941) târihinde, Rebî-ül-evvel ayının son Perşembe günü, Mısır’da vefât etti. (Receb ayında olduğu da rivâyet edilmiştir.)

Sayrafi; Ahmed bin Mensûr Ramâdî, Ali İbni Süreyc ve daha pek çok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de Ali bin Muhammed ve ondan sonra gelen âlimler hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu.

O, Şafîî âlimleri arasında usul ve kıyas bilgilerinde en yüksek, geniş anlayışlı, isabetli görüşleri olan fazîlet sahibi bir âlimdi. Hadîs-i şerîf almada çok titiz davranırdı. Bu hususta: “Resûlullahın (s.a.v.) buyurmadığı bir hadîs-i şerîfi, Resûlullah’a (s.a.v.) isnâd eden kimsenin, sonradan iyi hali görünse de rivâyetini asla kabul etmeyiz” demiştir. Esnevî, onun fıkıh ve usulde imam olduğunu bildirdi. Fıkıh usulü hakkında yazmış olduğu kitaplar, bu hususta yazılmış en kıymetli eserlerdendir.

Ebû Bekr el-Kaffâl fıkıh usulü hakkında yazmış olduğu kitapta şöyle anlatıyor: “Ebû Bekr Sayrafi; Allahü teâlânın yarattığı kulları arasında İmâm-ı Şafîi’den sonra usul ilmini en iyi bilen idi. Şafîî âlimleri arasında ilk olarak ilm-i şurût’a başlayan odur. Bu hususta çok güzel bir üslûbla kitap te’lif etti.”

Onun kadr-ü kıymetine delalet eden eserlerinden ba’zıları şunlardır:

Kitab-ün-fi’ş-şurût, Kitab-ün-fi’l-icmâ’, Şerh-i risâlet-iş-şafîî, Delâil-ül-a’lâm alâ Usûl-il-ahkam fî u-sûl-il-fıkıh ve Kitâbü-ferâiz.

- 1) Tabakât-üş-Şafîiyye cild-3, sh-186
- 2) Vefeyât-ül-a’yân cild-4, sh-199
- 3) Târih-i Bağdâd cild-5, sh-449
- 4) Tehzîb-ül-esmâ ve’l-lüga cild-2, sh-193
- 5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-325
- 6) Miftâh-üs-se’âde cild-2, sh-317

EBÛ BEKR EŞ-ŞEHEBÎ (Muhammed Nişâbûrî):

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Ca'fer eş-Şebihî en-Nişâbûrî'dir. Künyesi, Ebû Bekr'dir. Ebû Osman Hayrî ve başka âlimlerle de görüşüp sohbet etti ve kendilerinden ilim öğrendi. 360 (m. 970) den önce vefât etti. Zamanında Nişâbûr'da bulunan evliyânın en üstünlerinden ve en Çok fetvâ verenlerinden idi. Müşkülü olanlar kendisine müracaat ederlerdi.

Çok cömert idi. Herkese iyilik eder. "Fütüvvet; güzel ahlak ve iyi-kötü herkese, iyilik etmektir" buyururdu.

Ebû Bekr eş-Şebihî'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cebrâil (a.s.) bana komşu hakkında o kadar tavsiyelerde bulundu ki, ben komşuyu, komşuya vâris yapacak zannettim."**

Ebû Bekr eş-Şebihî (r.a.) buyurdu ki:

"Diğer insanlar yemek ve içmekle kuvvetli olurlar. Arifler ise, ma'rifetleri ile kuvvetli olurlar,"

"Haramlardan kaçınan, takva sahibi sâlih kimseleri üzmemen, güzel ahlak olarak sana kafidir."

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-125

2) Tabakât-üş-şâfiyye sh-505

3) Nefehât-ül-üns sh-239

EBÛ BEKR EVDENÎ (Muhammed bin Abdullah):

Hadîs ve Şâfiî fıkıh âlimi. Ebû Bekr künyesi olup, ismi Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin Basîr bin Varaka'dır. Buhara yakınlarında, Evden (veya Üden) köyünde doğdu. Bundan dolayı Evdenî (Üdenî) ve Buhârî nisbet edildi. 385 (m. 995) yılında vefât etti. Kelabaz'da defn edildi.

Ebû Bekr Evdenî, öncelikle Buhara ve Maverâünnehr bölgesi âlimlerinden ders aldı. Ebû'l-Fadl Ya'kub bin Yusuf Asımî, Heysem bin Küleyb Şâsî, Abdülmü'min bin Halef Nesefî, Muhammed bin Sâbî Buhârî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Buhara ve Maverâünnehr'de Şâfiî ulemasının ilim öğrendikleri bir kaynak oldu. Ebû Bekr Evdenî, vaktini ilim öğrenmek, öğrendiklerini Allahü teâlânın kullarına öğretmekle geçirirdi. Harama düşerim korkusuyla şüphelileri terk eder, hatta mübahların çoğunu da yapmazdı. Günahlarına ağlaması, Allahü teâlâdan çok korkması, O'nun rahmetine olan güveni ve tevekkülü ile meşhûrdu.

Hadîs ilminde sika (güvenilir) olduğu bildirilen bu mübârek zatın, talebe olmak isteyen herkese kapısı açıktı. O kapıdan, ancak nasîbi olanlar girebildi. Talebeleri arasına girenlerden, birçok âlim yetişti. Bu âlimlerden Ebû Abdullah Halîmî, Muhammed bin Ahmed bin Güncar ve Ca'fer-ül-Müstagirî meşhûr oldu. Yıllarca din-i İslâm'ın yayılması için çalıştılar. Mübârek hocalarından almış oldukları ilmi yaymak ve Allahü teâlânın kullarını Cehennem ateşinden kurtarmak için gayret ettiler.

Talebelerinden Hakim Nişâbûrî; "Ebû Bekr Evdenî, Nişâbûr'a geldi. Hac dönüşünde tekrar gelip, uzun zaman bizimle beraber kaldı. O fıkıh âlimlerinin, günahlardan en çok sakınanı, ibadet ve günahlara tövbe etmekte en ileri gelenlerindendi" demektedir.

İlim meclislerinde faiz mes'elesi üzerinde çok durur, faizin harâm olduğunu bildirirdi. Bilhassa aynı cinsten olan şeylerin, aynı miktarlarının satışında, ya'ni mislin, misliyle satışında, mutlaka fâiz olduğunu söyler, bundan kurtulmak için İslâmiyetin bildirdiği alış-veriş bilgilerinin ehlinde öğrenilmesi gerektiğini anlatırdı.

1) Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-182

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh-209

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-118

EBÛ BEKR-İ DÜKKÎ:

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Davûd ed-Dînûrî olup, künyesi Ebû Bekr-i Dükkî'dir. Aslen Dînûrlu olup, Bağdâd'da ikamet ederdi. Sonra Şam'a intikal edip, orada yerleşti. 350 (m. 961) den sonra, 100 yaşını geçmiş olarak Şam'da vefât etti. Vefât târihi kat'î olarak bilinmemekle beraber, 355, 359, 360, 363 veya 395 olduğu rivâyet edilmiştir. Cüneyd-i Bağdâdî'yi görmüştür. Ebû Ali Rodbârî'nin akranıdır. Ebû Abdullah bin Cellâ'nın sohbetlerine devam edip, kendisinden ilim ve feyz aldı. Ayrıca Ebû Bekr ez-Zekkâk el-Kebîr, Ebû Bekr el-Misrî ve diğer ba'zı büyük zatların sohbetinde bulundu. Dinin emirlerine uymak bakımından, zamanındakilerin en gayretlisiydi. Sohbeti, insanlara dünyayı unutturup,

harâm ve günahların zehir olduğunu hissettirmesi bakımından, yolunu şaşırmış olanlara Allahü teâlânın gönderdiği bir ni'met sofrasıydı.

Kendisine, fakîrlik ve tasavvuf hakkında soruldu. Cevabında; "Fakîrlik, tasavvuf hallerinden bir haldir" buyurdu. Tasavvuf yolunda bulunanın alameti nedir?" diye sordular. "Her hal-ü karda, en faideli olan şey ile meşgul olmak ve kötülüklerden uzak durmaktır" buyurdu.

Kendisinden sordular; "Kiminle dost olalım?" Cevabında "Senin her halini bilen, kendisinden emin olduğun, kendisinden bir şeyi saklamak lüzûmunu duymadığın, aranızda hiçbir şeyin saklı bulunmadığı kimse ile dost ol" buyurdu.

Ebû Bekr-i Dükkî (r.a.) buyurdu ki:

"Allahü teâlâyâ yakın olmanın alameti, insanı Allahü teâlâdan uzaklaştıran her şeyden uzak olmaktır."

"Nice sevinçler vardır ki, sonları kederdir. Nice hüznler vardır ki, onların da sonu kurtuluştur."

"Mi'de, yenilen şeylerin toplandığı yerdir. Eğer oraya helâl lokma koyarsan, a'zâlardan sâlih amel-ler meydana gelir. Şüpheli lokma koyarsan, a'zâlar, Allah yolunda amel etmekte şüpheyne düşerler. Eğer, harâm lokma koyarsan, o lokma seninle Allahü teâlâ arasında bir perde olur ki, bu yolda yürümen mümkün olmaz."

"İhlâs odur ki; insanın zâhirî, bâtinî, durması, hareket etmesi, nefes alıp vermesi, ya'nî her hali Allahü teâlâ için olmalıdır. Nefsin, hevânın payı bulunmamalı, hiçbir hareket, bir mahlûk için olmamalıdır."

"Bir kalbde Allahü teâlâyâ kavuşmak arzusu doğar, bu aşkla yanarsa, beşeriyet kötülükleri o kalbden ayrılır."

"Allahü teâlâyı tanıyan kimse O'ndan ümidini kesmez ve hep O'na iltica eder. O'nu unutan kimse de, mahlûklara iltica eder. Nefsinin kötülüklerini tanıyan kimse, hiçbir amelinin beğenmez, güzel ve kusursuz bilmez. Hep kendini kusurlu bilir. Mü'min hata yapmaz. Gaflet ile bir hata yaparsa, hemen hatasını düşünür üzülür ve derhal tövbe istiğfar eder."

"Ma'rifet ehli, Allahü teâlâyı tanımakla hayattadırlar ve hakikî hayat da, onların yaşadıkları hayattır. Allahü teâlâyı tanımayanlar diri sayılmazlar. Onlar ölü gibidir."

1) *Târih-i Bağdâd cild-5, sh-266*

2) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-119*

3) *Nefehât-ül-üns sh-236*

4) *Risâle-i Kuşeyrî sh-169*

5) *Tabakât-üş-şâfiyye sh-448*

EBÛ BEKR-İ EBHERÎ:

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Tâhir bin Hatim et-Tâî olup, künyesi Ebû Bekr'dir. Cebel âlimlerinden olan Ebû Bekr-i Ebherî, Yûsuf bin el-Hüseyin er-Râzî'nin sohbetlerinde bulunmuş ve ondan ilim öğrenmiştir. Ebû Bekr-i Şiblî'nin akranları Ebû Bekr-i Ebherî, Ebû Muzaffer Kirmasânî'nin arkadaşı idi. Haram ve şüphelilerden çok sakınan büyük bir âlimdi. Hadîs ilmi ile uğraşmış ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ebû Bekr-i Ebherî 330 (m. 941) senesinde vefât etmiştir.

Mahleb bin Ahmed el-Mısırî; "Bir çok evliyânın sohbetinde bulundum. Hiçbirinin sohbeti bana Ebû Bekr-i Ebherî'nin sohbeti kadar faydalı olmadı" diyerek, onun sohbetlerini övmüştür. Ebû Bekr-i Ebherî, ilim öğreten hocaya çok önem ve değer verirdi. Ona göre hoca, talebesine ana ve babasından daha kıymetli ve değerli şeyler vermiştir. Ona, "İnsan nasıl oluyor da hocasının emirlerine, anne ve babasınınkinden daha fazla uyuyor?" şeklinde bir soru sorulunca şöyle cevap vermiştir. "Ana ve baba, insanoğlunun fânî hayatının sebebidir. Hocası ise, onun baki hayatının sebebidir."

Şöyle anlatılır: "Birgün Ebû Bekr-i Ebherî çarşıda dolaşırken, bir manifaturacı dükkanının önünden geçti. Manifaturacının oğlu, Ebû Bekr-i Ebherî'nin sohbetine katılanlardan birisi idi. O genç, Ebû Bekr-i Ebherî'yi görünce, dükkanı bırakıp onun peşinden gitti. Manifaturacı, dükkana gelip oğlunu göremeyince Çok kızdı ve hemen onların arkasından gidip oğlunu kolundan tuttu ve ona eziyet ederek, alıp dükkana getirdi. Bu hadîse Ebû Bekr-i Ebherî hazretlerini çok üzdü. Sabah olunca manifaturacının kapısına, yanına cariyesini alarak geldi. Manifaturacıyı dışarı çağırdı ve ona: "Dün geceyi çok huzursuz geçirdim. Dünyalık olarak sadece şu cariyem var. Şayet dün seni incittiğimden dolayı kabul edersen, bunu sana verdim gitti. Yok eğer kabul etmezsen azad ettim gitti" dedi. Manifaturacı hemen af dileyerek: "Olacak şey değil. Günahı ben işledim. Fakat sen özür diliyorsun" dedi. Bunun üzerine Ebû Bekr-i Ebherî: "Doğ-

rusu günahı sen işledin, fakat elemi bana erişti ve beni üzdü” dedi. Bundan sonra manifaturacı yaptığına pişman oldu ve tövbe etti. Ebû Bekr-i Ebherî'nin sohbetlerini hiç kaçırmadı.

Ebû Bekr-i Ebherî'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **“Ne mutlu nefsini kötületene ve kazancını helâl yoldan temin edene, iç hâli güzel, dışı da kerîm olana ve insanlara da kötülük yapmıyana, Ne mutlu ilmi ile amel edene, malının fazlasını dağıtana ve sözünün fazlasını tutan kimseye”** buyurdular.

Ebû Bekr-i Ebherî buyurdu ki: “Din kardeşini Allah için seven, onun dünyaya dalmasına mani olur.”

“Allahü teâlâ, Peygamber efendimize (s.a.v.) vefâtından sonra ümmeti arasında vuku bulacak ayrılıkları ve başlarına gelecek musîbetleri bildirdi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bunu hatırladıkça üzüldü. Bunun için, ümmetinin Allahü teâlâ tarafından bağışlanmasını isterdi.”

“Başa gelen kötülüklerde üç iyilik vardır. Bunlar Tathîr; büyük günahlardan temizliktir. Tekfîr; küçük günahlara keffarettir. Tezkîr; sıkıntılara dalıp, sâlih olan büyük zatları hatırlamaktır.”

“Her sınıfın bir himmeti vardır. Sâlihlerin himmeti; Allahü teâlâyâ isyân etmeden, O'nun râzı olduğu işleri yapmaktır. Âlimlerin himmeti; sevabın artmasına gayrettir. Ariflerin himmeti; kalblerinde Allahü teâlânın büyüklüğünü bulundurmaktır.”

“Kötü kimselerin iyilere ihtiyacı, her iki zümrenin hayrınadır. İyi kimselerin kötülere ihtiyacı, her iki zümrenin zararınadır.”

Birgün bir cenâzede bulunurken, yakınlarının cenâzeye çok ağlamaları üzerine şu şiiri söyledi:

*Kendini unutmuş bir halde,
Ağlıyor ölünün haline.
Ölünün yakınlarının mevtaya,
Az ta'ziyede bulunduklarını ediyor iddia.
Olsaydı o, akıl, fikir, fitnat sâhibi,
Ağlardı kendi bulunduğu hâle.*

- 1) Tabakât-üs-sûfiyye sh-391
- 2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-351
- 3) Risâle-i Kuşeyrî sh-11
- 4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-112
- 5) Nefehât-ül-üns sh-264

EBÛ BEKR KETTÂNÎ:

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi, Ebû Bekr olup adı Muhammed bin Ali bin Ca'fer Bağdâdî el-Kettânî'dir. Aslen Bağdâdî olup, ömrünün büyük bir kısmını Mekke'de geçirmiştir. Ebû Bekr Kettânî, Cüneyd-i Bağdâdî'nin talebesidir. Ebû Sa'îd-i Harrâz, Abbas bin Mühtedî, Amr el-Mekkî, Ebû'l-Hüseyn Nûrî gibi âlimlerin sohbetinde bulundu. 322 (m. 933) senesinde Mekke'de vefât etti.

Ebû Bekr Kettânî vera', takvâ, zühd ve ma'rifette son derece ileri olup, Hicaz âlimlerinin büyüklelerinden idi. Mücâhede ve riyâzette gerçekten ileride ve çeşitli ilimlerde kamil olup, özellikle hakikat ve ma'rifet ilimlerinde pek derin idi. Kendisine Harem'in kandili derlerdi. Sabaha kadar namaz kılar, Kur'ân-ı kerîmi hatim ederdi. Kâ'be'de otuz sene, altın oluğun altında ibadet etti. Bu zaman zarfı içinde, yirmidört saatte bir defa abdestini tazelerdi. Tavaf yaparken, Kur'ân-ı kerîmi onikibin defa hatim etmiştir. Ona, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) rû'yâsında gördüğü için, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) talebesi derlerdi. Peygamberimizi rû'yâda hangi gece göreceğini bilirdi. Kendisine sorulan sorulardan bazılarını, rû'yada Resûlullah'a arz eder, cevaplarını alırdı. Ebû Bekr Kettânî, bir rû'yâsını şöyle anlatır: “Bir gece rû'yâmda sevgili Peygamberimizi gördüm. O'na (s.a.v.), “Kalbimdeki hevânın (nefsin istek ve arzularının) ölmesi için nasıl duâ edeyim?” diye sordum. Buyurdular ki: “Hergün kırk kere hulûs-u niyetle “Yâ Hayyû, ya kayyûm, ya lâ ilâhe illâ ente es'elûke en tuhyiye kalbî bi-nûri ma'rifetike ebeden” dersin, kalbindeki hevâ kaybolur.”

“Emîr-ül-mü'minîn Hz. Ali'ye karşı, bende biraz soğukluk vardı. Bunun sebebi de; Resûlullah efendimiz (s.a.v.) “Ali'den başka yiğit yoktur” buyurmuşlardır. Gerçi Hz. Ali (r.a.) hak üzere idi. Fakat halifelîği Hz. Muâviye'ye bırakıp çekilseydi, bunca kan dökülmezdi. Asıl yiğitlik budur” diyordum. Kendisi şöyle anlatır: Safâ ile Merve arasında bir evim vardı. Resûlullah (s.a.v.) efendimizi rû'yamda gördüm. Eshâbıyla birlikte oturuyorlardı. Beni yanlarına çağırıp. Hz. Ebû Bekr'e işâret ederek, “Bu kimdir?” buyurdu. Ben “Hz. Ebû Bekr'dir” dedim. Sonra Hz. Ömer'e işâret ederek, “Bu kimdir?” buyurdu. “Hz. Ömer'dir” dedim. Sonra Hz. Osman'a işâret ederek, “Bu kimdir?” buyurdu. Ben de “Hz. Osman'dır” dedim. Sonra Hz. Ali'yi işâret ederek “Bu, kimdir?” buyurunca, ona karşı kalbimde olan kırgınlık sebebiyle utan-

dım. Peygamber efendimiz (s.a.v.), beni Hz. Ali ile kardeş yaptılar. Sonra kucaklaştık ve Eshâb-ı kirâm dağıldılar. Hz. Ali ile başbaşa kaldık. Bana “Ebû Kubeys dağına çıkalım” deyince kabul edip, bu dağın tepesine çıkıp, oradan Mekke’yi seyretmeye başladık. Uyandığım zaman, kendimi bu dağın başında buldum. Bu rû’yâdan sonra Hz. Ali ve Hz. Muâviye’nin kıymetini daha iyi anladım.

Yine kendisi anlatır: “Birgün başım ağrıyordu. Rû’yamda Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördüm. Bana, “Şu duâyı (Allahümme bi subûte ir-rubûbiyyeti ve ta’zîm-is-samadiyyeti ve bi satavât-il ilahiyyeti ve bi-kıdem-il-ceberrûtiyyeti bi-kudret-il-vahdâniyyeti) bir kağıda yaz, başına koy” buyurdu. Ben buyurulanı yaptım. Allahü teâlânın izniyle başımın ağrısı geçti.”

Kettânî (r.a.) söyle anlatıyor: “Bir kerre rû’yamda çok güzel bir genç gördüm. “Sen kimsin?” diye sordum. “Takvâyım” dedi. “Nerede ikamet edersin?” dedim. “Dertlilerin kalbinde” dedi. Sonra diğer tarafa baktığımda, çirkin, siyah bir kocakarı gördüm. “Sen kimsin?” dedim. Ben kahkaha, zevk ve keyfim” dedi. “Nerede ikamet edersin?” dedim. “Çok gülenlerin kalbinde” dedi. Uyandıktan sonra hiçbir zaman kahkaha ile gülmemeye niyet ettim.”

Şöyle anlatır: “Biri benim sohbetime devam ederdi. Ama onun sohbetimde bulunması bana ağır geliyordu. “**Hediyeleşiniz, sevişirsiniz**” hadîs-i şerîfine uyararak ona hediye verdim. Yine kalbimdeki duygu gitmedi. Nihayet bu zâtı evime götürdüm, “Ayağını yüzüme bas dedim, ama basmadı, ısrar ederek ayağını yüzüme bastırdım. Kırgınlık gidip, kalbime sevgi yerleşene kadar ayağını yüzümden kaldırtmadım.”

Birgün üzerinde ridâsı (paltosu) bulunan nûranî yüzlü bir zât, Benî Şeybe kapısından heybetli bir şekilde içeri girdi. Başını önüne eğmiş duran Kettânî’nin (r.a.) yanına gelip selâm verdi. Ve sonra, “Ey imam! Makam-ı İbrâhîme neden gidip de, kısa senedlerle hadîs nakleden hocalardan hadîs dinlemiyorsun?” dedi. Bunun üzerine Kettânî doğrularak, “O, kimden hadîs rivâyet ediyor?” diye sordu. İhtiyar zât, “Ma’mer’den, Zührî’den, Ebû Hüreyre’den ve Resûlullahın senediyle Abdullah’dan” dedi. Kettânî “Sen uzun senedli olarak bahsettin. Onların isnadla bahsettiği hadîsi, ben şurada isnadsız olarak dinliyorum” dedi. “Kimden dinliyorsun?” Kettânî “Haddesenî kalbî an Rabbî’den, ya’nî kalbim, sözü yüce olan Allahü teâlâdan dinlemektedir” dedi. İhtiyar zât: “Peki bu sözün senedi nedir?” diye sordu. Kettânî “Delil sudur ki, “Sen Hızır aleyhisselâmsın” dedi. O zaman Hızır (a.s.) dedi ki: “Ebû Bekr Kettânî’yi görne kadar, Allahü teâlânın velîlerinden tanımadığım yoktur sanırdım. Kettânî ise beni tanıdı ama, ben onu tanıyamadım. Anladım ki, Allahü teâlânın beni tanıyan, ama benim tanımadığım bir çok dostları vardır.”

Bir zât şöyle anlatır: Bir zaman, helal yoldan elime yirmi dirhem gümüş para geçti. Kettânî’nin huzuruna vardım ve bu parayı seccadesinin bir kenarına koydum. Ve ihtiyaçlarına bu parayı sarf edersin dedim. Bana söyle bir göz ucuyla bakarak, “Ben, içinde bulunduğum şu hâli, elimde bulunan herşeyi vermekle kazandım. Sen ise, dünya mail vererek, kazandıklarını kaybettirmek istiyorsun” dedi ve kalkıp seccâdesini silkeledi ve oradan gitti. Ben dağılan gümüş paraları yerden toplarken, “Onun yüksekliği kadar yüksek, benim de aşağılığım kadar aşağılık aslâ görmedim. O ne kadar yüksek, ben ne kadar aşağı” diye düşündüm.

Birgün Kettânî, namaz kılariken bir hırsız geldi. Kettânî’nin omuzundaki elbisesini aldı ve satmak için pazara götürdü, ama eli derhal kurudu. Ona, “Senin yapacağın iş, buna alıp tekrar sahibine verip, onun duâsını almandır. Senin için duâ etsin de, Allahü teâlâ senin elini iyi yapsın” dediler. Bunun üzerine hırsız geri geldiğinde, Kettânî hala namazda idi. Aldığı elbiseyi Kettânî’nin omuzuna koydu ve namazım bitirene kadar oradan ayrılmadı. Namazını bitirince ayaklarına kapanarak yalvardı ve halini anlattı. O zaman Kettânî “Allaha yemîn ederim ki, elbisemin ne götürülmesinden, ne de getirilmesinden haberim var” dedi ve ekledi. “Allahım! O, onu götürmüş ve getirmiş, sen de ondan aldığını geri ver” diye duâ edince, hemen hırsızın eli iyi oldu.”

Kettânî anlatıyor: Birgün yanıma ağlayarak bir fakîr geldi ve şöyle söylüyordu: “On günden beri karnım aç, arkadaşşımdan birine karnım aç diye, yakınmışım. Sonra pazara gitmişim. Yolda bulduğum (Allah tarafından gönderilen) bir dirhem üzerinde şöyle yazıyordu: “Hak teâlâ aç olduğunu bilmiyor mu ki, ona bu şikâyetle bulunuyorsun.”

Kettânî saçlı ve sakallı bir zata baktı ve onun için “Gençliğinde Allahü teâlânın emrini zâyî edip de, yaşlılığında da Allahü teâlânın onu zayı ettiği kimsedir”

Ölümü yaklaştığı zaman Kettânî’ye “Hayatta iken ne durumda idin ki, bu makâma ulaştın?” diye sordular. “Şâyet ecelim yaklaşmamış olsaydı söylemezdim” dedi ve devam etti. “Kırk yıl kalbin bekçisi oldum. Allahü teâlâdan başka her şeyi kalbden uzaklaştırdım. Nihayet kalb, Allahü teâlâdan başkasını bilmez

Ebû Bekr Kettânî (r.a.) buyurdu ki: “İbâdet yetmişiki bölümdür. Onların yetmişbiri Allahü teâlâdan hayâ etmek, diğer kalanı da bütün iyiliklerdir.”

“Bedeninle dünyada, kalbinle ahirette ol.”

“Aklı fikri Allahü teâlâ olanı, yolundan hiçbir şey alıkoyamaz, varlık sözünün azı ve çoğu onu esir etmez.”

“Gâfiller Allahü teâlânın hilmi, zâkirler Allahü teâlânın rahmeti, ârifler cenâb-ı Hakkın lütfu, sâdıklar ise, Hak teâlânın yakınlığı içinde yaşarlar.”

“Allahü teâlânın yarattığı şeylere dalıp avunmak, kula bir cezadır. Dünyayı ve dünyayı sevenlere yakın durmak, onlara güvenmek ise felâkettir.”

“Allah için elde edilen ilim ve bu uğurda sarf edilen gayret, ibadetlerin en mükemmelidir.”

“Nefsin arzuları, şeytanın taktığı bir yulardır. Kim, şeytanın o yularına takılırsa, doğruca onun yanına gider ve ona köle olur.”

“Hırsını satarak, onun parası ile kanâat satın alan kimse, izzet ve mürüvvetle zafere ulaşır.”

“Ya görüldüğün gibi ol veya olduğun gibi görün.”

“Zâhid; nefsi istediği halde dünyâdan yoz çeviren, Resûlullahın (s.a.v.) yolunda ve izinde yürüyen, gayesi âhiret olan, cömert olup, Rabbine yönelendir.”

“Allahü teâlânın, arşın altında sâba isimli bir rüzgarı vardır. Bu rüzgar seher vakti eser ve seher vakti gönülden tövbe ve istiğfâr edenlerin hallerini Allahü teâlâyâ götürür.”

“İstiğfar, tövbedir. Tövbe, şu altı şeyi ihtivâ eder Yaptığına pişman olmak. Bir daha günah işlemeyeceğine azm etmek. Kaçırdığı farzları yerine getirmek. Üzerinde olan hakları sahiblerine vermek. Haramdan hâsıl olan vücuddaki fazlalıkları atmak. Bedene, günahın tadını tattığı gibi, ibâdet zevkini tattırmak.”

“Zâhid; hiçbir şeye sahip olmayan ve sahip olmadığına memnun olan, ama alışıp çabalamaktan bir an bile geri durmayan, sabırla zorluklara katlanıp buna râzı olan ve ölene kadar bu hal üzere hareket eden kişidir.”

“Allahü teâlâ, bir mü'min kulunun dilini özür dilemek için açtığı zaman, peşinden de af ve mağfiret kapısını açar.”

“Tasavvuf, güzel ahlakıdır. Kimin ahlaki güzel ise, tasavvuf bakımından ileridir..”

“İslâm dîni şu üç esas üzerine kurulmuştur. Hak, adalet ve sıdk. Hak uzuvlar-da, adalet gönüllerde ve sıdk akıldadır.”

“Takva sahibi; nefsinin isteklerine uymayan, İslâmiyetin emirlerine tam uyan, yakîn ile huzur bulan, tevekkül direğine dayanan kimsedir.”

“Yakînin en faidelisi, Hak teâlâyı büyük görmek, O'ndan başkasını küçük görmek, korku ve ümidi kalbinde bir arada tutmaktır.”

“Tövbe; kötü şeylerden tamamen uzaklaşmak, Allahü teâlânın emirlerine yönelmek, sıkıntılara göğüs germek, nefsin arzularına karşı koymak, sıkıntılara sabır etmek, doğru yola kavuşmak, Allahü teâlânın dostluğuna ve yardımına mazhar olmaktır..”

Allahü teâlânın bu ümmete ikrâm ettiği kerâmetlerden birisi, bu ümmet arasında nükabâ, nücebâ, bûdelâ, ahyâr, amed, gavs vardır. Bu husûsta Ebû Bekr Kettânî şöyle buyurdular.

“Nükabâ üçyüz kişidir. Nücebâ yetmiş kişidir. Bûdelâ kırk kişidir. Ahyâr yedi kişidir. Amed dörttür. Gavs birdir. İnsanlara birşey lâzım olsa, önce nükabâ duâ eder. Kabul olmazsa, nücebâ duâ eder. Yine kabûl olmazsa ebdâl, daha sonra ahyâr, sonra amed duâ ederler. Kabul olmazsa, gavs duâ eder. Bunun duâsı elbet kabul olur.”

1) *Târîh-i Bağdâd cild-3, sh-74*

2) *Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh-104*

3) *Tezkiret-ül-evliyâ sh-302*

4) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-110*

5) *Kıyâmet ve Âhiret sh-162*

6) *Risâle-i Kuşeyrî sh-172*

7) *Nefehât-ül-üns sh-226'*

EBÛ BEKR-İ NAKKÂŞ:

Hadîs ve tefsîr âlimi. Aslen Musullu olup, 266 (m. 879)'da Bağdâd'da doğdu ve orada yetişti. Künyesi, Ebû Bekr olup, ismi, Muhammed bin Hasen bin Muhammed bin Zeyd en-Nakkâş'dır. Gençliğinde tavan ve duvarları boyadığı, nakış işlediği için “Nakkâş” denildi. Ebû Bekr-i Nakkâş ismi ile tanındı. 351

(m. 952) yılında vefât etti. İlim öğrenmek için doğuda ve batıda birçok yeri dolaştı. Mısır'dan, Maveraünnehr'e kadar olan yerlerdeki ilim merkezlerine; Kûfe, Basra, Mekke-i mükerre, Mısır, Şam, Cezîre, Mûsul, Cibâl ve Horasan'a gitti.

Buralarda meşhûr âlimlerin derslerinde ve sohbetlerinde bulundu. Muhammed bin Ali Saig, İshâk bin Süneyn Huttulî, Ebû Muslim Keccî, İbrâhîm bin Zâhir Havânî, Muhammed bin Abdullah bin Süleymân Hazermî, Ahmed bin Muhammed bin Reşîd bin Mısırî, Hasen bin Süfyân ve daha birçok âlimden ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîm kırâatında ileri bir seviyeye yükselen Ebû Bekr-i Nakkâş, Hârûn bin Mûsâ Ahfeş, İbn-i Ebî Mihrân ve daha başka âlimlerden Kur'ân-ı kerîmin kırâatını öğrendi. Zamanında kırâat ve tefsîr ilminde Irak'ın en büyük âlimi oldu. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek hadîs ilminde hâfız oldu. Günahlardan çok sakınır, harâma düşmek korkusundan şüpheli olan şeyleri terk ettiği gibi, mübahların da birçoğunu terk ederdi. Sözü doğru, anlayışı çok, ilmi bol, ma'rifeti geniş bir zâttı. Çok kitap yazdı. Kitaplarla dolu bir evi vardı.

Kendisinden, birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ebû Bekr bin Mücâhid, Ca'fer bin Muhammed Huldî, Dare Kutnî, İbn-i Şahin, Ebû Ahmed Ferâdî, Ebû Ali bin Sazan ve daha pekçok âlim bunlar arasındaydı. Kırâat ilminde Ebû Bekr Ahmed bin Hüseyin bin Mihrân ve Ebû Hüseyin Hammanî'yi yetiştirdi. Değişik kırâat usûllerini onlara öğretti. Bit hassa hocası Ahfeş'ten öğrendiği İbn-i Âmir'in kırâatini ta'lîm ettirdi. Talebeleri de Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için, hocalarından aldıkları ilimleri insanlara öğretmeye gayret ettiler.

Ebûl-Hasen İbn-i Fadl-ı Kattân anlatır: "Ebû Bekr-i Nakkâş, ölüm döşeğinde iken yanında idim. Vefât etmeden önce üç defa yüksek sesle, Saffât sûresi altmışbirinci âyet-i kerîmesi olan, **"Amel edenler, böyle ni'mete kavuşmak için amel etsinler"** diyerek, rûhunu teslim etti."

Ebû Bekr-i Nakkâş'ın bu hadîs-i şerîf şöyledir: Abdullah bin Abbâs (r.a.) şöyle anlattı: "Ben Resûlullah efendimizin huzurunda bulunuyordum. Resûlullahın mübârek kucağının sol tarafında Mısırlı mübârek zevcesi Mâriye'den olan oğlu İbrâhîm, sağ tarafında ise, torunu Hz. Hüseyin var idi. Bir kere birini, bir kere diğerini seviyordu. Bu sırada Cebrâil (a.s.) teşrîf edip, vahiy getirdi. Sonra oradan ayrıldı. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz: **"Bana Cebrâil (a.s.) geldi. "Yâ Muhammed! Rabbin sana selâm ediyor. Senin için oğlun İbrâhîm ile, torunun Hüseyin cem (ikisi beraber) olmiyacak, ikisinden birini, diğerine karşılık fedâ et (ikisinden birisini tercih et) diye buyuruyor"** dedi. Sonra Resûlullah (s.a.v.) oğlu İbrâhîm'e bakıp ağladılar. Hz. Hüseyin'e bakıp, yine ağladılar. Sonra: **"İbrâhîm olduğu zaman ona benden başka üzülen olmaz. Hüseyin annesi Fâtîma, babası amcamın oğlu Ali'dir. O ölürse, kızım Fâtîma ve amcamın oğlu üzülecekler. Onlar üzüleceğine ben üzülrüm. Ey Cebrâil! İbrâhîm'in ruhunu al! Onun için İbrâhîmi fedâ ettim"** buyurdu. Üç gün sonra Resûlullahın (s.a.v.) oğlu İbrâhîm'in ruhu alındı. Resûlullah efendimiz, Hz. Hüseyin'i, kendisine doğru gelirken görünce, onu öptü, bağrına bastı.

Pek çok kıymetli kitap yazan Ebû Bekr-i Nakkâş'ın eserlerinden bazıları şunlardır: Tefsîr ilminde "Şifâ-üs-sudûr", Kur'ân-ı kerîm ve ma'nalarına dair "el-Muvaddah" ve "el-İşâret", ayrıca, Sıdk-ul-akl, el-Menâsik, Ahbâr-ul-kıyas, Zemm-ül-hased, Delâil-ün-Nübüvve ve Kur'ân-ı kerîm âlimleri hakkında üç değişik tabakattan meydana gelen "el-Mu'cem-ül-kebîr" adlı eserler de, ona aittir.

- 1) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh-298
- 2) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh-201
- 3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh-214
- 4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-908
- 5) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh-29
- 6) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-8, 9
- 7) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh-81, 82
- 8) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh-131
- 9) Tabakât-üs-şâfiyye cild-3, sh-145
- 10) Mîzân-ul-i'tidâl cild-3, sh-520!

EBÛ BEKR-İ SÛSÎ:

Şam'da bulunan evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin İbrâhîm es-Sûsî, es-Sûfî olup, künyesi Ebû Bekr'dir. Şam yakınlarında bulunan Remle kasabasında otururdu. 386 (m. 996)'da Şam'da vefât etti. Üstâd-ı Ammû, Ahmed-i Kûfânî ve başka zâtlarla görüşüp sohbet etti.

Birgün, va'z verdiği meclisine bir genç geldi. Sarhoş olup, kendinden geçmiş haldeydi. Bir köşeye yığılıp kaldı. Ebû Bekr-i Sûsî (r.a.) o gencin bir beze sarılmasını ve kendi hâline bırakılmasını emretti. Genç sabaha doğru kendisine geldi. "Bu ne hâldir? Ben buraya nasıl geldim? Beni bu beze kim sardı?" gibi, hayret ifâde eden sözler söyledi. Talebelerden bir tânesi o gencin yanına yaklaştı ve akşamki olanları anlattı. Kendisine, yapılan bu şefkatli ve merhametli muâmeleyi anlayan genç, bir anda değişti. Ön-

ceki hâline tövbe etti. Ebû Bekr-i Sûsî hazretlerinin sâdık talebelerinden oldu. Hocasının sohbetlerinde kısa zamanda yetişip, talebelerin en üstünlerinden oldu. Hocası vefât ettiği zaman, onun yerine geçti. Talebelere ders verip, onları yetiştirdi.

1) Nefehât-ül-üns sh-241

EBÛ BEKR-İ ŞİBLÎ:

Büyük evliyâdan. Adı Ca'fer bin Yunus olup, künyesi Ebû Bekr'dir. 247 (m. 861) senesinde Samarra'da doğdu. Bağdâd'a gelip, buraya yerleşti. Cüneyd-i Bağdâdî'nin talebesidir. Aynı zamanda Mâlikî mezhebinin fıkıh âlimlerinden olup, İmâm-ı Mâlik'in Muvatta'sını ezbere bilirdi. Zamanının bir tanesi olan Ebû Bekr-i Şiblî 334 (m. 945) senesinin Zilhicce ayında vefât etti.

Ebû Bekr-i Şiblî, takvâ sâhiblerinin tâcî, birçok riyâzetleri ve kerâmetleri ile evliyânın reisi, akıl âleminin mes'elesi idi. Pekçok âlimden hadîs-i şerîf dinlemiş ve nakletmiştir. Öğrenmek hususundaki siddetli arzusu dinmek ve tükenmek bilmezdi. Ebû Bekr-i Şiblî'den, Ebû'l-Fadl Abdülvâhid Temîmî, Ali Acemî, Ebû Hasen-i Hudrî, Ebû'l-Hasen Mesnî, Ebû Zer Râzî, Ya'kûb Seyyid, Ebû Sehl Muhammed bin Süleymân ve birçok âlim ders almış ve ilim öğrenmiştir.

Ebû Bekr-i Şiblî hazretlerini Cüneyd-i Bağdâdî (r.a.) çok sever, ziyade önem verirdi. Onun için: "Her kavmin bir tâcî vardır. Bu kavmin tâcî da Şiblî'dir. Ebû Bekr-i Şiblî'ye, birbirinize baktığınız gözle bakmayın. O müstesnâ bir kimsedir" buyurdu.

Tasavvufa intisâb etmesine sebep olan hadîse şöyle anlatılır: Devamend emiri iken, Rey emiri ile Bağdâd'dan kendisine bir mektûb geldi. Bunun üzerine hemen Bağdâd'a halifenin yanına gitti. Halife kendisine hil'atler verdi. Geri döndükten sonra birgün, aksırdıktan sonra halifenin verdiği hil'atin kolu ile ağzını ve burnunu sildi. Bu durum derhal halifeye bildirildiğinde, o da hil'atin çıkarılması ve emîrlikten azl edilmesi emrini verdi. Bunun üzerine Ebû Bekr-i Şiblî kendi kendine, "Bir kulun hil'atini ve elbisesini mendil yerine kullanan bir kimse, eğer bu görevden alınırsa, acaba âlemlerin padişahı olan, Allahü teâlânın hil'atini mendil olarak kullanan kimse hangi muâmeleye müstehâk olur" diye düşündü. Hemen halifenin huzuruna varıp hiçbir vazife verilmemesini istedi. Halife sebebini sorunca, "Ey halife! Sen bir kul olduğun halde, kıymeti önemsiz olan bir hil'ate yapılan saygısızlığı hoş karşılamıyorsun, âlemlerin sultânı olan Allahü teâlânın ihsan etmiş olduğu ma'rifet ve muhabbet hil'atini, bir mahlukun hizmetinde mendil olarak kullanmamı hiç hoş karşılar mı?" dedi.

Halifenin huzûrundan ayrılıp, zamanın büyük âlimlerinden olan Hayrünnessâc hazretlerine gidecek, onun talebesi olmak istedi. Hayrünnessâc hazretleri; "Ey Şiblî! Sen, Hz. Cüneyd'in yakınlarındansın. Senin nasîbin ondadır." diyerek Cüneyd-i Bağdâdî hazretlerine gönderdi. Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri önce: "Git, çıra sat!" buyurdu. Bunun üzerine, bir sene çıra satıp tekrar huzurlarına çıktıklarında: "Daha düşüncelerinde dünyâyâ muhabbet var" buyurarak bir sene de başka bir iş verdiler. Bir sene sonra tekrar huzurlarına çıktığında: "Bir sene de burada hizmet et!" buyurdular. Bu hizmetten sonra hocası: "Şimdi halin nasıldır?" diye sordu. Şiblî hazretleri: "Artık kendimi insanlardan üstün tutmuyorum" dedi. Bunun üzerine Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri: "İşte şimdi kendini kurtardın" buyurdu. Daha sonra Cüneyd-i Bağdâdî hazretlerinin derslerine devam ederek, onun gözde talebelerinden oldu. Tasavvufta yüksek mertebelere kavuştu. Cüneyd-i Bağdâdî hazretlerinden sonra onun yerine geçip, yüzlerce talebe yetiştirdi.

Şiblî hazretleri buyurdu ki: "Dört yüz hocadan ders okudum. Bunlardan dürtbin hadîs-i şerîf öğrendim. Bütün bu hadîslerden bir tanesini seçip kendimi ona uydurdum, diğerlerini bıraktım. Çünkü, kurtuluşu ve ebedî se'âdete kavuşmayı bunda buldum ve bütün nasîhatleri hep bunun içinde gördüm. Seçtiğim hadîs-i şerîf sudun Peygamberimiz (s.a.v.) bir Sahâbîye buyuruyor ki: **"Dünyâ için, dünyâda kalacağın kadar çalış! Âhîret için, orada sonsuz kalacağına göre çalış! Allahü teâlâyâ muhtâc olduğun kadar itâat et! Cehenneme dayanabileceğin kadar günâh işle!"**

Şöyle anlatılır: "Şiblî hazretleri, Bağdâd çarşısında geziyordu. Manifaturacılarından birinin, bir muhasebeciye ihtiyacı vardı. Şiblî hazretlerini görünce, efendi buyurun oturun ve benim kumaşlarımın hesabını tutun deyip, Şiblî'ye birçok rakamlar söyledi. Bitirdiği zaman, ne kadar etti diye sordu. Şiblî, "Bir" buyurdu. Tüccâr, "Sen deli misin?" deyince Şiblî, "Sen yoksa bizi bilmiyor musun ki, hakîkat olan birdir, diğerleri ise mecâzdır, Allahü teâlâ, İhlâs sûresi birinci âyetinde **"Ey habîbim de ki, Altahü teâlâ birdir"** buyuruyor" dedi.

Talebelerinden biri şöyle anlatır: Ebû Bekr-i Şiblî hazretleri, talebesinden biriyle Dicle kenarında sohbet ederken, bu talebe yüksek sesle "Allah" diye bağırdı. Şiblî hazretleri onu kolundan tutup nehre atarak buyurdu ki: "Eğer bağırması ihlâs ile ise, Hak teâlâ onu Mûsa aleyhisselâmı kurtardığı gibi kurtarır. Yok, bunu riya için yaptıysa, Firavun'un boğulduğu gibi boğulur." Sohbeti devam ettiler, bir müddet sonra o talebe nehirden çıkıp geldi, yanımıza oturdu. Baktık ki, elbiseleri bile ıslanmamıştı.

Ebû Bekr-i Şiblî'yi sevmeyen ve sohbetlerine gitmek isteyenlere mani olan bir zat vardı. Birgün Ebû Bekr-i Şiblî'yi imtihan etmek için yanına gelerek, "Beş devenin zekatı nedir?" diye sordu. Ebû Bekr-i Şiblî cevap vermek istemedi ise de, o zatın ısrarı üzerine söyle dedi: "Şer'î ölçülere göre bir koyun, bu vacibdir. Fakat bizim gibiler için olan hüküm ise, hepsini vermektir." Bunun üzerine o zat, "Bu dediğinle kime uyuyorsun? İmâmın kim?" diye suâl edince, Ebû Bekr-i Şiblî hiç düşünmeden "Hz. Ebû Bekr. Ona uyuyorum. O evine gidip neyi varsa, Peygamber efendimize (s.a.v.) getirdi. Çocuklarına ne bıraktın? sorusuna "Allah ve Resûlünü" diye cevap verdi" dedi. O zat bu cevabı beğendi ve hiçbirşey söylemeden gitti. Bundan sonra da, Ebû Bekr-i Şiblî'nin sohbetine gidenlere mani olmadı.

Ebû Bekr-i Şiblî hazretleri birgün hastalanmıştı. Bunu duyan devrin hükümdârı, kendisine Nasranî (Hıristiyan) bir tabib gönderdi. Tabib, hastanın yanına girdiğinde söyle sordu: "Gönlün neyi istiyor?" Ebû Bekr-i Şiblî, "Gönlüm senin müslüman olmam istiyor" diye cevap verince tabib, "Eğer ben müslüman olursam, sen gerçekten hemen iyi olur, yataktan kalkar mısın?" diye sordu. Şiblî hazretleri; "Elbette iyi olur, yataktan kalkarım" diye cevaplayınca, tabib derhal müslüman oldu. Şiblî hazretlerinin hastalığından eser kalmadı. Birlikte el ele tutuşarak hükümdârın huzuruna gittiler. Hükümdar onları görünce söyle dedi. "Ben tabibi hastaya gönderdim sanıyordum. Meğer işin aslı öyle çıkmadı. Anladım ki hastayı tabibe göndermişim."

Şöyle anlatılır: "Birgün hacca giden sofîlere ayakkabı satın almak için, bir dirhem lazım oldu. Hıristiyan olan bir genç, "Beni de beraberinde hacca götürme şartıyla, sana bu bir dirhemi veririm" dedi. Ebû Bekr-i Şiblî bunun üzerine, "Ey Genç! Sen hac yapmaya ehil değilsin ki" deyince, genç "Sizin kervanınızda hiç yük merkebi bulunmaz mı? Bu sefer de beni yük merkebi yerine tutamaz mısınız?" dedi. Yol hazırlıkları tamamlanınca genç onlarla beraber yola çıktı. Ebû Bekr-i Şiblî "Ey Genç! Hâlin nasıldır?" diye sorduğunda, genç "Efendim! Sevincimden gözüme uyku girmiyor. Sizinle yolculuk yaptığım için çok memnûnum" dedi. Kafiye yolda giderken ne zaman konaklaşalar, o genç hemen yerleri süpürür, dikenleri temizlerdi. Sonunda ihram giyme yerine vardılar. Genç onlara bakıp, onlar gibi giyindi. Kâ'be-i şerîfe varınca Ebû Bekr-i Şiblî gence; "Üstünde zünnâr olduğu halde Kâ'be-i şerîfe girmene izin vermem" dedi. Bunun üzerine genç; şöyle söyledi: "Yâ Rabbi! Şiblî, senin evine girmeme izin vermiyeceğini söylüyor!" dedi. O anda hafiften bir ses: "Ey Şiblî! Onu Bağdâd'dan buraya biz getirdik. Onun kalbine aşk ateşini biz koyduk. Lütuf zinciriyle evimize kadar onu biz çektik. Ey dost olan genç, sen içeri gir!" dedi. Herkes Kâ'be'ye gidip tavaf ettikten sonra dışarı çıktılar. Fakat genç dışarı çıkmadı. Ebû Bekr-i Şiblî, "Ey Genç! Dışarı gel" diye seslendi. Bunun üzerine genç, "Ey Şiblî! O beni dışarı bırakmıyor. Ne kadar çabalasam kapısını bulamıyorum" dedi.

Şöyle anlatılır: Ebû Bekr-i Şiblî hazretleri birgün Ebû Bekr bin Mücâhid Mükre hazretlerinin bulunduğu mescide girince, İbn-i Mücâhid hemen ayağa kalktı. Daha sonra İbn-i Mücâhid hazretlerinin arkadaşları kendisine; "Sen niçin Vezir Ali bin İsâ için ayağa kalkmadın da, Şiblî için ayağa kalktın?" diye sordular. İbn-i Mücâhid cevaben şöyle dedi: "Ben Resûlullahın (s.a.v.) ta'zîm ettiği bir zât için ayağa kalkmıyayım mı? Ben Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yamda gördüm. Bana: "Ya Ebâ Bekr! Yarın sana Cennet ehlinden bir kişi gelecek? O geldiğinde, ona ikrâmda bulun! buyurdu. İki gece sonra yine Peygamber efendimizi tekrar rü'yâda gördüm. Bana: "Ya Eba Bekr! Allahü teâlâ, Cennet ehlinden olan kimseye ikrâm ettiğin gibi sana da ikrâm etti" buyurdu. Ben, "Yâ Resûlallah! Şiblî bu dereceyi nasıl elde etti?" diye sordum. Peygamber efendimiz (s.a.v.), "O, beş vakit namazını kılıp her namazın arkasından beni hatırlıyor ve meâlen, **And olsun size, içinizden bir Peygamber geldi. ki, zahmet çekmeniz onu incitir ve üzer. Size çok düşkündür. Mü'minlere çok merhâmetlidir. Onlara hayır diler**" (Tevbe-128) âyet-i kerîmesini okuyor. Bunu seksen seneden beri yapıyor" buyurdu. Ben bunu yapanı ta'zîm etmeyeyim mi?"

Kendisi şöyle anlatır: "Birgün kırık bir köprüden geçerken ayağım kaydı ve suya düştüm. Su epey derindi. Bu sırada yabancı bir elin beni kenara götürmek için uzandığını gördüm. Dikkatlice ona baktığımda, huzûrdan kovulan mel'ûn şeytan olduğunu gördüm. Ona, "Ey Me'lûn! Senin adaletin tekme atmaktır, el tutmak değildir. Böyle yapman neden icab ediyor?" diye sordum. Seytan "Ben tekme yemeğe müstehâk olan insanlara tekme atarım. Adem'le yaptığım kavgada bir yara almışım, yaram iki olmasın diye, diğer biriyle kavgaya girmem!" dedi.

Şöyle anlatılır: Ebû Bekr-i Şiblî birgün yolda giderken, buldukları bir ceviz için kavga eden iki çocuk gördü. Şibli hazretleri cevizi alıp onlara, "Sabredin bu cevizi size paylaştırayım" dedi. Sonra cevizi açınca, cevizin içi boş çıktı. Bu sırada şöyle bir ses duydu: "Eğer taksim yapan ve kısmet dağıtan biriysen, şimdi bunu da taksim etsene." Bunun üzerine Şiblî hazretleri, "Bütün bu kavga, içi boş bir ceviz için, taksim etmek ise bir hiç için imiş!" dedi.

Şöyle anlatılır: Bir bayram günü, bir takım yeni elbise giydi. Dışarı çıktığında gördü ki, insanlar hep yeni elbisesi olanlara selâm veriyordu. Eski giyinenlerle pek ilgilenen yoktu. Hemen eve geri dönüp, el-

bisesini çıkarıp attı. “Niçin böyle yaptın?” dediler. Bunun üzerine “İnsanların taptığı şeyi atmak istedim” dedi. Sonra eski bir elbise giydi.

Birgün, Ebû Bekr-i Şiblî “Allah Allah!” deyip duruyordu. O sırada bir gen? “Niçin Lâ ilâhe illallah demiyorsun?” diye sordu. Bunun üzerine Şiblî hazretleri derin bir ah çekerek, “(Lâ ilâhe) der de (illallah) diyemeden vefât ederim diye korkuyorum” dedi. Bu sözler gence çok dokundu ve orada bir ah çekerek vefât etti. Bunun üzerine gencin yakınları ve varisleri Ebû Bekr-i Şiblî’yi halifeye sikâyet ettiler. Halife “Yâ Şiblî! Bunların dediklerine ne dersin?” deyince, Şiblî hazretleri “Ya Emîr-el-mü’minîn! O gencin rûhu, mukaddes olan Allahü teâlânın cemaline kavuşmayı beklerken, aşk ateşinin bir kıvılcımıyla yanmış, herşeyden alakasını kesmiş, takati son dereceye varmış, bu sözün neticesindeki güzelliğe sıçrayan bir simsek, onun canını çarpmış ve sonunda Onun rûhu bir kuş gibi kafesinden uçup gitmiştir. Şiblî’nin bunda ne günahı var?” dedi. Bunun üzerine halife, “Derhal bu zati evine gönderin. Kendimi öyle bir-hal kapladı ki, sanki divandan düşecekmiş gibi oluyorum” dedi.

Kim önünde tövbe etse, ona: “Şimdi git, farz üzere hac yap ve geri gel. Bizim sohbetimizde bulunmaya muktedir olasin” derdi. Sonra o kimseyi azıksız ve bineksiz olarak çöle gönderdi. En sonunda ona, “Halkı helâk ediyorsun” dediklerinde “Hayır” cevabını verdi ve esas olan şudur buyurdu: “Onların, yanıma gelmelerinin gayesi ben değilim. Eğer onların muradı ben olsaydım, onlar putperest olurlardı. Fakat onların bana gelmelerindeki gaye, Allahü teâlâyâ kavuşmaktır. Bu halde, eğer yolda helâk olurlarsa, muradlarına erişirler. Yol meşakkatı onları öyle düzeltmiş olacaktır ki, ben on sene uğraşsam o kadar düzeltemem.”

Birgün biri Şiblî hazretlerine gelip, geçim derdinden bahsetti ve şöyle söyledi: “Efendim! Nafakası üzerime düşen evladım çoktur. Onların ihtiyaçlarını göremiyorum. Ne olur bana bir çâre gösterin.” Bunun üzerine Şiblî hazretleri, “Hemen evine git, kimin rızkını sana bağlı görürsen kapı dışarı at. Kimin rızkını cenâb-ı Hakka bağlı görürsen, o da evde kalsın” dedi.

Ebû Bekr-i Şiblî hazretlerinin hizmetinde bulunan Bekr Dineverî şöyle anlatır. “Hz. Şiblî’nin ömrünün son günlerinden bir Cum’a günüydü. Hastalığı biraz geçtiği için bana, “Câmiye gidelim” dedi. Beraber giderken bana karşıdan gelmekte olan şahsı işaret etti ve “Şu şahsı görüyor musun?” deyince, “Evet” diye cevap verdim. Bunun üzerine, “İşte onunla Yarın bizim isimiz olacak” dedi. O gece Şiblî hazretlerinin hastalığı arttı ve vefât etti. Bana, “Falan yerde sâlih bir kimse var, sabahleyin haber ver de cenâzeyi yıkasın” dediler. Sabah olunca târif edilen zatın evine gidip kapısını çaldım. Hane sahibi “Şiblî hazretleri vefât mi etti?” diye sorunca, “Evet” dedim. Dışarı çıkınca bir de baktım ki, Şiblî hazretlerinin dün işaret ettikleri kimse değil mi? Hayret ederek “Lâ ilâhe illallah” dedim. O zat “Neden hayret ettin?” deyince, Şiblî hazretlerinin, kendisini göstererek söylediklerini naklettim.”

Ebû Bekr-i Şiblî hazretleri, vefât etmeden biraz önce buyurdular ki: “Üzerimde bir dirhem kul hakkı vardır. Onun sahibi için, bin dirhem sadaka etmişim. Bununla beraber, hala gönlüme ondan ağır birşey gelmez.”

Henüz vefât etmeden, bir çok insan cenâze namazım kılmak için geldiler. Firâsetle buyurdu ki: “Ne şaşılacak şeydir ki, ölülerden bir grup, yaşayan bir kimsenin cenâze namazım kılmaya geldiler.”

Hizmetini gören Bekr Dineverî şöyle anlattı: “Şiblî hazretleri, son hastalığı anında “Bana abdest aldırın” diye işaret etti. Ona abdest aldirdim. Sakalını hilallemeyi unutmuştum. Elimi tutarak, sakalının içine koydu. O anda da, ruhunu teslim etti.”

Vefâtından sonra kendisini rû’yada götürdüler. Münker ve Nekir’in sualine karşı ne yaptın? diye sordular. Şöyle cevap verdi: “Geldiler, Rabbin kimdir dediler. Benim Rabbim O’dur ki, size ve bütün meleklerle Adem aleyhisselâma secde edin diye emir verdi. Ben o zaman, Adem aleyhisselâmın arkasında idim. Size bakıyordum”, dedim. Bu cevap bütün Ademoğullarını kurtarır deyip gittiler.

Ebû Bekr-i Şiblî hazretleri, güneş batarken güneşin sararmasına, söyle bir benzetme yapardı: “Tıpkı mü’min de böyledir. Dünyâdan göçeceği zaman, varacağı makam sâhibinden çekindiği için, nasıl karşılanacağını bilmeyip, böyle sararır.” Sonra da ilave edip: “Gün doğarken de, çok aydın olarak doğar. Bu da, bir mü’minin öldükten sonra kabrinden kalkışına benzer. Bir mü’min kabrinden kalktığında, yüzü güneşin doğduğu gibi parlar.”

Ebû Bekr-i Şiblî (r.a.) buyurdu ki:

“Dünyadaki sermayenize çok dikkat edin ve bilin ki ahırettteki sermayeniz de bu olacaktır.”

“Zühd; kalbi mal yerine, onu yaratanına döndürmektir.”

“Kim Allahü teâlâyı bilirse, gam ve keder içinde olmaz.”

“Eshâb-ı kirâma hürmet etmiyen kimse, Muhammed aleyhisselâma imân etmiş olmaz.”

“Şükür, ni’meti değil, ni’meti vereni görmektir.”

“Sevgi; zevkte şaşkınlık, saygıda ise hayranlıktır.”

“Allahü teâlâ, Davûd aleyhisselâma vahy gönderdi ve “Ey Davûd! Zikrim zikr edenlerin, Cennetim ibadet edenlerin, kâfi olmaklığım tevekkül edenlerin, ni’metimin çoğalması şükür edenlerin, rahmetim iyi işler yapanların, ünsiyetim müştâkların ve ben, muhiblerime mahsûsum” buyurdu.”

“Afiyet; dînin bid’atten, amelin afetten, nefsin şehvetten, kalbin kuruntudan kurtulması demektir.”

“Muhabbet da’vasında bulunup da başkası ile meşgul olan, dost ile alay etmiş olur. Muhabbet makamında iş oraya varır ki, kendinden bile haberi az olur ve Hak ile bekâya kavuşur. Zîrâ, O’ndan başkasının muhabbeti kalbde olursa, tevhîd ve muhabbet sırrı gönül tahtasına yazılmaz.”

“Hürriyet, kalbin hür elmasından başka birşey değildir.”

“Cehennemlik olmanın alameti; Allahü teâlânın rızâsı için bir fakîre bir para ekmek vermemek. Fakat nefsin isteklerini tatmin etmek için, bir ziyafete yüz altın harcamaktır. Cennetlik olmanın alâmeti ise bunun tam tersidir.”

“Tasavvuf; tam olarak beş duyu organını günahlardan korumak, her nefes veriş ve alışında günah işlememeye dikkat etmektir.”

“Bir şahıs ne zaman mürid olabilir?” sorusuna şu cevabı verdi: “Seferde ve hazarda hâli hep aynı olan kimsedir. Yalnız olduğu zaman da, başkalarının yanında olduğu zaman da aynı davranışlar içinde olandır.”

1) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-366*

2) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-337*

3) *Kâmûs-ul-a’lâm cild-4, sh-2842*

4) *Suâle-i Kuşeyrî sh-148*

5) *Tezkiret-ül-evliyâ sh-379*

6) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-103*

7) *Vefeyât-ül-a’yân cild-2, sh-273*

8) *Târîh-i Bağdâd cild-14, sh-389*

9) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-338*

10) *Dibâc-ül-müzehheb sh-116*

11) *El-A’lâm fild-2, sh-341*

12) *Nefehât-ül-üns sh-228*

13) *Keşf-ül-mahcab sh-312*

14) *Câmi’u kerâmât-il evliyâ cild-2, sh-8*

15) *Rehber Ansiklopedisi cild-16, sh-85*

16) *Tam İlmiyhâl Se’âdet-i Ebediyye sh-49, 58, 105, 994, 998*

EBÛ BEKR RÂZÎ EL-CESSÂS (Ahmed bin Ali):

Hanefî mezhebinde, zamanının meşhûr hadîs, tefsîr ve fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Ali er-Râzî olup, künyesi Ebû Bekr, meşhûr lakabı ise Cessâs (kireççi)’dir. 305 (m. 917) târihinde Key (veya bir rivâyete göre Bağdâd) şehrinde doğdu. İlim tahsili için Hakim Nişâbü’rî ile, Ehvâz ve Nişâbü’r ve daha başka yerleri gezip, Bağdâd’a yerleşti. 370 (m. 980) senesinde Zilhicce ayıran yedisinde vefât etti.

Cessâs; Zâhid bin Ahmed el-Fakîh, İbn-i Muhammed Ebû Muhammed el-Mehledî, Ebû Fadl Muhammed bin Ahmed, Hatîb el-Merveri, Ebû Sehl, Ebû Hasen Kerbî gibi âlimlerden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de; Ebû Sâlih el-Müezzîn, Muhammed bin Yahyâ Cürcanî, Ebû Hasen Muhammed bin Ahmed Za’feranî ve daha başka âlimler ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Cessâs, zamanında yüksek ilme sahip olup, zühd, vera’ ve takvâ ehli tarafından çok sevilen bir âlim idi. Onu, âlimler Eshâb-ı tahricten saymışlardır. Tefsîr ilminde yüksek bir yeri olan Cessâs, Ahkam-ül-Kur’an adli eserini, Kur’ân-ı kerîmdeki fikhî hüküm beyan eden âyet-i kerîmelerin hükümlerini anlatmak için yazmıştır. Tefsîrinde, yalnız ahkama (hüküm beyan eden) ait âyet-i kerîmelerin tefsîrini yapmıştır. Eserinde: **“Hilâli görürseniz oruc tutun”,** hadîs-i şerîfi, **“Habîbim, sana yeni doğan ayları so-rarlar, de ki: O, insanların faydası için, bir de hac için vakit ölçüleridir”** âyet-i kerîmesinin tefsîridir, dedikten sonra, Ramazan’da orucun farz olması için hilali görme mes’elesinde, âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerin ma’nasında, muvakkitlerin (astronomların) sözlerine itibar edilmeyip, rû’yet (hilâli görme) ile oruç tutmaları gerektiğini ve bu hususta ittifak bulunduğunu beyan etmiştir. Bu eseri 4 cild halinde basılmıştır.

Cessâs, fıkıh ilminde de zamanının bir tanesi olup, Hanefî mezhebi âlimlerinin reisi idi. Zamanında ki insanların, hangi fetva ile amel etmeleri hususunda, son karar Cessâs’dan geçerdi. İlm-i fıkıh, usûl-i fıkıh ve ihtilâflı mes’eleleri halletme bakımından büyük kıymeti vardı. Ahmed İbni Kemal Paşa, onu

müctehid âlimlerin dördüncü tabakası olan Eshâb-ı tahricten saymıştır. Eshâb-ı tahricten olan âlimler; müctehidlerin çıkardığı, kısa kapalı hükümleri açıklayan âlimlerdir. Cessâs'ın, Hanefî mezhebinin usulü hakkında yazmış olduğu eseri, kendisinden sonra gelen fıkıh âlimlerinin mürâcaât ettikleri bir kaynak olmuştur. Bilhassa Pezdevî, Serahsî, Amidî gibi âlimler, onun usule dair yazdığı bu eserinden büyük ölçüde istifâde etmişlerdir. Bu eserin bir el yazması, Kahire Yazmalar Enstitüsü'nde bulunmaktadır.

Hatîb el-Bağdâdî onun için şöyle diyor: “Zamanında Hanefî mezhebinin reisi olup, zühd ve vera'da meşhûr idi. Ona defalarca kadılık teklif edildi, fakat kabul etmedi.”

Muhammed bin Abdülbâkî ise: “Cessâs; Hanefî mezhebi imamlarından ve Nişâbûr'un hadîsde hafız olan âlimlerindendir” demiştir.

O'nun eserlerinden ba'zıları unlardır.

Ahkam-ül-Kur'an, Serh-i Muhtasar-i Kerbî, Şerh-i Muhtasar-ı Tahâvî, Serh-i Câmi'i Muhammed bin Hasen, Usûl-i fıkıh, Serh-i esma-il hüsnâ, Edeb-ul-kada, Kitab-ü ilham-ül-Kur'an, Kitab-ü cevabat-il-mesâil.

Cessas'ın (r.a.) Ahkam-ül-Kur'an adlı eserinden ba'zı bSlümler:

“O kimseler ki (takva sahipleri), namazı dosdoğru kılarlar, verdiğimiz rızıklardan infâk ederler (harcılar, yedirirler)” Bekara, 3. âyet-i kerîmesi, namazı ve zekâtı emretmektedir. Allahü teâlâ, bu âyet-i kerîmede; kendisine, öldükten sonra dirilmeye, kıyâmet günü bütün mahlukatın mahşer yerinde toplanacağına, sonra herkesin Cennete veya Cehenneme gideceğine ve diğer îman edilmesi lâzım gelen şeylere îman etmelerini; takvânın şartlarından saydığı gibi, namazı dosdoğru olmayı ve zekatı vermeyi de takvanın şartlarından, dolayısıyla müttekîlerin (Allahü teâlâdan korkup, yasaklarından sakınanların) vasıflarından saymıştır. Âyet-i kerîmedeki **“Namazı ikâme ederken dosdoğru kılarlar”** kavli-i şerîfin-de, bir kaç ma'nâ vardır. Bunlardan birisi şöyledir: Namazı ikâme etmek demek, namazın hakkını vererek, tam ve mükemmel bir şekilde, ta'dil-i erkana riâyet ederek kılmaktır. [Ta'dil-i erkana çok dikkat etmelidir. Ya'nî, rükû'da ve secdelerde, kavmede (rükû'dan kalktıktan sonra ayakta durmak) ve celsede (iki secde arasında oturunca) tumaninet bulduktan ya'nî her a'za hareketsiz kaldıktan sonra biraz durmalıdır ki, Hanefîlerin çoğu buna vâcib demiştir. İmâm-ı Ebû Yusuf ve İmâm-ı Şafîî ise, farz demiştir. Ba'zı Hanefî âlimleri de, sünnet demiştir. Müslümanların çoğu bunu yapmıyor. Böyle bir ameli meydana çıkarana, Allah yolunda harp edip, canını veren yüz şehîd sevabından daha çok sevab verilir. Ahkam-ı şer'iyyenin (Allahü teâlâ ve Resûlünün (s.a.v.) emirleri) hepsi de böyledir. Ya'nî helâl, harâm, mekrûh, farz, vâcib ve sünnetlerden birini öğretip, gereğini yaptıran da böyle sevab kazanır.]] Yine **“Namazı ikâme etmek Namazı dosdoğru kılmak”** kavli-i şerîfi; “vakitleri geldikçe, müttekîler beş vakit namazlarını kılarlar” ma'nasına da gelmektedir....

“Eğer kulumuza (Hz. Muhammed'e (a.s.) indirdiğimiz Kur'ân-ı kerîmden şüphede iseniz, haydi siz de onun benzerinden (fesâhat ve belâgatta ona eş) bir sûre getirin ve Allahtan başka şahidlerinizi (putlarınızı, şâir ve âlimlerinizi) de yardıma çağırın şâyet (Bu beşer kelâmıdır) sözünüzde, sâdik kimseler iseniz.” (Bekara-23)

Bu âyet-i kerîme Resûlullahın (s.a.v.) Peygamberliğinin doğruluğunun en büyük delîlidir. Âyet-i kerîmede, Resûlullah efendimizin Peygamberliğini kabul etmeyenlere, **“Madem ki, siz onun Peygamberliğine inanmıyorsunuz. Öyleyse, siz de Kur'ân-ı kerîmin sûrelerinden birinin benzeri bir sûre getiriniz”** buyurularak, inanmayanlara meydan okunmakta, inanmayanlar ne kadar da taassub (yanlış bir fikirde ısrâr) gösterseler, böyle bir şeyi yapmaktan âciz kalacakları beyan buyurulmaktadır.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ümmî idi. Arapçayı öğrenmek için tahsil yapmamıştı. Sadece, Arapça konuşuyordu. Buna rağmen, Araplardan hiçbir hatîb O'nun getirdiği Kur'ân-ı kerîmin benzerini getirememişlerdir. Bu da göstermektedir ki, Kur'ân-ı kerîm Allahü teâlânın kelmâdır.

Allah yolunda öldürülenlere **“Onlar ölülerdir, demeyin, Hakîkatte onlar diridirler. Fakat siz anlayıp bilemezsiniz”** (Bekara-154)

Bu âyet-i kerîme şehîdlerin, öldükten sonra Allahü teâlâ tarafından diriltildiklerini bildirmektedir. Mü'minlerin öldükten sonra, fakat kıyâmetten önce diriltilip, Allahü teâlânın ni'metlerine kavuşmaları câiz ve mümkün olunca, kâfirlerin de öldükten sonra diriltilip, kabirlerinde azâb görecekleri de caiz ve mümkün olmaktadır.

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmin bir ok yerinde, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerin (iyiliği emredip, kötülükten alıkoyma) farz olduğunu ehemmiyetle buyurdu. Resûlullah da (s.a.v.) bu husûsu muhtelif hadîs-i şerîflerinde beyan buyurdular. Selef-i sâlihîn ve Fukaha-i kirâm (Büyük İslâm âlimleri) bunun farz olduğunda icmâ' etti (ağız birliğine vardılar).

Allahü teâlâ, emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münkerin farz olduğunu, Lokman Hakîm'in dilinden söyle buyurmuştur. **"Yavrum! Namazı dosdoğru kıl, iyiliği emret ve kötülükten alıkoy. Bu husûsta sana isâbet edecek olan eziyete katlan. Çünkü bunlar, kesin olarak farz kılınan işlerdendir"** (Lokman-17)

"Resûlullah da (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: **"Bir kavmin içinde kötülük; günah ve fuhuş işleyen bir kimse olsa, onlar da buna engel olmaya muktedir oldukları hâlde, engel olmasalar, Allahü teâlâ, ölmeden önce onlara cezalarını verir."**

Allahü teâlâ; **"Artık beni zikredin (anın), ben de sizi zikredeyim (anayım)."** (Bekara sûresi-152) buyurdu.

Bu âyet-i kerîme, Allahü teâlâyı zikretmeyi emrediyor. Allahü teâlâyı zikretmek (anmak) çeşitli şekillerde olur. Bu husûsta Selef-i sâlihînden şu açıklamalar bildirilmiştir. "Beni, bana itâat etmek suretiyle zikrediniz (hatırlayınız), ben de sizi, size merhâmet etmek sûretiyle zikredeyim." "Siz, bana size verdiğim ni'metlerle karşı sena (övgü) ediniz, ben de sizi, bana yapmış olduğunuz ibadet ve tâatlarla (beğendiğim işlerle) anayım." "Siz, beni bana şükretmek sûretiyle anın, ben de sizi, size mükâfat vermek sûretiyle anayım." "Siz beni, bana duâ ederek hatırlayın. Ben de sizi, duânızı kabul ederek hatırlıyayım." Zikr kelimesi, bütün bu ma'nalara gelmektedir.

- 1) *El-A'lâm cild-1, sh-171*
- 2) *Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh-27*
- 3) *Fevâid-ül-behiyye sh-27*
- 4) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-1087*
- 5) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-71*

EBÛ BEKR TAMİSTÂNÎ:

Evliyânın büyüklerinden. Ebû Bekr Tamistânî, Şiblî ve İbrâhîm Debbağ'ın sohbetlerinde bulundu. İran'da bulunan âlimler ile görüştü ve sohbet etti. Ömrünün sonuna doğru Nişâbü'r'a gitti ve 340 (m. 951) senesinde orada vefât etti. Se'âdet güneşi ibâdeti fazla, kerem sahibi, kendine has yüksek hâllere sahip bir âlim idi.

Ebû Bekr Tamistânî buyurdu ki: "İnsanların en hayırlısı, haklı olsa bile karşısındakine sen haklısın diyebilendir."

"İnsanın nefsi ölmeden, kalbi hayat bulamaz."

"Nefs bir ateş gibidir. Yanar durur. Bir yandan söndürülse de başka taraftan parlar. Nefs hep böyledir. Bir taraftan yola getirilirse, öbür taraftan kötü iz yine görünür."

"Akıllı olan kimse, ihtiyâcı olduğu kadar konuşur ve fazlasından vazgeçer."

"Nefse uymaktan kurtulmak, dünyâ ni'metlerinin en büyüğüdür. Çünkü nefis, Allahü teâlâ ile kul arasındaki perdelerin en büyüğüdür."

"Ölüm, âhîret kapılarından bir kapıdır. Bu kapıdan geçmeyen, Allahü teâlâyı kavuşamaz."

"İlim, seni cehâletten kurtarır. Sen de Allahü teâlâyı, seni ilimle cehâletten kurtarman için duâ et."

"Kim, kendine konuşmayı adet edinmişse, ne kadar sussa yine konuşkanlardan sayılır."

"Hakîkat, nefsin ölümünden ibarettir."

"Gâfillerdeki gaflet, dünyâyı imâr etmek için olduğu gibi, uyanıklardaki uyanıklık da, âhîreti ma'mûr etmek içindir."

- 1) *Tabakât-üs-süfiyye sh-471*
- 2) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-282*
- 3) *Risâle-i Kuşeyrî sh-177*
- 4) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-121*
- 5) *İslâm Ahlâkı sh-73*

EBÛ BEKR VÂSİTÎ:

Evliyânın büyükerinden. İsmi, Muhammed bin Mûsâ olup, İbn-i Fergânî olarak bilinir. Cüneyd-i Bağdâdî ve Süfyân-ı Sevrî gibi büyük âlimlerin sohbetlerinde bulunmuştur. Gençliğinde Irak'ta bulundu. Merv'e yerleşti. Zahirî ilimlerde de âlim olan Ebû Bekr Vasitî, 320 (m. 932) senesinde vefât etmiştir. Türbesi Merv'dedir.

Ebû Bekr Vasitî, zamanının rehberi olup, hakîkat ve ma'rifette tek, tevhîdde ondan güzel konuşanı yok idi. Sözleri menkıbeleri ve nasihatleri çok meşhûrdur.

Kendisi söyle anlatır: “Önemli bir dînî görev için bir yerde bulunuyordum. Başımın üzerinde bir kuş uçmaya baladı. Bir anlık gaflet eseri olarak kuşu yakaladım. O elimde iken, başka bir kus başımda uçmaya başladı. Elimdeki kusun esi veya annesi zannederek kuşu elimden bıraktığım anda, kus öldü. Buna çok üzüldüm. O günden sonra bende bir sıkıntı başladı. Bu sıkıntı bir sene geçmedi. Bir gece Peygamber efendimizi (s.a.v.) rû'yâmda gördüm. “Ya Resûlallah! Bir senedir, o kadar çok sıkıntının te'sîrinde kaldım ki, çok zayıfladım ve ayakta namaz kılamaz hale geldim” deyince, buyurdular ki: “Bunun sebebi; bir sergenin, huzûrda senden şikâyetçi olmuş bulunmasıdır.” Bunun üzerine af diledim ise de kabul olunmadı. Bundan bir zaman sonra, evimizdeki kedi yavrulamıştı. Ben bu sıkıntı içinde düşünürken, bir yılanı, kedi yavrularından birisini yakalamaya çalışır hâlde gördüm. Hemen asamı yılanın kafasına atınca, yılan kaçtı. Kedinin annesi gelip yavrusunu aldı ve götürdü. Ben, o andan itibaren iyi oldum, namazlarımı ayakta kılmaya başladım. O gece rû'yâmda yine Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördüm. “Ya Resûlallah! Bugün sıhhat buldum” deyince, buyurdular ki: “Bunun sebebi; huzurda, bir kedinin senin için teşekkür etmesidir.”

Hocası Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû Bekr Vasîtî'ye yazdığı mektûbta şöyle demektedir: “Ya Ebâ Bekr! Âlimler ve hakîmler, Allahü teâlâ tarafından insanlara rahmettir. İnsanlara söz söyleyebilecek şekilde onların hâline giresin. Onlara güçlerine ve durumlarına göre söz söyle. Sen, onların nefsleri için belîğ sözler söyle.”

Ebû Bekr Vasîtî hastalandığı vakit, “Bize vasiyette bulun” diyenlere, “Allahü teâlânın sizden istediği şeylere uygun hareket edin” buyurdu.

Ebû Bekr Vasîtî buyurdu ki: “İbâdeti korumak, onu yapmaktan daha zordur. O farkı çabuk kırılan cam eşyâ gibidir. Ona, riya, gurur, ucub, kibir dokunsa ve deyse kırar.”

“En büyük ibadet, vaktini boş yere harcamamaktır.”

“Yaptığı ibadetine güvenmek, Allahü teâlânın ihsânını unutmaktır.”

“Da'vasında sâdık olanın alâmeti; bedeniyle arkadaşları arasında olsa bile, kalbi ile Allahü teâlâyı unutmamasıdır.”

“Allahü teâlânın verdiği ni'metleri, yaptığınız ibadetlerin karşılığı olarak bilenlerden olmayın.”

“Nefsinin yapmanı istediği işlere gönül verme, nefsinin istemediği işlere gönül ver.”

“En kötü buy; takdir edilene karşı durmaktır. Ezelde takdir edileni, arzu ve duâ ile değiştirmeyi istemektir.”

“Utanan kişinin alnından dökülen terler, ondaki fazîletin eseridir.”

“İyi ahlâk; ma'rifetin kuvveti sebebiyle, kimseye düşman olamaman ve hiçbir kimsenin de sana düşman olmamasıdır.”

“Allahü teâlânın rızasına kavuşmak amel eden, sevap kazanır.”

“Yapılan ibadete karşı bedel beklemek, Allahü teâlânın lütfunu unutmaktır.”

“Hiç kimse, Peygamber efendimizin (s.a.v.) makâmına ulaşamamıştır. Onun makamını geçtim veya geçirim diyen doğru yoldan ayrılmış olur. Zîrâ velîlerin en son dereceleri, Peygamberlerin ilk dereceleridir.”

“İnsanlar üç sınıftır: İlk sınıfa Allahü teâlâ hidâyet nurları ihsan etmiştir. Bundan dolayı bunlar, küfür, şirk ve nifâktan uzaktır. İkinci sınıfa, Allahü teâlâ inayet nurları ihsan etmiştir. Bunlar ise; büyük ve küçük günahları işlemezler. Üçüncü sınıfa, Allahü teâlâ kifâfeti ihsân etmiştir. Bunlar, gaflet ehline has hareketleri yapmazlar.”

“Şevk, şevki gerektirir. Şevk ise samîmi bir dostluğu gerektirir. Eğer bir kimsede sevk yoksa, o sevginin ne olduğunu bilmez.”

“Ruhlar on makam üzerine bulunurlar. İlki, zulmete gark edilmiş ihlâs sâhiblerinin ruhlardır. Bunlar kendilerine ne yapılmak istendiğini bilmezler. İkincisi, âbidlerin ruhlardır. Bunlar yaptıkları ibadet ve amellerin sonucunda, dünyânın semalarında mes'ûd bir halde bulunurlar, ibadetin verdiği bir güç ile yürürler. Üçüncüsü, murâd ve irâde sâhiplerinin ruhlardır. Bunlar sıdkın lezzetleri içinde, sıdka dayanan amellerin gölgeleri altında meleklerle birlikte bulunurlar. Dördüncüsü, sünnetlere uyanların ruhlardır. Bunlar nurdan kandiller içinde Arş-ı a'lâdan aşağıya doğru asılmıştır. Gıdaları rahmet, içtikleri lütuftur. Beşincisi, vefâ ehlinin ruhlardır. Bunlar istifa makamında neş'elenirler. Altıncısı, şehîdlerin ruhlardır. Bunlar Cennette bulunurlar ve Cennetin gülistanında diledikleri yere, istedikleri zaman giderler. Yedincisi, iştiyâk sâhiplerinin ruhlardır. Edeb yaygısı üzerinde otururlar. Sekizincisi, âriflerin ruhlardır. Bunlar kudsiyet dergâhında, akşam sabah Allahü teâlânın kelâmını işitirler. Yerleri Cennettir. Dokuzuncusu, Allahü teâlâyâ âşık olanların ruhlardır. Allahü teâlâdan başkasını ve mâsivâyı bilmezler, hiç bir şeyle

sükun ve rahat bulmazlar. Sonuncusu ise, dervişlerin ve fukaranın ruhlarıdır. Fena makâmında istikrâr halinde bulunurlar.”

- 1) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-349*
- 2) *Nefehât-ül-üns sh-224*
- 3) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-302*
- 4) *Risâle-i Kuşeyrî sh-141*
- 5) *Tezkiret-ül-evliyâ sh-323*
- 6) *Câmi’u kerâmât-il evliyâ cild-1, sh-104*

EBÛ BEKR ZÜBEYDÎ:

Hadîs ve nahiv âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin el-Hasen bin Abdullah bin Müzhic ez-Zübeydî olarak tanınmıştır. Nahiv ilminde bilgisi çok fazlaydı. Peygamberimizin hayatını anlatan siyer ve târih ilimleri ile, fen ilimlerinde büyük bir âlimdi. İlminin çokluğunu gösteren eserleri mevcuttur. Aslen Humus-ludur. Bu şehrin ordusunun askerlerindendir. Humus Şam’a bağlı bir yerleşim yeri idi. O zamanki Savaşlar sebebiyle Humus’tan ayrılıp Endülüs’ün Kurtuba şehrine gidip yerleşti. 379 (m. 989) senesinde İşbiliye’de vefât etti. Aynı gün öğle namazından sonra, oğlu Ahmed tarafından cenâze namazı kıldırılarak defn edildi (r.a.). Vefât ettiği zaman 63 yaşındaydı.

Ebû Bekr ez-Zübeydî, zamanının en meşhûr hadîs, târih, edebiyat ve nahiv âlimlerindendir. Fen bilgilerini de çok iyi öğrenmişti. Bu sahada kıymetli kitaplar yazmıştır. Hadîs ilmini; Kâsım bin Esbag, Sa’îd bin Fehîl ve Ahmed İbn-i Sa’îd bin Hüzmî’den öğrendi.

Endülüs emîri olan Hakem el-Müstensir-billah kendisinden sonra tahta geçecek olan oğlu veliahd Hisâm-ül-Müeyyid-billah’ın yetiştirilmesi için, Ebû Bekr ez-Zübeydî’yi vazifelendirdi. Ebû Bekr ez-Zübeydî, veliahd Hisâm’a fen ilimlerini ve Arap dili gramerinin inceliklerini öğretti. Emîr tarafından İspanya’nın şimdiki Sevilla şehri olan İşbiliye’ye kadî ta’yin edildi. Orada ayrıca emniyet görevinde de bulundu.

Nahiv ilminde çok kıymetli eserleri vardır. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

1. El-Vâdih: Arapcanın gramer kaidelerini ihtiva eden kıymetli bir eserdir.
2. El-Ebniyye: Arapcanın nahiv bilgilerini öğretmektedir.
3. Muhtasarı kitâb-il-ayn
4. Tabakât-ün-nehviyyîn ve’l-lügaviyyîn bi’ş-şarkı vel-Endülüs: Nahiv ve lügat âlimlerinden Şark’ta ve Endülüs’te, Ebû Eyyed ed-Düelî zamanından, kendi hocası olan Ebû Abdullah-ı Nahvî’ye kadar yetişenlerin, hayatları hakkında geniş vermektedir.

5. Lahn-ün-nahv

6. Hetkü stttfir-il-mülhidîn

- 1) *Vefeyât-ül-a’yân cild-4, sh-372, 374*
- 2) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-94, 95*
- 3) *Bugyet-ül-vuât cild-1, sh-84*
- 4) *Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh-198*
- 5) *Dibâc-ül-müzehheb sh-263, 264*

EBÛ CA’FER AHMED:

Nişâbûr evliyâsından. Künyesi Ebû Ca’fer olup, adı Ahmed bin Handan bin Ali bin Sinân’dır. Ebû Osman Hayri’nin sohbetlerinde kemale ermiş, Ebû Hafs ile görüşmüştür. Vera’ ve zühd sâhibi idi. Allah korkusu, bütün benliğini kaplamıştı. Ömrünün son yirmi yılını Mekke’de geçirdi. 311 (m. 923) yılında vefât etti.

Hikmetli sözler sahibi Ebû Ca’fer Ahmed buyurdu ki:

“Kişinin güzelliği, sözünün güzelliğidir. Kemali de, işlerinin doğru olmasındandır.”

“Bir kimsenin kalbine Hak teâlânın azâmeti yerleşirse, kulluk yoluyla Allahü teâlâyâ intisâbı olan herkese saygı duyar.”

“Allahü teâlâyâ ibâdet edenlerin, ibâdetleri ile âsiler üzerine büyüklük göstermesi, günahlarından daha kötüdür ve kendisine zararlıdır.”

“Allahü teâlâyâ ibâdet edenler, tâatlerini çok gördükleri takdirde; yaptıkları tâat kendileri için, asilerin isyânından daha kötü olur.”

“İnsan, başkalarının hatâlarını göreceği yerde, kendi hatasını görmeli. Nefsinin yaptığı hataları görmeli ve ona kızmalıdır.”

“Allahü teâlâyâ sadakat ile bağlananı, dünyâ musibeteri ve diğer şeyler, onu Allahtan uzaklaştıramaz.”

- 1) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-103*
- 2) *Nefehât-ül-üns sh-217*

EBÛ CA'FER BİN SİNÂN:

Nişâbü'r'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Hadîs ilmi hâfızlarından (yüzbin hadîs-i şerîf ezberlemiş olan) olup, bu ilimdeki derecesi çok yüksek idi. Çok hadîs-i şerîf yazıp rivâyet etmiştir.

İsmi, Ahmed bin Hamdan bin Ali bin Sinan el-Hîrî en-Nişâbü'rî olup, künyesi Ebû Ca'fer'dir. Büyük âlim Ebû Osmân'ın (r.a.) talebesidir. Ebû Hafs ve başka büyük zatlarla görüşüp sohbet etti. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınır, şüpheli olmak korkusuyla mübahların çoğunu terk ederdi. Allahü teâlâdan korkması çok fazla olup, çok ibadet eder, geceleri de buna devam ederdi. Duâsı makbûl olan yüksek bir zat idi. Kendisiyle berâber ailesi ve çocukları da, bu halde idi. Evinde İslâmiyyetin incelikleri hakkında mütâlalar yapılır ve tatbik edilirdi Ebû Ca'fer bin Sinan (r.a.) ömrünün son yirmi senesini Mekke-i mükerremede, Harem-i şerîfde geçirdi. O vakitte, orada bulunan alimlerin ileri gelenlerinden idi. 311 (m. 923)'de orada vefât etti. Hadîs ilminde İmâm-ı Müslim'in (r.a.) usûlü ile tasnîf ettiği Sahîh adlı eseri vardır.

Ebû Ca'fer bin Sinan (r.a.) buyurdu ki:

“Allahü teâlânın emir ve yasaklarına itâat eden kimsenin, bu itâati sebebiyle âsî, günahkâr olanlara karşı tekebbür etmesi, asilerin isyanından daha kötü, onun bu hali asilerin halinden daha zararlıdır.”

“Bir kimsenin, işlediği günahlara tövbe etmemesi, o günahı işlemesinden daha kötüdür.”

“Kişinin güzelliği sözlerinin güzelliğinden, kişinin kemali de işlerinin doğruluğundandır.”

“Allahü teâlâdan başka her şeyden yüz çeviren kimsenin, bu halinde doğru olmasının alameti; dünyâ ve başka şeylerin kendisini hiç meşgûl etmemesidir.”

“Bildirdiği bir şeyi, nefsinden bilip onu beğenen kimse, Allahü teâlânın beğenmediği bir şeyi sevmiş olur.”

“İsrâr ile devam edilen küçük bir günah, pişman olunmuş, tövbe edilmiş olan büyük bir günahdan daha büyüktür. İhlâs ile yapılan az bir iyilik de, gösteriş için, kendini beğenerek, kibirle yapılan çok iyilikten daha çoktur.”

“Kendisinden gördüğün bir ayıbdan dolayı, müslüman kardeşini kötüleme. Olur ki, aynı hataya sen de düşersin ve ondan da kötü olursun. O halde, onda bir kusur bulunduğunu anladığın zaman, onun için Allahü teâlâyâ duâ et ve Allahü teâlâdan ona rahmet etmesini iste. Onda bulunan kusurun sende de bulunmasından kork. Onda olan musibetin, sana da gelmediği için Allahü teâlâyâ şükret.”

“Allahü teâlânın kıymet verdiği şeye, ancak Allahü teâlâyı ta'zîm edenler hürmet gösterir. Allahü teâlâyı tanıyan, O'nun razi olduğu şeylere yapışır. Onun emir ve yasaklarına teslim olur. Onun bu teslimiyeti Rabbine olan ta'zîminden doğar. Onu ta'zîm ettiği zaman, Allahü teâlâdan başka her şey kendisine küçük görünür. Bu hal, kalbindeki Allahü teâlâyâ olan ta'zimdendir. Bu ta'zimden, Allahü teâlâyı tanıyan ve O'na itâat edenlerin, ya'nî bütün mü'minlerin hürmetini gözetmek hâsıl olur.”

- 1) *El-A'lâm cild-1, sh-119*
- 2) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-103*
- 3) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-261*
- 4) *Tabakât-üs-sûfiyye ati-333*

EBÛ CA'FER EL-MECZÛM:

Allahü teâlânın velî kullarından. Duâsı kabûl olan, kendisinden meded umulan bir zat idi. Darda kalanlara yardım ederdi. Duâsı bereketiyle pekçok kimseler sıkıntılardan kurtulmuş ve pek çokları da arzularına kavuşmuştu. Doğum ve vefât târihleri tesbit edilememiştir. Dördüncü asır ortalarında vefât etmiş olup, İbn-i Ata'nın akranıdır. Ya'nî yaş, ilim ve ma'rifet yönüyle onun emsâllerindendir.

İbn-i Haffîf, Ebü'l-Hasen ed-Derrâc'ın başından geçip anlattığı su hadîseyi haber verdi: Şeyh Ebül-Hasen ed-Derrâc buyurdu ki: “Bir hac yolculuğunda arkadaşlarımla birbirleriyle devamlı münâkaşa etmeleri beni üzdü. Yalnız olarak yolculuğuma devâm etmek istedim. Kadîsiye mescidine vardığımda, orada cüzzâm hastalığına mübtelâ olmuş ihtiyâr bir zat gördüm. Üzerinde büyük musibet vardı. Beni görünce, bana selâm verdi ve: “Ey Ebü'l-Hasen! Hacca gitmek ister misin?” buyurdu. Ben onun bu halinden çekinerek “Evet” dedim. “Benimle yol arkadaşı olmak ister misin?” buyurdu. O zaman kendi kendime “Sağlam olan arkadaşları terk ettim de, şimdi cüzzâmlı bir ihtiyârın eline düştüm” dedim ve ona

“Yok istemem” dedim. O, “Sana yol arkadaşı olayım” buyurdu. Ben “Allah hakkı için Benin ile yol arkadaş olmam” dedim. O, “Ey Ebü'l-Hasen! Allahü teâlâ 6yle şeylere kadirdir ki, zayıf bir kuluyla öyle bir iş yapar; güçlü kuvvetli kimse ona şaşırıp kalır” buyurdu. Ben, “öyledir” dedim ve onun teklifini kabul etmiyerek yoluma gittim. Kuşluk vaktinde istirahat için bir yere uğramıştım. Ona orada, rahat bir şekilde oturmuş bir halde gördüm. Bana daha önce söylediğini tekrarladı. “Ey Ebü'l-Hasen, Allahü teâlâ öyle şeylere kadirdir ki, zayıf bir kuluyla öyle bir iş yapar, kuvvetli kimse buna şaşar kalır” buyurdu. Ben hiçbir şey söylemeden yoluma devam ettim. Fakat onun hakkında bende şüphe ve tereddüt meydana geldi. Acele ile yoluma devam ederek, sabah vakti bir köye ulaştım. Bir de ne göreyim; oradaki mescidde rahat bir şekilde oturuyordu. Bana: “Ey Ebü'l-Hasen, Allahü teâlâ öyle şeylere kadirdir ki, zayıf olan kuluyla öyle bir iş yapar, kuvvetli kimse buna şaşar kalır” buyurdu. Önüne varıp, yüzümü önüne eğdim ve ona: “Allahü teâlâdan ve senden özür dilerim” dedim. O: “Maksadın nedir?” buyurdu. Ben: “Hatâ ettim, sizinle yol arkadaşı olmak istiyorum” dedim. O, “Sen yol arkadaşı olmak istemedin ve yemin ettin. Senin yemini bozup da, seni yalancı çıkarmak istemem” buyurdu. Ben: “Hiç değilse öyle ol ki, seni her istirahat ettiğim yerde göreyim” dedim. O, “Peki, dediğin gibi olsun” buyurdu. Bu sözünü duyunca bütün açlığım ve yol yorgunluğum kayboldu. Tek düşüncem ve arzum, çabucak bir sonraki menzile varıp onu görmek oldu. Mekke-i mükerremeye ulaştığım zaman, olanları oradaki büyük velî zatlara anlattım. Ebû Bekr el-Kettânî ve Ebü'l-Hasen el-Müzeyyen: “O anlattığın zât, Ebû Ca'fer el-Meczûm'dur. Biz daima onu görmeye çalışıyoruz. Keke onu bir defa olsun görebilseydik” buyurdular. Sonra kalkıp tavaf etmeye gittim. Onu, orada tavaf ederken gördüm. Tekrar yanlarına, gelip, onu gördüğümü haber ettim. Onları “Eğer bir daha görürsen, iyi dikkat et ve bizi de çağır” buyurdular. Ben de “Peki” deyip ayrıldım. Arafat'a çıktım. Sonra Minâ'ya gittim. Onu orada aradım, fakat bulamadım. Minâ'da cemre atıldığı gün (şeytan taşlama-da) birisi arkamdan: “Selamün aleyküm Ey Ebâ Hasen” dedi. Dönüp baktığım zaman Ebû Ca'fer el-Meczûm'u gördüm. Onun teveccühleri bereketiyle o anda bende değişik haller meydana geldi. Vücudumu bir titremedir aldı, kendimden geçerek yere düştüm. Hife mescidine geldiğim zaman, olanları arkadaşlarıma anlattım. Veda gününde Makam-ı İbrâhîmin arkasına gelmiş, namaz kılıyordum. Birisi beni çekip: “Ey Ebü'l-Hasen! Daha fazla duâ etmek ister misin?” dedi. Ben de: “Kat'iyyen efendim, sadece bana duâ buyurun yeter” dedim. Buyurdu ki: “Ben duâ etmem. Fakat sen duâ et ben amin diyeyim.” Ben üç defa duâ ettim. O, “Amin” buyurdu. Duâlarımdan birisi söyle idi: “Ya Rabbi! Kuvvetim günden güne artsın.” Gerçekten de öyle oldu. Nice seneler vaki oldu ki, ben bir gecede ertesi günkü ihtiyaçlarımı topladım ve hiçbir ibâdetle asla yorgunluk ve bitkinlik olmadı. İkinci duâm: Allahü teâlânın kendine giden yolu ve dervişliği bana sevdirmesi için oldu. Ondandır dünyâda hiçbirşey bana Allahü teâlânın rızâsından daha tatlı gelmedi. Dünyayı unutup Allahü teâlânın sevgi denizine daldım. Üçünü duâmda da şu istekte bulundum: “Ya Rabbi! Yarın mahşer gününde, insanları hasrederken, beni sevdiğin dostlarının (evliyâullahın) arasında bulundur ve bana yol ver! (Cehennemden muhafaza et!)” “İnanıyor ve ümid ediyorum ki, inşaallah öyle olacaktır.”

Ebû Ca'fer el-Meczûm (r.a.), cüzzâmlı bir deri altına gizlenmiş, Allahü teâlânın sevgili bir kulu idi. Her halinde Allahü teâlâyâ şükreder ve O'ndan gelen her şeyi severdi. Hatta sevgiliden gelen musîbetleri ve belâları, ni'metlerinden daha çok severdi. Sanki toprakla örtülmüş, kıymetli mücevherle süslü bir altındı. Gittiği pek çok yerlerden kovulur, insanlar onu görünce tiksiniyerek bakarlardı. Fakat tanıyanlar, onunla görüşmek, bir teveccühüne kavuşmak, bir duâsını almak için gayret ederler. Fakat kolay kolay onu bir daha bulamazlardı. Yukarıda zikrettiğimiz Ebü'l-Hasen ed-Derrâc, bunlardan sadece birisiydi. Peygamberimizin (s.a.v.) **“Allahü teâlânın öyle kulları vardır ki, gittikleri kapılardan kovulurlar. Fakat Allahü teâlâyâ yemin etseler, Allahü teâlâ o şeyi yaratır”** hadîs-i şerîfi, kendisinde tecelli etmişti. O daima kalbi kırık, gönlü mahzun ve Allahü teâlânın zikri ile meşgûldü. Duâsının kabulü, darda olan pek çok kimselere yardımcı, teveccühünün kuvvetli ve keskin olmasıyla meşhûr olmuştu. Pek çok veli onu bir defa görüp, sohbetinde bulunup, teveccühüne kavuşabilmek için duâ ederdi. Ebû Ca'fer el-Meczûm (r.a.), Allahü teâlânın **“Dostlarım benim kubbelerim altındadır. Benden gayrisi onları tanımaz”** hadîs-i kudûsinde bildirilen, Allahü teâlânın kubbeleri altında (beşerî sıfatlar altında) gizlediği ve insanların pek-çoğunun tanımadığı bir veli idi.

1) Abdullah sh-68

2) Nefehât-ül-üns (Osmanlıca) sh-230

EBÛ CA'FER EZ-ZÛZENÎ (Muhammed bin Hasan):

Horasan ve Maverâünnehr'de yetişen fıkıh, tefsîr, hadîs ve debiyat âlimlerinden. İsmi, Muhammed ibâ Hasen bin İsmâîl ez-Zûzenî el-Bahhâs'dır. Künyesi Ebû Ca'fer'dir. Hâkim-i Nişâbü'rî, “Târih-i Nişâbü'rî” adındaki eserinde, onun isminin, Muhammed bin Ali bin Abdullah olduğunu bildirmektedir. Zehebî ise, Muhammed bin Hasen demektedir. Şâfiî mezhebi fıkıh âlimlerinden olup, Horasan ve Maverâünnehr'e kadî (hâkim) olarak ta'yin edilmişti. Yetîmet-üd-dehr adındaki eserde Onun ismi, Muhammed bin Hüseyin olarak zikredilmektedir. 370 (m. 980) senesinde Buhara'da vefât etti.

Şâfiî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden olan Muhammed bin Hüseyin, yüksek ilim sahibi idi. O, ilmin direklerinden biri kabul edilmişti. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve edebiyat ilimlerinde, asrının âlimleri arasında yüksek bir mevkie sahipti. Zamanının büyük bir âlimi olan Ordenî'nin akrânı sayılıyordu. Onunla yaptığı ilmi münâzaraları meşhûrdur.

Tefsîr, hadîs, fıkıh ve edebiyat ilimlerine at yüzden fazla eser kaleme almıştır. Onun bu ilimlerdeki yüksekliğini, Sâhib bin Abbâd da kabul etmekte ve onun birçok üstünlüklerini bildirmektedir.

İlim ve makam sahibi olduğu hâlde, dünyaya düşkün değildi. Dinini kayırması çoktu. Onun zamanında, Ehl-i sünnet vel cemaat i'tikâdına muhalif olan Mu'tezile fikirleri çok yayılmış, birçok m sahibi tarafından müdafaası yapılıyordu. Bilhassa, devletin resmi görevlisi olan din adamları arasında yaygın hâl-deydi. Kendisine bu bozuk mezhebi kabûl etmesi şartıyla kadılık görevi verileceği teklif edildiğinde dedi ki: "Ben, dinimi dünyalık karşılığında satıp yemem!"

Edib bir zât olan Zûzenî'nin edebi değeri üstün olan şiirleri de çoktur. Baharzî diyor ki, "Ondan işittğim şeylerin en belîği su meâldeki şiiriydi:

*Sultanlar için hazîneler, birikmiş mallardır.
Senin için birikmiş mallar, kalbdeki sevgilerdir.
Sen zaman gibisin! Râzı olursan, herkes sevinir.
Kızdığın zaman, kimse memnûn olmaz.
Eğer râzı olursan, herşey fayda verir.
Gazaplandığın zaman, herşey zarar verir.*

- 1) Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-143
- 2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh-193
- 3) Yetimet-üd-dehr cild-4, sh-443

EBÛ CA'FER NEHHÂS:

Tefsîr, hadîs ve edebiyat âlimi. Ebû Ca'fer künyesi olup, asıl ismi, Ahmed bin Muhammed bin Yunus'tur. Kendisine Muradî, Mısırî ve Nahvî nisbet edilmiş, Nehhâs lakabıyla tanınmıştır. Mısır'da doğdu. 338 (m. 950) yılında, bir bedevînin yanlışlıkla Nil nehrine itmesi neticesi, boğularak vefât etti.

İlim tahsili için, çeşitli memleketlere seyahatlar yaptı. Belirli bir ilmî dereceye geldikten sonra Irak'a gitti. Ebû İshâk Zeccâc, Ali bin Süleymân Ahfes, Sibeveyh, İbn-i ve Niftaveyh'ten nahiv ilmini aldı. Ubeydullah bin İbrâhîm Bağdâdî, Hasen bin Guleyb, bin İsmâil, Ebû'l-Kâsım Abdullah Begâvî, Hasen bin Ömer bin Ebi'l-Ahvâs'tan ilim tahsil Irak'tan döndükten sonra, Mısır'da; Ebû Ca'fer Ahmed bin Muhammed Tahâvî, Nesâî, Sehl-i Dimyatî'den ilim öğrendi. Bu âlimlerden birçoğundan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kırâat ilmini: Ebû Hasen bin Senbâz, Ebû Bekr-i Dacânî ve Ebû Bekr bin Yûsuf'tan aldı. İbn-i Haddâd es-Şâfiî'nin Cum'a geceleri, fikhî mes'elelerin nahiv yönüyle izâhlarını yaptığı meclisini hiç kaçırmazdı. İlmiyle hiç gururlanmaz, fakîhlerden ve ilim erbabından sorar öğrenir ve kendi eserleri üzerinde onlarla tartışır. Dünyaya ehemmiyet vermezdi. Ömrünü, ilim tahsili ve ibadetle geçirdi. Zamanındaki ilim tahsiliyle uğraşanların birçoğu, onun ilminden istifade etti. Din ve âlet (yardımcı) ilimlerde yazmış olduğu pek kıymetli eserler ve yetiştirdiği mümtaz talebelerle dinin doğru öğrenilmesi ve öğretilmesine gayret sarf etti.

Kaynaklarda, talebelerinin çok olduğu bildirilmekte ise de, bunların kimler olduğu açıklanmamaktadır. Tefsîr ve edebiyat üzerine yazmış olduğu elliden fazla eserden ba'zıları şunlardır:

Tefsîr-ul-Kur'ân, Kitâb-i i'râb-il-Kur'ân, el-Kâfî fî ilm-il-arabiyye, el-Muknî, Şerh-i Muallakat, Şerh-i Mufaddaliyât, Şerh-i ebyât-il-kitâb, Kitâb-ül-envâ, Kitâb-ü tesîr-ü esmâu'llahü azze ve celle, Edeb-ül-küttâb, Edeb-ül-mülûk, Nâsih ve mensûh (Mısır-1323) Kitâb-ül-meânî, Tabakât-üş-şuâra.

- 1) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh-82
- 2) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh-67
- 3) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh-99
- 4) Şezerât-Hz-zeheb cild-2, sh-346
- 5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh-82
- 6) El-A'lâm cild-1, sh-208
- 7) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-11, sh-222

EBÛ HASEN BİN SÂÎ:

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin Sehl Dîneverî'dir. Dînever âlimlerinden idi. Mısır'da ikamet etti. 330 (m. 941) yılında burada vefât etti. Ebû Ca'fer-i Saydalanî'nin talebesidir. Ebû

Osman Magribi onun hakkında: “Evliyâlar arasında Ebû Ya’kûb Nehrecûrî’den daha nurlusunu, Ebû’l-Hasen Sâî’den daha heybetlisini görmedim” derdi.

Ebû Hasen bin Sai buyurdu ki: “Sâlih kimse, dünyânın parlaklığına, zevkine aldannuyan kimsedir.”

“Ma’rifet; her durumda kulun, Allahü teâlânın vermiş olduğu ni’metlere şükretmede aciz olduğunu ve genç ve kuvvetli olduğu zamanlarda zayıf olduğunu bilmesidir.”

“Kim nefisini severse, helâk olmasına sebeptir.”

“İnsanlar bir araya geldikleri zaman, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye etmeleri gerekir.”

“Muhabbet ehli olanlar, Allahü teâlâyâ karşı duydukları hasret ateşi içinde, Cennet ehlinin aldıkları lezzetlerden daha çok ve daha hoş lezzet alırlar.”

1) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-353, 407*

2) *Nefehât-ül-üns sh-212*

3) *Tezkiret-ül-evliyâ sh-424*

4) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-312*

5) *Risâle-i Kuşeyrî sh-142*

6) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-161*

EBÛ HAMÎD EL-MERVEZÎ:

Taberistan’da yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Hüseyin (veya Hasen) bin All el-Mervezî olup, künyeei, Ebû Hamîd’dir. İbn-i Taber ve Fakîh-i Haneî diye tanınır. Babası aslen Hemedanlı olduğu için, Ebû Hamîd Ahmed bin Hüseyin el-Hemedanî diye de bilinir. Merv’de doğdu. 376 (m. 986) yılı Safer ayında Buhârâ’da vefât etti. Haneî mezhebi âlimlerinden olup, fıkıh ilminde müctehid, tefelr ilminde çok yüksek, hadîs ilminde hâfız idi. Yüzbin hadîs-i şerîfi rivâyet edenlerle birlikte ezbere bilirdi Çok ibâdet ederdi. Keskin görüşlü olup, târih ilmine de vâkıf idi. Belh şehrinde Ebû Kâsım Saffâr’dan fıkıh ilmini öğrendi. Ebû Kâsım Saffâr, fıkıh ilmini Nâsır bin Yahyâ’dan, o da Muhammed bin Semâa’dan, o da İmâm-ı Ebû Yûsuf’dan ve o da İmâm-ı a’zamdan öğrenmiştir (r.aleyhim). Ebû Hâmid (r.a.) Bağdâd’a gelip orada Ebû’l-Hasen el-Kerhî’den ilim öğrendi. Ayrıca Muhammed bin Ömer, Ahmed bin Hadr el-Mervezî, Muhammed bin Abdurrahman ed-Dagvelî, Hâris bin Abdülkerîm, Muhammed bin Rezzâm el-Mervezî ve başka âlimlerle görüşüp kendilerinden ilim öğrendi. Sonra Nişâbûr’a dündü. Orada Kâdîl-kudât (Baş Kadı=mahkeme reisi) oldu. Çok kitap yazmıştır.

Ebû Bekr el-Berkânî (r.a.), Ebû Hamid el-Mervezî hakkında, “O, sikâ (güvenilir) bir zâttır. Kendisini çok hayırlı olarak biliyorum” buyurdu.

1) *El-Fevâid-ül-behiyye sh-18*

2) *Târih-i Bağdâd cild-4, sh-107*

EBÛ İSHÂK EL-MERVEZÎ (İbrâhîm bin Ahmed):

Şâfiî mezhebi âlimlerinden. Yaşadığı devrin en büyük fıkıh âlimi idi. İsmi, İbrâhîm bin Ahmed bin İshâk bin Süreyc el-Mervezî’dir. Künyesi, Ebû İshâk’dır. Horasan vilâyetinin bir kasabası olan şehrinde doğup büyüdüğü için, Mervezî” denilmektedir. İlim için Bağdâd’a geldi. Uzun zaman Bağdâd’da oturdu. Burada, Şâfiî mezhebi âlimlerinin reisi olan, İbn-i Süreyc’den, ilim tahsil etti. Ondandır Şâfiî âlimlerinin reisi olup, uzun zaman ders okuttu ve fetvâ ile uğraştı. İlim, onun talebeleri vasıtası ile etrafa yayıldı. 70’den fazla büyük âlim yetiştirdi. Ömrünün sonuna doğru Mısır’a göç etti. 340 (m. 951) senesinde Mısır’da vefât etti. Kabri, İmâm-ı Şâfiî hazretlerinin türbesi yanındadır.

Meşhûr ve yüksek bir fıkıh âlimi olan Ebû İshâk-ı Mervezî, aynı zamanda büyük bir velidir. Vera’ ve zuhd sahibi idi. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınırdı. Birçok âlim, kendisinden ders okudu. Her mes’eledede fetvâsına başvurulurdu. Irak’ta Reîs-ül-ulemâ idi. Kendisinin ve talebelerinin ilme çok hizmeti oldu. Birçok eser yazdı. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

1. Şerh-i Muhtasar-ı Müzenî: Muhtasar’ın en geniş şerhi bu eserdir.

2. El-Fusûlû fî ma’rifet-il-usûl

3. El-Vesâyâ ve hisâb-üd-devr

4. Kitâb-ul-husûs ve’l-umûm

1) *Şezerât-az-zeheb cild-2, sh-355*

2) *Târih-i Bağdâd cild-6, sh-11*

3) *El-A’lâm cild-1, sh-28*

4) *Mu’cem-ül-müellifîn cild-1, sh-3*

5) *Vefeyât-ül-a’yân cild-1, sh-26*

EBÛ İSHÂK İBRÂHİM BİN EL-MÜVELLED:

Suriye'nin Rakka şehrinde yetişen evliyâdan. İsmi, İbrâhîm bin Ahmed bin Muhammed bin el-Müvelled er-Rakkî olup, künyesi Ebû'l-Hasen'dir. Tasavvuf büyüklerindendir. Edeb, ahlak ve sima olarak çok güzel idi. Va'z ve nasîhat ederek, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatır, onların müşküllerini hallederdi. Evliyâlık yoluna ait mes'elelerde, kendi zamanında yaşayan âlimlerin en üstünlerinden olup, fıkıh ve diğer ilimlerde de âlim idi. Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû Abdullah bin Cellâ, İbrahim-i Kassâr, Abdullah bin Câbir ve başka zatlardan ilim öğrendi 342 (m. 953)'de vefât etti.

Büyükler yoluna ilk girdiği sıralarda, yaşadığı bir hadîseyi şöyle anlatıyor: "Müslim-i Magribî'nin (r.a.) ziyâretine gitmiştim. Mescidine vardım. O imam olmuş namaz kıldırıyordu. Fatiha, tecvîd ilmine göre okunmamıştı. Kendi kendime," Bir ay a gelmek için boşuna zahmet çekmişim" dedim. O gece orada kalıp, gönül Fırat nehri kenarına gitmek için yola çıktım. Yol üzerinde bir arslanın yatmakta olduğunu gördüm. Yanından geçmekten çekinip geri döndüğümde, başka bir arslanın bana doğru gelmekte olduğunu fark ettim. Korkudan bağırdım. Muslim-i Magribî (r.a.) sesimi duyunca dışarı çıktı. Arslanlar kendisini görünce sakinleştiler. Onların kulaklarından tutup götürdü ve "Kim olursa olsun, benim misafirim olan kimseye saldırmayın" buyurdu. Bana da dönüp; "Ey Ebû İshâk! Sizler zâhirinizi düzeltmekle meşgûl oluyor ve Allahü teâlânın mahlukundan korkuyorsunuz. Biz ise batınımızı düzeltmekle meşgûl olduk ve mahlûklar bizden korkar oldu" buyurdu. Ben hatamı anlayıp tövbe ettim ve kendisinden özür diledim. Özrümü kabûl edip, bana iltifât etti. Ben de bu hadiseden sonra, görünüşe göre hüküm vermenin çok yanlış olduğunu, kendisinden ilim öğrenilecek zatta kusûr aranır (görülürse) ondan hiç istifâde edilemeyeceğini anladım. Kendisinden ilim ve edeb öğrenilecek hakiki din âlimine tam teslim olmalı, onda bir noksan aranmamalıdır. Bütün kusûr ve kabahatleri kendisinden bilmeli, her hal-ü kârde edebe riâyet etmelidir. Hocasının ilminden, feyiz ve bereketlerinden istifade etmenin, ancak bu şekilde olduğunu düşünerek, bu yolda ilerlemek için gece-gündüz çalışmalıdır. Kolaylık vermesi için ve bunca ni'metlere kavuştuktan sonra mahrum olmak felâketine düşmekten muhafaza etmesi için, ağlayarak Allahü teâlâyâ yalvarmalıdır)"

Ebû İshâk hazretleri, bundan sonra büyükler yolunda ilerlemek için çok çalıştı. Zamanla, ilim sahibi insanların, müşküllerini halledebilmek için kendisine mürâcaât ettikleri, derecesi çok yüksek bir zât oldu. İnsanlara va'z ederdi. İnsanlar, derin ma'nalı sözlerinden istifade edebilmek için, kendisine akın ederlerdi. Her an Allahü teâlâyı düşünür, O'nunla meşgûl olurdu. Başlangıçta hocasının söylediği "İnsan, kalbini düzeltmek ile meşgul olduğu zaman, mahluklar ondan korkarlar" sözü, onda fazlası ile zuhur etmiş idi.

Birgün talebelerinden birisine elbisesinden bir parça hediye etmişti. O talebe, sahrâda yalnız başına giderken, bir arslan gördü. Arslan hemen, saldıracak gibi dikkatle baktı. Sonra yüzünü toprağa sürdü ve yavaşça oradan ayrılıp gitti. O kimse, hocasının elbisesinden bir parçanın üzerinde bulunduğunu, arslanın bakınca o parçayı gördüğünü hatırladı. O kumaş parçasının sâhibi olan mübarek hocası hilmetine, arslanın kendisine saldırmadığını anlayıp, Allahü teâlâyâ şükretti. Hocasına olan muhabbet ve bağlılığı, daha da arttı.

Ebû İshâk İbrâhîm bin el-Müvelled'in (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerifte, Peygamber efendimiz (s.a.v.), Hz. Ebû Hüreyre'ye buyurdu ki: **"Yâ Ebâ Hüreyre! Vera' sâhibi insanların en âbidi olursun. Kanâat sâhibi ol! İnsanların en çok şükredeni olursun. Kendin için istediğini, insanlar için de iste! Kâmil mü'min olursun. Sana komşu olanlarla iyi komşuluk yap! Hakikî müslüman olursun. Gülmeyi azalt! Şüphesiz ki çok gülmek kalbi öldürür."**

Ebû İshâk bin el-Müvelled (r.a.) buyurdu ki: "Allahü teâlânın Zümer sûresi 54. âyet-i kerîmesinde **"Başınıza azâb gelip çatmadan (tövbe edip) Rabbinize dönün. O'na hâlis ibâdet edin, sonra kurtulamazsınız"** buyurduğunu ve Allahü teâlâyâ kavuşacak yolu bildiği halde, Allahü teâlâdan başkası ile meşgûl olana çok taaccüb ederim (şaşarım)"

"Bir kimse Allahü teâlânın emir ve yasaklarından birini nefsi için yaparsa, o ameli ya kabul olunur veya kabul olunmaz. Ama, o ameli yapmağa kalkarken Allah için niyet ederse, o amelin kabul olunacağı şüphesizdir."

"Yapılan ibadetin tadı ihlâs iledir, ihlâs ile yapılan ibadet, kalbe, ruha rahatlık ve lezzet verir. Ucb (kendini ve amelini beğenmek kötülüğü) olursa bu tad kalmaz."

"Yemekte edeb odur ki, yemek ancak zarûret olduğu zaman yenir. Her zaman yenmez."

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-364

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-362

3) Tabakât-ül-Kübrâ cild-1, sh-115

4) Tezkiret-ül-evliyâ cild-S, sh-63

5) Tabakât-üs-sûfiyye sh-410

EBÛ İSHÂK ŞÂMÎ-İ ÇEŞTÎ:

Çeştiyye yolunun büyüklerinden. Lakabı Şerefüddin'dir. Çeşt'te otururdu. Bu yüzden ona Çeştî, yoluna Çeştiyye, talebelerine Çeştiyye mensûbu denildi. 329 (m. 940) yılında vefât etti. Kabr-i şerîfi Akka'dadır.

Zâhirî ve batınî ilimleri Hâce Mimşâd Dîneverî'den tahsil etti. İlk zamanlarda evliyâullahtan birine talebe olmak istedi. Kırk gün istihâreye yattı. Kırkıncı gün gâibden bir ses, "Ey Ebû İshâk! Git Mimşâd Dîneverî'nin emniyet ve kurtuluşa götüren eteğine yapış ki, maksadına eresin!" dedi. Bunun üzerine Mimşâd Dîneverî'nin yanına gidip, hizmetine girdi. Yedi sene onun yanında bulundu. Bu zaman zarfında kemâle geldi. Hocasına halife oldu. İzin alıp, Çeşt şehrine giderek, insanları irşâd etmeye (doğru yolu anlatmaya) başladı. Hocasının vefâtından sonra da yerine geçti. Ebû İshâk Sami hazretleri, Çeşt'te birçok talebe yetiştirip, çok sayıda instmin âhiret se'âdetine kavuşmasına sebep oldu. Vefâtından sonra yerine, talebelerinin en üstünü olup Ebû Ahmed Ebdâl Çeştî hazretleri geçti.

Ebû İshâk Çeştî hazretleri, dünyâyâ hiç ehemmiyet vermezdi. Değil günah işlemek, işlediği hayırlı amellere tövbe ederdi. Haftada bir yemek yer ve "Açlık dervişlerin mi'râcıdır" buyururdu. Vaktini, yalnız Allahü teâlânın rızâsı için yapılan amellere ayırırdı. Ömrü, hep ibâdet ve insanları doğru yola çağırarak geçti. Ebû İshâk hazretlerinin sohbetlerinde bulunan gûnahtan çok sakınırdı. Hasta bir kimse o meclise gelse, şifâ bularak çıkar giderdi.

"Çeşt şehri ahâlisinden biri anlatır: "Çeşt bölgesinde kuraklık olup, aylarca yağmadı. İnsanlar ve hayvanlar susuzluktan ızdırap içindeydi. Belde sakinleri gidip Ebû İshâk Çeştî hazretlerinden yağmur için duâ etmesini istirham ettiler. O da duâ etti. Çok geçmeden yağmur yağmaya başladı. O kadar çok yağdı ki, halk bu defa yağmurun durması için duâ istediler. Tekrar duâ etti ve yağmur kesildi."

Siyer-ül-Aktâb adlı eserin yazarı; "Ebû İshâk Çeştî hazretlerinin Akka'da kabrinin yanına giden, akşamdan sabaha kadar, kabrinin üzerinde yanan nûranî ışığı görür. Rüzgar ve yağmur ne kadar şiddetli olursa olsun, o ışığa asla zarar veremez" buyurmaktadır.

1) Nefehât-ül-üns sh-361

EBÛ'L-ABBÂS AHMED BİN YAHYÂ EŞ-ŞİRÂZÎ:

Evliyânın büyüklerinden. Şirazlıdır. Ebû Abdullah-ı Hafîfin (r.a.) hocasıdır. Hz. Sehl bin Abdullah, Hz. Ruveyym ve Cüneyd-i Bağdâdî hazretleriyle sohbet etti. Dördüncü asrın başlarında vefât etmiştir.

Talebesi Ebû Abdullah-ı Hafîf anlattı: "Bir gece beraber toplanmış idik. Evliyâlık hâlleriyle ilgili konuşuluyordu. Hocam Ebû'l-Abbâs, vecde geldi. Bu sırada orada bulunan çocuklardan biri evine gitmek istediğini bildirdi. Hocam, ocakta yanmakta olan ateşin korlarından iki parça alıp avucunda tuttu ve üzerine gömleğinin yenini çekti. O çocuğa dönerek, "Benimle gel" dedi. Karanlıkta çocuğu evine götürürken, avucundaki ateşin koru elbisenin altında parlıyordu. Bir müddet sonra, kor siyahlaşıp kömürleşince elinden attı. Çocuğu eve teslim ettikten sonra mescide geldi. Sabaha kadar namaz kıldı. Ben hayatımda çok hal sahibi kimseleri gördüm, fakat hocam gibisini hiç görmedim. Hocam, ormanda aslanlar ile konuşurdu."

Ebû'l-Abbâs (r.a.) câmide ikâmet ederdi. Hergün yatsı namazının abdesti ile sabah namazını kılardı. Yolculukta dahi hep beyaz elbise giyerdi.

Ebû'l-Abbâs Ahmed bin Yahyâ (r.a.) kendisi anlatır: "İrak'a gitmeye niyet ettim ve istedim ki, oradaki evliyâları göreyim. Yola çıkmadan önce Hz. Sehl'i gördüm, "Nereye gitmeye niyetlisiniz?" dedi "Bağdâd'a gideceğim" deyince, "Benim de ba'zı suallerim var, onları da, sorar mısınız?" dedi. Ben de "Peki" diyerek yola çıktım. Yolda konaklaya konaklaya gidiyordum. Ebû Ya'kûb-ı Nehrecârî'ye geldim. Bir hafta Ebû Ya'kûb'un mescidinin merdiveni altında ikamet ettim. Dışarıya sadece abdest almak için çıkıyordum. Hafta sonunda mescidin kayyımı Ebû Ya'kûb'a gidip, "Mescide bir kimse geldi. Bir haftadır ikamet ediyor. Hiç yemek yemiyor" demiş. Ebû Ya'kûb da "Git, onun halini ve kim olduğunu araştır" deyince, kayyım gelip durumumuzu araştırıp Ebû Ya'kûb'a, "Şirâz'ın ileri gelen evliyâlarından Ebû'l-Abbâs Ahmed, Bağdâd'a gidiyor" demiş. Bunun üzerine Ebû Ya'kûb kalkıp mescide geldi, özür diledi. Bir kimsesi gönderip yiyecek getirmesi için izin istedi. Ben müsaade etmedim. Kalktım pazara gittim. Bir paltom vardı. Onu sattım ve parasıyla yiyecek birşeyler satın aldım. Dostların önüne getirdim. Orada birgün daha kalarak yola çıkmak istedim. Ebû Ya'kûb biraz daha kalmam için ısrar ettiyse de kabul etmedim. O zaman bir gemi tutup gemiciye, ekmek, et, helva teslim edip, "Ona ne gibi hizmet gerekiyorsa yerine getir. Sohbetini ganîmet bil" diye tenbih etmiş. Vedalaştık. Gemici çok izzet ikrâm etti. Yemek vakti gelince önüme yemekleri getirdi. Ona "Bunlar neredendir? Kim, kim için gönderdi?" dedim. Gemici de, "Sizin içindir. Ebû Ya'kûb'un emri böyledir" dedi. Ben de "Başka var mı? Varsa onları da getir" dedim. Diğer

yiyecekler de geldi. Gemide ne kadar kimse varsa hepsinin gelmesini söyledim ve bütün yiyecekleri onlara verdim. Yolculuk boyunca hiç yemek yemedim. Bundan onbeş gün sonra Bağdâd'a ulaştım. Bağdâd'a geldiğimde, gemiciler halka, "Bizim aramızdan yanınıza, yemeyen, içmeyen, melek suretli, çok kıymetli bir kimse geldi" demişler. Bağdâdlılar etrafıma toplandılar. Çok ikrâmlarda bulundular. Onlara "Cüneyd-i Bağdâdî, Ruveym bin Ahmed ve diğer büyük zâtları görmeye geldim. Onlar nerede otururlar?" dedim. Önce Ruveym'e (r.a.) gittim. Selâm verdim. O da çok iltifatlarda bulundu ve "Suallerinizi sorunuz" dedi. Suallerimi sordum. Cevap vermeden önce, "Cüneyd hazretlerine gittiniz mi?" dedi. "Gitmedim" deyince, "Önce ona gidiniz, sonra buraya bekleriz" dedi. Yanından ayrılıp, Hz. Cüneyd'in yanına geldim. Suallerimi sordum. Cevaplarını bir kâğıda yazdı. Sonra Ruveym bin Ahmed'in yanına geldim. Hz. Cüneyd'in verdiği cevapları okumak isteyince, "Cevapları okumayınız. Sualleri okuyunuz" dedi. Okudum. Suallere ayrı ayrı cevap verdi. Verdiği cevaplar ay-nen Hz. Cüneyd'in cevapları gibi idi. Onlarla bir müddet görüştükten sonra Şirâz'a geldim. Sehl'in yanına gittiğimde, onu kendinden geçmiş, baygın bir halde buldum. "Bu ne haldir?" diye etraftakilere sor-duğumda, "Bir kimse buradan geçerken bir âyet-i kerîme okudu. Hz. Sehl bunu işitince bu hâle geldi" dediler. Biraz başında bekledik. Kendisine geldiğinde, suallerin cevaplarını söyledim. "Bundan daha iyisi olamazdı" diye cevap verdi.

1) *Sîret-i İbn-i Hafîf, sh-129*

2) *Nefehât-ül-Üns, sh-194*

EBÜ'L-ABBAS DÎNEVERÎ:

Evliyânın büyüklerinden, Allahü teâlâdan başka herseyi unutmuş, O'nun sevgisinin deryasına dalmış bir zât. İsmi, Ahmed bin Muhammed Dîneverî olup, künyesi Ebû Abbâs'tır. Evliyâ arasında ve kitaplarda zikredilen meşhûr ismi, Ebü'l-Abbâs Dîneverî'dir. Doğum târihi tesbit edilememiştir. Önce ilim öğrenmek için, daha sonra ise irşâd (yol gösterme) ve nasihat için çok dolaştı. Nişâbûr'a geldiği zaman Hamide bölgesinde ikamet etti. Uzun zaman Nişâbûr'da oturduktan sonra, ömrünün son zamanlarında Semerkand'a gitti ve orada 340 (m. 951)'da vefât etti.

Ebü'l-Abbâs Dîneverî; Yûsuf bin Hüseyin, Abdullah bin Harrâz, Ebû Muhammed Cerîrî ve Ebü'l-Abbâs bin Ata'dan (r.aleyhima) feyz aldı, ilim öğrendi. Büyük âlim Ruveym (r.a.) ile görüştü. Onun bereketlerine kavuştu.

Ebü'l-Abbâs Dîneverî her türlü ilimlerde üstad, fazîletler sahibi, gayet fasîh (güzel ve düzgün) konuşan, hikmetli sözler söyleyen, İslâmiyete son derece bağlı bir mübârek zât idi. O, zamanındaki câhil kimselerden sakınır, ilimden haberi olmayan câhil tarikatçılardan da son derece şikâyetçi idi. Onların yaptıkları şeylerin din ile herhangi bir ilgisi olmadığını, su sözleriyle beyan etmiştir: "Bu kimseler tasavvuf yolunu değiştirdiler, büyüklerin doğru yolunu bozdular. Kendilerine göre ba'zı isimler uydurup, bunlara da yanlış ma'nalar vererek tasavvufun asıl ma'nâsını bozdular. Meselâ: "Tamah kelimesine ziyâde, edebsizliğe ihlâs, boş arzular peşinde koşmaya selâmet, kötü (kerih) işlerle meşgûl olmaya lezzet, dünyâyâ dalmaya vuslat ismini verdiler. Allahü teâlânın râzı olduğu yoldan ayrılıp, sapık yollara dalmak, onlara göre senliktir. Kötü huylar, onlar için kuvvettir. Evliyânın yolu bu mudur? Halbuki bu büyüklerin yolu; edebli olmak ve dünyâyâ ehemmiyet vermemek üzerine kurulmuştur. Allahü teâlâ o büyüklerden râzı olsun."

Ebü'l-Abbâs Dîneverî sözü özüne, ilmi ameline uygun bir zât olup, sözleri ve hâlleri hep doğru idi. O Allahü teâlâyâ muhabbetten, Allahü teâlâyı sevmekten bahsetmeye başlayınca kendinden geçer, O'nu tefekkür etmeğe başladığı zaman ise bambaşka bir hâl kaplardı. Ebû Abdurrahmân Sülemî şöyle anlatır: Ebü'l-Abbâs Dîneverî, bir gün Allah sevgisinden anlatıyordu. Anlatılanlar o kadar te'sîrli idi ki, orada bulunan bir ihtiyar kadın kendinden geçerek Allah diye feryâd etti. Dîneverî "Eğer bu halinde sâdık isen kendini göster" buyurdu. İhtiyâr kadın ayağa kalktı, birkaç adım attı, dönüp Dîneverî'ye (r.a.) baktı ve orada canını sevdiğine (Allahü teâlâyâ) teslim etti.

Muhammed bin Ahmed şöyle anlatıyor: "Ebü'l-Abbâs Dîneverî, Semerkand'a gitmek istediği gün yanına girdim ve dedim ki; "Nişâbûrlular seni severken, niçin Nişâbûr'dan ayrılıyorsun?" Bunun üzerine su şiiri ile cevap verdi:

*"Senin üzerine bir hüküm takdir edildiği zaman
Takdir edilenden gayrisi muhaldir."*

Buyurdu ki: "Şunu iyi bilmelidir ki, kul Allahü teâlâdan birşey isteyeceği zaman; O'nun kendisine ihsân ettiği ni'metlerini, emir ve nehiyleri (yasakları) hususundaki kusurlarını düşünerek bir şey istemeli-dir."

"Gözler bakmakla görür, kalblerin mükâşefesi (keşfleri) ise, her an cenâb-ı Hakkı zikredip onu bir an unutmamakla olur."

“Evliyâlık derecelerine, ancak doğrulukla ulaşılır. Her hâlükârda doğruluktan başkası bâtıldır, boş-tur.” Sonra şu şiiri söyledi.

*Yerinde doğruluk ne güzeldir.
Her yerde de doğruluk güzeldir.*

“Seven, sevgilinin rızâsı için her türlü sıkıntılara ve güçlüklerle katlanır. Bu, O’nun rızâsı için olma-lıdır. Son maksad da budur.” Ya’nî Allahü teâlânın râzı olmasıdır.

“Zikrin en aşağı derecesi, Allahü teâlâdan başka herşeyi unutmaktır. En yüksek derecesi ise; ken-dini dahi unutup, zikr-i ilâhiden başka hiçbir şey hatırlıyamamaktır.”

“Allahü teâlânın öyle kulları vardır ki, Allahü teâlâyı doğru olarak tanırlar (her şeyi Allah rızâsı için yaparlar). Bu tanımları sebebiyle, O’nun (Allahü teâlânın) hizmetinde bulundurulurlar. Yine öyle kullar vardır ki, Allahü teâlâyı doğru olarak bilemezler (herşeyde Allahü teâlânın rızâsını gözetmezler). Bu se-beple, onlar da bu hâlleri sebebiyle pekçok ni’metlerden mahrum kalırlar.”

Buyurdu ki: “İlim ikidir: Birincisi; Allahü teâlânın emirlerini yerine getirip, yaptıklarını sırf Allahü teâlâ için yapmağı öğreten ilimdir. İkincisi; Allahü teâlânın kullarının, bilemeyeceğı şeyleri bildiğini bil-mektir. Bu husustaki bilgileri kesir ve kerâmetle, ancak Allahü teâlânın nebî ve velî kulları bilir.”

“Şunu iyi bilin ki, insanın dışı (ne olursa olsun) içini değıştirmez.”

- 1) *Hilyet-ul-evliyâ cild-10, sh-383*
- 2) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-475*
- 3) *Nefehât-ül-üns sh-193*
- 4) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-122*
- 5) *Risâle-i Kuşeyrî sh-178*

EBÜ’L-ABBAS SEYYÂRÎ:

Evliyânın büyüklerinden, zamanının imâmlarından. İsmi, Kâsım bin Kâsım el-Mehdî olup, künyesi, Ebü’l-Abbâs Seyyârî’dir. Fıkıh ve hadîs ilimlerinde büyük bir âlim, fazîletler ve kerâmetler sahibi olup, Ebû Bekr-i Vasîtî’nin en büyük talebesi idi. Birçok büyük zâtlarla görüşüp, kendilerinden ilim ve edeb öğrendi. 340 (m. 951) senesinde Merv şehrinde vefât etti. 342 (m. 953)’de vefât ettiği de rivâyet edilmiş-tir. Kabri orada olup, herkes tarafından ziyâret edilmektedir. Kabrini ziyâret edip, bu zât hürmetine Allahü teâlâyı duâ edip isteklerini arz edenlerin, murâdlarına kavuştukları tecrübe ile sâbittir. Tövbe etmeden önce zengin idi. Babasından kendisine çok mîrâs kalmıştı. Servetinin hepsini vererek, Resûlullah ef-en-dimizin iki tel mübârek Sakal-i şerîfini satın aldı. Allahü teâlâ, Sakal-i şerîflerin bereketi ile ona tövbeyi nasîb eyledi. Ebû Bekr-i Vasîtî’nin sohbetiyle şereflendi. Yüksek derecelere kavuştu. Vefât ettiği zaman, vasiyeti üzerine, mübârek Sakal-i şerîfleri ağzına koydular.

Ebü’l-Abbâs Seyyârî (r.a.), harâm ve şüpheli şeylerden çok sakınır, dünyâyı kıymet vermezdi. Allahü teâlâyı isyân için, bir defa dahi ayaklarına adım attırmamıştır.

Kendisine sordular ki, “Allah yolunda yürüyen bir kimse hangi ameli işlemelidir ki, onun gönlü Cennet bahçesi misali çok güzel olsun?” Cevâbında “Allahü teâlânın emirlerini yapmaya ve yasakların-dan sakınmaya sabırla devam etmek, sâlihlerle beraber olup, sohbetlerinde bulunmak ve dostlarına hizmet etmekle” buyurdu. Yine, “Bu yolda ilerlemek nasıl mümkün ve kolay olur?” diye sorulunca, “Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet etmek ve sâlihlerin sohbetine devâm etmekle” buyurdu.

Ebü’l-Abbâs Seyyârî (r.a.) buyurdu ki: “Bir kimse, hayatında İslâmiyete uymakta ne kadar hassas dikkatli ve ince davranır, İslâmiyete uygun olmayan bir iş yapmamak için ne kadar gayret ederse, âhirette, sırat köprüsünden geçerken, sırat köprüsü ona, dünyada İslâmiyete uymak için olan gayreti nisbetinde geniş, ferah ve rahat olur. Yine bir kimse, dünyâda emirlere uymakta gâyet gevşek ve geniş davranır, İslâmiyete tam uymak için çalışanlara, “O kadar da çok inceleme” derse, âhirette sırat köprü-sünden geçerken, sırat köprüsü o kimse için, dünyâda İslâmiyete uymaktaki gevşekliğı nisbetinde daralır.”

“Bir kimse, mutlaka haklı olduğu halde, kendisini suçlu kabûl edip, karşısındakine (Sen haklısın, ben kabahatliyim) derse, âhirette bütün sıkıntı ve meşakkatlerden emin olur.”

- 1) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-440*
- 2) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-380*
- 3) *Risâle-i Kuşeyrî sh-168*
- 4) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-119*
- 5) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-364*
- 6) *Nefehât-ül-üns sh-194*
- 7) *Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh-255*

EBÜ'L-FADL-I SERAHSÎ:

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Hasen es-Serahsî olup künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Serahslı olduğu için Serahsî denmiştir. Zamanında bulunanların içinde, harâmlardan ve şüphelilerden sakınmakta, çok ibâdet etmekte en önde gelenlerden idi. Ebû Nasr-i Serrâc'ın talebesi, Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr'ın üstadı idi. Allahü teâlâ için olan aşk ve muhabbetinde, Allahü teâlâyı tanımakta pek ileri idi. Talebeleri terbiye edip yetiştirmekteki mehâreti çok fazla idi. Talebelerinin en büyüklerinden Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr'a "Bu kadar yüksek derecelere nasıl kavuştunuz?" diye sorulunca, "Bir derenin kenarında yürüyordum. Hocam Ebü'l-Fadl-ı Serahsî de karşıdan karşıya geçiyordu. Bir ara gözleri bana isabet etti. İşte neye kavuştuksam, hocamın bu nazarı sebebiyledir" dedi. Ebü'l-Fadl-ı Serahsî (r.a.) herkesin kendisine himmet ve muhabbet ettiği, herkese karşı merhametli, eli açık, çok cömert, latif, tatlı bir zat olup, kerâmetleri ve kıymetli sözleri meşhûrdur. Hayatında olduğu gibi vefâtından sonra da feyz vermesi kesilmemiştir. Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr'da, ne zaman bir darlık, güç bir hal hasıl olsa, hemen hocası Ebü'l-Fadl'ın kabrini ziyâret eder, onun hürmetine Allahü teâlâdan isterdi. Böylece o hâllerden kurtulur, talebelerine de böyle yapmalarını tavsiye ederdi.

Ebü'l-Fadl-ı Serahsî (r.a.) sıkıntılara sabreder, hiç kimseye şikâyetle bulunmazdı. Halini Allahü teâlâyâ arz eder, duâları kabul olurdu. Kendisini tanıyan ve sevenlerden birisi söyle anlatıyor: "Dut yaprağı toplamak için, dut ağacına çıkmıştım. Ebü'l-Fadl (r.a.) oradan geçiyordu. Ağacın altına gelince durdu. Etrafta kimse yoktu. Beni de görmüyordu. Ellerini açıp "Ya Rabbi! Ma'lûmudur ki, bir senedir cebime para girmemiştir. Saçıma tıraş ettirebilmem için de para icab ediyor" dedi. O anda hayretler içinde kaldım. Çünkü, o sözünü bitirir bitirmez, üzerinde bulunduğum dut ağacı olduğu gibi altın oluvermişti. Bunu görünce, "Sübhanallah! Ya Rabbi! Senin ihsânın, ne boldur ki, az bir şey istiyene, binlerce kat fazlasıyla veriyorsun. Halbuki benim gönlüm onda değildir" dedi. Bundan sonra dut ağacı tekrar eski haline döndü."

Ebü'l-Fadl-ı Serahsî (r.a.), yolunda çok yüksek olmakla beraber, tefsîr ve diğer ilimlerde de alim idi. Kendisine birisi gelerek "(O, onları sever, onlar da O'nu) (Maide-54) âyetinin tefsîrini sizden dinlemek dedi. "Peki, akşam olunca gel" buyurdu. O kimse akşam olunca geldi. Ebü'l-Fadl (r.a.), sabaha kadar bu âyet-i kerîminin yediyüz ayrı tefsîrini söyledi. Hiç birini de tekrar etmedi. Ya'nî hep ayrı ayrı tefsîrini anlattı.

Nakledilir ki; Ebü'l-Fadl'ın (r.a.) vefât yaklaşınca kendisine, "Sizi nereye defn edelim?" diye sordular. Cevap vermedi. "Sizi, evliyâdan bir çoğunun bulunduğu falan kabristana defn edelim?" dediklerinde "Beni oraya defn etmeyin. Orada büyük zâtlar bulunmaktadır. Ben kendimi onların yanına layık görmüyorum. Şu tepede, günahı, isyanı açık olanların bulunduğu bir kabristan vardır. Beni oraya defn edin. Ben kendimi oraya layık görüyorum" buyurdu. Vefâtından sonra, tabutunun üzerine yanlışlıkla başkasına ait olan bir örtü örtüldü. Cenâze namazı kılınmadan, mescidin kapısı açıldı. Kendisini göremedikleri bir kimse, "Sahibi bilinmeyen, kime ait olduğu belli olmayan örtüyü örtmek uygun değildir" dedi. Bunun üzerine, tabutun üzerinden o örtüyü kaldırdılar.

Ebü'l-Fadl-i Serahsî (r.a.) buyurdu ki: "Mazi artık geçti. O ancak ibret almak için düşünülebilir. Geleceğe bel bağlanamaz. Çünkü bundan sonra yaşıyacağımız belli değildir. O halde, kendisine itibâr edilecek olan fırsat zaman, içinde bulunulan zamandır. Biz ona sahibiz, ne yapabilirsek şimdi yapabiliriz. O da geçip gitmektedir. Ya'nî kaybedilecek zaman yoktur."

"Kulluğun esâsı iki şeydir. Her an Allahü teâlâyâ muhtâc olduğunu yakînen bilmek ve Muhammed aleyhisselâma tam tâbi olmaktır."

1) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh-283

2) Nefehât-ül-üns sh-324

EBÜ'L-HASEN BÜŞENCÎ:

Horasan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Ahmed bin Sehl olup, künyesi Ebü'l-Hasen Büşencî'dir. Tevhîd ilminde ve mu'amelatta zamanının büyüklerinden idi. Horasan köylerinden Büşenc'de doğdu. 348 (m. 960)'de Nişâbü'da vefât etti. İlim öğrenmek için memleketinden ayrılıp, Irak'a ve Şam'a gitti. Sonra Nişâbü'da yerleşti. Gittiği yerlerde, Ebû Osman Hayri, Ebü'l-Abbâs Ata, Muhammed Cerîrî, Tâhir Makdisî, Ebû Amr-ı Dimeşkî, Ebû Bekr Şiblî ve daha birçok âlimlerle görüşüp sohbet etti ve kendilerinden ilim öğrendi. Ebû Ca'fer eş-Şâmî, Hüseyin bin İdrîs el-Ensârî ve Herât âlimlerinden hadîs-i şerîfler dinledi. Seneler sonra memleketi olan Büşenc'e geldi. Oradaki insanlar, kendini anlıyamadıklarından hakkında ağır ithamlarda bulundular. Sonra tekrar Nişâbü'da döndü ve ömrünün sonuna kadar orada kaldı. Tasavvuf ilminin inceliklerine vâkıf idi. Zühd, vera' ve takvada çok ileri idi. Cömertliği fevkalade olup, fakîrlere yardım eder, ihtiyâclarını giderirdi.

Kendisine, “Tasavvuf nedir?” diye sordular. “Zamanımızda tasavvufun hakikati değil, sadece ismi kalmıştır. Halbuki önceleri tasavvufun ismi değil, hakikati vardı” buyurdu.

“Zarîf kimdir?” diye sordular. “Zarîf kimse, zatında, ahlakında, fiillerinde yumuşak olup, gösterişten, yapmacık davranıştan uzak olan kimsedir” buyurdu.

“Kim mürüvvet sahibi değildir?” diye sordular. “Allahü teâlânın kendisini gördüğünü, bildiğini, kirâmen kâtibin melekleri ile hafaza meleklerinin yanında bulunduklarını ve kendisini takip etmekte olduklarını bildiği halde, günah işlemeye cür’et edebilen kimse, mürüvvet sahibi değildir” buyurdu.

Ebü'l-Hasen Bûşencî (r.a.), bir defa kendisinden duâ isteyen birisine, “Allahü teâlâ, seni kendi fitnenden muhafaza buyursun” diye duâ etti.

Kendisine “Tevekkül nedir?” diye soruldu. “Allahü teâlânın senin için takdir ettiği rızkın, mutlaka seni bulacağını bilmendir” buyurdu.

Ebü'l-Hasen Bûşencî (r.a.), birgün yolda yürürken, gencin birisi gelip ensesine bir tokat vurdu ve gitti. Bu hali görenler o gence yetişip, “Sen ne yaptın? O zat evliyânın büyüklerinden Ebü'l-Hasen Bûşencî’dir” dediler. Genç bunları duyunca çok üzüldü. Hemen geri dönüp, Hz. Ebü'l-Hasen’in yanına geldi. Özür dileyip, affedilmesi için yalvarınca, “Sen rahat ol kardeşim. Biz, hakkımız varsa helal ettik. Bize bu hakaret, bu tokat sizin tarafınızdan gelmedi ki. Hiç hata yapmayan bir makamdan geldi. Demek, bir kabahatimiz var ki, bu hâl başımıza geldi” buyurdu ve istiğfâr (tövbe) ederek yoluna devam etti.

Birgün def-i hacet için helada bulunduğu bir sırada, hizmetçisini ağırdı. Kapı arkasından gömleğini uzatıp, “Bunu falan fakîre veriniz” buyurdu. Hizmetçi “Peki efendim” deyip gömleği götürdü. Daha sonra, “Efendim, bunu dışarı çıkınca söyleyemez miydiniz? Orada söylemenizin hikmetini anlayamadık” diye arz etti. Bunun üzerine “O hayırlı düşünce, orada hatırıma geldi. Dışarı çıkıncaya kadar nefsimin beni bu düşünceden caydıracağından çekindim. Nefsime çok kısa zaman da olsa i’timad edemedim” buyurdu.

Birgün çiftçinin birisi merkebinin kaybetti. Birine, “Nişâbü’r’da en zâhid olan zât kimdir?” diye sordu. “Ebü'l-Hasen Bûşencî’dir” dediler. Hemen yanına geldi ve kendisine “Benim merkebimi niye çaldın?” dedi. Bûşencî (r.a.), “Bir yanlışınız olmalı. Ben sizi tanımıyorum bile, ilk defa görüyorum” buyurdu ise de çiftçi ısrar edip, “Sen çaldın” diyordu. Bunun üzerine ellerini kaldırıp “Ya Rabbi! Bizim halimizi en iyi bilen sensin. Beni bu kimseden satın al” diye duâ etti. Duâsını bitirir bitirmez bir kimse gelerek, çiftçiye, “Haydi gel, merkebin bulundu” dedi. Çiftçi, Bûşencî’ye (r.a.) dönerek, “Ey efendim! Merkebi sizin çalmadığınızı elbette biliyordum. Merkebimi sizin yardımınızla bulabileceğimi düşündüm ve böyle yaptım. Şimdi anladım ki, bu büyüklerin huzuruna ne niyetle gelinirse ona kavuşuluyor” dedi.

Ebü'l-Hasen Bûşencî (r.a.) vefât ettikten sonra, bir kimse kabrine geldi. Allahü teâlâyâ duâ edip, bu kabirde bulunan Ebü'l-Hasen Bûşencî (r.a.) hürmetine dünyâlık şeyler istedi. O kimse, o gece rû’yâsında Bûşencî’yi (r.a.) gördü. Kendisine bakıp, “Senin bütün maksadın dünyâlık ise, git onu başka yerlerde ara. Bunun için bizi Allahü teâlâyâ vesîle etme. Bizi vesîle ederek duâ edeceksen, iki cihanda se’âdet, kurtuluşu işte” buyurdu. O kimse de yaptığı isin uygunsuzluğunu anlayıp tövbe etti.

Ebü'l-Hasen Bûşencî (r.a.) buyurdu ki:

“Bir kimseden bir uygunsuzluk meydana gelirse, ya yediği lokmanın ihtiyatsız oluşundan veya niyetinin düzgün olmamasındandır.”

“İnsanlar üç kısımdır. İçleri dışlarından daha güzel olan evliyâ, içleri ve dışları bir olan âlimler ve içleri dışlarından daha bozuk olan kötü kimseler ki, bu üçüncü kısımda bulunanlar, kendi kendilerine insaf ve merhamet etmezler de, başkalarından insaf ve merhamet beklerler.”

“Birisine dünyâlık bir menfeat için muhabbet besleyen, ne kadar bayağı ve basit bir kimsedir.”

“Su insanlar ne kadar gâfil oluyor. Dışlerini, Allahü teâlânın ni’metlerini yemekle; dillerini, O’nun beğenmediği sözleri söylemekle yıpratıyorlar da, mutlaka şükretmeleri gerektiğini düşünmüyorlar.”

“Sebeblere yapışmak emrolunduğu için sebebe yapışmalı, ancak, bu suretle ele geçen dünyâlığa gönül bağlamamalıdır.”

“Nefsini zelîl kılan kimseyi, Allahü teâlâ azîz kılar ve derecesini yüksek eyler. Nefsini bir şey zanneden kimseyi, Allahü teâlâ zelîl kılar.”

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh-458

2) Hilvet-ül-evliyâ cild-10, sh-379

3) Risâle-i Kuşeyrî sh-172

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-120

5) Tabakât-üş-Şafiiyye cild-3, sh-344

6) Nefehât-ül-üns sh-264

7) Tezkiret-ül-evliyâ sh-282

EBÜ'L-HASEN-İ EŞ'ARÎ:

Ehl-i sünnetin itikaddaki iki imâmından biri. İsmi, Ali bin İsmâil'dir. Künyesi, Ebü'l-Hasen'dir. 260 veya 266 (m. 879) senesinde Basra'da doğdu. 324 veya 330 (m. 941)'da Bağdâd'da vefât etti. Basra kapısı ile Kerb arasındaki kabristana defn edildi. Soyu, Eshâb-ı kirâmdan bir Sahâbîye dayanmakta olup, şeceresi şöyledir: Ali bin İsmâil bin İshâk bin Sâlim bin İsmâil bin Abdullah bin Mûsâ bin Bilâl bin Ebî Bîirde bin Ebû Musel-Eş'arî'dir.

İmâm-ı Eş'arî, üvey babası ile mu'tezile kelâmcılarından olan Ebû Ali Cübbâî'nin talebesi olduğundan, bu bozuk yol üzerine yetiştirilmişti. 40 yaşına kadar mu'tezile fırkasında bulunmuştur. Bu fırkanın meşhûrları arasına katılmıştı. 40 yaşından sonra bu bozuk yoldan dönmüştür. İmâm-ı Eş'arî'nin (r.a.) bu bozuk yoldan dönmesi şöyle nakledilir: Bir Ramazan-ı şerîf ayının ilk günlerinde rû'yasında Peygamber efendimizi gördü. Peygamberimiz (s.a.v.) ona: "Yâ Ali, benden nakledilen yola yardım eyle" buyurdular. Bu rû'yadan sonra Ramazan-ı şerîf ayının ortasında, ikinci defa Peygamber efendimizi (s.a.v.) rû'yada görmekle şereflendi. Rû'yasında, "Sana emrettiğim şey, ne oldu, ne yaptın?" buyurdu. "Benden bildirilen yola, sünnetime yardım et, bu yola uy!" buyurdular. Bu rû'yadan sonra kelâm ile uğraşmayı terk etti. Üçüncü defa Ramazan-ı şerîfin yirmiyedinci gecesini, Peygamber efendimizi (s.a.v.) rû'yada gördü. "Sana emrettiğim şey ne oldu?" buyurdu. "Kelâm ilmini terkedip, Kur'ân-ı kerîm ve hadîs ilmine sarıldım" dedi. "Benden rivâyet edilen, bildirilen yola, sünnetime yardımcı olmam emrettim" buyurdu. Bunun üzerine İmâm-ı Eş'arî özür dileyip, "Mes'elelerini ve delillerini öğrenmek için otuz yıl harcadığın yolu (mu'tezileyi), nasıl terk edeyim?" dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) "Allahü teâlâ sana, ilahî yardımı ile yardım eyledi. Bunu yakinen bilmeseydim sana böyle emretmezdim" buyurdu. İmâm-ı Eş'arî bu rû'yâyı da gördükten sonra uyanıp, "Hakdan öte, sapıklıktan başka bir şey yok" diyerek, mu'tezile yolundan dönüp, Ehl-i sünnet itikadına girdi. Bu rû'yasından sonra onbeş gün evinden çıkmadı. Mes'eleleri derinlemesine inceleyip, gözden geçirdi. Sonra Basra Câmîi'ne gidip, kürsî'ye çıktı. O sırada mu'tezile bozuk yolunun meşhûr ve kuvvetli âlimlerinden sayılan ve böyle bilinen İmâm-ı Eş'arî, kürsüden cemaate söyle hitâb etti: "Ey insanlar! Çoktan beri size görünmez oldum. Dikkatle düşündüm. İnsafla inceledim. Yanımdaki delilleri gözden geçirdim. Tercih hususunda zorlandım. Sonunda Allahü teâlâdan beni hidâyete, doğru yola kavuşturmasını istedim, duâ ettim. Allahü teâlâ beni hidâyete, doğru yola kavuşturdu. Mu'tezile yoluna ait itikadlarımın hepsinden vazgeçip, kurtuldum" diyerek, Ehl-i sünnet itikadına girdiğini herkese ilan etti.

Önceden mu'tezile yolu üzere yazdıklarını ve bildirdiklerini iptal etti. Ehl-i sünnet itikadı üzere kitaplar yazıp, dağıttı. Ömrünün sonuna kadar bu doğru itikadın yayılması için uğraştı.

Ebü'l-Hasen-i Eş'arî hazretlerinin Ehl-i sünnet mezhebine gemesi ile, kelâm ilmi, mu'tezilenin elinden kurtulmuş oldu. Onların elinde tehlikeli ve zararlı iken, doğru yolda gidenlere rehber oldu. Onun Ehl-i sünnete geçmesi, Ehl-i sünnet itikadının yayılmasında büyük bir zafer olmuştur. O zaman te'sîrli ve zararlı olan mu'tezile yolu mensûbları, İmâm-ı Eş'arî tarafından susturulmuştur. Onları öyle zorlayıp sıkıştırdı ki, hepsi küçük ve güçsüz karıncalar gibi kaldılar. Daha önce hocası olan mu'tezilenin ileri gelenlerinden Ebû Ali Cübbâî ile yaptığı münazarada onu mağlub etti. Çok meşhûr olmasına rağmen, Eş'arî'nin (r.a.) karşısında cevap vermekten aciz kaldı.

Ebü Sehl Su'lukî şöyle anlatır: "Basra'da bir mecliste Ebü'l-Hasen Eş'arî ile mu'tezilîler arasında çetin bir mün'azara oldu. Mu'tezilîler çok kalabalıktı. Onunla münazaraya giren herkes yeniliyor, susmak mecburiyetinde kalıyordu. Öyle oldu ki, o gün artık kimse onun karşısına çıkamadı. İkinci defa böyle bir münazara için gittiğimizde, mu'tezileden kimse gelmemiş, münazaraya cesaret edememişlerdi. Bunun üzerine bir zat İmâm-ı Eş'arî'ye: "Fırar ettiler, kaçtılar yaz, kapıya as!" dedi.

İmâm-ı Eş'arî; tefsîr, hadîs ve fıkıh ilmini zamanın meşhûr âlimlerinden olan Zekeriyya bin Yahyâ es-Sâci'den, Ebû Halife el-Cumhî, Sehl bin Serb, Muhammed bin Ya'kub el-Mukrî, Abdurrahman bin Halef ed-Dabî'den öğrenmiştir. Bağdâd'da Câmî-i Mensûr'da Cum'a günleri Ebû İshâk Mervezî'nin hadîs derslerine devam etmiş, kendisi de Ebû İshâk Mervezî'ye kelâm ilmini öğretmiştir.

İmâm-ı Eş'arî tasavvuf ilminde de âlim ve evliyâ idi. Ebû İshâk İsferanî şöyle demiştir "Benim ilimim, Şeyh Ebü'l-Hasen Bâhilî'nin ilmi yanında, deniz yanında bir damla gibidir. Ebü'l-Hasen Bâhilî'nin de, benim ilimim, Ebü'l-Hasen Eş'arî'nin ilmi yanında, deniz yanındaki bir damla gibidir, dediğini işittim."

İmâm-ı Eş'arî, gayet tatlı, açık ve ikna edici konuşurdu. Bu sebeple hocası Cubbai, daha önce münazaralara kendi yerine onu gönderirdi. Hakkin, doğrunun ortaya çıkması için mücadeleyi sever, yazarak ve anlatarak hak uğrunda müdafaadan yılmazdı. İmâm-ı Eş'arî'nin zamanı, mu'tezile fırkasının Ehl-i sünnete çok saldırdığı, hatta zorbaya baş vurduğu bir döneme rastlamaktadır. Valilik, kadılık gibi makamlar, mu'tezile fırkasından olanların elinde bulunuyordu. Böylece bozuk itikadlarını yayıyorlar, insanları saptırıp, imânları ile oynuyorlardı. Bu sırada İmâm-ı Eş'arî ve diğer Ehl-i sünnet âlimleri, kitablar yazarak onları reddediyor, bozuk fikirlerini çürütüyorlardı. İmâm-ı Eş'arî ayrıca, mu'tezile fırkası-

nın ileri gelenleri ile çetin münazaralara girip, onları susturdu. Kendisine, neden onların yanlarına, hatta devlet erkanından olanlarının makamına gittiği sorulunca, şöyle cevap vermiştir: “Onlar valilik, kadılık gibi makamlarda bulunuyorlar. Kibirleri sebebi ile bize gelmezler. Biz de gitmezsek, hak nasıl ortaya çıkacak? Ehl-i sünneti anlatanların, onu yayıp, hizmet edenlerin bulunduğunu nasıl bilecekler ve nasıl anlayacaklar?”

Ebû Abdullah İbni Hafif söyle anlatmıştır. “Gençliğimde, İmâm-ı Eş’arî hazretlerini görmek için Basra’ya gitmiştim. Basra’ya vardığımda, heybetli ve güzel yüzlü, yaşlıca bir zat gördüm. Ona, “Ebu’l-Hasen Eş’arî hazretlerinin evi nerededir?” dedim. “Onu niçin arıyorsun?” dedi. “Onu seviyorum ve görüşmek istiyorum” dedim. Bana, “Yarın erkenden buraya gel” dedi. Ertesi gün erkenden söylediği yere gittim. Beni yanına alıp, Basra’nın ileri gelenlerinden birinin evine götürdü. İçeri girince, o zâta yer gösterdiler. O da oturdu. Mu’tezilenin meşhûr âlimleri, münazara için orada toplanmıştı. Biz girip oturduktan sonra, o mecliste bulunanlar, aralarında oturan bir mu’tezile âlimine çeşitli mes’eleler sormaya başladılar. O şahıs cevap vermeye başlayınca, beni oraya götüren zât karşısına çıkıp, söylediği yanlış şeyleri reddediyor, doğrusunu söyleyip, onu susturuyordu. Öyle konuşuyordu ki, dinleyenleri tam ikna edip, doyurucu bilgi veriyordu. Ben, bu zatın haline ve ilmine hayran oldum. Yanımda bulunan birine “Bu zat kimdir?” dedim. “Ebû’l-Hasen Eş’arî’dir” dedi. İmâm-ı Eş’arî evden çıktıktan sonra, yine peşinden gittim. Yanına yaklaşıncı, “İmam-ı Eş’arî’yi ve hizmetini nasıl buldun?” buyurdu. “Fevkalade” dedim. Sonra, “Efendim, o mecliste neden siz hastan bir mes’ele sormadınız? Başkaları sorduktan sonra mevzua girdiniz?” dedim. Biz, bunlarla konuşmak için söze girmiyoruz. Ancak Allahü teâlânın dininde yanlış ve sapık şeyler söylediklerinde reddediyoruz. Yanlış olduğunu isbat edip, kendilerine doğrusunu bildiriyoruz” buyurdu.

İmâm-ı Eş’arî, eser yazmak, münazaralara girmek ve kıymetli talebeler yetiştirmek suretiyle, Ehl-i sünnet i’tikadının yayılması ve böylece insanların se’âdete kavuşması hususunda büyük hizmetler yapmıştır. Yetiştirdiği talebelerinden bir kısmı şu zâtlardır: Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah, Ebûl-Hasen Bahilî, Ebû Abdullah bin Hafif Şirazî, Hâfız Ebû Bekr Cürcanî el-İsmâilî, Şeyh Ebû Muhammed Taberî el-İrakî, Zahir bin Ahmed Serahsî, Ebû Abdullah Hameveyh es-Sayrafi, Dimyânî. Bunlardan Ebû Abdullah Tâi, İmâm-ı Ebû Bekr Bakillanî’nin hocasıdır. Ebû’l-Hasen Şazilî de Ebû İshâk İsferanî’nin ve hocası olan Ebû Bekr Fûrek’in hocasıdır. Bu zat, önceden İmâmiyye fırkasından iken, Ebûl-Hasen Eş’arî hazretleri ile yaptığı bir münazara ve ilmî mübahese sonunda hatasını anlayıp, imâmiyye fırkasını terk edip, Ehl-i sünnet i’tikadına girdi. İmâm-ı Eş’arî’nin bildirdiği i’tikadı Basra’da yaydı. İbn-i Hafif ise, İmâm-ı Eş’arî’nin en meşhûr talebelerinden olup, (Şeyh-i Şiraziyyî’n) Şirazlıların şeyhi, üstadı ismiyle meşhûr olmuştur. Diğer meşhûr bir talebesi olan Dimyanî ile İbn-i Hafif, İmâm-ı Eş’arî’nin münazara meclislerinde yanında bulunurlardı. Talebelerinden Ebû Abdullah Hameveyh es-Sayrafi, uzun müddet İmâm-ı Eş’arî’nin yanında bulunmuştur. Sonra memleketi Şiraz’a dönüp, orada ders verip, talebe yetiştirmiş; İmâm-ı Eş’arî’nin bildirdiği i’tikad bilgilerini memleketinde yayılmıştır. Şeyh Ebû Ali Zahir de, hocası İmâm-ı Eş’arî’den öğrendiği Ehl-i sünnet bilgilerini Horasan’da yaydı. Böylece İmâm-ı Eş’arî’nin bildirdiği i’tikad bilgileri, Ehl-i sünnet mezhebi, doğuda ve batıda yayıldı. Hicrî 300 senesinden itibaren Irak havâlisinde, İran’da yayıldı. Selcuklu devleti hükümdarlarının resmi mezhebi oldu. Daha sonra Atabekler tarafından müdafaa edilip, Şam ve Bağdâd çevresinde yayıldı. Selahüddin Eyyûbi Mısır’ı fethedince, orada da yayıldı.

Eserleri: İmâm-ı Eş’arî’nin eserleri, beş grupta toplamr:

- 1.Kırk yaşından önce mu’tezile iken yazdığı eserler. Bunları sonradan iptal etmiştir.
- 2.Felsefecilere, yahudi, hristiyan ve mecûsilere yazdığı reddiyeler.
- 3.Hariciye, mu’tezile, şia ve zâhiriyye fırkalarına yazdığı reddiyeler.
- 4.Makalatlar.
- 5.Kendisine sorulan suallere cevap olarak yazdığı risâleler ve diğerleri.

Ebûl-Hasen El-Eş’arî hazretlerinin pekçok eseri vardır. Bunları İbn-i Asakir “Tebyîn isimli eserinde, İbn-i Fârek’den nakledip, isimlerini yazmıştır. İbn-i Fûrek ise, “Ebul-Hasen; el-Eş’arî (r.a.), el-Umed (veya el-Gamed) adlı da, kendi eserlerini saydığını bildirmektedir. Bu eserler, onun yanında dersini dinliyenlere söyliyerek yazdırdıkları, çeşitli İslâm memleketlerinden sorulan suallere verdiği cevapları ihtiva eden, üçyüzyirmi senesine kadar yazdığı kitaplardır. Bundan sonra üçyüzyirmidört senesine kadar da pek çok eser yazmıştır.” demektedir. İbn-i Fûrek ayrıca, Ebû’l-Hasen el-Eş’arî’nin el-Umed adlı eserinde isimlerini bildirdiği eserlerden başka kitaplarını da bildirmektedir.

“El-Umed” adlı eserde bildirilen kitaplardan ba’zıları:

1- Kitâb-ül-Füsûl: Mulhidler (dinsizler) tabiatçı felsefeciler, dehrîler, zamanın ve alemin kadîm olduğuna inananlara reddiyedir. Bu kitapda; brehmenler, yahudiler, hıristiyanlar ve mecûsilere de cevaplar vermiştir. Bu kitap büyük bir eserdir.

2. Mûceze: On iki kitaptan ibarettir.

3. Halk-ul-ef'âl

4. İstîtâa hakkındaki kitap

5. Sıfatlar hakkındaki kitap

6. El-Luma fi'r-reddi al ehli'z-zeygi ve'l-bida': Kur'ân-ı kerîm, Allahü teâlânın iradesi, Allahü teâlânın görülmesi, kader, istitaa, va'd ve va'id ve imamet mes'elelerinden bahseden on bölüm ihtiva eden kıymetli bir kitaptır. İmâm-ı Eş'arî hazretlerinin bu mevzularda söyledikleri hakkında iyi bir kaynaktır. Yakın zamanda Mısır'da ve Beyrut'ta basılmıştır. Beyrut baskısında, ayrıca Richard J. Mc. Carthy tarafından bir mukaddime ve İngilizceye tercümesi vardır. Spitta, bu eseri hülâsa ederek, Joselp Hell tarafından Almancaya tercüme edilmiştir.

7. Risâlet-ül-İman: Spitta bu kitabı Almancaya tercüme etmiştir.

8. Kitâb-ül-Fünûn: Mulhidlere (dinsizlere) cevap olarak yazılmıştır.

9. Kitâb-ün-Nevâdir: Kelâm ilminin inceliklerini anlatır.

10. Dehrîlerin (dinsizlerin) Ehl-i tevhid'e karşı yaptıkları bütün i'tirâzlarının toplandığı bir kitap.

11. El-Cevher fi'r-Reddi ala ehli'z-Zeyei vel-Münker.

12. Nazar, istidlâl ve şartları hakkında Lübbaî'nin suallerine verilen cevaplar.

13. Mekalat-ül-felasife: Felsefecilere cevap olarak yazılmış bir eserdir. Kitap üç makaleyi ihtiva eder. Eserde İbn-i Kays ed-Dehrî'nin ba'zı şüpheleri, Aristo'nun sema (gök ve alem) hakkındaki fikirleri çürütülmüş; hadîseleri, se'âdet ve sekaveti yıldızlara bağliyanlara lazım gelen şeyler açıklanmıştır.

14. Cevab-ül-Horasâniyyîn: Çeşitli mes'eleleri ihtiva eder.

El-Umed'de bildirilenlerden başka, İbn-i Fûrek'in zikrettiği eserlerinden ba'zıları da şunlardır:

1. Tenasûhe inananlar hakkındaki eser.

2. Mantıkçılara dair yazılan eser.

3. Hıristiyanlar hakkında yazılan kitap.

4. Delail-ün-nübüvve hakkındaki kitap. İmâm-ı Eş'arî'nin ayrıca: Risâle ketebbiha ila ehli's-sagr bi bab-ül-ebvab adlı eseri vardır. Kitap, Kafkas dağlarının Hazar denizi ile bitiştiği yerde bab-ul-ebvab (Demirkapı yahud Derbend) denilen kasabanın âlimlerine yazılmıştır. Bu eser, Ehl-i sünnet vel-cemaat âlimlerini geniş olarak anlatmaktadır.

Bunlardan başka su eserleri de meşhûrdur:

Makalat-ül-İslâmiyyin: Bu eserinde i'tikadî fırkalardan ve kelâm ilminin ince mes'elelerinden bahsetmektedir. Matbûdur.

El-İbane an usul-üd-diyane; Ehl-i sünnet dışı fırkaların reddi için yazılmış olup, bu husustaki delilleri içinde topladığı eseridir.

Kavl-ul-cumlat, Eshâb-ül-hadîs ve Ehl-i üs-Sünne fi'l-i'tikad (basılmamıştır.)

Risâlet-ul-istihsan el-Havdu fi ilm-il-kelam, basılmıştır. İngilizce tercümesi vardır.

İzah-ül-Burhan et-Tebyîn ala usûl-id-dîn, Kitâb-ül-ulûm, Tefsîr-ül-Kur'ân- es-Şerh vet-tafsil, İbn-i Asakir'in bildirdiğine göre, Ebül-Hasen Eş'arî'nin tefsîri 70 veya 300 cild idi.

İmâm-ı Eş'arî, Ehl-i sünnetin i'tikadda iki imâmından biridir. İ'tikadda diğer imam da, İmâm-ı Maturidî'dir. Bu iki büyük âlim, Ehl-i sünnet i'tikadını yaymış olup, i'tikadda iki imâmdırlar. Ehl-i sünnetin reisi ise İmâm-ı a'zamdır.

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe fıkıh bilgilerini toplayarak, kısımlara, kollara ayırdığı ve usuller, metodlar koyduğu gibi, Resûlullahın (s.a.v.) ve Eshâb-ı kirâmın (r.a.) bildirdiği i'tikad, imân bilgilerini de topladı ve yüzlerce talebesine bildirdi. Talebesinden, ilm-i kelam, ya'ni imân bilgileri mütehasısları yetişti. Bunlardan İmâm-ı a'zamin talebesi olan İmâm-ı Muhammed Şeybanî'nin yetiştirdiklerinden, Ebû Bekr-i Cürcanî dünyâca meşhûr oldu. Bunun talebesinden de, Ebû Nâsır-i İyâd, kelâm ilminde, Ebû Mensûr-i Matüridî'yi yetitirdi. Ebû Mensûr, İmâm-ı a'zamdaki gelen kelâm bilgilerini kitaplara yazdı. Doğru yoldan sapmış olanlarla mücadele ederek, Ehl-i sünnet i'tikadını kuvvetlendirdi ve her tarafa yaydı.

İmâm-ı Eş'arî de; İmâm-ı Şâfiî'nin talebesi zincirinde, bulunmaktadır. Bu iki büyük imam, Eshâb-ı kirâm, Tâbiîn ve Tebe-i tâbiîn'in bildirdiği i'tikad ve imân bilgilerini açıklamışlar, kısımlara bölmüşler, herkesin anlayabileceği bir şekilde yaymışlardır. Eş'arî ve Mâtürîdî, hocalarının müşterek mezhebi olan (Ehl-i sünnet vel-cemaat)den dışarı çıkmamışlardır.

Bu iki imâmın ve hocalarının ve bunlarında hocaları olan, amelde dört hak mezheb imamlarının ve onlara tabi olanların imânda, i'tikadda tek bir mezhebi vardır. Bu mezheb Ehl-i sünnet vel-cemaat mezhebidir. Çünkü İslâmiyet, bütün insanlara yalnız bir tek imânı ve i'tikadı emretmektedir. Bu imânın esaslarını ve nasıl i'tikad edileceğini, bizzat Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm tebliğ etmiştir. İnsanlara, kendilerini ve herşeyi yaratan Allahü teâlâyı haber veren Peygamberimiz (s.a.v.), Allahü teâlâyı, O'nun yarattıklarına ve O'nun emir ve yasaklarına imânın nasıl olacağını da bildirmiştir. Muhammed aleyhisselâma ve O'nun bildirdiklerine temiz, dürüst ve hakikî bir imân, ancak O'nun bildirdiğini tam ve hiç şüphesiz kabûl edip inanmakla mümkün olur. Bu hususta çok az, kıl kadar da olsa bir ayrılığın, O'ndan ayrılmak olacağı meydandadır. Böyle bir ayrılığa düşenlerin öne sürecekleri, dinî, siyâsî, beşerî, ictimai, fennî, v.s. gibi sebeplerin, ayrılmalarını haklı gösterecek hiçbir tarafı yoktur. Çünkü İslâmiyet, her ne sûret ve sebeple olursa olsun, imânda ve i'tikadda ayrılığa asla izin vermemekte, yasaklamaktadır.

Eshâb-ı kirâmın imân ve i'tikadda hiçbir ayrılıkları olmadı. Eshâbdan olmayanlar ve daha sonraki asırlarda gelenler arasında ise zamanla imânda, i'tikadda ba'zı ayrılıklar ortaya çıkarıldı ve bid'at fırkalarının sayısı yetmişikiye ulaştı. Bu ayrılıkları çıkaranların ve bunların sözlerine inanarak bozuk düşüncelerini benimseyenlerin ileri sürdükleri sebepler çok çeşitli ve her birine göre farklı olmakla beraber, esas sebepler; "Münafık" ve başka dinden olanların çıkardıktan fitneler, Kur'ân-ı kerîmin müteşâbih âyetlerini kendi anlayışlarına göre te'vîl etmeye kalkışmaları, eski Hind ve Yunan felsefesi ile, mecûsî inançlarının İslâmiyete sokulma çabaları, Eshâb-ı kirâmın maslahata (huzurun, dirliğin teminine) ait konulardaki ictihâd ayrılıklarını anlayamama ve bunları kendi nefsânî arzularına, siyâsî maksat ve ihtiraslarına perde veya âlet etme, kısa zamanda çok geniş ülkelere yayılan İslâmiyetin henüz yeni müslüman olmuş büyük kitlelerce tam anlaşılmadan birtakım insanların eski din ve inançlarına ait ba'zı unsurları tamamen terk edememeleri ve bunları İslâmiyetten sayma yanlışına düşmeleri" şeklinde özetlenebilir. Ancak, İslâm târihinde görülen 72 sapık fırkanın ortak vasfı; siyâsî ve dünyevi menfaat ve sâiklerle ortaya çıkmış olmalarına rağmen, hemen hepsi Kur'ân-ı kerîmdeki muhkem ve bilhassa müteşâbih âyet-i kerîmeleri kendi akıllarına göre tefsîr yoluna gitmişler. Böylece felsefe yaparak ve bu âyetleri, iddiaları istikametinde tev'îl ederek kendilerine Kur'ân-ı kerîmden deliller bulduklarını ileri sürmüşlerdir. Meselâ, Kur'ân-ı kerîmde geçen, Allah'ın eli, yüzü, tahtı v.b. sıfatlarını gösteren ifâdeleri, kendi düşüncelerine ve konuşma dilindeki mâ'nâlarıyla kabul ederek, Allahü teâlâyı zâtı ve sıfatlarıyla tecsim eden, ya'nî cisim ve insan şeklinde düşünen bu sapık fırkalar, Kur'ân-ı kerîmin doğru ma'nâsı olan murâd-ı ilâhiyi anlayamamışlar, doğrusunu anlatan Ehl-i sünnet âlimlerinin açıklamalarını kabul etmedikleri gibi, ayrıca onlara fikren ve fiilen saldırmışlardır.

İslâmiyette ilk i'tikad ayrılıkları, Hz. Osman'ın şehîd edilmesi hâdisesinden sonra, Abdullah İbni Sebe adındaki münafık olan bir yahudinin ortaya çıkması ile başlamıştır. Müslümanların saf ve berrak imânlarını bozmak gayesiyle i'tikaddaki birlik ve beraberliklerini parçalamak için çıkarılan ilk fitne hareketi budur. Abdullah İbni Sebe, Hz. Ali'nin halifelik meselesini bahane ederek, müslümanları bölmek gayretine düştü. Kendisine taraftar toplamak ve onlara görüşlerini kabul ettirmek için, "Hz. Ali'nin Peygamber olduğundan, Allahü teâlânın ona hulul ettiğine" varıncaya kadar pekçok şeyler uydurdu. Bir kısım insanları aldattı. Abdullah İbni Sebe'ye aldananların içinde siyâsî hırs ve gayret ile hareket edenler çoktu. Böylece Hz. Ali taraftarıyız diyerek, İslâm dînine bozuk inançlar karıştırdılar. Zamanla hilâfet, Hz. Ali'nin hakkıdır diyen ve bu inanca sahip olanlara "Şia" (Şii) denildi Şiîler, zamanla başka konularda da Ehl-i sünnetten ayrılıp, kendi içlerinde çeşitli kollara bölündüler.

Hz. Ali'nin hilâfeti, hakem ta'yini yoluyla Hz. Muâviye'ye bırakmasını beğenmeyip, Hz. Ali'ye ve Hz. Muâviye'ye karşı çıkıp ayrılanlara ise "Haricî" ismi verildi. Hâricîler'den bir kısmı Kur'ân-ı kerîmin ba'zı bölümlerini kabul etmezler. Bir kısmı da sapıklıklarında yeni bir peygamber geleceğine inanacak kadar ileri gitmişlerdir.

Bozuk fırkalardan biri olan mu'tezile ise, Hasen-i Basrî'nin (r.a.) derslerinde bulunan Vâsıl bin Ata tarafından ortaya çıkarılmıştır. Büyük Ehl-i sünnet âlimi ve veli bir zât olan Hasen-i Basrî, "Büyük günah işleyen ne mü'mindir nede kâfirdir" diyerek Ehl-i sünnetten ayrılan Vâsıl bin Ata için, "İ'tezele annâ vâsıl"=Ya'nî, "Vâsıl bizden ayrıldı" buyurmuştu. Buradaki "İ'tezele=ayrıldı" kelimesinden dolayı Vâsıl'a ve onun yolunu tutanlara "Mu'tezile" ismi verilmiştir. Sonraki yıllarda bilhassa felsefe eğitimi yapmış ve felsefeye meraklı kişiler, Vâsıl bin Atâ'nın yolundan yürüyerek Allahü teâlânın zâtı ve sıfatları ile, kader, amellerle (ibâdetlerle, muâmelâtla.) imân arasındaki münâsebet ve diğer konularda İslâm dînin sınırlarını zorlayacak kadar ileri derecelere varan ayrılıklara düşmüşlerdir.

Ayrıca mürcie, kaderiyye, ibâhiye, mücessime, cebriyye gibi birçok bozuk fırkalar, İslâm târihi boyunca çeşitli yerlerde ortaya çıkmış kendi içlerinde de sayılamayacak kadar çok kollara ayrılarak bir müddet yaşayıp sonra unutulup gitmişlerdir. Ancak son asırlarda zuhur eden Vehhâbîlik, bilhassa Arabistan'da yayılmış ve bugün de, çeşitli İslâm ülkelerindeki müslümanlar arasına yayılması için çalışılmaktadır.

Diğer bozuk fırkalar târih içinde kaybolup gitmişlerdir. Ehl-i sünnet vel-cemâat ise her devirde çok olmuş, İslâmiyet î mân, i'tikad, amel ve ahlâk esasları olarak Ehl-i sünnet âlimleri tarafından her asırda, aslı üzere müdâfaa ve muhafaza edilerek, bugüne ulaştırılmıştır. Bugün dünyâdaki müslümanların yarıdan çoğu, Ehl-i sünnet vel-cemâat i'tikâdı üzeredirler.

Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfler, î mânda parçalanmanın, fırkalara (mezheblere; ayrılmanın kötü olduğunu bildiriyor. Allahü teâlâ, Nisâ sûresi 114.ncü âyetinde meâlen **“Hidâyeti (kurtuluş yolunu) öğrendikten sonra, Peygambere uymaytp mü'minlerin yolundan ayrılanı, saptığı yola sürükleriz ve çok fena olan Cehenneme atarız”** ve Al-i İmrân sûresi 103.ncü âyetinde de meâlen **“Hepiniz. Allahın ipine (Kur'ân-ı kerîme) sımsıkı sarılınız.. Fırkalara bölünmeyiniz”** buyurmaktadır. Hazret-i Peygamberimiz de (s.a.v.) müslümanlar arasında î mânda ve i'tikadda ayrılıkların felâket olduğunu bildirerek meşhûr olan bir hadîs-i şerîfinde: **“Benî İsrâîl (yahudiler), yetmişbir fırkaya ayrılmıştı. Bunlardan yetmiş Cehenneme gidip, ancak bir fırkası kurtulmuştur. Nasarâ (hristiyanlar) da, yetmişiki fırkaya ayrılmıştı. Yetmişbiri Cehenneme gitmiştir. Bir zaman sonra benim ümmetim de yetmişüç fırkaya ayrılır. Bunlardan yetmişikisi Cehenneme gidip, yalnız bir fırka kurtulur”** buyurmaktadır. Eshâb-ı kirâm bu bir fırkanın kimler olduğunu sorduğunda **“Cehennemden kurtulan fırka, benim ve Eshâbımın gittiği yolda gidenlerdir”** buyurdu.

Bir başka hadîs-i şerîfte; **“Ümmetim yetmişüç fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan bir fırka kurtulacak, diğerleri helâk olacaktır”** buyurduğunda Eshâb-ı kirâm; **“Kurtulan fırka hangisidir?”** diye sorunca, **“Ehl-i sünnet vel-cemâattir”** buyurdu. Eshâb-ı kirâm bu defa **“Ehl-i sünnet vel-cemâat nedir? diye sordular. “Bugün benim ve Eshâbımü bulunduğ yolda olanlardır”** buyurdu.

Ehl-i sünnet i'tikâdını ortaya koyan Resûlullah'tır (s.a.v.). Eshâb-ı kirâm î mân bilgilerini bu kaynaktan aldılar. Tâbiîn-i i'zâm da' bu bilgilerim, Eshâb-ı kirâmdan öğrendiler. Daha sonra gelenler, bunlardan öğrendiler. Böylece, Ehl-i sünnet bilgileri bizlere nakl ve tevatür yoluyla geldi. Bu bilgiler akıl ile bulunamaz. Akıl bunları değiştiremez. Akıl, bunları anlamaya yardımcı olur. Ya'nî, bunları anlamak, doğruluklarını kıymetlerini kavramak için akıl lâzımdır. Hadîs âlimlerinin hepsi, Ehl-i sünnet i'tikâdında idiler. Amelde dört mezhebin imamları da bu mezhebde idi. İ'tikâdda mezhebimizin iki imâmı olan Mâtürîdî ve Eş'arî de Ehl-i sünnet mezhebinde idi. Bu her iki imâm, hep bu mezhebi yaydılar. Sapıklara karşı ve eski yunan felsefesinin bataklıklarına saplanmış olan maddecilere karşı bu tek mezhebi savundular. Bu iki büyük Ehl-i sünnet âliminin zamanları aynı ise de, bulundukları yerler birbirinden ayrı ve karşılarındaki saldırganların düşünüş ve davranışları başka olduğundan, savunma metodları ve tenkidleri birbirinden farklı olmuş ise de, bu hâl, mezheblerinin ayrı olduğunu göstermez. Bunlardan sonra gelen binlerce derin âlim ve velîler, bu iki yüce imâmın kitaplarını inceliyerek, ikisinin de Ehl-i sünnet mezhebinde olduklarını söz birliği ile bildirmişlerdir. Ehl-i sünnet âlimleri, (Nass)ları, zahirleri üzere almışlardır. Ya'nî, âyet-i kerîmelere ve hadîs-i şerîflere açık ve meşhûr olan ma'nâları vermişler, zaruret olmadıkça nassları te'vîl etmemişler, bu ma'nâları değiştirmemişlerdir. Kendi bilgileri ve görüşleri ile bir değişiklik hiç yapmamışlardır. Sapık fırkalardan olanlar ve mezhebsizler ise, yunan felsefecilerinden ve din düşmanı olan fen taklidcilerinden işittiklerine uyararak, î mân bilgilerinde ve ibâdetlerinde değişiklik yapmaktan çekinmemişlerdir.

Son asırlarda Ehl-i sünnet i'tikâdından ayrılan ba'zı din adamları “selefiyye” adını verdikleri sapık bir yol tutmuşlardır. Bunun i'tikadda mezheb olduğunu söyleyip, kitaplarında yazmışlardır. Halbuki, İslâmiyette “Şelefiyye mezhebi” diye bir şey yoktur. Ehl-i sünnet âlimleri böyle bir şey bildirmemişler ve kitaplarında asla yazmamışlardır, İslâmiyette “Selef-i sâlihîn” mezhebi, ya'nî Ehl-i sünnet mezhebi vardır. Selef-i sâlihîn, hadîs-i şerîf ile medh edilen, övülen ilk iki asrın müslümanlarıdır. Ya'nî, Selef-i sâlihîn, Eshâb-ı kirâm ve Tâbiîne verilen işimdir. Bu şerefli insanların i'tikâdına “Ehl-i sünnet vel-cemâat mezhebi” denir. Bu mezheb î mân, inanç mezhebidir. Eshâb-ı kirâmın ve Tâbiîn-i i'zâmın î mânları hep aynı idi. İnançları arasında hiç fark yoktu. İmâm-ı Gazalî hazretleri İlcâm-ül-avâm kitabında “Bu kitapta i'tikad fırkalarından, Selef mezhebinin hak olduğunu bildireceğim. Bu mezhepten ayrılanların bid'at sahibi olduklarını anlatacağım. Selef mezhebi demek, Eshâbın ve Tâbiînin i'tikadları demektir...” buyurarak, Selef mezhebi demenin, Ehl-i sünnet ve'l-cemâat mezhebi demek olduğunu açıkça bildirmiştir.

Mısır'daki Ezher Üniversitesinden mezun üstâd İbn-i Halife Alîvî “Akidet-üs-selef-i vel-halef” adlı kitabında şöyle yazmıştır. “Ebû Zehra (Târih-ül-mezâhib-ül-İslâmiyye) kitabında yazdığı gibi, hicretin dördüncü asrında, Hanbelî mezhebinden ayrılan ba'zı kimseler, kendilerine (Selefiyyîn) ismini verdiler. Hanbelî mezhebi âlimlerinden Ebûlî-Ferec, İbnü'l-Cevzî ve diğer âlimler, bu selefilerin, Selef-i sâlihîn

yolunda olmadıklarını, bid'at ehli, mücessime arkasından olduklarını bildirerek, bu fitnenin yayılmasına önlediler. Daha sonra yedinci asırda İbn-i Teymiyye el-Harrânî bu fitneyi tekrar alevlendirdi. Kendilerine (Selefiyye) ismini tabanlar, İbn-i Teymiyye selefilerin büyük imâmı dediler. İbn-i Teymiyye, Hanbelî mezhebinde olarak yetişti. Ya'nî Ehl-i sünnet idi. Fakat sonradan kendi aklına uyarak, sapık görüşler ortaya attı. Ehl-i sünnet i'tikâdından ve dolayım ile Hanbelî mezhebinden ayrılıp uzaklaştı. Kendi başına ayrı bir yol tutup, tuttuğu bu sapık yolda sürüklenip gittiler. Kendine tâbi olanları da saptırdı. Ona tâbi olanlar onun bu yoluna sefeyiyye dediler. Bu hususu derinlemesine araştırıp, incelememiş ve kaynakları iyi anlayamamış olan ba'zı din adamları, Ehl-i sünnet âlimlerinin kitaplarındaki "Selef ve Selef-i sâlihîn" ifâdelerini değiştirerek, "sefeyiyye" şeklinde nakletmişler ve yazmışlardır, i'tikâdda selefiyye diye bir mezheb yoktur. Peygamber efendimizin hadîs-i şerîfte fırka-i nâciye, kurtuluş fırkası olarak bildirdiği tek bir i'tikad mezhebi vardır. O da, Ehl-i sünnet vel-cemâat mezhebidir, İmâm-ı Mâtürîdî ve İmâm-ı Eş'arî bu mezhebe iki i'tikad imamıdır ve bu mezhebi yaymışlardır.

İmâm-ı Mâtürîdî ve İmâm-ı Eş'arî ayrı bir mezheb kurmamışlar. Eshâb-ı kirâmın, Tâbiînin, dört mezheb imamının ve sonra Ehl-i sünnet âlimlerinin nakil ve tevatür yolu ile bildirdikleri îmân ve i'tikad bilgilerini açıklamışlar, anlaşılmasını kolaylaştırmak için kısımlara bölmüşler ve herkesin anlayabileceği şekilde yaymışlardır. Bunlardan İmâm-ı Eş'arî, İmâm-ı Şâfiî'nin talebe zincirinde bulunmaktadır. İmâm-ı Mâtürîdî ise, İmâm-ı a'zâmın talebe zincirindedir.

Ehl-i sünnet i'tikâdının açıklanmasında bu iki imâm meşhûr olmuş, yaşadıkları zamanlarda i'tikadda doğru yoldan ayrılmış sapıkların ve yunan felsefesinin bataklıklarına saplanmış maddecilerin bozuk düşüncelerine karşı, Ehl-i sünnet vel-cemâat i'tikâdını izah etmekte, ba'zı bakımlardan farklı usûller takip etmişlerdir. Oaha sonraki asırlarda gelen Ehl-i sünnet âlimleri, bu iki imâmın koyduğu usullere uyarak, Ehl-i sünnet i'tikâdını nakletmişlerdir.

Ebü'l-Hasen-i Eş'arî buyuruyor ki: "Şeyhaynın (ya'nî Hz. Ebû Bekr ile Hz. Ömer'in), diğer bütün ümmetten üstün olduğu mukakkaktır. Buna inanmıyan ya câhildir veya inadcıdır."

İmâm-ı Eş'arî hazretlerinin. Kafkas sıradağlarının Hazar Denizine ulaşan ucunda Bâb-ül-ebvâb (Demirkapı veya Derhend) denilen kasaba âlimlerine, Ehl-i sünnet i'tikâdını bildirmek için yazdığı "Risâletün ilâ ehlî's-sagr" (Hudûd ahâlisine bir mektub) adlı eserinde ba'zı bölümlerin tercümesi şöyledir:

Allahü teâlâyâ hamd olsun ki, bizi, doğru yola ulaştıran sünnet-i seniyyeye Uymayı sevdirdi. Helake götüren bid'atlerden uzaklaştırdı. Kalblerimizi, yakînin (kat'î ve kuvvetli îmânımızın) hasıl ettiği serinlik ve huzur ile doldurdu. Müslümanlık ile bizi azîz kıldı. Bizi, Resûlüne (s.a.v.) uyanlardan, O'nun rehberliğine yapışanlardan eyledi. Bid'atlere dalıp, Resûlullahın (s.a.v.) ve Eshâb-ı kirâmın (aleyhimürrıdvân) yolundan ayrılarak yalnız kalmaktan kurtarıp, cemâatle beraber olmayı ihsan etti.

Resûlullahı (s.a.v.) salât-ü selâm olsun ki, bizi Allahü teâlânın emir ve yasaklarına da'vet etti. Allahü teâlâ bu hususta ona âyetleriyle yardım etti. Kendisine mu'cizeler vererek, hakkındaki şüpheleri giderdi. Kendi rızasına nasıl ulaşılacağını O'nun ile bildirdi. İçlerinde kendisine delâlet eden deliller bulunduğunu en açık bir şekilde haber verdi. Nihayet bâtil, sönüp gitti. Hak, galip ve muzaffer olarak parladı. Resûlullah (s.a.v.) Peygamberlik vazifesini yerine getirdi. Kendisine bildirilenleri tebliğ edip, ümmetine nasîhatta bulundu.

İmdi! Ey Bâb-ül-ebvâb halkından olan âlimler ve büyükler! Allahü teâlâ sizleri yüce kudreti ile muhafaza buyursun. Sizlere yardım eylesin. Medînet-üs-Selâm'da (Bağdâd'da) mektubunuzu aldım. Allahü teâlânın ni'metleri içerisinde olduğunuzu, hâlinizin düzgünlüğünü yakıyorsunuz. Bu sebeble, kederim ve üzüntülerim dağıldı. Allahü teâlâyâ çok şükrettim. Size olan ihsanını tamamlamasını, size ve bize olan ni'metlerini arttırması için Allahü teâlâyâ yalvardım. Duâları kabul eden O'dur. Büyük lütuflarda bulunmak O'na lâyıktır. Allahü teâlâ yardımcınız olsun. Geçen sene 267 (m. 881) bir takım suâller sormuştunuz. Mektubunuzda bundan da bahsediyorsunuz. Verdiğim cevapları beğendiğinizi, faydalı olduğunu, doğruluğunu kabul ettiğinizi, şüphelerinizin gittiğini, sizi kendilerine inandırmak isteyen (o kimselerden) yüz çevirdiğinizi yazıyorsunuz. Bunlar; okuyunca, dinde saptıranların, Resûlüne uymaktan alıkoyanların şüphelerinden bizi ve sizi muhafaza buyurduğu için Allahü teâlâyâ hamd ettim.

Yine siz mektubunuzda, benden Selef-i sâlihînin asıl kabul edip, dayandıkları ba'zı hususları (yazmamı) istiyorsunuz. Sonra gelenler de bu asıllara (bilgilere) uymak suretiyle, bid'at sahiplerinin düşüşü, Kur'ân-ı kerîm ve Sünnet-i seniyyeye muhalefet durumuna düşmekten kurtulmuşlardır. Bu bilgilere şiddetle ihtiyâcınız olduğunu bildirdiğiniz için, size olan hürmetim ve üzerimdeki hakkınızdan dolayı, suâllerinize ve isteklerinize cevap vermekte acele ettim.

Size ba'zı temel bilgileri, delilleri ile beraber bildirdim. Bu deliller, sizin Selef-i sâlihîne tâbi olmakta haklı olduğunuzu, Ehl-i bid'atın ise, Selef-i sâlihîne muhalefet edip, daha önce üzerinde bulundukları haktan sapmakla hatâ ettiklerini, bununla şer'î delillerden, Resûlullahın (s.a.v.) bildirdiği şeylerden ayrıldıklarını gösterecektir. Yine bu delilleri red eden, Peygamberlerin aleyhimesselâm getirdiklerini inkâr

eden felsefecilerin yollarına uyduğunu da gösterecektir. Size ve söylediklerimi düşünen diğer kimselere söylenmesi gerekenleri söyledim. Allahü teâlâdan yardım diliyerek ve O'na güvenerek, sizin isteklerinizi yerine getirmekle, sevaba kavuşacağımı ümid ediyorum. Allahü teâlâ bana kâfidir ve O ne güzel vekildir.

Allahü teâlâ sizi doğru yola hidâyet eylesin. Biliniz ki, Selef-i sâlihînin ve onların yolunda giden halefin (sonra gelen âlimlerin) yolu şudur.

Allahü teâlâ, Muhammed'i (s.a.v.) bütün dünyâya Peygamber olarak gönderdiği zaman, insanlar, birbirine zıt bir takım arkalara ayrılmışlardı. Onlardan bir kısmı kitabî idi. Bunlar, Allahü teâlânın gönderdiği Tevrat ve İncil'i değiştirmişler, kendi uydurdukları şeyler ile insanları Allahü teâlâyâ da'vet ediyorlardı. Bir kısmı felsefeci idi. Bunlar, akıl ile elde ettikleri bir takım bilgilerde, yanlış neticelere varmaları sebebiyle, bir çok Bâtıl ve yanlış yollar ortaya çıkmıştı. Bir kısmı, brehmen idi. Bunlar, Allahü teâlânın Peygamberlerini inkâr ediyorlardı. Bir kısmı, dehrî idi. Bunlar da, kâinatın sonsuz olarak devam edeceğini, yok olmayacağını iddia ediyorlardı. Bir kısmı, mecûsî idi. Bunlar ise, hiç tecrübe etmedikleri, bilmedikleri şeyleri iddia ediyorlardı. Bir kısmı putperest idi. Bunlar, putlara tapıyorlardı. Bunlar da şaşkınlık içerisinde kalmışlardı. Peygamberimiz Muhammed (s.a.v.) ise, ihsanların, kâinat ve içindekilerin sonradan yaratılmış birer mahlûk olduğuna, onların hepsinin yaratıcısı, sahibi ve mâliki olan Allahü teâlânın varlığı ve birliği inancına da'vet etti. Onlara, üzerinde bulundukları yolun yanlış olduğunu, böyle bâtıl yolları terk etmelerini istedi. Resûlullah (s.a.v.) onların yollarının bozukluğunu, kendisinin ise, Allahü teâlâdan bildirildiği hususlarda doğru olduğunu, apaçık âyetler ve mu'cizelerle isbât etti. Sonra Allahü teâlâyâ nasıl kulluk edileceğini açıkladı. Allahü teâlâ Peygamberimiz Muhammed'i (s.a.v.) bunları insanlara bildirmesi ve izah etmesi için gönderdi. Resûlullah (s.a.v.) insanlara, kendilerinde dil, suret ve daha başka yönlerden farklılıklar bulunduğunu, böyle değişikliğin ise onların sonradan yaratılmış olduklarını gösterdiğini bildirdiği gibi, gerek kendilerinde ve gerekse, onların dışındaki varlıklarda, Allahü teâlânın varlığına, irâdesine ve tedbirine delâlet eden şeyler ile, Allahü teâlâyı tanıma yolunu da bildirdi. Şöyle ki; Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen, **"Arzda da gerçekten tasdik edenler için birçok ibretler vardır. Nefslerinizde de (hücrelerde vücûd yapınıza kadar) bir çok alâmetler vardır (ki, hep Allahü teâlânın kudretine, ilmine azamet ve ifâdesine delâlet ederler) Halâ görmeyecek misiniz"** buyurdu. (Zâriyate 20-21)

Yine, insanın yaratılış safhaları, sûret ve şekillerindeki değişik durumlara da meâlen şu âyet-i kerîme ile işaret buyuruldu: **"Biz insanı (Adem'i) şüphesiz ki, çamurun özünden yarattık. Sonra Âdem'in neslini, sağlam bir yerde (rahimde) bir nutfе (az bir su) yaptık. Sonra o nutfeyi bir kan pıhtısı haline getirdik. Ondan sonra, kan pıhtısını bir parça et yaptık. O et parçasını da kemikler Mime çevirdik. Kemiklere de et giydirdik. Sonra ona başka bir yaratılış (ruh) verdik. Bak ki, şekil verenlerin en güzeli olan Allahü teâlânın şânı ne kadar yücedir."** (Mü'minûn: 12-13-14)

Bunlar, Allahü teâlânın yarağının muhakkak lâzım olduğunu ifâde eden, O'nun irâde ve tedbîrine delalet eden en açık delillerdendir.

İnsan çamur özünden yaratıldı. Çamur özünün bir çok şekil ve durumlara kabiliyeti vardır. Fakat, insanın başka bir suretle değil de, kendisine has özellikleriyle malûm olan ve en güzel surette meydana gelmesi mutlaka bir yaratıcının varlığını göstermektedir.

İnsana baktığımızda şunları görüyoruz: 1. İnsanın başka varlıklarda bulunmayan, kendisine mahsus bir sureti vardır. 2. İştirmek, görmek, koklamak, hissetmek, tatmak gibi, ihtiyaçlarını te'mîn edebilmesi için hazırlanmış bir takım vâsıtalara (duyu organları) sahiptir. 3. İhtiyaç hâsıl oldukça, tertip üzere hazırlanmış gıda âletleri. Meselâ, yeni doğmuş çocuk gıdasını, önce annesini emmek suretiyle temin eder. Çünkü o, bu sırada dişsizdir. Gıdasını kendiliğinden temin edemez. Bir müddet sonra, dişlerle donatılır. Gıdasını yemekte elde eder. 4. Ağızdan alınan gıdalar, mi'deye gelir. Mi'de, kendisine ulaşan gıdaları pişirir. Bu gıdalara öyle bir incelik verir ki, bunlar en ince yollardan geçerek, tâ saçlara ve tırnaklara kadar ulaşır. 5. Karaciğer, öd (safra) çıkarmak, vücûdun şeker durumunu ayarlamak, zehirleri bir dereceye kadar zararsız hâle getirmek gibi ba'zı vazifeler için hazırlanmıştır. 6. Akciğer, dışarıdan temiz havayı (oksijen) alıp, kan dolaşımı ile dokulara iletmek ve kandan (karbondioksit olarak) kirlenen havayı nefesle dışarı vermek için hazırlanmıştır. 8. Ayrıca alınan gıdalardaki fazlalıkların atılması için gerekli âletler (a'zâlar). Bunlardan başka, tesadüfi olarak düşünülmesi imkânsız olan, mutlaka bunları tertip ve düzenleyen bir yaratıcının varlığını gerektiren sayılamıyacak kadar çok şey vardır. Bütün bunların çamur özü ve su ile düzenlenip, kısımlara ayrılması, mutlaka bir yaratıcıyı, bir düzenleyiciyi gerektirir. Bunu, düşünen her akıl sahibi anlar. Aynı şekilde, bir plân dâiresinde düzenleyen, kasteden bir bina yapıcısı olmadan, bir binanın meydana gelmesi bile mümkün olmayınca yukarıda saydığımız hâllerin de bir yapıcı ve yaratıcı olmadan çamur ve su ile kendiliklerinden, tertip ve düzen içerisinde meydana gelmeleri mümkün olamaz.

Sonra Allahü teâlâ meâlen: **"Gerçekten, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, akıl Sahipleri için, Allah'ın varlığını, kudret ve azametini gösterir, ke-**

sin delille? vardır.” (Al-i İmrân-190) âyet-i kelimesiyle bu hususu (Allahü teâlâdan başka her şeyin sonradan yaratıldığı, bunları Allahü teâlânın yarattığını) ve bunda çeşitli hikmetler bulunduğunu daha ziyâde beyân eyledi. Feleklerin (Dünyâ, Ay, Güneş v.b.) hareketiyle, meydana gelen fâidelerin büyüklüğüne ve miktarına işaret buyuruldu. Gecenin meydana gelişi. Meselâ, gece, insanların istirahatı olduğu gibi ve mahsûllerine fazla gelen güneş hararetini (sıcaklığını) serinletmektedir. Gündüz ise, mahlûkâtın dağılıp hareket etmeleri, geçimlerini te'mîn etmeleri için yaratılmıştır. Eğer devamlı gece olsa idi, karanlık, onların fâide te'mîn edecek şeylerin peşine düşüp, bunları elde etmeye mâni olacaktı. Aynı şekilde devamlı gündüz olsa idi, bu da zararlı olurdu. Gündüzün aydınlığı fırsat bilinerek takatin (gücün) üstünde hırsla çalışılır, kâfi miktarda istirahat etmedikleri için insanlar helâk olurlardı. Bundan dolayı, onlara, çalışmaları için tâkatlarını geçmeyecek şekilde, zamanın bir kısmı gündüz, istirahatleri için yeterli bir miktarı da gece kılındı. Böylece, onların hâlleri mutedil (normal) olarak gecenin serinliğinden, gündüzün sıcaklığından, kendileri, ekinleri, malları ve hayvanları için lâzım olan kadarını alacaklardır. Böyle yapmakla, Allahü teâlâ mahlûkâtına merhamet buyurmuş, lütuf ve ihsanda bulunmuştur.

Yine, mahlûkâtı kuşatan renk tabakası, onların gözlerine münâsip ve muvafık gelen renklerden yaratılmıştır. Eğer bu renk, şimdi âlemi saran renkten olmasaydı, gözleri bozacaktı.

Cisimlerin büyük ve ağır olmasına rağmen, yer ve göklerin ve onlarda bulunan hükümlerin (kanunların) Allahü teâlânın tutmasına muhtaç olduğuna, meâlen **“Doğrusu, gökleri ve yeri zeval bulmaktan Allahü teâlâ koruyup, tutuyor. Andolsun ki zeval bulurlarsa, onları O'ndan başka kimse tutamaz. Gerçekten O, halimdir. Azâb için acele etmez, gafurdur (çok bağışlayıcıdır).”** (Fâtır sûresi-41) âyet-i kerîmesiyle işaret buyuruldu. Bu âyet-i kerîme ile bize, yer ve göklerin yerlerinde durmalarının Allahü teâlâdan başkası tarafından olmadığı ve onları bir durduran olmadan da yerlerinde durmalarının mümkün olmadığı bildirildi.

Sonra felsefecilerin tabiatçı inanışlarından dolayı, ağaçların ve onlardan çıkan meyvelerin ancak, yer, su, ateş ve havanın te'sîri ile meydana geldiği hakkındaki iddialarının bozukluğunu bize; Allahü teâlâ meâlen **“Arzda birbirine komşu kıt'alar (kara parçaları) üzüm bağları, ekinler, çatalı ve çatahsız hurmalıklar vardır ki, hepsi bir su ile sulanıyor. Halbuki yemişlerin de ba'zısını ba'zısına üstün kılıyoruz. (Tad, renk ve kıymetleri başka başkadır.) Şüphesiz ki, bunlarda da düşünen bir topluluk için pek çok ibretler (alâmetler) vardır.”** (Ra'd-4) buyurdu.

Daha sonra Allahü teâlâ, herşeyin yaratıcısı olduğuna, bir olduğuna, işlerinin intizam ve tertip dâiresinde cereyan etmesi ile delil getirdi. Allahü teâlâ işlerinde hiçbir ortağı bulunmadığını meâlen, **“Eğer yer ile gökte, Allahtan başka ilahlar olsaydı, bunların ikisi de fesada uğrar, yok oburdu.”** (Enbiyâ-22) âyet-i kerîmesi ile bildirdi.

Sonra, önce yaratıldıklarını kabul ettikleri hâlde, öldükten sonra tekrar diriltilmeyi inkâr edenlere karşı tekrar yaratılmalarının mümkün olduğunu bildirdi. Onlar tekrar yaratılmayı uzak görerek, çürümüş kemikleri kim diriltecek dedikleri zaman meâlen **“(Ey Resûlum de ki: “Onları ilk defa yaratan diriltir ve O her yaratılanı tamamiyle bilir”** (Yâsîn-79) buyurdu. Sonra bunu onlara; Meâlen **“O (Allah) ki, size yeşil ağaçtan bir ateş yaptı da, şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz”** (Yâsîn-80) âyet-i kerîmesi ile beyân eyledi. Yaş ve yeşil iki ağaç olan ve rüzgâr sebebi ile biri diğerine sürtilünce tutuşan uşar ve murah denilen ağaçlardan ateşin çıkarılmasını, çürümüş kemiklere, parçalanmış derilere, hayatı iade etmenin caiz olduğuna delil getirdi. (Uşar ile murah, eskiden Arapların ateş çıkarmak için kullandıkları iki ağaçtır.)

Sonra putlara tapanların yüzlerine vurarak, kendi yonttukları şeylere ibâdet etmenin bozukluğunu meâlen, **“Siz kendi yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?”** (Saffât-95) kavli ile beyân etti. Sonra meâlen **“Sizi de, yaptıklarınızı da Allahü teâlâ yarattı”** (Saffât-96) buyurdu. Böylece putlara değil, kendisine ibâdetin vâcib olduğunu beyân etti. Eğer sizin yontmanız «imadan, put, put olmuyorsa, Allahü teâlânın yaratması olmadan da, sizin suret ve heyetlerinizin olmayacağı, evvel emirde (kolayca) bilinen bir şeydir. Bundan dolayı, sizi ve sizin yonttuğunuzu yaratmak sureti ile, yonttuğunuz şeyleri de ben yaratmış olduğumdan, ibâdete onlar değil ben lâyıkim; çünkü sizi, işlerinizi yapmanıza muktedir kılan benim, buyuruyor.

Allahü teâlâ, Peygamberlerini (a.s.) inkâr edenleri de Enam sûresi 91. âyet-i kerîmesinde red buyurdu. Meâlen; **“Yahudiler, Allahü teâlânın kadrini gereği gibi tanıyamadılar. Çünkü: “Allah hiçbir insana bir şey indirmedir” dedi’ fer. (Vahy ve kitapları inkâr ettiler.) Onlara dedi ki: “Musa’nın insanlara bir nûr ve hidâyet olarak getirdiği ve sizin de parça parça kâğıtlar haline koyup he-sabınıza geleni açıkladığınız fakat çoğunu gizlediğiniz o kitabı kim indirdi? Sizin bilmediğiniz ve atalarınızın da bilmediği şeyler, size (Peygamber diliyle Kur’ân-ı kerîmde) öğretilmiştir. Ey Resûlüm! Sen, Allah (indirdi) de! Sonra onları bırak. Bâtıl dedikodularında oynaya dursunlar.”**

Nisâ sûresi 165. âyet-i kerîmesinde ise meâlen: “(İmân edenleri Cennetle) **müjdeleyici**, (küfre-denleri Cehennemle) **korkutucu olarak Peygamberler gönderdik ki, bu Peygamberlerin gelişin-den sonra insanların (yarın) kıyâmette “Bizi imâna? çağıran olmadı” diye Allahü teâlâyâ bir hüccet ve özürleri olmasın**” buyuruldu.

Resûlullahın (s.a.v.) Ehl-i kitaba karşı onların kitaplarında, kendi vasıflarının bildirilmesi, isim ve hususiyetlerine işaretlerin bulunması ile delîl getirdi. Ehl-i kitap bunları gizledi.

Allahü teâlâ, Resûlullah'a (s.a.v.) hak Peygamber olduğu ve bildirdiklerinin doğru olduğu hakkında, mu'cizelerle yardım eyledi. Resûlullah'a en büyük mu'cize olarak Kur'ân-ı kerîm verildi. Müşrikler, Kur'ân-ı kerîmin Allahü teâlânın kelâmı olduğuna inanmıyorlar, Hz. Muhammed'in sözüdür, diyorlardı. Allahü teâlâ, o zaman en fasîh ve edebiyatta zirveye ulaşmış olanlarından, Kur'ân-ı kerîmin on sûresi veya bir sûresi gibi bir söz söylemelerini istedi. İnsanlar ve cinler bir araya gelseler bunu yapamayacaklarını bildirdi. Nitekim onlar, böyle bir söz söylemekten âciz kaldılar. Böylece onların, Resûlullah'a îmân etmeme hususunda özürleri ortadan kalkmış oldu.

Hz. Mûsâ da (a.s. Firavn'ın sihirbazlarını, âsâsıyla rezil ve rüsva etmekle, hem sihirbazların ve hem de diğer insanların kendisine îmân etmeme mazeretlerini gidermişti. Musa'nın (a.s.) asısından meydana gelen harikulade hâllerin kendi güçleri dışında olduğuna, böyle bir şeyi yapabilmenin hatırlarından bile geçmediğine, böyle bir şeyi ancak Allahü teâlânın yapacağına, hem sihirbazları ve hem de başkaları kanâat getirdi. (Nihayet, bu mu'tize karşısında sihirbazlar, Hz. Musa'ya îmân ettiler.)

Hz. Îsâ da (a.s.) ölümleri ilâçsız diriltmek, anadan doğma körleri ve derisi alaca olanları iyileştirmek, o zamanda insanları âciz bırakan şeylerle (mu'cizelerle), o devre göre tıpta en yüksek dereceye ulaşan tabiblerin kendisine inanmama mazeretlerini ortadan kaldırdı. (Çünkü böyle işleri, ancak Allahü teâlânın yardım ettiği bir kimse yapabiliirdi.)

Resûlullah da (s.a.v.), kendi kavminden olan, edebiyatta yüksek dereceye ulaşan edebiyatçıların, kendisine îmân etmeme hususunda bu mazeretlerini bertaraf etti. Çünkü, Kur'ân-ı kerîmin edebi yükseldiğini onlar da kabul ediyorlardı.

İşte Resûlullah efendimiz (s.a.v.), yukarıda bildirilen yanlış yollara sapmış kimselere, getirdiği deliller ve mu'cizelerle, yollarının bozuk olduğunu, dâ'vet ettiği yolun ise doğru olduğunu anlatıyordu. Resûlullah efendimiz, onlara dâima karşısında duramayacakları deliller getirdiği, aralarında uzun müddet kaldığı halde, fevkalâde ihtiraslarından dolayı, îmân etme şerefine kavuşamadılar.

Allahü teâlânın Resûlullah'a (s.a.v.) verdiği mu'cizelerden ba'zısı şöyledir: Şiddetli açlık vakitlerinde, kalabalık cemâati, az bir yiyecek ile doyurması, susuzluk zamanlarında, mübârek parmakları arasında fişkırarak suyla, hayvanlarına ve sahiplerine kanaca kadar su içirmesi, kurdun kendisine konuşması, kızartılmış koyunun ben; zehirliyim diye haber vermesi, ayın ikiye bölünmesi, çağırması üzerine ağacın yerinden sökülerek huzurlarına gelmesi, emri üzerine ağacın tekrar yerine gitmesi, insanlar kainlerinde saklayıp da haber vermesini istedikleri şeyleri haber vermesi.

Allahü teâlâ gizliyi, gizliden daha gizli olanları da bilir. Her şey O'nun yanında hazır gibidir. Yer ve gökte hiç bir şey ondan gizli kalmaz.

Kıyâmet günü mü'minler Allahü teâlâyı göreceklerdir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen: “**Nice yüzler vardır ki, o gün (kıyâmette) güzelliği ile parıldar. (O yüzler) Rablerine bakar. (Kıyâmet: 22-23) buyurmaktadır. Resûlullah da (s.a.v.): “Ayı gördüğünüz gibi, kıyâmet gününde Rabbinizi mutlaka göreceksiniz. O'nu görmekte güçlük çekmiyeceksiniz.”** buyurmaktadır.

Allahü teâlâ yarattıklarından hiçbirine muhtaç değildir. O istediğini sapdırır. İstediklerini hidâyetiyle doğru yola iletir, istediğini azîz, istediğini fakîr, istediğini zengin eder. O'nun işlerinde asla noksanlık yoktur. O, her şeyin mutlak sahibi ve mâlikidir. O istediğini yapar.

Allahü teâlâ mahlûkâtını iki kısma ayırdı. Birisini Cennet için yarattı. Onları isimleri ve babalarının isimleri ile beraber yazdı. Diğer kısmını Cehennem için yarattı. Onların isimlerini de yazdı. Resûlullah efendimizle (s.a.v.), Hz. Ömer (r.a.) arasında şöyle bir konuşma oldu. Hz. Ömer (r.a.), Peygamber efendimize “Yâ Resûlallah! Bizim evvelce hesap ve kitabımız görülüp bitmiş midir, yoksa, daha yeni başlanmış bir iş midir?” diye sorunca, Resûlullah efendimiz (s.a.v.): “**Bunlar, hesabı ve kitabı görülüp bitmiş işlerdir**” buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.): “Öyleyse niçin ameller yapıyoruz (çalışıp, çabalıyoruz) yâ Resûlallah?” diye sorunca Peygamber efendimiz: “**İbâdet yapına! Herkese ezelde takdir edilmiş olan şeyi yapmak kolay olur**” buyurdu.

Allahü teâlâyâ ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) îmân etmeye dâ'vet ettiği şeylere îmân eden kimseleri, küfürden başka hiçbir günah îmândan çıkarmaz, îmânlarını, ancak küfür giderir. Ehl-i kible, günâhları sebebiyle îmândan çıkmayıp, dînin bütün emirleriyle mükelleftirler.

Ehl-i kiblede olup, günahkâr olanları da, Allahü teâlâ meâlen: **“Ey îmân edenler! Namaza kalktığınız zaman yüzünüzü ve ellerinizi (dirseklerinize beraber) yıkayın, başınızı mesh edin ve ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz boy abdesti alın.”** (Mâide-6) âyet-i kerîmesi ile mü'min diye isimlendirmiştir. Eğer akîdesi bozuk olan Kaderiyye'nin dediği gibi günahkârlar, günahları sebebiyle îmândan çıkmış olsalardı, onlara abdest farz olmazdı. Allahü teâlânın hitabı da bütün mü'minlere değil, yalnız itâat edenlere olurdu. Yine Allahü teâlâ, meâlen **“Ey îmân edenler! Cum'a günü namaz için ezan okunduğu zaman, Allahü teâlânın zikrine (hutbe dinlemeye, namaz kılmaya), koşunuz. Alışverişi bırakın.”** (Cum'a-9) buyurdu. Bu hitabı yalnız itâat edenlere tahsis buyurmadı. Bu hitâb aynı zamanda günahkârları da içerisine almaktadır.

Bid'attan başka herhangi bir günahı yaparak, günahkâr olanlardan hiçbir kimse hakkında, Cehennemlik diye hükmedilemez. Resûlullahın (s.a.v.) Cennetle müjdelediklerinden başka Ehl-i tâattan kimse hakkında Cennetlik denilemez.

Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **“Muhakkak ki, Allahü teâlâ kendisine ortak koşanları bağışlamaz. Bu gûnahtan başkasını dilediği kimseden mağfiret buyurur (affeder).”** (Nisâ-6) âyet-i kerîmesi ile delâlet ediyor. Çünkü, Allahü teâlâ kendisi haber vermedikçe, âsîler hakkındaki irâdesinin ne olduğunu bilmeye kimse için yol yoktur. Peygamber efendimiz (s.a.v.): **“Ehl-i kiblede hiç kimseyi, kendi kendinize Cennete, yahut Cehenneme koymayınız”** buyurdu.

İnsanların amellerini yazan hafaza melekleri vardır. Allahü teâlâ bu hususa meâlen, **“Halbuki, üzerinde gözetleyici melekler var. (Amellerinizi yazan ve Allah katında) kerîm olan kâtip melekler var.”** (İnfitâr: 10-11) âyet-i kerîmesi ile delâlet buyurdu.

Kabir azâbı haktır. İnsanlar, kabirlerinde diriltildikten sonra imtihan edilecek. Kabirde suâl sorulacak, Allahü teâlâ dilediği kimseye cevap vermeyi kolaylaştıracaktır. Kıyâmet günü ilk sûr üfürülünce, göklerde olanlar ve Allahü teâlânın diledikleri bayılıp düşecek, (ölecekler), ikinci sûrun üfürülmesi üzerine hepsi bakarak ayağa kalkacaklar (dirilecekler). Allahü teâlâ insanları, ilk yaratmasında olduğu gibi, yalın ayak ve çıplak olarak diriltecek, (Dünyada iken) Allahü teâlâyâ itâat eden ve isyan eden bedenler, kıyâmet günü diriltilecektir. Yine dünyâda iken sevab ve günah işleyen eller, ayaklar ve diller de diriltilecek, sahipleri hakkında şâhidlik edeceklerdir. Allahü teâlâ insanların amellerini tartmak için terazi koyacak. Kimin sevabı ağır gelirse, o kurtulacaktır. Kimin de sevabı Hafif gelirse, hüsrân ve zarara uğrayacaktır. Kıyâmet gününde insanlara, amel defterleri verilecek. Amel defteri sağ eline verilen kimsenin hesabı kolay görülecektir. Amel defteri sol eline verilenler azâb göreceklerdir.

Sırat, Cehennem üzerine kurulmuş bir köprüdür. İnsanlar oradan amellerine göre sür'atli veya yavaş olarak geçecekler. (Yalnız kıyâmette köprü, terazi vardır denince, dünyâdaki köprü ve teraziler akla gelmemelidir. Sırat köprüsü için de durum böyledir. Ahirette amellerin tartılması için terazi kurulacağına inanmalı, fakat nasıl, ne şekilde olduğunu düşünmemelidir.)

Kalbinde zerre miktarı îmânı olan kimse. Cehennemde günahı kadar yandıktan sonra, Cehennemden çıkacaktır.

Resûlullahın (s.a.v.) şefâati, ümmetinden büyük günah sahipleri için olacaktır. Ümmetinden bir kavmin yanıp, kara kömür olduktan sonra ateşten çıkarılarak hayat nehrine atılacaklar, vücûdları hiç azâb görmemiş gibi terfi taze olacak. Kıyâmet gününde Resûlullahın (s.a.v.) havzı bulunup, içmek için ümmeti oraya gelecektir. Ondan içen kimse, bir daha susamayacaktır. Tuttukları doğru yolu; Peygamber efendimizden sonra değiştirenler, o havuzdan uzaklaştırılacaklar.

Resûlullahın (s.a.v.) mi'râc gecesi semâyâ çıkarıldığına dâir habere îmân etmek vâcibdir.

Deccâl'e, Îsâ'nın (a.s.) inerek Deccâl'i öldüreceğine, güneşin batıdan doğacağına, Dabbet-ül-ardın çıkacağına ve bunlardan başka, sika (güvenilir) zâtların Peygamberden (s.a.v.) bize nakledip, doğruluğunu bildirdikleri, diğerleri gibi kıyâmetten önce vukua geleceklerine dâir tevatür ile bildirilen diğer alâmetler hakkında gelen haberlere îmân etmek lâzımdır.

Peygamber efendimizin, gerek Allahü teâlânın kitabında ve gerekse sahih olan hadîs-i şerîflerinde, bütün getirdiklerini tasdik etmeye, bunların muhkemleriyle amel, müşkil, müteşâbih olanların nassını ikrar etmenin (kabul etmenin) tefsîrini, ilim ihata edemeyecek olanların hakikatim, ilm-i ilâhiyeye havale etmek vâcibdir.

Mü'minlerin üzerine, emr-i ma'rûf ve nehy-i anil-münker (iyiliği emredip, kötülükten alıkoyma; vâcibdir. Muktedir olurlarsa, yapılan kötülüğe el ve dil ile mâni olurlar. Muktedir olmazlarsa kalbleri ile o işi kötü görürler.

Peygamber efendimizin (s.a.v.) hadîs-i şerîfi gereğince, asırların hayırlısı, Eshâb-ı kirâmın (r.anhüm) zamanıdır (asrıdır). Sonra Tâbiîn ve Tebe-i tâbiîn asırlarıdır. Eshâb-ı kirâmın en üstünü, Bedir muharebesine katılanlardır. Bunların en üstünü, Aşere-i mübeşşeredir (Cennetle müjdelenen on

Sahâbî). Aşere-i mübeşşerenin en üstünü dört halifedir. [Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali (r.anhüm)] Bunların halifelikleri, o zamandaki müslümanların rızâsı ile olmuştur. Müslümanlar bu tertip üzere ittifak ettiler (birleştiler).

Muhâcir ve Ensârdan ibaret olan Bedir ehli arasında, Aşere-i mübeşşereden sonra efdâliyet, hicret ve önce müslüman olmaya göredir. Peygamberimizin (s.a.v.) da'vet ettiği şeylere îmân ederek, bir saat olsun kendisi ile görüşen yahut onu bir defa gören Eshâb-ı kirâm, Tâbiînden üstündür.

Eshâb-ı kirâm için, haklarında söylenen hayır sözlerden başkasından sakınmalıdır. Onların iyiliklerini yaymalı, yaptıkları işler için sahih ve doğru te'vîl yolları aramalı, ta'kib ettikleri yolun en iyi yol olduğuna hüsn-i zan etmelidir.

[Eshâb-ı kirâm (aleyhimürrıdvân) arasında olan muharebeleri iyi sebeplerden dolayı bilmelidir. Bu ayrılıklar, nefsin arzuları, mevki, rütbe, sandalye kapmak, başa geçmek sevgisinden dolayı değildi. Çünkü, bütün bunlar, nefs-i emmârenin kötülükleridir. Eshâb-ı kirâmın (aleyhimürrıdvân) nefsleri ise, insanların en iyisinin (a.s.) sohbetinde, karşısında tertemiz olmuştur. Şu kadar var ki, Emîr'in ya'ni Hz. Ali'nin (r.a.) halifeliği zamanında olan muharebelerde, o haklı idi. Ondan ayrılan hatâ etti. Fakat ictihâd hatâsı olduğundan bir şey denemez. Nerede kaldı ki, fâsık denilsin, ictihâd hatâsı, fîsk, günah değildir. Hattâ ayıplamağa bile izin yoktur. Çünkü, ictihâddâ hatâ edene de bir sevab vardır. Eshâb-ı kirâmın hepsi müctehid idi. Hepsi âdil idi. Her birinin verdiği haber makbul idi. Hz. Ali'ye uyanların ve ondan ayrılanların verdikleri haberler, doğrulukta ve güvenilmekte farksız idi. Aralarındaki muharebeler, i'timâdın gitmesine mâni olmamıştır. O hâlde hepsini sevmek lâzımdır. Çünkü, onları sevmek, Peygamber efendimizin (s.a.v.) sevgisinden dolayıdır. Bir hadîs-i şerîfte, **“Onları seven, beni sevdiği için sever”** buyurulmuştur. Onlara düşmanlık, Peygamberimize (s.a.v.) düşmanlık olur. Hadîs-i şerîfte: **“Onlara düşmanlık eden, bana düşman olduğu için eder”** buyurulmuştur. O büyükleri ta'zîm etmek, hürmet etmektir. Onlara hürmetsizlik, tahkir etmek, O'nu tahkirdir. Evliyânın büyüklerinden Ebû Bekr-i Şiblî (r.a.) buyuruyor ki: “Eshâb-ı kirâma (r.anhüm) ta'zîm etmiyen, kıymet vermiyen bir kimse, Resûlullah'a (s.a.v.) îmân etmemiş olur.”] Bu hususta Selef-i sâlihîn, Peygamber efendimizin **“Eshâbımı zikrederlerse, siz kendinizi tutunuz”** hadîs-i şerîfine uydular. Ehl-i ilim, bu hadîs-i şerîfin ma'nâsı için “İyiliklerinden başkası ile onları zikretmeyiniz (anmayınız)” demektir, dediler. Yine Peygamber efendimiz: **“Eshâbın hakında bana eziyet etmeyiniz. Nefsim kudretinde olan Allahü teâlâyâ yemin ederim ki, eğer sizin biriniz hayır yolunda Uhud dağı kadar altın infâk etse, onların küçük ölçek, hattâ yorun ölçeklerine bile varamazsınız”** buyurdu. Yine Allahü teâlâ meâlen **“Muhammed (a.s.) Allahü teâlânın Peygamberidir. O'nun beraberinde bulunanlar (Eshâb-ı kirâm) kâfirlere karşı çok şiddetli, kendi aralarında gayet merhametlidirler. Onları rûkû' ve secde eder hâlde (namaz kılarken) Allahü teâlâdan sevab ve rızâ istediklerini görürsün. Secde eserinden (çok namaz kılmaları yüzünden meydana gelen) nişanları yüzlerindedir. İşte onların Tevrat'taki vasıfları budur”** (Feth-29) âyet-i kerîmesi ile medh ve sena eyledi.

Ya'kûb'un (a.s.) oğulları arasında meydana gelen işler, onların kıymetini düşürmeyeceği gibi, dünyâ işlerinde, Eshâb-ı kirâm (r.anhüm) arasında olup-biten işler de onların kadr-u kıymetlerini düşürmez.

İster icmâ ettikleri, ister ihtilâf ettikleri şeylerde olsun, Selef-i sâlihînin sözlerinin dışına çıkmak hiçbir kimseye caiz değildir.

Peygamber efendimizin: “Ehl-i havâric Cehennemın kalbleridir.” ve “İki fırka var ki, onlara şefâat etmem; mürde ve kaderiyye” diye rivâyet edilen, hadîs-i şerîflerine binâen Eshâb-ı kirâmı sevmiyenler, hâricîler, kaderiyye ve mürciiden ibaret olan Ehl-i bid'atı zem ve onlardan uzak olup, onlarla beraber olmamak gerektiğini İslâm âlimleri bildirmişlerdir. Yine Peygamber efendimiz: “Kaderiyye bu ümmetin mecûsîleridir” buyurdu. Bunlar, Allahü teâlânın yaratması gibi yaratabileceklerini iddia ettiler.

Müslümanların birbirlerine iyilik etmesi ve sevişmesi lâzımdır. Fakat Peygamberimizin Eshâbından birisini, yahud Ehl-i beytini ve ezvâcını (mübârek zevcelerini) kötüleyenlerden uzaklaşmak gerekir.

İşte Selef-i sâlihînin üzerinde bulunduğu temel bilgiler bunlardır. Selef-i sâlihîn, bilgilerde kitap ve sünnetin hükmüne tâbi oldular. Halef (sonra gelen âlimler) de bu hususta onlara uydu. Allahü teâlâ bizi ve sizi fâidelendirsin.

- 1) Tebyînü kizb-ül-müfteri sh-38, 39
- 2) Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-347
- 3) El-Milel ven-nihâl cild-1, sh-94
- 4) Temhîd (Bakillâni) sh-3 vd.
- 5) Risâle-i Kuşeyrî sh-1, 3
- 6) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-131
- 7) Târih-i Bağdâd cild-1h sh-346
- 8) İlcâm-ül-avâm sh-4
- 8) Esâs-üt-takdîs sh-98sh

- 10) *Fetâvâ-yı hadsiyye (İbn-i Hacer Heytemî) sh-111*
- 11) *Nazm-ül-ferâid sh-17*
- 12) *Kav-ül-ül-fasl sh-3*
- 13) *Tathir-ül-fuâd mindenis-il i'tikâd, sh-5*
- 14) *Dürr-ül-muhtâr (Şâhidlik kısmı) cild-4*
- 15) *Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh-439, 1000*
- 16) *Rehber Ansiklopedisi cild-4, sh-323*

EBÜ'L-HASEN-İ KERHÎ:

Hadîs ve Hanefî fıkıh âlimi. Ebü'l-Hasen künyesi olup, ismi, Ubeydullah bin Hüseyin bin Del-lâl bin Delhim'dir. 260 (m. 874) yılında Irak'ta Kerh bölgesinde doğdu. Bundan dolayı Kerhî nisbet edilmiş ve Ebü'l-Hasen Kerhî diye meşhûr olmuştur, ömrünün büyük kısmını Bağdâd'da geçirdi. 340 (m. 952) yılında yine orada vefât etti. Cenâze namazını talebelerinden Ebû Temam Hasen bin Muhammed Zeynebî Hâşimî kıldırdı. Bağdâd'da Ebû Zeyd geçidindeki, mescidi yanına defn edildi.

Ebü'l-Hasen-i Kerhî hazretlerinin fıkıh ilminde en meşhûr hocası; İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin (r.a.) torunu İsmâil bin Hammâd'dan ilim öğrenmiş olan Ebû Sa'îd Ahmed bin Hüseyin' Bürdeî idi. Ayrıca kadı İsmâil bin İshâk, Ahmed bin Yahyâ Halvânî, Muhammed bin Süleymân Hadramî, Muhammed bin Abdullah bin Süleymân Hârezmî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Dîn-i İslâm'ın inceliklerine vâkıf olabilmek için çok çalıştı. Bütün gayreti Allahü teâlânın rızasını kazanabilmek için idi. Daha önce yapılmış bütün ictihâdları öğrendi. Verilen bütün fetvaları ezberledi Hanefî mezhebinin tafsili delillerinin hepsini öğrendi. Ahmed İbni Kemal Paşa hazretlerine göre "Mes'elede müctehid" oldu. Müctehidler için üçüncü tabakasından olan bu âlimler, mezheb imamının bildirmediği mes'eleler için, mezhebin usûl ve kaide-lerine göre ahkâm çıkarırlarsa da, imâma uygun çıkarmaları şarttır. Hocası Ebû Sa'îd Bürdeî ve kadı Ebû Hazm'dan sonra Abbasî devletinin başşehri Bağdâd'da Hanefî âlimlerinin reisi oldu. Müslüman devlet adamlarına nasihatlerde bulunur, onların İslâmiyete uygun hareket etmelerini tenbih ederdi. Böylece bu devlet adamlarının âdilâne idareleri altında, insanların huzur içinde yaşamalarına vesîle oldu. Yetiştirdiği âlimlerden çeşitli bölgelere gönderdiği kadılar da, verdikleri âdil hükümler ve güzel nasihatlerle, insanların dünyâ ve âhirette mes'ûd olmalarına sebep oldular. Ebü'l-Hasen-i Kerhî hazretleri, o kadar hürmet görüp insanlar tarafından çok sevildiği halde, dünyâ malına hiç itibar etmez, zaruret miktarı dünyâlığı kendisi için yeterli bulurdu. Gündüzleri oruç tutar, geceleri hep ibâdet ederdi. Ömrünün sonuna doğru felç oldu. Çok sıkıntı çekti. Sabrı ve tevekkülü çok fazlaydı.

İnsanlara birşey öğretmek, doğruyu bildirmek, bir kişinin doğruyu öğrenmesine vesîle olmak, onu en çok memnun eden işlerden biriydi. Pekçok talebe yetiştirdi. Bunlardan; Ebû Bekr Ahmed Râzî Cessâs, Ebû Ali Ahmed bin Muhammed Şâşî, Ebû Hâmid Taberî, Ebü'l-Kâsım Ali Tenûhî, Ebû Bekr Damgânî, Ebü'l-Hasen Kudurt, Ebû Hafs İbni Şahin, İbn-i Hayve, İbn-i Se'lâc, Kadı Ebû Muhammed bin Efgânî, Ebû Abdullah Basrî meşhûr oldu. İçlerinden "Eshâb-ı tahrîc" sayılan âlimler yetişti. Ahmed İbni Kemal Paşa'ya göre, fıkıh âlimlerinin dördüncü tabakasından olan Eshâb-ı tahrîc; ictihâd derecesinde olmayıp, müctehidler çıkardığı, tasa, kapalı bir hükmü açıklayan âlimlerdir. Ebû Bekr Ahmed Râzî Cessâs bunlardandır. Talebelerinden her biri, gittikleri yerlerde hocalarından aldıkları kıymetli ilimleri anlattılar. Yalnız Allahü teâlânın rızasını kazanmak için çalıştılar.

Önceki âlimlerin eserlerini şerh eden, hocalarından duyduklarını ve diğer müctehidlerden farklı olarak yapmış olduğu değişik ictihâdlarını yazan Ebü'l-Hasen Kerhî hazretlerinin pek kıymetli kitapları vardı. Bunlardan Câmi'-üs-sagîr, Câmi'-ul-kebîr ve Muhtasar adlı olanları çok kıymetlidir. Bunu Kudûrî şerh etmiştir.

İctihâdları arasındaki farklılık, müslümanlara rahmet olduğu bildirilen İslâm âlimlerinden olan Ebü'l-Hasen-i Kerhî hazretlerinin, "Bey' ve Şirâ"da (alış-veriş) müslümanları tehlikeye düşmekten kurtaran ictihâdı şöyledir: "Şüpheli parası olanın, sahih alış-veriş yapabilmesi, satıcıya parayı alış-veriş bittikten sonra göstermesi ve vermesi ile mümkün olur. Ya'nî, bu durumda olan bir kimse, parasını cebine kor, satıcıya alacağı şeyi tarttırır, fiyatını öğrenir. Alıcı "aldım", satıcı "sattım" deyip, alış-veriş bittikten sonra parayı cebinden çıkarıp verir. Daha önce şüpheli parayı satıcıya hiç göstermez."

Talebeleri anlatır: Vefâtına yakın felç olunca, ilâç için çok paraya ihtiyâcı oldu. Başka çâre bulamayınca, vali Seyfüddevle bin Hamdân'a yazıp nafaka istedik. Ebü'l-Hasen Kerhî hazretleri bunu haber alınca ağlayarak "Yâ Rabbî! Beni kendinden başkasına muhtaç etme! Gelecek yardım bana ulaşmadan ruhumu al!" diye duâ etti. Seyfüddevle'nin gönderdiği onbin dirhem gümüş, kendisine ulaşmadan vefât etti.

- 1) *Fevâid-ül-behiyye sh-108*
- 2) *El-A'lâm cild-4, sh-193*
- 3) *Târih-i Bağdâd cild-10, sh-353*
- 4) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-358*

- 5) *Lisân-ül-mîzân cild-4, sh-98*
- 6) *Tabakât-ül-fukahâ (Taşkôprü-zâde) sh-60*
- 7) *Esmâ-ül-müellifin cild-1, sh-646*
- 8) *Fihrist sh-293*
- 9) *Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh-393, 554, 1028*
- 10) *Fâideli Bilgiler sh-41*

EBÜ'L-HAYR EL-AKTÂ:

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ebü'l-Hayr el-Aktâ Tinâtî'dir. Aslen Magribli olup, Tinat'da ikâmet ederdi. Riyâzet sahibi, Allahü teâlâyâ tevekkül etmede emsalsiz, kemâl yolunun rehberi olan bir âlim idi. İbn-i Cellâ'nın talebesi olup, Cüneyd-i Bağdâdî ve birçok âlimin sohbetinde bulunmuştur. Yabanî ve yirtıcı hayvanlarla arkadaşlık ederdi. 340 (m. 952) senesinde Mısır'da vefât etti. Zünnûn-i Mısırî hazretlerinin yanına defn edildi. Kabri küçük Kurâfe'de Deylemî minaresi yanındadır. Kerâmetleri menkıbeleri ve kıymetli sözleri çok olan bir âlimdir.

Şöyle anlatılır: Ebü'l-Hayr Akta Medine'de beş gün aç kalmıştı. Hücre-i se'âdetin yanına gelip, Resûlullah'a selâm verdi. Aç olduğunu bildirdi. Bir yana çekilip uyudu. Rü'yâda, Resûlullahın (s.a.v.) geldiğini gördü. Sağında Ebû Bekr Sıddîk, solunda Ömer Fârûk ve önünde Aliyyül-Mürtezâ vardı. Hz. Ali gelip, "Yâ Ebel Hayr! Kalk, ne yatıyorsun? Resûlullah geliyor" dedi. Hemen kalktım. Resûlullah (s.a.v.) gelip, büyük bir ekmek verdi. Ebü'l-Hayr diyor ki, "Çok aç olduğum için, hemen yemeğe başladım. Yarısı bitince uyandım. Kalan yarısını elimde buldum."

Elinin kesilmesini kendisi şöyle anlatır: Allahü teâlâyâ, meyve ve sebzelerden hiçbirini iştah ile alıp yemiyeceğime dâir söz vermiştim. Birgün meyvaları olmuş bir ağaç gördüm. Üzerine çiğ düştüğü için parıldıyordu. Bu meyvalar bana ettiğim yemini unutturdu. Bu meyvalardan topladım ve bir kısmı elimde, bir kısmını yerken yeminimi hatırladım. Hemen elimdekileri atıp, ağızımdakileri çıkardım. Kendi kendime, mihnet ve belâ vakti yaklaştı dedim. Bir yere oturup düşünmeye başladığım sırada, bir bölük asker gelip benim etrafımı çevirdiler. Sonra beni alarak İskenderiye sahiline kadar götürdüler. Komutanları bir at üzerinde duruyordu. Önünde bir çok yol kesen eşkıyalar vardı. Beni de onların içine katmışlardı. Komutanları bana, "Sen kimsin necisin?" deyince "Allahü teâlânın kullarından bir kulum" dedim. Komutan oradakilere, "Bunu tanıyor musunuz?" diye sorunca, onlar tanımadıklarını söylediler. Komutan, "Bu sizin büyüğünüzdür. Kendinizi buna fedâ ediyorsunuz" dedi ve kararını verdi. Eşkıyaların hepsinin el ve ayaklarını kestiler. Sıra bana gelince "İleri gel ve elini uzat!" dediler. Elimi uzattım. Kestiler. Ay ağımı da uzatmamı söylediler. Ayağımı uzatıp semâyâ yüzümü kaldırarak, "Yâ Rabbî! Elim günah işlemiştir. Ayağımın ne günahı var?" dedim. Bu sırada askerlerden birisi atından inerek, "Siz ne yapıyorsunuz? Gökle rin üzerimize yıkılmasını mı istiyorsunuz? Bu sâlih bir kimsedir. İsmi Ebü'l-Hayr Tinâtî'dir" dedi. Komutan derhal atından inip, kesilmiş olan eli yerden alıp öptü. Bana, "Hakkını helâl et" dedi. Ben de üzülmemesi için orta, "Sana hakkımı helâl ettim. Elimi kestiğin için senden hak talep etmiyeceğim. Bu günah işleyen el, elbette kesilir" dedim.

Şöyle anlatılır: "Ebü'l-Hayr hazretlerini çekemeyenler, "Onun yeri kilisedir" dediler. Bunun üzerine bu sözleri söyliyeni yalancı çıkarmamak için kiliseye gitti. Kilisenin duvarlarında İsâ aleyhisselâm ve Hz. Meryem'in resimleri diye yapılmış tablolar vardı. Hristiyanlar kendisini kilisede görünce sevinerek hürmet gösterip, etrafını çevirdiler. Ebü'l-Hayr hazretleri duvardaki resimlere bakıp, **"Allahtan başka, beni ve annemi iki ma'bûd edinin sözünü insanlara sen mi söyledin?"** meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Sonra "Eğer Muhammed aleyhisselâmın dîni hak ise, şu anda şu iki resim secde etsinler" dedi. O anda, duvardaki iki resim yere düştü. Yüzleri kibleye karşı iken, secde eder bir hâl aldılar. Bu hâli gören ve orada bulunan kırk kadar hristiyan müslüman oldu."

Çoğu zaman talebelerine şöyle derdi: "Sakın Allahü teâlâdan sabır istemeyin. Lütfunu isteyin. Lütuf, sabır acılığını tatmaktan iyidir. Çünkü sabır, bizim gibilere güç gelir. Bundan sonra Hz. Zekeriyyâ'nın (a.s.) kıssasını anlatmaya başladılar. "Zekeriyyâ,(a.s.) yahudilerden kaçarken, bir ağacın yanından geçti. Ağaç dile gelip, gel yâ Zekeriyyâ dedi. Zekeriyyâ (a.s.) ağaca yaklaştı. Ağaç açıldı, içine saklandı. Sonra ağaç, onu arayan düşmanlar geçerken dile gelerek, Zekeriyyâ'nın (a.s.) kendi içinde saklı olduğunu söyledi. Birisi gelip ağaca bakınca, işte Zekeriyyâ (a.s.) buradadır" dedi. Testereyle onu, ağaçla birlikte kestiler. Testere Zekeriyyâ'nın (a.s.) başına geldiği zaman bir defa, "Ah!" dedi. Bunun üzerine Hak teâlâ, ona: "Bir defa ah dedin. Eğer ikinci defa ah deseydin, izzetim ve celâlim hakkı için seni Peygamberlik dîvânından silerdim" diye vahy gönderdi. Zekeriyyâ (a.s.) hâline sabır etti. Testereyle vücûdunu ikiye böldüler."

Ebü'l-Hasen Kûffî anlatır: "Ebü'l-Hayr Tinâtî'nin ziyâretine gitmiştim. Ayrılacağım sırada mescidin kapısına kadar gelerek bana "Biliyorum ki, Ebü'l-Hasen bir şey saklamaz. Fakat bu iki elmayı al, berâberinde götür" dedi. Onları alıp yola çıktım. Yolda, o iki elmadan birini çıkarıp yedim. Bir süre sonra diğerini çıkarıp yemek istedim. Baktım ki, o iki elma olduğu gibi yerinde duruyordu. Musul'a kadar hangi elmayı

yedimse hiç eksilmedi. Musul'da aklıma, bu elmalar bende kaldığı süre içinde, Allahü teâlâyâ tevekkülümün eksik olduğu geldi. Onları çıkardığım sırada, yaşlı bir zâtın, "Ben elma istiyorum" diye söylendiğini duydum. Bunun üzerine o iki elmayı ona verdim. Sonra kalbimden, "Demek ki o elmaları, Ebü'l-Hayr Tinâtî bu dervişe göndermiş" diye geçirdim. Dönüp o zâtı aradım, fakat bulamadım."

Hamzet bin Abdullah şöyle anlatır: "Birgün Ebü'l-Hayr Tinâtî hazretlerini ziyâret için yola çıkmıştım. Niyetim; işim acele olduğundan ziyâret edip, evde birşey ikrâm ederse yemeden çıkmaktı. O niyetle evine vardım. Hâl hatır sorduktan sonra müsâade istedim. O da müsâade etti. Beni dışarıya çıkardı. Sonra biraz beklememi söyleyip, bir tabak içinde yemek getirdi. "Burası evin içi sayılmaz. Onun için burada ikrâm edileni yiyebilirsiniz. Buraya kadar gelip de, bir şey yemeden gidilmez. Buradaki yemekler ihlâs ile pişirilmiştir. Onun için bunlarda şifâ vardır" buyurdu. Ben de bir kenara oturup, ikrâm edilen yemeği yedim."

İbn-i Şefik ise şöyle anlatır: "Birgün, Ebü'l-Hayr Tinâtî hazretlerinin ziyâretine gitmek üzere yola çıkmıştım. Yolda bir canavarın beklediğini gördüm. Korkarak yanına yaklaştığımda bana, "Ben Ebü-Hayr'ın bineğiyim. Sırtıma bin de, seni onun yanına götürüyüm" dedi. Fakat ben korktuğum için binmedim. Yaya olarak yoluma devam ettim. Evinin önüne vardığımda o hayvanı orada gördüm. Huzuruna varınca, "Bizim bineğimize niçin binmedin?" buyurdu.

İbrâhîm Râkî şöyle anlatır: "Ebü'l-Hayr'ın yanına gittim. Arkasında akşam namazını kıldım. Fâtîha-i şerîfeyi düzgün bir şekilde okuyamadı. Kendi kendime "Boşuna gelip yorulmuşum" dedim. Daha sonra ihtiyâcımı görmek için dışarı çıktığım sırada, yırtıcı bir hayvan saldırdı. Hemen içeriye kaçtım. Ebü'l-Hayr'a "Galiba bir arslanın saldırısına uğradım" deyince, o hemen dışarı çıkıp aîölana, "Ben sana misafirlerime dokunma demedim mi?" dedi. Arslan kaçtı, gitti. Ben dışarı çıkıp ihtiyâcımı giderip, abdest aldım ve içeriye girdim. Ebü'l-Hayr bana dönerek, "Siz dışınızı düzene koymakla meşgul olduğunuz için, arslanı görünce korkunuz. Biz ise, kalbimizi düzeltmekle meşgulüz. Bunun için arslan bizden korkuyor" dedi.

Birgün, Bağdâd'dan yanına bir grup misafir geldi. Her biri kendi hâlinde ve ma'nevî üstünlüğünü anlatmak isti-yordu. Ebü'l-Hayr bu konuşmalardan sıkıldı ve dışarı çıktı. Biraz sonra içeri bir arslan girdi. Orada bulunanların hepsi ondan korkup, bir köşeye sığındılar ve sustular, önceki anlattıkları şeyleri unuttular. Ebü'l-Hayr içeriye girdi ve "Ey kardeşim, deminki iddialarınız nerede kaldı? Demek onların hepsi boşmuş" buyurdu ve o arslanı dışarı çıkarıp, onları korkudan kurtardı.

Menâvî hazretleri anlatır: "Bir gece rû'yâmda Peygamber efendimizi gördüm. Bana buyurdular ki: "Yâ Menâvî, kim Ebü'l-Hayr'ın yanındaki mescidde iki rek'at namaz kılar ve birinci rek'atta Fatiha ve Tebâreke, ikinci rek'atte Fatiha ve Hel'etâ sûrelerini okuyup, sonra da ne haceti varsa onun için duâ etse, Allahü teâlâ onun duâsını kabul edip, hacetini giderir."

Ebü'l-Hayr Akta buyurdu ki: "Allahü teâlâyâ zikir eden, O'ndan bir karşılık beklememelidir. Kim zikrine karşılık Allahü teâlâdan birşey bekler ve o beklediği şey olursa, karşılığında maddî bir şey aldığı için, zikrin bir ma'nâsı kalmaz."

"Kalbin îmân ile dolu olmasının alâmeti; bütün müslümanlara şefkat etmek, onların dertleri ile dertlenmek, işlerinde onlara yardımcı olmaktır. Nifakla dolu olan kalbin alâmeti; kin, hased ve düşmanlıktır."

"Yaptıktan ibâdetleri herkese gösterme arzusunda olan, gösteriş yapmış olur. Her durumunu, bulunduğu her hâlini, insanlara göstermek isteyen de, gösteriş yapmış olur."

"Kalb; niyetleri düzeltmek, yaptıklarımızı sırf Allah için yapmakla, riya ve gösteriş kirlerinden pak ve temiz olur. Beden de, Allahü teâlânın velî ve sâlih kullarına hizmet etmekle kıymet kazanır."

"Şerefli bir insan olabilmek için; edeb sahibi olmak, farzları eda etmek, sâlihlerle sohbet etmek ve fâsıklardan uzak durmak lâzımdır."

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-377

2) Tabakât-üş-Şâfiyye sh-370

3) Risâle-i Kuşeyrî sh-154

4) Nefehât-ül-üns sh-255

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-109

6) Tezkiret-ül-evliyâ sh-337

7) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh-271

EBÜ'L-HAYR HABEŞÎ:

Mekke'de yaşamış, Allahü teâlânın sevgili kullarından. Künyesi, Ebü'l-Hayr olup, Tâvûs-ul-Haremeyn de lakabıdır. Kendisine Habeşî nisbet edilmiş, Ebü'l-Hayr Habeşî diye meşhûr olmuştur. Gençliğinde, Gürcan'ın ileri gelenlerinden birinin kölesi idi. Efendisi onu âzâd edince, oradan ayrıldı.

Ziyâretine gittiği bir büyüğün işareti üzerine Mekke'ye göçtü. Orada yerleşip, altmış sene Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede ikâmet etti. 383 (m. 993) yılında Güney İran'da Horasan ile Fâris bölgeleri arasında bulunan, zamanın ilim merkezlerinden Ebrikûh'ta vefât edip, oraya defn edildi.

Bir kula köle iken, asıl efendisini hiçbir zaman unutmayan Ebü'l-Hayr Habeşî hazretleri, devamlı Allahü teâlâyâ kulluk ile meşgul olurdu. Efendisi her zaman bir arzusu olup olmadığını sorar, kendisinden birşeyler istemesini arzu ederdi. Âmâ o, hiç birşey istemezdi. Birgün ille de istemesi için sıkıştırınca, "Eğer istersen, beni Allahü teâlânın rızası için âzâd eyle" buyurdu. Efendisi, "Yıllardır, efendi sen, köle benim. Seni ben çok önceden âzâd etmiştim" dedi. Bunun üzerine oradan ayrılıp Bağdâd'a vardı. Büyüklüklerden birini ziyâret arzusuyla gittiğinde, onun son nefesini vermek üzere olduğunu gördü. Selâmını alan o büyük zât, "Ey Ebü'l-Hayr! Sana hasret kalmıştık. Senin Hicaz'da müşerref olacağın bir lakabın vardır, aradığını orada bulursun" buyurdu. Bunun üzerine Mekke'ye gidip, yıllarca orada kaldı. Mekke'de bulunduğu zaman zarfında, oranın büyüklerinden istifâde etti. İnsanların Allaha karşı vazifelerini yapmalarını ister, onlara tatlı dille nasihatlerde bulunurdu. Cömertlikte eşi yoktu. Kendisi kimseden birşey istemez, hacetini Allahü teâlâdan beklerdi. Şeyh Ammû ve Şeyh Abbâs, onu görmekle şereflendikleri için övünürlerdi.

Biri Mescid-i harâma gelip, "Cömert dedikleri kimseler nerededir?" dedi. Sofileri işaret edip, "Cömert denen kişiler bunlar mıdır?" diye sordu. Bir müddet sonra Ebü'l-Hayr Habeşî hazretleri kapıdan girdi. Kızgınlığı yüzünden belli oluyordu. "Civanmertleri soran kimdir? Cömert olan cömertleri görür" buyurdu.

Dostları anlatır: Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfine gittiğinde, "Esselâmü aleyküm, yâ Resûlessekâleyn" derdi. Peygamberimiz (s.a.v.) her zaman "Ve aleykesselâm, yâ Tâvûs-ul-Haremeyn" diye cevap buyururlardı.

Kendisi anlatır: "Altmış sene Mekke ve Medine'de oturdum. Çok sıkıntılar çektim. Ne zaman bir kimseden birşey istemeyi düşünsem, gâibten bir ses: "Bize secde ettiğin yüzü, başkalarının önünde küçük düşürmekten utanmaz mısın?" der ve beni vaz geçirirdi.

"Kendisini dünyâdan âzâd etmiş olanlara hizmet etmeye nefsini mecbur hisseden kimse, azat olmuştur. Yiğit, kendi nefsi için alçalmayan ve başkalarını küçük görmeyendir, iyilik, âzâd olanların ticâretidir. Tevazu da onun faydasıdır" buyururdu.

1) Nefehât-ül-üns sh-260

EBÜ'L-HÜSEYN BİN HİND EL-FÂRİSÎ:

Fars'da (İran) yetişen âlim ve velîlerin büyüklerinden. İsmi, Âli bin Hind el-Fârisî el-Kureşî olup, künyesi, Ebü'l-Hüseyn'dir. Doğum ve vefât târihleri kat'î olarak bilinmemekle beraber, dördüncü asrın ilk yarısında yaşadığı anlaşılmaktadır. Cüneyd-i Bağdâdî, Ca'fer-i Hazza, Amr bin Osman Mekki ve zamanında bulunan büyük âlimler ile görüşüp sohbetlerinde bulundu ve kendilerinden feyz aldı. Evliyâlık yolunda çok yüksek makamlara kavuştu. Kerâmet sahibi bir zât idi. Birgün Şiraz'da dostlarıyla birlikte bir ziyafete gitmişti. Ebû Abdullah-ı Hafîf de o sırada uzak bir yerde yolculukta bulunuyordu. Yemek esnasında bir ara Ebü'l-Hüseyn, "Ebû Abdullah-ı Hafîfin nasîbini ayırınız" buyurdu. Orada bulunanlar özür dileyip "Efendim. O seferdedir. Yeri de buraya çok uzaktır. Onun için yemek ayırmamızın hikmeti nedir?" dediler. O yine, "Onun için bir miktar yemek ayırıp bekletmek elbette lâzımdır" buyurdular. Onlar da bir miktar yemek ayırıp, bir kenara koydular. Biraz sonra Abdullah-ı Hafîf içeri girip selâm verdi. Ebü'l-Hüseyn bin Hind "Mü'minin kalbi yalan söylemez" buyurdu. Bu sırada Abdullah-ı Hafîf "Karnım çok açtır, yiyecek bir şeyiniz var mı?" deyince, ayrılan yemeği ona verdiler.

Ebü'l-Hüseyn bin Hind (r.a.) buyurdu ki:

"Her hayrın esâsı; bütün hâllerinde ve kâllerinde edebe riâyet etmektir."

"Kalbe hayat veren şeyler dörttür ilim, takva (haramlardan sakınmak), tâat ve Allahü teâlâyı zikretmektir. Kalbi harâb eden şeyler de dörttür Cehalet, ma'siyyet (günah), igtirâr (aldanmak) ve tûl-i gaflet ya'nî Allahü teâlâdan ve âhiretten habersiz, gafletin uzun ve devamlı olmasıdır."

"Güzel ahlâk, Allahü teâlâyâ şikâyeti terk etmektir."

"Allahü teâlânın kitabına sımsıkı sarılan, her an Allahü teâlâyı düşünür. Kendisine, din ve dünyâ işlerinden hiçbir şey gizli kalmaz. Bütün vakitleri, gafletten uzak, müşahede üzere geçer."

"Allahü teâlâ ile rahat bul. Ondan başkası ile rahat bulma. Allahü teâlâ ile rahat bulan kurtulur. O'ndan başkasında rahatlık arayan helâk olur. Allahü teâlâ ile rahat bulanın kalbi, O'nun zikri ile rahat bulur, kuvvetlenir. O'ndan başkasında rahatlık aramak, gaflete devam etmektir."

“Bütün hayırların aslı dört şeydir: Sehâ (cömertlik), tevazu, nüsûk (ibâdetlere devam) ve güzel ahlâktı.”

“Güzel ahlâk üç kısımdır: Allahü teâlâyâ şikâyeti terk etmek. Gönül hoşluğu ve tam bir teslimiyetle O'nun emirlerini yerine getirmek ve mahlûklara karşı iyilikle, yumuşaklıkla muâmele etmek.”

- 1) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-362*
- 2) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-113*
- 3) *Nefehât-ül-üns sh-264*
- 4) *Tabakât-üs-sûfiye sh-399*

EBÜ'L-HÜSEYN EŞ-ŞİRVÂNÎ ES-SAGÎR:

İran'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Ca'fer Dâvûd olup, künyesi, Ebü'l-Hüseyn eş-Şîrvânî es-Sagîr'dir. Hicrî dördüncü asrın ortalarında vefât etti. İlim öğrenmek için çok yerleri dolaştı. Mısır'da yerleşti. Sonra Mekke-i mükerreremeye gitti. Vefâtına kadar orada ikâmet etti. Ömrünün sonlarına doğru felç oldu. Eli ayağı tutmaz, ayağa kalkamazdı. Fakat, müezzinin namaz için ikâmet okumaya başladığı andan, namazını bitirdiği âna kadar olan zamanda ve sohbet esnasında çok sağlam olur, hiçbir şeyi kalmazdı. Bu zamanlar hâricinde ise, yine felçli hâle dönerdi.

Vefât ettiğinde 124 yaşlarında idi. Şîrvânî-i Kebîr, Muâz-ı Mısırî, Cüneyd-i Bağdâdî, Şiblî, Kettânî ve başka bir çok büyük zâtlarla görüşüp sohbet etti. Kendilerinden ilim öğrendi. Kendisinden de bir çok kimseler ilim öğrenip istifâde etmişlerdir. Zamanında bulunan evliyânın önde gelenlerinden olup, Mekke-i mükerrerede, Harem-i şerîfin imâmı idi. Üstâd-ı Ammû ve pek çok zâtlar kendisiyle görüşüp, sohbetlerinde bulunurlar ve bununla iftihar ederlerdi.

Kendisine “Tasavvuf nedir?” diye sordular. “Hakîkî din âlimlerinden birine bağlanıp, ona teslim olmak. Onun feyz ve bereketlerinden istifâde etmek. Kimseye karışmayıp, kendi hâlinde insanlardan ayrı yaşamaktır” buyurdu. Birgün buyurdu ki; “Siddîkların, yükseldikçe istedikleri bir şey vardır ki, o da riyaset muhabbetidir.” Sa'îd-i Fergânî (r.a.) buyurdu ki, “Buradaki “riyaset muhabbeti” insanların başına geçmek arzusu değildir. Zâten, evliyâlık yolunda bulunmanın ilk şartı, bunu terk etmektir. Nerede kaldı ki, en sonda hâsıl olan şey “riyaset muhabbeti” olsun. Bu ifâdeden murâd; Allahü teâlânın indinde, evliyâyı sevenler için şefâat makamı talep etmektir.”

Ebü'l-Hüseyn hazretlerinin, evliyâyâ olan muhabbet ve bağlılığı pek ziyâde idi. “Eğer imkânım ve ayaklarım sağlam olsaydı, evliyâyâ muhabbeti olanları ziyâret etmek için, Horasan'a kadar giderdim” sözünü sık sık söylerdi.

Ebü'l-Hüseyn eş-Şîrvânî es-Sagîr (r.a.) buyurdu ki:

“İzzet ve şerefi, Allahü teâlânın dînine uygun olmayan hâllerde arayan kimseyi, Allahü teâlâ, hor, hakîr ve zelîl eder.

“Dîne uymakta gevşek davrananlarla beraber olmaktan, son derece sakınmalıdır. Onlar, insanın felâketine sebep olurlar.”

“Fakîrlar dünyâ ve âhirette her bakımdan rahattırlar.”

“Tasavvuf yolunda bulunmak; gönül, kalb hâlidir. Dil ile ba'zı şeyleri söylemek kâfi değildir.”

“Ba'zı kimseler vardır ki velîdirler. büyük zâtlar bu kimselere bakınca, tasavvuftaki makamlarını görürler. O kimsenin ise, bunların hiç birinden haberi olmaz.”

“Velî, içinde bulunduğu ânı değerlendirmek için çırpınır. Diğer vakitleri kıymetlendirmek için çalışsa, içinde bulunduğu vakti harcamış olur. İleriki vakte kavuşacağı da, zâten belli değildir. Bunun için gerçek velî, her an, içinde bulunduğu ânı değerlendirir. Böylece bütün ömrü kıymetli olur.”

“Bir kimsenin ihtiyâcından fazla bir ceketi olsa, başka biri bu cekete hakîkaten muhtaç olsa ve bu kimse de, ceketi o ihtiyâç sahibine vermekten çekinse, o kimse bu cekete muhtaç duruma düşer.”

- 1) *Nefehât-ül-üns terc. sh-313*

EBÜ'L-HÜSEYN KURÂFÎ:

Evliyânın büyüklerinden. Ebü'l-Hüseyn künyesi olup, asıl ismi, Ali bin Osman'dır. Kahire yakınındaki doğduğu Kurâfe köyüne nisbetle Kurâfî denildi. Dimyat'ta otururdu. 380 (m. 990) yılında yûzon yaşında iken vefât etti.

Ebü'l-Hüseyn Sâîg-i Dîneverî hazretlerinin talebelerindendir. Zamanın büyükleriyle sohbet etti. Tasavvufta yüksek derecelere, kavuştu. Çok ibâdet eder, dünyâ malına ehemmiyet vermezdi. Herkese

anlayacağı dilden konuşur, ehli olmayanların yanında, anlayamayacakları söz söylemezdi, insanların kalblerinin, temizlenmesi ve âhirette selâmete ermeleri için çalışırdı.

Şeyh-ül-islâm Abdullah-ı Hirevî hazretleri anlatır: “Ebû Süleymân-ı Nîlî bir gün Kurâfî'nin yanına geldi. Kaftanı iyice eskimişti. Kurâfî, ona bakarak, “Ey Ebû Süleymân! Kaftanın eskimiş ama, iki kaşının arasında emir olacağına dâir işaretler var” buyurdu. Ebû Süleymân, uzun bir zaman daha sofiliğe devam ettikten sonra, Fas tarafında bir bölgeye emir oldu. Yıllarca orada adaletle hüküm sürdü.

Ebû Bekr-i Dûkkî, Kurâfî'yi ziyârete gelmişti. “Ey Ebû Bekr! Cihanda yalnız dolaştığın söylenirdi. Fakat, seni iki başın arasında görüyorum” buyurdu. Çok geçmeden Ebû Bekr evlendi ve iki çocuğu oldu. Onların arasına oturur ve Kurâfî'nin söylediklerini anlatırdı.

Kurâfî hazretleri, bir gemide uygunsuz bir harekete karşı koyup, mâni olmağa çalışmasından dolayı, eli ayağı bağlanıp suya atıldı. Ona bu hareketi yapanlar, namaz vakti gelince onun en önde safta namaz kıldığını gördüler. Elbisesi hiç ıslanmamıştı. Özür dileyip, tövbe ettiler.

Şeyh-ül-islâm Abdullah-ı Hirevî, “Kurâfî, dünyâda eşi bulunmayan insanlardandır. Her haliyle Allahü teâlâyı hatırlatırdı” buyurdu.

Şeyh-ül-islâm Abdullah-ı Hirevî hazretleri, onu son devir büyüklerinden sayar ve Kurâfî hazretleri-nin de aralarında bulunduğ bu mübârek insanlara “Bunlar birer dâhidir” derdi.

1) *Nefehât-ül-üns sh-260*

EBÜ'L-HÜSEYN MÂLİKÎ:

Mâlikî mezhebindeki fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Ömer bin Muhammed bin Yûsuf bin Ya'kûb bin İsmâil el-Ezdî'dir. Künyesi, Ebü'l-Hüseyn olup, Mâlikî mezhebinde yüksek ve mütehasşs bir âlim olduğu için, Ebü'l-Hüseyn el-Mâlikî” diye meşhûr olmuştur. Bağdâd'da doğup orada yetişti. Zekî, çok kuvvetli bir hâfızaya sahipti. 39 senelik ömrünü hep ilim öğrenmekle geçirdi. 328 (m. 940) senesi Şa'bân ayının bitimine 13 gün kala, Perşembe günü vefât etti. Cenâze namazını oğlu Ebû Nasr kıldırdıktan sonra, Ebû Ömer Muhammed bin Yûsuf'un kabrinin yanına defn edildi.

Ebü'l-Hüseyn Mâlikî, hadîs, fıkıh, nahiv, lügat, şiir ve hesap ilimlerinde tanınmıştır. Sahip olduğu ilimlerin çoğunu dedesi Yûsuf'tan aldı. 17 yaşındayken, Emir Müktedir-billah tarafından, babasının yerine vekâleten Medînet-üs-Selâm (Bağdâd) şehrine kadı olarak ta'yin edildi. Fazîlet bakımından babasına çok benziyordu. O daha küçük yaşlarda iken, böyle ilim ve makam elde edince, halkın önce şaşkınlığı görüldü. Zamanla bu şaşkınlık hayranlığa döndü. Babasının vefâtına kadar, kadılıkta vekil olarak kaldı. Onun vefâtından sonra, Kâdî'l-kudât'lık, ya'nî başkadılık görevine ta'yin edildi. Ebü'l-Hüseyn Mâlikî, bu göreve başladığında yirmi yaşındaydı. Vefâtına kadar da bu vazifede kaldı.

Ebü'l-Hüseyn Mâlikî, fıkıhdan başka; miras, nahiv, lügat, şiir ve hesap ilimlerine ait çok kıymetli eserler vermiştir. Edebî şiirleri, çok güzeldir. İlk olarak yazdığı kitap “el-Ferec ba'de's-şiddet”dir. Bu eserin, üçyüz cüzlük büyük bir şerhi, “Müsned” adlı eserinden sonra yazmaya başladığı büyük bir eser olan “Garîb-ül-hadîs”i tamamlayamamıştır.

1) *Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh-319*

2) *Târîh-i Bağdâd cild-11, sh-229, 232*

3) *El-Bidâye ve'n-nihâye cild-11, sh-194*

4) *Ed-Dibâc-ül-müzehheb sh-230*

5) *Mu'cem-ül-udebâ cild-16, sh-67*

6) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-313*

EBÜ'L-HÜSEYN EL-VERRÂK:

Nişâbûr'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde âlim olup, kelâm ilminin inceliklerine vâkıf idî ismi, Muhammed bin Sa'd en-Nişâbûrî olup, Künyesi, Ebü'l-Hüseyn el-Verrâk'dır. Büyük âlim Ebû Osman Hayrî'nin talebesi idi. 320 (m. 932)'den önce vefât etti. Mu'âmelâti çok iyi bilir, yanlışları hemen anlar ve düzeltirdi. Dostlarının, yakınlarının sıhhati ve rahatını, kendi sıhhat ve rahatına tercih eder, onların sıkıntıları olduğu zaman, gidermeye çalışırdı. Kendilerine kötülük eden olursa, herkes gibi kötülükle değil, iyilikle mukabele ederdi. Hele nefsi için başkasına kızmak, intikam almak, aklına bile gelmezdi. Birisi kendisine uygunsuz söylese, hemen kalkıp o kimsenin yanına gider, kabahat kendisininmiş gibi o kimseden özür diler, tevazu gösterirdi. Böylece, o kimseler hatâ etmiş olduklarını anlayıp, tövbe ederlerdi. Kendisi için hiçbir kimseye kızmaz, hep yumuşak davranır, sabrederdi. İnsanlık icâbı, birine karşı kalbinde bir soğukluk meydana gelse, bu hâlin gitmesi, kalbdeki soğukluğun muhabbete dönüşmesi için, hemen o kimsenin yanına gidip, hizmetinde bulunurdu.

Ebü'l-Hüseyn el-Verrâk (r.a.) buyurdu ki:

“Affetmekte kerem şöyledir ki, affettiği kimsenin ayıbını affettikten sonra, bir daha hatırlamamalıdır.”

“Hayatın en güzel ânları, Allahü teâlâyı hatırlayarak ve O’nun rızâsına uygun amel edilerek geçirilen ânlardır.”

“Allahü teâlâyı hakkıyla âşık olanların ciğerleri, O’nun rızâsından mahrum kalmak korkusuyla yanıp erir.”

“Allahü teâlâyı muhabbetin alâmeti, O’nun Resûlü Muhammed aleyhisselâma tâbi olmaktır.”

“Alçak kimsenin kalbi dar olduğundan, bir başkasını affetmeye muvaffak olamaz.”

“Kalbin yaşaması, kendisinde ölüm (ve yokluk) olmayan Allahü teâlâyı devamlı hatırlamasıdır. Güzel yaşamak ise, Allahü teâlâdan başka her şeyi unutup, Allahü teâlâ ile beraber olmaktır.”

“Kul, Allahü teâlâyı ancak O’nun yardımıyla kavuşur. Bütün işler ve Resûlüne tâbi olabilmek de, O’nun yardımıyla. Kim, Resûlullah (s.a.v.) tâbi olmadan Allahü teâlâyı kavuşmak isterse, muhakkak ki sapıtır, dalâlete düşer. Halbuki o, kendisini doğru yolda zanneder.”

“Tasavvuf yoluna girip de bu yoldan dönen kimse, nefesine düşkün olup, onun rahatlığını istemesinden dolayı, bu yoldan dönmüş (Allahü teâlânın rızâsından) uzaklaşmıştır. Çünkü bu yol, Allahü teâlâyı deli gibi âşık olup ve sıkıntılardan sonra gönül rahatlığına ermiyen, ya’nî sıkıntı çekmeye alışmayan kimse için (nefsin arzularından tamamen vazgeçmeyen kimse için) çok zordur. Bir kimse bu hâle geldikten sonra, sıkıntı çekmesi ve korkulu hâllerde bulunması ona hafif gelir. Nefs, bu hâle boyun eğip sıkıntı çekmeye alıştığı zaman, Allahü teâlânın rızâsını isterken karşılaştığı bütün zorluklar, ona kolay gelir ve Allahü teâlâ da kendisine kavuşturan yolu ona kolaylaştırır.”

“Allahü teâlânın, bir kuluna (îmândan sonra) verdiği ni’metlerin en büyüğü takvadır. Müttekî olan kimse takva ile, bütün hayır ve iyilikleri, Allahü teâlâyı yaklaşıma ve yaklaştırmaya sebeplerini, ya’nî ibâdetleri ve insanlara doğru yolu göstermeyi kendisinde birleştirir. Takvanın aslı ihlâstır. Hakikati ise, kendisinden ittika ettiğin (korktuğun) Allahü teâlâdan başka her şeyden yüz çevirmektir.” “Sıdk, dinde doğru yolda (Ehl-i sünnet yolunda) olmak ve amellerde de Peygamberimizin (s.a.v.) sünnetine tâbi olmaktır.”

“Nefse hâkim olan en büyük kuvvet, şehvettir. Şehvet, ancak Allahü teâlânın korkusu ve sevinçli ânlarda O’ndan utanmakla giderilir.”

“Yâkîn, tevhidin neticesidir. Kimin tevhidi saf, temiz ve tam olursa, onun yakîni saf olur.”

“Nefsinin isteklerini ve mahlûklara yönelmeyi terk etmeyen kimsenin, âhıret ni’metleri ve hayırlı işler (ve ibâdet) için kalbi dirilmez.”

“Tevekkül, fakîrlik ve zenginliği eşit bilmek ve kaderde olan şeylere râzı olmaktır.”

“Fütüvvetin aslı beş haslettir. Birincisi, Allahü teâlânın emirlerine uymak, ikincisi vefâ, üçüncüsü şükür, dördüncüsü sabr, beşincisi ise rızâdır.”

“Nefsi gözetip arzuları peşinde koşmak, Allahü teâlânın sana olan ihsanlarını unutturur.”

“İlmin en faydalısı, Allahü teâlânın emirlerini ve nehiyelerini, va’dlerini, vaidlerini (tehditlerini), sevâblarını ve ikablarını (cezalarını) bilmektir, ilimlerin en üstünü de; Allahü teâlâyı, sıfatlarını ve isimlerini bilmektir.”

“Günahkâr ve fâsık insanlarla bulunmak vahşettir. Onlara rağbet ve muhabbet ahmaklıktır. Onlara yakınlık ise acizliktir. Onlara i’timâd, gevşeklik ve neticesi de kaybetmektir. Allahü teâlâ bir kulunun hayrım dilerse, onun dostluğunu ve yakınlığını kendisi ile ve zikriyle yapar. Ya’nî, o kimse Allahü teâlâyı dost olur ve onup zikriyle meşgul olur. Ona tevekkül eder. O kimsenin, günahkârlara olan düşüncesini zayıflatır ve onlara i’timâdını kaldırır.”

“Kim gözünü harâmlardan korursa; Allahü teâlâ, bununla onun lisânına hikmeti yerleştirir. Kendisini dinleyenler ondan faydalanırlar. Kim de şüpheli şeylere bakmaktan kendini korursa; Allahü teâlâ, onun kalbine kendi nurunu yerleştirir ve onu râzı olduğu yola kavuşturur.”

“Allahü teâlânın, kendilerine darılma ve dostluğunu kesme korkusu, sevenlerin gönüllerini parçaladı. Ariflerin kalblerini yaktı, ibâdet edenlerin, geceleri uykusunu kaçırdı. Zâhidlerin, günlerini susuz bıraktı. Tövbe edenlerin ağlamasını arttırdı. Korkanların hayatını kederlendirdi”

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh-299

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-101

3) Nefehât-ül-üns sh-223

EBÜ'L-KÂSİM EL-KASRÎ:

Evliyânın büyüklerinden. Ebü'l-Kâsım el-Kasrî (r.a.), hicrî 3. asrın sonları ile 4. asrın başlarında yaşamıştır. Cüneyd-i Bağdâdî hazretlerinin talebelerinin önde gelenlerindenidir. Devamlı surette başı öne eğik dururdu. Sebebini sordular. Şöyle anlattı: “İlk zamanlarda açlığa sabrederdim ve haftada bir defa yimek yerdim. Birgün cinlerden birisi, gelip, bana selâm verdi. Selâmını aldım, ama kendisini görmedim. Hergün gelip bana selâm verirdi. Birgün kendisine “Seni görmeyi istiyorum. Bana görünsen ne olur?” dedim. Çok güzel yüzlü bir kimse olarak bana göründü. Kim olduğunu sordum: “Müslüman olan cinnilerdenim. Senin gibi, nefsinin arzularına muhalefet eden, açlığa sabreden, dînin emirlerine uymakta ve yasaklarından sakınmakta gayretli olan birini gördüğümüz zaman, kendisine muhabbet eder, selâm veririz” dedi. Kendisiyle aramızda tam bir muhabbet ve dostluk hâsıl oldu. Bana ba’zı şeyler de öğretti. Birgün kendisine “Gel! Mescide beraber gidelim” dedim, “İnsanların bulundukları yerde seninle beraber bulunmamız münâsib değildir. Çünkü, seninle aramızda ba’zı konuşmalar olur. İnsanlar, senin birisiyle konuştuğunu anlarlar. Fakat beni göremedikleri için senin hakkında uygun olmayan şeyler söylerler.

Senin için fitne olur” dedi. Ben de “En geri safta otururuz. Hiç kimse fark etmez” dedim. Mescide girip oturduk. Cin, “Bu insanları nasıl görüyorsun?” diye sordu. “Ba’zılarını uykuda, ba’zılarını yarı uyanık ve ba’zılarını da tam uyanık görüyorum” dedim, “İnsanların her birinin başları üzerinde duranları görüyor musun?” dedi. “Hayır” dedim. Gözlerimi sığadı. Her insanın başı üzerinde bir karga bulunduğunu gördüm. Kargalardan ba’zıları, üzerinde bulunduğu kimsenin gözlerini kanatları ile kapatmış idi. Ba’zıları sadece duruyor ve ba’zıları da üzerinde bulunduğu kimsenin gözünü; ba’zan kapatıyor, ba’zan açıyordu. “Bu ne haldir?” diye sordum. “Sen Kur’ân-ı kerîmde okumadın mı? Allahü teâlâ Zuhruf sûresi 36. âyet-i kerîmesinde **“Her kim, Rahmanın zikrinden göz yumarsa, biz ona şeytanı musallat ederiz. Artık bu, ona arkadaştır”** buyuruyor. İşte insanların başlarında gördüğün şeyler, karga şeklinde şeytanlardır, insanların her birini gafletleri miktarınca istilâ etmiş, kaplamışlardır” dedi. O cin, bu şekilde bana gelir giderdi. Birgün açlığım tahammül edilemez hâle geldi. Normal âdetime göre, yemek yememe daha dört gün vardı. Yanımda bulunan ekmek kırmalarından bir parça yedim. Açlığım yatıştı. Dostum olan o cin gelerek selâm verdi. Fakat bu sefer görünmedi ve “Biz, açlığa ve dînin emir ve yasaklarına uymaya devam etmekteki sabrından dolayı sana dost olmuş idik. Fakat sen, o ekmek parçasını yemekle sabrı terk etmiş oldun” dedi. Ondan sonra da bir daha yanıma gelmedi. Bu hâlime üzüldüğüm için, devamlı olarak başımı önüme eğiyorum.”

1) Nefehât-ül-üns (tercümesi) sh-294

EBÜ'L-KÂSİM EL-MUKRÎ:

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebül-Kâsım olup, ismi Ca’fer bin Ahmed bin Muhammed el-Mukrî’dir. Horasan âlimlerinden idi. Yüksek haller sahibi şerefli, himmet sahibi, zamanın bir tanesi olan Ebü'l-Kâsım; Ebü'l-Abbâs bin Ata, Ebû Muhammed Cerîrî, İbn-i Sa’dân, Mîmşâd Dîneverî, Ebû Ali Rodbârî ile sohbet etti ve onlardan ilim öğrendi. 378 yılında Nişâbü’r’da vefât etti.

Ebü'l-Kâsım el-Mukrî buyurdular ki: “Fütüvvet, insanların fazîletlerini, noksanlarıyla beraber kabul etmektir.”

“Cömert, ihsan ettiğine muttali olan veya hatırlayan değildir. Cömert verdiğinden utanan, onu az gören, söylemek ve hatırlamaktan sıkılan kimsedir.”

“Kardeşim Ebû Abdullah’ın şöyle dediğini işittim: Abdullah-ı Harrâz’ın sohbetinde iken, (Bana ne yapmamı emredersiniz?) diye sorduğumda, şu cevâbı verdi. Farzların edasında hırslı olmanı, müslümanlara hürmette bulunmam, kalbine gelen düşüncelerden doğru olmayana iltifat etmemeni isterim.”

Hasta yatağında iken Ebü'l-Kâsım şu şiiri söylemiştir:

*Ey Allahım, kurtar beni bu sıkıntıdan,
Benim bugün tek ümidim sensin.*

*Ben iyice eridim bu hastalıktan,
İlâcım yok, devam yalnız sensin.*

*İlâcım senin rahmetindir.
Şifâm sana kavuşmaktır.*

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh-509

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-125

EBÜ'L-KÂSİM NASRABÂDÎ:

Fıkıh ve hadîs âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhîm bin Muhammed bin Ahmed en-Nasrabâdî en-Nişâbûrî olup, künyesi Ebü'l-Kâsım'dır. Aslen Nişâbûrlu olduğundan, doğumu ve yetiştirilmesi orada oldu. İlim öğrenmek için Bağdâd, Mısır, Şam ve başka yerlere gitti. Ebû Bekr Şiblî, Ebû Ali Rodbârî, Ebû Muhammed Mürteiş, Abdullah bin Muhammed bin Hasen, Yahyâ bin Bilâl, Abdullah bin Abdüsselâm, İbn-i Sa'îd, İbn-i Cevsâ, Ahmed et Assai, İbn-i Huzeyme ve daha birçok büyük âlimlerle görüşüp, kendilerinden ilim öğrendi. Ebû Ali Dekkâk ve Ebû Nasr-ı Sûfî'nin üstadıdır, ömrünün sonuna doğru hacca gitti. Hacdan sonra, memleketine dönmeyip, Harem-i şerifte bir sene kaldı ve 367 (m. 977) yılı Zilhicce ayında orada vefât edip, Hz. Fudayl bin İyâd'ın türbesi yanında defnolundu. Çok ibâdet etmekte, harâm ve şüphelilerden sakınmakta, nefsin kötü olan isteklerine muhalefet etmekte, çek ileri derecede olup, zamanında bulunanlar onun büyüklüğünü kabul ederlerdi. Hayatı boyunca memleketinin üstadı olarak bilinmiştir. Tasavvuf ve diğer ilimlerdeki, bilhassa fıkıh ve hadîsdeki derecesi çok yüksek idi. Fıkıh, hadîs ve târîh ilminde, tasavvuf yolunda ilerlemek hususunda, Peygamber efendimizin sünnetlerine dâir mes'elelerde, onları toplama, yazma ve yayma işinde ve başka konularda müşkülleri olanlar, kendisine müracaat ederlerdi. Çok hadîs-i şerîf yazdı ve rivâyet etti. Sika (güvenilir) bir zât olduğu için, yazdıklarına ve sözlü olarak rivâyet ettiklerine, kendisinden sonra gelen âlimler i'timâd etmişlerdir. Güzel menkıbeleri ve şaşılabilecek hâlleri çoktur.

Kendisi anlatıyor: "Birgün, Mekke-i mükerrermede yolda yürürken, bir kimsenin yol ortasında can çekişmekte, şiddetli bir ızdırap ile kıvrınmakta olduğunu gördüm. O anda kalbime, şu zavallının bu sıkıntılı hâlden kurtulması için bir Fatiha okuyup üzerine üfliyeyim, düşüncesi geldi. O sırada, o kimsenin karnından bir ses geldi ki: Gayet anlaşılır bir şekilde: "Bırak bu alçağı! Çünkü bu, Hz. Ebû Bekr'e düşmandır" diyordu. Demek ki, bozuk i'tikâdının ve düşmanlığının cezasını çekiyor deyip oradan ayrıldım."

Birgün kendisine "Ba'zıları yabancı kadınlarla beraber oturuyorlar ve "Böyle yapmak bize zarar vermez. Biz, onları görmekle günaha girmekten korunmuş kimseleriz" diyorlar. Bunlar hakkında ne dersiniz?" diye soruldu. Cevâbında buyurdu ki; "Can bedende bulundukça, Allahü teâlânın emir ve nehiyleri devam etmektedir. Ya'nî, kul yaşadıkça helâle, harâma riâyet etmeğe mecburdur. Nasıl olursa olsun bir erkek, kendisine yabancı olan bir kadın ile uygunsuz olarak görüşemez, konuşamaz, halvet hâlinde (kapalı bir yerde yalnız olarak) bulunamaz. Allahü teâlânın yasak ettiklerine dalmış olanlar, elbette şüpheli olan şeyleri yapmakta daha çok cesaretli olurlar."

Ebü'l-Kâsım Nasrabâdî (r.a.) buyurdu ki:

"Recâ (Allahü teâlânın rahmetinden ümidli olmak) hâli, insanı ibâdet ve tâat yapmaya sevk eder. Havf (Allahü teâlânın azabından korkmak) hâli de, insanı günah işlemekten uzaklaştırır."

"Allahü teâlânın ni'metlerine şükreden, hem ni'meti artar, hem de muhabbet ve ma'rifeti çoğalır."

"Tasavvufun esâsı; İslâmın emir ve yasaklarına dört elle sarılıp, nefsin kötü arzularından ve bid'atlerden ya'nî dinde olmadığı hâlde ibâdet olarak uydurulan, sonradan meydana çıkarılan şeylerden uzak durmaktır. Ayrıca, dînini doğru olarak kendisinden öğrendiği İslâm âlimini çok sevmek, verilen vazife en güzel şekilde yerine getirmek, insanlardan gelen sıkıntılara sabretmektir."

"Rızâ derecesine kavuşmak isteyen kimse, Allahü teâlânın rızâsı bulunan hâllerden kesinlikle ayrılmasın."

"Kabahatlerinin af ve mağfiretini istemek niyetiyle yapılan ibâdet, iyiliklerine mükâfat istemek niyetiyle yapılan ibâdetten daha makbuldür."

"Ma'rifet ve Allahü teâlâyâ yakın olma hâli farzları eda etmekle ve Sünnet-i seniyyeye tâbi olmakla ele geçer."

1) Târîh-i Bağdâd cild-6, sh-169

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-122

3) Tabakât-üs-süfiyye sh-484

4) Risâle-i Kuşeyrî sh-181

5) Nefehât-ül-üns sh-274

6) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh-261

7) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-58

EBÜ'L-LEYS-İ SEMERKANDÎ:

Ehl-i sünnet âlimlerinin en büyüklerinden ve Hanefî mezhebi imâmlarından. İsmi, Nasr bin Muhammed bin Ahmed bin İbrâhîm es-Semerkindî olup, künyesi Ebülleys'dir. Lakabı İmâm-ül-hüdâ ve

Fakîh'dir. Tefsîr, hadîs, kelâm, tasavvuf, ahlâk ve diğer ilimlerde de âlim idi. Haram ve şüphelilerden sakınmakta ve dünyâyâ kıymet vermemekte çok yüksek idi. 373 (m. 983) senesi Cemâzil-âhır ayında vefât etti. Vefâtına dâir başka rivâyetler de vardır.

Ebülleys hazretleri, Ebû Ca'fer Hinduvânî'nin talebesidir. İlim öğrenme silsilesi, hocası yoluyla İmâm-ı Ebû Yûsuf hazretlerine ulaşır. Ebülleys-i Semerkandî hazretlerinin, çeşitli ilimler hakkında yazdığı çok değerli eserleri vardır. En meşhûr eseri Tenbih-ül-gâfilîn kitabıdır. Bu kitap va'z ve nasihatle ilgili olup, 94 bâhtan meydana gelmiştir. 1040 târihinde Kâtip Çelebi tarafından Türkçeye tercümesi yapılmıştır. Bu eserin tamamı İslâm ahlâkını anlatmakta olup, âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler ile beraber, nasihat ve hikmetli sözler ihtiva eden mükemmel bir ahlâk kitabıdır.

Tenbih-ül-gâfilîn kitabı, ihlâs konusuyla başlamaktadır. Daha sonra kabir azâbı kıyâmet günü, tövbe, ana-baba hakkı, akraba ziyâreti, komşu hakkı, gıybet, kibir, beş vakit namaz, mescidlere hürmet, Allah korkusu, duâ gibi birçok ahlâkî ve fikhî konuları bölümler hâlinde ihtiva etmektedir.

Ebülleys-i Semerkandî hazretleri, bu eserinde buyuruyor ki:

“Allahü teâlânın rızâsı için değil de başka niyetlerle amel işliyen kimsenin ameli, yorgunluk ve sıkıntı çekmekten başka bir şey değildir. O kimsenin, âhirette amelinin mükâfatı yoktur. Gideceği yer Cehennemdir. Amellerini Allahü teâlânın rızâsı için işliyenlerin ise, bu niyetleri kendilerine kâfi gelir. Hadîs-i şerifte buyuruldu ki, **“Nice oruç tutanlar vardır ki, tuttuğu orucun kendisine faydası; açlık ve susuzluktur. Nice ibadet edenlere de ibâdetlerinden yanlarına kalan; uykusuzluk ve zahmettir.”** Allahü teâlânın rızâsı için değil de, “gösteriş” için ve “desinler” için ibâdet yapanın hâli şu kimseye benzer ki, kesesine çakıl taşlarını doldurup, çarşıya çıkar, insanlar, dışarıdan kesesini dolu görünce, kendisi için “Ne zengin adam” derler. O kimseye, insanların böyle söylemelerinden başka hiçbir fâide gelmez. Halbuki, o çakıl taşları ile bir şey satın almak istese, kimse bir şey vermez. Riya (gösteriş) için amel edenler, âhirette hiçbir fâide göremezler. O halde, işlediği amelin sevabını âhirette almak isteyen kimse, amelinin, ihlâs ile, riyasız olarak yapmalı, sonra unutmalı, hatırlamamalıdır ki, amelinin düşünüp gurura kapılmasın. Bunun için, “Yapılan bir iyiliği muhafaza etmek, onu yapmaktan daha zordur” denilmiştir, işlediği amellerde riyaya düşmekten çok sakınmalı, Allahü teâlânın rızâ-i şerifinden başka niyet ve maksadların kalbine gelmemesi için, Allahü teâlâyâ çok yalvarmalıdır.”

“Ölüme imân eden, onun mutlaka geleceğine inanan kimse, kötülükleri terk edip, iyi ameller işliyerek ona hazırlanmalıdır. Bu yolda bir sıkıntı ile karşılaşılırsa sabretmeli, dünyâ sıkıntılarının, ölüm acısı ve âhiret azapları yanında hiç olduğunu düşünmelidir.”

“Peygamber efendimiz (s.a.v.), **“İsrâiloğulları, içlerinde garib hâllerin meydana geldiği bir kavimdir”** buyurdu ve şöyle devam ettiler: **“Benî İsrâilde bir grup insan kabristan'a gittiler. Orada birbirlerine dediler ki, “Şimdi namaz kılalım. Sonra Rabbimize, bize ölümden haber vermesi için şurada bulunan ölülerden birini diriltmesi için duâ edelim.”** Sonra namaz kılıp duâ ettiler. Bu hâlde iken, ölülerden biri kabrinden başını kaldırdı. Yüzü simsiyah idi. Alaca bulaca bir hâli vardı. Alnında da secde izi görünüyordu. Orada bulunanlara **“Ey buraya gelmiş olanlar! Allahü teâlâyâ yemin ederim ki, ben doksan yıl önce öldüm, ama ölüm acısı hâlâ üzerimden gitmedi. Aynen şimdi ölüyormuşum gibi ölüm acısı devam ediyor. Beni eski hâlime getirmesi için Allahü teâlâyâ duâ edin”** dedi.”

“Peygamber efendimiz (s.a.v.), vefât etmek üzere olan bir Sahâbînin başında bulunuyordu. Orada ölüm meleğini gördü. Ona: **“Ey ölüm meleği! Arkadaşıma yumuşak davran. Zira o mü'mindir”** buyurdu. Bunun üzerine ölüm meleği dedi ki: **“Yâ Muhammed! (s.a.v.) Sana müjdeler olsun, Ben sadece buna değil, bütün mü'minlere yumuşak davranırım. Bağırıp çağıran olursa onlara, “Ne bu bağırıp çağırmak. Allahü teâlâyâ yemin ederim ki, biz ona hiç zulüm yapmadık. Ecelini geriye de bırakmadık, öne de almadık. Ruhunu almakta bizim bir kabahatimiz yoktur. Allahü teâlânın takdirine râzı olursanız sevab alırsınız. Râzı olmaz; feryâd ederseniz günahkâr olursunuz. Bizim size bir sıkıntımız yoktur. Bir alacağımız vardır. Onu almaya geliriz. Bizi böyle karşılamaktan (bağırıp, çağırmaktan) çok sakınınız derim. Yâ Muhammed! (s.a.v.) Valla-hi, ben bir sivrisineğin canını kabzetmek istesem, Allahü teâlânın emri olmayınca buna gücüm yetmez.”**

“Peygamber efendimiz (s.a.v.) Ensârdan bir zâtın cenâzesinde bulunup, kabrine kadar gitti. Kabrin başında oturdu. Eshâb-ı kirâm (r.anhüm) etrafında oturdular. Eshâb-ı kirâm, Peygamber efendimizin huzurunda bulunurlarken, edebe riâyette öyle hareketsiz olurlardı ki, başlarına kuş konmuş gibi dururlardı. Kabrin başında böyle hareketsiz beklerken, Resûlullah efendimiz mübârek başlarını kaldırıp iki veya üç defa, **“Kabir azabından Allahü teâlâyâ sığınınız”** buyurdu ve sonra şöyle devam etti: **“Şüphesiz ki, mü'min bir kul, âhirete yönelmiş, dünyâdan kesilmiş bir hâlde iken melekler gelirler. Yüzleri beyaz olup, güneş gibi parlaktır. Yanlarında Cennet kefeni ve Cennet kokuları vardır»** Hastanın yanına otururlar. O kadar çok olurlar ki, gözün görebileceği yeri kaplarlar.

Sonra ölüm meleği gelip, hastanın başucuna oturur ve “Ey Allahü teâlânın emirlerinden dışarı çıkmayan ruh! Allahü teâlânın mağfiretine, rızasına çık” der. Peygamber efendimiz (s.a.v.) devam ederek buyurdu ki, “Ruh, su kabından suyun damlaması misâli çıkar. Melekler onu alırlar, ona duâ ederler ve ellerinde hiç bekletmeden, yanlarında getirdikleri Cennet kefenine sararlar, yanlarında getirdikleri güzel Cennet kokularını üzerine serperler. Ondan, öyle bir koku yayılır ki, yer yüzünde bulunan miskten daha güzeldir. Sonra o ruhu alıp yükselere götürürler. Yükselirken, yanlarına uğradıkları her melek kafilesi, “Bu temiz, güzel kokulu ruh kimindir?” derler. Onu taşıyan melekler, “Bu filân oğlu filânın ruhudur” deyip en güzel isimleri ile söylerler. Bu şekilde, dünyâ semâsına kadar giderler, dünyâ semâsının kapısının açılmasını isterler. Dünyâ semâsının kapısı açılır. Çok güzel bir şekilde karşılarlar, uğurlanırlar. Bu karşılama ve uğurlama ile yedinci semâyâ kadar giderler. Orada Allahü teâlânın şu fermanı gelir: “Onun sicilini ılliyyîn (Cennetlikler) arasında tutunuz. Onu yeryüzüne iade ediniz. Onları topraktan yarattık ve oraya iade edeceğiz. Sonra yine topraktan çıkaracağız.” Sonra o ruh, cesedine iade olunur. Sonra ona iki melek gelip derler ki, “Rabbim kimdir?” O, “Rabbim Allaktır” der. Melekler “Dinin nedir?” derler. O, “Dinim İslâmdır” der. Melekler Hz. Peygamberi göstererek, “Bu zât hakkında ne dersin?” derler. O, “O, Resûlullah’tır (s.a.v.)” der. Melekler, “Nereden biliyorsun?” derler. O, “Allahın kitabını okudum. Ona îmân ettim. Onu tasdik ettim” der. Sonra Allahü teâlâ tarafından bir nida gelir. “Kulum doğru söyledi. Onun için Cennet yataklarından bir yatak düşeyin. Ona Cennet elbiselerinden bir elbise giydirin. Onun için Cennetten bir kapı açın ki, o kapıdan Cennetin hoş kokusu ve güzel rüzgârı gelsin,” Sonra o kulun kabri, göz görebildiği ölçüde genişler. Bundan sonra ona güzel yüzlü, hoş kokulu bir kimse gelir, “Bugün sana, seni sevindirecek bir şeyi müjdelemek için geldim. O müjde, Allahü teâlânın sana olan iyilik va’didir.” O kimse, bu gelen kimseye “Sen kimsin?” der. O da, “Ben senin sâlih amelinim” der. Sonra o kimse, “Yâ Rabbî! Kıyâmeti çabuk oldur. Ehlime ve hizmetçilerime kavuşayım” diye duâ eder.”

Resûlullah (s.a.v.) bundan sonra, kâfir bir kimsenin durumunun nasıl olacağını şöyle anlattı: “Kâfir olan bir kul, âhirete yönelmiş, dünyâdan kesilmiş hâlde iken, gökten melekler gelirler. Yüzleri simsiyah olup, gözün görebildiği kadar kalabalıktırlar, yanlarında bir çul parçası getirmişlerdir. Sonra melek-ül-mevt gelip, o kâfirin başucunda oturur ve “Ey habîs ruh! Allahü teâlânın hoşnutsuzluğuna, gadabına çık!” der. Bunun üzerine onun uzuvları parça parça olur. Onun ruhu; kızgın bir demirin, ıslak bir koyunun derisine bastırılıp çıkarılması gibi çıkar. Damarlar ve sinirler birlikte çekilir. Melekler, o çıkan ruhu hiç bekletmeden beraberlerinde getirdikleri çul parçasına atarlar. Cifeden daha kerih bir kokusu vardır. Bu haliyle onu alıp çıkarlar. Her uğradıkları melâike taifesi, “Bu habîs ruh kimin?” diye sorarlar. Melekler, “Bu filân oğlu filânın ruhudur” deyip en kabîh, çirkin isimleri ile tanıtır. Bu hâl ile dünyâ semâsına varırlar. Birinci semânın kapısını çalarlar, kapı açılmaz.” Peygamberimiz burada, “Onlara gök kapıları açılmaz (ruhları göğe yükselemez) ve deve, iğnenin deliğinden geçinceye kadar (hiç bir zaman) Cennete giremezler.” (A’râf-40) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu ve anlatmaya devam etti “Allahü teâlâ tarafından bir nida gelir ki, “Onun sicilini Cehennemlikler arasında tutunuz. Bundan sonra o kâfirin ruhu fırlatılıp atılır.” Peygamber efendimiz (s.a.v.) burada, “Kim, Allahü teâlâyâ şirk koarsa, sanki o gökten düşüp kuşa yem olana, rüzgârın uzağa savurduğuna benzer.” (Hac-31) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudular. Ve anlatmaya devam ettiler: “O kâfirin ruhu böylece yuvarlanır. Sonra gelip cesede girer. Bundan sonra ona iki melek gelerek, yanına otururlar ve sorarlar. “Rabbim kimdir?” O ise çok hayret edip, “Ha... Ben bilmem” der. Melekler, “Dinin nedir?” diye sorarlar. O ise aynı şekilde “Ben bilmem” der. Melekler, Peygamber efendimizi (s.a.v.) işaret ederek “Size gönderilen bu zât hakkında ne dersin?” derler. O yine “Ben bilmem” der. Bundan sonra bir nida gelir. “Kulum yalan söyledi. Ona ateşten bir yatak hazırlayın ve ateşten bir elbise giydirin ve ona Cehennemden bir kapı açın.” Böylece Cehennemden sıcaklığı ve zehirli havası onu sarar. Kabri onu sıkar, kaburga kemikleri birbirine geçer. Bundan sonra bir kimse gelir ki, kokusu pis, elbisesi çok çirkindir. O kâfire, “Sana va’d olunan kötü hâlleri haber vermeye geldim” der. O ise “Sen kimsin?” der. O gelen “Ben senin kötü amellerinim” deyince, kâfir, “Yâ Rabbî! Kıyâmeti vuku’ buldurma! Yâ Rabbî! Kıyâmeti vuku’ buldurma!” der.

Diğer bir haberde geldi ki: Mîzânda (terazide) günâhları ağır gelen müslümanlar Cehenneme doğru yol alırlarken, “Yâ Muhammed (s.a.v.), imdadımıza yetiş!” derler. Fakat Cehennem meleklerinin reîsi Mâlik’i görünce, onun heybetinden Muhammed aleyhisselâmın ismini unuturlar. Mâlik onlara “Sizler kimselersiniz?” diye sorar. Onlar, “Bizler üzerimize Kur’ân-ı kerîm indirilen kavimdeniz. Bizler Ramazan’da oruç tutardık” derler. Mâlik “Kur’ân-ı kerîm, Muhammed aleyhisselâma indirildi” der. Onlar Muhammed aleyhisselâmın ismini duyunca haykırırlar ve “İşte biz, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) ümmetindeniz” derler. Mâlik onlara, “Peki, Kur’ân-ı kerîmde, Allahü teâlânın yasak ettiği şeyleri yapmaktan men eden bin ma’nâ yok muydu?” der. Böyle konuşup giderlerken Cehenneme ve zebanî meleklerine yaklaşmış olurlar. Cehenneme ve zebanîlere bakarlar ve derler ki “Yâ Mâlik! Bize izin ver de hâlimize ağılalım.” Ken-

dilerine izin verilir. Gözlerinden yaş yerine kan gelinceye kadar ağlarlar. Mâlik onlara, “Bu ağlama ne güzel. Keşke dünyâda iken böyle Allah korkusundan ağlasaydınız, sizi ateşten korurdu. Fakat bugünkü ağlamanızın fâidesi yoktur.” Sonra Mâlik, orada vazifeli bulunan zebânî meleklerine, “Onları ateşe ati” emrini verir. Onlar da Cehenneme atarlar. Cehenneme atılan bu mü’minler hemen, “Lâ ilâhe illallah” derler. Bunun üzerine ateş, onlardan uzaklaşır. Mâlik, “Yâ Nâr! Onları tut!” der. Ateş, “Onları nasıl tutabilirim ki (Lâ ilâhe illallah) diyorlar” der. Mâlik tekrar tutması için emir verir. Ateş yine aynı cevâbı verir. Bunun üzerine Mâlik, ateşe “Evet, tutacaksın. Çünkü Allahü teâlâ öyle emrediyor” der. Sonra ateş onları tutar. Ba’zılarının ayaklarına kadar, ba’zılarının diz kapaklarına kadar, ba’zılarının bellerine kadar ve ba’zılarının da boğazlarına kadar ateş çıkar. Ateş yüzlerine doğru yükselince, Mâlik ateşe emredip; “Yüzlerini yakma ki, dünyâda iken çok secde ettiler. Kalblerini de yakma ki, çok Ramazan orucu tuttular, susadılar” der. Sonra şöyle duâ ederler, “Ey merhametlilerin en merhametlisi! Ey iyilik sahibi! Ey ihsan sahibi!” Allahü teâlâ, onlar için verdiği hükmü böylece infaz ettikten sonra Cebrâil aleyhisselâma, “Yâ Cebrâil! Ümmet-i Muhammedin âsî olanlarının hâli nasıldır?” buyurur. Hz. Cebrâil der ki, “Yâ Rabbî! Onları en iyi bilen sensin” der. Allahü teâlâ “Git! Onların hâlini öğren” buyurur. Cebrâil (a.s.) Mâlik’e gider. Mâlik’i, Cehennem ortasında ateşten bir minber üzerinde oturur hâlde görür. Hz. Cebrâil’i görünce, “Yâ Cebrâil! Buraya gelmene sebep nedir?” der. Hz. Cebrâil, “Ümmet-i Muhammedin âsîlerinin halleri nasıldır?” diye sorar. Mâlik, “Hâlleri çok fena, yerleri çok dar. Ateş onların cisimlerini yaktı. Etleri yandı. Kalbleri ve yüzleri kaldı. Oralarında da îmân parlar” der. Cebrâil (a.s.) “Onlardan perdeyi kaldır da hâllerini bir göreyim!” Mâlik, oradaki vazifeli meleklerle emreder. Onlar da perdeyi kaldırırlar. Cehennem ehli, Hz. Cebrâil’e bakarlar ve onun hüsn-i cemâlini görünce anlarlar, ki, o azâb melâikelerinden değildir. “Bu zât kimdir ki, biz hiç kendisinden daha güzel birini görmedik?” derler. Mâlik der ki; “Bu kerem sahibi Cebrâil aleyhisselâmdır ki, Rabbinden Muhammed aleyhisselâma vahiy getirirdi. Onlar, Muhammed aleyhisselâmın mübârek ismini duyunca, hep birden bağırlar ve “Ey Cebrâil! (a.s.) Hz. Muhammed’e (s.a.v.) bizden selâm söyle, O’na, bizim günâhlarımız, seninle bizim bir araya gelmemize engel oldu de ve kötü hâlimizi anlat” derler. Sonra Cebrâil (a.s.) Allahü teâlânın huzuruna gelir. Allahü teâlâ “Ümmet-i Muhammedi nasıl buldun?” buyurur. Hz. Cebrâil “Yâ Rabbî! Onların hâli çok kötü, yerleri de pek dar” der. Allahü teâlâ, “Senden birşey istediler mi?” buyurur. Cebrâil aleyhisselâm “Evet yâ Rabbî! Kendilerinden Peygamberlerine selâm götürmemi ve kötü hâllerini kendisine haber vermemi istediler.” Allahü teâlâ, “O halde, selâmların ve haberlerini kendisine bildir” buyurur. Cebrâil (a.s.) Hz. Muhammed’e (s.a.v.) gelir. O’nu inciden yapılmış beyaz bir köşkte bulur. Köşkün tam dörtbin kapısı vardır. Her kapının çevresi iki sıra sırma altın ile süslüdür. Cebrâil (a.s.), “Yâ Muhammed! (s.a.v.) Ümmetinden, Cehennemde azâb gören âsîlerin yanından geldim. Sana selâm söylediler ve hâllerinin çok kötü olduğunu, yerlerinin pek dar olduğunu sana haber vermemi istediler” der. Muhammed aleyhisselâm, Arş-ı a’lânın altına gidip, secdeye kapanır ve Allahü teâlâyı öyle sena eder ki, o zamana kadar hiç kimse öyle sena etmemiştir. Bundan sonra Allahü teâlâ, “Başını kaldır ve iste! İstedğin verilecek. Şefâat et! Şefâatin kabul edilecek” buyurur. Hz. Muhammed (s.a.v.), “Yâ Rabbî! Ümmetinden şakî olanlar hakkındaki hükmünü infaz ettin, onlar için şefâatimi kabul buyur” diye duâ eder. Allahü teâlâ, “Onlar hakkında seni şefâatçi kıldım. Cehenneme git. Lâ ilâhe illallah diyenleri oradan çıkar” buyurur. Muhammed aleyhisselâm gider. Mâlik O’nu görünce ta’zîm ile karşılar. Ona “Ya Mâlik! Ümmetimin Cehennemlik olanlarının hâli nicedir?” diye sorunca, Mâlik “Hâlleri çok kötü ve yerleri de pek dardır” der, Muhammed aleyhisselâm, “Kapıyı aç ve perdeyi kaldır” buyurur. Kapı açılır, perde kalkar. Cehennem ehli, Muhammed aleyhisselâmı görünce hep birden feryâd ederek “Yâ Resûlallah! Ateş derilerimizi yakıp, ciğerlerimize işledi” derler. Muhammed aleyhisselâm, onların hepsini oradan çıkarır. Onlar ateşte yanmakla kömür olmuşlardır. Muhammed aleyhisselâm onları. Cennetin kapısında bulunan ve hayat nehri diye isimlendirilen nehre getirir. Onlar bu nehirde yıkanır. Nehirden çıktıklarında genç delikanlı olarak çıkarlar ki, gözleri sürmeli, yüzleri çok güzeldir. Alınlarında “Bunlar, Rahmanın ateşten âzâd ettiği Cehennemliklerdir” yazısı bulunur. Sonra bunlar Cennete girerler. Cehennemde azâb görmekte olan kâfirler bu hâli görünce, “Keşke biz de müslûman olaydık. Şimdi biz de Cehennemden çıkmış olurduk” derler..”

“Kıyâmet günü dünyâ, saçları dağılarak birbirine karışmış, mosmor, sivri köpek dişleri dışarıya kadar çıkık, kara, çirkin suratlı bir yaşlı kadın suretinde getirilir. Bu haliyle orada olanlara gösterilir. Mahşer ehli ondan öğrenirler. Mahşer enline denilir ki, “Siz bunu tanıyor musunuz?” Onlar, “Biz onu tanımaktan Allahü teâlâyı sığırırız” derler. Onlara “İşte bu, uğrunda birbirinize girip dövüştüğünüz, ondan elde ettiklerinizle de birbirinize karşı övündüğünüz dünyâdır” denilir. Sonra emredilir, dünyâ bu haliyle Cehenneme atılır. O zaman der ki, “Yâ Rabbî! Hani benim dostlarım? Hani bana tâbi olanlar, gönül verenler?” der. Sonra bu söyledikleri de Cehenneme atılır. Dünyâ Cehenneme atılır, fakat ona azâb edilmez. Cehennemliklere dünyânın kötülüğü anlatılmak için böyle gösterilir.”

Allahü teâlâdan korkmanın yedi alâmeti vardır. Bunlardan birincisi; dili ile söylediklerinden anlaşılır. Yalan söylemiyorsa, gıybet etmiyorsa ve fuzûlî sözlerden kaçınıyorsa, cenâb-ı Haktan korkuyor demektir. İkincisi; mi’desine, ihtiyaç kadar helâl lokma koymasından belli olur. Üçüncüsü; gözü ile, helâla ve gördüklerine ibret nazan ile bakmasından belli olur. Dördüncüsü; kulaklarına dînin emirlerine uygun

olan sözleri işittirmeye çalışmasından belli olur. Beşincisi, elini harâma değil, helâla uzatmasından belli olur. Altıncısı; kalbinden, din kardeşlerine karşı düşmanlığı, kini, hasedi çıkarıp, yerine muhabbeti, şefkati ve nasîhati yerleştirmesinden belli olur. Yedincisi; yaptığı işlerine riya karıştırmaksızın, ihlâs ile, sırf Allah rızâsı için yapmasından belli olur.”

Muhammed bin Lebîd'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki; **“Sizin için en korktuğum şey, küçük şirkir.”** Eshâb-ı kirâm dediler ki, “Yâ Resûlallah, küçük şirk nedir?” Resûlullah (s.a.v.) **“Riyadır”** buyurdu.

Yine hadîs-i şerîfte buyuruldu ki, **“Dünyâda riya ile ibâdet edene, kıyâmet günü “Ey kötü insan! Bugün sana sevab yoktur. Dünyâda kimler için ibâdet ettin ise, sevablarını onlardan istel!” denir.”**

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki, **“Kim güzel bir iş (âdet) ortaya çıkarırsa, onun sevabı ve kıyâmete kadar o güzel işle amel edenlerin sevabı, o kimseye aittir. Kim de kötü bir iş (âdet) ihdas ederse, ortaya çıkardığı bu kötü işin günahı ve kıyâmete kadar onunla amel edenlerin günahı o kimseye aittir.”**

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: **“Âhıret günü, Allahü teâlâ yarattıklarını hesaba çeker. Her sınıf insan orada toplanır. Hesap için ilk çağırılanlar; Kur’ân-ı kerîm okuyanlar, Allah için harbte ölenler ve dünyâda iken malı mülkü olup zengin olanlardır. Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîm okuyana sorar, “Peygamberime gönderdiğim esaslar sana bildirilmedi mi?” “Evet yâ Rabbî, bildirildi”, der. Allahü teâlâ sorar, “Peki sana bildirilenle, öğrendiğinle ne yaptın?” “Gece gündüz okudum” der. Allahü teâlâ buyurur, “Yalan söyledin.” Melekler der ki, “Evet yalan söyledin. Sen, hakkında başkası (Ne güzel okuyor) desinler diye okudun. Nitekim sana böyle söylendi..”**

Daha sonra, harpte Allah yolunda ölen huzura getirilir. Allahü teâlâ ona, **“Niçin öldürüldün?”** diye sorunca **“Senin yolunda harp ettim ve öldürüldüm”** der. Allahü teâlâ **“Yalan söyledin”** buyurur. Melekler de der ki, **“Yalan söyledin. Sen Allah için harp etmedin, (Ne cesur adam) desinler diye harp ettin. Herkes de sana böyle dedi.”**

Allahü teâlâ sonra zengin olana buyurur, **“Sana verdiğim zenginlikle ne yaptın?”** **“Sıla-ı rahm yaptım ve o malla sadaka verdim, dağıttım”** der. Allahü teâlâ buyurur, **“Yalan söyledin.”** Melekler der ki, **“Yalan söyledin. Hakkında herkes; (Ne cömert, ne iyiliksever adam) desinler diye bunları yaptın. Herkes de böyle söyledi.”** Sonra Resûlullah (s.a.v.), **“Ey Ebû Hüreyre! Kıyâmet günü Allahü teâlânın Cehenneme atacağı bu üçüdür”** buyurdu.

Bu haber Hz. Muâviye’ye ulaşınca çok ağladı ve **“Allah ve Resûlü doğru söylemiştir”** buyurdu, sonra şu âyet-i kerîmeyi okudu. Meâlen: **“Kim dünyâ hayatını ve onun gösterişli zevklerini isterse biz onlara amellerinin karşılığını tamamen öderiz. (Sihhat, zenginlik ve zevkle yaşarlar.) Bu hususta, onlara noksanlık yapılmaz. Bunlar, o kimselerdir ki, âhırette kendilerine ateşten başka bir şey yoktur. Yaptıkları ameller boşa gitmiştir. Zaten bütün yapmış oldukları şeyler boştur.”** (Hûd sûresi 15-16).

Meymûn bin Mihran'ın (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) birisine buyurdu ki, **“Beş şeyden önce, beş şeyin kıymetini bil:**

1. İhtiyarlamadan önce gençliğin. 2. Hastalıktan önce sıhhatinin. 3. Meşguliyet gelmeden önce boş vaktinin. 4. Fakîrlikten önce zenginliğinin. 5. Ölmeden önce hayatının.”

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki, **“Evlâdın, babası üzerinde üç hakkı vardır: Ona güzel bir isim koyması, Kur’ân-ı kerîm öğretmesi, evlenme vakti gelince de evlendirmesidir.”**

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: **“Gıybet nedir biliyor musunuz?”** Eshâb-ı kirâm, **“Allahü teâlâ ve Resûlü daha iyi bilir”** dediler. Resûlullah buyurdu ki, **“Müslüman kardeşinizin arkasından, onun hoşlanmayacağı bir şeyi konuştuğunuzda, onu gıybet etmiş, çekiştirmiş olursunuz.”** Eshâb-ı kirâm (r.anhüm), **“Eğer, söylediğimiz şeyler o kardeşimizde varsa yine böyle midir?”** dediler. Resûlullah (s.a.v.) **“Eğer söylemiş olduklarınız onda varsa; gıybet olur, yoksa; iftira olur”** buyurdu.

Bir defasında Peygamberimize kısa boylu bir kadıncağız gelmişti. O çıkıp gittikten sonra Hz. Âişe validemiz şöyle dedi: **“Ne kısa boyu var.”** Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki; **“Gıybet ettin, ey Âişe!”** Hz. Âişe (r.anhâ), **“Ben onda olanı söyledim”** deyince, Resûlullah buyurdu ki, **“Kendisinin en çok üzüleceği bir şeyi söyledin.”**

Resûlullah (s.a.v.) buyurdular; **“Mi’râc gecesi göklere çıkarıldığım zaman, bir grup insan gördüm. Böğürlerinden etleri koparılarak lokma lokma ağızlarına veriliyor ve kendilerine;**

“Kardeşlerinizin etlerinden yemekte olduklarınızı yiye” deniyordu. Ben bu hâli görünce, “Ey Cebrâil, bunlar kimdir?” diye sordum. “Bunlar ümmetinin gıybet edenleridir” cevâbını verdi.”

Abdullah bin Amr bin Âs anlatır: “Babam sık sık şöyle derdi: “Ölmek üzere olan, fakat akli başında bulunan kişi, yanındakilere ölümü niçin anlatmaz, şaşarım!” Nihayet babama da ölüm vakti geldi. Akli başında olup konuşabiliyordu. Dedim ki, “Babacığım sen, “Ölmek üzere olan, fakat akli başında bulunan, yanındakilere ölümü niçin anlatmaz?” derdin. O, cevâbında buyurdu ki, “Oğlum! Ölüm, anlatılamıyacak kadar dehşet bir şey. Fakat sana biraz anlatayım. Yeminle söylüyorum. Şu anda, iki omuzumda sanki birer dağ var. Ruhum sanki bir iğne deliğinden çıkıyor ve içimde bir dikenli çalı var. Sanki gökler çökmüş ve ben yerle arasında kalmışım.” Sonra ilâve ederek buyurdu ki, “Yavrum! Benim hayatım üç devreye ayrılır: Önceleri ben, Resûlullahı (s.a.v.) katletmek isteyenlerin önde gelenlerinden idi. Eğer bu hâlde ölseydim, hâlim nice olurdu? Sonra Allahü teâlânın hidâyetiyle müslüman olup, Muhammed aleyhisselâmı her şeyden çok sevdiğim ve iltifatlarına mazhâr olmakla şereflendiğim devremdir. Eğer bu zaman vefât etseydim, Resûlullahın (s.a.v.) duâsına kavuşur, se’âdete ererdim. Üçüncüsü de, Resûlullahın vefâtından sonraki hayatım’dır ki, çeşitli dünyâ işlerine daldık. Allahü teâlânın huzurunda hâlimin nasıl olacağını bilemiyorum” diyerek, çok geçmeden vefât etti.

Kıyâmet günü Arş’ın gölgesi altında gölgelenecek olanları, Ebû Hüreyre’nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte Resûlullah (s.a.v.) şöyle bildirmektedir: **“Allahü teâlâ, kıyâmet günü hiçbir gölgenin bulunmadığı bir zamanda, şu yedi sınıf insanı, Arş’ın gölgesinde gölgelendirir: Birincisi; âdil devlet reisi, ikincisi; Allahü teâlâyâ ibâdet ile ömrünü geçiren genç, üçüncüsü; câmiden çıktıktan sonra, tekrar câmiye girinceye kadar kalbini oraya bağlamış kişi, dördüncüsü; birbirini Allah için sevenler, Allah için bir araya gelip, Allah için ayrılanlar, beşincisi; tenhada Allahü teâlâyı hatırlayıp, gözyaşı dökenler, altıncısı; sağ elinin verdiğini sol eli bilmiyecek şekilde gizli sadaka verenler, yedincisi; yabancı ve güzel bir kadın kendisine yaklaşmayı teklif ettiği zaman, “Ben Allahtan korkarım” deyip, günah işlemekten sakınan kimselerdir.”**

Ebû Hüreyre’nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **“Ümmetimden müflis kime denir biliyor musunuz?”** Eshâb-ı kirâm (r.anhüm), “Malı, parası olmayan olsa gerek” dediler. Resûlullah (s.a.v.) buyurdular: **“Ümmetimden müflis şu kimselerdir ki; kıyâmet günü namazıyla, orucuyla ve diğer ibâdetleriyle gelirler. Fakat, kimine sövmüş, kimine iftira etmiş, kiminin malını yemiş, kiminin kanını akıtmış, canını yakmışlardır. Bunun için, dünyâda iken hakına tecâvüz ettiği kişilere, bunların sevapları taksim edilir. Sevaplarından birşey kalmazsa ve daha alacaklılar varsa, alacaklıların günahları da bu kişilere yükletilir. Sonra da Cehenneme atılırlar.”**

Ebülleys-i Semerkandî hazretleri buyurdu ki:

Kabir azabından kurtulmak isteyen, şu dört şeye sarılmalı ve dört şeyden de kaçınmalıdır. Sarılması gereken dört şey: 1. Namazları doğru kılmalı, 2. Zekâtı vermeli, 3. Kur’ân-ı kerîm okumalı, 4. Allahü teâlâyı unutmayıp, O’nu çok anmalıdır.

Kaçınması icâb eden dört şey: 1. Yalan, 2. Hıyânet, 3. Koğuculuk (söz taşımak), 4. Üzerine idrar sıçratmaktır. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **“İdrardan sakınınız. Zira kabir azabının çoğu ondandır.”** Ebülleys-i Semerkandî hazretleri, yukarıda bir parçası alınan Tenbîh-ül-gâfilîn kitabında ve diğer eserlerinde, insanlara dînimizin yüceliğini, ebedî se’âdete ulaşma yollarını, Cehennemin ebedî ve azaplarının çok şiddetli olduğunu anlatmaktadır. Ebülleys-i Semerkandî hazretlerinin yazdığı diğer eserleri şunlardır: 1. Tefsîr-ül-Kur’ân: Bu eserin yazma nüshaları çoktur. İstanbul’da bulunan ve eski eserlerin bulunduğu kütüphanelerin hemen hepsinde mevcuttur. Bu tefsîr 1310 yılında Kâhire’de basılmıştır. 2. Hizânat-ül-fıkıh: Hanefî mezhebinin fıkıh hükümlerini anlatan bir eserdir. Yeni Câmi, Murâd Molla, Köprülü, Atıf Efendi, Dâmâd İbrâhîm Paşa, Bursa Ulu Câmi ve Kastamonu kütüphanelerinde yazmaları mevcuttur. 3. Uyun el-mesâil fî’l-fürû’: Fıkıh ilmine dâir bir kitaptır. Dâmâd İbrâhîm Paşa ve Lâleli kütüphanelerinde yazmaları vardır. Bu eserin şerhleri Kahire ve Mekke’de basılmıştır. 4. Esrar el-Vahy: Mi’râcla ilgili bir eserdir. 5. Kurret-ül-uyûn ve müferrih el-kalb el-mahzûn: Büyük günahları anlatan bir eserdir. Basılmıştır. 6. Şerh-ül-fıkıh el-ekber: İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe hazretlerinin yazmış olduğu eserin şerhidir. 7. Tuhfet-ül-enâm fî menâkıb el-eimme el-erba’zı el-a’lâm: Ehl-i sünnet mezhebinin dört büyük imâmı anlatılmaktadır. 8. Dekâik-ül-ahbâr fî zikr-il-Cenne ven-Nâr: Cennet ve Cehennemi anlatan bir eserdir. 9. el-Fetâvâ, 10. Muhtelif-ür-rivâye, 11. en-Nevâzil fil furû’, 12. el-Mukaddime fis-salât, 13. Beyânu akîdet-ül-usûl: Temel îmân bilgilerine dâirdir. 14. Te’sîs-ül-fıkıh, 15. Şer’ül-İslâm, 16. el-Me’ârif fî şerh-is-sehâif, 17. Te’sîs-ün-nazâr, 18. Risâle-ül-ma’rife vel-imâm, 19. Risâle fil-hikem 20. Kût-ün-nefs fî ma’rifet il-erkân-il-hams, 21. El-Letâif-il-müstahrace min Sahîh-il-Buhârî, 22. Risâle-i fil-fıkıh.

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh-1382

2) El-A’lâm cild-8, sh-27

3) Mu’cem-ül-müellifîn cild-13, sh-91

- 4) *Fevâid-ül-behiyye sh-220*
- 5) *Esmâ-ül-müellifin cild-2, sh-490*
- 6) *Miftâh-üs-seâde cild-2, sh-179, 277, 279, 282, 601*
- 7) *Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh-1001*
- 8) *Brockelman Sup. sh-347*
- 9) *Geschichte des Arabischen Schriftums cild-1, sh-445*

EBÛ MENSÛR MÂTÜRİDÎ: Bkz. İmâm-ı Mâtüridî

EBÛ MENSÛR MUHAMMED EZHERÎ:

Şâfiî fıkıh, lügat, hadîs ve tefsîr âlimi. Bu ilimlerde ve kırâat ilminde kitaplar yazdı. Künyesi Ebû Mensûr olup, asıl ismi, Muhammed bin Ahmed bin Ezher bin Talha bin Nuh bin Ezher'dir. Dedelerinden Ezher'e nisbetle Ezherî, memleketine nisbetle Hirevî, en meşhûr olduğu lügat ilmine nisbetle de Lügavî denildi. 282 (m. 895) yılında Herât'ta doğdu ve yine orada 370 (m. 980) yılında vefât etti.

İlim tahsili için çeşitli şehirlere seyahatlerde bulunan Ebû Mensûr Hirevî, birçok âlimden ilim öğrendi. Herât'ta; Hüseyin bin İdrîs, Muhammed bin Abdurrahmân Sâmi ve diğerlerinden, Bağdâd'da; Ebû'l-Kâsım Begâvî, Ebû Bekr bin Davûd, İbrâhîm bin Arfete, Niftaveyh, İbn-i Serrâc, Abdullah bin Urve ve bu âlimlerin zamanındaki ilim adamlarından ders aldı. Lügat ilminde hocası, Ebû'l-Fadl Muhammed bin Ebî Ca'fer Münzirî idi.

Fıkıh ilminde Şâfiî fakihlerinin ileri gelenlerinden olan Ebû Mensûr Hirevî, 315 (m. 929) yılında Karâmîta sapıklarının hac yolcuları üzerine yaptıkları baskında onlara esir düştü. Esirler arasında Arapçayı en güzel ve aslı üzere konuşan bedevî Araplar da vardı. Değişik bölgelerden gelen ve çeşitli ağızlarla konuşan bu insanlardan çok şey öğrendi. Uzun zaman beraber olduğu bu insanlardan duyduğu lâfızlardan çok istifâde edip, bunlardan çoğunu Tehzîb-ül-lügat adlı kitabında yazdı. Hadîs ve tefsîr ilimlerinde de yüksek bir yeri olan bu âlim, çok ibâdet eder, harâm ve şüphelilerden kaçardı. Dünyâ malına değer vermez, eline gecenî, Allah rızâsı için harcardı.

İlmîni talebeleri ve kitapları vasıtasıyla daha sonraki nesillere aktaran Ebû Mensûr Hirevî'nin birçok talebesi vardı. Ebû Ya'kûb Karrâb, Ebû Zer Abd bin Hamîd Hirevî, Ebû Osman Sa'îd Kureşî, Hüseyin el-Bâşânî, Ali bin Ahmed bin Hamraveyh ve daha birçok âlim ondan ders aldı. Bilhassa lügat ilminde talebelerinin en meşhûru Ebû Ubeyd Hirevî'dir.

Büyük âlimlere hocalık yapan, din bilgilerinin doğru anlaşılması için yıllarını çöllerde geçiren bu büyük âlim, vefât ederken geriye çok kıymetli eserler bıraktı. Bu kitaplar değişik ilimlere dâirdir. Kırâat ilmiyle ilgili Kitâb-ü ilel-il-kırâat, tefsîrde; Kitâb-üt-takrîb ve Kitâbü tefsîr-il-esmâ-ül-hüsnâ adlı eserleri vardır. Dîvân-ü Ebî Temmâm adlı edebiyata dâir eseri, hocası Müzenî'nin sözlerini toplayıp açıkladığı Kitâb-ü tefâsîr-il-elfâz-il-Müzenî adlı lügat ilmiyle ilgili kitabı, fıkıh âlimleri arasında pek az kullanılan ve herkesin bilmediği fikhî terimleri açıkladığı Garib-ül-elfâz elleti isti'melehal-fukahâ'sı ve Tehzîb-ül-lügat adlı eseri meşhûrdur.

Tehzîb'de yazılı olan bir beytte;

"Kendisini birşey bilir zanneden câhile öğretmeye kalkma, kârın yalnız yorulmaktır" demektedir.

- 1) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-63*
- 2) *Miftâh-üs-seâde cild-1, sh-111, cild-2, sh-314*
- 3) *Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh-334*
- 4) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-72*
- 5) *El-A'lâm cild-5, sh-311*
- 6) *Mu'cem-ül-udebâ cild-17, sh-164*
- 7) *Bugyet-ül-vuât cild-1, sh-19*

EBÛ MUHAMMED ER-RÂSİBÎ:

Bağdâd'da yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Muhammed er-Râsibî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Bağdâd'da doğdu. 367 (m. 977)'de orada vefât etti. İlim tahsil etmek için, bir ara Şam'a gitti. Bir müddet sonra Bağdâd'a döndü ve vefâtına kadar orada kaldı. İbn-i Ata, Muhammed Cerîrî ve başka zâtlarla görüşüp sohbet etti.

Buyurdu ki:

"İnsan ile Allahü teâlâ arasındaki en büyük perde, insanın Allahü teâlâyâ değil de, kendisi gibi âciz olan birine güvenmesidir."

"Sıkıntı ve üzüntüler günahların cezalarıdır."

“Bir kimse için en büyük sıkıntı, uygunsuz birisi ile sohbet etmesi, beraber bulunmak mecburiyetinde kalması ve o kimseyi terk edip gitmek mümkün olmamasıdır.”

“Siz geçici dünyâ malını istiyorsunuz. Halbuki Allahü teâlâ âhireti kazanmanızı diliyor.” (Enfâl-67) âyetini şöyle tefsir etti: “Dünyâyı isteyen kimseyi, Allahü teâlâ âhireti istemeye da’vet eder. Âhireti isteyen kimseyi de, Allahü teâlâ yakınlığına da’vet eder.”

“Allahü teâlânın harâm ettiklerinden, sakınan bir kalbden, dünyâ sevgisi ve arzularına düşkünlük çıkıp gider.”

- 1) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-513*
- 2) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-125*
- 3) *Nefehât-ül-üns sh-311*

EBÛ MUHAMMED-İ CERÎRÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Hüseyin olup, künyesi Ebû” Muhammed Cerîrî’dir. Cüneyd-i Bağdâdî’nin (r.a.) talebelerinin en büyüklerindendir. Sehl bin Abdullah-ı Tüsterî’nin (r.a.) sohbetinde de bulundu. 311 (m. 923)’de vefât etti. Fıkıh ilminde imâm ve müftî, edeb ilminde mükemmel, diğer bütün ilimlerde âlim idi. Tasavvufdaki derecesi o kadar yüksek idi ki, Cüneyd-i Bağdâdî (r.a.) bunun için “Zamanımızın velîsidir” buyurdu. Hz. Cüneyd’e vefât edeceği zaman, “Sizden sonra kimin sohbetlerine devam edelim?” diye sordular. “Ebû Muhammed Cerîrî’ye gidin” buyurdu. Tasavvufun üstün hâllerine vâkıf olmakta nihayette olup, mürsid-i kâmil bir zât idi. Edebe riâyetinin çokluğu o derece idi ki, yalnız olduğu hâlde bile ayaklarını hiç uzatmaz, “Allahü teâlâyâ karşı edebli olmak lâzımdır” buyururdu. Bir sene müddetle Mekke-i mükerrermede kaldı. Hiç uyumadı, konuşmadı, sırtını bir yere dayamadı ve ayağını uzatmadı. Ebû Bekr Kettânî: “Bu kadarını nasıl yapabildiniz?” diye sorunca, “Kalbimi ve niyetimi, Allahü teâlânın râzı olacağı şekilde düzelttim. (Kalbimi riya, kibir, ucub, düşmanlık gibi ma’nevî hastalıklardan temizledim.) Nihayet bu, zâhirime te’sir etti. A’zâlarım da Allahü teâlânın beğendiği işleri yapmaya başladı. İşte, bende görüp beğendiğin hâlin sebebi ve sırrı budur” buyurdu.

Mekke-i mükerrermeden döner dönmez, hemen hocası Cüneyd-i Bağdâdî’nin (r.a.) kabrini ziyaret etti. Sonra evine döndü. Ertesi sabah, namaz kılariken hocasını yanında duruyor gördü. Namazdan sonra, “Muhterem efendim! Mekke-i mükerrermeden dönünce bana geleceğinizi biliyordum ve sizi yormamak için dün gelir gelmez ziyâretinize geldim” dedi. Hocası Cüneyd, “O senin fazîletlerindendir. Seni ziyaret etmek de bizim vazifemizdir. Sen buna fazlasıyla lâıksın” buyurdu. Çünkü, sâdık talebe, hocasını yanına çeker.

İnsanlara va’z ve nasîhat ettiği meclisinde, bir gün gencin birisi kendisine, “Gönlümü kaybettim. Duâ edin de geri gelsin” dedi. Cerîrî (r.a.) gence bakıp, “Biz de aynı dertteyiz” buyurdu.

Talebelerinin arasında içinden devamlı “Allah Allah” diye zikreden birisi vardı. Birgün bu gencin başına bir hurma dalı düşüp, başı yarıldı. Başından akan kan, yer üzerinde “Allah Allah” yazıyordu. Anlaşıldı ki, her kabdan, içinde olan dışarı sızır.

Birgün talebeleri kendisine “Efendim, sizi üzen, unutamadığınız bir hâdisе var mıdır?” diye sordular. Cevâbında buyurdu ki, “Birgün ikindi namazında mescidimize, hâlimden garib olduğu anlaşılan bir kimse geldi. Abdest alıp namaz kıldı ve namazdan sonra başını önüne eğip tefekküre başladı. O gün akşam yemeğinde, halife bizleri da’vet etmişti. Gideceğimiz zaman o kimsenin yanına yaklaşıp “Biz da’vete gidiyoruz siz de bulunmak ister misiniz?” dedim. Başını kaldırdı. “Da’vete gitmiyeyim. Bir bula-maç aşısı getirebilirseniz yerim. Yoksa siz bilirsiniz” dedi. Ben de, her hâlde bizim arkadaşlarla beraber olmak istemiyor diye düşünüp, kendisine fazla iltifat etmedim. O gece rû’yâmda Peygamber efendimizi gördüm. Yanlarında yaşlıca iki zât ve arkalarında kendilerini tâkib eden bir çok kimse ile geliyorlardı. Yanımdakilere, Peygamber efendimizin yanındaki iki zâtın kim olduklarını sordum. Birisi İbrâhîm Halîlullah, diğeri Mûsâ Kelîmullah ve arkalarındakiler de binlerce nebidir, dediler. İleri atılıp kendileri ile konuşmak istedim. Fakat, Peygamber efendimiz bana iltifat etmediler. “Yâ Resûlallah! Ne kabahatim var ki, mübârek yüzünüzü benden çeviriyorsunuz?” dedim. “Dostlarımızdan biri senden bulamaç aşısı istedi. Sen ise vermekten çekindin” buyurdular. Ağlıyarak uyandım. Hemen mescide koştum. O zât hâlâ başı önüne eğik olarak tefekkür ediyordu. Kendisine “Ey efendim! Arzunuzu yerine getirebilmem için bir miktar bekleyiniz” dedim. Tebessüm edip, “Bir kimse bir ihtiyâcını size söylüyor. Siz de, yüzyirmibin nebi şefâat etmedikçe onu yerine getirmiyorsunuz değil mi?” dedi ve çıkıp gitti. Bundan sonra ne kadar aradım ve sordum ise de kendisini bulamadım, işte kırk yıldır bu hâdisenin üzüntüsü bende devam ediyor.”

Dervişlerden birisi şöyle anlatıyor: “Ebû Muhammed Cerîrî’nin vefât; senesi, Karâmita sapıkları ile yapılan muharebede ben de bulunuyordum. Savaş bittikten sonra, müslümanların bulunduğu kafilenin yanına döndüm. Yaralıları arasında Ebû Muhammed Cerîrî’yi gördüm. Çok halsiz idi. Yüzyirmi yaşlarında idi. “Ey efendim. Allahü teâlânın bu belâyı üzerimizden def etmesi için duâ etseniz” dedim. “Duâ, belâ

gelmeden önce yapılır. Belâ geldikten sonra râzı olmaktan ve sabretmekten başka bir çâre yoktur” buyurdu.

Mekke yolunda Karâmita sapıklarının çok zulmedip müslüman kanı döktükleri, Hübeyr vak’ası senesi 311 (m. 923)’de Karâmita sapıkları ile yapılan muharebede şehîd oldu. Vefâtı için, başka târihler de rivâyet edilmektedir. İbn-i Ata er-Rûzbârî diyor ki: “Vefâtından bir sene sonra, Ebû Muhammed Cerîrî’nin kabrine uğradım. Kabirdeki hâli bana gösterildi. Dizleri göğsüne dayalı, parmağı ile Allahü teâlânın birliğini gösteren işareti yapar hâlde oturuyordu.”

Ebû Muhammed Cerîrî hazretleri buyuruyor ki:

“Nefsine aldanan, şehevî duygularına esir olur. Hevâî arzularının zindanına kapatılır ve o kulun kalbi fâideli işlerden zevk alamaz. Kur’ân-ı kerîmi hergün hatm etse bile, ilâhî kelâmı okumaktaki esas tadı bulamaz. Bunun hâl çâresi, nefsin esaretinden kurtulmayı candan arzu etmektir.”

“Allahü teâlânın takdir ve taksimine râzı olup, Allahü teâlâ ile iktifa edenin iç hâli düzgün, Allahü teâlâyı tanınması kolay olur. Allahü teâlânın yasak ettiklerinden sakınanın gidişatı dosdoğru, ahlâkî güzel olur. Helâlinden az yiyenin ise, beden sıhhati düzgün olur.”

“Arifler her işin başlangıcında, avam ise başka şeylerden ümit kestikten sonra Allahü teâlâyâ müracaat ederler.”

“Yaptığı iyi amellerin, kendisini Allahü teâlâyâ kavuşturacağını zanneden, yolunu kaybetmiştir. Çünkü hadîs-i şerîfte **“Ameli, kimseyi kurtaramaz”** buyuruldu. O hâlde, korkulan şeylerden kurtarmayacağı bildirilen amelin, ümid edilene ulaştırması nasıl mümkün olur? Ama Allahü teâlânın lütuf ve ihsanına güvenenin, çok şeylere kavuşması ümid edilir.”

“Tasavvuf, çirkin ve aşağı olan her huydan çıkıp, güzel ve yüksek olan huylara girmek ve edebe riâyet etmektir.”

“İhlâs, âhiretteki ni’met ve azablara yakînen inanmanın alâmetidir, İbâdetlerdeki riâyâ da, âhiretteki ni’met ve azablara inanmakta tereddüt olduğunun alâmetidir.”

- 1) *Târîh-i Bağdâd cild-4, sh-430*
- 2) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-347*
- 3) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-94*
- 4) *Risâle-i Kuşeyrî cild-1, sh-133*
- 5) *Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh-111*
- 6) *Nefehât-ül-üns sh-118*
- 7) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-259*

EBÛ MUHAMMED-İ RAZÎ:

Nişâbûr’da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Muhammed bin Abdullah er-Râzî olup, künyesi Ebû Muhammed’dir. Şa’rânî ve Haddâd diye tanınır. Aslen Rey’li olup doğumu ve yetişmesi Nişâbûr’dadır. Ebû Osman Hîrî’nin (r.a.) en büyük talebelerindendir. Hocası Ebû Osman hazretleri, Ebû Muhammed Râzî’nin yetişmesinde husûsî ihtimam gösterirdi. Ebû Muhammed; Cüneyd-i Bağdâdî, Muhammed bin Fadî, Ruveym, Semnûn, Yûsuf bin Hüseyin, Ebû Ali Cürcânî, Muhammed bin Hâmid ve başka büyük zâtlarla görüşüp sohbet etti. Fıkıh, hadîs ve diğer ilimlerde âlim idi. Çok hadîs-i şerîf yazdı ve rivâyet etti. Sika (güvenilir) bir râvî idi. Bilhassa tasavvuf yolunun inceliklerini iyi bilirdi. Haram ve şüphelilerden sakınmakda, hattâ şüpheli olmak korkusu ile mubahların çoğunu terk etmekte, nefse zor gelen şeyleri yapmaktan çok dikkatli hareket ederdi. 353 (m. 964)’de vefât etti.

Bu insanların hâli ne tuhaftır. Kusur işlerler, kusurlu olduklarını bilirler, fakat bir türlü bu bozuk hâlden vazgeçmezler ve doğru yola dönmezler. Böyle insanlar hakkında ne buyuruyorsunuz? diye soranlara “Bunlar öğrendikleri ilimler ile amel etmekle değil, o ilimler kendilerinde bulunduğu için, öğrenmekle meşgul oluyorlar. Hep zahir ile uğraşıyorlar ve bâtın edebleri ile meşgul olmuyorlar. Allahü teâlâ böylelerinin basîret (doğruyu, hakkı görme) gözlerini kapatır. Böylece a’zâları da ibâdet yapamaz olur” buyurdu.

Ebû Muhammed Râzî (r.a.) buyurdu ki:

“Dünyâ, Allahü teâlâ ile senin aranda perde olan her şeydir.”

“Şikâyet ve gönül darlığı, ma’rifet azlığından ileri gelir.”

“Ahlâk, Allahü teâlânın sana ihsan ettiklerini büyük, senin O’nun rızâsı için yaptıklarını küçük gör-mendir.”

“Allahü teâlâyâ yakınlık makamına kavuşmak isteyen, nefsin arzuları ile kendisi arasında, demir gibi kavi bir duvar bulundursun.”

“Sabrın alâmeti, şikâyeti terk, musîbet ve sıkıntıları gizlemektir.”

“Devamlı ilimle meşgul olmak, insanın ayıplarını anlamasına sebep olur.”

“İlim öğrenmek, ilmi ile amel etmek, amelini düzgün yapamadığını düşünüp korkmak, Allahü teâlâyı tanımanın alâmetlerindendir.”

“Susmayı ganimet saymıyan kimse, ne kadar konuşursa konuşsun boşunadır.”

“Bir kimse, İslâmiyetin emirlerine uyup uymadığını anlamak istiyorsa, bu emir ve yasakları nefesine tatbik etsin. Eğer emirleri yapmakta ve yasaklardan sakınmakta bir isteksizlik, gevşeklik yoksa, bilsin ki İslâmiyete uymaktadır.”

Ebû Nasr Harrânî diyor ki: “Ebû Muhammed Râzî’ye (r.a.), bana bir duâ öğretmesini rica ettim. Bana şöyle duâ etmemi söyledi. “Yâ Rabbi! Bize, seni hakkıyla tanımayı, sana hakkıyla ibâdet edebil-meyi ihsan et. Bizi sana yaklaştıracak şeyleri nasîb eyle. Bizlere hâlis tevekkül, hüsn-i zan, dünyâ ve âhirette afiyet ve iyilikler ihsan buyur.”

1) *Risâle-i Kuşeyrî cild-1, sh-170*

2) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-119*

3) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-451*

4) *Nefehât-ül-üns sh-272*

EBÛ NASR SERRÂC TÛSÎ:

Evliyânın büyüklerinden, maddî ve ma’nevî ilimler sahibi. Ebû Nasr künyesi olup, ismi, Abdullah bin Ali’dır. Tûs şehrinde doğup yaşadığı için, Tûsî nisbet edildi. Saraçlık yaparak nafakasını temin ettiği için, Serrâc lakabı verildi. Tavus-ul-fukarâ diye bilinirdi. 378 (m. 988) yılında Tûs şehrinde vefât edip, oraya defn edildi.

Zamanının büyüklerinden ders aldı. Ebû Muhammed Mürteiş’in talebesi idi. Sırrî-yi Sekatî ve Sehl-i Tüsterî gibi büyük evliyâları gördü. Ca’fer Huldî ve Ebû Bekr Muhammed bin Dâvûd Dûkki de onun hocaları arasındaydı. Az yer, az uyur, çok ibâdet ederdi. Ömrü, Allahü teâlânın dinini öğrenmek ve öğretmekle geçti. Onun en mutlu günü, gerçek ma’nâda Allahü teâlânın rızâsına uygun yaşadığı gündü. Allahü teâlânın seçilmiş, sevgili kullarına hizmet eder ve onların sözlerini kitaplarında yazardı. Tâvûs-ul-fukarâ lakabı da bundan dolayı verilmişti. Tasavvuf ve hakikat bilgilerinde birçok sözleri vardır. Bir kim-senin tövbe etmesine çok sevinir, kendisini vesîle ettiği için Allahü teâlâyâ şükrederdi. İşlediği sevablara ve yaptığı ibâdetlere de tövbe eder, ancak Allahü teâlânın rızâsına kavuşmakla Cennetine girebileceğini söylerdi.

Pekçok insan, bu mübârek zâta talebe olmak istedi. Onları doğru yolda ilerletmeyi, Cehennem ateşinin şiddet ve dehşetinden kurtarmayı vazife bildi. Çok kıymetli talebeler yetiştirdi. Onlar da hocalarından aldıkları feyz ve bereketi, emredilen yerlerde saçtılar. Beldeler, yıllarca onların nuru ile parladı. Bunlardan en meşhûr Ebû’l-Fadl İbni Hasen Serahsî’dir. O da, Ebû Sa’îd Ebû’l-Hayr’ın üstadıdır. Pek kıymetli eserleriyle de, büyüklerin sözlerini daha sonraki nesillere aktaran Ebû Nasr Serrâc’ın en meşhûr kitabı, Lum’a’dır. Lum’a’nın baskısı yapılmıştır. Bu eseri, evliyânın sözleri ve halleriyle ilgili daha sonra yazılan birçok esere kaynaklık etmiştir. Risâle-i Kuşeyrî ve Keşf-ül-mahcûb bunlardandır. Serrâc’ın feyz kaynağı olan diğer bir eseri de Kitâb-ül-milh’tir.

Onun şu menkıbeleri meşhûrdur:

“Bir sene, Ramazan ayında Bağdâd’a gitti. Kendisine Şünûziyye mescidinde bir oda verip, talebelerle imamlıkla vazifelendirdiler. Bayrama kadar onlara imamlık yaptı. Teravih namazında beş defa Kur’ân-ı kerîm’i baştan sona okurdu. Hizmetine bakan kimse, hergün odasına gelir ve çörek bırakırdı. Bayram günü çöreklerin hepsinin olduğu gibi durduğu görüldü.”

“Yanan bir tandırın başında, ma’rifetden konuşuyorlardı. Ebû Nasr Serrâc, birden değişip ateşe doğru yürüdü. Tam ateşin ortasında Allahü teâlâyâ secde etti. Ateşten çıktığında yüzünde hiçbir yanma alâmeti görülmedi. “Bu hâl nedir?” diye sorulunca: “O’nun dergâhında gözyaşı dökenin, yüzünü yakma-ya ateşin gücü yetmez” buyurdu.

Tûs’ta “Benim toprağımın önünden geçirilen cenâze, Allahü teâlânın rahmetine kavuşur, bağışla-nır” buyurduğu söylenir ve bu müjdeye kavuşabilmek için, cenâzeler onun kabri önünde bir müddet bekletildikten sonra defn edilirdi.

Onun kıymetli sözlerinden ve daha önceki İslâm âlimlerinin nasihatlerinden yaptığı nakillerden bazıları şöyledir:

“Dünyâyı iki defa terk etmek lâzımdır, önce dünyânın her türlü ni’metlerini terk etmek. Sonra ni’metlere şükür için dünyâyâ dönmek ve dünyâ hırsından uzak olmaktır.

“Nefsine karşı olan sevginden dolayı isteklerine rızâ göstermek, onu Cehenneme atmaktır.”

“İnsanlar edebî üç ayrı şekilde anlamaktadırlar Dünyâ ehlinin edebî; fesahat ve belâgat ilimlerine sahip olup, padişahların isimlerini ve şiiirlerini ezberlemektir. Dünyaya ehemmiyet vermeyen zâhirilerin edebî; riyâzet çekerek nefsi islâh etmek, şehvet ve arzularını terk ederek dînin emir ve yasaklarına uygun hareket etmektir. Ariflerin edebî; kalb temizliği, sırların kontrolü, vaktin muhafazası, hatıra gelen şeylere iltifat edilmemesi, taleb, huzur ve kurb ânında edebe riâyet edilmesidir.”

“Tüster şehrine gittiğimde, Sehl bin Abdullah’ın evini ziyâret ettim. Halk evin bir odasına, “beyt-üs-sibâ” (yırtıcı hayvanlar odası) diyordu. Bunun sebebini sorduğumuzda, “Arslanlar Sehl’i ziyârete gelirdi. O da, onları bu odada misafir eder, et ikrâm eder, sonra da salıverirdi” dediler. Biz bu durumu Tüster halkından kime sorduysak aynı cevâbı aldık.”

İbn-i Rüveyh’e “Allahü teâlânın insanlar üzerine ilk olarak farz kıldığı şeyin ne olduğu soruldu. O da, “Ma’rifettir. Nitekim Allahü teâlânın, **“Ben cinni ve insi yalnız bana ibâdet etsinler diye yarattım”** (Zâriyât sûresi-56) şeklinde bildirdiği âyet-i kerîmede “İbâdet etsinler” kısmını İbn-i Abbâs hazretleri, “Tanısınlar” şeklinde tefsîr etmiştir” buyurdu.

Tevekkül Ebû Bekr Dekkâk ve Sehl bin Abdullah’ın şu sözleri ne güzel anlatır: “Tevekkül; yarını düşünmeyip, hayatının o günde son bulacağını düşünmektir. Tevekkül; kulun Allahü teâlânın irâdesine kendisini tam teslim etmesidir.”

Tevekkülün şartı, Ebû Tûrâb Nahşebî’nin şu sözünde bildirilmiştir: “Bedeni Allahü teâlâyâ ibâdetde kullanıp, kalbiyle Rabbine bağlanmak, Allahü teâlânın kâfi olduğuna kalbin mutmain olması, verilirse şükredip, verilmezse sabretmektir.”

Yahyâ bin Muâz buyurdu ki: “Allahü teâlâyı seversen, halk da seni sever. Allahü teâlâdan ne kadar korkarsan, insanlar da o kadar senden korkar. Sen ne kadar Allahü teâlâ ile meşgul olursan, insanlar da o kadar seninle meşgul olur.”

Ebû’l-Hasen Dîneverî’den “Ma’rifet nedir?” diye soruldu. “Allahü teâlânın ni’metini görmek ve bu ni’metlere şükürden âciz olduğunu anlamaktır” buyurdu.

Ebû Nasr Serrâc eserinde, hadîs-i şerîf de rivâyet etmiştir. Rivâyetlerinden ikisi şöyledir:

Resûlullah (s.a.v.): **“Kim âşık olup iffetini korur, aşkını gizler ve bu hâl üzere vefât ederse, şehîd olur.”**

“Sizden biriniz kendisi için istediğini, mü’min kardeşi için de istemedikçe, kâmil îmân sahibi olamaz” buyurdu.

- 1) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-91
- 2) Mir’ât-ül-cinân cild-2, sh-408
- 3) Mu’cem-ül-müellifin cild-6, sh-89
- 4) Esmâ-ül-müellifin cild-1, sh-447
- 5) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh-552
- 6) El-A’lâm cild-4, sh-104
- 7) Nefehât-ül-üns sh-324
- 8) Risâle-i Kuşeyrî sh-26, 369, 370, 562, 674
- 9) Tabakât-üs-sûfiyye sh-111

EBÛ OSMAN MAGRİBÎ:

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Sa’îd bin Sâlim Magribî olup, künyesi Ebû Osman’dır. Magrib memleketinde Kayravân’ın Kevkeb köyünde doğdu. Doğum târihi kat’î olarak bilinmemektedir. 373 (m. 983) senesinde Cemâzil-evvel ayı 24. günü, yüzotuz yaşlarında iken Nişâbü’r’da vefât etti. Vasiyyeti üzerine, cenâze namazını Ebû Bekr bin Fûrek kıldırdı. Kerâmetleri meşhûrdur. Bağdâd’a geldi. Orada bir müddet ikâmet ettikten sonra Nişâbü’r’a geçti ve orada yerleşti. Ebû Ali Kâtib, Ebû Ali Rodbârî, Habîb-i Magribî, Ebû Amr-ı Zücâcî, Ebû Ya’kûb Nehrecûrî, Ebû’l-Hasen bin Saig Dînûrî ve başka zâtlarla görüşüp sohbet etti ve kendilerinden ilim öğrendi. Zahirî ve batınî ilimlerde âlim idi. Haram ve şüphelilerden sakınmakta, dünyâyâ düşkün olmamakta, sıhhatli hüküm vermekte fevkalâde olup, heybetli ve firâset sahibiydi. Bu büyüklerin yoluna girmesine ve bu yolda ilerlemesine sebep olan hâdisе şöyle nakledilir: Ebû Osman hazretleri önceleri zengin idi. Ava çok meraklıydı. Bunun için kendisine çok iyi alışmış olan köpekleri ile ağaçtan yapılmış bir süt kabı vardı. Geceleri süt içmek âdetiydi. Bir gece yine süt içecekti. Fakat süt çok sıcak olduğundan, soğuması için başucuna koydu. Beklerken uyuyuverdi. Kendisine çok bağlı olan av köpeği de orada idi. Uyandığında sütü içmek için kaba uzandı. Fakat köpek üzerine saldırıp sütü içmesine mâni oldu. Buna hiç bir ma’nâ veremeyip, süt kabına tekrar uzandı. Köpek hırlayıp tekrar kendisine saldırdı. Bu hâl üç defa tekrar etti. Nihayet köpek fırlayıp, süt kabının içine başını sokup bir miktar içip çekildi. O hayretler içerisinde bakarken, köpek birden şişmeye başladı ve biraz sonra da öldü. Meğer

Ebû Osman (r.a.) uyurken, büyük bir yılan süt kabının içine başını sokup zehirini akıtmıştı. Köpek de sahibinin sütü içmesine bunun için mâni olmak istemiş, mâni olamayınca da efendisine sadâkatinden dolayı sütü kendisi içmişti. Böylece efendisi için kendisini fedâ etmişti. Ebû Osman (r.a.) bu durumu anlayınca, kendisinde bazı değişiklikler olup çok ağladı ve tövbe etti. Bu hâdiseden sonra bütün malını Allah rızâsı için muhtaç olanlara dağıtıp, Allahü teâlânın sevdiklerinden olmaya çalıştı.

Başlangıçta yirmi yıl müddetle, insanlardan uzaklaşıp kendi hâlinde yaşadı. Allahü teâlâ tarafından kalbine gelen ilham üzerine, insanlar arasına karışıp onlara nasihat etmeye başladı. Mekke-i mükerreremeye gidip Harem-i şerîfin imamlığında bulundu. Edebe riâyetinin çokluğundan dolayı, hiçbir zaman Harem-i şerîfe dahil sayılan çevrede abdest bozmadı. Böyle bir ihtiyaç hâsıl olursa, çok uzaklara giderdi. Sözleri, sohbetleri çok bereketli ve te'sîrli olup, dinliyenler istifâde ederlerdi. Bu şekilde otuz sene vazife yapıp, sonra Nişâbü'r'a döndü. Nişâbü'r'da bulunduğu sırada Karâmita sapıklarının Mekke'de Müslümanlara yaptıkları mezâlimi ânında haber verip; "Onların önlerinde siyah bir köle, başlarında kırmızı sarık vardır. Din bilgisi olan kimselerle konuşmaktan çekinirler, müslümanları aldatmak için önce herkesin inandığı şeyleri müdâfaa edip, sonra da ibâdetlere lüzum yoktur. İş, kalbin temiz olmasıdır derler" buyurdu. Yine önceden kerâmet olarak, "Vefât ettiğim gün melekler kabrimin üzerine toprak serperler" buyurdu. Hakikaten vefât ettiği gün bir fırtına çıkıp, tozdan hiçbir taraf görünemez oldu. Defin işi tamamlandığı sırada fırtına durdu.

Kendisi şöyle anlattı: "Bir zaman Mısır'a gidecektim. Bineceğim gemi sahilden ayrılmıştı. Gemiye giden bir sandal vardı. Başka çârem olmadığı için, su üzerinden yürüyerek sandala ulaştım. Sonra gemiye binip yolumuza devam ettik. Herkes benim su üzerinde yürüdüğümü görmüştü. Ama bana "Bu yaptığın âdet dışı bir şeydir" demediler. O zaman anladım ki, "Evliyâ meşhûr olsa da mestûrdur (örtülüdür, gizlidir)."

Birgün bir kimse Ebû Osman Magribî'nin yanında bulunuyordu. Kendi kendine "Acaba Ebû Osman'ın arzu ettiği bir şey var mıdır?" diye düşündü. Bu anda Ebû Osman (r.a.) "İhsan edilenler yetmiyormuş gibi, bir de başka şeyler mi arzu edeyim?" buyurdu.

Birgün huzurunda, İmâm-ı Şâfiî'nin (r.a.) "İlim iki kısımdır. İlm-i edyân ve ilm-i ebdân" sözü zikreldi. Buyurdu ki: "Allahü teâlâ, İmâm-ı Şâfiî'ye rahmet eylesin, ne güzel söylemiş, İlm-i edyân, hakikatler ve ma'rifetler ilmidir. İlm-i ebdân, siyâset, riyâzet ve mücâhede ilmidir" buyurdu.

Ebû Osman Magribî (r.a.) buyurdu ki:

"Şükür, ni'mete hakkıyla şükretmekden âciz olduğunu bilmektir."

"Evliyâyâ inanan evliyâdandır."

"Evliyâ meşhûr olabilir ama, meftûn (fitneye düşmüş) olmaz."

"Güzel ahlâk, Allahü teâlânın takdirine râzı olmaktır."

"Tasavvuf yolunda bulunanın yapacağı ve dikkat edeceği en makbul şey; nefsinı hesaba çekmektir."

"Vera'nın (şüpheli şeylerden sakınmanın) fâidesi, âhirette hesabın kolay olmasıdır."

"Başkalarının halleriyle meşgul olan, kendi hâlini kaybeder."

"Her şey zıddı ile bilinir. Bir şeyin zıddı bilinmezse, o şeyi tanımak mümkün değildir. İhlâs sahipleri de, İhlâsın zıddı olan riyayı tanıyıp onu terk ettikten sonra ihlâsı bilebilirler."

"Mecburiyet gibi özür hâli müstesna, aç gözlülük ve iştahla zenginlerin yemeğine el uzatan kimse, ebediyyen iflah olmaz."

"Mahlûkâtı ibret almak için, kendi nefsinı nasihat almak için, Kur'ân-ı kerîmi onun hakikatine ermek için düşün."

1) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-81

2) Târîh-i Bağdâd cild-9, sh-112

3) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh-256

4) Risâle-i Kuşeyrî cild-1, sh-179

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-122

6) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh-281

7) Tabakât-üs-sûfiyye sh-479

8) Nefehât-ül-üns sh-266

EBÛ SA'İD BİN EL-A'RABÎ:

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ziyâd Basrî'dir. Basralı olup Mekke'de ikâmet ederdi. Cüneyd-i Bağdâdî, Amr bin Osman, Ebû'l-Hasen Nuri ve birçok âlimin sohbetinde bulundu. Tasavvuf ve fıkıha dâir birçok kitap yazmıştır. 341 (m. 952) senesinde Mekke'de vefât etti.

Ebû Sa'îd bin A'rabî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.), **“Ey mü'minler! Eshabıma kötü söz söylemeyiniz Allahü teâlâyâ yemin ederim ki, sizden biriniz Uhud dağı kadar altın sadaka verse, bu sadakanın sevabı Eshâbımdan birisinin iki avuç hurma sadakasının fazîletine ulaşamaz. Hattâ bunun yarısına da ulaşamaz.”** buyurdu.

Ebû Sa'îd bin A'rabî buyurdu ki: “Eğer arife, devamlı dünyâda kalacaksın denilseydi, üzüntüsünden ölürdü. Cennet ehli için de, sizler Cennetten çıkacaksınız denilseydi, onlar da üzüntülerinden ölürlerdi.”

“Dünyâ, bir an önce oradan çıkmakla güzel, Cennet onu istemek ve orada devamlı kalmakla güzel olur.”

“Bütün vakitler Allahü teâlânındır. En iyi vakit, Allahü teâlânın râzı olduğu vakittir.”

“Hüsranda kalanların en kötü durumda olanı, yaptığı iyi amelleri halka gösteren ve şahdamarından daha yakın olan Allahü teâlânın huzuruna, kötü amellerle çıkandır.”

“Nefsin ile meşgul olman, seni Allahü teâlâyâ ibâdetten alıkoyar. Dünyâyâ olan merakın ise, seni âhiret merakından uzaklaştırır.”

“Tasavvufun tamamı boş şeylerden uzaklaşmak, Ma'rifetin tamamı ise cehâletini itiraf etmektir.”

“Allahü teâlâ, dostlarının bazı ahlâkını düşmanlarına vermiştir. O ahlâk ile Allah dostlarına yardım ederler, o sebep ile Allah dostları da rahat ederler.”

“Fakîrlığın ahlâkı, bir şeyi olduğu zaman onunla sevinmek, bir şeyi olmadığı zaman da ona sabretmektir.”

“Allahü teâlâ ni'meti, ma'rifet için sebep kıldı, ihsanı da, ibâdet için sebep kıldı. Rahmetini de, tövbeye sebep kıldı. Tövbeyi de, günahların affolmasına sebep kıldı.”

- 1) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-428*
- 2) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-375*
- 3) *Risâle-i Kuşeyrî sh-164*
- 4) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-137*
- 5) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-353*
- 6) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-852*
- 7) *El-Bidâye ve'n nihâye cild-11, sh-226*
- 8) *Nefehat-ül-üns sh-266*

EBÛ SÜLEYMÂN EL-HATTÂBÎ:

Hadîs ilminde hüccet (üçyüzbin hadîs-i şerîf bilen) ve Şâfiî mezhebindeki büyük fıkıh âlimlerinden. Lügat, nahiv ve edebiyatta üstâd olan bir zât. İsmi, Hamd bin Muhammed bin İbrâhîm bin Hattâb el-Hattâbî, el-Büstî olup, künyesi Ebû Süleymân'dır. Dedesine nisbetle Hattâb, memleketine nisbetle de Büstî denilmiştir. 319 (m. 931) târihinde Afganistan'ın başşehri Kabil'e bağlı olan Büst şehrinde doğdu. Mekke, Basra, Bağdâd ve daha başka İslâm şehirlerinde ilim tahsil etti. Çeşitli ilimler hakkında eserler te'lîf etmiş ve meşhûr hadîs, kitaplarından İmâm-ı Buhârî'nin Sahih'ine, Ebî Dâvûd'un Sünen'ine şerh yazmıştır. 388 (m. 998) yılı Rabî-ul-âhır ayında, yine Büst'te vefât etti.

Hattâbî, Mekke'de Ebû Sa'îd İbn-ül-A'râbî, Bağdâd'da İsmâil bin Muhammed es-Saffâr ve oradaki başka âlimlerden, Basra'da Ebû Bekr bin Dâse, Nişâbûr'da Ebül-Abbâs el-Es'âm ve daha başka âlimlerden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Ayrıca Bağdâd'da Ebû Ömer ez-Zâhid'den edebiyat ve lügat ilmini, Ebû Ali Bin Hüreyre ve Kaffâl'den fıkıh ilmini öğrendi. Kendisinden de Ebû Abdullah el-Hâkim, Ebû Hâmid el-İsferâyînî, Ebû Nasr Muhammed bin Ahmed el-Belhî el-Gaznevî, Ebû Mes'ûd el-Hüseyn, İbn-i Muhammed el-Karâbîsî, Ebû Amr Muhammed bin Abdullah er-Rezcâhî ve daha birçok âlim ilim öğrendi, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Hattâbî, zamanında ilimleri kendinde toplayan bir âlimdi. Haramlardan sakınması pek fazla, ibâdeti çok ve arkadaşları arasında her bakımdan üstün bir zât idi. Hadîs-i şerîf ilminde sika (güvenilir, sağlam), hüccet (üçyüzbin hadîs-i şerîf bilen) fıkıh ilminde ise sened'dir. Irak, Hicaz, Horasan ve Mâverâünnehr'i dolaştı. Çeşitli ilimler hakkında birçok kitap yazdı.

Seâleb-i Yetmiyye adlı kitabın sahibi, Hattâbî için: “Hattâbî; ilim, irfan ve takva yönünden, yaşadığı zamanda çok meşhûr olan Ebû Ubeyd el-Kâsım bin Selâm'a benzetilirdi” demektedir.

Sem'ânî şöyle bildiriyor: "Hattâbî, hadîs ilminde rivâyet şartları taşıyan ve üçyüzbin hadîs-i şerîf bilen ve rivâyet ettiği hadîs-i şerîfleri sağlam olan bir zâttır."

Kendisi şöyle anlatır: "Ebû Sa'îd A'rabî'nin sohbetinde şu sözünü işittik: Bir kimsenin yanında Kur'ân-ı kerîmle beraber Sünen-i Ebî Dâvûd kitabı varsa, o kimseye bu iki kitap yeter."

Manzum olarak buyurdu ki:

*Gurbet; evden uzak olmak değildir sadece,
Dengini bulamayan garipler var nice,
Ben Best ve ehâlisi arasında garibim,
Beraberimde ise lyâlim ve ehlim. Başka bir şiirinde ise:
Hakkını tam almaya hırslı olma ihsan et
Böyle olur kerîmler, bağışlayıp sen gözet.
Cimrilik etme sakın, iktisâda devam et.
Müsriflik ve bâhillik pek kötüdür hazer et.*

Başka bir şiirinde de:

*Yaşadığın sürece insanlarla hoş geçin.
Dünyâ idare yeri, sen onun içindesin.
Haktan gayre yalvarma, başkasını yâr sanma.
Müheymin olan Allah kâfidir, gayre kanma.*

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde Peygamber efendimiz buyurdular ki:

"Bir zaman gelecek, kişinin helaki, karısının, anne-babasının ve çocuklarının elinde olacaktır. Bunlar onu, fakîrlikle ayıplarlar ve gücünün yetmediği şeyleri kendisinden isterler. Kişi, bu sebeple tehlikeli işlere girerek dîni gider ve kendisi de helâk olur."

"Her kim cemaat hâlinde bulundukları hâlde, müslümanların arasını açar ve onlardan ayrılırsa, İslâmiyet bağını boynundan çıkarmış olur."

İbn-i Mes'ûd'un (r.a.) şöyle anlattığını rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.), fitne ve karışıklık zamanlarının geleceğini anlatmıştı. Ben: "Yâ Resûlallah! Bunlar ne zaman olacak?" diye kendilerine sordum. Resûlullah (s.a.v.), **"İnsanın, beraber bulunduğu arkadaşına emniyet etmediği zamanda olacak"** buyurdu. Ben: "Eğer o zamana ulaşırsam, nasıl hareket etmemi emir buyurursunuz yâ Resûlallah?"; diye sordum. Resûlullah (s.a.v.): **"Elini eteğini çek ve evine gir"** buyurdular. Ben: "Bu hâl evime kadar gelirse ne yapayım?" dedim. Resûlullah (s.a.v.): **"Odana gir"** buyurdular. Ben: "Odama da girerse ne yapayım?" dedim. Resûlullah (s.a.v.), **"Mescidine gir ve böyle yap. Ölünceye kadar Rabbim Allaktır, de!"** buyurdular. Böylece Resûlullah (s.a.v.), Mu'cize-i Peygamberi olarak âhir zaman fitnelerini haber verdiler. Onun yazmış olduğu kitapları ve Sünen-i Ebî Dâvûd'a, Sahîh-i Buhârî'ye yapmış olduğu şerhi, ilmini ve kemâlini göstermeye yetmektedir.

Eserlerinin ba'zıları şunlardır:

Garib-ül-hadîs, A'lâm-üs-sünen fî şerhi Sahîh-il-Buhârî, Meâlim-üs-sünen fî şerhi Sünen-i Ebî Dâvûd, kitâb-ül-gunye anî'l-keîlâm ve ehlihi, Islâhu galât-il-muhaddisîn, Kitâb-ül-uzlet ve Şerhi esmâ-ül-hüs-nâ.

- 1) Tabakât-uş-Şâfiyye cild-3, sh-282
- 2) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh-214, 216
- 3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-1018
- 4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh-546
- 5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-127, 128, 150
- 6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh-292, 526, 527
- 7) Mu'cem-ül-müellifin cild-4, sh-74
- 8) Keşf-üz-zünûn sh-108, 1032

EBÛ SÜLEYMÂN İBNİ ZİBR REBEÎ:

Hadîs âlimi. Ebû Bekr künyesi olup, ismi, Muhammed bin Abdullah bin Ahmed bin Rebâ'dır. Dimeşk'ten olduğu ve orada yaşadığı için Dimeşkî, dedelerinden birine nisbetle Rebei denildi. İbn-i Zibr diye tanınırdı. 375 (m. 985) yılında vefât etti.

İlk tahsiline, Dimeşk kadısı olan babası Ebû Muhammed bin Zibr'den aldığı derslerle başlayan İbn-i Zibr Rebeî; Ebû'l-Kâsım Begâvî, Cemâhir bin Muhammed Zemlekânî, Muhammed bin Huzeym, Muhammed bin Feyz-i Gassânî, Sa'îd bin Abdülazîz, Muhammed bin Rebî' Ceyzî, Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd ve daha birçok âlimden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf dinledi. Duyduğu hadîs-i şerîfleri ezberledi. Yüzbin

hadîs-i şerîfî, râvileriyle birlikte ezbere bilirdi. Meşhûr fıkıh âlimi Ebû Ca'fer Tahâvî ile sohbet etti. Rivâyetlerinde sağladı. Âlimler, onun sika (güvenilir) olduğunda ittifak ettiler.

Birçok âlimin ilim tahsil edip istifâde ettiği Ebû Süleymân İbni Zibr-i Rebeî'den; Temmâm Râzî, Abdülganî bin Sa'îd, Abdurrahmân bin Nasr'ın oğulları Muhammed ve Ahmed, Muhammed bin Avf Müzenî, Ebû Nasr bin Cebbân ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

İliminden birçok kimsenin istifâde ettiği İbn-i Zibr'in, eserlerinden ba'zıları şunlardır: Ahbâr-u İbn-i Ebî Zibr ve Hişâm bin Şu'be, Târih-u mevlid-il-ulemâ ve vefeyâtihim, Vesâyâ el-ulemâ inde hudûr-il-mevt.

Kendisi anlatır: İmâm-ı Ebû Ca'fer Tahâvî hazretleri, yazdığım kitaplardan bir kısmını alıp, bir gece evine götürdü. Daha sonra da, götürdüklerini bana iade ederek, "Siz eczacısınız, biz ise doktoruz" buyurdu.

1) *El-A'lâm cild-6, sh-225*

2) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-996*

3) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-95*

4) *Mu'cem-ül-müellifin cild-10, sh-196*

EBÛ TÂLİB-İ MEKKÎ:

Tasavvuf ehlinin meşhûrlarından. İsmi, Muhammed bin Ali bin Atıyye olup, künyesi Ebû Tâlib, nisbeti Mekkî'dir. 386 (m. 996) senesinde Bağdâd'da vefât etti. Bağdâd ile Vâsıt arasındaki dağlık bölgenin sâkinlerindendir. Mekke-i mükerrermede yetişti. Orada tanındı. Zühdü ve takvası çok fazla idi. Çok ibâdet ederdi. Birçok zâtın rivâyetinde bulundu. Daha sonra Basra'ya geldi. Bir müddet sonra buradan ayrılıp, Bağdâd'a yerleşti. Bağdâd'da va'z ve nasîhata başladı. Te'sirli va'z ederdi. Bu yüzden, kısa zamanda etrafında dinliyenler çoğaldı. Ancak, cezbe hâlinde kendinden geçtiği bir sırada, söylediği bir söz sebebiyle herkes ondan uzaklaştı. O, bunun üzerine va'z ve nasîhat etmeyi bıraktı.

Ebû Kâsım Serrât anlatır: "Vefâtına yakın, Ebû Tâlib-i Mekkî'nin yanına girdim. Ona "Bana bir şeyler tavsiye et" dedim. Bana, "Eğer, sonum hayır olursa, cenâzemin üzerine badem ve şeker serp" dedi. Ben, "Sonunun nasıl olacağını bilemem ki" dedim. Bunun üzerine o: "Yanıma otur. Elin elimde olsun. Eğer, elini yakalarsam, bil ki, akıbetim iyidir" dedi. Dediği gibi yaptım. Elimi eline verdim. Vefâtına çok yakın bir sırada, elimi kuvvetlice yakaladı. Vasiyetine uygun olarak tabutu üzerine şeker ve badem serp-tik."

Ebû Tâlib-i Mekkî'nin çok eseri vardır. En meşhûr eseri: "Kût-ül-kulûb" kitabıdır. (Bu eser basılmıştır ve tasavvuf ile alâkalıdır). Diğer eserleri: 1. İlm-ül-kulûb, 2. Kırk hadîs-i şerîf.

Meşhûr eseri olan Kût-ül-kulûb kitabından alınan ba'zı seçmeler ve nakiller:

İslâmın beş şartından birincisi, Kelime-i şehâdet getirmektir. Kelime-i şehâdet demek, (Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlüh söylemektir. Ma'nâsı: "Yerde ve gökte, Allahü teâlâdan başka, ibâdet edilmeğe hakkı olan ve tapılmağa lâyık olan hiçbir kimse yoktur. Hakîkî ma'bûd ancak Allahü teâlâdır. Abdullah'ın oğlu Muhammed (s.a.v.)adındaki o büyük ve mübârek zât, Allahü teâlânın kulu ve resûlüdür, ya'nî peygamberidir" demektir.

Tevhîd i'tikâdında (Allahü teâlâyı bir kabul etmede) farz olan husus, Allahü teâlâyı, O'nun birliği-ne, kâmil sıfatları bulunup, noksan sıfatların hiçbirisinin Allahü teâlâda bulunmadığına, kalb ile kat'î olarak inanmaktır.

(Allahü teâlânın sıfatları iki kısımdır: 1. Zâtî sıfatlar, 2. Sübûtî sıfatlar. Zâtî sıfatlar altı tanedir 1. Vücûd; Allahü teâlâ vardır. Varlığı ezelîdir. Vâcib-ül-vücûd'dur. Ya'nî, varlığı lâzımdır. 2. Kıdem; Allahü teâlânın evveli yoktur. 3. Beka; Allahü teâlânın hem zâtı ve hem de sıfatları hiç yok olmaz. Yokluk im-kânsızdır. 4. Vahdaniyet; Allahü teâlâ, zâtında, sıfatlarında ve işlerinde birdir. Ortağı yoktur. 5. Muhâlefet-ün-lil havadis; Allahü teâlâ zâtında, sıfatlarında, yarattıklarına asla benzemez. 6. Kıyam bi-nefsihi, Allahü teâlâ zâtı ile kâimdir. Varlığı kendindendir. Varlığının devamı için hiçbir şeye muhtaç değildir. Ba'zı âlimler, Vahdaniyet ile Muhâlefet-ün-lil-havâdis sıfatlarının aynı olduklarını söyliyerek, zâtî sıfatlar beş tanedir demişlerdir.

Sübûtî sıfatlar sekiz tanedir. 1) Hayat; Allahü teâlâ diridir. Hayatı, varlıkların hayatına benzemez. O'nun kendi zâtına mahsus bir hayatı vardır. Bu sıfat da ezelî ve ebedidir. 2) İlim; Allahü teâlâ her şeyi bilir. Bilmesi, varlıkların bilmesi gibi değildir. Bilmesinde değişiklik olmaz. Allahü teâlânın ilmi de ezelî ve ebedidir. 3) Sem'; Allahü teâlâ işitir. O'nun işitmesi vasıtasız ve ortamsızdır. Kulların işitmesine benzemez. 4) Basar, Allahü teâlâ, aletsiz ve herhangi bir duruma muhtaç olmadan görür. 5) İrâdet; Allahü teâlânın dilemesi vardır. Dilediğini yaratır. Hersey O'nun dilemesi ile olur. İrâdesine engel olacak hiçbir kuvvet yoktur. 6) Kudret; Allahü teâlânın her şeye gücü yeter. Hiçbir şey O'na zor gelmez. 7) Ke-

lâm; Allahü teâlâ söyleyicidir. Fakat O'nun söylemesi, âlet, harfler, sesler ve diller ile değildir. 8) Tekvin; Allahü teâlâ yaratıcıdır. Tek yaratıcı O'dur.

Allahü teâlânın zâtının ve sıfatlarının hakikatlerini anlamak imkânsızdır. Allahü teâlânın sıfatları, kullarinkine benzemez.»

Allahü teâlâyâ kâmil bir imânla inanan kimse, Allahü teâlâyâ çok yakın olur, herşeyde O'nun rızâ-sını gözetir. Kalbinden O'nun rızâsından başkasını çıkarır. Her işinde, hâlini Allahü teâlâyâ arz eder. O bilir ki, Allahü teâlâ kendisine can damarından daha yakındır.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Peygamberlerin sonuncusudur. O'ndan sonra Peygamber gelmeyecektir. Allahü teâlâ O'na kitap olarak Kur'ân-ı kerîmi verdi. Kur'ân-ı kerîm de kitapların sonuncusudur.

Hız. Mûsâ ve Hız. İsmâ kendi ümmetlerine, Resûlullahın (s.a.v.) geleceğini müjdelediler. Allahü teâlâ, şayet, O'nun zamanına yetişirlerse, O'na imân edip, yardım edeceklerine dâir Peygamberlerinden (aleyhimüsselâm) söz aldı. Peygamberler de (aleyhimüsselâm) kendi ümmetlerinden, O'nun zamanına yetişirlerse, O'na imân edip, tasdik edeceklerine dâir söz aldılar. O'nun dinine girmelerini emrettiler.

Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde, İmrân sûresi otuzbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen: **“Ey Sevgili Peygamberim! (s.a.v.) Onlara de ki: Eğer Allahü teâlâyı seviyorsanız ve Allahü teâlânın da sizi sevmesini istiyorsanız, bana tâbi olunuz. Allahü teâlâ bana tabî olanları sever”** buyurmaktadır.

Resûlullah efendimiz de: **“Bir kimse beni, ailesinden, malından ve insanlardan daha çok sevmedikçe, kâmil bir imânla imân etmiş olmaz”** buyurmaktadır.

Peygamber efendimizi sevmenin alâmeti, kişinin hem zâhiriyle (beden ve a'zâlarıyla) ve hem de kalbiyle O'na tâbi olmasıdır, insanın zâhiriyle Resûlullah'a (s.a.v.) tâbi olmasının alâmeti, Allahü teâlânın emirleri olan farzları yapması, yasakları olan harâmlardan sakınması, Peygamber efendimizin yüksek ahlâkı ile ahlaklanması, edeb ve terbiyesini O'nun edeb ve terbiyesine tâbi kılmasıdır. Resûlullah efendimize uyan bir kimse, dünyâyâ düşkün olmaz. Ya'ni harâmlara ve şüpheli olan şeylere rağbet etmez. Dünyâ malı, makam ve mevkisi ile övünmez. Âhirete ve âhîret işlerine ehemmiyet verir. Sâlih ve takva sahibi kimselerle beraber olmaya çalışır. Uzak olsalar bile, âlim ve iyi insanları, Allah için sever. Yakın olsalar; bile, fâsık ve bid'at sahibi kimseleri sevmez.

Namazın Fazîleti: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen, **“(Öyle mü'minler) ki onlar namazlarında huşû'a riâyet ederler, Ya'nî, kalpleri Allah korkusuyla dolu, uzuvları sakın ve mutmaindir”** buyurdu. (Mü'minûn-2). Sa'id bin Cübeyr buyurur ki: “İbn-i Abbâs'dan (r.a.) “Namazda huşû' demek, namaz kılanın sağında ve solunda bulunanları bilmemesidir” tefsîrini duyduğumdan beri, kırk senedir, namazda iken, sağımda ve solumda olanları tanımadım. Onların kim olduğunu bilmedim.”

Haberde geldi. Rivâyet edilir ki; kul namaza durduğu zaman, melekler onun iki omuzunda, onunla beraber namaz kılarlar. O duâ ettiği zaman âmin derler. Gökten onun üzerine hayırlar dökülür. Namaz kılanlar için gök kapıları açılır. Allahü teâlâ, meleklerine namaz kılan mü'minlerin saflarıyla övünür.

Peygamber efendimiz buyurdu ki: **“Allahü teâlâ mahlûkuna, tevhîdden (Kendisinin bir olduğuna imân etmelerinden) sonra, namazdan daha sevimli bir şeyi farz kılmamıştır.”**

Allahü teâlâ namaz kılanların akıbeti hakkında meâlen: **“Ki onlar, Firdevs Cennetine vâris olacaklardır. Onlar orada ebedî olarak kalacaklardır.”** (Mü'minûn-11)

Namaz kılmıyanlar hakkında ise meâlen: **“Onlar (kitapları sağ ellerine verilenler) Cennettedirler. (Bunlar) günahkârların hâllerini (birbirlerine) sorarlar. Müşriklere: “Sizi Cehennem ateşine atan nedir?” derler. Onlar derler ki, “Biz namaz kılanlardan değildik. Yoksula yedirmedik. Bâtıla dalanlara muvafakat ederdik. Hesap gününü de yalan sayardık. Tâ bize o yakîn (ölüm) gelinceye kadar (bu hâlde kaldık)”** buyuruldu. (Müddessir 39-47)

Namaz en fazîletli amellerdendir. Eshâb-ı kirâm, Resûlullah efendimize en fazîletli amelin ne olduğunu sordular. Peygamber efendimiz de, **“Vaktinde kılınan namazdır”** buyurdular.

Haberlerde şöyle gelmiştir: Beş vakit namaz, bütün şartlarına riâyet edip ve vakitlerini geçirmeden devam eden kimse için kıyâmet günü bir nûr ve burhan (delil) olur.

İnsanların hırsızlık bakımından en kötüsü, namazından çalıp, namazın rükû'unu ve secdesini tam yapmıyandır.

Fudayl bin İyâd (r.a.) buyurdu ki: “Farzlar, insan için sermâye, nâfileler ise kâr ve kazanç gibidirler. Kâr, sermâye olduktan sonra meydana gelir.”

Sa'id bin Müseyyib (r.a.) buyurdu ki: “Kırk seneden beri cemâatle beraber İftitâh tekbirini (Namaza başlarken alınan tekbiri) kaçırmadım.” O, bu sebepten câmi güvercini diye isimlendirilirdi.

Bir rivâyette şöyle gelmiştir Kıyâmet günü, namaz kılanların derecelerine göre Cennete götürülmesi emri verilir. İlk tabakadakilerin yüzleri yıldızlar gibi parlar. Onları melekler karşılar, “Siz kimsersiniz?” derler. Onlar da, “Biz, Muhammed’in (a.s.) ümmetinden, dünyâda iken namaz kılanlarız” cevâbını verirler. “Sizin dünyâda iken amelleriniz ne idi?” diye sorarlar. Onlar: “Biz ezanı işittiğimiz zaman, abdest almaya kalkardık. Bizi bundan hiç birşey alıkoyamazdı” derler. Bunun üzerine melekler: “Size, şimdi kavuştuğunuz bu durumunuz lâyıktır” derler. Sonra ikinci grup kimseler gelir. Bunlar, güzellik ve yüzlerinin parlaklığında, öncekilerden üstündürler. Yüzleri ay gibi parlamaktadır. Melekler onlara: “Siz kimsersiniz?” diye sorarlar. Onlar, “Biz namaz kılan kimseleriz” derler. Melekler, “Sizin namazlarınız nasıl idi” derler. Onlar, “Biz namaz vakti girmeden, abdestimizi alırdık” derler. Melekler onlara, “Siz kavuştuğunuz bu hâle lâıksınız” derler. Sonra üçüncü tabakadaki kimseler gelirler. Durumları, öncekilerden daha üstündür. Yüzleri güneş gibi parlak ve açıktır. Melekler onlara, “Sizin makamınız daha yüksek ve yüzleriniz öncekilerin hepsinden daha parlak, sizler kimsersiniz?” derler. Onlar da: “Biz dünyâda iken namaz kılarıydık.” derler. Melekler, “Sizin namazlarınızın hususiyeti ne idi?” diye sorarlar. Onlar “Biz ezanı mescidde dinlerdik. (Ezandan önce abdest alır, câmiye girer, namaz vaktine kadar oturur, ezanı beklerdik)” derler. Bunun üzerine melekler “Siz de şu kavuştuğunuz ni’metlere lâıksınız” derler.

Müslim bin Yesâr (r.a.) sâlih bir zât idi. Namaza başlayacağı zaman çoluk çocuğuna; “İstediğinizi ve gizli şeylerinizi konuşabilirsiniz. Çünkü ben, namaza durduğum zaman, artık sizi ve söylediklerinizi işitmem” derdi. Müslim bin Yesâr bir gün Basra Câmii’nde namaz kılariken arka tarafına, câminin yapıldığı dört büyük kemerden birisi, büyük bir gürültü ile düştü. Etrafta bulunanlar bunu duyunca, telâşla câmiye girdiler. Bir de ne görsünler; o, direğin düşerken çıkardığı sestten habersiz, namazına devam ediyordu. Namazını bitirince, herkes yanına gelip, “Geçmiş olsun” diyordu. O da onlara, “Siz niçin bana böyle söylüyorsunuz?” dedi. Onlar, olan hâdiseyi anlattılar. O, “Ne zaman yıkıldı?” diye sorunca, onlar “Sen namaz kılariken” dediler. O da böyle bir şeyi hiç fark etmediğini söyledi.

Büyük zâtlardan birisi, “Namaz âhirete ait bir iştir, insan namaza başladığı zaman, artık dünyâdan çıkar” buyurdu.

Yine büyüklerden birine: “Sen, namazda hiç dünyâ ile ilgili şeyler hatırlıyor musun?” diye sordular. Cevâbında: “Bana hiçbir şey namaz kadar sevimli değil ki, onun dışında bir şeyi hatırlıyayım” dedi.

“Âhiret âlimleri ile dünyâ âlimleri arasında fark vardır. İlim tahsil edip pekçok şeyler öğrenmiş, fakat gayesi Allahü teâlânın rızâsı değil de, dünyâda mal ve mülk sahibi olmak, makam ve mevki elde etmek olan âlimlerin, âlim oldukları dış görünüşlerinden ve simalarından (yüzlerinden) anlaşılmaz. Fakat âhiret âlimleri böyle değildir. Onların âlim oldukları, yüzlerinden belli olur. Onların simalarında huşu’, tevazu, vekar ve olgunluk vardır. Bunlar, Allahü teâlânın ona verdiği hususiyetlerdir.”

“İlim, Allahü teâlânın emirlerini yapıp, harâm ve harâma düşme tehlikesi olan şeylerden korunmak için elde edilir. Böyle ilim fâidelidir.”

Câbir (r.a.), Resûlullah efendimizden şöyle rivâyette bulunmuştur: **“Her âlimin yanında oturma! Fakat, şüpheden yakîne, riyadan ihlâsa, dünyâyâ râğbetten ona râğbet etmemeye, kibirden tevâzuya, düşmanlıktan nasîhata çeken âlimlerle oturup kalk.”**

Ahmed bin Hanbel hazretlerinin oğlu Abdullah, babası Ahmed bin Hanbel’e (r.a.) sorar: “Sizin Ma’rûf-i Kerhî’nin (r.a.) yanına gidip geldiğinizi duyduk. Ondan bir hadîs-i şerîf almak veya birşey öğrenmek için mi, gidiyorsunuz? Ahmed bin Hanbel (r.a.): “Evlâdım! Onun yanında, işin başı olan takva var. Onun için onun yanına gidip geliyorum” dedi.

“Âlim olan ile, âlim olmayıp, sadece kıssa (hikâye) anlatan arasında fark vardır. Alim olan, kendisine sorulmadıkça konuşmaz. Kendisine birşey sorulursa, bildiği kadarı ile cevap verir. Eğer susmak, daha muvafık ise, susar. Çünkü o, susulacak ve konuşulacak yerleri iyi bilir.”

Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmin Enbiyâ sûresi 7. âyet-i kerîmesinde meâlen: **“Eğer bilmiyorsanız, zikir ehline sorunuz”** buyuruyor. Zikir ehlinden maksat, âlimlerdir. Buna göre, bilmiyenlerden sormak caiz değildir. Çünkü onlar câhildirler. Âlimlerin suâl soranlara cevap vermesi vâcibtir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki; **“İlim, hazînelerden ibarettir. Anahtarı sormaktır. Öyleyse bilmediklerinizi sorunuz. Suâl sormak ile dört kişiye sevab verilir. Bunlar: Suâli soran, âlim olan, âlim olan zâtı dinliyen ve bunlara sevgi duyandır.”**

Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde meâlen: **“Ey mü’minler! Hepiniz Allahü teâlâyâ tövbe ediniz ki, felah bulasınız.”** (Nur sûresi: 31). Ya’nî, (Ey îmân edenler! Nefslerinizin arzu ve isteklerinden, şehvetleriniz doğrultusunda gitmekten vazgeçip, Allahü teâlâyâ dönünüz. Umulur ki, âhirette muradınıza kavuşursunuz. Cehennemden kurtulup, ni’met yeri olan Cennette ebediyyen kalır, böylece mutluluğa kavuşursunuz. İşte bu felaha ermektir.)

Başka bir âyet-i kerîmede meâlen: **“Ey îmân edenler! Allahü teâlâyâ öyle tövbe edin ki, tam bir pişmanlıkla, hâlis bir tövbe olsun; olur ki, Rabbiniz kötülüklerinizi örter ve sizi (ağaçları) altından ırmaklar akan Cennetlere kor. O gün Allahü teâlâ Peygamberini ve O’nunla beraber îmân edenleri utandırmıyacaktır”** buyuruldu. (Tahrim-8)

Resûlullah efendimiz (s.a.v.): **“Tövbe edeni Allahü teâlâ sever.” “Günahından tövbe eden, günahı olmıyan gibidir”** buyurdu.

Ebû Muhammed Sehl (r.a.): “İnsanlara en lâzım olan şey; tövbe etmektir. Tövbe bilgisini öğrenmemek kadar, cezası büyük birşey yoktur. Halbuki insanlar, bu bilgiyi bilmiyorlar.”

“Hz. Ali (kerremallahü vecheh), tövbeyi terk etmeyi, kalbin körlüğünden saydı. Onu, zanna tâbi olmak ve zikri unutmakla eş tuttu.”

“Her günahı yaptıktan sonra tövbe etmek de farzdır. Her günahın tövbesi kabul olur. Şartlarına uygun yapılan tövbe muhakkak kabul olur. Tövbenin kabul edileceğinden şüphe etmemelidir. Tövbeyi şartlarına uygun yaptım mı, yapmadım mı diye şüphe etmemelidir. Tövbe edilmeyen herhangi bir günahı, Allahü teâlâ intikam alabilir. Çünkü, Allahü teâlânın gazabı, günahlar içinde saklıdır. Tövbenin şartları: O günahı terk etmek, yaptığına pişman olmak, o günahı bir daha işlememeğe azmetmektir. (Kul hakkı var ise, hakkı sahibine iade eder.) Tövbenin doğruluğunun alâmetlerinden ba’zısı şunlardır: İnce kalblilik ve Allahü teâlânın korkusundan, günahlarının çokluğundan dolayı ağlamaktır. Kul, günahını büyük gördüğü zaman, o günah, Allahü teâlânın nezdinde küçük olur. Kul günahını küçük görürse, o günah Allahü teâlânın katında büyük olur.”

Denilir ki: “Mü’min; günahını, başının üzerinde düşmek üzere olan bir dağ gibi görür. Münafık ise; günahını, burnu üzerine konan ve hemen uçacak bir sinek gibi görür.”

Bilâl bin Sa’îd; “Günahın küçüklüğüne bakma. Fakat kime karşı âsî olduğuna bak” buyururdu.

Büyüklere birisi dedi ki: “Bağışlanmıyacak olan günah; kulun, yaptığı günah için, keşke her yaptığım günah böyle olsa diyerek, o günahı hafif görmesidir.”

“Yeme-içmede dikkat edilecek bir takım hususlar vardır: Yenecek şeyin helâlinden olması lâzımdır. Niyetini düzeltmesi lâzımdır. Yemeği, sağlık ve sıhhat sahibi olup, Allahü teâlâyâ hakkıyla kulluk edebilme niyetiyle yemelidir. Yemekten önce elleri yıkamalıdır. Yemeğe başlarken, besmele çekmeli, sonunda “Elhamdülillah” demelidir. Sağ elle yemelidir. Tuzla başlayıp, tuzla bitirmelidir. Yemeği kötülmemelidir. Mevcuda rızâ göstermelidir.”

Haberde; “Yemeği birlikte yiyiniz. Çünkü Allahü teâlâ onda sizin için bereket yapar. Lokmayı küçük alınız, iyice çiğnedikten sonra yutunuz. Yemek yiyenlerin yüzlerine bakmamalı. Yediklerine bakmamalı, onları araştırmamalıdır. Sol ayağı üzerine oturup, sağ ayağını dilemeli, yaslanarak, yatarak yememelidir. Ev sahibinden ve büyüklere önce yemeğe başlamamalıdır. Hurma ile çekirdeği bir tabakta veya avucun içinde bir arada tutmamalı, çekirdeği ağızdan, elin sırtına koyup atmalıdır.” denilmiştir.

Tahinlerinden birisi der ki: “En güzel ilâç, isteği olduğu hâlde yemeği kesmektir.” “Her amel niyete muhtaçtır. İnsan yemek yerken, su içerken ve başka işlerinde niyetini düzeltmeli, ibâdet ve tâata güç kazanmaya niyet etmelidir. Bundan başka, bir kimse arkadaşlarını ve dostlarını yemeğe da’vet ederken, niyeti onlara ikrâm, onlarla sevinmek ve cemâatin bereketinden istifâde etmek olmalıdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **“Cemâat berekettir”** buyuruyorlar. Sonra bir kimse da’vet edildiği zaman, da’vete icâbet (da’veti kabul edip, gitmenin) sünnet olduğunu niyet etmesi gerekir. Böyle niyet ederse, da’vete icâbetinden dolayı sevab kazanır. (Mü’minin da’vetine gitmek sünnet olduğu hâlde, harâm bulunan da’vete gitmemeli, harâmdan, mekruhtan sakınmak için sünneti terk etmelidir.) Aynı zamanda bunların hepsi güzel ahlâktır. Peygamber efendimiz buyurur ki: **“Kul, güzel ahlâkı sebebiyle, gecelerini ibâdetle, gündüzlerini oruçla geçiren kimsenin derecesine ulaşır.”**

Yemeği yedikten sonra, yıkamadan veya bir beze silmeden önce parmakları yalamalıdır. Dökülen kırıntıları toplayıp yemelidir, israf etmekten çok sakınmalıdır.

Da’vet edilen şahsın, da’vet edenden muâyyen bir şey istemesi, ben şunu istiyorum demesi, kanaatkâr bir insanın yapacağı bir şey değildir. Ancak, da’vet eden onu iki yemekten birisini seçmekte serbest bırakırsa yine de da’vet edene en kolay ve hafif geleni tercih etmelidir. Sünnet-i seniyye de böyledir.”

“Tâbiînin ekserisi (r.aleyhim), Allah için dost ve arkadaş olanların çok olmasını güzel görmüşlerdir. Çünkü böyle dostlar, rahatlık ve genişlik vaktinde insan için süs, darlık ve sıkıntı zamanında ise yardımcıdır. Böyle dostlar, insanı Allahü teâlânın beğendiği işlere teşvik ederler.

Resûlullah efendimizden (s.a.v.) bildirilen bir hadîs-i şerîfte: **“Kim kendisine Allah için bir dost, bir arkadaş edinirse, Allahü teâlâ onu, Cennette hiçbir ameliyle ulaşamayacağı bir dereceye yükseltir.”**

Ömer bin Hattâb’dan (r.a.) bildirilmiştir: “İslâmiyet geldikten sonra, bir mü’mine sâlih bir dosttan daha hayırlı bir şey verilmemiştir.”

Tâbiînden birisi şöyle buyurdu: Mü’minlerden kardeşlerin, dostların çok olsun. Çünkü mü’min şefâat edecektir. Umulur ki, dost edildiğin mü’min kardeşinin şefâatine kavuşursun.”

Ebû İdrîs el-Havlânî, Muâz bin Cebel’e (r.a.) dedi ki, “Ben seni Allah için seviyorum. Muâz bin Cebel ona: “Müjdelerim, müjdelerim. Resûlullahtan (s.a.v.) duydum. Buyurdu ki: **“İnsanlardan bir topluluk için, kıyâmet günü Arş’ın etrafında kürsüler vardır. Onların ise, yüzleri dolunay gecesindeki ay gibidir, insanlar korku içindedirler. Fakat onlar korkmazlar. Onlar; Allahü teâlânın, kendilerine korku olmıyan velî kullarıdır. Onlar mahzun olmazlar.”** Peygamber efendimize (s.a.v.): “Onlar kimlerdir yâ Resûlallah?” diye soruldu. Cevâbında: **“Allahü teâlâ için birbirini sevenler”** buyurdu.

Haberde geldi ki: Bir kimse Allah, için, bir müslüman kardeşini, ona olan sevgisinden, ona kavuşma arzusundan dolayı ziyâret ederse, peşinden bir melek seslenerek “Sen iyi bir kimsesin. Cennet senin için güzeldir” der.

Hasen-i Basrî hazretleri buyurur ki: “Kim Allah için edindiği bir kardeşini uğurlarsa, Allahü teâlâ kıyâmet günü Arş’ın altından meleklerini gönderir, onu Cennete kadar uğurlarlar.”

Ata bin Ebî Rebâh (r.a.) dedi ki: “Üç gün geçince kardeşlerinizi arayınız. Eğer onlar hasta ise, onları ziyâret ediniz. Eğer meşgul iseler, onlara yardım ediniz. Eğer unutmuşlar ise, onlara hatırlatınız.”

Fudayl bin İyâd ve başkaları (r.aleyhim) şöyle dediler: “Bir müslümanın, diğer müslüman kardeşinin yüzüne, (Allahü teâlânın rızâsı için) sevgi ve merhametle bakması ibâdettir. Fakat Allah için sevmenin, bir takım şartları vardır. Bu şartlardan ba’zıları: Allah için birbirini sevenler beraber olduklarında, birbirlerine merhametli ve şefkatli olurlar, birbirinden uzakta olup, buluştukları vakit, birbirlerine nasîhat ederler. Birbirlerini gıybet etmezler. Birbirlerine verdikleri sözleri yerine getirirler. Birbirlerine eziyet etmezler. Birbirlerine yabancı gibi durmazlar. Birbirleriyle karşılaştıklarında, sevinirler ve kendilerinde rahatlık hissederler. Yine Fudayl binjyâd buyurdu ki: “Birbirlerini dost ve kardeş edinmiş kimseler, birbirini gıybet ederlerse, aralarındaki dostluk ve kardeşlik kalkar ve yok olur.”

Peygamber efendimiz (s.a.v.): **“Kim harâm mal kazanır ve onu tasadduk ederse, bu tasadduk kabul edilmez.”** buyurdu. Meşhûr haberlerde, Hz. Ali ve başkalarından (r.anhüm) şöyle bildirilir “Dünyânın helâli hakkında hesap vardır. Haramı için ise ceza.”

Yûsuf bin Esbât ve Süfyân-ı Sevrî hazretleri; “Helâl rızık aramak ve bulmak için alçalma, zillete düşme durumunda olan kimseyi, Allahü teâlâ, âhirette yüksek makam ve mertebelere kavuşan siddîklarla beraber haşredecektir (toplayacaktır).”

Büyük âlimler buyurdular ki; “Helâl kazanç elde etme hususunda utanan ve çekinen kimse, felaha kavuşamaz. Âhirette Cehennem azabından kurtulup, Cennete kavuşamaz.”

Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde meâlen, **“Ey Resûller! Helâl şeylerden yiyiniz ve sâlih amel işleyiniz. Çünkü ben ne yaparsanız hep bilirim”** buyuruyor. (Mü’minûn-51) Helâlden yemek, sâlih amelden önce emredildi. Ba’zı âlimler (r.a.), “Amellerin zekâtı (temizliği), helâl yemektir. Yiyecekler ve içecekler helâlden olursa, o ameller de daha temiz olur ve daha fayda verir” buyurmuşlardır.

Allahü teâlânın evliyâ kullarından birisi şöyle buyurur. “Helâl, başlangıcında günah işlenmeyen, sonunda Allahü teâlânın unutulmadığı, kullanırken veya yenirken Allahü teâlânın hatırlandığı, onu yedikten ve kullandıktan sonra da şükredilen şeydir.”

Büyüklerden biri der ki: “İnsanlara karşı yapmacık hareketlerde bulunup, dâima etrafına karşı süslenme gayreti içerisinde bulunan kişi, harâm yemekten kurtulamaz. Çünkü o, amelinde (işinde) Allahü teâlâyâ karşı samimî değildir.”

Denilir ki; “İnsanlara nasîhatta bulunan kimselerde şu üç şeyi arayınız: Birincisi, i’tikâdının düzgün oluşunu. Eğer, bid’at ve dalâlet sahiplerinin i’tikâdında ise, onlara yaklaşma. Çünkü o hak üzere konuşmaz, ikincisi; eğer harâmdan yiyorsa, onun konuşması nefsindendir. Üçüncüsü; eğer sağlam bir akla sahip değilse, hatâsı ve yanlışsı, doğrusundan fazla olur. Artık bu gibi hususlara dikkat etmek, unutulmuş. Fakat kim bunlara önem verirse, faydasını görür.”

Sehl (r.a.): “Kişi helâl yiyip, vera’ sahibi olmadıkça, kâmil bir îmâna sahip olamaz” buyurdu.

Büyük zâtlardan birisi buyurdu ki: “Şu üç şey pek kıymetlidir Sünnet-i seniyye ile amel etmek, helâl para ve cemâatle kılınan namaz.”

Yûsuf bin Esbât, Şuayb bin Harb'e: "Helâlinden kazanmak, farzdır" buyurdu. Sehl hazretleri yine: "Helâlinden yemeyen kimsenin kalbinden, ma'nen yükselmesine engel olan perdeler kalkmaz. Namazda, oruçta gevşek olur. Bu durumdan, ancak Allahü teâlânın yardımıyla kurtulur" buyurmuşlardır.

Hız. Ömer çarşıda ticâretle uğraşanlara: "Harama düşmeyecek kadar bilgi sahibi olmıyan, bizim çarşımızda ticâret yapmasın. Yoksa faiz yer" buyurdular.

Bazı âlimler "Alış-veriş ilmini öğren, sonra çarşıya gir, alış-veriş yap" buyurmuşlar, Peygamber efendimizin (s.a.v.) "İlim öğrenmek her müslümâna farzdır" hadîs-i şerîflerini; (Helâl, harâm, alış-veriş bilgilerini öğrenmek, farzdır) şeklinde açıklamışlardır. Bir kimse, çarşıya girmek istediği zaman; onun, çarşı ile alâkalı, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenmesi gerekir.

Haberde şöyle bildirilmiştir: "Ailesine helâlinden yedirmek için çalışıp, çabalayan kimse, Allah yolunda savaşılan mücâhid gibidir."

"Dünyâyı, helâlinden temiz olarak istiyen kimse, şehîdler derecesinde olur."

Peygamber efendimiz (s.a.v.), birisinin yanına teşrif buyurdular. O kimse, ölüm hâli üzere bulunuyordu. Resûlullah (s.a.v.) ona: "**Kendini nasıl buluyorsun?**" buyurdu. O da: "Günahlarımdan korkuyorum. Fakat Rabbimin rahmetinden de ümidim var" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.):

"Kalbinde böyle korku ve ümid bulunan kimseye, Allahü teâlâ umduğunu ihsan buyurup, korktuğundan emin kılar." buyurdu.

Yahyâ bin Eksem, vefâtından sonra rü'yâda görüldü. Ona: "Allahü teâlâ sana ne muâmelede bulundu?" diye soruldu. O dedi ki: "Bana, ey Yahyâ! Sen şunu, şunu yaptın, değil mi? diye sordular. Bu sırada beni büyük bir korku kapladı. Bu korkumun nasıl olduğunu ancak Allahü teâlâ bilir. Sonra, "Yâ Rabbî! Bana, senden böyle bahsedilmemişti?" dedim. Bunun üzerine Allahü teâlâ: "Benden nasıl bahsedilmiştir diye buyurdu. Ben de, "Yâ Rabbî! Bana, Abdürrezzâk'ın, ona Ma'mer'in, ona Zührî'nin, ona Enes bin Mâlik'in, Enes bin Mâlik'in de senin Peygamberin ve Habîbinden bildirdiği hadîs-i şerifte, "**Kulum beni zannettiği gibi bulur. Öyleyse, dilediği şekilde zanda bulunsun**" buyuruldu. Ben, senin bana azâb etmiyeceğini zannediyordum" dedim. Bu cevâbım üzerine Allahü teâlâ: "Habîbim Muhammed (s.a.v.), Enes bin Mâlik, Zührî, Ma'mer, Abdürrezzâk ve sen doğru söylediniz" buyurdu. Sonra bana güzel elbiseler giydirildi, önümde vildanlar Cennete kadar yürüdüler. Bu esnada çok sevinçli idim."

Dahhâk (r.a.) şöyle rivâyet etti: "Kul, kıyâmet günü Rabbine yaklaşıp. Allahü teâlâ: "Ey kulum! Amelini sayıp söyler misin?" buyurur. Kul, "Yâ Rabbî! Senin huzurunda ben amelimi nasıl sayabilirim. Sen herşeyi daha iyi bilersin" der. Bunun üzerine Allahü teâlâ, onun bütün günahlarını tek tek söyler. Kul bunların hepsini tasdik eder. Allahü teâlâ: "Dünyâda iken bu günahlarını örtmüştüm, şimdi de, îmân etmenin, Peygamberlerimi tasdik etmenin hürmetine bu günahlarını af ediyorum" buyurur."

Peygamber efendimizden (s.a.v.) şöyle bildirilmiştir: "**Cehenneme girip sonra oradan cihan birisi, Allahü teâlânın huzurunda durdurulur. Allahü teâlâ ona "Yerini nasıl buldun?" buyurur. O şahıs: "Yâ Rabbî! Orası çok kötü bir yerdir" der. Bunun üzerine Allahü teâlâ: "Onu (tekrar eski yerine) çeviriniz" buyurur. Eski yerine giderken, bir ara geriye dönüp, bakar. Allahü teâlâ niçin döndüğünü, suâl eder. O da "Yâ Rabbî! Cehennemden çıkardıktan sonra, belki oraya beni bir daha atmazsın ümidiyle öyle geriye dönmüştüm" der. Bu söz üzerine Allahü teâlâ: "Onu Cennete götürünüz" buyurur. Onun bu şekilde ufacık bir ümid gösterip, Allahü teâlânın rahmetinden ümidini kesmemesi, Cennete girmesine vesîle olur."**

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: "**Allahü teâlâdan dilekte bulunduğunuz zaman, rağbetinizi, isteğinizi büyük yapınız. Allahü teâlâdan Firdevs Cennetini isteyiniz. Çünkü Allahü teâlâyâ hiçbir şey büyük ve fazla gelmez."**

Şöyle bildirilmiştir: İbâdet bakımından birbirine eşit iki kişi vardı. Cennete girdikleri zaman, ikisinden birisi diğer arkadaşının ulaşamadığı yüksek derecelere kavuştu. Bu derecelere ulaşamıyan: "Yâ Rabbî! Bu, dünyâda iken sana benden fazla ibâdet etmemiştî. Şimdi ise, onu illiyyine yükselttin" der. Allahü teâlâ da ona: "O, dünyâda iken benden, yüksek derecelere kavuşmayı istiyordu. Sen ise, sâdece Cehennemden kurtulmayı diliyordun. Ben herkese istediği yeri verdim?" buyurur. Sehl (r.a.) buyurdu ki: "Bir kimse helâl lokma yemezse, kalbi karanlık, ibâdetlerinde gevşek ve ihmalkâr olur. Kim kalbinde Allah korkusunu görmek isterse, helâl lokma yesin, Sünnet-i seniyyeye göre amel etsin, insanların, Allahü teâlânın katında yüksek mertebelere kavuşamamalarının sebeplerinden ikisi; harâm yemek ve başkalarına eziyet ve sıkıntı vermektir."

Denilir ki, "Kulun helâlinden ağzına almış olduğu ilk lokma ile, geçmiş bütün günahları bağışlanır."

Haberde şöyle gelmiştir "Doğru olan tüccar, kıyâmet gününde, şehîdler ve siddiklarla beraber olur."

Peygamber efendimiz (s.a.v.), sabahın erken vaktinde Eshâb-ı kirâm ile beraber oturuyorlardı. Bu sırada, güçlü-kuvvetli bir genç gördüler. Çalışmak için erkenden gelmişti. Eshâb-ı kirâm (r.anhüm), yazık bu gence, keşke bu gençliğini, gücünü ve kuvvetini Allah yolunda harcasaydı dediler. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.), **“Böyle söylemeyiniz. O başkasından dilenmemek, insanlara muhtaç olmamak için çalışıyorsa Allah yolundadır. Eğer bu genç, zaif ve güçsüz olan ana-babası veya gücü yetmiyecek durumda olan zürriyetini (çoluk çocuğunu) başkalarına muhtaç etmemek için bile çalışsa, o yine Allah yolundadır. Eğer o, mal ve servet çokluğu ile övünmek için çalışırsa, o zaman şeytanın yolundadır”** buyurmuşlardır.

İbn-i Mes’ûd (r.a.): “Ben boş olup, ne âhîret ve ne de dünyâ işiyle uğraşmıyan kimseyi sevmem” buyurmuşlardır.

İbrâhîm Nehaî’ye (r.a.): Doğru tüccar mı, yoksa sâdece kendisini ibâdete vermiş, başka bir şeyle uğraşmıyan kimse mi sana daha sevgilidir? diye sordular. O da, “Doğru tüccarı daha çok severim. Çünkü o, cihad içerisinde bulunmaktadır. Şeytan onun, ölçü, tartı ve alış-verişinde, hile yapmasını istiyor. Fakat bu doğru tüccar, şeytanın bu isteğini yapmıyor. Bu hususta onunla mücâdele ediyor” buyurdu.

Ömer bin Hattâb (r.a.) buyurdular ki; “Hiçbir yer bana, içerisinde ailemin geçimini temin ettiğim yerden daha sevimli değildir.”

Ebû Kilâbe, Eyyûb-i Sahtiyânî’ye şöyle buyurmuştur: “Çarşıya pazara git, alışveriş yap. Çünkü, insanlara muhtaç olmamak, âfiyetin iyi hâllerindendir.”

İslâm âlimleri buyurmuştur ki: “Ticâret yap. Alış-veriş yap. Allahü teâlâ sana bereket ihsan eder.”

Muâz bin Cebel (r.a.) vasiyetinde şöyle buyurdu: “İnsanın dünyâsını unutmaması gerekir. Dünyâdan da nasîbini alması lâzımdır. Fakat insan, âhîrete ait payına ve nasîbine daha muhtaçtır. Öyleyse insanın, âhîret ile alâkalı işlerine öncelik vermesi gerekir.” (Çünkü âhîret âlemi sonsuz, dünyâ ise bir göz açıp kapayacak kadar çok çabuk geçicidir. Bir anlık dünyâ lezzeti, zevk-u sefası için, ebedi, sonu olmayan lezzetler fedâ edilip, elden kaçırlır mı?)

Ariflerden birisi şöyle buyurur “İnsanlar üç kısımdır: Birincisi, âhîret işlerinden, dünyâ ile uğraşmaya fırsat bulamıyanlar. Bunlar âhîreti kazanan kimselerdir. İkincisi, dünyâ ile meşgul olurlar. Yalnız, bununla âhîretini kazanmayı isterler. Bunlar da, âhîrette kurtuluşa erenlerdendir. Üçüncü kısım kimseler ise, dünyâ zevk ve eğlencesine dalıp, âhîreti unutanlardır ki, bunlar âhîrette zarara uğrayıp, helâk olacak olanlardır.”

Lokman Hakim şöyle nasîhatta bulundu: “Dünyâdan yetecek kadar nasîbini al. Yoksa, insanlara muhtaç olur, ellerine bakarsın.”

Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde meâlen: “(Ey Resûlüm, tarafımdan kavmine) **de ki: “Ey (günah işlemekle) nefslerine karşı haddi aşmış kullarım! Allah’ın rahmetinden (sizi, bağışlamasından) ümidi kesmeyiniz. Çünkü Allah (şirk ve küfürden başka, dilediği kimselerden) bütün günahları mağfiret buyurur. Şüphesiz ki O, Gafûr’dur (çok bağışlayıcıdır), Rahîmdir (çok merhametlidir)”** buyuruyor. (Zümer-53.)

Süfîyân-ı Sevrî (r.a.), “Âhîrette hesabımın ana-babama bırakılmasını istemem. Çünkü ben şunu kesin olarak biliyorum ki, Allahü teâlâ bana, onlardan daha merhametlidir” buyurdu.

Resûlullah efendimizden şöyle rivâyet edilmiştir: **“Benim hayatta olmam da, ölümüm de sizin için hayırlıdır. Hayatta olmama gelince’size uyacağınız, takip edeceğiniz yolları gösteririm. Vefâtıma gelince; sizin amelleriniz bana arz olunur, iyi amellerinizi görünce, Allahü teâlâyâ hamd ederim. Günahlarınızı görünce, Allahü teâlâdan, sizin af ve mağfiretinizi dilerim.”**

Yine rivâyet edildiğine göre: “Kul tövbe ettiği zaman; Allahü teâlâ, meleklerle ve günahları işlediği yerlere o kulun günahlarını unutturur. Günahlarını da iyiliğe çevirir. Bu kıyâmete kadar böyle olur. O günahlara kıyâmette şahit olacak bir şey bulunmaz.”

Denilir ki, “Kul günah işlediği zaman, âmir durumunda olan sağ taraftaki melek, günahları yazan sol taraftaki meleğe, bu günahı altı saat yazmamasını (beklemesini) emreder. Eğer o kul, bu zaman zarfında tövbe ve istiğfâr ederse, sol taraftaki melek, o kul için, o günahı yazmaz. Eğer tövbe ve istiğfâr etmezse, o günahı ona yazar.”

Enes bin Mâlik’in (r.a.) rivâyet ettiği uzun bir hadîs-i şerîfte buyuruluyor ki: **“Kul, günah işlediği zaman o günah ona yazılır.”** Bir A’râbî, “Yâ Resûlallah! Eğer o kul tövbe ederse?” diye sorunca, Peygamber efendimiz (s.a.v.) **“O günah yok edilir”** buyurdu. A’râbî, “Eğer o günaha tekrar dönerse?” diye sordu. Peygamber efendimiz **“Ona günah yazılır”** buyurdular. A’râbî tekrar “Yâ, tövbe ederse?” diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) **“O zaman, o günah onun sahîfesinden silinir”** buyurdu. A’râbî “Yâ Resûlallah! Günahın böyle tövbe ile yok edilmesi ne zamana kadar devam eder?” diye sordu. Resûlullah

efendimiz: “Kul, Allahü teâlâdan af ve mağfiret diledikçe, Allahü teâlâ, onun günahını yok eder. Günahın yok edilmesi, kulun usanıp istiğfârı bırakmasına kadar devam eder. Kul, iyilik yapmaya karar verince, sağ taraftaki melek, o kul, o iyiliği yapmadan önce ona bir iyilik yazar. İyiliği yapınca, on iyilik yazar. Sonra Allahü teâlâ onu yediyüz katına kadar çıkarır. Kul bir kötülük yapmaya karar verince, o kötülük ona yazılmaz. Eğer o kötülüğü yaparsa, ona bir günah yazılır. Bu kötülüğün de arkasında Allahü teâlânın affı vardır.”

Peygamber efendimiz buyurdular ki: “Sizden biriniz, Allahü teâlâ hakkında zannı güzel olarak ölsün. Çünkü Allahü teâlâ: Kulum beni zannettiği gibi bulur, buyurmuştur.”

Hasen-i Basrî (r.a.) buyurdu ki: “İnsanlar, Rablerine olan zanlarına göre amel yaparlar. Mü'minin Rabbi hakkında zannı da güzel, ameli de güzeldir. Kâfir ve münâfıkın ise, Allahü teâlâ hakkındaki zanları kötüdür. Fakat insanların ekserisi bunu bilmezler.”

Süfyân-ı Sevrî (r.a.) bir gün ağlarken görüldü. Kendisine, niçin ağlıyorsun? Allahü teâlânın affı ve merhameti var, dediler. Bunun üzerine Süfyân-ı Sevrî hazretleri: “Günahlarıma ağlamıyorum. Acaba sön nefeste imânımı kurtarabilir miyim diye, o korkudan ağlıyorum” buyurdu. (İnsanoğlu şu iki durum arasında olmalıdır Allahü teâlânın rahmetinden ümit kesmemeli. Fakat, Allahü teâlâ çok merhametlidir deyip de günah işlememelidir. Çünkü, Allahü teâlânın gazabı günahlarda gizlidir. Onun için, hiçbir günahı küçük görmemelidir. Dâima Allahü teâlâdan korkmalıdır.)

Birisi, büyük zâtlardan birine dedi ki: “İnsanlara o kadar nasîhatte bulunuyorum, anlatıyorum, fakat hiçbir değişiklik olmuyor” O zât da, “Kalbinde Allah korkusu olmıyan bir kimseye, nasîhat nasıl fâide verir?” cevâbını verdi. Nitekim Kur’ân-ı kerîmde A’lâ sûresi 10. âyet-i kerîmesinde meâlen: **“Muhakkak ki, Allahü teâlâdan korkan nasîhat alacaktır”** buyurulmaktadır.

Büyük günah işliyenlerin amelleri boşa gider. Sahiplerini de felâkete götürür. Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde meâlen: **“Eğer siz yasak edildiğiniz günahların büyüklerinden sakınırsanız, sizin diğer günahlarınızı örteriz ve sizi iyi bir gidişata sokarız.”** buyuruyor. (Nisâ-31) âyet-i kerîmede, küçük günahlara keffâret için, kulu helake götüren büyük günahlardan kaçınmak şart koşuldu. Peygamber efendimiz de: **“Beş vakit namaz ve iki Cum’a arasında büyük günahlardan sakınan kimselerin, küçük günahları örtülür.”** buyurdu. Âlimler, büyük günahların sayısı hakkında çeşitli olarak bildirmişlerdir, İbn-i Abbâs hazretleri büyük günahların yetmişe kadar ulaştığını buyurduktan başka, Allahü teâlânın yasak ettiği herşey büyük günahdır demiştir. Yine o ve daha başka âlimler, Cehenneme atılmak ile tehdid edilen herşey büyük günahdır, demişlerdir.

Âlimlerin (r.aleyhim) bildirdikleri büyük günahlardan bir kısmı şunlardır: Allahü teâlâyâ şirk (ortak) koşmak. Günah işlemekte ısrar etmek. Allahü teâlânın rahmetinden ümit kesmek. Allahü teâlânın mekrinden emin olmak. Yalan yere şahitlik etmek. Yalan yere yemin etmek. İffetli bir müslümana iftira etmek, içki içmek. Zulüm ile yetimin malını yemek. Faiz yemek. Zina etmek. Lût kavminin yaptığı kötü işi yapmak. Adam öldürmek. Hırsızlık yapmak. Ana-babaya karşı gelmek.

Übâde bin Sâmit, Ebû Sa’îd el-Hudrî ve daha başka Sahâbe-i kirâm; (r.anhüm) Siz, ba’zı şeyleri kıldan daha ince ve önemsiz görüyorsunuz. Halbuki biz, onları büyük günahlardan sayardık” buyurmuşlardır.

Rivâyet edilir ki; kul kıyâmet günü amellerinden hesaba çekilir. Bütün amelleri boşa gider. Neticede Cehenneme girmesi, lâzım olur. Fakat bu sırada, ba’zı güzel ameller ortaya çıkar. O kul, buna hayret eder. “Yâ Rabbî! Ben dünyâda iken böyle ameller yapmamıştım” der. Bunun üzerine ona: “Bu iyi ameller, dünyâda iken seni gıybet eden, sana eziyet eden, sana zulüm edenlerin amelleridir. Onların iyiliklerini sana verdim” buyurulur. Bu bakımdan küçük de olsa iyi amelleri hafif görmemek lâzımdır.

Sehl’e (r.a.); “Cehaletten daha büyük ma’siyet (günah) nedir?” diye soruldu. O, “Bir kimsenin câhil olduğu hâlde, câhil olduğunu bilmemesidir. O kimse, cahilliği sebebiyle âlim olduğunu zanneder. İlim öğrenmez. Bunu ihmâl eder. Bilmediği mevzularda fetva verir. Bunu ilim zanneder.

“Allahü teâlânın beğenmediği ve yasak ettiği bir işten sakınmak, Allahü teâlânın beğendiği yetmiş şeyi yapmaktan daha hayırlıdır.”

“Câhil kimse, fazîletli işlere önem verir de, küçük bir günahdan sakınmaz. Halbuki günahlar, küçük bile olsa, insanı Allahü teâlâdan uzaklaştırır.”

Büyük zâtlardan birisi buyurdu ki: “Ben yemek içmek ve uyku gibi bütün işlerime niyetimi düzelterek başlarım. (Meselâ, yemek yerken, ibâdet ve tâata güç ve kuvvet kazanabilmek için yer, uykuyu, dinlenip kuvvet bularak, daha iyi ibâdet ve tâat edebilmek için uyurum.) Birçok iyi amellerin terk edilmesi niyetin zaif olmasındandır. Onun için niyeti iyi yapmak lâzımdır.” Enes’den (r.a.) bildirilen bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır. **“Size bir kavmi (topluluğu) haber vereyim mi? Onlar Peygamberler (a.s) ve şehîdlerden değildirler. Fakat, Peygamberler ve şehîdler de onlara gıpta**

ederler. Onların, Allahü teâlâ tarafından ihsan edilmiş, nurdan minberler üzerinde yerleri vardır” Eshâb-ı kirâm: “Onlar kimlerdi?” diye sordular. Resûlullah (s.a.v.), **“(Onlar) Kulları, Allahü teâlâyâ, Allahü teâlâyâ da kullarını sevdirebilirler. Yeryüzünde (Allahü teâlânın) kullarına nasîhatta bulunurlar.”** Biz, “Evet bunlar, nasîhatleriyle Allahü teâlâyı sevdirebilirler. Fakat, kulları Allahü teâlâyâ nasıl sevdirebilirler?” diye sorduk. Resûlullah (s.a.v.), **“Onlar, kullara Allahü teâlânın sevdiği şeyleri emrederler, harâm kıldıklarından da nehyederler. Kullar, böyle kimselere itâat ederlerse, Allahü teâlâ da onları sever”** buyurdu.

Muâz bin Cebel’den gelen meşhûr haberlerde şöyle bildirilmektedir: “Kim Lâ ilâhe illallah derse, Cennete girer. Kimin son sözü Lâ ilâhe illallah olursa, ona Cehennem ateşi dokunmaz. Kim, Allahü teâlâyâ, O’na bir şeyi ortak koşmadan kavuşursa, Cehennem ateşi ona harâm olur.”

Bir hadîs-i şerîflerinde, Resûlullah (s.a.v.) efendimiz şöyle buyururlar: **“Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz. Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız.”**

Resûlullah (s.a.v.) Eshâb-ı kirâma, **“Eğer siz benim bildiğimi bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız”** buyurunca, Cebrâil (a.s.) inip “Allahü teâlâ buyuruyor ki: **“Kullarımı ümitsizliğe düşürme.”** Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), Eshâb-ı kirâmı (aleyhimürrıdvân) ümitlendirici ve onları şevklendirici sözler buyurdu.

Hums emîri Umeyr bin Sa’d, Ömer’in (r.a.) huzuruna girince, Hz. Ömer ona: “Yâ Umeyr! Dünyalık olarak yanında ne var?” diye sordu. O şu cevabı verdi: “Yanımda bir asam yar. Ona yaslanıyorum, zarar veren bir yılanı rastlarsam, onunla onu öldürüyorum. Sonra deriden bir torbam var, onda yiyeceklerimi taşıyorum. Bir tabağım var, onda yemeğimi yiyorum. Bir de abdest ve içecek suyumu taşıdığım bir kab var. Bunlardan başka dünyalık bir şeyim yok” dedi.

Bu sözleri dinleyen Hz. Ömer, “Doğru konuştun, Allahü teâlâ sana merhamet eylesin” dedi.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **“Her kötülüğün başı, dünyâ sevgisidir.”** ve **“Ne mutlu kendi ayıbı ile meşgul olup, kendisini başkasının ayıplarıyla uğraşmaktan alıkoyan kimseye. Ne mutlu, günah yollardan olmaksızın kazandığı malları infâk eden kimseye. Ne mutlu huyu güzel, içi iyi ve güzel olan, kötülüğü insanlara dokunmayan kimseye. Ne mutlu, ilmiyle amel eden, malın fazlasını infâk eden (Allah yolunda harcayan), sözün fazlasını tutan, Sünnet-i seniyyeye uygun hareket edip, bid’ate dalmıyan kimseye.”** Resûlullah (s.a.v.) efendimiz bir hadîs-i şerîfte şöyle buyurdular: **“Kişinin mâlâyâ’nıyi terk etmesi, müslümanlığının güzelliğindendir.”** Bu hadîs-i şerîf için, ilmin yarısıdır denilmiştir. Mâlâyâ’nî, farz olarak emredilmeyen, fazîletli olması sebebiyle kendisine teşvik edilmeyen, yapılmasında sevab, terk edilmesinde günah olmayan, fakat kendisine ihtiyaç duyulmayan şeydir.

Selef-i sâlihîn, günün evvelini âhîret işlerine, sonunu ise dünyâ işlerine ayırırlardı. Hz. Ömer de (r.a.) tüccarlara bu şekilde yapmalarını emretmiştir.

Çarşıda iş yapan kimseyi, onun dünyâ işi, âhîret işinden alıkoymaması, dünyâ ticâreti de, âhîret ticâretinden alıkoymaması gerekir.

Bid’at sahibine veya günah ve kötü işler yapan kimseye yardımcı olan kimse, bid’at sahibinin ve günah işliyenin günahına ve bid’atine ortaktır.

İbn-i Abbâs’ın bildirdiği bir hadîs-i şerîfte Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: **“Dünyâ, kıyâmet günü perişan, çirkin ve yaşlı bir kadın suretinde getirilir. Mahlûkâta yaklaşır. Oradakilere, siz bunu tanıyor musunuz, denir. Onlar: Onu tanımaktan Allahü teâlâyâ sığınırız, derler. Bunun üzerine onlara: Bu, kendisiyle birbirinize karşı övündüğünüz, onun yüzünden akraba ile alakayı keseğiniz, birbirinizi hased ettiğiniz, birbirinize buğz, kin tuttuğunuz, gaflete daldığınız dünyâdır, denir. Sonra dünyâ Cehenneme atılır. Dünyâ: Yâ Rabbî! Nerede bana tâbi olanlar, nerede benim taraftarlarım diye bağırır. Bunun üzerine Allahü teâlâ, ona tâbi olup, peşinden gidenleri de ona katınız, (Cehenneme, onun yanına atınız) buyurur.”**

Selâm bin Ebî Mutî’ dedi ki: “Zühd üç şekilde olur: Birincisi, işinde ve sözünde ihlâs sahibi olmak, Allah için bir işi yapmak, Allah için konuşmak, riya, menfaat duygusu karıştırmamak. İkincisi, iyi olmayanı terk etmek, sâlih ve iyi olanı yapmak. Üçüncüsü, helâl olanın da, lâzım olan miktarını kullanıp, fîzlasını terk etmek. Haberde geldi ki: “Kur’ân-ı kerîmi en güzel okuyan, okurken Allahü teâlâdan korktuğunu gördüğün kimsedir.”

Denilmiştir ki; “Kur’ân-ı kerîmi okuduğunuz zaman, ağlayınız. Eğer ağlıyamıyorsanız, ağlamaya çalışınız.”

Kur'ân-ı kerîm hüznü olarak nâzil olmuştur (inmiştir). Onun için, Kur'ân-ı kerîmi okurken hüznü olmaya çalışınız. Ya'nî, Kur'ân-ı kerîmde î mân etmeyenlerin, î mân edip de günah işleyenler, kötülük yapanlar için çeşitli tehditler ve karşılaşacakları cezalar da bildirilmektedir. Bu tehdit ve cezalar, insanı ağlatacak derecede pek şiddetlidir.

Kur'ân-ı kerîmi okuyan sâlih bir kimse, Allahü teâlânın sevdiği ve seçtiği kullar için hazırladığı yüksek makamları, Allahü teâlânın ni'met ve ihsanlarından, iyi hâllerinden bahseden âyet-i kerîmeleri okurken bu güzel hâllerin sâdece kendisi için değil de, bütün mü'minler için olduğunu düşünür. Azâb âyetlerini okurken, bu azapların kendisi için hazırlandığını, sanki azapla korkutulan kişinin kendisi olduğunu kabul eder. Böyle bir azâba düşmekten endişe duyar, bu korkuyu kalbinde hisseder.

Âlimlerden birisi şöyle buyurdu: "Kur'ân-ı kerîm okuyordum. Bir tad alamıyordum. Fakat Kur'ân-ı kerîmi, Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbına (aleyhimürrıdvân) okurken dinliyormuş gibi okumaya başlayınca, tad almaya başladım. Sonra Kur'ân-ı kerîmi Cebrâil'in (a.s.) Resûlullah'a vahyini dinliyormuş gibi okumaya başladım. Bundan da daha başka bir tad aldım."

Yine âlimlerden birisi şöyle buyurdu: "Her âyet-i kerîme için (anliyabildiğim) altmış bin ma'nâ vardır. Geri kalan ma'nâ ise çok daha fazladır."

Hız. Ali buyurdu ki: "Eğer isteseydim, Fâtîha-i şerîfenin, yetmiş katır yükü tefsîrini yapabilirdim."

Ebû Süleymân Dârânî'nin (r.a.): "Ben bir âyet-i kerîmeyi okurum, dört gece üzerinde dururum. Üzerinde iyice tefekkür etmeden (derin ma'nâları ve murâd-ı ilâhî üzerinde iyice düşünmeden), diğer âyete geçmem" buyurduğu bildirilmiştir.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Tövbe edeni Allahü teâlâ sever. Tövbe eden, günahı olmayan kimse gibidir."**

Ebû Süleymân Daranî (r.a.) buyurdu ki: "Akıllı kimse için, kalan ömründe, daha önce Allahü teâlâyâ karşı yaptığı isyanlara, kaçırmış olduğu ibadet ve tâatlara, ağlarsa bu ona lâıyktır. Fakat, kalan ömrünü de günahlar içinde geçiren kimseye ise, ağlamak daha çok lâıyktır."

Muâz bin Cebel (r.a.) bir nasîhatında, "Kötülük yaptı isen, peşinden iyilik yap ki, o iyilik, yaptığın kötülüğü yok etsin" buyurmuştur.

Allahü teâlâ da Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"Onlar ki, Rablerinin rızâsını kazanmak için sabrederler. Namazı gereği üzere kırlarlar. Kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve aşıkâr harcarlar, kötülüğü de iyilikle giderirler. İşte bunlar (adı geçenler var ya), âhîret se'âdeti onlar içindir"** buyuruyor. (Ra'd-22)

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"Sizden birinize ölüm (alâmetleri) gelip de "Ey Rabbim! Beni yakın bir zamana kadar geciktirsen de, sadaka versem ve sâlihlerden olsam" demeden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden** (Allah yolunda harcayın) buyurmaktadır. (Münâfikûn-10).

"Çok defa ruh gargara hâline gelmeden önce (Âlem-i melekütfi) o kula gösterilir. Melekleri, âlemlerinde durdukları hâl üzere görür. Kul, melek-ül-mevti (ölüm meleğini) Azrâil'i aleyhisselâm görüp, ona "Ey Azrâil! (a.s.) "Bana bir gün daha mühlet versen de, bu zaman zarfında Allahü teâlâyâ ibâdet etsem, sâlih ameller işlesem, günahlarımdan vaz gecsem" der. Bunun üzerine, Azrâil (a.s.) "Günlerini bitirip, tükettin. Dünyâda kalacak bir günün yok" der. O kişi yine "Öyleyse, iki saatlik bir zaman müsâade et" der. Azrâil (a.s.), "Dünyâda kalacak bütün saatlerini tükettin. Bir saatin bile kalmadı" der. Nihayet ruh, hul-kuma (boğaza) gelir. Bundan sonra tövbe kapısı kapanır. Ameller sona erer. Göz bir noktaya bakar. Son nefesini de verip ruh çıkar. Ya tevhîd üzere (müslüman olarak) ruhunu teslim eder, kî buna hüsn-i hatime (güzel ve hayırlı akıbet) denir. Yahut da, şekavet üzere can verir. Bu durumda, î mân üzere değil de, î mân edilecek hususlarda şek ve şüphe ederek ruhunu teslim eder. Buna ise, sû-i hatime (kötü son) denir. Kul, tövbe etmeye elinde fırsat varken, bunu ganimet bilmelidir. Yoksa bu fırsatı bir daha bulamaz. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"O kimseler ki, kötü işlerde ısrar ederken onlardan birine ölüm gelip hayattan ümidini kesince "Ben şimdi tövbe ettim" der, o kimseler için tövbe yok. (tövbeleri makbul değildir.) Kâfir oldukları hâlde ölenlere de tövbe yok. İşte biz onlar için âhîrette acıklı bir azâb hazırlamışızdır"** (Nisâ-18)

Ruh çekilip, son bağı kopacağı zaman, kendisine birçok fitneler ârız olur. Bu öyle fitnelerdir ki, şeytan yardımcılarını, özellikle, ölüm halindeki kimseye musallat edip onun üzerine toplar. Onları kendisine vekil eder. Bunun üzerine şeytanın yardımcıları, o kimsenin yanına gelirler. O kimsenin babası, anası, kardeşi, kız kardeşi ve sevdiği kimselerden olup da, daha önce vefât etmiş kimselerin suretinde görünürler. Ona derler ki: "Ey filan! Sen ölüyorsun. Biz bu hâlde seni geçip gittik. Sen yahudi dîni üzere öl. Çünkü yahudi dîni Allahü teâlânın katında makbul bir dindir" derler. Eğer bu kimse, onların bu sözlerine aldanmaz, onları dinlemez de, onlar bu kimsenin yanından giderlerse, başkaları gelir. Bunlar da, şöyle

derler: “Sen Nasrânî (hristiyan) olarak öl. Çünkü hristiyanlık mesîh İsâ’nın (a.s.) dînidir.” Böylece her milletin dinlerini ona söylerler. Bu sırada, Allahü teâlânın şaşırıp sapmasını murâd ettiği kimse şaşar. İşte, **“Ey bizim Rabbimiz! Bize ölümden önce hidâyet ettiğin gibi, ölüm zamanında da kalblerimizi şaşırtma”** kavli şerîfinin ma’nâsı budur. Allahü teâlâ bir kulunun, hidâyet ve îmânda sebatını dilerse, o kimseye rahmet-i ilâhiyye yetişir. Ba’zı âlimler bu rahmetten murâd, Cebrâil’dir (a.s.) dediler.

Rahmet-i ilâhiyye şeytanı kovup, ölüm yorgunluğu ile yorulmuş olan kimsenin üzerinden bu yorgunluğu giderir. O zaman o kimse rahatlar ve güler. Çok kimsenin bu hâlde gülmesi görülür ki, Allahü teâlâ tarafından rahmet gelmesi ile müjdelendirip; “Ey filan beni bilir misin, ben Cebrâilim. Bunlar ise, senin düşmanların olan şeytanlardır. Sen Hanif milleti (dîni), Muhammed aleyhisselâmin dîni üzere vefât ediyorsun” der. İşte bu melekten daha çok sevgili ve ferahlandırıcı bir şey yoktur.

Ölmekte olan kimsenin, his duygularından en son kaybedeceği şey, işitmesidir. Çünkü, ruh kalbden ayrıldığı vakit, yalnız görmesi bozulur. Fakat işitmek, ruh kabz oluncaya kadar gayb olmaz. Bunun içindir ki, Peygamber efendimiz (s.a.v.), **“Mevtânıza (ölülerinize) Lâ ilâhe illallah Muhammedûn resûhullah sözünü telkin ediniz”** buyurmuşlardır.

Ölüm hâlinde olanın yanında, çok söz söylemek, yasaklanmıştır. Çünkü ölüm hâlindeki kimse, bu sırada çok sıkıntı ve meşakkat içerisinde.

Eğer ölünün ağzından salyası akmış, dudağı sarkmış, yüzü kararmış, gözü göğermiş ise, bilinmelidir ki, o şakîdir. Ahıretteki bütün akıbeti ona gösterilmiştir. Onun için bu durumu almıştır.

Eğer mevtanın ağzı açık, sanki gülüyor, yüzü gülümsüyor ve gözü de kırık gibi ise, o da ahıretteki iyi hâlini gördüğünden böyle iyi bir surete girmiş olduğu anlaşılır.

Resûlullah (s.a.v.) Allahü teâlâdan, Sa’d bin Ebî Vakkas’ın yaptığı duâların kabul edilmesini diledi. Sonra, Sa’d bin El Vakkas’a buyurdular ki: **“Ey Sa’d! Temiz ve helâlinden ye. Böylece, yaptığın duâlar kabul olur.”**

Âlimler (r.aleyhim) buyurdular ki: “Haram yenilmesi sebebiyle, yapılan duâ, helâlinden yenilip, iyi amel işleninceye kadar alıkonup bekletilir.”

Ali bin Fudayl babasına: “Ey babacığım! Helâl olan şey pek kıymetlidir.” Bunun üzerine babası: “Ey oğul! Helâl olan şey, pek kıymetli olup, onun azı bile Allahü teâlânın katında çok kabul edilir.”

Denilir ki: “Karnında harâm lokma veya sırtında harâmdan bir iplik olduğu hâlde namaz kılan kimsenin, namazı kabul olmaz.” (ya’nî, namazına sevab verilmez. Fakat namaz borcundan yine kurtulur. Bir kimse helâlinden yerse, yaptığı ibâdetin sevabına da kavuşur.)

Sehl (r.a.) buyurdu ki: “Bir kul ağzını semâya (göğe) doğru açar, ağzına, yağmur damlaları düşer, bundan vücûdu faydalanıp kuvvet kazanır da, bu kuvveti (enerjiyi) kötülükte kullanır veya kazandığı bu gücü Allahü teâlâyâ itâat ve onun beğendiği işlerde harcamazsa, ağzına giren o yağmur damlaları onun için helâl olmaz.” (Burada, yenen şeyler helâl bile olsa, bununla elde edilen kuvveti, Allahü teâlânın beğendiği işlerde sarf etmenin ehemmiyeti anlatılmaktadır.)

Tefsîr sahiplerinden birisi: **“Yine; böyle, zâlimlerin ba’zısını ba’zısına kazandıkları işler sebebiyle, idareci ve hâkim yaparız”** meâlindeki (En’âm-129) âyet-i kerîmenin tefsîrinde, “İnsanların amelleri bozulunca, onların üzerine amelleri kendi amellerine benzeyen âmirler getirilir” buyurmuştur. Bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde başka bir âlim ise, “İnsanlar dinleri yönünden bozulunca, onların rızıkları da bozulur” demiştir.

Şam’ın âbidlerinden birisi şöyle demiştir: “Kırk seneden beri (günâha girerim korkusuyla) kalbime huzur ve rahatlık vermeyen şeyi terk ettim.”

Yûsuf bin Esbât ve Vekî’ bin Cerrâh derler ki: “Bize göre dünyâ üç şeydir. Helâl, harâm ve şüpheliler, Helâl için hesap, harâm için ceza, şüpheliler için de itab (kınama ve azarlama) vardır.”

Hz. Ebû Bekr buyurdular ki: “Biz harâm olması korkusuyla, yetmiş tane helâl kapıyı terk ediyor-duk.”

“Ey insan! Sonunu düşün. Dinini muhafaza eyle. Yediğine içtiğine dikkat et. Helâlinden yemeğe çok dikkat et. Dünyâyâ daldın. Âhirete, hayır mı, yoksa şer mi gönderdiğine, bakmıyorsun. Kötü akıbetten Allahü teâlâyâ sığınınız.”

Haberde geldi ki: “Allahü teâlâ, faiz yeme hakkında yaptığı tehdit kadar, başka hiçbir şey için yapmamıştır. Kur’ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyurulmaktadır **“Ey mü’minler! Allahdan korkun ve (câhiliyette işlediğiniz) faiz hesabından arta kalanı bırakın (almayın) eğer gerçek mü’minler iseniz. Yok, eğer bu faizi terk etmezseniz bilin ki, Allaha ve Peygamberine karşı harbe girmişsiniz.**

Eğer ribâ (faiz) almaktan tövbe ederseniz, anaparanız sizindir ve böylece ne zâlim olursunuz ne de zulme uğramış bulunursunuz.” (Bekara: 278, 279).

- 1) *El-A'lâm cild-6, sh-274*
- 2) *Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh-730*
- 3) *Târîh-i Bağdâd cild-3, sh-89*
- 4) *Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh-303, 304*
- 5) *Kût-ül-kulûb*

EBÛ YA'KÛB NEHRECÛRÎ:

Tasavvuf büyüklerinden. İsmi, İshâk bin Muhammed olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. 330 (m. 944) senesinde Mekke-i mükerrermede vefât etti. Irâk'da Ahvaz'ın yakınındaki Nehrecûr denilen köyden olduğu için, Nehrecûrî diye bilinir. Hicaz'a gitti. Uzun seneler Harem-i şerîfe komşu olarak kaldı. Cüneyd-i Bağdâdî, Ya'kûb es-Sûsî ve Amr bin Osman el-Mekkî ve daha başka büyük zâtlarla görüşüp, sohbet elmiştir.

Fazîlet sahibi bir zâttır. Tasavvufun yüksek makamlarına kavuşmuştur: Lütfü ve ikrâmı bol, edebi pek çok idi. Arkadaşları kendisini çok severdi. Yeryüzünde herkesin fark ettiği bir nûrânîlik vardı. Çok ibâdet ederdi. Gönü bir gün bile rahat olmamıştı. Nitekim “Ey Ya'kûb! Sen kulsun. Kul rahat olmaz” diye bir ses işitti.

Ebû Ya'kûb Nehrecûrî buyurdular ki: “Doğruluk, açıktaki ve gizlide hakka uymak ve uygun olmaktır. Doğruluğun hakikati, darlık ve kıtlık zamanlarında da hakkı söyleyebilmektir.”

“Allahü teâlâyı en iyi tanıyan, O'nun eserlerini, kâinatdaki eşsiz nizâm ve intizâmı, ondaki ince ve yüksek san'atı görüp, Allahü teâlânın büyüklüğü ve yüceliği karşısında hayran olup, hayrette kalan kim-sedir.”

Anlatılır ki, birisi gelip Ebû Ya'kûb'a, “Benim kalbimde bir katılık var. Ba'zı zâtlarla istişarede bulundum. Bana çeşitli tavsiyelerde bulundular. Fakat kalbimdeki bu katılık, hiçbirisinin dediği ile gitmedi. Bunun üzerine Ebû Ya'kûb, “Onlar hatâ etmişler. Sen şöyle yap, herkes uyuduğu zaman, Kâ'be-i muazzamadaki Mültezeme'ye (Hacer-ül-esved ile Kâ'be-i muazzamanın kapısı arasındaki yere) git, orada namaz kıl. Allahü teâlâyı yalvarıp yakar. Yâ Rabbî, işimde şaşırıp kaldım. Bana yardımını ihsan eyle diye duâ et.” dedi. O şahıs da Ebû Ya'kûb'un dediği gibi yaptı. Kalbindeki o katılık gitti.”

Yine birisi ona gelerek, “Namaz kılıyorum, fakat tadını içimde bulamıyorum” dedi. Ebû Ya'kûb o zâta dedi ki, Allahü teâlâyı sâdece namazda hatırlarsan böyle olur. Allahü teâlâyı her zaman hatırlamalıdır ki, yapılan ibâdetlerin tadı alınabilsin.” “Dünyâ bir derya, insanlar bu denizde yolcu, gemi takva, âhiret ise sahildir.”

“Doyması yemekle olan kimse, dâima açtır. Zenginliği mal ile olan fakîrdir. Çünkü o mal, her zaman elde kalmaz. Allahü teâlâdan yardım istemiyen, başarısızlığa mahkûmdur, ihtiyâcını insanlara arz eden mahrum kalır. Gerçekte bütün ihtiyaçları gideren Allahü teâlâdır. Kullar birbirinin ihtiyaçlarını gidermekte vasıtaadır. Allahü teâlâ, insanlara, birbirinin ihtiyâcını gidermek için güç ve kuvvet vermezse, kimsenin kimseye yardımcı olmaya gücü yetmezdi. Bu bakımdan ihtiyaçları herşeyin sahibi ve mâliki Allahü teâlâyı arz etmeli. Allahü teâlâ bir işin olmasını dilerse, onun meydana gelmesini te'mîn edecek sebepleri de yaratır.”

“İnsan kendisine verilen ni'mete şükrederse, Allahü teâlâ, o ni'meti insanın elinden almaz. Eğer ni'mete şükretmeyip, kıymetini bilmezse, o ni'met devam etmez, elden gider.”

“Kul ma'nevî yönden yüksek mertebelere erişip kemâle erişince, artık ona, belâ ve sıkıntılar ni'met şeklinde görünür. Çünkü, onun Allahü teâlâyı olan muhabbet ve sevgisi o kadar fazladır ki, artık O'ndan gelen herşey, ona güzel ve tatlı gelir.”

“İnsanın kazançlı olmasının esâsı, az yemek, az uyumak, az konuşmak ve nefsin arzu ve isteklerini terk etmektir.”

“Kişi, kendi benliğinden sıyrılıp, Hak ile beraber olursa, o zaman kulluk makamına kavuşur. Kul olabilmek pek yüksek bir makamdır.”

“İnsanda huzur ve sevinç, şu üç şeyle hâsıl olur Birincisi; kişi Allahü teâlâyı ibâdet edip, beğendiği işleri yaptığı zaman duyduğu sevinç ve rahatlık. İkincisi; kalbini Allahü teâlâdan başka herşeyden sıyrıp, sadece Allahü teâlâ ile beraber kılmak. Üçüncüsü; Allahü teâlâdan başka şeyler hakkında konuşmayı bırakıp, Allahü teâlâyı anmaktan hâsıl olan tatlılık ve sevinç. Allahü teâlânın anılması sebebiyle meydana gelen neş'e ve sevincin alâmeti üç şeydir: Birincisi; kulun dâima, tâat (Allahü teâlânın beğendiği şeyler) üzere olması. İkincisi; dünyâdan ve dünyâyı düşkün olanlardan uzak kalmak. Üçüncüsü; yaptıkları

ibâdet ve tâatlerde, sâdece Allahü teâlânın rızâsını gözetmesi, İnsanların da görmesi ve bilmesi düşüncesinden kurtulması.”

“En fazîletli ve üstün amel, bilerek yapılan ameldir.” (Bilmeden amel yapan kimsenin, harâma düşmesi ihtimâli vardır.)

“Gerçek tevekkül sahibi, başkasına eziyet ve sıkıntı vermez. Başına gelen belâ ve musîbetlerden dolayı kimseden şikâyetçi olmaz. Mahrum kaldığı şeylerden dolayı da kimseyi kötülemez. Çünkü o, hayrın da, şerrin de, Allahü teâlâdan olduğuna kâmil bir şekilde îmân etmiştir.”

Ebû Ya’kûb Nehrecûrî’ye Allahü teâlânın rızâsına nasıl kavuşulur diye sordular. O da “Câhillerden uzak kalmak, âlimlerin sohbetinde bulunmak, ilmi ile amel edip, Allahü teâlâyı anmaya devam etmek” diye buyurdu.

- 1) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-356*
- 2) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-378*
- 3) *Nefehât-ül-üns sh-180*
- 4) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-325*
- 5) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-111*
- 6) *El-A’lâm cild-1, sh-296*

EBÛ ZEYD EL-MERVEZÎ:

Şâfiî mezhebi fıkıh âlimlerinin en büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Muhammed el-Mervezî el-Fâşânî olup, künyesi Ebû Zeyd’dir. 301 (m. 913) senesinde Merv’in köylerinden Fâşân’da doğdu. 371 (m. 981) Receb-i şerîfin 13. Perşembe günü Merv şehrinde vefât etti.

Haram ve şüpheli şeylerden çok sakınırdı. Dünyâyâ hiç düşkün değildi. Gençliğinde çok fakîr olduğundan, soğuk kış günlerini paltosuz geçirirdi. Bu kadar sıkıntıya rağmen, ilim öğrenmek için; Irak, Şam ve Mekke’ye gitti. Muhammed bin Abdullah es-Sa’dî, Ebû İshâk el-Mervezî, Ömer bin Allek el-Mervezî, Ebû’l-Abbâs ed-Degavî, Muhammed el-Münkedirî ve başka büyük zâtlarla görüşüp sohbet etti. Mekke-i mükerremede Muhammed bin Yûsuf el-Ferebrî’den Sahîh-i Buhârî’yi dinledi. Heysem bin Ahmed es-Sabbağ, Abdülvâhid bin Mişmâs, Abdülvehhâb el-Meydânî, Ebû Abdullah el-Hakîm, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, Ebû Bekr el-Berkânî, Muhammed bin Ahmed el-Mehâmilî, Ebû’l-Hasen Dâre Kutnî, Ebû Muhammed Abdullah bin İbrâhîm ve başka birçok âlimlere ders verip, onları yetiştirdi.

Ebû Zeyd el-Mervezî’nin (r.a.); akıllı, fehmi, hâfızası çok kuvvetli olup, Şâfiî mezhebinin inceliklerine vâkıf idi. Zamanının bir tanesi olup, o zamanda bulunan bütün tâlibler (dîni öğrenmek isteyenler) kendisinden istifâde etmişlerdir. Dînin emirlerine uymaktaki hassasiyeti, ilim, edeb ve fazîletlerinin çokluğu konusunda, zamanındaki insanların ittifakı vardı. Ebû Bekrî el-Bezzâz diyor ki: “Ebû Zeyd el-Mervezî ile beraber Nişâbü’r’dan Mekke-i mükerremeye gittik. Beraber olduğumuz müddet içerisinde, kendisini yakından tâkib ettim. Edebe uygun olmayan bir hâlini görmedim. Beraber olduğumuz müddetçe, meleklerin, onun bir hatâsını tesbit edip günah yazmış olduklarını zannetmiyorum.”

Mekke-i mükerremede, Kâ’be yakınında yedi sene kaldı. Makâm-ı İbrâhîm ve civarında bulunur, ilim öğretirdi. Hiç kimsenin ayıbını, husûsî hâlini araştırmaz ve bilmek istemezdi.

Ebû Zeyd el-Mervezî şöyle anlattı. “Mekke’de yedi sene geçtikten sonra, memleketim olan Merv’e dönmeye karar verdim. Fakat, mesafe çok uzak, yol meşakkatli, yaşım da çok ilerlemiş olduğundan, bu yolu nasıl alacağım endişesinde iken uyuyuverdim. Rü’yâmda Peygamber efendimizi gördüm. Mescid-i harâmın ortasında oturuyorlardı. Yanında bir genç vardı. Ben, Peygamber efendimize durumumu arz edince, yanındaki gence iltifat edip, “Yâ Cebrâil! Vatanına gidinceye kadar buna arkadaş ol!” buyurdu. O zaman Resûlullah efendimizin yanında bulunan zâtın, bir genç suretinde, Cebrâil aleyhisselâm olduğunu anladım. Herhangi bir sıkıntı ve yol meşakkati görmeden, bir ânda Merv’e vâsıl oldum.”

Buyurdu ki: “Kim, zor işleri yapmaktan çekinir, boş kalmayı isterse, hiç olmazsa hafif işler yapsın, yine de boş kalsın.”

“Allahü teâlâ, âhirette mü’minlere vereceği iki ni’metin benzerini, dünyâda iken onlara ihsan etmiştir: Birincisi; Cennette bulunmak ni’metinin benzeri olarak, dünyâda iken mescidlerde oturmak ni’metini verdi. İkincisi; Cennette dîdârını görmek ni’metinin benzeri olarak, dünyâda iken, mü’min kardeşlerinin yüzlerine muhabbetle bakmak ni’metini verdi.”

- 1) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-71*
- 2) *Târih-i Bağdâd cild-1, sh-314*
- 3) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-76*
- 4) *Vefeyât-ül-a’yân cild-4, sh-208*
- 5) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-303, 305*

FÂRİS BİN İSÂ BAĞDÂDÎ:

Evliyânın büyüklerinden. Hallâc-ı Mensûr'un halifesi idi. Bağdâd'da doğup, Semerkand'da vefât etti. Künyesi, Ebû'l-Kâsım olup, Ebû Tayyîb de denildi. Ona Sûfî, Bağdâdî ve Dineverî nisbet edildi. Vefâtı 340 (m. 951) yılından sonra olmuştur.

Bağdâd'da tahsile başlayan Fâris bin Îsâ Bağdâdî, daha sonra Horasan, Semerkand ve Merv'de de zamanın büyük âlimlerinden ilim tahsil edip, tasavvuf yolunda ilerledi. Cüneyd-i Bağdâdî, Hallâc-ı Mensûr, Yûsuf bin Hüseyn, Ebû'l-Abbâs bin Ata ve Hüseyn bin Muhammed, onun hocaları arasındaydı. Ebû Mensûr Mâtürîdî ve ebû'l-Kâsım Semerkandî ile aynı yıllarda yaşadı. Ebû Bekr bin İshâk Kûlabâdî-i Buhârî, kitâplarında ondan vasıtasız olarak rivâyetlerde bulundu. Abdullah-ı Sülemî ve İmâm-ı Kuşeyrî de eserlerinde, onun talebeleri vasıtasıyla rivâyetlerde bulundular. Hocası Yûsuf bin Hüseyn'in, Zünnûn-i Mısırî hazretlerinin talebelerinden olması dolayısıyla; ondan, Zünnûn-i Mısırî hazretlerinin pek kıymetli sözlerini rivâyet etti. Ömrü boyunca, Allahü teâlânın dînini doğru olarak öğrenmek, öğrendiklerine uygun olarak yaşamak ve O'nun rızâsına kavuşmak için çalıştı. İnsanların huzur ve se'âdete kavuşmaları için uğraştı. Çok ibâdet eder, pek güzel sözlerle insanlara doğru yolu anlatır. Onların din ve dünyâ se'âdetine ulaşmaları için bütün gücüyle çalışırdı.

Bu mübârek zâtın ders alıp, talebeleri arasında olmakla şereflenenlerden; Ahmed bin Ali bin Ca'fer, Ali bin Ahmed Buznânî, Muhammed bin Ahmed Fârisî, ondan duyduklarını rivâyet etmişlerdir.

Kendisi anlatır: "Hallâc-ı Mensûr'a "Mürîd kimdir?" diye sordum. "Mürîd, maksadı Allahü teâlâ olan ve O'na kavuşmayınca hiçbir şeye meyletmeyen kimsedir" buyurdu.

"Nefsine biraz istirahat ver, ona bu kadar yüklenme" diyen dostlarına: "Allahü teâlâyâ kavuşacağım yolu kesemem" buyurdu.

"Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri çok namaz kılardı, ölüm vaktinde de ders yapıyorduk ve o îmâ ile namaz kılıyordu" buyurdu.

Fâris bin Îsâ Bağdâdî buyurdular ki: "Allahü teâlânın muhabbetiyle yananların kalbleri, Allahü teâlânın nuru ile aydınlanmıştır. Bunlar şevke gelince; bu nur, gökle yer arasını aydınlatır. Sonra Allahü teâlâ bunları meleklerine takdim eder ve: "Bunlar bana kavuşmak isterler, siz şahid olun ki, ben bunlara onlardan daha çok hasretim" buyurur."

Hocaları vasıtasıyla Zünnûn-i Mısırî hazretlerinden nakleder:

"Kim güzel amelini riyakârlıkta kullanırsa, onun yapmış olduğu iyi ameller günaha dönüşür." "Bir dostum vefât etmişti. Birgün rü'yâmda gördüm. Allahü teâlânın kendisine nasıl muamele ettiğim sordum. Allahü teâlânın "Ben seni affettim. Sen dünyâda fakîrlere, benim rızam için yiyecek götürüyor, onları doyuruyordun" buyurduğunu anlattı."

Arif, hergün korku içindedir. Çünkü o, hesap vaktinin her saat yaklaştığını yakînen bilmektedir."

1) *Risâle-i Kuşeyrî cild-2, sh-629*

2) *Nefehât-ül-üns sh-205*

3) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-23, 317*

4) *Târih-i Bağdâd cild-12, sh-390*

GULÂM-I SA'LEB ZÂHİD (Muhammed bin Abdülvâhid Bâverdî):

Lügat, hadîs, tefsîr ve fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Ömer olup, ismi, Muhammed bin Abdülvâhid bin Ebî Hâşim'dir. Aslen Horasan bölgesindeki Kbyurd'tan (Bâverd) olduğu için Bâverdî, Bağdâd'da yerleştiği için Bağdâdî nisbet edildi. Meşhûr lügat âlimi Sa'leb Kûfevî'nin derslerini hiç kaçırmayıp, ondan çok istifâde etmek maksadıyla yanından ayrılmadığı için, Gulâm-ı Sa'leb (Sa'leb'in hizmetçisi) diye meşhûr oldu. İbâdete çok düşkün olduğu için Zâhid, kumaş nakışçılığı ile uğraştığı için Mutarız lakabı verildi. 261 (m. 875) yılında Ebyurd'da doğdu. 345 (m. 956) yılında Bağdâd'da vefât etti. Ma'rûf-i Kerhî hazretlerinin karşısına defn edildi.

İlimlerinden istifâde için hocalarına köle gibi hizmet eden, onların bildikleri herşeyi öğrenebilmek için, gece-gündüz yanlarından ayrılmayan Ebû Ömer Zâhid, lügat ve nahiv ilmini Kûfe dil mektebine mensûb olan Sa'leb Nahvî'den öğrendi. Mûsâ bin Sehl Veşa', Ahmed bin Ubeyd Nersî Hammâl, İbrâhîm bin Heysem Beledî, Ebû'l-Abbâs Küdeymî, Beşîr bin Mûsâ Esedî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi.

Lügat ilminde zamanının imâmı idi. Yüzbin hadîs-i şerîfi, râvileriyle birlikte ezbere bilirdi. Hadîs âlimleri sika olduğunu söylediler. Edebiyat bilgilerinde, zamanının bir tanesiydi. Üçbin varaklık lügati, ezberinden yazdırdığı meşhûrdur. Eski şâirlerin şiirlerini, hayatlarını ve lügatîan kullanışlarını çok iyi bilirdi. Hâfızası çok güçlü idi. Muarızları tarafından yapılan ithamlara gayet ustalıkla cevap verir, lügat mes'elelerine, şâirlerin şiirlerinden seçtiği beyitleri delil getirirdi, önceleri kumaş ve halı dokuma ve ticâ-

retiyile uğraşır, güzel nakışlar yapardı, ilimle meşguliyeti, ticârette iflâs etmesine sebep oldu. O tamamen ilimle meşguliyetine devam ederek, ticâreti terk etti. Kumaş ve halı nakışı ile uğraşır, geçimini kendi elinin emeği ile sağlardı. Zâhid bir hayat yaşar, az yer, az uyur, çok ibâdet ederdi. Devamlı ilim ve ibâdetle meşgul olurdu. Allahü teâlânın rızâsı için ibâdet eder, O'nun rızâsı için ilim öğrenir ve öğretirdi. Zamanındaki âlimlerin birçoğu kendisinden ilim öğrendi.

Ebû Ömer Zâhid'in talebelerinden, meşhûr âlimler yetişti. Bunlardan bir kısmı, İbn-i Rızkaveyh, Hâkim Nişâbü'rî, İbn-i Mende, Kâdı Ebü'l-Kâsım bin Münzir, Ebü'l-Hüseyn bin Beşrân, Ali bin Ahmed Rezâzâ, Ebû Ali Bin Şâzân ve İbn-i Hâleveyh'dir. Bu âlimlerden başka, birçok kimse kendisinden ilim tahsil etti. Onlardan ba'zıları, hadîs-i şerîf rivâyetinde de bulundular.

Kendisi anlatır: Ali bin Muvaffak'tan bana gelen haberde şöyle bildirildi: "Şehriyar isminde mecûsî bir komşum vardı. Ona müslüman olmasını teklif ettim. Kendi ateşperestliklerinin daha doğru olduğunu iddia etti. Daha sonra, mecûsî dîni üzere öldü. Bir gece rü'yâmda gördüm. Hâlinin nasıl olduğunu sordum. Bir Cehennem çukurunda olduğunu; neyin hak, neyin bâtil olduğunu iyi anladığını söyledi. "Sizin altınızda kimler var, sizden kötü durumda olan kimlerdir?" diye sordum. "Sizden bir topluluk" diye cevap verdi. "Onlar knnlerdir?" deyince de, Onlar, Kur'ân-a mahlûk diyerek hakaret etmeye cür'et eden Mu'tezilîlerdir" dedi."

Alimler Ebû Ömer Zâhid hakkında buyurdular ki:

Tenuhî, "Ebû Ömer Zâhid kadar hâfızası kuvvetli olan bir kişi görmedim. Ezberinden üçbin yaprak yazardı."

İbn-i Burhan, "Lügat ilminde öncekilerden ve sonrakilerden, onun gibi güzel söz söyleyen bir kimse daha yoktu."

İmâm-ı Süyûtî ileri gelenler ve kâtibler, ondan birşey işitmek için huzurunda bulunmaya can atarlardı."

Ebû Ömer Zâhid; tefsîr, hadîs, fıkıh, târîh ve edebiyat ilimlerinde pekçok eser yazdı. Bunlardan hocası Sa'leb'in "Fasîh" inin şerhi, Yevâkît, Cürçânî, Muvaddah, Sâ'at, Yevm ve leyl, Müstahsen, İşerât, Sevrî, Buyu', Tefsîr-i esmâ-i şuarâ, Kabâil, Meknûn ve Mektûm, Tefâha, Medâhil (Şam'da 1929'da yayınlandı.) Ale'l-medâhil, Nevâdir, Fa't-ül-ayn, Fa't-ül-cemhere, Fedâil-i Muâviye (r.a.) Garîb-ül-ehâdis-i Müsned-i Ahmed İbn-i Hanbel ve bunlardan ayrı olarak Ali bin Hamşâd Nişâbü'rî'nin Tabakât-üşşuyûh'unda bildirilen üçyüz cüzden oluşan bir de Müsned'i vardır.

1) Mu'cem-ül-müellifin cild-10, sh-266

2) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh-356

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh-329

4) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh-67

5) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh-164

6) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-370

7) Esmâ-ül-müellifin cild-2, sh-142

8) Tabakât-üşşâfiyye cild-3, sh-189

9) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-11, sh-230

10) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-873

GÜLÂBÂDÎ:

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin İshâk, Buhârî Gülâbâdî'dir. Künyesi, Ebû Bekr, lakabı, Tâc-ül-İslâm'dır. Buhârâ'nın Gülâbâd mahallesinden olduğu için oraya, nisbetie "Gülâbâdî" diye meşhûr olmuştur. 380 (m. 990) senesinde Buhârâ'da vefât etti. Hadîs, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde âlimdir. Fıkıh ilmini Muhammed bin Fadl'dan, tasavvuf ilmini de Hallâc-ı Mensûr'un talebesi Fâris bin İshâ'dan almıştır. Zamanının diğer âlimlerinden de ilim öğrenmiştir. Amelde Hanefî mezhebinden olup, çok kıymetli eserler yazmıştır. Yazdığı eserlerde Ehl-i sünnet i'tikâdını anlatıp, tasavvufun mahiyeti ve istilahları üzerinde durmuş, bu hususlarda kendinden önceki İslâm âlimlerinden nakiller yaparak, gayet net ve sağlam bilgiler nakletmiştir. Ehl-i sünnet i'tikâdını ve buna bağlı olan tasavvufu anlatırken muhaliflere karşı ağır tenkidlere girmemiş, tenkidden ziyâde doğruyu açık bir şekilde anlatma yolunu tercih etmiştir.

Yazdığı eserler pek fâideli olup, bunlarla İslâmiyyete büyük hizmet etmiştir. Eserleri:

Et-Tearrûf fî mezheb-i ehl-it-tasavvuf,

Bahr-ül-fevâid fî meân-il-âsâr,

El-Eşfâ ve'l-evtâr, El-Erbâin fî'l-hadîs,

El-Emâli fî'l-hadîs.

Gülâbâdî hazretlerinin en meşhûr eseri, et-Tearrûf li mezheb-i ehl-it-tasavvuf adlı kitabıdır. Bu eserinde, önce Ehl-i sünnet itikâdını kısa, öz ve gayet net bir şekilde anlatmıştır. Bundan başka, tasavvufun hemen her konusunda bilgi vermekte ve bu hususlarda tasavvufta yetişmiş büyüklerin sözlerini nakletmiştir. Böylece tasavvuf ilminin İslâmî ilimlerden olduğunu, açıklamıştır. Tasavvufun, İslâm dîni dışında ayrı bir yol değil, bizzat dînimizin içinde emir ve yasaklara kolaylıkla uyulmasına yardımcı ve Allahü teâlâyâ muhabbet yolu olduğunu kısaca izah etmiştir. Böylece din bilgisi az olanların ve hakikî tasavvuf ehli olmayanların, bir takım hilelerle insanları aldatmalarına ve böyle olanların, ma'rifet ve kerâmet sahibi hakikî velîlerle karıştırılmasına mâni olmuştur. Bu hususta yanlış bilgiye sahip olanlara veya bilmeyenlere ışık tutmuştur. Nihayet zamanında bu hususdaki bir takım karmaşık tutum ve anlayışlar karşısında, yazdığı bu eseri ile hizmet etmiştir. Bütün bu vasıflarıyla Tearrûf kitabı, sahasında ilk kaynak eserlerindendir. Bu eser yetmişbeş bölümden meydana gelmekte olup, Mısır'da basılmıştır. Çeşitli şerhleri ve tercümeleri yapılmıştır. Belli başlı şerhleri şunlardır:

1. Şerh-i Tearrûf li mezheb-i ehl-it-tasavvuf, İsmâil bin Muhammed Müstemlî tarafından yapılan Farsça şerhi olup, dört cild hâlinde basılmıştır.

2. Şerh-üt-tearrûf, Şeyh-ül-islâm Abdullah bin Muhammed Ensârî Hirevî tarafından yapılmıştır.

3. Hüsn-üt-tasavvuf fî şerh-it-tearrûf, Kâdî Alâüddîn Ali bin İsmâîl Tebrizî Konevî tarafından yapılan şerhtir.

4. Mukaddimesinde, Şihâbüddîn Sühreverdî hazretlerinin "Tearrûf olmasaydı, tasavvufun ne olduğu bilinmezdi" buyurduğu bir başka şerhi daha mevcut olup, kim tarafından şerh edildiği kesin bilinmemektedir. İsmâil bin Muhammed tarafından yapılan şerhin hülâsası olan "Hülâsa-i şerh-i tearrûf" adlı bir eser daha vardır.

Tearrûf kitabı hakkında; Şihâbüddîn Sühreverdî hazretleri: "Lev-let-tearrûf mâ urifet-tasavvuf = Tearrûf olmasaydı tasavvuf (mahiyeti) bilinmezdi" buyurmuştur.

Râgıb Paşa: "Tearrûf, emsali çok az bulunan, pek faydalı bir eserdir. Bu eserde, sûfilerin meşrebi-ne ve sülûkun hakikatine işaret edilmiştir" demiştir.

Kâtib Çelebi: "Tearrûf, tasavvuf büyüklerinin ehemmiyet verdikleri, kısa fakat meşhûr bir eserdir. Mutasavvıflar, bu eser için "Tearrûf olmasaydı, tasavvuf bilinmezdi" buyurmuşlardır" demiştir.

Nicholson: "Tearrûf, tasavvuf târihinin ilk kaynak ve temel eserlerinden biridir" demiştir.

Arberyy: "Gülâbâdî'nin eseri, eski tasavvuf târihi ile ilgili birinci, derecede bir kaynaktır. Tearrûf'te sûfilerin akîde ve ruhi tecrübelerinden ve tasavvufla alâkalı, hemen hemen bütün mes'elelerden bahsedilir" demiştir.

Hadîs ilminde de hâfız derecesinde âlim olan Gülâbâdî hazretlerinin diğer meşhûr bir eseri de, hadîs ilmiyle ilgili olan "Bahr-ül-fevâid" adlı eseridir. Bu eserinde ikiyüzden fazla hadîs-i şerîfin şerhini yapmıştır. Bu eserini yazmadan önce, Peygamber efendimizi rû'yâsında görmüş, Peygamberimiz (s.a.v.) "Bu yolda bulunduğun müddetçe, hadîslerimi açıklamaya devam et" buyurmuş ve eline kâğıt-kalem vermiştir. Uyanınca elinde hadîs-i şerîflerin yazılı olduğu bir kâğıt görmüş ve hadîs-i şerîfleri vefâtına kadar şerh etmeye devam etmiştir. Bu eserinde, ahlâk ve tasavvuf ile ilgili hadîs-i şerîfleri gayet hoş bir tarzda açıklayıp, izah etmiş, incelikleri ve hikmetleri üzerinde durmuştur.

Gülâbâdî hazretleri, Tearrûf adlı eserinin mukaddimesinde şöyle buyurmaktadır: "Allahü teâlâyâ hamd olsun. O, ötelerin ötesidir, hiç bir şeye benzemez, başlangıcı ve sonu yoktur. Bakîdir. İsim ve sıfatlarıyla kendisini, evliyâsına tanıtmaktadır. Velî kullarının sırlarını ve ruhlarını, kendisine yaklaştırmaktadır. Dostlarının gönüllerini kendine çevirmektedir. Merhamet ederek evliyâsını kendine çeker. Onların sırlarını nefsânîyet kirlerinden temizler. Onları kendine itâat ettirerek yükseltir.

Sevdiği kullarından dilediğini peygamber olarak seçmiş, vahiy göndererek peygamber yapmıştır. Onlara indirdiği kitaplarında, emirler ve yasaklar bildirmiş, emre itâat edenlere Cenneti va'd etmiştir. Nehiylerinden (yasakladıklarından) sakınmayanları, Cehenneme atacağını bildirmiştir. Peygamberlerinin derecelerini, kimsenin anlayamayacağı kadar yükseltmiştir.

Peygamberlerinin sonuncusu olarak. Muhammed aleyhisselâmı gönderdi. O'na îmân ve itâat etmeyi emretti. Muhammed aleyhisselâmın getirdiği din, dinlerin en hayırlısı, Ümmeti de ümmetlerin en üstünüdür. O'nun dîni kıyâmete kadar bakidir, değişmez, ümmetinden sonra başka bir ümmet gelmez.

Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâmın ümmeti içinde hayırlı ve seçilmiş insanlar yarattı. Bunlar seçilmişlerdir, diye hükmetti. Onları müttekî (takva sahibi) kıldı. Nefslerini dünyâyâ düşkün olmaktan uzaklaştırdı. Bunlar nefislerinin arzularına uymamakta samimidirler. Bunun için zâhirî ve batınî ilimlere kavuşmuşlardır. Kalbleri, saf, tertemiz hâle geldiği için, onlara doğru bir firâset ihsan edilmiş, Allahü teâlânın râzı olduğu yolda sabit olmuşlardır. Allahü teâlâdan başka herşeyden yüz çevirmişlerdir. Zulmet

perdelerini yırtıp, yüksekliklere ulaşmışlardır. Bedenleri zulmetten temizlenmiş, yeryüzünde Allahü teâlânın dostları olup, mübârek kimseler hâline gelmişlerdir. Halk arasında Hakkın emânetleri, insanlar arasında Allahü teâlânın seçkin kulları bunlardır. Daha sonra onların yoluna râğbet ve hakikati yaşayanlar azalıp, yazarak anlatanlar çoğalmıştır. Bu sebeble bunları ancak ehli olanlar anlar. Hâl böyle olunca, ma'nâ gitti isim kaldı. Hakikat kayboldu, şekil kaldı. Tasavvuftan anlamayanlar sûfilik (şeyhlik) iddia etti. Bu vasfı taşımayanlar, öyle gözükmeye çalıştı. Dilleriyle tasavvuf ehliyiz dediler, halleriyle uymadılar. Hâlleri dillerinin yalan söylediğini gösterdi. Böyle sahte kimseler, tasavvuftan olmayan şeyleri ortaya attı. Tasavvuf ehli olan büyüklere de dil uzatıp, câhil dediler. Câhillere âlim zannedildi, âlimler câhil zannedildi.

İşte bu durum beni, bu kitapta tasavvufun ne olduğunu ve tasavvuf ehlinin gidişatını tanıtmaya sevketti... İlim ile anlatılması mümkün olan hususları anlatıp, izahı uygun olan mes'elelerin izahını açıkça bildirdim. Evliyânın işaretlerinden anlamayanların ve tasavvuf konularını kavramayanların bunu anlayıp, kavramaları için gayret ettim, istedim ki bu kitab, büyüklere ve onların yoluna tâbi olmak isteyenlere bir rehber olsun... Bu eseri tasavvufta ehil olan bir çok âlimin kitaplarını ve tasavvuf ehlinin menkıbelerini araştırdıktan sonra ve tasavvuf ehli ile sohbet edip onlara suâller sorduktan sonra yazdım.

Allahü teâlâdan yardım diler, O'na sığınırım. O'nun Peygamberine salât ve selâm olsun. Onu kendime vesîle ederek, şefâatini beklerim. Günahlardan yüz çevirip tâate yönelmek, Allahü teâlânın güç ve kuvvet vermesi iledir."

Eserlerinden seçmeler:

"Tasavvuf büyükleri buyurdular ki: Sûfilere "Sûfiyye" denilmesinin sebebi, içlerinin saf (hâlis), dışlarının pak (temiz) olması sebebiyledir."

Bısr bin Hâris: "Sûfî, kalbini Allah için saf hâle getirmiş olan zâttır" buyurdu. Ba'zı büyükler de: "Sûfilere, sofdan (yünden) yapılmış elbise giydikleri için sûfî denilmiştir" buyurdular.

Evliyâdan bir zâta sûfî kime denir? diye sorulunca: "Kendisi bir mala sahip olmadığı hâlde, kendisinde hırs ve dünyâyâ düşkünlük bulunmayan kimseye denir" cevâbını vermiştir.

Tasavvuf büyüklerine sıfat ve saff-ı evvel nisbet edenler, bâtınlarını, kalblerini dikkate aldılar. Gerçekten, eğer bir kimse dünyâyâ düşkün olmaz ondan yüz çevirirse, Allahü teâlâ o kulun sırrını, saf kalbini nurlu kılar. Kalbine nûr akıtır. Resûlullah (s.a.v.) hadîs-i şerîfte **"İçine nûr giren kalb açılır ve genişler"** buyurdu. "Yâ Resûlallah bunun alâmeti nedir?" diye sorulunca, **"Fânî dünyâdan uzaklaşmak, ebedî olan âhirete yönelmek ve ölüm gelmeden önce ölüme hazırlanmaktır"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîfle Peygamberimiz (s.a.v.), dünyâyâ düşkün olmayanların kalblerini, Allahü teâlânın nurlandıracağını bildirdi.

Kalbin saf ve nurlu olması "Eshâb-ı Suffanın" vasıflarındandır. Zahirdeki temizlik; pis olan şeylerden, bâtındaki temizlik; akli kötü düşüncelerden, kalbi aşağı ve kötü arzulardan uzaklaştırmak suretiyle olur. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"Nice adamlar vardır ki, ne bir ticâret ne de bir alış-veriş, onları Allahı anmaktan (O'na ibâdet etmekten ve emirlerine bağlanmaktan) alıkoymaz..."** buyurdu (Nûr-37).

Ebü'l-Hasen'e; "Tasavvuf nedir?" diye sorulunca, "Nefsin bütün lezzet ve isteklerini terk etmektir" buyurdu.

Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri, tasavvuf nedir diye soran bir kimseye şöyle cevap verdi: "İnsanların rızâsını bırakıp, Allahü teâlânın rızâsını aramak, kötü huyları terk edip, nefsânî olan işlerden uzaklaşmak, ruhu yükselten vasıflar kazanmaya gayret etmek, hakikî ilimlere sarılmak, hep en uygun şekilde hareket etmek, herkese nasîhatta bulunmak, Allahü teâlâyâ verilen ahidde durmak, Muhammed aleyhisselâmın dînine uymak."

Yûsuf bin Hüseyin, Zünnûn-i Mısırî hazretlerine; "Kiminle dost olayım?" diye sorunca, "Fazla bir şeye sâhib olmayan, senin hiç bir hâlimden dolayı seni ayıplamayan, kendilerine karşı ne kadar değişirsen değiş, sana karşı gösterdikleri tavırlarını değiştirmeyen kimselerle dost ol. Çünkü dostlara en çok muhtaç olduğun zaman, çok değiştiğin zamandır" buyurdu.

"Ma'lûm olsun ki, tasavvufî ilimler, hâllere ait bilgilerdir. Hâller amellerden hâsıl olur ve amelin neticesidirler. Sâlih amel işlemeyen, hâllere kavuşamaz. Amellerin doğru olması için ilk şart, bunlara ait bilgileri öğrenmektir. Bu bilgiler ise fıkıh ilmi ile bildirilen dînî hükümlere ait bilgilerdir. Namaz, oruç ve diğer farzlar olup, nikâh, talâk, alış-verişten, hayatın diğer ihtiyaçlarına ait bilgiler (ilmihâl bilgileri) bu konuya girer. Bu bilgiler çalışmak ve öğrenmekle elde edilir.

İnsana ilk lâzım olan şey, sağlam bir i'tikâda, ya'nî Ehl-i sünnet i'tikâdına sâhib olmasıdır. Bu yolun doğru olduğunu kesinlikle bilecek kadar yeterli bilgiye sâhib olması da lâzımdır. Buna tevhid ve ma'rifet ilmi (veya i'tikad bilgisi) denir. Bu i'tikâdı elde ettikten sonra lâzım olan şey, dînî hükümleri (ilmihâl bilgile-

rini) öğrenmesi ve onlarla amel etmesi lâzımdır. Bunları elde eden kimsenin nefsin âfetlerini bilmesi, nefsin nasıl islâh edileceği, kötü huyların ne şekilde düzeltileceğini ve şeytanın kurduğu tuzakların neler olduğunu, dünyâ fitnesini ve bunlardan korunma yollarını bilmesi gerekir. Bu ilme “Hikmet ilmi” denir.

Büyüklerden biri buyurdu ki: “Havâtır=hatıra gelen şeyler dört çeşittir: Allahü teâlâdan gelen, melekten gelen, nefsten gelen, şeytandan gelen. Allahü teâlâdan gelen, kulu uyarmak içindir. Melekten gelen, ibâdete teşvik için, nefsdan gelen, hevâ ve heves peşinde koşmaya sevk etmek için, şeytandan gelen, günahı câzib göstermek içindir. Allahü teâlâdan gelen hatırlama, tevhid nuruyla kabul edilir. Melekten olan hatırlama, ma’rifet nuru ile kabul edilir. Nefsdan gelenden, îmân nuru ile sakınılır. Şeytandan gelenden ise, Islâm nuruyla sakınılır, karşı konulur.”

Cüneyd-i Bağdâdî’ye “Tövbe nedir?” diye sorulunca, “Günahı unutmandır” buyurdu. Bu sözü ile, günah olan işi kalbinden öyle çıkarmak lâzım ki, ruhunda bundan eser kalmasın. Böylece bu günahı hiç işlemeyen, tanımayan biri hâline gelirsın” demek istemiştir. Rüveyym hazretleri de: “Tövbe, tövbeden tövbe etmektir” buyurmuştur. Bu sözü, Râbi’a-i Adviyye hazretlerinin şu sözü açıklamaktadır: “Rabbime tövbe ederken, estağfirullah derken, bu sözümdeki samîmiyyetimin tam olmamasından korkar, bunun için tövbe ederim.”

Hüseyn bin Megazilî’ye tövbe nedir denildi. “Înâbe tövbesini mi, isticâbe tövbesini mi soruyorsunuz?” dedi. Soran kimse inâbe tövbesi nedir dedi. “Sana ve herşeye gücü yeten Allahü teâlâdan (Allahü teâlânın azabından) korkmandır” buyurdu. Ya isticâbe tövbesi nedir deyince, “Sana yakın olduğu (her an seni gördüğü) için Allahü teâlâdan utanarak haya etmendir” buyurdu. Zünnûn-ı Mısırî hazretleri buyurdu ki: “Avamın tövbesi günahlardan, evliyânın tövbesi gaflettendir. Enbiyânın tövbesi ise, bulunduktan yüksek derecelerden daha yükseğine kavuşamadıkları içindir.” Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri “Zühd, eli mal-dan, kalbi, onu arzu etmekten çekmektir” buyurdu.

Şiblî hazretlerine zühd nedir? diye sorduklarında **“Eğer dünyânın Allah indinde sivrisineğin kanadı kadar değeri olsaydı, kâfire bir yudum su bile içirmezdi”** buyurulan hadîs-i şerîfe işaret ederek, “Yazık size, dünyâda bir sivrisineğin kanadından daha kıymetli ne var ki, ondan zühd edilsin?” buyurdu. Sehl-i Tüsterî hazretleri “Sabır, Allahü teâlâdan bir ferahlık kapısı açmasını beklemektir” buyurdu.

Ali Rodbârî hazretleri bir şiirinde: “Her uzvumun bir dili olsa, bununla, verdiğin ni’metler için (Rabbim) sana şükretsem, bu benim şükürümün çok olmasından ziyâde, senin ni’met ve ihsanının arttığını gösterir. Çünkü, ni’metlerine şükretmeyi nasîb etmen de bir ni’mettir” buyurdu.

Ebû Eyyûb hazretleri buyurdu ki: “Tevekkül, bedeni kulluğa, kalbi Allaha çevirmek ve yetecek kadar rızka râzı olmaktır.”

Ebû Abdullah Kureşî de: “Tevekkül, sâdece Allahü teâlâyâ sığınmak, O’na yönelmektir” buyurdu.

İbn-i Mesrûk: “Tevekkül, tecelli eden kadere ve hükme teslim ve râzı olmaktır” buyurdu.

Zünnûn-ı Mısırî hazretleri: “Rızâ, kaderin tecellileri, acıları karşısında, kalbin sürûr içinde olmasıdır” buyurdu.

Rüveyym hazretleri de rızâyı, “Allahü teâlânın takdirini sevinçle karşılamaktır” diye ta’rif etmiştir.

Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri “Yakîn, şüphenin kalkmasıdır” buyurdu.

Büyüklerden biri: “Zikir, gafletten kurtulmaktır. Gafleti ortadan kaldırdığın zaman sussan da zikirdir” buyurmuştur.

Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri: “Muhabbet, kalbin meylidir” buyurdu. Bu sözün ma’nâsı; Muhabbet: Kulun kalbinin, tekellüfsüz (zorlamadan) Allahü teâlâyâ ve O’na ait olan şeylere yönelmesidir. Bir başka zât, “Muhabbet muvafakattir” buyurdu. Bu sözün ma’nâsı: Allahü teâlânın emrettiği şeylere itâat etmek, menettiği şeyleri terk etmek, hükmüne ve takdirine râzı olmak demektir.

Bir başka zât da, “Muhabbet; sevdiğin herşeyini, sevdiğine fedâ etmendir” buyurmuştur.

Sehl-i Tüsterî hazretleri buyurdu ki: “Kim Allahü teâlâyı severse, hayat onun yaşadığı hayattır.” Bu sözün ma’nâsı; böyle yaşayanın hayatı hoş olur. Çünkü, ister sıkıntı, ister ferahlık olsun, sevgiliden gelen herşey sevene lezzet verir demektir. “Kim Allahü teâlâyı severse, O’nun için hayat yaşamak değildir.” Bu sözün ma’nâsı da; Rabbinin seven, dâima Rabbine kavuşmak ister. Bunun ızdırabını çeker. Böylece bu dertle hayat ona tatlı olmaz.

Bir büyük zât da buyurdu ki: “Allahü teâlânın kulunu sevmesi, başka şeyle meşgul olmayacak derecede, onu kendine mübtelâ kumaşdır.”

Gülâbâdî hazretlerinin diğer meşhûr bir eseri olan “Bahr-ül-fevâid” adlı eserinden seçmeler: Bu eserine, Allahü teâlânın sevgisi ile ilgili hadîs-i şerîfleri açıklamaya başlayarak, güzel ahlâkla ilgili birçok

hadîs-i şerîfi şerh etmiştir. Bu şerhlerinden bir kısmı şöyledir: Enes bin Mâlik (r.a.), Resûlullahın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti: **“Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız. Sevdiniz, nefret ettirmeyiniz.”** Gülâbâdî hazretleri bu hadîs-i şerîfi şöyle şerh etmiştir: **“Kolaylaştırınız”**: Gönüllü olan insanların yönlerini Allahü teâlâyâ çeviriniz. Onları, bütün ihtiyaçlarını Allahü teâlâdan ister hâle getiriniz. Her hâllerinde doğru yol üzere olmaları için, onlara rehber olunuz, demektir. Çünkü kolaylığın her çeşidi Allahü teâlâdandır. Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde meâlen: **“Allah sizin için kolaylık diler, size güçlük dilemez”** (Bekara-189) ve **“Allah size bir güçlük dilemez”** buyurdu (Mâide-6).

“Zorlaştırmayınız”: İnsanı, insana muhtaç hâle sokmayınız: Bir kimseyi, ihtiyaçları halk tarafından karşılanır duruma getirmeyiniz. Çünkü ihtiyaçları karşılayan kimseler de, muhtaç kimseler gibi muhtaçtırlar. Bu sebeble belli bir şeyin kendilerine ait olması için, birbirleri ile çekişir duruma gelirler. Böylece sâhib olmak istediğiniz ve bunun için uğraştığınız şeyleri elde etmekte güçlük çekersiniz, demektir. “Sevdiniz (diğer bir rivâyetle Müjdeleyiniz)” ibaresi de bu söylediklerimizi kuvvetlendirir. Çünkü sükûn, itminan ve tatmin ma’nâsıdır. Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde meâlen, **“Bunlar, Allahın zikri ile kalbleri huzura kavuşarak îmân edenlerdir...”** buyurdu (Ra’d-28). Mü’min, umduğunu elde etmek için devamlı ızdırab ve sıkıntı içindedir. Allahü teâlâyâ döndürülüp, ızdırabı, zarurî ve ihtiyari olarak sükûna kavuşuncaya kadar, umduğuna kavuşmak için ızdırap çeker. Umduğunu arzu etme hâli devam eder. “Nefret ettirmeyiniz” buyurulması da böyledir. Onları, Allahü teâlâdan başka şeylere ve başkalarına yönelterek dağınık hâle sokmayınız. Dağınıklığın sonunda yolları ayrılır, meslekleri değişir. Gayeleri-ne kavuşmak için, tâkib ettikleri yollar onları parçalar.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **“Bir kimsenin maksadı dünyâ ve dünyâlık olursa, Allahü teâlâ onun iki yakasını bir araya getirmez. Maksadı ahiret olan kimseyi ise, Allahü teâlâ perişan etmez, ona huzur verir.”** Maksadı dünyâ olanın hâli böyledir. Maksadı ahiret olanın hâli de budur. Buna göre düşününüz. Hz. Âişe “Resûlullah (s.a.v.) her ne zaman iki iş arasında muhayyer bırakılsa, en kolayını tercih ederdi” diye rivâyet ettiği hadîs-i şerîfin izahı budur. Bu hadîs-i şerîf “Resûlullah (s.a.v.) dâima Allah için olanı tercih ederdi” demektir. Çünkü o, Allahü teâlânın muradı olan şeyi tercih etmek, kolaylığı tercih etmektir. Çünkü Allahü teâlânın irâde ettiği ve istediği şey kolaylıktır.

“Allahü teâlâ bir kuluna ihsanda bulununca, ni’metinin eserini üzerinde görmek ister” hadîs-i şerîfini Gülâbâdî hazretleri şöyle açıklamıştır: “Ni’metin eseri” sözü ile, iyi amel işleyerek Allahü teâlâyâ şükretmek ve O’na hamd ve senada bulunmak, zahiren ve bâtinen onu zikretmek, insanlara ikrâm ve iyilikte bulunmak, başkalarına faydalı olup, komşuya iyilik etmek, sâhib olduğu malın fazlasını hayra harcamak” ma’nâlarına gelmektedir.

Gülâbâdî hazretleri: “Tasavvuf, kadere rızâ göstermek ve güzel ahlâka sâhib olmaktır” buyurdu.

- 1) *Et-te’arruf li mezheb-i ehl-it-tasavvuf*
- 2) *Bahr-ül-fevâid Vr. a-b*
- 3) *Hediyyet-ül-ârifin cild-2, sh-54*
- 4) *Keşf-üz-zünûn cild-1, sh-53, 105, 225, 419*
- 5) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-379*
- 6) *Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh-1000*
- 7) *Mektûbât (İlmâm-ı Rabbânî) cild-3, 90. mektub*
- 8) *Mu’cem-ül-müellifin cild-8, sh-212, 222*

HAKÎM-İ SEMERKANDÎ:

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebû’l-Kâsım olup, adı İshâk bin Muhammed bin İsmâil bin İbrâhîm bin Zeyd el-Hakîm es-Semerkindî’dir. Hakim Semerkandî lakabıyla meşhûr olmuştur. Fıkıh ve kelâm ilmini, meşhûr âlim Ebû Mensûr Muhammed Mâtürîdî’den tahsil etti. Ebû Bekr Verrâk ve zamanındaki Belh evliyâsı ile sohbet etti ve onlardan tasavvuf ilmini öğrendi. Hakim Semerkandî 342 (m. 953) senesinde Muharrem ayının onuncu günü vefât etti.

Hakim Semerkandî, Abdullah bin Sehl ez-Zâhid ve Amr bin Âsım el-Mervezî’den hadîs-i şerîf dinliyerek rivâyet etmiştir. Kendisinden ise, Abdülkerîm bin Muhammed el-Fakîh es-Semerkindî hadîs-i şerîf dinleyip rivâyette bulunmuştur.

Sem’ânî, Hakim Semerkandî hakkında şöyle demiştir: “Hakim Semerkandî sâlih kullardan olup, hikmet, güzel söz, iyi ifâde hususunda örnek idi. Uzun zaman Semerkand kadılığı yaptı. Güzel ahlâk sahibi idi. Doğu ve batı illerinde ismi yayıldı. Ebû’l-Kâsım HaMm diye tanındı.”

Hakim Semerkandî, birçok eser yazmıştır. Eserlerinden “es-Sevâd-ül-a’zam” diye tanınan “er-Redde âlâ eshâb-il-hevâ el-müsemma Kitâb es-sevâd el-a’zâm âlâ mezheb el-İmâm el-a’zam Ebû Hanîfe” adlı eseri çok meşhûrdur. Bu kitapta Ehl-i sünnet i’tikâdına ait altmışbir temel esâsı açıklamakta ve bid’at ve dalâlet fırkalarını reddetmektedir. Ayrıca es-Sahâif-ül-ilâhiyye adlı yazma eseri Mısır’daki Ezher Üniversitesi’nin kütübhanesinde mevcuttur.

Hakim Semerkandî es-Sevâd-ül-a'zam kitabına, Peygamber efendimizin (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfini rivâyet ederek başlar: Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **“Benî İsrâîl, yetmişbir fırkaya ayrılmıştı. Bunlardan yetmişi Cehenneme gidip, ancak bir fırkası kurtulmuştur. Nasara da, yetmişiki fırkaya ayrılmıştı, Ye'mişbiri Cehenneme gitmiştir. Bir zaman sonra, benim ümmetim de yetmişüç fırkaya ayrılır. Bunlardan yetmişikisi Cehenneme gidip, yalnız bir fırkası kurtulur.”** Eshâb-ı kirâm, bu bir fırkanın kimler olduğunu sordukta, **“Cehennemden kurtulan fırka, benim ve Eshâbımın gittiği yolda gidenlerdir”** buyurdu. O kurtulan fırka, Ehl-i sünnet vel cemâatdır ki, insanların en iyisi olan Peygamber efendimizin (s.a.v.) yoluna sarılmışlardır.

Hakîm-i Semerkandî'nin aynı eserinde; bir insanın “Ehl-i sünnet vel cemâat'den olabilmesi için, atmışbir temel esâsı kabullenmesi gerekir. Bu temel esaslardan ba'zıları şunlardır:

1. İmânında şübhesi olmayacak. Mü'min, imânında şüpheye yer vermemelidir. Çünkü Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyuruyor: **“Mü'minler ancak o kimselerdir ki; Allaha ve Peygamberine imân etmişlerdir, sonra imânlarında şüpheye düşmemişlerdir.”** (Hucûrât-15)

2. Günahkâr olan mü'mine, günaha helâl demedikçe kâfir denmeyecek. Meselâ, bir müslüman yüzbin cana kıysa, yüzbin küp şarap içse ve bu günahlara helâl demedikçe yine mü'mindir. Bir müslümana kâfir diyenin, kendisi kâfir olur.

3. Hayır ve şerrin Allahü teâlânın takdiriyle meydana geldiğine inanacak. Çünkü Cebrâîl (a.s.), Peygamber efendimize (s.a.v.) imânın ne olduğunu sorduğunda, imânın altı temel esâsını açıklamış ve sonunda şöyle buyurmuştur: **“İmânın altıncı şartı da, kadere, hayır ve şerrin Allahü teâlâdan olduğuna inanmaktır.”**

Mü'min bilmelidir ki, hiçbir şey ilâhi kaza dışında meydana gelemez ve kul Allahü teâlânın kazasının önüne geçemez. Allahü teâlânın kazâsını inkâr ve reddetmek de küfürdür.

4. Allahü teâlânın kelâmı olan Kur'ân-ı kerîm mahlûk değildir diyecek ve inanacak. Çünkü Kur'ân-ı kerîm, hakiki anlamında Allahü teâlânın sözüdür. Kur'ân-ı kerîm mahlûktur diyen küfre gider. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **“Ümmetim üzerine bir zaman gelecek ki, o zaman ba'zı kimseler Kur'ân mahlûktur (yaratılmıştır) diyecek. Aranızdan, yaşayıp da onlara yetişen olursa, kendileri ile ağız mücadelesi yapmasın, onlarla oturup kalkmasın, çünkü onlar yüce Allaha küfür etmişlerdir. Onlar Cennete gidemezler, kokusunu alamazlar.”**

5. Kabir azabını hak bilecek ve inanacak. Kabir hayatının varlığını Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle açıklıyor: **“Kabir ya Cennet bahçelerinden bir bahçe veya ateş çukurlarından bir çukur dur.” “Her gece Mülk sûresini okuyandan, Allahü teâlâ kabir azabını uzaklaştırır.”**

6. Peygamber efendimizin şefâatine inanacak. Çünkü Peygamber efendimiz (s.a.v.): **“Şefâatim, ümmetimden günahı büyük olanlardır.”** buyurdu. Şefâati inkâr eden sapık yoldadır. Yine bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz buyurdular ki: **“Her kim bana salevât geti rirse, onun bu salevâtı kı-yâmet günü bana arz edilir. Umarım ki, ben de kendisine şefâatte bulunurum.”**

7. Peygamber efendimizin (s.a.v.) mi'râcına, göklere yükselip Arş'a vardığına inanacak. Mi'râcı inkâra kalkışıp bu husustaki âyetleri reddeden dinden çıkar. Kur'ân-ı kerîmde mi'râc hakkında Allahü teâlâ meâlen şöyle buyuruyor: **“Peygamber doğru yoldan sapmadı. Bâtıla da inanmadı. O kendi nef-sinden söylemiyor. Kur'ân sâde bir vahiydir, ancak vahy olunur. Ona, kuvvetleri pek çok olan (Cebrâîl) öğretti. Öyle ki, görünüşü güzel olup, hemen hakîki şekli üzere doğruldu ve Cebrâîl en yüksek ufukta idi. (dünyâ semâsında idi.) Sonra Cebrâîl, Hz. Peygambere yaklaştı ve (aşağı) sarktı. Böylece Peygambere olan mesafesi, iki yay aralığı kadar veya daha az oldu. Cebrâîl vahy etti. Allah'ın kuluna vahy ettiğini, Hz. Peygamber, mi'râcta gözü ile gördüğünü, kalbi ile tekzîb etmedi. Şimdi siz Peygamberin o görüşüne karşı, O'nunla mücâdele mi ediyorsunuz? Yemin olsun ki O, Cebrâîl'i hakîkî suretinde bir daha da (mi'râctan inerken) gördü. Sidret-ül-müntehânın yanında gördü. Me'vâ Cenneti, Sidre'nin yanındadır. Sidre, çepeçevre meleklerle kaplanmıştı. (Hz. Peygamber gördüğü ahvâli tam gördü de) göz ne kaydı, ne de aştı. And olsun ki; Peygamber, Rabbinin en büyük alâmetlerinden bir kısmını gördü.”** (Necm 2-18)

8. Bir mü'min kıyâmet günü hesaba çekileceğine inanmak zorundadır. Bunu inkâra kalkışan, İslâmiyetten ayrılmış ölü.

9. Bir mü'min, Peygamber efendimizden (s.a.v.) sonra gerek Sahâbîler, gerek ümmet içinde sırasıyla Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'den (r.anhüm) daha üstün kimsenin olmadığına ve bunların Allah'ın Resûlünün halîfeleri olduğuna inanacaktır.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîfte buyurdular ki: **“Benden sonra bu ümmetin en üstünü (sırasıyla) Ebû Bekr, Ömer, Osman ve Ali'dir. Onların aleyhinde konuşmayın, haklarında hayırdan başka söz söylemeyin ki, bedbaht olmanızın.”**

10. Bir müslüman Peygamberlerin derecelerinin, velilerin mertebelerinden üstün olduğuna inanacak. Aksini söyleyen doğru yoldan ayrılmıştır. Çünkü veliler yüksek derecelere, ancak Allahü teâlâya ve Resûlüne üstün bir itâat göstermekle yükselebilirler. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyuruyor: **“Allaha ve Peygambere itâat edenler. İşte bunlar, Allahın kendilerine ni'met verdiği Peygamberlerle, siddîklarla, şehîdlerle ve iyi kimselerle beraberdirler. Bunlar ne güzel bir arkadaş-tır.”** (Nisa: 69).

11. İmânın iki uzuv, ya'nî dil ve kalb ile gerçekleştiğine inanacak, imân, Allahü teâlânın vahdaniyyetine ve Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve resûlü olduğuna kalb ile inanmak, dil ile söylemektir. Dili ile söyleyip, kalbi ile bu birliği ikrara yanaşmayan münafıktır. İki yüzlüdür. İmân, dil ile ikrar, kalb ile tasdîktir.

12. Allahü teâlânın hiçbir varlığa benzemediğini bilecek. Çünkü Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyuruyor: **“O göklerin ve yerin yaratıcısıdır. Size kendi cinsinizden çiftler yaratmıştır. O'nun misli gibi O'na benzer hiçbir şey yoktur. O, Semidir. Bütün söylenenleri işitir. Basîrdir; bütün yapılanları görür.”** (Şûrâ-11). İhlâs sûresinde ise Allahü teâlâ meâlen şöyle buyuruyor: **“De ki; O, Allahdır, tekdir, eşi ortağı yoktur. Allah Samed'dir; her yaratığın muhtaç bulunduğu eksiksiz bir varlıktır. Doğurmadı ve doğurulmadı da. Hiçbir şey de O'na denk olmamıştır.”**

13. Müslüman, ölüm sonrası dirilmeyi kabullenecek. Diriliş gününü inkâr eden İslâmiyetin imân esâsını kabul etmemiş olur. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyuruyor: **“Sizi (babanız Âdem'i), o arzdan (topraktan) yarattık. Yine ölümünüzden sonra, sizi ona döndüreceğiz. Hem de ondan sizi, başka bir defa daha, çürümüş ve dağılmış bedenlerinizi toplayıp ruhlarınızı iade ederek çıkaracağız.”** (Tâhâ-55).

14. Vücûddan kan, irin, vs. aktığında abdestin bozulduğuna, yeniden abdest almak lâzım geldiğine inanmak gerekir. İnsanın içinden dışarıya çıkan veya akan her madde ile abdest bozulur.

15. Müslüman, son nefesini nasıl vereceği endişesiyle Allahü teâlâdan korkmalıdır. Çünkü hiçbir kimse, imânla mı, yoksa imânsız olarak mı gideceğini bilemez. Son nefes korkusunu hissetmek, bütün mü'minlere farzdır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyuruyor: **“Ey imân edenler! Allahtan korkun ve herkes, yarın için önden ne göndermiş olduğuna baksın. Allahtan korkun, çünkü Allah bütün yaptıklarınızdan haberdârdır.”** (Haşr-18).

Bir hadîs-i kudsîde ise, Peygamber efendimiz (s.a.v.), Allahü teâlânın şöyle buyurduğunu haber verir **“Kuluma iki korku ve emânı birlikte vermem. Ya'nî, dünyâda benden korkanı, âhirette e-min kılarım, dünyâda benden emin bulunanı da, âhirette korkuturum.”** Son nefes endişesi duy-mayan ve sonunun ne olacağı hususunda Allahü teâlâdan korkmayan dalâlet içindedir.

16. Müslüman pekçok günah işlese de, Allahü teâlânın rahmetinden ümidini kesmemelidir. Çünkü, Allahü teâlânın rahmetinden ümidini kesen imânsız olur. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyuruyor: **“Allah'ın lütfundan ümidinizi kesmeyiniz! Çünkü Allahın lütfundan ancak kâfirler topluluğu ümidini keter.”** (Yûsuf-S?)

Müslüman bir kimse, mü'min bir kardeşini öldürse, zina yapsa, namaz kılmaşa, oruç tutmasa ve birçok günah işlese, İslâmiyeti inkâr etmediği sürece kesinlikle mü'min sayılır. Bu işlediği günahlardan tövbe ederse, Allahü teâlâ tövbesine karşılık verir. Tövbe etmeden ölürse, Allahü teâlâ dilerse adaletiyle azâb eder. dilerse rahmetiyle Cennete sokar. Kim bir mü'mine bu işlediği büyük günahlardan dolayı kâfir dese, kendisi kâfir olur. Ayrıca, Allahü teâlâyâ inandıktan sonra yaptığı günahlar, mü'mine zarar getirmez fikrini ileri süren de imânsız olur.

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyuruyor: **“Ey günah işlemekle nefslerine karşı haddini aşmış kullarım! Allahın rahmetinden ümidi kesmeyiniz. Çünkü Allah, şirk ve küfürden başka, dilediği kimselerden bütün günahları mağfiret buyurur. Şüphesiz ki, O, Gafurdur; çok bağışlayıcıdır. Rahimdir, çok merhametlidir.”** (Zümer 53)

17. Müslüman, imânla amelin ayrı ayrı şeyler olduğunu bilecek. Her Peygamberin kendine has bir şeriatı, bir yolu vardır. Fakat hiçbirinin imânı ötekinden farklı değildir. İmânda süreklilik şart iken, amelde bu mevzu bahis değildir. Zîrâ kişinin vakit girmeden kıldığı namaz, vakit namazı yerine geçmez. Ramazan gelmeden tuttuğu oruç, Ramazan orucu olarak sayılmaz. Bir inançsız bütün hayır ve tâatleri yapsa müslüman olamaz, çünkü imân amelden önce gelir.

18. Müslüman, Münker ve Nekir adlarındaki iki meleğin, kabirde ölüyü sorguya çeceklerini hak bilecek. Bunu inkâr eden Ehl-i sünnet i'tikâdından ayrılmış olur. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Hz. Ali'nin de bulunduğu bir toplulukta Hz. Ömer'e buyurdu ki: **“Yâ Ömer! Ölünce seni dar bir mezara koyarlar. Münker ve Nekir getir. Gözleri şimşek çakar, sesleri gök gürültüsü gibidir. O zaman ne yapar-**

caksın?” Hz. Ömer suâl etti ki: “Yâ Resûlallah, o zaman, şimdiki gibi aklım başımda olur mu?” **“Evet yâ Ömer”** diye buyurdularında Hz. Ömer, “Öyleyse korkmam. Allah’ın izniyle onlara gereken cevâbı veririm” dedi.

19. İmân eden kimse, dünyadaki insanların beş kısma ayrıldığını bilecek. Bunlar; müşrik, münafık, günah işlemeyen mü’min, günah işleyip hemen arkasından tövbe eden müslüman ve tövbede ısrar etmeyen günahkâr müslümandır. Müşrik veya münâfık olarak ölen, Cehenneme girer ve orada ebediyen kalır. Günahsız veya tövbe etmiş olarak vefât eden mü’min, Cennete girer ve orada ebedî kalır. Günah kâr mü’minlere ise, Allahü teâlâ dilerse adaletle azâb eder, dilerse lütfuyla Cen nete sokar.

20. Bir müslüman şunu iyi bilmelidir: Üzerinde kul hakkı olan bir kimse, hakkı bulunan kimseleri hoşnut kılmadan ve helâlleşmeden vefât ederse, âhıret gününde, Allahü teâlâ onun iyiliklerinden hak sahiblerine alacakları kadar verir.

21. Bir müslümanın, Sırat köprüsünü hak bilmesi lâzımdır! Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte buyuruyorlar ki: **“Cenâb-ı Hak, Cehennem üzerinde kıldan ince, kılıçtan keskin, geceden karanlık, yedi geçitli bir köprü yaratmıştır. Her geçit; bini çıkış, bini iniş, bini de düz olmak üzere, yaya yürüyüşüyle üçbin yıllık yoldur. Her geçitte kul hesaba çekilir. Birinci geçitte îmândan, ikinci geçitte namazdan, üçüncü geçitte zekâtta, dördüncüde oruçtan, beşincide haccdan, altıncıda abdest ve gusûlden, yedincide ana- baba hakkından ve kul hakkından sorulur. Bunlara cevap verirse, şimşekden hızlı geçer ve Cennete girer. Cevap veremezse Cehenneme düşer.”**

22. Mü’min kişinin, Allahü teâlânın dilediğini yaptığını ve yapacağını bilmesi gerekir. Hüküm O’nundur. Kimse O’na hükmedemez. İstediyine karar veren O’dur. Yapacağından mes’ûl olmaz.

23. İmân eden kimse, Allahü teâlânın bizatihi alîm ve kadir olduğunu, ilim ve kudret sahibi bulunduğunu bilmelidir.

24. Evliyânın kerâmetine inanmak lâzımdır. Evliyânın kerâmetine inanmıyan, bid’at sahibi sapık olur.

Es-Sevâd-ül-a’zam kitabının sön kısmında, Hakim Semerkandî şöyle yazıyor: “İmâm-ı Ebû Hanîfe’ye göre, îmân iki temel üzeredir. Kalb ile tasdîk, dil ile ikrardır. Tasdik en büyük temeldir, ikrar bu tasdîkin varlığını isbâtlayan bir delildir, îmân kesinlikle, ziyâde ve noksanlığı kabul etmez.”

- 1) Mu’cem-ül-müellifin cild-2, sh-237
- 2) Keşf-üz-zünûn sh-1008
- 2) El-A’lâm cild-1, sh-296
- 3) Fevâid-ül-behiyye sh-44
- 4) Tabakât-ül-fukaha sh-63
- 5) Nefehât-ül-üns sh-175
- 7) Es-Sevâd-ül-a’zam
- 8) Kıyâmet ve Âhıret sh-242

HÂKİM-İ ŞEHÎD (Muhammed bin Muhammed):

Hanefî mezhebindeki hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Abdülmecîd bin İsmâil bin Hâkim el-Mervezî el-Belhî’dir. Künyesi, Ebû’l-Fadl olup, Hâkim lakabıyla meşhûr olmuştur.

İlim öğrenmek için Horasan, Nişâbûr, Rey, Bağdâd, Kûfe ve daha başka yerlere seyahatler yaptı ve çeşitli kitaplar te’lif etti. Buhara kadılığında ve daha sonra Horasan emîrinin vezirliğinde bulundu. 344 (m. 955) târihinde Rebî-ül-âhır ayında şehîd edildi.

Hâkim, Merv’de Muhammed bin Ussâm bin Süheyl, Muhammed bin Hamdeveyh, Rey’de İbrâhim bin Yûsuf, Bağdâd’da Haysem bin Halef, Kûfe’de Ali bin Ebî Abbâs Becîfî, Mekke’de Mufaddal bin Muhammed, Mısır’da Ahmed bin Süleymân el-Mısırî, Buhârâ’da Muhammed bin Sa’îd en-Nevhâbâzî ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de Ebû Abdullah el-Hâkim, Horasan emîri ve daha başka âlimler ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

O, hadîs-i şerîf ilminde sika (sağlam, güvenilir), sadûk; ya’nî rivâyet ettiği hadîslerde i’timâd edilir, altmış bin hadîs-i şerîfi ezbere bilen, çok ibâdet eden, halkın sevgisini kazanmış, fazîlet, vera’ ve takva sahibi bir âlimdir.

Sem’ânî şöyle anlatıyor: Hâkim-i Şehîd, şehid olduğu günün sabahına kadar, kıldığı her namazdan sonra “Yâ Rabbî! Bana şehîdliği nasîb eyle?” diye duâ ederdi. Son gece gürültüler işitti. “Ne var, ne oluyor?” dedi. Dışarıdan: “Askerler toplanmışlar, erzakın eksik verildiğini söyleyerek sizi suçluyorlar” dediler. “Yâ Rabbî! Beni affeyle” dedi. Sonra bir berber çağırıp başını tıraş ettirdi, gusûl abdesti aldı ve

güzel bir kefen giydi. Bütün gece sabaha kadar namaz kıldı. Sabahleyin isyancılar etrafını sardılar. Sultan, toplanan isyancıların üzerine asker gönderip, onları bu işten menetti. Sultânın askerleri ile isyancılar arasında büyük bir vuruşma oldu. Neticede sultânın askerleri gâlib geldiler. Fakat Hâkim bu arada, secde iken şehîd edildi.

İbn-i Âbidin, birinci cildin kırkyedinci sahifesinde: “Hanefî mezhebinin bilgileri, sonraki âlimlere üç yoldan gelmiştir:

Birincisi, (Usûl) haberleri olup, bunlara zahir haberler de denir. Bunlar, Hanefî mezhebinin sahibi olan İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'den ve talebesinden gelen haberlerdir. Bu haberler, İmâm-ı Muhammed'in altı kitabı ile bildirilmektedir. Bu altı kitab; (El-mebsût), (Ez-ziyâdât), (El-câmi-üs-sagîr), (Es-siyer-üs-sagîr), (El-câmi-ül-kebîr), (Es-siyer-ül-kebîr) kitâplarındır. Bu kitapları İmâm-ı Muhammed'den güvenilir kimseler getirdiği için, (Zahir haberler) denilmiştir. Usûl haberlerini ilk toplıyan Hâkim-i Şehîd (Muhammed bin Muhammed)'dir. Bunun (Kâfi) kitabı meşhûrdur. Kâfi'nin şerhleri çoktur.” buyurmaktadır.

Hâkim-i Şehîd'in yazmış olduğu eserler, ilimdeki üstünlüğünü ve olgunluğunu göstermektedir. Onun Kâfi ve Müntekâ adlı kitapları, İmâm-ı Muhammed'in bildirdiği usûl bilgilerini toplayan iki meşhûr eserdir.

Kitaplarından ba'zıları şunlardır: Kitâb-ül-Muhtasar, Kitâb-ül-Müntekâ, Kitâb-ül-Müstehlis, Kitâb-ül-Kâfi, Kitâb-üd-Dürer ve Gurer.

- 1) *Tabakât-ül-fukaha sh-57*
- 2) *Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh-282, 602*
- 3) *Esmâ-ül-müellifin cild-2, sh-32*
- 4) *Fevâid-ül-behiyye sh-185*
- 5) *Mu'cem-ül-müellifin cild-11, sh-185*
- 6) *Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh-121, 235, 1009, 1078, 1073*
- 7) *İbn-i Âbidin cild-1, sh-47*

HAKÎM-İ TİRMİZÎ (Muhammed bin Ali):

Büyük hadîs imâmı. Sofiyye-i âliyyenin büyüklerinden, ma'rifet sahiblerinin en ileri gelenlerinden, ilmi ile amel eden âlimlerdendi. İsmi, Muhammed bin Ali bin Hasen bin Bişr ez-Zâhid olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Tirmizî'de doğmuş olup, doğum târihi bilinmemektedir. Horasan evliyâsının büyüklerinden olan Hakîm-i Tirmizî, Tirmizî'de uzun müddet bulundu. Tirmiz, Buhârâ'nın güneyinde, Ceyhun nehri kenarında bir kasabadır. Hakîm-i Tirmizî'nin ba'zı beyanlarından dolayı, bu sözlerinin ince ma'nâsını anlayamayan kimseler tarafından Tirmizî'den çıkarıldı, Belh şehrine geldi. Belh ehâlisi, onu büyük saygı ve hürmet ile karşıladı. Kendisine izzet ve ikrâmda bulundu. Uzun müddet Belh şehrinde ikâmet eden Hakîm-i Tirmizî, daha sonra Nişâbûr'a geldi. 320 (m. 932)'de şehîd edildi.

Hakîm-i Tirmizî; babasından, Kuteybe bin Sa'îd, Hasen bin Ömer bin Sakîk, Sâlih bin Abdullah Tirmizî, Sâlih bin Muhammed Tirmizî, Ali bin Hucr es-Sa'dî, Yahyâ bin Mûsâ, Utbe bin Abdullah el-Mervezî, Abbâd bin Ya'kûb ed-Devrâkî, Süfyân bin Vekî'den, Horasan ve Irak'taki muhaddislerden hadîs-i şerîf öğrenmiştir. Yahyâ bin Mensûr el-Kadî, Hasen bin Ali, Nişâbûr âlimleri ve daha pek çok âlim de ondan hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Tasnif etmiş olduğu pekçok kitabı olan Hakîm-i Tirmizî, Ebû Tûrâb Nahşebî Ahmed bin Hadraveyh ve İbn-i Celâ gibi evliyâ ile sohbet etmiş, beraber bulunmuş ve onlardan çok istifâde etmiştir. Çok hadîs-i şerîf toplamış, zâhid (dünyâya düşkün olmayan) ve âbid (çok ibâdet eden) bir zât olan Hakîm-i Tirmizî Muhammed bin Ali'nin yazdığı kitapların ekserisi tâb olunmuştur.

Sünnet-i seniyyeye tam uyan, ilmiyle âmil, ümmet-i Muhammed'in büyüklerinden bir zât olan Hakîm-i Tirmizî, zamanın evliyâsından idi. Velayet sâhiblerinden olan Hakîm-i Tirmizî, herkesin dili ile öğülmüş, medh edilmiştir. İnce ma'nâları açıklama ve izah hususunda bir üstâd, hadîs ilminde ise sika (sağlam güvenilir) bir âlimdi. Sözleri kâmil, hilmi (yumuşaklığı) pek ziyâde, şefkati çok ve ahlâkı pek güzeldi. Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek ahlâkı onda gürüldü. Meşhûr Keşf-ül-mahcûb kitabının sahibi Hucvurî: “Hakîm-i Tirmizî çok büyük, mübârek bir zâttır. Benim yanımda öyle bir kıymeti vardır ki, kalbim tamamen ona bağlanmış. Benim üstadım onun için; “Muhammed bin Ali, tek olan iri bir inci'dir. Cihan-da eşi az bulunur” buyurdu” demiştir. Çok kıymetli ve ma'nâlı sözlerinden dolayı Hakîm-i evliyâ (velîlerin hikmetli söz söyleyenlerinden) ismi verilmişti.

Gençliğinde ilim öğrenmek ve Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için bulunduğu yer olan Tirmizî'den ayrılıp, başka yerlere gitmek üzere iki arkadaşı ile anlaştı. Bu kararlarını ve anlaşmalarını annesine anlatınca annesi üzüldü ve “Yavrucuğum! Ben zaîf, kimsesiz ve hastayım. Benim hizmetlerimi sen yapıyorsun. Beni yalnız, çaresiz kime bırakıyorsun?” dedi. Bu sözler üzerine genç Muhammed bin Ali Tirmizî'nin gönlüne dert düştü ve arkadaşlarıyla yaptığı anlaşmayı bozup seferden vazgeçti, iki arkadaşı ise onu yalnız bırakıp, ilim tahsili için yola çıktılar. Buna ziyadesiyle üzülen Muhammed bin Ali, ne

annesinden ayrılabilirdi, ne de gönlünden ilim aşkını silip atabilirdi. Yalnız kaldığı zamanlarda, tenhâ yerlerde uzun uzun ağlardı. Yine bir gün mezarlıkta oturmuş ağlıyor, hem de “Ben burada câhil kaldım, ilimden mahrum kaldım. Arkadaşlarım ise âlim olarak geri gelecekler” diye düşünüyordu. Gözlerinden yaşlar boşandığı bir sırada aniden nûrânî yüzlü, tatlı sözlü bir ihtiyar çıkageldi ve: “Yavrum niye ağlıyorsun?” diye sordu. O da başından geçenleri anlattı. Bunun üzerine, “Kısa zamanda o iki arkadaşını ilimde geçmen için, hergün sana ders vermemi arzu eder misin?” diye sordu. “Evet arzu ederim” cevâbını verdi. Bunun üzerine bu tatlı sözlü, nûr yüzlü mübârek ihtiyar, Muhammed bin Ali’ye hergün ders veriyordu. Üç yıl devamlı ders okudu. Üç yıl sonra, bu mübârek zâtın Hızır (a.s.) olduğunu anladı. Buyurdu ki: “Bu büyük devlet, annemin rızâsı ve duâsı bereketiyle ihsan olundu.” Her Pazar gecesi Hızır aleyhisselâm ona gelir, ma’nevî hâllerini birbirlerine anlatırlardı.

Buyurdu ki: “Kim bir şeyden korkarsa; ondan uzaklaşır ve ondan kaçır, kim de Allahü teâlâdan korkarsa, O’na doğru koşar, ya’nî emirlerine yapışır.”

“Âhirette kurtulmak, ibâdet ve amelin çok olmasıyla değil; amellerin ihlâslı ve edeblerine uygun olarak yapılması iledir.”

“Kalblerin kemâli, Allahü teâlâdan korkmaktaki kemâl ile, nefslerin itminana kavuşması da, takvanın (haramlardan uzaklaşmanın) kemâli iledir.”

“Mü’minin neş’esi yüzünde, hüznü kalbindedir.”

“Dünyâda iyilikten daha ağır bir yük yoktur. Çünkü, sana iyilik yapan seni bağlamış, kötülük yapan da, seni serbest bırakmış olur.”

“Çocukların yetiştirilmesi ve terbiyeleri mekteplerde, eşkiyâları hâkimliklerde, kadınları evlerde, gençlerin ilimde, yaşlıların ve ihtiyarların ise câmilerde olur.”

“Ma’rifetin nuru kalbedir. Parıltısı ise göğüsteki gönülgözündedir.”

“Cömertlik; Allah için, nefsine düşman olmandır.”

“Dünyâ; hükümdarlar için gelin, zâhidler için aynadır. Hükümdarlar onunla güzelleşir, zâhidler ise âfetlerine bakarak ondan uzaklaşır terk ederler.”

“Allahü teâlânın kullarına ve dînine hizmet edecek olanların, tevazu ve teslimiyet sahibi olması şarttır.”

“Bir kimse kulluğun vasıflarını bilmezse, Rabbânî vasıfları hiç bilemez. Din ilmi ve kulluğun vasıfları hakkında câhil olan, Allahü teâlânın vasıfları konusunda daha da câhil olur. Mahlûk olduğu hâlde, nefsinin tanımanın yolunu bulamayan bir kimse, Halik olan Allahü teâlâyı tanımaya hiç yol bulamaz. Bir kimse beşerî sıfatlardaki âfet ve tehlikeleri görmezse; Allahü teâlânın sıfatlarındaki latifeleri ve incelikleri nasıl ve nereden bilebilir. Çünkü zâhirin, bâtınla alâkası vardır. Bir kimsenin bâtinsiz olarak zahire ilgilenmesi imkânsızdır. Aynı şekilde; diğer bir kimsenin de, zâhirsiz olarak bâtınla alâkalanması mümkün değildir.”

“İsâr nedir?” diye sordular. Cevâbında; “Başkalarının lezzetini ve rahatlığını, kendi lezzet ve rahatlığına tercih etmektir” buyurdu.

“Yakîn nedir?” diye sordular. Cevâbında; “Yakîn; kalbin, Allahü teâlânın emirlerine itâat etmesidir” buyurdu.

“Şükür nedir?” diye sordular. Cevâbında, “Şükür, gönlünün, nî’met veren Allahü teâlâyâ tam bağlı olmasıdır” buyurdu.

“Nefsin, sende mevcut olduğu hâlde, sen Allahü teâlâyı tanımak istiyorsun. Halbuki senin nefsin, daha kendisini dahi tanımış değildir. Rabbini nasıl tanıyacak?” “Kendisine halkın vasıfları sorulduğu zaman: “Apaçık olan bir zaaf ve acizlik. Buna rağmen uzun bir iddia ve da’vâ (uzun emeller)” cevâbını verdi.

Huşu’ sahibi olanların kimler olduğu sorulduğu zaman: “Huşu” sahibi olanlar; arzu ateşi sönen, kalbindeki arzu ve maksaddan tad alma dumanı sükûnet bulan, kalbi İslâmiyete hürmet ve ta’zîm nurları saçan, böylece nefsin arzuları ve şehvetleri ölen, fakat kalbi ve ruhu dirilen; bunun içinde a’zâları ve bedeni, huşu’ ve sükûnet içinde bulunanlardır” cevâbını verdi.

“Kanâat nedir?” diye sorulunca, “İnsanın kısmetine düşen rızıkına râzı olmasıdır” cevâbını vermişti.

Kendisine, “İmânın gitmesine en çok sebep olan günah nedir?” diye sordular. Buyurdu ki: “Üç günah vardır. Birincisi; imân nî’metine kavuştuğuna şükretmemek. İkincisi; imânın gitmesinden korkmak. Üçüncüsü; mü’minleri incitmek ve onlara eziyet etmek. Biliniz ki, haksız yere bir müslümanı incit-

mek, Kâ'beyi yetmiş defa yıkmaktan daha büyük günahdır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) böyle buyurmuştur. **Beýt:**

*Elinden geliyorsa, kırma kişi kalbini,
Kendini mahv edersin, sen kırarsan birini.*

Fütüvveti şöyle tarif etmiştir: “Fütüvvet; evinde devamlı ikâmet edip kalanla, geçici bir zaman bir kaç günlüğüne oturan birini müsâvî görmektir.” Ya'nî, evinde bir kaç günlüğüne misafir kalanla, aylarca hattâ yıllarca misafir kalan veya başka türlü, mihnet ve sıkıntı veren iki kişiyi aynı tutmaktır. Hattâ uzun zaman kalana daha çok izzet ve ikrâmda bulunmaktadır.”

Buyurdu ki: “Murakabeni, seni her an; gören Allahü teâlâ için yap. Şükrünü; ni'metlerini senden eksik etmeyenî Allahü teâlâ için yap. Tâatini; kendisine her an muhtaç olduğun Allahü teâlâ için yap. Saygı ve huşû'unu da bir ân bile hükümrânlığının dışına çıkamayacağın Allahü teâlâ için yap.”

“İslâmiyetin, müslümanlığın aslı şu iki şeydir “Allahü teâlânın yapmış olduğu iyilik ve ihsanı görmek (ona göre şükr etmek), diğeri ise hicran, ya'nî âhrette çok fecî ve acıklı bir hâle düşmek korkusu.” “Ha-kîkî ma'nâda Allahü teâlâyı sevmek, O'nu her an zikredip, O'nunla, ünsiyyet etmektir.”

“Kaybolan, niyetine üzüldüğün kadar, kaybettiğin hiçbir şeye üzülmek. Çünkü hiçbir hayırlı amel, ni-yetsiz sahîh olmaz.”

“Her kim ki, şübhelilerden uzaklaşmadan kazandığı nafaka ile yetinirse, muhakkak günaha, harâ-ma düşer.”...

“Allahü teâlâ kullarının rızkına kefil olmuştur. Kullarına da tevekkül etmeği emr etmiştir. O hâlde insanlar, Allahü teâlânın tekeffül ettiği şey ile uğraşmayıp, teklif ettiği şeylere, ya'nî O'nun dînine hizmete koşmalıdırlar.”

Kimin arzusu din, ya'nî âhret olursa; bu hayırlı düşüncesi hürmetine, dünyevî işleri de âhret işi hâline gelir. Bir kimsenin düşüncesi de dünyâ olursa; niyetinin bozukluğu sebebiyle, âhret işleri de dün-yâ işi hâline gelir.”

“Şeytanın insana, gâfil olduğu bir zamanda yaptığı zarar, yüz aç kurdun, bir koyun sürüsüne yap-tığı zarardan daha fazladır. İnsanın nefsinin kendisine yaptığı zarar da, yüz şeytanın yaptığı zarardan fazladır.”

“Bir kimsede bulunan fena huyların en kötüsü; kibri, büyüklenmeyi sevmesi ve işlerinde ihtiyar sa-hibi olmasıdır (kendî, istediğini yapmasıdır). Çünkü kibir ve büyüklük, kendisinde hiçbir noksanlık bu-lunmayan Allahü teâlâyâ lâyıktır. İrâde ise, ilminde hiçbir cehâlet bulunmayan bir zâtta (cenâb-ı Hak-tan) olursa doğru olur.”

“Velî, dâima hâllerini gizler. Fakat her şey, onun velayetini izhâr eder. Velî olduğunu iddia eden kimse ise, kendisinin velî olduğunu söyler. Fakat herşey, onun yalancı olduğunu söyler, onu tekzîb e-der.”

“Azîz, izzet ve şeref sahibi kimse; günahın kendisini zelîl kılmadığı kimsedir. Hür olan kimse; hırs ve tamahın kendisini köleleştirmedığı kimsedir. Arif; şeytanın kendisini esir almadığı kimsedir. Akıllı; Allahü teâlâdan korkan, harâmlardan sakınan ve nefsini hesaba çekendir.”

Kendisine “Evliyâ son nefeslerinde kötü bir hâlde ölmekten korkarlar mı?” diye sorulunca; “Evet korkarlar. Fakat bu hatarât (tehlikeler) şeklinde bir korkudur. Allahü teâlâ dostlarının, evliyânın hayatları-nı karanlık bir hâle getirmeyi asla arzu etmez” buyurdu.

“Allahü teâlânın zikri ve O'na ibâdetle öyle meşgul olmalı ki, O'ndan herhangi bir şey istemeye fır-sat kalmamalıdır.”

Kendisine takva ve fütüvvetten suâl edildiği zaman, “Takva (haramlardan sakınmak); kıyâmet gü-nü hesâbda, hiçbir kimsenin yakana yapışmamasıdır. Fütüvvet de, o gün hiç kimsenin yakasına yapış-mamaktır.”

“Her kim harâm bir kuruşu alacaklısına iade ederse, nübüvvetten bir nura kavuşur.”

“Evliyâyı küçük görmek, Allahü teâlâyı tanımanın azlığından ileri gelir. Her makamın kendisine has bir ehli vardır. Kim bir makama çıkmak arzu ettiği halde, o makamın ehline ya'nî o makamdakilere hür-met etmezse; o makamdaki hâsıl olacak bereketten mahrum olur. Ayrıca ulaştığı makam, yavaş yavaş o kimseyi helake sürükler.” Çünkü yolda yürürken düşen bir kimsenin düşmesi ile bir binanın beşinci ka-tından düşmek arasında çok fark vardır. Kalbin kıymetini ve vaktin ehemmiyetini şu sözleriyle beyân etmiş ve: “Kalbin ve vaktin, sana bir sermayedir. Fakat sen kalbini kötü zanlarla (Allahü teâlânın sevgi-sinden başka şeylerle) doldurdun. Vaktini de malaya'nî, boş ve fâidesiz şeylerle geçirdin, iflâs etmiş, sermâyesini kaybetmiş olan bir kimse, nasıl kâr edebilir?” buyurdu.

İlimle âmil olan ariflerin büyüklerinden olan Muhammed bin Ali Hakîm-i Tirmizî'nin (r.a.) çok ke-
râmetleri görülmüştür. Keşf ve kerâmetleri ve tasavvufun ince ma'rifetleri ile meşhûr olan Hakîm-i
Tirmizî, Hızır aleyhisselâm ile devamlı görüşmesiyle de meşhûr idi.

Ebû Bekr Verrâk anlatıyor: Hakîm-i Tirmizî bana cüzler ve bir risâle vererek, "Al bunları Ceyhun
nehrine at" buyurdu. Bunları aldım, fakat atmaya gönlüm râzı olmadı, götürüp evime gizleyerek yanına
geldim. "Attın mı?" diye sordu ve "Ne gördün?" dedi. "Hiçbirşey görmedim" dedim. "O hâlde onu atma-
dın, tekrar git ve onu suya at" dedi. Hemen geri döndüm. Fakat hem atmanın acısı, hem de göreceğim
şeylerin heyecanı beni şaşırtmıştı. Evden cüzleri ve risâleyi aldım, suya attım. Derhal su ikiye ayrıldı.
Kapağı açık bir sandık meydana çıktı. Attığım cüzler ve risâle içine düştü ve sandığın kapağı kapandı,
su da eski hâlini aldı. Hakîm-i Tirmizî'nin yanına geldim ve gördüğüm şeylerin hepsini anlattım." "Tamam
şimdi atmışsın" buyurdu. "Efendim bağışlayınız. Allahü teâlânın hakkı için bu işin sırrını bana anlatınız,
dedim. Cevâbında: "Büyüklerin ilmine (tasavvufa) dâir bir risâle te'lif etmiştim. Onun ince ma'nâlarını
keşf ve idraktan akıl âcizdi. Bunu, kardeşim Hızır aleyhisselâm benden istedi. O sandığı onun emri ile
bir balık oraya getirdi. Allahü teâlâ da suya, bu sandığı ona ulaştırması için emir verdi" buyurdu.

Muhammed Tirmizî çok sayıda kitap yazmıştır. Ba'zıları yazdığı kitapları beğenmediler. Bunun ü-
zerine yazdığı kitapları Ceyhun nehrine attı. Büyük balıklar, kitapları alıp muhafaza ettiler, iki sene sonra
kitapları isteyince, tekrar suyun yüzüne çıkardılar. Kitaplara bakıldığında, hiç suya düşmemiş gibi, hattâ
bir noktasının dahi bozulmamış olduğu görüldü.

İmâm-ı Şa'rânî hazretleri buyurdu ki: İmâm-ı Muhammed Tirmizî, bir fıkıh kitabı ile tasavvufa ait bir
kitap yazmıştı. Birisi gelip ona dedi ki: "Senin bu kitaplarını okuyanlar, velîlerin, peygamberlerden daha
üstün olduğunu zan edecekler." Bunun üzerine Muhammed Tirmizî hazretleri bir sandık yaptırdı. O iki
kitabı içine koydu. Ve sandığı nehre attı. Oradakiler gördüler ki, nehirden iki el çıkıp sandığı aldı ve şöy-
le bir ses işitildi: "Suların âmiri olan melek bize şu sandığı muhafaza edin dedi." Bir müddet sonra sandık
dışarıya çıktı, sandığı açtığımızda, içindeki kitaplardan hiçbirinin ıslanmadığını gördük. Sandığı buldu-
ğumuzda, o da vefât etmişti. Ebû Bekr Verrâk anlatıyor: Birgün Muhammed bin Ali Hakîm-i Tirmizî bana,
"Bugün seni bir yere götüreceğim" dedi. "Siz nasıl emrederseniz" dedim. Yürümeye başladık. Bir müddet
sonra ucu bucağı belli olmayan bir çöle ulaştık. Çölün ortasında her tarafı yeşillik bir vahaya vardık. O-
rada yeşil yapraklı büyük bir ağaç ve onun altında bir taht, üzerinde de güzel elbiseler giymiş, yüzü nûr
saçan bir ihtiyar gördüm. Yan tarafta da bir pınar akıyordu. Hakîm-i Tirmizî (r.a.) bu zâtın yanına varın-
ca, o hemen hürmetle ayağa kalktı ve onu yerine oturttu. Biraz sonra, birçok zâtlar geldi ve sayıları kırka
ulaştı. Bir müddet sohbet ettikten sonra, içlerinden birisi ellerini havaya kaldırdı. Semâdan bir sofrâ indi,
yemeklerini yediler. Daha sonra Hakîm-i Tirmizî, o zâta çeşitli sorular sordu. Orada konuşulandan
hiçbir şey anlamadım. Hakîm-i Tirmizî, o zâttan izin istedi, geri döndü ve bana, "Yâ Ebâ Bekr haydi git,
hiç şüphelen olmasın ki, sen se'âdet-i ebediyyeye kavuştun" dedi. Bir müddet sonra Tirmiz'e döndük. "Ey
efendim, suâlimi affedin. Acaba orası neresi idi? O gördüğümüz zât kimdi?" diye sordum. "Orası Tîh
sahası (çölü) idi. O zât da zamanımızın büyüğü Kutb-u Medâr'ı idi. [İmâm-ı Rabbânî (k.s.), "Kutb-u Me-
dar: Âlemde, dünyâda her şeyin var olması ve varlıkta durabilmesi için, feyz gelmesine vâsıta olan bü-
yük velîdir" buyurmaktadır.] Diğer zâtlar da kırklardı" buyurdu. Bunun üzerine, "Efendim, Tirmiz'den Tîh
sahasına kısa zamanda nasıl ulaştık?" diye sordum. "Ey Ebû Bekr sen bunu düşünme... Senin için mü-
him olan, vusul ya'nî ulaşmaktır" cevâbını verdi.

Kendisi şöyle anlatmıştır: "Nefsimin tâat üzere olup, Allahü teâlâyâ teslim olması için çok çalıştım,
onunla çok uğraştım. Fakat onunla baş edemedim. Nihayet bu işi başarmaktan ümidimi keserek "Her-
halde Allahü teâlâ bu nefsi, dünyâ ve Cehennem için yaratmış" deyip Ceyhun nehrinin kenarına gittim.
Oradan geçen birine, "Ellerimi ve ayaklarımı bağla" dedim. O da bağladı ve geçip gitti. Sonra yanım üze-
rine yuvarlanarak, kendimi nehre attım. Maksadım suda boğulmaktı, su çarptı ve ellerimin bağını açtı.
Bir dalga geldi. Kenara vurdu. Kendimden ümidimi keserek: "Sübhânallah, Allahü teâlâ öyle bir nefis ya-
ratmış ki, ne Cennete ne de Cehenneme lâayık" dedim. Kendimden ümid kestiğim bu ânda, kalbimin kı-
rıklığı hürmetine bir sır keşif olundu. Böylece bana lâzım olan şeyleri öğrendim."

Zamanında büyük bir zâhid vardı. Hakîm-i Tirmizî'nin büyüklüğüne inanmaz ve itiraz ederdi. Ha-
kîm-i Tirmizî'nin (r.a.), küçük bir kulübesinden başka bir şeyi yoktu. Dünyâda sâhib olduğu tek mal bu idi
ki; onun da kapısı olmayıp, girişinde bir perde asılı idi. Haccetmek için memleketinden ayrıldı. Haccını
îfâ ettikten sonra tekrar geri döndüğünde, kulübeye bir köpeğin girip yavrulamış olduğunu gördü. Bu
köpeği buradan çıkarmak istedi. Belki yavrularını alıp buradan çıkar diye, seksen defa evine gitti. Aynı
günün gecesi, Hakîm-i Tirmizî hazretlerinin büyüklüğünü inkâr eden Zâhid, rû'yâsında Peygamberimizi
(s.a.v.) gördü. Resûlullah (s.a.v.) ona: "Ey filan, evine giren bir köpeği çıkarmak için, kendiliğinden çıkar
diye köpekten ricada bulunarak, seksen defa gelip giden bir zâtle kendini eşit mi tutuyorsun? Eğer ebedî
se'âdete kavuşmak istiyorsan, git onun hizmetine kavuş" buyurdu. Bun on üzerine, bu zâhid zât, Hakîm-i
Tirmizî'nin huzuruna geldi. Özür dileyerek affına sığındı ve ölünceye kadar hizmetinden ayrılmadı.

Her türlü kusuru kendinde arayan, hiçbir kimseye kabahat ve kusur bulmayan Hz. Hakîm-i Tirmizî, herkesin kızdığı, kötü şeyler söylendiği zaman, o iyilik yapar, hattâ diğer zamanlarda yaptığı iyilik ve ihsandan daha fazlasını yapardı. Hanımına sordular “Hâkim-i Tirmizî’nin kızdığını anlayabiliyor musunuz?” Cevâbında: “Evet anlıyoruz, bizden bizar olduğu zaman, bize karşı daha iyi davranır, yemek yedirir, su verir, ağlar ve “Yâ Rabbî! Ben ne günah işledim de seni gazaplandırdım ki, bunları benim üzerime gönderiyorsun! Rabbim tövbe ettim, beni affet ve onları iyi hâle çevir” diye duâ ederdi. Böyle duâ ettiği zaman, onun kızdığını ve onu üzdüğümüzü bilirdik. Onu bu belâdan kurtarmak için de, tövbe eder ve affını isterdik” buyurdu.

Hakîm-i Tirmizî’ye (k.s.), gençliğinde bir güzel kadın gelerek onu da’vet etti, ama o asla kabul etmedi. Fakat bu kadın Hakîm-i Tirmizî hazretlerinin peşini bırakmadı. Birgün bağda yalnız başına çalıştığını öğrenince, hemen bağa gitti. Kadının kendisine doğru geldiğini gören Hakîm-i Tirmizî (k.s.) hemen durumu fark edip kaçmaya başladı. Peşinden koşan kadın, “Sen benim kanıma girmek istiyorsun, beni katil edeceksin” diye bağıyordu. Hiç ona aldırış etmeyen Hakim-i Tirmizî (k.s.), yüksekçe bir duvara rastladı. Hemen kendisini oradan atarak, o kadının şerrinden kurtuldu. Hakîm-i Tirmizî (k.s.) ihtiyarladığı zaman, bir gün eski günlerini hatırladı ve o hâl hatırına geldi. O an nefsinden zihnine; “O kadının teklifini kabul edip, ihtiyâcını temin etseydin ne olurdu? Nasıl olsa o zaman gençtin. Daha sonra tövbe ederdin” diye bir düşünce geldi. Zihnine, Nefisten böyle bir düşüncenin gelmesine çok üzüldü ve “Ey günahlarla ve pisliklerle dolu olan habîs nefis. Kırk sene evvel, genç iken hatırında böyle bir şey yoktu da, şimdi bunca mücâhede ve riyâzetten sonra, günâh işlemedim diye pişman olmak nereden hatırına geldi?” dedi. Çok üzüldü, bir köşeye çekildi, günlerce ağladı, matem tuttu. “Nasıl oldu da hatırıma böyle pis bir düşünce geldi” diyordu. Bir müddet sonra, rû’yâsında Peygamberimizi (s.a.v.) gördü. Peygamberimiz ona? “Ey Muhammed! Nasıl sözler söylüyorsun? Senin yaptığın işler, bizimki gibi değildir. Senin yaptıkların sehiv ve gaflet, bizim (ya’nî Peygamberlerin ise) ancak sahv (uyanıldık) ve doğruluktur” buyurdu. Bunun üzerine pişman oldu ve tövbe etti.

Nakl olunmuştur ki: Uzun bir zaman Hızır aleyhisselâmı görmemişti. Birgün, temiz yeni elbiseler giymiş, sarığını sarmış câmiye giderken, bir mes’ele yüzünden kendisine kızan bir kadının evinin önünden geçiyordu. Kadın, çocuğunun kirli elbiselerini yıkamış, leğen de pislikli su ile dolmuştu. Hakîm-i Tirmizî’yi evinin önünden geçerken görünce, leğendeki pis suyu olduğu gibi üzerine attı. Her tarafı necaset ve idrarlı su ile ıslandı. Bunun üzerine Hakîm-i Tirmizî hazretleri hiçbirşey söylemediği gibi, başını kaldırıp bakmadı bile. Biraz sonra Hızır aleyhisselâm geldi ve “Sen bu hakaret ve kötülüğe katlanıp, sabredip hiçbir şey söylemediğin için bizi gördün” buyurdu. (Çünkü o büyükler, tamamen nefslерinden uzaklaşmış, Hakka âşık olmuşlardır. O’ndan başka bir düşünceleri, O’nun rızâsından başka bir maksatları yoktur. Sabır, onların hâli olup, dâima Allahü teâlâyı anarlar.)

Hakîm-i Tirmizî (r.a.) son derece edebli ve Peygamberimizin (s.a.v.) güzel ahlâkına sahip idi. Ailesi içinde dahi, küçücük nahoş bir hareketi görülmemiştir. Birisi onu imtihan kasdıyla yanına gitti. Hakîm-i Tirmizî hazretleri, o sırada câmide namaz kılıyordu. Onu böyle görünce, namazını bitirmesi için bir müddet bekledi. Hakîm-i Tirmizî (r.a.) namazını bitirince câmiden çıktı ve yürümeye başladı. O kişi de, imtihan düşüncesiyle arkasından yürüdü. O esnada Hakîm-i Tirmizî hazretleri geri döndü ve “İmtihan etmeye kalkma, bu senin için iyi olmaz” buyurdu.

Muhammed bin Ali Hakîm-i Tirmizî’nin, tasavvufta beyân ettiği ve kendisine intisâb edenlerin yoluna, Hakîmiye denilmektedir. Zâhirî ve batınî ilimlerden büyük nasîbi olan Hakîm-i Tirmizî hazretlerinin daha önce ^{yürdü ki} ^{leğenler} ^{günahlar} belirtildiği gibi, çok güzel sözleri ve te’lif ettiği eserleri vardır. Yolu vilayet yollarından idi. Velî-^{günahlar} ler Allahü teâlânın sevgili kullarıdır. Onlara son derece hürmet ve edeb lâzımdır. Onlar Allahü teâlânın husûsî ni’metlerine kavuşmuşlardır. Onlar, Allahü teâlânın nuru ile bakarlar. Onlarla beraber olanlar şakî olmazlar. Buyurdu ki: “Evliyâ mâ’sum (günahsız) değildir. Çünkü, ismet sahibi olmak günahsız olmak) velîlik için şart değildir. Fakat Allahü teâlâ onları günâhlardan hıfz eder.” Hakîm-i Tirmizî; tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm ve tasavvuf ilimlerinde kıymetli pek çok eser te’lif etmiştir. Buyurdu ki: Yazdığım kitapları, bana isnad edilsin, bunun kitapları denilsin diye te’lif etmedim. Fakat hâller beni kaplayıp, kendimden geçtiğim zamanlar, te’lif ile teselli bulurdum.” Böylece yazdığı eserleri, Allahü teâlânın yardımı ile te’lif ettiğini beyân buyurdu.

Pek çok risâleleri mevcut olmakla beraber, yazdığı meşhûr kitapları; Kitâb-ül-furûk, Hatm-ül-vilâye ve l’lel-üş-şer’iyye Nevâdir-ül-üsûl fî ehâdis-ür-Resûl, Gars-ül-muvahhidîn, Eriyyâdatü ve edeb-ün-nefs, Gavr-ül-umûr, el-Menâhî, Şerh-üs-salât, el Mesâil-ül-meknûne, el-Ekyâs ve l-mu’terrîn, Beyân-ül-fark beyn-es-sadr, el-Akl ve l-hevâ’dır. Bunların dördü hariç, diğerleri basılmıştır. Ba’zı risâleleri de, yakın zamanda Şam’da tekrar basılmıştır.

Hakîm-i Tirmizî, İbrâhîm bin Meysere’den haber veriyor ki, Ebû Eyyûb-el-Ensârî (r.a.) İstanbul’a gazâ etmeğe gitti. Birinin yanından geçerken, “Bir kimsenin ögle vakti yaptığı işler, akşam olunca me-zârdakilere gösterilir” dediğini işitti. Ebû Eyyûb hazretleri; “Niye böyle söylüyorsun?” dediği zaman; “Val-

lahi bunu sizin için söylüyorum” dedi. Ebû Eyyûb (r.a.) “Yâ Rabbî! Sana sığınırım, Ubâde bin Sâmit’in ve Sa’d bin Ubâde’nin (r.anhümâ) yanında, onlar öldükten sonra yaptıklarından dolayı, yüzümü kara etme” diye duâ etti. O kimse cevâbında, “Allahü teâlâ kullarının kusurlarını örter, amellerinin iyisini gösterir” buyurdu. Hakîm-i Tirmizî, (Nevâdir) kitabında bildirdiği hadîs-i şerîfte **“İnsanların yaptıkları işler, Pazartesi ve Perşembe günleri Allahü teâlâyâ arz olunur. Peygamberlere, evliyâyâ ve ana-babaya Cum’a günleri gösterilir. İyi işleri görünce sevinirler. Yüzlerinin parlaklığı artar. Allahtan korkunuz! Ölülerinizi incitmeyiniz”** buyurdu.

Hakîm-i Tirmizî hazretleri Kitâb-ül-akl ve’l-hevâ isimli eserinde buyurur ki:

Fehim (anlamak): Üç şeyle hasıl olur. Birincisi, zihnin boş ve hazır olması. İkincisi, Allahü teâlâyâ (anlayış ihsan etmesi için) yalvarmak. Üçüncüsü, dünyâ ve âhiretin ne olduğunu, hakikatini anlamış ve kavramış biriyle müzâkare etmek. Dünya ve âhiretin durumunu kavrayanlar, ancak basîret sahipleridir.

İhlâs yedi şeyle olur: Birincisi, Allahü teâlâyâ tevekkül etmek, güvenmek. İkincisi, işlerini Allahü teâlâyâ havale etmek. Üçüncüsü, mahlûktan birşey beklememek. Ne isterse Allahü teâlâdan istemek. Dördüncü, mahlûkların za’îflliğini düşünmek. Beşincisi, azîz kılan ve yükseltenin, zelîl kılan ve alçaltanın kul değil, Allahü teâlâ olduğunu bilmek. Çünkü, Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen: **“Resûlüm, şöyle de: “Ey mülkûn sahibi Allahım! Sen dilediğine mülkû verirsin, dilediğinden de mülkû çeker alırsın. Dilediğini azîz edersin, dilediğini de zelîl edersin, hayır yalnız senin elindedir, muhakkak ki sen her şeye kadirsin.”** (Âl-i İmrân-26) Altıncısı, öldükten sonra amellerini tartılacağını ve bunların karşılığını göreceğini, sevab tarafı ağır gelirse Cennete gideceğini, günahları çok olursa, Cehennem gideceğini hatırlamak. Yedincisi, şeytanın, işlerinde kendisine riya verdiğini hatırlamak. İhlâs, amelde doğru olmak ve yaptığını sırf Allahü teâlânın rızâsı için yapmakla hâsıl olur. İhlâsın zıddı riyadır. İhlâsın üç alâmeti vardır: Birincisi, övülmekten korkmak. Çünkü övülmek kişinin amelini bozar. İhlâslı olan kişi, yaptıklarının karşılığını sâdece Allahü teâlâdan bekler. İkincisi, ihlâslı kimse, Allahü teâlânın rızâsına uygun olarak yaptığı işlerde, kınayanın kınamasından endişe etmez. Çünkü insanların ayıplamasından korkan kimse, Allahü teâlânın rızâsı bulunan birçok şeyi terk eder. Bunun içindir ki, ihlâslı kimse sâdece Allahü teâlânın kınamasından korkar. Üçüncüsü, Allahü teâlânın rızâsına uygun işlerde, o işi yapmama hususunda mazeret beyân eden kimse, ihlâs sahibi olamaz. Üç şey vardır ki, onları ihlâs sahibi kimseler yapar. Birincisi, acı da olsa, hakkı ve doğruyu konuşur. İkincisi, hak ile amel eder. Onu, insanların kendisine yardımı kesmeleri korkusundan dolayı terk etmez. Çünkü Allahü teâlâ ona rızâsına uygun olarak yaptığı işlerinde yardımını ihsan etmektedir. Üçüncüsü, Allah korkusundan yapmak istediği şeyi, insanların korkusundan dolayı bırakmaz. Çünkü, Allah korkusu, kalbindeki insan korkusuna mâni olur.

İhlâs ne güzeldir. Ne mutlu Allahü teâlânın kendisine ihlâs lütfedip, ihlâsa muvaffak kıldığı kimseye.

Tevazu: Beş şeyle hâsıl olur. Birincisi, başlangıçta hangi şeyden yaratıldığını hatırlamakla. İkincisi, dünyâyâ geldikten sonra, muhtaç bir varlık olarak yaşadığını düşünmekle. Üçüncüsü, dünyâda sayılı ömrünü tükettikten sonra, kokuşan bir leş ve onra da toprak olacağını hatırlamak. Dördüncüsü, za’îf ve âciz olduğunu, başına gelen en ufak bir sıkıntıdan kurtulmaya bile güç yetiremediğini düşünmek. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **“Allah için tevazu yaparı, Allahü teâlâ yükseltir.”** Beşincisi, Resûlullahın (s.a.v.) **“Başlangıcı; nutfe (meni), ortası; irin, kan, bevl (idrâr) ve gaita, sonu; kabrinde leşdir”** hadîs-i şerîfini hatırlamak.

Tevazunun zıddı; tekebbür (büyüklenmek), şımarmak, azmak ve kendini beğenmektir.

Nasihat: Üç şeyle olur. Birincisi, kalbinde mü’minlere saygı duymak. İkincisi, âhirette se’âdete kavuşmayı, mü’minlere nasihat etmekte görmek. Üçüncüsü, Allahü teâlânın ni’met ve yardımının nasihatle birlikte olduğunu düşünmek. Nasihat” eden kimsenin üç alâmeti vardır: Birincisi, müslümanlara kıymet vermek. İkincisi, müslümanları ilminden faydalandırmak. Üçüncüsü, müslümanlara yardım etmeyi, onlara nasihat etmeye vesîle ve vâsita bilmek. Üç şey nasihat edenlerin yaptığı işlerdendir: Birincisi, insanlar kötü işlerinden vazgeçinceye kadar, devamlı onların yaptıkları kötü işlerin başlarına getireceği âfet ve tehlikelerden bahsetmek ve onlara, doğru işlerinde yardımcı olmak. İkincisi, âhirete hazırlanma hususunda, müslümanlara va’z ve nasihat eder. Üçüncüsü, insanların ellerinde bulunan şeylere râğbet etmez. Eğer sâdece onların ellerinde olan dünyâlıklarına râğbet ederse, onlara nasîhati terk eder. Âhiretteki kurtuluşu için, müzminlere nasihat etmeyi vesîle bilir. Ne mutlu, Allahü teâlânın kendisine nasîhatta muvaffak ettiği kimseye. Çünkü Resûlullah (s.a.v.), **“Dikkat ediniz. Muhakkak ki, din nasîhattır”** buyurmuşlardır. Cerîr bin Abdullah (r.a.) buyurur ki: “Resûlullah (s.a.v.) her müslümana nasihat etmek hususunda bî’at ettim. Müslümanlara nasîhatta bulunan kimse, aynı zamanda kendisine de nasîhat eder. Nasîhat eden kimse, dünyâ ve âhirette azîzdir. Şefkat: Üç şeyle olur. Mü’minlerin, Allahü teâlânın katındaki derecesini ve kıymetini düşünmek. İkincisi, onun müslümanlara, müslümanların da kendisine olan ihtiyâcını gözönüne getirmek. Çünkü, o yalnız başına za’îf kalır. Gerek dünyâ ve gerek-

se, âhiret işlerinde, diğer mü'min kardeşlerinin yardımına muhtaç olduğunu hatırlamak. Üçüncüsü, kıyâmet günü mü'minlerin şefâatlerine muhtaç olduğunu hatırlamak. Şefkatin zıddı, düşmanlıktır. Şefkatli müslümanın üç alâmeti vardır. Birincisi, düşmanlık etmeyi sevmemek. İkincisi, hasedi sevmemek. Üçüncüsü, kötölemek ve kusur bulmayı sevmemek. Şu üç şey, şefkatli mü'minin yaptığı şeylerdendir. Birincisi, lütuf ve ihsanda bulunmak. İkincisi, hilm sahibi olmak. Üçüncüsü, müslümanları sevmek. Kişi, mü'minlerin Allahü teâlâ katındaki derece ve kıymetlerini düşünmedikçe, gerçek şefkati yapamaz. Allahü teâlânın mü'minlere şefkat etmeye muvaffak kıldığı kimseye ne mutlu. Müslümanlara nasîhat ederek onlara faydalı olan kimse, kıymetlidir. Dünyâ ve âhirette emindir. Hased eden kimse ise, dünyâ ve âhirette hor ve hakir olup, korku içerisinde.

Verâ': Beş şeyle olur. Birincisi, ilim. İkincisi edindiği bilgileri hatırlamak. Üçüncüsü, Allahü teâlânın azamet ve kibriyâsını, yüceliğini ve kudretini hatırlamak. Dördüncüsü, Allahü teâlâdan haya etmeyi hatırlamak. Beşincisi, Allahü teâlânın kendisine gazap etmesinden korkmayı hatırlamak. Vera' sahibinin üç alâmeti vardır. Birincisi, az şeyi sever. Çünkü az şeyin hesabı da az olur. İkincisi, az konuşmak. Üçüncüsü, az yemek. Üç şey de vera' sahiblerinin yaptığı şeylerdendir: Birincisi, ölçülü ve delilli konuşmak. İkincisi, gecesinde ve gündüzünde Allahü teâlânın yasak ettiği şeylerden sakınmak. Üçüncüsü, kendisiyle meşgul olup, insanların ayıplarından bahsetmemek. Bir kimse, Allahü teâlânın büyüklüğünü, kudretini, yegâne hüküm sahibi olduğunu tefekkür etmedikçe (düşünmedikçe), gerçek vera'ya kavuşamaz.

Şükür şunlarla hâsıl olur: Birincisi, ni'mete şükr edildiği zaman, ni'metin artacağını hatırlamak. Çünkü Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyurdu: **"Ni'metlerimin kıymetini bilir, emrettiğim gibi kullanırsanız, onları arttırırım. Kıymetlerini bilmez, bunları beğenmezseniz, elinizden alır, şiddetli azâb ederim."** (İbrâhîm sûresi-7) Üçüncüsü, o ni'metin, Allahü teâlânın ihsanı olduğunu, düşünmek. Şükreden kimsenin alâmetleri üç tanedir. Birincisi, Allahü teâlânın vermiş olduğu ni'metlere şükretmek için gayret gösterir. İkincisi, Allahü teâlâ ya yalvarıp yakarmayı sever. Üçüncüsü, ibâdet etmeyi sever. Şu üç şey de şükredenlerin yaptığı işlerdendir. Birincisi, Allahü teâlânın verdiği ni'meti dâima hatırlar. İkincisi, iyi ve kötü kimselerin hâllerinden ibret alır. Üçüncüsü, Allahü teâlânın ihsan etmiş olduğu ni'metlere karşı şükür vazifesini yerine getirinceye kadar çalışır.

Hakîm-i Tirmizî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz (s.a.v.), **"Allahü teâlâ, kulunun san'at sahibi olduğunu görmeği elbette sever"** buyurdu.

Rivâyet ettiği bir hadîs-i kudsîde şöyle buyurulmuştur: **"Benim, af ve keremim, dünyâda bir müslümanın günahını setredip de, sonra onu rüsvâ etmeyecek kadar büyüktür. Kulum bana istiğfâr ettiği müddetçe günâhını dâima affederim."**

- 1) Tezkiret-ül-evliyâ sh-248
- 2) Nefehât-ül-üns sh-169
- 3) Risâle-i Kuşeyrî sh-127
- 4) Kâmûs-ul-a'lâm cild-3, sh-1970
- 5) Tezkiret-ül-huffâz cild-2sh-645
- 6) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-101
- 7) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-233
- 8) Tabakât-üş-Şâfiyye cild-2, sh-245
- 9) Tabakât-üş-sûfiyye sh-217
- 10) Geschichte des Arabischen Schriftums cild-1, sh-653
- 11) Rüdüvv-üş-şân

HALLÂC-I MENSÛR (Hüseyn bin Mensûr):

Sofîyye-i alîyye denilen büyük velîlerden. İsmi, Hüseyn bin Mensûr olup, künyesi Ebûl Mugis'tir. Doğum târihi kesin bilinmemekle beraber 243-246 (m. 857-860) yılları arasında İran'ın Beyzâ şehrinde doğduğu kaydedilmiştir. 306 (m. 918)'de şehîd edildi. Babasının ise Mahamma isimli bir zerdüş olduğu rivâyet edilmiştir.

İlk gençlik yıllarından sonra tasavvufa meylederek, Tüster'de büyük velîlerden Abdullah-ı Tüsterî'nin (k.s.) sohbetinde iki sene bulundu. Onsekiz yaşında Basra'ya gelerek Amr bin Osman-ı Mekki'ye bağlandı ve onsekiz ay sohbetinde kaldı. Her iki velînin yanında da çok sıkı riyâzetler (nefsin isteklerini yapmamak), mücâhedeler (nefsin istemediklerini yapmak) yaptı. Mu'teber ailelerden Ebû Ya'kûb-i Aktâ'nın kızı ile evlendi. Bir müddet Basra'da kaldıktan sonra, Bağdâd'a Cüneyd-i Bağdâdî'nin (r.a.) yanına geldi. Cüneyd (r.a.) ona susmayı ve insanlarla görüşmemeyi emretti. Daha sonra Hicaz'a giderek, bir sene Ravda-i mutahhara'da mücavirlik yapıp tekrar Bağdâd'a geldi. Burada yine Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri ile görüştü ve ba'zı suâller sordu. Cüneyd-i Bağdâdî (r.a.) suâllerine cevap vermedi. Sorduğu mes'elelerin cevâbını alamayınca, izin alarak Tüster'e gitti. Bir sene orada kaldı. Burada büyük kabul ve ilgi gördü. Daha sonra buradan ayrılıp, beş yıl ortadan kayboldu. Horasan ve Mâverâünnehr gibi beldelerde bulundu. Sonra Ahvaz'a geldi. Burada da nasîhatlarda bulunup, Ahvaz halkı içinde bü-

yük kabul ve ikrâm gördü. Ahvaz'da ilâhî esrardan çok bahsettiğinden, kendisine Hallâc-ı Esrar denildi. Tekrar hacca gitti. Dönüşte Basra'ya geldi. Oradan tekrar Ahvaz'a gitti. "Halkı Hakka da'vet için şirk bel-delerine gidiyorum" diyerek, o zamanlar henüz müslüman olmamış ba'zı Türk ve Kürt kavimlerinin müslümanlığı kabul etmeleri için, Hoten ve Turfan'a sonra Hindistan'a gitti. Bu arada üç defa hac etmiştir. Tarikat sarhoşluğunda gördüklerini, İslâmiyetin zâhirine uymayan kelimelerle söylediğinden, 306 (m; 918) yılı Zil-ka'de ayının 24. Salı günü, halife Ca'fer bin Mu'tasım'ın zamanında Bağdâd'da elleri ve ayakları kesilip asılarak şehîd edildi. Sonra yakılarak, külleri Dicleye atıldı..

Hallâc-ı Mensûr, zamanındaki ba'zı zahir âlimlerinin de anlayamadığı sâdık, Allahü teâlânın aşkı ile yanan bir Hak âşığdır. Şiddetli mücâhedeler ve çetin riyâzetler çekmiş, himmeti yüksek, kerâmetler sahibi bir velîdir. Sözleri güzel, konuşması fasîh ve belîğ, firâseti üstün, hakikat, esrar, ma'nâ ve ma'rîfetler sahibi olup, yaşadığı müddetçe, dâima ibâdet ve riyâzetle meşgul olurdu. Günde bin rek'at namaz kılardı. Şehîd edildiği günün gecesinde de 500 rek'at kılmış olup, her gece en az dört yüz rek'at namaz kılmaya kendisini mecbur tutardı. Hallâc-ı Mensûr'a; "Bu yüksek derecelere ulaşmış iken, niçin bu kadar meşakkat çekiyorsun?" diye sorulunca, "Allahü teâlâyâ dost olanların işlerine, ne rahat, ne de meşakkat te'sîr eder. Onlar, Allahü teâlânın sıfatlarında fânî olup, kendilerini unuttuklarından, rahat veya zahmet onlara te'sîr etmez" cevâbını vermiştir.

Aslında Mensûr'un mesleği hallac (pamuk atıcı) değildir. Birgün dostu olan bir hallâcın dükkânında otururken, onu bir işe gönderdi ve "Senin işini de ben görürüm" dedi. Parmağı ile işaret edince pamuklar, çekirdek ve tozlarından ayrıldı. Bu kerâmet yayılarak, "Hallâc" ismiyle meşhûr oldu.

Her an şükür ve tâat üzere olduğu hâlde, Arafat meydanında başını bir kum tepesi üzerine koyup, "Ey âlemlerin Rabbi! Ey azîz olan Allahım! Bütün tesbih edenlerin tesbihinden, bütün tehlîl söyleyenlerin tehlîlinden ve her tefekkür sahibinin tefekküründen seni tenzih ederim. Yâ ilâhî! Biliyorsun ki, sana şükretmekten âcizim. Benim şükrüm ancak budur" buyurdu.

Fakîrlik nedir? diye sordular: "Fakîr; Allahü teâlâdan başka herkesden müstağni (uzak, beri) olan ve ancak Allahü teâlâyâ muhtaç olup, herşeyi ondan bekleyen kimsedir" cevâbını verdi.

Buyurdu ki: "Hakîkî tevekkül sahibi, bulunduğu şehirde kendisinden daha muhtaç ve daha hak sahibi biri varsa, orada yemek yemez."

"Kul, ubûdiyyetin (kulluğun) bütün şartlarını kendinde toplarsa, (Allahtan başkasına) kul olmanın yorgunluğundan kurtularak hürriyete kavuşur, külfetsiz ve sıkıntısız bir şekilde (Allaha) kul olmanın zîneti ile süslenir. Peygamberlerin ve siddîkların makamı budur. Ya'nî, bu durumdaki kul mahmul hâle gelir. (Ya'nî, ibâdet ve tâat bedene zor gelse bile, Allahü teâlânın yardımı ile onu zevkle ve gönül rahatlığı ile îfâ eder.) İslâmiyet yönünden bu nevi ibâdetlerle süslü bulunduğu hâlde ibâdetlerinde kalbine en küçük bir meşakkat, sıkıntı âriz olmaz."

"Kim hürriyeti murâd edinirse ubûdiyyete (kulluğa) sıkı bir şekilde devam etsin. Hakiki hürriyet Allahtan başkasına kulluk yapmamaktır."

"Allahü teâlâ bir kulunu kendisine çekti mi, bütün sırlar onun mülkü hâline gelir. Bunların hepsini görür ve ne olduklarını haber verir."

"Firâset sahibi ilk bakışta doğruyu bulur. Te'vîle, zanna ve şüpheye saplanmaz."

"Yüksek ahlâk, bir kere Hakkı mütâlâa ve müşahede ettikten sonra, artık halkın eza ve cefâsının sana te'sîr etmemesidir."

"Kul; ma'rîfet-i ilâhiyeye ulaştığı zaman, Allahü teâlâ onun kalbine ve zihnine (bir çok gizli sırlar) ilham eder."

"Hakiki muhabbet, insanın kendi vasıflarının, sıfatlarının, hepsini unutarak, sevgiliyle beraber bulunmaktır."

"Huluk-i azim, engüzel ahlâk, Allahü teâlâyı tanıdıktan sonra, halktan gelen eza ve cefânın insana te'sîr etmemesidir."

"Mürîd, tövbesinin, murâd (Allahü teâlânın kendisine çektiği kimseler) ise günah işlememenin gölgesindedir."

"Dünyâyı unutan, nefis zahidi; âhireti unutan, kalb zahidi; kendini unutan da ruh zahidi olur."

Şehîd edilmeden önce kendisinden nasîhat isteyen hizmetçiye: "Nefsi, yapması gerek bir şeyle (ibâdetlerle) meşgul et! Yoksa yapılmaması gereken bir şeyle (haramlarla), o seni meşgul eder" dedi.

"Azîz ve celîl olan Allahtan başka bir şeyden korkan veya bir şeyi ümit eden kimsenin yüzüne, Allahü teâlâ bütün kapıları kapatır, ona âdi bir korkuyu (Allah korkusunun dışında kalan korkuları) mu-sallat eder. Kendisi ile onun arasına yetmiş perde çeker, bu perdelerin en incesi şüphe (vesvese) olur."

Kerâmetleri pek çoktur ve halk içinde yayılmıştır. Meselâ, insanlara yazın kış meyveleri, kışın yaz meyveleri çıkarır ikrâm ederdi. Elini havaya uzatınca avucu, üzerinde “Kul hüvallahü ehad” yazılı gümüş paralarla dolardı. Bunlara, kudret paraları ismini verirdi. İnsanlara, evlerinde ne yediklerini, ne yaptıklarını, ne konuştuklarını ve kalblerinden geçenleri haber verirdi.

Kerâmetlerinden daha mühimi; ma’rifet, hikmet ve ince ma’nâlar dolu sözleridir. Bunlar, onun ilim ve ma’rifette ulaştığı kıymetli dereceleri çok güzel gösteren birer delildirler. Hallâc-ı Mensûr (r.a.) bir kafi- le ile beraber hacca giderlerken, sahrada birkaç gün yiyecek bulamadılar. Hüseyin bin Mensûr’a, şimdi kelle kebabı olsa da yesek dediler. Elini arkaya uzatıp, bir kebâb olmuş kelle ile iki pide alıp, birine verdi. Dört yüz kişi idiler. Her defasında elini arkaya uzatıp, bir kelle iki pide aldı. Neticede 400 kelle, 800 pide almış oldu ve her birine bir kelle iki pide vermiş oldu. O topluluk bunları yedikten sonra, taze hurma olsa da yesek dediler. Kalktı ve beni silkeleyin buyurdu. Hurmalar döküldü. Doyuncaya kadar yediler. Bundan sonra yolda ne zaman sırtını bir dikenli ağaca dayasaydı, taze hurma verirdi.

Sahrada ba’zı insanlar, kendisinden incir istediler. Elini havaya uzattı ve önlerine bir tabak incir koydu.

Bir defasında yine tatlı istediler. Bir tabak helva ve sıcak şeker önlerine koydu. Bu helva, Bağdâd’da Tak kapısında bulunur dediler. Bize, Bağdâd ve sahra aynıdır buyurdu.

Birgün çölde İbrâhîm Havvâs’a, işin nedir? dedi. Tevekkül makamında tevekkülü dürüst yapıyorum dedi. Bütün ömrünce, karnının, mi’denin tâmiriyle uğraştın, ne zaman tevhidde fâni olacaksın? dedi.

Hallâc-ı Mensûr “Enel-Hak=(Ben Hak’ım)” sözünü söyledi. Bu sözünü zahir âlimleri dalâlete ve ilhâda hükmedip katline fetva verdiler. Bunun, asıl sebebi ise şöyle nakledilmiştir:

Birgün Hüseyin bin Mensûr’un hatırandan: “Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), Mi’râc gecesi, sadece mü’minleri diledi de, neden bütün insanları dilemedi ve yâ Rabbi, cümlesini bana bağışla demedi” diye geçti. Böyle düşünürken, Resûlullah içeri girdi ve: “Biz kimi dilersek, Hakkın ferma- nı ile dileriz. Bizim gönlümüz Hakkın ferman evidir. O’nun irâdesinin ve fermanının gayrisinden pak ve ma’sûmdur. Eğer O, hepsini dilerse, ben de hepsini dilerim” buyurdu. Bundan sonra Hüseyin bin Mensûr, başından sarığını çıkararak Resûlullahın huzurunda kerâmet gösterdi. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu: “Bu sarık kerâmeti ile, baş dahi vermek gerektir ki, ben râzı olayım.” Onun katline, ha- kikatte sebep, bu hüküm oldu.

Darağacında iken, şöyle derdi: “Bu işin başıma neden geldiğini ve kimin muradı olduğunu bilirim. Bundan yüz çevirmem.” Sâdık olan âşık, elbette böyle olur. O sekr (Âşk-ı ilâhî sarhoşu) olduğundan, hâli doğru ve ma’zûr idi. Söylediği söz, dilinden, bu sekr hâlinde sâdır oldu.

Şeyh Ebû Abdullah-ı Hafîf şöyle buyurdu: “Bir çok hile ile zindana girerek Hüseyin bin Mensûr’u görmeye gittim. Güzel bir oda gördüm ki, yumuşak halılar, döşeklerle döşenmiş, iyi tertip edilmiş, duvara bir ip bağlanmış, üzerinde bir el bezi (havlu) asılmıştı. Orada yüzü güzel bir köle gördüm. “Şeyh nerededir?” diye sordum. “Abdesthânededir. Abdest hazırlığı görüyor” dedi. Ben: “Ne zamandan beri şeyhin hizmetindesin?” dedim. Dedi ki: “Onsekiz aydan beri” dedi. “Bu zindanda şeyh ne yapıyor?” dedim. “Onüç batman ağırlığında bir demir bağ ile, hergün bin rek’at namaz kılıyor” dedi. Sonra devam ederek: “Bu gördüğün zindanın kapılarının her birinin arkasında eşkiya ve hırsız kimseler vardır. Onlara nasîhat eder. Bıyıklarını ve saçlarını keser” dedi. “Ne yer?” diye sordum. “Hergün önüne çeşitli yemeklerle donatılmış bir sofra getiririz. Bir müddet onlara bakar. Sonra parmağının ucu ile o yemeklerin üzerine basar ve içli bir sesle çeşitli şiirler söyler. Asla onları yemez. Onun için önünden alır, götürürüz.” Biz bu şekilde konuşurken o abdesthânededen çıktı. Güzel görünüşlü olup, cazibeli bir boyu vardı. Beyaz sof giymiş, iş- lemeli bir peştemalı (örtüyü) başına sarmıştı. Sofa tarafına çıkıp oturdu. Bana: “Ey delikanlı! Nereden- sin?” dedi. “Farstanım (İranlıyım)” dedim. “Hangi şehirdensin?” diye sordu. “Şirazdanım” dedim. Benden meşâyih haberlerini sordu. Ebû Abbâs Atâ’ya gelince, (sözümü keserek): “Onu görürsen, o kâğıtları (mektûbları) yakmasını söyle” dedi. Sonra yine: “Buraya nasıl gelebildin?” dedi. “Ba’zı İran askerlerinin yardımıyla” dedim. Tam bunu söylediğim zaman zindancıbaşı içeri girdi. Yer öpüp oturdu. Şeyh ona: “Sana ne oldu?” dedi. Zindancıbaşı: “Düşmanlarım beni halifeye gammazlamışlar. Güya ben, ululardan birini buradan bin dinar alarak salmışım. Yerine de halktan birini hapsedmişim, işte şimdi beni alıp götü- recek, katledecekler” dedi. Şeyh: “Var selâmetle git” dedi. O gittikten sonra, şeyh hücrenin ortasında dizleri üzerine gelerek, ellerini havaya kaldırdı. Başını önüne eğdi. Şahadet parmağı ile işaret ederek, ansızın ağladı, öyle ağladı ki, gözyaşından her tarafı ıslandı. Kendinden geçerek yüzünü yere koydu. O sırada zindancıbaşı içeri girdi. Tekrar şeyhin önüne oturdu. Şeyh: “Ne oldu?” diye sordu. Zindancıbaşı: “Kurtuldum” dedi. “Hangi sebeple kurtuldun?” diye sordu. O, “Beni halifenin yanına götürdükleri zaman halife, “Şimdiye kadar seni katletmeyi tasarlıyordum. Şimdi sana gönlüm hoş geldi. Seni beğendim. Tek- rar affettim” dedi. Bundan sonra şeyh, yüzünü o havlu ile temizlemek istedi. Havlunun asılı olduğu ipin yüksekliği şeyhden yirmi arşın yukarıda idi. Şeyh elini uzatarak havluyu aldı. Şeyhin eli mi uzandı yoksa

o havlu mu şeyhe yakınlaştı anlayamadım.” Sonra ben çıkıp gittim. İbn-i Atâ’ya vardım. O haberi verdim. Dedi ki: “Eğer tekrar onunla buluşursan; beni kendi, başıma bırakırlarsa, ona mektupları saklayacağımı söyle” dedi.

Birinin bir papağanı vardı, ölmüştü. Hallâc ona: “Allah’ın izni ile onu dirilteyim ister misin?” dedi. Adam “İsterim” dedi. Hallâc parmağı ile işaret etti. Hayvan yerinden kalkarak canlandı.

Zindanda iken İbn-i Hafîf yanına gelip “Sana neler oluyor?” diye sordu. “Allahü teâlâ bana zahirî ve bâtinî ni’metler veriyor” buyurdu. İbn-i Hafîf “Size üç suâlîm var” dedi. “Buyrun dinliyorum” diyerek izin verince şöyle sordu:

“Sabır nedir?”

Hallâc-ı Mensûr hazretleri ellerini ve ayaklarını bağlayan zinciri göstererek:

“Şu zincire bakarsam açılır” buyurdu. O anda zincire baktı ve zincir açılıverdi. Duvar yarıldı. İbn-i Hafîf diyor ki; “O anda kendimi Dicle kenarında buldum.” (Yâ’nî) ben işte buna rağmen buradan çıkıp gitmiyorum, bu zindana ve zincirlere sabrediyorum demek istedi.)

Sonra ikinci suâlîni sordu: “Fakr (tasavvufta fakîrlik) nedir?”

Hallâc-ı Mensûr hazretleri oradaki taşlara baktı, taşlar altın ve gümüş oluverdi. Sonra, “İşte bu fakrdandır. Ben ise zeytin yağı almak için bir fülüse (o zamanın en küçük parası) muhtacım.”

Sonra üçüncü olarak:

“Fütüvvet nedir?” suâlîne de: “

“Onu Yarın anlarsın” buyurdu. İbn-i Hafîf diyor ki: “Gece olunca rû’yâmda kıyâmeti gördüm. Hüseyin bin Mensûr Hallâc nerededir? diye bir ses duydum. Allahü teâlânın huzuruna durdu. Kendisine; seni seven Cennete, sana kızan Cehenneme girer dendi. Yâ Rabbi! Hepsini mağfiret eyle diyerek yalvardı. Sonra bana dönüp fütüvvet işte budur, buyurdu.”

Yine bir gün kendisine, Sabır nedir?” diye sorduklarında: “Sabır odur ki; iki elini ayağını keserler, onu köprünün üzerine asarlar ve hattâ bundan daha acâib muameleler yaparlar da bir kere âh etmez” buyurdu. Nitekim kendisinin ölümü ve idamı böyle cereyan etmiştir..

Abdülmelik Evkaf anlatır: “Birgün üstadım olan Hallâc-ı Mensûr’a: “Ey hocam! Arif kimdir?” diye sordum. Buyurdu ki: “Arif o kimsedir ki, Zil-ka’de ayından altı gün kala, Salı günü, 306 (m. 918) senesinde Bağdâd’ta eli ayağı kesilerek, gözleri çıkarılarak, baş aşağı astırılıp, gövdesi yakılarak, külünü savururlar.” Onun dediği zamanı gözledim. Meğer o söylediği kendiymiş, o ne söyledi ise aynını yaptılar.

Bir gece Mensûr hazretlerini zindanda bulamadılar. İkinci gece ne zindan vardı ne de Mensûr... Üçüncü gece, zindan da Mensûr dâ yerindeydi. Kendisine bunun hikmeti suâl edildiğinde: “İlk gece O’nunlaydım, beni bulamadınız. İkinci gece, O benimle idi, ne beni ne de zindanı görebildiniz. Üçüncü gece, herşey yerli yerindeydi. Tâ ki mukaddes şeriatın emrini yerine getiresiniz. Beni idam edesiniz diye” buyurdu.

Hallâc-ı Mensûr’u (r.a.) Bağdâd’da Tak kapısına götürdüler. Evvela yüz kırbaç vurdular. Kendisinden en küçük bir ses çıkmadı, ölmediğini görünce, ellerini ve ayaklarını kestiler.

Hallâc-ı Mensûrun (r.a.) elleri ve ayakları kesildiğinde buyurdu ki: “Sakın korkudan sarardığımı zannetmeyin. Kan kaybetmekten sararıyorum.”

Darağacına çıkan Mensûr hazretlerine şu suâl soruldu. “Tasavvuf nedir?” “Tasavvufun en aşağı derecesi işte bende gördüğünüz bu hâldir.” “Yâ ileri derecesi?” “Onu görmeğe tahammülünüz olmaz.”

İdam edilmeden önce halk taş atmağa başladı. Atılan taşlara hiç ses çıkarmıyor, hattâ tebessüm ediyordu. Bir dostu, taş yerine gül attı. O zaman Mensûr hazretleri inledi. Sebebi sorulduğunda şöyle cevap verdi: “Taş atanlar beni yakînen tanımayanlardır. Tabiidir ki hâlden anlamazlar. Hâlden anlıyanların bir gülü bile beni incitti.”

Ellerinden, bacaklarından sonra dilini de kesmek istediler, izin isteyip şöyle dedi: “Allahım, bana senin için bu işkenceyi reva görenlere rahmet et! Senin rızân için beni elimden, ayağımdan, gözlerimden, başımdan, canımdan ayıran bu kullarını affet!”

Daha sonra dili ve başı da kesildi, cesedi yakıldı. Külleri Dicle’ye atıldı. Atılan küller de havada (Enelhak) şeklini aldı. Nehre külleri dökülür dökülmez, nehir hemen kabarmağa başladı. Kabaran Dicle’nin suları Bağdâd’ı basmak üzereydi ki; bir dostu hırkasını Dicle’ye attı ve Dicle bir müddet sonra eski normal hâlini aldı. Hallâc-ı Mensûr (r.a.) bu kimseye, şehîd edilmeden önce, “Benim kollarımı, bacaklarımı, başımı kestikten sonra, cesedimi yakıp, külünü Dicle’ye atacaklar. Korkarım ki, nehir taşıp Bağdâd’ı basacak. O zaman hırkamı nehrin kenarına götürüp, sulara at” buyurmuştu.

Buyurdu ki:

“Mevlâm! Rabbim! Emrine amadeyim, buyur!

Ey benim maksadım ve ma'nâm, emrindeyim, ferman buyur!

Ey zâtî, vücûdumun aynası ve himmetimin mûntehâsı!

Ey benim konuşmam, işaretlerim ve ihbarım olan Allahım!

Hallâc-ı Mensûr hazretlerinin idamına sebep olan “Enel-Hak” sözü, onun tasavvuf yolunda sahip olduğu kendi hâl ve derecesine uygun ve kendi aşk sarhoşluğu içinde söylediği doğru bir sözdür. Zahirî kelime ma'nâsı “Ben Hakîm” demek olan bu sözün hakîkî ma'nâsı: “Ben yokum. Hak vardır” demektir. Tasavvufta çok ince bir bilgi ve hâl olan Vahdet-i vücûd (varlığı bir görmek) mertebesinde söylenmiştir. Bu büyüklerin böyle sözleri, görüp müşahade ettikleri şeyleri ifâde edecek başka söz, başka kelime bulamadıkları için böyle söylemişlerdir. Onun bu sözü, İslâmiyetin zâhirine uymadığı için, zahir âlimlerince ve câhil halk tarafından anlaşılamadığı ve “tevhid” ehli olan ve olmayanın bir daha böyle sözler söylememesi için şehîd edildi.

İmâm-ı Rabbânî (k.s.), Mektûbât kitabının ikinci cild kırkdördüncü mektubunda buyuruyor ki “O büyüklerin (Herşey O'dur) demeleri, hiç birşey yoktur. Yalnız O vardır, demektir. Meselâ, Hallâc-ı Mensûr Enel-Hak (Ben Hak'ım) dedi. Böylece, ben Hak'ım, Hak teâlâ ile birleştim demek istemedi. Böyle diyen kâfir olur ve öldürülmesi lâzım olur. Onun sözünün ma'nâsı (Ben yokum, Hak teâlâ vardır) demektir. İşte Sofiyye (evliyâ) her şeyi Hak teâlânın isimlerinin ve sıfatlarının görünüşü, onların aynası bilir. Zâtın “kendisinin” bunlarla birleştiğini, zâtında değişiklik olduğunu söylemez. Meselâ, bir insanın gölgesi, kendinden hâsıl oluyor. Gölge, o kimse ile birleşmiş, onun aynadır veya o kimse inerek, o gölge şekline girmiştir, gibi şeyler söylenemez. O kimse, kendi kendinedir. Gölge, onun bir görünüşüdür. Bu kimseyi aşırı seven, gölgeyi filân görmez. Ondan başka birşey görmez. Gölge, o kimsenin aynadır diyebilir. Ya'nî, gölge yoktur, yalnız o insan vardır, der. Bundan anlaşıldı ki, sofiyye, eşyaya, Hak teâlâdan meydana gelmiştir, Hak teâlâ değildir diyor. O hâlde, sofiyyenin (Herşey O'dur) sözleri, (Herşey O'ndandır) demektir ki, ahinler de böyle söylemektedir, iki taraf arasında bir fark yoktur. Yalnız şu fark vardır ki, Sofiyye, eşyaya, Hak'ın görünüşü diyor. Âlimler bunu söylemekten çekiniyor. Eşya ile birleşmek, eşyanın içinde bulunmak anlaşılmaması diye, bu sözü söylemiyor.” Hallâc-ı Mensûr (r.a.), hâlleri doğru, zamanındakilerin, kadrini ve derecesini anlamayacak derecede yüksek bir velî idi. O, hiç bir zaman Allahlık iddia etmedi. Tam tersine Allah aşkının sarhoşu bir kul olarak yaşadı. Gündüz ve gecelerini ibâdetle geçirdi. Elli yaşında iken, “Bu güne kadar bin senelik namaz kıldım” buyurdu. İslâmiyetin bütün emir ve yasaklarına en ince hususlara kadar titizlikle uyar, mubahları zaruret miktarı kullanırdı, ömrünün temeli belâ üzerine kurulmuştu. Bu da, Allah aşkına tutulanlarda çeşitli şekil ve derecelerde görülen bir şeydir.

Onun hâl ve mertebesini anlayan pek çok âlim ve evliyâ yüksek bir velî olduğunu söylemişlerdir. İbn-i Ata, Ebû Abdullah Hafif, Şiblî, Ebû'l-Kâsım, Nasr Abâdî, Şeyh Ebû Sa'îd Ebû'l-Hayr, Şeyh Ebû'l-Kâsım-ı Gürgânî, Şeyh Ebû Alî Farmedî ve Yûsuf-ı Hemedânî hazretleri bunlardan ba'zılarıdır. Büyük evliyâdan Şiblî, onun için “Ben ve Hallâc aynı şeyiz. Ama bana deli dediler kurtuldum. Onun akli ise onu helâk eyledi” buyurmuştur. Yine şeyh-ül-islâm Abdullah-ı Ensârî “Hallâc, imamdır. Fakat durumunu her kişiye söyledi. Zayıflara ağır yük yükletti. Avam (halkın) bilgisi ile ve akıl yoluyla anılamayacakları şeyleri konuştu. Bu hususta İslâmiyete riâyet etmedi. Ona ne vâki olduysa, bu sebepten oldu” demiştir.

Ali Râmitenî hazretleri ise Hallâc-ı Mensûr'un hâlini “Hüseyin bin Mensûr zamanında, Hâce Abdülhâlık-ı Goncdüvânî'nin oğullarından biri bulunsaydı. Mensûr idam edilmezdi” buyurarak en veciz şekilde izah etmiştir. Abdülhâlık-ı Goncdüvânî'nin ma'nevî oğulları olan talebelerinden biri bulunsa idi, Hüseyin bin Mensûr'u terbiye ederek, o makamdan daha yukarılara geçirir, idam edilmesi lâzım gelmezdi. Çünkü Hallâc-ı Mensûr, her ne kadar büyük velî olmakla birlikte, tasavvuf yolunun en nihayetine ulaşabilmiş değildir. Bulunduğu mertebe, nihayetten çok uzaktır.

Büyükler buyuruyor ki: “Vilâyet (evliyâlık) dereceleri sonsuzdur. makamıdır. Muhyiddîn-i A'râbî, Hallâc-ı Mensûr ve Mevlâna Celâleddîn-i makamında idiler. Allahü teâlâ kalb makamında olan bir mü'mine tayy-ı ihsan eder. (Ya'nî, uzun mesafeleri bir anda giderler ve çok az bir yapılamayacak işleri yaparlar.) Bu makamda olanlar bir ağaca baksayapraklarının adedini bildirir. Bir kimsenin yüzüne baksalar, hangi Vilâyet derecelerinin ilkinde olan bir veliye, Allahü teâlâ bunları ihsan eder. Vilâyet (evliyâlık) dereceleri sonsuzdur.”

Bunların ilki kalb Rûmî gibi zâtlar, hep kalb mekân ve tayy-ı zemân zaman içinde, lar. Allahü teâlâ ağacın günahı işlediğini bilirler. eder. Vilâyet (evliyâlık)

1) Tam İlimhâl Se'âdet-i Ebediyye sh-90, 450, 694, 697, 865, 1010

2) Müjdeci Mektûblar. Mektub No: 24, 100, 266

3) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh-114

4) Kuseyrî risâlesi sh-28, 43, 312, 333, 473, 474, 487, 494, 661

5) Nefehat-ül-üns (Osmanlıca) 199

HASEN BİN ABDULLAH ASKERÎ:

Tefsîr ve lûgat âlimi, edib ve şâir. Künyesi, Ebû Hilâl olup, ismi, Hasen bin Abdullah bin Sehl bin Sa'îd bin Yahyâ'dır. Ehvâs civânnddki Asker-i Mükrem'den olduğu için Ebû Hilâl-i Askerî nisbetiyle tanınan Hasen bin Abdullah, 395 (m. 1005) yılında vefât etti.

Zamanındaki birçok âlimden ilim öğrenen Ebû Hilâl-i Askerî, tefsîr ve lûgat ilimlerinde yazdığı pek kıymetli eserleriyle tanınır, Ayrıca fıkıh ilminde de derin bilgiye sahip olup, bu ilimde ve diğer ilimlerde kıymetli kitaplar yazdı.

Hasen bin Abdullah Askerî, lûgata dâir Telhis, Kitâb-ı Sînâateyn nazm ve nesr adındaki eserleri yanında, diğer sahâlarda da; Kitâbu Cemheret-ül-emsâl, Kitâbu meâm-ül-edeb, Kitâb-üt-tebsire, Kitâbu şerh-ül-Hamâse, Kitâb-üd-dirhem ve'd-dînâr, Kitâb-ül-mehâsin fî tefsîr-ül-Kur'ân, Kitâb-ül-umde, Kitâbu Fadl-ül-atâî alel-usr, Kitâbu ma telhamu fih-il-hassa, Kitâbu a'lâm-ül-meânî fî me'ân-üş-şî'r, Kitâb-ül-evâil, Kitâbu dîvânî şî'rihî, beyn-el-meânî, Kitâbu nevâdir-ül-vâhid vel-cemî, adlı kitapları yazdı. Süleymâniye kütüphanesinde bu eserlerinden ba'zıları mevcuttur. Onlar da: Divân, Cemheret-ül-emsâl, Kitâb-ül-hassî âlâ talebî'il-ilm vel-ictihâd fî cemîhi, Kitâbu mâ ihtekame bih-il-hulefa ile'l-kudât, Kitâb-üs-sumâateyn, Tefsîr, Telhis ve Evâil adlı kitaplarıdır. Kevâkib-ül-mudiyye fî tarikat-il-Muhammediyye vel-evâil adlı Süleymâniye Kütüphânesindeki bulunan eserinde, bilhassa, İsmâmiyyette ilk olan hâdiseleri anlatır.

Bunlardan bir kısmı şöyledir: İlk akkabısını çıkarıp Kâ'be'ye giren, Mugîre'dir. Zina suçundan ilk recim olunan Rebîa bin Hudâr Esedî'dir. İlk ata binen ve ilk Arabça kitap yazan İsmâil'dir (a.s.). Araplar-dan Hanîf dininde olup da, ilk öldürülen Adiy bin Zeyd'dir. Besmeleyi ilk yazan Muhammed'dir (s.a.v.). İlk hediye Peygamber efendimize (s.a.v.) Medine'de Zeyd bin Sâbit'in (r.a.) hediyesidir. İlk at zekâtı alan Hz. Ömer'dir. Resûlullahla (s.a.v.) ilk alış-veriş yapan Sinan bin Ebî Sinan Esedî'dir (r.a.). Allah yolunda ilk kan akıtan Sa'd bîif Ebî Vakkas'tır (r.a.). Kur'ân-ı kerîmi Mekke'de ilk açıktan okuyan, Abdullah bin Mes'ûd' dur (r.a.) İlk ezan okuyan Bilâl-i Habeşî'dir (r.a.). Yazıda Allahü teâlâyâ hamddan sonra, Resûlullah'a da (s.a.v.) salât-ü selâmı yazan, ilk önce halife Hârûn Reşîd'dir. Fıkıh ilminde ilk kitap yazan Mâlik bin Enes'dir (r.a.). Kelâm ilminde ilk kitap yazan Ebû Huzeyfe Vâsıl bin Atâ'dır.

Kitâb-ül-hassî âlâ taleb-il-ilm vel-ictihâd adlı eserinde, ilim hakkında İslâm âlimlerinin şöyle buyurduğunu bildiriyor: "İlim altı şey ile tamam olur. Bunlar: Kuvvetli bir zihin, uzun zaman, zenginlik, öğrenilenle amel, mütehassıs bir hoca ve olme duyulan arzu ve istek. Bunlardan biri eksik oldu mu, ilim de eksik olur." Burada tabiat (huy) zikredilmedi, zîrâ bu zihnin kendisidir. Bilindiği gibi; şâir, kendi zihninden bir şiir ortaya koyar. Başkasına tâbî olmaz. Burada arzu ve isteğin zikredilmesi şunun içindir: Eğer nefis bir şeye arzu duyarsa, onun ele geçmesi için büyük bir çaba harcar. İnsan, ilmi çalışması kadar elde eder. Zenginliğin zikredilmesi ise, geçim derdi. İlimden alıkoymasın diyerdir. Hocanın mütehassıs olması ise, böyle olmayan hoca insanı yanlış yollara götürdüğü içindir.

Mâlik bin Dinar buyurdu ki: Ba'zı semavi kitaplarda okudum, buyuruluyor ki: "Hikmet; şerefi çoğaltır ve köleyi sultanlar meclisine oturtur." Ebû Esved ed-Düeli, "İlimden daha azîz birşey yoktur. Sultanlar "İnsanlara, âlimler de sultanlara hükmediyorlar" buyurmuştur. Ebû Zeyd Temimî buyuruyor ki: "Nerede bir âlim duyduysam, ondan birşeyler öğrenmek için ona koştum."

Müellif, "İlim, çok müzâkere, ders vermek, çok ibâdet ve kuvvetli bir zihin ile muhafaza edilir" buyurmaktadır.

İlim, kalbe doğan bir nurdur, ilmin tadınılan bir daha ilmi bırakmaz ve ölene kadar ilme doymaz. Sa'îd bin Cübeyr buyuruyor ki, "Kişi öğrenmeye devam ettiği sürede âlim, öğrenmeyi terk ettiğinde olduğundan daha câhildir." Sa'îd bin Müseyyib ise, "Gece ve gündüz, aç ve susuz olarak bir tek hadîs-i şerîf öğrenmek için dolaştığım olurdu" buyurmuştur.

Kitâbu mâ ihtekame bih-il-hulefâ ile'l-kudât adlı eserinde ise şöyle naklediyor: Mensûr Mehdî buyurdu ki, "Halife takva ile ıslah olur. Sultân tâat ile doğru olur. Vatandaş asâlet ile iyi olur. İnsanlar ise, ceza vermeye muktedir iken affedilmekle doğru olur. İnsanların akli en az olanı, kendisinden aşağı ve zayıf olanlara zulüm edendir." Hz. Ali, "Kişinin, Allahü teâlânın bir olduğuna, ortağı olmadığına, O'nun gibi hiçbir varlık olmadığına, O'nu görmediği halde şehâdet etmesi, doğruluğundan ve iyiliğindendir" buyurmuştur.

1) Mu'cem-ül-üdebâ cild-8, sh-258

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh-10

3) Bugyet-ül-vuât sh-221

HASEN BİN ABDULLAH SAYRAFÎ:

Nahiv, kelâm, hadîs, fıkıh, kırâat ve edebiyat âlimi. Künyesi Ebû Sa'îd olup, ismi, Hasen bin Abdullah bin Merzubân'dır. Basra Körfezi sahillerinde bir şehir olan Sayraf'da doğduğu için Sayrafî nisbet edildi. Babası, Behzad adında bir mecûsî idi. Sonradan müslüman olup, Abdullah adını aldı. 280 (m. 893) yılında doğan Sayrafî, 368 (m. 978) yılında Bağdâd'da vefât etti. Hayzerân kabristanına defn edildi.

İlk tahsiline, doğduğu şehirde başlayan Sayrafî, Zenc isyanı dolayısıyla oraya gelen, Asal bin Zekvân ve Ebû Zekvân Kâsım bin İsmâil'den ders alarak başladı. Yirmi-otuz yaşlarında iken Amman'a gitti. Orada Hanefî mezhebi fıkhnı öğrendi. Ehvan bölgesinde Asker'i Mükrem'e gitti. Orada Muhammed bin Ömer Saymirî ile tanışıp, Muhammeâ bin Mübremân'dan nahiv ilmini öğrendi. Bağdâd'da Ebû Bekr İbnî Düreyd'den lügat ve nahiv öğrendi. Bu âlimin en meşhûr râvilerinden biri oldu. Kırâat ilmini Ebû Bekr bin Mücâhid'den, nahiv ilmini de Ebû Bekr Serrâc'dan okudu. Sayrafî'nin hocaları arasında; fıkıh âlimi Muhammed bin Ebû'l-Ezher Bûşencî, fıkıh âlimi Ebû Ubeyd bin Harbeveyh ve Abdullah bin Muhammed bin Ziyâd Nişâbûrî ve daha birçok âlimin de bulunduğu bildirilmektedir.

Basra dil mektebinin, zamanındaki imâmı olan Sayrafî, hadîs, fıkıh, kırâat, hesap, hendese, ferâiz, kâfiye ve aruz ilimlerinin çeşitli dallarında ilim sahibi oldu. Bağdâd'ut doğu bölgesi olan Rasâfe'de oturup, elli sene namaz kıldırdı. Bağdâd kadılığına ta'yin edildi. Yıllarca sağlam hükümler verip, insanların huzurla yaşamalarına vesile oldu. İnsanların çeşitli konulardaki suâllerine yerinde cevaplar verdi. İslâm âleminin çeşitli bölgelerinden kendisine mektûblarla sorular sorulurdu. Bunların arasında devlet adamları ve vezirler de vardı. Sâmanoğulları emîri Nuh bin Mensûr, Sayrafî'ye yazdığı bir mektubuna dörtyüz suâl eklemiş ve cevaplandırılmasını istemişti.

Geceleri ibâdet eder, gündüzleri oruç tutardı. Kırk yıl, harâm olan günler hariç, devamlı oruç tuttu. Günahlardan çok sakınır, harâma düşmek korkusundan şüphelilere yaklaşmaz, hattâ mubahların çoğunu da terk ederdi. Kâdılıkta ücret almaz, meclisine çıkmadan önce, çok güzel olan hattıyla on yaprak yazar, bunları satar ve aldığı para ile geçimini temin ederdi. Ölümünden bahsedilince ağlamaya başlar, yemekten içmekten kesilirdi. Yaşlılarından birini görüp de, onda yaşlılık alâmeti görünce teselli bulurdu. Her zaman Allahü teâlânın kullarına hizmet için çalışır, O'nun rızası olmayan hiçbirşeye el uzatmazdı. Verdiği güzel hükümlerle, insanların rahat yaşamaları, güzel nasîhatleriyle doğru yoldan ayrılmamaları ve doğruyu bulmaları için çalışan Ebû Sa'îd Sayrafî'den birçok âlim ilim öğrendi. Talebelirinin bir kısmı da, kendi hocaları idi. Bunlardan İbn-i Düreyd nahiv ilmini, İbn-i Serrâc ve Mübermân da kırâat ilmini ondan öğrendiler. Kâdî'l-kudât Ebû Muhammed bin Ma'ruf, Hüseyin bir Ca'fer Hâlis, Muhammed bin Abdülvâhid bin Ruzmer ve Ali bin Eyyûb gibi âlimler de ondan ilim öğrendiler.

Eşsiz ilmini, insanlara kitâblarıyla da öğretmek için gayret sarf eden Ebû Sa'îd Sayrafî, pekçok kıymetli eser yazdı. Daha önce bir benzeri yazılmamış olup sonra gelenler için açmış olan, Şerh-i Kitâb-ı Sibeveyh adlı eseri çok meşhûrdur. Şerh-üd-düriyye, Elifât-vasl, oğlu Yûsuf'un, tamamladığı el-İknâ' fi'n-nahv, Şerh-i Şevâid Sibeveyh, Medhal ilâ Sibeveyh, el-Vakf fil-lbtidâ, San'at-üş-şîir ve'l-belagâ, Basra nahiv âlimlerine dâir bilgiler AHBÂR-ÜN-NAHVİYYİN-İL-BASRİYYİN adlı eserler, onun kitapları arasındadır. Sayrafî'nin el-San'at yazması olan, pek güzel yazıları ile süslü eserleri de ayrı bir değer taşımaktaydı. Onun hattından çıkan kitaplar, asıllarından daha yüksek fiata satılırdı. Eserlerinden "Şerh-i Kitâb-ı Sibeveyh", Mısır'da 1317 (1899) yılında muhtasar olarak basılmış, Almanca tercümesi de 1894'de yayımlanmıştır. Kitâb-ı Sibeveyh'te geçen beyitlerin şerhi olan "Şerh-i Şevâhid-i Kitâb-ı Sibeveyh" adlı eserinin 443 (1051) târihli bir nüshası, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Üçüncü Ahmed kısmı, 2601 numara da mevcuttur. "AHBÂR-ÜN-NÜHÂT-İL-BASRİYYİN" adlı eserinin 367 (986) târihli bir nüshası da Süleymâniye Kütüphanesi Şehîd Ali Paşa kısmı 1842 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Bu son eser, "AHBÂR-ÜN-NAHVİYYİN-İL-BASRİYYİN" adıyla 1936'da neşredildi.

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, s h. 78

2) Mu'cem-ül-müellifin cild-3, sh-242

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh-507

4) Şezarât-üz-zeheb cild-3, sh-65

5) Mitâh-üs-se'âde cild-1, sh-173

6) Târih-i Bağdâd cild-7, sh-341

HASEN BİN AHMED (Ebû Sa'îd-i İstahrî):

Şâfiî mezhebinin büyük fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hasen bin Ahmed bin Yezîd bin İsmâ bin Fadl bin Bişâr bin Abdülhâmid bin Abdullah bin Hâni bin Kamîsa bin Amr bin Âmir'dir. Künyesi, Ebû Sa'îd olup, "İstahrî" nisbetiyle meşhûr oldu. İstahra, İran şehirlerinden birinin adıdır. 244 (m. 858) senesinde doğdu. Birçok âlimden ilim aldı. Kum şehrinde kadılık yaptı. Elde ettiği yüksek ilimlerle, kıymetli eserler yazdı. 328 (m. 940) senesi Cemâzil-âhır ayında, Cum'a günü vefât etti. Vefât târihi olarak, başka târihler de rivâyet edilmektedir. Bâb-ı Harb denilen yere defn edildi.

İlimde ve vera'da yüksek derecelere kavuşan Ebû Sa'îd-i İstahrî. Irak'ta Şâfiî âlimlerinin en büyüğü idi. O; Sa'dân bin Nasr, Hafs bin Amr er-Ribâlî, Ahmed bin Mensûr er-Ramâdî, İsmâ bin Ca'fer el-Verrâk, Abbâs bin Muhammed ed-Dûrî, Ahmed bin Sa'd ez-Zührî, Ahmed bin Hâzım, Cemil bin İshâk ve daha bir çok. âlimden ilim aldı. Kendisinden de; Muhammed bin Muzaffer, Ebû'l-Hasen ed-Dâre Kutnî, Ebû Hafs bin Şahin, Yûsuf bin Ömer el-Kavvâs, Ebû'l-Hasen bin Cündî, Ebû'l-Kâsım bin Sellâc ve daha pekçok âlim ilim aldılar, rivâyette bulundular.

Fıkıh ilminde büyük âlim olan Ebû Sa'îd-i İstahrî, zühd ve kanâat sahibiydi. Dünyâya düşkün değildi. Eline geçen az birşey ile geçimini devam ettirirdi. Büyük âlim Esnevî diyor ki, "O ve İbn-i Süreyc, Bağdâd'da Şâfiî âlimlerinin şeyhi, en büyüğü idi. Birçok kitaplar yazdı. Bunlardan "Âdâb-ül-kazâ" meşhûrdur. Bütün âlimler, onun bu eserini beğenmektedirler. Vera'ı (şüphelilerden sakınması) ve dinine bağlılığı çoktu. Tavizsiz bir hayat yaşardı. Abbasî halifesi Muktedir-billah, onu Sicistan kadılığına ta'yin etti. Sonra Bağdâd Muhtesibliğine getirildi." O, Bağdâd'ın evlendirme işlerine bakardı. Nikâhta velîsinin izin vermesi şartını arardı. Çünkü Hanbelî ve Mâlikî mezheplerinde nikahın farzlarından birisi de, velînin izin vermesidir. Halbuki orada bulunan halkın çoğu bu şartı aramadan nikâhlanıyordu. Çünkü Hanefî mezhebinde, bulûğ çağına giren kızın nikâhı için, velînin izin vermesi şartı farz değildir. Hanefî mezhebinde de bâliga olmamış kızı, velîsi izinsiz evlendirebilir.

Ebû İshâk-ı Mervezî dedi ki, "Bağdâd'a geldiğim zaman kendisinden ders okumaya, Ebû'l-Abbâs bin Süreyc'den ve Ebû Sa'îd-i İstahrî'den daha lâıyk olan kimseyi bulamadım." Yine o şöyle anlattı: Birgün Ebû Sa'îd-i İstahrî'ye, "Kocasını ölen hâmile bir kadına, nafaka vermek icâb eder mi?" diye soruldu. O da, "Evet" diye cevap verdi. Kendisine, bu hükmün Şâfiî mezhebinde olmadığı bildirildiğinde, onu tasdik etmedi. Bu mes'eleyi daha önce yazdığı kitabında gösterdiler. Yine ictihâdından rücû etmedi ve Şâfiî mezhebinde olmasa bile, Hz. Ali'nin ve İbn-i Abbâs'ın mezhebinde böyledir" dedi.

Kâdî Ebû Tayyîb ve İmâm-ı Taberî diyorlar ki, "O, vera' ve dîne bağlılıkta çok yüksek bir makamdaydı. Onun elbisesi, tek bir parçadan ibaretti. Çok eser yazdı. "Kitâbü edeb-ül-kazâ" bunlardan en meşhûrudur. Bu eserinin bir benzeri yoktu. Bağdâd muhtesibliğine ta'yin edildiğinde oraya varınca, özel olarak oyun için yaptırılan yeri derhal yıktırdı. Burada beldenin fesadına, ahlaken bozulmasına sebep olan boş, faydasız oyunlar oynandığı için bu işi yaptırmıştı.

Halife Kâhir, ondan Sâbi'î dînine tâbi olanlar hakkında nasıl hareket etmesi icâb ettiğini sorduğunda, dedi ki: "Sâbi'îler, yıldızlara tapınmaktadırlar. Yahudilere ve hristiyanlara da muhalefet ediyorlar. İslâm ülkesinde zımmî (gayri müslim vatandaş) olarak yaşayamazlar. Onların dinlerini terk edip müslüman olmaları lâzımdır. Yoksa öldürülmeleri gerekir." Halife de, böyle yapmaya karar verdi. Bütün Sâbi'îleri toplayıp, ellerinde bulunan bütün malları ganimet olarak dağıttı."

Ebû İshâk-ı Mervezî de, "İstahrînin huzurunda, onun izni olmadıkça fetva vermezdim" dedi.

"El-Kâfî fî târih-i Harezmi" kitabının sahibi, Muhammed bin Ebû Sa'îd el-Furâtî'nin şöyle dediğini bildiriyor: "Ben Bağdâd'dan döndüğüm zaman Hemedan'da, Kum şehrinde dönen Ebû Sa'îd-i İstahrî ile karşılaştım. Daha önce Kum'a kadı olarak ta'yin edilmişti. Bana oradan ayrılışını şöyle anlattı: "Kadılık yaptığım yerde bir adam öldü. Buna vâris olarak bir kıza ile amcası kalmıştı. Mirası hususunda bana gelip hüküm istediler. Ben de onun hakkında Allahü teâlânın hükmü olan, "Kız için yarım hissedir. Gerisi amcanındır" hükmünü bildirdim. Kum şehrinin halkı: "Biz bu hükme râzı olmayız, kıza hepsini vermelisin" dediler. Ben de: "Dinde bu helâl değildir" diye cevap verdim. Bunun üzerine onlar bana yakınlık gösterip, "Biz seni, kadılıktan (hâkimlikten) ayırmayız" dediler. Fakat gece olunca evimin etrafını sardılar ve benden izin almadan hapisteki esirlerin yerlerini değiştirmeye başladılar. Ben, bundan birşey anıyamamıştım. Sabah olunca, bundan dolayı şaşkınlığım çoğaldı. Dostlarımdan biri bana: "Onlar, kendilerinin bunu yapabildikleri gibi, seni de öldürebileceklerini göstermek istiyorlar" dedi. Ben de bu hâdiseye üzerine oradan ayrıldım. Kumluların inancı, Gurabiyye mezhebi i'tikâdı üzereydi. Onlarda, Eshâb-ı kirâma düşman olanların en şerlilerinden olan bir kavimdi. Onlara göre, böyle bir mirasta malın hepsi kıza verilirdi.

Ebû Sa'îd-i İstahrî, Semûd kavminin medeniyeti hakkında şunları bildiriyor:

Allahü teâlâ Şuarâ sûresi 146-152.nci âyetlerinde, Sâlih aleyhisselâmın kavmine meâlen şöyle nasîhatta bulunduğunu haber verdi:

“Ey kavmim! Siz burada (müşrik olduğunuz hâlde, ölümden, âfetten) emin olarak bırakılır mısınız? Bu bahçeler, bostanlar, pınarlar, ırmaklar, ekinler, meyvası hoş hurma ağaçları içinde (kalır mısınız?). Bir de ince san’atla, dağlardan hayrete değer evler yontuyorsunuz (Bunların içinde şirk üzere ebedî kalır mısınız?). Şu halde Allahtan korkunuz ve bana itâat ediniz! Ve yeryüzünü fesada verip, ıslahına çalışmayan şu müşriklerin sözlerine kapılmayınız!” Semûd kavmi zamanında, Medine ile Şam arasındaki Vâdi-ül-kurâ havalisi, bir medeniyet beşiği idi. Dağların içinde oydukları meskenler, ince birer san’at eseri halindeydi. İstahrî, taştan dizilmiş bu evleri gördüğünü söyleyerek şöyle anlatıyor: “Semûd kavminin bu evleri bizim evlerimiz gibi tam teşkilâtlı ve dağlar gibi yüksektir. Uzaktan bakıldığında, bu evler birbirine bitişik sanılır. Fakat biraz ortalarına doğru varılınca, bunlardan her birinin birbirinden ayrı birer kâşane (saray) olduğu görülür, etrafları dolaşılabilir. Fakat yukarısına kadar çıkmakta çok güçlük çekilir.”

1) Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-230, 235

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-312

3) Târih-i Bağdâd cild-7, sh-268

4) Vefeyât-ül-a’yân cild-2, sh-74

5) Mu’cem-ül-Büldân cild-3, sh-221

HASEN BİN ALİ BERBEHÂRÎ:

Hanbelî mezhebinin meşhûr fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebû Muhammed’dir. 233 (m. 848) senesinde doğdu. 329 (m. 941)’da vefât etti. Hanbelî mezhebinde zamanının en meşhûr fıkıh âlimi idi. Berbehâr, Hindistan’dan getirilen bir baharatın ismidir. O zaman bunu getirenlerle denilmiştir. Bu işle uğraşan Hasen bin Ali’ye de “Berbehârî” lakabı verilmiştir. Bugün baharat ve baharata denilmektedir.

Hasen bin Ali Berbehârî, bid’atlerden sakınır ve sakındırırdı. Ehl-i İtikâdın yayılması için çok hizmet ederdi. Bid’at ve bid’at ehline (Peygamberimizin (s.a.v.) zamanında ve O’nun dört halifesi zamanlarında bulunmayıp da, sonradan meydana çıkarılan, uydurulan sözleri, yazıları, usûlleri ve işleri ibâdet olarak inananlara, yapanlara ve yaptırana) karşı sert tutumu sebebiyle, bir ara Bağdâd’dan basra’ya sürülmüş, daha sonra tekrar Bağdâd’a dönmüştür.

Muhammed bin hasen Mukrî şöyle anlatmıştır: “Dedem ve ninem bana şöyle anlattılar: Ebû Muhammed Berbehârî ömrünün son günlerinde bir eve çekildi. Bir ay kadar orada kaldı. Sonra vefât etti. Vefât ettiğini görenlerden bir kadın hizmetçisine; git bak cenâzesini yıkamakla kim meşgul oluyor dedi. Hizmetçi, gördüklerini şöyle anlatmıştır: (Biri gelip, cenâzesini yıkadı. Sonra namazını kıldırıldı. Üzerlerinde beyaz ve yeşil elbise olan kalabalık bir cemaat cenâzesinde bulundu. Namaz bitince hiç biri görünmez oldu. Vefât ettiği evde defn edildi.”

Hasen bin Ali Berbehârî’nin çeşitli eserleri vardır. Bunlardan “Şerh-i kitâb-üs-Sünen” adlı eserinin bazı bölümleri şöyledir: “Ortaya çıkardan her bid’at, önce az bir şeyle başlatılır. Sanki hakka, doğruya benzer, buna dalan aldanır. Sonra ondan kurtulamaz iş büyür. Böylece bozuk bir yola girmiş olur. Bu iş dinden çıkmasına kadar uzanabilir. Zamanın insanların söylediklerine iyi bak. Acele etme. Âlimlerden işitmediğin ve onların nakletmediği bir işe dalma.”

Doğru yoldan ayrılmak iki türlüdür. Birincisi; iyi niyetli olduğu hâlde yanlış iş yapan ve haktan ayrılan, ayağı kayan kimseye uymak. Bu insanı helâk eder. İkincisi; hakka karşı inadcı olmak ve kendinden önce geçen sâlih, müttekî kimselere muhalefet etmek. Böyle yapan kimse sapık ve saptırıcıdır. Böyle kimse, ümmet arasında şeytan gibidir. Kimsenin ona aldanmaması için, onun hâlini insanlara bildirmek lâzımdır.

Ölüm ânında üç çeşit söz söylenir. Ba’zılarına ey Allah’ın kulu, sana Allah’ın rızâsını ve Cennetini müjdelerim, denir. Ba’zılarına ey Allahın kulu, sana cezayı çektikten sonra Cennete gideceğini müjdeleirim denir. Ba’zılarına da, ey Allahın düşmanı sana Allahü teâlânın gazabını ve Cehennemi bildiririm, denilir.

Müslümanın din hususunda nasîhati gizlemesi, yapmaması helâl olmaz. Kim nasîhati yapmazsa, müslümanlara hîle yapmış olur. Müslümanlara hîle yapan, dîne hîle yapmış olur. Dîne hîle yapan da Allahü teâlâyâ, Resûlullah’a (s.a.v.) ve mü’minlere ihânet etmiş olur.

Buyurdu ki: “Münâkaşaya oturmak, fâide kapılarını kapatır.”

“Bid’at ehli olanlar, başlarını ve vücûdlarını toprakta gizleyip, kuyruklarını açıkta tutan ve yaklaşanı sokağın akrebleri gibidirler. İnsanlar arasında gizlenmişler, yanlarına yaklaşanı bid’ate düşürürler, bid’at yayarlar.”

Ebû Muhammed Berbehârî, evliyânın meşhûrlarından Sehl-i Tüsterî'nin arkadaşı idi. Ondan şöyle nakletmiştir: "Allahü teâlâ dünyâyı yarattı. Dünya üzerinde âlimler ve câhiller yarattı. İlimin en fazîletlisi, kendisiyle amel edilen ilimdir. İlimin ancak kendisiyle amel olunanı delildir. Amelin doğru olanı hariç, diğer kısmı heba olmuştur. Amelin sahih olması için de çok şartlar vardır."

Fudayl bin İyâd hazretlerinin de şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Ehl-i sünnet bir kimseyi görünce, sanki Eshâb-ı kirâmdan birini görmüş gibi olurum. Bid'at ehli birini gördüğüm zaman da, münafıklardan birini görmüş gibi olurum."

"Bid'at ehli ile oturana, hikmet verilmez. Bid'at ehli ile oturanın üzerine la'net inmesinden korkarım. Kim bid'at ehlini severse, Allahü teâlâ onun amelini boşa

karır ve kalbinden İslâm nurunu çıkarır." "Bid'at sahibini üstün tutan, dînin yıkılışına yardım etmiş olur. Kim bid'at ehline güler yüz gösterirse, dîni hafife almış olur. Bid'at ehlinin kızını alan, akrabalık bağlarını kesmiş olur. Bid'at ehlinin cenâzesine katılan, ayrılıncaya kadar Allahü teâlânın gazabından kurtulamaz, gayrimüslim ile yemek yerim, fakat bid'at ehliyle sofraya oturmam. Bid'at ehli ile aramda demirden bir kale olması, bana çok sevimli gelir. Bid'at sahibine buğz eden kimsenin ameli az da olsa, Allahü teâlâ onu affeder... Bid'at ehlinin yüzünü çevirenin kalbini, Allahü teâlâ îmân ile doldurur. Bid'at ehlini hakir gören kimsenin, Allahü teâlâ Cennette derecesini yüz derece yükseltir. Ebediyyen bid'at sahibi olma!"

1) *Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh-18*

2) *El-A'lâm cild-2, sh-201*

3) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-319*

4) *Mu'cem-ül-müellifin cild-3, sh-253*

HASEN BİN SÜFYÂN EN-NESEVÎ:

Horasan'da yetişen meşhûr hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebû'l-Abbâs eş-Şeybânî, en-Nesevî'dir. 213 (m. 828) senesinde Horasan'ın Nesâ şehrinde doğdu. Bu sebeble, "Nesevî" denildi. 303 (m. 916) de, Nesâ şehrine yakın Bâlûz köyünde, yetmiş yaşında iken vefât etti. İlim öğrenmek için çok yer gezdi. Horasan'da, Bağdâd'da, Basra'da, Mısır ve Hicaz'da zamanının âlimlerinden ilim öğrendi. İlim aldığı zâtlar; Yahyâ bin Maîn, Şeybân bin Ferrûh, Kuteybe, Abdurrahmân bin Selâmet Cümehî, Sehl bin Osman, Hibbân bin Mûsâ ve diğer âlimlerdir. İbn-i Ebî Şeybe'nin eserlerini bizzat kendisinden dinleyip, okudu. Fıkıh ilminde hocası olan Ebû Sevr'in Müsned'ini de kendisinden dinledi. Muhammed bin Ebî Bekr Mikdemî'den ve Sa'd bin Yezîd el-Ferrâ'dan da tefsîr ilmini öğrendi. Kendisinden ise; İbn-i Huzeyme, Yahyâ bin Mensûr el-Kâdı, Hâfız Ebû Ali, Muhammed bin İbrâhîm el-Hâyimî, Ebû Bekr el-İsmâîlî, Ebû Hatim bin Hibbân, Ebû Amr bin Handan, Ebû Ahmed bin Gatrif ve kendi torunu İshâk bin Sa'd bin Hasen ilim almışlardır. Nadr bin Sümeyl'in talebelerinden de, edebiyat ilimlerini öğrenmiştir. "Müsned-i kebîr", "El-Câmî", "El-Mu'cem" adlı eserleri vardır.

Hasen bin Süfyân, zamanında Horasan'ın meşhûr hadîs âlimi olarak tanınmış ve hadîs ve fıkıh ilmindeki üstünlüğü darb-ı mesel hâline gelmiştir. Yetmiş yaşına geldiği hâlde, hâfızasında hiç zayıflama olmamış, ezberlediği hadîs-i şerîflerden hiç birini unutmamıştır. İçlerinde İbn-i Cerîr Taberî'nin de bulunduğu hadîs hâfızlarından bir grup, Hasen bin Süfyân'ın yanına gidip, birçok hadîs-i şerîfin senedlerini karıştırıp, değiştirecek okudular. Böylece onu denemek istediler. Onlar bu hadîs-i şerîfleri okuduktan sonra, hepsinin senetlerini düzeltip, doğrusunu kendilerine birer birer okudu.

Hasen bin Süfyân, hadîs-i şerîf öğrenmek için, bir toplulukla Mısır'a gitmek üzere yola çıkmıştı. Yolda yiyecek ve içecekleri bitmişti. Üç gün yiyecek birşey bulamayıp, aç kaldılar. O kadar çaresiz düşümler ki, çevreden birşeyler aramaya karar verip, aralarından birini bu işle görevlendirmek üzere kur'a çekdiler. Kur'a Hasen bin Süfyân hazretlerine çıktı. Önce yakınlarında bulunan mescide girip iki rek'at namaz kıldı. Allahü teâlâyâ yalvarıp duâ etmeye başladı. Yardım ihsan etmesini diledi. Duâsını bitirince mescide bir genç girip, Hasen bin Süfyân nerede diye bağırdı. Benim deyince yanına yaklaşmış, "Emîr Tolon sana selâm söyledi. Kusura bakmasın dedi. Sana ve kervanda bulunan her şahsa yüzer dinar gönderdi. Buyurun" diyerek paraları verdi. Bunun üzerine Hasen bin Süfyân, bu nereden icâbett diye sorunca, genç şöyle anlatmıştı: "Emîr Tolon hergün bir miktar istirahat eder. Yine böyle istirahat ederken uyumuş ve bir rü'yâ görmüş. Rü'yâsında, atlı bir zât gelip, elindeki mızrak ile dürterek Hasen bin Süfyân'ın ve arkadaşlarının imdadına yetiş, kalk onların yardımına yetiş, onlar falan mesciddedirler, üç günden beri aç duruyorlar, demiş. Emîr Tolon uyanıp, derhâl bunları size gönderdi." Emîr Tolon, bu paraları acele gönderdikten sonra, kendisi de yanlarına gelip ziyâret etti. Bulundukları mescidin etrafındaki araziye satın alıp, orayı hadîs-i şerîf öğrenmeye gelenlerin istifâde etmesi için vakfetti.

1) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-263*

2) *El-Bidâye ve'n-nihâye cild-11, sh-124*

3) *Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh-703*

HASSAN BİN MUHAMMED EN-NİŞÂBÛRÎ:

Şâfiî mezhebi âlimlerinin meşhûrlarından. Horasan'da yetişen hadîs âlimlerinin imamıdır. Adı, Hassan bin Ahmed bin Hârûn bin Hassan bin Abdullah bin Abdurrahmân bin Anbese bin Sa'îd bin Âs'dır. Künyesi, Ebû Velîd'dir. Kureyş kabilesinin Emevî soyuna mensûb olduğu için, "Kureşî" ve "Emevî" olarak anılmaktadır. 270 (m. 883) senesinden sonra doğmuştur. Nişâbûr, Bağdâd ve Nesâ şehirlerinde birçok âlimden ilim öğrendi. Hadîs ve fıkıh ilimlerinde yüksek derecelere kavuştu. 349 (m. 960) senesinde Rabî-ul-evvel ayının beşinci günü Cum'a gecesinde Nişâbûr'da vefât etti.

Şâfiî âlimlerinin büyüklerinden biridir. O, Horasan'da hadîs âlimlerin imâmı idi. Bağdâd'da Ahmed bin Hasen es-Sûffî'den ve başka âlimlerden; Nişâbûr'da İbrâhîm bin İbrâhîm el-Bûşencî'den ve Muhammed bin Nuaym'dan; Nesâ'da ise Hasen bin Süfyân'dan ve daha başkalarından ilim aldı. Büyük bir hadîs âlimi olarak yetişti. Ayrıca fıkıh ilminde de, Horasan'daki Şâfiî âlimlerinin en büyüğüdür. İbn-i Süreyc ile çok sohbetleri oldu. Hadîs ve fıkıh ilimlerinde birçok kitap yazmıştır. Hadîs-i şerîflerde ve O'na ait diğer ilimlerde derin bir ilme sahipti. Meşhûr hadîs kitaplarından Sahîh-i Müslim üzerine tahrir yapmış, ondaki hadîs-i şerîflerin değişik rivâyetlerini bildiren bir eser yazmıştır. Ayrıca fıkıh ilmine dâir de İmâm-ı Şâfiî'nin "Usûl-i fıkıh"ını şerh etmiştir, genişletmiştir.

Ondan birçok âlim ilim öğrendi. Bunlardan Kâdî Ebû Bekr el-Hîrî, İmâm-ı Ebû Tâhir bin Tahmîş ez-Zibâdî, el-Hâkim Ebû Abdullah, Ebû Fadl Ahmed bin Muhammed es-Sehlî es-Saffâr ve daha pek çok âlim hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Hassân-ı Nişâbûrî, büyük bir âlim olduğu kadar vera', zühd ve takva sahibi idi. Haramlardan çok sakınırdı. Dünyânın mal ve mülküne düşkünlüğü yoktu. Hadîs âlimlerinden Hâkim, onun hakkında diyor ki: "O, Horasan'da hadîs âlimlerinin imâmı idi. Âlimlerden gördüklerimin en zahidi ve en çok ibâdet edeni olup, medresesinde ve evinde, kendisine dâima müracaat edilmeye ihtiyaç duyulurdu. Yüzüğünün nakşında, "Allahü teâlâ, Hassan bin Muhammed'in istinatgahıdır" yazılı idi."

Hâkim, onun hakkında yine şöyle anlatıyor: Hassan bin Muhammed, hastalandığında onu ziyârete gitmiştim. Annesinin kendisine şöyle dediğini anlattı: "Ben, sana hâmile idim. Büyük âlim Abbâs bin Hamza'nın etrafında insanlar, toplanır, ondan ilim öğrenirlerdi. Babandan, onun ilim meclisinde kadınlara mahsus yerde bulunabilmem ve kendisinden ilim öğrenmem için izin istedim. Onuncu günde bana izin verdi. Ders vermesini bitirence Abbâs bin Hamza, orada bulunanlara; "Ayağa kalkınız!" dedi. Ben de onlarla beraber kalktım. Abbâs bin Hamza duâ etmeye başladı. Ben de: "Ey Allahım! Bana tâlim olacak bir erkek evlâd ihsan eyle!" diye duâ ettim. Sonra eve geldim. O gece rû'yâmda gördüm ki, birisi (Sana müjdeler obun! Allahü teâlâ senin duânı kabul etti. Sana erkek bir evlâd verecek ve onu âlim yapacaktır. O, senin babanın yaşadığı kadar yaşayacaktır, dedi. Benim babam 72 sene yaşamıştı." Hassan bin Muhammed, bana bu hikâyeyi anlattıktan sonra dört gün daha yaşadı. Vefât ettiğinde 72 yaşındaydı. Yine Hâkim şöyle anlatıyor: "Birgün Cum'a gecesinde, yatsı namazından sonra onun yanına gittim. O, oturuyordu. Bana eliyle geri dönmemi işaret etti. Ben ayrılmayıp orada kaldım. Onun evinden yatsı namazını kılincaya kadar ayrılmadım. Bana: "Benim cenâzemi, Mîkât'a kadar taşıyacak birisini bana getir!" dedi. Sonra yanından ayrıldım. O gece, seher vaktinde vefât etti."

Ahmed bin Ömer ez-Zehîd diyor ki: "Rû'yâmda hocam Ebû Velîd'i (Hassan bin Muhammed'i) gördüm. Ona hâlimden sordum. Dedi ki: Dünyâda iken insanlara anlattığım her dînî mes'ele ile karşılaştım. Onların her birisi ayrı ayrı bana soruldu." Ebû Sa'îd-ül-Edîb şöyle anlatıyor: "Ebû Ali es-Sekaffî'nin, ölümünden evvelki hastalığında kendisini ziyâret etmiştim. Ona: "Helâl ve harâmlar hakkında senden sonra kime soracağız?" diye sordum. O da: "Ebû Velîd'den sorun!" dedi.

Onun rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Hz. Âişe şöyle bildiriyor: Resûlullah (s.a.v.), namazından sonra şöyle duâ ederdi:

"Ey Allahım! Kabir azabından sana sığınıyorum, Deccâl'in fitnesinden sana sığınıyorum. Dirilerin ve ölülerin fitnesinden sana sığınıyorum. Ey Allahım! Günah işlemekten ve borca dalmaktan sana sığınıyorum"

Bu hadîs-i şerîf hakkında kendisine: "Borçlanmaktan Allaha sığınmanın sebebi nedir?" diye sorulduğunda, buyurdu ki: "İnsan borçlandığı zaman, sıkışık durumlarda kaldığından konuşması icâb etse, yalan söyler ve eğer va'd ettiği şeyler varsa va'dinden vazgeçer."

1) Mu'cem-ül-müellifin cild-3, sh-192

2) Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-226

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-380

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-895

HAYR-ÜN-NESSÂC:

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed bin İsmâil olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Aslen, Samarrâ şehriden olup, Bağdâd'da ikâmet ederdi. Daha çok Hayr-ün-Nessâc lakabı ile meşhûrdur. Sırrî-yi Sekâtî'nin talebesi, Cüneyd-i Bağdâdî ve Ebü'l-Hüseyn Nuri'nin akranı idi. Ebû Hamza Bağdâdî ve başka zâtlarla görüşüp sohbet etti. Ebü'l-Abbâs İbni Ata, Ebû Muhammed Cerîrî ve başka zâtlar kendisinden ilim öğrendiler. İbrâhîm-i Havvâs, Ebû Bekr Şiblî ve başka birçok zâtlar, bunun meclisinde tövbe etti. Ebû Bekr Şiblî'yi yetiştirmesi, lüzumlu ilimleri öğretmesi için Cüneyd-i Bağdâdî'ye gönderdi. İnsanlara va'z ve nasîhat ederdi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatırdı. Güler yüzlü ve tatlı sözlü idi. Güzel ahlâkı ile herkesin kalbine te'sîr ederdi. Hilmi (yumuşaklığı), harâm ve şüphelilerden sakınması, nefsinin arzularına muhalefet etmesi, âlimlere ve evliyâya olan muhabbet ve bağlılığı, hep onlardan anlatması mükemmeldi. Sözleri çok te'sîrli idi. Kerâmetleri, nasîhatleri, hikmetli sözleri meşhûrdur. 322 (m. 933)'de 120 yaşında iken vefât etti.

Hayr-ı Nessâc diye isimlendirilmesine sebep olan hâdis e şöyle nakledilir; Muhammed bin İsmâil, hacca gitmek üzere memleketinden ayrıldı. Kûfe'ye geldiğinde şehrin kapısında bir kimse kendisini gördü. Bu kimsenin Hayr isminde bir kölesi vardı. Bu köle efendisinden kaçıp gitmişti. Bu kimse Kûfe şehrinin kapısında karşılaştığı Muhammed bin İsmâil'i kaçan kölesi Hayr'a benzetip: "Ey kaçak! Sen benim kölem olan Hayr'sın. Benden kaçtın ha! Çabuk gel buraya!" dedi. O ise hayretler içerisinde kaldı. Ne olduğunu anıyamamıştı. İnsanlar etrafına toplanmaya başladılar. O kimseye dönerek: "Vallahi bu senin kölen Hayr'dır" dediler. Köle sahibi bunu alıp, diğer kölelerini çalıştırdığı yere götürdü. Orası kumaş dokunan bir atölye idi. Bez dokuyan kimseye Nessâc denirdi. Muhammed bin İsmâil'i bir tezgâhın başına oturtup, "Önceki yaptığın işine devam et!" dediler. Bu işi ilk defa gördüğü hâlde, senelerdir sanki o işi yapıyormuş gibi çalışmaya başladı. Günler ve aylar böyle geçti. "Yâ Hayr!" diye çağırılırsa, "Efendim, buyurun!" diye cevap verir, "Ben sizin köleniz Hayr değilim, başka bir kimseyim" demezdi. Bir gece kalıp abdest aldı, namaz kıldı ve "Yâ Rabbî! Benim hâlim sana ma'lûmdur. Beni buradan kurtar" diye duâ etti. İşin sahibi Hayr'ın edebini, çok ibâdet ettiğini yakından tâkib ediyordu. Ertesi günü, iş sahibi olan kimse baktığında, bu hizmetçinin, kaçıp gitmiş olan Hayr ismindeki köleye hiç benzemediğini gördü. Yanına çağırıp: "Sen benim kölem olan Hayr değilsin. Ben yanılmışım.

Kusurumu affet, hakkını helâl et. İstedığın yere gidebilirsin, serbestsin" dedi. Muhammed bin İsmâil, Mekke'ye gidip bir müddet kaldı. Evliyâlık yolunda çok yüksek derecelere kavuştu. Öyle ki, Cüneyd-i Bağdâdî (r.a.) "Hayr, hayırlımızdır" buyururdu. Hayr-ı Nessâc hazretleri kendisine (Hayr) ismi ile hitâb edilmesinden hoşlanır, "Müslüman bir kimsenin verdiği ismi değiştirmek iyi olmaz" diye söylerdi. Bundan sonra Hayr-ı Nessâc diye meşhûr oldu.

Ebü'l-Hüseyn Mâlik şöyle anlatıyor: "Hayr-ı Nessâc (r.a.) vefât ettiği zaman ben yanında idim. Akşam namazı vakti idi. Vefât edeceği zaman kapıya doğru işaret ederek: "Allahü teâlâ sana, benim canımı almayı, bana da namaz kılmayı emretti. Şu anda namaz vaktidir. Ben, bana emrolunanı yapayım. Ondan sonra da sen, sana emrolunanı yaparsın" buyurdu. O zaman biz, Hayr-ı Nessâc'ın Azrâil aleyhisselâm ile konuştuğunu anladık. Sonra abdest alıp, namazını kıldı. Yatağına uzandı, gözlerini kapadı. Sonra Kelime-i şehâdet getirip ruhunu teslim etti. Vefâtından sonra kendisini rü'yâda görüp: "Allahü teâlâ sana nasıl muamele eyledi?" diye sordular. "Bana bundan sormayın, fakat ben, harâmlarla ve günahlarla dolu alçak dünyâdan kurtulup rahata kavuştum" buyurdu.

Nafakasını temin etmek için ba'zan dokumacılık yapardı. Sık sık da Dicle nehri sâhiline; gidip, sakin bir yerde ibâdet ve tâatle meşgul olurdu. Orada kendisine bez dokutanlardan bir kadın, "Bunun ücretini getirdiğimde, sizi bulamazsam ne yapayım?" diye sordu. O da, kadına: "Dicleye ativer?" buyurdu. Kadın bildirdiği günde borcu olan parayı getirdi. Kendisini orada bulamadı, önceki emir üzerine, getirdiği parayı nehre attı. Bir müddet sonra Hayr-ı Nessâc (r.a.) geldiğinde, balıklar ağızlarında kadının attığı paralarla çıkıp kendisine teslim ettiler.

Birgün Hayr-ı Nessâc hazretlerine birisi gelerek, "Ey üstâd! Dün siz eğirilmiş ipliği iki dirheme satıp, parasını cebinize koymuştunuz. Ben de size duyurmadan o iki dirhemi cebinizden aldım. Fakat iki dirhem elimde iken elim kapandı ve açılmıyor. Ben yaptığımı pişman olup tövbe ettim. Duâ edin de elim açılsın" diye yalvardı. Hayr-ı Nessâc (r.a.) tebessüm edip, eli ile o kimsenin eline işaret edince, eli açıldı. Sonra o kimseye: "O iki dirhemi sana hediye ettim. Ailenin ihtiyaçları için harca! Bir daha da böyle bir şey yapma!" buyurdu.

Hayr-ı Nessâc (r.a.) buyurdu ki:

"Belâlara sabır, yiğit kişilerin Allahtan gelen her şeye rızâ göstermek ise, kerem sahiplerinin (evliyânın) ahlâkıdır."

"Allahü teâlânın azabından korkmak, kamçı gibidir, edepsizliği ahlâk edinenleri bu kamçı ile terbiye ederler. A'zâların kötü bir şey işlemeleri, kalbin gafletindendir."

“Yapılan amelin maksada ulaştığının alâmeti, o amelde acz ve kusurdan başka birşey görmemektir.”

“Dünyânın ne değerinde olduğunu idrâk eden, âhiretten nasîbini alır. Dünyâyâ düşkün olmak, âhireti tanımayanın kalbini öldürür.”

“İhlâs, amelin kabulüne vesîle olan güzel düşünce (niyet)’dir.”

- 1) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-307*
- 2) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-102*
- 3) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-294*
- 4) *Târîh-i Bağdâd cild-8, sh-345*
- 5) *Vefeyât-ül-a’yân cild-2, sh-251*
- 6) *Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh-94*
- 7) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-322*
- 8) *Risâle-i Kuşeyrî sh-145*
- 9) *Nefehât-ül-üns ter. sh-185*

HÜSEYN BİN AHMED (İbn-i Hâleveyh):

Şâfiî mezhebi âlimlerinden. Hadîs, kırâat, nahiv, lügat ve edebiyat ilimlerinde büyük bir âlimdir. İsmi, Hüseyin bin Ahmed bin Hâleveyh bin Hamdan’dır. Künyesi, Ebû Abdullah-ı Hemedânî’dir.

Ailesi Hemedanlıdır. Orada doğdu. İlim öğrenmek için Bağdâd’a geldi. Birçok âlimden Kur’ân-ı kerîmin kırâatını, nahiv, lügat ve edebiyat bilgilerini öğrendi. Lügat ve nahivden başka ilimlerde de, asrının âlimlerinin en üstünü oldu. Sonra Şam’a geldi. Nihayet Haleb’e yerleşip, 370 (m. 980) senesinde orada vefât etti. İbn-i Hâleveyh, Arap dili ve edebiyatı imlerinden olan; lügat, nahiv ve diğerlerinde zamanının imâmı, en büyük âlimidir. İlim öğrenmek için 314 senesinde Bağdâd’a gelmişti. Orada birçok âlim ile görüşüp, etinde bulundu. Onlardan çeşitli ilimler aldı. Kur’ân-ı kerîmin kırâat bilgilerini, Ali bin Mücâhid’den okudu. Nahiv ve edebiyat bilgilerini de; Ali bin Düreyd’den, Niftaveyh’den, Ebû Bekr bin Anbarî’den ve Ebû Ömer-i Zâhid’den aldı. Hadîs ilmini, Muhammed bin Muhalled el-Attâr ve daha başkalarından öğrendi. Ondan ilim almak için gelenlere Câmî-ül-Medîne’de, imlâ ettirerek hadîs-i şerîf öğretirdi. Kendisinden; Mu’âfe bin Zekeriyâ ve daha birçok âlim, ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

İbn-i Hâleveyh, daha sonra Şam’a geldi. Orada, bulunan Seyfûddeve bin Hamdan ile sohbet etti. Onun çocuklarından ba’zısına edebiyat ilimlerini öğretip, terbiyesiyle meşgul oldu. Sonra Haleb’e yerleşip ilmini ve hadîs-i şerîf rivâyetlerini orada yaydı. Ebû Tayyîb el-Mütennebbî ile birçok ilmî münazaralar yaptı. Bütün ilimlerin her kolunda, zamanının bir tanesi oldu. Her taraftan ilim öğrenmek için kendisine geliyorlardı.

Ed-Dânî, “Tabakât’ında diyor ki; “O, Arapçayı çok iyi biliyordu. Lügatları ezberlemişti. Hadîs ilminde sika (güvenilir, sağlam) bir râvi ve kırâat ilminde derin bir âlimdi. Kendisinden ilim aldığımız birçok âlim, ondan hadîs-i şerîf rivâyetlerinde bulunmuşlar. Bunlar; Abdülmün’im bin Ubeydullah, Hasen bin Süleymân ve diğerleridir.”

Çok güzel şiirleri vardır. Bunlar eserlerinde toplanmıştır. Ayrıca çeşitli ilimlere ait birçok eserler de yazmıştır.

Bir şiirinde şöyle demektedir:

*“Bir mecliste, meclisin efendisi yoksa, Bu meclisi kuran kimsede hayır yoktur.
Seni yaya olarak görmedim diyen kimse, Kendisi süvari olursa, beni nasıl görür?
Cömertlik huyumdur, ancak malım yok! Başkasının malı ile nasıl cömertlik yapılır?
İşte bütün malım, istediğini al!
Gâibden beni ferahlatacak ümitlerim var.”*

Yazdığı eserlerinin başlıcaları şunlardır:

1.El-Cümelü fin-nahvi, 2.Kitâbü iştikâk-ı Hâleveyh, 3. İtragaşşün fil-lüga, 4. El-Bedî’u fil-kırâat-ıs-Seb’a, 5. Şerh-ül-Memduh vel-maksûr, 6. Şerhu Maksûret-i İbn-i Düreyd, 7. El-i’râb: Kur’ân-ı kerîmde 30 sûrenin i’râbıdır. 8. El-Elifât (veya Kitâbü-ül-elkâb), 9. El-Müzekker vel-müennes, 10. Kitâbü “Leyse”, 11. Kitâbü Garib-ül-Kur’ân, 12. Muhtasar-ül-Müzenî, 13. Kitâbü-ül-al: Ehl-i beytten olan 12 imâmın doğum ve ölüm târihlerini, annelerini çok güzel anlatmaktadır. 14. Kitâbü-ül-esed.

- 1) *Mu’cem-ül-müellifin cild-3, sh-310*
- 2) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-269*
- 3) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-71*
- 4) *El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh-297*
- 5) *Bugyet-ül-vuât, cild-1, sh-529*
- 6) *Vefeyât-ül-a’yân cild-2, sh-178*

HÜSEYN BİN ALİ (Hüseynek):

Hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Ahmed Nişâbü'rî'dir. 293 (m. 905) senesinde doğdu. 375 (m. 985)'de vefât etti. Küçük Hüseyin ma'nâsında "Hüseynek" ismiyle tanınmıştır. İbn-i Huzeyme'nin yanında büyüyüp, yetişti ve onun tarafından terbiye edilip, ilim öğretili. İbn-i Huzeyme onu kendi evlâdından üstün tutar, başkasına öğretmediğini ona öğretirdi. İbn-i Huzeyme, sultanın meclisine onu kendine vekil olarak gönderirdi. Hüseyin bin Ali otuz yaşında iken hocası vefât etti. Bu hocasından başka, Muhammed bin İshâk es-Sirâc'dan ve Nişâbü'r'da diğer âlimlerden ilim almıştır. 309 (m. 921) senesinde hacca gitti.

Bağdâd'a da gidip, Amr bin İsmâil bin Ebî Gaylan es-Sekafî ve tabakasından ilim aldı. Bağdâd'dan ayrılıp, dört sene sonra ikinci defa Bağdâd'a gitti. Ebû Kâsım Begâvî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerin çoğunu yazdı. Bağdâd'da onun dersine devam edenlerden dinledi. Kûfe'ye de gidip, Abdullah bin Zeydan'dan, Muhammed bin Hüseyin el-Eşnânî'den ve bunların tabakalarından hadîs-i şerîf işitip, yazdı.

Buradan Nişâbü'r'a sonra da tekrar Bağdâd'a gidip, hadîs-i şerîf dinleyip, yazdı. Hadîs ilminde, yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte ezbere bilen, hâfız derecesinde âlim idi. Kendisinden; Ebû Bekr Berkânî, Muhammed bin Ali, Hüseyin bin Ahmed bin Bukeyr, Ahmed bin Muhammed Za'ferânî, Kâdî Ebû'l-A'lâ el-Vâsîfî, Ubeydullah bin Amr bin Şahin ve diğerleri, hadîs-i şerîf işitip, rivâyet etmişlerdir. Hüseyin bin Ali, çok ibâdet eden ve Kur'ân-ı kerîmi çok okuyan bir âlim idi. Teheccüd namazını yolculukta dahi terk etmez, çok sadaka dağıtırdı!

- 1) Tabakât-üş Şâfiyye cild-3, sh-274
- 2) El-Bidâye ven-Nihâye cild-11, sh-304
- 3) Târih-i Bağdâd cild-8, sh-74
- 4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-968
- 5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-84

HÜSEYN BİN SÂLİH (İbn-i Hayran):

Şâfiî mezhebi âlimlerinden. İsmi Hüseyin bin Sâlih bin Hayrân'dır. Künyesi, Ebû Ali'dir. Bağdâd'da yetişen âlimlerin en büyüklerindendir. Zühd, vera' ve takva sahibiydi. 310 (m. 923) senesi Zilhicce ayının 17'sinde Salı gecesi vefât etti. Vefâtı hakkında başka târihler de bildirilmektedir.

İbn-i Hayran, vera' sahibi olan fakîhlerin büyüklerindendir. Zamanındaki Şâfiî âlimlerinin imâmı olup, fazîlet bakımından onların en üstünlerindendi. Abbasî halifesi Muktedirin zamanında kadılık teklif edilince, yapamayacağını söyledi. Vezir Ebû'l-Hasen Ali bin İsâ, onu kendi yerine vekil edeceğini, bu hususta düşünüp karar vermesini söyledi ve dedi ki: "Ben bununla, bizim zamanımızda kendi yerimize vekil bırakabilecek ve kendisine kadılık görevi verilebilecek bir kimsenin var olduğunun, fakat onun da bunun yaymadığının bilinmesini istedim."

İbn-i Hayran'ın kadılık vazifesini kabul etmemesi, Eshâb-ı kirâm zamanındaki şu hâdiseye benzetilmektedir: Hz. Osman (r.a.), Abdullah bin Ömer'i çağırdı ve "Derhal git ve kadılık vazifesine başla!" dedi. O da: "Ey mü'minlerin emîri! Beni bu vazifeden affetmez misiniz?" dedi. Halife de: "Hayır, hemen git kadılık vazifesini yerine getir!" dedi. İbn-i Ömer de: "Acele etme, ey mü'minlerin emîri! Sen, Resûlullah efendimizin **(Allahü teâlânın azâb etmesinden korunmak isteyen kimse, Muâz bin Cebel'in emirlerine sarılsın)** buyurduğunu işitmedin mi?" dedi. Halife Osman (r.a.) da "Evet, işittim" deyince, o da: "Bunun için ben kadı olmaktan Allahü teâlâyâ sığınıyorum" dedi. Halife Osman (r.a.) da: "Baban Ömer, insanlar arasında kadılık yaptığı hâlde, seni bundan alıkoyan şey nedir?" diye sordu. O da: "Benim bu vazifeyi kabul etmeme mâni olan şey, Resûlullahın: **(İnsanlar arasında kadı olup da, bilmeden hüküm veren kimsenin yeri Cehennemdir)** buyurmasıdır" diye cevap verdi.

Hüseyin bin Muhammed el-Keşfûlî diyor ki, "Halife Muktedir-billah'ın veziri Ali bin İsâ, Ebû Ali bin Hayrân'ın kendisine teklif edilen "Kâdî'l-kudât"lık, ya'nî Başkadılık (Temyiz reisliği) görevini kabul etmesini emretti. O ise, kaçıp evine gizlendi. Vezir adamlarına, onun kapısı önünde onaltı gün nöbet tutturup dışarı çıkarmadı. Komşuları vâsıtası ile karşıladığı suya olan ihtiyâcı çok arttı. Bu durum vezire ulaştı. O da, serbest bırakılmasını emretti ve birçok kimsenin hazır bulunduğu meclisinde: "Biz Ebû Ali hakkında; hayırdan, iyilikten başka birşey düşünmedik. Memleketimizde, doğu ile batı arasında Kâdî'l-kudâtlık yapabilecek bir zâtın bulunduğunu, fakat bunu kabul etmediğini göstermek istedik" dedi.

Büyük fıkıh âlimi Abdülmelik bin Muhammed bin Adî el-Isterâbâdî, onun hakkında diyor ki; "O, müslümanların her hususta kendisine müracaat ettiği en büyük âlimlerden birisiydi. Hadîs ilminde hâfız idi. Ya'nî, yüzbinden çok hadîs-i şerîfi senetleriyle ve râvileriyle ezberlemişti."

- 1) Tabakât-üş Şâfiyye cild-3, sh-271
- 2) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh-71

- 3) *Târih-i Bağdâd cild-8, sh-53*
- 4) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-287*
- 5) *Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh-133*

HÜSEYN HİREVÎ:

Hadîs âlimi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberden bilirdi. Künyesi Ebû Ali olup, ismi, Hüseyin bin İdris bin Mübârek bin Heysem'dir. Ensârî ve Hirevî nisbetleri verildi. Doksan yaşlarında iken 301 (m. 913) yılında vefât etti.

Gerekli ilmi öğrendikten sonra; Sa'îd bin Mensûr, Süveyd bin Sa'îd, Süveyd bin Nasr, Hişâm bin Ammâr, Osman bin Ebî Şeybe, Dâvûd bin Reşid ve zamanın diğer âlimlerinden ilim tahsil etti. Çok seyahat eder, hadîs-i şerîf öğrenmek için dolaşırdı. Duyduklarını yazar, ezberlerdi. Allahü teâlânın dînine hizmet için toplamış olduğu hadîs-i şerîflerden seçtiklerini kitaplarına yazdı. Öğrenmek isteyenlere rivâyet etti. Tâliblerine ders olarak okuttu. Zamanının mümtaz kişileri ona talebe oldu. Bunlar arasında sâdece Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için çalışan, pek kıymetli âlimler yetişti. Kendisinden; Beşr bin Muhammed Medenî, Mensûr bin Abbâs, Muhammed bin Abdullah bin Humeyreyyeh, Ebû Hâtem bin Hibbân, Ebû Bekr Nakkaş ve daha birçok âlim ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Ebû'l-Hasen Dâre Kutnî, Hüseyin Hirevî'nin sika (güvenilir) olduğunu bildirmiş, Ebû Velîd, Bâcî, onun rivâyetlerinin sağlam olduğunu söylemiştir. Târih-i Buhara tarzında yazdığı ve çok önem verdiği bildirilen bir Târih-i kebîr'i vardır.

- 1) *Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh-205*
- 2) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-235*
- 3) *Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh-695*

HÜSEYN MASERCİSÎ:

Hadîs ve fıkıh âlimi. Râvileriyle birlikte yüzbin hadîs-i şerîfi ezberden bilirdi. Künyesi Ebû Ali olup, aslen Nişâbürlüdür. İsmi, Hüseyin bin Muhammed bin Ahmed bin Mâsercisî'tir. Dedelerinden Mâsercisî, hristiyan iken sonradan müslüman olmuştur. 297 (m. 910) yılında doğan Mâsercisî, 365 (m. 976) yılında vefât etti. Namazını kardeşinin oğlu fıkıh âlimi Ebû Hasen Mâsercisî kıldırırdı.

İlim tahsiline, dedesinin öğrettikleriyle başlayan Hüseyin Mâsercisî; Ebû Bekr bin Huzeyme, Ebû Abbâs Serrâc, İbn-i Şarkî ve devirlerindeki diğer âlimlerden ders aldı. 321 (m. 933) yılında Irak'a gitti. Daha çok Mısır'da kaldı. Horasan ve Şam'a giderek, oradaki âlimlerden ilim tahsil etti. Ömrünü Allahü teâlânın rızâsı için, O'nun dîninin herkes tarafından güzel bir şekilde öğrenilmesi için çalıştı, iyi huylu, güzel ahlâklı ve cömertti. Çok tatlı konuşur, devamlı tebessüm ederdi. Görenin, hemen gönlü ona meylerdi.

Allahü teâlânın dînine hizmet için talebe yetiştirirken, aynı zamanda pek kıymetli kitaplar da yazdı. Hadîs âlimlerinden Zührî'nin rivâyetlerinin tamamını topladı. Onları yazdı ve ezberledi. Kimsenin yazmadığı bir şekilde Müsned-i kebîr'inde yazdı. Kâtibler, üçbin cüz hâlinde yazdılar. Ebû Muhammed bin Ziyâd, onun Müsned'ini talebelerine okuturdu. Ebû Bekr-i Sıddîk'ın (r.a.) rivâyetlerini, on küsur cüz hâlinde toplayıp, Müsned-i Ebû Bekr adını verdi. Kâtipler, bunu, altmış küsur cüz hâlinde yazdılar.

Buhârî ve Müslim'in sahiplerine aldıkları hadîs-i şerîfleri tahrir ederek, onların rivâyet ettikleri hadîs-i şerîfleri onların râvilerinden başka râvilere dayanarak müstahreclerini yaptı.

Ayrıca, fıkıh ilminde bir kitab ve megâzî, kabileler, hadîs âlimlerine dâir eserler de yazdı.

- 1) *Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh-45*
- 2) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-50*
- 3) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-955*
- 4) *El-A'lâm cild-2, sh-253*

İBN-İ ABD-İ RABBÎH (Ahmed bin Muhammed):

Meşhûr târih ve edebiyat âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Abd-i Rabbih olup, künyesi Ebû Ömer, lakabı Şihâbüddîn'dir. Endülüsi veya Kurtubî diye de lâkablandırılmıştır. 246 (m. 860) senesinde Kurtuba'da doğup, 328 (m. 940) târihinde yine burada vefât etmiştir. Yakut isimli târihçi, Abd-i Rabbih'in vefâtını 348 (m. 959) olarak göstermiş ise de bu târih doğru değildir.

Abd-i Rabbih, uzun bir ömür yaşadı. Emevî emirlerinden bir çoğunun zamanına yetişti. Bunlardan, Muhammed bin Abdurrahmân, Münzir bin Muhammed, Abdullah bin Muhammed ile yakınlığı olup, zaman zaman görüşürlerdi. İbn-i Abd-i Rabbih, geniş edebiyat ve târih bilgisine sahipti. Endülüslü âlimlerin yazdığı kaynak eserlerde, İbn-i Abd-i Rabbih'i medheden şiirler vardır. Üçüncü Abdurrahmân zamanının

da çok meşhûr oldu. İbn-i Abd-i Rabbih, emir oluşundan itibaren Üçüncü Abdurrahmân'ın hayatının büyük bir kısmını yazdı. Burada, onun yaptığı muharebeleri, emirliğinin mühim taraflarını anlattı.

İbn-i Abd-i Rabbih en çok "El-kad-ül-ferîd" kitabıyla meşhûrdur. Kitap, bu ismiyle geniş bir çevrede tanınmaktadır. Tahkiki yapıp, yeniden basılmıştır. Eski kaynaklar, bu kitabı "El-lkad" diye zikreder, Yeni kaynakların ekserisi "El-lkd-ül-ferîd" diye yazmaktadır. İbn-i Abd-i Rabbih el-lkd-ül-ferîd'in mukaddimesinde (önsözünde), bu kitabında ta'kib ettiği metodu Râyet açık bir şekilde anlatmaktadır.

El-lkd-ül-ferîd'in ifâdeleri akıcı ve tatlı, ma'nâlar kolay ve okuyucunun anlıyabileceği bir şekildedir. Kitapta bildirilen haberlerde, çoğunlukla bu haberleri bildirenlerin isimleri zikredilmemiştir. İbn-i Abd-i Rabbih, uzun isimlerin okuyucuya vereceği ağırlığı gidermek için böyle yapmıştır, İbn-i Abd-i Rabbih, bu kitabının çeşitli mevzûları, muhtelif haberleri, özellikle, değişik mevzûları içine alan bir eser olmasına dikkat etmiştir.

Bu hususta o şöyle der: "Yazılmış olan kitaplara baktım. Onların çok az konuyu içerisine aldıklarını gördüm. Ben bu kitabı daha çok mevzuyu ihtiva edecek şekilde yazdım. Bu kitapta anlatılanlar, büyük-küçük, sultanların ve halkın konuşup anlata geldikleri haberleri içine alacak şekilde hazırladım."

El-lkd -ül-ferîd kitabından seçmeler:

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"İstişâre eden pişman olmaz. İstihâre eden zarar etmez."**

Allühü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Resûlullah'a, (s.a.v.) müşavere etmeyi emredip, meâlen şöyle buyuruyor: **"...İş hususunda, onlarca müşavere et. Bir iş için azmettiğin zaman, Allahü teâlâyâ güvenirip, dayan... (Âl-i İmrân-159).**

"Hâkimler (hikmet sahibi olanlar) dediler ki: Sırrın senin kanın gibidir. Onu neşeye akıttığına bak. Onlar bununla, sırrı ifşa etmenin kanı akıtmak gibi olduğunu söylediler."

"Kişinin göğsü, kendi sırrı için dar olunca, sırrını emânet ettiği kişinin göğsü daha dardır."

Birisine: "Senin sırrını gizleme durumun nasıldır?" diye sordular. O, "Kalbim, sırrım için kabirdir" cevâbını verdi."

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Peygamber efendimize (s.a.v.) meâlen şöyle buyurdu: **"...Eğer, ka-ba, katı yürekli olsaydın, muhakkak onlar etrafından dağılıp gitmişlerdi. Artık onları bağışla ve kendilerine Allahü teâlâdan mağfiret dile..." (Âl-i İmrân-159).**

Peygamber efendimiz buyurdular ki: **"Kendisine yumuşaklık verilen kimseye, dünyâ ve âhiret iyilikleri verilmiştir."**

Ömer bin Abdülazîz, halife olunca, Sâlim bin Abdullah'a ve Muhammed bin Ka'b'a birisini gönderip, çağırttı. Onlar gelince: "Bana tavsiyelerde bulunun, yol gösterin" dedi. Bunun üzerine, Sâlim bin Abdullah: "Sen, insanları kendine; baba, oğul, kardeş yap. Baba makamında olanlara, babana yaptığın gibi iyilik yap. Kardeşin durumunda olanları koru ve gözet. Evlâdın mesabesinde olanlara, kendi çocuklarına yaptığın merhameti yap. Muhammed bin Ka'b da: Kendin için istediğini insanlar için de iste. Kendin için istemediğin, iyi görmediğin şeyi, onlar için de isteme. Şunu iyi bil ki, sen ilk ölen halife değilsin" buyurdular. Halife Mensûr, oğlu Abdullah bin Mehdî'ye "İyice düşünmeden bir iş hakkında karar verme. Çünkü, akıllı kimsenin düşünmesi, öyle bir aynadır ki, kişiye iyi ve kötü taraflarını gösterir. Halifeyi ancak takva, sultanı teb'asının ona itâati, halkı da adalet ile muâmele etmek düzeltir. İnsanlardan affa en lâıyık olanı, ceza vermeye en çok güç yetenidir, insanların akli en az olanı, kendisinden aşağıda olanlara zulüm edenidir" diye nasîhat ettiler.

Halife Mehdî'nin kâtibi Ebû Ubeydullah dedi ki: "Kim, kibrin kötülüğünü bilmezse, dilinin hatâlarından kendini muhafaza edemez. Büyük olsa bile günahını büyük görmez."

Meşhûr hükümdarlardan Erdeşir, halka şöyle nasîhatta bulundu: "Birbirinize kin tutmayınız. Yoksa size düşman musallat olur. İhtikâr (karaborsacılık) yapmayınız, size kıtlık gelir. Bu dünyâyâ kıymet vermeyiniz. Çünkü bu dünyâ kimseye kalmamıştır. Fakat dünyâyı da büsbütün terk etmeyiniz, Çünkü, âhiret dünyâ ile kazanılır. (Dünyâyı terk etmek iki türlüdür: Birisi, bütün harâm olan şeyler ile beraber mubahları da, ya'ni günah olmayan lezzetlerin çoğunu da bırakıp, yaşamak için zarurî olan miktarım kullanmaktır. Ya'nî, dünyânın zevk, keyf ve eğlencelerine dalmak yolunu bırakarak, her türlü zevk ve lezzetlerden vazgeçip, bütün zamanını ibâdet ile ve müslümanların rahatlıktan ve İslâm dinini bilmiyenlerin, doğru yola kavuşmaları için lâzım olan ilmi ve teknik usûlleri ve vâsıtaları, en ileri ve üstün şekilde yapmak ve kullanmakla geçirmek ve durmadan çalışmaktır. Ve dünyâ zevkini böyle çalışmakta aramak ve bulmaktır. Eshâb-ı kirâmın hepsi ve büyüklerimizin çoğu, böyle idi. Dünyâyı bu söylediğimiz şekilde terk etmek, pekâlâ ve pek fâidelidir. İkincisi, dünyâda harâm ve şüpheli şeylerden kaçıp, mubahları kullanmaktır. Bu kısım, bu zamanda çok kıymetlidir.)

“Allahü teâlâ, kullarına onların güçlerine göre ni'met verir, ihsanda bulunur. Onları, güçleri ve tâkatlarına göre şükürle mükellef tutar.”

“Ni'mete nankörlük, ni'metin yok olmasına sebep olur. Ni'mete şükür ise, o ni'meti arttırır.”

“İyilik sahibini iyiliğinden dolayı övmek, ona teşekkür etmek mesabesindedir.”

“İyiliği yayan kimse, o iyilik için teşekkür vazifesini eda etmiş olur. İyiliği gizliyen kimse de, o ni'mete nankörlük etmiş olur.”

Vâkıdî anlatır: Yahyâ bin Hâlid el-Bermekî'nin yanına gidip: Burada ba'zı kimseler, sizin iyiliğinizi anlatıp medhediyorlar, dedim. Bunun üzerine o, bana: “Onlar (Yaptığım iyiliği) övüyorlar. Bu durumda bize de, onların teşekkürüne karşılık teşekkür etmek gerekir” dedi.

Adiy bin Erta (r.a.), Ömer bin Abdülazîz'e (r.a.) bir mektûb yazdı. Mektubunda: “Ben bereketli, bolluk bir yerde bulunuyorum. Ancak, daha önce burada bulunan müslüman kardeşlerimin, Allahü teâlânın bu kadar ni'metlerine karşılık az şükür etmiş olmalarından endişeliyim” dedi. Ömer bin Abdülazîz de (r.a.) ona cevâbında şöyle yazdı: “Allahü teâlâ bir cemâate (topluluğa) bir ni'met ihsan eder, onlar da o ni'metden dolayı Allahü teâlâyâ hamd ederlerse, onlara kavuştuklarından daha fazlası verilir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyurdu: **“Gerçekten biz, Dâvûd'a ve Süleymân'a bir ilim verdik de onlar şâyile dediler: “Hamd olsun o Allaha ki, bizi mü'min kullarından çoğu üzerine üstün kıldı”** (Neml-15).

Birgün Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, Hz. Âişe'yi, Züheyr bin Cenâb'ın şu mısralarını okurken duydu. Senden daha güçsüz ve za'îf olana yardımcı ol. Onu tutup kaldır. Onun bu güçsüz durumundan sana bir şey zarar vermez. Belki bir gün onun durumu iyi olur da, sana faydalı olur veya daha önce kendisine yardımcı olduğundan dolayı seni iyilikle anar. Çünkü, yapılan iyiliğe karşı iyilik sahibini medhedip, öven, o iyiliğin karşılığını veren kimse gibidir. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) efendimiz: **“Doğru! Yâ Âişe, insanlara teşekkür etmiyen kimseyi, Allahü teâlâ övmez ve medh eylemez”** buyurdular.

Abd-i Rabbih, el-lkd-ül-ferîd kitabında ba'zı meşhûr cömert zâtlardan bahsetmiş ve onlara dâir menkıbeler anlatmıştır. Bu zâtlar ve ba'zı menkıbeleri şöyledir:

“Ubeydullah bin Abbâs: Komşularına çok ikrâmda bulunan, gelip gidenlerin istifâde etmesi için, yollara sofralar kuran bir zâttır. Bir şâir onun hakkında şu meâlde şiir söylemiştir. “O kıtlık senede, acı, tatlı neyin varsa hepsini yedirdin. Sen yetimleri görüp gözetirsin. Herkese karşı şefkatli ve merhametli olan Ebû'l-Fadl senin babandır.”

Anlatılır ki, ona bir gün bir adam geldi. O, evinin avlusunda bulunuyordu. Gelen şahıs onun yanına yaklaşıp, Ey İbn-i Abbâs! Benim senin yanında bir elim var, şimdi ona ihtiyâcım var, onu almaya geldim, dedi. Ubeydullah bin Abbas, o şahsa dikkatlice baktı, fakat tanıyamadı. Sonra ona: Senin benim yanımdaki elin nedir? diye sordu. O şahıs: Birgün, seni, Zemzem'in yanında dururken gördüm. Hizmetçin sana Zemzem suyu verdi. Hava da gayet sıcak idi. Bu sırada sana, elbisemin bir tarafı ile gölgelik yaptım. Ondan sonra, sen suyu içtin. Bunun üzerine Ubeydullah bin Abbâs: Evet, hatırlıyorum, dedi. Biraz düştükten sonra hizmetçisine; Yanında ne kadar para var? diye sordu. Hizmetçisi: Onbin dirhem ve ikiyüz dinar var, dedi. Ubeydullah bin Abbâs hizmetçisine onların hepsini, o şahsa vermesini, haddizatında, bu kadar paranın bile onun elinin hakkını ödemediğini söyledi. O şahıs Ubeydullah bin Abbâs'ın bu cömertliğine hayran kaldı.

Ubeydullah bin Abbâs'a bir dilenci geldi. O, dilenciye tanıımıyordu. Ubeydullah'a (r.a.) bana sadaka ver, çünkü ben, Ubeydullah bin Abbâs'ın kendisinden bir şey istiyene bin dirhem verdiğini duydum, dedi. Ubeydullah bin Abbâs; ben nerede, Ubeydullah bin Abbas nerede? dedi. Dilenci, hangi hususu kastediyorsun, mal çokluğu bakımından mı, yoksa şeref ve kıymet bakımından mı? diye sordu. Ubeydullah bin Abbâs her iki yönden de, herkesin bildiği, tanıdığı Ubeydullah bin Abbâs gibi olamam dedi. Dilenci, kişideki haseb, onun asaleti, yaptığı işler ve hareketlerinden belli olur. Bu bakımdan insan bir iyiliği, kendi isteğine bağlı olarak yapar. Eğer sen bir iyilik yaparsan, haseb sahibi olursun. Ubeydullah bin Abbâs, ona ikibin dirhem verdi. Daha fazla veremediği için özür diledi. Şimdi durumunun dar olduğunu söyledi. Bunun üzerine dilenci, eğer sen Ubeydullah bin Abbâs değilsen, sen ondan daha iyisin. Eğer sen o isen, bugün, dünden daha iyisin, dedi. Ubeydullah bin Abbâs ona bin dirhem daha verdi. Dilenci, Ubeydullah bin Abbâs'ın bu ihsanı karşısında çok duygulandı.

Ubeydullah bin Abbâs'a Ensâr'dan bir zât gelir: “Ey Resûlullahın (s.a.v.) amcasının oğlu! Bu gece benim çocuğum dünyâya geldi. Ben ona teberrüken (hayır umarak) sizni isminizi verdim. Fakat annesi vefât etti, dedi. Bunun üzerine Ubeydullah bin Abbâs: “Allahü teâlâ, sana ihsan ettiği çocuğunu hayırlı mübârek eylesin. Hanımının vefâtı sebebiyle de sana bol sabırlar versin” dedi. Hizmetçisini çağırıp: “Hemen git, ona bakıp terbiye edecek bir câriye satın al, onun ihtiyaçlarına harcaması için de kendisine iki yüz dînâr ver” dedi. Sonra Ensârdan olan o

mübârek zâta; “Birkaç gün sonra tekrar bize gel. Çünkü bu gelişinde, biraz darlık içerisinde olduğumuz için fazla ikrâmda bulunamadık” dedi. Ensârdan olan zât, Ubeydullah bin Abbâs’ın bu iltifatından son derece memnun oldu.

İbn-i Abd-i Rabbih’in el-lkd-ül-ferîd kitabında bildirdiği hadîs-i şerîflerden ve büyüklerden ba’zılarının hutbe ve sözlerinden bir kısmı şöyledir:

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki; **“Sizden biriniz bir şey yediği zaman sağ eliyle yesin, sağ eliyle içsin. Muhakkak şeytan sol eliyle yer, sol eliyle içer.”**

Yemekten önce ve yemekten sonra el yıkamak sünnettir. Başlarken besmele okumalıdır. Sonunda da elhamdülillah demelidir.

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki:

“Sizden biriniz aksırıp elhamdülillah dediğinde, ona “yerhamükellah” deyiniz. Hamd etmezse ona teşmitte bulunmayınız.”

İbn-i Ömer aksırdı ve elhamdülillah dedi. Oradakiler “yerhamükellah” deyince İbn-i Ömer, “Yehdîkümullah ve yuslih baleküm” diye cevap verdi.

Hadîs-i şerîfte: **“Evlât kokusu, Cennet kokularındandır”** buyuruldu.

Hikmet sahipleri dedi ki: “Küçüklükte kim çocuğunu terbiye ederse, o büyüdüğünde sevindirir.”

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

“Tanıdığınız ve tanımadığınız müslümanlara selâm veriniz.”

“Birbirinize selâm veriniz. Birbirinize yiyecek ikrâm ediniz, akrabanızın haklarını gözetiniz. Gece herkes uyurken namaz kılınız. Bunları yaparak selâmetle Cennete giriniz.”

Selamda sünnet şöyledir ki; önce büyük küçüğe, şehirli köylüye, devedeki ata binmiş olana, attaki merkepte olana, merkep üstündeki yaya yürüyene, ayakta olan oturana, az olan çok olana, efendi hizmetçisine, baba oğluna, ana kızına selâm verir. Rütbe ve ni’meti çok olan önce verir.

Birisi Resûlullah’a geldi ve “Babam size selâm söyledi” dedi. Resûlullah buyurdu ki: **“Aleyke ve alâ ebikesselâm.”**

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

“Müslümanın müslüman üzerinde beş hakkı vardır: Selâmına cevap vermek, hastasını yoklamak cenâzesinde bulunmak, da’vetine gitmek ve aksırıp elhamdülillah diyene, yerhamükellah diyerek cevap vermek” buyuruldu.

“(Birinin evine girileceği zaman) izin üç defa istenir. (Birincisinde izin verilmezse, bir dakika kadar sonra ikinci defa istemeli, yine verilmezse, üçüncü defa istenmelidir. Yine izin verilmezse, dört rek’at namaz kılacak kadar beklemiş ise içeri girmemeli, gitmelidir.)”

“Rabbim bana dokuz şeyi yapmamı bildirdi. Ben de size (ümmetime) bildiriyorum: Aşikâre olsun gizlilikte olsun ihlâsı, öfkeli anda da rahatlık ânında da adaleti, zenginlik ve fakîrlikte orta yolu, bana zulmedenı affetmeyi, vermeyene vermeyi, benden alâkayı keseni arayıp sormayı, susmamın tefekkür, konuşmamın zikir, bakışımın ibret olmasını.”

“Sizi boş ve lüzumsuz konuşmaktan, malı israf etmekten ve lüzumsuz çok soru sormaktan men ederim.”

“Mallarınızı zekât vererek koruyunuz. Hastalarınızı sadaka vererek tedavi idiniz. Size gelecek belâları duâ ile önleyiniz.”

“Veren el, alan elden hayırlıdır.”

“İnsanoğlu malım malım der. Halbuki onun malım dediği; yiyip bitirdiği, giyip eskittiği yahut verip elinden çıkardığı şeylerdir.”

“İlmi, bir yere yazmakla koruyunuz”

Allahü teâlâ Peygamberin) (s.a.v.) en güzel edeb ile edebledirmiştir. Onun için Kur’ân-ı kerîminde meâlen şöyle buyurdu: **“Elini boynuna bağlı kılma (cimri olma) ve büsbütün de onu açıp israf etme ki, sonra kınanmış olursun ve eli boş açıkta kalırsın.”** Burada orta hâli emretmektedir. Cimrilikten ve çok dağıtıp israftan sakındırdı. Onlar ki, harcadıkları zaman israf etmezler, sıklık da yapmazlar ve harcamalar bu ikisi arası ortalama olur.

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmdeki şu âyetlerinde bütün güzel ahlâkı Peygamberinde topladığını meâlen şöyle buyurdu: **“Sen bağışlama yolunu tut, iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir”** (A'râf. 199).

“Sana tabî olan mü'minlere kanadını indir (tevazu yap)” (Şuârâ: 215).

“Uhud savaşında sen, Allahtan gelen bir merhamet sayesinde ki onlara (Eshâba) yumuşak davrandım. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, muhakkak onlar etrafından dağılıp gitmişlerdi.” (Âl-i İmrân: 159).

“Hem iyilikle kötülük müsavî olmaz. Sen kötülüğü, en güzel olan iyi harekette önle. O vakit bakarsın ki, seninle arasında bir düşmanlık bulunan, yakın bir dost gibi olmuştur” (Fussilet: 34).

Şu âyet-i kerîme ile de Resûlullahın edebinin çok yüksek olduğu meâlen şöyle bildirildi:

“And olsun, size içinizden bir peygamber geldi ki, zahmet çekmeniz onu incitir ve üzer. Size çok düşkündür. Mü'minlere çok merhametlidir, onlara hayır diler” (Tevbe: 128).

Hadîs-i şerîfte: **“Haya îmândan bir şu'bedir”** buyuruldu.

Avn bin Abdullah dedi ki: “Haya, hilm (yumuşaklık) ve susmak îmândandır.”

İbn-i Ömer dedi ki: “Haya ve îmân birbirine bağlıdır. Birisi ayrılınca, diğeri de onunla birlikte gider. Her zaman beraber olurlar.”

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

“Mü'min yalancı olmaz.”

“Allahü teâlâ sizden ilmi almak için, ilmi ile âmil olan âlimleri kaldırır, câhiller kalır. Dinden suâl edenlere, kendi akılları ile cevap verip, insanları doğru yoldan ayırırlar.”

Hadîs-i kutside: **“Kibriya benim ridâm, azamet izârımdır. Bunlardan biri için benimle çekişmeye gireni Cehennem ateşine atarım”** buyuruldu.

Abdullah bin Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki: “İlmi öğreniniz, öğrendikten sonra, o ilimle amel ediniz.”

Şa'bî dedi ki: “Âlim ancak Allahü teâlâdan korkan kimsedir.”

Hikmet sahipleri dedi ki: “Öğrendiğin ilmi, bilmiyene öğret. Bilenden de ilim öğren. Böyle yaparsan bildiğin şeyi çok iyi korumuş olursun ve bilmediğini de öğrenirsin.”

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

“İlmin fazîleti, ibâdetin fazîletinden daha hayırlıdır.”

“İlimle yapılan az amel, ilimsiz yapılan çok amelden hayırlıdır.”

Esmâî dedi ki:

“İlim öğrenmede ilk adım susmak, sonra dinlemek, sonra ezberlemek, sonra öğrenilen bilgi ile amel etmek, sonra da o bilgiyi insanlara öğretmektir.”

Abdullah bin Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki: “Kişi âlim olarak doğmaz, ilim ancak çalışmakla öğrenilir.”

Abdullah bin Abbâs (r.a.) buyurdu ki: “İki sınıf insan vardır ki doymaz. Biri âlim öğrenmeye doymaz. Diğeri de tamahkârdır, dünyânın malına, doymaz.”

Hiz. Ömer'in hutbesi: Hamd ve senâdan sonra, şöyle buyurdu: “Ey insanlar! Kur'ân-ı kerîmi öğreniniz. Onunla amel ediniz. Kur'ân-ı kerîm ehlinden olunuz.”

Hiz. Ali'nin hutbesi: “İmdi, şüphesiz dünyâ sırt çevirip, veda zamanının geldiğini bildirdi. Muhakkak ki, âhiret yolculuğu görüldü. Dikkat ediniz. Siz şimdi amel günlerindesiniz. Arkanızda ecel var. Kim eceli gelmeden önce, şu günlerde, amellerini Allahü teâlânın rızâsına uygun yaparsa, ameli ona fâide verir. Emeli ise zarar vermez. Kim de bu amel günlerinde, ecel gelmeden önce âhirete hazırlığını eksik yaparsa, ameli boşa gider ve emeli de ona zarar verir. Dikkat ediniz! Cenneti isteyenleri de, Cehennemden korkup kaçanları da uyur görüyorum. Dikkat ediniz! Âhiret yolculuğu ile emrolundunuz. Oraya azık hazırlamanıza işaret edildi. Sizin hakkınızda en çok koltuğum şey; arzu ve isteklerinize tâbi olup, uzun emel sahibi olmanızdır.” (Tûl-i emel) Kalb hastalıklarındandır. Tûl-i emel, zevk ve sefa sürmek için, çok yaşamağı istemektir. İbâdet yapmak için, çok yaşamağı istemek, tûl-i emel olmaz. Tûl-i emel sâhipleri ibâdetleri vaktinde yapmazlar. Tövbe etmeğı terk ederler. Kalbleri katı olur. Ölümü hatırlamazlar. Va'z ve nasîhatten ibret almazlar. Hadîs-i şerîfle: **“Ölümden sonra olacak şeyleri, sizin bildiğiniz gibi hayvanlar da bilselerdi, yemek için semiz hayvan bulamazdınız”** buyuruldu.)

Zehrâ'nın hutbesi: "Ey insanlar! Benden Şu beş şeyi öğreniniz alınız. Eğer, bunları elde etmek için bineklerinize binip yolculuklar yapmış olsaydınız bunların benzerini yine elde edemezsiniz. Dikkat ediniz! Allahü teâlâdan başkasından bir şey beklemeyiniz. Bilmediğiniz şeyi öğrenmekten, bilmediğiniz bir şey sorulunca, bilmiyorum demekten utanmayınız. Dikkat ediniz. Sabır imândandır. Sabır, cesede göre baş mertebesindedir. Kur'ân-ı kerîmi düşünerek okumalı, ibadeti kim için ve niçin yaptığını bilerek yapmalı, hilm, ilimle güzelleşir. Dikkat ediniz! Size gerçek âlimi haber veriyorum. Allahü teâlânın kullarına, günahları, kötülükleri güzel göstermiyen, onlardan alıkoyan, onları Allahü teâlânın mekrinden emin kılmayıp, rahmetinden ümit kestirmiyen âlim, gerçek âlimdir. Allahü teâlâyâ karşı kulluk vazifesini yapanlar için, mutlaka Cennete gidecek, günahkâr müslümanlar için de, mutlaka Cehenneme girecektir diye kesin söz söylemeyiniz. Bunu sadece Allahü teâlâ bilir. İyi kimseler için, onların artık Allahü tfeâlânın azabından kurtulduklarına teminat vermeyiniz. Günahkâr müslümanları da Allahü teâlânın rahmetinden ümit kestirmeyiniz. Çünkü Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmd'e meâlen: **"Allahü teâlânın rahmetinden ancak kâfirler ümid keser."** (Yûsuf: 87) buyurmaktadır.

Ömer bin Abdülazîz'in ilk hutbesi: Ey insanlar? İçinizi düzeltiniz ki, dışınız da düzelsin: Âhiretinizi iyi yapın ki, dünyânız iyi olsun." Başka bir hutbesi: Şüphesiz, her yolculuk için bir azık hazırlığı vardır. Öyleyse, dünyâda iken âhiretinizi için takvadan azık hazırlayınız. Allahü teâlânın, ahirette kendisi için hazırladığı sevab ve ikâbı görüp tatmış olan bir kimse gibi olunuz. Böyle yaparsanız, günah işlemekten korkar, Allahü teâlânın emirlerine uymayı arzularsınız, ömrünüz size uzun gelmesin, yoksa kalbiniz katılaşıp. Düşmanlarınıza boyun eğersiniz. Gece olunca, sabahlayıp sabahlamıyacağını, sabahlayınca, akşama kavuşup kavuşamıyacağını bilemiyen kimse uzun emelli olamaz. Ba'zan, bu iki zaman arasında ölüm tehlikeleri olabilir. Dünyaya, ancak akıbetinden emin olanlar meyleder. Dünyâda, bir yarasını iyileştiren kimseye, başka taraftan bir yara isabet eder. Öyleyse, insan dünyâyâ nasıl meyledebilir? Kendimi men ettiğim Şeyleri size emretmekten, Allahü teâlâyâ sığınırım. Yoksa, hak ve doğruluktan başka bir şeyin fâide vermediği kıyâmet gününde, rezil ve rüsvâ olurum.."

Ömer bin Abdülazîz (r.a.) bu hutbesinden sonra ağladı. Orada bulunanlar da onunla beraber ağladı.

Ömer bin Abdülazîz'in (r.a.) Şam'a yakın Hünasva denilen yerde okuduğu son hutbe: Ömer bin Abdülazîz (r.a.), ölünceye kadar başka bir hutbe okumamıştır. O, Allahü teâlâyâ hamd ve senadan sonra şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Siz, boşuna yaratılmadığınız gibi, başıboş da terk edilmiş, değilsiniz. Yarın kıyâmet günü Allahü teâlâ sizin aranızda hükmedecektir. Allahü teâlânın her şeyi kuşatan rahmetinden çıkan kimse, hüsrana uğramıştır ve genişliği, gökler ve yer kadar olan Cennetten mahrum kalır. Biliniz ki, yarın kıyâmet gününde emniyet ve güven; bugünden korkup, hazırlanan, azı (dünyâyı) verip, çoğu (ebedi âhiret se'âdetini) satın alan kimseler içindir. Görmüyor musunuz? Siz, fâni olan kimselerin çocuklarısınız. Sizden sonra onların soyunu, kalanlarınız devam ettirecek. Siz de gideceksiniz. Yine görmüyor musunuz ki, hergün aranızdan, ömrünü tüketen birisini âhirete uğurluyorsunuz. Sonra onu, topraktan bir çukur olan mezara gömüyorsunuz. Onu oraya, yastıksız ve yataksız bırakıyorsunuz. Artık o, orada hiçbir iş yapacak, bir ihtiyâcını temin edecek halde değildir. Dostlarından ve sevdiklerinden ayrılmış, hesap verme ile karşı karşıyadır. Onun orada, dünyâda bıraktığı malına mülküne ihtiyâcı yoktur. Fakat, dünyâda iken gönderdiği iyiliklere, yaptığı ibâdet ve tâatlere çok ihtiyâcı vardır. Vallahi ben size bunları söylüyorum. Fakat, aranızda kendimden daha günahı, çok birisini de görmüyorum. Allahü teâlâdan beni ve sizi af ve mağfiret buyurmasını diliyorum.

Harfin Reşîd'in hutbesi: "Ni'metlerinden dolayı Allahü teâlâyâ hamd ederiz. O'na karşı itâatta muvaffak olmamız için, O'ndan yardım isteriz. Düşmanlarına karşı, O'ndan zafer dileriz. O'na kâmil bir î-mânla imân ederiz, işlerimizi O'na havale eder, O'na güvenip dayanırız. Ben şehâdet ederim ki, Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur. O'nun şeriki (ortağı) yoktur. Yine şehâdet ederim ki, Hz. Muhammed (s.a.v.) Allahü teâlânın kulu ve Resûlüdür. Allahü teâlâ O'nu Cennetle müjdeleyici ve Cehennemle, korkutucu olarak gönderdi. Resûlullah (s.a.v.) peygamberlik vazifesini tebliğ etti. Ümmete nasihat eyledi. Allah yolunda muharebe eyledi. Allahü teâlânın rızâsına uygun iş yapanlar için yaptığı iyi va'dleri ve emrine karşı gelenler için yaptığı tehditleri bildirdi. Vefâtlarına kadar bu vazifeyi yerine getirdi.

Resûlullah (s.a.v.) salât (hayırlı duâlar) ve selâm olsun. Ey Allahın kulları! Size takvayı tavsiye ederim. Çünkü takva günahları örter, iyilikleri katkat yapar. Takva, Cenneti kazanmaya ve Cehennemden kurtulmaya bir vesîledir. Sizi öyle bri günden sakındırırım ki, o gün gözler korkudan dikilir kalır, bütün sırlar ortaya dökülür. Siz yakında bu geçici dünyâ hayatından, ebedi âhiret yurduna göçeceksiniz. Öyleyse, tövbe etmek suretiyle, Allahü teâlânın mağfiretine, takva ile Allahü teâlânın merhametine, mabetle (Allahü teâlâyâ dönmekle) onun hidâyetine koşunuz. Çünkü Allahü teâlâyı anmak, müttekileri O'nun rahmetine, tövbe edenleri O'nun mağfiretine, O'na dönenleri ve yalvaranları da O'nun hidâyetine kavuşturur. Nitekim Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmd'e meâlen şöyle buyuruyor: **"Rahmetim, dünyâda her şeyi kuşatmıştır. (Mü'mine de kâfire de şâmildir). Fakat âhirette onu, küfürden sakınanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize imân etmiş olanlara has kılacağım"** (A'raf-156). Başka bir âyet-i kerîme-

de ise meâlen şöyle buyurdu: **“Bununla beraber, şüphe yokki ben, tövbe eden, imân edip, sâlih amel işliyeri, sonra da hak yolda sebat gösteren kimse için gaffarım (çok bağışlayıcıyım)”** (Tâhâ: 82). Siz geçen asırlardaki hâdiseleri biliyorsunuz. Şunu da biliyorsunuz ki, babalarınızı, dedelerinizi dostlarınızı, ölüm, evlerinizden aranızdan kapıverdi de, siz onların ölümüne mâni olamadınız. Onlar dünyâdan ayrıldılar. Elleri hiçbir imkân kalmadı. Şimdi dünyâ onları, hesaplar görölmek üzere amel-leri ile başbaşa bıraktı. Dünyâda günah işlemiş, kötü işler yapmış olanlar, yaptıklarının cezasını görecekle. Amel-i sâlih işleyenler ise mükâfatlarını göreceklelerdir. Sözlerin en güzeli, nasihatların en üstünü, Allahü teâlânın kitabı Kur’ân-ı kerîmdir. Allahü teâlâ, meâlen buyuruyor ki: **“Kur’ân-ı kerîm okunduğu zaman hemen onu dinleyin ve susun. Olur ki, merhamet edilirsiniz”** (A’râf: 204).

Hiz. Alinin hutbesi: Allahü teâlâyâ hamd-ü senadan sonra şöyle buyurdu: “Ey Allahın kulları! Size ve kendime Allahü teâlâdan korkup, yasaklarından sakınmayı, Allahü teâlânın emirlerine itâata sarılmayı, sâlih ameller yapmayı, uzun emeli terk etmeyi tavsiye ederim. Ey gâfil insan! Allahü teâlânın habercisi (Azrâil aleyhisselâm) sana geldiği halde, onun kapısını çalmıyacağını sanıyorsan. Halbuki Azrâil (a.s.) bu hususta senden bir bedel kabul etmiyecek. Senden bir kefil de almiyacak. Senin küçük (çocuklarına) acımıyacak, büyük (çoluk çocuğuna da) bu hususta hürmet edip (seni bırakmiyacak). Nihayet seni, karanlık mezarın dibine bırakacak. O mezarın etrafı sessiz ve sedasız ve kimseler yoktur. Azrâil (a.s.) bunu daha önce geçmiş kavimlere de yapmıştı. Hani nerede, o bütün güçleriyle çalışanlar servet yığanlar, yaldızlı ve süslü yüskek binalar kuranlar, hani nerede, aza kanaat etmeyip, çoktan da faydalanamıyanlar. Nerede büyük ordulara kumandanlık edenler? Büyük bayrakları açanlar? Sonra toprak altında, ölümler hâline gelip, ufalıp, kırıntı hâline gelenler. Şimdi sizler, onların bardaklarıyla su içiyorsunuz, onların yürüdüğü yollarda yürüyorsunuz. Ey Allah’ın kulları! Allahü teâlâdan korkun. O’nun emirlerine uyunuz. Dağların yürütüleceği, semanın (göğün) yarılacağı, amel defterlerinin, sağ ve sol taraflardan uçuşarak geleceği kıyâmet günü için amel-i sâlih yapınız, O gün kendini hangisinden görüyorsunuz? **“Gelin kitâbımı okuyun”** (Hakka-19) diyen mi, yoksa **“Eyvah! Keşke kitabım bana verilmeseydi.”** (Hakka-75) diyen mi? Emirlerini yerine getirdiğimiz zaman Cennetini va’deden Allahü teâlâdan, bizi gazabından muhafaza buyurmasını dileriz. En güzel söz ve en üstün nasihat, Allahü teâlânın kitabı Kur’ân-ı kerîmdir.”

Hiz. Ebû Bekr’in (r.a.) halife olduğu zaman yaptığı bir konuşma: “Ey insanlar! Sizin en üstünüz olmadığım halde, size halife seçildim. Bu sebeple, eğer siz beni hak üzere bulursanız, bana yardım ediniz. Eğer böyle bulmazsanız, bana doğruyu gösteriniz. Sizin hakkınızda Allahü teâlâyâ itâat ettiğim müddetçe, siz de bana itâat ediniz. Eğer Allahü teâlâyâ isyan edersem, bana itâat etmeyiniz. Dikkat ediniz, muhakkak ki, hakkını alıncaya kadar, sizin zaifleriniz benim yanımda en kuvvetli olanınızdır. En za’ffiniz ise, za’ffin hakkını ondan alıncaya kadar, kuvvetlilerinizdir. Söyleyeceğim bunlardan ibarettir. Allahü teâlâdan beni ve sizi bağışlamasını diliyorum.”

Yahyâ bin Hayyan dedi ki: “Şerefli ve asil olan kişi, kuvvetli olunca, tevazu (alçak gönüllülük) yapar. Düşük ve bayağı olan ise, kibirli olur.” Hakimlerden ba’zısı: “Topraktan yaratılan insanda kibir nasıl bulunur” demişlerdir.

Mahmûd el-Verrâk: “Kibir, insanın dindarlığını bozar. Aklını noksanlaştırır. İnsanların kınama ve kızgınlığını çeker. Güler yüz, güler yüz göstermeden verilen bağıştan daha güzeldir” demiştir.

Denilmiştir ki: “Her hastalığın bir ilâcı vardır, tedavisi mümkündür. Fakat, ahmaklığın tedavisi zordur. Bu hastalık, tabibleri bile yordu.”

Ebû Atâhiyye dedi ki: “Ahmakla beraber olmaktan sakın. Çünkü ahmak, yamalı elbise gibidir. Bir tarafını yama yaparsan, yine rüzgârla bir tarafından yırtılıp, sonunda parçalanır.”

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **“Kim tevazu’ gösterirse, Allahü teâlâ onu yükseltir.”**

İbn-i Semmak, İsâ bin Musa’ya: “Makam ve mevki sahibi iken tevazu göstermek, makam ve mevki sebebiyle kazandığı şereften daha yüksek bir şereftir” demiştir.

Hakimler (hikmet sahibi kimseler) dediler ki: “Yumuşaklıkla, şiddet ve sertlikle elde edilemeyecek şeylere kavuşulur. Görülmüyor mu ki, su, yumuşak olmasına rağmen, çok sert taşları aşındırmaktadır.”

Eşçe’ bin Amr es-Sülemî dedi ki: “İnsanlarla ve mal ile kavuşulamıyan şeylere, yumuşaklıkla kavuşulur.”

Resûlullah (s.a.v.) **“Ciddi de olsa, şaka da olsa, yalan söylemek caiz değildir”** buyurdular.

Yine şöyle buyurdular: **“Mü’min yalancı olmaz.”**

Abdullah bin Ömer (r.a.): “Va’dine muhalefet etmek, arfâkın (münafıklığın) üçte ikisidir.”

İbn-i Ömer, Tevrat’ta şöyle yazılı olduğunu bildirdi: “Haya etmezsen (utanmazsan) istediğini yap.” Kendisi de şöyle dedi: “Haya edilecek zâtlarla beraber olmak suretiyle, hayayı ihya ediniz (yaşatınız).”

Resûlullah (s.a.v.) **“Sizi dedikodudan, malı zayi etmekten ve çok suâlden men ettim”** buyurdu.

Resûlullahın (s.a.v.) buyurduğu hadîs-i şerîflerden birkaçı:

“Zekât vermek suretiyle malınızı koruyunuz. Sadaka vermek suretiyle, hastalarınızı tedavi ediniz. Belâyı, duâ ile karşılayınız..” (Hakkıyla duâ eden kimseyi, Allahü teâlâ belâ ve musîbetlerden muhafaza buyurur.)

“Hâkim, kızgın iken iki kişi arasında hüküm vermesin.”

Hiz. Ali'nin ba'zı buyurdıkları: “Kim kendi ayıbına bakarsa, başkasının ayıbını görmez. Kardeşine kuyu kazan kimse, oraya kendisi düşer. Kendi sürçmesini (hatâsını) unutan kimse, başkasınınkini büyük görür. Başkasının perdesini yırtan kimsenin, evinin gizli şeylerini örten perdesi yırtılır, işlerinde başkasıyla yarışa kalkan kimse, başkalarının kızgınlığını üzerine çeker. Kendi görüşünü beğenen kimse, doğruyu bulamaz. Aklına güvenen kimse, hatâ eder. İnsanlara karşı büyüklük taslayan kimsenin ayağı kayar. Düşük ve bayağı kimselerle beraber olan kimse, hor görülür. Âlimlerle beraber olan kimse ise hürmet görür. Kim kötü işlerin olduğu yerlerde bulunursa, töhmet altında kalır. Ahlâkı iyi olan kimsenin, işleri kolay olur. Sözüne güzel yapan kimse, heybetli olur. Allahü teâlâdan korkan kimse, kazanır.”

Şebib bin Şeybe dedi ki: “Edebli olunuz. Edeb, aklın bulunduğu delâlet eder.”

Süfyân-i Sevrî (r.a.) buyurdu ki; “Kendini tanıyan kimseye, başkasının hakkında söyledikleri zarar vermez.”

İbn-i Kuteybe; “Eğer âlim olmak istiyorsan, tek bir ilmi seç. Eğer edip olmak istiyorsan, çeşitli ilimlerden haberin olsun” dedi.

Amr bin Utbe, oğlunun muallimine: “Oğlumu ıslâh etmek istiyorsan, önce kendini ıslâh et. Çünkü onların gözleri senin gözündedir. Onlara göre güzel ve iyi, senin yaptığın şeylerdir. Çirkin ise, senin yapmayıp, terk ettiğindir. Onlara Allahü teâlânın kitabını (Kur’ân-ı kerîmi) öğret, onları fazla zorlama, yoksa birdenbire bıkkınlık gösterirler. Büsbütün de onları kendi hâllerine bırakma, sonra tamamen Kur’ân-ı kerîm okumayı terk ederler. Onlara en güzel sözleri anlat. En temiz (ahlâkı bozmayan) şiirlerden naklet. Bir ilmi iyice öğrenmeden, onları başka bir ilme geçirme. Çünkü zihinde fazla ve kalabalık sözlerin birikmesi anlamayı zorlaştırır. Onlara büyük zâtların hayatını ve yaşayışlarını öğret. Onlara lüzumsuz şeylerden bahsetme.”

Urve bin Zübeyr ve Kâsım bin Muhammed şöyle anlattılar: Hiz. Ebû Bekr, Âişe’ye (r.anhâ) vefât ettiği zaman Resûlullahın (s.a.v.) yanına defn edilmesini vasiyet etti. Hiz. Ebû Bekr vefât edince, kendisi için, Resûlullahın (s.a.v.) yanında bir kabir kazıldı. Baş, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek iki omuzu hizasına kondu. (Hiz. Ömer’in başı ise, Hiz. Ebû Bekr’in böğrünün hizasına kondu.)

Hişam bin Urve babasından anlatıyor: Ebû Bekr’in (r.a.) cenâze namazı gece kılındı ve gece defn edildi. Altmışüç yaşında iken vefât etti. Hiz. Ebû Bekr’in babası kendisinden sonra biraz daha yaşayıp vefât etti. Hiz. Ebû Bekr’in yüzüğünde: “Allahü teâlâ ne iyi kadirdir (kudret sahibidir)” yazılı idi.

Muhammed bin Abdülazîz şöyle bildirdi: Hiz. Ebû Bekr vefâtına yakın, vasiyyetini yazdı. Bunu Hiz. Osman ve Ensârdan birisi ile, bütün Medîne-i münevverelilere okumaları için gönderdi. Herkes onların etrafına toplandı. Hiz. Ebû Bekr’in vasiyyetini onlara okudular. Vasiyyet şöyle idi: “Bu dünyâdan ayrılıp âhiret hayatına gireceği zaman Ebû Kuhâfe’nin oğlu Ebû Bekr (size olan) vasiyyetidir. Ben size, Hiz. Ömer’i halife yaptım. Eğer adaletli olur ve (işleriniz hususunda) Allahü teâlâdan korkarsa, zâten onun hakkında benim zannım ve ondan beklediğim de budur. Eğer böyle olmazsa, ben hayır ve iyiliği kastederek böyle yapıyorum. Gaybı ise ancak Allahü teâlâ bilir.”

Leys bin Sa’d bildiriyor: Ebû Bekr (r.a.), Beyt-ül-mal’dan ve Fey’den hiçbir şey almazdı. Sâdece bir kere borç almıştı. Onu da vefâtına yakın, Hiz. Âişe’ye, ödemesini söyledi. Hiz. Ömer ise, her gün için Beyt-ül-mal’dan kendisi için iki dirhem alıyordu. Ömer bin Abdülazîz (r.a.) halife olunca, ona dendi ki: Ömer bin Hattâb (r.a.) gibi sen de kendine Beyt-ül-mal’dan biraz bir şey alsan dediklerinde: Hiz. Ömer’in (geçimini te’min edecek) hiçbir şeyi yoktu da aldı. Benim ise kâfi gelecek kadar malım var, dedi ve Beyt-ül-mal’dan hiçbir, şey almadı.

Hiz. Ömer buyurdu ki: Ebû Bekr bizim efendimizdir. Efendimizi âzâd etti. (Hiz. Ömer burada, Bilâl-i Habeşî’yi kasedetti. Bilâl-i Habeşî (r.a.), Umeyye bin Halefin kölesi idi. Müslüman olduğu ve putların ilâhlığını inkâr edip, Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur. Hiz. Muhammed O’nun kulu ve Resûlüdür dediği için, müşrikler ona çok eziyet ve işkence yapıyorlardı. Bunun üzerine Hiz. Ebû Bekr, onu Umeyye bin Haleften satın alıp âzâd etti.)

Şa’bî, Seleme’den rivâyet etti: Hiz. Ali’ye, Hiz. Ebû Bekr ile, Ömer’den (r.anhüm) soruldu. O da: “Vallahi ikisi de sâlih ve başkalarını da ıslâh eden halifelerdir” diye cevap verdi.

Abdullah bin Ömer anlattı: Tebük gazvesinde, müslümanlar büyük bir açlık ve sıkıntıya düşmüşlerdi. Bunun üzerine Hz. Osman müslüman askerler için yiyecek aldı ve diğer ihtiyaçlarını giderdi. Resûlullah (s.a.v.): Mübârek ellerini kaldırıp, Hz. Osman için **“Yâ Rabbî! Ben Osman’dan razıyım sen de ondan râzı ol.”** diye duâ buyurdu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), Hz. Osman’ın, kerîmesi Rukiyye (r.anhâ) ile evlendirdi. O vefât edince, diğer kerîmeleri Ümmü Gülsüm ile evlendirdi. Zührî, Sa’îd bin Müseyyib’den şöyle bildirir: Rukiyye (r.anhâ) vefât edince, Hz. Osman çok üzüldü. **“Yâ Resûlallah! Benim seninle akrabalığım sona erdi”** dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) **“Senin benimle olan akrabalığın sona ermez. Çünkü Cebrâil, Rukiyye’nin kızkardeşi (Ümmü Gülsüm) ile seni evlendirmemi, bunun Allahü teâlânın emri olduğunu söyledi”** buyurdu.

Resûlallah (s.a.v.) buyurdular ki: **“Hasen ile Hüseyin, Cennetliklerin efendileridir. Babaları ise, oğullarından daha üstündür.”**

Birisi Ömer bin Abdülazîz’e: “Ne zaman konuşayım?” diye sorunca: “Susmayı arzu ettiğin zaman” cevâbını verdi. “Ne zaman susayım?” diye sorunca da: “Konuşmayı arzu ettiğin zaman” dedi.

Buraya kadar olan bütün seçilmiş parçalar, İbn-i Abd-i Rabbih’in el-lkd-ül-ferîd adlı kitabından alınmıştır.

- 1) Âdâb-ür-râfidîn sh-352
- 2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-312
- 3) Mu’cem-ül-Udebâ cild-4, sh-211 s
- 4) Vefeyât-ül-a’yân cild-1, sh-110
- 5) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh-371
- 6) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh-193
- 7) Miftâh-üs-se’âde cild-1, sh-228
- 8) Mu’cem-ül-rmüellifin cild-2, sh-115

İBN-İ ATÂ:

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebü'l-Abbas olup, ismi, Ahmed bin Muhammed bin Sehl bin Atâ’dır. Aslen Bağdâdlıdır. İbn-i Ata, zamanın büyük âlimlerinden ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir. Vaktini, ilim öğrenmek ve öğretmekle, ibâdetle ve Kur’ân-ı kerîm okumakla geçiren İbn-i Ata, 311 (m. 923) veya 319 (m. 931) yılında vefât etti.

İbn-i Ata (r.a.); Yûsuf bin Mûsâ el-Kattân, Fadl bin Ziyâd, Cüneyd-i Bağdâdî, İbrâhîm Mâristânî ve daha birçok âlimden ilim öğrenmiş, hadîs-i şerîf dinlemiştir. Kendisinden, ise, Muhammed bin Ali bin Atabîş en-Nâkid, İbn-i Haffî ve daha birçok âlim ilim öğrenmiş, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. İbn-i Ata için, Ebû Sa’îd Harrâz: “Tasavvuf, güzel ahlâktır. Ben bunun ehli olarak, Cüneyd-i Bağdâdî ve İbn-i Atâ’dan başkasını germedim.” Ebü'l-Hüseyin Muhammed bin İsâ bin Hâkan; “O gece ve gündüz iki saat uyurdu. Abdullah bin Muhammed es-Seczî ise, “Ben evliyâ arasında ondan daha idrak ve anlayış sahibi olanını görmedim demiştir.

Anlatırlar: İbn-i Atâ’nın, çok güzel on erkek evlâdı vardı. Bir gün onlarla beraber yolda eşkiyalar onları çevirdi. Eşkiyâların reisi, İbn-i Atâ’nın çocuklarını sırayla öldürdü, her birinin öldürülüşünde, başını semâya kaldırarak, gülümsüyordu. Sonuncu çocuğa geldiğinde, çocuk babasına dönerek “Sen ne kadar şevkatsiz bir baba imişsin. Dokuz yavrunu öldürdükleri hâlde, hiç sesini çıkarmıyorsun ve gülüyorsun” dedi. İbn-i Ata oğluna dönerek; “Babasının ciğerparesi! Bunu yapan zâta birşey söylenmez ki! Aslında O, biliyor ve görüyor. Dilerse hepsini korumaya da kadirdir” dedi. Bunun üzerine eşkiyabaşında bir hâl hâsıl oldu ve İbn-i Atâ’ya: “Şayet bu sözlerini önceden söyleseydin, çocuklardan hiçbirini öldürmezdik” dedi ve oğlunu serbest bıraktı, İbn-i Ata bunun üzerine: “Takdir böyle imiş, söyleseydim bile bir şey değişmezdi” dedi.

İbn-i Ata, çölde yolunu şaşıran bir talebesinin başından geçen bir hâdiseyi şöyle anlattı: “O çölde yolunu şaşırdı. Dolaşırken kendisini bir su başında buldu. Pınar başında çok güzel bir kız gördü. Kızın karşısında durdu. Kız ona “Benden uzak ol” deyince, “Sen bütün varağınla benim ol” dedi. Kız, “Şurada, öyle güzel bir kız var ki, ben ona hizmetçi bile olamam” dedi. O talebe dönüp o tarafa baktı. Kimseyi göremedi. Tekrar kıza dönünce, kız ona: “Doğruluk ne kadar güzel, yalan ne kadar kötü, sanmıştım ki, bütün varlığınla bana bağlısın. Halbuki, benim yanımda, bir başkasına bakmak istiyorsun” dedi. Talebe utancından başını önüne eğdi Başını kaldırdığında, karşısında kimseyi göremedi.”

İbn-i Atâ’nın vefâtı şöyle anlatılır: “Hallâc-ı Mensûr’u öldüren vezir, İbn-i Ata’ya “Hallâc-ı Mensûr hakkında ne dersin?” diye sordu, İbn-i Ata bu soru üzerine, “Sen kendi işlerine bak, evliyâ ile uğraşma” dedi. Vezir, Hallâc-ı Mensûr hakkında kötü sözler söylemeye başlayınca, İbn-i Ata ona, “Sakin ol! Doğru

konuş!" dedi. Buna sinirlenen vezir, İbn-i Atâ'nın dışlerinin sökülmesini ve bunların başına çakılması için emir verdi. İbn-i Ata (r.a.), bu eziyetin te'siriyle vefât etti.

İbn-i Ata hazretleri buyurdular ki: "Tövbe, ilmin kötilediği herşeyden, ilmin methettiğine dönmektir."

"Kullara ve yaratılmış olan şeylere bakıldığında, Allahü teâlânın varlığı bilinir."

"Kim nefesine sünnetleri uygularsa, Allahü teâlâ onun kalbini ma'rifetle nurlandırır."

"Her velînin üç alâmeti vardır. Bunlar Allahü teâlâ ile arasındaki sırrı saklamak, halkla arasında geçen muamelelerde, duygularını hatâdan korumak, herkese akli ve anlayışı ölçüsünde söylemektir."

"Âdem (a.s.) bildiğimiz hatâyı işledikten sonra, Cennette bulunan herşey, onun perişan hâline üzüldü ve ağladı. Ağlamayan sadece altın ve gümüş oldu. Allahü teâlâ, kelâm sıfatı ile onlara tecelli etti ve sordu. Adem'e herşey ağlarken, siz neden ağlamazsınız? Onlar şu cevâbı verdiler Biz, sana karşı hatâ işliylene ağlamayız. Bunun üzerine Hak teâlâ şöyle buyurdu: İzzetime, celâlime yemin ederim. Size her şeyin üstünde bir değer biçeceğim ve Ademoğullarını size hizmetçi kılacağım."

"Halka ayrılık acısının tattırılmasındaki hikmet, Allahü teâlâdan başkasına güvenmelerini önlemektir."

"Edebten mahrum bırakılan bir kimse, bütün hayırlardan mahrum bırakılmış olur."

"Tevekkül; yüce Allaha en iyi şekilde sığınıp, samîmi bir şekilde O'na muhtaç olmaktır."

"Sabır, musîbetler içinde iken bile edebe riâyet etmektir."

"Ahlâk iyi olmadıktan sonra, kılınan namazın, tutulan orucun çok olmasının önemi yoktur. Hattâ sadaka ve mücâhede (nefsini yenmeye çalışma) bile hiçtir. Bu yolda yükselenler, ne namazla, ne de oruçla yükseldiler. Ne sadaka ile, ne de mücâhede ile üstün dereceler buldular. Yükselen, ancak iyi huy-la yükseldi. Çünkü Resûl-i ekrem (s.a.v.), **"Kıyâmet günü, bana en yakın olanınız, huy ve ahlâk bakımından en güzel olanınısıdır"** buyurdu."

"Dünyânın geçici lezzetlerine dalan, hakikatleri bulamaz. Bu lezzetlere dalması, onun kuvvetini azaltır."

"İtâatların en fazîletlisi, devamlı olarak Allahü teâlâyı düşünmektir."

"Nefsini tanımayan, ariflerin meclisinde bulunsun. Hikmet nuru ile aydınlanmak isteyen ise, ilim ve hikmet sahiblerinin meclisinde bulunsun."

"En büyük ilim olan ma'rifetullahın neticesi, heybet ve hayadır. Bir kimsenin kalbinden haya ve heybet duygusu gittiği zaman, artık onda hayır kalmaz."

"Allahü teâlâ için en sevimli şey, kulun dünyâdan yüz çevirmesi, O'na ulaşılacak en iyi vesîle ise, kulun nefsinden vazgeçmesidir."

"En iyi iş yapılmış, en iyi ilim söylenmiştir. Bu sebeble, şimdiye kadar yapılmamış bir işi yapma, söylenmedik sözü söyleme."

İbn-i Atâ'nın söylediği bir şiirin tercümesi şöyledir:

Yollar çeşit çeşittir.

Hakka giden yol birdir.

Çoktur doğru yoldan,

Gittiğini zanneden.

İnsanlar bihaber doğru yoldan.

Bilmeden gidiyorlar bir yoldan.

1) Târîh-i Bağdâd cild-5, sh-26

2) Tabakât-ı Sûfiyye sh-269

3) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-302

4) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh-261

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-379

6) Sıfât-üs-saffe cild-2, sh-850

7) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh-57

8) Risâle-i Kuşeyrî sh-135

9) Nefehât-ül-üns sh-191

İBN-İ ATİYYE (Abdullah bin Atıyye Dimeşki):

Tefsîr, kırâat ve hadîs âlimi. Künyesi, Ebû Muhammed olup, ismi, Abdullah bin Atıyye bin Abdullah bin Habîb'dir. Memleketine nisbetle "Dimeşki" ve "Şâmî" denildi. İbn-i Atıyye diye meşhûr oldu. 383 (m. 993) yılında vefât etti. Yine İbn-i Atıyye diye bilinen Endülüslü müfessir Abdülhâlık bin Gâlib bir başka zâttır.

"Tefsîr-i İbn-i Atıyye" veya "Tefsîr-ül-Kur'ân" adlı kitabı ile meşhûr olan İbn-i Atıyye'nin hayatı hakkında, kaynaklar çok az bilgi vermektedir. Zekâsı keskin, hâfızası kuvvetli, ilmi çoktu. Dünyâya hiç değer vermezdi. Kur'ân-ı kerîmin kelimelerini açıklayabilmek için, eski Arab şâirlerinin şiirlerinden ellibin beyti ezberlemişti. Birçok hadîs-i şerîf ezberledi. Âlimler, onun rivâyetlerinde sika (güvenilir) olduğunu söylediler. Dimeşk'de (bugünkü Şam) Bâb-ı Câbiye'de bir câmide kalır, orada namaz kıldırırdı. Sonraları bu câmî, "İbn-i Atıyye'nin mescidi" diye anıldı. Bütün İslâm âlimleri gibi İbn-i Atıyye de şân ve şöhrat için değil, yalnız Allahü teâlânın rızâsını kaza nabilmek için emr-i ma'rûf ve nehy-i anil-münker yaptı. Ya'nî, Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını bildirdi. İnsanlara pek faydalı nasihatlerde bulundu. Şam'da onun Allahü teâlânın kitabını ve Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şerîflerini açıklayan güzel sözleri, dededen toruna yıllarca dillerde dolaştı. Bunlar kalblere ferahlık ve insanlara huzur verdi."

Tefsîr-i İbn-i Atıyye'nin İstanbul'da Nur-u Osmaniye Kütüphanesi onüç numaradaki nüshası kayıp olup, Âtîf Efendi Kütüphanesi doksaniki numarada ikinci bir nüshası mevcuttur. Nisâ sûresinde meâlen:

"Ancak Allah'ın kabul edeceğini va'd buyurduğu tövbe, o kimseler içindir ki, bir cahillikle bir kabahat yaparlar da, sonra çok geçmeden tövbe ederler, işte Allah bunların tövbelerini kabul buyurur. Allah ihlâsla tövbe edenleri hakkıyla bilicidir." "O kimseler ki, kötü işlerde ısrar ederken, onlardan birine ölüm gelip hayattan ümidini kesince: **"Ben, şimdi tövbe ettim"** der. Halbuki o kimseler için tövbe yoktur. (Tövbeleri kabul edilmez) **Kâfir oldukları hâlde ölenlere de tövbe yok, işte biz onlar için âhirette acıklı bir azâb hazırlanmışızdır."** Onyedî ve onsekizinci âyet-i kerîmelerinin tefsîrinde İbn-i Atıyye buyurdu ki; "Burada tövbe kelimesinin lûgat ma'nâsı rücû etmek, dönmek, şer'î ma'nâsı ise, yaptığı kötülüklere pişman olup, Allahü teâlâyâ karşı olan isyanından vazgeçmek demektir. "Ölüm geldiği zaman"dan maksat akıl ölümün geldiğini, artık çârenin kalmadığını anladığı zaman demektir. Tövbenin, günahların hepsi için farz olduğu, icmâ-i ümmet ile bildirilmiştir. İctihâd sanibi âlimlerin bu icmâ'ı Nur sûresinde meâlen; **"Ey mü'minler! Hepiniz Allaha tövbe edin ki, dünyâ ve âhiret se'âdetine kavuşacaksınız"** otuzbirinci âyet-i kerîmesine dayandırılmaktadır. Bu âyet-i kerîmeyi tefsîr eden İslâm âlimlerinden bir kısmı; 'Son nefeste tövbenin kabul olmaması' kâfirler içindir. Günahkâr müslümanların tövbesi kabul olunacaktır" buyurmaktadır. Bu hususta büyüklerden birine, Resûlullahın (s.a.v.) **"Allahü teâlâ, günahkâr kulunun tövbesini, canı gargaraya gelmeden kabul eder"** hadîs-i şerîfi hakkında ne buyurursunuz diye suâl edildi. O büyük zât da: "Evet, Resûlullahın (s.a.v.) buyurduğu doğrudur. Senin mesleğin nedir?" dedi. Suâl eden, terzi olduğunu söyledi. O büyük zât; "Terzilikte en kolay olan nedir?" diye sordu. O zât "Makası alıp kumaş kesmektir" dedi. "Kaç senedir bu işi yaparsın?" sorusuna da, "Otuz senedir kumaş keserim" diye cevap verdi. "Canın gargaraya geldiği zaman kumaş kesebilir misin?" buyurdu. Adam da, "Hayır, kesemem" deyince, o büyük zât: "Bir müddet zahmet çekip öğrendiğin ve otuz sene çok rahat bir şekilde yaptığın işi, o zaman yapamazsan, ömründe hiç yapmadığın tövbeyi o zaman nasıl yapabilirsin? Bugün gücün yerinde iken tövbe eyle. O zaman belki yapamazsın, gel şimdi tövbe et. Bir daha günah işleme" buyurdu. Adam da hemen tövbe edip, güzel amel sahibi müslümanlardan oldu.

İbn-i Atıyye, Nisâ sûresinde meâlen: **"Onlara şöyle de: "Dünyânın zevki pek azdır. Âhiret ise, sakınanlar için muhakkak hayırlıdır. Ve kıl kadar haksızlığa uğramazsınız."** yetmişyedinci âyet-i kerîmesinin tefsîrinde buyuruyor ki: "Dünyânın faydası pek azdır. Zîrâ, dünyâ gölge gibi gelip geçicidir. Âhirette ise ni'metler ebedî olup, Allaha itâat edip korkanlar içindir."

1) El-A'lâm cild-4, sh-103

2) Hediyyet-ül-ârifin cild-1, sh-47

3) Mu'cem-ül-müellifin cild-6, sh-83

4) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh-106, 282, 526

5) Tefsîr-ül-Kur'ân, Âtîf Efendi Kütüphanesi Nr-92

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-1017

8) İslâm Ahlâkı sh-158

İBN-İ BETTA (Ubeydullah bin Muhammed):

Hadîs, kelâm ve Hanbelî fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Abdullah olup, ismi, Ubeydullah bin Muhammed bin Muhammed bin Hamdan bin Utbe bin Ferkad'dir. Memleketine nisbetle Ukberî denildi. Sahâbe-i kirâm'dan (r.anhüm) olan dedesi Utbe bin Ferkad'den dolayı İbn-i Betta denildi ve bu nisbetle meşhûr oldu. 304 (m. 917) yılında doğup, 387 (m. 997) yılında Ukbera'da vefât etti.

Birçok İslâm memleketini gezen ve gittiği yerlerdeki âlimlerden ilim tahsil eden İbn-i Betta; Şam'da Ali bin Ya'kûb bin İbrâhîm bin Ebî'l-Akab, Ebû İshâk İbrâhîm Sofî, Ebû Bekr Ahmed Saffâr, Irak'ta; Begâvî, Ebû Muhammed bin Sa'îd, Ebû Abdullah, Ebû Ubeyd, Abdülazîz bin Ca'fer Harezmî, Ebû Zer İbn-i Bagandî, İsmâil Verrâk, Ebû Ca'fer Nu'mânî, Ebû Tâlib Ahmed bin Nasr, Muhammed bin Ahmed Ukberî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. İlim tahsili için çıktığı seyahatten dönüşünde, evine kapanıp kırk yıl dışarı çıkmadı. Yalnız, Ramazan ve Kurban bayramlarında dostlarını ziyârete giderdi. Hadîs, fıkıh ve kelâm ilimlerinde meşhûr oldu. Diğer ilimlerde de âlim idi. Günâhlardan çok sakınır, gündüzleri oruç tutar, geceleri namaz kılardı. Çok cömert olup, edebi pek fazla idi. Huzurunda bulunanlar edepsizlik yapmaktan çok çekinirlerdi. Çok heybetliydi. Duâsının kabul olduğu meşhûrdu. Evine kapandığı kırk yıl boyunca, vaktini yalnız ibâdet etmek ve ilim öğrenmekle geçirdi. Daha sonra halka nasîhat edip talebe yetiştirmeye başladı. Öğrendiği ilmi öğretmek ve Allahü teâlânın rızasını kazanmak için çalıştı, insanlar onu çok severdi. Bu yüzden zamanında Hanbelî mezhebine rağbet daha fazla oldu.

İbn-i Betta Ukberî'den birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ebû Nuaym Ahmed bin Abdullah bin Ahmed bin İshâk, Ebû'l-Kâsım Ubeydullah bin Ahmed Ezherî, Ebû Muhammed Hasen bin Ali Cevherî, Ebû'l-Feth Abdülmelik bin Ömer, Muhammed bin Ebî'l-Fevâris, Ebû Ali bin Şihâb Ukberî, Abdülazîz bin Ali Eccî ve daha pekçok âlim, ondan ilim öğrenenler arasındaydı.

Yüzden fazla kitap yazan İbn-i Betta'nın eserlerinden ba'zıları; Menâsik. Sünen. İbâne an şerîat-il-fırkat-in-nâciye, Münâcibet-ül-fark-il-mezmûme, Zemm-ül-ginâ' ve'l-istimâ' ileyht'dir.

Ebû Muhammed Cevherî, kardeşi Ebû Abdullah'tan naklen şöyle anlatır: Peygamber efendimizi (s.a.v.) rû'yâda gördüm. "Yâ Resûlallah! Senin yolunu kimden öğreneyim?" diye sordum. Bana "İbn-i Betta, İbn-i Betta, İbn-i Betta!" diye cevap verdiler. Ukbara'ya gitmek için Bağdâd'dan yola çıktım. Bir Cum'a günü oraya vardım. İbn-i Betta ile câmide Cum'a namazında görüşürüm diye düşündüm. Düşündüğüm gibi, onunla câmide karşılaştım. Beni görünce "Sadaka Resûlullah" (Allahın Resûlü (s.a.v.) doğru söyledi) buyurdu.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Kur'ân-ı kerîmi, kendi görüşü ile açıklayan, doğru olsa dahi, hatâ etmiştir."**

İbn-i Betta'nın rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"İlim talebetmek (öğrenmek) her müslûmana farzdır."**

"Kim enbiyâya söverse öldürülür. Kim Eshâbıma söverse değnek vurulur."

"Allahü teâlâ, bir kuluna iyilik etmek isterse, onu dinde fakîh yapar."

İbn-i Betta'ya "Fakîh kime denir?" diye soruldu. Dünyâda zâhid olup, Peygamberin (s.a.v.) sünnetine uyarak O'nun yolunda gidendir" buyurdu.

İbn-i Betta anlatır: İbn-i Mübârek'ten âlimlerin alâmetinin ne olduğu sorulup, "Bir kişinin âlim olduğu nasıl bilinir?" denildi. O da: "Âlim, ilmiyle amel eden, kendi yapmış olduğu amelleri az gören, başkalarının ilmini öğrenmek isteyen, ilmi nerede bulursa orada alandır" buyurdu.

1) Târih-i Dimeşk cild-4 Vr. 547 a

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-122

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh-321

4) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh-144

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh-8

6) Mu'cem-ül-müellifin cild-6, sh-245

İBN-İ EBÎ DÂVÛD-İ SİCİSTÂNÎ (Abdullah İbni Ebî Dâvûd):

Büyük hadîs âlimlerinden. "Kütüb-i Sitte" adı verilen meşhûr altı hadîs-i şerîf kitabından birinin sahibi olan Ebû Dâvûd Süleymân bin Eş'âs'ın oğludur, ismi, Abdullah bin Süleymân bin Eş'as bin İshâk bin Beşîr bin Şeddâd bin Amr bin İmrân'dır. Künyesi Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd'dur. "Ezdî" ve "Sicistânî" nisbetleriyle meşhûrdur. Sicistan, Basra'nın köylerinden biridir. Ezd, Kureys'e mensûb bir kabilenin adıdır.

İbn-i Ebî Dâvûd, 230 (m. 844) senesinde Sicistan'da doğdu. Babası Ebû Dâvûd, büyük bir hadîs âlimiydi. 10 yaşında iken ondan ilim öğrenmeye başladı. Çok zeki idi. 40 seneye yakın babası ile birlikte, bir çok âlimden ilim aldı. Horasan, Cibâl, İsfahân, Nişâbûr, İran, Basra, Bağdâd, Kûfe, Medine, Mekke, Şam, Mısır, Cezîre, Sugûr ve daha birçok şehirleri dolaştı. Çok sıkıntılarla karşılaştı, ilim yolundaki sabrı, akıllara durgunluk, verecek derecedeydi. Ahmed bin Sâlih el-Misrî, İsâ bin Hammâd Ebû Tâhir bin Serh, İshâk el-Kevser, Muhammed bin Eslem, Ali bin Haşrem, Seleme bin Şebîb, Muhammed bin Yahyâ, Müseyyib bin Vâdih, Ebû Sa'îd el-Eşec ve daha pekçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Üçyüzbinden

fazla hadîs-i şerîf ezberlemişti. Hadîs ilminde hüccet (senet) oldu. İlmini, hep sâlih, doğru ve temiz kimselerden aldı. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve diğer ilimlere ait çok bilgi elde etti. Daha sonra Bağdâd'ı vatan edindi. Orada ilim neşretti. Çok kimse onun talebesi oldu. 316 (m. 928) senesi Zilhicce ayında vefât etti.

Kendisinin ilminden çok kimseler istifâde etti. Irak bölgesinin ilimde imâmı, en büyük âlimi oldu. Kardeşi Abdurrahmân bin Ebî Hatim, Ebû Bekr bin Mucâhid, Muhammed bin Muzaffer, Dârekutnî Ebû Hafs bin Şahin, Ebû Bekr el-Verrâk, Ebû Hüseyin bin Sem'ûn, Ebû Ahmed el-Hâkim, Îsâ bin Cerrâh, Muhammed bin Zünbûr, Ebû Müslim el-Kâtib ve daha birçok âlim ondan çok şeyler öğrendiler ve rivâyette bulundular. Büyük hadîs âlimi Ebû'l-Fadl Ahmed bin Sâlih şöyle anlatıyor: "Ebû Bekr Abdullah bin Süleymân (İbn-i Ebî Dâvûd) Irak âlimlerinin imâmı, en üstünü idi. Birçok şehirleri dolaşarak ilim öğrendi. Zamanının sultânı, onun için bir minber (kürsî) tahsis etti. Ondan fazîletin ve ilminin çokluğundan dolayı huzurunda hadîs-i şerîf öğrendi. O, 285 senesinde Hemedan'a gelmişti. Bu şehirde bulunan âlimlerin hepsi ondan yazarak ilim öğrendiler. Onun zamanında Irak'ta bulunan bütün âlimler, onu ilimde senet, vesika kabul ettiler. Bu hususta onun derecesine kimse ulaşamamıştı."

Hasen bin Muhammed el-Hilâl diyor ki, "Ebû Bekr bin Ebû Dâvûd, babası Ebû Dâvûd'dan daha çok hadîs-i şerîf ezberlemişti."

Ali bin Muhammed bin Hasen el-Harbî de şöyle anlatıyor: "Ebû Hüseyin Ali bin Yahyâ el-Vâsıtî, 373 (m. 983) senesinde Medine câmiinde, İbn-i Ebî Dâvûd'un kendisi için söylediği şu şiiri okudu:

*"İlim ehli, bir mes'eledde münazara ettiğinde,
Biri diğerinden, onların aslını istesin.
Senin de, onun aslını ortaya koyman, sâdıkların işidir.
Aslı söylemezsen, onların yoluna girmemiş olursun.
İlimle aslı ortaya koy! Onların nasihatlarında şüphelen olmasın!"*

Sonra sözüne devam ederek: "Ebû Zer Abd bin Ahmed-i Hirevî'nin Mekke'den bana yazdığı mektubunda, Ebû Hafs bin Şâhin'in şöyle anlattığını yazdı: Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd'dan işittim. Diyordu ki, "Ben, ilim öğrenmek için Kûfe'ye gittiğimde yanımda sâdece bir dirhem vardı. Onunla 30 müd (yaklaşık 25-30 kg) bakla satın aldım. Hergün ondan bir miktarını yiyor ve Ebû Sa'îd el-Eşec'den de 1000 (bin) hadîs-i şerîf yazıyordum. Bir ay tamamlanınca, 30 000 hadîs-i şerîfi yazmıştım."

Hadîs âlimlerinden Berkânî anlatıyor: "Ben, Ebû Kâsim bin Nuhhâs'ın huzurunda okurken, Ebû Bekr bin Ebû Dâvûd'un şöyle dediğini işittim: "Ben, rû'yâmda, Eshâb-ı kirâmdan Ebû Hüreyre'yi (r.a.) gördüm. O sırada Sicistan'da Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfleri tasnif ediyordum. Onun sakalı sık ve gür olup, üzerinde esmer ve kalın bir elbise vardı. Ona: "Ey Ebû Hüreyre! Seni çok seviyorum" dedim. O da bana: "Ben, dünyâda iken, hadîs-i şerîfleri öğrenip rivâyet edenlerin ilkiyim" buyurdu. Bunun üzerine ben de: "Ey Ebû Hüreyre! Ebû Sâlih'in vasıtasıyla senden kaç kimse rivâyette bulundu?" diye sordum. O da, yüz kimsenin rivâyet ettiğini bildirdi. O sırada bir de baktım ki, onların hepsi yanımda duruyordu."

Ebû Bekr bin Şâzân diyor ki, "İbn-i Ebî Dâvûd İsfahân'a (veya Sicistan'a) gelmişti. Oradakiler ondan, kendilerine hadîs-i şerîf öğretmesini istediler. O da: "Benim yanımda bir yazılı kitap yoktur" dedi. Onlar da: "İbn-i Ebî Dâvûd'un kitaba ne ihtiyâcı vardır?" diye hayretlerini bildirdiler. Bunun üzerine onlara dedi ki: "Bana bir yer gösteriniz. Ben de size, ezberimde bulunan 30 000 civarındaki hadîs-i şerîfi yazdırayım."

Hatîb-i Bağdâdî diyor ki, "Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd babası ile birlikte Sicistan'dan çıkıp doğu ile batı arasındaki birçok şehirleri dolaştı. Horasan, Cibâl, İsfahân, Basra, Bağdâd, Kûfe, Mekke, Medine, Şam, Cezîre, Sugûr, İran ve Mısır şehirlerinden birçoğuna uğrayıp, birçok âlimden dinleyerek ve yazarak ilim aldı. Bağdâd'ı vatan edip oraya yerleşti. Birçok ilimlerde kitaplar yazdı. Fıkıh ilminde derin âlim olup, hadîs ilminde de hâfız idi. Yüzbinden çok hadîs-i şerîf ezberlemişti."

Muhammed bin Abdullah Şuhayr diyor ki, "İbn-i Ebî Dâvûd, zühd ve takva sahibi idi. Haram ve şüpheli işlerden çok sakınırdı. Çok ibâdet ederdi. Vefât ettiği vakit, 300 000 civarında müslüman namazını kıldı. Abdüla'lâ, Muhammed ve Ebû Muammer Ubeydullah adında üç oğlu ve beş tane de kızı vardı. Vefâtında 87 yaşındaydı. Ayı ayrı cemâatler hâlinde, 80 kerre cenâze namazı kılındı."

- 1) Târîh-i Bağdâd cild-9, sh-46
- 2) Mu'cem-ül-müellifin cild-5, sh-60
- 3) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh-405
- 4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-273
- 5) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh-767
- 6) Mizân-ül-i'tidâl cild-2, sh-433
- 7) Esmâ-ül-müellifin cild-1, sh-444
- 8) Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-307

İBN-İ EBÎ HATİM (Abdurrahmân bin Muhammed):

Meşhûr tefsîr ve hadîs âlimlerinin büyüklerinden. Adı, Abdurrahmân bin Muhammed bin İdrîs bin Münzir bin Dâvûd bin Mihran et-Temîmî el-Hanzalî er-Râzî'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. "İbn-i Ebî Hâtîm=Hâtîm'in babasının oğlu" diye meşhûr olmuştur. Ailesinin, Rey şehrinin Hanzala derbendinde bulunması sebebiyle, oraya nisbet edilmiştir. 240 (m. 854) senesinde burada doğdu. Dinî ilimleri babasından öğrendi. Çocukluğunda babası ile birlikte ve daha sonra da kendi başına birçok seyahatler yaptı. Hicaz, Şam, Mısır, Irak, Cibâl, İsfahân, Cezîre taraflarını ziyâret ederek, orada bulunan âlimlerle sohbet etti, onlardan çeşitli ilimler aldı. 255 (m. 868) senesinde hac yaptıktan sonra bir yere gitmedi. Nihayet 327 (m. 938) senesi Muharrem ayında Rey şehrinde vefât etti. Vefâtında 90 yaşını geçmişti.

İbn-i Ebî Hatim, tefsîr ve hadîs ilimlerinde büyük bir âlimdi. Babası da yüksek bir âlim olup, bu ilimleri önce babasından öğrendi. Sonra onunla birlikte birçok âlimden ilim aldı. İlim öğrenmek için çok yer dolaştı. Gezdiği yerlerde çok âlimle karşılaştı. Bunlardan Ebû Zür'a, İbn-i Vâre Hasen bin Arefe, Ebû Sa'îd el-Eşec, Yûnus bin Abdûla'lâ, Ali bin Münzir et-Tarikî, Ahmed bin Sinan el-Kattân, Muhammed bin İsmâîl el-Ahmesî, Haccâc bin Şâ'ir, Muhammed bin Hassan el-Ezrak, Muhammed bin Abdûlmelik ve daha pekçok âlimden ilim öğrendi, rivâyette bulundu. Kendisinden de; Ebû Şeyh İbni Hibbân, Yûsuf-ı Meyâncî, Ali bin Müdrîk, Ebû Ahmed el-Hâkim, Ahmed bin Muhammed el-Basîr, Abdullah bin Muhammed bin Esed, Muhammed bin Yezdan'ın iki oğlu İbrâhîm ve Ahmed, İbrâhîm bin Muhammed Nasrabâdî, Ali bin Muhammed ve daha birçok âlim, ilim aldılar ve rivâyette bulundular.

Müfessirlerin ve muhaddislerin en eskilerinden olan Abdurrahmân bin Ebî Hatim, ilimde derya gibiydi. Tefsîr ilmine ait rivâyetleri çoktur. "Hâfîz-ür-re'y" unvanına sahip olup, hadîs-i şerîf râvilerini bilmek hususunda derin bir bilgisi vardı. Fıkıh ilminde, Eshâb-ı kirâm ve Tâbiîn devrinin âlimleri arasındaki ihtilaflı mes'elelerde pek mütehasıstı. Ayrıca zühd ve takvada o kadar yükselmişti ki, harâmlardan ve şüphelilerden çok sakınırdı. Evliyâlığın yüksek derecelerine kavuşmuştu. Ebû Ya'la el-Halîlî diyor ki: "O, babasının ve Ebû Zür'a'nın ilmini almıştı. Bütün ilimlerde söz sahibi olup, hadîs-i şerîf râvilerinin hâllerini bilmekte benzeri yoktu. Sahâbenin, Tâbiîn ve Mısır âlimlerinin, fıkıhdaki ictihâd farklılıklarını bildiren eserler kaleme aldı. Kendisi zühd sahibi olup, evliyânın "Ebdâl" adı verilen sınıfına mensûb sayılmaktadır."

Mesleme bin Kâsım Endülüsî diyor ki: "O, rivâyetlerinde sika (güvenilir, sağlam), kadr-ü kıymeti yüksek, adı büyük bir zât olup, Horasan âlimlerinin imâmı, en büyüğü idi."

Abbâs bin Ahmed, onun hakkında diyor ki: "Abdurrahmân bin Ebî Hâtîm'in ibâdetinden daha çok kim ibâdet edebilir? Ben, Abdurrahmân'ın hiçbir günahını bilmiyorum."

Muhammed bin Mihraveyh de diyor ki, "Birgün hocam İbn-i Ebî Hâtîm'in huzuruna girmiştim. O, insanlara "Cerh ve Ta'dil" kitabını okutuyordu. Ben de kendilerine, Yahyâ bin Maîn'in: "Biz, bir takım kim-seler hakkında ta'n ediyoruz. Belki de onlar, ikiyüz seneden beri yüklerini Cennete atmış bulunuyorlar" dediğini rivâyet ettim. İbn-i Hatim, bunu işitince, elleri titremeye, gözlerinden yaşlar akmaya başladı. Kıtâp elinden düştü. Bu rivâyeti tekrar tekrar anlattırarak ağlamaya devam etti."

Ömer bin İbrâhîm ez-Zâhid-i Hirevî şöyle anlatıyor: Bir gün Abdurrahmân bin Ebî Hatim bana şunları anlattı: Bir zamanlar bizim memlekette kıtlık baş göstermişti. Arkadaşlarımdan birisi, İsfahan'dan buğday yükleri gönderdi. Ben de onu 20 000 dirhem altın karşılığı sattım. O da, benden bu para ile bizim memleketimizden kendisi için bir ev satın almamı istedi, bize geldiği zaman orada kalacaktı. Ben de bu paraları fakîrlere dağıtmıştım. Bana mektûb yazarak, ne yaptığımı sordu. Ben de, "Senin için Cennette bir köşk satın aldım" diye cevap gönderdim. O da; "Bu hususta bana garanti verirsen ve kendini de kefil gösterirsen buna râzı olurum" diye haber gönderdi. Bunun üzerine ben, onun dediklerini aynen yaptım. Mektubunda bana şöyle dedi. "Rü'yâmda bana, senin garanti verdiğin şeye tam olarak kavuştuğum gösterildi. Va'dettiğin bu şeyden dönme!"

Ebü'l-Hasen Ali bin İbrâhîm er-Râzî diyor ki, "Abdurrahmân bin Ebû Hatim, Allahü teâlânın rahmetine, kavuşmuş ve O'nun yanında çok kıymetli ve nurlu bir zât idi. Kendisini gören herkesin kalbine neş'e ve huzur doluyordu."

İbn-i Ebî Hâtîm'in eserlerinde zikrettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları şunlardır:

"Allaha yemin olsun ki, benden önceki Peygamberler yoksulluk ve haşeratla imtihana çekilirlerdi. Bu, onların yanında size verilenlerden daha sevimli ve geçerliydi."

Ebû Leheb ve karısı, Peygamberimize çok eziyet ederlerdi. Karım sırtında odun taşıyarak, Resûlullahın geçtiği yolda ateş yakardı. Resûlullah da (s.a.v.) ateş sanki bir kum yığını imiş gibi üzerinden basıp geçiyordu ve kendisine hiçbirşey olmuyordu. Allahü teâlâ, Ebû Leheb ve karısı hakkında Tebbet sûresini nâzil ederek meâlen: **"Ebû Leheb'in eli kurusun! (Kendisi de) kurudu, (helâk oldu) ya! Ona, ne (babasından miras kalan) malı ve ne de (kendisi) kazandığı fayda vermedi. O, alevli bir**

ateşe girecek; karısı da, (Cehenneme) odun hamalı olarak, boynunda bükülmüş bir ip olduğu hâlde (oraya girecek)." buyurdu. Ebû Leheb'in karısına, bu sûrenin kendisi ve kocası için indiği anlatılınca, eline taş alarak pür hiddet, Hz. Ebû Bekr ile oturmakta olan Peygamberimizin yanına geldi. Orada bulunan Hz. Ebû Bekr'i görüyor, fakat Resûlullahı bir türlü göremiyordu. Merak edip Hz. Ebû Bekr'e "Hani nerede arkadaşın? Beni ve kocamı kınadığını duydum. Bulursam, vallahi bu taşı ağzına vuracağım" diyordu. Fakat, bir türlü O'nu göremedi.

Peygamberimiz (s.a.v.): **"Dikkat ediniz! Size haber veriyordum ki, Allah'ın Resûlünün, harâm kıldığı şey, Allahın harâm kıldığı şey gibidir"** buyurunca, birisi Resûlullaha (s.a.v.) gelip bir hayvan sırtı dolusu kitap getirdi. Ona: **"Kendi Peygamberlerinden veyahut kendilerine gönderilen kitapdan başka kitaba meyledip, kendi Peygamber ve kitaplarından yüz çevirmeleri, bir kavmin ahmaklığına ve cahiliğine yeter de artar"** buyurdu. Bunun üzerine, Ankebût sûresinin meâlen: **"Sana indirdiğim bu Kur'an, o mu'cize isteyenlere karşı okunup dururken, kendilerine kâfi gelmedi mi? Şüphesiz ki, Kur'an'da îmân edecek bir millet için büyük bir rahmet ve bir öğüt vardır"** 51'nci âyet-i kerîmesi nâzil oldu.

"Ziyâretçiniz geldiği zaman, ona ikrâm ediniz!"

Amr bin Dînâr diyor ki: "Bir kimse evine geldiğinde, içeride kimse yoksa, o zaman "Esselâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhissâlihîn" diye selâm verir."

Yazdığı eserlerinden başlıcaları şunlardır:

Kitâb-üt-tefsîr: Dört cildir. Onun hepsi müsned tarzında yazılmış eserlerdir. Müsnedler, İslâmiyeti kabul etme sırası alınarak, Sahâbe isimlerine veya nesblerine göre hadîs-i şerîflerin yazıldığı kitaplardır.

Kitâb-ül-cerh ve't-ta'dîl: Hadîs-i şerîf rivâyet eden râvîlerin, hangi sebeplerden dolayı rivâyetlerinin kabul edilmeyeceğini ve bir râvinin rivâyetinin kabul edilmesi için gerekli şartları beyân etmekte, açıklamaktadır. Birkaç cild hâlinde basılmıştır. İstanbul Murâd Molla Kütüphânesi'nde 1427 numara ile mevcuttur.

Kitâb-ür-reddi alel-Cehmiyye: Bozuk fırkalardan, birisi olan Cehmiyye'ye Verdiği cevaplar anlatılmaktadır.

Kitâb-ül-ilelî'l-hadîs: Mısır'da iki cild hâlinde basılmıştır.

Kitâbü menâkıb-iş-Şâfiyye: İmâm-ı Şâfiînin menkıbelerini anlatmaktadır.

Kitâbü fezâil-i Ahmed bin Hanbel

Kitâb-ül-knâ: Künyelere dâir bir eserdir.

Kitâb-ül-fevâidil-Kebîr.

Kitâbü fevâidi'r-Râziyyîn

Kitâbü takdimeti'l-Cerh ve't-ta'dîl

Kitâb-il-Müsned.

Kitâb-ül-merâsî: Haydarâbâd'da basılmıştır.

Kitâb-üz-zühd.

- 1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-829
- 2) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh-287
- 3) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh-587
- 4) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh-17
- 5) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh-279
- 6) Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-324
- 7) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh-55
- 8) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-308
- 9) Şifâ-i şerîf (Kâdî İyâd) cild-5, sh-52 cild-1, sh-89

İBN-İ HAFİF:

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi, Ebû Abdullah olup, adı Muhammed bin Hafif eş-Şirâzî'dir. Sirâz'da doğup, orada yaşamıştır. Zamanın Şeyh-ül-meşâyih'i (Şeyhlerin şeyhi) idi. Zâhiri ilimlere vâkıf, hakikatlara dâir geniş bilgiye sahip, büyük bir ifâde gücüne mâlik bir zât idi. İbn-i Hafîf, Ebû Tâlib Hazrec-i Bağdâdî'nin talebesi idi. Kettânî, Yûsuf bin Hüseyin er-Râzî, Ebûl-Hüseyin Müzeyyen, Ebû'l-Hüseyin ed-Dirâc, Tâhir-i Makdirî, Ebû Amr Dimeşkî, Hallâc-ı Mensûr, Cüneyd-i Bağdâdî ve birçok âlimin sohbetlerinde bulunmuş, onlardan ilim öğrenmiştir. Kelâm ilmini İmâm-ı Eş'arî'den öğrenmiştir. 371 (m. 983) senesinde vefât etti.

Kendisinden ise, Ebû'l-Fadl Muhammed bin Ca'fer el-Husâî, Hüseyin bin Hâfız Endülüsî, Muhammed bin Abdullah Bakuya ve Ebû Bekr Bâkîllânî ve birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet etmiş ve ilim öğrenmiştir.

İbn-i Haffî, Allahü teâlâyâ çok ibâdet ederdi. Ba'zan bir rek'atte onbin İhlâs-ı şerîf okurdu. Genellikle sabahtan akşama kadar bin rek'at namaz kılardı, çok sadaka dağıtırdı. Ba'zan halkın yanına çıkacak elbisesi kalmazdı. Her sene kırk defa riyâzete çekilirdi. Vefât ettiği sene de kırk defa riyâzete çekilmiş, bunların sonuncusunda vefât etmişti.

Kendisi şöyle anlatır: Birgün hacca gitmek için yola çıktım. Bağdâd'a geldiğimde, Cüneyd-i Bağdâdî'yi ziyâret etmedim. Çöl yoluna çıktığımda çok susamıştım, yanımda bir ip ve su kovası vardı. Bir kuyu gördüm. Bir ceylan bu kuyudan su içiyordu. Kuyunun başına geldim ve suyun dibe çekildiğini gördüm. Susuzluğa dayanamıyarak, "Yâ Rabbî! Bu kulunun şu ceylan kadar da mı değeri yoktur?" dedim. Sonra şöyle bir ses duydum. "O ceylanın yanında, ipi ve kovası yoktu. O bize güveniyordu." Bunun üzerine ipi ve kovayı attım ve yoluma devam ettim. Bir süre gittikten sonra yine bir ses "Ey İbn-i Haffî! Biz seni nasıl sabredeceksin diye imtihan ettik. Şimdi geri dön ve suyunu iç" dedi. Geri döndüğümde, kuyunun ağzına kadar su ile dolu olduğunu gördüm ve suyum içip abdest âldım. Medine'ye varıncaya kadar hiç su ihtiyâcı duymadım. Mekke'den geri dönüşümde Bağdâd'a uğradım. Cum'a günü câmiye gittiğimde Cüneyd-i Bağdâdî'yi gördüm. Bana "Eğer sabretseydin, su ayaklarının altından fışkıracak ve arkandan akacak idi" dedi.

Kendisi yine şöyle anlatır: Birgün bana biri geldi ve "Falan yerde Allahü teâlâyâ yakın bir insan vardır. Size bir şey sormak istiyor. Fakat sizin yanınıza gelecek gücü yoktur" dedi. Bunun üzerine ben onu görmeye gittim. Bana "Burada acâib bir olay oldu. Aramızda yaşıyan bir çocuk vardı. Bu çocuk gündüz yemek yemez ve kimse ile konuşmazdı. Koyunları otlatmaya gittiğinde, koyunları bir tarafa bırakır, kendisi başka bir tarafta namaz kılardı. Birgün bu çocuk hastalandı. Onun için kabilenin kenarında bir çardak yaptık. Bir süre sonra ögle vakti, çocuğun aniden yerden yükselerek, havada değirmen taşı gibi döndüğünü gördük. Annesi tutmak istedi ise de tutamadı. Çocuk gittikçe yükselerek kayboldu. Kabilemizin erkeklerini, çocuğun bir yere düşmüş olacağını düşünerek, aramaları için sağa sola gönderdik. Fakat çocuğu bulamadık", diye anlatınca, ben anlatılanları düşünmeye başladım. Fakat o, benim bu olaya inanmadığımı sanarak, kabileden birçok kişiyi şâhid olarak gösterdi. Mecliste biri vardı ki, bu anlatılanları dinlediği zaman buna inanmıyarak "Ey efendim! Bunların söylediği hâl mümkün mü?" diye sordu, İbn-i Haffî, "Ey Câhil adam! Burada öyle biri var ki, o durumun meydana gelmesini ve Allahü teâlâyâ kavuşmasını bekler" dedi.

Yine kendisi anlatır: "Gençliğimde bir zâtın yanına gitmiştim. Bende açlık eseri görünce, evine yemeğe da'vet etti. Önüme pişirilmiş, fakat biraz tadı tuhaf et getirdi. Onu yemekten tiksindim ve yiyemedim. Benim bunu yememem üzerine o zât mahcûb oldu. Ben de utandım. Daha sonra bir cemaatla yola çıktım. Bir ara yolumuzu kaybettik. Yanımızda yiyecek birşey kalmamıştı. Birkaç gün açlığa sabr ettikten sonra dayanamaz duruma geldik. En sonunda yiyemiyeceğim birşey temin ettim. Tam bir lokma alacağım sırada, o zâtın evindeki yemek aklıma geldi. Kendi kendime, "Bu, o zâtın mahcûb olmasına sebep oluşumun cezasıdır" dedim. Derhal tövbe edip geri döndüm ve o zâttan özür diledim."

Kendisi şöyle anlatır: "Horasanlı bir genç, hacılara yoldaşlık ediyordu. Şîrâz'a geldiği zaman hasta oldu. Yanımızda sâlih bir zât ile hanımı vardı. O genci, bakmaları için onların evine gönderdim. O zât, bir gün ansızın geldi. Rengi değişmiş idi. Bana "Allahü teâlâ ecrini yükseltsin. O genç vefât etti" deyince, ben ona, "Senin rengin niye böyle değişti?" diye sordum. "Genç dün gece bize, benim yanımdan ayrılmayınız. Bu gece benim işim tamamdır" dedi. Ben de evde bulunan yakınım "Gecenin ilk yarısı sen başında bekle, gecenin ikinci yarısı ben bekleyeyim" dedim. Nöbet sırası bana geldiğinde seher vaktine kadar gencin durumunu kontrol ettim. Bir ara uyuya kalmışım. Aniden bir ses, "Uyuyor musun? Halbuki Allahü teâlâ senin evine, akıl almaz şeyler göndermiştir" dedi. Titreyerek uyandım. Evimde bir takım sesler ve muazzam nûrânî bir aydınlık vardı. O genç, son nefesini vermek üzere idi. Elini ayağını uzattım. Genç ruhunu teslim etti" diye anlattı. Bunun üzerine o zâta "Bunları kimseye söyleme" dedim ve sonra techîz ve defin işleriyle uğraştık."

"Bir kere Rum beldesinde bulunuyordum. Birgün bir alanda, çok zayıf bir râhib getirip yaktılar. Külünü körlerin gözlerine koydular. Körlerin hepsinin gözleri, Allahü teâlânın kudretiyle açıldı. Bu külden yiyen hastaların hepsi şifâ buldu. Bâtıl üzere olmalarına rağmen, bu hâl neden böyle diye kendi kendime şaşırmıştım. Gece rû'yâmda Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördüm. "Yâ Resûlallah! Bu hâl ne?" diye sordum. Bana "Bu, bâtıl üzere olmalarına rağmen, sıdkın ve riyâzetin eseridir. Birde hak üzere bulunsalardı nasıl olurdu?" buyurdu.

Şöyle anlatılır: İbn-i Haffî'nin iki talebesi vardı. Bunların birisinin ismi Ahmed-i Mih, diğeri ismi Ahmed-i Kih idi. İbn-i Haffî daha çok Ahmed-i Kih'i severdi. Sohbetine katılanlar bu durumu kıskanmışlardı. Bu durumu öğrenen İbn-i Haffî, Ahmed-i Kih'in daha üstün olduğunu onlara göstermek istedi. Der-

gâhın kapısının önünde bir deve uyuyordu. İbn-i Hafîf “Ey Ahmed-i Mih! Şu deveyi dergâhın damına çıkar” deyince Ahmed-i Mih “Hocam deve dama nasıl çıkarılır?” dedi. İbn-i Hafîf “O hâlde bırak kalsın” deyip, diğer talebesine “Ey Ahmed-i Kih! Şu deveyi dama çıkar” buyurdu. Bunun üzerine Ahmed-i Kih, peki efendim diyerek hemen dışarı çıktı ve iki elini devenin altına sokarak kaldırmaya çalıştı, fakat kaldıramadı, İbn-i Hafîf “Ey Ahmed-i Kih, iş tamam olmuş ve hâlin öğrenilmiştir” deyip, sohbetinde bulunanlara dönerek, “Ahmed-i Kih, Ahmed-i Mih’den daha iyi hareket etti, emre itâat etti ve i’tirâz etmedi. Bu iş yapılır veya yapılmaz diye mütâlâa yapmadı. Ahmed-i Mih ise, uzun uzadıya deliller getirmek istedi ve münâkaşaya tutuştu. Zahir hâlden bâtin hâl açıkça anlaşılır” dedi.

Şöyle naklederler. “Birgün iki evliyâ uzak bir yerden İbn-i Hafîfi ziyâret için dergâhına geldiler, İbn-i Hafîfi dergâhta bulamayınca nerede olduğunu sorup, Adud-ud-devle’nin sarayına gittiğini öğrendiler. Böyle bir evliyânın sultanların sarayında ne işi var? Ne yazık ki, bu zât hakkındaki kanâatimiz çok iyi idi” dedikten sonra, “Çarşıyı şöyle bir dolaşalım” diye gittiler. Çarşıya vardıklarında, yırtık elbiselerini diktirmek için bir terziye giderler. O sırada terzinin makası kaybolmuştu. Onlara, siz çaldınız dedi. Daha sonra onları zabıtaya teslim etti. Adud-ud-devle’nin sarayına getirdi. Ellerin kesilmesi için Adud-ud-devle emir verdi. Fakat orada bulunan İbn-i Hafîf, bunlar o işi yapmamıştır diyerek onları kurtardı ve o zâtlara dönerek, “Sizin kanâatiniz doğrudur. Fakat benim saraya gelmem, böyle işler içindir” dedi. O iki zât, sonra İbn-i Hafîfin talebesi oldular.

Kendisi anlatır: “Ebû’l-Abbâs bin Süreyc’in huzurunda fıkıh dersi öğreniyorduk: “Allah sevgisi farz mıdır, yoksa farz değil midir?” diye sordu. “Farzdır” diye cevap verdik, İbn-i Süreyc “Delîliniz nedir?” diye sorunca, “Tevbe sûresi yirmidördüncü âyetinde Allahü teâlânın meâlen: **“Ey Resûlüm, o hicreti terk edenlere de ki: Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, hanımlarınız, akrabalarınız, kazandığınız mallar, geçersiz olmasından korktuğunuz bir ticâret, hoşunuza giden meskenler, size Allah ve Resûlünden ve O’nun yolunda cihaddan daha sevgili ise, artık Allah’ın azâbı gelinceye kadar bekleyin. Allah fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez”** buyurduğu delilimizdir. Allahü teâlâ burada, kendi sevgisini ve Habîbinin sevgisini diğer sevgilere üstün kıldı. Kendi sevgisine ve Resûlünün sevgisine ortak bir sevgiye karşı azâb va’d etti. Allahü teâlânın azabı, ancak farzı terk etmek üzerinedir” diye cevap verdik. Ayrıca, “Resûlullahın sevgisi de farzdır. Bunun delili de, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfidir, **“Sizden birisi beni kendi nefsinden, ailesinden, malından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe kâmil îmân etmiş olmaz”** buyuruldu” dedik.

Ebû Abdullah Muhammed bin Ber’a hazretleri diyor ki, babam ile Mekke’de parasız kaldık. Ebû Abdullah bin Hafîf de yanımızda idi. Güç hâl ile Medine’ye geldik. Ben çıktım diyerek ağladım. Babamı çok üzdüm. Babam dayanamadı. Hücre-i se’âdete gelip, “Yâ Resûlallah! Bu gece sana misafiriz” dedi. Bir yana oturdu. Gözlerini kapadı. Biraz sonra, başını kaldırıp güldü. Sonra ağladı. Gözünü açıp, “Resûlullah elime para verdi” dedi. Avucunu açtı. Paraları gördüm. Bunları hem kullandık, hem sadaka verdik. Rahatça Şirâz’daki evimize geldik.

Kendisi rü’yâlarından birini şöyle anlatır: Bir gece rü’yâmda Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördüm. Yanıma geldiler ve mübârek ayağının ucuyla beni uyandırdılar. Kendisine bakınca buyurdular ki: “Bir kimse Allahü teâlâyâ giden yolu öğrenir, sonra bu yoldan ayrılırsa, Allahü teâlâ bu kişiyi, âlemde hiçbir kimseye vermediği bir azâb ile cezalandırır.”

Peygamber efendimiz (s.a.v.), iki ayak parmağının ucunda durarak namaz kılıyordu, İbn-i Hafîf de bu şekilde namaz kılmak istedi. İki rek’atı kıldı, fakat ikincisini eda edemedi. Gece rü’yâsında Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördü ve İbn-i Hafîfe “Bu namaz bana hâstır, sen bunu kılma” buyurdu.

Şöyle anlatılır: İbn-i Hafîf vefâtı yaklaştığı zaman hizmetçisine, “Ben asî bir kul idim. Boynuma zincir vur, ayağımı da bağla, böylece yüzümü kıbleye çevir, belki Allahü teâlâ affeder” dedi. Ölümünden sonra, hizmetçisi vasiyetini yerine getirmeye başlayınca, “Ey gâfil adam! Bizim azîz kıldığımız bir zâtı, sen zelîl kılmak mı istiyorsun? Sakın böyle bir şey yapma” diye bir ses işitti.

İbn-i Hafîfin rivâyet ettiği hadîs-i şerifte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **“Eğer Allahü teâlânın katında, bütündünyânın bir sinek kanadı kadar kıymeti olsaydı, kâfirlere bir yudum su vermezdi”** buyurdu.

İbn-i Hafîf buyurdu ki: “Nefsin kırılması Allahü teâlânın dinine hizmet etmek ile olur.”

“Dört şey talebeye zarurî olarak lâzımdır “Birincisi; bir binek hayvanıdır ki, bu sabırdır. İbâdetlere yönelmede, günahlardan sakınmakta ve musîbetlere tahammülde ona binilir. İkincisi; oturup rahat edebileceği ve korunup barınacağı geniş bir evdir ki, bu akıldır. Onunla şeytanın vesvesesinden ve nefsin helâk edici muhalefetinden korunmak mümkün olur. Üçüncüsü; görenin beğeneceği güzel bir elbisedir ki, bu hayâdır. Bununla kötü iş ve sözlerden korunulmuş olur ve nefsi terbiye etmek mümkün olur. Dördüncüsü; aydınlatıcı bir kandildir ki, bu da faydalı ilimdir. Bu, talebeyi doğru yolda hidâyet nûruna ulaştırır.” “İnsanlara vasiyetim, şu altı şeyi muhafaza etmeleridir: Birincisi; ahdi (anlaşmayı) muhafaza etmek-

tir. Ahde uymamak alçaklıktır. İkincisi; söz verince tutmaktır. Üçüncüsü; Allahü teâlâdan gelen bütün belâ ve musîbetleri, nefsine lâzım bilip tahammül etmektir. Dördüncüsü; her hâlde ve her durumda, Allahü teâlâyı unutmamak ve O'na ibâdet etmektir. Beşincisi; fakîrlğine sabır edip, gizlemektir. Altıncısı; Allah yolunda, O'na kulluk etmek için bulunmaktır.”

“Sâlih bir insana en zararlı şey, nefsine kolaylık göstermesidir.”

“Takva, seni Allahü teâlâdan uzaklaştıran herşeyden uzaklaşmandır. “

“Tevekkül; olan şey ile yetinmek ve olmayan şeye râzı olmaktır.”

“Kalbin olgunlaşması, Allahü teâlânın zikri ile olur.”

“İmân, Allahü teâlânın gayba ait bildirdiği bütün şeyleri, kalbin tasdîk etmesidir.”

“Tasavvuf, Allahü teâlâyâ giden yolu bulmaktır.”

“Riyâzet, nefiri hizmetle kırıp, Allahü teâlâyâ ibâdetde gevşeklik göstermesine mâni olmaktır.”

“Kul, ancak dünyâdan yüz çevirmekle Allahü teâlâyâ ulaşır.”

İbn-i Haffin talebelerine yaptığı vasiyeti şöyledir: “Bir hocaya talebe olmaya karar vermiş bir kimse, bildireceğimiz hasletlere riâyet ederse (oyarsa) ve onları muhafaza ederse, nefsin isteklerinden kurtularak ve kulluk vazifesini yaparak Allahü teâlâyâ kavuşur. Bu da Allahü teâlânın ihsânı ve muvaffak kılması ile mümkün olur. Bu hasletler yirmibeş tane olup şunlardır:

İlk haslet nedâmet'tir. Gaflet ve günahlarla geçen vakitlerine pişmân olup, Allah ve kul haklarından borcu olanlara ödeyip tövbe etmek.

İkincisi; kullanacağı fâydalı ilimleri öğrenmek.

Üçüncüsü; sükût, halvet ve zikre devamdır. Sükût (susmak) nefsin konuşmasını (vesveseyi) önler. Halvet (yalnızlık) hislerin dağılmamasını sağlar. Zikir, kalbin tasfiyesini (saflaşmasını, temizliğini) temin eder.”

Dördüncüsü; ayakta durma, oturma ve bütün hâllerinde Allahü teâlânın emir ve yasaklarını düşünüp, hareketlerini ona göre düzeltmek.

Beşincisi; her işine, meşveret etmeden (danışmadan) başlamamaktır. Böylece, işin bozuk ve kötü olmasından korunur. Altıncısı; bir din kardeşi ile birlikte bulunup, vesveselerden kurtulmak gerekir.

Yedincisi; her işinde ve sözünde sâdık (doğru) olmaktır.

Sekizincisi; mi'de ve dili korumaktır. Çünkü, talebe şehvet sevgisine mübtelâ olursa, günleri gaflet ve tenbellik ile geçer ve Allahü teâlâyâ ulaşmaktan mahrum kalır. Dil konuşmaya meylederse, gönlü zikre alışmaz. Zîrâ dilin günahı (isyanı) diğer bütün günahlardan daha çoktur.

Dokuzuncusu; bütün a'zâlar ile, içten ve dıştan edebli olmaktır. Susmalı ve ancak lüzum olunca konuşmalıdır.

Onuncusu; üç şeye riâyet etmelidir: İlki, çok acıkmayınca yememelidir. İkincisi, çok susamadıkça su içmemektir. Böylece uyku basmasından korunulmuş olur. Üçüncüsü, çok uyku bastırmadıkça uymamalıdır.

Onbirincisi; kadınlarla sohbet etmekten ve bilhassa şehvet uyanmasına sebep olacak yerlerde onlarla beraber bulunmaktan sakınmalıdır. Ancak böyle yapmakla nefsin ve şeytanın şerrinden korunabilirsiniz.

Onikincisi; lüzumsuz veya zararlı yerlere bakmaktan gözü korumaktır. Hadîs-i şerifte **“Müslümanların odalarına, gizlice ve kötü gözle bakanlar münafıktır”** buyurulmuştur.

Onüçüncüsü, yemek ve uyku öncesi dâhil olmak üzere, devamlı abdestli bulunmaktır. Bunun fâideleri çok olup, bundan gâfil olmamak lâzımdır.

Ondördüncüsü; zaruret hâli hariç, gaflet ehli, ya'nî Allahü teâlâyı hatırlamayanlar ile beraber bulunmamalıdır ki, onların gafletleri sirayet etmesin (bulaşmasın).

Onbeşincisi; sâliha bir hâtûn bulup, bir an önce onunla evlenmektir. Evlenmekte acele edin ki, akıllarınız bununla meşgul olup Allahü teâlâdan uzaklaşmıyasınız.

Onaltıncısı; boş sözleri dinlemekten sakınmalıdır. Kalbin fesat ve dağınıklığı, çoğu zaman bundan doğar. Boş sözleri çok dinliyen, dünyâ sevgisine mübtelâ olup, helâk olmasından korkulur.

Onyedincisi; “Şöyle yapsaydım, böyle olurdu. Şöyle yapmasaydım. Böyle olmazdı...” gibi sözlerden sakınmalıdır. Bunlar münafıkların sözlerindendir. “Hakkın dilediği oldu, dilemediği olmadı. Takdir ettiği olacak. Sâdece Allah bize kâfidir. O ne iyi vekildir” diye söylemelidir.

Onsekizincisi; kaçınılmaz durumlar hariç, bozuk fırkalar ve bid'at ehli ile münazara etmemelidir. Bunların i'tikadlarını değiştirmeleri, normal olarak mümkün değildir. İlmi ve akli az olan biri, bu münazara yüzünden sapabilir.

Ondokuzuncusu; kimseyi azarlamamalıdır. Çünkü, Hak yolun taliplerine bu iş yakışmaz, insanlara Allah için iyi davranılırsa, insanın tabiatı iyi ahlâklara alışır ve gadablardan, olur olmaz şeylere kızmaktan kurtulur.

Yirmincisi; nefsin vesveseye kapılıp, kendisini başkalarından hayırlı (daha iyi) veya başkalarının bilmediğini biliyor olarak görmesini önlemelidir. Böylece nefsin, işlerin en hayırlı olanları ile meşgul olması sağlanır.

Yirmibirincisi; kibirden sakınmalıdır. Kibrin alâmeti; kendini yüksek veya başkalarını aşağı görmek- tir. Çok büyük bir kusurdur.

Yirmiikincisi; ucubtan (kendini beğenmekten) sakınmalıdır. Ucbun alâmeti; kendini, kendi aklını ve fikrini beğenip, kimseden nasihat kabul etmemektir. Ucub sahibi, çok bildiğini sandığından çok yanılır.

Yirmiüçüncüsü; hasetten sakınmalıdır. Hasedin alâmeti; Allahü teâlânın bir kuluna verdiği ni'metlerin, o kuldan gitmesini istemektir.

Yirmidördüncüsü; kalbini, Allahü teâlâyı unutturacak hiçbir şeyle meşgul etmemelidir.

Yirmibeşincisi; kalbini, diline uygun hâle getirmek ve dünyâ sevgisini kalbinden uzaklaştırmaktır."

İbni-i Hafif, yazdığı İ'tikâdnâmesinde şöyle buyuruyor. "Akıllı olan insan, önce i'tikâdını düzeltir ve Rabbine ulaşmaya hazırlanır. Niyetini hâlis yapar, işlerini temiz kılar, ibâdetini güzel yapar ve âhîret azı- ğı toplar. Kendisinin başıboş yaratılmadığını bilir.

İlkönce tevhide, ya'nî Allahü teâlânın birliğine ve şeriki (ortağı) olmadığına inanmaktır. İnanır ki: Allahü teâlâ birdir. Fakat bu birlik rakam cinsinden değildir. O birdir, fakat diğer şeyler (mahlûk olan var- lıklar) gibi değildir. Yaratıklarından hiçbirine benzemez. Mülkünde hiçbir şey O'nun zıddı değildir. Yarat- tıklarının hiçbirisi O'nun aynı değildir. Cisim ve cismânî değildir. Hiçbir hadîs (sonradan, yoktan var olan- lar) veya hâdis e O'nu kaplıyamaz ve kaplıyamıyacaktır. Eşyaya hulûl etmez. Eşya da O'na hulul edemez. Olmuş, olan ve olacak olan herşeyi bilir. Henüz olmamış bir şeyin, nasıl olacağını bilir, öncelik, sonralık ve zaman, mekân mahlûklar içindir. O, zamansız ve mekansızdır.

Allahü teâlâ vardır. O, Alimdir (bilici), ma'lûm (bilinmiş) değildir. O, kadirdir (gücü yeten), makdûr (güç yetirilen) değildir. O herşeyi görür, kendisi görülmez. Rızıkları O verir. Yaratandır, yaratılmış de ğil- dir.

Allahü teâlâ, ilim sıfata ile âlimdir. Kudret sıfatı ile kadirdir. O'nun isim ve sıfatları mahlûk değildir. Kıyâmet gününde mü'minler Allahı göreceklerdir, insan, amelleri sayesinde değil, yalnız Allah'ın kaderi sayesinde Cennete girecektir."

İbn-i Haffin yazmış olduğu kitapların ba'zıları şunlardır: El-İstizkâr, el-Fusl fil-usûl, el-Münkatiîn, Kitâb-ül-lübs-il-murakkâtı, Kitâb-ül-i'âne, el-Mi'râc, Kitâb-ül-i'tikâd, el-İktisâd, el-Lavâmî, el-Müfredât, el- İstidâc vel-indirâc, Kitâb-ül-belvâ, el-Enbiyâ Ma'rifet-üz-zevâl, el-Meyâyih, Şerh-ül-fedâil.

- 1) Tabakât-üs-sûfiyye sh-462
- 2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-385
- 3) Risâle-i Kuşeyrî sh-116
- 4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-142
- 5) Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-149
- 6) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-76
- 7) Nefehât-ül-üns sh-262
- 8) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh-125
- 9) Keşf-ül-mahcûb sh-199
- 10) Târîh-i Bağdâd cild-8, sh-112, 125
- 11) Kıyâmet ve Âhîret sh-116

İBN-İ HACCÂC NİŞÂBÛRÎ (Muhammed bin Muhammed):

Hadîs, kırâat ve teftir âlimi. Künyesi, Ebül-Hüseyn olup, ismi Muhammed bin Muhammed bin Ya'kûb bin İsmâil bin Haccâc'dır. Nişâbûr'da yerleşip, oranın âlimlerinden olduğu için Nişâbûrî denildi. Dedelerinden Haccâc'a nisbetle İbn-i Haccâc diye tanındı. 368 (m. 979) yılında vefât etti.

Mısır, Şam, Irak ve Horasan'da birçok âlimden ilim öğrenen Ebül-Hüseyn Haccâc, kırâat ilmini Bağdâd'da meşhûr kırâat âlimi İbn-i Mücâhid'den aldı. Ömer bin Ebî Gılân, Muhammed bin Abdullah Saffâr, Ebû Abdullah Tûsî, Yahyâ bin Muhammed Anberî Sülemî, Abdullah bin İshâk Medâinî, Muham- med bin Cerîr Taberî, Ebû Abbâs Serrâc, İbn-i Huzeyme, Ahmed bin Muhammed Masercisî, Ali bin

Abbâs ve daha birçok ilim erbabı âlimin derslerinde bulunup hadîs-i şerîf dinledi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek hâfız oldu. Hadîs rivâyet eden âlimler ve kitap yazarlar hakkında tam bir ihtisasa sâhip oldu. Nişâbü'r'da yirmi sene bu hususta ders okuttu. Kur'ân ilimlerinde engin bilgi sahibi idi. Kırâat ilminde kırâatine herkes itibar ederdi. Onun kırâatinin doğruluğunda, âlimlerin kanâati vardı. Mes'eleleri çok güzel kavrar, fasîh bir dille izah ederdi. Bu yüzden yirmi yıl bıkip usanmadan, gece ve gündüz onun derslerine devam eden âlimler oldu. İlminden istifade edip, güzel sözlerini duydular. Yaşı seksenin üzerine çıkınca, hadîs rivâyet edemez oldu. Gece ve gündüz, talebelerinden biri ona refakat ederdi.

İbni Haccac'ın derslerine birçok kimse devam etti Bunlardan Hâfız Ebû Ali, Ebû Bekr İbni Mukrî, İbn-i Mende, Hâkim Nişâbü'rî, Ebû Bekr Berkânî, Ebû Hazm Abdevî ve daha pekçok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Sahip olduğu ilimleri talebelerine ve eserlerine aktaran İbn-i Haccâc Nişâbü'rî'nin "Nâsih-ül-Kur'ân ve Mensûhuhü" ve "Kitâb-ül-ilel" adlı kitapları bilinen eserleri arasındadır. Seksen cüzden fazla olan "Kitâb-ül-ilel"de hadîs âlimleri ve kitap yazarlar hakkında bilgi vermektedir.

İbn-i Haccac'ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Seni şüpheye düşüren şeyi bırak, şüpheye düşürmeyen şeye yönel."** buyurdu.

- 1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-944
- 2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-67
- 3) Mu'cem-ül-müellifin cild-11, sh-310
- 4) Hediyyet-ül-ârifin cild-2, sh-49
- 5) Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-178, 271, 486

İBN-İ HİBBÂN:

Hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Hibbân, künyesi, Ebû Hâtem'dir. 354 (m. 965) senesinde vefât etti. Zamanının en büyük âlimlerindendir. Üçyüz senesinin başında ilim tahsil etmek için, yolculuklara başladı. Şaş ile İskenderiye arasını dolaştı. Buralarda zamanın tanınmış âlimlerinden istifâde etti. Dolaştığı ilim merkezleri ve buralarda faydalandığı âlimlerden bir kısmı şunlardır: Best'de; Ebû Ahmed, İshâk bin İbrâhim el-Kâdî'dan, Herat'da; Muhammed bin Osman bin Sa'd ed-Dârimî'den, Merv' de; Muhammed bin Yahyâ bin Hâlid el-Medîni'den, Rey'de; Ali bin Hasen bin Müslim er-Râzî'den, Tüster'de; Muhammed bin Muhammed bin Yahyâ bin Züheyr el-Hâfız'dan, Basra'da; Ebû Ya'la Zekeriyâ'dan, Bağdâd'da; Hâmid bin Muhammed bin Şuayb el-Belhî'den, Mekke-i mükerrermede; Mufaddal bin Muhammed bin İbrâhîm el-Cündî'den ilim almıştır.

Ondan da; el-Hâkim, Mensûr bin Abdullah el-Hâlidî, Ebû Muâz Abdurrahmân bin Muhammed bin Rızk es-Sahtiyânî, Muhammed bin Ahmed bin Mensûr en-Nevgânî rivâyette bulunmuştur.

Âlimlerin hakkında söyledikleri: Hâkim Ebû Abdullah: "Ebû Hâtem, fıkıh, hadîs ve lügat ilimlerinde çok derin bir bilgiye sahipti, iyi bir vâ'iz idi. Parlak bir zekâsı vardı. Eserler yazdı. Özellikle hadîs-i şerîf ile alâkalı yazmış olduğu eserleri pek kıymetlidir. Semerkand ve daha başka yerlerde kadılık yapmıştır. 334 (m. 945) senesinde Nişâbü'r'a geldi. Cum'a günü namazdan sonra yanına gittik. Ondan, bize hadîs-i şerîf öğretmesini istedik. O da bize, hadîs-i şerîf yazdırdı. Ben de yazdım. Bir müddet yanıımızda kaldı. Horasan'daki seyahatleri, eser yazmaya başlayıncaya kadar devam etti."

Abdullah bin Muhammed: "Ebû Hâtem bin Hibbân el-Besti her tarafta bilinen, hadîs ilminde hâfızlık derecesine yükselmiş bir âlimdir. O, fıkıh, tıp, astronomi ve çeşitli ilim dallarında da söz sahibi bir zâttır. Zamanında mevcut bulunan her ilim dalında kitap yazmıştır."

Onun meşhûr eserlerinden ba'zıları şunlardır:

es-Sikât, Ravadât-ül-ukalâ el-Cerh vet-ta'dîl, Şuab-ül-îmân ve Kitâb-üs-salât'dır.

İbn-i Hibbân'ın bildirdiği hadîs-i şerîfler:

İbn-i Hibbân'ın ma'nâsı üzerinde durup, tedkik ettiğini söylediği ve Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"İmân yetmiş küsur kısımdır. Utanmak da, imândan bir kısımdır."**

Buhârî şârihi (Buhârî hadîs kitabının açıklamasını yapan) Bedrüddîn Aynî, îmânı ve i'tikâd bilgilerini hülâsa ederek yazmıştır. Bunlardan bir kısmı şöyledir:

1. Allahü teâlâyâ, zâtına, sıfatlarına ve birliğine inanmak. 2. Allahü teâlânın meleklerine, 3. Kitaplarına, 4. Peygamberlerine, 5. Âhiret gününe îmân etmek. Kabirde suâl sorulması, kabir azabı, mahşer yerine gitmek, hesap vermek, amellerin tartılması ve sırat köprüsünden geçmek gibi hususlara inanmak bu kısma dâhildir. 6. Kadere, hayrın ve şerrin de Allahü teâlâdan olduğuna inanmak. 7. Allahü teâlânın

Cennet va'dine ve oradaki ebedî hayata îmân. 8. Allahü teâlânın Cehennem ateşiyle tehdidine, Cehennem azabına ve bu azabın kâfirler hakkında sonsuz olduğuna inanmak. 9. Allahü teâlâyı sevmek. 10. Allah için sevmek, Allah için buğz etmek. Peygamber efendimizi (s.a.v.), O'nun bütün akraba ve temiz neslini, muhacirler ve Ensâr bütün Eshâb-ı kirâmı sevmek, Allah için sevmeye dâhildir. 12. Peygamber efendimize salevât getirmek ve O'nun sünnetine tâbi olmak. 13. İhlâslı ve samîmi olmak. Riya ve münafıklık olan şeyi terk etmek. 14. Günahlarına pişman olup, tövbe etmek. 15. Allahü teâlâdan korkmak. 16. Allahü teâlânın rahmetini ümid etmek. 17. Allahü teâlânın rahmetinden ümid kesmemek. 18. Allahü teâlâyı şükretmek. 19. Sözünde sâdik olmak. 20. Belâlara karşı sabretmek. 21. Mütevazı (alçak gönüllü) olmak. Büyüklere hürmet göstermek. 22. Şefkatli ve merhametli olmak. 23. Allahü teâlânın kazasına râzı olmak. 24. Allahü teâlâyı tevekkül etmek. 25. Kendini beğenmemek. Kendisini övmemek de buna dâhildir. 26. Kin ve garazı terk etmek. 27. Hasedi terk etmek. 28. Gazaplanmamak. 29. Hıyânet etmemek. Hîle ve sû-i zannı terk etmek de buna dâhildir. Kısaca, burada zikredilmeyen kalb ile alâkalı bir iş bulunursa, onlar bu saydıklarımızdan birisine dâhildir.

Dil ile alâkalı olanlar: 1. Kelime-i tevhidi "Lâ ilâhe illallah Muhammeden resûlullah: Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur. Hz. Muhammed (s.a.v.) Allahü teâlânın kulu ve Peygamberidir" diliyle söylemek. 2. Kur'âna kerîmi okumak. 3. İlim öğrenmek. 4. Duâ etmek. 5. Allahü teâlâyı anmak, istiğfârda bulunmak (Allahü teâlâdan af ve mağfiretini dilemek) da buna dâhildir. 6. Bâtıl ve boş sözlerden sakınmak.

Bedenin emelleriyle alâkalı olanlar. Bunlarda üç kısımdır. Birinci kısım: Belirli hususlara aittir. Ba'zıları şöyledir: 1. Temizlenmek, abdest almak, cünüplükten, hayız ve nifastan temizlenmek gibi Beden, elbise ve yer temizliği de buna dâhildir. 2. Namazı, dosdoğru kılmak. Farz, nafil ve kaza namazları da buna dâhildir. 3. Zekât vermek. Farz olan zekât, sadaka-i fitr ve cömertlik de buna dâhildir. 4. Farz olan Ramazan-ı şerîf orucunu ve nafil orucu tutmak. 5. Haccetmek, Umre de buna dâhildir. 6. İ'tikafa girmek. 7. Nezri ya'nî adadığı şeyi ifâ etmek. 8. Keffâretlerini vermek. 9. Namazda ve namaz dışında avret mahallerini (açılması günah olan yerlerini) örtmek. 10. Kurban kesmeyi adanmışsa, bu kurbanı kesmek. 11. Cenâze işlerine bakmak. 12. Borcunu ödemek. 13. Alış-verişinde doğru hareket ederek, faizden sakınmak. 14. Doğru şahidlikte bulunmak.

İkinci kısım: Kendisine bağlı olanlarla ilgili hususlar 1. Nikâhlanmak suretiyle, iffet ve namusunu korumak. 2. Çoluk çocuğuna karşı hakları yerine getirmek. Hizmetçiye iyi muamele de buna dâhildir. 3. Ana-babaya iyi muamele etmek. Onlara karşı gelmekten sakınmak buna dâhildir. 4. Çocuklarına dinî terbiye vermek. 5. Akrabayı ziyâret etmek. 6. Büyüklere itâat etmek.

Üçüncü kısım: Umûmu ilgilendiren şeylerdir ki, ba'zıları şunlardır: 1. Hükümdarlığı adaletle yürütmek. 2. Cemâate devam etmek. 3. İnsanların arasını bulmak. 4. İyilik hususunda başkasına yardım etmek. 5. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapmak. 6. Emâneti eda etmek. 7. Komşuya ikrâm etmek ve iyi muamelede bulunmak. 8. Herkese iyi muamelede bulunmak. Helâlinden mal toplamak buna dâhildir. 9. Malı yerinde harcamak, israftan sakınmak buna dâhildir.

İbn-i Hibbân'ın bildirdiği diğer hadîs-i şerîflerden ba'zıları: Huzeyfe(r.a.), Resûlullahtan (s.a.v.) şöyle bildirmektedir: **"Lâ ilâhe illallah söyleyip, bu kelime-i tayyibe üzere vefât eden kimse, Cennete girer. Allah için bir gün oruç tutup, bu minval üzere vefât ederse, Cennete girer. Allah için sadaka verip, ömrü bunun üzerine biten Cennete girer."** Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) mübârek vücûdları çürümez. Bu hususta Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Bir mü'min bana salevât okursa, bir melek o salevatı bana getirip, ümmetinden falan oğlu filân sana salevât ve selâm söyledi, der."**

Usâme bin Şerik rivâyet etti: Biz, Resûlullahın (s.a.v.) yanında oturuyorduk. Sanki başımızın üzerinde bir kuş varmış da konuştuğumuz zaman uçacakmış gibi kimseden çıt çıkmıyordu. Bu sırada bir kaç kişi geldi. "Allahü teâlâ en çok kimi sever?" diye sordular. Resûlullah da (s.a.v.) **"Ahlakı en güzel olanı"** buyurdu.

Ebû Zer rivâyet ediyor: Resûlullah (s.a.v.) bana- **"Cuayl'i nasıl bilirsin?"** dedi. Ben de: **"Fakîr bir insandır"** dedim. **"Falan hakkında ne dersin?"** buyurdu. **"Efendi bir adamdır"** dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): **"Cuayl, o dediğin gibi, yeryüzü dolusu efendiden daha üstündür"** dedi. Ben, **"Yâ Resûlallah! Falan da öyle zayıf îmânlı, fakat sen ona ikrâm-larda bulunuyorsun"** dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) **"O, kavminin reisidir. Kavmini İslâm'a ısındırmak için ona öyle davranıyorum"** buyurdular.

Safvân bin Assal el-Murâdî bildiriyor: Resûlullah (s.a.v.) mescidde, bürdesinin üzerine yaslanmış duruyorlardı. Bu sırada huzurlarına vardım. **"Ey Allahın Resûlü! Ben ilim öğrenmeye geldim"** dedim. Bana: **"Hoş geldin, ilim öğrenmek isteyen! Melekler, ilim öğrenene olan sevgilerinden dolayı karnatlarını açarak göğe kadar yükselen bir halka meydana getirirler"** buyurdu.

Ubeyd bin Umeyr bildiriyor: Hz. Aîşe'den, "Resûlullahın (s.a.v.) en hayret verici bir şeyini bana anlatmasını istedim. Âişe (r.anhâ) bir müddet sustuktan sonra şunları anlattı: "Bir gece Resûlullah (s.a.v.) bana: **"Ey Âişe, bu gece beni yalnız bırak. Rabbime ibâdet edeceğim"** dedi. Ben: "Vallahi, hem yanında olmak, hem de istediğin şeyi yapmak isterim" dedim. Resûlullah (s.a.v.) kalkıp, abdest aldı. Namaz kılmaya başladı. Sonra oturup çok ağladı. Göz yaşlarından mübârek göğsü ve sakalı ıslandı. Göz yaşları toprağı ıslattı. Bu sırada, namaz vaktinin geldiğini haber vermek için Hz. Bilâl geldi. Peygamber efendimizin ağladığını gördü. "Ey Allahın Resûlü! Allahü teâlâ senin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını affetti. Sen de mi, ağlıyorsun?" dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Çok şükreden bir kul olmayayım mı? Allahü teâlâ bana bu gece (Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün birbiri peşinde gelişinde, insanlara fâide soğlayan gemilerin denizlerde süzülüşünde, semâdan yağmur yağdırılışında, yağmurla ölen tabiatı diriltiğinde, yeryüzü üzerinde her çeşit hayvan bulunduruluşunda, rüzgârların estirilişinde, yerle gök arasında emre amade bulutların bulunmasında, akli eren bir kavim için ibretler vardır) âyet-i kerîmesini indirdi. (Bekara: 164) Bu âyet-i kerîmeyi okuyup da düşünmiyenin vay hâline"** buyurdu.

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet ediyor: Bir kerre Resûlullah (s.a.v.) bir yere müfreze göndermişti. Müfreze, hem çabuk ve hem de bir hayli ganimetle döndü. Bunun üzeride birisi "Ey Allahın Resûlü, doğrusu biz bu kadar sür'atli dönen ve böylesine çok ganimet getiren hiçbir ordu görmedik" deyince, Resûlullah (s.a.v.): **"Size onlardan daha çabuk ve daha fazla ganimet getiren birisini bildireyim mi? Bu, güzelce abdest aldıktan sonra mescide giden, orada sabah namazını kıldıktan sonra, kuşluk namazını kılan kimsedir"** buyurdu.

İbn-i Hibbân (r.a.), Ubey bin Kâ'b'ın (r.a.) şöyle anlattığını bildiriyor. Bir kimse vardı ki, evi mescide çok uzak olduğu hâlde, bir vakit cemâati kaçırmazdı. Onun bu gayretini görenler kendisine: "Bir binek alsan da, karanlık veya şiddetli sıcak olduğu zamanlarda, ona binerek gelip gitsen iyi olmaz mı?" dediler. O kimse, "Evimin mescide yakın olmasını, mescide gelip gitmek için bineğimin olmasını arzu etmem. Yürüyerek gelip gitmekle daha çok sevab kazanacağımı ümid ediyorum" dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.) o kimseye, **"Allahü teâlâ bu amelinin sevabını sana eksiksiz verecek"** buyurdu.

Enes (r.a.) şöyle anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) ile beraber bir yerde oturuyorduk. Bir kimse gelerek "Esselâmü aleyküm ve rahmetullahı ve berekâtühû" dedi. Resûlullah (s.a.v.): **"Ve aleyküm selâm ve rahmetullahi ve berekâtühû"** diye selâmını aldı. O kimse oturduktan sonra, "Elhamdülillahi hamden kesîran, tayyiben mübâreken fihi kemâ yuhıbbü Rabbünâ en yuhmede ve yenbeğî leh" dedi. Resûlullah (s.a.v.): **"Nasıl dedin?"** diye sordu. Adam söylediklerini aynen tekrar etti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Kudret ve irâdesi ile yaşadığım Allahü teâlâyâ yemin ederim ki, bunlar; on tane meleğin yazmak için birbirleriyle yarışa girdiği, fakat nasıl yazacaklarını bilemeyip Allahü teâlâyâ ulaştırdıkları, Allahü teâlânın da, "Kulumun söylediği gibi yazın" buyurduğu kelimelerdir."**

Enes (r.a.) şöyle anlatıyor: Resûlullah (s.a.v.), Zeyd bin Sâmit ez-Zurakî'nin (r.a.) yanına gelmişti. O şöyle duâ ediyordu. "Allahım, sâdece sana hamd edildiği için senden istiyorum. Senden başka ilâh yoktur. Ey merhametli ve lütufkâr Rabbim. Ey gökleri ve yeri yoktan var eden Allahım. Ey yüceler yücesi ve kerem sahibi Allahım!" Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) ona: **"Duâ edildiği zaman kabul edeceği ve bir şey istendiği gaman vereceği İsm-i a'zamı ile Allahü teâlâyâ duâ ettin"** buyurdu.

İbn-i Abbâs (r.a.) şöyle anlatıyor: "Bir gün Hz. Ömer Resûlullahın (s.a.v.) yanına girdi. Resûlullah (s.a.v.) bir hasır üzerinde uzanmış, istirahat ediyorlardı. Hasır, Resûlullah efendimizin mübârek vücûdunda iz bırakmıştı. Hz. Ömer bu hâli görünce çok üzüldü: "Yâ Resûlallah! Sizin için daha yumuşak bir yatak tedârik etsek" diye arz edince, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dünyâdan bana ne. Ben bu dünyâda, bir yaz günü yola çıkıp da, bir ağaç gölgesinde bir müddet istirahat eden, sonra da çekip giden bir yolcu gibiyim"** buyurdu.

İbn-i Hibbân'ın çeşitli mevzulardaki kıymetli sözleri:

"Akıl, insanın doğru ile yanlış birbirinden ayırabilmesini te'mîn eder."

"Akıldan daha kıymetli bir sermâye yoktur. Kişinin dîninin kemâli (olgunluğu), aklının kemâline göredir."

"Kişinin güzel ahlâkı sevmesi, kötü ahlâkı terk etmesi, aklının bulunduğu alâmetidir."

"Allahü teâlânın, insanlara ihsan ettiği ni'metlerin en büyüklerinden birisi akıl ni'metidir."

"İbn-i Mübârek'e, insana verilen şeylerin en üstünü hangisidir, diye soruldu, İbn-i Mübârek hazretleri: "Kâmil akıl" cevâbını verdi. Sonra hangisidir, diye soruldu: "Güzel edeb" dedi. Sonra hangisidir, diye sorulunca, "Susmaktır" cevâbını verdi."

“Akıllı kimsenin, dünyevi bir menfâati kaçırdığı için bunu kendine gam yapması uygun değildir. Çünkü, üzülmekle ele birşey geçmez. Aynı zamanda, fazla üzüntü akla zarar verir.”

“Akıllı kimse, hastalık ve tehlike gibi bir musîbet gelmeden önce tedbirini alandır.”

“Akıllı kimse, konuşması istenmeden konuşmaya başlamaz. Bir zaruret olmadan, cevapta acele etmez.”

“Akıllı olan, hiç kimseyi küçük görmez. Çünkü sultânı hor gören, dünyâda rahatını bozar. Sultân olmadan emniyet ve güven olmaz. Sâlih kimseleri hor gören, dîni hususunda zarara uğrar. Çünkü, böyle kimseler, insana Allahü teâlâyı ve âhireti hatırlatır. Dostlarını ve arkadaşlarını küçümseyen, vekar ve asaletini kaybeder. Diğer insanları beğenmeyip, onları aşağılayan, onların kötülüğünden emin olmaz.”

“Akıllı insan, önce kendi ayıplarını görür. Kendi ayıbını görmiyen kimse, başkasının güzelliklerini göremez. Kişinin ayıbını görememesi, kötülük olarak ona yeter. Çünkü ayıbını göremeyen kimse, bu ayıbından kurtulamaz.”

“Bir işe yeni başlayan bir kimse için, tecrübe ne kadar faydalıdır!”

“Bir işe başlamadan önce, tedbirini de almak aklın icâbıdır.”

“Akıllı kimsenin sözü mutedil ve düzgündür. Câhilin sözü ise, tenakuz (çelişki) ve birbirine zıt şeylerle doludur.”

“Aklın âfeti; ucub, ya'nî kendini beğenmektir.”

“Akıllı kimseye, ahlâkı güzel, susması uzun olması yaraşır. Çünkü, bunlar, Peygamberlerin (a.s.) anladığıdır. Fazla konuşup, kötü ahlâklı olmak, eşkıyanın (kötü kimselerin) huylarındandır.”

“Akıllı insan, hazırlıksız dövüşmez. Delîli olmadan bir şeyi müdâfaaya kalkışmaz. Kuvvetli ve mâhir değilse, güreş meydanına çıkmaz.”

“Akıllı kimselerle düşüp kalkan, ondan kendisine lâzım olan şeyleri öğrenir.”

Takvaya yapışarak, kalbi düzeltmekle ilgili olarak buyurdıkları:

“Sen, yanında kimse olmadığı zaman, ben yalnızım deme. Beni gören var de! Allahü teâlânın senden bir an olsun habersiz olduğunu, gizli olarak yaptığın şeylerin kaybolduğunu sanma.”

Mâlik bin Dînâr dedi ki: “Allahü teâlâyâ tâati (Allahü teâlânın beğendiği şeyleri yapmağı) alış-veriş olmadan kazanç getiren bir ticâret olarak bil.”

“Dünyâda kişinin tâatlerinin başı, içini düzeltip, onu bozacak şeyleri terk etmektir.”

“İyilerin kalbinde, iyi düşünceler, kötülerin kalbinde kötü düşünceler dolaşır.”

“Akıllı kimse, her zaman kalbini kontrol eder. Allahü teâlânın emrettiği şeyleri yapıp, yasak ettiklerinden sakınır. Allahü teâlâdan gâfil olmaz ve emirlerini yapmakta gevşeklik etmeyip, uyanık olur. Böyle olan kişi işlerinde tedbirli olur.”

“Vera' ve tefekkür, en fazîletli amellerdendir. (Tefekkür dört türlü olur, demişlerdir. Allahü teâlânın mahlûklarındaki güzel san'atları, fâideleri düşünmek, O'na inanmağa ve sevmeye sebep olur. O'nun va'd ettiği sevabları düşünmek, ibâdet yapmağa sebep olur. O'nun haber verdiği azapları düşünmek, O'ndan korkmağa ve kimseye kötülük yapmamağa sebep olur. O'nun n)'metlerine ihsanlarına karşılık nefisine uyararak günah işlediğini, gaflet içinde yaşadığını düşünmek, Allahü teâlâdan haya etmeye, utanmağa sebep olur.) Allahü teâlâ, yerlerde ve göklerde bulunan mahlûkâtı düşünerek ibret alanları sever.” İlimin lüzûmu ve ilim tahsiline devam etmek hakkında buyurdıkları:

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **“İlim elde etmek için evinden çıkan bütün insanlara, melekler onun işinden râzı olduklarından, yollara kanatlarını gererler.”**

“Denir ki, ilim öğren. Çünkü, kişi âlim olarak doğmaz, ilim sahibi câhil gibi olmaz. İlim sahibi olmayan bir topluluğun büyüğü yanında devamlı toplantılar olup, meclisler bile kurulsa, o yine küçük sayılır.”

“Talebe olmadıkça, âlim olunmaz. İlim ile amel etmedikçe de, ilim faide vermez.”

“Akıllı kimsenin ilimle uğraşmasından maksadı, onunla amel etmektir. Çünkü, bundan başka bir gaye için ilim öğrenen kişi, şöhretini ve kibrini arttırmış olur.”

Fudayl bin İyâd (r.a.) buyurdu ki: “Cehennemde âlimleri öğüten (ezen) değirmenler vardır. Onlar kim? diye sorulur. İlim sahibi olup, ilimleriyle amel etmiyen âlimlerdir, cevâbı verilir.”

Hasen-i Basrî hazretleri buyurdu ki: “Dünyâyı ve onun sevinç ve rahatlığını isteyen kimsenin kalbinde, acaba âhirette durumum iyi mi olur, yoksa kötü mü? Korku ve endişesi kaybolur.”

“Büyüklerden birisi, gizliden gelen şöyle bir ses işitti: Ey ilim talebesi! Vera’a sarıl, (çok) uykuyu terk et, (fazla) doymayı bırak. Ey insanlar! Sizler ekin gibisiniz, ölüm sizi keser, alır, götürür.”

İbn-i Mes’ûd (r.a.) buyurdu ki: “İlim, fazla rivâyet ve anlatmakla olmaz. İlim, ancak Allahü teâlânın korkusu ve büyüklüğünü kazandırır. (Böyle olmayan ilim, insanın dünyâ ve âhiretine fâide vermez.)”

Susmak ve dili muhafaza etmek ile ilgili olarak buyurdıkları:

Resûlullah efendimiz (s.a.v.): **“Allahü teâlâyâ ve âhret gününe îmân eden kimse, hayır söy-lesin yahut sussun”** buyurdu.

Lokman Hakîm dedi ki: “Susmak hikmettendir. Fakat bunu yapan az.”

Büyük âlim Kerîzî şöyle der: “Az konuş. Sözün şerrinden Allahü teâlâyâ sığın. Çünkü belâ, ağızdan çıkan sözle yanyanadır.”

“Susmak, insana sevgi ve vekar kazandırır. Diline sahip olup, onu muhafaza eden kimse, sıkıntıya düşmez.”

İbn-i Mübârek dedi: “Bu dil, kalbin habercisidir. Söz kişinin aklının miktarını gösterir.”

Fudayl bin İyâd (r.a.); iki şey kalbi katılaştırır **“Çok konuşmak ve çok yemek”** buyurdu.

Ömer bin Hattâb (r.a.), Ahnef bin Kays’a: “Ey Ahnef! Çok konuşan, çok hatâ yapar. Çok hatâ yapanın hayası (utanması) az olur. Hayası az olanın vera’ı az olur. Vera’sı az olanın, kalbi ölür” buyurdu. Muhammed bin Abdullah bin Zencî; “Susması fazla olan kimse, birçok hatâ ve gûnahtan kendisini korumuş olur. Sözlerine dikkat et. Yoksa sözü söyledikten sonra, keşke bu sözü söylemeseydim, demiyessin” buyurdu.

Müverrik el-İclî: “Bir şey vardır ki, yirmi senedir ve hâlâ onu elde etmek için uğraşıyorum” dedi. O nedir, diye sorulunca, “Beni ilgilendirmeyen şeyi konuşmamak” cevâbını verdi.

Doğruluk ve yalandan sakınmakla ilgili olarak buyurdıkları:

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdular: **“Doğruluğa sarılınız. Çünkü doğruluk, hayra, hayır ise Cennete götürür. Şüphesiz, kişi doğru söyler ve Allahü teâlânın katında sıddîk diye yazılır. Yalandan sakınınız. Çünkü yalan, kötülüğe, kötülük ise Cehenneme götürür. Kişi yalan söyler ve Allahü teâlânın katında çok yalancı diye yazılır.”**

“Allahü teâlâ dili, bedenın diğer uzuvlarına üstün kıldı. Onun derecesini yükseltti. Çünkü, Allahü teâlâ kendi birliğini, ortağı olmadığını, vücûdun diğer kısımları arasından ona söyletti. Öyleyse, akıllı bir kimsenin, Allahü teâlânın kendi birliğini ve büyüklüğünü konuşturmak için yarattığı böyle bir âleti, yalana alıştırması asla yakışmaz. Bilakis, insana, dilini devamlı doğruyu söylemeye, dünyâ ve âhirette kendisine fâide verecek şeylere alıştırması lâzımdır. Dil neye alıştırılırsa, onu ister, onu konuşur. (Allahü teâlâyı zikre alıştırsa, devamlı onu zikreder.) Yalana alıştırılırsa, yalan söylemeye başlar.”

İsmâil bin Abdûlmelik şöyle anlatır: “Halife Abdûlmelik bin Mervân, çocuklarına Kur’ân-ı kerîm öğrettiğim gibi, doğruluğu öğretmemi, öldürücü bir zehir gibi olan yalandan onları sakındırmamı, bu hususta onları terbiye etmemi bana emretmiştir.”

“Kişiye, her duyduğunu söylemesi, ona yalan olarak yeter.”

Abdullah bin Amr buyurdu ki: “Seni ilgilendirmeyen şeyi konuşma. Nasıl dirhemlerini zayi ettiğin zaman üzülyorsun, (yalan söylediğin veya başka kötü bir şey konuştuğun zaman) dilin için de üzülsün.”

“İnsanların bir kısmı dili sebebiyle ikrâm görür. Bir kısmı dili yüzünden hor görülür, sevilmez. Akıllı kimse, dili sebebiyle sevilmiyenlerden olmaz. O, kendini diliyle herkese sevdirebilir.”

Hayaya yapışıp, hayâsızlığı terk etmekle ilgili olarak buyurdıkları:

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **“İlk Peygamberlik sözünden insanların duydukları: Eğer utanmıyorsan istediğini yap.”**

“Şu dört hasleti kendisinde bulunduranyan kimseye akıllı ve ilim sahibi denmez. Birincisi; Allah korkusu. Bütün hayır ve fazîletlerin başı budur. İkincisi; güzel bir haya (utanma duygusu). Asalet bununla anlaşılır. Üçüncüsü; hilm (yumuşaklık). Dördüncüsü; emri altında bulunanlara cömertlik yapmak.”

“Haya iki kısımdır: Birincisi, kişinin Allahü teâlânın yasak ettiği bir işi yapmaya yöneldiği zaman, Allahü teâlâdan hayası. İkincisi, insanların beğenmediği bir işi yapacağı sırada insanlardan utanması. Bu iki haya çeşidi de iyidir. Ancak birincisi farz, ikincisi nafîle mesabesindedir.”

“Haya, insan ile kötü olan şeyler arasında bir perdedir. Haya, kötü ve beğenilmeyen şeylerin en güzel ilâcıdır. Ancak, haya gidince, artık onların ilâca kalmaz.”

Zeyd bin Sâbit (r.a.) buyurdu: “İnsanlardan utanmıyan Allahü teâlâdan da utanmaz.”

“Hayanın en büyük faydasından birisi, Cehennemden kurtulmaktır. Haya, insanın Cehennemden kurtulmasına vesîle olur.”

Tevâzuya yapışıp, kibirden uzaklaşmakla ilgili olarak buyurdıkları:

“Allahü teâlâ, kendi rızâsı için tevazu yapanın anlayışını arttırır. Böyle bir kimse, haddi zâtında küçük bile olsa, Allahü teâlâ onu insanlar nazarında büyültür. Bir kimse kendini büyük görür, hareket ve tavırlarıyla çevresindekilerden üstün olduğunu göstermeye kalkışırsa, o, aslında makam ve mevki sahibi, çok fazla servet sahibi de olsa, Allahü teâlâ onu küçültür.”

“Allah için olan tevazu iki kısımdır: Birincisi; Allahü teâlâyâ karşı olan tevazu. Bu, kulun Allahü teâlâyâ ibâdet ederken ve O’nun beğendiği işleri yaparken, riya (gösteriş) ve ucub (yaptıklarını beğenme) düşüncesinden uzak olarak yapmasıdır. İkincisi; kişinin, ibâdet ve tâat hususunda kendisini herkesten aşağı, günahın çokluğu hususunda ise, onlardan daha yukarıda görmesidir.”

Büyük zâtlardan birisi şöyle der: “Yeryüzünde, mütevâzi olarak yürü. Çünkü, şu yerin altında nice kimseler vardır ki, onlar her yönden senden çok üstünlerdi. Eğer gücün, kuvvetin, izzet ve şeref var ve bundan dolayı kendini birşey zannediyorsan, senden evvel gelip geçenler, daha güçlü ve daha kuvvetli idiler.”

Muhammed bin Ebî Ali der ki: “Bırak şu büyüklenmeyi ve insanlara asık yüzlü olmayı. Asık yüzlü olmak ahmaklıktır.”

“Akıllı insan, kendisinden yaşlı birisini gördüğü zaman ona tevazu gösterir. Alçak gönüllü davranır ve kendi kendine şöyle der: “Bu zât yaşça benden büyük. Bu yüzden, onun yaptığı ibâdet, tâat ve iyi işleri benimkinden daha çoktur.” Kendisinden küçük birisini gördüğü zaman, “Onun yaşı daha küçük, günahı benimkinden daha azdır” der. Kendisi gibi birisine rastladığı zaman, ona bir kardeşi olarak bakar, insan kendisini kardeşinden nasıl büyük görür? Hiç kimseyi aşağı ve küçük görmemelidir. Çünkü, atılmış bir dal parçası bile ba’zan insanın işine yarıyor.”

İnsanlara iyi muamele etmek hususunda buyurdıkları:

Resûlullah efendimiz (s.a.v.), **“Cehennem, yumuşak ve nefret ettirici olmayan, iyi huylu kimseye harâmdir”** buyurmaktadır.

“Akıllı insan, herkese iyi muamelede bulunur. Onlara karşı kötü huylu olmaz. Varsa, böyle huylarını bırakır. Çünkü güneş buzu erittiği gibi, iyi ahlâk da günahları yok eder. Sirke balı bozduğu gibi, kötü ahlâk da, iyi amelleri bozar. Ba’zan bir kimsenin, birçok güzel huyu bulunur. Fakat bir tane de kötü bir huyu bulunur. Bu bir tane kötü huy, diğer bütün iyi huyları bozar.”

Meymûn bin Mihrân (r.a.) buyurdu ki: “İnsanlara iyi muamele etmek, aklın yarısı, suâli güzel sor-mak ise, ilmin yarısıdır. Geçiminde aşırı harcama yapmayıp iktisâd etmek, geçim darlığından kurtulmaya sebep olur.”

“Güzel ahlâk, başkalarının sevgisini kötü ahlâk ise, nefretini, kinini kazandırır.”

“İnsanlarla yakın alâka kurabilmenin yolları; Onlara iyi muamele edip, ikrâmda bulunmak, onlardan gelen eziyet ve sıkıntılara katlanmaktır.”

İbn-i Mübârek’e “İyi ahlâk nedir?” diye soruldu. “Güler yüzlü olmak ve iyilik yapmaktır” cevâbını verdi.

İmâm-ı Mücâhid (r.a.) şöyle buyurdu: “Bir müslüman bir kardeşi ile karşılaşır, güler yüzle onu karşılar ve müsâfaha ederse, hurma ağacından hurmaların düşmesi gibi onun günahları dökülür.”

Müdârânın lâzım olduğu ve müdâhenenin terki hususunda buyurdıkları:

Resûlullah efendimiz (s.a.v.): **“İnsanlara müdârâ etmek sadakadır”** buyurdular. (Müdârâ, dîni korumak için dünyâlık vermektir.)

“Herkesin rızâsını kazanmak isteyen kimse, ele geçmesi imkânsız şeyleri istemiş olur. Fakat, akıllı kimse, kendileriyle beraber olmak zaruri olan kimselerin rızâsını kazanmaya çalışır.”

Ebû Sâib bildirdi: “Kimseye hîle yapma Çünkü bu, bayağı ve düşük kimselerin huyudur. Kardeşine iyi nasîhatte bulun. Her zaman ona yardımcı ol.”

Selâm vermek ve güler yüzlü olmak hususunda buyurdıkları:

Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdular: **“Selâm, Allahü teâlânın isimlerinden bir isimdir. Onu yeryüzüne koydu. Öyleyse, onu aranızda yayınız. Müslüman bir kimse, bir cemâate uğradığı zaman onlara selâm verir ve onlar da onun selâmına karşılık verirlerse, önce selâm**

veren o kişinin, o cemâat üzerine bir derece daha üstünlüğü vardır. Çünkü o, onlara selâmi hatırlattı. Eğer cemâat onun selâmına cevâp vermezlerse, ona o cemâatten daha hayırlı ve iyi olan biri cevap verir (melekler)."

"Selâm, kalblerdeki kin, düşmanlık ve dargınlık gibi kötü düşünceleri giderir."

Zübeyd el-Yâmî dedi ki: "İnsanların en cömerdi. Başkasına iyilik ve ihsanda bulunup, karşılık beklemiyendir. İnsanların af bakımından en üstünü, hakkını almaya gücü yettiği hâlde, affedenidir. İnsanların en iyisi, akraba ile alâkasını kesmiyendir. En cimri kimse de, selâmda cimrilik yapandır."

Hişâm bin Urve, babasının şu tavsiyesini bildirdi: "Oğlum! Güleryüzlü, güzel sözlü ol. O zaman, insanlara, kendilerine mal ve servet vermişten daha sevimli olursun."

Latife ile ilgili olarak buyurdıkları:

"Akıllı kimse, güzel ve fâideli latifeler yapmak ve asık yüzlü olmayı terk etmek suretiyle insanların sevgisini kazanır."

"Latife (hoş ve ince ma'nâlı söz) iki çeşittir. Birincisi; övülen latifedir. Buna, Allahü teâlânın beğenmediği bir söz ve iş bulaşmaz. İkincisi; kötü latifedir. Bu latife, insanlar arasında düşmanlık meydana getirir. Vekarı giderir. Dostluğu bozar. Bayağı ve alçak kimseler ona karşı cesaret kazanır. Makam ve mevki sahibinin kinini kazanır."

Abdullah bin Hubeyk: "Makam ve mevki sahibi kimse ile latife yapma, sana kin besler. Alçak ve bayağı kimselere de latife yapma, yoksa sana karşı cür'et gösterip, edepsizlik yapar."

"Senin ile beraber olana ikrâm et. Kırıcı şaka yapma. Çünkü bununla, onun kinini üzerine çekersin."

"Nice samîmi dost ve arkadaşlar arasında ayrılıklar olmuştur ki, bunun sebebi, uygunsuz şakalar olmuştur."

Mis'ar bin Kedâm, oğluna şöyle nasîhatte bulundu: "Oğlum! Sana nasîhat olarak şunu seçtim. Şefkatli babanın bu sözünü iyi dinle münazarayı, söze muhalefet etmeyi, şaka ile insanlara takılmayı terk et. Bunları, sevdiğim kimseler için hoş görmüyorum. Çünkü ben münazarayı, söze muhalefet etmeyi, şaka ve insanların birbirine takılmasını denedim. Bunları hiç kimseye tavsiye etmem."

"İnsanlara, sözlerinde ve işlerinde dâima muhalefet edip karşı çıkmak, karşıdakinin kızgınlık ve kin beslemesine sebep olur. Bu, münâkaşa gibidir. Münâkaşa insana düşmanlık kazandırır, insanların sözlerine ve işlerine devamlı muhalefet edip karşı çıkmanın zararı, faydasından çoktur. Zaten insanların birbirine sövüp, çirkin sözler söylemesi de bu gibi davranışlardan ileri gelmektedir, insanların birbirine sövüp sayması daha ileri bir seviyeye varınca, öldürme hâdiseleri de doğabilir. İki kişi arasında münazara ve birbirinin sözüne ve işine karşı çıkma olunca, mutlaka ikisinin de kalbi birbirine karşı bozulup, aralarında bir soğukluk hâsıl olduğu gibi, gizli bir düşmanlık da meydana gelir."

Ebû. Ahfeş el-Kenânî buyurdu ki: "Ey oğul! Yaşadığın müddetçe birbirinizle münazara ve birbirinize muhalefet edip, karşı çıkmaktan sakın. Hafifliği ve cehâleti terk et. Çünkü bu, insana bir fâide getirmez. Akrabana kin ve intikam besleme. Çünkü bu, akrabalık bağlarını koparır. Hilmi (Yumuşaklığı) zillet, alçak ve düşük bir hâl olarak kabul etme. Şüphesiz hilm, en kıymetli ve insan için en salim ve koruyucu bir yoldur."

Bilâl bin Sa'd buyurdu: "Bir kimsenin münazara ve muhalefet yaptığını, sâdece kendi görüşünü beğendiğini, ısrarlı bir tutum içerisinde olduğunu görürsen, hüsrânının tamam olduğunu bil."

Yine buyurdu: "Latîfede günahı gerektiren bir durum varsa; yüzü karartır, kalbi yaralar, kızgınlık ve kalbde kin meydana getirir. Eğer, latîfede ma'siyet ve günahı gerektirecek bir şey yoksa, kalbde bulunan keder ve gamı giderir, dostluğu sağlamlaştırır. Gönü rahatlatır. Öyleyse, akıllı kimse, eğer latife yapacaksa, dostlar ve insanlar arasında tatlılık, sevgi ve muhabbet meydana getirecek latîfeler yapar. Yapılan latîfelerle, birisini sevindirirken, diğerini üzecek bir duruma girmemelidir."

Muhammed bin Münkedir (r.a.) buyurdu: "Ben küçük iken annem bana: Çocuklarla latife ve şaka yapma. Sonra onların yanında küçülürsün ve sana edepsizlik yapmakta kendilerinde cesaret bulurlar."

Abdülazîz bin Hattâb anlattı: "Birgün Mâlik bin Dinar'ın yanında büyük bir köpek görüldü. Ayaklarını kıvırmış oturuyordu. Ona: Yanındaki bu köpeği görmüyor musun? dediklerinde, bu köpeğin yanımda bulunması, kötü bir kimsenin yanımda bulunmasından daha iyidir" dedi.

İbrâhîm Buhârî buyurdu: "Akşam namazından sonra Mescid-i harâma gittiğimde, orada Fudayl bin İyâd hazretlerinin oturduğunu gördüm. Yanına gidip ben de oturdum. Bana: "Sen kimsin?" dedi. "İbrâhîm Buhârîyim" dedim. "Ne durumdasın?" deyince, "Hiç, seni yalnız gördüm onun için geldim" dedim. Bunun

üzerine bana: “Sen gıybet etmeyi, süslenmeyi veya riyâyı (gösterişi) sever misin?” deyince, ben “Hayır sevmem” dedim. “O zaman gel yanıma otur” buyurdu.

“Akıllı kimsenin, arkadaş ve dost edinmekten maksadın ne olduğunu iyi bilmesi gerekir. Çünkü, arkadaşlık ve dostluk, bir arada olmak, beraber yiyip içmek değildir. Dost edinebilmenin bir takım yolları vardır. “Vasati bir tavır içerisinde olup, bu hususta ifrat ve tefrite varmamalıdır. Alçak sesle konuşmalı, kendini beğenmişliği terk etmelidir. Mütevâzi olup, muhalefet ve her şeye karşı çıkmayı bırakmalıdır.”

“Dost ve kardeş edinilen kimseleri, meşakkat ve sıkıntıya sokmamalı, onları bıktırıp, usandırmamalı. Buna sebep olacak davranışlardan kaçınmalıdır. Çünkü bir anne bile, emzirdiği çocuğunu, kendisine sıkıntı verince kucağında tutmayıp bir yere bırakır.”

“Akıllı kimse, bayağı ve düşük kimselerle arkadaş olmaz. Onları dost edinmez. Böyle kimseler, yılan gibidir. Onların, sokmak ve zehirden başka sermâyesi yoktur.” “Vera’sız ilimde fâide olmadığı gibi, vefâsız dostta da hayır yoktur.”

Muhammed bin İbrâhîm el-Basrî der ki: “Sen denemedikçe, görünüşüne aldanıp da bir kimseyi arkadaş ve dost edinme. Nice kimseyi sâdece görünüşüne bakarak, durumunu bilmeden dost edindim. Bana güler yüzlü tatlı sözlü idi. Daha sonra araştırınca, bunu içten gelen bir sevgi ile yapmadığını gördüm. Böyle kimseleri dost edinme, içten sevenleri kendine dost edin. Böyle bir dost bulabilirsen, kendine büyük ni’met bil.”

Lokman Hakim oğluna şöyle nasihatte bulundu: “Ey oğul! Bir kimseyi dost ve arkadaş edinmek istiyorsan, önce onu kızdır. Eğer kızgınlık zamanında adalet ve insaftan ayrılmıyorsa, onu dost edin, yoksa bırak.”

Sâlih bin Abdülkuddûs dedi ki: “Bir kimsenin sevgisi merhaba, hoş geldin, nasılsın veya ben seni seviyorumdan öteye geçmiyorsa, hareketleri ve yaptığı muameleleri, onun bu sözlerinde samimî olup olmadığını gösterir.”

Abdullah İbni Mes’ûd (r.a.) arkadaşlarının yanına gittiği zaman; “Sizler benim hüznümün cilâsısınız (Ya’nî, benim üzüntümü gideriyorsunuz)” buyururdu.

Süfyân-ı Sevrî’ye, “Hayat suyu nedir?” diye soruldu. O da: “Dostlarla karşılaşmak” cevâbını verdi.

Mehdî bin Sabık: “Mümkün olduğu kadar dostunu çoğalt. Çünkü senin düştüğün ve yardıma muhtaç olduğun gün, onlar sana yardımcıdırlar” dedi.

“Bin dost, bir kişi için fazla değildir. Fakat bir kimsenin bir düşmanı olsa, o, onun için çok fazladır.”

“Kim düşmanı küçük görürse, aldanır. Aldanan kimse tehlikeden kurtulamaz.”

“Akıllı kimse, adımı atmadan önce basacağı yeri iyice görür, sonra oraya adımını atar. Düşmanı ile tamamen irtibatı kesmez, ihtiyâcını gidermek için kısmen de olsa ona yaklaşır. Fakat tam olarak yaklaşmaz. Çünkü, düşman bundan cesaret alıp, aleyhine bir iş yapabilir. Akıllı kimse, mutlaka lâzım olan kimselere, üstesinden gelinmiyen şiddetli düşmana da (açıkça) düşmanlık yapmaz. Çünkü böyle bir düşmana güç yetmez. Ona düşmanlık ise fayda getirmez. Bilakis zarar verir.”

“Akıllı kimse, hiçbir zaman düşmanından emin olmamalı, ona güvenmemelidir.”

“Dostluktan sonra düşmanlık, çok kötü bir iştir. Bu, akıllı kişinin yapacağı iş değildir. Fakat insanlık icâbı böyle bir duruma düşürülürse, yine de anlaşılabilecek, birbirlerine yaklaşabilecek açık bir kapı bırakmak lâzımdır.”

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **“Sâlih kimse ile beraber olan kimsenin hâli, misk satan kimse ile bulunan gibidir. Eğer o, ondan bir şey satın almasa bile, onun kokusundan istifade eder. Kötü kimseyle oturanın hâli ise, körük çeken demircinin hâline benzer. Onun yaktığı ateş ona isabet etmese de, bir kıvılcım isabet edip, bir yerini yakabilir.”**

“Akıllı kimseye, sâlih ve iyi insanlarla beraber olup, kötü ve fâcir kimselerden, uzak kalması yaraşır, iyi ve sâlih kişilerle sevgi köprüsü, çok çabuk kurulup, bu sevginin kesilmesi çok geç olur. Kötü kimselerle ise, sevgi bağı zor kurulup, çabuk çözülür. Kötü kimselerle beraber olmak, iyi ve sâlih kimseler hakkında kötü zanda bulunmayı doğurur. Kötü kimselerle dost olan, onların cemaatine girmekten kurtulamaz.”

Süfyân bin Uyeyne (r.a.) buyurdu: “Kim sâlih bir kimseyi severse, Allahü teâlâyı sevmiş olur. (Çünkü sâlih kimseler, insanları Allahü teâlânın râzı olduğu şeylere da’vet ederler.”

Mâlik bin Dînâr (r.a.) buyurdu; “Takva ehli, sâlih kimselerle taş taşımak, kötü kimselerle helva yemekten daha hayırlıdır.”

“Kötü kimselerle beraber bulunmak, Cehennemden bir ateş parçasıdır. Onlarla beraber olmak, insanda kin meydana getirir. Onlar sevgiye lâyık değildirler.”

“Şu dört şey, kişiye se’âdet ve huzur verir. Münâsip bir hanım, hayırlı evlât, sâlih ve takvâ sâhibi arkadaş, yiyecek-içecek ihtiyâcını bulunduğu yerden karşılayabilmek.”

Abdülvâhid bin Zeyd dedi ki: “Dîni bütün ve vekar sahibi kimselerle düşüp kalkınız. “Çünkü onlar meclislerinde, toplantılarında, kötü, çirkin, ahlâka ve vekara sığmayan şeylerden bahsetmezler.”

“Akıllı kimse, sevdiğini söyledikten sonra, artık iki renkli ve iki kalbli olmaz. O, içi dışına, sözü, işine uygun bir kimsedir.”

İbrâhîm bin Sıkle (r.a.) dedi ki: “Bir kimsede sevdiğin veya sevmediğin şeyleri görürsen, onun kalbi ile dilinin birbirine uyup uymadığını, onun sözüne ne derecede sâdik olduğunu ölçebilirsin. Sen kimsenin kalbinde gizlediği şeyi bilemezsin. Ancak sen, insanlar hakkında dillerinden çıkana ve zahirlerine göre muamele yap.”

“Dili söylemese de, seven kimsenin hâlinde sevdiğinin alâmetleri görülür.”

“İki ruh birbiriyle tanışılırsa, aralarında yakınlık ve dostluk görüp, birbiriyle anlaşılırlar. Eğer birbirini tanımazlarsa, birbirinden ayrılırlar.”

“Ehl-i tâatın, sâlih kimselerin kalbleri, bulundukları memleketler uzak da olsa, beraberdir. Kötü kimselerin kalbleri de aynı yerde bile bulunsalar, birbirinden ayrı ve uzaktırlar.”

“Bir kimseyi tanıtan en büyük alâmet, onun oturup konuştuğu ve sevdiği kimselerdir. Çünkü kişi, arkadaşının, samîmi dostunun dîni ve inancı üzeredir.”

“İnsanlara, arkadaşlarına göre itibar et.”

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **“Birisi, başka bir köyde bulunan bir din kardeşini ziyâret etmek için giderken, Allahü teâlâ bu şahsın yolunu gözetlemek için bir meleği görevlendirdi. O şahıs, o meleğin yanına gelince melek ona nereye gittiğini sorar. O da: “Şu köyde bir kardeşim var. Ona gidiyorum” cevâbını verir. Melek: “O zâtın sana daha önce yapmış olduğu bir iyiliği var da onu devam ettirmek için mi gidiyorsun?” deyince, o zât: “Hayır, ben o zâtı sırf Allahü teâlânın rızası için severim” dedi. Bunun üzerine Melek: “Ben Allahü teâlânın sana gönderdiği elçisiyim. Sen o zâta nasıl seviyorsan, Allahü teâlâ da seni öylece sever.”**

“Bir müslümanın diğer müslüman kardeşini ziyâret etmesinin iki sebebi vardır: Birincisi; müslüman kardeşini ziyâret etme sevabına kavuşmak. Büyük zâtlardan birisi şöyle der: Birisi, sırf Allahü teâlânın rızasını düşünerek bir kardeşini ziyâret ederse, gökte bir melek kalmaz, hepsi o şahsı selâmlar. İkinci sebep; ziyâret edilen şahıs ile beraber olmaktan alınan tad ve lezzet.”

Abdullah bin Recâ el-Gidânî anlattı: “Utbe-tül-Gülâm, insanlardan uzaklaşır, kabristanlıklara ve insanların bulunmadığı yerlere gider, sonra, deniz sahiline iner oralarda kalırdı. Aneak Cum’a günü olunca, Basra’ya gelir, hem Cum’a namazını kılar ve hem de yakınları ve dostları ile görüşür, onlara selâm verip, hâl ve hatırlarını sorar, tekrar geldiği yerlere dönerdi.”

Büyük âlim Feryâbî anlatıyor: “Bana, Vekî’ bin Cerrâh, Beyt-i Makdis’ten doğru gelmişti. “Gerçi yolum bu taraflara düşmüyordu. Fakat, sırf seni ziyâret edip, görüşmek için geldim” dedi ve bir gece kalıp, gitti. Bir kerre de İbn-i Mübârek gelmişti. Yanımda üç gün kaldı. Ben, on gün kalmasını istedim. Kabul etmedi. “Misafirlik üç gündür” buyurdu.”

Ziyâret iki çeşittir. Birincisi, çok samimi iki taraf arasında olur. İkisinin de birbirinden, belki bıktırırım, usandırırım, rahatsız ederim endişesi yoktur. Bu durumda, birbirlerini ne kadar çok ziyâret etseler, bu onların birbirine olan sevgisini artırır. İkincisi, taraflar arasında birincisi kadar samimiyet ve dostluk yoktur. Bu durumda, ziyaret için fazla gidip gelmek bıkkınlığa ve rahatsız etmeye kadar gidebilir. Bu durumda, ziyâreti az yapmak daha iyidir.”

Kerizi der ki: “Dostuna ziyâreti az yap, Çünkü, onun seni devamlı yanında görmesi usanmaya sebep olabilir.”

“Ahmak kimsenin alâmetleri: Sür’atli cevap vermek. Tedbiri terk etmek. Çok gülmek. Çok iltifat etmek, iyi ve seçilmiş kimselere çirkin sözler söylemek. Şerli kötü kimselerle düşüp kalkmaktır.”

“Ahmak kimse, sen ondan yüz çevirirsen, üzülür. Ona gidersen, fırsat kollar. Yumuşak davranırsan, kabalık yapar, kaba davranırsan sana yumuşaklık gösterir. Kötülük yap’arsan iyilik yapar, iyilik yaparsan, kötülükle mukabele eder. Ona haksızlık yapılsa, istenildiği kadar elindeki alınabilir. Adaletle muamele edilirse, haksızlık yapmaya kalkışır.”

“Kötü arkadaş edinme. Çünkü o, Cehennem ateşinden bir parçadır. Ne sevgisi doğrudur, ne de sözünde sâdıkıdır.”

“Ahmaka verilecek cevap sükûttur.”

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

“Zandan sakınınız. Şüphesiz zan, sözlerin en kötüsüdür. Tecessüs etmeyiniz. Birbirinize buğz etmeyiniz. Ey Allahın kulları! Kardeşler olunuz.”

“Kardeşinin iyi ve kötü amelini araştırma. Çünkü bu tecessüsdür.”

“Akıllı kimseye lâzım olan, kendi ayıplarıyla meşgul olmakla beraber, insanların ayıplarını araştırmamasıdır. Kendi ayıplarını görüp, başkasının ayıplarıyla uğraşmayan kimsenin kalbi rahat olur. Kendi ayıbını gören kimseye, başkasının ayıbı büyük gelmez. Başkasının ayıplarıyla uğraşacağım diye, kendi ayıp ve kusurlarını unutan kimsenin kalbi körelir, bedeni yorulur, ayıplarını terk etmek ona zor gelir.”

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **“Âdemoğlu ihtiyarlar, fakat onda iki şey genç kalır. Hırs ve hased (çekememezlik).”**

“Hırs, insanın rızkına bir şey ilâve etmez. Hırslı kişinin hırsı sebebiyle gördüğü zararın en hafifi; yanında bulunan kazandığı şeylerden faydalanamaması, elde edilemeyecek şeylerin peşinde yorulması. Fakat ona kavuşacak mı yoksa ona kavuşmadan ölecek mi belli değil.”

“Hırsına tâbi olan kimsenin, rahatlıkta nasîbi yoktur. Çünkü hırs, insanı belâyâ sürükler. Akıllı kimse, dünyâyâ düşkün olmaz. Eğer insanın hırslı oluşu Allahü teâlânın emirlerini yapmak için olursa, bu güzeldir.”

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **“Birbirinize buğz etmeyiniz. Birbirinize hased etmeyiniz. Birbirinize sırt çevirmeyiniz. Ey Allahü teâlânın kulları, kardeşler olunuz.”**

“Akıllı kimseye lâıyk olan, her zaman hasedden kaçmasıdır. (Hased, Allahü teâlânın bir kuluna ih-san ettiği ni'metin, ondan çıkmasını istemektir. Fâideli olmıyan, zararlı olan bir şeyin ondan çıkmasını, uzaklaşmasını istemek, hased olmaz (gayret olur).)”

“Hased, kazaya râzı olmamak, Allahü teâlânın kulları hakkında hükmettiğinden başkasını istemek, müslümanın elindeki ni'metin yok olmasını arzu etmektir. Hasedcinin canı rahat olmaz. Bedeni rahata kavuşmaz. O, ancak kışkıandığı kişinin elindeki ni'met yok olunca rahatlar.”

İbn-i Sîrîn (r.a.) buyurur ki: “Hiç bir kimseyi hased etmedim. Çünkü, eğer o Cennetlik birisi ise, onu nasıl hased edebilirim. Çünkü o Cennete gidecektir. Cehennem ehlinde ise, onu hased etmem mümkün değil, çünkü o Cehenneme gidecektir.” “Hased, kötü tabiatlı kimselerin huyundandır. Bunu terk etmek ise, asil ve şerefli kimselerin işidir.”

“Bir kimse, müslüman kardeşinde iyi bir durum görür, aynısının kendisinde de, olmasını da ister, fakat o iyi durumun müslüman kardeşinden gitmesini istemez. Böyle bir istek, yasaklanan ve kınanan hasedden sayılmaz. (O, gıpta olur.)”

“Hasedcinin (kışkancın) kışkançlığı, umumiyetle Allahü teâlânın fazla ihsanda bulunduğu kimsele-re olur. Allahü teâlâ, o kimseye ni'metlerini arttırdıkça, hased eden kimsenin de kin ve intikam dolu kışkançlığı artar.”

Muhammed bin Hüseyin el-Ammi: “Allahü teâlânın bir kimseye ni'meti arttığı zaman, hasedciler (kışkananlar), onu kışkanmaya başlarlar. Aleyhinde sözler söylerler. Fakat, Allahü teâlâ bir kuluna bir ni'met lütfederse, artık kışkananın kışkanması, o ni'mete zarar vermez.”

Hammâd bin Humeyd, Hasen-i Basrî hazretlerine “Efendim! Mü'min hased eder mi?” diye sordu. Hasen-i Basrî (r.a.); “Hz. Ya'kûb'un oğullarını ne zaman unuttun. Onlar, kardeşleri Yûsufu (a.s.) hased etmişlerdi. Fakat hased, insanoğlunun kalbinde gizli ve üzeri kapak olarak durur, insan diliyle ve eliyle, hasedini ortaya çıkarmadığı müddetçe hasedi ona zarar vermez.”

“Akıllı kimse odur ki, müslüman kardeşini kışkanma duygusu içine doğduğu zaman, bütün gücüyle onu gizlemeye, hatırına gelen bu kötü düşüncüyı yenmeye çalışır.”

“Hased edilenin tek suçu, Allahü teâlânın lütfettiği ni'metin onda bulunmasıdır. (Bu itibarla, hasedcinin hasedinde Allahü teâlânın taksimine ve hikmetlerle dolu işini beğenmeme ve buna karşı gelme ma'nâsı bulunmaktadır.)”

“Hasedci, bir kimsede bir iyilik ve ona ihsan olunmuş bir ni'met görürse, hemen şaşırır. Onun başına bir belâ geldiğini görünce şemâtet eder. (Şemâtet: Başkasına gelen belâyâ, zarara sevinmektir.)

Hadîs-i şerîfte **“Din kardeşinize şemâtet etmeyiniz. Şemâtet ederseniz, Allahü teâlâ belâyı ondan alır, size verir”** buyuruldu.”

“Hased, sahibini çok kötü durumlara sokar, iblis, Âdem’e (a.s.) hased ettiği için, çok yüksek bir dereceye sahip iken, daha sonra mel’ûn (la’netlenmiş) oldu.”

“İnsan, dünyâda kendisine kızan herkesi râzı edebilir. Fakat, hased eden kimseyi râzı etmek imkânsızdır. Çünkü, onu bir şey râzı eder. O da hased ettiği kimseden o iyi durumun yok olmasıdır.”

Câbir (r.a.) buyurdu ki: “Resûlullah efendimize (s.a.v.) birisi gelip: “Yâ Resûlallah! Bana bir şey öğret de, onu yapmak suretiyle Cennete gireyim. Fakat fazla bir şey olmasın. Banan üzerine Peygamber efendimiz: **“Kızma”** buyurdular.”

“Çabuk kızmak, ahmaklıktır. Çünkü kızmanın sonu pişmanlıktır.”

“Kızma neticesinde meydana gelecek zararı, kızmadan önce düzeltmek daha kolay ve mümkündür.”

Avn bin Abdullah (r.aleyh): “Hizmetçisine kızdığı zaman, “Sen bana ne kadar da çok benziyorsun. Ben de Allahü teâlâyâ karşı pek günahkârım” derdi. Kızgınlığı daha da şiddetlenince, köle olan hizmetçisine, “Allah için sen hürsün der” onu serbest bırakırdı.”

“İnsanlar, gadap (kızmak) ve hilm (yumuşaklık) üzere yaratılmışlardır. Bir kimse kızar ve sonra yumuşaklık gösterirse, kızması, onu istenmiyen bir söze ve işe düşürmediği müddetçe mezmûm değildir (kınanmaz). Buna rağmen, kızmayı her zaman terk etmek, ondan uzak olmak daha iyidir.”

Abdülmelik bin Mervân dedi ki: “Bir kimsenin halîm (yumuşak) olduğu, ancak kızdığı zaman bilinir. Bir kimse kızıp da, yumuşaklık gösterirse, halim olduğu anlaşılır.”

Sehl bin Sa’d (r.a.) rivâyet etti: “Resûlullah efendimize (s.a.v.) birisi gelerek: “Yâ Resûlallah! Bana bir amel öğret de, onu yaptığım zaman, Allahü teâlâ ve insanlar beni sevsin” dedi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) **“Dünyâyâ kıymet verme. O zaman Allahü teâlâ seni sever, insanların elindekine düşkün olma. O zaman da seni insanlar sever”** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **“Sizden birinizin, bir ip alıp bir demet odun getirmesi ve onu satması, insanlardan istemesinden onun için daha hayırlıdır.”**

“Akıllı insan, her hâl-ü kârda başkasından bir şey istemekten uzak durur. Çünkü başkasından bir şey istemeye yönelmek, insanın içinde, aşağılık duygusunu doğurur.”

Mutarریف bin Abdullah bin eş-Şihhîr, kardeşinin oğluna dedi ki: “Oğlum! Senin için bir ihtiyâç olduğu zaman bana yaz. Çünkü ben, senin yüzünü isteme zilletinden korurum.”

Ve şu şiiri okudu: “Ey başkasından isteme zilletiyle yorulmuş kişi’ Sen sâdece başa gelen belâ ile insan ölür sanma, insanlardan bir şey istemek de ölümdür. Fakat bu diğer ölümden daha büyüktür.”

“En sabırlı insan, sırrını başkasından gizleyendir.”

“İşlerinde bir bilene danışan, pişman olmaz.”

Süfyân-ı Sevrî anlattı: Mis’ar bin Kedâm’a: “Bir kimsenin gelip, senin ayıp ve kusurlarını sana söylemesini ister misin?” dedi. O da, “Eğer onlarla beni ayıplarsa, bunu istemem. Fakat bana nasîhat ederse, bunu isterim.”

“Akıllı insan, her işinde yumuşak olur. Aceleyi ve hafifliği terk eder. Allahü teâlâ, yumuşaklığı sever. Yumuşaklıktan nasîbi olmiyanın ise, hayırdan nasîbi yoktur.”

“Aceleciliğin sonu pişmanlıktır.”

“Aceleci kimsenin övüldüğü, sinirli kimsenin sevinçli olduğu, asil kimsenin hasedci (kıskanç) olduğu, aç gözlü kimsenin zengin olduğu, dilsiz kimsenin dostu bulunduğu görülmemiştir.”

“İnsana lâıyk olan, kendisine hediye verildiği zaman onu kabul etmesi, geri çevirmemesi, teşekkür etmesi, karşılığında gücünün yettiği kadar bir şeyle mukabelede bulunmasıdır.”

“Hediye, sevgi meydana getirip, kin ve düşmanlığı giderir.”

“Müslümanın müslümana nasîhat edip, onun sıkıntı ve kederlerini gidermesi gerekir.”

“Kim bir müslümanın dünyâda bir sıkıntısını giderirse, Allahü teâlâ da âhırette onun bir sıkıntısını giderir.”

“Akıllı kimse, başkası için baki (devamlı,) olmayan şeyin, kendisi için baki olmadığını bilir.”

“Akıllı kimse odur ki, dünyâyâ ve onun süsüne ve güzelliğine aldanmaz. Dünyâ ile meşgul olması, âhıretine mâni olmaz.”

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) “**Lezzetleri yok eden ölümü çok hatırlayınız**” buyurdu.

“Her ruh sahibi ölüm şerbetini içecek, ölümü tadacaktır.”İ

- 1) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-131*
- 2) *Mizân-ül-i'tidâl cild-3, sh-507*
- 3) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-16*
- 4) *Lisân-ül-mizân cild-5, sh-112*
- 5) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-920*
- 6) *El-Vâfi bil-vefeyât cild-2, sh-327*
- 7) *Nücûm-üz-zâhire cild-3, sh-342*
- 8) *Mu'cem-ül-müellifin cild-9, sh-173*
- 9) *Ravdat-ül-ukalâ*

İBN-İ MENDE:

Hadîs âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup, adı Muhammed bin İshâk bin Muhammed bin Yahyâ bin Mende bin Velîd el-Abdî'dir. Annesi Abdileyl kabilesinden olduğundan, dayılarına nisbetle Abdî denilmiştir. Dedesi, Eshâb-ı kirâm zamanında İsfahân'ın fethinden sonra Abd-i Kaysoğullarının kölesi iken müslüman oldu. Dedesi Mende, İsfahan'da ba'zı zekât memurlarının vekili olup, halife Mu'tasım zamanında vefât etti. Az hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Oğlu Yahyâ ve torunları ise büyük hadîs âlimi olmuşlardır. İbn-i Mende 310 (m. 922) senesinde İsfahân'da doğmuştur. İsfahân ve diğer beldelerde, sayısı binyediyüze ulaşan âlimden ilim tahsil etmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir. Hadîs-i şerîf öğrenmek için hiçbir sıkıntıdan kaçınmayan İbn-i Mende; Nişâbü'r, Semerkand, Mekke, Medine, Şam, Mısır ve daha pek çok İslâm memleketlerini dolaştı. Kıymetli kitaplar te'lif eden ve târih alanında da derin bir bilgiye sâhib olan İbn-i Mende 395 (m. 1005) yılında Safer ayında İsfahân'da vefât etti.

Bütün akrabaları hadîs âlimi olan İbn-i Mende; babasından, amcasının oğlu Abdurrahmân bin Yahyâ Ebû Ali Hasen bin Ebî Hüreyre ve İsfahân'daki pek çok âlimden, ayrıca Muhammed bin Hasen el-Kettân, Abdullah bin Ya'kûb el-Kirmânî, Ebû Ali el-Meydanî'den; Nişâbü'r'da, Ebû Hâmid bin Bilâl, Muhammed bin Hüseyin el-Esâm'dan; Bağdâd'da İbnü'l-Buhtûri ve İsmâil es-Saffâr'dan; Şam'da, Hayseme bin Süleymân'dan; Mekke'de Ebû Sa'îd İbnü'l-Arabî'den; Mısır'da Ebû Tâbir el-Medinî'den; Semerkand'da, Heysem bin Kuleyb'den ve daha pek çok âlimden hadîs-i şerîf öğrenmiştir. Hâfız ve büyük âlim Abdurrahmân bin Ebî Hatim gibi birçok âlimden de icâzet (diploma) almıştır.

İbn-i Mende'den ise; Ebû Abdullah el-Hâkim, Ebû Abdullah Gancâr, Ebû Sa'd el-İdrîsî, Temmâm er-Râzi, Hamza es-Sehmî, Ebû Nuaym, Ahmed İbni Fadl el-Baturkânî, Ahmed bin Mahmûd es-Sekâfî, Ebû'l-Fâdl Abdurrahmân bin Ahmed İbni Bendar, Ebû Osman Muhammed bin Ahmed bin Verka, oğulları Abdurrahmân, Abdülvehhâb, Ubeydullah ve birçok âlim ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir. Hadîs-i şerîf için uzun yolculuk yapanların sonuncusu olan İbn-i Mende, Muksirûn denilen; hıfzından (ezbere) çok hadîs-i şerîf rivâyet eden âlimlerin de sonuncusudur. Sika (sağlam, güvenilir) ve sadûk (rivâyet ettiği hadîs-i şerîflere itimad edilir) bir zât idi.

İbn-i Mende hakkında; Şeyh-ül-islâm Abdullah-ı Ensârî: “İbn-i Mende, İslâm âlimlerindendir. Hadîs hâfızı ve imamıdır.” İbn-i Hallikân: “Meşhûr hadîs hâfızı İbn-i Mende, Târih-i İsfahân'ın sahibidir. Sika (güvenilir) hâfızlardan biridir.” Ebû İshâk bin Hamza el-Hâfız: “Onun benzerini görmedim.” Ca'fer el-Müstagfirî: “Ondan daha hadîs hâfızı olanı görmedim.” Ebû Nuaym: “O, hadîs hâfızıdır” ve Umeyr es-Senâî, “O dağ gibi büyük âlimdi.” Beter-kânî; “Ebû Abdullah İbni Mende, hadîs ilminde imâm idi.” Ebû Ali el-Hâfız, “İbn-i Mende, hadîs ilminde hâfız olan önce ve sonraki âlimlerin bayrağı idi. Onda herhangi bir kusur görülüş müdür?” Ebû Nuaym ise, “İbn-i Mende, hadîs ilminde bir dağ gibi sağlam ve kuvvetli idi” demişlerdi. İbn-i Mende, hadîs ilminde hâfız (yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyen) idi. Âlimler ittifakla “İbn-i Mende, işittiği hadîsler işitilmemiş, topladığı hadîsler toplanılmamış hadîs hâfızlarından biridir” demişlerdir.

Yaptığı seyahatlerden 40 deve yükü yazdığı notlarla dönmüştür. Bu durumu oğlu şöyle açıklamaktadır: “Babam Ebû Sa'îd bin el-Arabî'den bin sahîfe, Hayseme'den bin sâhife, el-Esâm'dan bin sahife, el-Haysem eş-Şâşî'den bin sahife not tutmuştur.”

Basra'da iken kendisine, ba'zı hadîs âlimlerini görmediği, istifâde edemediği söylenince, cevâbında “Biz Basra'daki âlimlerin pek çoğunu işittik. Onlardan pek kaçırdığımız olmadı” buyurdu. Birgün kendisine kaç muhaddisden hadîs-i şerîf dinlediği sorulunca, “Beşbin büyük âlimden dinledim” cevâbını vermiştir. Hâfız Ahmed bin Ca'fer “Binden fazla âlimden hadîs-i şerîf yazdım. İbn-i Mende'den hıfızı daha kuvvetli olan yoktu” buyurmuştur. Hirat'ın büyük âlimi İsmâil el-Ensârî; “İbn-i Mende, zamanının en önde gelen âlimidir” demiştir. İbn-i Mende, “Hadîs-i şerîf dinlemek için, şark ve garbı iki defa dolaştım” buyurmuştur.

İbn-i Mende, Talha bin Ubeydullah'dan şöyle haber veriyor: "Ormanda idim. Akşam oldu. Abdullah bin Âmir bin Hizâm'ın kabri yanına oturdum. Kabirde çok güzel sesle Kur'ân-ı kerîm okunduğunu işittim. Gelip Resûlullah (s.a.v.) haber ver dim. Resûlullah (s.a.v.) **"O Abdullahtır, Allahü teâlâ ruhları kabz edince, Cennetdeki yerlerinde muhafaza olunur. Her gece sabaha kadar, kabirlerine bırakılır"** buyurdu.

İbn-i Mende hazretlerinin rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyuruyorlar ki:

"Birinizin kabına köpek ağzını soktuğu zaman, o kabı yedi sefer su ile ve bir sefer toprak ile temizlesin."

"Yaptığınız işler, kabirde olan yakınlarınıza ve tanıdıklarınıza bildirilir. İyi işlerinizi görünce sevinirler. Böyle olmayan işleriniz için, yâ Rabbî! Bizi doğru yola kavuşturduğun gibi, bu kardeşimizi de kavuştur. Ondan sonra, ruhunu al! derler."

"Ey insanlar! Ben Ebû Bekr'den razıyım. Bunu ona bildirin. Ey insanlar! Ben, Ömer, Ali, Osman, Talha, Zübeyr, Sa'd, Sa'id, Abdurrahmân bin Avf'dan râzıyım. Bunu onlara bildirin. Ey insanlar! Eshâbım, bilhassa kayınpederlerim ve dâmâdlarım hakkında bana riâyet ediniz. Hiç biriniz onlardan hak talep etmesin. Çünkü o haklar öyle haklardır ki, yarın kıyâmet günü bağışlanmazlar."

İbni Mende şöyle rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.), Eshâbını sadaka vermeye teşvik ettiği zaman, herkes gücü yettiği kadar, sadaka olarak birşeyler getirdiler. Eshâb-ı kirâmdan Utbe bin Zeyd "Allahım! Sadaka olarak vereceğim hiç malım yok. Ben de sadaka olarak, kullarımdan şeref ve haysiyetime tecâvüzde bulunanları affediyorum" dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Eshâbına, **"Kendisine yapılan tecâvüzleri dün akşam bağışlayan nerede?"** diye sordu. Bunun üzerine Utbe bin Zeyd ayağa kalktı. Resûlullah efendimiz de (s.a.v.) **"Sadakası kabul olundu"** buyurdu.

İbn-i Mende, Ebû Raşid bin Abdurrahmân'ın (r.a.) şöyle anlattığını, naklediyor: Kabilemiz adına yüz kişi, Peygamber efendimiz (s.a.v.) ile görüşmek için gittik. Beraber geldiğimiz arkadaşlarımız "Ebû Muâviye, önce sen Peygamberin yanına git. Eğer ilgi görürsen bize haber ver, biz de yanına gidelim. Eğer ilgi görmezsen, hep beraber geri dönelim diyerek, önce beni gönderdiler. Peygamber efendimizin (s.a.v.) huzuruna çıkınca: "İyi sabahlar yâ Muhammed" dedim. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Bu müslümanların selamı değildir"** buyurdu. Ben de "Müslümanların selâmı nasıldır, yâ Resûlallah?" diye sordum. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Müslüman bir müslümanla karşılaştığı zaman, esselâmü aleyküm ve rahmetullah desin"** buyurdu. Ben de "Esselâmü aleyke yâ Resûlallah ve rahmetullahi ve berekâtüh" dedim, Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Ve aleyküm selâm ve rahmetullahi ve berekâtühü"** diyerek selâmımı aldıktan sonra **"İsmi nedir? Kimsin?"** buyurdu. "Lat ve Uzza'nın kulumun oğlu Ebû Muâviye'yim" diye cevap verdim. Resûlullah (s.a.v.) bana, **"Sen Rahman olan Allahü teâlânın kulumun oğlu Ebû Râşid'sin"** buyurdu. Büyük izzet ve ikrâmda bulundu. Beni yanıbaşında oturttu. Cübbesini bana giydirdi. Ayakkabıları ile asasını bana hediye etti. Bunun üzerine ben de müslüman oldum. Yanımdakiler Peygamber efendimize (s.a.v.) "Yâ Resûlallah, bu zâta ne kadar ikrâmda bulundun?" diyerek hayretlerini belirttiler. Resûlullah (s.a.v.) **"Bu, kavminin ileri gelenidir. Size bir kavmin büyüğü gelirse, ona izzet ve ikrâmda bulunun."** buyurdu.

Abdurrahmân bin Ebî Ukayl'den şöyle naklediyor: Sakîf heyetiyle birlikte Peygamber efendimizin (s.a.v.) huzuruna geldim. Develerimizi kapının önünde çöktürdük. İçeri girerken herkese kızgın kızgın bakıyorduk. Fakat dışarı çıkarken sevmediğimiz kimse kalmadı. İçimizden birisi, "Ey Allah'ın Peygamberi! Rabbinden kendin için Hz. Süleymân'ın (a.s.) saltanatı gibi bir saltanat isteseydin ya!" deyince, Peygamber efendimiz (s.a.v.) bu soruya gülerek şöyle cevap verdi: **"Bana verilen, Allah katında Süleymân'ın saltanatından daha üstündür. Zîrâ, Allahü teâlâ gönderdiği her peygambere bir duâ hakkı tanımıştır. Onlardan ba'zıları dünyâyı istemişler. Bunlara dünyâ verilmiştir. Bir kısmı, isyan etmeleri sebebiyle kavmine bedduâ etmiş. Kavmi de bu yüzden helâk edilmiştir. Ben ise, Allahü teâlânın bana verdiği bu hakkı, kıyâmet günü ümmetime şefâat etmek için kullanacağım"**

Muhammed bin İbrâhîm et-Teymî'den, İbn-i Mes'ûd'un kendisine şöyle anlattığını nakletti: Tebük savaşı esnasında bir gece kalktım. Karargâhın bir tarafında bir ateş yandığını gördüm. Hemen o tarafa doğru yürüdüm. Gördüm ki, Peygamber efendimiz (s.a.v.), Ebû Bekr (r.a.) ve Ömer (r.a.) oradaydılar. Zülbicadeyn Abdullah vefât etmiş, onun için mezar kazmışlardı. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) kabre inerek onu yerleştirdi. Üzerine toprak attıktan sonra, **"Allahım! Ben, bu akşama kadar ondan memnundum. Sen de ondan hoşnut ol!"** diye duâ etti.

Ebza el-Hezaî'den (r.a.) şöyle rivâyet ediyor: "Birgün Resûlullah efendimiz (s.a.v.) halka nasihat veriyordu. Müslümanlardan bir grubu meth-ü sena ettikten sonra şöyle buyurdu: **"Komşularına dîni**

öğretmeyenlere, anlatmayanlara, Allahü teâlânın emirlerini bildirip yasaklarından sakındırmayanlara komşularından dinlerini öğrenmeyenlere, anlayıp muhakeme etmeyenlere ne oluyor? Her kavim komşularına dîni anlatsın ve öğretsin. Onlara Allahü teâlânın emirlerini bildirip, yasaklarından sakındırsın. Dîni bilmeyen kavimler de, komşularından öğrensinler. Derin bir anlayışa kavuşsunlar, öğrendiklerini muhakeme etsinler. Eğer böyle yapmazlarsa, dünyâda onlara gereken cezayı veririm” buyurdu ve minberden indi. Bunun üzerine orada bulunanlardan bir kısmı, “Peygamber efendimizin bu sözüyle kasdettiği hangi kabiledir acaba?” dediler. Diğer bir kısmı ise, “Bunlar, Ebû Mûsâ el-Eş’arî’nin mensûb olduğu kabiledir. Çünkü onlar fakîhlerdir. Onların vahalarda ve çöllerde yaşayan câhil komşuları vardır” dediler. Bu kabileye mensûb olanlar bu sözleri işitince, Peygamber efendimizin (s.a.v.) yanına gelerek, “Yâ Resûlallah! Başkalarını hayırla anarken, bizi kötü olarak anmışsınız. Biz ne yaptık?” dediler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) “**Bir kavim, komşularına öğretmeli, onlara İslâmı anlatmalı, ikaz etmeli, onlara iyi şeyleri emredip kötü şeylerden de uzaklaştırmalıdır. Dîni bilmeyen kavim de öğrenmeli, anlamak ve muhakeme etmelidir. Aksi halde dünyâda onlara gereken cezayı veririm**” buyurdu. Onlar, “Başkalarına dîni biz mi öğreteceğiz” dediler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) sözlerini aynen tekrar etti. Onlar da yine aynı şekilde sordular. Peygamber efendimiz (s.a.v.) sözlerini yine tekrar edince, bu defa “O zaman bize bir yıl süre ver” dediler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) onlara, komşularına dinin emir ve yasaklarını öğretmeleri için bir yıl süre tanıdı. Sonra Kur’ân-ı kerîmden meâlen şu âyet-i kerîmeyi okudu: “**İsrâiloğullarından kâfir olanlara, hem Dâvûd’un, hem de Meryemoğlu İsâ’nın dili ile la’net olundu. Bunun sebebi, isyan etmeleri ve hakkın sınırını aşmış olmalarıydı. Onlar, birbirlerini yaptıkları fenalıktan alıkoymazlardı. Gerçekten ne kötü iş yapıyorlardı!**” (Mâide sûresi: 78-79).

Pekçok kıymetli eser yazan İbn-i Mende’nin en meşhûr eseri Târih-i İsfehân’dır. Ayrıca tasavvuf hâllerini ve edeblerini anlattığı Sıfât-ut-tasavvuf, nesebler hakkında ma’lûmat verdiği el-Müttetîk vel-müfterik, el-Hucce âlâ târih-il-mihce ve Mu’cem-ül-Buldân, Musannef fî tabakât-is-Sahâbe vet-Tâbiîn, Esmâ-üs-Sahâbe, en-Nâsih ve’l-mensûh, Fet’h-ül-bâb fil-kûnye vel-elkâb, el-İmân âlâ resm-il-ittifâk vet-tefrîk adlı eserleri vardır..

- 1) Lisân-ül-mîzân cild-5, sh-70
- 2) El-Vâfi cild-2, sh-190
- 3) El-Kâmil fit-târih cild-9, sh-66
- 4) El-Muntazam cild-7, sh-232
- 5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-146, cild-2, sh-234
- 6) Nücûm-uz-zâhire cild-4, sh-213
- 7) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-220
- 8) Mîzân-ül-i’tidâl cild-3, sh-26
- 9) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh-328
- 10) El-A’lâm cild-6, sh-29
- 11) Mu’cem-üz-müellifîn cild-9, sh-42
- 12) Vefeyât-ül-a’yân cild-4, sh-289
- 13) El-Muhtasar fî ahhbâr-il beşer cild-2, sh-71
- 14) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh-932, 1019
- 15) Kıyâmet ve Âhîret sh-21
- 16) Vehhâbiye Nasihat sh-107

İBN-İ MÜNÂDÎ (Ahmed bin Ca’fer):

Bağdâd’da yetişen Hanbelî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Ca’fer bin Muhammed bin Abdullah İbni Münâdî el-Bağdâdî’dir. Künyesi, Ebû’l-Hasen veya Hüseyin’dir. “İbn-i Münâdî” olarak meşhûr oldu. 250 (m. 864) senesi Rabî-ul-evvel ayında doğdu. 257 senesinde doğduğu da rivâyet edildi. 273 (m. 887) senesinde hac için Mekke’ye gitti. Bağdâd’da yetişen âlimlerin, en çok ilim sahibi olanlarından idi. Çok kitap yazdı. Hadîs ilminde sadûk ve emîn bir râvidir. Takva ve vera’sı çoktu, ya’nî harâm ve şüphelilerden çok sakınırdı. 336 (m. 947) senesi Muharrem ayında vefât etti. Vefâtında seksen yaşlarındaydı. Ahmed bin Ca’fer, birçok ilimlerde yüksek bir âlimdir. Yaşadığı, asırda, Kur’ân-ı kerîm ilimlerinde ondan daha üstün olanı yoktu. O, dedesi Muhammed ve babası Ca’fer’den sonra, Muhammed bin Abdülmelik ed-Dakîkî, Ebû Bekr Muhammed bin İshâk es-Sagânî, Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Abbâs bin Muhammed ed-Dûrî, Zekeriyâ bin Yahyâ el-Mervezî, Ebû’l-Buhterî Abdullah bin Muhammed bin Şâkir el-Anbarrî, İsâ bin Ca’fer el-Verrâk, Ebû Yûsuf el-Kalûsî ve daha pekçok âlimden ilim aldı. Bizzat ilim meclislerinde bulunup, onlarla sohbet etti. Çok şeyler öğrendi. Her ilimde yükseldi. Kur’ân-ı kerîm ile ilgili kırâat bilgilerinde üstün bir mevki kazandı. Çok hadîs-i şerîf ezberledi ve rivâyet etti.

Kendisinden az kimse ilim aldı. Ebû Ömer bin Hayve ve onun gibi olanlar ondan rivâyette bulundular. Annesinin babası Sa’îd, ondan ilim öğretmek için icâzet aldı. Talebelerinin hepsi, yaşı kendinden büyük olanlardı. Yaşıtları ve sonrakiler, az istifâde etti. Bunun sebebi de, ilminin çok olmasına ve dînine

bağlılıktaki yüksek derecesine rağmen, mizacının sert olmasıydı. Ondan en sonra ilim alıp rivâyet eden, Muhammed bin Fâris el-Lügavî'dir. İbn-i Cevzî, Ebû Yûsuf-i Kudsi'den naklederek diyor ki; "Ebû'l-Hüseyn bin Münâdî, Kur'ân-ı kerîm ilimleri hakkında dört yüz (400), diğer ilimlere ait de kırk (40) kûsur kitap yazdı. Onun sözlerinde lüzumsuz olan hiçbir şey yoktu. Her birisi çok kıymetli idi. Rivâyet ve dirayet bilgilerini çok güzel birleştirip te'lif etti. Eserlerini hakkıyla inceleyen kimse, onun fazîletine (üstünlüğüne), mütâlâasının çokluğuna ve onun eserleri dışında başka hiçbir yerde bulunmayan faydalı bilgilere vâkıf olur." Ubeydullah bin Ahmed es-Sayrâfî diyor ki; "İbn-i Münâdî, dinde çok gayretliydi. Çok sert mizaçlı idi. Bunun için onun sahip olduğu ilimleri, çok kimse öğrenip yayamadı."

Ebû'l-Hüseyn bin Salt diyor ki, "İbn-i Kâc el-Verrâk ile beraber İbn-i Münâdî'nin yanına ilim öğrenmek için gitmiştik. Kapısına vardığımız zaman, onun cariyesi kapıya çıktı ve "Siz kaç kişisiniz?" diye sordu. Biz de sayımızı haber verdik. Eve girmek ve hadîs-i şerîf öğrenmek için bize izin verildi. Bir kerresinde bizimle beraber, yanında kölesi olan birisi de girdi. Biz izin istediğimiz zaman, câriye yine "Siz kaç kişisiniz?" diye sordu. Biz de: "On üç kişi kadarız" dedik. Yabancıyı ve kölesini sayıya dâhil etmemiş-tik. Bizi onbeş kişi görünce dedi ki: "Bugün dönüp gidiniz. Size hadîs-i şerîf öğretmeyeceğim." Biz de dönüp gittik. Kendisinin bir meşguliyeti olduğunu zannetmiştik. Sonra ikinci günkü ilim meclisine geldik. Bizi geri çevirdi ve hadîs-i şerîf öğretmedi. Biz de ona, hadîs-i şerîf öğretmemesine sebep olan şey nedir? diye sorduk. Dedi ki "Siz her defasında cariyeme, ders için geldiğiniz sayınızı doğru söylüyordunuz. Son defa geldiğinizde yalan söylediniz. Bu kadar yalan söyleyen kimsenin, ondan daha çok şeylerde yalan söylemesinden emin olunmaz." Ondan özür dileyerek: "Bundan sonra daha dikkatli davranacağız" dedik.

Eserlerinden bazıları şunlardır: 1. Nâsih-ül-Kur'ân ve mensûhuhü, 2. İhtilâf-ül-aded, 3. Duâ-ü en-vâ-il-isti'âzâti min sâir-il-âfâti vel-âhât

- 1) *Târîh-i Bağdâd cild-4, sh-69*
- 2) *Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh-3*
- 3) *El-Bidâye ven-Nihâye, cild-11, sh-219*
- 4) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-849*
- 5) *Mu'cem-ül-müellifin cild-1, sh-183*

İBN-İ MÜNZİR (Muhammed bin İbrâhîm):

Hadîs ve fıkıh ilimlerinde müctehid âlimlerden. İsmi, Muhammed bin İbrâhîm bin Münzir en-Nişâbü'rî'dir. Künyesi Ebû Bekr'dir. Mekke'de "Şeyh-ül-harem" diye meşhûr oldu. 242 (m. 856) senesinde İran'ın Nişâbü'r şehrinde doğdu. İlim öğrenmek için çok yer gezdi. Mekke'ye yerleşti. Birçok âlimden ilim aldı. Fıkıh ilminde mutlak müctehid idi. Birçok kitap yazdı. 319 (m. 931) senesinde Mekke'de vefât etti.

İbnü'l-Münzir, Mekke'de müftîlik yaptı. Buradaki âlimlerin en üstünlerinden olduğu için kendisine "Şeyh-ül-harem=Haremin (ya'nî Mekke'deki âlimlerin) üstadı" denilirdi. Hadîs ve fıkıhda müctehid âlimlerdendir. Şeyh Ebû İshâk-ı Şîrâzî, "Tabakât-ül-fukahâ" adındaki eserinde, onu, müctehid fakîhler arasında saymaktadır.

İbnü'l-Münzir, Muhammed bin Meymûn, Muhammed bin İsmâil es-Sâig, Muhammed bin Abdullah bin Abdülhakem, Rebî' bin Süleymân ve daha pekçok âlimden ilim aldı. Kendisinden de; Ebû Bekr bin Mukrî', Muhammed bin Yahyâ bin Ammâr-ı Dîmyâtî Hasen bin Ali bin Şa'bân ve kardeşi Hüseyin bin Ali ve daha birçok âlim ilim aldılar, rivâyette bulundular.

Muhammed bin İbrâhîm İbni Münzir ile birlikte, Muhammed bin Nasr, Muhammed bin Cerîr ve Muhammed bin Huzeyme de mutlak müctehidlerden idiler. Başka bir müctehidi taklid etmezler, kendi ictihâdlarına uyarlardı. İbnü'l-Münzir'in ictihâdının, İmâm-ı Şâfiî hazretlerinin ictihâdına ve onun usûlüne uygunluğundan dolayı, Şâfiî mezhebi âlimlerinden olduğunu bildirenler oldu. Şeyh Ebû Ali ve bazı Şâfiî âlimleri de, onların hepsinin imâm-ı a'zâmin re'iyine (ictihâdına) uygun ictihâd ettiklerini ve ona tâbi olup, onun mezhebine nisbet edildiklerini söylediler. Bununla beraber, onu taklid eden müctehid âlimlerden değillerdi. İctihâdlarının çoğunda İmâm-ı a'zâmin re'iyinden ayrılırlar bile, çok kerre onun usûlünden dışarı çıkmadılar. Fakat âlimlerin çoğu bunların dördünü de Şâfiî âlimlerinden saymışlar ve onun mezhebine dâhil olduklarını söylemişlerdir.

Fıkıh ve hadîs ilimlerinde derin bir ilme sahipti. Zamanındaki âlimler arasında onun derecesine yükselenler çok azdı. Bütün âlimlerin ilmine i'timâd ettiği yüksek bir âlimdi. Mezhep âlimlerinin beyanlarını, aralarındaki ihtilâflı meseleleri ve bunların delillerini çok iyi biliyordu. Bunları ve dinde icmâ' ile sabit olan hükümleri bir kitapta toplamıştı. Onun bu hususta yazdığı eserine, herkes ihtiyaç duyuyordu. Eserlerinin başlıcaları şunlardır:

Kitâb-ül-evsât,

Kitâb-ül-işrâf fî ihtilâfil-ulemâ,

Kitâb-üt-tefsîr,

Kitâb-ül-icmâ',

Kitâb-üs-Süneni ve'l-icmâ'ı ve'l-Ihtilâf.

İbnü'l-Münzir'in, Ebû Tâlib-i Mekki'nin ve İbn-i Hüzeyme'nin, Resûlullah efendimizden ve O'nun Sahâbîlerinden rivâyet ettiği duâlardan ba'zıları şunlardır:

“Sübhâne rabbiyel-aliyyil-a'lel-vehhâb. Lâ ilâhe illallahü vahdehü lâ şerike leh, lehül-mülkü ve lehül-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadir”

“Raditübillahi rabben ve bil-İslâmi dinen ve bi-Muhammedin nebiyyen.”

(Allahı Rab, İslâmı dîn, Muhammed'i (s.a.v.) Peygamber olarak kabul ettim.)

“Ey, yerleri ve gökleri yaratan, gizli ve aşikâre herşeyi bilip herşeye mâlik olan Allahım! Bir olduğuna ve senden başka ibâdete lâîk kimsenin bulunmadığına şehâdet ederim. Kendi kötülüklerimden, şeytanın hile ve desiselerinden sana sığınırım.”

“Allahım! Senden, dînim ve dünyâm, malım ve ailem hakkında af ve afiyet dilerim,”

“Allahım, kusurlarımı ört ve beni tehlikelerden emin kıl. Sürçmelerimi azalt; önümden, ardımdan, sağımdan ve solumdan beni koru ve azametinle alt tarafımdan (üzerinde yürüdüğüm şu topraklardan) gelecek zararlardan beni koru!”

“Allahım! Beni, mekrinden emîn olanlardan kılma (Senin gazabından devamlı korkanlardan eyle). Bana başkasını musallat etme. Dâima kusurlarımı Ört ve beni zikrinden, ayrılan gâfillerden kılma.”

“Allahım! Sen benim Rabbimsin. Senden başka ibâdete lâîk ma'bûd yoktur. Beni yaratan sensin. Ben senin kulunum, gücümün yettiği kadar sana verdiğim söz ve ahid üzerindeyim. Yaptığım kötülüklerden sana sığınırım, verdiğin ni'metlere şükreder, kusurlarımdan sana iltica ederim. Günahlarımı mağfiret eyle, senden başka mağfiret eden yoktur.”

(Bu duâ, “Seyyid-ül-istigfâr” adıyla meşhûrdur.)

“Allahım! Gözüme, kulağıma ve bütün bedenime sıhhat ve afiyet ihsan eyle! Senden başka hakîkî ma'bûd yoktur.”

“Allahım! Kaza ve kaderinden râzı olmayı, öldükten sonra huzur içinde ebedî se'âdeti ve cemâlini müşahede zevkini, sana vâsıl olma hevesini, dayanılmayacak zararlardan ve sapıtıcı fitnelerden beni korumanı senden ister; zulm etmek ve zâlim olmaktan, başkasına tecâvüz etmekten veya tecâvûze uğramaktan veya affedilmeyecek bir günahı işlemekten de sana sığınırım”

“Allahım! Din ve azmimde sebatı, rüşdümde azimetini, iyi işlere azmetmeyi senden isterim. Ni'metine şükürü ve sana güzel ibâdet edebilmeyi senden isterim. Her şeyden salim ve huşu' sahibi bir kalbe, dürüst ahlâka, sâdık ve zikredici lisana sahip olmayı, ni'metine şükür ile güzel ibâdet ve makbul amellerde bulunmamı senden isterim. Bildiğin bütün iyilikleri senden ister ve bildiğin bütün kötülüklerden sana sığınırım. Bildiğin bütün günahlardan sana tövbe ederim. Sen bilirsin, ben bilemem. Bütün gizli şeyleri en iyi bilen sensin!

Allahım! Geçmiş ve gelecek, gizli ve aşikâre işlediğim ve senin bildiğin bütün kusurlarımı mağfiret et. İlk ve son, herşeye kadir olan ve her gizliyi bilen sensin. Allahım! Senden Sonu küfür olmayan îmânı, tükenmeyen ni'metleri “Huld” Cennetinde, Peygamberin Muhammed aleyhisselâm ile arkadaşlığı senden isterim,”

“Allahım! Söz ve işlerin güzelini ve bütün iyilikleri, kötülüklerden uzak kalmayı, yoksulları sevmeyi, meyi, senden isterim. Seni sevmeyi ve seni seveni sevmeyi ve sevgine yaklaştıracak her ameli sevmeyi senden isterim. Günahlarımı bağışlamayı, beni mağfiret edip merhamet etmeni senden isterim. Kavmimi belâ ve musîbet ile imtihan edeceğin zaman, hemen beni kendine al ve fitne ile karıştıtırma!”

“Allahım! Gaybı bilen ve her şeye yeten sonsuz kudretin hürmetine, hakkımda hayat hayırlı olduğu müddetçe beni yaşat, ölüm hayırlı olduğunda da ruhumu kabzeyle. Gizli ve aşikâre haşyet (korku) üzere bulunmamı, hiddet ve sükûnette adaletten ayrılmamamı, zenginlik ve fakirlikte i'tidâli ve zâtının cemâline bakmanın zevkini ve sana ulaşmanın aşk ve hevesini senden ister, zarar veren şeylerin mazarratından ve sapıtan fitnelerden sana sığınırım. Allahım îmân cevheri ile bizi süslendir. Hidâyette olup, hidâyete ulaştıranlardan eyle!”

“Allahım! İsyân ile aramızda perde olacak şekilde, bize haşyet (korku) ihsan eyle. Cennetine ulaştıracak tâati, dünyâ ve âhîret musîbetlerini ehvenleştirecek yakîni bize ver!”

“Allahım! Yüzümüzü haya, kalbimizi korku ile doldur. Sana kulluk edecek şekilde gönüllerimize heybet ve azametini yerleştir. En üstün sevgilimiz ve en çok korkacağımız sen ol!”
“Allahım! Bugünün evvelini ni’met, ortasını rahmet, sonunu da mağfiret ve kerâmet kıl.”

“Hamd, o Allaha olsun ki, azameti karşısında herşey tevazu gösterdi, dize geldi. Yüceliği karşısında herşey yerlere serildi. Mülk ve azameti karşısında herşey eğildi. Kudretine herkes teslim oldu. Hamd, o Allaha olsun ki, heybeti karşısında herşey durakladı. Hikmeti ile herşeyi açığa çıkardı ve kibriyâlığı (büyüklüğü) karşısında herşey küçüldü.”

“Allahım! Bizi müttekî olan dostlarından, felaha ermiş cemâatinden ve sâlih kullarından eyle. Sevdiğin işleri başarmada bizi muvaffak eyle ve bizi lehimize olan iyi işlere teveccüh ettir (yönlendir).”

“Allahım! İyilikleri toplayan, evveli ve âhiri iyilik olan herşeyi senden ister; kötülükleri toplayan, evveli ve âhiri kötülük olan herşeyden sana sığınırız.”

“Allahım! Benim üzerimde olan kudretin hakkı için bana rahmetinle teveccüh et. Sen tövbeleri kabul eden azîm ve merhamet sahibisin. Allahım hilm ve keremin hakkı için beni affeyle, bağışla. Sen mağfiret edici ve hilm sahibisin. Allahım, hâlimi bilirsin, merhamet et. Zira sen merhamet edenlerin en merhametlisin!”

“Allahım! Bana olan mâlikîyyetin hürmetine, beni nefsim hâkim kıl ve nefsimi bana musallat etme. Zira dilediği gibi yapan, melik ve cebbar sensin.”

“Allahım! Seni noksan sıfatlardan takdis, tesbih, tenzih eder ve sana hamd ederim. Senden başka ilâh yoktur. Kötülükleri yapmakla nefsim zulüm ettim, günahlarımı mağfiret eyle. Sen benim Rabbimsin, günahlarımı ancak sen bağışlarsın.”

“Allahım! Sana kavuşturacak doğru yolu bana ilham et ve nefsimin kötülüklerinden beni koru!”

“Allahım! Benim azâba uğramama sebep olmayacak helâl lokmayı, bana rızık eyle. Beni taksimatına kanâat edenlerden eyle ve bana ayırdığın rızık ile, senin kabul edeceğin iyi şeylerde beni çalıştır!”

“Allahım! Senden, günahlarımın affını, vücûdumun afiyetini hüsn-ü yakîn ile dünyâ ve âhîrette huzur, refah ve se’âdeti dilerim. Ey, günah kendisine zarar vermeyen ve mağfiret kendisinden birşey eksiltmeyen Allahım! Sana zararı dokunmayan günahlarımı bana bağışla, senden birşey eksiltmeyen mağfiretini de bana ver!”

Duâ olarak da okunabilen ba’zı âyet-i kerîme meâlleri şöyledir:

“Ey Rabbimiz! Bize sabır ver, müslüman olduğumuz halde ruhumuzu kabzeyle.” (A’râf-126)

“Sen, dünyâ ve âhîrette benim dostum, yardımcım ve koruyucumsun. Benim canımı müslüman olduğum hâlde al ve sâlihlere kat,” (Yûsuf-101)

“Sen, bizim velîmiz, dostumuzsun. Bizi affet ve bize rahmet et! Mağfiret edicilerin en hayırlısı sensin.” (A’râf-155)

“Bizim için bu dünyâda ve âhîrette güzel olanı yaz. Biz sana döndük.” (A’râf-156)

“Ey Rabbimiz! Sana tevvekkül ve sana teveccüh ettik. Rücû’, dönüş ancak sanadır.” (Mümtehine-4)

“Ey Rabbimiz! Bizi bu zâlim kavmin işkencesine uğratma.” (Yûnus-85)

“Ey Rabbimiz! Kâfirleri bize musallat etme. Bizi mağfiret eyle! Sen muhakkak azîz ve hakimsin.” (Mümtehine-5)

“Ey Rabbimiz! Günahlarımızı ve işimizdeki afin hareketlerimizi mağfiret eyle. (Düşmanla muharebede) ayaklarımızı sabit kıl, tesânüdümüzü arttır ve kâfirlere karşı bize yardım et!” (Âl-i İmrân-147)

“Ey Rabbimiz! Bizi ve îmânda bizden önce olan din kardeşlerimizi mağfiret eyle ve kalblerimizde mü’minler için kin ve hased bırakma. Ey Rabbimiz! Sen çok şefkat ve çok merhamet sahibisin.” (Haşr-10)

10) “Ey Rabbimiz! Bize senin katından rahmet ver. İşimizde bize doğru bir yol tuttur.” (Kehf-10)

“Ey Rabbimiz, bize dünyâda hasene (iyilik) ver, âhirette de hasene ver ve ateşin (Cehennem) azabından bizleri koru!” (Bekara: 201)

“Ey Rabbimiz! Doğrusu biz bir münâdi işittik. O, Rabbimize imân edin diye imâna çağırıyor, biz de imân ettik. Ey Rabbimiz! Günahlarımızı mağfiret eyle. Kusurlarımızı ört ve bizi iyiler arasında öldür. Ey Rabbimiz! Resûllerinin lisânı ile va’dettiklerini bize ver. Kıyâmette bizi rezil ve rüsvâ etme! Muhakkak ki Sen sözünden dönmezsın.” (Âl-i İmrân: 193-194)

“Ey Rabbimiz! Eğer unuttuk veya yanıldıysak bizi mes’ûl tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Takat getiremeyeceğimiz şeyleri bize yükleme. Bizi affet, hatâlarımızı bağışla. Bize rahmet eyle. Sen bizim mevlâmızsın, koruyucumuz ve yardımcımızsın. Kâfirlere karşı bize yardım et!” (Bekara-286)

“Rabbim! Beni, anne ve babamı mağfiret eyle. Onlar, küçüklüğümde bana acıyıp baktıkları gibi, Sen de onlara rahmet eyle. Kadın, erkek bütün mü’min ve müslümanların ölü ve dirilerini affet. Rabbim! Bana mağfiret ve merhamet et. Sana ma’lûm olan günahlarımı affeyle. İzzet ve kerem sahibi Sen’sin. Merhamet edicilerin en hayırlısı, mağfiret edicilerin de en hayırlısı sensin. Biz Allah içiniz, Allahtan geldik ve O’na döneceğiz. Kuvvet ve kudret Azîz ve Yüce Olan Allahındır. Allah bize yeter en iyi koruyucu O’dur. Hatem-ül-Enbiyâ Hz. Muhammed Mustafa ve âline salât ve selâm olsun.”

“Allahım! Cimrilik ve korkaklıktan sana sığınırım. Erzel-i ömürden (bunaklık günlerinden), el ve ayak tutmayıp atehe (bunaklık) getirecek ve akıl muvazenemin bozulacağı şekilde ihtiyarlıktan sana sığınırım. Dünyâ sıkıntılarından ve kabir azabından yine sana sığınırım.”

“Allahım! Tabiat, huy hâline gelecek ve beni lekeleyecek tamahtan ve tamah edilmeyecek şeyleri tamah etmekten ve ulaşamayacak şeylere tamah etmekten sana sığınırım.”

“Allahım! Faydasız ilimden, huşu’suz kalbden, kabul olunmayacak duâdan ve doymak bilmeyen nefsten sana sığınırım, şiddetli ızdırap veren açlıktan ve kötü bir huy olan hıyânetlikten, tenbellik, cimrilik, korkaklık, ihtiyarlık ve bunaklıktan, deccâlin fitnesinden, kabir azabından, hayatın ve ölümün fitnelerinden sana sığınırım.”

“Allahım! Yoluna girmiş, huşu’ ile senden korkan bir kalbe sâhib olmayı senden isterim. Allahım! Geniş mağfiret ve rahmetini gerektiren şeyleri ve her gûnahtan selâmeti ve her iyiliğe sâhib olmayı, Cehenneme varmayıp, Cennete ulaşmayı senden dilerim.”

“Allahım! Gerilemekten, yüksekte düşüp helâk olmaktan, sıkıntıdan, suda boğulmaktan ve bina altında kalmaktan sana sığınırım. Hak yolundan ayrılmaktan veya dünyâlık uğrunda ölmekten sana sığınırım.”

“Allahım! Kötü huy, kötü amel, kötü hastalık ve nefsin kötü arzularından beni uzaklaştır.”

“Allahım! Çetin imtihandan, helâktan, kaza ve kaderinden ve düşmanlarımı sevindirecek imtihandan sana sığınırım.”

“Allahım! Küfürden, borçtan, fakîrlikten, Cehennem azabından ve deccâlin fitnesinden sana sığınırım.”

“Allahım! Gözümün, kulağımın, dilimin, kalbimin, düşünce ve şehvetimin şerrinden sana sığınırım.”

“Allahım! Çöl ve yolculuk komşuları geçicidir. Dâimi ikâmetgâhımdaki kötü komşudan sana sığınırım.”

“Allahım! Katı yürekli olmaktan, gafletten, darlıktan, zillet ve miskînlikten, hakir olmaktan ve fakîrlikten sana sığınırım. Küfür, yoksulluk, aşikâre isyan ve haktan ayrılmaktan, nifak, riya ve gösterişten, kötü huy ve dar geçimden şöhrat ve riyadan sana sığınırım. Sağırılık, dilsizlik, körlük, cinnet, cüzam, alalık ve benzeri kötü hastalıklardan sana sığınırım.”

“Allahım! Verdiğin ni’metin yok olmasından, verdiğin sıhhatin bozulmasından, ani olarak gelecek musibet ve felaketten, gazabını mücib olacak bütün hareketlerden sana sığınırım.”

“Allahım! Cehennemin fitne ve azabından, kabrin fitne ve azabından, fitne uyandıran zenginliğin ve fakîrliğin şerrinden, deccâlin uyandırdığı fitnenin şerrinden ve bütün kusur, günah ve isyanlardan sana sığınırım.”

“Allahım! Ağır borçtan, düşmanımın bana gâlip gelip sevinmesinden sana sığınırım. Muhammed’e (aleyhisselâm) ve bütün iyilere salât ve selâm olsun.”

- 1) *Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh-28*
- 2) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-102 vd.*
- 3) *Vefeyât-ül-a’yân cild-4, sh-207*
- 4) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-782*
- 5) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-280*
- 6) *Mizân-ül-i’tidâl cild-3, sh-150*
- 7) *Tehzîb-ül-esmâ ve-lügu cild-2, sh-196*
- 8) *Tabakât-ül-fukahâ (Şirâzî) sh-89*
- 9) *Mir’ât-ül-cinân cild-2, sh-261*
- 10) *Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh-50*
- 11) *El-A’lâm cild-5, sh-294*
- 12) *İhyâ ulûmiddîn cild-1, sh-292*

İBN-İ NÜCEYD:

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Amr olup, ismi, İsmâil bin Nüceyd bin Ahrned bin Yûsuf bin Sâlim bin Hâlid’dir. Ebû Osman Hayrî’nin talebelerinden olup, onların önde gelenlerinden idi. Cüneyd-i Bağdâdî ile görüşmüş, onun sohbetinde bulunmuştur. Vera’, ma’rifet, riyâzet ve kerâmetleri çoktur. Nişâbûr’da yaşamıştır. 1366 (m. 976) yılında vefât etti. Menkıbeleri ve birçok veciz sözleri vardır. Pekçok hadîs-i şerîf ezberlemiş ve rivâyet etmiştir.

Kendisi anlatır: “İlk defa Ebû Osman Hayrî’nin meclisinde tövbe ettim. Bir süre sonra tekrar günah işlemeye başlayınca, sohbetlerini terk ettim. Bu zâtı ne zaman görsem, beni görmesin diye utancımın kaçardım. Fakat bir gün beni yolda görünce: “Yavrucuğum, günahsız ve temiz olduğun sürece düşmanlarınla oturma. Çünkü düşman sendeki kusuru görür ve bundan dolayı sevinir. Buna da sen üzülürsün. Günah işlemen gerekiyorsa, genç bizim yanımıza gel, biz sana katlanırsın. Böylece düşmanın istediği bir duruma düşmüş ve onu sevindirmiş olmazsın” deyince, günah işlemekten vazgeçtim ve samimi bir şekilde tövbe ettim.”

Birgün Ebû Osman, sınır boylarındaki müslümanların ihtiyaçlarını görmek için halktan yardım istedi. Kimse birşey veremedi. Bundan dolayı Ebû Osman çok üzüldü ve ağladı. Yatsı namazından sonra İbn-i Nüceyd, içinde ikibin dirhem olan bir kese getirip Ebû Osman’a verdi ve: “Bu paraları istediğiniz yere harcayınız” dedi. Ebû Osman buna çok sevindi ve hayır duâda bulundu. Sabahleyin sohbetindekiyle “Dün gece İbn-i Nüceyd bizi çok sevindirdi. Sınır boyundaki müslümanların ihtiyacı için ikibin dirhem getirdi” deyince, İbn-i Nüceyd ayağa kalkarak, “O dirhemler annemin idi. Onun rızasını almadan onları size getirdim. Onları geri verin de, anneme iade edeyim” dedim. Ebû Osman dirhemleri geri verdi. Akşam olduğu zaman İbn-i Nüceyd dirhemleri tekrar geri getirerek Ebû Osmana: “Bu malı öyle bir şekilde sarf ediniz ki, bizden başka hiç kimse bilmesin” dedi.

İbn-i Nüceyd buyurdular ki: “Nefsine değer veren, dinine kıymet vermez.”

“Kula lâzım olan şey, sünnete uygun olarak kulluğa yapışmak ve bu yolda yürümektir.”

“Fâidesiz ilim, sahibine menfaatten çok zarar verir.”

“Fikri sıhhatli olanın sözü sâdık, ameli hâlis olur.”

“Tasavvuf, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymakta sabır etmektir.”

“Bir kimsenin gözünde nefsinin değeri olursa, ona işlediği günahı basit gelir.”

“Allahü teâlâ bir kuluna hayır murâd ederse, ona sâlih ve ihtiyar zâtlara hizmet etmeyi, onların istedikleri işleri yapmayı, hayır yollarına girmeyi ve bu hayırları görmeyi nasîb eder.”

“Düşüncesini doğrultan kimsenin konuşması doğru olur ve ameli de hâlis olur.”

“Tevekkül eden kimse, Allahü teâlânın hükümlerine râzı olan kimsedir.”

“Kim birşeyin ona faydalı veya zararlı olduğunu bilmezse, cehâletini ortaya koyar.”

“Halkın karşısındaki itibar ve mevkiini bir tarafa alaverenin, dünyâdan ve dünyâ ehlinde yüz çevirmesi gayet kolay olur.”

“İnsanı terbiye etmek, ona ihsanda bulunmaktan daha hayırlıdır.”

“Emirleri hafif tutmak, o emri veren âmiri az tanımaktan ileri gelir. Eğer kul, emir veren, âmir olan Allahü teâlâyı tam hakkı ile tanırsa, emirlerini hafif görmez.” Abdülvâhid bana vasiyet et, deyince şöyle buyurdu: “İlim ile meşgul ol. Bütün müslümanlara hürmet et. Günlerini boş geçirme, insanların arasında garib ol. İlim ve müslümanlara hürmet ile meşgul olman, Allahü teâlânın emirlerinden sana bir hissedir.”

- 1) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-454*
- 2) *Risâle-i Kuşeyrî sh-171*
- 3) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-120*
- 4) *Tabakât-üş-Şâfiyye cid-2, sh-190, 261, 266*
- 5) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-245*
- 6) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-379*
- 7) *Nefehât-ül-üns sh-269*
- 8) *Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh-220*

İBN-İ SEM'ÛN (Muhammed bin Ahmed):

Va'z ve nasîhatlarıyla meşhûr âlim. Künyesi Ebü'l-Hüseyn olup, en-Nâtîku bil-Hikmeti (Hikmetli konuşan) lakabı verilmiştir. 300 (m. 912) senesinde Bağdâd'da doğdu. 387 (m. 997)'de orada vefât etti. Va'z ve nasîhatta zamanının seçkin âlimlerinden olup, nasîhatları pek te'sîrli ve fâideli olmuştur. Halk arasında "İbn-i Sem'ûn'dan va'z dinle nasîhat al!" sözü meşhûr olmuştur. İlim aldığı âlimler: Abdullah bin Ebî Dâvûd Sicistânî, Ahmed bin Muhammed bin Selîm Muhremî, Muhammed bin Mahled Devrî, Muhammed bin Ca'fer Metirî, Muhammed bin Muhammed bin Ebî Huzeyfe, Ahmed bin Süleymân bin Zeyyân ed-Dimeşkiyyîn, Âmir bin Hasen eş-Şeybânî'dir. Kendisinden ise; Hamza bin Muhammed bin Tâhir ed-Dekkâk, Kâdî Ebû Ali İbni Ebî Mûsâ el-Hâşimî, Hasen bin Muhammed el-Hilâl, Ebû Bekr et-Tâhirî, Abdülazîz bin Ali el-Eczî ve diğer zâtlar ilim almıştır. Zamanının insanları onun hikmetli sözlerini toplayıp yazmışlardır. Ebü'l-Kâsım İsmâil bin Abbâd şöyle nakletmiştir: "İbn-i Sem'ûn bir gün kürsü üzerinde va'z veriyordu. Şöyle buyurdu: "Eti konuşturan, yağa gördüren, kemiğe işittiren Allahü teâlâyı tesbih ederim." (Bu sözünde etten maksat dil, yağdan maksat göz, kemikten maksat kulak idi)"

Irak halkı ona karşı büyük bir sevgi besler, çok severdi. Onun nasîhat ve va'zlarından istifâde etmek için büyük kalabalıklar hâlinde etrafında toplanırlardı, insanların kalblerinden, hatırlarından geçen şeyleri bilirdi. Bu vasfıyla meşhûr olmuştur. Ebü'l-Feth Kavvâs şöyle anlatmıştır: "Bir defasında şiddetli bir darlığa düştüm. Hiç param kalmamıştı. Bir şeyler satmak için evi aradım taradım. Bir yay ve bir de giydiğim mestlerden başka birşey yoktu. Bunları satmaya karar verdim. Sabahleyin bunları satmak üzere evden çıktım. O gün İbn-i Sem'ûn'un va'z günüydü, önce İbn-i Sem'ûn'un va'zını din- liyeyim, sonra gidip bunları satayım diyerek va'zı dinlemeye gittim. Va'zı dinledikten sonra kalkıp gidiyordum. İbn-i Sem'ûn bana uzaktan seslenerek, mesti ve yayı satma, Allahü teâlâ sana rızık gönderecek buyurdu."

Ebû Tâhir bin Halef anlatır: İbn-i Sem'ûn birgün Bağdâd'da, minberde va'z veriyordu. Minberin önünde oturanlardan Ebü'l-Feth Kavvâs uyudu. İbn-i Sem'ûn hemen sustu. Uyandığı zaman, "Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâda gördün değil mi?" dedi. "Evet gördüm" dedi. "Seni uyandırıp da, tatlı rü'yânı yarıda bırakmamak için sustum" buyurdu.

Ebû Ali bin Ebî Mûsâ el-Hâşimî şöyle anlatmıştır. "Bana Tâiillâh'ın âzâdlı kölesi Vehî şöyle anlattı: Tâiillâh bana İbn-i Sem'ûn'un hükümet konağına çağırılmasını söyledi. O gün pek kızgındı. Bu hâlimden çekinilirdi. Çünkü hiddetli biri idi. Birini gönderip, İbn-i Sem'ûn'u çağırttım. Fakat onun kızgın hâlimden içime bir şüphe düşmüştü. İbn-i Sem'ûn gelince haber verdim. Yanına girip usûlüne uygun şekilde selâmladı ve oturdu. Sonra va'z ve nasîhata başladı. Önce Emîr-ül-mü'minîn Ali'den "kerremellâhü vecheh" şöyle nakledilmiştir, diyerek söze başladı. Ve Hz. Ali'den yapılan bir rivâyeti nakletti. Sonra da konuşmasına devam etti. Tâiillâh onu dinlerken ağlamaya başladı. Sesi işitiliyordu. Elindeki mendili, gözyaşlarıyla sırlıslıkla olmuştur. Bunun üzerine İbn-i Sem'ûn konuşmasını bitirdi. Tâiillâh bana, içinde güzel koku ve diğer hediyelerin bulunduğu bir kutu verdi. İbn-i Sem'ûn'a hediye edilmesi için verilen bu kutuyu ona verdim. Bundan sonra İbn-i Sem'ûn ayrılıp gitti. Ben Tâiillâh'ın yanına girip, "Efendim, önce çok kızgın idiniz. İbn-i Sem'ûn ile görüştüktan sonra bu kızgınlığınız geçti. Sebebi nedir?" dedim. Dedi ki: "Bana İbn-i Sem'ûn'un Hz. Ali hakkında yanlış düşündüğü söylenmişti. Bunun, doğru olup olmadığını araştırdım. Fakat o, yanıma gelir gelmez Hz. Ali'den gelen bir rivâyeti nakletti ve onu medhetti. Halbuki rivâyet hususunda geniş ilim sahibi olduğundan, istese başka bir rivâyeti söyleyebilirdi. Anladım ki, o bu hususta kendisine yapılan iftirayı anladı ve söze Hz. Ali'den bahsederek başladı ve kendisinin böyle bir ithamdan uzak olduğunu ortaya koydu. O bunu keşfetti, kalb gözü ile gördü" dedi.

Ebü'l-Kâsım, Şükr-ül-Adûdî'den naklen şöyle anlatmıştır: Melik Adûd-üd-Devle Bağdâd'a girip, Bağdâd'ı harâb, halkı da katletmişti. Sonra da, hiçbir kimse ne câmilerde, ne de yollarda konuşma yapmayacak diye ilân edilmişti. İbn-i Sem'ûn'un Cum'a günü Mensûr Câmii'nde kürsüye çıkıp, insanlara va'z ettiğini haber aldı. Bunun üzerine bana, birini gönder, onu getirtir emrini verdi. Birini gönderdim. Onu getirdi. Yanıma girdiğinde baktım, heybetli ve yüzünden nûr akan bir zât olduğunu gördüm. Elimde olmadan hürmeten ayağa kalktım. Sonra onu yanıma oturttum. O da oturdu. Benim elimden ve benim sebebimle ona bir zarar dokunmasını istemiyordum. Dedim ki, efendim bu melik çok zâlim birisidir. Onun emrine uymaman sebebiyle sana bir zarar dokunmasını istemem. Şimdi ben seni ona götüreceğim. Onu görür görmez yeri öp, sana bir şey sorduğu zaman yumuşak cevap ver. Allahü teâlâdan yardım dile,

umudur ki seni affeder. Bu sözlerim üzerine İbn-i Sem'ün herşeyi yaratan ve herşeyin sahibi Allahü teâlâdır dedi. Sonra onu melikin odasının yanına kadar götürdüm. Melik, kendisine yapılacak herhangi bir saldırıdan çekinerek, emniyetli bir odada tek başına duruyordu. Kapının önüne geldiğimizde, sen burada dur, ben, dönünceye kadar bir yere ayrılma ve selâm verince yumuşak ve huşu içinde ol dedim, izin istemek için melikin yanına girdiğimde, bir de baktım, İbn-i Sem'ün da yanımda peşimden gelmiş. Yüzünü duvara dönüp, Hûd sûresinin 102. âyet-i kerîmesini okudu. Sonra melike dönüp Yûnus sûresinden **“Sonra onların arkasından, sizi arza halîfeler yaptık ki, bakalım nasıl ameller işliyeceksiniz”** meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Bundan sonra da va'z ve nasîhate başladı. İnsanı hayrete düşürecek öyle şeyler anlattı ki, melikin gözleri dolup ağlamaya başladı. Kolunu yüzüne tutup ağlıyordu. Melikin böyle ağladığını hiç görmemiştım. İbn-i Sem'ün döndü ve çıkıp, benim odama gitti. O gidince melik bana dedi ki, Beyt-ül-maldan üçbin dirhem ve elbise deposundan da on elbise al, onları götürüp İbn-i Sem'ün'a ver. Almam derse, al; arkadaş ve yakınlarına dağıtırsın de. Şayet alırsa, onu öldür, başını bana getir dedi. Bunun üzerine beni şiddetli bir üzüntü aldı. Parayı ve elbiseleri götürüp bunları al, parayı harcarsın, elbiseleri de giyersin dedim. Almadı, yakınlarına verirsın dedim, yine almadı. Dönüp, durumunu melike haber verdim, o da Allaha hamd olsun ki, bizi ondan, onu da bizden kurtardı dedi.

İbn-i Sem'ün, vefât etmesine yakın bir zaman ben defn olunurum, sonra kabrim açılır demişti. Vefât edince, cenâzesini Ebû Nasr ve Hanbelî fakîhi Ebû Abdullah bin Hâmid yıkadı, kardeşi Hasen ilk cenâze namazını, Ebû Fadl Temîmî de ikinci defa cenâze namazı kaldırdı. Vefât ettiği evinde defn edildi. Halkın çoğu, onun vefâtını duyup, cenâze namazının mescidde kılınacağını bekliyordu. Defn edildiği söylenince halk ayaklanıp, defn edildiği yerden cenâzesini çıkarıp, mescide götürdüler ve büyük bir kalabalık hâlinde yeniden cenâze namazını kıldılar. Sonra yine aynı yere defn edildi. 427 (m. 1036) senesinde cesedi defn edildiği yerden alınıp, “Makberet-i Ahmed” denilen kabristana taşındı. Kâdî Şerîf Ebû Ali bin Ebî Mûsâ şöyle anlatmıştır: “İbn-i Sem'ün vefât ettiğinde defn edilirken görmüştüm. Kabri değiştirilirken de (Vefâtından 40 sene sonra) gördüm. Hiç çürümemiş, bozulmamış, ilk kabre konulduğu hâlde aynen duruyordu. Bu nakledilişi sırasında cemâat şöyle dediğini işitti: “Şüphesiz ben öldüm ve defn edildim. Defnimden sonra çıkarıldım...”

İbn-i Sem'ün hazretlerinin sözleri pek meşhûr olup, bir kısmı şöyledir:

“Günahlarından dolayı Rabbinden af dileyen yok mu? Rabbime karşı kulluk vazifemi niçin yapmadım diye boyun büküp ağlayan yok mu? Af ve magrifet ümidiyle Allahü teâlâyâ koşanlar yok mu? Ölmeden önce ölüme hazırlananlar yok mu? Kin, nefret, hased ve gıybet gibi kalb hastalıklarından kurtulmak isteyenler yok mu? Doğru yolun yolcusu olacaklar yok mu? Hâlinin perişanlığına âh edenler yok mu? Günahlara son verilmeyecek mi? Gevşeklik ve tenbellikten sakınma olmayacak mı? Ahmaklıklar terk edilmeyecek mi? Sâlih amel işlemeye gayret gösterilmeyecek mi? Ecelin gelişini bekleyip, hazırlık yapanlar yok mu? Yalnızlıklarında hâlini düşünüp, gözyaşı dökener yok mu? Şehvetlerine esir olmaktan kurtulmak isteyenler yok mu? Hergün insanları alıp götüreren ölümü gören yok mu? Ayıplardan, günahlardan kaçan yok mu? önceki günahlarını hatırlayıp, pişmanlık duyan yok mu? Birgün ölüm gelip elin ayağın tutmaz, gözün görmez, kulağın işitmez, dilin söylemez olacağından ibret alanlar yok mu? ömrünü boşa geçirdiği için üzülenler yok mu? Dünyânın geçici lezzetlerine aldanmayıp, âhireti kazanmak için çalışan yok mu? Nefsin arzu ve isteklerinden kurtulmak isteyenler yok mu? Allahü teâlânın sevdiği ve kendine yakın kıldığı kullarından olmak için yalvarıp, yakaran yok mu? Takvaya sarılıp, harâmlardan sakınanlar yok mu? insanların değil, Rabbinin rızâsını arayanlar yok mu? Âhiret yolculuğuna azık hazırlayan yok mu?

Her geçen gün, ömrünün tükenmekte olduğuna ağlayan yok mu? Gafletinden dolayı Rabbine tövbe eden yok mu? Resûlullah efendimiz Muhammed aleyhisselâmın sünneti ve O'nun sevgili Eshâbının yolundan giden yok mu? Günahlardan uzaklaşıp, Allahü teâlânın affına kavuşmak isteyen yok mu? Şu kısacık dünyâ hayatını, ebediyen kalacağı yer olan âhireti için sermâye yapan yok mu? Kabirdeki yalnızlığına ve orada tek başına sorgu suâle çekileceğine ağlayan yok mu? Kabrin karanlığında, kendisine bir aydınlık arayan yok mu? Dünyâda sâlih ameller işleyerek, kabrinde yapayalnız kalacağı zaman için kendisine bir arkadaş, sâdik bir dost edinmek isteyen yok mu? Ömür bitip, ölüm gelince; ailesinden, çocukluğundan, dostundan, akrabasından, malından, mülkünden ve sevdiklerinden ayrılıp gideceğini hatırlayan, düşünen yok mu?”

“Ma'siyetleri (Allahü teâlânın râzı olmadığı, beğenmediği şeyleri) çok aşağı ve çirkin gördüm. Bundan dolayı onları terk ettim. Böylece sevaba ve se'âdete kavuştum.”

“Zâhid olmağı, dünyâyâ gönül bağlamamağı söylüyorsun, kendin yeni, şık giyiniyorsun ve çeşitli yemekler yiyorsun” dedikleride, “Allahü teâlâyı, İslâmiyetin emrettiği gibi bilen kimseye, dünyâ malı zarar vermez” buyurdu.

“Allahü teâlânın adı bulunmıyan söz, kıymetsizdir. Allahü teâlâyı hatırlamadan susmak, boşuna vakit geçirmektir. İbret almadan bakmak fâidesizdir” buyururdu.

- 1) *Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh-155*
- 2) *Târih-i Bağdâd cild-1, sh-274*
- 3) *Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh-304*
- 4) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-124*
- 5) *El-A'lâm cild-5, sh-312*
- 6) *Tam İlimihâl Se'âdet-i Ebediyye sh-1000*

İBN-İ ŞAHİN:

Tefsîr, hadîs, kırâat ve târih âlimi, vâ'iz. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberden bilirdi. Çok kitap yazdı. Künyesi Ebû Hafs olup, asıl ismi, Ömer bin Ahmed bin Osman bin Ahmed bin Muhammed bin Eyyûb bin Ezdâd bin Serrâc bin Abdurrahmân'dır. Annesi, Ahmed bin Muhammed bin Yûsuf bin Şahin Şeybânî'nin kızıdır. İbn-i Şahin ismi buradan gelmektedir. Dedeleri, Merv civarındaki Mervrûz'dan gelerek, Bağdâd'ın doğusunda Mu'teriz nahiyesinde oturduğu için, Bağdâdî nisbet edildi. Muhaddis-i Irak ve Vâ'iz, İbn-i Şahin lâkablاریyla meşhûr oldu. 297 (m. 909)'de Bağdâd'da doğdu. 385 (m. 995) yılında vefât edip, Bağdâd'da Bâb-ül-Harb'deki Ahmed bin Hanbel hazretlerinin yanına defn edildi.

İlimle uğraşan bir aileden gelen İbn-i Şâhin'in babası, onun doğum târihini, nereden geldiklerini ve soyunu; Mis'ar, Ebû Nuaym ve Muhammed bin Ali bin Abdullah Verrâk rivâyetiyle gelen hadîslerin toplandığı kitabının üzerine yazmıştı. İlk tahsilini babasından ve çevresinden alan İbn-i Şahin, üçyüzsekiz yılında, ya'nî onbir yaşında iken hadîs-i şerîf yazmaya başladı. İlim tahsili için Şam, Basra, İran' ve Mısır'daki ilim merkezlerini dolaştı.

Muhammed bin Muhammed bin Bagandî, Muhammed bin Hârûn bin Mücder, Ebû Habîb Abbâs bin Birtî, Şuayb bin Muhammed Zari, Ebû'l-Kâsım Begâvî, Ebû Ali Muhammed bin Süleymân Mâlikî, Ahmed bin Muhammed bin Heysem Dekkâk, Ebû Abdullah bin Ufeyr, Ahmed bin Muhammed bin Hânî Şatvî, Ahmed bin Muhammed bin Hasen Rob'î, Ahmed bin Muhammed bin Muglis, Ebû'l-Hasen Kerhî, Ahmed bin Muhammed bin Ebî Şeybe ve daha birçok âlimden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kırâat ilmini Mısır'da; Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd, Ebû Bekr bin Mücâhid, Ebû Bekr bin Nakkaş, Ahmed bin Mes'ûd Zührî'den öğrendi. Zamanında Irak'ın hadîs âlimi ve imâmı oldu. Yıllarını Allahü teâlânın dînine hizmet, insanlara doğru yolu öğretmek için harcadı. Va'zlarıyla halka, dersleriyle mümtaz talebelerine, pek kıymetli eserleriyle de, daha sonraki nesillere öğrendiklerini aktardı, ilmi, yalnız Allah rızâsı için öğrenir ve yine O'nun rızâsı için öğretirdi. Ebû Hafs bin Şâhin'den, başta oğlu Ubeydullah olmak üzere; Muhammed bin Ebil-Fevâris, Mâlini, Hilâl-i Haffâr, Berkânî, Ezherî, Ezcî, Ebû Hüseyin Muhtedî, Tenvihî, Cevherî, Hallâl ve daha birçok âlim ilim tahsil etti. Hüseyin bin Tanâcirî de ondan kırâat ilmini öğrenip nakletti.

Kendisi anlatır: “Bir seferden dönüşümde yazdıklarımın hepsini kaybettim. Aklımda kalan hadîs-i şerîfleri yazdığım da tam yirmibin adet olduğnu gördüm.”

Talebelerinden Ezherî: “Hocam İbn-i Şahin, sika (güvenilir) idi ve yanında hocası Begâvî'den yediyüz parça kitap vardı” dedi.

Ebû Mes'ûd Dimeşkî'den İbn-i Şahin hakkında soruldu. Buyurdu ki: “İbn-i Şâhin'in yazdıklarını alın.”

İbn-i Şâhin'den dokuz yaş küçük olup, aynı yılda vefât eden meşhûr hadîs âlimi Dâre Kutnî: “İbn-i Şahin sika (güvenilir) idi” buyurdu. İbn-i Mâkûlâ Ebû Hüseyin bin Mühtedî-billah ve talebelerinden Atikî: “O emin, sika (güvenilir) idi” demektedirler.

İbn-i Şahin, Ebû Sa'îd-i Hudrî hazretlerinden şu hadîs-i şerîfi rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.): “**Size, Allahü teâlânın onunla günahlarınızı mahvedip, iyiliklerinizi çoğaltacağı birşey tavsiye edeyim mi?**” buyurdular. “Evet yâ Resûlallah” dedik. Resûl-i ekrem (s.a.v.): “**Zorluk zamanlarda güzelce abdest'almak, uzak yerlerden câmiye gelmek, bir namazdan sonra ikinci namazı beklemek**” buyurdular.

İbn-i Şahin, Ebû Umâre'den şu hadîs-i kudsiyi rivâyet etti: “**Allahü teâlâ buyurdu ki: Hayrı ve şerri yarattım. Hayır için yarattığım ve hayrı kendi ellerinde icra ettiğim kimseye müjdeler olsun...**”

İbn-i Şahin Nâsih ve Mensûh adlı eserinde Âişe-i Sıddîka'dan (r.anhâ) şöyle rivâyet etti: “Veda Haccı'nda Resûlullah (s.a.v.) bizimle birlikte hac etti. Sonra Haccın kabristanına uğradı. Mübârek, üzüntü ve kederden ağlıyordu. Orada uzunca bir zaman kaldıktan sonra benim yanıma geldi. Bu defa neş'eli ve tebessüm ediyordu. Ben, hâlinde gördüğüm bu açık değişiminin sebebini sorduğumda: “**Annemin**

kabrine gittim. Cenâb-ı Haktan annemi ihya buyurmasını diledim. Kabul buyurup annemi diriltti ve bana imân ettikten sonra ebedî hâline red ve iade buyurdu” diye cevap verdi.”

İbn-i Şahin va’z ve nasihatlarıyla insanları doğru yola çağırırken, talebelerinden İbn-i Ebî Fevâris’in dediği gibi, “kimsenin yazamayacağı” kadar çok kitap yazarak, ders ve va’zlarına yetişemeyenlere de ilmini ulaştırmaya çalıştı. Yüzlerce cildlik üçyüz çeşit, diğer bir rivâyette de üçyüzotuz çeşit kitap yazdı. Bu eserlerinden Müsned, Tefsîr, Târih-i esmâ-i sikât mimmen nakl anhum-ül-ilm, Mu’cem-üş-şüyûh, el-efrâd, Keşf-ül-memâlik, Nâsih-ül-hadîs ve mensûha, Tergîb fî fedâil-ül-a’mâl ve Zühd’ü en önemlileridir. Kâdı Muhammed Bin Dâvûdî anlatır; “İbn-i Şahin bana, ilk yazmaya başladığından bu zamana kadar, mürekkebe yediyüz dirhem para verdiğini söyledi.”

İmâm-ı Süyûtî ise, “Tefsîr âlimlerinin sonuncusu İbn-i Şâhin’in bin cildlik tefsîri ve binbeşyüz cildlik müsnedi vardır. O, yirmisekiz kantar mürekkeb kullanmıştır” buyurmaktadır. Bu kıymetli eserlerden ba’zıları daha sonra gelen âlimler tarafından kısaltılarak muhtasarları yapılmıştır.

- 1) *Târih-i Bağdâd cild-11, sh-265*
- 2) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-987*
- 3) *Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh-2*
- 4) *Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh-273*
- 5) *El-A’lâm cild-5, sh-40*

İBN-İ ŞİREVEYH (Abdullah bin Muhammed):

Hadîs ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup, asıl ismi, Abdullah bin Muhammed bin Abdurrahmân bin Şireveyh bin Esed’dir. Karşî, Nişâbûrî ve Matlubî nisbet edilmiş ve İbn-i Şireveyh diye meşhûr olmuştur. 305 (m. 917) yılında vefât etti.

İlim tahsil etmek ve hadîs-i şerîf öğrenmek için çeşitli şehirlerdeki âlimleri ziyâret eden, Abdullah bin Şireveyh, başta İshâk bin Râheveyh olmak üzere, Abdullah bin Muâviye Cemhî, Amr bin Zerâre, Ebû Kureyb, Ahmed bin Menî’ ve bunların zamanlarında yaşayan âlimlerden ders alıp hadîs-i şerîf rivâyeti etti. Hadîs ilminde sika (güvenilir) olduğu bildirildi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek hâfız oldu. Allahü teâlânın dînine hizmet ve O’nun rızâsını kazanabilmek için çok çalıştı. Çok ibâdet eder, ilim öğrenme ve öğretmeye gayret ederdi.

Abdullah bin Şireveyh’ten birçok âlim ilim tahsil etti. Kendisinden; Muhammed bin Ya’kûb Ehram, İbn-i Şeyh Ahmed bin Muhammed Nişâbûrî, Ebû Hâmid Tûsî, Hâfız Ebû Ali Nişâbûrî, Ebû’l-Kâsım Abdullah Nesâî, Hüseyin bin Ali ve Nişâbûrlu âlimlerden birçoğu hadîs-i şerîf rivâyeti etti. Talebeleri de; hocaları İbn-i Şireveyh gibi, yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya gayret ettiler, insanları, Cehennem ateşinden kurtarmaya çalıştılar.

Birçok kıymetli eser yazdı. Bunlardan “Mehâsin-üş-şerâic ve’l-islâm”ı meşhûrdur.

- 1) *Mu’cem-ül-müellifîn cild-6, sh-125*
- 2) *Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh-705*
- 3) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-246*
- 4) *Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh-443*
- 5) *Tabakât-ı Şâfiyye cild-3, sh-43, 57, 276*

İBN-İ YEZDÂNYAR:

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Hüseyin bin Ali bin Yezdânyâr olup, lakabı Ebû Bekr’dir. Urmiyelidir. Hadîs rivâyeti ettiği zâtlardan dördüncü asırda yaşadığı anlaşılmaktadır. Tasavvufta, kendisine has tâkibettiği bir yolu vardı. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınır, devamlı mubahların fazlasını terk ederdi. Zâhiri ilimlerde de âlimdi.

Kendisine “Haya (utanmak) nedir?” diye sordular. Onlara şöyle buyurdu: “Hayanın çok yönleri vardır. Bunlardan; meleklerin hayası ki, onlar, “Yâ Rabbî! Sübhânsın, sana lâayık bir ibâdeti yapamadık” diyerek kusurlu olduklarını bildirirler. Buna “Kusur hayası” denir.

İsrâfil aleyhisselâmın hayası ki, Allahü teâlânın büyüklüğü karşısında utancından kanatlarını sarkıtır. Buna “İclâl hayası” denir.

Birgün müşriklerden Abine bin Hısn-ı Fezârî, Peygamber efendimizin huzuruna geldi. O sırada Hz. Âişe validemiz de oradaydılar. Peygamber efendimiz (s.a.v.), Fezârî’nin geldiğini görünce, Hz. Âişe’yi görmemesi için, Hz. Âişe’nin önüne geçtiler. Peygamberimizin, bu yaptığına “Gayret hayası” denir.

Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde meâlen “... **Peygamberin evinde yemeğinizi yedikten sonra dağıtınız. Söz konuşmak, sohbet etmek için de izinsiz girmeyiniz. Çünkü bu, Peygamberlere**

eziyet veriyor, (sonra “çıkın” veya “girmeyin” demeye) **sizden utanıyor...**” (Ahzab: 53) işte buna “Kerem hayası” denir.

Mûsâ aleyhisselâm, dünyalık işleri Allahü teâlâdan istemeye utanıp, “Yâ Rabbî! Ba’zı dünyalık ihtiyaçlarım oluyor, fakat istemekten haya ediyorum” deyince, cenâb-ı Hak da “Yâ Mûsâ! Hamurun tuzundan, merkebin otuna kadar, ne ihtiyâcın varsa benden iste...” buyurdu. Mûsâ aleyhisselâmın bu hayasına “İstihkâr” denir.

Eshâb-ı kirâm (r.anhüm), “Yâ Resûlallah! Hz. Osman ile olunca, bizim yanımızda oturduğunuz gibi oturmuyorsunuz. Hikmeti nedir?” diye sordular. Buyurdu ki: **“Osman öyle bir kimsedir ki, melekler dahi ondan haya eder, ben nasıl etmiyeyim?”** işte buna “Vekar hayası” denir.

Allahü teâlâ, Îsâ aleyhisselâma, “Yâ Îsâ! Önce nefsine öğüt ver, sonra insanlara. Aksi hâlde benden utan” buyurdu. Bu utanmaya “Murakabe hayası” denir.

Mi’râc’da namaz elli vakit farz olduğunda, Hz. Mûsâ, Peygamber efendimize (s.a.v.), “Ümmetin dayanamaz. Allahü teâlâdan azaltılmasını dile” deyince, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) de beş vakte kadar indirtmişti. Hz. Mûsâ, “Bu dahi çoktur” deyince Peygamber efendimiz (s.a.v.), “Artık bunu da azaltmasını istemekten utanırım” buyurdular. İşte buna “Müracaat hayası” denir.

Haramlardan sakınanlar hakkında cenâb-ı Hak şöyle buyurdu: **“Ben halkı hesaba çektiğim zaman, onları hesaba çekmekten utanırım.”** Bunu Peygamber efendimiz (s.a.v.) haber verdi. Buna da “İhsan hayası” denir.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), **“Allahü teâlâ, (Ben azîmüşşân, İslâm’da ağaran saç ve sakala azâb etmekten haya ederim) buyurdu.”** Bu hayaya “Rahmet hayası” denir.

Hz. Ebüdderdâ, Humus halkına, “Siz Allahü teâlâdan utanmaz mısınız? Oturamayacağınız binalar yapıyorsunuz. Yiyeceğinizden çok mal biriktiriyorsunuz, ömrünüz boyunca ulaşamayacağınız uzun emeller peşinde koşuyorsunuz” buyurdu, işte bu utanmaya da “Gurur hayası” denir.

Resûlullah efendimiz “Haya îmândandır. Haya Cennettir” buyurdular. Burada anlatılan hayanın adı da, “îmân hayası”dır.

Bir de rinet (süs) hayası vardır ki, kimde bulunursa onu süsler. Hadîs-i şerîfte: **“Rıfk, bulunduğu yere sâdece süs getirir”** buyuruldu. Bu ruhu süsleyen bezeyen bir hayadır.”

Bir kimse kendisinden nasîhat istediğinde ona, “İnsanlar arasında kalmak zorunda kalırsan, kalb kırmaktan sakın. Çok sakın... Öyle dikkatli ol ki, Allahü teâlânın rahmet nazarından düşürecek bir harekette bulunmayasın. Edeb dışı bir sözün ve hareketin sebebiyle sana göz dikmesinler.”

Buyurdu ki: “Cenâb-ı Hakkın tövbe kapısı devamlı açıktır. Bir hatâ ve bir kusur meydana çıkar, bir günaha duçar olursan, hemen Allaha yönel. Senden beklenen budur. Şayet bu şekilde yaparsan, Rabbimiz fadlı ve keremiyle kabul buyurur.”

“Melekler semânın bekçileri, muhaddisler sünnetin bekçileri, evliyâ da Allahü teâlâyâ giden yolun bekçileridir.”

Allahü teâlâyâ kavuşmak için ne yapılmalıdır? diye soranlara “Allahü teâlânın rızâsından başka birşey düşünmemeli, nefsinin isteklerini ve heveslerini bir daha hiç yapmamalı, terk ettiği günahlara dönmemelidir” buyurdu.

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-363

2) Tabakât-üs-süfiyye sh-406

3) Nefehât-ül-üns sh-261

İBRÂHİM BİN MUHAMMED (Ebû Mes’ûd-i Dimeşkî):

Şam’da yetişen hadîs âlimlerinden. İsmi, İbrâhîm bin Muhammed bin Ubeyd ed-Dimeşkî’dir. Künyesi Ebû Mes’ûd’dur. Doğum târihi belli değildir. Büyük bir hadîs âlimidir. Hadîs-i şerîf öğrenmek için Bağdâd, Basra, Kûfe, Vâsıt, İsfahân, Horasan gibi birçok şehirleri dolaştı. Hadîs ilminde emsalleri arasında yükselen âlimlerden birisi oldu. “Kitâb-ül-etrâf ales-Sahîhayn” isminde meşhûr bir eseri vardır. 400 (m. 1010) senesinin Receb ayında, genç yaşında Bağdâd’da vefât etti. Vefâtında otuz ile elli yaşları arasında bulunuyordu. Câmi-i Mensûr kabristanında sokağın yakınına defn edildi.

Hadîs ilminde, rivâyetleri sika (güvenilir) bir râvi ve zabıtlarında sağlam, emin bir âlimdir. Hâfız olup, yüzbinden çok hadîs-i şerîf ezberleyenlerdendir. Fakat az hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. O, Vâsıt’ta, Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin Saka ve ondan başkasından; Kûfe’de, Mutî’nin talebelerinden, Basra’da, Ebû Halîfe el-Cemhî’nin talebelerinden; İsfahân’da, Ebû Bekr el-Kabbâb’ın talebele-

rinden ve onun derecesindeki âlimlerden; Nişâbü'r'da İbn-i Huzeyme'nin talebelerinden, Ebû Bekr Ahmed bin Abdân-ı Şirâzî'den hadîs-i şerîf dinleyip ezberlerdi.

Kendisinden; Ebû Zerr-i Hirevî, Hamza-i Sehmî, Ahmed bin Muhammed el-Atikî, Ebû'l-Kâsım el-Lâlkâî ve daha başkaları ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Ondan çok az hadîs-i şerîf rivâyet edildi. Çünkü genç yaşta vefât etmişti. Onun Muallâ (illetli) hadîs-i şerîfler hakkında bir "Cüz"ü vardır. Bu eseri, onun hâfızasını ve bu konuda tenkid gücünü göstermektedir.

Hatîb-i Bağdâdî diyor ki, "O, çok yer dolaştı. Bağdâd'da Ebû Sa'îd-i Harrânî'nin talebelerinden ve ayrıca Basra'da, Ahvâz'da, Vâsıt'ta, Horasan'da ve İsfahân'da yazarak hadîs-i şerîf öğrendi. "Sahîhayn" ismi verilen Sahîh-i Buhârî ile Sahîh-i Müslim üzerinde çok meşgul oldu. "Kitâb-ül-etrâf ales-Sahîhayn" ismindeki eseri, bu çalışmasının mahsûlüdür. Müzâkere yolu ile az hadîs-i şerîf rivâyet etti. Rivâyetinde Sadûk (sağlam, güvenilir), dînine çok bağlı, vera' ve takva sahibi, anlayışı kuvvetli bir âlimdi. Vasiyyeti üzerine namazını Ebû Hâmid-i İsferyânî kıldırdı."

İyâs bin Seleme, Eshâb-ı kirâmdan olan babasından bildiriyor: Babam dedi ki:

"Resûlullah (s.a.v.) efendimiz ile düz bir arazide Cum'a günü namaz kılmıştık. Kendisiyle gölgele-
necek hiçbir gölge yoktu."

1) *Mu'cem-ül-müellifin cild-1, sh-101*

2) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-158*

3) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-1068*

4) *El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh-344*

İBRÂHİM BİN SIRRÎ ZECCÂC:

Nahiv, tefsîr ve lûgat âlimi. Künyesi, Ebû İshâk olup, tam ismi, İbrâhîm bin (Muhammed bin) Sırrî bin Sehl'dir. Camcılık yaptığı için Zeccâc lakabı verildi. Hakkâklık (oymacılık)da yapardı. Ebû İshâk Zeccâc diye meşhûr oldu. Bağdâd'da doğan Zeccâc, yine orada 311 (m. 923) yılında vefât etti.

Zamanında arabî ilimleri en iyi bilen diye meşhûr olan Müberrid'in talebesi olan Zeccâc, ilmini arttırmak için çeşitli yerlere gidip, birçok âlimden ilim öğrendi. Din ve âlet ilimlerinde âlim oldu. Nahiv ilminde asrının bir tanesiydi. Tefsîrinden, daha sonra gelen meşhûr müfessirler istifâde ederek, benzer eserler yazdılar. Hocası Müberrid'in tavsiyesiyle Abbasî halifesi Mu'tesid'in veziri Ubeydullah bin Süleymân'ın oğlu Kâsım'ı terbiye için görevlendirildi. Talebesi Kâsım vezir olunca, ona kâtiplik ve ba'zı bölgelerin gelirini verdi. Eline geçen paradan bir dirhemini, hergün hocası Müberrid'e verirdi. Hocası vefât edinceye kadar bu usûlde ikrâma devam edip, hergün muhakkak ziyâret eder, hatırını sorardı. İlminin çokluğu, gelirinin bolluğuna rağmen, yine de hakkaklık yapar, elinin emeği ile maişetini temin ederdi. Ölmeden önce en son sözü, "Ey Rabbim! Beni, Hanbelî mezhebi üzere haşreyle!" idi.

Birçok kimseye Kur'ân-ı kerîm kırâati, nahiv ve lûgat bilgileri öğreten Ebû İshâk Zeccâc'ın en meşhûr talebeleri, Ebû Bekr bin Sirâc, Kâdı Ebû Sa'îd Sirâfî ve Ali bin Abdullah bin Mugîre Cevherî'dir.

Ahmed bin Hüseyin Ferâizî anlatır: "Müberrid'in talebeleri toplanır, ders için giderler, Ebû İshâk Zeccâc aralarında bulunmadığı zaman derse kabul edilmezlerdi. Birgün Ebû İshâk Zeccâc yanlarında olmadan gittiler. Müberrid hizmetçisine sordurdu. Zeccâc'ın olmadığı cevâbını alınca, onları kabul etmedi. Onlar da oradan ayrıldılar. Osman isminde biri bekledi. Hizmetçiyle haber gönderdi. "Yalnız Osman kaldı dersin" dedi. Müberrid de Zeccâc olmadan kimseyi kabul edemeyeceğini söyledi. Mübenid'le Zeccâc devamlı beraber olmak için çalışırlar, bir araya gelince de hep ilimle meşgul olurlardı."

Ebû Bekr bin Sirâc, Müberrid'den ilim tahsil edip, daha sonra günahlara dalarak mûsikî ile uğraşır-
dı. Birgün Zeccâc'ın "Muhtasar-ün-nahv" adlı eserinden sorulan bir soruya yanlış cevap verdi. Zeccâc bunu anlayınca "Senin gibi bir kimsenin böyle basit şeylerde yanılması doğru mudur?" deyip onu azarladı. Bunun üzerine Sirâc, bilgilerini unutarak yanılmasının sebebinin, günahlara dalarak mûsikî ile uğraşmak olduğunu söyleyip tövbe etti. Günahlardan el çekip, ilimle meşgul oldu. Ebû İshâk Zeccâc'ın yazmış olduğu tefsîr ve arabî ilimlere dâir eserlerinden ba'zıları şunlardır: Meâniy-ül-Kur'ân-İştikâk, Halk-ül-insan, Muhtasar-ün-nahv, Halk-ül-fers, Şerh-i ebyât-ı Sîbeveyh, Tefsîr-i Câmi'u nutk, Aruz, Kitâb-ı emâlî.

1) *Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh-49*

2) *Târîh-i Bağdâd cild-6, sh-89*

3) *Bugyet-ül-vuât cild-1, sh-411*

4) *Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh-163*

5) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-259*

6) *Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh-7*

İBRÂHİM BİN ŞEYBÂN:

Evliyânın büyüklerinden. İsmi İbrâhîm bin Şeybân Kırmısînî olup, künyesi Ebû İshâk'dır. Kazvinlidir. Ebû Abdullah Mağribî'nin talebesi, İbrâhîm-i Havvâs'ın arkadaşıdır. Başka büyük zâtlarla da görüşüp sohbet etti. 337 (m. 949)'de vefât etti. Haram ve şüphelilerden sakınmakta, kitap ve sünnete tâbi olmakta, büyüklere bağlılıkta çok ileri idi. İyi huyları ve güzel vasıfları çok idi. Nefsin arzu ettiklerini yapmamakta çok dikkatli, dînin yayılması için çok gayretli idi. Abdullah bin Menâzîl (r.a.) buyurdu ki: "İbrâhîm bin Şeybân (r.a.) evliyâ ve edeb ehli için hüccet (delil), Ehl-i sünnet düşmanları için susturucu idi. Vakitlerini çok iyi değerlendirir, her an Allahü teâlâyı hatırlar idi."

Hac için Mekke-i mükerreremeye giderken, önce Medîne-i münevvereye uğrayıp, Peygamber efendimizin kabr-i şerifini ziyâret ederek, "Esselâmü aleyke yâ Resûlallah" diye selâm verir, kabr-i şeriften "Ve aleyküm selâm ey İbn-i Şeybân" sesini duyardı.

Kendisi anlattı: "Nefsime muhalefet etmek için, doyasıya çorba içmiyeceğime söz vermiştim. Şam'da bulunuyordum. Birgün, bir tabak çorba getirdiler. Çorbayı içtim ve çarşıya çıktım. Bir dükkânın önünde içki küpleri gördüm. Dükkân sahibi, "Bu içki küplerine niçin bakıyorsunuz?" deyince, ona nasihat vermeye karar verdim, önce küplerden içkiyi yere boşaltmaya başladım. Beni, devletin bu işle vazifeli memuru sandığı için bir şey diyemedi. Nasihat vermeye başlayınca beni tanıdı. Elindeki değnekle vurmaya başladı. O sırada, oradan geçmekte olan Abdullah Mağribî hazretleri aramıza girip, o kimseyi teskin etti. Bana dönerek "Niçin sana vurdu?" diye sordu. Ben de, "Doyasıya yediğim bir mercimek çorbasına karşılık, yirmi kadar sopa vurdu" deyince, "Geçmiş olsun, yine ucuz kurtuldun" dedi.

İbrâhîm bin Şeybân buyurdu ki:

"Allahü teâlâ, müslümanlara âhirette vereceklerine karşılık olmak üzere, dünyâda iki şeyi ihsan etmiştir. Bunlardan birincisi; Cennete bedel olması için câmilerde bulunmak. İkincisi; Allahü teâlânın dîdârına karşılık, mü'minlerin yüzlerine muhabbetle bakmak."

Oğluna nasihatında, "Helal yemek ye, fakirlere ve gariplere, hizmet etme imkânı bulduğun herkeşe hizmette fark gözetme. Bu hususta herkesi kendinden üstün bil."

"Allahü teâlâdan başkasından kurtulmak isteyen, Rabbine ihlâsla ibâdet etsin."

"Allahü teâlâ, insanlara ihlâsı anlatıp, kendisi tatbik etmeyen kimsenin perdesini, herkesin arasında yırtar ve onun iç yüzünü meydana çıkarır."

"Sefil (aşağılık) kimse, Allahtan korkmayan ve O'na âsî olandır. Yine en sefil kimse, herşeyi bedel ile, karşılık ile veren, verdiği herşeyden menfaat bekleyen ve verdiğini başa kakan kimsedir."

"Tevazu edenler şeref sahibi olmakta, takva ehli de izzet sahibi olmaktadır."

"Allah korkusu bir kalbe yerleşince, dünyâ düşünceleri orada durmaz."

"Tevekkül, Allahü teâlâ ile kul arasında bir sırdır ki, başkalarına bildirmemek lâzımdır."

"Hep Allahü teâlâyı hatırla. O'nu hiç unutma, ölümü de aklından çıkarma."

"Büyüklere karşı edebi, saygıyı terk eden kimse, kendisini insanlar arasında rezil edecek iddialara kapılır."

"Evliyâlık yolunda bulunan bir kimsenin gerilemesine, hattâ helakine sebep olan şey, dünyâ ehlinin hâline meyletmesidir."

Babasından rivâyetle buyurdu ki: "Zâhiri edebler için, ilim öğren. Bâtini edebler için de, vera' ve takva (haram ve şüphelilerden sakınmak) ile amel eyle. Seni Allahü teâlâdan uzaklaştıran herşeyden uzak dur."

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-361

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-344

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-113

4) Risâle-i Kuşeyrî cild-1, sh-163

5) Tabakât-üs-sûfiyye sh-402

6) Nefehât-ül-üns sh-361

7) Tam İlmiyhâl Se'âdet-i Ebediyye sh-1021

8) Tezkiret-ül-evliyâ cild-12, sh-212

İBRÂHİM-İ KASSÂR (İbrâhîm bin Dâvûd er-Rakkî):

Şam'da yetişen tasavvuf âlimlerinden. Evliyânın büyüklerinden. Adı, İbrâhîm olup, babasının adı da Dâvûd'dur. Şam civarında bulunan Rakka'da doğup büyüdüğü için, "Rakkî" de denilmektedir. Künyesi, Ebû İshâk'dır. Uzun bir ömür yaşadı. Şam'da yetişen evliyânın pekçoğu ile görüşüp sohbetlerinde

bulundu. Çocuk iken Zünnûn-i Mısırî hazretlerini de gördü. Evliyânın büyüklerinden Cüneyd-i Bağdâdî'nin ve Ebû Abdullah-ı Celâ'nın zamanında yaşamıştı. Fakat onlardan çok sonra, 326 (m. 937) senesinde vefât etti.

Tasavvuf ilminde yüksek bir derecesi olan İbrâhîm-i Kassâr'ın evliyâlık hâlleri ve ahlâkının güzelliği dillere destan olmuştur. Sözleri kalblere te'sîr ederdi. Kerâmetleri çoktur. Şam'daki âlimlerden ders aldı. Ebû Ali Dekkâk, Derrâc, Ahmed bin Mensûr, Ebû Bekr bin Ma'mer gibi büyüklerin sohbetlerinde bulundu. Zünnûn-i Mısırî hazretlerini gördü. Onlardan çok istifâde etti. Diğer yerlere de seyahat edip, gittiği beldelerin âlimlerinden ders aldı, sohbetlerine iştirak etti. Otuz sene, halkın kalbini Allah'ın sevgili kullarına ısındırmak, onların hâlini kendi haliyle anlatmak için yolculuk yaptı. Çok ibâdet eder, dünyâ malına ehemmiyet vermezdi. Eline geçeni, fakîrlere sadaka olarak dağıtırdı. İnsanların, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaları ve ebedî se'âdete kavuşmaları için çalışırdı, insanlar, onun feyz ve bereket kaynağı olan sohbetlerinde bulunmak için can atardı. Ebû Bekr bin Şâdân, İbrâhîm bin Ahmed bin Müvellid, Ebû Abdullah Hüseyin bin Ahmed, Mensûr bin Ahmed gibi büyükler, onun sohbet halkasına girebilmiş olan bah-tiyarlardandır.

Tasavvuf ilmindeki hakikatleri öğrenmek için, kendisine gelip nasîhat isteyenler çok olurdu. Devamlı onlara nasîhat verirdi. Bütün ömrünü, insanlar arasındaki bozukluktan ve kötü işleri düzeltmek için fedâ etti. Şeyh-ül-islâm Abdullah-ı Ensârî buyurdu ki: "İbrâhîm-i Kassâr, otuz yıla yakın insanların arasında dolaştı. Böylece halkın gönlünün, Allah'ın veli kullarına karşı sevgi ile dolmasını ve onlardan istifade etmelerini arzu etmişti. O, dinin edeblerine riâyet etmeyenlerin işlediği bir sürü ölçüsüz ve kusurlu işleri, nasîhatlarıyla düzeltmeye çalıştı. Bu hususta öyle cömertlik yaptı, bıkmadan usanmadan nasîhatlarına devam etti ki, kavmi arasında her sözü kabul edilen ve çok sevilen bir kimse oldu."

İbrâhîm bin Ahmed-i Murâdî diyor ki, Birgün birisi gelip İbrâhîm-i Kassâr'a: "Rabbine aşık olup, O'nu çok seven kimse, bu sevgisini açığa vurup söyler mi? Veya bu sevginin asırlarına vâkıf olmaya gücü yeter mi?" diye sordu, İbrâhîm-i Kassâr da, ona şu beyitlerle cevap verdi:

*"Söylesem yıllarca sürerdi,
Çektiğim aşkın zahmetini.*

*Bu gözyaşları lâkin,
Delili O'na olan aşkımdır.*

*Muhabetim dağlar gibi O'na,
Bir gömlek ağır gelir bu cana."*

Zünnûn-i Mısırî hazretlerini görmesini, kendisi şöyle anlatıyor: "Allahü teâlânın kelâmı olan Kur'ân-ı kerîme mahlûktur demeleri için, Ahmed bin Hanbelî'yi çok sıkıştırdılar. Söylemeyince zindanda hapsettiler. Bunun gibi Zünnûn-i Mısırî'yi de sıkıştırıp, "Sen de Kur'ân-ı kerîm mahlûktur dersin, zindana girmekten kurtulursun" dediler. Ben, Zünnûn-i Mısırî'nin, ismini ve şöhretini işitmekteydim, insanlar onu seyretmeye gitmişlerdi Ben daha o zamanlar çocuktum. Ben de, onlarla beraber onu seyretmeye gittim. Zünnûn-i Mısırî'nin elbiseleri düzgün bir vaziyette olmayıp, eski ve yamalı olduğundan, baktığımda bana hakir göründü. Kendi kendime; "Şan ve şerefi ile dillerde dolaşan, herkesin hürmet ve saygı ile adını söylediği Zünnûn bu mudur?" dedim. Tam o sırada Zünnûn-i Mısırî, insanların içinden yüzünü bana döndü ve: "Ey Genç! Allahü teâlâ bir kulundan yüz çevirdiğinde, o kimse O'nun velî kulları hakkında, onları küçümser bir şekilde, dili uzun olur" dedi. Ben de, kendimden geçerek hemen yere düştüm. Yüzüme su serptiler. Aklim yerine geldi. Gönlümdeki bu düşünceler yok olup gitti. Ona karşı, saf ve temiz bir düşünce ile ayağa kalktım.

Bu hâli açıklarken Şeyh-ül-islâm Abdullah-ı Ensârî de buyurdu ki: "Allahü teâlânın azametiyile kendini örttüğü kimseyi görmek, acaba mümkün müdür? Bütün âlem, onun örtüsü olur. O da kendi dostlarından örtü olur. Yarın kıyâmet gününde, bu taifeyi görseler bile tekrar tanıyamazlar. Nitekim burada da görseler bilmezlerdi. Allahü teâlâ A'râf sûresi 198.nci âyet-i kerîmesinde meâlen: **"Eğer onlara doğru yolu göstermeye çağırırsanız duymazlar. Onları, sana, bakar görürsün. Halbuki onlar, görmezler de"** buyurmaktadır.

Yine kendisi anlatır: Ebû'l-Hayr Tinâtî'yi ziyârete gitmiştim. Akşam namazı vakti idi. İmâm oldu. Beraber namaz kıldık. Dilindeki pelteklik sebebiyle Fâtiha'yı zorlukla okuyordu. Ben, bunca zamanımı bu adam için mi harcıyıp, buralara kadar geldim? diye düşündüm. Namazdan sonra su almak için dışarı çıktım. Bir arslanın üzerime doğru geldiğini görünce, geri dönüp haber verdim. Ebû'l-Hayr hazretleri arslana, "Ben size, misafirlerime birşey yapmıyacaksınız demedim mi?" buyurunca, hayvan hemen kenara çekilip gitti. Ben işimi bitirip geri dönünce, "Başkalarının kusurlarıyla meşgul oldunuz, o yüzden de arslandan korktunuz. Biz kalbimizi düzeltmekle meşgul olduğumuz için, arslan bizden korktu" buyurdu.

Birgün talebelerinden birisi, ıssız bir vadide yolculuk yapıyordu. Aniden önüne bir arslan çıkıverdi. Çok korkmuştu. Onu parçalamak için hücumla hazırlanan arslan, sesini yavaşlatıp, yüzünü toprağa sürmeye başladı. Biraz sonra da oradan savuşup gitti. Talebe bu işe şaşırıp kalmıştı. Üzerine giydiği elbisesine dikkat etti. Hocası İbrâhîm-i Kassâr'ın elbisesinden bir parçanın kendi elbisesine yamanmış olduğunu gördü. Arslanın, saygı ifâde eden bir davranışta bulunarak çekip gitmesinin sebebinin bu olduğunu anladı. Çünkü Allahü teâlâdan korkusu çok olan evliyâdan, yırtıcı hayvanların bile korktuğunu, onlara saygı duyduğunu biliyordu.

Kalblere te'sîr eden hikmet dolu sözlerinden ba'zıları şunlardır:

"Her insanın kıymeti, himmeti ya'nî gayret ve çalışkanlığı miktârıncadır. Bir kimsenin gayret ve çalışması dünyâ için olup, Allahü teâlâdan yüz çevirmesine sebep olursa, hiçbir kıymeti yoktur. Fakat bu çalışması, Rabbinin rızâsını kazanmak için olur, O'nun râzı olduğu, beğendiği emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmak için olursa, bunun kıymetini takdir etmek mümkün değildir. Onu, ancak Allahü teâlâ takdir edip, mükâfatlandırır."

"Tevekkül; insanın, Allahü teâlânın her hususta verdiği teminata güvenerek, gönlünü rahata ve huzura kavuşturmasıdır."

"Allahü teâlânın yarattığı herşeyden râzı olan kimsenin, arzu ve istekleri olmaz. O, Rabbinin kendisine verdiklerinden razıdır. Aksi hâlde duâ ederek aşırı istekte bulunmak, Rabbinden râzı olmanın alâmetinden değildir."

"Ma'rifet, Allahü teâlâyı tanımaktır. Cenâb-ı Hak, akla gelen herşeyin ötesindedir. Bunun için Peygamber efendimiz: **"Allahü teâlânın ni'metlerini düşününüz. O'nun zâtı hakkında düşünmeyiniz"** buyurdu. Çünkü akla, hayâle gelen herşey, o değildir. O, ötelerin ötesidir.

Ezelden yaratılan ve insana yetecek olan rızık, çalışınca, zahmet çekmeden de insana ulaşır, insanın çektiği bütün zahmetler, sıkıntılar ve meşguliyetler ise, hep fazlasına kavuşmak isteğindedir."

"Fakîrler de, zenginler de, kendileri için ayrılmış olan rızıklarına kavuşmadan ölmezler. Fakat bu hususta, fakîrlerin tevekkülü daha çoktur. Zenginler ise, ellerindeki mal ve mülklerine, sahip oldukları imkânlarla elde ettikleri sebeplere daha çok güvenirler. Bu hâl de, zengin, Rabbinin unutmamasına sebep olur."

"Allahü teâlânın velî kulları, ilimle de meşgul oldukları zaman, dinimizin edeblerine daha çok riâyet ederler."

"Allahü teâlâ, kendisinden başkalarına bağlanarak, izzet, şan ve şeref sahibi olmak isteyenleri zelîl eder, herkesin yanında hor ve hakir kılar."

"İnsanların en zayıfı, nefsinin kötü isteklerinden uzak durmakta âciz kalan kimsedir. En kuvvetlisi de, bu kötü arzularını terk etmeye gücü yeten kimsedir."

"Bu dünyâda, sana iki şeyin dostluğu yetişir:

1. Allahü teâlânın fakîr kullarından yüz çevirmeyip onlarla sohbet etmek,
2. Allahü teâlânın evliyâ kullarına hizmet edip, duâlarına kavuşmak ve onlardan feyz alarak istifâde etmek."

"Rızık için endişeye kapılıp, hep onu düşünmen, geceni ve gündüzünü onun peşinde harcaman, seni Allahü teâlâdan uzaklaştırır ve insanlara muhtaç eder."

"Allahü teâlâyı sevmenin alâmeti, hep O'nun beğendiği, râzı olduğu işleri yapmak ve Resûlü Muhammed aleyhisselâma tâbi olmaktır."

- 1) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-354*
- 2) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-102*
- 3) *Tabakât-üs-Sûfiyye sh-319*
- 4) *Nefehât-ül-üns sh-214*
- 5) *Risâle-i Kuşeyrî sh-143*
- 6) *Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh-63*

İMÂM-I EŞ'ARÎ (Bkz. Ebü'l-Hasen-i Eş'arî)

İMÂM-I MÂTÜRİDÎ:

Ehl-i sünnetin iki itikâd imâmından birincisi. İsmi, Muhammed bin Muhammed Mâtürîdî'dir. Künyesi, Ebû Mensûr'dur. Doğum târihi kesin olarak bilinmemekte olup, 238 (m. 862) yılında doğduğu tahmin

edilmiştir. Doğum yeri Semerkand'ın Mâtürîd nâhiyesidir, 333 (m. 944)'de Semerkand'da vefât etti. Ebû Eyyûb Hâlid bin Zeyd el-Ensârî'nin (r.a.) soyundan olduğu ba'zı târihçiler tarafından kaydedilmiştir.

İmâm-ı Mâtürîdî, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin naklen bildirdiği ve yazdığı Ehl-i sünnet i'tikâdını, kelâm bilgilerini, ondan nakledenler vasıtasıyla kitaplara geçirdi, izah ve isbât etti. Kelâm ilminde, akâidde müctehid olan Mâtürîdî (r.a.), kelâm ve fıkıh ilmini Ebû Nasr İyâd'dan öğrendi.

İlimde çok iyi yetişen Mâtürîdî, çeşitli kitaplar yazmak ve talebe yetiştirmek suretiyle Ehl-i sünnet i'tikâdını yaymıştır. Yetiştirdiği talebelerden el-Hakîm es-Semerkandî adıyla meşhûr Ebül-Kâsım İshâk bin Muhammed, Ebû Muhammed Abdülkerîm bin Mûsâ el-Pezdevî, Ebû'l-Leys el-Buhârî ve Ebû'l-Hasen Ali bin Sa'îd gibi ilim ve takva yönünden yükselmiş olan büyük âlimler başta gelmektedir. Böylece, İmâm-ı a'zamdaki (r.a.) gelen i'tikad bilgilerini nakleden İmâm-ı Mâtürîdî'den sonra da, talebeleri ve talebelerinin talebeleri bu hususta binlerce kitap yazarak, Peygamberimizin (s.a.v.) gösterdiği doğru yol olan Ehl-i sünnet i'tikâdını, kendilerinden sonraki nesillere bildirdiler.

İmâm-ı Mâtürîdî'nin yaşadığı devir, Abbasî Devleti'nin zayıflamağa başladığı ve yeni İslâm devletlerinin kurulduğu, çeşitli siyasî güçler ve i'tikâdî fırkalar arasında mücâdelenin arttığı bir zamana rastlar. Mâtürîdî de diğer İslâm âlimleri gibi, kendi zamanında Ehl-i sünnet i'tikâdını müdâfaa etmiş, açık bir şekilde izah ederek yaymış ve müslümanların bu doğru i'tikâda uymalarını sağlamıştır. Bu hususta ta'kip ettiği usûl, İmâm-ı a'zâmın el-fıkh-ül-ekber, er-Risâle, el-fıkh-ül-ebisât, el-Alim vel-mütealîm ve el-Vasiyye gibi i'tikadla ilgili kitaplarında bildirilen i'tikad bilgilerini, aklî ve naklî delîllerle açıklayarak tasnif etmek olmuştur. Böylece Mâtürîdî Ehl-i sünnet i'tikâdında müctehid imâm oldu.

Eserleri: Hayatını İlme ve Ehl-i sünnet i'tikâdını yaymaya hasreden ve bu hususta büyük hizmetler veren Mâtürîdî, benzerine rastlanmayacak ölçüde değerli eserler yazmıştır. Başlıca eserleri şunlardır:

1. Kitâb-üt-tevhîd: Bu kitapta sapık fırkaların sözlerinin yanlış olduğunu isbât edip, doğru i'tikad olan Ehl-i sünnet i'tikâdını çok mükemmel bir şekilde açıklamıştır.

2. Te'vîlât-ül-Kur'ân: Tefsîre dâir benzeri az bulunan bir eserdir. Semerkandî bu esere büyük bir şerh yazmıştır.

3. Reddû Evâilî'l-Edille lil Ka'bi ve Beyanü vehmi'l-Mu'tezile: Mu'tezileyi reddeden ve çürüten bir eserdir.

4. Er-Reddû âlâ usûl'ü Karamita: Karamita fırkasını reddeden bir eserdir.

5. Reddû kitâb-ül-imâme li Ba'zir-Revafıza: Eshâb-ı kirâma düşman olanları red deden bir eseridir.

6. Kitâb-ül-makâlât fil-kelâm: Kelâm ilmine dâir bir eseridir.

7. Me'haz-üş-şerîyye: Fıkıh ilmine dâirdir.

8. Kitâb-ül-cedel: Usûl-ü fıkıh ilmine dâir olan bu eserinden başka kitapları da vardır.

Taşköprüzâde şöyle yazmıştır "Ehl-i sünnet vel-cemâatın kelâm ilmindeki reisleri iki zâttır. Bunlardan birisi Hanefî, diğeri Şâfiî'dir. Hanefî olanı, Ebû Mensûr Mâtürîdî, Şâfiî olanı ise Ebû'l-Hasen el-Eş'arî'dir."

Zebidî de şöyle demiştir: "Ehl-i sünnet vel-cemâat ismi geçince, Eş'arîler ve Mâtürîdîler kastedilir."

İmâm-ı Mâtürîdî ve İmâm-ı Eş'arî, Ehl-i sünnetin i'tikadda iki imamıdır. Ehl-i sünnetin reisi ise, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'dir. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe fıkıh bilgilerini toplayarak, kısımlara, kollara ayırdığı ve usûller, metodlar koyduğu gibi, Resûlullahın (s.a.v.) ve Eshâb-ı kirâmın (r.anhüm) bildirdiği i'tikâd, imân bilgilerini de topladı. Yüzlerce talebesine bildirdi. (Bkz. İmâm-ı a'zam). Talebesinden, ilmi kelâm, ya'ni imân bilgileri mütehasısları yetişti. Bunlardan İmâm-ı a'zâmın talebesi olan İmâm-ı Muhammed Şeybânî'nin yetiştirdiği talebelerinden, Ebû Bekr Cürçânî dünyâca meşhûr oldu. Bunun talebesinden olan, Ebû Nâsır-ı İyâd da, kelâm ilminde Ebû Mensûr-ı Mâtürîdî'yi yetiştirdi. İmâm-ı Mâtürîdî, İmâm-ı a'zamdaki gelen kelâm bilgilerini kitaplara yazdı. Doğru yoldan sapmış olanlarla mücâdele ederek, Ehl-i sünnet i'tikâdını kuvvetlendirdi ve her tarafa yaydı.

İmâm-ı Eş'arî de, İmâm-ı Şâfiî'nin talebesi zincirinde bulunmaktadır. Bu iki büyük imâm, Eshâb-ı kirâm, Tâbiîn ve Tebe-i tâbiîn'in bildirdiği i'tikad, imân, bilgilerini açıklamışlar, kısımlara ayırmışlar ve herkesin anlayabileceği bir şekilde anlatmışlardır.

Bu iki imâmın ve hocalarının, amelde dört hak mezheb imâmlarının ve onlara tâbi olanların; imân-da, i'tikadda tek bir mezhebi vardır. Bu mezheb Ehl-i sünnet vel-cemâat mezhebidir. Çünkü İslâmiyet, bütün insanlara yalnız bir tek imânı ve i'tikâdı emretmektedir. Bu imânın esaslarını ve nasıl i'tikad edileceğini, bizzat Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm tebliğ etmiştir. İnsanlara, kendilerini ve herşeyi yaratan Allahü teâlâyı haber veren Peygamberimiz (s.a.v.), Allahü teâlâyı, O'nun yarattıklarına ve O'nun emir ve yasaklarına imânın nasıl olacağını da bildirmiştir. Muhammed aleyhisselâma ve O'nun

bildirdiklerine, temiz, dürüst ve hakikî bir imân, ancak O'nun bildirdiğini tam ve hiç şüphesiz kabul edip inanmakla mümkün olur. Bu hususta çok az, kıl kadar da olsa bir ayrılığın, O'ndan ayrılmak olacağı meydandadır. Böyle bir ayrılığa düşenlerin kendilerini haklı çıkarmak için öne sürecekleri dînî, siyâsî, beşerî, ictimâî, fennî. v.s. gibi sebeplerin hiçbir kıymeti yoktur. Çünkü İslâmiyet her ne suret ve sebeble olursa olsun, îmânda ve i'tikadda ayrılığa asla izin vermemekte, yasaklamaktadır.

Eshâb-ı kirâmın îmân ve i'tikadda hiçbir ayrılıkları olmadı. Eshâbdan olmayanlar ve daha sonraki asırlarda gelenler arasında ise zamanla îmânda, i'tikadda ba'zı ayrılıklar ortaya çıkarıldı ve bid'at fırkalarının sayısı yetmişikiye ulaştı. Bu ayrılıkları çıkaranların ve bunların sözlerine inanarak bozuk düşüncelerini benimseyenlerin ileri sürdükleri sebepler çok çeşitli ve her birine göre farklı olmakla beraber, esas sebepler, "Münafık ve başka dinden olanların çıkardıkları fitneler, Kur'ân-ı kerîmin müteşâbih. âyetlerini kendi anlayışlarına göre te'vîl etmeye kalkışmaları, eski Hind ve Yunan felsefesi ile, Mecûsî inançlarının İslâmiyete sokulma çabaları, Eshâb-ı kirâmın maslahata (huzurun, dirliğin, iyiliğin teminine ait konulardaki ictihâd ayrılıklarını anlayamama ve bunları kendi nefsânî arzularına, siyâsî maksat ve ihtiraslarına perde veya âlet etme, kısa zamanda çok geniş ülkelere yayılan İslâmiyetin henüz yeni müslüman olmuş büyük kitlelerce tam anlaşılmadan birtakım insanların eski din ve inançlarına ait ba'zı unsurları tamamen terk edememeleri ve bunları İslâmiyetten sayma yanlışına düşmeleri" şeklinde özetlenebilir. Ancak, İslâm târihinde görülen 72 sapık fırkanın ortak vasfı; siyâsî ve dünyevî menfaat ve sâiklerle ortaya çıkmış olmalarına rağmen, hemen hepsi Kur'ân-ı kerîmdeki muhkem ve bilhassa müteşâbih âyet-i kerîmeleri kendi akıllarına göre tefsîr yoluna gitmişler, böylece felsefe yaparak ve bu âyetleri, iddiaları istikametinde te'vîl ederek kendilerine Kur'ân-ı kerîmden deliller bulduklarını ileri sürmüşlerdir. Meselâ, Kur'ân-ı kerîmde geçen, Allah'ın eli, yüzü vb. sıfatlarını gösteren ifâdeleri, kendi düşüncelerine ve konuşma dilindeki ma'nâlarıyla kabul ederek, Allahü teâlâyı zâtı ve sıfatlarıyla tecsim eden, ya'nî cisim ve insan şeklinde düşünen bu sapık fırkalar, Kur'ân-ı kerîmin doğru ma'nâsı olan murâd-ı ilâhiyi anlayamamışlar, doğrusunu anlatan Ehl-i sünnet âlimlerinin açıklamalarını kabul etmedikleri gibi ayrıca onlara fikren ve fiilen saldırmışlardır.

İslâmiyette ilk i'tikad ayrılıkları, Hz. Osman'ın şehîd edilmesi hâdisesinden sonra, Abdullah İbni Sebe adındaki münafık olan bir Yahudinin ortaya çıkması ile başlamıştır. Müslümanların saf ve berrak îmânlarını bozmak gayesiyle i'tikâddaki birlik ve beraberliklerini parçalamak için çıkarılan ilk fitne hareketi budur. Abdullah İbni Sebe, Hz. Ali'nin halifelik mes'elesini bahane ederek, müslümanları bölmek gayretine düştü. Kendisine taraftar toplamak ve onlara görüşlerini kabul ettirmek için, "Hz. Ali'nin Peygamber olduğundan, Allahü teâlânın ona hulul ettiğine" varıncaya kadar pek çok şeyler uydurdu. Bir kısmı insanları aldattı. Abdullah İbni Sebe'ye aldananların içinde siyâsî hırs ve gayret ile hareket edenler çoktu. Böylece Hz. Ali taraftarıyız diyerek, İslâm dînine bozuk inançlar karıştırdılar. Zamanla hilâfet, Hz. Ali'nin hakkıdır diye ve bu inanca sahip olanlara "Şia" (Şîî) denildi. Şîîler, zamanla başka konularda da Ehl-i sünnetten ayrılıp, kendi içlerinde çeşitli kollara bölündüler.

Hz. Ali'nin hilâfeti, hakem ta'yini yoluyla Hz. Muâviye'ye bırakmasını beğenmeyip, Hz. Ali'ye ve Hz. Muâviye'ye karşı çıkıp ayrılanlara ise "Haricî" ismi verildi. Hâricîler'den bir kısmı Kur'ân-ı kerîmin ba'zı bölümlerini kabul etmezler. Bir kısmı da sapıklıklarında, yeni bir peygamber geleceğine inanacak kadar ileri gitmişlerdir.

Bozuk fırkalardan biri olan Mu'tezile ise, Hasen-i Basrî'nin (r.a.) derslerinde bulunan Vâsıl bin Ata tarafından ortaya çıkarılmıştır. Büyük Ehl-i sünnet âlimi ve velî bir zât olan Hasen-i Basrî, "Büyük günâh işleyen ne mü'mindir ne de kâfirdir" diyerek Ehl-i sünnetten ayrılan Vâsıl bin Ata için, "İ'tezele annâ Vâsıl", ya'nî "Vâsıl bizden ayrıldı" buyurmuştu. Buradaki "İ'tezele=ayrıldı" kelimesinden dolayı Vâsıl'a ve onun yolunu tutanlara "Mu'tezile" ismi verilmiştir. Sonraki yıllarda bilhassa felsefe eğitimi yapmış ve felsefeye meraklı kişiler, Vâsıl bin Atâ'nın yolundan yürüyerek, Allahü teâlânın zâtı ve sıfatları ile, kader, amellerle (ibâdetlerle, muamelâtla.) îmân arasındaki münâsebet ve diğer konularda İslâm dînin sınırlarını zorlayacak kadar ileri derecelere varan ayrılıklara düşmüşlerdir.

Ayrıca Mürchie, Kaderiyye, İbahiye, Mücessime, Cebriyye gibi birçok bozuk fırkalar, İslâm târihi boyunca çeşitli yerlerde ortaya çıkmış, kendi içlerinde de sayılamayacak kadar çok kollara ayrılarak bir müddet yaşayıp, sonra unutulup gitmişlerdir. Ancak son asırlarda zuhur eden Vehhâbîlik, bilhassa Arabistan'da yayılmış ve bugün de, çeşitli İslâm ülkelerindeki müslümanların arasında yayılması için çalışılmaktadır.

Diğer bozuk fırkalar târih içinde kaybolup gitmişlerdir. Ehl-i sünnet vel-cemâatin mevcudu her devirde çok olmuştur. İslâmiyet; îmân, i'tikad, amel ve ahlâk esasları olarak Ehl-i sünnet âlimleri tarafından her asırda, aslı üzere müdâfaa ve muhafaza edilerek, bugüne ulaştırılmıştır. Bugün dünyadaki müslümanların yarından çoğu, Ehl-i sünnet vel-cemâat i'tikadı üzeredirler.

Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfler, İmânda parçalanmanın, arkalara ayrılmanın kötü olduğuna bildiriyor. Allahü teâlâ Nisâ sûresi 114.ncü âyetinde meâlen; **"Hidâyeti (kurtuluş yolunu) öğrendikten son-**

ra, Peygambere uymayıp, mü'minlerin yolundan ayrılanı, saptığı yola sürükleriz ve çok fena olan Cehenneme atarız” ve Al-i İmrân sûresi 103.ncü âyetinde de meâlen; **“Hepiniz Allahın ipine (Kur’ân-ı kerîme) sımsıkı sarılınız. Fırkalara bölünmeyiniz”** buyurmaktadır. Peygamberimiz de (s.a.v.) müslümanlar arasında imânda ve itikadda ayrılıkların felâket olduğunu bildirerek, meşhûr olan bir hadîs-i şerîfinde **“Benî İsrâîl (yahudiler), yetmişbir fırkaya ayrılmıştı. Bunlardan yetmiş Cehenneme gidip, ancak bir fırkan kurtulmuştur. Nasarâ (Hıristiyanlar) da, yetmişiki fırkaya ayrılmıştı. Yetmişbiri Cehenneme gitmiştir. Bir zaman sonra benim ümmetimde yetmişüç fırkaya ayrılır. Bunlardan yetmişkisi Cehenneme gidip, yalnız bir fırka kurtulur”** buyurmaktadır. Eshâb-ı kirâm bu bir fırkanın kimler olduğunu sorduğunda; **“Cehennemden kurtulan fırka, benim ve Eshâbımın gittiği yolda gidenlerdir”** buyurdu.

Bir başka hadîs-i şerîfte; **“Ümmetim yetmişüç fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan bir fırka kurtulacak, diğerleri helâk olacaktır”** buyurduğunda Eshâb-ı kirâm; **“Kurtulan fırka hangisidir?”** diye sorunca, **“Ehl-i sünnet vel-cemdatır”** buyurdu. Eshâb-ı kirâm bu defa **“Ehl-i sünnet vel-cemâat nedir?”** diye sordular. **“Bugün benim ve Eshâbımın bulunduğu yolda olanlardır”** buyurdu.

Ehl-i sünnet itikâdını ortaya koyan Resûlullahdır (s.a.v.). Eshâb-ı kirâm îmân bilgilerini bu kaynaktan aldılar. Tâbiîn-i i'zâm da bu bilgileri, Eshâb-ı kirâmdan öğrendiler. Daha sonra gelenler, bunlardan öğrendiler. Böylece Ehl-i sünnet bilgileri bizlere nakil ve tevâtür yoluyla geldi. Bu bilgiler akıl ile bulunamaz. Akıl bunları değiştiremez. Akıl, bunları anlamaya yardımcı olur. Ya'nî, bunları anlamak, doğruluklarını ve kıymetlerini kavramak için akıl lâzımdır. Hadîs âlimlerinin hepsi, Ehl-i sünnet itikâdında idiler. Amelde dört mezhebin imâmları da bu mezhebde idi. İtikadda mezhebimizin iki imâmı olan Mâtürîdî ve Eş'arî de Ehl-i sünnet mezhebinde idi. Her iki imâm, hep bu mezhebi yaydılar. Sapıklara karşı ve eski yunan felsefesinin bataklıklarına saplanmış olan maddecilere karşı bu tek mezhebi savundular. Bu iki büyük Ehl-i sünnet âliminin zamanları aynı ise de, bulundukları yerler birbirinden ayrı ve karşılardaki saldır-ganların düşünüş ve davranışları başka olduğundan, savunma metodları ve tenkidleri birbirinden farklı olmuş ise de, bu hâl, mezheplerinin ayrı olduğunu göstermez. Bunlardan sonra gelen binlerce derin âlim ve veli, bu iki yüce imâmın kitaplarını inceliyerek ikisinin de, Ehl-i sünnet mezhebinde olduklarını söz birliği ile bildirmişlerdir. Ehl-i sünnet âlimleri, nassları, zahirleri üzere almışlardır. Ya'nî, âyet-i kerîmelere ve hadîs-i şerîflere açık olan ma'nâlar vermişler, zaruret olmadıkça, nassları te'vîl etmemişler, bu ma'nâları değiştirmemişlerdir. Kendi bilgileri ve görüşleri ile bir değişiklik hiç yapmamışlardır. Sapık fırkalardan olanlar ve mezhebsizler ise, yunan felsefecilerinden ve din düşmanı olan fen taklidcilerinden işittiklerine uyarak, îmân bilgilerinde ve ibâdetlerinde değişiklik yapmaktan çekinmemişlerdir.

Son asırlarda Ehl-i sünnet itikâdından ayrılan ba'zı din adamları “Selefiyye” adını verdikleri sapık bir yol tutmuşlardır. Bunun itikadda mezheb olduğunu söyleyip, kitaplarında yazmışlardır. Halbuki İslâmiyette “Selefiyye mezhebi” diye bir şey yoktur. Ehl-i sünnet âlimleri böyle bir şey bildirmemişler ve kitaplarında asla yazmamışlardır, İslâmiyette “Selef-i sâlihîn” mezhebi, ya'nî Ehl-i sünnet mezhebi vardır. Selef-i sâlihîn; hadîs-i şerîf ile medh edilen, övülen ilk iki asrın müslümanlarıdır. Ya'nî Selef-i sâlihîn, Eshâb-ı kirâm ve Tâbiîne verilen işimdir. Bu şerefli insanların itikâdına “Ehl-i sünnet vel-cemâat mezhebi” denir. Bu mezheb, îmân, inanç mezhebidir. Eshâb-ı kirâmın ve Tâbiîn-i i'zâmın îmânları hep aynı idi. İnançları arasında hiç bir fark yoktu. İmâm-ı Gazalî hazretleri İlcâm-ül-avâm kitabında “Bu kitapta itikad fırkalarından, Selef mezhebinin hak olduğunu bildireceğim. Bu mezhebden ayrılanların bid'at sahibi olduklarını anlatacağım. Selef mezhebi demek, Eshâbın ve Tâbiînin itikâdları demektir...” buyurarak Selef mezhebi demenin, Ehl-i sünnet vel-cemâat mezhebi demek olduğunu açıkça bildirmiştir.

Mısır'daki Ezher Üniversitesinden mezun üstâd İbn-i Halife Alîvî “Akidelrüs-selef-i vel-halef” adlı kitabında şöyle yazmıştır “Ebû Zehrâ (Târih-ül-mezâhib-ül-İslâmiyye) kitabında yazdığı gibi, hicretin dördüncü asrında, Hanbelî mezhebinden ayrılan ba'zı kimseler, kendilerine (Selefiyyîn) ismini verdiler. Hanbelî mezhebi âlimlerinden Ebû'l-Ferec İbn-i Cevzî ve diğer âlimler bu seleflerin, Selef-i sahîlinin yolunda olmadıklarını, bid'at ehli, mücessime fırkasından olduklarını bildirerek, bu fitnenin yayılmasını önlediler. Daha sonra yedinci asırda, İbn-i Teymiyye el-Harrânî bu fitneyi tekrar alevlendirdi. Kendilerine (Selefiyye) ismini takanlar, İbn-i Teymiyye seleflerin büyük imâmı dediler. İbn-i Teymiyye, Hanbelî mezhebinde olarak yetişti. Ya'nî, Ehl-i sünnet idi. Fakat sonradan kendi aklına uyarak, sapık görüşler ortaya attı. Ehl-i sünnet itikâdından ve dolayısı ile Hanbelî mezhebinden ayrılıp uzaklaştı. Kendi başına ayrı bir yol tutup, tuttuğu bu sapık yolda sürüklenip gitti. Kendine tâbi olanları da saptırdı. Ona tâbi olanlar onun bu yoluna selefiyye dediler. Bu hususu derinlemesine araştırıp, incelememiş ve kaynakları iyi anlamamış olan ba'zıları Ehl-i sünnet âlimlerinin kitaplarındaki “Selef ve “Selef-i sâlihîn” ifâdelerini değiştirerek, “Selefiyye” şeklinde nakletmişler ve yazmışlardır, itikadda Selefiyye diye bir mezheb yoktur. Peygamber efendimizin hadîs-i şerîfte fırka-i nâciye, kurtuluş fırkası olarak bildirdiği tek bir itikad mezhebi vardır. O da Ehl-i sünnet vel-cemâat mezhebidir. İmâm-ı Mâtürîdî ve İmâm-ı Eş'arî bu mezhebde iki itikad imâmıdır ve bu mezhebi yaymışlardır.

İmâm-ı Mâtürîdî ve İmâm-ı Eş'arî ayrı bir mezheb kurmamışlar, Eshâb-ı kirâmın, Tâbiînın, dört mezheb imâmının ve sonra Ehl-i sünnet âlimlerinin nakil ve tevatür yolu ile bildirdikleri îmân ve i'tikad bilgilerini açıklamışlar, anlaşılmasını kolaylaştırmak için kısımlara bölmüşler ve herkesin anlayabileceği şekilde yaymışlardır. Bunlardan İmâm-ı Eş'arî, İmâm-ı Şâfiî'nin talebe zincirinde bulunmaktadır. İmâm-ı Mâtürîdî ise İmâm-ı a'zâmın talebe zincirindedir.

Ehl-i sünnet i'tikâdının açıklamasında bu iki imâm meşhûr olmuş, yaşadıkları zamanlarda i'tikadda doğru yoldan ayrılmış sapıkların ve yunan felsefesinin bataklıklarına saplanmış maddecilerin bozuk düşüncelerine karşı Ehl-i sünnet vel-cemâat i'tikâdını izah etmekte, bazı bakımlardan farklı usûller tâkib etmişlerdir. Daha sonraki asırlarda gelen Ehl-i sünnet âlimleri, bu iki imâmın koyduğu usûllere uyarak, Ehl-i sünnet i'tikâdını nakletmişlerdir.

İmâm-ı Mâtürîdî'nin naklen bildirdiği Ehl-i sünnet i'tikâdının başlıca esasları şunlardır:

Allahü teâlâ kadîm olan zâtı ile vardır. Herşeyi, O yaratmıştır. Birdir, ibâdet hakkı olan da O'dur. O'ndan başka hiçbir şey, ibâdet olunmaya lâyık değildir. Kâmil sıfatları vardır. Bu sıfatları; hayat, ilim, semi', basar, kudret, irâde, kelâm ve tekvîn'dir. Bu sıfatları da ezelidir. Allahü teâlânın isimleri tevkifidir, ya'nî dînımızda bildirilen isimleri söylemek uygun olup, bunlardan başkasını söylemek yasak edilmiştir. Kur'ân-ı kerîm Allah kelâmıdır, O'nun sözüdür. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmi harf ve kelime olarak gönderdi. Bu harfler mahlûktur. Bu harf ve kelimelerin ma'nâsı, Kelâm-ı ilâhiyi taşımaktadır. Bu harflere, kelimelere Kur'ân denir. Bu harf ve kelime kalıpları içinde Kelâm-ı ilâhi olan Kur'ân mahlûk değildir. Allahü teâlânın öteki sıfatları gibi ezelîdir, ebedidir.

Allahü teâlâyı mü'minler Cennette, cihetsiz olarak ve karşısında bulunmayarak ve nasıl olduğu anlaşılmayarak ve ihatasız, ya'nî şekli olmayarak görecektir. Nasıl görüleceği düşünülemez. Çünkü O'nu görmeği akıl anıyamaz. Allahü teâlâ, dünyâda görülemez. Bu dünyâ ve insanın bu dünyâdaki yapısı, O'nu görmek ni'metine kavuşmağa elverişli değildir. Dünyâda görülür diyen yalancıdır. Hz. Mûsâ (a.s.) peygamber olduğu hâlde bu dünyâda göremedi. Peygamberimiz mi'râc gecesinde gördü ise de, bu dünyâda değildi Dünyâdan çıktı, âhirete karıştı. Cennete girdi ve orada gördü.

Allahü teâlâ, insanları yarattığı gibi, insanların işlerini de, O yaratıyor, iyi ve kötü işlerin hepsi O'nun takdiri, dilemesi ileler. Fakat iyi işlerden razıdır, fenalardan râzı değildir. İnsanın yaptığı işde, kendi kuvveti de te'sîr eder. Bu te'sîre "kesb" denir.

Peygamberler (a.s.) Allahü teâlâ tarafından seçilmiş, gönderilmiş insanlardır. Onların Allahü teâlâdan getirdiği her haber doğrudur, yanlışlık yoktur.

Kabir azabı, kabrin sıkması, kabirde Münker ve Nekir denilen meleklerin soru sorması, kıyâmette herşeyin yok olacağı, göklerin yarılabacağı, yıldızların yollarından çıkıp dağılacakları, yer küresinin, dağların parçalanması ve herkesin mezardan çıkması, mahşer yerinde toplanması, ya'nî ruhların cesetlere gelmesi, kıyâmet gününün zelzelesi, o günün dehşeti, korkusu ve kıyâmette suâl ve hesap, iyiliklerin ve günahların oraya mahsus bir terazi ile tartılması, Cehennem üzerinde sırat köprüsünün bulunması vardır. Bunların hepsi olacaktır.

Mü'minlere mükâfat ve ni'met için hazırlanmış olan Cennet, kâfirlere azâb için hazırlanmış Cehennem şimdi vardır. Her ikisini de Allahü teâlâ yoktan var etmiştir. Cennet ve Cehennem ebedî, sonsuz kalınılacak yerdir. Zerre kadar imânı olan ve bu imân ile âhirete göçen Cehennemde ebedî (sonsuz) kalmıyacaktır.

İbâdetler imâna dâhil değildir. Farzların farz olduğuna inanıp, tenbellikle yapmayan kâfir olmaz. Mü'min ne kadar büyük günah işlerse işlesin imânı gitmez. Ancak farzlara ve harâmlara, olduğu gibi inanmak lâzımdır. Emir ve yasaklardan herhangi birine inanmamak veya hafife almak veya alay etmek, değiştirmeye kalkışmak imânı giderir ve sonsuz olarak Cehennemde yanmağa sebep olur.

Halifelikten konuşmak, dinin esas bilgilerinden değildir. Dört halifenin yüksekliği halifelik sıralarına göredir. Eshâb-ı kirâmın hepsini istisnasız sevmek ve hürmet etmek lâzımdır. Hepsî âdil ve din ilimlerinde müctehid idiler.

Muhammed'e (a.s.) îmân edenler, başka peygamberlerin ümmetinden daha üstündür.

Matem tutmak, dinde yoktur. Üzülmek başka, matem tutmak başkadır. Hadîs-i şerîfte Peygamberimiz: **"İki şey vardır ki, insanı küfre (imânın gitmesine) sürükler. Birisi, bir kimsenin soyuna sövmek, ikincisi, ölü için matem tutmaktır"** buyurdu.

Resûlullah, Eshâb-ı kirâma, Tâbiîne ve evliyâyâ tevessül ederek, ya'nî onları vesîle ederek duâ etmek, duânın kabulüne sebep olur.

Dîni deliller müctehidler için dörttür Kitap, Sünnet, icmâ-i ümmet, Kıyâs-ı fukâha. Avamın delili müctehidin fetvâsıdır.

Tenâsühe, ya'nî ölen insanın ruhunun başka bir çocuğa geçerek, tekrar dünyâya gelmesine inanmak, dîne aykırıdır. Böyle inananın imânı gider.

Kıyâmet günü Allahü teâlânın izni ile iyiler kötülere şefâat edecek, araya girecektir. Peygamberimiz (s.a.v.): **“Şefâatim ümmetimden günahı büyük olanlarıdır”** buyurdu.

Peygamberin mu'cizesi, evliyânın kerâmeti ve sâlih mü'minlerin firâseti haktır. Evliyânın kerâmeti, vefâtından sonra da devam eder.

Her bid'at dalâlettir, sapıklıktır. Bid'at, dinde sonradan yapılan şey demektir. Peygamberimiz (s.a.v.) ve dört halifesinin bulunmayıp da, onlardan sonra dinde meydana çıkarılan, i'tikâd ve ibâdet olarak yapılmağa başlanan değişikliklerdir ve büyük felâkettir.

Mest denilen ayakkabı üzerine mesh ederek (ıslak el ile dokunarak) abdest alınır. Çıplak ayak üzerine mesh edilmez.

Ebû Mensûr-i Mâtürîdî, irâde-i cüz'iyeye hakkında buyurdu ki: “İrâde-i cüz'iyeye, bir varlık değildir. Var olmıyan şey, yaratılmış olmaz. İrâde-i cüz'iyeye, kullarda bir hâldir. Kuvveti, bir şeyi yapmak ve yapmamakta kullanmaktır. Kullar, irâde-i cüz'iyelerini kullanmakta serbesttir. Mecbur değildir.” Bu mezhebe göre şeytana irâde, bende bir hâldir, iyiliğe kullanırsam Allahü teâlâ iyiliği yaratır. Kötülüğe sarf edersem, onu yaratır. Eğer sarf etmezsem, ikisini de yaratmaz, diye cevap verilir. Allahü teâlânın, kul irâde etmeden de, yaratması caiz ise de, ihtiyari olan işleri yaratmağa, kulların irâdelerini sebep kılmıştır. İrâde-i cüz'iyemizin sebep olması da, Allahü teâlânın irâdesi ile. Kul, bir iş yapmak irâde edince, Allahü teâlâ da, o işi irâde ederse, o işi yaratır. Kul irâde etmezse, itiyârî olan o işi yaratmaz. Şu hâlde, kul irâde-i cüz'iyesini ibâdete sarf ederse, Allahü teâlâ, ibâdeti yaratır. Eğer günahlara sarf ederse, günahları yaratır. O zaman kul, dünyâda fena olur, âhirette azâb görür. Böyle olduğunu bilen bir kimseye, şeytan birşey diyemez.

“Siz, ancak Allahü teâlânın dilediğini arzu edersiniz!” meâlindeki âyet-i kerîmenin ma'nâsını, Ebû Mensûr-i Mâtürîdî şöyle açıklıyor: “İhtiyârî işleriniz, yalnız sizin irâdenizle, olmaz. Sizin irâdenizden sonra, Allahü teâlâ da, o işi irâde edip yaratır.”

- 1) *Fevâid-ül-behiyye fî-terâcim-il-hanefiyye sh-95, 195*
- 2) *Esmâ-ül-müellifin cild-2, sh-21*
- 3) *Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh-21*
- 4) *İşârât-ül-merâm an ibârât-il-imâm sh-23*
- 5) *Kitâb-üt-tevhid mukaddimesi*
- 6) *Nazm-ül-feraid sh-16*
- 7) *Kitâb-ül-ensâb sh-498*
- 8) *Ilhâf-üs-se'âde cild-2, sh-5*
- 9) *Tâc-üt-terâcim sh-59*
- 10) *Tabakât-ül-fukahâ sh-72*
- 11) *Ketâib-il-a'lâm il-ahyâr vh-130*
- 12) *Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh-439, 1001*
- 13) *Rehber Ansiklopedisi cild-11, sh-284*
- 14) *Ilcâm-ül-avâm sh-5*

İSHÂK BİN ABDULLAH BEZZÂZ:

Hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Yâ'kûb olup, ismi İshâk bin Abdullah bin İbrâhîm bin Abdullah bin Seleme'dir. Aslen Kûfeli olan İshâk bin Abdullah'ın doğum târihi belli değildir. Birçok memlekete giderek, oralarda bulunan İslâm âlimlerinden ders okuyan ve hadîs-i şerîf dinleyen İshâk bin Abdullah, birbirinden kıymetli hadîse dâir kitablar yazmıştır. Bunlardan Müsned'i meşhûrdur. Vefât edinceye kadar Bağdâd'da yaşayan İshâk bin Abdullah, 307 (m. 919) yılında vefât etmiştir.

İshâk bin Abdullah; Bağdâd'da Muhammed bin Ziyâd ez-Ziyâdî, Ahmed bin Sâbit el-Cahderî, Ebû Buceyr Muhammed bin Câbir el-Muhâribî, Yûsuf bin Mûsâ el-Kattân, Muhammed bin Abdürrahîm el-Misrî, Ahmed bin Mutahhir el-Masîsî, Yahyâ bin Muallâ bin Mensûr, Ebû Hatim er-Râzî, Ebû Gursâfe Muhammed bin Abdülvehhâb el-Askalânî ve bir çok âlimden hadîs-i şerîf öğrenmiş ve ilim tahsil etmiştir.

Kendisinden ise; Muhammed bin Hasen bin Muksim el-Mukriî, Muhammed bin Ali bin Habîş en-Nâkid, Muhammed bin el-Muzaffer, Ali bin Muhammed bin Lü'lü ve bir çok âlim ilim tahsil etmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Şam'a ve Mısır'a giderek, kendisini yetiştiren İshâk bin Abdullah hakkında, Dâre Kutnî “O sikadır” ve İbn-i Münâdi: “O sika olup, müsned tasnif etti” demiştir. İshâk bin Abdullah'ın Peygamber efendimizin (s.a.v.) ba'zı hadîs-i şerîflerini ihtiva eden “El-Müsned” adlı eseri vardır.

- 1) *Târih-i Bağdâd cild-6, sh-388*

2) *El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh-130*

3) *El-Muntazam cild-6, sh-154*

4) *Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh-234*

İSMÂİL BİN AHMED HÎRÎ (Ebû Abdurrahman Mukrî):

Tefsîr, hadîs, kırâat ve Şâfiî fıkıh âlimi, vâ'iz. Künyesi, Ebû Abdurrahmân olup, ismi İsmâil bin Ahmed bin Abdullah'dır. Aslen Nişâbürlüdür. Hîrî nisbet edilip, Darîr ve Mukrî lakâbları verildi. 361 (m. 971) yılında doğan Ebû Abdurrahmân 430 (m. 1039) yılında vefât etti.

İlim öğrenmek ve öğretmek için seyahatlerde bulunan Ebû Abdurrahmân Darîr, değişik bölgelerin âlimlerinden ilim öğrendi Ebû Tâbir bin Huzeyme, Ahmed bin Muhammed Enmâti, Ahmed bin İbrâhîm Abdevî, Hasen bin Ahmed Mahlidî, Ahmed bin Muhammed İbni Ömer Haffâf, Ebû Hasen Masercisî, Muhammed bin Abdullah bin Hamdîn, Ebû Bekr Cûzıkî, Muhammed bin Ahmed Müzekkî Nişâbüri, Ezher bin Ahmed Serahsî, Hâkim Haddâdi Mervezî, Ebû Nuaym Abdülmelik bin Hasen İsferâinî, Ebû Heysem Mekki Keşmeyhinî, Ebû Abdurrahmân Sülemî rivâyetinde sağlam olduğunu bildirdiler. Hadîs, fıkıh, tefsîr ve kırâat ilimlerinde birçok talebe yetiştirdi. Va'z ve nasihatlerde bulunup, insanlara emr-i ma'rûf yaptı, ilmi ile amel etmesi, zühd ve takvasının çokluğu ile tanınması, insanların ondan istifâde etmesine sebep oldu. Talebelerinden en meşhûru Hatîb-i Bağdâdî idi.

Değişik ilimlerde birçok kitap yazan Ebû Abdurrahmân Mukrî'nin, tefsîr ilminde "Kifâye" adı eseri meşhûrdur.

Talebelerinden Târih-i Bağdâd'ın yazarı Ebû Bekr Hâtib-i Bağdâdî anlatır:

"Bir sene hocam Ebû Abdurrahmân Mukrî, hacc edip Mekke'de bir müddet kalarak, ibâdet etmek niyetiyle Bağdâd'a geldi. Beraberinde bir katır yükü kitab ve bunların içinde Sahih-i Buhârî de vardı. O sene hac yolu, eşkıyalar tarafından işgal edildiğinden, Mekke'ye gitmek mümkün olmadı. Yanındakilerle beraber Nişâbüri'ye geri dönmeye karar verdiler. Onlar Bağdâd'da beklerken, huzurlarına varıp kendisinden Sahih-i Buhârî okumak istediğimi arz ettim. O da kabul etti. Akşam namazından sabah vaktine kadar, iki gece okuttu. Daha sonra kâfileyle berâber doğuya doğru hareket ettiler. Ben de arkadaşlarımla beraber onların peşinden gittim. Cezîre'ye varınca, Yahyâ Çarşısı'nda bir gün öğleye doğru, kaldığımız yerden başlayıp akşama kadar okuduk. Akşam başlayıp sabaha kadar devam ettik. Böylece üç mecliste bana Sahih-i Buhârî'yi okutmuş oldu."

1) *Târih-i Bağdâd cild-6, sh-313*

2) *Tabakât-ı müfettiHn (Dâvûdî) cild-1, sh-104*

3) *Tabakât-ı müfettiHn (Süyûtî) sh-7*

4) *Tabakât-ı Şâfiyye cild-4, sh-266*

5) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-1097*

6) *Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh-246*

7) *Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh-260*

İSMÂİL BİN HAMMAD CEVHERÎ:

Nahiv âlimi. Lügat ve edebiyatta imâm. Künyesi, Ebû Nasr olan İsmâil bin Hammad'a, Türkistan'ın Fârâb şehrinde doğduğu için Fârâbî denildi. Daha çok Cevherî lakabıyla meşhûr oldu. Ba'zı rivâyetlere göre 398 (m. 1007) yılında Nişâbüri'da vefât etti. Vefât târihi hakkında değişik rivâyetler vardır.

İlk tahsilini, dayısı ve "Dîvân-ül-edeb" adlı eserin yazarı olan Ebû İbrâhîm İshâk Fârâbî'den alan Cevherî, Bağdâd'a giderek, orada Ebû Sa'îd Hasen bin Abdullah Merzubân Sayrafî ve Ebû Ali Hasen bin Ahmed Fârisî'den ilim öğrendi. Arabça üzerindeki bilgilerini daha da ilerletmek, sâde Arabçanın inceliklerine vâkıf olmak için, şehirlerle teması olmayan kabilelerin arasına gidip, bir müddet onlarla beraber kaldı. Cezîre, Suriye ve Hicaz'a gitti. Damgan'da Ebû Ali Hasen bin Ali'nin derslerine devam etti. Meşhûr eseri "Sihâh" üzerinde ilk çalışmalara burada başladı.

İsmâil bin Hammâd Cevherî'den birçok kimse ilim tahsil etti. Bunlardan, İsmâil bin Muhammed Nişâbüri, Ebû Seni Muhammed bin Ali Hirevî ve İbrâhîm bin Sâlih Verrâk adlı âlimler tanınan birkaç taneisidir.

Hayatının sonlarında Nişâbüri'ye yerleşerek isteklilere ilim öğretip, pek kıymetli kitaplar yazmaya başladı. Lügat ilminde Fîrûz Âbâdî'nin "Kâmûs"undan sonra en meşhûr eser olan "Tâc-ül-lüga ve Sihâh-ül-arabiyye"yi yazdı. Bu kıymetli eserde kelimeler, asıllarının son harflerine ve son harfleri aynı olan kelimeler de birinci ve ikinci harflerine göre tertiplenerek karşılıkları yazılmıştır. Şerhleri ve birçok hâşiyeleri yapılan ve "Sihâh" adıyla meşhûr olan bu eserin yalnız olarak ve şerhleri ile birlikte baskıları yapılmıştır. Mısır baskısı bir mukaddime ve altı cildten meydana gelmektedir. "Vankulu lügati" adıyla Türkçeye de tercüme edilerek, İbrâhîm Müteferrika matbaasının ilk kitabı olarak 1139 (m. 1726) yılında yayınlandı.

Çok güzel yazılarıyla, Kur'ân-ı kerîmler ve kıymetli kitaplar yazarak, hat san'atına şaheserler kazandıran Cevherî'nin "Kitâb-ı fi'l-arûz", "Kitâb-ül-mukaddime fî'n-nahv" adlı iki eseri daha vardır.

İsmâil bin Hammâd Cevherî, "Sihâh"ının mukaddimesinde, Allahü teâlâya şükür, Muhammed aleyhisselâma ve O'nun âline ve Eshâbına salât ve selâmdan sonra, kendisinin sahih bildiği lûgat mal-zemesiyle bu kitabını hazırladığını, kitabının din ve dünyâ ilimlerinin iyi öğrenilmesine yardımcı olacağını ve bu sebeble de Allahü teâlânın bu kitabın şerefini yükselteceğini umduğunu söylemekte ve kitabındaki tertibi ilk defa kendisinin yaptığını, yirmisekiz bâb ve her babı da yirmisekiz fasıl olarak hazırladığını bildirmektedir.

- 1) *Lisân-ül-mîzân cild-1, sh-40*
- 2) *Nücûm-üz-zâhire cild-4, sh-207*
- 3) *Nüzhet-ül-elibbâ sh-418*
- 4) *Mu'cem-ül-udebâ cild-6, sh-151*
- 5) *İnbâh-ur-ruvât cild-1, sh-194*
- 6) *Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh-446*
- 7) *Bugyet-ül-vuât sh-195*
- 8) *Şezerât-üz-zeheb cid-3, sh-143*
- 9) *Mu'cem-ül-müellifin cild-2, sh-267*
- 10) *El-A'lâm cild-1, sh-313*

KAFFÂL-İ KEBÎR:

Şâfiî âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin İsmâil olup, künyesi Ebû Bekr'dir. 291 (m. 903) senesinde Semerkand'a bağlı bir yer olan Şâş'da doğup, 365 (m. 975) senesinde yine burada vefât etmiştir. Başka bir Kaffâl daha vardır. Bu da Şâfiîlerin büyük âlimlerindendir. İmâm-ı Haremeyn'in pederi Ebû Muhammed el-Cüveynî'nin hocasıdır. 417 (m. 1026)'de 90 yaşında Sicistan'da vefât etmiştir. İsmi, Ebû Bekr Abdullah bin Ahmed el-Marvezî'dir. Buna Keffâl-i sagîr denir. Keffâl-i kebîr, fıkıh, tefsîr, hadîs kelâm, usûl ve furû', lûgat ve şiirde derin bir âlim idi. Zamanında, Mâverâünnehr'de, Şâfiî âlimleri arasında bir benzeri yoktu. İlminin yüksekliği kadar, zühd ve takvası da pek fazla idi. Ebû Bekr bin Huzeyme, Muhammed bin Cerîr, Ebû Kâsım Begâvî, Ebû Arûbe el-Harrânî ve daha birçok âlimden ilim almıştır. Kendisinden de, Hâkim, İbn-i Mende, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî ve daha başkaları ilim almıştır. Ebû İshâk, onun İbn-i Süreyc'den ders aldığını söylemiş ise de, İbn-i Salâh: "En açık olanı Kaffâl'in, Süreyc'e yetişmemiş olduğudur. Çünkü, İbn-i Süreyc'in, Kaffâl'in Bağdâd'a girmesinden önce vefât ettiği bildirilmektedir. Kaffâl, ilim için bir çok yolculuklar yapmış, Horasan, Irak ve Şam'ı dolaşmış, ismi her tarafa yayılmış, sözü her yerde edilir olmuştur. Tefsîr, fıkıh ve hadîs ilimlerinde eserleri vardır. Eserlerinden ba'zısı, Tefsîr-u Kur'ân-ı kerîm, Mehâsin-üş-Şerîa ve Edeb-ül-kazâ ve Şerh-ur-Risâ'dir.

Alimlerin hakkında söyledikleri: İmâm-ı Nevevî (r.a.) "Kaffâl; tefsîr, hadîs, usûl-i fıkıh ve kelâm ilimlerinde ismi geçen büyük bir âlimdir."

Hâfız Ebû Kâsım bin Asâkir (r.a.): "Onun önce doğru yoldan ayrılıp, sapık olan mu'tezile i'tikâdına kaydığı, fakat sonra (Ehl-i sünnetten olan) Eş'arî mezhebine döndüğü bana ulaştı."

Subkî der ki: "İbn-i Asâkir'in bu rivâyetini gördükten sonra çok rahatladım. Fakat Kaffâl'in, bir ara mu'tezile i'tikâdına meyletmesi, Ehl-i sünnet akîdesine doğru giderken yaptığı bir sürçmedir. Fakat, bid'at ve dalâletten döndükten sonra artık onu kınamak olmaz."

Hâkim Ebû Abdullah: "Kaffâl, fakîh (fıkıh âlimi), edîb (edebiyatçı), Mâverâünnehr'de, Şâfiîlerin en büyük âlimi, usûl-i fıkıh en iyi bilen, hadîs-i şerîf ilmi tahsil etmek için en çok yolculuk yapan bir âlimdir."

Büyük âlim Ebû Muhammed, "Şerh-ur-Risâle" kitabında şöyle anlatır: "Kaffâl, kelâm ilmini İmâm-ı Eş'arî hazretlerinden aldı. İmâm-ı Eş'arî hazretleri de ondan fıkıh ilminde istifâde etti."

Subkî (r.a.) der ki: "Ebû Muhammed'in bu sözü, Kaffâl'in kelâm ilmini bildiğine delâlet ettiği gibi, aynı zamanda onun i'tikâdda İmâm-ı Eş'arî'ye tâbi olduğunu gösterir. Sanki Kaffâl, Mu'tezile'nin yanlış i'tikâdından dönüp, İmâm-ı Eş'arî'den (r.a.) kelâm ilmi dersi almaya başladığı zaman, İmâm-ı Eş'arî (r.a.) bir hayli yaşlı idi. Aynı zamanda İmâm-ı Eş'arî (r.a.) kelâm ilminde imâm derecesinde idi. Eş'arî hazretlerinin Kaffâl'den, fıkıh ilminden okuması, Kaffâl'in de fıkıh ilminde mertebesinin çok yüksek ve kendisinden ilim alınabilecek derecede âlim olduğunu gösterir."

Kaffâl'in bir şiirinin tercümesi ve açıklaması şöyledir:

"Benim evim, gelen herkese açıktır. Benim ağızımdan herkes yiyebilir. Yanımızda ne varsa onu misafirimize ikrâm ederiz, isterse bu, sirke ve bakla olsun. Fakat asil olan kişi bundan memnun kalır. Bayağı kişi ise bunu az görür."

Kaffâl, muharebe meydanlarında kılıcı ile çarpıştığı gibi, ilmiyle ve kalemiyle de İslâm düşmanlarına gereken cevâbı vermiştir. Anlatılır ki Müslümanlarla Bizanslılar arasında bir muharebe olmuş, bu mu-

harebeye Horasan ve Mâverâünnehr müslümanları da katılmıştır. Büyük âlim Kaffâl de bunlar arasında bulunuyordu. Bu sırada, Bizanslıların kumandanı bir kasîde yazdırıp, İslâm memleketlerine gönderdi. Bu kasîdede, müslümanlar ayıplanıp, kınanıyor, bir takım tehdîdler yer alıyor, müslümanların birçok yerleri ellerinden çıkardıktan anlatılıyordu. O şiire iyi bir cevap vermek lâzımdı. Orduda Horasan, Medâin ve Şamlı edebiyatçı ve şâirler de bulunuyordu. Yazılan cevabî şiirler arasında en beğenileni Kaffâl'inki oldu.

Bir müslüman âlim, bu harbde Bizanslılara esir düşmüştü. Kaffâl'in cevap olarak yazdığı şiirin, Bizanslıların eline geçmesinden sonraki durumu şöyle anlatır: Bu kasîde, İstanbul'a gelince, şehrin ilim adamları toplanmışlar kasîdenin yüksek bir edebiyatla yazıldığını görerek hayrette kalmışlar, onun nereli olduğunu sormuşlar, müslümanlar arasında, böyle kimselerin bulunduğunu bilmiyorduk, demişlerdir.

Kaffâl'in yazmış olduğu şiirin açıklamasının bir kısmı şöyledir:

“Bana münazara usûllerinden haberi olmayan birinin sözü ulaştı. Kendisine, lâıyk olmadığı vasıfları vererek yalan söylemiş. Kendisini temiz kral diye anlatıyor. Halbuki kalbi şirk kiri, elbiseleri de görünen kirlerle kirlenmiş bir kimse, nasıl temiz olur? O, ben mesîhîyim diyor. Halbuki o dediği gibi değildir. Kalbi kaskatı olmuş, çoluk çocuk demeden öldüren bir kimse, Hz. İsa gibi mübârek ve merhametli bir Peygamberin yoluna nasıl tâbi olur. Temiz ve Hz. İsa'ya (a.s.) tâbi olduğunu söyleyen bir kimsenin, zâlim, fâcir olması, haksızlıklara meyletmesi mümkün müdür? Eğer hakkı bulmak istiyorsan, yavaş hareket et, zulüm yapma, Allahü teâlâ sana hidâyet (doğru yol) ihsan eder. Aslı olmayan elbiseyi giyen gibi, kendinde olmayan şeyle kibirlenme. Biz, sizin bizden aldığınız yerleri fazlasıyla aldık. Sizi geldiğiniz gibi kovduk. Biz, bizde olan (müslümanlık; ni'metinden dolayı sizden çok üstünüz. Sen, fethedeceğinizi söylediğin birçok yerler saydın. Halbuki, bunlar rû'yâ gören kimsenin gördüğü şeylerdir. Kim ki, putperestliği yaymak için şarkı ve garbı fethetmeği dilerse, o kötü ve habîs insandır. Allahü teâlâ, İsa'nın da (a.s.) yaratıcısıdır. Allahü teâlâ, İsa'ya (a.s.) ölüleri diriltme mu'cizan vermiştir. Hz. İsa'ya (a.s.) inen İncil de bu sözümüzü bildirmekte, bütün Peygamberlerden sonra son Peygamberin geleceği müjdelanmaktadır. Hz. Muhammed Mustafâ (s.a.v.) ve diğer Peygamberler, hepsi vefât etti. Ancak, onun vefâtı geciktirilmiştir. O zaman gelince, o da diğer peygamberler gibi vefât edecektir. Halbuki siz Hristiyanlar, Hz. İsa'nın ölümü tattığını söylüyorsunuz. Yahyâ, Zekeriyâ ve diğer peygamberler Allahü teâlânın indinde kıymetli kullarıdır. Hakkın doğrunun Arabdan ve Acemden yardımcıları vardır. Allahü teâlâ, Seyfuddevle'ye hayırlar versin. Ona lütuf ve ihsanlarda bulunsun. Mensûr bin Nûh'a devamlı selâmet versin.

Bu ikisi, İslâmı ve müslümanları her türlü tehlikeye karşı muhafaza ettiler. Kim Bizanslıların kumandanına benim nasîhatimi iletir? Onun üzerine genç ihtiyar bütün Horasanlılar geliyor, gâzîler, şehîd olmak için koşuyor. Eğer haktan yüz çevirilirse, hak her zaman açık ve ortadadır. Geliniz ey Bizanslılar! Aramızda kılıcına hâkim yapalım. Çünkü o, en âdil bir hâkimdir. Allahü teâlâ bize mükâfatlar versin. O, bizim için kâfi ve bizi koruyucudur. Allahü teâlâdan lütuf ve ihsâniyle, feth-i Kos'tantiniyye'yi nasîb etmesini diliyoruz.”

- 1) *Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh-196*
- 2) *Tehzîb-ül-esmâ vel-lüga cild-2, sh-282*
- 3) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-51*
- 4) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-200*
- 5) *Tabakât-üş-Şirâzî sh-91*
- 6) *Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh-36*
- 7) *Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh-200*

KÂSİM BİN ASBAĞ BEYYANÎ:

Tefsîr ve hadîs âlimi. Künyesi Ebû Muhammed'dir. 247 (m. 861)'de doğdu. 340 (m. 951) senesinde Kurtuba'da vefât etti. Bakıy bin Mahled, İbn-i Vadâh, Matraf bin Kays, Esbağ bin Halil, Abdullah bin Meysere ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf işitip, rivâyet etmiştir. Aslen Endülüslü olup, ilim tahsili için seyahatlere çıktı. Çok âlimle görüşüp, ilim öğrendi. Mekke'de Muhammed bin İsmâil es-Sâig, Ali bin Abdülazîz'den; Irak'da Kâdî İsmâil'den, İbn-i Ebî Heyseme'den, Muhammed bin İsmâil Tirmizî'den, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin oğlu Abdullah'dan, İbn-i Kuteybe'den, Hâris bin Ebû Üsâme'den ve diğer âlimlerden ilim aldı. Mısır'da ise Muhammed bin Abdullah Emevî'den, Ebû Zinbağ'dan, Ravh bin Ferec el-Mâlikî'den ve diğer âlimlerden ilim almıştır. İlim tahsili için önemli ilim merkezlerine gidip, oralarda zamanın meşhûr âlimlerinden ilim tahsilini tamamladı. Böylece ilimde iyi yetişip, âlim oldu. Endülüs'e çok ilim sahibi bir âlim olarak döndü. Kurtuba'da yerleşti, ilimdeki üstün vasfıyla, zamanında kendine müracaat edilen kadri yüce bir âlim idi.

Hadîs ilminde yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle ezbere bilip, hâfız derecesinde âlim idi. Tefsîr ve hadîs ilminden başka, fıkıh ve nahiv ilminde de âlim idi. Kendisinden; torunu Kâsım bin Muhammed, Abdullah bin Muhammed el-Belhî, Abdülvâris bin Süfyân, Abdullah bin Nasr, Muhammed bin Ahmed,

Ebû Osman Sa'îd bin Nasr, Ahmed bin Kâsım, Kâsım bin Muhammed, Ebû Amr Ahmed bin Nasûr ve daha pekçok zât hadîs-i şerîf işitip rivâyet etmiştir.

Eserleri: "Ahkâm-ül-Kur'ân", "El-müctebâ fî ehâdîs-il Mustafâ", "En-Nâsih vel-Mensûh", "Garâib-i Hadîs-i Mâlik", "Müsned-i Hadîs-i Mâlik", "Birr-ül-Vâlideyn", "El-Ensâb" gibi eserleri vardır.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden biri şudur.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bana mahsus beş isim vardır: Ben, Muhammedim. Ben, Ahmedim. Ben, Mâhiyim ki, Allah, benimle küfrü yok eder. Ben Haşirim ki halk, kıyâmet günü benim izimce haşır olunacaktır. Ben Âkıbim ki, benden sonra peygamber yoktur."**

1) Mu'cem-ül-müellifin cild-8, sh-95

2) Dîbâc-ül-müzehheb sh-222

3) Tezkirât-ül-huffâz cild-3, sh-853

4) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh-251

5) Bugyet-üt-vuât cild-2, sh-251

KAYRAVÂNÎ (Abdullah bin Ebî Zeyd):

Tefsîr, kırâat, kelâm, hadîs ve Mâlikî fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup, ismi Abdullah bin Ebî Zeyd Abdurrahmân'dır. 310 (m. 922) yılında Endülüs'te (İspanya'da) Nefza şehrinde doğdu. Doğduğu yere nisbetle Nefzi, daha sonra Afrikiyye'ye (Tunus'a; gelerek Kayravân'da yerleşmesi sebebiyle oraya nisbet edilip Kayravânî denildi Kuzey-Batı Afrika'da Mâlikî mezhebinin, yetiştirdiği talebeleri ve yazdığı kitaplarıyla yaygın hâle getirdiği ve mezhebin hükümlerini halkın anlayacağı şekilde kitaplar hâlinde düzenleyip yazdığı için, "Mâlik-üs-sagîr" lakabıyla meşhûr oldu. 386 (m. 996) yılında Kayravân'da vefât edip, oraya defn edildi. Çeşitli bölgelerden gelen müslümanlar tarafından mezarı ziyâret edilip duâlar edilmektedir.

İlim tahsili için birçok bölgelere seyahatlerde bulunan Ebû Muhammed Abdullah Kayravânî, Endülüs'ten başlayıp; Fas, Tunus, Mısır, Şam, Bağdâd ve Hicaz'a kadar uzanan ilim merkezlerindeki âlimleri gördü. Onların ilimlerinden ve yazdığı kitaplardan istifâde etti. Ebû Bekr Muhammed bin Feth Mukrî ve Ebû Bekr bin Bilâd ve Bağ'dad'daki diğer kırâat âlimlerinden kırâat ilmini öğrendi. Ebû Bekr bin Lûbâd, Ebû Fadl Kaysî'den de kırâat aldı, hadîs-i şerîf dinledi. Muhammed bin Mesrur bin Gassal, Abdullah bin Mesrur bin Haccâc, Kattan, Ebyânî, İbn-i Mûsâ, Sa'dûn-i Havlânî, Ebû'l-Arab, Ahmed bin Ebî Sa'îd ve Habîb Mevlâ bin Ebî Süleymân'dan ilim öğrendi. Hacca gitti. Haremeyn'de; Ebû Sa'îd İbni A'râbî, İbrâhîm bin Muhammed bin Münzir, Ebû Ali bin Ebî Hilâl, Kâdı Ahmed bin İbrâhîm bin Hammâd, Hasen bin Bedr, Muhammed bin Feth, Hasen bin Nasr Sûsi, Derrâs bin İsmâil, Osman bin Sa'îd Garâbili ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. İbn-i Şa'bân, Ebû Bekr Ebherî ve Mervezî'den icâzet aldı. Çok çalışıp, hocalarından yazdıklarını ezberledi. Mâlikî mezhebinde zamanının imâmı oldu. Mâlikî mezhebi hükümlerini tasnif edip, halkın, hattâ çocukların bile istifâde edebileceği şekilde kitaplar hazırladı. Halkın kendi kendine kitaptan dînini öğrenmesini kolaylaştırdı. Zamanın Tunus sultânı Şeyh Seydî Mah'riz bin Halefin de desteğiyle, Mâlikî mezhebi çok yaygın hâle geldi. İnsanlar uzak bölgelerden dinlerini öğrenmek için akın akın Kayravân'a geldiler. Kayravân, bölgenin en önemli ilim merkezi oldu. Kırâat ilminde de çok meşhûr oldu. Tefsîr ve kırâat ilimlerinde dersler verip kitaplar yazdı. İmâm-ı Nâfî'nin kırâatini, kitapları ve talebeleri ile Afrikiyye'de yaydı. Vera' ve takva sahibi idi. Ömrünü ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçirdi. Din düşmanlarına ve doğru yoldan sapmış olanlara çok güzel cevaplar verdi. Müslümanlara ve devlet adamlarına nasihatlerde bulunur, huzur içinde yaşamalarına çalışırdı. Dünyâya hiç ehemmiyet vermez, az şeye kanâat eder, harâma düşmek korkusundan şüpheli şeyleri ve mubahların bir çoğunu terk ederdi.

Bir kelime öğrenebilmek ümidiyle Kayravân'a koşan insanlardan birçoğu İbn-i Ebî Zeyd'in talebesi oldu. Bilhassa kırâat ilminde Mekki bin Ebî Tâlib'i yetiştirdi. Karvinîler'den; Ebû Bekr bin Abdurrahmân, Ebû'l-Kâsım Büadeî, Lûbeydî, Ecdânî'nin oğulları Ebû Abdullah Havvâs, Ebû Muhammed Mekki bin Ebî Tâlib, Endülüs'den; Ebû Bekr bin Müvehhib Makberi, İbn-i Âbid, Ebû Abdullah bin Hüzâ', Ebû Mervân Kanâzel, Sebte'den; Ebû Abdurrahmân bin Acûz, Ebû Muhammed bin Gâlib, Halef bin Nasr, Magrib'den; Ebû Âli bin Sitilmâsî ve daha birçok âlim fıkıh ve diğer ilimleri öğrendiler. Onlar da hocaları gibi küfür ve bid'at ehline karşı İslâmiyeti ve müslümanları savundular. Yalnız Allahü teâlânın rızası için çalışıp, müslümanlara dinlerini öğretmeye gayret ettiler. Hocalarından öğrendikleri, ilmi Endülüs'ten Hicaz'a kadar yaydılar.

İbn-i Ebî Zeyd Kayravânî; fıkıh, kelâm, tefsîr ve kırâate dâir pekçok kitap yazdı. Bilhassa bugünkü ma'nâda tam bir ilmi hâl kitabı olan "Risâle" meşhûrdur. Risâle'nin yazılmasını Tunus sultânı istemiş, halkın ve çocukların anlayıp, kolayca istifâde edebilecekleri bir kitap olmasını arzu etmişti. Bu kitap, zamanında pek tutunmuş ve ağırlığınca altına alıcı bulmuştu. Risâle, yazıldığından bu yana ehemmiyetini hiç kaybetmedi. Mâlikî mezhebinin el kitaplarından biri oldu. Fransızcaya 1842 yılında tercümesi yapıldı.

1906'da İngilizcesi basıldı. Mâlikî mezhebinin Cezayir ve Tunus gibi Kuzey Afrika ülkelerinde yaygın olması ve bu ülkelerin de sömürgeci Fransız ve Avrupa ülkelerinin işgali altına düşmesi, Batılıların bu eser üzerindeki çalışmalarına sebep oldu. En son baskısı 1983 yılında Leon Bercher tarafından Arabca ve Fransızcası bir arada karşılaştırmalı olarak Cezayir'de basıldı. Mâlikî mezhebi hükümlerini öz olarak anlatmakta ve akâid, fıkıh, mü'âmelât, nikâh ve miras bilgilerini ihtiva etmektedir. Bundan başka, "Kitâb-ün-nevâdir ve'z-ziyâdât" yüz cüzdür. Mâlikî mezhebine ait ellibin civarında mes'eleyi ihtiva eden "Muhtasar" kitabı ki "Muavvel" ve "Tehzîb-ül-atâbiyye" kitaplarından derlenmiştir. Mâlikî fıkıhına dâir "Kitâb-ül-iktida" bi ehl-il-Medîne, "Kitâb-üz-zibb", akâidle ilgili "Kitâb-üt-tenbîh-i alel-kavl fi evlâd-il-müvtediyyin" ve namaz vakitlerini bildiren "Kitâb-ü tefsîr-i evkât-is-salât", tevekkül ve Allaha güvenmek hakkında "Kitâb-üs-sikâ billah ve't-tevekkül ale'llah", tasavvufia ilgili, "Kitâb-ül-ma'rifet vel-yakîn", rızka Allahü teâlânın kefil olduğunu açıklayan "Kitâb-ül-madmûn mine'r-rızk", hacla ilgili "Kitâb-ü menâsik", Kur'ân-ı kerîm tilâveti ile ilgili "Risâle", çeşitli suâllere cevap verdiği "Kitâb-ü redd-i mesâil", hastalıklarla ilgili "Kitâb-ü gaye temerraz-il-mü'minîn", Kur'ân-ı kerîmin üstünlüklerini anlatan "İ'câz-ül-Kur'ân", "Kitâb-ül-vesâvis" Risâle-i i'tâ-il-karâbet-i mine'z-Zekât, "Risâlet-ün-neh-yi anil-cedel", "Risâlet-ü fi'r-redd-i alel-kaderiyye ve münâkadât-ı risâlet-il-Bağdâdîy-yil-mu'tezilî", "Kitâb-ül-istihzâr fi'r-redd-i alel-fikriyye", "Kitâb-ü keşf-it-telbîs fi'l-mes'ele", "Risâlet-ül-mev'iza ve'n-nasîha", i'tikadla ilgili "Risâle" ve daha birçok kitap yazdı.

Risâle'den: Allahü teâlânın dînini iyi biliniz ki, iyi yolda dâim olasınız. Diğer insanlara da örnek olun. Sizin bu güzel hâlleriniz diğer insanların ve çocuklarınızın kalblerine sirayet etsin. Çocuklarınıza, namazı yedi yaşında öğretip kıldırınız. Kılmazlarsa zorlayıp teşvik ediniz. On yaşma gelince yataklarını, kız ve erkeğin odalarını ayırınız. Kendilerine farz olanları öğretiniz. Çocuklarınızı harâm işleyen, fasık ve dînini inkâr eden mürted durumuna düşmekten koruyunuz.

Yemek yerken sağ elle "Bismillah" diyerek başlamalı, mi'denin üçtebirini yiyecek, üçtebirini içecek ve üçtebirini de teneffüs için ayırmalıdır. Yemekte birinci lokma iyice çiğnenip yutulduktan sonra, ikinci lokmayı ağza almalı, yemeğe üflememelidir. Su içerken oturmalı, yavaş yavaş, üç yudumda içmelidir. Nefesini suya vermemelidir. Birşey ikrâm ederken en sağdakinden başlayarak ikrâm etmelidir. Altın ve gümüş kaplarda yemek ve içmek kat'î olarak yasaktır. Aynı zamanda ayakta içmek hoş değildir. Selâma cevap vermek muhakkak lâzımdır. Bir grup insandan birinin selâma karşılık vermesi yeterlidir. Atlı olan yaya gidene, yaya giden oturana selâm vermelidir.

Bir eve girmek için izin istemeli, üç defa kapıyı muayyen aralarla çalmak, izin verilmezse girmemelidir, iki kişi konuşurken üçüncü kişi müdâhale etmemelidir. Bir topluluk hâlinde sohbet ederken, köşeye çekilmiş kimse bırakılmamalı, öylelerini de söze, sohbele dâhil etmelidir. Yatarken sağ elini, sağ yanağının üzerine koyarak ve sol elini de sol kalçanın üzerine koyarak uyumalıdır. Esnerken ağzı kapatmalı ve aksırınca "Elhamdülillah" demelidir. Bunu duyan kimse "Yerhamükellah" diyerek karşılık vermeli, aksıran "Yehdîna ve yehdîkümullah" diye ona duâ etmelidir.

- 1) *Ed-Dibâc-ül-müzehheb, sh-136*
- 2) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-131*
- 3) *Tabakât-ül-fukahâ (Şirâzî) sh-60*
- 4) *Mu'cem-ül-müellifin cild-6, sh-73*
- 5) *Hind Çelebi, El-Kirâatü bi-Afrikiyye, Tunus 1983 sh-304*
- 5) *Lâ Risâla, Cezayir, 1983*
- 6) *Brockelman, Târîh-i edeb-ül-Arabiyye cild-3, sh-286*

KUDÂME BİN CA'FER:

Mantık, belâgat, ahhâr âlimi. Künyesi, Ebû'l-Ferec olup, adı, Kudâme bin Ca'fer bin Kudâme'dir. Kudâme bin Ca'fer önceleri hristiyanken, daha sonra halife Muktefi-billah vasıtasıyla müslüman olmuştur. Bir müddet Basra'da yaşamış, sonra Bağdâd'a gitmiştir. Ebû Hayyân'ın ifâdesine göre o, vezir Fadl bin Ca'fer bin Furat'ın meclisinde, Ebû Sa'îd Sirâfî'nin âlimlerle yaptığı münazaralara katılmıştır. Birçok âlim ve ediple yakın arkadaşlık yapan Kudâme bin Ca'fer, 377 (m. 948) yılında vefât etmiştir.

Asrının en meşhûr nahiv âlimlerinden Müberrid, Sa'leb, Ebû Sa'd es-Sükkerî, İbn-i Kuteybe ve birçok âlimle görüşmüştür. Kudâme bin Ca'fer, bilhassa zamanının belâgat ve mantık âlimleri arasında kendini kabul ettirdi. Vezirin divânında, ilim meclisini yönetecek kadar saygı duyulan bir mertebeye ulaşmış ve bu arada birbirinden kıymetli eserler yazmıştır. Eserlerinden bazıları şunlardır: Kitâb-ül-harâc, Kitâbü cilâ-ü-hüzn, Kitâb-üs-siyâse, Kitâbü sinaât-il-cedel, Kitâbü nüzhet-il-kulûb ve zâd-il-müsâfir, Kitâbü zehr-ir-rebî fil-ahbâr, Kitâbü nakd-iş-şîr, Necm-üs-sâkıb, Kitâbü Şâbun-il-gammi, Kitâbü sarf-il-hemmi, Kitâb-ül-büldân.

Bunların en meşhûru olan Kitâb-ül-harâc, Köprülü Kütüphanesinde yazma olarak mevcuttur. Bu eser, 217 varak (sahife) ve meşin cildli olup, içi biraz kurt tahribine uğramıştır. Ebû'l-Ferec Kudâme bin Ca'fer, eserini menziller ve bâblar hâlinde tertib etmiştir: Birinci bâb, ordunun dîvânı hakkında, ikinci

bab, Beyt-ül-malın dîvânı hakkında, üçüncü bâb, nafakalar dîvânı hakkında, dördüncü bâb, risâleler dîvânı hakkında, beşinci bâb, Tevkî' ved-dâr dîvânı hakkında, altıncı bâb, Hatim dîvânı hakkında, yedinci bâb, gümüş dîvânı hakkında, sekizinci bâb, nakitler, ayarlar ve ölçüler dîvânı hakkında, dokuzuncu bâb, mahkemeler dîvânı hakkındadır. Daha sonrası, çeşitli yer ve denizlere dâir muhtelif ma'lûmâtı ihtiva etmektedir. Zîrâ eserin tamamı, arzın ve denizin acâiplikleri, ba'zı beldelerin fethi ve oralardan alınacak haraçların durumları ile ilgilidir.

Kudâme bin Ca'fer, yazdığı Kitâb-ül-harâc'da şöyle bildirmektedir: Bu, mü'minlerin emîri tarafından filân oğlu filâna, filân bölgede onu ordunun başına komutan ta'yin ettiği zaman verilen talimattır. Ona gizli ve açık bütün işlerinde Allahü teâlâdan korkmayı, O'na itâat üzere amelini yapmayı, bütün iş ve hareketlerinde kuvvet ve kudretin Allahü teâlâdan başkasında olmadığına inanmasını emreder. Mü'minlerin emîri, onu bu vazifeye, ancak kötülük yapanların, fesad ve fitne çıkaranların işlerine mâni olacak güç ve kuvvete, disipline sahiptir diye ve bundan dolayı halk ve memlekette rahatlık ve refah olur ümidiyle ta'yin etti.

Ona, Allahü teâlânın gazabına mucib olan şeylerden, O'nun tarafından yasak edilen şeylerden ve kötü olarak ilân edilmiş şeylerden sakınmasını emreder. Ona askerlerini ve etrafında bulunanları, halktan herhangi birisine zulme teşebbüs etmekten veya haksızlıkla onların zarar ve ziyana uğramasını önlemesini ve memleketlerde Allahü teâlânın düşmanlarıyla savaşmasını emreder.

Ona, bu talimatı kendisine yakın olanlara okuyarak, mü'minlerin emîrinin onların refakatlerini temenni ve onlara iyilik yapmayı tercih ettiğini, onlardan adaletsizliği gidererek adaleti tevzi etmeyi, onları himaye için şahsen müdâhale ederek onların düşmanlarıyla mücâdele etmek hususundaki iyi niyetlerinden haberdar etmesini emreder.

Bu talimatın son kısmında ise;

Mü'minlerin emîri, seni iyiliğe sebep kılmasını, doğru yolda hidâyet etmesini, sana emânet edilen bütün harp ve idare işlerinde lütfu ile sana yardım etmesini cenâb-ı Hakdan niyaz eder..

Deniz kuvvetleriyle ilgili kısmında ise; bu, mü'minlerin emîrinin; filân oğlu filânı, filân deniz üssüne ta'yin ettiği zaman verdiği talimattır. Ona, bizzat kendi nefsine dikkat etmesini, eğriliğini düzeltmesini, Allahü teâlâyı hatırlamakla ruhundan kötü arzuları ve şeytanın sapıklıklarını uzaklaştırmam, ahlâkını güzelleştirmesini, hâl ve hareketlerini doğrultmasını, kendi askerleri ve diğer dostları için, iyi ve güzel olan herşey için bir muallim ve örnek olmasını, onları, yolların en iyisinin üzerinde yürümeye yöneltmesini emreder. Ona, itâat edenlere karşı yumuşak, serkeş olanlara sert olmasını, fakat her durumda da insaf ve adaletin hakkını vermesini emreder.

Bu talimatın son kısmında ise; bunlar, mü'minlerin emîrinin sana talimatı ve senin için emirleridir. Onları anla ve tavsiyelerine göre hareket et ve her hâl ve durumda o, senin nasıl olmanı arzu ediyorsa öyle ol. Sana güvenip emânet ettiği bütün işlerde seni hayra yöneltecek irşada mazhar olman için duâ eder.

1) Mu'cem-ül-udebâ, cild-17, sh-12

2) Nücûm-üz-zâhire, cild-3, sh-292

3) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-2, sh-220

4) Keşf-üz-zünûn, 402, 949, 959, 986, 1068, 1078, 1415, 1945, 1973

5) Mu'cem-ül-müellifîn, cild-8, sh-128

6) Kitâb-ül-harâc'ın muhtelif varakları

MAHFÛZ BİN MAHMÛD EN-NİŞÂBÛRÎ:

Evliyânın büyüklerinden. Ebû Hafs Nişâbûrî'nin talebelerinden olup, Nişâbûr'un önde gelen âlim ve velîlerden idi. Hocasının vefâtından sonra, Ebû Osman Hayrî'nin sohbetlerine devam etti ve vefâtına kadar da onun yanından ayrılmadı. Hamdûn el-Kassâr, Selmâ el-Bârûsî, Ali Nasrabâdî ve daha birçok âlimlerle sohbet etti. 303 veya 304 (m. 915, 916) yılında Nişâbûr'da vefât etti. Hocası Ebû Hafs'ın yanına defn edildi.

Mahfuz bin Mahmûd hazretleri buyurdular ki: "Kim bir müslüman kardeşi için bir kötülük düşünürse, asıl kötülüğe kendisi düşer."

"İnsanların hayır yönünden en üstünü, gönlü müslümalara en çok yönelendir."

"Halkı terâzinde tartma, kendi nefsini mü'minlerin terâzisinde tart. Böylece onların üstünlüğünü, kendi iflâsını anlarsın."

"Kendi nefisini iyi gören kimse, insanlardan gelen kötülüklere mübtelâ olur. Kendi nefsinin ayıbını gören kimse, insanların kötülüklerini görmez."

“Amelin ihlâsla, İhlâsın ise Allahü teâlâdan başka her türlü güç ve kuvvetten uzaklaşman ile doğru olur.”

“Alın yazısını okumak istiyen, yaptığı amellerin doğru olup olmadığına baksın.”

- 1) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-273*
- 2) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-351*
- 3) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-405*
- 4) *Nefehât-ül-üns sh-186*

MENSÛR BİN İSMÂİL:

Şâfiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Hasen'dir. 306 (m. 918) senesinde Mısır'da vefât etti. Fıkıh ilmini İmâm-ı Şâfiî'nin talebelerinden ve talebelerinin talebelerinden öğrendi. Diğer ilim dallarında da ilim sahibi olup, edîb ve şâirdir. Aslen Cezîre'de Re's-ül-ayn denilen yerdendir. Remle'de yaşadı; sonra Mısır'a yerleşti. “El-Vâtib”, “El-Müsta'mel”, “El-Müsâfir”, “El-Hidâye” adlı eserleri ve şiirleri vardır.

Şiirlerinden bir kısmının tercümesi şöyledir:

“Kendisinin çalışmasıyla; doycak kadar ekmek, başını sokacak bir ev ve giyeceği bir elbisesi olan kimse, niçin kibir ve gurur sahibi kimselere el açar. Niçin bayağı ve düşük kimselere boyun eğer, tenez-zül eder?”

“İnsanların kötülüklerinden kendisini muhafaza etmek isteyen, onlardan mümkün mertebe uzak olmaya çalışsın. Böyle yapmak, derin bir denizde, gemiye binip, boğulmaktan kurtulmak gibidir. Ben sana nasihatımı yaptım. Artık sen bilirsın.”

“Nemmam (koğuculuk yapan) kimselere karşı kendimi muhafaza etmeye bir çârem var, fakat yalancılara karşı bir çârem yok. İftirâ eden kimselere ise çâre bulmak zor.”

“Eğer günahımın çokluğu olmasaydı, bir an önce ölmek için can atardım. Fakat öyle insanlar arasındayım ki, onlara yakın olmam, bana hayatı zehir ediyor.”

“Herkes yaşamayı medhettikleri zaman ben onlara; hayır, ölümü çok hatırlayınız. Çünkü onun pek çok fâidesi vardır diyerek onu şöyle anlatıyordum: Bunlardan birisi; insan ölümü hatırlamak suretiyle, ölüm ve sonrası (âhiret) için hazırlık yaparak, sâlih ameller işlemeye başlar, birisi de; kendisini kötü kimselerden uzak tutar.”

“Yardımlaşma genişlikte değil, darlık zamanında güzel olur...”

- 1) *Mu'cem-ül-müellifin cild-13, sh-10*
- 2) *Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh-289*
- 3) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-249*
- 4) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-478*

MUÂFÂ BİN ZEKERİYYÂ BİN TARÂR:

Fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. Künyesi Ebü'l-Ferec'dir. İbn-i Tarar diye bilinir. 303 (m. 915) târihinde doğup, 390 (m. 1000) senesinde vefât etmiştir. Begâvî'nin, İbn-i Ebî Dâvûd ve İbn-i Sa'îd'in derslerini dinledi, İbn-i Şenbüz, Ebû Muzahim el-Hakânî, Ebû İsmâ Bekkâr ve daha başka âlimlerin huzurunda ders okudu. Muhammed bin Cerîr et-Taberî hazretlerinin icthâdı üzere âlim oldu. Ondan Abdülvehhâb bin Ali el-Mülhâmî, Ahmed bin Mesrûk ve daha başkaları ders aldı. Birçok âlimler ondan rivâyette bulunmuşlardır.

Ebû Muhammed el-Bâfi der ki: “Kâdi Ebü'l-Ferec geldiği zaman, bütün ilimlerde sanki onun ile beraber gelirdi. Eğer birisi, malının üçte birini insanların en âlimine verilmesini tavsiye etse idi, Muâfâ bin Zekerîyyâ'ya verilmesi gerekirdi.”

Hatîb el-Bağdâdî ise şöyle der: Büyük âlim Berkânî'ye Muâfâ bin Zekerîyyâ'yı sordum. Bana: “O, zamanının en âlimi vesika (güvenilir) bir zâttır” dedi.

Meşhûr âlim Tevhidî dedi ki: “Muâfâ bin Zekerîyyâ'nın ilmi çok geniştir. Yaşadığı devirdeki bütün ilimler hakkında bilgi sahibi idi. Özellikle Peygamber efendimizden (s.a.v.) Eshâb-ı kirâmdan ve onlardan sonrakilere ait haberleri çok iyi biliyordu.”

Muâfâ bin Zekerîyyâ, fıkıh, nahiv (Arab dili grameri) lügat ve edebiyatın çeşitli kollarında asrının en önde gelen âlimi idi. Bâb-üt-Tâk denilen yerde İbn-i Sanber'in vekili olarak kadılık (hâkimlik; yaptı.

Ahmed bin Amr bin Rauh anlatıyor; “Muâfâ bin Zekerîyyâ, devletin ileri gelenlerinden birisinin evinde bulunuyordu. Burada, çeşitli mevzularda mütehasıs âlimler de vardı. Bu âlimler, Muâfâ bin

Zekeriyyâ'ya "Seninle hangi ilimden konuşalım" dediler. Muâfâ ev sahibine: "Eğer, kitaplığında edebiyya ve çeşitli ilimlere dâir eserler varsa, hizmetçini gönder, kitaplığın kapısını açsın, eline hangi kitap gelirse onu alsın. Siz, istediğiniz bir mevzûyu seçin. Onun üzerinde, müzâkere edelim, konuşalım" demiştir.

Buna ilâve olarak İbn-i Rauh der ki: "Buradan, Muâfâ'nın asrın bütün ilimlerinden haberdar olduğu anlaşılmaktadır."

Ebû Abdullah Humeydî, İbn-i Tarâr hakkında şöyle anlatır: Ebû'l-Ferec Muâfâ bin Zekeriyyâ'nın bizzat kendi yazdığı bir yazıyı okudum. Diyor ki: "Bir sene hacca gitmişim. Bayram günlerinde Minâ'da bulunuyordum. Bu sırada birisi Ey Ebû'l-Ferec diye bağıyordu. Bunun üzerine önce kendi kendime: Herhalde beni çağırıyorlar, dedim. Fakat, sonra, yine kendi kendime: Bu kadar insan arasında Ebû'l-Ferec diye isimlendirilen çok kimse vardır, bu ben değilim diye. düşündüm. Bu yüzden cevap vermedim. Biraz evvel bağırان şahıs tekrar Ey Ebû'l-Ferec Muâfâ, diye seslendi. Ben cevap vermek istedim. Ancak, kendi kendime, belki bu isimde birisi vardır. Çünkü isimler ba'zan birbirine benzer dedim. Yine cevap vermedim. Bağırان zât cevap veren birisini görmeyince, bu defa Ey Ebû'l-Ferec Muâfâ bin Zekeriyyâ Neh-revânî diye seslendi. İsmimi bu şekilde söyleyince, artık beni çağırdığına kesin kanâat getirip, "İşte buradayım, ne istiyorsun?" dedim. O ise bana, "Zannederim sen doğudaki Nehrevan'dansın" dedi. Ben: "Evet öyle" dedim. O: "Biz Batıdaki Nehrevan'dan olanı arıyoruz" dedi. O gün isim, baba ismi, künye, nisbet edildiği yer bakımından bana benzeyen birisinin bulunmasına çok taaccüb ettim ve Irak'taki Nehrevan'dan başka Magrib'de de başka bir Nehrevân'ın bulunduğunu öğrendim."

Ebû'l-Ferec Muâfâ'nın çeşitli mevzulara dâir faydalı eserleri vardır. 1. El-Celîs-üs-Sâlih el-Kâfî, 2. El-Enîs-ün-Nâsîh eş-Sâfî, 3. El-Hudûa vel-Ukûd (Usûl-i fıkha dâirdir), 4. Tefsîr-ul-Kur'ân, 5. El-Mürşid (Fıkha dâirdir).

- 1) *Târîh-i Bağdâd* cild-13, sh-230
- 2) *Vefeyât-ül-a'yân* cild-5, sh-221, 224
- 3) *Mu'cem-ül-müellifin* cild-12, sh-302
- 4) *Tezkiret-ül-huffâz* cild-3, sh-1010
- 5) *Şezerât-üz-zeheb* cild-3, sh-134
- 6) *Bugyet-ül-vuât* cild-2, sh-293
- 7) *Esmâ-ül-müellifin* cild-2, sh-464
- 8) *Tabakât-ı müfessirîn* cild-2, sh-323

MUHAMMED BİN ABDULLAH CEVZEKÎ:

Hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Bekr Nişâbü'rî'dir. 300 (m. 913)'de Nişâbü'r'un Cevzek köyünde doğdu. 388 (m. 998) senesinde 82 yaşında vefât etti. Zamanının meşhûr âlimlerinden olup, hâfız derecesinde ya'nî yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle ezbere bilen bir âlimdi. Kendilerinden hadîs-i şerîf işitip rivâyet ettiği âlimler; Ebû Abbâs es-Serrâc, Ebû Abbâs Esâm, Ebû Nuaym bin Adî el-Cürcânî, Ebû Abbâs Degavî ve Nişâbü'r'da, Serhas'da, Hemedan'da, Rey'de, Mekke ve Bağdâd'da bulunan zamanının diğer âlimlerinden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden ise Hâkim Ebû Abdullah, Kenzerûzî, Sa'îd bin Muhammed Behîrî, Muhammed bin Ali Haşşab, Sa'îd bin Ebî Sa'îd el-Ayyâr, Ahmed bin Mensûr bin Halef el-Magribî ve diğer âlimler hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. "El-Müsned-üs-Sahîh", "Kitâb-ül-Müttefik" gibi eserleri vardır. Kitâb-ül-Müttefik-ül-kebir adlı eseri üç yüz cüzdür. Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim'deki hadîs-i şerîfler üzerine yazdığı Mustahrec'inde hadîs-i şerîflerin her biri için gösterilen tariklerden başka tarikler (sened) göstermiştir.

"Hadîs-i şerîf öğrenmek için yüzbin dirhem harcadım. Bu ilimle bir dirhem bile kazanmaya tevessül etmedim" buyurmuştur.

- 1) *Mu'cem-ül-müellifin* cild-10, sh-24C
- 2) *Tezkiret-ül-huffâz* cild-3, sh-1013
- 3) *Şezerât-üz-zeheb* cild-3, sh-129
- 4) *Tabakât-üş-Şâfiyye* cild-3, sh-184
- 5) *Esmâ-ül-müellifin* cild-2, sh-56
- 6) *Târîh-i türâs-il-Arab* cild-1, sh-429
- 7) *El-A'lâm* cild-6, sh-99

MUHAMMED BİN ABDULLAH EBHERÎ:

Hadîs, kırâat, nahiv ve Mâlikî fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Bekr olup, ismi Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin Sâlih bin Ömer bin Hafs bin Ömer bin Mus'ab bin Zübeyr bin Sa'd bin Ka'b bin İbâd bin Nizâl bin Merre bin Ubeyd bin Hâris bin Amr bin Ka'b bin Sa'd bin Zeyd Menât bin Temîm'dir. Kazvin ile Zencân arasındaki Ebher köyünde 289 Cm. 902) yılında doğdu. Doğduğu yere nisbetle Ebherî denildi.

ve bu nisbetiyle meşhûr oldu. 375 (m. 986) yılında Bağdâd'ta vefât etti. Namazını, zamanın büyük âlimlerinden Ebû Hafs İbni Acerî kıldırdı.

İlim tahsili için Bağdâd'a gelen Ebherî, Ebû Arûbe Harranî, Muhammed bin Muhammed el-Bâgandî, Muhammed bin Hüseyin Esnâni, Abdullah bin Zeydân Kûfî, Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd Sicistânî, Ebû Bekr bin Cehm Verrâk, İbn-i Dâme, Begâvî, Ebû Zeyd Mervezî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs ilminde büyük âlim oldu. Fıkıhta dört mezhebin hükümlerinde âlimdi. Mâlikî mezhebi mensûblarının Irak'ta imâmı oldu. Diğer üç mezhepten birçok büyük âlimin bulunduğu ve mezheplerin merkezi durumunda olan Bağdâd ve civarında Mâlikî mezhebini yaydı. Kırâat ve Kur'ân ilimlerinde de âlim olan Ebherî'yi Ebû Amr Dârî "Tabakât"ında zikredip, kırâat şekilleri ve tecvid ilminde ilim sâhibi olduğunu bildirdi. Bütün çalışması ve gayreti Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için idi. Dün-yâya ehemmiyet vermez, Allahtan çok korkardı. Harama düşmek korkusundan mubahların çoğunu terk ederdi. Zamanındaki âlimlerin en itibârlısı olmasına rağmen, kendisine yapılan kadılık tekliflerini vera'sının çokluğundan reddetti. Vaktini, ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçirirdi. İnsanlara nasîhatlerde bulunur, hakka tâbi olup, ondan ayrılmamalarını tenbih ederdi).

Hadîs, fıkıh ve kırâat ilimlerinde pekçok talebe yetiştirdi. Kendisinden; İbrâhîm bin Mahled ve oğlu İshâk bin İbrâhîm, Ahmed bin Ali, Ebû Bekr Berkânî, Muhammed bin Müemmil Enbârî, Ali bin Muhammed bin Hasen Harbi, Kâdî Ebû Kâsım Tarûhî, Hasen bin Ali Cevherî, Ebû'l-Hasen Dâre Kutnî, Kâdî Bakıllânî, İbn-i Fâris Mukrî, Kâdî Ebû Muhammed bin Nasr, Ebû Ubeydullah Cübeyrî, Asilî Ebû'l-Kâsım Vehrânî ve daha birçok âlim hadîs-i şerîf dinleyip ilim öğrendi. Afri-kıyya (Tunus) ve Endülü's'te Mâlikî mezhebini yayan ve mezhebinde birçok kitap yazmış olan Ebû Muhammed bin Ebî Zeyd Kayravânî de kendisinden ilim öğrenip icâzet aldı. Talebeleri de hocaları gibi İslâmiyetin yayılması için çalışıp, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya gayret ettiler.

Kendisi şöyle anlatır: "İbn-i Abdilhakem'in "Muhtasar"ını beşyüz defa, "El-Esediyye"yi yetmişbeş defa. "Muvattâ"yı yetmişbeş defa, "Mebhut"u otuz defa ve İbnül Berhî'nin "Muhtasar"ını yetmiş defa okudum ve talebelerime okuttum." Ebherî'nin okuttuğu bu eserlerden İbn-i Abdilhakem'in büyük "Muhtasar"ında onsekizbin mes'ele, "Müdevvene"de otuzaltıbin mes'ele, "Muhtasar-il-evsâfta" dörtbin mes'ele, "Muhtasar-ı sagîr"de ise bin mes'ele, olduğu bildirilmektedir.

Ebherî'nin büyüklüğünü dile getiren âlimlerden bazıları şöyle demişlerdir. Ebû Kâsım Vekrânî; "Ben ondan cömert âlim görmedim. Gariplere ve talebelerine yardımcı olurdu. Onları giydiren ve para verirdi. Buna rağmen, cebinden hiç para eksik olmazdı." Muhammed bin Ebî'l-Fevâris, "O sika (güvenilir) idi ve Mâlikî mezhebinde riyaset (reislik) onda son buldu." Kâdî Ebû'l-Alâ Vâsîti ise; "Ebû Bekr Ebherî zamanının âlimlerinin en büyüklerindendi. Hadîs, fıkıh ve diğer ilimlerde eserler verdi."

Kâdî Ebû'l-Alâ el-Vâsîti anlatır: "Ebû Bekr Ebher! zamanındaki âlimlerin en çok hürmet göreni ve ilmi derecesi en yüksek olanı olup, her mecliste öne geçirilirdi. Başkadı Ebû Hüseyin bin Ümm-i Seyhan, kadılar ve fıkıh âlimlerinin bulunduğu bir mecliste, Ebherî'yi sağ yanına oturttu. Kendisine kadılık teklif etti, istemedi Bu hususta kimin ehil olduğunu sordu. Ebherî: "Ahmed bin Ali Râzî'dir" dedi. Râzî, çok ibâdet eden, hâli düzgün bir zâttı. Râzî de kadılığı istemeyip, Ebherî'yi işaret ederek onun kadı olmasını bildirdi. Bunun üzerine iki zâta da kadılık verilmedi."

Ali bin Muhammed anlatır: "Ebû Bekr Ebherî'ye birisi geldi. Onunla yolculuk hakkında istişâre etti. Ebherî, şu meâlde bir şiirle ona nasîhat etti:

*"Sana dostunun küseceği haber verildiği hâlde,
Sen dostunun darılmayacağını ne biliyorsun?
İstemek, zilleti gerektiren boyun bükmehtir,
Senin ise, ihtiyaçlarını istememek şereftir.
Uzaklarda rahat bir şekilde yaşamaktansa,
Yuvarın yakınında sıkıntı içinde yaşamak yeğdir."*

Ebherî'nin; usûl, fıkıh ve hadîs ilimlerine dâir birçok eseri vardır. İki Muhtasar, "Kitâb-ür-red alel Müzenî", "Kitâb-ül-usûl" "Kitâb-ül-icmâ ehli'l-Medîne", "Meseletü isbâtı hükmü'l-kâfet", "Kitâbu fadli'l-Medîne ale'l-Mekke", "Meseletü cevâb yed-delâil vel-ilel" adlı kitablari bunlardan bazılarıdır.

- 1) El-A'lâm cild-6, sh-225
- 2) Târih-i Bağdâd cild-5, sh-462
- 3) El-Vâfi bil-vefeyât cild-3, sh-308
- 4) Ed-Dibâc-ül-müzehheb sh-255
- 5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-85
- 6) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-971
- 7) Esmâ-ül-müellifin cild-2, sh-50
- 8) Tabakât-ı Şirâzî sh-167

MUHAMMED BİN ABDULLAH EŞ-ŞÂFÎ:

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin İbrâhîm bin Abdeveyh bin Mûsâ bin Beyân el-Bezzâr el-Bağdâdî'dir. Künyesi Ebû Bekr olup, Şâfiî lakabıyla tanınır. 260 (m. 874) senesi Cemâzîl-evvel veya âhır ayında Cibâl'de doğdu. İlim tahsil etmek ve talebe yetiştirmek için Cezîre ve Mısır'a seyahatler yaptı. Bağdâd şehrine yerleşti. 354 (m. 965) senesi Zilhicce ayında 95 yaşında vefât etti. Ahmed bin Hanbel'in (r.a.) kabri yakınına defn edildi.

Meşhûr hadîs âlimlerinden olan Şâfiî, Muhammed bin Şeddâd el-Müsmeî, İbn-i Ebiddünyâ, Muhammed bin Cehmî es-Semrî, Muhammed bin Ferec el-Ezrâk, Ebû Kulâbe er-Rakkâşî, Ahmed bin Ubeydullah en-Nursî, Abdullah bin Ravh el-Medâinî, Ebü'l-Velîd bin Berd el-Antâkî, Muhammed bin Rebh el-Bezzâr, Muhammed bin Mesleme el-Vâsîfî, Muhammed bin Süleymân el-Bâgandî, Muhammed bin Gâlib et-Temtam, Ebû İsmâîl et-Tirmizî, İsmâîl bin İshâk el-Kâdî ve daha pek çok âlimden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de; Ebû Hasen ed-Dâre Kutnî, Ebû Hafs bin Şâhin, Ebû Ali bin Şâzân, Ahmed bin Abdullah bin el-Mehâmilî, Abdülmelik bin Bîşrân, Ebû Tâlib bin Ceylân ve daha bir çok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Iraklı meşhûr âlimlerinden olan eş-Şâfiî, hadîs ilminde sika (güvenilir), hüccet (üçyüzbinden ziyâde hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezbere bilen), yüksek fazîlet sahibi bir âlimdir, ilminden, ahlâkından ve yazmış olduğu nadide, eserlerinden, pekçok kimse istifâde etmiştir. Vaktinin hemen hemen hepsini ilmî çalışmaya ayırır, insanlara fâideli olmaya, onların kalblerini kırmamaya çalışır, sevgi ve saygılarını kazandı. Kendisini tanıyan meşhûr âlimler, onun ilminin çokluğundan, hadîs-i şerîflerdeki güvenilirliğinden bahsetmişlerdir.

Hatîb el-Bağdâdî şöyle anlatır: "Şâfiî, sika, sağlam, çeşitli mevzularda ve büyük âlimlerin, velîlerin hâllerini toplayan güzel eserlere sahip bir zâttır."

Dâre Kutnî şöyle anlatır: "O sika, i'timâd edilen bir âlimdir. Öyle ki, kendisi hakkında güvenilirliğini bozacak hiçbir söz söylenmemiştir."

Hamze es-Sehmî şöyle bildiriyor: "Dâre Kutnî'ye Ebû Bekr eş-Şâfiî hakkında soruldukta; güvenilir, dağ gibi, dayanılacak bir zâttır. Zamanımızda hadîs ilminde onun gibi istifâde edilmesi kolay ve sağlam kaideler koymuş birisini görmedim" demiştir.

Dâre Kutnî, Muhammed bin Ali İbni Mahalled'den şöyle işittiğini bildiriyor: "318 senesinde Bağdâd'da bir meclis gördüm ve bu mecliste İbn-i Sâld'den hadîs-i şerîf yazdım. Sonra aynı mecliste Ebû Bekr Şâfiî'den yazdım. Bağdâd'da vâli Deylem, Eshâb-ı kirâmın (r.anhüm) fazîletlerinden bahsetmeyi yasaklayıp, mescidlerde Selef-i sâlihîni kötöleyen yazılar yazdırıyordu, işte bu zaman, Ebû Bekr eş-Şâfiî, Bağdâd'da Medine câmisinde açıkça Eshâb-ı kirâmın fazîletlerini yazdırıyordu. Onun mescidi Şam kapısı yanında olup, bu işi de yalnız Allah rızâsı için yapar ve bunu da bir ibâdet bilirdi."

Hasen bin Rizkuveyh anlatır: "Ebû Bekr eş-Şâfiî beni da'vet etti ve benim uzun seneler yaşamam ve kendisinden hadîs-i şerîf almam için duâ etti."

Onun rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Esmâ binti Amîs, (r.anhâ) şöyle bildirir: Resûlullah (s.a.v.) yakınlarını topladı, onlara hitaben: **"Ey Benî Abd-ül-Muttalib, sizden başka kimse yok mu?"** buyurdular. Biz "Hayır" deyince, Resûlullah (s.a.v.): **"Sizden birisine gam, keder, hastalık ve şiddetli sıkıntı geldiğinde üç kerre: 'Allah, Allah Rabbî lâ üşrike bihi şey'en' diye söylesin"** buyurdular.

1) *Târîh-i Bağdâd cild-5, sh-456*

2) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-880*

3) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-16*

4) *Mu'cem-ül-müellifin cild-10, sh-194*

MUHAMMED BİN ABDÜLMELİK:

Hadîs ve fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Abdullah, ismi, Muhammed bin Abdülmelik bin Eymen'dir. Hadîs hâfızı olan Muhammed bin Abdülmelik, 252 (m. 866) yılında Kurtuba'da doğmuştur. Gerek kendi memleketinde, gerekse Irak'ta ve Mısır'da ilim tahsili yapan Muhammed bin Abdülmelik, Kurtuba'nın meşhûr âlimlerinden olmuştur. İsmi her tarafa yayılmış ve Kurtuba câmiinde hocalık yapmıştır. Fakîh, müftî ve sika (güvenilir) olan Muhammed bin Abdülmelik, 330 (m. 942) yılında vefât etmiştir.

Muhammed bin Abdülmelik; Muhammed bin Vaddâh, Ahmed bin Ebî Hayseme, İsmâîl el-Kâdî, Muhammed bin Cehm es-Semrî, Muhammed bin İsmâîl es-Sâig, Ca'fer bin Muhammed bin Şâkir, Ali bin Abdülazîz el-Begâvî, Yahyâ bin Hilâl ve diğer ba'zı âlimlerden hadîs-i şerîf dinlemiş ve ilim öğrenmiştir.

Muhammed bin Abdülmelik'den ise; Abbâs İbn-i işba' el-Hicârî, oğlu Ahmed bin Muhammed bin Abdülmelik ve Endülüs âlimlerinden ba'zıları ilim öğrenmiş, hadîs-i şerîf dinlemiştir.

Mâlikî mezhebinin fıkıh âlimlerinden olan Muhammed bin Abdülmelik, Ebû Dâvûd'un Sünen'inden tahrircde bulunarak, bir sünen kitabı hazırlamıştır.

- 1) *Ed-Dibâc-ül-müzehheb, sh-320*
- 2) *El-Vâfî bi'l-vefeyât, cild-1, sh-37*
- 3) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-836*
- 4) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-327*
- 5) *Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh-297*
- 6) *Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh-35*
- 7) *Mu'cem-ül-müellifîn, cild-10, sh-255*

MUHAMMED BİN AHMED:

Hanbelî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Sâlih bin Ahmed bin Hanbel'dir. Kendisi, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in oğlu Sâlih'in torunudur. Künyesi, Ebû Ca'fer'dir. Büyük bir hadîs âlimidir. Babası Ahmed bin Sâlih ve onun; amcası Abdullah bin Ahmed ile daha birçok âlimden ilim öğrendi. Birçok hadîs-i şerîf rivâyet etti. 330 (m. 942) senesinde vefât etti.

Hadîs ilmini, babasının amcası ve Ahmed bin Hanbel hazretlerinin oğlu Abdullah'dan, babası Ahmed bin Sâlih'den, amcası Sâlih bin Züheyr'den, İbrâhîm bin Hâlid el-Hecistânî'den, Ömer bin Merdâs er-Revnâkî'den, İbrâhîm bin Sa'dân el-İsfehânî'den ve daha başka birçok âlimden öğrendi. Çok hadîs-i şerîf alıp ezberledi.

Kendisinden çok kimseler istifâde edip ilim aldılar, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Bunlardan ba'zılarının isimleri şunlardır: Ebû'l-Kâsım Abdullah bin İbrâhîm el-Esnedûnî, Muhammed bin İsmâil el-Verrâk. Büyük hadîs âlimi Dâre Kutnî, ondan Ebû Muhammed el-Berbehârî'nin ilim meclisinde bulunduğu zaman, yazarak hadîs-i şerîf öğrenmişti.

Onun rivâyet ettiği hadîs-i şerîfi Hz. Aişe (r.anhâ) şöyle bildiriyor: "Ben ve Resûlullah (s.a.v.) aynı kabdan gusûl ederdik."

Muhammed bin Ebî Ya'lâ anlatıyor: "Muhammed bin Ahmed'in kitabında okumuştum. Kitapta şöyle diyordu: Amcam Züheyr, babası Sâlih'den haber vererek şöyle bildirdi: Bu kitabı bana, babam Sâlih bin Ahmed okudu ve dedi ki: "Bu, babamın ilim meclisinde, Kur'ân-ı kerîmin zâhiri ma'nâsı ile amel edip, Resûlullahın (s.a.v.) tefsîrini ve onun ma'nâsına delâlet eden şey ile Resûlullah'a ve Eshâbına tâbi olan kimseye lâzım olacak şeyi terk eden kimselere cevap olarak yazdığı bir kitaptır." Ebû Abdullah dedi ki: "Muhakkak ki Allahü teâlâ, Peygamberi Muhammed aleyhisselâmı hidâyetle ve hak din ile gönderdi. Müşrikler istemese bile bu hak dinî, diğer bütün dinlere galip kıldı. Yine O, Peygamberine, kendisine tâbi olacak kimseler için hidâyet ve nûr kaynağı olacak kitabı (ya'nî Kur'ân-ı kerîmi) indirdi. Allahü teâlâ Resûlünü (s.a.v.) Kur'ân-ı kerîmde murâd ettiği ma'nâyı açıklayıcı kıldı. Kur'ân-ı kerîmin umûmî, husûsî, nâsîh ve mensûh ma'nâlarını, kitapta kendisine bildirilen şeyi, en iyi bilen O'dur. Resûlullah (s.a.v.), Allahın kitabını en iyi açıklayan ve ma'nâlarını gösterendir. O'nun bu husustaki şahidi, Eshâb-ı kirâmdır. Bu kimseler, Allahü teâlânın beğenip Resûlû için seçtiği kimselerdir. Kur'ân-ı kerîmi, O'ndan bu kimseler naklettiler. Resûlullahı ve Allahü teâlânın O'na bildirdiği ma'nâları en iyi bilenler onlardır, öyle ise, Kur'ân-ı kerîmin ma'nâsını Resûlullahtan sonra en iyi onlar biliyorlardı. Câbir bin Abdullah (r.a.) buyurdu ki: "Resûlullah (s.a.v.) bizim aramızda iken Kur'ân-ı kerîm kendisine nâzil oluyordu. Onun ma'nâsını bize açıklıyor, kendisiyle amel edeceğimiz şeyleri bize gösteriyordu."

"Bir grup insanlar çıkıp: "Biz, Kur'ân-ı kerîmin zâhiri ile amel etmek istiyoruz" dediler ve Resûlullahın sünneliyle istidlâli terk ettiler ve Eshâbının bildirdiklerini kabul etmediler, İbn-i Abbâs (r.a.), böyle bozuk inanan hâricilere dedi ki: "Ben size, Resûlullahın Muhâcir ve Ensârdan olan Eshâbının arasından, O'nun amcası ve benim de babam olan Abbâs'ın (r.a.) ve akrabasının yanından geldim. Kur'ân-ı kerîm onlara indi. Onlar, Kur'ânın ma'nâsını sizden daha iyi biliyorlar. Sizin aranızda onlar gibi hiçbir kimse yoktur."

Muhammed bin Ahmed şöyle anlatıyor: Ümmü'l-Husayn'ın annesi Zeyneb binti Tâlik, bana anlatmıştı. Ona bildirilen bir haber şöyledir: Birgün Hz. Aişe'ye birisi gelip: "Benim komşularım arasında ba'zıları var. Bana ikrâmda, ihsanda bulunuyorlar. Fakat akrabalarım ihânet yapıp, kötülük ediyorlar" dedi. O da: "Sana ikrâm edenlere, sen de ikrâm et! Fakat akrabalarına kötülük düşünenlerle dost olma!" diye cevap verdi.

- 1) *Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh-64*

MUHAMMED BİN AHMED DEVLÂBÎ:

Hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Beşîr-er-Râzi ed-Devlâbî'dir. 320 (m. 932) senesinde Mekke ile Medine arasında Arci denilen yerde vefât etti. Hadîs ilminde hâfız derecesinde âlim idi. Ya'nî, yüzbin

hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte ezbere bilirdi. Kendilerinden hadîs-i şerîf işitip rivâyet ettiği zâtlar; Muhammed bin Beşâr, Ahmed bin Abdülcebbâr, Hârûn bin Sa'îd el-Eylî, Ahmed bin Ebî Şerîh er-Râzi, Mûsâ bin Âmir Dimeşki, Ziyâd bin Eyyûb ve Irak, Mısır ve Şam'da zamanının âlimleridir. Kendisinden ise; Abdurrahmân bin Ebî Hatim, Abdullah bin Adi, İbn-i Hibbân, Hasen bin Reşid, Hişâm bin Muhammed ve diğer âlimler hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Muhammed bin Ahmed Devlâbî, ayrıca târih ilminde de âlim olup, "El-Kûnâ vel-esmâ", "Zürriyyet-üt-tâhire" adlı eserleri meşhûrdur.

Muhammed bin Ahmed Devlâbî'nin (r.a.) el-Kûnâ vel-esmâ isimli eserinde, Amr bin Şüayb (r.a.) babasından, o da dedesinden naklederek şöyle anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) ile beraber, Mekke ile Medine arasında bulunan Ezâhir geçidine gittim. Üzerimde kırmızı renkli bir elbise vardı. Resûlullah (s.a.v.) bana dönüp, "Bu nasıl elbise?" buyurdular. Bu sözlerinden, böyle elbise giymeyi uygun bulmadıklarını anladım. Konakladığımız yere gelip ateş yaktığımızda, o kırmızı elbiseyi ateşe atıp yaktım. Daha sonra tekrar, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzurlarına gittiğimde: "**O elbiseyi ne yaptın?**" diye sordular. "Ateşe attım" dedim. "**Ailene veremez miydin?**" buyurdular. Ben bu ikazlarından, böyle elbise giymenin erkekler için uygun olmadığını, kadınlar için caiz olduğunu anladım."

Ebû Râşid bin Abdurrahmân (r.a.) şöyle anlatıyor: "Kabilemiz adına Hz. Peygamberle görüşmek üzere yüz kişilik bir heyet ile huzuruna gittik. Bulundukları yere yaklaştığımızda arkadaşlarımız durdular ve bana: "Sen önce git! Alâka, sevgi görürsen, bize haber verirsin, biz de huzuruna çıkarız, ilgisizlik görürsen bize gelirsin. Beraberce dönüp gideriz" dediler. Ben Hz. Peygamberin (s.a.v.) huzuruna çıkıp, "Hayırlı sabahlar" dedim. "Mü'minlerin selâmı böyle değildir" buyurdu. Ben: "Yâ Resûlallah! Nasıl selâm vereyim?" dedim. "Müslümanlardan bir topluluğun yanına geldiğin zaman, "Esselâmü aleyküm ve rahmetullahı ve berekâtüh" de!" buyurdu. Ben de "Esselâmü aleyküm ve rahmetullahı ve berekâtüh" dedim. "Ve aleyküm selâm ve rahmetullahı ve berekâtüh. İsmi nedir? Kimsin?" buyurdu. "Lât ve Uzzâ'nın kulunun oğlu Ebû Râşid'im" dedim. "Bilakis, sen Rahmân'ın kulunun oğlu Ebû Râşid'sin" buyurup, çok ikrâm ve ihsanda bulundu. Beni yanına oturttu. Çübbesini bana giydirdi Bana âsâsını ve ayakkabılarını hediye etti. Ben müslüman oldum. Orada bulunanlar "Yâ Resûlallah! Görüyoruz ki, bu kimseye çok ikrâmda bulunuyorsunuz" dediler. "Şüphesiz ki bu, kavminin ileri gelenidir. Bir kavmin ileri geleni size geldiği zaman, ona ikrâmda bulununuz" buyurdular.

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh-759

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh-352

3) Mu'cem-ül-müellifin cild-8, sh-255

MUHAMMED BİN AHMED EL-EZHERÎ:

Şâfiî mezhebi âlimlerinden. Tefsîr, fıkıh ve lügat ilimlerinin inceliklerine vâkıf olan yüksek bir âlimdir. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Ezher bin Talha bin Nuh bin Ezher el-Hirevî el-Ezherî el-Lügavî'dir. Künyesi, Ebû Mensûr'dur. Horasan'a bağlı Herat kasabasında doğdu. Doğum târihi 282 (m. 895) senesi olup, 370 (m. 980) senesinin Rabî-ül-âhır ayında Herat'da vefât etti.

Ebû Mensûr-i Ezherî, Şâfiî mezhebinin meşhûr fakîhlerindendir. Fıkıh ilminde, mezhebinin inceliklerine vâkıf, yüksek bir âlimdi. Mes'eleleri kavrayışında, hâdiselere bakışında eşsiz bir istidada (kâbiliyete) sahipti. Birçok âlimden ilim tahsil etmek için çok yer dolaştı. Hîre'de Rebî' bin Süleymân, Hüseyin bin İdrîs, Muhammed bin Abdullah-ı Şâfiî ve onlardan ilim alan pekçok âlimden, bizzat yanlarına gidip dinleyerek çok ilim öğrendi. Daha sonra Bağdâd'a geldi. Orada da Ebû Kâsım el-Begâvî, Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd, Niftaveyh, İbn-i Serrâc, Ebû Fadl-ı Münziri, Abdullah bin Urve ve daha birçok âlimi dinleyip ilim tahsil etti. Kendisinden de; Ebû Ya'kûb el-Karrâb, Ebû Zer Abd bin Ahmed, Ebû Osman Sa'îd-ül-Kureşî, Hüseyin-i Bâsenî, Ali bin Ahmed ve daha pekçok âlim derslerinde bulunup ilim aldılar.

Ezherî, önceleri fıkıh ilmi ile meşgul olmuş, Şâfiî mezhebi âlimleri arasında haklı bir şöhrete kavuşmuştu. Daha sonraları Arapçanın lügat bilgisinde ince bilgilere sahip olmak arzusuna düştü. Çok çalışmalarının sonunda Arapçanın lügat, edebiyat bilgilerinde, zamanındaki âlimlerin üstadı oldu. Zamanındaki âlimler, bu ilimde kendisini imâm, önder kabul ettiler. Bundan dolayı daha çok bu ilimde meşhûr oldu.

Lügat ilmini geliştirmek için birçok Arap şehirlerinde dolaştı. Lügat ilmine ait 10 cildlik "Tehzîb-ül-lügat" kitabının sahibidir. Ayrıca bir cildlik "Garîb-ül-elfâz" adında bir eseri daha vardır. Bu eseri, fıkıh ve tefsîr ilimlerini alâkadâr eden müşkil kelimeleri ihtiva etmekte olup, onların açıklamaları hakkında yazılmıştır. Fıkıh âlimlerinin mürâaat ettiği kaynak bir eserdir.

Büyük lügat âlimi Ezherî, uzun zaman Karamita adındaki eşkıyalık yapan ve sapık bir inanca sahip olan bir topluluğun eline esir düşmüştü. Çok zaman bâdiye ve sahralarda garîb ve zelîl yaşadı. Çok sıkıntı çekti. Fakat çektiği bu sıkıntıların, ba'zı faydalarını da gördü. Onun bu esareti, dolaştığı bütün bel-

delerin, konuştuğu kelimelerin lügat ma'nâlarını öğrenmesine sebep oldu. Uzun zaman onların elinde esir kaldı. Böylece onlardan lügat bakımından çok istifâde etti. Çeşitli lügatların sırlarını ve inceliklerini bir araya toplayan "Tehzîb-ül-lügat" adındaki meşhûr eserini kaleme aldı.

Ezherî ve diğer İslâm âlimleri "Karamita" hakkında kısaca şu bilgileri vermektedirler Karamita, 281 (m. 894) senesinde Muktedir bin Mu'tedad-billâh'ın halifeliği zamanında ortaya çıkan eşkıya topluluğudur. Hamdan Karmat adında İsmâîlî fırkasına mensûb birisi, Kûfe şehrinde tüccarlık yapardı. Etrafına birçok kimseyi toplayıp, Karmutî tarikatını kurdular. Bunlar, harâmlara helâl deyip, yetmiş seksen sene hacıları soydular. Hacca gidenlerin yollarını kesip, zorla mallarını ellerinden aldılar. Zamanla büyüyüp, kuvvetlendiler. Hükümet kurup, birçok İslâm şehirlerini istilâ ettiler. Nihayet hükümetleri, 372 (m. 983) târihinde yıkılınca, dağıldıkları yerlerde gizlendiler. Bunlardan Hassan Sabbâh'ın kurduğu İsmâiliyye Devleti de 654 (m. 1256)'da yıkıldı.

Ebû Mensûr-ı Ezherî, tefsîr ilminde de yüksek bir âlimdi. "Kitâb-üt-takârîb" adındaki eseri, tefsîr ilmine aittir. Onun, İmâm-ı Şâfiî hazretlerinin ictihâdlarına bağlılığı çoktu. Onun mezhebindeki hükümlerin, Kur'ân-ı kerîmdeki ve hadîs-i şerîflerdeki delillerini göstererek müdâfaasını yapardı.

Ezherî, zühd ve takva sahibiydi. Haramlardan çok sakınır, şüphelilerin yanına yaklaşmazdı. Ayrıca, ilim öğrenmedeki ve öğretmekteki gayreti de çoktu. Tehzîb-ül-lügat" adındaki eserinin el yazısıyla olan nüshasındaki bir şiirin açıklaması şöyledir:

"Kendisini senden daha âlim sanıp duran bir câhile ilim öğretmeğe çalışan, doğrusu büyük bir yorgunluktur.

Bir binâ, ne zaman olur da bir gün nihayete erebilir ki, sen onu yapmaya uğraştıkça, başkası yık-maya çalışır durur.

Evet, bir bina nasıl tamamlanabilir ki, arkasında binlerce, binlerce ve belki daha fazla yıkıcı bulunur."

Onun yazmış olduğu eserlerinden başlıcaları şunlardır:

1. Kitâb-üt-tahrîb. Tefsîre dairidir.
2. Tehzîb-ül-lügât (Süleymâniye kütüphanesi Şehîd Ali Paşa kısmı, 26/4 numarada kayıtlıdır.)
3. Kitâb-ü ilel-il-kırâat
4. Tefsîr-us-seb'î'tivâl
5. Kitâb-ü tefsîr-il-esmâ-ül-hüsnâ
6. Kitâb-ür-rûh ve mâ verede fihâ minel-kitâb ves-sünne
7. Tefsîr-i divân-ı Ebî Temmâm
8. Kitâb-ü elfâz-il-Müzenî
9. Tefsîr-ü Islâh-ıl-mantık
10. Garib-ül-elfâz elletî İsta'meleh-el-fukahâ

(On cildlik bu eserin bir kısmı, "El-Âlem-üş-Şarkî=Le Monde Oriental" mecmuasında kısmen neşredilmiştir.

- 1) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh-334
- 2) Mu'cem-ül-müellifin cild-8, sh-230
- 3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-72
- 4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh-19
- 5) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh-111
- 6) Tabakât-üf-Şâfiyye cild-3, sh-63
- 7) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh-62

MUHAMMED BİN ALİYYÂN EN-NESEVÎ:

Evliyânın büyüklerinden. Bismе ilinin önde gelen âlimlerinden idi. Ebû Osman Hayrî ve Cüneyd-i Bağdâdî'nin sohbetlerinde bulundu ve onlardan ders aldı. Muhammed bin Aliyyân ma'rifet ehlinin imâmı idi. Himmeti yüksek ve kerâmetleri açık bir âlim idi. Kerâmetlerini hiç gizlemezdi Muhammed bin Aliyyân'ın doğum ve vefât târihleri bilinmemekle beraber, dördüncü asırda yaşamıştır.

Şöyle anlatılır: "Birgün aklına bir suâl geldi. Düşündü taşındı, buna bir türlü cevap bulamadı. Bu suâlinin cevâbını hoca Ebû Osman Hayrî'den başka kimse halledemez dedi. Bulunduğu yerden suâline cevap almak için Nişâbur'a gitti. Suâllerinin cevaplarını alıncaya kadar yolda hiçbir şey yemedi ve içmedi."

Muhammed bin Aliyyân buyurdu ki: “Harama düşerim korkusuyla mubahların çoğunu terk etmek, âhiret arzusunun anahtarıdır.”

“Gözünün gördüğü ni’metleri senden esirgemeyeni nasıl sevmezsin? Yine O’na uymadığın hâlde, O’nu sevdiğini nasıl iddia edersin?”

“Allahü teâlânın kulundan râzı olmasının alâmeti nedir?” diye sorulunca, buyurdu ki: “İbâdetlerin tatlı ve rahat, günahların zehir ve ağır gelmesidir.”

“Cömert, cömertliğini küçük görmedikçe ve onu kabul edeni kendinden üstün görmedikçe sofi olamaz.”

“Fakîrlerle sohbet eden kimse, onlarla; sırrın selâmeti, nefsin cömertliği, gönlün genişliği, ni’metlerle mihnetin kabulü hususunda sohbet etsin.”

“Fakîrlerin en fakîri, kendisini ganî edecek kimseye (Allahü teâlâyâ) ulaşamayan (hidâyet bulamayan)’dır.”

“İyilik ve mürüvvet, dinin muhafızı, insanın koruyucusu, mü’minin bekçisidir.”

“Mevcut olan şeyde cömertlik, kendisinde olan her türlü işleri kusurlu görmektir.”

“Allahü teâlâyâ sevab umarak veya azâbından korkarak hizmet eden, tamahını ve hasisliğini ortaya koyar. Kulun efendisine bir bedel (menfaat) karşılığı hizmet etmesi ne kötü şeydir.”

“Bu yolun başlangıcında iken, nefsin âfetlerini görür ve onun gizlendiği yerleri bilir vaziyete gelmiştim. Ona karşı kalbimde dâimi surette bir kin vardı. Bir gün boğazımdan tilki yavrusunun çıkardığı ses gibi bir şey çıktı. Allahü teâlâ beni, onu tanıır hâle getirdi. Anladım ki o, nefstir, ayaklarımın altına aldım, çiğnemeye başladım, ama her tekme atışımda daha da büyüyordu. Ona “Hey sana ne oluyor, her şey döğmek ve sıkıntı çekmekle helâk oluyor. Sen ise daha da fazlalaşıyorsun?” dedim. Bana dedi ki: “Benim yaratılışım terstir. Bir şeye sıkıntı ve üzüntü veren bir şey, bana rahat ve zevk verir. Diğer şeylere rahatlık temin eden birşey, bana meşakkat getirir.”

“Mürüvvet; dinini korumak ve nefsini tanımak, mü’minlere hürmet etmek, kendi kusurlarını görmektir.”

- 1) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-417*
- 2) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-116*
- 3) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-376*

MUHAMMED BİN AMR UKAYLÎ:

Hadîs âlimi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileri ile birlikte ezberden bilirdi. Hadîs ilminde zamanının imâmı idi. Künyesi, Ebû Ca’fer olup, ismi, Muhammed bin Amr bin Mûsâ bin Hammâd’dır. Ukaylî’ye, Mekki ve Hicâzî nisbet edildi. Mekke’de yaşadı ve orada 322 (m. 934) senesinde vefât etti.

İlimle uğraşan bir ailenin ferdi olarak Dünyâyâ gelen Muhammed bin Amr, başta anne tarafından dedesi Yezîd bin Muhammed Ukaylî olmak üzere, Muhammed bin İsmâil Sâig, Ebû Yahyâ bin Ebî Mesre, Muhammed bin Ahmed bin Velîd bin Berd Antâki, Yahyâ bin Eyyûb Allâf, Muhammed bin İsmâil Tirmizî, İshâk bin İbrâhîm Debrî, Ali bin Abdülazîz Begâvî, Muhammed bin Huzeyme, Muhammed bin Mûsâ Belhî ve daha birçok âlimden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Ubeydullah bin Mûsâ ile sohbet etti.

Allahü teâlânın rızâsına kavuşabilmek için, yıllarca hadîs-i şerîf topladı. Bunları hem kitaplarına yazdı, hem de hâfızasına yerleştirdi. Uydurdukları sözleri hadîs diye Peygamberimize (s.a.v.) mal etmeye çalışan yalancıları, hatalı rivâyet yapanları, rivâyetine i’timâd edilebilecek olanları veya i’timâd edilemeyecekleri tesbit etti. Hâfızası çok kuvvetli, zekâsı keskindi Sâdece Allahü teâlânın rızâsını düşünür dünyâyâ i’tibâr etmezdi.

Zamanının mümtaz insanlarından Ebü’l-Hasen Muhammed bin Nâfi’ Huzâî, Yûsuf bin Duhaylî Mısırî, Ebû Bekr bin Mukrî gibi âlimler, ona talebe olmak bahtiyarlığına erişip, hadîs-i şerîf rivâyet etmekle şereflendiler.

Müslim bin Kâsım ve Hâfız Ebü’l-Hasen bin Sehl-i Kattan gibi âlimler de, onun sika (güvenilir) olduğunda ittifak ettiler.

Hâfız Ebü’l-Hasen bin Sehl-i Kattan, Muhammed bin Amr hazretlerinin hâfızasının kuvvetini, hadîsdeki bilgisi ve gösterdiği dikkati şöyle anlatır: “Hadîs ilmiyle uğraşanlardan bir grup Ebû Ga’fer Muhammed bin Amr-ı Ukaylî’yi denemek istedik. Elimizde ba’zı eksik fazlalıklar yaparak hadîs-i şerîfleri yazdığımız bir kitapçık vardı. Huzuruna yardığımızda yazdıklarımızı okuduk. Elimizden kitapçığı aldı ve

bizim ilâve ve çıkardıklarımızı ayıkladı. Üstelik de hiçbir kitaba bakmadan hâfızasındaki bilgilerle düzeltti. Biz onun yanından ayrıldığımızda, hâfızasının keskinliği ve hıfzının kuvveti hakkında ittifak halindeydik.”

Eserleri arasında mühim bir yer işgâl eden Duâfâ-i kebîr de, hadîsle uğraşanları, güvenilir olup olmamasına göre ayırarak anlatmaktadır.

- 1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-833
- 2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-295
- 3) Mu'cem-ül-müellifin cild-11, sh-98
- 4) El-A'lâm cild-6, sh-319
- 5) Esmâ-ül-müellifin cild-2, sh-33

MUHAMMED BİN CA'FER EL-HARÂTÎ:

Hadîs âlimi. Künyesi Ebû Bekr olup, adı Muhammed bin Ca'fer bin Muhammed bin Sehl bin Şâkir'dir. Aslen Samerrâlı olan Muhammed bin Ca'fer, 240 (m. 854) senesinde doğmuştur. Kendisini hadîs alanında yetiştiren Muhammed bin Ca'fer, edebiyatla da ilgilenmiştir. 327 (m. 938) yılında Filistin'de vefât etmiştir. Askalân'da vefât ettiği de söylenir.

Muhammed bin Ca'fer; İbrâhîm bin el-Cüneyd, Abbâd bin Velîd el-Guberî, Hammâd İbni Hasen bin Âbese, Hasen bin Urfet, Amr bin Şebet, Tâhir bin Hâlid bin Bezzâr, Abbâs bin Abbâs et-Terekkiî ve birçok âlimden ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir.

Şam'a gidip, orada hadîs ilmiyle meşgul olan Muhammed bin Ca'fer'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, Şam'da yayılmıştır. Kendisinden; Ali ve Abdülmelik isimlerinde iki âlim hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Zehebî, Muhammed bin Ca'fer'in sika (güvenilir) bir muhaddis olduğunu zikretmektedir.

Muhammed bin Ca'fer el-Harâitî'nin Mekarim-ül-ahlâk kitabında rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

“Yemeğin hayırlısı, kalabalıkla yenilen yemektir.”

“Misafiriniz geldiği zaman, ona ikrâm ediniz.”

“İmânın en sağlam kulpu, Allah için sevmek ve Allah için buğz etmektir.”

“Girdiğiniz ev halkına selâm verin. Çünkü selâm verdiğiniz eve şeytan girmez.”

“Ey Enes! Abdeste devam et ve abdesti güzel al ki, ömrün uzasın. Karşılaştığın herkese selâm ver ki, hasenatın çoğalsın. Evine girdiğin zaman ehl-i beytine selâm ver ki, evinin iyiliği ve bereketi artsın.”

“Üç tane kızı olup, ihtiyâçtan kurtarıncaya kadar onlara iyi bakan, yedirip giydiren kimse, elbette Cenneti kazanır. Ancak affedilmeyecek bir günah işlemiş olursa, o müstesnadır.”

“Her kimin kız çocuğu olur da, onu terbiye eder ve terbiyesini güzel eder, gıda verir ve gıdalarını güzel verir ve Allahü teâlânın kendisine verdiği ni'metlerden ona da bolluk gösterirse, o kız çocuğu onun için bereket ve Cehennemden kurtarıp Cennete girmesi için bir kolaylık vesîlesi olur.”

“Üç kızı ve üç kız kardeşi olup da, onların geçim sıkıntılarına ve zararlarına katlanan kimseyi, (onlara merhametinden dolayı) Allahü teâlâ Cennete kor.”

“Allahü teâlâ, benden önce Cennete girmeği bütün insanlara harâm etmiştir. Fakat sağımda beni geçmeğe çalışan bir kadın görürüm ve “Beni geçmek isteyen bu kadın kimdir?” derim. Denilir ki: Yâ Muhammed! Bu, genç yaşında kocası ölen güzel bir kadındır ki; yanındaki yetim çocuklarının, (bütün sıkıntılara katlanarak nâmus ve iffetiyle) başını bekledi ve onları büyüttü. İşte mükâfat olarak Allahü teâlâ ona bu mertebeyi verdi.”

“Hangi bir müslüman ki, din kardeşini müdâfaa ederse, Allahü teâlâ onu kıyâmet gününde Cehennem ateşinden korur.”

“Kardeşinin bir ihtiyâcını gideren bir kimse, ömrü boyunca Allaha kulluk etmiş gibidir.”

“Bir kimsenin sıkıntı ve kederini gideren veya bir mazluma yardım eden kimseyi, Allahü teâlâ yetmişüç kere mağfiret eder.”

“Komşu hakkının nelerden ibaret olduğunu bilir misiniz? Yardım dilerse yardımına koşmak, ödünç isterse ödünç vermek, muhtaç olursa ihtiyâcını gidermek, hastalanırsa geçmiş olsun gitmek, ölürse cenâzesinde bulunmak, sevinçli günlerinde göz aydınlığına gitmek ve felâketli günlerinde ta'ziyesine koşmaktır. Müsâadesini almadan, havasını kesecek şekilde evini onun evinden daha yüksek yapma. Komşuna eziyet etme. Satın aldığın meyveden ona da

ver. Veremiyeceksen gösterme. Çocuğun, onun çocuklarına karşı bu meyveleri sokak ortasında yemesin. Tencerende pişen yemeğin râyihası (koku) ile onu incitme. (Sonra devamla): Komşu hakkının ne demek olduğunu biliyor musunuz? Varlığını yed-i kudretinde bulunduran Allaha yemin ederim ki, komşu hakkını, Allahü teâlânın rahmetine mazhar olan kimseler ödeyebilir.”

“Mükâfatı en çok verilen tâat, sıla-i rahmdir. Hattâ bir ev halkı kötü kimselerden bile olsa, sıla-ı rahm sayesinde malları da çoğalır, nüfusları da artar.”

“Sizden birinize hizmetçi yemek yedirdiği zaman, onu da sofraya oturtsun. Bunu yapamazsa, hiç olmazsa yemekten biraz versin.”

“Allahü teâlâ seni takva ile azıklandırın, günahlarını bağışlasın ve her nereye yönetirsen sana hayrı nasîb etsin.” [Resûlullah (s.a.v.), bir kimseye bu şekilde duâ etmişti.]

“İnsanın çoluk çocuğuna bırakacağı, Allah katında en hayırlı halefi; yola çıkacağı esnada, her rek’atında Fatiha ve İhlâs okumak üzere kılacağı dört reh’at namaz, sonra da: “Allahım, bu namazı senin rızân için kıldım. Benim ailemi ve malını koru” demesidir. İşte o namaz, dönünceye kadar malının korunmasına vesîle olur.”

“Allahım! Perşembe günü erkenden yola çıkan ümmetimin işlerini bereketlendir.”

“Yatarken siyah sürme kullanın; zirâ siyah sürme gözün ışığını artırır ve göz kirpiklerinin bitmesine yardımcı olur.”

“Allahü teâlâ bu dîni (İslâm dînini) kendi zâtı için hâlis kıldı. Sizin bu dininize cömertlik ve güzel huydan başkası yaraşmaz. Aman, dîninizi bu iki hasletle süsleyiniz.”

“Allahım, hilkatimi güzel yarattığın gibi, ahlâkımı da güzelleştir.”

“Allahım, senden sıhhat, afiyet ve güzel ahlâk isterim.”

“Güneşin donmuş suyu eritmesi gibi, güzel ahlâk da günahları eritir.”

“Kendisinde su üç haslet veya bunlardan biri bulunmayanın hiç bir ameline kıymet veremeyiniz. İsyandan kendini alıkoyacak takvâ ve Allah korkusu, kötüye karşı susmasını bildirecek hilm (yumuşaklık), insanlarla geçim sağlayacak güzel ahlâk.”

“Mü’minin lisânı, kalbinin ötesindedir. Birşey söyleyeceği zaman, önce onu düşünür ve sonra konuşur. Münafık bunun aksine, kalbi dilinin ötesindedir. Birşey, söyleyeceği zaman düşünmeden onu söyler.”

“Benim için altı şeye kefâlet edin, ben de sizin Cennete girmenize kefâlet edeyim: Konuştuğunuz zaman yalan söylemeyin. Söz verdiğiniz zaman sözünüzde durun. İtimâd edildiğiniz zaman emânete hıyânet etmeyin. Gözünüzü harâmdan çekin. Edeb yerinizi koruyun. Elinizi harâmdan çekin.”

“Dört haslet sende bulunduğu takdirde, diğer ayıpların sana zarar vermez. Bunlar: Doğru konuşmak, emâneti korumak, güzel huy ve harâmdan sakınmaktır.”

“Mûsâ aleyhisselâm Allahü teâlâyâ “Yâ Rabbi! Senin katında en azîz kulun kimdir?” diye sordu. Allahü teâlâ da, “İntikama gücü yeterken affeden kimsedir” buyurdu.”

“Allah cömerddir, cömerdliği ve güzel ahlâkı sever, kötü ahlâkı sevmez.”

1) Târih-i Bağdâd cild-2, sh-139

2) İrşâd-ül-erîb, cild-6, sh-464

3) Tezkiret-ül-huffâz, cild-3, sh-832

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-309

5) El-A’lâm cild-6, sh-70

6) Mu’cem-ül-müellifin diM, sh-154

7) Mekârim-ül-ahlâk.

MUHAMMED BİN CEM’A KUHİSTÂNÎ:

Hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Kureyş olup, ismi Muhammed bin Cem’a bin Halef’dir. Aslen Kuhistanlı olup, 220 (m. 835) yılından sonra doğmuştur. Birçok âlimden ilim tahsil eden Muhammed bin Cem’a, fazîlet ve doğruluk sahibi bir âlim idi. Hadîs ilminde, hâfız (yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezbere bilen) idi. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler Horasan’da yayıldı. 313 (m. 925) senesinde Kuhîstan’da vefât etti.

Muhammed bin Cem’a; Muhammed bin Hamîd er-Râzî, Ahmed bin Münî’ el-Begâvî, Muhammed bin Zenbûr el-Mekkî, Ebû Kureyb Muhammed bin el-Alâ el-Hejmedânî, İbrâhîm İbni Ahmed bin Ya’iş,

Yahyâ bin Hâkim el-Mukarrim, Ali bin Sa'id bin Şehriyar, Muhammed İbni Mûsennâ el-Anzî, Seleme bin Cenâde, Muhammed bin Sehl bin Asker, Abdülcebbâr bin el-Alâ, Sa'id bin Abdurrahmân el-Mahzûmî ve Muhammed bin Hassan el-Azrâk'tan ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir.

Kendisinden ise, Muhammed bin Mahled ed-Devrî ve Ebû Bekr eş-Şâfiî ilim öğrenmiş ve hadîa-i şerîf rivâyet etmiştir.

Muhammed bin Abdullah en-Nişâbûrî, Ebû Ali'nin, "Ebû Kureyş Muhammed bin Cem'a el-Kuhistânî'nin, hadîs hâfızı ve sika olduğunu" söylediğini nakleder. Ayrıca Ali bin Ömer el-Hâfız ise, "Ebû Kureyş, hâfız olup, hadîsi Horasan halkına yaymıştır" demektedir.

Muhammed bin Cem'a, "El-Mûsne'deyn ale'l-ebvâb ve ale'r-ricâl" ve "Hadîsü Mâlik ve Şu'be ve Sevrî" olmak üzere iki eser hazırlamıştır.

- 1) *Târîh-i Bağdâd cild-2, sh-169*
- 2) *El-Vâfi bi'l-vefeyât cild-2, sh-309*
- 3) *El-Muntazâm cild-6, sh-297*
- 4) *Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh-266*
- 5) *Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh-159*

MUHAMMED BİN DÂVÛD EN-NİŞÂBÛRÎ:

Nişâbûr'da yetişen hadîs âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Dâvûd bin Süleymân'dır. Künyesi, Ebû Bekr-i Nişâbûrî'dir. Tasavvuf ehli idi. Hadîs-i şerîf öğrenmek için çok yer dolaştı. Sûfilerin ve zâhidlerin hâllerini bildiren bir eseri vardır. 342 (m. 935) senesi Rabî-ül-evvel ayının onuncu günü vefât etti.

İlim öğrenmek için birçok yerleri dolaşan Ebû Bekr-i Nişâbûrî, Horasan, Rey, Irak, Hicaz, Mısır, Şam, Musul ve Nişâbûr âlimlerinden ilim aldı. Onların sohbetinde bulunarak yetişti. Muhammed bin Amr Kaşmered, Muhammed bin İbrâhîm el-Bûşend, Muhammed bin Eyyûb bin Darîs, İmâm-ı Nesâî ve onların emsali olan birçok âlimden dinleyerek ilim öğrendi. Çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Yüzbinden ziyâde hadîs-i şerîfi ezberlemişti. Nişâbûr'da hadîs-i şerîfleri yazdırarak öğretirdi. Kendisinden Hâkim-i Nişâbûrî, İbn-i Mende ve İbn-i Cemî', Ebû Zekeriyâ el-Müzekkâ gibi bir çok zâtlar ilim öğrendiler.

Hadîs ilminde hâfız olup, sika (güvenilir) bir râvidir. Dâre Kutnî, onun sika ve fazîlet sahibi bir âlim olduğunu bildiriyor. Halîlî de diyor ki, "O, hâfızasının kuvvetliliği ve yazdırdığı hadîs-i şerîflerde ve diğer malûmatlarda, hıfzının ve ilminin açıklığı ile meşhûrudur."

Tasavvuf ehlinin büyüklerindendi Evliyânın ve zâhidlerin hâllerini bildiren bir kitap yazmıştır.

Kendisinin şöyle dediği bildirilmektedir: "Ben, Basra'da kıtlık günlerinde, kırk günde bir ekmek yerdim. Acıktığım zaman, doymak niyetiyle Yâsîn-i şerîf sûresini okurdum."

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki:

"Beş vakit namazı kıldıktan sonra çalışıp helâl kazanmak, her müslümana farzdır."

- 1) *Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh-296*
- 2) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-901*
- 3) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-365*

MUHAMMED BİN EHRAM ŞEYBANÎ:

Hadîs âlimi. Künyesi, Ebû Abdullah olup, ismi, Muhammed bin Ya'kûb bin Yûsuf bin Ehrâm'dır. Babası Ya'kûb İbni Kirman diye tanınırdı. Aslen Nişâbûrlu olduğu için Nişâbûrî nisbet edildi. Şeybânî ve dedelerinden Ehrâm'a nisbetle, İbn-i Ehrâm denildi. 250 (m. 864) yılında Nişâbûr'da doğdu ve 344 (m. 955) yılında yine orada vefât etti. Cenâze namazını talebelerinden Muhammed bin Yahyâ Zühîlî kıldırdı.

Zamanının büyüklerinden ilim öğrenen Ebû Abdullah Şeybânî, Ali bin Hasen Hilâli, İbrâhîm bin Abdullah Sa'dî, Muhammed bin Abdülvehhâb Ferrâ, Yahyâ bin Muhammed Zühîti, Haşnâm bin Sıddîk; Ahmed bin Muhammed bin Süleymân Su'lûkî ve daha bir çok âlimden ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Muhammed bin Sâlih bin Hâni Nişâbûrî ile sohbet etti. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek hâfız oldu. Hadîs-i şerîflerin râvileri üzerinde yapmış olduğu çalışmalar, İslâm âlimlerince takdir edildi. Hadîs-i şerîf rivâyetinde sika olduğu bildirildi. Hadîs-i şerîfleri ve râvilerin zayıf ve kuvvetli olduğunu ayırmada, son derece bilgi ve mehâret sahibi idi. Sâdece Allahü teâlânın rızâsı için çalışır, çok ibâdet ederdi.

Birçok âlimin ilminden istifâde ettiği, Ebû Abdullah Muhammed bin Eham Şeybânî Nişâbûrî'nin talebelerinden ba'zıları şunlardır: Ebû Bekr bin İshâk Sıbgî, Fakîh Hassan bin Muhammed, Ebû Abdullah Hâkim Nişâbûrî, Yahyâ bin İbrâhîm Müzekkî, Muhammed bin İshâk İbni Mende. Bu âlimler, ömürleri

boyunca yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalıştılar. Her biri, doğruyu öğretmeye ve insanları Cehennem ateşinden kurtarmaya gayret etti.

Her İslâm âlimi gibi kıymetli eser bırakmayı kendisine vazife bilen Muhammed bin Ehrâm, İslâm âleminde Kur'ân-ı kerîmden sonra en kıymetli kitap olan ve "Sahihayn" adıyla tanınan İmâm-ı Müslim ve İmâm-ı Buhârî hazretlerinin eserlerine tahrir yaptı. Bu kıymetli eserine, "Müstahrec ale's-Sahihayn lil-Buhârî ve'l-Müslim" adını verdi. Ebû'l-Abbâs Servâc'ın isteğiyle Müslim'e ayrıca bir tahrir yaptı. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfleri "Müsned-i kebîr" adlı kitabında topladı. Ayrıca "Kitâb-ür-risâle" adlı bir eseri daha vardır.

- 1) *En-Nücûm-üz-zâhire cild-3, sh-313*
- 2) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-368*
- 3) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-864*
- 4) *Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh-336*
- 5) *Hediyet-ül-ârifîn cild-2, sh-41*
- 6) *Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh-120*

MUHAMMED BİN FADL BELHÎ:

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Abdullah olup, adı Muhammed bin Fadl bin Abbâs bin Hafs'dır. Aslen Belhidir. Belh'de onu anlıyamadıkları için şehirden sürmüşler, o da Semerkand'a yerleşmiştir. Muhammed bin Fadl, Ahmed bin Hadraveyh'in talebesi olup, daha birçok âlimin sohbetinde bulunmuştur. Semerkand'da kadılık yaptı. 319 (m. 931) senesinde burada vefât etti

Ebû Osman, Muhammed bin Fadl için şöyle demiştir: "Şayet kendimde biraz kuvvet bulsam, kardeşim Muhammed bin Fadl'a giderim. Çünkü onu görmekle kalbim ferah buluyor." Ayrıca şöyle demiştir: "Muhammed bin Fadl, insanların iyisini kötüsünden seçip ayırandır."

Hacca giderken Nişâbü'r'a uğradığında, sohbet etmesini istediler. Muhammed bin Fadl, Kürsiye çıkarak "Allahü teâlâ büyüktür. Allahü teâlânın zikri büyüktür. Rızâ, en büyük olan Allahü teâlâdandır" dedi ve kürsîden indi. Ebû Osman Hayra, Muhammed bin Fadl'a yazdığı bir mektûbta "Bed-bahlığın alâmeti nedir?" diye sorduğunda, cevâb olarak "Bedbahlığın alâmeti üçtür: Bir kimseye ilim verilir ama amel etmek için yardım edilmez. Amel etmeye yardım edilir ama bu sefer de ihlâsdan mahrum edilir. Üçüncüsü ise âlimler ile sohbet etmek nasîb olur, fakat onlara hürmet etmekten mahrum edilir."

Muhammed bin Fadl'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.), "**Her peygambere, peygamberliğini isbât ederek, kendi zamanına göre yepyeni ve kimsenin yapamayacağı (harikulade) bir takım mu'cizeler verilmiştir. Şüphesiz bana verilen en büyük mu'cize, Kur'ân-ı kerîm mu' özesidir. Umarım, kıyâmet günü peygamberler arasından en çok ümmeti bulunan ben olacağım.**" buyurdular.

Muhammed bin Fadl buyurdu ki: "İslâmiyet nurlarının kalblerden ayrılıp, kalblerin kararmasına dört şey sebep oldu: Bildikleri ile amel etmemek. Bilmiyerek yapmak. Bilmediklerini öğrenmemek. Başkalarının öğrenmelerine mâni olmak."

"İnsanların en arifi, Allahü teâlânın emirlerini yerine getirme hususunda gayret sarf eden ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnet-i seniyesine tâbi olanlardır.

"Errahmân demek; Allahü teâlânın, dünyâda iyi ve kötü herkese ihsan etmesi demektir."

"İnsanların, nefsin istek ve arzularından uzaklaşmak için ıssız çöllere çekilmesi, ne kadar şaşılacak bir şeydir. Zira insanların arasına çıkmak, Peygamberlerin sünnetidir."

"İlim kaledir. Cehalet mechûldür. İyi arkadaş rızıktır. Kötü arkadaş keder ve üzüntüdür. Akrabayı ziyâret etmek hasenedir. Sıla-i rahmi kesmek musîbettir. Sabır kuvvettir. Cür'et acizliktir. Doğruluk kuvvettir. Yalan zayıflıktır. Ma'rifet doğruluktur. Akıl tecrübedir."

"İlmin tadından zevk alan kişi, onsuz yapamaz. Devamlı ilimle meşgul olur."

"Zâhidlerin gözleri ağlar. Ariflerin ise kalbleri ağlar."

"Bir müridi (talebeyi) dünyâ malı toplamaya istekli görürsen, bil ki, onun bu isteği aşağılık, Rabbine sırt çevirme ve başaşağı dönme nişanıdır."

"İlim üç kısımdır: İlm-i billah; Allahü teâlâyı kâmil sıfatlarıyla bilmektir, İlm-i minallah; zâhirî ve batınî bilgiler, harâm ve helâl bilgileri, emir ve yasaklar ile alâkalı bilgilerdir. İlm-i meâllah; havf ve recâ ilmi, Allahü teâlâdan korkup bununla beraber O'ndan ümidi kesmeme, O'na sevgi ve muhabbet ilmidir."

"Şükürün neticesi; Allahü teâlâyı sevmek ve O'ndan korkmaktır."

“Dil ile zikretmek, günahlara keffârettir. Kalb ile zikr, Allahü teâlâyâ yakınlık ve mertebenin yükselmesidir.”

“Güneşin doğuşundan, güneşe gözle bakılabildiği sürede (işrak zamanına kadar) namaz kılmak harâmdır. Ancak işrak vaktinden sonra nafil kılmak mubah olur.”

- 1) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-232*
- 2) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-282*
- 3) *Fâideli Bilgiler sh-183*
- 4) *Nefehât-ül-üns sh-168*
- 5) *Tabakât-ı Sûfiyye sh-212*
- 6) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-88*
- 7) *Risâle-i Kuşeyrî sh-118*
- 8) *Tezkiret-ül-evliyâ sh-282*

MUHAMMED BİN FUTAYS:

Endülüste yetişen fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Futays bin Vâsıl el-Gâfikî el-Bîrî'dir. Künyesi, Ebû Abdullah'dır. 229 (m. 844) senesinde Endülüs'te doğdu. İlim öğrenmek için çeşitli yerleri dolaştı. Birçok âlimden ders aldı. 319 (m. 931) senesinde 90 yaşında iken vefât etti.

Hadîs ilminde yüksek bir yeri olan Muhammed bin Futays'e "Muhaddis-ül-Endülüs" deniliyordu. Hadîs-i şerîf hâfızı idi. Ya'ni yüzbinden çok hadîs-i şerîf ezberlemişti Hadîs-i şerîflerin râvileri hakkında geniş bilgisi vardı. O, Muhammed bin Ahmed el-Atebî, Ebbân bin Îsâ, İbn-i Müzeyn, Abdullah bin Hâlid, Ebû Zeyd Abdurrahmân bin İbrâhîm ve daha pekçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etti. İlim elde etmek için çok yeri dolaştı. Buralarda karşılaştığı âlimlerden çok ilim aldı. Afrika'da Seçere bin Îsâ'dan, Yahyâ bin Yahyâ bin Avnillah'dan, Kûfe'de ve Mısır'da Muhammed bin Abdülhakem'den, Mûzenî'den, Muhammed bin Asbağ'dan vedaha başkalarından; Mekke'de Ali bin Abdülazîz'den, Sâ'ig'den ve yüze yakın âlimden ilim aldı. Onlarla sohbet ederek yetişti. Bir çok hadîs-i şerîf ezberleyip rivâyet etti.

Farâdî diyor ki, "O, yüksek bir şahsiyete sahip bir zât olup, öğrendiklerini zabt etmekte ve rivâyetlerinin sağlamlığında, doğruluğunda eşsizdi. Sika (güvenilir) bir râvi idi."

Fıkıh ilminde de, önde gelen âlimlerdendi. Bu ilme ait birçok bilgileri toplayıp kitaplar yazdı. Hadîs ve fıkıh ilimlerinde, zamanın âlimleri arasında üstün bir yeri vardı. Her dînî mes'eledede, kendisinden sonra gelen âlimlerden daha çok ilim sahibiydi. Çok rivâyetleri vardır. Eserlerinden başlıcaları şunlardır:

- 1) *Kitâb-ül-vera' anir-ribâ vel-emvâl ve tahzîr-il-fiten*
- 2) *Kitâb-üd-duâ ve'z-zikr*
- 3) *Mu'cem-ül-müellifin cild-11, sh-131*
- 4) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-283*
- 5) *Kitâb-ül-Diibâc-ül-müzehheb sh-246*
- 6) *Esmâ-ül-müellifin cild-2, sh-31*

MUHAMMED BİN HAMŞÂD:

Kelâm, hadîs ve Şâfiî fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Mensûr olup, ismi Muhammed bin Abdullah bin Hamşâd'dır. Aslen Nişâbürlü olduğu için Nişâbüri nisbet edildi. Daha çok dedesi Hamşâd'a nisbetle İbn-i Hamşâd diye tanındı. 316 (m. 929) yılında Nişâbüri'de doğdu ve 388'de (m. 998) orada vefât etti. Zâhid Ebû Sa'îd Muhammed bin Abdullah bin Hamdûn cenâzesini yıkadı.

İbn-i Hamşâd, Horasan'da Ebû Velîd Nişâbüri'den, Irak'da İbn-i Ebî Hüreyre'den fıkıh öğrendi. Ebû Hâmid bin Bilâl, Muhammed bin Hüreyre Kettân, İsmâil Saffâr, Ebû Sa'îd İbnü'l-Arabî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi. Hicaz ve Yemen taraflarına ilim tahsili için giden İbn-i Hamşâd, Ebû Sehl Halitî'den kelâm ilmini öğrendi.

Duâlarının kabul olduğu çok görülen Ebû Mensûr İbni Hamşâd, vaktini mescidde ibâdet etmek ve medresede ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirirdi. Âlimlerle sohbet etmekten çok hoşlanırdı, ömrünün sonuna doğru bir hastalığa yakalanıp, dili ağırlaştı. Konuşamaz oldu. Parmaklarıyla işaret ederek söyleceklerini ifâde ederdi.

İbn-i Hamşâd'ın günahlardan çok sakındığını ve ibâdetlere düşkün olduğunu bildiren Hâkim Nişâbüri, Muhammed bin Hamşâd'ın "Edîb, zâhid, âlim ve fıkıh ilminde müctehid" olduğunu söylemektedir.

İbn-i Hamşâd Nişâbüri, ilmini talebelerine ve kitaplarla da daha sonrakilere aktardı. Ancak bu talebeleri ve pek kıymetli eserleri hakkında kaynaklar bilgi vermemektedirler. Ancak bu eserlerinin üçyüzden fazla olduğu ve Hâkim Nişâbüri'nin de talebelerinden olduğu bildirilmektedir.

- 1) *Tabakât-üş-Şâfiyye (Sübkî), cild-3, sh-179*

MUHAMMED BİN HASEN:

Fıkıh, hadîs ve tefsîr âlimi. Kelâm, edebiyat ve kırâat ilminde de mütehassısı. Künyesi Ebû Abdullah olup, adı Muhammed bin Hasen bin İbrâhîm el-İsterâbâdî'dir. Aslen İsterâbâdlı olan Muhammed bin Hasen, 311 (m. 924) yılında doğmuştur. Şâfiî mezhebi fıkıh âlimi olan Muhammed bin Hasen, fıkıh ilmindeki derin bilgisinden dolayı el-Haten diye bilinirdi. Ebû Bekr el-İsmâîlî'nin kızıyla evliydi. 386 (m. 996) yılında yetmişbeş yaşında iken, Kurban Bayramı'nın ilk günü Gürcan'da vefât etmiştir.

Cedel ve münazara ilminde oldukça başarı elde eden Muhammed bin Hasen, Ebû Nuaym Abdülmelik bin Muhammed bin Adiyy ve memleketindeki onun akranı âlimlerden ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir. Muhammed bin Hasen; el-Assâm, Abdullah bin Fâris, Ebû Bekr eş-Şâfiî, Ebû'l-Kâsım et-Teberânî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinlemiştir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerin çoğunluğu, bu âlimlerden dinlemiş olduğu hadîs-i şerîflerdir. Hâkim, Muhammed bin Hasen hakkında şöyle demiştir: "Muhammed bin Hasen, zamanın Şâfiî mezhebi imâmlarından idi. Ahlâk, tefsîr ve kırâat ilimlerinde çok ileri idi. Münazara ve cedel ilimlerinde de üstün bir âlim idi." Hamza el-Cürcânî ise; "Ebû Abdullah el-Haten, asrının meşhûr fıkıh âlimlerinden idi. Uzun seneler ders okuttu. Birçok fıkıh âlimi yetiştirdi. Vera' sahibi idi. Ebû Bîşr el-Fadl, Ebû'n-Nadr Ubeydullah, Ebû Amr Abdurrahmân ve Ebû'l-Hasen Abdülvâsi' isimlerinde dört oğlu vardı" demiştir.

Muhammed bin Hasen çok seyahat ederdi. Önce' Nişâbü'r'a giderek iki yıl kadar orada ikâmet etti. Daha sonra Nişâbü'r'dan İsfahan'a gitti. Orada, Abdullah bin Ca'fer'den Ebû Dâvûd'un Müsned'ini dinledi ve birçok âlimden ders aldı. Irak'a gitti ve orada da ilimle meşgul oldu. Ebû Sehl'in meclisinde bulundu. Birçok âlimin kitaplarını okudu. 340 (m. 951) yılından sonra kitap yazmaya başladı ve vefât edinceye kadar kitap yazdı.

Şâfiî fakîhi olan Muhammed bin Hasen, asrında fazîlet ve vera' sahibi olması bakımından da meşhûrdu. Şâfiî fıkına dâir yazmış olduğu eserlerinden en önemli olanı "Şerhu Telhisi'bnil-Kâss et-Taberî"dir.

1) *Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh-203*

1) *Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh-431*

2) *El-Vâfi' bi'l-vefeyât cild-2, sh-338*

3) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-120*

4) *Esmâ-ül-müellifin cild-2, sh-55*

5) *Keşf-üz-zünûn cild-4, sh-479*

6) *Mu'cem-ül-müellifin cild-9, sh-181*

7) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-136*

8) *Tehzîb-ül-esmâ ve'l-lüga cild-2, sh-255*

MUHAMMED BİN HÂRİS BİN ESED EL-HÜŞENÎ:

Endülüsün meşhûr fıkıh, hadîs ve târîh âlimi. Künyesi, Ebû Abdullah'dır. Huşenî diye tanınan Üçüncü asrın ortalarında Kayravan'da doğup, takriben 366 (m. 976) târihinde vefât etmiştir. Kayravan'da, Ahmed bin Nasr, Ahmed bin Ziyâd, Ahmed bin Yûsuf ve daha başka âlimlerin (r.aleyhim) yanında ilim sahibi oldu. Birçok defa Afrika âlimlerinin derslerini dinledi. Gençken Endülüs'e geldi. O zaman oniki yaşında idi. Burada da İbn-i Eym'ün'den, Kâsım bin Esbağ, Ahmed bin Ubâde, Muhammed bin Yahyâ bin Lûbâbe gibi Kurtubalı âlimlerin derslerini dinledi. Ahmed bin Ubâde: "Huşenî'yi, Ahmed bin Nasr'ın meclisinde gördüm. Çok başardı bir talebe idi" demektedir. Endülüs'e geldikten sonra Kurtuba'da yerleşti. Üçyüzyirmi senesinden önce Sebte'ye gelince, Septeliler, Onu bırakmadılar. Orada, yanında birçok âlim yetiştirdi. Huşenî, Sebte Câmîi'nin kiblesini inceledi Batıya doğru kaydığını gördü. Sebteliler, onun bu görüşünü kabul ettiler. Kibleyi doğuya kaydıldılar. Sonra, Endülüs'e gitti. Nihayet Kurtuba'da dâimi olarak yerleşti. Huşenî, parlak bir zekâyâ sahipti. Fıkıh ilminde mütehassıs idi. Kurtuba'da fetvalar verdi. Müsteşar olarak vazife yaptı. Kurtuba veliahdı Hakem bin Abdurrahmân el-Mustansır'ın yanında kadr-u kıymeti pek fazla idi. Hakem için birçok eserler yazdı. Huşenî kimya ilmiyle de uğraştı. Muhtelif maddeler üzerinde tecrübeler yapmıştır. Huşenî'den, Ebû Bekr bin Hanbel ve daha başkaları rivâyetlerde bulunmuşlardır.

Kudât-ı Kurtuba kitabından seçmeler Büyük âlim kadı Mehdî bin Müslim, zamanın emîri Ukbe bin Haccâc es-Salâî adına yazdığı, bir kadıya (hâkime) yapılabilecek tavsiyeleri ihtiva eden nasîhatnâmesi özetle şöyledir: "Allahü teâlâdan korkmayı, O'na tâati (beğendiği şeyleri yapmayı), gizlide ve açıkta O'nun rızâsına tâbi olmayı, O'nun rızâsını gözetmeyi, kalbde O'nun korkusunu hissetmeyi, sağlam bir ip, en güvenilir bir kulp olan O'nun yüce dinine sarılmayı, tavsiye ederim.

Kâdılık (hâkimlik) yapanın, şunu iyi bilmesi gerekir. Kâdılık, Allahü teâlâ katında fazîletli ve pek kıymetli bir iştir. Hak sahibi hâkime müracaat etmek suretiyle hakkını elde eder. Bu bakımdan hâkimin dikkatli olması, yüklendiği vazifenin ağırlığının idrâkinde olması gerekir. Hergün, yaptıklarından kendisini hesaba çekmelidir. Bu vazife yüzünden, Yarın huzuru ilâhîde azâba da ve sevaba da uğrayabilir.

Kadı, bir haksızlığa meydan vermemek için taraflar arasındaki da'vânın en iyi bir şekilde ortaya konmasını te'mîn etmelidir. Bunun için tarafları iyi dinlemeli, onlara bildiklerinin aksini söyletecek şekilde, sertlik göstermemeli. Mevzûyu iyi anlamak, zaman zaman onlara suâller sormalıdır. Her birinin getirdiği deliller bilinmelidir. Ba'zıları, düşündüğünü ifâde etmekten âciz olup, maksadını iyi anlatamayabilir. Bir kısmı ise, zekîdir; kısa, açık ve edebi bir ifâde ile, haksız da olsa kendisini haklı göstermeye kalkışabilir. Kâdılık yapanın, bütün bunlara dikkat etmesi lâzımdır. Kâdı bunlara dikkat etmekle, hakkı ayakta tutmuş, haksızlığa meydan vermemiş olur. Eğer böyle yapmazsa, kuvvetli za'îfe hayat hakkı tanımaz ve ona zulm eder.

Kâdılık yapanın yanında, kendileriyle istişare edebileceği (danışabileceği), hakka hukuka riâyetkâr, dîni bütün, ilim sahibi yardımcıları olması lâzımdır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **“İş hususunda, fikirlerini al (müşavere et). Müşavereden sonra bir şey yapmaya karar verdin mi, artık Allahü teâlâyâ güvenip dayan”** (Al-i İmrân-159) buyurmaktadır.

Kâdılık yapanın, vazife zamanında, dâima yerinde bulunması gerekir. Belki birisi iş için gelebilir. Da'vâsını halletmek için gelenlere bıkkınlık göstermemelidir. Bütün aklı, fikri ve anlayışı ile onlara yönelmeli ve onları dinlemelidir.

Tarafların şâhidlerini çok iyi dinlemelidir. Bundan başka, dinlenebilecek, sözüne güvenilir kimsele-re sormalıdır.

Hâkimin, karşılaştığı müşkil olan şeyler için kitapları mütâlâa etmesi (okuması ve üzerinde düşünmesi), bunların çârelerini, benzerlerini araştırıp bulması gerekir. Onlardan istifâde ederek bir çözüm yolu bulabilir.

Bu benim sana ve kadılık yapacak olan kimseye tavsiyelerimdir. Eğer bu nasîhati lafıma uyarsan, senin için iyi bir delil olur. Aksini yaparsan, aleyhine bir delîl olur.

Sana, Allahü teâlânın yardımını, doğru yola iletmesini seni işlerinde ve hükümlerinde muvaffak kılmasını dilerim. Allahü teâlâ, en iyi yardımcı ve en iyi muvaffak kılıcıdır.”

Kâdı Muhammed bin Beşîr-el-Meâfirî ile alakalı olarak da şöyle bir haber anlatılır:

Kurtuba kadısı (hâkimi) Mus'ab bin İmrân vefât edince, Emîr-ül-mü'minin Hakem, Abbâs bin Abdülmelik el-Mervânî ile, Kurtuba kadılığına kimin ta'yin edileceği hakkında istişare etti. Abbâs bin Abdülmelik o zaman, büyük âlim Muhammed bin Beşîr'i tavsiye etti. Daha önce kardeşi İbrâhîm'e yazı dersi vermişti. Onu oradan tanıyordu. Emir bunu kabul etti. Muhammed bin Beşîr'i çağırttı. Emîr'in habercisi gelince, Muhammed bin Beşîr hazırlanıp yola çıktı. Fakat niçin çağırıldığını bilmiyordu. Sehlet-ül-müdevver denilen yere gelince, orada, tanıdıklarından âbid (çok ibâdet eden) bir zâta uğradı. Ona durumunu anlattı. “Yine yazı öğretmesi için çağırıldığını tahmin ettiğini söyledi. Bunun üzerine âbid olan arkadaşı: “Zannederim seni kadı yapmak için çağırıyorlar. Çünkü Kurtuba kadısı vefât etti. Şimdi orası kadısız kaldı” dedi. Muhammed bin Beşîr bunu duyunca, böyle bir iş için çağırılmış olabileceğine Kalbi yattı. Âbid arkadaşına: “O zaman seninle bu mevzuda istişare edeyim. Bana bu hususta ne tavsiye edersin? Bana, sence doğru olan nedir söyle?” dedi. Âbid: “Öyleyse, ben sana ba'zı suâller sorayım. Ama bana doğru cevap ver ki, sana işin doğrusunu bildireyim” dedi. Muhammed bin Beşîr. “Nedir? o soracağın şeyler?” diye sorunca, o âbid zât, “Senin, tatlı ve lezzetli yiyecekleri yemek, yumuşak ve güzel elbiseler giymek, yaya olarak gitmekle aran nasıl?” diye sordu. Muhammed bin Beşîr ona cevaben: “Bunlara hiç önem vermem” deyince, o âbid olan zât, birinci suâl bu dedi. Sonra “Mal, mülk sahibi ve şehvet celbedici kimselerden faydalanma temayülün var mıdır?” diye sordu. O da böyle şeylere tenezzül etmeyip, hatırandan bile geçirmedikini söyledi. Âbid arkadaşı, bu suâllerimin ikincisi idi, dedi. Üçüncü olarak “İnsanların seni medhetmesini ve övmesini istiyor musun? Onlar seni yalnız bırakıp, iltifat etmemelerinden dolayı üzüldüyor musun? Makam ve mevki sahibi olmayı seviyor musun?” diye sordu. Onun bu suâle cevâbı: “Vallahi hak mevzubahis olunca, ne kınayanın kınamasına, ne de medih eden kimsenin medih ve övmesine aldırırım. Bunlara hiç itibar etmem, makam ve mevki düşkünü değilim, insanlar, hak üzere olduğum için benden yüz çevirirlerse, bundan hiç mahzûn olmam (üzüntü duymam).” Bu cevapları dinliyen âbid zât: “Madem ki böylesin, kadılığı kabul edebilirsin. Bunda hiç bir mahzur görmüyorum” dedi.

Eserlerinden ba'zıları:

1. Kudât-u Kurtuba, 2. Ahbâr-ul-fukahâ vel-muhaddisîn, 3. El-İttifâk vel-ihlâf fî mezheb-i Mâlik, 4. El-Fütyâ 5. En-Neseb, 6. Târih-ül-ulemâ-il-Endülüs, 7. Târih-ül-Afrikiyyîn, 8. Tabakât-ü fukahâ-il-Mâlikiyye 9. El-mevlid vel-vefât

- 1) *El-A'lâm cild-5, sh-75*
- 2) *Tezkiret-ül-hüffâz cild-3, sh-1001*
- 3) *Kudât-u Kurtuba*

MUHAMMED BİN HASEN EL-EZDÎ:

Nahiv ve lûgat âlimi meşhûr edîb ve şâir. İsmi, Muhammed bin Hasen bin Düreyd bin Atâhiye el-Ezdî, el-Basrî'dir. Künyesi, Ebû Bekr'dir. 223 (m. 837) senesinde Basra'da doğdu. 321 (m. 933)'de Bağdâd'da vefât etti. Hayzeran kabristanına defn edildi.

İlim tahsiline doğduğu yer olan Basra'da başlayıp, oradaki âlimlerden bir müddet ilim öğrendikten sonra, tahsiline devam etmek üzere Amman'a gitti. 12 sene orada kaldı. Sonra Basra'ya dönüp, bir müddet Basra'da ikâmet etti. Bundan sonra Basra'dan çıkıp, Paris beldelerini dolaştı. Bu seyahatlerinden sonra Bağdâd'a yerleşip, vefâtına kadar orada kaldı. İlim aldığı âlimler, Esmâ'nin kardeşinin oğlu Abdurrahman bin Abdullah, Ebû Hatim Sicistânî, Ebû Fadl er-Riyâsî, Ebû Osman Sa'îd bin Hârûn ve diğerleri. Kendisinden ise; Ebû Sa'îd es-Sayrafi, Amr bin Muhammed bin Seyf, Ebû Bekr bin Şâzân, Ebû Ubeydullah el-Merzibânî ve diğerleri ilim Almıştır.

Muhammed bin Hasen, zamanının meşhûr edip ve şâirlerinden olup, çok rivâyeti olan bir âlimdir. Çok divân okumuş, Arab divânlarını ezberlemiştir. Hâfızasının kuvveti ve ezberleme kabiliyeti darb-ı mesel hâline gelmişti. Kendisi şöyle anlatmıştır: "Ebû Osman Esnândânî (Kitâb-ül-meânî müellifi Sa'îd bin Hârûn) benim hocam idi. Amcam Hüseyin bin Düreyd benim yetişmemi ona bırakmıştı. Amcam onu yemeğe da'vet eder, beraber yemek yerlerdi Birgün bu hocam, bana Hâris bin Hallize'nin yazmış olduğu bir kasîdeyi okutuyordu. Bu sırada amcam yanıma geldi. Bana, eğer bu kasîdeyi ezberlersen, sana şunları, şunları alacağım, hediye edeceğim diyerek va'dlerde bulundu. Sonra hocamı yemeğe da'vet edip, yemeğe oturdular. Onlar yemekte iken, aradan epey zaman geçti. Ben bu sırada Hâris bin Hallize'nin divânını sür'atle ezberledim. Yemekten sonra hocama ezberlediğimi bildirince çok şaşırıp, durumunu amcama anlattı. O da bana va'd ettiği şeyleri alıp, hediye etti.

Ebû Sa'îd es-Sayrafi dedi ki: "Ebû Bekr bin Düreyd'in meclisine gittim. Daha önce orada beni tanıyan yoktu. Orada bulunanlardan birisi büyük zâtlardan birisine nisbet edilen şu ma'nâda iki beyti okudu: Memleketler ve üzerlerinde yaşayanlar değişikliğe uğradı. Bu yüzden yeryüzü de değişti. Her güzelin güzelliği, her güzel yüzün tebessümü de yok oldu." İbn-i Düreyd, bu şiirin eskiden beri meşhûr olduğunu söylemiştir.

Müslüman şâirlerden Abdullah bin Mülim bin Cündeb el-Hüzelî'nin bir beytinin tercümesi "Geliniz, geceye karşı bana yardımcı olunuz. Çünkü, uyumayan gözler için geceler çok uzun gelir. Beni ağlamakta yalnız bırakmayınız. Çünkü ben, sıkıntılı zamanlarınızda sizi yalnız bırakmıyorum.

Ebû Bekr el-Esedî: "İbn-i Düreyd, şâirlerin en âlimi âlimlerin de en şâiri idi. Onun kasîdelerinden birisini İmâm-ı Şâfiî hazretleri de medhetmiştir. Bu kasîdenin bir beytinin tercümesi şöyledir: İnsan vücûdunu içinde bulunduran kabre selâm olsun. Bu öyle bir kabirdir ki, karanlıkların cömertliği ile kapkaranlık olmuş."

Naklettiği bir meşhûr beytin tercümesi şöyledir: "Yarına hoşgeldin demiyorum. Çünkü, yarın dostların yolculuğu var."

Muhammed bin Hasen'in eserlerinden bir kısmı şunlardır: "El-Cemhere" lûgat ilminde meşhûr ve mu'teber bir eserdir. "El-İştihâk", "Kitâb-ül-hayl", "Züvvâr-ül-Arab", "Kitâb-ül-lügât", "Garib-ül-Kur'ân", "El-Müctebâ."

- 1) *Mu'cem-ül-müellifin cild-9, sh-189*
- 2) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-138*
- 3) *Târih-i Bağdâd cild-2, sh-195*
- 4) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-289*
- 5) *Mizân-ül-i'tidâl cild-3, sh-520*
- 6) *Vefeyât-ül-uyûn cild-4, sh-323*

MUHAMMED BİN HÜSEYN BİN ABDULLAH (EL-ÂCÜRRÎ):

Hadîs ve Şâfiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Bekir olup, Âcürri adıyla meşhûr olmuştur, İmâm-ı Âcürri 360 (m. 970) senesi Muharrem'in birinci Cum'a günü Mekke-i mükerrermede vefât etti. Oraya defnolundu. Ömrü tahminen 96 seneyi bulmuştu.

Âcürri; Ebû Müslim el-Keccî, Ebû Şuayb el-Harrânî, Ahmed bin Yahyâ el-Halvânî, Ca'fer bin Muhammed el-Feryâbî, Mufaddal bin Muhammed el-Cündî ve birçok âlimden ilim öğrenmiş, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden ise; Ali ve Abdülmelik İbni Bişran, Ali bin Ahmed bin Ömer el-Mukrî, Mahmûd bin Ömer el-Ekberî, Muhammed bin Hüseyin bin Fadl el-Kattân ve Hilye sahibi Ebû Nuaym el-İsfahânî ve birçok âlim ilim tahsil etmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Âcürri hakkında İslâm âlimlerinden İbn-i Hatîb "Âcürri sikâ (güvenilir) bir zâttır. İbn-i Hallikan; "O sâlih, âbid, muhaddis ve fakîh idi." İbn-i Kesir, "O sika, dinde sağlam bir zâttır." Cemâlüddîn Ebül-mehâsin; "Âcürri; muhaddis, sâlih, vera' sahibi bir âlimdir. Çok kitap tasnif etmiştir." Ebû'l-Fellah Abdülhay ise; "O, imâm ve muhaddis olup, hıfzı çok kuvvetli idi" demişlerdir.

Hâfız ez-Zehebi, yazdığı kitaplarında Acürri'yi çok övdü. Tezkire kitabında "Âcürri; âlim, ilmiyle âmil, sünnete tam uymuş bir zâttır." Ulûv kitabında, "Âcürri muhaddis olup, çok güzel eserleri vardır." tber'de ise "O sika olup, sünnete sarılmıştır" buyurur.

Muhammed bin Hüseyin el-Âcürri "Ahlâk-ül-ulemâ" kitabında diyor ki:

Allahü teâlâ her şeyi yarattı, insanı diğer canlılardan üstün kıldı, insanlara içlerinden seçtiği Peygamberlerle doğru yolu gösterdi. Onlar vasıtasıyla kullarını îmâna, kendisine inanmaya çağırdı, îmân eden kullarına mü'min dedi ve onları şerefli kıldı, îmân etmiş kullarının arasından bazılarına ilim verdi, hikmet verdi. Bunlara din âlimleri denir. Onları ilim ile, yumuşak huylulukla süsledi, İslâm âlimleri, halâli-haramı insanlara öğretirler, doğru yolu gösterirler, bozuk yollardan sakındırırlar. Fayda ve zararı, güzel ve çirkinini birbirinden ayırırlar. Âlimler kadrü kıymeti, çok yüksek zâtlardır. Onlar "Vereset-ül-enbiyâ" Peygamberlerin vârisleridir. Denizdeki balıklar onlar için istiğfâr ederler. Melekler onlara kanatlarını gererler. Âlimler, kıyâmet gününde Peygamberlerden sonra şefâat edeceklerdir. Onların bulunduğu yerde, rahatlık ve huzur vardır. Onların sözleri, işleri, ehl-i gafleti hidâyete kavuşturur. Kulların en şerefli bunlardır. Dereceleri yüksektir. Onların hayatta olmaları, insanlar ve her şey için hazine. Vefâtı da musîbet, büyük kayıptır. Bir âlimin ölümü âlemin yok olmasıdır denmiştir. Âlimler, güzel ahlâk sahibi, edeb sahibidirler. Onların sözleri kalblere devadır. Bütün mahlûkât onların ilmine muhtaçtır. Onların sözlerine ve işlerine uymak, insana dünyâ ve âhiret se'âdetini kazandırır. Onlara uymak vâcibtir. Onlara karşı edepsizlik, felâkettir. Onları seven huzura kavuşur. Onlara karşı gelen, hak yoldan uzaklaşır.

İslâm âlimleri ışıktır. İnsanlara yol gösterir, cihanı aydınlatırlar. Gökyüzünde yıldızların durumu nasılsa, yeryüzünde onlar da öyledir. Küfür ve şirk karanlıklarında yüzen insanlara, hidâyet rehberleridir.

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen **"Ey îmân edenler, (Peygamber tarafından) size meclislerde: "Yer açın" denildiği zaman hemen yer açın ki Allah da size genişlik vergin. "Kalkın" denilince de halkıverin ki, Allah îmân edenlerinizi yükseltsin. Kendilerine ilim verilenler için ise, (Cennette) dereceler vardır. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır."** (Mücâdele-11) buyurarak, âlimlere üstün dereceler hazırladığını bildirdi.

Allahü teâlâ, Küf'ân-ı kerîmde âlimler için, meâlen şöyle buyurmaktadır.

"Allahtan, kulları içinde, ancak (Kudret ve azametini bilen) **âlimler korkar. Şüphe yok ki, Allah azîzdur (Her şeye galiptir, gafûrdur** (çok bağışlayıcıdır). (Fâtır-28)

"Allah dilediğine faydalı bilgi (hikmet) ihsan eder. Kime ki hikmet verilmişse, muhakkak ona çok hayır verilmiştir. Bu âyet ve öğütleri, ancak olgun akıl sahipleri düşünürler." (Bekara-269)

"Doğrusu (Peygamber değil de hikmet sahibi olan, Lokman'a "Allaha şükret" diye ilim ve anlayış verdik." (Lokman-12)

Muhammed bin Hüseyin der ki: "Allahü teâlânın, Kur'ân-ı kerîmde âlimleri övmesi, onların fazîletli, üstün ve kıymetli olduklarını gösterir. Allahü teâlâ onları, insanlara yol gösterici kıldı. Kendilerine uyulması icâb eden kişilerdir."

Mücâhid, Kur'ân-ı kerîmde meâlen **"Kime ki hikmet verilmişse" âyeti için, "Buradaki hikmetten murâd; ilimdir, fıkıh ilmidir"** buyurmuştur.

Yine Kur'ân-ı kerîmde meâlen **"Doğrusu Lokman'a "Allaha şükret" diye ilim ve anlayış verdik"** âyeti için, **"Burada ilim ve anlayıştan murâd, fıkıh ilmi demektir"** buyurdu.

Yine Kur'ân-ı kerîmde meâlen **"Sizden Ulilemr olanlara"** âyetindeki **"Ulilemr"**den murâd, **"Fukahâ ve âlimlerdir"** buyurdu.

Ebüdderdâ'nın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Âlimin, âbid üzerine üstünlüğü, ayın onbeşinci gecesindeki dolunayın, diğer yıldızlar üzerine olan üstünlüğü gibidir."**

“Âlimler Peygamberlerin vârisleridir.”

“Şeytana karşı bir din âlimi, bin âbiddeden çetindir.”

“Allahü teâlâ bir kimseye iyilik etmek isterse, onu dinde âlim yapar ve ona doğru yolu ih-san eder.”

“Kıyâmet gününde üç kısım kimseler şefâat ederler: Peygamberler, sonra âlimler, sonra şehîdler.”

“Göklerde ve yerde olanlar, âlim için istiğfâr ederler.”

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **“Allahü teâlâ, sizden ilmi almak için, ilmi ile âmil alan âlimleri kaldırır. Câhiller kalır. Dinden suâl edenlere, kendi akılları ile cevâp verip, insanları doğru yol-dan ayırırlar.”**

Ali bin Ebî Tâlib (r.a.) buyurdu ki:

“Rahmet yüklü bulutların toprağa hayat verdiği gibi, âlimin sözü de kalblere hayat verir.”

“Âlimin konuşması karanlıkları yok eder (Küfür ve zulmeti ortadan kaldırır). Âlimin susmasında ni-ce hikmetler vardır. Onların susması hikmettir. Güneşin ortaya çıkışıyla karanlıklar yok olduğu gibi, âli-min bir yerde bulunmasıyla orası nûr ile dolar, insanlar din ve dünyâlarını öğrenir, rahat ve huzur bulur-lar.”

Muâz bin Cebel (r.a.) şöyle buyurdu: **“İlim öğreniniz, Allah için ilim öğrenmiş kişi, Allahtan korkar. İlim öğrenmeyi istemek ve bu yolda çalışmak ibâdettir. Onunla meşgul olmak cihâddır. İlmî, bümiyene öğretmek sadakadır. Onu ehline öğretmek kurbettir. Çünkü ilim, helâl ve harâmı öğretir. Dostu ve düş-manı tanıtır. İlim, insana en azîz arkadaştır. Zînettir.**

Melekler, ilim öğreneni çok severler ve kanatlarını gererler. Onu medh ederler. Yer yüzünde yaş ve kuru ne varsa, hattâ yırtıcı hayvanlar, denizdeki balıklar, gökyüzü, ay, güneş ve yıldızlar, onun için Allahü teâlâdan af dilerler.

İlim, kararmış ve körleşmiş kalblere hayat, neş'e ve huzur verir. Karanlıklarda gözlerin nurudur. Bedene kuvvet ve zindelik onunla gelir. Makam ve derecelere onunla kavuşulur. Allahü teâlâyı ve O'nun kudretini düşünmek büyük ibâdettir. Onunla, Allahü teâlânın emirleri ve yasakları bilinir. Onunla, Allahü teâlâyâ itâat, Resûlüne itâat olur. Onunla ibâdet olur. İlim, amelden önce gelir. İlimsiz amel kabul olmaz. Müslüman, önce ilim öğrenir, sonra öğrendiğiyle amel eder. İlim kalblerin neş'e ve huzurudur.”

Ebüdderdâ'nın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **“Âlim için herşey, hattâ denizdeki balıklar bile istiğfâr eder.”**

“Bir kimse evinden ilim öğrenmek için çıksa o dönünceye kadar Allah yolundadır.

Hişâm bin Hassân'dan rivâyet eder.

Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **“Ey Rabbimiz, bize dünyâda iyi hâl ver ve âhirrette merhamet ih-san et ve bizi Cehennem azabından koru”** âyet-i kerîmesindeki “Haseneten” kelimesinden murâd; **“Dünyâda ilim ve ibâdet ih-san et, ahirette de Cennetini nasîb et, demektir”** dedi.

Muhammed bin Hüseyin der ki: **“Âlimler, fazîlet ve bereket sahibidirler. Onlar nerede bulunursa bu-lunsun, fazîlet de oradadır. Onlardan ilim öğrenen fazîletli olur. Allahü teâlâ hayır ve bereketi onlarla beraber eyledi. Allahü teâlâ bizi ve onları, ilimle rızıklandırdı.”**

İbn-i Abbas buyurdu ki: **“Hayrı öğreten ve öğrenen kişi için, herşey istiğfâr eder, hattâ denizdeki balık bile.”**

İlim öğrenirken bilinmesi gereken şeyler:

Allahü teâlâ, kullarından kendisine îmân etmelerini, sonra da ibâdet etmelerini istedi. İbâdet de ancak ilim ile, harâmı ve helâli bilmekle olur. Bu sebeple, şüphesiz bilgi sahibi olmak farzdır. Mü'mine cahillik yakışmaz, ilim öğrenmekle cahillik gider, insan nefsinin istediği şekilde değil de, Allahü teâlânın emrettiği gibi ibâdet etmeli Farzı, vacibi ve sünneti öğrenmelidir, ilim öğrenirken, Allah için öğrenmelidir. İhlâs sahibi olmalıdır, ilim öğrenip bu ilimle amel edilirken, ibâdetler farza, vacibe, sünnete, helâla ve harâma dikkat edilerek yapılırken, Allahü teâlânın kendisini, bu ni'metlerle muvaffak kıldığına şükür et-melidir.

İlim öğrenecek kişi; yumuşak huylu, ağır başlı ve edeb sahibi olmalıdır. Kur'ân-ı kerîmi okumalı, Allahü teâlâyı unutmamalıdır. Kendine, sık sık ni'metler içinde olduğunu hatırlatmalı, “Elhamdülillah” dedirtmelidir. Her zaman, eli, ayağı, gözü, kulağı ve dili harâmdan korumalı, şeytanın şerrinden Allahü teâlâyı sığınmalıdır. Konuşacak ve görüşecek arkadaşlarını iyi seçmeli, bunlar, kendisine zarar verecek, günaha sokacak kişiler olmamalıdır. Allahü teâlânın râzı olmadığı şeylerle meşgul olmaktan kaçın-

malı ve çok korkmalıdır. Şeytan, kötü, çirkin ve beğenilmeyen şeyleri çok kerre süsler, göze güzel gösterir ve nefsi onunla meşgul ettirir.

Her zaman “Yâ Rabbî! Beni râzı olmadığın faydasız şeyleri öğrenmek ve yapmaktan koru, faydalı ilim nasîb et” diyerek, Allahü teâlâyâ yalvarmalıdır.

Allahü teâlânın emir ve yasaklarına, Resûlünün sünnetine ve bu yolun âlimlerinin izinden ayrılmamak için sözlerine çok dikkat etmelidir. Zira emek boşa gider, ömür, râzı olunmayan işlerle geçirilmişse yazık olur. Emir ve yasaklar iyi gözetilmeli, ne buyuruldu ise ona uygun yapılmalıdır.

İlim sahibi edebli olur. Kendisini ilgilendirmeyen şeylerden konuşmaz.

İlim sahiplerinin yanında dikkat edilecek hususlar:

Âlimlerin huzurunda edebli olmalıdır. Yüksek sesle konuşmamalı, sorulacak şeyi edeble sormalı, sükût üzere olmalı, kendilerinden öğrendiği ilim için teşekkür etmelidir. Eğer, ilim sahibi zât herhangi bir sebeple kızarsa, ona karşı gelmemelidir. Ondan özür dilemelidir.

İlim sahibi, öğrendiği ilim sebebiyle tevazu üzere olur. Zira bu haliyle herkesin sevgi ve muhabbetini kazanır, ilim sahibi şerefli, ilmi ve edebi, kendisini şerefli yapmıştır.

İlim sahibi, ilmi ehline öğretir. Dünyânın aşağı şeylerini istemez. Paraya-pula tamah etmez. Yumuşaklıkla ilmini insanlara aktarır. Onların dünyâ ve âhîret se’âdetine kavuşmalarına çalışır, ilim sahibi kişi sabırlıdır, öğretirken anlaşılmayan yerleri, yumuşaklıkla tekrar eder, hiç kızmaz. Edebli hâliyle huzuruna gelenleri terbiye eder, güzel ahlâkı anlatır, önce kendisine, doğru îmân sahibi olmayı öğretir. Böylelikle huzuruna gelen ilim âşıkları, Allahü teâlânın râzı olduğu doğru fenanı öğrenirler. Daha sonra farz, vâcib, sünnet, müstehab, mubah, harâm, mekruh ve müfsidi öğrenir. Böylelikle günlük hayatında neleri yapıp nelerden kaçınacağını öğrenir, ilim sahibi, herkese güzel söz ve tatlı dille muamele eder. Câhillerle mü-nâkaşa etmez. Onlara karşı sükût eder.

Birisi kendisine bir mes’ele sorduğunda, şayet cevâbını biliyorsa, soranın anlayacağı şekilde cevâbını söyler ve “Bu mes’elenin cevâbı, falan âlimin, falan kitabının, şurasında diyerek vesikalandırır. Şayet bilmiyorsa, bir bilene sorar. Doğru cevâbı tereddütsüz kabul eder.

Allahü teâlânın kendisine ilim nasîb ettiği kişi, dinde bid’at ortaya çıkarmaktan çok çekinir. Bid’at sahiplerinden uzak durur. Onların yola gelmesi müslümanların bid’ate düşmemeleri için; eliyle, diliyle, kalemiyle çalışır. Bid’atleri ortadan kaldırıp sünnetleri yayar.

İlim sahibi, Kur’ân-ı kerîmi çok okur. Farza, vacibe, helâle ve harâma çok dikkat eder ki, yaptığı ibâdetleri ahîrette boşa gitmesin ve dünyâda da insanlar kendisini örnek alıp, iyi insan olsunlar.

Hakîki din âlimi, teşhisini iyi yapan ve ilâcını mikdârınca hastasına veren, onu sıhhatine kavuşturmaya çalışan tabib gibidir. O, Allahü teâlânın rızâsını ister.

O’nun emrini yapar. Din âlimi dâima Allahü teâlâyâ şükreder ve her zaman O’nu hatırlar. Allahtan başka kimseden korkmaz. O, Kur’ân-ı kerîm ve Sünnet-i seniyye ile âhlâklanmıştır. Dünyânın gösterişine, parasına, puluna itibar etmez. Yeryüzünde vekar ile ibret alarak yürür. Kalbi Allahü teâlâ ile meşguldür.

Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyurdu: “... **Çünkü Kur’ândan önce kendilerine Tevratla, ahır zaman Peygamberinin vafına dâir ilim verilenlere karşı, Kur’ân okunduğu zaman yüzleri üstü secdeye kapanıyorlar** (Allaha şükrediyorlar). **Ve şöyle diyorlar: “Rabbimizi tenzih ederiz** (va’dini yerine getirir). **Gerçekten Rabbimizin va’di yerine getirilmiş bulunuyor.” Hem ağlayarak yüzleri üstü secdeye kapanıyorlar, hem de bu Kur’ân-ı işitmek, onların huşû’larını (ilimlerini, yakînlerini, kalblerinin yumuşamasını) arttırıyor”** (İsrâ: 107, 108, 109). Allahü teâlâ, burada âlimleri vafetti ve onların yalnız kendisinden korkan, gözyaşı döken, itâat eden kişiler olduklarını beyân etti.

Abdullah İbni Mes’ûd (r.a.) buyurdu: “İki hırs sahibi vardır ki, bunlar doymaz. Biri ilim sahibi, diğeri dünyânın malına, mülküne, parasına bağlanmış kişi. Bunlardan ilim sahibi, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için gece-gündüz çalışır. Kendisi ve bütün insanların se’âdeti, huzuru için, her saniyesini kıymetlendirir. Allahü teâlânın şu âyet-i meâlen “**Allahtan, kulları içinde ancak** (kudret ve azametini bilen) **âlimler korkar”** (Fâtır-28). Onları bildirir. Dünyalık toplayanın ise; mal, mülk ve para için yapmadığı taşkınlık ve azgınlık kalmaz. Gece-gündüz bu yolda yürür. Allahü teâlâ, dünyâ peşinde koşanlar için, Kur’ân-ı kerîminde meâlen şöyle buyurdu: “**Doğrusu (kâfir) insan azgınlık eder. Kendini** (sâhib olduğu mal ile Allahtan) **müstağni görmekle...**” buyurdu (Alâk: 6-7).

Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: “**Kıyâmet günü herkes, dört suâle cevap vermedikçe hesaptan kurtulamaz: Ömrünü nasıl geçirdi, ilmi ile nasıl amel etti. Malını nere den, nasıl kazandı ve nerelere harcetti. Cismini, bedenini nerede yordu hırpaladı.**”

Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm buyurdu ki: **“Ümmetimi helâk eden, fâcir âlimler ve câhil âbidlerdir.”**

Habîb bin Abîd dedi ki: “İlim öğreniniz. Onu iyice öğrenip onunla amel ediniz. İlmi sûs için, gösteriş için öğrenmeyiniz. Zîrâ gösteriş için ilim öğrenip bununla övünenin kıymeti, elbisesiyle övünen kişi gibidir.

Umeyr bin Sa’îd dedi ki: Alkaine’ye dînî bir mes’ele sorduğumda, “Ubeyde’ye gidip suâl ediniz” dedi. Doğruca Ubeyde’ye gittim ve suâl ettim.” Alkaine’ye gidiniz” dedi. Ben de “Efendim beni size Alkame gönderdi” dedim. O zaman “Mesrûk’a gidip ondan bu mes’eleyi sorunuz” dedi. Mesrûk’a gittim ve mes’eleyi sordum. O da “Alkame’ye gidiniz” dedi. Efendim, Alkame’ye gittim. Beni Ubeyde’ye gönderdi. Ubeyde de size gönderdi” dedim. Buyurdu ki, “Sen Abdurrahmân bin Ebî Leylâ’ya git” Ben de gidip mes’elemi ona sordum. O da cevap vermekten çekindi Sonra geri dönüp Alkame’ye durumu arz ettim. O zaman buyurdu ki: “İnsanların fetva verme hususunda en cüretlisi ilmi az olanlardır.”

Muhammed bin Hüseyin dedi ki: “Kim İslâm âlimlerinin güzel ahlakıyla ahlâklanırsa, o kişi Allahü teâlânın sevgili kulu olur.”

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **“Yâ Rabbi! Senden faydalı ilim isterim. Faydasız ilimden sana sığınırım.”**

Muhammed bin Hüseyin el-Âcürî, eş-şeriatü adlı eserinde kabir azâbı hakkında diyor ki:

Ebû Hüreyre (r.a.) buyuruyor ki: Resûlullah efendimiz bir gün “Tâhâ sûresi yüzymirdördüncü âyeti ne için nâzil oldu? Âyet-i kerîmedeki geçim darlığı nedir biliyor musunuz?” diye sordular. Eshâb-ı kirâm “Allah ve Resûlü bilir” dediler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **“Kâfirin kabrinde azâb görmesidir. Nefsim yed-i kudretinde bulunan Allahü teâlâyâ yemin ederim ki, Allahü teâlâ, kabirde kâfire doksandokuz yılan musallat eder. Yılan nedir bilir misiniz? Yılan doksandokuz canlıdır. Her canlının yedi başı vardır. Onun bedenine devamlı ateş püskürtürler ve onu ısırp kıyâmete kadar dehşete düşürürler”** buyurdu.

Hız. Âişe (r.anhâ) “Resûlullahın gece kıldığı hiçbir namaz yoktu ki, Resûlullah o namazdan sonra kabir azabından Allahü teâlâyâ sığınmasın” buyurdu.

Resûlullah efendimiz bir gün Neccâroğulları kabristanlığına uğradı. Kabirlerinde azâb görenlerin seslerini işitti. Eshâb-ı kirâma buyurdu ki: **“Gizleyebilseydiniz, bu kabirlerdeki azâbı duymanız için Allahü teâlâyâ duâ ederdim.”**

Ebû Hüreyre’nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **“Ölü kabre konulunca, yanına yüzleri siyah ve gök gözlü iki melek gelir. Birine Nekîr, diğerine Münker denir. O kimseye Muhammed hakkında ne dersin dediklerinde, eğer mü’min ise, bu iki meleğin suâllerine cevap olarak Muhammed (a.s.) Allahü teâlânın kulu ve Resûlüdür. “Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah” der. Bu iki melek “Biz elbette biliyoruz ki, sen dünyâda da böyle derdin” derler. Sonra o kimsenin kabri her tarafından kırkar metre genişler ve aydınlanır. Bundan sonra o kimseye uyu denildiğinde, o kimse, beni bırakın, çoluk çocuğuma gidip bu hâli haber vereyim der. Melekler ona “Kendisini ancak, çok sevdiği hanımı uyandıran yeni dâmâd gibi rahat uyu” derler. Böylece, Allahü teâlâ onu yattığı yerden uyandırınca kadar rahat ve huzur içerisinde uyur. O kimse kâfir ise, bu iki meleğe cevap olarak “Ben bilmem, insanlardan işitirdim bir şeyler söylerlerdi, ben de onu söyledim” der. Bu iki melek “Biz elbette biliyoruz ki, sen öyle derdin” derler. Sonra toprağa sıkış diye emr olunur. Toprak o kimse üzerine sıkışır, kaburga kemiklerini birbiri üzerine geçirir ve Allahü teâlâ onu bu yattığı yerden kaldırmaya kadar, dâima azâb içinde bulunur”** buyurmuştur.

Yine bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.), **“Bevlden sakınınız, kabir azâbı ondadır”** buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise, **“Kabir, âhıret konaklarının birincisidir. Ondan kurtulana, sonraki konaklar kolay olur. Kabirden kurtulmayana, ondan sonraki konaklar daha zor olup, azâbları daha şiddetlidir”** buyuruldu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir gün iki kabir yanından geçiyordu. **“Şu iki kimse azabdadırlar. Bunların azabları, büyük günahlardan ötürü değildir. Biri bevlden sakınmazdı. Diğerisi ise insanlar arasında söz taşır, koğuculuk ederdi. Onun için azâb olunurlar”** buyurdu. Başka, bir hadîs-i şerîfte de; **“Mü’min olan meyyit için, kulum doğru söyledi sesi işitilir. Kabre Cennetten yaygı serilir. Cennet elbiseleri giydirilir. Meyyit için Cennetten bir kapı açılır. Kabre Cennet kokuları yayılır. Güzel yüzlü, güzel elbiseli, güzel kokular saçan birisi gelir. Buna “Sen kimsin? Senin o hayırlı yüzün nedir?” diye sorar. Bunun üzerine “Ben, senin sâlih amelinim” der. Bunu işittince, “Yâ Rabbi! Kıyâmet çabuk kopsa! Yâ Rabbi, kıyâmet çabuk kopsa da, çoluk-çocuğuma ve mallarıma kavuşsam der”** buyurulmuştur.

H. Âişe (r.anhâ), “Peygamber efendiliniz (s.a.v.) Cehennemin fitnesinden ve azabından, kabirin fitnesinden ve azabından, zenginlik ve fakîrlik fitnesinin şerrinden ve Deccal’in fitnesinden Allahü teâlâyâ sığınırđı” buyurdu. Hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **“Geçmiş Peygamberler, şaşı, kör ve yalancı olan Deccal’in büyük fitne ve musîbet olduğunu haber verip, ümmetlerini, onun şerrinden ve zararından korkuturlardı”** buyurdu.

Bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **“Mîzânda güzel ahlâktan daha ağır gelecek hiçbir şey yoktur”** buyuruyorlar. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise, **“Bir kimse kıyâmette mîzâna getirilir. Sonra her birinin büyüklüğü, gözün görebileceğı uzunlukta olan doksan dokuz amel defteri getirilir. Bu defterlerde o kimsenin iyilik ve kötülükleri yazılıdır. Günahı sevabından çok gelip, Cehenneme gönderilir. Cehenneme giderken, Allahü teâlâ katından bir ses duyulur: “Acele etmeyiniz. Onun tartılmayan bir şeyi vardır” der. Başparmağı ucu kadar bir şey getirilir. Üzerinde Lâ ilâhe illallah Muhammedûn Resûlullah yazılı otur. Sevap kefesine konur. Böylece sevabı, günahından ağır getir ve Cennete gitmesi emrolunur”** buyuruldu.

Muhammed bin Hüseyin buyuruyor ki: “Biliniz ki, Allahü teâlâ Cennet ve Cehennemi, Âdem aleyhisselâmı yaratmadan önce yarattı. Sonra Âdem aleyhisselâmı ve Havva validemizi ve Cennet ve Cehennem ehlini yarattı. Bütün bunlar, Âdem aleyhisselâm Cennetten çıkarılıp yeryüzüne indirilmeden önce idi. İmânın tadını tadan, İslâmiyete inanan hiç kimse, bunun böyle olduğunu inkâr etmez. Buna Kur’ân-ı kerîmin âyetleri, Peygamber efendimizin hadîs-i şerîfleri şâhiddir, Bunları inkâr edenlerden Allahü teâlâyâ sığınınız. Şayet birisi bunu bize izah et derse, deriz ki; “Allahü teâlâ, Âdem (a.s.) ile Havva validemizi yaratmadı mı? Onları Cennetine yerleştirmede mi? Bekara sûresi otuzbeşinci âyetinde meâlen: **“Biz demiştik ki: Ey Âdem, sen eşinle Cennette sakın ol. Onun, ni’metlerinden ikiniz de bol bol yiyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa nefslerinize zulmedenlerden olursunuz”** buyurmadı mı? Yine **“Zevcenle birlikte Cennette yerleş de, ikiniz dilediğiniz ni’metlerden yiyin. Fakat su ağaca yaklaşmayın ki, sonra zalimlerden olursunuz.”** Aynı sûrenin elliyedinci âyet-i kerîmesinde meâlen **“Yağmur rahmetinin önünde, rüzgârları müjdeci olarak gönderen o Allahdır. Nihayet bu rüzgârlar, buhar ile yüklü ağır ağır bulutları kaldırıp yüklediğı zaman, bakarsın ki, biz onları ölmüş (kurumuş) memleketlere sevk etmişizdir. Böylece o bulutla, o yere su indiririz de, o su ile her çeşit meyveleri çıkarırız. İşte bu ölü araziden bitkileri çıkardığımız gibi, ölüleri de böyle çıkaracağız (dirilteceğiz). Gerekir ki, düşünür ve ibret alırsınız”** buyurulmaktadır.

Allahü teâlâ daha sonra Âdem (a.s.) ile Havva’yı Cennetten yeryüzüne indirdi. Onların tövbelerini kabul etti. Onları tekrar Cennetine koyacağını va’d etti. İblis’i de tard ederek, Cennetine tekrar dönmekten men etti. İbn-i Abbâs (r.a.) Bekara sûresi yirmiyedinci âyetinin tefsîrinde buyuruyor ki: “Âdem (a.s.), “Yâ Rabbî! Beni yed-i kudretinle yaratmadın mı?” diye sorunca, Allahü teâlâ “Evet yarattım” buyurdu. Âdem (a.s.) “Bana katından ruh üfürmedin mi?” dedi. Allahü teâlâ “Evet” buyurdu. Âdem (a.s.) “Yâ Rabbî! Bana rahmetin gadabını geçmedi mi?” dedi. Allahü teâlâ “Evet” buyurdu. “Yâ Rabbî! Beni daha önce Cennetinde oturtmadın mı?” diye sorunca, Allahü teâlâ “Evet” buyurdu. Âdem (a.s.) “Yâ Rabbî! Bildiğın gibi tövbe ediyorum. Tekrar oraya dönebilecek miyim?” diye sorunca, Allahü teâlâ “Evet oraya döneceksin” buyurdu.

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **“Cennete baktım, ekserisinin fakîrler ve müslümanlar olduğunu Cehenneme baktım, çoğunluğunun kadınlar olduğunu gördüm.”** Yine Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **“Cennet ve Cehennem karşılaşırlar, Cehennem der ki, “Bana ne oluyor ki, ancak kibirlenenler ve çok mal sahipleri bana geliyor?” Cennet de der ki: “Bana ne oluyor ki, zayıflar ve fakîrler bana geliyor?” Allahü teâlâ Cehenneme, “Sen benim azâbımsın. Seninle dilediğime azâb ederim.” Cennete, “Sen benim rahmetimsin. Seninle dilediğime merhamet ederim, ikinizi de dolduracağım”** buyurur.

Diğer bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.): **“Ramazan-ı şerîfin ilk gecesi olunca, şeytanlar zincire vurulur. Cehennem kapıları kapanır. Ondan hiçbir kapı açık bırakılmaz. Cennet kapılarının hepsi açılır. Kapah hiçbir kapı kalmaz. Bir münâdi şöyle seslenir: Ey Hayrı arayan! Hayra yönel. Ey şerri arayan! Ondan uzaklaş. Allahü teâlâ bu gecede birçok kimseyi Cehennemden âzâd eder”** buyururlar.

Bütün bu zikredilenlerin hepsi Cennet ve Cehennemin yaratıldığına delâlet etmektedir. Birgün Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Cebrâil aleyhisselâma: **“Mikâil’i gülerken hiç görmedim”** dedi. Cebrâil (a.s.) “Mikâil, Cehennem yaratıldığından beri gülmemektedir” buyurdu.

Aynı eserde, İslâmiyet hakkında ise şöyle demektedir, İslâmiyet beş şey üzerine bina edilmiştir. Bunlar Kelime-i şehâdet getirmek, namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, hacca gitmektir, İmân altmış küsur veya yetmiş küsur parçadır. En efdali Kelime-i şehâdet getirmektir. En aşağı derecesi, yoldan eziyet veren şeyi kaldırmaktır. Haya da imândan bir şü’bedir.

Allahü teâlâ fadlı ve ihsanı ile Kur'ân-ı kerîmde bildiriyor ki; geçmiş ümmetlerden yahudiler, hristiyanlar dinlerinde tefrikaya düştükleri için helâk oldular. Mevlâ-mız, doğru yoldan fırkalara ayrılmanın, bâtıla meyletmenin helâka sebep olduğunu bize öğretiyor ve bizi bundan nehyediyor. Doğru yoldan ayrılmak ancak hased ve buğz yüzünden olur. Kendilerinin bildiğini, başkalarının bilmesini istemezler. Allahü teâlâ buğz ve hasedin fırkalara ayrılmaya sebep olduğunu beyân buyurarak, Bekara sûresi ikiyüzonüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **“İnsanlar îmân üzere bulunan tek bir ümmet idi. Sonra kimi îmân etmek, kimi küfre varmak suretiyle ayrılığa düştüler. Bunun üzerine Allah, rahmetinin müjdecileri ve azabının habercileri olmak üzere peygamberler gönderdi. İnsanlar aralarında ayrılığa düştükleri şeyde hak üzere hükmetmek için, o peygamberlere kitap gönderdi. Halbuki kendilerine açık deliller geldikten sonra, aralarındaki zulüm ve hasedlerinden ötürü ihtilâfa düşenler, o kitab verilenlerden başkası değildir. Onların hak hususunda ayrılığa düştükleri şeyde, Allah kendi izni ile peygamberlere îmân edenleri doğru yolda hidâyet buyurdu. Allah dilediğini doğru yola iletir”** buyurmuştur.

Allahü teâlâ bize, kendilerine ilim verilenlerden ba'zılarının, başkalarına hased ettiklerini, düşmanlıkta bulunduklarını ve böylece helâk olduklarını ve fırkalara bölündüklerini bildirmektedir.

Muhammed bin Hüseyin buyuruyor ki: “Şeytan, bir kişi ile beraber, iki kişiden uzaktır.”

- 1) *El-A'lâm cild-6, sh-97*
- 2) *Mu'cem-ül-müellifin cild-9, sh-243*
- 3) *Târîh-i Bağdâd cild-2, sh-243*
- 4) *Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh-292*
- 5) *El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh-270*
- 6) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-936*
- 7) *Tabakât-ı Şâfiyye cild-3, sh-149*
- 8) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-35*
- 9) *Ahlâk-ul-ulemâ*
- 10) *Eş-şeriatü*

MUHAMMED BİN HÜSEYN EL-ABÜRÎ:

Şâfiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hüseyin bin Âsım bin Abdullah el-Abürî'dir. Künyesi, Ebü'l-Hasen'dir. Aslen Sicistan'ın Âbür köyündendir. İlim tahsil etmek için çok yer gezdi. Şam, Horasan ve Cezîre'de de kaldı. Birçok âlimden ilim aldı. Hadîs ve târih ilimlerinde eserler yazdı. “Menâkıb-ı İmâm-ı Şâfiî” kitabının sahibidir. 363 (m. 974) senesinin Receb ayında Sicistan'da vefât etti. Vefâtında 80 yaşları civarındaydı.

Muhammed el-Âbürî, hadîs ve târih ilimlerinde büyük bir âlimdir. Hadîs-i şerîf öğrenmek için çok seyahat yaptı. Ebü'l-Abbâs es-Serrâc, İbn-i Huzeyme, Ebû Arûbe el-Harrânî, Zekeriyâ bin Ahmed el-Belhî, Mekhûl el-Beyrûtî, Muhammed bin Rebî el-Cîzî ve daha birçok âlimden bizzat dinleyerek ilim öğrendi. Kendisinden de; Ali bin Büşrâ el-Leyrî, Yahyâ bin Ammâr es-Sicistânî ve daha birçokları ilim alıp, rivâyetlerde bulundu.

İbn-i Nâsiruddîn diyor ki, “Muhammed bin Hüseyin el-Abürî, hadîs-i şerîf hâfızı olup, ilim tahsil etmek için çok yer dolaşmıştı. Kıymetli eserler yazdı.” Onun Menâkıb-ı Şâfiîye kitabı, meşhûrdur. Bu eserini çeşitli bâblar, konular hâlinde tertip etmiştir. Bu kitabında “Kureyş” kelimesi hakkında şu açıklamalarda bulunmaktadır: “Abdullah İbni Abbâs'a (r.a.), “Kureyşlilere niçin “Kureyş” ismi verilmiştir?” diye suâl edilince şu cevâbı verdi: “Kureyş, denizdeki bütün balıkların en büyüğüdür. Her zaman onlara gâlip gelir ve kahreder. O, deniz hayvanlarının en büyüğüdür. Bütün balıklara ve denizdeki diğer hayvanlara hükümandır, istediğinde onları yer. Bunun için Kureyşliler de “Kureyş” adı ile isimlendirilmişlerdir. Çünkü insanların en galibi ve onların en yiğididir.” Onun bu eserinde, İmâm-ı Şâfiîye ait bir çok menkıbeler ve onun mezhebine ait fıkıh mes'elelerinin hükümleri yer almaktadır. Ayrıca bu eserde, onun mezhebinden olmayan kimselerden de bahsedilmektedir.

- 1) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-147*
- 2) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-964*
- 3) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-964*
- 4) *Mu'cem-ül-müellifin cild-9, sh-231*

MUHAMMED BİN HÜSEYN EL-EZDÎ:

Musul'da yetişen hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hüseyin bin Ahmed bin Hüseyin bin Abdullah bin Yezîd bin Nû'man el-Müsulî'dir. Babasının isminin “Hasen” olduğu da zikredilmektedir. Künyesi, Ebü'l-Feth el-Müsulî'dir. El-Ezdî diye de meşhûrdur. Aslen Müsulludur. Doğum târihi belli değildir. Bağdâd'a gelip, orada hadîs-i şerîf öğrendi. Hadîs ilimlerine ait birçok eserler yazdı. 374 (m. 984) senesi Şevval ayında Musul'da vefât etti.

Ebûl-Feth el-Ezdî, Bağdâd'da birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. Ebû Ya'la el-Mûsulî, Heysem bin Halef bin Halef ed-Dûrî, Ali bin Sirâc el-Mısrî, Muhammed bin Cerîr et-Taberî, Ahmed bin Hasen bin Abdülcebbâr es-Sûfî, Ebû Arûbe el-Harrânî, Muhammed bin Muhammed el-Bağdâdî ve daha birçok âlimden ilim alıp rivâyette bulundu. Kendisinden de; İbrâhîm bin Ömer el-Bermekî, Hâfız Ebû Na'im, Ahmed bin Feth bin Fergân ve daha pekçok âlim ilim aldılar ve rivâyette bulundular.

Muhammed el-Mûsulî, hadîs hâfızı idi. Yüzbinden daha fazla hadîs-i şerîfi râvileri ve senetleri ile birlikte ezberlemişti. Hadîs ilminde birçok eser yazdı. Sika (sağlam, güvenilir) bir râvi idi. Onun yazdığı eserlerden bazıları şunlardır:

1. Serh-üş-Şihâb lil-Kudâ'i
2. Fevâidü fi'l-hadîs
3. El-Cerhu ve't-ta'dîl fi'd-du'afâi min ricâl-il-hadîs

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz buyurdu ki:

“Gıybet etmenin keffâreti, gıybet ettiğin kimse için istiğfâr etmendir. Onun için, “Ey Allahım! Bizi de, onu da mağfiret eyle!” diye duâ etmelisin!”

- 1) Mu'cem-ül-müellifin cild-9, sh-232
- 2) Târih-i Bağdâd cild-2, sh-243
- 3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-967
- 4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-84
- 5) Keşf-üz-zünûn sh-1295
- 6) Esmâ-ül-müellifin cild-2, sh-50
- 7) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh-303

MUHAMMED BİN İSHÂK (İbn-i Huzeyme):

Büyük müctehidlerden. Künyesi, Ebû Bekr'dir. 223 (m. 838) senesinde Nişâbü'r'da doğup, 311 (m. 924)'de yine burada vefât etti. Muhammed bin İshâk; büyük hadîs âlimlerinden olan İshâk bin Râheveyh'i, Muhammed bin Humeyd er-Râzî'yi dinledi. Fakat rivâyette bulunmadı. Çünkü o zaman henüz küçüktü. Fakat, Mahmûd bin Gaylân, Muhammed bin Ebân el-Müstemlî, Ahmed bin Menî gibi daha birçok âlimden (r.aleyhim) rivâyette bulunmuştur. Nişâbü'r'da daha küçük iken, yolculuk sırasında Rey'e uğrayıp burada âlimleri dinlemiştir. Bunlardan başka, Bağdâd, Basra, Kûfe, Şam, Cezîre, Mısır ve Vâsıt gibi ilim merkezlerini, ilim elde etmek için dolaşmıştır. Ondan da; İmâm-ı Buhârî (r.a.), İmâm-ı Müslim (Sahihinin dışındaki kitaplarında), Ebû Amr bin Hamdan, Ebû Bekr Ahmed bin Mihrân el-Mukrî ve daha başka büyük âlimler (r.aleyhim) rivâyette bulunmuşlardır.

İbn-i Huzeyme, Şafî mezhebindedir. Fıkıh ilmini çok iyi bilir, ilmi herkes tarafından kabul edilirdi. Daha küçük iken hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf dinleyip, bu sahada pek yükseldi. Cerh ve ta'dîl ilmini (Hadîs-i şerîf rivâyet eden râvîlerin, rivâyetlerinin hangi sebeplerle kabul edilip, edilemeyeceğini inceleyen ilmi) çok iyi biliyordu. O, büyük âlimlerin bulunduğu meclislerde mes'eleler hakkında rahatça konuşur, cevaplarını söyler, fetvalarını verirdi. Hattâ, bir mecliste, meşhûr âlim Müzenî kendisine sorulan bir suâl üzerine susmuş, cevâbını İbn-i Huzeyme vermişti. Bunun üzerine Müzenî, suâli sorana “İbn-i Huzeyme, hadîsi benden daha iyi bilir” demiştir.

Âlimlerin hakkında söyledikleri: İbn-i Hibbân onun için: “Yaşadığı asırda Sünnet-i seniyyeyi, onun asıl lâfızlarını ve ilâve edilen kısımları çok iyi bilendir. Hattâ, bütün Sünnet-i seniyyeyi gözünün önünde gibi bilen İbn-i Huzeyme'nin bir benzerini bu asırda görmedim” der. Kaffâl eş-Şâşî ise, “İbn-i Huzeyme, hadîs-i şerîflerin ma'nâlarını ve onlardaki incelikleri onbızla çeker gibi çıkarırdı” demektedir.

Ebû Zekeriyâ Yahyâ bin Muhammed bin Yahyâ et-Teymî anlatıyor: “Emir Ebû İbrâhîm İsmâil bin Ahmed Nişâbü'r'a gelince, İbn-i Huzeyme ile beraber onu karşıladık. Kendisine zamanın âlimlerinden Ebû Amr el-Hıfâf ve şehrin diğer ulemâsını (âlimlerini) takdim ettik. Bunlar arasında büyük âlim Ebû Bekr Cârûdî de vardı. Emîrin, daha önce bu âlimlerle görüşüp tanışması olmadığı için, Cârûdî'yi İbn-i Huzeyme zannetti, İbn-i Huzeyme'yi tanıımıyordu. Daha sonra İbn-i Huzeyme'yi kendisine takdim etmemize rağmen, emir, diğerlerine yaptığı iltifatı ona yapmadı. Ebû Amr, emîrin solunda idi. Emîre bir şeyler anlatıyor idi. Bu sırada emir, Ebû Amr'a fey ile ganimet arasındaki farkı sorunca, Ebû Amr “Bu suâli üstadımız, İbn-i Huzeyme halleder” dedi. Emir işin farkına yeni varmıştı. Kapıcıya İbn-i Huzeyme'yi çağırmasını emretti. Gelince, kendisini çok iyi karşıladı. Onu kucakladı. İlk karşılaşmada, kendisine gereken alâkayı göstermediğinden dolayı kusuru için özür diledi. Sonra, aynı suâli kendisine sordu, İbn-i Huzeyme, emîre mevzu ile alâkalı âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri okudu. Gerekli açıklamaları yaptı. Okuduğu hadîs-i şerîfleri saydık. Ravîleriyle beraber 170 kusuru bulmuştu. Bundan dolayı emîrin takdiri ni kazandı”

Ebû Ali Hüseyin bin Muhammed el-Hâfız; “Muhammed bin İshâk gibisini görmedim. O, fıkıh ile alâkalı hadîs-i şerîfleri, Kur’ân-ı kerîmden bir sûreyi ezberleyen kimse gibi ezberlerdi” dedi.

Büyük âlim Hâkim; “İbn-i Huzeyme’nin fazîletlerine dâir yanımda yazılı çok ma’lûmat vardır” demiştir.

Tâcüddîn es-Subkî de, Tabâkât-ı kübrâ’sında şöyle der: “O, çok çeşitli ilimleri kendisinde topladı. Onunla kimse münazara edemezdi. Seçkin âlimler onunla boy ölçüşmekten âciz kalmıştır. Nişâbur’da kalıyordu. Orada ilimde bir tane idi. Halbuki orada ilimde yüksek derecelere ulaşmış âlimler de vardı. Her taraftan, istifâde etmek için ona gelirlerdi. Herkes ondan fetva alırdı.

Birgün İbn-i Huzeyme’ye, “Bu kadar ilme nasıl kavuştun?” diye sordular. O, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) **“Zemzem suyu ne için içilirse, onun için olacağını”** buyurduğunu söyleyip, “Ben zemzem suyunu içerken, Allahü teâlâdan fâideli ilim istedim” demiştir.

Yine ona, “Kendiniz için elbise yaptırırsaydınız, daha iyi olmaz mıydı?” denildiği zaman, “Ben kendime pek ehemmiyet vermiyorum. Halbuki, birkaç elbisem bile var” demiştir.

İbn-i Huzeyme şöyle der: “Bir eser yazacağım zaman, istihâre yaparım. Eğer, hayırlı olduğuna kalbim kanâat getirirse, yazmaya başlarım.”

İbn-i Huzeyme (r.a.), misafirlerine ikrâm ve cömerdlik hususunda Hâtem-i Tâî gibi idi. Bir düşün ziyafeti tertip edip, bütün kasaba halkını da’vet etmişti. Gelen da’vetlilere pekçok ikrâmlarda bulundu. Ancak sultanlar böyle bir ikrâmda bulunabilirdi.

Muhammed bin Fadl der ki: “Dedem Ebû Bekr hiçbir şey biriktirmez, ne varsa ilim sâhipleri için sarf ederdi.”

İbn-i Huzeyme (r.a.) çok âlim yetiştirdi. Hattâ ba’zı talebeleri, zamanın tanınmış âlimleri ve devlet adamları yanında parmakla gösterilir hâle gelmişlerdi Bunu çekemeyen Ehl-i sünnetten olmayan bozuk i’tikâda sahip olan haşeviyye, cehmiyye ve mu’tezileye mensûb kişiler, İbn-i Huzeyme’nin talebelerinden ba’zılarını aldattılar. Onları dînî mevzularda şüpheye düşürdüler, İbn-i Huzeyme ile talebelerinin arasında fitne çıkarmaya çalışılsa da, Allahü teâlâ yüce lütfu ile onlara fırsat vermedi Ebû Bekr bin Huzeyme’ye (r.a.) yardım eyledi.

Hâfız Zehebî (r.a.), Tezkiret-ül-huffâz’da bu mevzu ile alâkalı olarak şöyle der: “Ebû Bekr Muhammed bin Hamdûn ve âlimlerden bir topluluk anlattı; İbn-i Huzeyme yaşça ilerlemiş, ilmî yönden de zamanının tek âlimi derecesine erişmişti. Talebeleri hem fetva işlerinde ve hem de sultânın meclislerinde en önde geliyor, kıymetli eserler yazıyorlardı. Bu sıralarda, mu’tezilî olan Mensûr et-Tûsî, İbn-i Huzeyme’nin derslerini dinlemek için gelip gidiyordu. İbn-i Huzeyme, talebelerinin kelâmî (i’tikâdla alâkalı) mevzulara dalmasına müsâade etmezdi. Mu’tezilî olan bu şahıs, vâ’iz birisi olan Ebû Abdurrahmân ile beraber olup: “İbn-i Huzeyme, kelâm ilmine müsâade etmiyor, onu yasaklıyor” demeye başladılar. Bu hususta kendilerine taraftar bulup, talebeler arasında fitne ve fesad çıkarmaya çalıştılar, fakat muvaffak olamadılar.

Muhammed bin İsnâk bin Huzeyme (r.a.) anlatır: “Kardeşim Ahmed, çok ibâdet eden, zâhid bir kimse idi. Dünyâ malından hiçbir şeyi yoktu. Bu hâlde iken kendini zorlar, her sene kurbân keserdi. Ne kadar sıkıntı çekse, bu ibâdeti terk etmezdi. Bu kardeşim, dünyâdan göçtü, Rû’yâda gördüm ki, kıyâmetteyiz. Bütün insanlar Arasat meydanında toplanmışlar. Aniden kardeşimi gördüm. Bir eşini görmediğim çok güzel bir at üzerinde idi. Ayrıca bir çok binek huzuruna toplanmıştı. Kardeşime “Allâhü teâlâ sana ne yaptı?” dedim. “Allahü teâlâ beni bağışladı” dedi. “Allahü teâlânın seni bağışlama sebebi ne idi?” dedim. O da şöyle anlattı: “Birgün Cum’a Câmii’nde namaz kılıyordum. Cebimde bir gümüşüm vardı. Bir ihtiyar geldi. Direğin önünde durup “Allâhü teâlâ bana bir gümüş verene merhamet etsin, borcum var. Alacağım da beni sıkıştırıyor, kötü sözler söylüyor” dedi. Namazı çabuk kılıp, bir gümüşü ona verdim. Beni kabre koyup, gittikleri zaman bir ses duydum. “Ey Ahmed bin İshâk! Bir muhtaca merhamet ettin. Biz de sana rahmet eyledik. Yaptığın her şeyi affeyledim. Seni Cennet ve cemâlîme lâıyk eyledim” diyordu. Kardeşime, yanındaki bineklerin ne olduğunu sordum. “Bunlar, benim kestiğim kurbanlardır. Üzerinde olduğum binek ise, ilk kurbanımdır” dedi. “Şimdi nereye gidiyorsun?” dedim. “Cennete gidiyorum” dedi ve gözümünden kayboldu.”

İbn-i Huzeyme’nin (r.a.) 40’ı âşkın eseri vardır. Hepsisi de sağlam ve muteberdir. Bu eserlerden ba’zısı: 1. Kitâb-üt-tevhîd ve îsbât-ı Sıfât-ır-Rab 2. Muhtasar-ül-muhtasar. Bu, Sahîh-i İbn-i Huzeyme diye isimlendirilir.

Kitâb-üt-tevhîd’inde rivâyet edilen hadîs-i şerîflerden ba’zıları: Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti: Bir kere Resûlullah (s.a.v.) efendimize et yemeği getirilmişti. Kol tarafından bir parça önüne kondu. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz etin bu kısmını severdi. Ondandır (mübârek ön dişleriyle bir lokma kopardı. Sonra şöyle buyurdu: “Ben, kıyâmet gününde insanların efendisiyim. Bu niçindir, biliyor musunuz?” bu-

yurarak, şu beyânda bulundular “Dünyâda gelmiş geçmiş ne kadar insan varsa, hepsini Allahü teâlâ kıyâmet gününde, düz ve geniş bir meydanda toplayacaktır. Burası öyle bir yerdir ki, orada birisi seslenince sesini herkese duyurabilir. Bakan bir kimse de, mahşerde bulunanların hepsini görebilir, işte burada güneş, (bütün hararet ve sıcaklığı ile) yaklaşır, öyle olur ki, artık insanların gam ve sıkıntısı dayanılamıyacak ve tahammül olunamıyacak bir dereceye ulaşır. Bunun üzerine, insanlar birbirine: “İçerisinde bulunduğunuz şu sıkıntılı ve meşakkatli durumu görüyorsunuz. Rabbinizin katında size şefâat edecek birisine niçin bakmıyorsunuz?” diyecekler. Bunun üzerine mahşerde bulunanlar birbirlerine “Haydi Âdem’e (a.s.) gidiniz” diyecekler. Âdem’in (a.s.) yanına gelerek: “Ey Âdem! Allâhü teâlâ seni yed-i kudreti ile yarattı. Sana kendi ruhundan üfledi. Meleklerle emredip, onları sana secde ettirdi. Rabbine bizim için şefâat dile. İçinde bulunduğumuz şu hâli ve başımıza gelen musîbeti görüyorsun” diyecekler. Âdem (a.s.) da onlara: “Rabbim bugün celallidir. Bundan önce böylesine gazap etmediği gibi, bundan sonra da bu şekilde gazap etmez. Hem sonra, Allahü teâlâ beni Cennet meyvesi yemekten men etmişti de, buna rağmen ben ondan yemiştım. (Artık bundan sonra size şefâat edecek durumum yok. Ben şimdi kendi hâlimi düşünüyorum»: Vay nefsim, vay nefsim! Siz, benden başka bir şefâatçi bulup, ona gidiniz. Nuh’a gidiniz” diyecek. Onlarda Nuh’a (a.s.) gidecekler ve “Ey Nuh! Sen, Allahü teâlâ’dan başkasına ibâdet eden insanlara gönderilen resûllerin şüphesiz büyüklerindensin. Allâhü teâlâ seni Kur’ân-ı kerîmde “Çok şükreden kul” diye isimlendirdi. (Ne olur) Rabbinin katında bize şefâat eyle. İçerisinde bulunduğumuz ve şu başımıza gelen acıklı hâli görüyorsun” derler. Nuh (a.s.) da onlara: “Azîz ve celîl olan Allâhü teâlâ bugün celallidir. Daha böylesine gazaplanmamıştır. Ve bundan sonra da böyle gazablanmaz. Sonra, benim bir endişem var. Vaktiyle kavmimin helâk olması için duâ etmişim. (Bu baktımdan, ben şimdi hâlim nasıl olur diye kendimi düşünüyorum): Vay nefsim, vay nefsim! Siz gidiniz, başka şefâatçi arayınız, İbrâhîm’e gidiniz” der. Bunun üzerine onlar, İbrâhîm’e (a.s.) giderler. “Ey İbrâhîm! Sen yeryüzündeki insanlardan, Allâhü teâlânın Peygamberi ve Allâhü teâlânın dostu olan bir zât-sın. Allâhü teâlânın nezdinde bizim için şefâat eyle! Şu acıklı hâlimizi görüyorsun” diyecekler, İbrâhîm (a.s.) da; “Bugün Rabbinin celâl sıfatı tecellî etmiştir. Bundan önce böyle gazap etmediği gibi, bundan sonra da böyle gazâb etmez der ve onlara mazeret beyân eder. “Onun için şimdi kendi nefsimi düşünüyorum. Vay nefsim, vay nefsim! Siz kendinize başka bir şefâatçi arayınız, Musa’ya gidiniz” diyecektir. Onlar da Mûsâ’ya (a.s.) gidip: “Ey Mûsâ! Sen Allahü teâlânın resûlüsün. Allahü teâlâ seni, resûl yapmak ve seninle konuşmak süreliyle insanlardan üstün kıldı. Rabbinin katında bize şefâatçi ol. Gördüğün gibi, biz çok acı ve ızdırap içindeyiz.” Mûsâ (a.s.) onlara: “Rabbim bugün celâllidir. Bundan önce O, ne böyle görülmüş ve ne de görülecektir. Hem sonra ben, bir adam öldürdüm. Halbuki onu öldürmekle emrolunmamıştım. (Şimdi ben nefsimi düşünüyorum. Ah nefsim, ah nefsim! Siz gidin, başka şefâatçi arayın, İsâ’ya (a.s.) gidin” der. [Kasas sûresinin 18.nci âyet-i kerîmesinden i’tibâren bildirildiği üzere, Firavun’un adamlarından bir Kıptî ile Musa’nın (a.s.) kavminden bir adam dövüşüyordu. Musa’nın (a.s.) kavminden olan şahıs yardım isteyince, Hz. Mûsâ, yardımına koştu. Göğsüne vurduğu yumrukla Kıptî yâre serildi. Ancak, (“Rabbim! Şüphesiz ben nefsimi zulm ettim. Beni af ve mağfiret eyle” dedi. Allahü teâlâ da onu affetti) meâlindeki âyet-i kerîme ile Hz. Mûsâ mağfiret olunmuştur.) Onlar da İsâ’ya (a.s.) gidip: “Ey İsâ! Sen Allahü teâlânın Resûlüsün. Allahü teâlâ tarafından Meryem’e konulan bir mu’cize ve mukerrem kılınmış bir ruhsun, sen beşikte daha sabî (bebek) iken insanlara konuştun. Rabbinden hakkımızda şefâat dile. Ne hâlde olduğumuzu görüyorsun” derler. İsâ (a.s.) da onlara, “Rabbim bugün celâl sıfatıyla tecelli buyurmuştur, öyle ki, daha önce bunun benleri bir gazap ve celâl görülmediği gibi, bundan sonra da benzeri görülmecektir”, diyecek ve o da bir mazeret beyân edecek ve “Ah nefsim, ah nefsim” diye endişesini bildirerek, “Benden başka bir şefâatçi bulunuz, Muhammed’e (a.s.) gidiniz” diyecek. Onlar da Muhammed’e (a.s.) varacak, “Ey Muhammed! (s.a.v.) Sen Allahü teâlânın resûlü ve son peygamberisin. Allahü teâlâ, geçmiş ve gelecekte yapılması muhtemel bütün günahlarını af ve mağfiret etmiştir. Allahü teâlânın nezdinde bizim için şefâatçi ol” diyecekler. Bunun üzerine ben, Arş-ı a’lânın altına gideceğim. Allahü teâlâyâ secdeye kapanacağım. Secdemde Allahü teâlâ daha önce hiçbir peygambere açıp, ilham etmediği hama ve senaları bana ilham buyuracaktır. Bu bana ilham edildiği şekilde Allahü teâlâyâ hamd ve sena ederim. Sonra Allahü teâlâ, “Yâ Muhammed! Başını kaldır, iste. Dilediğin verilecektir. Şefâat eyle, şefâatin kabul edilecektir” buyurur. Daha sonra, başına secdeden kaldırıp, “Yâ Rabbi ümmetim! Yâ Rabbî ümmetim, Yâ Rabbî Ümmetim diye ümmetim için şefâatta bulunacağım.” Bunun üzerine “Yâ Muhammed! Ümmetinden hesap ve suâle lüzum olmıyanları Cennet kapılarından, sağ kapıdan Cennete koy, onlar bundan başka Cennetin öbür kapılarında da insantur ile ortaktır” buyurulacaktır.” Sonra Resûlullah (s.a.v.) efendimiz: “Hayatım yed-i kudretinde olan Allahü teâlâyâ yemin ederim ki, Cennetin kapı kanâdlarından iki kanadın arası, Mekke ile Himyer yahut Mekke ile Busrâ arası kadar geniştir” buyurmuştur. (Himyer, San’a şehrinin eski adıdır. Mekke-i mükerreremeye 855 km. uzaklıktadır. Busrâ, Şam’ın 90 km. güneydoğusundadır. Havran mıntıkasında bir şehirdir.)

Enes bin Mâlik (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdu ki: **“Her Peygamberin ümmeti hakkında yaptığı bir duâ vardır. Ben ise, duâmı, kıyâmet günü Ümmetime şefâat için sakladım.”**

“Şefâatim, ümmetimden, büyük günahı olanlar içindir.”

“(İnanarak) Lâ ilâhe illallah diyen ve kalbinde zerre miktarı hayır bulunan kimse, Cehennemden çıkarılır.”

Ebû Sa’îd-il-Hudrî rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdu ki: **“Ümmetim arasında birçok kimseler vardır ki, onlardan bir kişi, insanlardan bir topluluğa şefâat eder. O topluluk onun şefâati sebebiyle Cennete girerler. Yine o kişilerden birisi, kendi aile ve çoluk çocuğuna şefâat eder de, onlar, onun şefâatiyle Cennete girerler.”**

Muâz bin Cebel rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdular ki: **“Kim, Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına, Muhammed’in (a.s.) Allahü teâlânın resûlü olduğuna kalbinden samîmi ve doğru olarak inandığı hâlde ölürse, Cennete girer.”**

Sâlim (r.a.) babasından rivâyet etti. Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **“Üç kişi vardır ki, Allahü teâlâ kıyâmet gününde onların yüzüne bakmaz: (Birincisi), ana-babasına karşı gelen, (İkincisi), içki içmeye devâm eden (Üçüncüsü), verdiği başa kakan.”**

Ebû Hüreyre (r.a.) anlatıyor: Abdullah bin Ubey yüksekçe bir evin duvarı dibinde gölgeleniyordu. Bu sırada Resûlullah (s.a.v.) oradan geçti. Bunun üzerine Abdullah bin Ubeyy, “Ebû Kebşe’nin oğlu [ya’nî Resûlullah (s.a.v.)] bizi toza-toprağa, boğdu” dedi. Bu sözü duyan oğlu Abdullah bin Abdullah “Yâ Resûlallah! Seni Peygamber olarak gönderen Allahü teâlâyâ yemin ederim ki, istersen sana onun başını getireyim” dedi. Resûlullah (s.a.v.): **“Sakin öyle bir şey yapma. Bilakis babana iyi davran, onunla iyi geçin”** buyurdu. Abdullah bin Abdullah, î mân etmeyen babasını öldürmek istiyor, fakat Resûlullah (s.a.v.) **“Babanı öldürme”** buyurup, ona bunun için izin vermiyordu.

Hibbân bin Vâsi, kavminin yaşlılarından bildiriyor: Bedir muharebesinde Resûlullah (s.a.v.) elinde bulunan bir çubukla ordunun saflarını tanzim ediyordu. Sevâd bin Güzeyye’nin yanına gelince, çubukla onun karnına dokundu. **“Yâ Sevâd! Hizaya gel”** buyurdu. Çünkü o, biraz ileri doğru çıkmıştı. Bunun üzerine Sevâd, “Yâ Resûlallah, canımı acıttın. Halbuki Allahü teâlâ seni Hak dinle, âdil hareket etmen için gönderdi. Kısas yapmama izin ver” dedi. Onun bu sözü üzerine Resûlullah (s.a.v.) mübârek karnını açtı, **“Haydi sen de benim sana yaptığım gibi yap”** buyurdu. Sevâd, hemen Resûlullahın, mübârek karnını kucaklıyarak öptü. Resûlullah efendimiz **“Niçin böyle yaptın yâ Sevâd?”** diye sorunca Sevâd: “Yâ Resûlallah! Bildiğiniz gibi muharebeye başlıyoruz. Seninle bu son görüşmemizde, cildimin cildine değmesini istedim. Onun için böyle yaptım” dedi.

Sa’d bin Ebû Vakkas anlattı: Dinaroğullarından bir kadının kocası, kardeşi ve babası, Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte muharebeye katılıp, şehîd düşmüşlerdi. Bu kadına kocasının, kardeşinin ve babasının şehîd oldukları haberi gelince, o, “Resûlullah (s.a.v.) nerede, O’na bir şey oldu mu?” diye sordu. Orada bulunanlar “Hayır, Resûlullah’a hiçbir şey olmadı” dediler. Bunun üzerine o kadın: “Öyleyse Resûlullahı gözümle görmek istiyorum” dedi. Kadına Resûlullahı gösterdiler. Kadın, Resûlullahı (s.a.v.) görünce: **“Yâ Resûlallah! Sen kurtuldun ya başkası önemli değil”** dedi.

Üsâme bin Zeyd şöyle anlatmaktadır. Resûlullah (s.a.v.) bizi Cüheyne kabilesinin bir parçası olan Hurfe üzerine hücum ettik. Onların içerisinde birisi vardı ki, bize pek şiddetli saldırıyor, kaçanları ise hi-maye ediyordu. Ensârdan birisi ile onun etrafını sardık. Başka yapacağı bir şeyi kalmadığını görünce: **“Lâ ilâhe illallah”** dedi. O böyle söyleyince, Ensârdan olan zât onu öldürmekten vazgeçti. Fakat ben onu öldürdüm. Sonra Resûlullahın (s.a.v.) yanına geldik. Olanları anlattık. Resûlullah (s.a.v.), **“Yâ Üsâme, kime güvenip de “Lâ ilâhe illallah” diyen birini öldürdün?”** diye sorunca ben: “Yâ Resûlallah! Ö-lümden kurtulmak için öyle söyledim” dedim. Tekrar Resûlullah (s.a.v.), **“Yâ Üsâme! Kime güvenip de, “Lâ ilâhe illallah” diyen hâini öldürdün?”** diye sordu. Bunun üzerine Üsâme bin Zeyd “Resûlullahı Hak dinle yönlendiren Allahü teâlâyâ yemîn ederim ki, Resûlullah (s.a.v.) her soruyu tekrarladıkça ben, keşke o güne kadar müslüman olmayıp, o gün müslüman olmuş olsaydım ve onu öldürmeseydim” dedim. Sonra, “Bundan sonra vallahi, “Lâ ilâhe illallah diyeni öldürmiyeceğim” diye söz verdim. Resûlullah (s.a.v.), **“Benden sonra mı yâ Üsâme?”** dedi. “Evet, senden sonra” dedim.

Resûlullah (s.a.v.), İslâm ordusuyla birkaç gün yürümüşlerdi. Bu sırada ordudan, Ebû Hayseme ayrılıp, geri döndü. Sıcağı pek şiddetli bir günde, ailesinin yanına geldi. Ailesi bahçedeki gölgeliklerde bulunuyordu. Etrafı sulayarak serinletmişti. Ebû Hayseme için sular soğutmuş, yemekler hazırlanmıştı. Ebû Hayseme kapıda durdu. Hanımına ve hazırladıklarına baktı. Sonra: “Resûlullah (s.a.v.) güneş altında, toz-toprak içinde muharebe etsin, Ebû Hayseme de, serin gölgede hazırlanmış lezzetli yemekler yiyerek hanımının yanında, malının yanında otursun. Bunu adalet de, insaf da kabul etmez, Allahü teâlâyâ yemin ederim ki, gölgeliğe girmiyeyeceğim, gidip Resûlullah’a kavuşacağım. Bana azık hazırlayın” dedi. Dediği yapıldı. O da devesini getirdi. Devesine binip, Resûlullah’a ulaşmak üzere yola çıktı. Tebük’e vardığı zaman, Resûlullah’a (s.a.v.) yetiştii. Ebû Hayseme yolda, Umeyr bin Vehb el-Cehmî’ye rastgeldi. O da Resûlallahın ordusuna katılmak için yola çıkmıştı. Tebük’e yaklaştığı zaman, Ebû

Heryseme, Umeyr bin Vehb'e: Benim bir suçum var. Sen geride kal. Ben Resûlullahın yanına yalnız gideceğim" dedi. Umey, Ebû Hayseme'nin isteği üzere geride kaldı. Ebû Hayseme hemen Tebük'ün yanında, Resûlullahın yanına doğru yaklaşılmaya başladı. Müslümanlar, yolda gelen birisi olduğunu, Peygamber efendimize (s.a.v.) haber verdiler. Resûlullah (s.a.v.) **"İnşâallah Ebû Hayseme'dir"** buyurdu Ebû Hayseme, devesinden inip Resûlullâha selâm verdi. Resûlullah (s.a.v.) ona: **"Tehlikeye yaklaşılmıştın"** buyurdu. Ebû Hayseme olanları Resûlullaha (s.a.v.) anlattı. Resûlullah da ona **"İyi yapmışsın"** buyurup hayır duâda bulundu.

- 1) *Kitâb-üt-tevhid ve isbât-ı Sıfat-ır-Rabbi*
- 2) *Mu'cem-ül-müellifin cild-9, sh-39*
- 3) *Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh-720*
- 4) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-262*
- 5) *Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh-264*
- 6) *Keşf-üz-zünûn sh-1075, 1406*
- 7) *Esmâ-ül-müellifin cild-2, sh-29*
- 8) *El-A'lâm cild-6, sh-29*
- 9) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-119*

MUHAMMED BİN Kâsım (İbn-i Enbârî):

Hadîs ve nahiv âlimlerinden. Künyesi, Ebû Bekr Enbârî'dir. 271 (m. 884) senesinde doğdu. 328 (m. 940)'de vefât etti. Edebiyat ve lügatta zamanının en büyük âlimidir. İsmâil bin İshâk el-Kâdî, Ahmed bin Heysem bin Hâlid el-Bezzâz, Muhammed bin Yûnus el-Kadîmî, Ebû Abbâs Sa'lebâ, Muhammed bin Ahmed bin Nadr ve zamanının diğer âlimlerinden ilim almıştır. Fazîletli ve sadâkat sahibi bir zât idi. Kendisinden; Ebû Amr bin Hayviyeh, Ebû Hüseyin İbn-i Bevvâb, Ebû Hasen Dâre Kutnî, Ebû Fadl bin Me'mûn, Ahmed bin Muhammed el-Cerrâh, Muhammed bin Abdullah ve diğer âlimler ilim almışlardır. Tefsîr, hadîs ve târihi konuların yanında pekçok şiir ezberlemişti. Bunları, ezberden talebelere imlâ ettirir, yazdırırdı.

Muhammed bin Kâsım kuvvetli hâfıza- sıyla ve pekçok ilmî mes'eleyi ezberlemekle meşhûr olup, zâhid (dünyâya hiç düşkün olmayan) ve mütevazî bir zât idi. Bir defasında hastalanmıştı. Dostları ziyâretine gittiler. "Babasının pek üzgün ve endişeli olduğunu gördüler. Bu kadar endişe etme, üzülmeye dediler. Babası şöyle cevap verdi: "Nasıl üzülp endişelenemeyeyim. O, şu gördüğünüz kitapların hepsini ezbere biliyor" diyerek kitaplarını gösterdi. Kendisi de, onüç sandık dolusu kitap ezberlediğini söylemiştir. "Garîb-ül-hadîs", "Şerh-ül-kâfî", "El-Müzekker vel-Müennes", "Risâlet-ül-müşkil", "İlhâcât", "El-Vadih fin-nahv", "Edeb-ül-kâtib", "Er-Reddû âlâ men halefe mushâfe Osman" gibi eserleri vardır.

İbn-i Enbârî buyurdu ki: "Ey Allahım! Bütün mahlûkâtı, ilminle, irâde ve kudretinle yarattın. Onlar arasından hâlis kullarını seçtin. Bu kullarını, vahyini kendilerine teslim etmek için emin (güvenilir) ve emirlerine uyan kimseler olarak kıldın. Onları beğendiğin ve râzı olduğun bir din olan müslümanlığa da'vet eden, onu insanlara anlatan kimseler kıldın, İslâmiyeti insanlara bildirmek için vahiy gönderdin. Bütün insanları ve cinleri O'na da'vet ettin. Müslümanlığa yapışanları muhafaza eyledin. Müslümanlıktan başka bir din, senin katında makbul değildir. Senin yanında müslümanın, îmân sahiplerinin ameli kıymetlidir. İmân etmeyenlerin amelinin hiçbir kıymeti yoktur. (Çünkü amel, îmân varsa Allahü teâlânın katında kıymet bulur.) Yâ Rabbi! Gönderdiğin Peygamberler (a.s.) senin emirlerini ihsanlara ulaştırdılar. Kendileri de senin emirlerine itâat eylediler. Habîbin Hz. Muhammed'i (s.a.v.) göndermek suretiyle Peygamberlik kapısını kapadın. Artık ondan sonra Peygamber (a.s.) gelmeyeceğini bildirdin. En büyük ikrâmını ve ihsanını Hz. Muhammede (s.a.v.) yaptın. O'na husûsî ihsanlarda bulundun. O'nu vahyin hakkında emin (güvenilir) kıldın. O'nu açık bir yol olan İslâmiyet ile gönderdin, İslâmiyet, Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Allahü teâlânın kulu ve Peygamberi olduğuna inanmayı emreder. Namaz kılmayı, zamanında kılmayı ve namaz kılmakta gevşeklik yapmamayı ister, İslâmiyet oruç tutmayı, zengin ise müslümanın zekât vermesini, gücü yetiyorsa hacca gitmesini emreder, İslâmiyet, Cum'ayı ve cemâatle namazı emreder, İslâmiyet, emr-i ma'rûf ve nehy-i münkeri (iyiliği emredip, kötülükten alıkoymayı) emreder, İslâmiyet, insanların güçsüzlere ve fakîrlere yardım etmesini, merhametli ve şefkatli olmasını emreder. Müslümanın iyi ve sâlih kimselerle oturup kalkmasını, kötü kimselerden uzak kalmasını tavsiye eder. Yâ Rabbi! İslâmın aydınlığı ile cehâleti yok ettin. Onunla, yanlış ve sapık yolların ateşini söndürdün."

- 1) *Mu'cem-ül-müellifin cild-11, sh-143*
- 2) *Târih-i Bağdâd cild-3, sh-181*
- 3) *Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh-341*
- 4) *Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh-â*
- 5) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-842*
- 6) *Bugyet-ül-vuât cild-1, sh-212*
- 7) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-315*

MUHAMMED BİN KÛTIYYE:

Endülüs-Kurtuba'da yetişen âlimlerin büyüklerinden. Hadîs, fıkıh, edebiyat, lügat, sarf ve nahiv ilimlerinde yüksek bir âlimdir. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Abdülazîz bin İbrâhîm bin İsâ bin Müzâhim el-İşbîlî, el-Kurtubî'dir. "İbn-i Kûtiyye" ve "Ebû Bekr" künyeleri ile meşhûrdur. Ailesi aslen Endülüs'ün (İspanya'nın) İşbiliyye şehrinde'dir. Babası, melik Nâsır tarafından İşbiliyye kadısı (hâkimi) olarak ta'yin edildi. Kendisi Kurtuba'ya yerleşti. Doğum târihi belli değildir. Nuh aleyhisselâmın oğlu Hâm'ın evlâdından Kût'a nisbet edilmiş olup "İbn-i Kûtiyye" künyesi ile meşhûr oldu. Bunun mensûb olduğu Kût ailesi, İbrâhîm aleyhisselâm zamanında Endülüs'e yerleşmişlerdi. 367 (m. 977) senesi Rabî-ul-evvel ayının son haftası Çarşamba günü vefât etti. Perşembe günü ikindi namazı vaktinde Kureyş kabristanına defn edildi.

İbn-i Kûtiyye, hadîs ve fıkıh ilimlerinde yüksek bir âlimdir. Bu ilimlerde sika (güvenilir, sağlam) bir râvi idi. Hadîs-i şerîf hâfızı olup, yüzbinden çok hadîs-i şerîfi ezberlemişti. Çok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. O, İşbiliyye'de iken İbn-i Kûk'tan, Muhammed bin Ubeyd ez-Zübeydî'den, Sa'îd bin Câbir'den, Ali bin Ebî Şeybe'den, Kurtuba'da iken de Tâhir bin Velîd'den, Muhammed bin Müge'den, Kâsım bin Asbâg'dan, Eslem-ül-Kâdi'dan ve bunların benzeri olan daha pekçok âlimden bizzat dinleyerek ilim aldı.

Arab edebiyatının lügat, sarf ve nahiv bilgilerinde zamanındaki âlimlerin en önde gelenlerinden oldu. Kendisini bu ilimlerde imâm kabul etmişlerdi Asrının âlimleri arasında üstadlık, imamlık derecesine yükselmişti. Bu ilimlerin bütün usûllerini ezbere biliyordu. Endülüs ve insanlık târihine ait haberleri ezberlemişti. "Endülüs Târihi" adındaki kıymetli bir eseri vardır. Endülüs'te kurulan devletlerin emirleri, başkanları ile, orada yetişen fıkıh âlimlerinin ve şâirlerin hayatlarını çok iyi biliyordu. Çok şiir ezberlemişti. Başkaları, ondan çok şiir öğrendiler.

İbn-i Abdurraûf Tabakât'ında diyor ki, "Ebû Bekr (İbn-i Kûtiyye), Endülüs'te yetişen fıkıh âlimlerinin büyüklerinden birisi ve edîblerinin reisi, en büyüğü idi. Arabçanın lügat ve gramer bilgilerini ezberlemişti. Garib ve nâdir ifâdeleri, mes'elelere örnekleri ve darb-ı meselleri çok iyi biliyordu. Târih ve hadîs ilimlerinde âlim idi. Şiirde üstün bir yeri olup, lâfızların doğrusuna ve ma'nâların açık şekline vâkıftı. O, din âlimlerinin de imâmı idi. Fıkıhda ve hadîsde çok titizlik gösterir ve mürüvveti çok olurdu. Arabçanın nahiv bilgisini iyi biliyordu. Bu ilimde asrının âlimlerine fistâd, rehber olmuştu. Bu konuda çok güzel eserler kaleme almıştır. Endülüs târihini, kurulan devletleri ve başkanlarını, âlimlerinin hallerini ezbere biliyordu."

İbn-i Kûtiyye çok uzun yaşadı. Birkaç nesil kendisinden ilim aldı. Zamanın kadıları, şûra heyeti a'zâları, hattatları ve sultanların çocukları ve daha birçok kimseler ilim öğrenmek için yanına gelirlerdi. Çok ibâdet ederdi. Kurtubadan birçok kerreler hac için Mekke-i mükerreremeye gelmiştir. Vera' ve takvası çoktu. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınırdı.

Eserlerinden başlıcaları şunlardır:

Kitâbü tasârîfî'l-ef'âl: Lügat ilminde emsalsiz bir eserdir. Kendisinden sonra böyle bir eser yazılmamıştır.

- 1) *Kitâb-ül-maksûr vel-memdûh*
- 2) *Şerhu risâlet-i edebi'l-kitâb*
- 3) *Târih-i Endülüs*
- 4) *Mu'cem-ül-müellifin cild-11, sh-84*
- 5) *Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh-368*
- 6) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-62*
- 7) *Ed-Dibâc-ül-müzehheb sh-262*
- 8) *Bugyet-ül-vuât cild-1, sh-198*
- 9) *Esmâ-ül-müellifin cild-2, sh-49*

MUHAMMED BİN MAHLED:

Hadîs, fıkıh ve târih âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup, ismi Muhammed bin Muhallid bin Hafs'dır. Bağdâd'ın doğusunda yüksek bir tepe üzerinde kurulmuş bir mahalle olan Dûr'da 233 (m. 848) yılında doğdu. Bundan dolayı Dûrî nisbet edildi. Attâr lakabı verildi. Daha çok İbn-i Muhallid diye tanındı. 331 (m. 943) yılında doksanyedi yaşında Bağdâd'da vefât etti.

Öğrenecek yaşa geldiği zaman, kendisini ilmî bir çevre içinde bulan Ebû Abdullah Muhammed bin Muhallid Attâr Dûrî, devrinin en meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Büyük âlimlerle sohbet etti. Ebû Saîb Selem bin Cennâde, Ya'kûb bin İbrâhîm Devrekî, Fadl bin Ya'kûb Ruhâmî, Ebû Huzâfe Ahmed bin İs-mâil Sehmî, Zübeyr bin Bekkâr, Abbâs bin Yezîd Behrânî, Fadl bin Sehl A'rec, Ebû Yahyâ Muhammed

bin Sa'îd Attâr, Muhammed bin İsmâil Hassânî, Ahmed bin Osman bin Hakîm Evdî, Eşkâb'ın oğulları Ali ve Muhammed, Muhammed bin Hassan Ezrâk, Muhammed bin Osman bin Kerrâme, Hasen bin Arefe, Müslim bin Haccâc ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi, ilim öğrenmek için her türlü sıkıntıya katlandı. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek hâfız oldu. Fıkıh ilminde yüksek derecelere erişti, ilminin çokluğu, rivâyetinin sağlamlığı, ibâdete düşkünlüğü, emânete riâyeti ile meşhûr oldu. Hadîs ilminde sika (güvenilir) idi. Vaktini sâdece Allahü teâlânın dînini öğrenmeye ve öğretmeye harcayan Muhammed bin Muhallid Dûrî, yüksek ilim sahibi talebeler yetiştirdi. Ebû'l-Abbâs bin Ukde, Muhammed bin Hüseyin Âcerî, Ebû Bekr İbnî Cüâbî, Muhammed bin Muzaffer, Ebû Ömer bin Hayve, Ebû'l-Hasen Dâre Kutnî, Ebû Hafs, İbn-i Şahin, Ebû Abdullah Merzubânî, Ebû Ömer bin Mehdî, Ebû Hasen bin Sillel Ehvâzî ve daha birçok âlim ondan ilim öğrendi.

Yetiştirdiği talebeleri yanında, pek kıymetli eserler de yazdı. Tahric ve tasnifler yaptı. Bunlardan, "Email", "Mâ revâh-ül-ekâbir an Mâlik bin Enes", "Fevâid" ve "Müntekî" adlı kitapları yazmalar hâlinde mevcuttur. Ayrıca, "Sünen fi'l-fık", "Adâb", "Mûsned-i kebîr", "Ahbâr-ı Sıbyân" adlı eserlerin de ona ait olduğu bildirilmektedir.

Hasen bin Ebî Tâlib anlatır: İbn-i Muhallid'den hadîs-i şerîf öğrenmek için gelenler, "Yâ Ebâ Abdul-lah! Senin evin bize çok uzak, her zaman gelip gidemiyoruz. Ne olur geldiğimiz zaman bize daha çok hadîs-i şerîf öğret" dediler. O da "Ben geçmişte buradan çok uzak yerlere giderek hadîs-i şerîf öğrendim" dedi. İlim öğrenmek istiyenin sıkıntıya katlanması icâb ettiğini anlatmış oldu.

Kendisi anlatır: "Annem vefât ettiği zaman, Derb-i Reyhan mezarlığında bir kabir kazmaya başladık. Biraz derine inince, kazdığımız mezarın bir tarafı çöktü. Çöken tarafta yeni defn edilmiş gibi duran bir erkek cesedi çıktı. Göğsünde etrafa güzel kokular saçan bir reyhan çiçeği vardı. Onu elime alıp kokladım. Misk kokusundan daha hoş bir kokusu vardı. Cenâzeye gelen diğer cemaate de koklattıktan sonra tekrar yerine koyup mezarı kapattık"

- 1) *Târîh-i Bağdâd cild-3, sh-310*
- 2) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-828*
- 3) *Tabakât-ı Sûfiyye sh-39*
- 4) *Fihrist sh-325*
- 5) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-331*
- 6) *Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh-310*
- 7) *Lisân-ül-mîzân cild-5, sh-374*
- 8) *Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh-9*
- 9) *El-A'lâm cild-7, sh-93*
- 10) *Keşf-üz-zünûn sh-27*
- 11) *Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh-73*

MUHAMMED BİN MUHAMMED (Ebû Nasr et-Tûsî):

Şâfiî mezhebindeki hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Yûsuf bin Haccâc bin Cerrâh bin Abdullah et-Tûsî, eş-Şâfiî'dir. Künyesi Ebû Nasr olup, Ebû Nasr Tûsî ve Muhammed Tûsî diye meşhûr olmuştur. 250 (m. 864) yılı civarlarında Tûs'da doğmuştur. Hadîs-i şerîf öğrenmek için çeşitli yolculuklar yaptı. 13 Şa'bân 344 (m. 955) yılında vefât etti.

Ebû Nasr et-Tûsî; Temim bin Muhammed, Hüseyin bin Muhammed el-Kebânî, Muhammed bin Amr el-Harsî, Hâfız Ahmed bin Seleme, Osman bin Sa'îd ed-Dârimî, Fadl İbnî Abdullah bin Harrem el-Hirevî, Muâz bin Necde, Muhammed bin Eyyûb, Ali bin Abdülazîz, Hâris bin Ebî Üsâme, İsmâil el-Kâdî, Ahmed bin Mûsâ bin İshâk el-Kûfî, Muhammed bin Nasr el-Mervezî ve pekçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. Rivâyetlerinin ekserisi en fazla yanında kaldığı Muhammed bin Nasr el-Mervezî'den olmuştur.

Zamanındaki insanların en edebli ve terbiyelilerinden olan Ebû Nasr Tûsî, zamanının şeyh-ül-islâmı olup, imâm idi. Çok ibâdet ederdi. Gündüzleri sâim (oruçlu), geceleri kâim (namaz kılan, uyanık) kimselerden idi. Büyük âlim Zehebî: "Üstâdların içinde Ebû Nasr et-Tûsî'den daha güzel namaz kılan kimse görmedim. Gündüzleri devamlı oruçlu, geceleri ise devamlı zikir, tesbih ve namazla meşgul olurdu. Kendisinde bulunan herşeyi sadaka olarak verir ve devamlı emr-i ma'ruf ve nehy-i münker yapardı (Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirirdi)" buyurmuştur. Uzun zaman şeyh-ül-islâmlık yapıp fetva verdi. Hâfız Ahmed bin Mensûr "Ebû Nasr et-Tûsî, hiç ayrılmadan yetmiş sene şeyh-ül-islâmlık yaptı (pekçok fetvalar verdi) hiç bir fetvasında yanlışlık görülmedi" buyurmuştur.

Hâkim diyor ki: "Tûs'a gittim. Oranın kadısı Ebû Ahmed el-Hâfız idi. Bana "İslâm memleketlerinde Ebû Nasr et-Tûsî'nin bir benzerini daha görmedim" dedi.

Zamanının kadılarından Hâkim iki defa kendisini ziyârete geldi ve fetva işleriyle uğraşmaktan kitap yazmaya fırsatı olmadığını ve ne zaman yazabileceğini sordu. Cevâbında "Geceni üçe böl; üçte birinde kitap yaz, üçte birinde Kur'ân-ı kerîm oku (ibâdet et), üçte birinde de uyu" buyurdu.

Ebû Nasr et-Tûsî, Osman bin Sa'îd, Mûsâ bin İsmâil, Hâmid bin Seleme, İshâk bin Abdullah, Sa'îd bin Yesâr tarikiyle Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etti: Peygamberimiz (s.slv. duâsında "Ey Allahım, fakirlikten ve zilletten sana sığınırım. (Yâ Rabbî) zulm etmekten ve zulmolunmaktan da sana sığınırım" buyururlardı.

Hadîs ilminde hâfız olup, pekçok hadîs-i şerîfi ezbere bilen Ebû Nasr et-Tûsî, İmâm-ı Müslim'in Câmi' üs Sahih hadîs kitabındaki sahîh hadîsler üzerine bir tahrir yapmış olduğu bir sahîhi vardır.

- 1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-893
- 2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-368
- 3) Mu'cem-ül-müellifin cild-1 1) sh-311
- 4) Et-Lübab cild-2, sh-sh-93
- 5) Muhtasar-ı düvel-il-İslâm cild-1, sh-167
- 6) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh-332
- 7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh-556

MUHAMMED BİN MUHAMMED EL-HÂKİM:

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Ahmed bin İshâk el-Kerâbîsî en-Nişâbûrî'dir. Künyesi, Ebû Ahmed olup, Hâkem-ül-kebîr lakabıyla tanınmıştır. 285 (m. 898) senesinde doğdu. İlim tahsili için çok gayret etti. Pekçok yer dolaştı. Kıymetli kitaplar yazdı ve ba'zı kitaplara şerhler yaptı. Kâdılıkta bulundu. 378 5m. 988) senesinin Rabi'ül-evvel ayında 93 yaşında iken Nişâbûr'da vefât etti.

Büyük âlimlerden olan Hâkim; Ahmed bin Muhammed el-Mâsercisî, Muhammed bin Şâdil, İbn-i Huzeyme, Bâğandî, Begâvî, es-Sirâc, Muhammed bin İbrâhîm el-Gâzî, Abdullah bin Zeydân el-Becfî, Muhammed bin Feyz el-Gassânî, Ebû Arûbe el-Harrânî ve daha pekçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de; Hâkim Ebû Abdullah, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, Muhammed bin Ahmed el-Cârûdî, Ebû Bekr Ahmed bin Ali bin Menceveyh, Ebû Hafs bin Mesrur, Muhammed bin Ali bin Muhammed el-Cessâs, Sa'îd bin Muhammed el-Kâdî, Ebû Sa'îd el-Kencerûdî, Ebû Osman el-Bahîrî el-İsfehânî ve daha pekçok âlim ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır.

Meşhûr âlimlerden, olan Ebû Ahmed, zamanında San'a şehrinin imâmı idi. Hadîs-i şerîflerin sahihlik şartlarını, râvi isimlerini ve künyelerini pek iyi bilen, sika (güvenilir) sadûk (rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde i'timâd edilen) âlimlerdendir. Haramlardan sakınır, dünyâyâ kıymet vermez, gece-gündüz ilim öğrenir, kitap yazar ve çok ibâdet ederdi.

Hâkim Nişâbûrî şöyle anlattı: "Hadîs-i şerîf öğrenmek için Şam, Irak ve Cezîre'ye gitti. Şaş şehri kadılığına ta'yin edildi. Orada dört seneden fazla fetvâ verdi. Sonra Tûs şehri kadılığına ta'yin edildi. Bir seferinde yanına girdiğimde eserleri elinde, hem fetvâ veriyor hem de kitaplarına bakıyordu. 345 senesinde Nişâbûr'a geldi. Evine kapanıp, devamla kitap yazmaya ve ibâdete yöneldi. 378 senesinde gözlemini kaybetti. Bir süre sonra da vefât etti."

Hâkim Nişâbûrî, târih kitabında şöyle anlatır: "Ebû Ahmed, Selef-i sâlihînin yolunda, kıymetli ve sâlih bir zâttır. Eserlerinde i'tikâdî mes'eeler hakkında Ehl-i beyt ve Eshâb-ı kirâm hakkında geniş ma'lûmâtı vardır. Sahih-i Buhârî, Müslim ve İmâm-ı Tirmizî'nin, Sünen hadîs kitaplarına şerhler yazmıştır. Kendisi, şerh ettiği Câmi-üs-Sünen kitabının sahibi İmâmı Tirmizî için Ömer bin Alek'in şöyle söylediğini haber verdi: "İmâm-ı Buhârî vefât ettikten sonra, Horasan'da ilim bakımından, şüphelilerden kaçma ve dünyâyâ kıymet vermemekte, İmâm-ı Tirmizî'den başka onun yerine geçecek bir âlim yoktu."

Kendisi şöyle anlattı: "Âlimlerle beraber, Horasan emîri Nuh bin Nasr'ın huzurunda idik. Emîr, "Sizlerden, kim Ebû Bekr'in sadakalar husûsunda rivâyet ettiği hadîs-i şerîfi biliyor" diye sordu. Onu bilen hiç bir kimse çıkmadı. Benim önümde iki saf vardı, ben onların en arkasındaydım. Emîrin vezîrine: "Ben biliyorum" dedim. Bunun üzerine vezîr emîre: "Nişâbûr'dan bu genç, o hadîs-i şerîfi biliyormuş" dedi. Ön tarafa geçtim ve hadîs-i şerîfi okudum.

Emîr Bana, "Bunun gibileri zayi edilmez" dedi ve beni Şaş şehrine kadı ta'yin etti."

Ebû Ahmed Hâkim yaşlandığında, hâfızasının eski kuvveti kalmadı. Fakat asla yanlışlık yaparak hatâ yapmadı.

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyuruyorlar.

"Kim Allahü teâlâyâ bir kimseyi ortak koarsa, o kimse kendini Cehennem ateşine düşmekten kurtaramaz."

Onun ilmine, hıfzına ve olgunluğuna delâlet eden eserlerinden ba'zıları şunlardır; El-Esmâ vel-Kunfi (isimler ve künyeler olup, muhaddis, vezirler ve valiler hakkın dadır, Kitâb-ül-i'lel, Kitâb-ttş-şurût,

el-Muharrec âlâ kitâb-il-Müzenî, Şerh-ül-Câmîî Sahîh-il-Buharî, Şerh-üs-Sahîh-il-Müslim, Şerh-ül-Câmîî Tirmiz ve Kitâb-ür-rebâil.

- 1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-976
- 3) Şezerât-ül-Kitâb cild-M, sh-93
- 4) Esmâ-ül-müellifin cild-2, sh-50
- 5) Mu'cem-ül-müellifin cild-11, sh-180

MUHAMMED BİN MUZAFFER BİN MÛSÂ EL-BAĞDÂDÎ:

Hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muzaffer bin Mûsâ bin İsâ bin Muhammed bin Abdullah bin Seleme bin İyâs olup, künyesi Ebû'l-Hüseyn el-Bezzâr'dır. Samarrâlı olduğu bildirilen İbn-i Muzaffer 286 (m. 899)'da o zamanın büyük ilim merkezlerinden Bağdâd'da Muharrem ayında doğmuştur. 379 (m. 989) yılında Cemâzil-evvel ayında Cum'a günü öğleden sonra yine Bağdâd'da vefât etmiştir. Te'lif etmiş olduğu çeşitli kitapları vardır. Eshâb-ı kirâmdan İyâs İbni Seleme bin Ekvân'ın torunlarındanır.

İlk hadîs tahsiline onbeş yaşında başlayan İbn-i Muzaffer, Benân İbni Ahmed ed-Dekkâk, Kâsım bin Zekerıyyâ el-Mudarriz, Amr bin Hasen bin Nasr el-Halebî, Hâmid bin Muhammed bin Şuayb el-Belhî, Heysem bin Halef ed-Dûrî, Muhammed bin Cerîr et-Taberî, Abdullah bin Sâlih el-Bûhârî, Ahmed bin Hasen bin Abdülcebâr es-Sûfî, Muhammed bin Muhammed El-Bagandî, Abdullah bin Muhammed el-Begâvî, Ebû Bekr bin Ebû Dâvûd, Yahyâ bin Muhammed bin Sa'îd ve Irak, Mısır, Cezîre ve Şam'da pekçok hadîs âliminden hadîs-i şerîf öğrendi. Bunun için çok dolaştı. Hadîs ilminde büyük âlim oldu. Pekçok hadîs-i şerîf topladı, onları yazdı ve hadîs ilminin en zor meselelerinde dahî ince bilgilere sâhib oldu.

Dâre Kutnî, İbn-i Şahin Ebû'l-Feth bin Ebû'l-Feth bin Ebû'l-Fevâris, Mâlinî, Berkânî, Ebû Nata, Haften bin Muhammed bin el-Hallâl, Ali bin Muhsin, Abdülvehhâb bin Burhan, Ebû Muhammed el-Cevherî ve pek çok âlim de İbn-i Muzaffer'den hadîs öğrenmişlerdir.

Hatîb-i Bağdâdî ve pekçok âlim onu sika (sağlam, güvenilir) bir râvi kabul etmiş, rivâyet etmiş olduğu hadîs-i şerîflerin doğru olduğunu beyân etmişlerdir. Bunun delillerinin başında gelen önemli husûs, pekçok büyük hadîs âliminin ondan hadîs-i şerîf yazmasıdır. Berkânî: "Dâre Kutnî, İbn-i Muzaffer'den binlerce hadîs yazdı" buyurmuştur.

İbn-i Ebû'l-Fevâris, İbn-i Muzaffer'e: "Bagandî'nin, İbn-i Zeyd Mugârî, Amr bin Âsım tarîkiyle rivâyet ettiği hadîsi biliyor musun?" dedi. İbn-i Muzaffer, "Ben öyle bir şey bilmiyorum" cevâbını verince, İbn-i Ebû'l-Fevâris "Sizin onun hadîslerini bildiğinizi zannediyordum" deyince, "Eğer Bagandî'nin, söylediğin râviler yoluyla rivâyet edilmiş olan bir hadîsi olsaydı; ezberimde olurdu. Bagandî'nin yüz hadîsini biliyorum, onların içinde böyle birşey yok" cevâbını verdi.

Büyük hadîs âlimi, hadîs ilmi kendisiyle mühürlenmiş olan Dâre Kutnî, İbn-i Muzaffer'e son derece hürmet eder ve huzurunda okuduğu hadîslerin isnadını (rivâyet eden zâtların isimlerini) okumazdı.

Son derece edebli ve hürmetkâr olan İbn-i Muzaffer, âlimlere ve evliyâyâ, seyyidlere ve Eshâb-ı kirâmın (r.a.) torunlarına çok hürmet ederdi. Şu misâl bunun en açık delilidir İbn-i Muzaffer, İbn-i Ma'rûf Kâdî'nin meclisinde otururken Ebû'l-Fadl Zührî çıkageldi. İbn-i Muzaffer hemen ayağa kalkıp yerine Ebû'l-Fadl Zührî'yi oturttu. Sonra "Ey Kâdî (İbni Ma'rûf), bu zât Abdurrahmân bin Avf'ın (r.a.) torunlarındanır. Bu (Ebû'l-Fadl Zührî), muhaddisdir ve onun babaları, tâ Abdurrahmân bin Avf'a kadar (r.a.) muhaddisdir. Bu zâtın babası bana şu hadîs-i şerîfi haber verdi. Dedesinden şu hadîs-i şerîf bana, ulaştı. Abdurrahmân bin Avf'a kadar (r.a.) hiç bir dedesi yok ki, bize onun hadîsi ulaşmış olmasın" buyurdu.

Hâfızası çok kuvvetli olan İbn-i Muzaffer, hadîs hâfızı olup, binlerce hadîs-i şerîfi ezberden okurdu. Kitap tasnif etmede yeni bir usûl ortaya koymuş ve bu usûlû, daha hayatında çevresinde kitap yazan kimseler tarafından ta'kib edilmiştir.

İbn-i Muzaffer'in Fedâil-ül-Abbâs (r.a.) adlı bir kitabı da vardır.

İbn-i Muzaffer, İmâm-ı a'zam vasıtasıyla rivâyet etti. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (r.a.), Süleymân bin Abdülmelik'e, namaz da teşehhüdde okunan "ettehiyyâtü"yü, bugünkü haliyle Peygamberimizin okuduğunu; A'meş, İbrâhîm Nehaî, Alkame vasıtasıyla Abdullah İbni Mes'ûd'un bunu rivâyet ettiğini, Abdullah İbni Mes'ûd da, Resûlullahın (s.a.v.) bu şekilde kendisine öğrettiğini haber verdi.

- 1) Tezkiret-ül-Huffâz cild-5, sh-980
- 2) Târîh-i Bağdâd cild-3, sh-262
- 3) El-A'lâm cild-7, sh-104

MUHAMMED BİN MÜCÂHİD TÂÎ:

Kelâm ve Mâlikî fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup, ismi Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Ya'kûb bin Mücâhid'dir. Aslen Basralı iken Bağdâd'da yerleşti. Bağdâdî ve Tâî nisbet edildi. Kelâm âlimi olduğu için Mütakellim denildi. 370 (m. 980) târihinde vefât etti.

Zamanındaki birçok İslâm âliminin derslerine devam ederek, ilimlerinden istifâde etti. Kâdî Tüsterî'den Mâlikî fıkıhını aldı. Ebü'l-Hasen-i Eş'arî hazretlerinin sohbetlerinde bulundu. Fıkıh ilminde çok ileri bir derecesi vardı. Kelâm ilminde daha meşhûr oldu. Hadîs ilminde Buhârî'nin Sahih'ini Ebû Zeyd Mervezî'den okudu. Ebû Muhammed bin Ebî Zeyd'den Muhtasar ve Nevâdir kitabını okutmak üzere icâzet (diploma) aldı. Peygamber (s.a.v.) ve Eshâb-ı kirâmın (r.anhüm) inandığı gibi inananların mezhebi, Ehl-i sünnet vel-cemâat mezhebinin iki imâmından biri olan Ebü'l-Hasen-i Eş'arî hazretlerinin sohbetlerinde bulunarak aldığı feyz ve bereketle, birçok İslâm düşmanına cevaplar verip susturdu, insanlara, Eshâb-ı kirâmın (r.anhüm) i'tikatlarının, inanç şekillerinin doğru olarak anlatılması için çalışır, bir kişinin sapık bir düşünceden uzaklaşıp doğruyu bulmasına çok sevinirdi.

Bu mübârek zât, insanlara getirdiği delillerle doğruyu anlatırken, derslerine devam eden talebelerine de engin ilmini aktardı. Bu talebelerinden biri de Kâdî Ebû Bekr Muhammed bin Tayyib hazretleriydi. Kâdî Ebû Bekr, zamanının Büveyhî hükümdârı Adud-üd-devle tarafından ilminin çokluğundan dolayı takdir edilerek, Bizans'ın başşehri İstanbul'a elçi olarak gönderildi. Ebû Bekr bin Avde de onun talebeleri arasındaydı. İbn-i Mücâhid hazretleri kendisine ilim tahsili için gelenlere şu şiiri okurdu:

*Ey ilim için erken kalkan kişi,
Bütün ilimler kelâm ilminin hizmetçisidir.
Fıkıh ilmî öğren onunla hükümleri düzeltir,
Verilen hükümlerde gâfil olmazsın.*

Muhammed bin Mücâhid, birçok kıymetli eser yazdı. Ehl-i sünnet i'tikâdını anlatan bir risâlesi ve yine i'tikâda dâir "Hediyet-ül-müsteksir ve Muâvenet-ül-müstensir" adlı bir kitabı vardır. Usûl-i fıkıhta da Mâlikî mezhebi fıkıh usûlüne dâir bir eseri vardır.

- 1) Târih-i Bağdâd cild-1, sh 343
- 2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-74
- 3) Ed-Dibâc-ül-müzehebb sh-268
- 4) Mu'cem-ül-müellifin cild-9, sh-19
- 5) El-A'lâm cild-5, sh-311

MUHAMMED BİN OSMAN ES-SEKAFÎ:

Şâfiî mezhebinin büyük âlimlerinden ve onu yayanlardan. Çok zekî, harâmlardan kaçınan İslâm kadılarından, ismi, Muhammed bin Osman bin İbrâhîm bin Zür'a es-Sekafî, künyesi ise Ebû Zür'a'dır. Benî Sakîf kabilesinin âzâdlısı idi. Dedesi, yahûdi iken İslâm ile şereflenmiş bir bahtiyardır. Doğum târihi bilinmemektedir. Gençliği ilim tahsili ile geçmiş, Şâfiî mezhebini en ince mes'elelerine kadar öğrenmiş, hadîs ilminde büyük bir makama kavuşmuştu. Genç yaşında zekâsı ve ilmi her yere yayıldı. Zekâyı kuvvetlendiren üzüm ve kalbe ferahlık veren incir yemesiyle de meşhûrdur. 284 senesinde Mısır'da kadı oldu. Daha sonra Filistin, Ürdün, Hums kadılığıda kendisine verildi. Kâdî'l-kudât (kadılar kadısı, başkadı) oldu. 292 (m. 905)'de Şam'a gitti. Şam ehâlisi Evzâî mezhebinde idi. Ebû Zür'a onlara Şâfiî mezhebini öğretti. Onun sebebiyle Şâfiî mezhebi Şam'da yayıldı. Şam'da da kendisi kadı yapıldı. Şam'a yerleşti ve orada 302 (m. 914)'de vefât etti.

Ebû Zür'a, Şam'da Şâfiî mezhebini öğretip yaydıktan sonra, Mısır ve Şam'da bu mezheb yerleşip bir daha unutulmadı. Bundan sonra gelen kadıların hepside Şâfiî mezhebine bağlı idi. Bu durum, Zahir melîki Baybars'ın 664 senesinde bu üç kadılığı birleştirmesine kadar devam etti. Ebû Zür'a, meşhûr âlimlerden ve halkın arasında yüksek mevki olan bir zâttı. Âlimleri korur, ilim öğrenmeyi teşvik ederdi. "Muhtasas-ı Müzenî" kitabını ezberleyene yüz dînâr hediye ederdi. Hüküm vermekte çok dikkatli olan Ebû Zür'a, herkese yardım ve iyilik yapardı. Çok cömert idi. Allahü teâlâ kendisine çok mal ihsan etmişti. Şam'da da çok miktarda malı olup, yoksulları gözetir, ihtiyaç sahiplerine yardım eder, derdlilerin derdine çâre olurdu. Bir kimsenin derdi, sıkıntısı olsa, onun elinden tutar Ebû Zür'a'ya gelirlerdi. Gelen kimsenin derdini dinler, onun hâline ağlar, ona merhamet eder ve sıkıntısını giderirdi. Hattâ bir kimsenin dışı ağrısa ona gelir, o da dışına ağrı kesici koyar ve ağrısı dindirirdi.

- 1) Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-796
- 2) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh-122
- 3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-239
- 4) El-A'lâm cild-6, sh-260

MUHAMMED BİN SA'İD İBN-İ EBİ'L-KÂDÎ:

Târih, hadîs, usûl ve Şâfiî fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Ahmed olup, ismi, Muhammed bin Sa'îd bin Muhammed bin Abdullah bin Ebi'l-Kâdî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Aslen Harezmli'dir. İbn-i Ebi'l-Kâdî ve İmâm-ül-kebîr lâkablariyle tanındı. 346 (m. 957) senesinde vefât etti.

Dedeleri ve babası âlim olan Muhammed bin Sa'îd İbni Ebi'l-Kâdî, ilk önce âile çevresinden ilim öğrendi. Ebû İshâk Mer vezî ve Sîrâfî'den ders almak için Irak'a gitti. Uzun zaman orada kalıp, Irak âlimlerinden çok istifâde etti. Daha sonra Harezm'e döndü ve yıllarca, tâliblerine ders verdi. Dindeki yüksekliği, ilimdeki derecesi çok büyüdü. Selef ve halef âlimlerinin usûllerini, ictihâd ve fetvalarını çok iyi bilirdi. Hepsî âlim olan Kâdî ailesinin en fazîletlisi, fakîhi ve en cömerdi oldu. Ömrünün sonlarına doğru 342 (m. 953) yılında Mekke'ye gitti. Haremeyn'de ibâdet etmek, İslâm âleminin çeşitli bölgelerinden gelen âlimlerle görüşmek için, orada uzun zaman kaldı. Dönüşünde Bağdâd'a uğradı. Kendisine oranın âlimleri ve halkı çok iltifat etti. Bağdâd'da kalıp kendilerine ders vermesi için çok yalvardılar. Fakat o, memleketine gitmek istediğini bildirip oradan ayrıldı.

Harezm'de ve gittiği yerlerde insanlara doğruyu öğretip, çok talebe yetiştirdi. Herkesin İslâmiyeti öğrenip yaşaması ve Cehennem ateşinden kurtulması için çalıştı. Talebelerinin yeme-içme gibi ihtiyaçlarını da kendisi karşılar, onların sıkıntıya düşmeden dinlerini öğrenmeleri için çalışırdı. Ebû Sa'îd Karâbisî, Ahmed bin Muhammed bin İbrâhîm bin Kattan, kendi oğlu ve halefi Ebû Bekr Abdullah, talebelerinden ba'zılarıdır. Talebelerinden Ebû Sa'îd Karâbisî; "Hocam Ebû Ahmed İbni Ebi'l-Kâdî Mekke'ye gittiğinde, deve ve yaban eşiği üzerinde namaz kılınmasına âlimlerin i'tirâzını görünce, daha önce Harezm'de bu şekilde kıldığı namazların hepsini yeniden kıldı. Hadîs ilminde sika (güvenilir) ve sadûk (doğru sözlü) idi. Talebelerini her zaman gözetir ve onlara mallarından dağıtırdı. Hassas bir kalbi vardı. Günahlarına devamlı tövbe eder ve çok ağlardı" demektedir.

Kâfi kitabının sahibi: "Muhammed bin Sa'îd büyük bir imâm olup, Harezm'in kendisiyle iftihar ettiği bir kimse idi. O, ilminde diğer akranlarını geride bırakmıştır. Zamanındaki kadılar içerisinde ondan daha fakîh, daha fazîletli ve ondan daha üstün bir kimse de olmaz" diye onu övmektedir. Onun için "Muhammed bin Sa'îd, kadılar evinin (kadılık makamına oturanların) en kıymetlisi. Harezm'de, kadıların en şerefli, hayırlı ve güzel hasletleri kendisinde toplayan bir zâttı" denilmiş, bu hususta çok şeyler söylenmiştir.

Birçok kimseler onun, kavminin seyyidi olduğunu beyân etmişler ve ba'zıları ondan bahsederken: "Yûsuf bin Ya'kûb bin İshâk bin İbrâhîm ya'nî Yûsuf (a.s.) kerîm oğlu kerîm oğlu kerîm oğlu kerîmdir. Muhammed bin Sa'îd bin Muhammed bin Abdullah da; âlim oğlu âlim oğlu âlim oğlu âlimdir. Dedelerinin hepsi takva sahibi âlimlerdir" diye bahsetmişlerdir.

Ebû Sa'îd Karâbisî; "Muhammed bin Sa'îd, gizlice çok sadaka verirdi. Ba'zı dostlarımız onun malının hepsini sadaka olarak dağıttığını haber vermiştir." Kendisi kış mevsimi fakîrlere maişetlerini temin edemedikleri zamanlarda, talebesine para verir ve ona: "Nehir donduğa zaman, vadiye git, nehrin kıyısında dur. Ailelerinin nafakasını temin etmek için, sırtlarında odun taşıyarak yürüyen za'îflere bu paraları dağıt" buyururdu.

Şâfiî mezhebinin ileri gelen âlimlerinden olan Muhammed bin Ebi'l-Kâdî'yi bütün insanlar çok sever ve hürmet ederdi. Vefâtı üzerine pek çok kimse, üzüntüsünü bildiren mersiyeler söyledi. Mersiyelerden birisi şöyledir: "İnsanlar, din için ağlayan bu zât için ağlasın. Çünkü insanların sevdiği rehberi, Muhammed bin Sa'îd toprağa girdi. Onun, gözleri yaşartan üstün hasletlerini, Muhammed bin Sa'îd'i kaybetmekle kaybettik. Sen Muhammed bin Sa'îd el-Kâdî, gibi büyüklere benzemeğe çalış. Onlar karanlık gecelerde parlayan kandiller gibidir. Onlar bu dînin direkleridir. Şerefli olarak yaşayıp, şerefle öldüler ki, onlara kötülük lekeleri bulaşmadı."

Fıkıh ilminde ilk kitap yazanlardan olan Ebû Ahmed İbni Ebi'l-Kâdî, "Hâvî" ve "Amd" kitaplarının yazarıdır. "Hâvî"yi Ebû İbrâhîm Müzenî'nin "Câmi-ül-kebîr" ini esas alarak yazdı. "Amd" adlı eserini ise, 342 (m. 953) yılında gittiği Mekke'den dönüşünde Bağdâd'da yazmıştı, İmâm-ı Mâverdî ve Furânî "Hâvî" ve "Amd" adlı kitaplarının isimlerini İbn-i Ebi'l-Kâdî'nin eserlerinden aldılar.

Kitâb-ül-hidâye'de, Şâfiî mezhebinin usûl-i fikhını anlatır. Bu kitabı usûl-i fikh konusunda yazılan güzel ve fâideli bir kitaptır. El-Kâfi adlı eseri ise Harezm târihine aittir. Seksen cild civarında büyük bir kitaptır. Bunlarda Harezm târihini ve Harezm'de yetişen evliyâ ve âlimleri anlatmıştır. Şemseddin Muhammed bin Zehebî, bu kitabı kısaltmıştır.

Er-Reddû alel-muhâlifîn ve ayrıca çeşitli konularda yazılmış pekçok risâleleri mevcuttur.

1) Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-164

2) Mu'cem-a-müellifin cild-10, sh-37

3) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh-293

MUHAMMED BİN SA'İD KUŞEYRÎ:

Hadîs ve târîh âlimi. Künyesi Ebû Ali olup, is'mi Muhammed bin Sa'îd bin Abdurrahmân'dır. Aslen Harranlıdır. Kuşeyrî nisbet edildi. Rakka'da yerleşti. 334 (m. 946) yılında vefât etti.

İlk önce, memleketinde tahsile başlayan Ebû Ali Muhammed Kuşeyrî, daha sonra çeşitli yerlere giderek ilim tahsil etti. Rakka'da yerleşerek orada kaldı. Ali bin Osman Nefilî, Süleymân bin Seyf Harrânî, Ebü'l-Hasen Meymûnî, Abdülhamîd bin Muştam, Hilal bin Âlâ ve daha birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek, hadîs ilminde hâfız oldu. Âlimler, onun hadîs ilminde sika (güvenilir) olduğunu bildirdiler, insanlara, Allahü teâlânın rızâsı için faydalı olmaya gayret etti. Onlara nasihatlerde bulundu. Birçok talebe yetiştirdi.

Kendisinden, Ebû Ahmed Muhammed bin Abdullah Câmî Dehhân, Muhammed bin Ca'fer Gander Bağdâdî, Ebü'l-Hüseyn bin Cemî, Kâtib Ebû Müslim ve daha birçok kimse ilim öğrenip rivâyette bulundu. Hadîs ve târîhte birçok eser yazmış olmasına rağmen, bilinen tek kitabı Târih-i Rakka'dır. Bu eserde, Rakka şehrinin târihini anlatmaktadır.

- 1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-846
- 2) Hediyyet-ül-ârifin cild-2, sh-37
- 3) Mu'cem-ül-müellifin cild-1, sh-31
- 4) Keşf-üz-zünûn sh-295
- 5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-337

MUHAMMED BİN SÜLEYMÂN ES-SÜ'LÜKÎ:

Fıkıh, tefsîr ve kelâm âlimi. Künyesi, Ebû Sehl olup ismi, Muhammed bin Süleymân bin Muhammed bin Süleymân bin Hârûn bin Mûsâ bin Îsâ bin İbrâhîm bin Bîşr'dir. 296 (m. 908) senesinde doğmuştur. Fıkıh, tefsîr ve kelâm ilimlerinin yanı sıra nahiv, lügat ve tasavvuf ilminde de imâm idi. Dokuz yaşında ilim öğrenmeye başladı. Zamanının en büyük âlimlerinden idi. Bir çok âlim onunengin bir ilim denizi olduğuna söyledi. Bir çok âlim ile görüşüp onlardan ilim öğrenen ve öğreten Muhammed bin Süleymân 369 (m. 979) senesi Zilkade ayının onbeşinci günü vefât etti. Cenâze namazını oğlu Ebü't-Tayyib kıldırdı. Ders verdiği odaya defn edildi.

Muhammed bin Süleymân; fıkıh ilmini Ebû İshâk Mervezî'den, hadîs ilmini İbn-i Huzeyme, Ebü'l-Abbâs es-Serrâc, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed, Ebû Kureş Muhammed bin Cum'a ve Ahmed bin Ömer Muhammed Ebâzî'den, ayrıca Ebû Bekr bin Enbârî, İbrâhîm bin Abdüssamed ve birçok âlimden dinledi ve ilim tahsil etti. Muhammed bin Süleymân, ilim tahsil etmek için çeşitli şehirlere gitti.

Muhammed bin Süleymân için Ebû Abdullah Hâkim-i Nişâbûrî: "Ebû Sehl-i Su'lûkî, Şâfiî mezhebi fıkıh âlimi, lügat, nahiv, tefsîr, kelâm âlimi ve tasavvuf yolunda evliyâ idi. Bulunduğu yerde, ilminden istifade edebilmek için birçok âlim hazır beklerdi. Sohbetine kadılar, müftiler ve âlimler gelirdi." Ebû Kâsım bin Abbâs: "Onun bir benzerini görmedik. Kimse de onun gibisini göremez." Ebû İshâk eş-Şirâzî: "O fakîh, edip, şâir, müfessir ve tasavvuf ehli bir zât idi. Ondan Nişâbûr âlimleri ilim öğrendiler." Ebû İshâk el-Mervezî ise; "Ebû Sehl'in aramızdan gidişinden sonra, bizim şu meclisimizin tadı gitti. Fayda kalmadı" demişlerdir.

Muhammed bin Süleymân'dan; Ebü't-Tayyib, Nişâbûr âlimleri ve birçok zâtlar ilim öğrendiler ve hadîs-i şerîf dinlediler.

Ebû Nasr el-Vâ'iz şöyle anlatır: "Birgün rû'yâmda Peygamber efendimizi (s.a.v.), Eshâb-ı kirâmıyla birlikte hasta olan Ebû Sehl'i ziyârete giderken gördüm. Ben de onları ta'kib ederek oraya gittim. Orada Resûlullahın (s.a.v.) huzurunda edeble oturdum ve tefekküre dalıp, "Bu zât, hadîs-i şerîf âlimlerinin büyüğüdür. Şayet vefât ederse, bu ilmin âlimleri yok olur" diye düşündüm. O zaman Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bana buyurdu ki: "Böyle düşünme Allahü teâlâ benim mevcudiyetim sebebiyle bu topluluğu zayi etmez."

Ebû Abdurrahmân es-Sülemî şöyle anlatır: "Birgün büyük âlim Ebû Sehl'e, aranızda geçen bir konuşma esnasında i'tirâz yollu "Niçin, neden?" dedim. O zaman bana, "Bir kimse hocasına niçin, neden diye sormaya cesaret ederse, onun iflâh olmayacağını sen hiç duymadın mı?" buyurdu.

Şöyle anlatılır: Ebû Sehl Su'lûkî, hiçbir zaman verdiği sadakayı karşısındakinin eline vermezdi. Vermek istediği şeyi, alınmak üzere yere koyardı. Neden böyle yaptığını sorduklarında, "Bir müslümanın eline koymayı gerektirecek kadar dünyânın değeri yoktur. Benim elim üstün el, onun eli de aşağı el olsun!" buyurdu. Ebû Abdurrahmân es-Sülemî şöyle anlatır: "Ebû Sehl, bir kış mevsiminde paltosunu muhtaç birine verdi. Başka elbisesi olmaması sebebiyle, ders esnasında üşüdüğünden, kadınlara ait bir örtü ile örtünmek zorunda kaldı ve öyle ders okuttu."

Ebû Sehl Su'lûkî ömrünü ilim, öğrenmek, ilim öğretmek ve sorulan sorulara cevap vermekle geçirdi. Tasavvuf ehlinde, Şiblî, el-Mürteiş, Ebû Ali es-Sekafî ve birçoktan ile sohbet etmişti.

Ebû Sa'îd Seham şöyle anlatır: Ebû Sehl Su'lûkî'yi rü'yâda gördüm. "Yâ Ebâ Sehl Su'lûkî! Allahü teâlâ sana nasıl muamele eyledi?" diye sordum. Bana; "Halkın bana sordukları fikhî ve hukukî sorulara verdiğim cevaplar sebebiyle beni affetti" diye cevap verdi.

Vefâtından sonra Ebû Sehl Su'lûkî'yi rü'yâda çok güzel bir şekilde gören bir zât ona; "Bu dereceye nasıl eriştin?" diye sorunca, o "Bütün herkese beslediğim hüsn-i zannım sayesinde eriştim" buyurdu.

Ebü'l-Abbâs şöyle bir şiir söyledi:

*"Ben gece uykuda iken,
Öter bir güvercin sevdiği için.
Yalancıyım, âşık olsam gerçekten,
Geçemezdi ağlamakta bir dirhem,
Güvercin, beni o zaman."*

Bunun üzerine Ebû Sehl Su'lûkî hazretleri kendi nefsi için şu şiiri söyledi:

*"Uyuyorum gafletten,
Gece ağlarken güvercin."*

*Yok iken onun günahı,
Benim ise dağlar gibi."*

*Yalancıyım ben O'na karşı,
Olsaydım keşke, akıllı."*

*Geçemezdi ağlamaktan,
Güvercin beni o zaman."*

Ebû Sehl Su'lûkî hazretleri buyurdu ki: "İstiğfâr, tövbe ve pişmanlık ile ana-baba hakkı ödenir. Fakat hoca hakkı hiçbir şeyle ödenmez."

"Dünyânın hiçbir şeyini saklamadım. Ne kilidim ne de anahtarım oldu. Dünyânın altın ve gümüşüne ehemmiyet vermedim."

- 1) Tabakât-üş-Şâfiyye (Esnevî) varak 188 b
- 2) El-Vâfi bi'l-vefeyât cild-3, sh-124
- 3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-69
- 4) Nücûm-üz-zâhire cild-4, sh-136
- 5) Yetimet-üd-dehr cild-4, sh-249
- 6) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh-204
- 7) El-Alâm cild-6, sh-149
- 8) Tabakât-üş-Şâfiyye (Sübkî) cild-3, sh-167

MUHAMMED BİN YAHYÂ ES-SÛLÎ:

Târih ve edebi san'atlar âlimlerinden. Künyesi Ebû Bekr olup, adı Muhammed bin Yahyâ bin Abdullah bin el-Abbâs bin Muhammed bin Sûlî'dir. Es-Sûlî diye tanınan bu edib ve âlim Bağdâdlıdır. Bağdâd'da yetişmiş ve birçok değerli âlim ve edipten istifâde etmiştir. Halife Muktefî, er-Radî ve Muktefî'nin hizmetinde bulunmuştur. Hadîs-i şerîf rivâyetinde de bulunan Muhammed bin Yahyâ, Basra'da bulunduğu orada 335 (m. 947) yılında vefât

Muhammed bin Yahyâ, başta meşhûr İslâm âlimi Ebû Dâvûd es-Sicistânî olmak üzere, Ebü'l-Abbâs, Müberrid, Muhammed bin Kâsım, Ebü'l-Abbâs el-Kâdimî, Ebû Abdullah Muhammed bin Zekerîyyâ el-Kulâlî Ebû Ruveyh Abdurrahmân bin Halef ed-Dabbî, İbrâhîm bin Fehd es-Sâcî, Abbâs bin Fadl el-İsfatî, Ahmed bin Abdurrahmân el-Hicrî, Muâz bin Mûsennâ el Enbârî ve birçok âlimden ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir.

Muhammed bin Yahyâ hakkında Ebû Bekr bin Sâzan, "Onun kırmızı, yeşil, sarı ve diğer renklerde cildli kitaplarla dolu büyük evini gördüm. Hatîb-i Bağdâdî ise, "O, rivâyeti geniş, âdabı ve hıfzı güzel, tasnifleri hoş bir zâttir. Onun i'tikâdî ve yolu güzel, sözü makbuldür. Çok şiiri vardır" demiştir.

Muhammed bin Yahyâ'dan ise; Ebû Amr bin Hayveyh, Ebû Bekr Sâzan, Ebü'l-Hasen ed-Dare Kutnî, Ebû Ubeydullah et-Merzubânî, Ebü'l-Hasen İbni Cündî, Ebû Ahmed bin ed-Dehhân, Ubeydullah bin Osman bin Yahyâ, Ebû Ahmed el-Feredî ve birçok âlim, hadîs-i şerîf dinlemiş ve ilim öğrenmiştir.

Muhammed bin Yahyâ; Atâ'nın, Câbir'den (r.a.) şu hadîs-i şerîf rivâyetini nakletmektedir: "Peygamber efendimizin (s.a.v.) oğlu İbrâhîm vefât ettiğinde güneş tutuldu. Peygamber efendimiz de kalkıp altı rek'at namaz kıldı. Namazı bitirice, güneş ortaya çıktı. Vefâtı için güneş tutuldu dediler. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Ay ve güneş, Allahü teâlânın varlığını ve birliğini gösteren iki mahlûktur. Kimsenin ölmesi ve kalması ile tutulmazlar. Onları görünce Allahü teâlâyı hatırlayınız. Böyle bir tutulma gördüğünüz zaman, güneş ve ay ortaya çıkıncaya kadar namaz kılınız."**

Rivâyet ettiği diğer bir hadîs-i şerîfte ise Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Bir kimse Ramazan orucunu tutar ve ona ilâveten Şevval'den de altı gün oruç tutarsa, bütün sene oruç tutmuş gibi olur"** buyurdular.

Muhammed Bin Yahyâ'nın yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: Edeb-ül-kâtıb, Ahbâr-ül-Karâmita, el-Evrâh fî-ahbâr-il-hulefâ veş-Şuârâ, eş-Şâmil fî ilm-il-Kur'ân (tamamlanmamıştır), el-Vüzerâ, el-Varaka, el-Gurer, el-İbâde, Ahbâru Ebî Temmam, Ahbâru Ebî Amr İbnî'l-Ulâ, Ahbâru İbn-i Herme, Ahbâr-üs-Seyyid el-Humeyrî, Ahbâru İshâk bin İbrâhîm.

- 1) Mu'cem-ül-udebâ cild-19, sh-109
- 2) Târîh-i Bağdâd cild-3, sh-427
- 3) Muhtasar fî ahbar-il-befer cild-2, sh-101
- 4) Vefeyât-ül-a'yan cild-4, sh-356
- 5) Lisân-ül-mîzân cild-5, sh-427
- 6) Nücûm-üz-zahire cild-1, sh-296
- 7) Şezerat-üz-zeheb cild-2, sh-339
- 8) El-İber cild-2 sh-241
- 9) Nüzhet-ül-elibbâ sh-188

MUHAMMED KURTUBÎ (Muhammed Ahmed bin Muhammed bin Yahyâ):

Mâlikî mezhebinin büyük hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Yahyâ bin Muferrac el-Emevî, el-Kurtubî olup, künyesi Ebû Bekir'dir. Abdurrahmân bin Hakem el-Emevî'nin azâdlısıdır. Künyesinin Ebû Abdullah olduğu da rivâyet edilmiştir. 314 (m. 926) yılında Endülüs'ün (İspanya'nın) Kurtuba şehrinde dünyâya gelmiştir. Kendisine İbn-i Fentûrîde denilir ki, Fentûrî Kurtuba şehrinin bir köyüdür.

Muhammed Kurtubî, ilim tahsili ve hadîs-i şerîf öğrenmek için Endülüs, Fas, Tunus, Trablusşam, Beyrut, Sayda, Remle Sûr, Şam (Dimeşk), İskenderiye ve Kalzem gibi pek çok yeri dolaşmış, boradaki âlimlerden hadîs ve fıkıh öğrenmiştir. Hadîs ilminde hâfızlık derecesine ulaşmış olup, pekçok hadîs-i şarîfi ezbere bilirdi. Mâlikî fıkıhında da büyük âlim olup, uzun seneler Endülüs'te kadılık yaptı.

Muhammed Kurtubî, pekçok kıymetli kitaplar te'lîf etmiş ve 380 (m. 990) yılı Receb ayının onbirinci günü vefât etmiş, gece Rabt mezarlığına defnolunmuştur.

Muhammed Kurtubî; Kurtuba da Kâsım bin Esbağ, Muhammed bin Abdullah bin Ebî Deylem, Muhammed bin el-Huşenî gibi âlimlerden hadîs-i şerîf öğrenmiştir. Ayrıca Mekke-i mükerrremede Ebû Sa'îd bin el-A'râbî ve benzerleri, Medine'de Kâdî Mervânî'nin derslerini dinlemiş, onlardan ilim almış, Yemen bölgesini dolaşmış, oralarındaki büyük âlimlerle görüşmüştür. Daha sonra Kudüs, Şam, Mısır gibi İslâm beldelerine gitmiş, kıymetli pekçok âlimden ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir.

Ebû Ömer, Ahmed bin Muhammed bin Abdullah et-Talemenkî, Ebû'l-Velîd Abdullah bin Muhammed bin Yûsuf el-Kurtubî, Ebû Sa'îd bin Yûnus, İbrâhîm bin Şâkir, Abdullah bin Rebî' et-Temîmî ve pekçok âlim de Muhammed Kurtubî'den ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Muhammed Kurtubî, âlim ve edib, dünyâya kıymet vermeyen, şüpheli şeylerden uzaklaşan bir zât idi. Endülüs Emevî devletinin sultanlarından Mustansır-billah'ın yanında büyük bir kıymeti olup, onu önce İstece ve daha sonra başka yerlere kadı ta'yin etti.

Muhammed Kurtubî, pekçok hadîs-i şerîfi ezbere bilen, sika (sağlam, güvenilir) basîretli ve hadîs âlimlerinin hâllerine vâkıf bir âlimdi. Ebû Ömer Ahmed bin Muhammed bin Afîf, Muhammed Kurtubî'nin ilim ve hıfz yönünden hadîs âlimlerinin en zengini olduğunu bildirmiş ve "Bu fende (hadîs ilminde); onun bir benzerini daha görmedim. O hadîs âlimleri içerisinde en sağlamlarından olup, zabt yönünden âlimlerin en kuvvetlisi idi" buyurmuştur.

Muhammed Kurtubî (r.a.), her hâlinde Allahü teâlâyâ şükreden ve her gördüğü şeyden ibret alan bir zât idi. İnsanlara en kötü hâllerde bile Allahü teâlâyâ şükretmeyi tavsiye ederdi. Buyurdu ki; "Rabat'a gitmek üzere yola çıktım. Gölge bir yere vardığımda, bir zâtın orada bulunduğunu gördüm. Bu zâtın elleri ve ayakları tutmuyor, gözleri de görmüyordu. Ve o bu haliyle Allahü teâlâyâ şükredip şöyle diyordu:

“Allahım, ben sana, yarattığın mahlûkların hamd ve şükürlerinin hepsinden daha çok hamd ve şükrederim. Çünkü sen, beni yarattığın diğer mahlûklar üzerine ”fazîletli kıldın.”

Muhammed Kurtubî (r.a.) pekçok kitaplar yazmış olup, kitaplarının ekserisi fıkıh ilmine aittir, hadîs ilminde Kâsım bin Esbağ'ın Müsned'ini bir kaç cildde toplamıştır. Ayrıca Tâbiîn fikhını toplamış ve Fikh-ül-Hasen-i Basrî kitabı, Hasen-i Basrî'nin (r.a.) fikhî hükümlerini beyân eder, yedi cildir. Fikh-ûz-Zührî kitabında ise İmâm-ı Zührî'nin fikhını toplamıştır.

- 1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-1007
- 2) Ed-Dibâc-ül-mûzehheb sh-316, 317, 320
- 3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-97
- 4) Mu'cem-ül-müellifin cild-9, sh-19

MUHAMMED RÛYÂNÎ:

Hadîs ve fıkıh âlimi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle beraber ezberden bilirdi. Künyesi Ebû Bekr olup, asıl ismi Muhammed bin Hârûn'dur; Taberistan köylerinden Rûyânî olduğundan oraya nisbetle Rûyânî denildi. 307 (m. 919) yılında vefât etti.

İlim tahsili ve hadîs-i şerîf rivâyeti için yaptığı seyahatlerle meşhûr olan Muhammed Rûyânî; Ebû Rebî', Zehrânî, İshâk bin Şahin, Ebû Kureyb, Muhammed bin Hâmid, Fellâs, Yahyâ Mukavvim, Ebû Zûr'a ve daha birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs ilminde hâfız oldu. Fıkıh ve hadîsle ilgili kitaplar yazdı.

Eserlerinde yazdığı hadîs-i şerîfleri derslerinde okutan Rûyânî'nin yetiştirdiği talebeleri arasında: Ebû Bekr İsmâîlî, İbrâhîm bin Ahmed Karmisinî, Ca'fer bin Abdullah bin Fennâkî gibi âlimler vardı.

Ebû'l-Abbâs Bekrî anlatır: “Hadîs-i şerîf toplamak için seyahat edenlerden İbn-i Cerîr, İbn-i Huzeyme, Muhammed bin Nasr ve Rûyânî Mısır'da buluştular. Yanlarında para ve yiyecek kalmamıştı. Aralarında kur'a çekip, Ali bin Huzeyme'nin yiyecek birşeyler bulup getirmesi üzerinde anlaştılar. Ona namaz vaktine kadar mühlet verdiler. Kalkıp yürüyeceği esnada, Mısır valisinin adamlarından biri gelip, “İçinizden Muhammed bin Nasr kimdir?” diye sordu ve çıkarıp elli altın verdi. İbn-i Cerîr, İbn-i Huzeyme ve Rûyânî'ye de aynı şekilde hitap edip ellişer altınlık birer kese verdi. Sonra: “Emir dün gece rû'yâsında; ba'zı kıymetli kimselerin aç kaldıklarını görmüş. Bugün beni gönderip size bunları vermemi söyledi, ihtiyâcınız olduğunda yine bize gelirsiniz” deyip gitti.

Topladığı hadîs-i şerîflerden bir kısmını Müsned'inde yazan Muhammed Rûyânî'nin fıkıh kitaplarının isimleri hakkında kaynaklarda bilgi verilmemektedir.

- 1) Mu'cem-ül-müellifin cild-12, sh-85
- 2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh-752
- 3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-251
- 4) Esmâ-ül-müellifin cild-2, sh-25
- 5) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh-1683
- 6) El-A'lâm cild-7, sh-128

MUZAFFER KİRMİSİNÎ:

Evliyânın büyüklerinden. Cebel ilinde yaşamıştır. Abdullah-ı Harraz'ın talebesi olup, birçok âlimin sohbetinde bulundu. Muzaffer Kirmisinî'nin vefât târihi kesin olarak bilinmemekte olup, dördüncü asırda yaşamıştır. Abbâs-ı Şâir'in hocasıdır. Zamanının bir tanesi, kerâmet sahibi ve veciz sözleri çok olan bir âlim idi.

Şeyh-ül-islâm Abdullah-ı Ensârî, Muzaffer Kirmisinî hakkında şöyle demiştir: “Muzaffer Kirmisinî, geceyi üç kısma ayırmıştı. Bir kısmında namaz kılar, bir kısmında Kur'ân-ı kerîm okur ve bir kısmında ise Allahü teâlâyâ, münâcaatta bulunurdu.”

Muzaffer Kirmisinî buyurdu ki: “Senin ömrün, bir tek nefesten başka birşey değildir. Eğer bu nefesi kendi lehinde tüketmiyorsan, bari aleyhinde olacak şeyleri toplamak için tüketme”

“Kim İslâm ahlâkı ile ahlâklanırsa, kendine tâbi olanlar da onun ahlâkı ile ahlâklanırlar. Kim ahlâkında gevşeklik gösterirse, kendisi ve kendine tâbi olanlar helâk olurlar.”

“Kanâatle beraber açlık; tefekkürün tarlası, hikmetin menbaı, zekânın hayatı, kalbin lambasıdır.”

“Kula verilen en hayırlı şey, kendisine lüzumlu şeylerin yerleştirilmesi için mâlâyâ'nîden temizlenen kalbdır.”

“Allahü teâlâ kıyâmet günü mü'minleri fadl ve ihsanı ile, kâfirleri de hüccet ve adaletle hesaba çekecektir.”

“Oruç üç çeşittir, ilki ruhun orucudur ki, bu da ihtiraslı olmamaktır. İkincisi aklın orucudur ki, bu da nefse muhalefet etmek, hevâ ve hevesini terk etmektir. Sonuncusu nefsin orucudur ki, yemekten, içmekten ve harâm olan şeylerden el çekmektir.”

“Kim Allahü teâlâyâ sıdk ile amel ederse, halkın yanında bulunmaktan sıkılır.”

“Tevâzu; kimden olursa olsun, hakkı kabul etmektir.”

“Tasavvuf; râzı olunan ahlâktır.”

“Ârif kimse; kalbi Allahü teâlâ ile, bedeni halk ile olandır.”

“Hikmete âşinâ olan kişiden, edeb öğrenmeyen bir kimseden, talebeleri edeb ve terbiye öğrenemez.”

- 1) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-396*
- 2) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-360*
- 3) *Risâle-i Kuşeyrî sh-159*
- 4) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-113*

MÜNZİR BİN SA'İD:

Fıkıh, hadîs ve nahiv âlimi. Künyesi Ebül-Hakem olup, adı Münzir bin Sa'îd bin Abdurrahmân bin Kâsım bin Abdullah'tır. Aslen Endülüslü olup, 265 (m. 878) yılında doğmuştur. 273 (m. 886) yılında doğduğu da söylenir. Kurtuba'ya yakın bir bölge olan Belûti'de yetişmiş ve burada ilk tahsilini yapmıştır. Münzir bin Sa'îd, Mekke ve Mısır'a giderek, buralardaki meşhûr âlimlerden ders almıştır. Münzir bin Sa'îd, Kurtuba'da İbn-i Yahyâ el-Leysî'den hadîs-i şerîf dinlemiş ve ilim öğrenmiştir. Kurtuba'da kadılık yapan Münzir bin Sa'îd, 355 (m. 966) yılında vefât etmiştir.

Münzir bin Sa'îd, Kurtuba'da emir Abdurrahmân en-Nâsır'ın köşküne gitmiş ve orada kâtiplerin, âlimlerin ve şâirlerin bulunduğu meclise katılmıştır. Kendiliğinden o mecliste bir hutbe okuyan Münzir bin Sa'îd, emir Abdurrahmân Nâsır'ın dikkatini çekmiştir. Münzir bin Sa'îd, hutbesine Allahü teâlâyâ hamd ve Peygamberine salât-ü selâm ile başladıktan sonra, Peygamberimizin (s.a.v.) her hâlinin ümmetine rehber olduğu, Allahın ni'metlerinin hatırlanması gerektiği, Allahın va'dinde duracağı ve îmân edip, sâlih amel işleyenlere bol mükâfat vereceği, dinden yüz çevirenlerin dünyâda ve âhirette hüsrana uğrayacağı, Allaha ve Resûlüne itâatin emrolunduğu, müslümanların birlik ve beraberlik içinde yaşamasının gerektiği hususlarını çok güzel bir şekilde anlatmıştır.

Bu hutbe, emir Abdurrahmân Nâsır'ı ağlatmış ve onun pişman olmasına sebep olmuştur. Münzir bin Sa'îd, gerek emir Abdurrahmân Nâsır zamanında, gerekse ondan sonra oğlu el-Hakem zamanında Kurtuba'da kadılık yapmıştır. Bu sırada devamlı hakkı ve adaleti gözetmiş, iyilikleri emretmiş ve kötülüklerden uzaklaştırmıştır. Dinimizin emir ve yasaklama uymayı teşvik eden, harâmların kötülüğünü, bid'at ehline uyanların dünyâ ve âhirette felâkete uğrayacaklarını anlatan eserler yazmıştır.

Münzir bin Sa'îd, Kurtuba'da Zehra Câmii'nde meclis kurup, hutbe okutur ve halka namaz kıldırırdı. Bu arada meşhûr nahiv âlimi Halil'in Kitâb-ül-ayrı adlı eserini mütâlâa ederdi. Münzir bin Sa'îd'in bir-birinden güzel eserlerinden bazıları şunlardır:

El-İbâne an hakâik usûl-üd-diyâne, el-İnbâh âlâ istinbât-il-ahkâm min kitâbillah, en-Nâsih vel-mensûh, Resâil, Hutbe mecmû'aa, Ahkâm-ül-Kur'ân ve Eş-ârun müteferrika.

- 1) *Mu'cem-ül-udebâ cild-19, sh-174*
- 2) *El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh-288*
- 3) *Mir'at-ül-cinân cild-2, sh-368*
- 4) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-17*
- 5) *Bugyet-ül-vuât cild-2, sh-301*
- 6) *El-A'lâm cild-7, sh-294*
- 7) *Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh-9*
- 8) *İzâh-ül-meknûn cild-1, sh-7*
- 9) *Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh-472*

NESÂİ:

Büyük hadîs ve fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Abdurrahmân'dır. İsmi ise, Ahmed bin Şuayb bin Ali bin Sinan bin Bahr bin Dinar'dır. İmâm-ı Nesâî diye meşhûrdur. Aslen Horasan'ın Nesâ şehrinde. 214 (m. 830) yılında orada doğdu. 303 (m. 915) yılında Filistin'de Remle şehrinde vefât etti. Mekke'de vefât ettiği veya haricîler tarafından şehîd edildiği de bildirilmektedir. Hadîs ilminde imâmdı. Ya'nî; üçyüzbinden fazla hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezbere bilirdi. Yazdığı Sünen-i sagîr'i, Kütüb-i sitte adı verilen altı büyük hadîs kitabından biridir. Hadîs ilminde rumuzu sin (s)'dir.

İlim tahsiline Horasan'da başlayan İmâm-ı Nesâî, Irak, Şam, Mısır, Hicaz (Mekke ve Medine) ve Cezîre'deki (Mezopotamya, Fırat ve Dicle havzasının kuzeyi) âlimlerden ders aldı. Mısır'da yerleşti Onbeş yaşında iken Kuteybe bin Sa'îd'e talebe olup, bir sene iki ay yanında kaldı. İshâk bin Râhavyeh, Hişâm bin Ammâr, İsâ bin Hammâd, Hüseyin bin Mensûr Sülemî, Âmr bin Zürrâ, Muhammed bin Nasr-i Mervezî, Süveyd bin Nasr, Ebû Kureyb, Muhammed bin Râfi, Ali bin Hucre, Ebû Yezîd Cermî, Ebû Dâvûd Süleymân Eş'as, Yûnus bin Abdilâlâ, Muhammed bin Beşâr, Muhammed bin Ceylân ve daha birçok âlimden ders aldı. Onların bir çoğundan hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyet etti.

Hadîs ilminde zamanının bir tanesi olan İmâm-ı Nesâî, Mısır âlimlerinin en fakîhi idi. Haramlardan sakınmada ve ibâdetlere düşkünlükte eşi yoktu. Her yaptığı iş, her söylediği söz, Allahü teâlânın rızası içindi, İmâm-ı Nesâî'nin hadîs-i şerîf rivâyetinde râvilerle koyduğu şartlar, Buhârî ve Müslim'den daha sıkıydı. Cerh ve ta'dîline (hadîs râvilerinin güvenilir olup olmamasındaki tesbitlerine) bütün âlimler itibâr ederlerdi.

İmâm-ı Nesâî hazretlerinden; Ebû Bişr Dûlâbî, Ebû Ali Nişâbü'rî, Hamza bin Muhammed Kesâsi, Ebû Bekr Ahmed bin İshâk, Muhammed bin Abdullah bin Hayyûye, Ebül-Kâsım Taberânî, Fakîh Ebû Ca'fer Tahâvî ve daha birçok âlim ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

İmâm-ı Nesâî hazretlerinin üstünlüğü hakkında birçok âlimin sözleri vardır. Bunlardan, zamanında hâfız-ı Horasan diye meşhûr olan Ebû Ali Nişâbü'rî, "Ebû Abdurrahmân Nesâî'nin hadîste imâmlığına kimse itiraz etmez" derken, fakîh Mensûr ve Ebû Ca'fer Tahâvî de; "Nesâî, müslümanların imâmlarındandır" dediler. Ebû Bekr İbni Haddâd'ın İmâm-ı Nesâî'den başkasından hadîs-i şerîf rivâyet etmeyip, "Allahla benim aramda delil olarak ondan razıyım" dediğini Ebû'l-Hasen Dâre Kutnî nakletmekte ve "Nesâî asrının en âlimi idi" demektedir. Hâfız Muhammed bin Muzaffer de hocalarından şöyle nakleder: "Zamanında Mısır'da, gece ve gündüz Nesâî'nin ibâdetteki gayretlerinden bahsedilirdi. Emirle birlikte cihâda gider, savaşlarda kahramanlıklar gösterirdi. Müslümanların canlarını allah için nasıl fedâ ettiklerine dâir hâdiseleri de kitaplarına yazardı."

İmâm-ı Nesâî hazretleri, ilk önce yazmış olduğu Sünen-i kebîr'inde, hadîs-i şerîflerin kaynakları ve toplanması hakkında bilgiler verip, şartlarına uyan hadîs-i şerîfleri yazdı. Zamanın valilerinden birinin "Kitabındaki hadîs-i şerîflerin hepsinin sıhhat derecesi aymıdır?" sorusu üzerine, yeniden seçmeler yaparak Sünen-i kebîr'i kısalttı. İsnâd edilen râvilerine, âlimlerin itiraz ettikleri hiçbir hadîs-i şerîfi almadı. Bu eserine, kendisi "Müctenâ" adını vermesine rağmen "Sünen-i sagîr" adıyla meşhûr oldu. Şimdi, daha çok Sünen-i Nesâî adıyla bilinmektedir. Bu kıymetli eser, altı meşhûr hadîs kitabından biri olarak müslümanlara baş tacı oldu. Daha sonraları baskısı yapılarak istifâdesi kolaylaştırıldı.

İmâm-ı Nesâî hazretleri, ömrünün sonuna doğru Şam'a gitti. Orada Hz. Ali'yi kötüleyen' haricîlerden ba'zı kimseler gördü. Bunun üzerine Hz. Ali ve Ehl-i beyt-i Nebvî'yi övdüğü kitabını yazdı. "Kitâb-ül-hasâis fî fadl-i Ali bin Ebî Tâlib ve ehl-i beyt" adını verdiği bu eserinde hadîs-i şerîflerin çoğunu Ahmed bin Hanbel hazretlerinin rivâyetlerinden aldı. Bu kitabını niçin yazdığını bilmeyen ba'zı kimseler, "Şeyhayn"ın (Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer; üstünlüklerini niçin yazmadın?" dediler. O mübârek zât da bunun üzerine "Fedâil-üs-Sahâbe" adlı Eshâb-ı kirâmın (r.anhüm) üstünlük ve fazîletlerini anlatan kitabını yazdı. Müsned-i Ali, Müsned-i Mâlik ve Duâfâ ve'l-metrûkîn onun pek kıymetli eserleri arasındadır. Sonuncusu, basılmıştır.

İmâm-ı Nesâî hazretlerinin Sünen-i sagîr'inde rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"Besmele ile başlanmayan mühim işler de, hayır ve bereket bulunmaz."

"Size bir hediye verildiğinde ona misliyle mukabele de bulun. Eğer buna gücünüz yetmiyorsa, onu karşılayacak derecede kendisine duâ ediniz."

"Allahü teâlâ bu dîni, âhiretten nasîbi olmayan kimselerle de kuvvetlendirir."

İmân yönünden mü'minlerin en fazîletlisi kimdir? diye soruldu. Resûlullah (s.a.v.): **"Ahâkı güzel olandır"** buyurdu.

"Aman! Aman! Fâhiş (müstehcen ve çirkin) sözlerden kaçınınız, zira Allahü teâlâ çirkin sözleri ve fahiş konuşmaları sevmez."

"Eshâbıma ihsan edin, sonra onları ta'kib edenlere (Tâbiîne) hürmet edin. Sonra yalancılık yayılır. Hattâ yemin teklif edilmeden adam yemin eder, şehâdeti istenmeden şehâdette bulunur."

"Yırtıcı, aç iki kurdun salıverildikleri bir koyun ağılına (sürüsüne) verdikleri zarar; şeref, mal ve mevki sevgisinin, müslüman kişinin dinine verdiği zarardan daha fazla değildir."

"Allahü teâlâ üç kişiye buğz eder. Bunlar yaşlandığı hâlde zina edenler, verdiğini başa kakan cimriler ve kibirlenen fakîrlerdir."

“Cimrilikle î mân bir kalbde toplanmaz.”

“Üç şeyden uzak olduğu hâlde ölen Cennete girer. Bunlar kibir, borç ve azgınlıktır.”

“Mü'minlerin, î mân yönünden en kâmilî, ahlâkî en güzel ve ailesine karşı en çok lütüfkâr davrananıdır.”

“Arş-ı a'zâmın etrafında nurdan kürsüler vardır. Bu kürsülere öyle kimseler oturacak ki, elbiseleri ve yüzleri nûr gibi parlayacaktır. Bunlar, Peygamber de değil, şehîdler de değildir. Fakat, Peygamber ve şehîdler onlara gıpta edecektir.” Resûlullah (s.a.v.): “Bunlar kimlerdir?” diye sorulunca, Resûl-i ekrem (s.a.v.): “Onlar Allah için birbirini sevenler, Allah için buluşup oturanlar ve Allah için birbirini ziyâret edenlerdir” buyurdu.

“Gördüğü iyilikleri gizleyip, gördüğü kötülükleri teşhir eden kötü komşudan Allaha sığın.”

“Sizden biriniz aksırdığı zaman “Elhamdülillah” desin. Yanında bulunan “Yerhamükellah” desin, Aksıran da “Yağfirullahü lî ve leküm” desin.

“Yoksullara verilen bir sadaka, mahremlere verilen ise, iki sadakadır.”

“Annene, babana, kızkardeşine, kardeşine ve sırasıyla diğer yakınlarına iyilik et.”

“Bir kavim arasında isyan edenleri düzeltebilecek kimseler var iken, buna susarlarsa, Allahü teâlânın azâbı hepsine birden göndermesi pek yakındır.”

“Nice oruç tutanlar var ki, tuttukları oruçtan, açlık ve susuzluktan başka kârları yoktur.”

“Arş-ı a'zâmın altında ve Cennet hazinelerinden olan bir ameli sana Öğreteyim mi? O “Lâ havle ve lâ kuvvete illâ-billah” sözüdür. Bir kul bunu söyleyince, Allahü teâlâ “Kulum İslâm oldu ve teslim oldu” buyurur.”

“Ezan ile ikamet arasında yapılan duâ red olunmaz.”

“Cum'a günleri benim üzerime çok salevât getirin.”

“Tövbe ve istigfâra' devam eden kimseye, Allahü teâlâ her sıkıntıdan bir kurtuluş ve her darlıktan bir genişlik verir ve ummadığı yerden kendisini rızıklandırır.”

“Gece kalkan ve ailesini de kaldırarak beraberce namaz kılanlar, karı-koca zikredenlerden sayılırlar.”

“İpek ve altın, ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına helâldir,

“Nice namaz kılanlar var ki, onların namazdan nasîbi; yorgunluk ve zahmetten başka bir şey değildir.”

“Şüphesiz namaz kılan sağa sola iltifat etmediği müddetçe, Allahü teâlâda ona iltifat eder.”

“Kıyâmet günü küçük Çocuğa “Cennete gir” denir. Çocuk Cennet kapısı önünde durur ve “Ancak anne ve babamla Cennete girerim” der ve ısrar eder. O zaman, “Anne ve babasını da berâber Cennete koyun”denir.”

“Kişiye, bakmakla mükellef olduğu “kimseye bakmaması, günah olarak yetişir.”

“Üç kişiye acıyın: Cahiller arasında âlime, zengin iken fakîr düşene ve kabile arasında hatırlı iken i'tibârını kaybedene.”

“Allahü teâlânın bu ümmete yardımı, ancak zayıfların duâ, ihlâs ve ibadetleri sayesinde- dir.”

“Ölülerinizi ancak iyilikle yâd ediniz. Şayet onlar Cennetlik ise, onlar hakkında kötü söylemekle günahkâr olursunuz. Cehennemlik iseler, zâten bulundukları hâl kendilerine yeter.”

“Allahü teâlâ, amellerden yalnız hâlis niyetle ve rızası istenerek yapılanı kabul buyurur.”

“Ben sizin için, çocuğuna karşı bir baba gibiyim.” Anne-baba çocuğunu dünyâ ateşinden koruduğu gibi, Peygamberimiz (s.a.v.) de ümmetini âhiret ateşinden korur.

“Mü'minin öldürülmesi, Allah katında dünyânın yok olmasından daha büyük bir iştir.”

“Allahü teâlâ yanında amellerin en sevimlisi, vaktinde kılınan namazlardır. Sonra ana-babaya (ana-baba hakkına) riâyettir. Sonra Hak yolunda cihâd etmektir.”

“Dul kadının, yoksul kimsenin işine koşan bir müslüman; Allah yolunda cihad eden veya geceleri namaz kılıp, gündüzleri oruç tutan kimse gibidir.”

“Biliniz ki, sizden bir kimse yoktur ki, ona vârisinin malı, kendisinin malından daha sevimli olmasın. Senin malın, takdim ettiğin, ya’nî hayatta iken meşru sûrette sarf ettiğindir. Vârisinin malı da, sonraya bıraktığındır.”

“Beş vakit namuzı Allahü teâlâ kullarına farz etmiştir. Eksiksiz olarak erkân ve âdabına riâyette o namazları kılan kimseyi, Allahü teâlânın Cennete koyacağına va’di vardır.”

- 1) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-14*
- 2) *Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh-698*
- 3) *Vefeyât-ül-a’yân cild-1, sh-77*
- 4) *Tehzib-üt-tehzib cild-1, sh-36*
- 5) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-239*
- 6) *Sünen-i Nesâi*

NİFTÂVEYH (İbrâhîm bin Muhammed):

Meşhûr hadîs, lügat ve nahiv âlimlerinden. İsmi, İbrâhîm bin Muhammed bin Urfe bin Süleymân bin Mugîre bin Habîb bin Mühelleb İbni Ebî Sufre el-Âtakî’dir. “Niftâveyh” lakabı ile meşhûr olmuştur. Künyesi, Ebû Abdullah’dır. İbn-i Hâleveyh diyor ki, “Âlimler arasında ismi “İbrâhîm”, künyesi “Ebû Abdullah” olan Niftâveyh’den başkası yoktur. Kendisi Vâsıt şehriden olup, Ezd kabilesine mensûbtur. Bunun için “Ezdî” ve “Vâsîtî” diye nisbetlendirilmiştir. 244 (m. 858 senesinde doğdu. Sonra Bağdâd’a yerleşti. Edebiyat ilimlerine ait bir çok eserleri vardır. Nahiv ilminde mütehassıs bir âlimdi. 313 (m. 925) senesi Safer ayının altısında, Çarşamba günü güneş doğduktan bir saat sonra vefât etti. Ertesi gün Kûfe kapısına defn edildi. Namazını, o zamanının Hanbelî mezhebi âlimlerinin reisi olan Bermehârî kıldırdı.

Niftâveyh, çok ilim sahibi olan yüksek bir âlimdi. Hadîs ilminde, lügat ve Arab edebiyatında derin bilgisi vardı. Birçok eserin sahibidir. Şiirleri vardır. Iraklı âlimlerden İshâkbin Vehb, Halef bin Muhammed, Muhammed bin Abdülmelik ed-Dakîkî, Şuayb bin Eyyûb, Abbâs bin Muhammed ed-Dûrî, Abdullah bin Muhammed bin Şâkir, Ahmed bin Abdülcebbâr el-Attârdî, Abdülkâdir bin Heysem ve daha başkalarından ilim aldı. Kendisinden ilim öğrenenler çok oldu. Talebeleri ve eserleri çoktur. Ondandır; Ebû Bekr Muhammed bin Abdullah-ı Şâfiî, Ebû Tâhir bin Ebî Heysem el-Mukrî, Ebû Ömer bin Hâleveyh, Ahmed bin İbrâhîm bin Şâzân ve daha pekçok âlim ilim aldılar, rivâyette bulundular.

Niftâveyh, çok çeşitli ilimlerde bilgi sahibiydi. Zamanının yüksek âlimleri arasında hatırı sayılan bir zât idi. Abdülazîz bin Fadl diyor ki, “Birgün Niftâveyh, Kâdı Ebül-Abbâs İbni Süreyc ve Dâvûd-i Zâhirî’nin oğlu Muhammed ile birlikte da’vet edildikleri bir düğün yemeği için yola çıkmışlardı. Nihayet yolda dar bir geçitle karşılaştılar. Onlardan her biri, arkadaşına yol vermek için onu önce geçirmek istedi. İbn-i Süreyc dedi ki: “Yolun dar olması, insanın edebini bozup, kendinden büyüğünün önüne geçmesine sebep oluyor.” Bunun üzerine İbn-i Dâvûd “Fakat yolun darlığı, insanların kıymetini öğretiyor” dedi. Niftâveyh de: “İnsanların arasındaki sevgi sağlam olursa, zorlukları yok eder” dedi.

Onun şiirleri meşhûrdur. Bir şiirinde kendisine seslenerek diyor ki:

“Allah’ın bildiği her günahı O’na tövbe et, elbette şakî, Allah’ın merhamet etmediği kimsedir.”
“Farz et ki, Allah her günahımı affetti, O’nunla karşılaşınca, utancımın vah benim hâlîme!”

Niftâveyh, ahlâkı temiz, sohbetleri faydalı ve rivâyetlerinde sâdık (güvenilir, sağlam) idi. Kur’ân-ı kerîmin hepsini ezberlemişti. Dâvûd-i Zâhirî’nin mezhebindeki fakîhler arasında söz sahibiydi. Hadîs ilminde senet olup, Müsned’i vardır. Resûlullahın (s.a.v.) hayatı ve hâlleri ile ilgili bilgileri, insanların başından geçen hâdiseleri ve târihlerini mühim şahsiyetlerin vefâtlarını ezbere biliyordu. Sözlerinde ve davranışlarında çok nâzik ve kibardı. Mürüvvet sahibi bir zât idi. 50 seneden çok Kur’ân-ı kerîmin kırâati (okunması) hususunda ders verdi. Her dersine, İmâm-ı Âsım’ın rivâyeti üzere Kur’ân-ı kerîm okuyarak başlardı. Sonra diğer kitapları okuturdu.

Onun yazdığı eserlerin başlıcaları şunlardır:

1. Garîb-ül-Kur’ân
2. İrâb-ül-Kur’ân
3. El-Masâdir-ül-kavâfî
4. El-Muknî’ fi’n-nahvi
5. Et-Târih
6. El-Emsâl
7. Emsâl-ül-Kur’ân
8. Er-Reddü alel-kâili bi-halk-ıl-Kur’ân

Şiirleri çeşitli eserlerinde yer almaktadır.

- 1) *Mu'cem-ül-müellifin cild-1, sh-102*
- 2) *Târîh-i Bağdâd cild-6, sh-159*
- 3) *Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh-47, 49*
- 4) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-29*
- 5) *Bugyet-ül-vuât cild-1, sh-428*

ÖMER BİN AHMED (Ebû Hafs-ı Bermekî):

Hanbelî mezhebi âlimlerinden. Hadîs ve fıkıh âlimlerinin büyüklerinden olup, zühd ve takva sahibidir. İsmi, Ömer bin Ahmed bin İbrâhîm bin İsmâil el-Bermekî'dir. Künyesi, Ebû Hafs ve Ebû Ali'dir. 389 (m. 999) senesinin Cemâziyel-evvel ayında vefât etti. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in kabri yanına defn edildi. İbrâhîm, Ahmed ve Ali isminde üç oğlu vardır.

Ömer bin Ahmed, büyük ve meşhûr bir âlimdir. Çok ibâdet ederdi. Zühd sahibi olup, dünyâya düşkünlüğü yoktu. Vera' ve takvası akıllara durgunluk verecek derecedeydi. Haramlardan ve şüphelilerden son derece sakınırdı. Gece ve gündüzlerini ilim öğrenmekle geçirirdi. Hadîs ilmini, İbn-i Savvâf, el-Hattâbî, İbn-i Mâlik ve daha birçok âlimden aldı. Onlardan hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Bu sahada çok ilim sahibi oldu.

Tasavvuf ilminde de büyük âlim olan Ömer bin Ahmed, Ömer bin Bedr el-Megâzilî, Ebû Ali en-Neccâd, Ebû Bekr Abdülazîz bin Ca'fer ve diğer birçok âlimin sohbetinde bulunarak yetişti. Evliyâlığın yüksek derecelerine kavuştu.

Birçok eserleri vardır. En meşhûrları şunlardır:

1. Kitâb-üs-sıyâm
2. Kitâb-ü hükm-il-vâlideyn fî mâli ve-ledehumâ

Ebû Ali Ömer bin Ahmed buyurdu ki: "Bana cenâzenin hafifliğinden ve ağırlığından sorulduğunda, dedim ki: Cenâze, şehîd olan bir kimse olduğu zaman hafif olur. Çünkü şehîd, hayat sahibidir. Diri olan, ölü olandan daha hafiftir. Nitekim Allahü teâlâ Al-i İmrân sûresi 3.ncü âyetinde meâlen; **"Allah yolunda öldürülenleri, ölümler zannetmeyiniz. Bilakis onlar Rablerinin katında diridirler, rızıklandırılmaktadırlar"** buyurdu."

Ebû Hafs-ı Bermekî şöyle bildiriyor: İbrâhîm bin Edhem, "İhsanların kötülerinden, arslandan kaçır gibi kaçınız. Fakat Cum'a namazını ve beş vakit namazı cemâatle kılmayı kaçırmayınız" buyurmuştur.

Yine o şöyle anlatıyor: Ömer bin Hattâb (r.a.) buyurdu ki: "Bir kimse Allahü teâlâdan korkarsa, öfkesini açığa vurmaz, onu yener. Allahü teâlâdan korkan kimse, istediğini yapamaz. Kıyâmet gününde insanların yaptıklarından hesaba çekilmesi ve kötülüklerinin cezalandırılması olmasaydı, bu dünyâda gördüğümüz şeylerden başkası olur, âlemin nizâmı bozulurdu. Nizâm ve intizâm kalmazdı."

Yine o anlatıyor: Bişr bin Hâris dedi ki: İbrâhîm bin Edhem, dağdan gelirken görüldü ve kendisine, "Nereden geliyorsun?" diye sorulduğunda, Allahü teâlâdan geliyorum dedi ve şu şiiri söyledi:

*"Allahı dost edin, insanlara yaklaşımdan kaçın!
O'nu anmakla meşgul ol, çünkü onda şifâ var.
Takdir ettiği şeye râzı ol, bunda ihtiyaçsızlık var."*

Bir kerresinde de şöyle anlattı: Hüseyin bin Fehmî, "Biz Ma'rûf-i Kerhî'nin hasta olduğunu susmasından; sıhhatli olduğunu da inlemesinden anlardık" diye bildirmektedir.

Yine buyurdu ki: "Bayrama "İyd" denilmesinin sebebi, her sene sevinç ve neş'e ile dönüp tekrarlanmasındandır."

Yine şöyle anlatıyor: Ebû Ömer, bize dâima "Yâ zel-celâli vel-ikrâm" demeyi tavsiye ederdi.

- 1) *Mu'cem-ül-müellifin cild-7, sh-372*
- 2) *Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh-153*
- 3) *Esmâ-ül-müellifin cild-1, sh-781*

ÖMER BİN İBRÂHİM EL-AKBERÎ:

Hanbelî mezhebindeki fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ömer bin İbrâhîm bin Abdullah el-Akberî'dir. Künyesi Ebû Hafs olup, İbn-i Müslim lakabıyla tanınmış, Ebû Hafs Akberî diye meşhûr olmuştur, ilim öğrenmek için Kûfe, Basra ve daha başka belli başlı ilim merkezlerine gitmiş, birçok âlimden ilim öğrenmiş ve büyük bir âlim olmuştur. Kıymetli kitaplar yazmış, 387 (m. 997) senesinde Cemâzil-âhır ayının sekizinci Perşembe günü öğleye doğru vefât etmiştir.

Ebû Hafs Akberî; Ebû Ali es-Savvâf, Ebû Bekr en-Neccâd, Ebû Muhammed bin Mûsâ, Ebû Amr bin Semmâk, Da'lec, Kûfe, Basra ve diğer İslâm şehirlerindeki pekçok âlimden ilim öğrendi, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hanbelî mezhebindeki fıkıh âlimlerinden Ömer bin Bedr el-Megâzilî, Ebû Bekr bin Abdülazîz, Ebû İshâk bin Şâkilâ ve Mülâzime İbni Batta'dan Hanbelî fıkıhını öğrenmiştir. Birçok âlim de kendisinin sohbetinde bulunmuş ve ilim öğrenmiştir.

Meşhûr fıkıh âlimlerinden olan Ebû Hafs Akberî, zamanında Hanbelî mezhebinin en ince mes'elelerini bilecek kadar derin ilme sahipti. Kuvvetli bir zekâsı vardı. Birçok müşkil mes'eleleri güzel bir şekilde çözmekle tanınmıştır. Bu hususta seçilmiş yazıları vardır.

Kendisi anlatır: "Ebû İshâk bin Şâkilâ'nın gördüğü bir hâdiseyi şöyle anlatırken işittim. Mensûr Câmîi'nde otururken Ahmed bin Hanbelî (r.a.) gördüm. Biri ona geldi ve: "Bir kimse yüzbin hadîs-i şerîf ezberlediği zaman fıkıh âlimi olur mu?" diye sordu. İmâm-ı Ahmed: "Hayır olamaz" cevâbını verdi. O adam: "İkiyüzbin hadîs-i şerîf ezber bilirse fıkıh âlimi olur mu?" diye tekrar sordu, İmâm-ı Ahmed yine "Hayır" cevâbını verdi. O adam daha sonra üçyüzbin ve dörtüzbini hadîs-i şerîf ezber bilen bir kimsenin hâlini sorup, hayır cevâbını aldı. Ebû İshâk bin Şâkilâ bu hâdiseyi anlatırken dinleyen bir zât ona "Sen bu kadar hadîs-i şerîf biliyor musun ki, bu insanlara fetva veriyorsun?" diye soruldu. Ebû İshâk cevâbında "Allah sana afiyet versin. Ben bu miktar kadar (dörtüzbini hadîs-i şerîf bilmiyorsam da, dörtüzbini ve çok daha fazlasını bilen âlimlerin sözleriyle fetva veriyorum" buyurdu.

Buyurdular ki: "Kısa iki rek'at namaz kılmanın sünnet olduğu yerlerin ilki, sabah namazının iki rek'atıdır. Hz. Âişe validemiz buyurdu ki: "Peygamberimiz (s.a.v.) (iki rek'at) sabah namazının sünnetini kılardı ve bunu çok kısa yapardı. Hattâ ben, Peygamberimiz (s.a.v.) acaba Kur'ân-ı kerîmden birşey okudu mu okumadı mı diye düşünürdüm." Geceleyin kılınan teheccüd namazı da kısa kılınır. Peygamberimiz (s.a.v.): **"Sizden biriniz geceleyin kalktığı zaman, her iki rek'atında selâm vermek üzere, ikişer rek'at namaz kılsın"** buyurdu. Yine kısa olarak iki rek'at tavaf namazı (hacda) kılmak da sünnettir."

Ebû Hafs Akberî, Peygamber efendimizin Eshâbına son derece muhabbet eder, hiç birisine en küçük bir şekilde dil uzatılmasına müsâade etmezdi. Hele bozuk inançlı ba'zı kimselerin, Hz. Muâviye'ye dil uzatmalarına asla izin vermezdi. Ona dil uzatmanın İslâmiyet'e ve Kur'ân-ı kerîme dil uzatmak olduğunu söyler, onun (r.a.) vahiy kâtibi olduğunu beyân ederdi. Hz. Muâviye, Kur'ân-ı kerîmin büyük kısmını bizatihi Resûlullahın mübârek ağzından yazmış, O'nun hayır ve bereket duâsına kavuşmuştu, derdi.

Ebû Hafs Akberî, Hz. Muâviye'yi çok sever ve her sohbetinde onun Eshâb-ı kirâmın büyüklerinden olduğunu anlatır, ona çirkin iftira eden sapık inançlı kimselere cevap verirdi. Hz. Muâviye'nin fazîletleriyle ilgili İrbâd bin Sâriye'den (r.a.) şöyle rivâyet ederek anlattı: Resûlullah (s.a.v.), Muâviye (r.a.) için "Allahım, ona kitabı ve hesabı öğret ve onu azaptan koru" diye duâ buyurdu ve Peygamberimizin (s.a.v.) duâsı da mutlaka müstecâbdır, Allahü teâlâ kabul eder. O azaptan korunduğu zaman Cennet ehlinde olur. (Ona dil uzatmak, Peygamberimize dil uzatmak olur.) Bunun gibi Peygamber efendimiz (s.a.v.) duâsı bereketiyle Muâviye'nin (r.a.) Kur'ân-ı kerîme vukûfiyeti ve hesabı pek kuvvetli idi.

Hz. Muâviye ile Hz. Ali arasında geçen hâdiselerden dolayı ona dil uzatanların yanıldıklarını, onların birbirlerini çok sevdiğini delilleriyle isbat eden Ebû Hafs Akberî; Hz. Ali'nin tarafını tutan Kûfe ahâlisine irâd buyurduğu şu hutbe ile, Hz. Ali'nin Hz. Muâviye'yi çok sevdiğini ve ona asla düşman olmadığını açıkça ortaya koymuştur.

Hz. Ali, Kûfe ahâlisine şöyle buyurdu: "Ey Kûfe ahâlisi, muhakkak benim boynumda bir borç var. Bu borcu sizin üzerinize devretmek istiyorum. Dikkat ediniz haber veriyorum: Resûlullahdan (s.a.v.) sonra insanların en hayırlısı, Ebû Bekr, sonra Ömer, sonra Osman'dır, (r.anhüm) Sonra Hz. Ali "Allaha yemin ederim ki, ben bunu nefsimi karşılaştırmak için söylemedim" buyurdu. Ve şöyle devam etti: "Ey Kûfe ahâlisi, benim boynumda bir borç vardır ki, bunu boynumdan çıkarmak ve sizin boyunlarınıza yüklemek istiyorum. Biliniz ki, Resûlullahın (s.a.v.) yanında otuyordum. Muâviye de (r.a.) O'nun yanındaydı. Resûlullaha (s.a.v.) vahiy indi. Benim elimden kalemi aldı, Hz. Muâviye'nin eline (vahiy) yazması için verdi. Allaha yemin ederim ki, ben kendimde birşey (herhangi bir üzüntü) hissetmedim. Çünkü ben biliyordum ki, bu hususta Allahü teâlânın emri böyleydi. Dikkat ediniz! Müslüman; benimle onun arasında olan hâdiseleri konuşmaktan beri (uzak) olan kimsedir." Hz. Ali bu sözleriyle Hz. Muâviye'nin kıymetini bildirmiş ve kalbinde ona karşı herhangi bir kin ve adavet (düşmanlık) olmadığını açıkça beyân etmiştir.

İbn-i Abbâs'a (r.a.) Hz. Muâviye hakkında soruldu. Cevâbında: Hz. Muâviye benim indimde Hz. Mûsâ gibidir. Çünkü Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde Kasas sûresi 26.ncı âyetinde Musa'nın (a.s.) ücretle tutulması hususunda iki kadından biri babasına: **"Ey babacığım! Onu ücretle tut. Çünkü o, ücretle tuttuğun kimselerin en kuvvetlisi ve en emindir"** diye söylediğini Allahü teâlâ haber veriyor, işte bu âyet-i kerîme nâzil olduğu zaman Cebrâil (a.s.) Peygamberimize (s.a.v.) geldi ve: "Yâ Muhammed!

Allahü teâlâ bu âyet-i kerîmeyi Muâviye'ye (r.a.) yazdırmanı sana emrediyor. Çünkü o, senin yazdırdıklarının (vahiy kâtiplerinin) en kuvvetlisi ve en emindir" buyurdu.

Ebû Hafs Akberî şöyle buyurdu: Resûlullahın (s.a.v.) ümmeti için koymuş olduğu her bir sünnet, Allahü teâlânın emriyledir. Peygamberimiz (s.a.v.): **"Cennet ehlinde olmayan bir kimse ile evlenmedim ve Cennet ehlinde olmayan bir kimseyi de evlendirmedim"** buyurdu. Enes bin Mâlik (r.a.) şöyle rivâyet etti: Biz Peygamberimizin (s.a.v.) yanında oturuyorduk, önümüzde taze hurma vardı. Resûlullah efendimiz hurmadan yemeye ve yedirmeye başladı. Resûlullah'a (s.a.v.) "Yâ Resûlallah! Hem yiyor, hem de yediyor musunuz?" diye sordum. Peygamberimiz: **"Evet Cennette de böyle yaparız, ba'zılarımız ba'zılarımıza yedirir"** buyurdu.

Ebû Hafs Akberî'nin (r.a.), el-Muknî, Şerh-ül-Hurakî ve el-Hilâlü beyne Ahmed ve Mâlik gibi kıymetli eserleri vardır.

1) *Tabakât-ı Hanâbile' cild-2, sh-163*

2) *Mu'cem-ül-müellifin cild-7, sh-271*

ÖMER BİN HÜSEYN EL-HIRAKÎ:

Hanbelî mezhebi âlimlerinden. Künyesi, Ebû'l-Kâsım Hırakî'dir. 334 (m. 946) senesinde vefât etmiştir. Zamanının Hanbelî mezhebindeki meşhûr âlimlerinden ilim öğrenmiştir. Bu hocalarından ba'zıları şu zâtlardır: Ebû Abdullah bin Batta, Ebû'l-Hüseyn et-Temîmî, Ebû'l-Hüseyn Sem'un ve diğerleri Hanbelî mezhebine göre yazdığı "El-Muhtasar" adlı fıkıh kitabı en meşhûr eseridir. Diğer eserleri Bağdâd'da bıraktığı bir evde yangın sebebiyle yanmıştır.

Ömer bin Hüseyn Hırakî, Ebû'l-Fadl bin Abdüssemî'den naklen şöyle anlatmıştır: Birgün Feth bin Şehrefin yanına gitmiştik. Bize, dün bir rû'yâ gördüm dedi. Rû'yasını şöyle anlattı: "Rû'yâmda Hz. Ali'yi gördüm. Canım sana fedâ olsun ey mü'minlerin emîri, bana birşeyler anlat dedim. "Zenginlerin fakîrlere tevâzu' etmesi ne güzeldir." Canım sana fedâ olsun, biraz daha dedim. "Fakîrlerin zenginlere mihnet etmemesi ne güzeldir." Biraz daha söyle canım fedâ olsun dedim. Elinin içini açıp bana gösterdi, avucunda şu şiir yazılı idi. (tercümesi):

*Yaratıldın yoktan,
Öleceksin yakında,
Gideceksin dünyâdan.
Bırak yer yapma,
Sur fânî dünyâda
Kendine yer hazırla,
Ebedî olan âmrette."*

1) *Târih-i Bağdâd cild-11, sh-234*

2) *Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh-75*

3) *Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh-441*

4) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-336*

5) *Mu'cem-ül-müellifin cild-7, sh-282*

ÖMER BÜCEYRÎ:

Hadîs ve tefsîr âlimi. Künyesi Ebû Hafs olup, ismi Ömer bin Muhammed bin Büceyr bin Hazm'dır. Memleketine nisbetle Semerkandî, Hemedânî ve dedelerinden Büceyr'e nisbetle Büceyrî denildi. Muhaddis-i Mâverâünnehr ve Hâfız-ı kebîr lakabı verildi. 223 (m. 838)'de doğan Büceyrî, 311 (m. 923) yılında vefât etti.

Hadîs âlimi olan babası; Büceyrî'yi, hadîs-i şerîf öğrenmesi için, başta Mısır, Şam ve Bağdâd olmak üzere, çeşitli memleketlere defalarca gönderdi. Gittiği yerlerde Ahmed bin Abdülvâhid bin Âmûd, Îsâ bin Hammâd, Bişr bin Muâz Ukdî, Ahmed bin Abde Dabî, Amr bin Ali Filâs, Dârimî'nin dayısı Muhammed bin Muâviye, Ebû Âmir Mûsâ bin Âmir, Hişâm bin Huld, Muhammed bin Hâşim Bealbekî, Süleymân bin Seleme, Eyyûb bin Ali bin Heysem Kenânî, İbn-i Hammâd, Muhammed bin Beşşâr Bendâr ve daha pekçok âlimden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf dinledi. Yüzbin hadîs-i şerîf ezberleyerek hadîs ilminde hâfız oldu. Çok çalıştı, İslâmî ilimlerin inceliklerine vâkıf oldu. Hadîs ve tefsîr ilimlerinde zamanının ileri gelen âlimlerinden sayıldı. Âlimler sika (güvenilir) olduğunda ittifak ettiler. Günahlardan sakınmada ve ibâdetde çok gayretli olduğu bildirildi.

Ömer Büceyrî'den; başta oğlu Ebû'l-Hasen Muhammed bin Ömer olmak üzere, Ebû Bekr Muhammed bin Ali bin İsmâil Şaşî el-Keffâl, Ebû Yahyâ Ahmed bin Muhammed, İbrâhîm bin İshâk Semerkandî, Ali bin İbrâhîm bin Fudayl bin Haddâs Keşâşî, Muhammed bin Muhammed Sabr, A'yûn bin Ca'fer Semerkandî, Ebû'l-Hasen Ahmed bin Muhtâc Keşşân, Muhammed bin Ahmed bin İmrân Şaşî, Ali bin Bendâr Sayrâfi, Ebû Hatîm ve daha bir çok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Ömer Büceyrî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden birinde, Resûlullah (s.a.v.): **“Ümmetimin hepsi Cennete girer, istemeyen müstesnâ”** buyurdu. Eshâb-ı kirâm (r.anhüm) “Kim istemez?” dediler. “Bana itâat eden Cennete girer. Bana isyan eden istememiştir” buyurdu.

Ömer bin Muhammed Büceyrî, değişik ilimlerde birçok eser yazdı. Kaynaklarda tefsîr ilminde “Kitâb-üt-tefsîr” ve hadîs ilminde “Câmi’-üs-sahîh” adlı eserleri hakkında bilgi verilmektedir.

- 1) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-262
- 2) Hediye-ül-ârifin cild-1, sh-780
- 3) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh-361
- 4) Mu’cem-ül-müellifin cild-7, sh-307

RAMEHÜRMÜZÎ:

Büyük hadîs âlimlerinden. Adı Hasen bin Abdurrahmân’dır. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. İlk defa 290 (m. 902) yılında İran’da hadîs, dinledi. Daha küçük yaşta babası Abdurrahmân bin Hallâd’dan ilim öğrenmeye başladı. 360’lı (m. 970) yıllarda Ramehürmüz şehrinde vefât etti.

Ramehürmüzî; Muhammed bin Abdullah el-Hadramî, Kâdı Ebû Hüseyin el-Vâdiî, Muhammed bin Hibbân el-Mâzinî, Ubeyd bin Ganâm en-Nehaî, Hasen İbni Müsennâ, Muhammed bin Osman bin Ebî Şeybe, Yûsuf bin Ya’kûb, Mûsâ bin Hârûn ve zamanında bulunan birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Kendisinden ise, Ebû’l-Hüseyin Muhammed bin Ahmed Saydâvî, Hasen bin Leys eş-Şirâzî, Hâfız Ebû Bekr, Ahmed bin Mûsâ Merdeveyh, Ebû Abdullah bin İshâk en-Nihâvendî ve birçok âlim ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Ramehürmüzî hazretlerinin rivâyet ettiği hadîs-i şerifte, Peygamber efendimiz (s.a.v.), Ebû Eyyûb’e **“Allahü teâlânın râzı olduğu bir ameli sana söyleyeyim mi?”** diye buyurdular. Ebû Eyyûb “Evet, yâ Resûlallah!” deyince, **“İki kimsenin arası bozulursa aralarını bulman, aralarında buğz ve düşmanlık olunca birbirlerini sevindirmendir”** buyurdu.

Ramehürmüzî birçok eser yazmıştır. Bunlardan el-Muhaddis-ül-fâsıl beyn-er-râvi ve’l-vâî adlı eseri usûl-i hadîs sahasında yazılmış ilk kitaptır. Doktor Muhammed Accâc el-Hatîb tarafından Şam’da neşredilmiştir. Bu eserde Ramehürmüzî hazretlerinin yazdığı hadîs-i şerîflerden bazıları şunlardır:

Hiz. Ali buyuruyor ki: Birgün Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki, **“Yâ Rabbî! Halifelerime merhamet et!”** Bunun üzerine Eshâb-ı kirâm, “Yâ Resûlallah halifeleriniz kimlerdir?” diye suâl ettiler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **“Hadîslerimi ve sünnetimi rivâyet eden ve onları insanlara öğretendir”** buyurdular.

“Allahü teâlâ, benden bir hadîs duyup da başkasına ulaştıran kimsenin yüzünü kıyâmet günü aydınlatır. Nice fıkıh bilenler fakîh değildir. Nice fıkıh bilenler vardır ki, öğrendiği kimse-den daha fakîhdir,”

“Şu üç kimseye karşı müslümanın kalbinde hıyânet ve aldatma bulunmaz: Allah için ihlâsla amel edene, müslümanlara nasîhat edene ve müslümanların cemaatine tâbi olanlara.”

“Benden duyduğunuzu insanlara bildiriniz. Söylemediğim birşeyi, söyledim şeklinde rivâyet eden kimseye, Cehennemde bir ev yapılır ve oraya atılır.”

“Ümmetimden kim dîni hususunda kırk hadîs-i şerîf ezberlerse, kıyâmet günü Allahü teâlâ onu, fakîhler ve âlimler zümresinde haşreder.”

“Ümmetimden kıyâmete kadar hak üzere bulunan olacaktır.”

İmâm-ı A’meş buyuruyor ki: “Hadîs öğrenen Ve bu sünneti ihya edenlerden daha efdal bir kavim bilmiyorum.”

Süfyân-ı Sevrî buyurdu ki: “Niyetini güzel edip, hadîs öğrenen kimse için, daha üstün bir amel bilmiyorum.”

Ebû’l-Hayr Bük râvî diyor ki: Meclisime devam eden bir genç vefât etmişti. Onu rû’yâda gördüm ve dedim ki, “Allahü teâlâ sana ne muamele etti?” Dedi ki, “Beni bağışladı.” Bunun üzerine ben, “Hangi sebeble Allahü teâlâ seni bağışladı?” diye sordum. O genç, “Hadîs öğrenmem sebebiyle” dedi.

Ramehürmüzî hazretlerinin yazmış olduğu diğer eserler şunlardır: Rabi-ül-müteyyemin fi ahbâr-il-uşşâk, Kitâb-ül-emsâl, Kitâb-ün-nevâdir, Kitâbu Risâlet-üs-sefer, Kitâb-ur-rûh, Edeb-ün-nâtik.

- 1) Mu’cem-ül-müellifin cild-3, sh-235
- 2) El-A’lâm cild-2, sh-194
- 3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-905

- 4) Keşf-üz-zünün sh-1122
- 5) Siyer-i a'lâm-in-nübelâ cild-16, sh-73
- 6) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-30
- 7) Esmâ-ül-müellifin cild-1, sh-270
- 8) Fihrist sh-220

RÜVEYM BİN AHMED:

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Muhammed olup, ismi Rüveyym bin Ahmed bin Yezîd bin Rüveyym'dir. Bağdâd âlimlerindendir. Hakikatlerin arifi, dînimizin emir ve yasaklarını iyi bilen, kerâmet, himmet ve firâset sahibi ve çok riyâzetler çekmiş bir âlim olan Hüveyn bin Ahmed, aynı zamanda fıkıhda ve tefsîrde de büyük âlimdir. Cüneyd-i Bağdâdî'nin arkadaşıdır. Rüveyym bin Ahmed Dâvûd-i Zâhirî'nin mezhebinden idi. İdrîs bin Âhdülkerîm el-Haddâd'dan kırâat okudu. 303 (m. 915) senesinde vefât etti.

Rüveyym bin Ahmed'in geceleri uyuduğunu gören olmamıştı. Sabahlara kadar ibâdet ederdi. Ömrünün büyük bir kısmında yatsı abdestiyle sabah namazını kılmıştır. Gündüzleri devamlı oruç tutardı.

Büyük âlim Ebû Abdullah bin Hafif der ki: "Büyüklerimizden beş kişiye uyunuz. Diğerleri hakkında da doğru söyleyiniz. Bu beş kişi şunlardır: Hâris bin Esed el-Muhâsibî, Cüneyd-i Bağdâdî, Rüveyym bin Ahmed, Ebû Abbâs bin Atâ, Amr bin Osman el-Mekkî. Bunlar, zâhir ve bâtın ilimlerinin arasını birleştirmişlerdir."

Rüveyym bin Ahmed'in Muhammed bin Ca'fer bin Heyseme'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) Ebüdderdâ'yı Hz. Ebû Bekr'in önünde yürürken gördü ve buyurdu ki, **"Güneşin, Peygamberler hariç ondan daha hayırlı bir kimse üzerine doğmadığı, Ebû Bekr'in önünden mi yürüyorsun?"** Bundan sonra, Ebüdderdâ'yı Hz. Ebû Bekr'in önünde yürürken kimse görmedi.

Kendisi şöyle anlatır; Birgün Bağdâd başkadısını görmeye gittim. Yanında İbn-i Süreycde vardı. İhlâs konusunda sohbet ediliyordu. Beni görünce, "İşte şimdi Şeyh-i ihlâs geldi" dedi. Ben de onlara, "Siz ihlâs hakkında konuşmaya neden başladınız?" diye sordum, İbn-i Süreyc bana "Sen, ihlâs ile dünyâyı terk iddiası güdüyorsun. Halbuki giydiklerimizde hiç fark yok, ikimiz de aynı şeyleri giyiyoruz. Senin üstünlüğün ve ihlâslı olman neden dolayıcıdır?" diye sordu. Bunun üzerine "Biraz sabredin bunun cevâbını vereyim" dedim. Sonra o meclisten çıkıp evime gittim. Atımın üzerindeki eğeri kaldırdım. Onun yerine bir keçe parçası koydum. Atın ağzından gemini çıkararak, yerine bir ip bağladım. Sarık ve cübbemi çıkardım. Yerine eski bir hırka giydim ve başıma bir bez sardım. Bu hâlim ile tekrar onların yanına gittim. Orada bulunanlar ve İbn-i Süreyc beni bu hâlimle görünce, "Biz, böyle senin yaptığın gibi yapamayız. Senin ihlâsın tamamdır" dediler. Bağdâd Başkâdısı, "Atımın üzerindeki keçeyi aldırarak, yerine eğer taktırdı. Bana da bir cübbe ve sarık verdi. Bunun üzerine ben, "Sizin bana yaptığınız bu ikrâm da, ihlâsın bereketidir" dedim.

Rüveyym bin Ahmed hazretleri buyurdular ki: "Allahü teâlâ rızâsını tâatte, gadabını ma'siyyette (O'na isyan etmede) saklamıştır."

"Allahü teâlâdan râzı olmak demek, O'ndan gelen bütün belâ ve elemelerden zevk almaktır."

"Allahü teâlâ, söz ve amel kuvvetini verdikten sonra, senden konuşma kuvvetini alsa, ameli boraksa hiç üzülme. Çünkü, bu senin için bir ni'mettir. Zîrâ konuşmada âfet ve ziyan çok olur. Maksat, Allahü teâlânın istediği iş ve ibâdetleri yapmaktır. Eğer ameli alıp, sende konuşmayı bırakırsa, bağırarak ağla ki, senin için büyük bir musîbettir. Eğer ikisini birden alırsa; senin için derd, kötülük ve büyük bir yaradır."

"Amelde ihlâs, iki cihanda Allahü teâlâdan karşılık beklememektir."

"Sabır; şikâyeti terk etmek, belâlara zevk alarak rızâ göstermektir."

"Muhabbet; sorulduğunda; bütün hâllerde Allahü teâlâyâ uymaktır" dedi ve şu şiiri okudu:

*"Eğer bana öl dense,
Kabul ederim zevkle
Ölüme çağırana,
Derim hoş geldin, merhaba."*

"Fütüvvet; din kardeşlerinden gördüğün eziyetlere sabır etmen ve onları affetmendir."

"İhlâs; ameline bakmamak, ya'nî hiçbir zaman amelini beğenmemektir."

"Bir kimse âlimler ile oturup, onların bildiği bir şeye muhalefet etse, Allahü teâlâ o kimsenin kalbinden îmân nurunu alır."

"Sırrını muhafaza etmek, nefsinin korumak ve farzları eda etmek, Allaha yakın olanların vasıflarındandır."

“Üns; Allahü teâlâdan başka her şeyden uzaklaşıp, Allahü teâlâ ile olmaktır.”

“Zühd; dünyâyı küçük görüp, onun sevgisini kalbden silmektir.”

Rüveyr bin Ahmed, tasavvuf yoluna dâir birçok eserler yazmıştır. Galat-ül-vâcîd’in adlı eseri meşhûrdur.

- 1) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-296*
- 2) *Târih-i Bağdâd cild-8, sh-430*
- 3) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-101*
- 4) *Tabakât-üs-süfiyye sh-180*
- 5) *Risâle-i Kuşeyrî sh-116*
- 6) *Nefehât-ül-üns sh-130*
- 7) *El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh-237*

SA’İD BİN OSMAN (İbn-i Seken):

Mısır’da yetişen hadîs âlimlerinden. İsmi, Sa’îd bin Osman bin Sa’îd bin Seken el-Mısırî’dir. Aslen Mısırlı olup, bezzazlık ya’nî kumaş tüccarlığı yapardı. Künyesi, Ebû Ali bin Seken’dir. “İbn-üs-Seken” diye meşhûr oldu. 294 (m. 908) senesinde Bağdâd’da doğdu. İlim öğrenmek için birçok yerleri dolaştı. Birçok eser yazmıştır. 353 (m. 964) senesinin Muharrem ayında vefât etti. Vefâtında 59 yaşında idi.

İbn-i Seken, Irak, Şam, Cezîre, Horasan ve Mâverâünnehr âlimlerinden Ebû’l-Kâsım el-Begâvî, Sa’îd bin Abdülazîz el-Halebî, Muhammed bin Muhammed bin Bedr-ül-Bâhilî, Ebû Arûbe el-Harrânî, Muhammed bin Yûsuf el-Ferberî, İbn-i Cûsâ ve bunların zamanında, Ceyhun’dan Nil’e kadar olan bölgede yetişen bütün âlimlerden ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Bu işe o kadar çok önem verdi ki, topladığı ilimlerden birçok eserler kaleme aldı. “Sahîh-ül-müntekâ” adındaki eseri meşhûrdur. Kendisinden de, Ebû Abdullah İbni Mende, Abdülganî bin Sa’îd, Ali bin Muhammed ed-Dekkâk, Abdullah bin Muhammed bin Esed-il-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Yahyâ bin Müferrec, Ebû Ca’fer bin Avnillah ve daha pekçok âlim ilim alıp rivâyette bulundular. Onun “Sahîh-ül-müntekâ” adındaki eseri Endülüs âlimlerinin eline ulaşmış, orada yayıldı. Ondan çok istifâde ettiler.

Hadîs ilminde sika (güvenilir) bir âlimdir. Sözleri ve rivâyetleri hüccettir (senettir). O, hâfız idi. Yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi, râvîleri ve senetleri ile birlikte ezberlemişti. Hadîs-i şerîflerin cerh ve ta’dilini, sıhhat ve illet derecelerini çok iyi biliyordu.

Çok kıymetli eserler yazmıştır. Eshâb-ı kirâmın isimlerini, hâl tercemelerini ve rivâyet ettiği hadîs-i şerîfleri bildiren eser müelliflerindendir. Hadîs ilminde mühim bir kaynak olan bu eserlerinden “Sahîh-ül-müntekâ”, “Ma’rifet-üs-Sahâbe” ve “Sünen-i Sıhâh-ül-me’sûre” adındaki eserleri çok meşhûrdur.

Sâlih bir zât olup, takvâ ve vera’ sahibiydi. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınırdı.

Onun rivâyet ettiği bir hadîs-i şerifte, Peygamber efendimiz buyurdu ki: **“Dînini ve ahlâkını beğendiğiniz bir kimse, size geldiğinde (velisi olduğunuz bir kıza talip olursa) onu evlendiriniz! Eğer böyle yapmazsanız, yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesad zuhur edebilir.”**

Sa’îd bin Osman diyor ki; “Zünnûn-ı Mısırî’nin şöyle dediğini işittim: Bütün evliyânın sözleri şu dört cümle etrafında dönüp durmuştur.

1. Allahü teâlâyı çok sevmelidir.
2. Dünyalıkların, ya’nî harâmların ve mekruhların azından bile nefret etmelidir.
3. Allahü teâlânın kelâmı olan Kur’ân-ı kerîme tam uymalıdır.
4. Gelecek olan her günün, daha kötüye gideceğinden endişelenmelidir.”

- 1) *Mu’cem-ül-müellifin cild-1, sh-227*
- 2) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-937*
- 3) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-12*
- 4) *Keşf-üz-zünûn sh-1106, 1074, 1075, 1712*

SEHL BİN MUHAMMED (Es-Su’lûkî):

Nişâbûr’da yetişen Şâfiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Tayyib olup, adı Sehl bin Muhammed bin Süleymân bin Hârûn bin Mûsâ bin İsâ bin İbrâhîm es-Su’lûkî eş-Sâfiî’dir. Sehl bin Muhammed, fıkıh ilminde imâm olup, mes’elede müctehid idi. Nişâbûr’da müftilik yapmıştır. Sehl bin Muhammed, 387 (m. 997) senesi, Muharremin yirmiüçüncü Cum’a akşamı vefât etti. Fakat vefât târihinde ihtilâf vardır. 402 (m. 1011) senesinde vefât etti diyen âlimler de vardır.

Sehl bin Muhammed hazretleri; babasından edeb, fıkıh ve hadîs ilmini öğrendi. Ayrıca Ebû’l-Abbâs el-Esâm, Ebû Ali Hamid el-Hirevî, Ebû Amr bin Nuceyd ve birçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i

şerîf dinledi. Kendisinden ise; Hâkim Ebû Abdullah, Hâfız Ebû Bekr el-Beyhekî, Muhammed bin Sehl, Ebû Nasr eş-Şazyâhîy ve birçok âlim ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Sehl bin Muhammed, din ve dünyâ bilgilerinde söz sahibiydi. Zamanının bütün âlimleri, onun büyük âlim ve imâm olduğunda ittifak etmişlerdi, ilim ve ameli çok olduğu için, kendisine “Şems-ül-İslâm” İslâmın güneşi denilmiştir. Ebû Tayyib, babasının vefâtından sonra ders vermeye başladı. İlim meclisine, beşyüzden fazla büyük âlim gelirdi. Ebû Tayyib öyle bir zât idi ki, daha kendisine suâl sorulmadan cevâbını söylerdi. Ebû Tayyib vefât edince, talebeleri Nişâbûr’dan ayrılıp çeşitli memleketlere gidip, oralarda İslâm bilgilerini öğretiler.

Sehl bin Muhammed için, Abdülazîz bin Abdülmelik “Ben çok yer dolaştım. Fakat Sehl gibi bir zât göremedim.” Ebû Âsım el-Abbâdî “Sehl bin Muhammed imâm, edeb sahibi, fakîh, kelâm âlimi ve nahiv âlimi idi” Ebû İshâk, “Sehl fakîh, edîb idi. Âlimler ondan çok istifâde ettiler.” Hâkim ise, “O fakîh, edîb, Nişâbûr müftîsi ve müfti oğlu müfti bir zât idi” demiştir.

Hâfız Esîr-üd-dîn Ebû Abdullah Menâtab-i Şafîî adlı eserinde “Sehl bin Muhammed çok büyük âlim idi. İnsanlara çok faydası oldu. Asrının İmâm-ı Şâfiî’si idi. Eğer İmâm-ı Şâfiî hazretleri görseydi onu çok sever üstün tutardı” demektedir.

Abdülvehid el-Lahmî şöyle anlatır: Sehl bin Muhammed’in gözleri ağrıyordu. Bu sırada, da birçok âlim, huzuruna ilim öğrenmek için geliyorlardı. Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, Sehl bin Muhammed’in huzuruna gelerek, “Ey imâm, senin gözlerin kendi yüzünü bir görseydi, ağrı diye bir şey kalmazdı” dedi. Sehl hazretleri bu sözü duyunca sevindi ve tebessüm etti. Sehl bin Muhammed hazretlerinin Ebüdderdâ’dan (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **“Ey insanlar! Biliniz ki hilm, yumuşak huylu olmaya çalışmakla elde edilir, ilim âlimden işitilerek öğrenilir. Kim hayrı isterse, ona verilir. Kim serden (kötülükten) kaçarsa ondan korunmuş olur”** buyurmuştur.

Sehl bin Muhammed buyurdu ki; “Zamansız işe başlayan kendini sıkıntıya sokar.”

“Bir işin tamamı yapılamazsa, hepsinden vazgeçmemelidir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), **“Size emrettiklerimi gücünüz yettiği kadar yapınız”** buyuruyor.”

“Sıkıntılı zamanda, insan, dostlarına muhtaçtır.”

- 1) *El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh-324*
- 2) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-4, sh-393*
- 3) *Tehzîb-ül-esmâ v’el-lüga cild-1, sh-238*
- 4) *Vefeyât-ül-a’yân cild-2, sh-435*
- 5) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-172*

SEMMÛN MUHİB:

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû’l-Kâsım, Ebû’l-Hasen ve Ebû Bekr olup, ismi Semnûn bin Abdullah (Hamza) Havvâs’tır. Allahü teâlâyâ âşık olması ve aşkına dâir sözleri ve yaşayışının dilden dile dolaşması, kendisine “Muhib” (âşık; denilmesine sebep oldu. Aslen Basralı olduğu için Basrî, Bağdâd’a yerleştiği için Bağdâdî nisbet edildi. O ise, gerçek âşık olmadığını söyliyerek, kendisine “Kezzâb” de-dirtmeye gayret ederdi. Cüneyd-i Bağdâdî hazretlerinin devrinde yaşadı. Ondandır 320 (m. 932) yılında vefât etti.

Irak ulemâ ve evliyâsının büyüklerinden olan Semnûn Muhib; Sırrî-yi Sekatî, Muhammed bin Ali Kassâb, Ebû Ahmed Kalânisi ve Cüneyd-i Bağdâdî gibi zamanın büyükleriyle sohbet etti. Onların ruhla-ra gıda, dertlere deva, dünyâ ve âhîret se’âdetine sebep olan ders ve sohbetlerinden istifâde etti. Kendisi de insanlara nasîhat eder, onları Cehennem ateşinden kurtarmaya gayret ederdi. Birçok talebe yetiştirdi. Zamanın bütün âlim ve evliyâsı kendisine i’tibar ederdi. Evliyânın büyüklerinden Ca’fer Huldî ve Abdullah Râzî, onun talebeleri arasındaydı.

Dünyâyâ hiç ehemmiyet vermezdi. Günde beşyüz rek’at nafil namaz kılmayı âdet edinmişti. Konuşmasının güzelliğiyle tanındı. Konuştuğu zaman kelimeleri çok ince bir işleyişle cümlede yerlerine koyardı, ömrü, hep muhabbetten, sevgiden konuşmak, Allahü teâlânın rızasını kazanmaya da’vet etmekle geçti. Sözlerinin tatlılığı gönülleri alır, dinleyenlere ferahlık verir, hayran bırakırdı. Peygamberimizin (s.a.v.) **“Allahü teâlâ refiktir. Yumuşaklığı sever, sertlik edenlere vermediği şeyleri ve başka hiçbir şeye vermediğini yumuşak davranana ihsan eder”** emrine uyup, öyle hareket ederek yaşadı.

İkinci binin yenileyicisi, büyük âlim, İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Semnûn Muhib ve onun gibi âşıkların hâlini şöyle açıklamaktadır. “Kalb, ruh ile nefis arasında bir köprü gibidir. Ma’rifetler, feyzler, kalbe ruh vasıtası ile gelir. Hakîki kulluk, O’nu sevmek ve O’ndan başka herşeyden vazgeçmektir. Kalpleri birbirine bağlayan bağ, muhabbet bağıdır. Bir insan bir veliyi görüp, konuşarak veya kitaplarını okuyarak, onun

dinimize tam bağı olduğunu anlayıp sever. Resûlullahı çok sevdiği için, onun izinde bulunanları da sever. Sevince, hep onu düşünür. Kalbini, onun kalbine bağlamış olur. Kalbini bağlayınca, oradan saçılmakta olan nurları almaya başlar. Ne kadar çok severse, o kadar feyz alır.”

Gençliğinde evlenmedi, ileri yaşlarda, sünnete uymak için sâliha bir hanımla evlendi. Bir kız çocuğu oldu. Üç yaşına gelince, ona çok büyük bir muhabbetle bağlandığını gördü. Bir gece rû'yâda, kıyâmetin koptuğunu, her gruba bir başka bayrağın dağıtıldığını gördü. Çok parlak, gözleri kamaştıran bir bayrak, bir grup tarafından taşınıyordu. “Bu bayrağın sahipleri kimdir?” diye sordu. Cevaben; “Bu, âşıkların bayrağıdır. Mâide sûresinin ellidördüncü âyetinde meâlen, “O, onları sever, onlar da O’nu sever” buyurulmuş olan kavmin, O’nu çok seven âşıklarının bayrağıdır” diye söylediler. Semnûn bu gruba karışmak için yaklaşıncı, içlerinden birisi onu itti. İsmi “Muhib” olduğunu belirtti. Cevaben “Fakat senin kalbin başkalarına meyledince, ismini âşıklar grubundan çıkardık” dedi. Bunun üzerine inlemeye ve sızlanmaya başladı.” Allahım! Senin sevgine ortak olacak, muhabbet yolunda engel olabilecek herşeyden beni kurtar!” diye duâ etti. Ertesi gün uyandığında, çocuğunun damdan düşüp öldüğünü belirten bir fer-yadın koptuğunu duydu.

Bağdâd’da bir kadın Semnûn’u gördü. Ona âşık oldu. Gelip, Semnûn’dan kendisiyle evlenmesini istedi. Reddedilince, Cüneyd-i Bağdâdî hazretlerine gitti. “Semnûn’a söyle, benimle evlensin” dedi. Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri kadını huzurundan çıkarttı. O sırada Bağdâd’da Gulam Halil adında fitneci bir adam vardı. Tasavvuf ehli olan, Allahü teâlânın sevgili kullarıyla uğraşmakla meşguldü. Semnûn Muhib’in de halk tarafından çok sevilmesini hiç hazmedemiyordu. Kadın, Gulam Halil’e gitti. Allahtan korkmadan iftira ederek, “Semnûn benimle zina etti” dedi. O da bunu fırsat bilip, doğru halifenin yanına gitti. Semnûn’u şikâyet etti. Halife de Semnûn’u yakalatıp, idama mahkûm etti. Cellât gelip, idam için izin istendiğinde, halifenin dili tutulup birşey söyleyemedi. Semnûn hazretlerinin idamı tehir edildi. Halifeye o gece rû'yâsında bir adam: “Senin saltanatın, Semnûn’un hayatına bağlıdır. Onun ölümü, senin de sonun olur” dedi. Halife ertesi gün Semnûn’u serbest bırakıp özür diledi. Yaptığı hatâyâ pişman oldu. Çok ik-râmlarda bulundu.

İbn-i Mesrûk anlatır. Semnûn Muhib, hac dönüşü bir şehre uğradı. Halk va’zını dinlemek istediklerini söylediler. Câmide va’za başladı. Kimsenin dinlemediğini görünce, yüzünü kandillere dönüp; “Size hitap ediyorum” dedi. Bütün kandiller yere döküldü.

Birgün Semnûn:

*“Sırrımın keşfini bilirken, dilersin cümle ahvâlim,
Sen nasıl istersin, benim başka» ile yok hâlim.”*

beytini okuyunca; talebelerinden biri arkadaşına, “Dün gece köydeydim. Rû'yâmda hocamın çektiği hastalık için Allahü teâlâdan şifâ isteyen sesini işittim” dedi. Diğer talebelerden de buna benzer rû'yâ görenler anlattılar. Bu sözler, idrar tutulmasından sıkıntı çeken ve hastalığını kimseye söylemeyen Semnûn’a iletilince; sabrını gizleyip, hastalığını açığa vurdu. Mektebelerin önlerine gider çocuklara, “O’nun her emrine rızâ göstereceğine söz verip de, isyan eden bu yalancı amcanız için duâ edin” diye yalvarırdı.

Semnûn Muhib bir gün sohbette, sırtını bir ağaca dayayarak etrafında yarım çember yapmış dinleyenlere, muhabbetten bahsederken, küçük bir kuşun ondan uzak olmayan bir yere konduğunu gördü. Kuşa doğru yönelerek konuşmasını devam ettirirken, birden kuş gagasıyla toprağa vurmaya başladı. Hareket o kadar içten ve devamlıydı ki, gagasından kan geliyordu. Muhabbetten kendini kaybeden kuşun, tatlı bir ürpermeye bayılıp yere düştüğünü ve öldüğünü gördüler.

Birgün Bağdâd’da, hayırsever birinin dörtbin altın sadaka dağıttığını gördü. Arkadaşı Ebû Muhammed Megazilî’ye “Görüyor musun, bu zât ne kadar sevab işledi. Bizim elimizde para yok. Eğer bu dağıtılan para kadar sevab kazanmak istiyorsak, biz de gidip her bir altın için, bir rek’at namaz kılalım” buyurdu. Arkadaşıyla beraber dörtbin rek’at namaz kıldılar.

Semnûn hazretleri; “Muhabbet; Allahü teâlâyâ giden yolun aslı ve esâsıdır” buyururdu. Nitekim, Allahü teâlâ Peygamberi için (s.a.v.) **“Sen olmasaydın, âlemleri yaratmazdım”** buyurarak, Resûlullah’ın “Habîbullah” olduğunu beyân etmektedir. Muhammed Resûlullah (s.a.v.) mahbûb-i Rabbilâlemîn’dir. Ya’ni Allahü teâlânın sevgilisidir. Her şeyin en iyisi sevgiliye verilir. Allahü teâlâ da herşeyin en iyisini, Muhammed aleyhisselâma ihsan etti. Meselâ, Allahü teâlânın kulları arasında ondan daha fasîh ve tatlı sözlü kimse görülmedi. Mübârek sözleri gayet kolay anlaşılır, gönülleri alırdı ve ruhları cezbederdi. Söz söylediği zaman, kelimeleri inci gibi dizilirdi. Semnûn Muhib de diğer Allah dostları gibi, hayatı boyunca Peygamberimize (s.a.v.) uymaya çalıştı. O’nun gibi konuşmaya, sevgi ve muhabbetde de O’na benzemeye çok gayret ederdi.

Buyurdu ki:

“Tasavvuf; hiç bir şeye sâhip olmaman ve hiçbir şeyin de sana sahip olmamasıdır.”

“Allahü teâlâyı sevenler, dünyâ ve âhiret şerefine kavuşarak gittiler. Çünkü Resûlullah (s.a.v.), **“Kişi sevdiği ile beraberdir”** buyurdu.”

“Muhabbet, sevenle sevileni birbirine celb ettiği zaman kemâle erer.”

Âhirette en çok mes’ûd olanlar, Allahı en çok sevenlerdir. Çünkü âhiret demek, O’na yönelmek ve O’na kavuşmak se’âdetine ermek demektir. Tövbe, sabr, zühd, korku gibi makamlar, muhabbetin kollarıdır birini elde edebilmek için bir takım yollardır. Esas olan ise, Allahtan başkasına kalbde yer vermemek, temizlemektir. Bunun da başlangıcı; Allaha, âhirete, Cennet ve Cehenneme inanmaktır. Bu îmândan korku ve ümid doğar.”

“Hayatta olduğumu hatırlatıp, sevgiliden ayrı olduğumun alâmeti olduğu için, âlemde gördüğüm her şeyden nefret etmeyince, muhabbetimin saflığına inanmam.”

“Kulun Hakka ulaşmasının başlangıcı, vücûdunun ihtiyaçlarını gidermekle uğraşmaktan vazgeçmesidir. Haktan uzaklaşmasının başlangıcı da, nefsine uyup onunla haşır-nesir olmasıdır.”

“Birşey, kendinden daha ince birşeyle ifâde edilebilir. Muhabbet, o kadar incedir ki, onu açıklamak için ondan ince birşey bulmak mümkün olmadığına göre; muhabbet, dil ile ifâde edilip anlatılamaz.”

1) *Târîh-i Bağdâd cild-9, sh-234*

2) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-309*

3) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-195*

4) *Vies des Saints Musulman sh-265*

5) *Kashf -ül-Mahjub sh-136*

6) *Risâle-i Kuşeyrî cild-1, sh-122, cild-2, sh-616*

7) *Nefehât-ül-üns trc. sh-153*

TABERÂNÎ:

Meşhûr tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Süleymân bin Ahmed bin Eyyûb bin Mutayr eş-Şâmî el-Lahmî et-Taberânî olup, künyesi Ebû'l-Kâsım'dır. 260 (m. 873) senesi Safer ayında Şam'ın Taberiyye kasabasında doğdu. İsfahân'a yerleşti. 360 (m. 970) senesi Zilkâ'de ayının sonlarına doğru 100 yaşlahında vefât etti. İsfahan şehrinin girişinde Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbından olan Hammâd ed-Devrî'nin kabri yanına defn edildi. Taberânî; Hâşim bin Mürsed et-Tâberânî, Ebû Zür'a es-Sekafî, İshâk ed-Debri, İdrîs el-Attâr, Beşîr bin Mûsâ, Hafs bin Ömer, Abdullah bin Mahmûd bin Sa'îd bin Ebî Meryem, Ali bin Abdülazîz el-Begâvî, Mikdâm bin Dâvûd er-Re'yînî, Yahyâ bin Eyyûb el-Allât, Ebû Abdurrahmân en-Nesâî ve daha pekçok âlimden ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de; Ebû Huleyfe el-Cemhî, İbn-i Ukde, Ebû Nuaym el-Hâfız, Ebû Hüseyin bin Fâzişâh, Abdan, Ca'fer el-Feryâbî, Ebû Abdullah bin Merde el-Hâfız ve daha birçok âlim ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Büyük hadîs âlimlerinden olan Taberânî, güvenilir, sağlam, hadîste hüccet (üçyüzbinden fazla hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte ezbere bilen) unvanına sahiptir. Onun ilmi ve rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, bütün İslâm âlemine yayıldı. Kendisine; “Bu kadar hadîs-i şerîfi ezberleme bahtiyarlığına nasıl kavuştun?” diye sorulduğunda “Otuz sene kuru hasır üzerinde uyudum” buyurdu, ilim tahsili için rahatı terk ederek sâde bir hayat yaşadı. Otuzüç sene ilim uğrunda seyahat yaptı. Bu yolda fedâkârlıktan kaçınmadı. Her işini Allahü teâlânın rızâsı için yapar, O'nun kullarını Cehennem ateşinden kurtarmak için çalışırdı. Talebelerinden Ebû Abbâs Şîrâzî, Taberânî'den üçyüzbin hadîs-i şerîf yazdığını, güvenilir, sağlam bir muhaddis olduğunu bildirmekte ve hocasının ne derece ilim sahibi olduğunu vesikalandırmaktadır.

İmâm-ı Ebû Bekr-i Mukrî, bir gün İmâm-ı Taberânî ve Ebû Şeyh ile mescidi se'âdetde oturuyorlardı. Birkaç günden beri açlardı. Yatsı namazından sonra İmâm-ı Ebû Bekr, dayanamıyarak, çok sıkılmış bir hâlde: “Açım yâ Resûlallah” dedikten sonra, Bir köşeye çekildi, iki arkadaşı kitap okuyorlardı. Seyyidlerden bir zât, iki hizmetçisi ile gelerek “Kardeşlerim! Dedem Resûlullahtan (s.a.v.); aç olduğunuz için yardım istemişsiniz. Biraz uyumuştum. Sizi doyurmamı emir buyurdu” dedi ve getirdiklerini beraber yediler. Artanı da bırakıp gitti.

Taberânî buyurdu ki, “Âlimlerin çoğuna göre, bir kimsenin vücûdu sağlam olur, akli başında olur, bir yere borcu olmaz ve evli olmayıp malsızlığa sabır edebilirse veya evli olup da, çoluk-çocuğu da sabır ederlerse, bu kimsenin bütün malını sadaka vermesi caiz olur. Bu saydığımız şartlardan biri eksik olursa sadaka vermesi mekruh ölü. Ba'zı âlimler, sadakası kabul olmaz buyurdu.” Ömer (r.a.) da böyle buyurdu.

Yalnız, Allahü teâlânın rızâsını kazanmayı arzu eden İmâm-ı Taberânî, birçok kitap yazdı. Eserleri, elden ele, sözleri dilden dile, nesilden nesile zamanımıza kadar ulaştı. Bunlardan; Kitâb-ü Delâil-ün-Nübüvve, Kitâb-üs-Sünne, Tefsîr-ü kebîr, Kitâb-üt-tivâlât, Tefsîr-ül-hasen, Kitâb-ül-menâsik, Kitâb-üd-duâ, Kitâb-ü Müsned-i Süfyân, Kitâb-ü Müsned-i Şu'be, Kitâb-ün-nevâdir, Kitâb-ür-râmi, Kitâb-ül-evâil,

Kitâb-ü hadîs-i Şamiyyîn, Mu'cem (ikiyüz cüzdür), Mu'cem-ül-evsât (üç cilttir), Ma'rifet-üs-Sahâbe, Reddû alel-Mu'tezile, Reddû âlâ Cehmiyye, Makârim-ül-ahlâk-ıl-Izâî, Fedlul-ilm, Ez-Zührî an Enes, Hadîs-i Mâlik bin Dînâr, Hadîs-ü Hamza ez-Ziyâd, Fedâilü'l-Erbaat-ir-Râşidîn, Kitâb-üt-Takara ve daha birçok eser onun kitapları arasındadır.

Taberânî (r.a.) anlatır: Resûlullah (s.a.v.) efendimizin amcasının oğlu İbn-i Abbâs şöyle bildirdi: Sıcak bir günde Hz. Ömer öğleye doğru Mescid-i se'âdete geldi ve bir köşeye yalnız başına oturdu. Bir müddet sonra Ebû Bekr (r.a.) geldi. Ömer (r.a.) ona: "Senin bu saatte evinden çıkmaya hangi şey sebep oldu?" Ebû Bekr (r.a.): "Açlığımın şiddetli olması" buyurdu. Bunun üzerine Ömer (r.a.): "Ben de aynı sebeple dışarı çıktım" diye mukabele etti. O ikisi konuşmalarına devam ederken, Resûlullah (s.a.v.) evinden çıkıp mescide geliyordu. Onları görünce selâm verip: **"İkinizi de bu sıcakta evden çıkaran şey nedir?"** buyurdular. Onlar da: "Şiddetli açlıktan hâsıl olan sıkıntı..." diye cevap verdiler. Resûlullah (s.a.v.) tebessüm buyurup ve: **"Vallahi beni de evden çıkaran şey aynı sıkıntıdır"** buyurup tesellide bulundular ve hep birlikte Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretlerinin evinin önüne geldiler. Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.) Resûlullah efendimiz için hergün, hurma, süt ve benzeri şeyler hazırlardı. Bugün her nedense geciktirmişti, daha doğrusu hazırlamış olduğu ilk yemeği çocuklarına yedirmişti. Kendisine ait hurma bahçesinde işleri vardı. Oraya gitmişti. Bahçeden çıkıp eve doğru geliyordu. Resûlullah (s.a.v.) ve iki Eshâbı kapıda bekliyorlar, hizmetçisi de onlarla ilgileniyordu. Resûlullah (s.a.v.): **"Ebû Eyyûb nerede?"** buyurdular. O cevâbını verâceği sırada Ebû Eyyûb (r.a.) geldi ve Resûlullah'a (s.a.v.) ve berâberindekilere selâm verdikten sonra merakla: "Yâ Resûlallah her zamanki, geldiğiniz vakitte gelmediniz, nasıl olduda erken çıktınız; bir emriniz mi var idi?" deyince, Resûlullah (s.a.v.): **"Doğru söyledin"** buyurdular. Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.) durumu kavramakta gecikmedi. Hemen hurma bahçesine gidip, henüz olgunlaşmamış taze hurmadan, olgun taze hurmadan ve kurumaya yüz tutmuş hurmalardan toplayıp getirdi. Resûlullah efendimiz: **"Neden taze hurmaları kapardın? Bize sâdece kurumaya yüz tutanından getirsen de yeterdi"** buyurunca, Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.): "Bahçemin bu üç çeşit hurmasından yemenizi istedim. Ayrıca sizler için bir hayvan keseceğim" dedi. Resûlullah (s.a.v.) bunun süt veren bir dişi olmamasını tenbih ettiler. Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.) süt vermeyen dişi bir keçi kesti. Derisini yüzüp hanımına teslim etti ve etin yanında ekmek de pişirmesini tenbih etti. Et ve ekmek pişirilip getirilince, Resûlullah (s.a.v.) bir ekmek alıp içerisine bir miktar et koydular. Ebû Eyyûb'a (r.a.) uzatarak, **"Bunu kızım Fâtîma'ya ulaştır. Zîrâ onun bugünkü kadar aç kaldığı günü olmamıştır"** buyurdular. Sonra, hep birlikte oturup ikrâm edilen yemekleri yediler. Resûlullah (s.a.v.): **"Ekmek, et, taze hurma, kuru hurma ve yeni olgunlaşmaya yüz tutmuş hurma!.."** diye buyururlarken mübârek gözleri nemlendi ve **"Canımı kudret elinde tutan Allaha and olsun ki: Bu, kıyâmet günü sorulacağımız ni'mettir?"** buyurdular.

Resûlullahın (s.a.v.) bu nasîhatları, yanlarındaki Eshâbının gözlerini de yaşarttı.. Bu hâl üzerine Resûlullah (s.a.v.): **"İşte buna benzer bir ni'mete kavuştuğunuzda, elinizi o ni'mete uzatırken, Bismillah deyin. Doyunca da: "Bizi doyuran ve üzerimize ni'meti indiren ve bunu fadı ve kere minden veren Allaha hamd olsun" deyin, işte böyle demeniz, o ni'metten size sorulan soruya denk bir cevâp olur"** buyurdular.

Sonra Resûlullah (s.a.v.) ayağa kalkarak Ebû Eyyûb'a (r.a.): **"Yarın bize gelmeyi unutma"** buyurdular. Fakat Ebû Eyyûb (r.a.) bu tenbihi duymadı. Bunun üzerine Ömer (r.a.) "Yâ Ebû Eyyûb, Resûlullah (s.a.v.) yarın gelmeni emrediyor" dedi ve ayrıldılar. Ertesi gün Ebû Eyyûb (r.a.) Regûlullahın (s.a.v.) huzuruna geldi. Yanında cariyesini de getirmişti. Resûlullah (s.a.v.) Ebû Eyyûb'a (r.a.) "Bu cariye hayırlı tavsiyede bulun. Çünkü bunlar yanımızda bulundukları sürece ancak hayır görüyoruz" buyurdular. Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.) eve dönünce kendi kendine: "Resûlullahın (s.a.v.) cariyem için hayır tavsiyede bulunmamızı emretmesinden maksat, cariyeyi serbest bırakmaktır. Çünkü en hayırlısı da budur" deyip, cariyeyi âzâd etti.

Taberânî hazretlerinin rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları şöyledir: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"Ölüm meleği bir adamın canını almağa gitti. Kalbini yokladı, kalbinde bir şey bulamadı. Çenesini ayırdı baktı ki, dili bir kenarda Kelime-i tevhîd getiriyor. Bu Kelime-i ihlâs sayesinde günahları mağfiret edildi."

"Ana ve babasının veya bunlardan birinin mezarını her Cum'a günü ziyâret eden kimse, mağfiret edilip iyilerden yazılır."

"Ölülerinizi ancak iyilikle yâd ediniz. Şayet onlar Cennetlik ise, onlar hakkında kötü söylemekle günahkâr olursunuz. Cehennemlik iseler, zâten bulundukları hâl kendilerine yeter."

"Ben, kıyâmet gününde yerdeki ağaç ve kum sayılarından daha çok şefâat ederim."

“Bir kişinin kendi hanesi, ailesi, çocukları, hizmetçileri hususunda sarf ettiği şey, kendisi için bir sadakadır.”

“Eğer en aşağı derecedeki bir Cennet ehlinin bezek, süs ve zînetleri, bütün dünyânın zînetleri ile karşılaştırılsa, azîz ve celîl olan Allahü teâlânın mü'min kuluna âhiretteki bu ihsanı, bütün dünyâ süs ve zînetlerinden üstün gelirdi.”

“Allahü teâlâ kıyâmet günü, Âdem aleyhisselâmı bir milyar insana şefâatçi kılar.”

“Günahın keffâreti, pişmanlıktır.”

“Günahların öyleleri var ki, onları ancak geçim hususunda çekilen sıkıntılar yok eder.”

“Üç haslet vardır ki, müslüman olan kimsenin dünyâda se'âdeti cümlesindendir. Bunlar da: Sâlih komşu, geniş ev, kolayca binilir hayvandır.”

“Şüphe yok ki, Allahü teâlâ, sâlih müslüman sebebiyle, komşularında olan yüz belâyı defeder.”

Size bir şey emrettiğimde onu yapınız, bir şeyden nehyettiğimde ise ondan elinizden geldiği kadar kaçınız.

“Her mü'min günahı ile eskimiş ve tövbe ile yamanmıştır. Bunların hayırlısı, tövbe hâlinde ölenidir.”

Resûlullah (s.a.v.) îmândan soruldukta buyurdular ki,

“O, sabır ve cömertliktir.”

“Amellerin en makbulü, yapmasına insanların zorlandığı amellerdir.”

“Sabır bir insan farz edilse, keremli bir adam olurdu. Allahü teâlâ sabredenleri sever.”

“Vâ'iz olarak ölüm yeter.”

“Allahü teâlâ: “Ey Cebrâil, iki gözü kör olanın mükâfatının ne olduğunu bilir misiniz?” buyurdu. Cebrâil: “Allahım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Biz ancak bize bildirdiğini bilebiliriz” dedi. Allahü teâlâ: “Onun mükâfatı, ebedi olarak Cennette kalmak ve benim cemâlime bakmaktır” buyurdu.”

Resûlullahın (s.a.v.) oğlu İbrâhîm vefât ettiği zaman, mübârek gözleri yaşardı. Bu hâli gören Sahâbe (r.anhüm): “Siz bize ağlamayı men etmediniz mi?” dediklerinde, Resûlullah (s.a.v.): “**Bu gözyaşı, bir merhamet ve acıma neticesidir. Allahü teâlâ kullarından merhametli olanlara rahmet eder**” buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) bir zâta, “**Nasıl sabahladın?**” buyurdular. O zât da: “Hayır üzereyim” dedi. Resûlullah (s.a.v.) aynı suâli üç defa tekrarlادılar ve üçüncü de o zât: “Allaha hamd-ü senalar olsun” deyince, Resûlullah (s.a.v.): “**İşte senden bu cevâbı bekliyordum, bunun için bu soruyu tekrarladım**” buyurdu.

“Kim ki din ve dünyâsında rahat ve huzur içinde olmak isterse, vera' bakımından kendisinden üstün ve servet bakımından kendisinden düşük olanlara baksın.”

“Muhakkak Kur'ân-ı kerîm bir zenginliktir ki, onun üstünde zenginlik olmadığı gibi, onunla beraber de fakîrlik yoktur.”

“Allahü teâlâ bir kuluna hayır murâd ettiği vakit, onun günahının cezasını acele ile dünyâda kendisine çektirir.”

“Yedirip şükreden, oruç tutup sabreden gibidir.”

“Allah korkusundan mü'minin kalbi ürperdiği vakit ağacın yaprakları düşer gibi günahları dökülür.”

“Herhangi bir mü'min ki, Allah korkusundan sivri sineğin başı kadar da olsa gözünden bir damla yaş çıkar, sonra sıcaklığı yüzüne değerse, Allahü teâlâ onu Cehenneme harâm kılar.”

“Fakîrlik, mü'min için, atın yanağındaki dizgin ve alındaki beyazdan daha süslüdür.”

“Mü'minin dünyâdaki hediyesi yoksulluktur.”

“Sizin her biriniz şükreden dile, şükreden kalbe sâhib olsun. Bir de âhireti hususunda kendisine yardımcı olacak bir kadın elde etsin.”

“Azîz ve celîl olan Rabbim, Mekke vadisini altın yapıp emrime verilmesini bana bildirdi. Ben dedim ki: “Ey Rabbim, bunu istemem. Bir gün aç, bir gün tok olarak yaşayayım, bu bana yeter. Acıktığım gün, sana tazarrû’ ve niyazda bulunurum. Doyduğum gün de sana hamd eder ve senada bulunurum.”

“Dört şey zorlukla elde edilir: Susmak ki, ibâdetin başlangıcıdır. Tevazu, çok zikir ve az varlık ile yetinmektir.”

“Allahü teâlâya yönelen kimseye, Allahü teâlâ her hususta yeter ve ummadığı yerden onu rızıklandırır. Fakat dünyâyâ yönelen kimseyi de, dünyâyâ havale eder.”

“Benim bildiğimi bilseydiniz, az güler çok ağlardınız.”

“Kim ki kalbinden sadakat ve ihlâs ile “Lâ ilâhe illallah” derse, ona Cennet vâcib olur.”

“Deveni bağla, sonra tevekkül et.”

“Her derdin bir dermanı vardır. Bilen bildi, bilmeyen bilemedi. Yalnız ölümün çâren yoktur.”

“Siz altınlarınızı ateşle denediğiniz gibi, Allahü teâtâ da kullarını belâlarla tecrübe eder. Kimisi, tam ayar hâlis altının aynı parlaklıkta ateşten çıktığı gibi, parlak çıkar, denemeyi kazanır, kimisi biraz karışık bir kısmı da yanmış ve kararmış olarak tecrübeden çıkar.”

“Allahü teâlâ kulunu sevdiği vakit onu ibtilâ eder, dert verir. Fazla sevdiği vakit onu iktinâ eder, ya’nî mal ve evlâd diye kendisinde bir şey bırakmaz.”

“Azîz ve celîl olan Allahü teâlâ, rahatlık ve ferahlığı rızâ ve yakînde, gam, keder ve tasayı da, şüphe ve kızgınlıkta kılmıştır.”

“Bir kavmi sevip onlarla dostluk kuran, kıyâmet günü onlarla haşr olacaktır.”

“Bid’at sahibine hürmet eden kimse, İslâmiyeti yıkmağa yardım etmiş olur.”

“Kul, ibâdeti zayıf olduğu hâlde, güzel ahlâkı sayesinde, âhîretin yüksek derece ve şerefli menzillerini kazanır.”

“Kur’ân-ı kerîmi hatim edenin duâsı kabul olunur.”

“Kötü huy, bağışlanmayacak bir günah, kötü zan ise kokan bir günahdır.”

“Allaha gönül hoşluğu ile ibâdet et. Şayet buna gücün yetmiyorsa, hoşlanmadığın şeyde sabret. Zîrâ böyle yapmanda senin için çok hayır vardır.”

“Müslümanın müslümanı korkutması helâl olmaz.”

“İyiliklerine sevinen, kötülüklerine üzülen kimse mü’mindir.”

“Çölde yalnız kalan kimse birşey gayb ederse, ey Allah’ın kulları, bana yardım ediniz desin! Çünkü Allahü teâlânın sizin göremediğiniz kulları vardır.”

“Allahü teâlâ, herşeyi yoktan var etti. Herşey içinden insanları sevdi, kıymetlendirdi, insanlar içinden de, seçtiklerini Arabistan’da yerleştirdi. Arabistan’daki seçilmişler arasında da, beni seçti. Beni, her zamandaki insanların seçilmişlerinde, en iyilerinde bulundurdu. O hâlde, Arabistan’da bana bağlı olanları sevenler, benim için severler. Onlara düşmanlık edenler, bana düşmanak etmiş olurlar.”

“Bir kimse namaz sonunda, üç defa sübhâne rabbike âyet-i kerîmesini okursa, ye4iştir miktarda sevaba kavuşur.”

“Âdemoğlunun hatâlarının çoğu dilindendir.”

“Hayır olmayan her sözden dilini çek, ancak bu sayede şeytana galebe çalarsın.”

“İnsanlar üç kısımdır; bir kısmı kârda, bir kısmı selâmette ve bir kısmı da helâktedir. Kârda olanlar, Allahı zikredenlerdir. Selâmette olanlar, diline sahip olanlardır. Helâka gidenler ise, bâtil ve boş sözlere dalanlardır.”

“İtirazı terkedin, zîrâ onun hikmeti anlaşılmaz ve fitnesinden emin olunmaz.”

“Güzel söz ve yemek yedirmek, Cennete girmenizi kolaylaştırır.”

“Allahtan kork, takvaya devam et, bir kimse senden bildiği bir kusurdan dolayı seni ayıplarsa, sen de bildiğin bir kusurdan dolayı onu ayıplamağa kalkışma, günâhı onun, sevabı ise senin olur. Ve kimseye kötü söz söyleme.”

“Şeytanın, insanın gözüne çekecek sürmesi, kötü söz söyletmek için ağzına koyup yalatacağı şeyi, koklatmak için burnuna sürecektir kokusu vardır. Ağzına süreceği; yalan, burnuna çektireceği; gazap, gözüne süreceği; uykudur.”

“Gıybeti dinleyen de, gıybet edenlerden biridir.”

“Kimin yanında bir mü'min (aleyhinde konuşulmakla) zillete düşürülür de, ona, yardıma gücü yettiği halde yardım etmez, onu zilletten kurtarmazsa, kıyâmet günü mahlûkât arasında Allahü teâlâ onu zelîl eder.”

“Fâciri anmaktan çekiniyor musunuz? Onun her hâlini açıklayın ki, herkes onu bilsin. Onda olan hâller ile onu anlatınız ki, insanlar ondan kendilerini korusunlar.”

“Allah katında en sevimliniz, ahlâkı en güzel olanınız ve halk ile güzel geçinip ülfet eden ve ülfet olunanınızda: Allah katında en sevimsiz olanınız da, insanlar arasında lâf götürüp getiren, dostların arasını açmak için çalışan ve temiz insanlara kusur arayanınızdır.”

“Ümmetimin hayırlısı, dinde keskin ve titiz davranandır.”

“Kızdığın vakit, sükût et.”

“Gadâbından çekinen kimseden, Allahü teâlâ azabını men eder. Rabbinden özür dileyenin özrünü Allahü teâlâ kabul eder. Dilini koruyan kimsenin kusurunu Allah gizler.”

“İlim öğrenmek; çalışmak ve sıkıntıya sabretmekle, hilm; ahlâkı güzelleştirmek ve bu yolda gayret etmekle mümkündür. Hayır isteyen hayır verildiği gibi, kötülükten sakınan da korunur.”

“Müslüman, yumuşaklığı ile, gündüz oruç tutan ve gece ibâdet edenler seviyesine yükselir. Bunun aksine olarak gadabı sebebiyle, inatçı zorbalar seviyesine de düşebilir ve sözü aile efradından başka kimseye geçmez olur.”

“Allahü teâlâ, yumuşak tabiatlı ve utangaç olanları, zengin olup iffet sahibi bulunanları, nüfûsu kalabalık olduğu hâlde fakîr olup mütteki olanları sever. Çirkin söz söyleyen, ağır tabiatlı, ısrarlı olarak dilenen ahmakları sevmez.”

“Allahü teâlâ, kıyâmet günü mahlûkâtı mahşer yerinde topladığı zaman, Arş'ın altındaki bir dellâl üç defa “Ey îmân edenler, Allahü teâlâ sizi affetti. Siz de birbirinizde olan hakkınızı bağışlayın” diye seslenir.”

“Kıyâmet günü insanlar Mevkifte toplandıkları zaman dellal, “İnsanları affedip, mükâfatları Allah üzerinde olanlar kalksın ve Cennete girsinler” diye seslenir. Bunun üzerine binlerce insan kalkar ve hesap görmeden Cennete girerler.”

“Üç şey vardır ki, mü'min olduğu hâlde bunları yapan ve bunlar ile gelen kimse, (kıyâmet günü) hangi kapısından isterse Cennete girer ve istediği kadar hurilerden kendisine verilir. Bunlar; bilinmeyen, şahidi olmayan ve unutulmuş borcu ödeyenler, her namazı müteâkib on ihlâs okuyanlar ve kâtilini affedenlerdir.” Bunlardan birini yapanlara da aynı mükâfat verilir mi? diye soruldukta: “Evet, birini yapanlara da aynı mükâfat verilir” buyuruldu.

“Allahü teâlâ sertliğe vermediklerini, yumuşaklığı verir. Bir kulunu sevdiği zaman, ona yumuşaklığı nasîb eder. Yumuşaklıktan mahrum bir âile, Allah sevgisinden mahrum demektir.”

“Allahü teâlânın verdiği ni'metlerin de düşmanları vardır. Bunlar da; Allahü teâlânın kendi fadlından verdiği kimselere hased eden, onları çekemeyenlerdir.”

“İnsanoğlunun üç dostu vardır. Bunlardan biri, ölünceye kadar kendisine arkadaş olur; ikincisi, mezara gidinceye kadar; üçüncüsü, mahşere kadar kendisinden ayrılmaz, ölünceye kadar kendisine arkadaşlık eden servettir. Mezara kadar gelen aile efradı ve diğer ahablarıdır. Mahşere kadar kendisine arkadaşlık edecek olan, amelidir.”

“İktisâd eden sıkıntı çekmez.”

“Bol yemek yedirmek, herkese selâm vermek ve güzel konuşmak, mağfireti gerektiren sebeplerdendir.”

“Allahü teâlânın bir takım kulları vardır. Allah yolunda harcanmak üzere onlara servet vermiştir. Bunlardan cimrilik edenler olursa, o serveti onlardan alır başkasına verir.”

“Dîninde ve dünyâsında parmak ile gösterilmek, kötülük olarak kula yeter. Allahü teâlânın korudukları müstesna! Allahü teâlâ suretlerinize bakmaz; niyetlerinize ve amellerinize bakar.”

“Şüphesiz Cennet ehli, her saç sakalı karışık, dağınık, üstü başı toz toprak içinde, eski elbiseye bürünmüş, nazar-ı itibâre alınmayan kimselerdir ki, büyüklerin (makam sahiplerinin) huzuruna girmek isteseler kabul edilmezler. Evlenmek isteseler kimse kız vermez, konuşsalar kimse dinlemez. Her birinin ihtiyacı göğsünde deprenip durur. İşte bunların nuru kıyâmet hal-kına taksim edilecek olsa hepsine yeterdi.”

“Riyanın azı da şirktir. Allahü teâlâ, bilinmeyen, gizli kalan müttekileri sever. Onlar ki, yokluklarında aranmaz, varlıklarında bilinmezler. Onların kalbleri hidâyet nuru saçır. Her karanlık, tozlu yollardan bu sayede kurtulurlar.”-

“Kendisinde zerre kadar riya bulunan ameli, Allahü teâlâ kabul etmez.”

“Âdil hükümdarın bir günü, bir adamın kendi kendine altmış sene (nafile) ibâdet etmesinden daha hayırlıdır.”

“Üç şey helâk edicidir: İtâat edilen cimrilik, uyulan hevâ-i nefis, kulun kendini beğenip böbürlenmesidir.”

“Zillate düşmeyecek şekilde tevazu gösteren, meşru kazancını meşru yola sarf eden, düşkünlere acıyan, fakîh ve hikmet ehli ile düşüp kalkan kimseye müjdeler olsun.”

“Dört şey var ki, Allahü teâlâ bunları ancak sevdiği kimselere verir: Sükût etmek; bu, ibâdetin başlangıçtır, Allaha tevekkül, tevazu ve dünyâdan meylini kesmektir.”

“Kıyâtnet gününde, en ağır azâbı görecektir olan, Allahü teâlânın, ilminden kendisini faydalandırmadığı âlimdir.”

“Bir kabilenin ölümü, bir âlimin ölümünden ehvendir.”

“Siz din âlimleri ve fukahâsı çok, okuyucu ve hatîbleri az, soranları az, cevap verenleri çok bir diyar ve zamandasınız. Bu vaziyet karşısında amel, ilimden hayırlıdır. Yakında bir zaman gelecek, âlimler ve fukahâ, azalacak, konuşmalar çoğalacak, soranlar çok olacak, cevap verebilenler az bulunacak, işte o zaman ilim amelden hayırlıdır.”

“Allahü teâlâ kıyâmet günü, bütün kullarını ve âlimleri diriltir. Sonra âlimlere: Ey âlimler, ben hâlinizi bilerek, ilmi size verdim, bunu size azâb etmek için vermedim. Kusurlarınızı bağışladım. Buyurun Cennete...”

“İlimden bir mes’ele öğrenmek, bütün varağı ile dünyâdan hayırlıdır.”

“Câhilin cehâletine susması, (Öğrenmemesi) âlimin de ilmini saklaması doğru değildir.”

“En güzel hediye; hikmetli bir sözü iyice anlayıp, din kardeşine anlatmaktır. Bu, aynı zamanda bir senelik ibâdete karşılıktır.”

“İlim Çin’de bile olsa öğreniniz.”

“İnsanlar ilim öğrenip ameli terke ettikleri, dil ile sevişip içten husûmet besledikleri ve sı-lâ-i rahmi terk ettikleri vakit, Allah onlara la’net eder, kulaklarını sağır, gözlerini de kör eder.”

“Müslümanlar, Peygamberlerinden sonra, onun bildirdiği dinde bir bid’at, herhangi bir yenilik yaparsa, bunun benzeri olan bir sünnet, aralarından kalkar.”

“Bid’at sahibi bid’atından vazgeçinceye kadar, Allahü teâlâ tövbesini kabul etmez.”

“Yeryüzünde, her zaman kırk kişi bulunur. Her biri, İbrâhîm (a.s.) gibi bereketlidir. Bunların bereketi ile yağmur yağar. Biri ölünce, Allahü teâlâ onun yerine başkasını getirir.”

“Gençlerin en hayırlısı, kendisini yaşlılara benzeten, ihtiyarların en fenası da kendisini gençlere benzetendir.”

“Namazını zayi ettiği hâlde Allaha mülâki olan kimsenin, diğer iyiliklerine Allah değer vermez.”

“Kim ki, abdestini güzel alır, namazını vaktinde kılar, rükû’ ve sücûdunu tamamlar, huşû’una riâyet ederse, beyaz ve parlak olduğu halde yükselir ve benim hakkıma riâyet ettiğin gibi, Allah da seni korusun der. Kim ki abdestini güzel almaz, namazını vaktinde kurnaz, rükû’, sücût ve huşû’una riâyet etmezse, siyah ve karanlık olduğu halde yükselir ve beni zayi ettiğin gibi, Allah da seni zayi etsin der. Tâ ki Allahü teâlânın dilediği yere gittikten sonra bir paçavra gibi durulur ve kişinin yüzüne çarpılır.”

“Sizden herhangi birisinin, yemek sofrası misafirinin önünde bulunduğu müddetçe, melekler onun için istiğfâr ederler.”

“Din kardeşinin arzu ettiği yemeği kendisine yediren kimsenin günahları bağışlanır. Din kardeşini sevindiren, Allahı sevindirmiş olur.”

“Muhakkak ki insan, güzel ahlâkı sayesinde, gündüz oruçlu, gece ibâdet edici olanların derecesine yükselir.”

“Evlenen kimse, dîninin yarısını korumuş olur. Artık diğer yarısında da Allaha karşı gelmekten sakınsın.”

“İki çocuğu ölen kimse, Cehennem ateşine karşı duvardan bir perde ile siperlenmiş olur.”

“Kadını, sırf malı ve güzelliği dolayısıyla alan kimse, malından da güzelliğinden de mahrum olur. Fakat dindarlığı için bir kadın ile evlenen kimseye, Allahü teâlâ malı da güzelliği de nasîb eder.”

“Her kimin kız çocuğu olur da onu terbiye eder ve terbiyesini güzel eder, gıda verir ve gıdasını güzel verir ve Allahü teâlânın kendisine verdiği ni’metlerden ona da bolluk gösterirse, o kız çocuğu onun için bereket ve Cehennemden kurtarıp Cennete girmesi için bir kolaylık vesîlesi olur.”

“Lâ ilâhe illallah söyleyip, bu Kelime-i tayyibe üzere vefât eden Cennete girer. Allah için bir gün oruç tutup, bu minval üzere vefât ederse Cennete girer. Allah için sadaka verip ömrü bunun üzerine biten Cennete girer.”

“Ramazan-ı şerîf ayında oruç tutup, ardından Şevval ayındanda altı gün oruç tutarsa, bir yıl oruç tutmuş gibi olur” buyurunca, hadîs-i şerîfi rivâyet eden Ebû Eyyûb-i Ensârî hazretleri, “Bir gününe on gün mü?” diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) **“Evet”** buyurdu.

“Yaşadığımız günlerde Rabbinizin nefhaları (rahmet dağıtması) vardır. Onlardan istifâde edin. Cum’a gününde bu günlerden biridir.”

“Gizli sadaka Allahın gadabını söndürür.”

“Helâl (nafaka) taleb etmek, farz üzerine farzdır.”

“Gıybet eden ve dinleyen, günahta ortaklırlar.”

“Memleketler, Allahü teâlânın yarattığı yerler, insanlar da Allahü teâlânın kullarıdır. Nerede huzur, bulursan orada otur ve Allahü teâlâyâ hamd eyle.”

Peygamberimiz (s.a.v.) yola çıkmak isteyenlere şu duâyı okurlarda: **“Allahü teâlâ seni rahmet ve himayesine alsın, takvayı sana azık etsin, günahlarını bağışlasın ve nerede olursan ol, yönünü hayra çevirsin.”**

“Vefâtımdan sonra beni ziyâret eden, sağlığımda ziyâret etmiş gibidir.”

“Yalnız beni görmek maksadıyla ziyâretime gelenler, Allahü teâlânın izniyle şefâatimi hak etmişlerdir.”

“Cennet bahçelerinde eğlenmek isteyenler, Allahı çok zikretsinler.”

Resûlullah (s.a.v.) “Hangi amel daha fazîletlidir?” diye sorduklarında şöyle buyurdular **“Dînin, Allah Allah derken ölmendir.”**

“Lâ ilâhe illallah diyenler için mezarlarında vahşet (yalnızlık), mahşer meydanında dehşet yoktur. Sûr’un üflenmesi ânında, başlarındaki toprakları nasıl silkeleyerek kalktıklarını sanki görür gibiyim. Hüznü bizden gideren Allaha hamd ederiz. Muhakkak ki, bizim Rabbimiz, son derece mağfiret edici (gafûr) ve şekûrdur (iyiliklerin mükâfatını verendir).”

“Kim herhangi bir kitapta benim üzerime salevât-ı şerîfe getirirse, ya’nî salevât-ı şerîfeyi kitaba yazarsa, ismim orada kaldığı müddetçe, melekler o kişi için istiğfâr ederler.”

“Abdestli olarak uyuyan kişinin ruhu Arş’a yükselir.”

“İmân, üçyüzotuzüç yoldur. Bu yollardan birine girip şehâdet ile Allaha ulaşan kimse, Cennete girer.”

“Allah katında en fazîletli namaz, akşam namazıdır. Misafir ve mukîm hakkında aynıdır, değişmez. Onunla gündüz namazı sona erer ve gece namazı başlar. Kim akşamın farzını kıldıktan sonra iki rek’at sünnet kıalarsa, Allahü teâlâ ona Cennette iki köşk inşâ ettirir. Dört rek’at kılan kimsenin ise, yirmi veyahut kırk senelik günahı bağışlanır.”

“Gece kıyamına (namazına) devam edin; zirâ bu sizden önceki sâlihlerin ibâdeti, Allaha yakınlık ve günahlara keffâret olup, insanı bedenî hastalıklardan korur ve günahlardan uzaklaştırır.”

“Yemekten evvel elleri yıkamak yoksulluğu, yemekten sonra yıkamak ise, günahları giderir.”

“Üç haslet kendisinde bulunmadıkça kişinin imânı kemâl bulmaz: Kızdığı vakit hiddeti kendisini haktan ayırmamak, memnuniyeti vaktinde bâtıla girmemek, gücü yettiği vakit hakkı olmayan şeyi almamaktır.”

“Kim ki, bir iyiliği niyet eder de, sonra herhangi bir mâni sebebiyle onu yapamazsa, ona tam bir sevab yazılır.”

“Riyânın en küçüğü dahi şirktir.”

“Çok yaşayıp, ameli güzel olan kimseye müjdeler olsun.”

“Allah’ın yarattıkları üzerinde düşünün, zâtı hakkında düşünmeyin. Zirâ siz O’nun kadrini takdir edemez, O’nu anlamağa güç yetiremezsiniz.”

“Mü’minin hediyesi ölümdür.”

Taberânî’nin eserlerinden seçmeler:

Üsâme bin Zeyd anlatır: Resûlullah (s.a.v.) Benî Mustalak kabilesi üzerine yapılan seferden döndüğünde, Abdullah bin Übey’in oğlu, münafıkların başı olan babasına karşı kılıcını çekip “Muhammed (s.a.v.) insanların en şerefli, en üstünü, ben ise en adîsi, en alçağıym demedikçe, vallahi bu kılıcı kınına koymam” dedi. Bunun üzerine Abdullah bin Übey: “Vay Allah’ın belâsı vay! Muhammed (s.a.v.) insanların en şerefli, en yükseği, ben ise, en âdisi, en alçağıym” dedi. Resûlullah (s.a.v.) bu hâdiseyi duyunca tebessüm edip, onun hareketini takdir buyurdular.

“Abdullah İbni Abbâs (r.a.) anlatır: Peygambere (s.a.v.) mübârek Eshâbından (r.anhüm) biri gelerek “Ya Resûlallah! Seni o kadar çok seviyorum ki, aklıma gelince sizi hemen gelip görmezsem, canım çıkacak gibi oluyor. Gelip seni görüyorum. Fakat ben âhirette ne yapacağım. Eğer Cennete girersem, muhakkak senden aşağı mertebelerde olacağım. Senden ayrılmak ise, bana çok zor gelecek Ben Cennette de seninle olmak istiyorum” dedi. Resûlullah (s.a.v.) hiçbir cevap vermedi. Daha sonra bu hususta Allahü teâlâ Nisâ sûresi altaışdokuzuncu âyet-i kerîmesini nâzil edip meâlen şöyle buyurdu: **“Kim Allahü teâlâ ve Peygamberine (s.a.v.) itâat ederse, işte onlar, Allah’ın kendilerine ni’metler verdiği peygamberlerle, siddiklarla, şehîdlerle, iyilerle beraberdirler. Onlar ne iyi arkadaşlardır”** buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) hemen o zâtı çağırarak, bu âyet-i kerîmeyi okuyarak müjdeledi.

Üsâme bin Şerik anlatır: Birgün Resûlullahın (s.a.v.) yanında oturuyorduk. Herkesin sessizce oturduğu sırada birkaç kişi gelip, Resûlullah’a (s.a.v.) “Allahü teâlâ en çok kimi sever?” diye sordular. Resûlullah da (s.a.v.), **“Ahlâkı en güzel olanı”** buyurdu.

Abdurrahmân bin Hâris Sülemî (r.a.) anlatır: Resûlullahın (s.a.v.) yanındaydık Abdest almak için su istediler. Kaptı su gelince, eliyle kaptan su alarak abdest aldı. Resûlullah (s.a.v.) işini bitirince kabı alıp içindeki suyu içtik. Resûlullah (s.a.v.) bunu görünce: **“Niçin böyle yapıyorsunuz?”** diye sorduğunda, “Allah ve Resûlünün sevgisi için” diye cevap verdik Resûlullah da (s.a.v.), **“Allah ve Resûlünün sizden râzı olmasını istiyorsanız, size verilen emânetleri hakkıyla muhafaza edin. Konuştuğunuzda doğru söyleyin. Komşularınıza iyi muamele edin”** buyurdu.

Enes bin Mâlik (r.a.) anlatır: Uhud savaşında “Muhammed (s.a.v.) öldü” şayiası Medine’ye ulaşınca, Ensârdan (r.anhüm) ihrâmlı bir kadın Uhud’da savaş meydanına geldi. Babası, kocası, kardeşi ve evladının cesediyle karşılaştı. “Kim bunlar?” diye sorunca: “Baban, kardeşin, kocan ve çocuğun” dediler. Kadın: “Bana Resûlullahı (s.a.v.) gösterin” dedi. Resûlullahın (s.a.v.) yerini öğrenince, koşup yanlarına vardı. Elbisesinin ucundan tutarak “Anam-babam sana fedâ olsun yâ Resûlallah, sen sağ olduktan sonra, gerisi ne olursa olsun. Benim için hiç mühim değil” dedi.

Katâde bin Nu’mân (r.a.) anlatır: “Resûlullah’a (s.a.v.) bir yay hediye edildi. O da Uhud savaşında bana verdi. Savaşta, Resûlullahın (s.a.v.) önüne dikilip, hem müşriklere yayın ipi kopuncaya kadar ok attım. Hem de Resûlullah’a (s.a.v.) gelebilecek oklara siper oldum. Yayımın ipi kırılınca ok atamaz olmuştum. Bizim tarafa ne zaman bir ok atılsa, hemen göğsümü Resûlullahın (s.a.v.) önüne gerer, okun hedefine ulaşmasına mani olurdum.”

Muâz bin Cebel (r.a.) anlatır: Resûlullah’a (s.a.v.) gittim. Namaz kılıyordu. Sabaha kadar ayakta durdu, secdeye gitti. Orada ruhunun kabzedildiğini zannettim. Daha sonra bana: **“Niçin böyle yaptım, biliyor musunuz?”** buyurdu. “Allah ve Resûlü daha iyi bilir” dedim. Üç veya dört defa aynı soruyu tekrarladı ve şöyle buyurdu: **“Ben, Allah’ın farz kıldığı namazı kıldım. Sonunda Rabbimin elçisi gele-**

rek: “Ümmetin için ne yapayım?” dedi. “Rabbim daha iyi bilir” deyince, aynı soruyu üç veya dört defa tekrarlayarak “Ümmetin için ne yapayım?” dedi. Ben yine: “Rabbim daha iyi bitir” dedim. Bunun üzerine “Ümmetinden dolayı seni hiç üzmeyeceğim” buyurunca, ben de hemen Rabbime secde ettim. Rabbim, şükredenlere karşılığını verir ve onları sever” buyurdu.

Ubâde bin Sâmit (r.a.) anlatır: Birgün Resûlullah (s.a.v.) Eshâbı ile birlikte yola çıktı. Resûlullah (s.a.v.) bir deveye binmişti. Eshâbından (r.anhüm) hiçbiri Resûlullahın (s.a.v.) önüne geçmiyordu. Muâz bin Cebel (r.a.): “Yâ Resûlallah! Allahü teâlâ bizim canımızı senden önce alsın. Allah göstermesin! Sen önce vefât edersen, senden sonra biz hangi ibâdeti yapalım? Ya Resûlallah! Allah yolunda cihad mı yapalım?” diye suâl etti. Ben de: “Anam-babam sana fedâ olsun yâ Resûlallah!” dedim. Resûlullah (s.a.v.): **“Allah yolunda cihad güzel şey! Fakat, insanlar için bundan daha üstünü var”** buyurdu. Muâz bin Cebel (r.a.) “Oruç ve sadaka mı?” diye suâl eyledi. Resûlullah (s.a.v.): **“Oruç ve zekât da güzel şey! Fakat, insanlar için bunlardan daha üstünü var”** buyurdu. Bunun üzerine Muâz bin Cebel (r.a.), bildiği bütün hayırları saydı. Hepsine de Resûlullah (s.a.v.) **“İnsanlar için bundan daha hayırlısı var”** buyurdu. Muâz (r.a.): “Yâ Resûlallah! İnsanlar için bundan daha hayırlı olan nedir?” diye suâl eyledi. Resûlullah (s.a.v.) ağzını işaret ederek: **“Susmak, konuşunca da hayır konuşmaktır”** buyurdu. Muâz (r.a.): “Dillerimizle söylediklerimizden hesap sorulacak mı?” deyince Resûlullah (s.a.v.), Muâz’ın (r.a.) dizine vurdu. Sonra da: **“Annen yokluğuna yansın!”** buyurup, daha başka şeyler de söyledi. Daha sonra, **“İnsanları Cehenneme yüzüstü düşürecek olan şey, dillerinden başkası değildir. Kim Allaha ve âhiret gününe inanırsa, ya hayır söylesin, ya da sussun. Hayır konuşun istifâde edin. Şer konuşmayın ki, selâmette olasınız.”**

Muâz bin Cebel (r.a.) anlatır: Abdullah bin Amr’ın (r.a.) evine uğradım, kapının önüne çıkmış kendi kendine konuşur gibi hareketler yaparken görünce, böyle yapmasının sebebinin sordum: “Allah’ın düşmanı olan şeytan, neden beni Resûlullahın buyurduklarını tatbik etmekten alıkoyuyor? Bana “Evinde sıkılıyorsun, İnsanların arasına çıkmıyor musun?” diyor. Halbuki ben, Resûlullahın (s.a.v.) **“Allah, yolunda cihad edeni korur. Hastaları ziyâret edeni korur. Sabah namazına câmiye gideni korur. Yardım etmek düşüncesi ile idarecilerinin yanlarına gideni korur. Hiç kimsenin gıybetini yapmadan evinde oturana da Allah korur”** buyurduğunu duymuştum. Buna rağmen Allahın düşmanı, beni evimden meclise çıkarmak istiyor” dedi.

Mus’ab bin Umeyr’in kardeşi Ebû Azîz bin Umeyr anlatır. Bedir Savaşında müşriklerin yanındaydım. Savaş neticesinde Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı tarafından esir edildim. Ben, Medîneli Ensârdan bir grubun muhafazasındaydım. Onlar, sabah ve akşam yemeklerinde Resûlullahın emrine uyarak, kendileri yalnız hurmayla yetinirler, bana ise kendi ihtiyaçları olan ekmeği verirlerdi. Çünkü Resûlullah (s.a.v.): **“Esirlere iyi muamele edin”** buyurmuştu.

İbn-i Abbâs (r.a.) anlatır: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **“Ey Abdülmuttaliboğulları, sizin için Allahü teâlâdan üç şey diledim. Doğru yolda olanları, o yoldan ayırmamasını, bilgisi olmayanları, bilgili kılmasını da diledim. Bir kimse Hacer-i Esved’le Makâm-ı İbrâhîm arasında durup namaz kılrsa ve oruç tutsa; eğer, Muhammed’in (s.a.v.) Ehl-i Beytine düşmanlık ediyorsa, ölünce Cehenneme, girer.”**

Nu’mân bin Beşîr (r.a.) anlatır: Biz, Resûlullah ile beraber seferde iken, içimizden biri hayvanının üzerinde uyukluyordu. Bir başkası şaka niyetiyle, sadağından okunu aldı. Birden korkarak uyandı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): **“Hiç kimseye, müslüman bir kardeşini korkutmak helâl değildir”** buyurdu.

Ebû Hüreyre (r.a.) anlatır: Hz. Ebû Bekr, Resûlullah ile (s.a.v.) oturuyorlardı. Bir adam gelip, Hz. Ebû Bekr’e kötü sözler söylemeye başladı. Resûlullah da (s.a.v.) hayret ve tebessümle onları seyrediyordu. Adam biraz ileri gidince, Hz. Ebû Bekr, onun sözlerinden bir kısmına karşılık verdi. Resûlullah (s.a.v.) üzülerek oradan ayrıldı. Ebû Bekr de (r.a.) arkasından koşup yetiştii. “Yâ Resûlallah! Adam bana kötü söylerken siz orada oturuyordunuz. Adama ben karşılık verince oradan ayrıldınız. Acaba hatâ mı eyledim, sebebinin söyleyin de rahatlayayım?” dedi. Resûlullah (s.a.v.): **“Sen, o adamın karşısında susarken, senin yerine ona bir melek karşılık veriyordu. Sen ona cevap vermeye başlayınca, araya şeytan girdi. Ben, ise şeytanla beraber bir arada bulunmam”** buyurup, şöyle devam etti:

“Yâ Ebâ Bekr! Üç şey vardır ki, Allahü teâlâ asla onları karşılıksız bırakmaz. Kim zulme uğrar da, Allah’ın rızâsını kazanmak için mukabelede bulunmazsa, Allahü teâlâ o kimseye yardım ederek yükseltir Her kim Allahü teâlâyâ yaklaşmak için herkese ihsanda bulunursa, Genâfr-ı Allah o kimsenin zenginliğini arttırır. Her kim de zengin olmak için dilencilik yaparsa, Allahü teâlâ, o kimseyi fakîrleştirir”

Cerîr (r.a.) anlattı. Resûlullah'ın (s.a.v.) huzuruna bir adam geldi. Dizlerinin titrediğini gördüm. Resûlullah (s.a.v.) bu zâta: **“Titremene hacet yok. Ben kral değilim. Kureyşli, kuru et yiyen bir kadının oğluyum”** buyurdu.

Yahudilerin Medine'de ileri gelen âlimlerinden ilen, müslüman olmakla şereflenen Abdullah bin Selâm, Medine çarşısında sırtında odun taşımaktaydı. Kendisine: “Allah seni sırtında odun taşımaya muhtac etmediği hâlde, bu şekilde dolaşmanın sebebi nedir, diye sorulunca: “Kibrimden kurtulmak istedim. Çünkü Resûlullah (s.a.v.), **“Kalbinde bir hardal tanesi kadar kibir bulunan kimse, Cennete giremeyecektir”** buyurdu” dedi.

Zeyd bin Erkâm (r.a.) anlatır: Resûlullah (s.a.v.) bir hastalığımda evime teşrif etti ve **“Bu hastalığından sana bir şey olmaz. Fakat, benden sonra yaşadığın takdirde a'mâ olursan ne yaparsın?”** buyurdu. “O zaman sabreder ve sevabını Allahü teâlâdan beklerim” diye cevap verdim. Resûlullah da (s.a.v.): **“Bu takdirde sorgusuz sualsiz Cennete girersin”** buyurdu. Resûlullahın vefâtından sonra gözlerim görmez oldu. Bir diğer rivâyette, Zeyd bin Erkâm'ın (r.a.) gözlerinin, vefâtına yakın tekrar açıldığını bildirilmektedir.

Hazret-i Ömer anlatır: Resûlullahın (s.a.v.) yeni bir elbise giyerken, elbise göğsüne kadar gelince: **“Mahrem yerlerimi örten ve dünyâda beni güzelleştiren elbiseyi bana giydiren Allaha hamd olsun. Kuvvet ve irâdesi ile yaşadığım Allaha yemin ederim ki, yeni bir elbise giyip de, benim söylediğim gibi söyleyen ve sonra da eskilerini Allah rızâsı için bir fakîre giydiren her müslüman, giydirdiği o elbisenin bir ipliği dahi fakîrin üzerinde bulunduğu müddetçe, kendisi hayatta olsun, ölmüş olsun, Allah'ın himayesinde olur”** buyurdu.

Taberânî'nin Eshâb-ı kirâmdan (r.anhüm) ba'zı rivâyetleri:

Bir adam, Abdullah İbni Abbâs'ın huzuruna gelerek, “Bana nasîhat eyle” dedi. İbn-i Abbâs (r.a.) da, “Allahü teâlâyâ hakkıyla kulluk et ve Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı (r.anhüm) hakkında kötü söz söylemekten sakın. Çünkü sen, onların ne kadar yüksek derecelerde olduğunu bilmiyorsun” buyurdu.

Abdullah bin Mes'ûd (r.a.) “Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allaha yemin ederim ki, yeryüzünde dilden başka uzun zaman hapsedilmeye lâyık bir şey yoktur” buyurdu.

Abdullah bin Mes'ûd (r.a.): “İnsanlar üç sınıfa ayrılır. Bunlardan birincisi; Allah yolunda cihâd edenlere, malı ve canı ile yardım edenler, ikincisi; iyilikleri emredip, kötülüklerden nehyederek dilleri ile cihâd edenler. Üçüncüsü de; kalbi ile hakikati tasdik edip, kötülüğe buğz edenlerdir” buyurdu.

İkrime bin Ebî Cehl (r.a.) ile birlikte Yemen'de mürtedlere karşı savaştan, Eshâb-ı kirâmdan (r.anhüm) Garafe bin Hâris (r.a.) anlatır: Mısır'da Mendukûn adında bir hristiyanı İslâmiyete da'vet ettim. Fakat adam, Resûlullah (s.a.v.) hakkında kötü sözler söyledi. Ben de onu bir güzel dövdüm. Vali Amr bin Âs (r.a.) hâdiseyi duyunca beni çağırıp: “Biz onlarla andlaşma yapıp, emniyette olduklarını bildirmedik mi?” dedi. Ben de “Onlara, herhalde Resûlullah (s.a.v.) hakkında kötü sözler söylesinler diye eman verilmedi. Benim bildiğim, kiliselerine dokunmayacağımıza, ibâdetlerine karışmayacağımıza altından kalkamayacakları mükellefiyetler yüklemeyeceğimize, onlara düşman saldırdığında koruyacağımıza, kendi aralarında diledikleri gibi karar verebileceklerine, bizim kanunlarımıza uymak isteyenler hakkında Allah ve Resûlünün (s.a.v.) emrettiği gibi hüküm vereceğimize, arzu etmezlerse mecbur etmeyeceğimize söz verdik” dedim. Amr İbni Âs (r.a.) da “Evet doğru söyledin” dedi.

- 1) *Tam İlimihâl Se'âdet-i Ebediyye sh-344, 349, 404, 423, 591, 929, 1075*
- 2) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-912*
- 3) *El-A'lâm cild-3, sh-121*
- 4) *Vefeyâtmül-a'yân cild-2, sh-407*
- 5) *Mu'cem-ül-müellifin cild-4 sh-253*
- 6) *Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh-49*
- 7) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-30*
- 8) *Kıyâmet ve Âhiret sh-115, 134, 161*
- 9) *Brockelman. Târîh-ül-edeb-il-Arabiyye cild-3, sh-224*

TABERÎ:

Tefsîr, kırâat, hadîs ve Şâfiî fıkhi, târih, edebiyat, nahiv, matematik ve tıp ilimlerinde âlim. İsmi Muhammed bin Cerîr olup, künyesi Ebû Ca'fer'dir. Memleketine nisbetle Taberî denildi. İbn-i Cerîr ve Taberî diye meşhûrdur. 224 (m. 839)'de Taberistan'da Amul şehrinde doğdu. 310 (m. 923)'da Bağdâd'da vefât etti. Rahbet-i Ya'kûb denilen mahallede, kendi evine defn edildi. Eshâb-ı kirâm düşmanı olan Muhammed bin Cerîr bin Rüstem Taberî ve yine Eshâb-ı kirâm düşmanı olan Muhammed bin Ebi'l-Kâsım Taberî başkadır. Yine Eshâb-ı kirâm düşmanı imâmiyye fırkasına mensûb olup, yazdığı “Mecma'ul-beyân” adındaki bozuk “Tabersî” tefsîri ile meşhûr olan Fadl bin Hasen Taberî'nin de, İbn-i

Cerîr Taberî hazretleri ile hiçbir alâkası yoktur. Bu bozuk kimselerin kitaplarını, müslümanlar yanlışlıkla İbn-i Cerîr Taberî hazretlerinin kitaplarıyla karıştırarak okuyup, onların bozuk fikirlerine aldanmaktadırlar. Ayrıca Taberî hazretlerinin, târihini kısaltarak yazmış olan Ali bin Muhammed Şimsâtî de Eshâb-ı kirâm düşmanıdır. Bu kitap “Târih-i Taberî” adıyla Türkçeye de çevrilmiş, Eshâb-ı kirâm aleyhinde bozuk fikirlerin memleketimizde yayılmasına sebep olmuştur.

İbn-i Cerîr Taberî, ilk tahsiline doğduğu yerde başladı. Yedi yaşında Kur’âm kerîmi ezberledi. Dokuz yaşında iken hadîs-i şerîf yazmaya başladı. Bundan sonra, ilim tahsili için önemli ilim merkezlerine gitti. Kûfe, Basra, Rey, Mısır, Suriye ve Irak şehirlerine gidip buralarda ilim öğrendi. Daha sonra Bağdâd’a yerleşti. Kırâat, tefsîr, hadîs, fıkıh, târih, matematik ve tıb ilminde engin bilgi sahibi oldu. Muhammed bin Abdülmelik, İshâk bin Ebî İsrâîl, Ahmed bin Menî’ Begâvî, Muhammed bin Müsnâ ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrenip rivâyette bulundu. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileri ile birlikte ezberleyerek hâfız oldu. Fıkıh ilmini, Dâvûd-i Zâhirî’den, Şâfiî fikhını Mısır’da Rebî’ bin Süleymân’dan; Bağdâd’da Muhammed Za’ferânî’den öğrendi. Yûnus bin Abdûlâlâ’dan ve diğer fıkıh âlimlerinden Mâlikî mezhebinin fıkıh bilgilerini öğrendi. Ebû Mukâtil’den de Hanefî fikhını öğrendi. Şâfiî mezhebinde olmasına rağmen, amelde dört hak mezhebin fıkıh bilgilerini çok iyi öğrenip, dört mezhepte de âlim oldu. Şâfiî mezhebinde zamanın en büyük âlimiydi. Kendisinden. Ebû Şuayb-il-Harrânî ve Abdülgaffâr Huseybî ilim öğrendi.

Muhammed bin Cerîr Taberî, birçok ilimde mütehassıs olduktan sonra, ilmini insanların istifâdesine sundu. Bağdâd’da on sene Şâfiî mezhebine göre fetva verdi.

Ebû Ali Tûmârî anlatır: “Her sene Ramazân-ı şerîf ayında kırâat ilmindeki üstünlüğü ile meşhûr Ebû Beke bin Mucâhid teravih namazına giderken, ben önünde kandil tutardım. Yine bir Ramazan ayının sonlarına doğru, bir gece teravihe gitmek üzere evden çıkmıştık. Muhammed bin Cerîr Taberî’nin mescidinin bulunduğu sokağa geldiğimizde, Ebû Bekr bin Mucâhid durup, mescidde okunan Kur’ân-ı kerîmi dinlemeye başladı. Muhammed bin Cerîr Taberî, Rahman sûresini okuyordu. Epey bir müddet dinledi. “Efendim, cemâat sizi bekliyor geç kaldık” dedim. Bunun üzerine “Ey Ebû Ali, Kur’ân-ı kerîmi böyle güzel kırâat eden (okuyan) bir kimse daha olduğunu zannetmiyorum” dedi.

Ebû’l-Abbâs Bekrî şöyle anlatır: “Muhammed bin Cerîr Taberî, Muhammed bin İshâk bin Huzeyme, Muhammed bin Nasr Mervezî ve Muhammed bin Hârûn Rüyanî ile birlikte Mısır’a gitmiştik. Yanımızdaki yiyecekler bitmişti ve hiç birşey kalmamıştı. Bir gece kaldığımız evde toplanıp, ev sahibinden yiyecek almaya karar verdik, içimizden hangimizin isteyeceğine dâir kura çektik, bana çıktı. Mûsâa-de edin, önce abdest alıp iki rek’at namaz kılalım, sonra gideyim dedim ve namaza durdum. Ben namaza durunca kapı çalındı. Kapıyı açtılar. Namazdan sonra baktım, at üzerinde biri duruyordu. Mısır valisi tarafından gönderildiğini söyledi. Sonra yere inip, Muhammed bin Nasr hanginizdir? dedi. İşte bu zâttır diyerek gösterdiler. Bir kese çıkarıp uzattı, içinde elli dinar vardı. Sonra Muhammed bin Cerîr Taberî kimdir? dedi. Gösterilince ona da aynı şekilde bir kese verdi. Diğerlerine de teker teker sorup, içinde para olan birer kese verdi. Beni de sordu, gösterdiler, bana da verdi. Sonra şöyle dedi: “Vali, dün gece rû’yasında şehrimize ilim öğrenmek ve öğretmek için gelmiş olan sâlih ve âlim kimselerin, açlıktan karınları üzerine büzüldüklerini görmüş. Bunun için bu keseleri size gönderdi ve paranızın bittiğini haber ederseniz, tekrar göndereceğini yemin ederek söz verdi” dedi.

İbn-i Cerîr Taberî, yalnız Allahü teâlânın rızâsı için çalışır, İslâmiyeti öğrenmek ve öğretmeye gayret ederdi. Din ve ilim zenginliğini, dünyâ zenginliğine tercih ederdi. Dünyâyâ ehemmiyet vermez, zaruret miktarı mal ile iktifa ederdi. Harama düşmek korkusundan mubahların birçoğunu da terk eder, ömrünü, yalnız ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdet edip kitap yazmakla geçirirdi. Çok kitap yazdı. Yazdığı kitapların sayfası ömrüne bölününce, her günü için ondört sayfa düşmektedir.

İbn-i Cerîr Taberî, bilhassa tefsîr ilminde meşhûr olup, (tefsîri ile tanındı. “Câmi-ul-beyân et te’vîl-ül-Kur’ân” adlı bu eseri, Eshâb-ı kirâmın ve Tâbiîn rivâyetlerini toplayan en geniş tefsîrlerdendir. Kendisine gelen rivâyetleri çeşitli yönlerden inceledi. Âyet-i kerîmelerden çıkarılmış olan hükümleri bildirip, lüzumunda Arapçanın kaideleri hakkında da bilgi verdi. Daha önce yazılmış pekçok tefsîrdeki bilgileri, eserinde değerlendirdi. Bu eserinin mukaddimesinde Kur’ân-ı kerîmin belâgat ve fesâhatından, i’câzından bahsederek Kur’ân-ı kerîmin yedi harf üzerine nüzulü, te’vîl ve tefsîr hakkında bilgi vermektedir. Sahâbe, Tâbiîn ve Tebe-i tâbiîn kavilleri üzerinde durarak, nâsih ve mensûh, hurûfu mukattaa (sûre başlarındaki harfler) hakkında açıklamalarda bulunmaktadır. Bu eserinde rivâyet bakımından İbn-i Cüreyc, Abdurrahmân bin Zeyd, Mukâtil bin Hibbân tefsîrlerini kaynak almıştır. Lügat bakımından Ahfeş, Kisâî, Kutkub, Ferrâ gibi nahiv âlimlerinin eserlerinden istifâde etmiştir. Bu eser âlimler tarafından çok beğenildi, insanlar, Taberî tefsîrini ilk önce kopye ederler, daha sonra huzuruna gelip, onun ağzından açıklamasıyla birlikte dinleyerek yanlışlarını düzeltirlerdi. Böylece yüzlerce âlim kendisine talebe olup, her biri en az birer tane Taberî tefsîri yazıp, Taberî’nin ilminin yayılmasına vesîle oldular. Bunlardan biri de, muasırı, ilminin yüksekliği ile meşhûr İbn-i Huzeyme’dir. İmâm-ı Nevevî, Taberî’nin yazdığı tefsîrin

bir benzeri daha yazılmamıştır. Bu hususta ittifak vardır” demektedir. Şâfiî mezhebinde büyük fıkıh âlimlerinden olan Ebû Hâmid-i İsfârânî de, “Bir kimse İbn-i Cerîr tefsîrini elde etmek için Çin’e kadar gitse, çok birşey yapmış olmaz” demiştir. Taberî tefsîri, daha sonra gelen âlimlerin birçoğu tarafından kaynak olarak kullanıldı. Taberî tefsîri 23 cild olup, birçok defa basıldı.

İbn-i Cerîr Taberî’nin yazdığı “Târih-ül-ümem vel-mülûk” adlı târih kitabı çok meşhûrdur. Ahbâr-ur-rusûl ve’l-mülûk, kısaca Târih-i Taberî de denilmektedir. Bu eserinde Âdem aleyhisselâmin yaratılışından Peygamberimizin (s.a.v.) hicretine kadar olan hâdiseleri işittiği ve eski târih kitaplarında gördüğü bilgilere göre yazdı. Hicretten sonraki hâdiseleri de vesikalara ve rivâyetlere göre geniş bir şekilde anlattı. Târihçiler için mühim bir kaynak olan bu kıymetli eser, daha sonra Ali bin Muhammed Şimşâtî adında bir Eshâb-ı kirâm düşmanı tarafından kısaltılarak yazıldı ve “Târih-i Taberî” ismiyle meşhûr oldu. Bu Eshâb-ı kirâm düşmanının kısaltarak yazdığı Taberî târihinde, onun güzel sözleri tahrif edilerek, Eshâb-ı kirâma (r.anhüm) iftira edilmektedir. Bu yanlış ve bozuk yazılar, okuyanları aldatmaktadır.

İbn-i Cerîr Taberî’nin diğer eserlerinden bazıları şunlardır: “El-Müsterşid fî ulûm-id-dîn”, “Kitâb-ül-aded ve’t-tenzîl”, “Kırâat”, “Kitâbü-ihtilâf-ül-fukahâ” matbudur. “Cüz’ün fil-i’tikâd”, “Tehzîb-ül-âsâr” “Et-Tefsîr fî usûl-üd-dîn”, “Târih-ür-ricâl min-es-Sahâbeti vet-Tâbiîn.”

İbn-i Cerîr Taberî’nin eserlerinden seçmeler:

Hiz. Ali anlatır: Çok hastaydım. Resûlullahın huzuruna geldim. Beni kendi yerine oturttu. Duâ ederek ayağa kalktı. Elbisesinin bir tarafını üzerime attı. Sonra da, **“İbn-i Ebî Tâlib! Birşeyin yok, iyi oldun, kendim için istediğim herşeyi, senin için de istedim. Allah her istediğimi verdi. Ancak, bana, senden sonra Peygamber gelmeyecek dendi”** buyurdu. Kalktığımda kendimi o kadar iyi hissettirdim ki, sanki biraz önce hasta olan ben değildim.

Hiz. Ali rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) yatağında şöyle duâ ederdi: **“Allahım, ben, idaren dışına çıkamayan bütün hayvanların şerrinden, senin kerîm olan cemaline, hükmüne ve ilmine sığınırım. Allahım, günahkârı da, borçluyu da sen meydana çıkarırsın. Allahım, sen ordunu hezimete uğratmazsın. Va’dinden dönmezsin. Senin kuvvetinin yerini hiçbir kuvvet tutamaz. Seni tesbih ederim, Allahım, sana hamd ederim.”**

Hiz. Ali rivâyet etti: Bir gece Resûlullahın (s.a.v.) yanında kaldım. Namazı bitirip, yatağa girdiğinde şöyle duâ ettiğini duydum: **“Allahım, senin cezalarından, senin affına sığınırım. Allahım, ne kadar uğraşsam seni övmeye gücüm yetmez. Sen, kendini övdüğün gibisin.”**

Ensârdan Ebû Sa’îd (r.a.) anlatır: Çoluk-çocuk açlıktan muzdarib olduk. Ailemin de teşvikiyle Resûlullah (s.a.v.) gidip birşeyler istemeye karar verdim. Huzurlarına varınca ilk olarak şu mübârek sözlerini duydum: **“Kimin gözü tok olursa, Allah onu zengin kılar, kim iffetli olursa, Allahü teâlâ onun mükâfatını verir. Kim de bizden birşey isterse, eğer bulabilirsek hiç esirgemeyiz.”** Bu mübârek sözlerini duyunca, hiçbirşey istemeden Resûlullahın (s.a.v.) huzurundan ayrıldım. Çok geçmeden durumumuz düzeldi öyle ki, Ensâr arasında malı en çok olan biz olduk.

Ümmü Seleme (r.anhâ) anlatır. Sahâbeden bir zât, Resûlullahın (s.a.v.) evinin yanında hapsirip da “Elhamdülillah” deyince, Resûlullah (s.a.v.) de ona **“Yerhamükellah”** diye duâ buyurdular. Sonra bir başkası daha hapsirip, “Âlemlerin Rabbi olan Allaha bol bol hamd ve şükür olsun” deyince de, Resûlullah (s.a.v.), **“Bu, ötekenden ondokuz misli fazla sevab aldı”** buyurdu.

Sa’d (r.a.) anlatır: Resûlullah (s.a.v.) şu duâyı bize bir öğretmenin talebelerine yazı yazmasını öğrettiği gibi öğretirdi: **“Allahım, cimrilikten sana sığınırım. Korkaklıktan sana sığınırım. Kötü bir hayata düşmekten sana sığınırım. Dünyâ fitnesinden ve kabir azabından sana sığınırım.”**

“Elif! Lâ! Mîm! Rumlar en yakın bir yerde yenildiler. Onlar bu yenilgilerinden sonra, birkaç yıl içinde galip geleceklerdir” meâlindeki (Rûm-1-4) âyet-i kerîmeleri inince, müşrikler Ebû N Bekr’e (r.a.) gelip: “Arkadaşın Aluhammed, Rumların İranlıları yeneceğini iddia ediyor ne dersin?” diye sordular. O da, hiç tereddüd etmeden “Allahın Resûlü doğru söylemiştir” diye karşılık verdi. Müşrikler bu defa: “Bizimle bahse girer misin?” deyip, Hiz. Ebû Bekr’le bahse girdiler. Fakat, müddet dolduğu hâlde Rumlar İranlıları yenemediler. Rumlar galip gelmeden, Resûlullah (s.a.v.) bu durumdan haberdar oldu. Hiz. Ebû Bekr’e **“Niçin böyle bir bahse giriştin?”** buyurdu. O da, “Allah ve Resûlünü tasdik etmek için” diye cevap verdi. Resûlullah (s.a.v.) de **“Onlarla yeniden bahse gir, ortaya konanı arttır ve zamanı da birkaç yıl daha uzat”** buyurdu. Hiz. Ebû Bekr de, müşriklerle görüşüp; “Yeniden bahse var mısınız?” deyince, sevinerek “Evet varız” dediler. Anlaşılan sene gelmeden Rumlar galip geldi. İranlıları yenip Medâin’e girdiler. Hiz. Ebû Bekr de bahsi kazandı, müşriklerin va’d ettiklerini aldı. Müslümanların fakirlerine sadaka olarak dağıttı.

Hendek Savaşı öncesinde, Medine’de hendekler kazılmaktaydı. Selmân-ı Fârisî ve bir kısım Sahâbi (r.anhüm) kırk arşınlık bir yeri kazmakla vazifelendirilmişlerdi. Kazmağa başladıktan bir müddet

sonra, karşılarına büyükçe bir taş çıktı. Ellerindeki âletlerle, onu kırmaktan âciz kaldılar. Selmân (r.a.) durumu Resûlullah (s.a.v.) arz etti. Resûlullah (s.a.v.) gelip kazmayı Selmân'ın (r.a.) elinden aldı. Resûlullah (s.a.v.), taşa vurunca, taş ikiye bölünüp, şimşek çakar gibi bir ışık görüldü. Medine'nin bütün evleri onun ışığı ile aydınlandı. Allahın Resûlü (s.a.v.) tekbîr getirince, yanındakiler de tekbîr getirdi. Sonra ikinci ve üçüncü defa da bu şekilde vurup tekbîr getirdiler. Müslümanlar da tekbîr söylediler. Selmân-ı Fârisî, suâl edip:

“Ey Allahın Resûlü! Anam-babam sana fedâ olsun! Gördüğümüz ışıklar, neydi? Biz onları daha önce hiç görmemiştik” dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) diğer Sahâbeye dönüp, **“Selmân'ın gördüğünü siz de gördünüz mü?”** buyurdu. Onlar da “Evet, gördük” dediler. Bundan sonra Resûlullah (s.a.v.) **“Kazmayı ilk vuruşumda kistrânın (İran şahının) köşkleri bana görüldü. Cebrâil aleyhisselâm gelip, ümmetin o beldelere sahip olurlar diye haber verdi. İkinci darbeye Bizans'ın kızıl sarayları görüldü. Cebrâil aleyhisselâm, ümmetin o diyara da sâhip olur dedi. Üçüncüde San'a'nın (Yemen'de) köşkleri görüldü. Cebrâil, ümmetimin bundan da fethedeceğini bana haber verdi. Müjdeler olsun!”** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) İran kistrâsının köşkünü, taşa vururken gördüğü şekle göre anlattıktan sonra, Medine'ye gelmeden önce İran'da kistrânın sarayını görmüş olan Selmân-ı Fârisî'ye (r.a.) de ta'rif etmesini emir buyurdu. Selmân (r.a.), “Yâ Resûlallah! Kistrânın köşkü, aynen sizin anlattığınız gibidir. Seni hak Peygamber gönderen Allahü teâlâ hakkı için, tam buyurduğunuz gibidir ve sen Allahü teâlânın Resûlüsün” dedi. Resûlullah da (s.a.v.), **“Benden sonra ümmetim o diyara malik olur”** buyurdu.

Mü'minler, bu haberi birbirlerine müjdelediler. Allaha hamd ettiler. Münafıklar, inanmayıp küfürlerinde inâd ettiler. Müslümanlarla alay ettiler. Haklarında cenâb-ı Hak meâlen; **“O vakit münafıklıklarla, kalblerinde bir maraz (şüphe) olanlar, “Allah ve Resûlü, bize aldatmadan (aldatıştan) başka bir va'd etmemiş” diyorlardı”** (Ahzâb-12) buyurdu.

Hz. Ali anlatır: Yemen'den bir grup insan Resûlullah (s.a.v.) gelip: “Bize dinimizi öğretecek, aramızda Allahın kitabı ile hüküm verecek bir heyet gönder” dediler. Resûlullah da (s.a.v.) **“Ali, Yemen halkına git. Onlara İslâmı ve sünnetlerimi öğret. Aralarında Allahın kitabı ile hüküm ver”** buyurdu. Ben: “Ey Allahın Resûlü, Yemen halkı çok câhildir. Bana altından kalkamayacağım mes'eleler getirebilirler” dedim. Resûlullah (s.a.v.) mübârek elleriyle göğsüme vurarak! **“Git! Allah kalbine ilham ederek, lisânını yanlış söylemekten korur”** buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) bu sözü söylediği günden bu güne kadar, iki kişi arasında verdiğim hükümlerden hiçbirinde şüpheye düşmedim.

Abdullah bin Amr anlatır: Resûlullah (s.a.v.) akşam namazını kıldırınca, cemâat dağılıp bir kısmı evine gitti. Bir kısmı da yatsı namazını beklemek için, mescidde kaldı. Resûlullah (s.a.v.) daha sonra mescide gelip onları görünce, şöyle buyurdu: **“Rabbiniz semâ kapılarından birini açtı. Sizinle meleklerle karşı iftihar ediyor. Kullarım, bir vaktin namazını kıldılar, şimdi de diğer vakti bekliyorlar buyuruyor.”**

Ebû Nadre anlatır: Namaz için kamet getirilirken Hz. Ömer “Hizaya girin! Sen biraz ileriye çık, sen de biraz geri git, saflarınızı düzeltin, Allahü teâlâ sizin meleklerin yolundan gitmenizi ister” derdi. Arkasından da **“Biz saf halindeyiz, tesbih çekiyoruz”** meâlindeki Saffât sûresi yüzaltmışbeş ve yüzaltmışılncı âyet-i kerîmelerini okurlardı.

Birgün Hz. Ebû Bekr, Resûlullahın (s.a.v.), Eshâbını (r.anhüm) toplayıp, Allaha hamd, Resûlüne salât ve selâmdan sonra şöyle bir konuşma yaptı:

“Her işin mühim bir tarafı vardır. Böyle mühim işleri başaranların kazandıkları sevablar, onlara kâfidir. Azîz ve celîl olan Allahü teâlâ yaptıklarınızın karşılığını mutlaka verecektir. Bunun için de vazifenize ciddiyetle sarılmanız ve gayeye yönelmeniz icâb eder, şüphesiz istikametini düzeltmenin ehemmiyeti daha çoktur. Söylediklerime dikkat ediniz! İmânı olmayanın dîni de yoktur. Karşılığını Allahü teâlâdan bekleyerek iyilik yapmayana mükâfat verilmeyecektir. Niyeti düzgün olmayanın yaptıkları makbul değildir. Dikkat edin! Allah yolunda cihâdın sevabı Kur'ân-ı kerîmde bildirilmiştir. Her müslümanın cihâdı sevmesi ve her an cihâda hazır olması gerekir. Allah yolunda cihâd, Allahü teâlânın buyurduğu gibi, müslümanları zilletten kurtaran ve onu vâsıta ederek dünyâ ve âhıret se'âdetine götüren en salim yoldur.”

Hz. Ebû Bekr (r.a.), Huzâa kabilesinden zekât toplamak için vazifelendirdiği Amr ile Velîd bin Ukbe'yi (r.anhüm) gönderirken, şehrin dışına kadar uğurlayıp bir çok tavsiyelerde bulundu. Daha sonra onlara yazdığı mektûblarda: “Gizli ve açık her yerde Allahtan korkun. Allahü teâlâ, kendisinden korkanı kurtuluşa erdirir. Ummadığı yerden rızkını gönderir. Allahü teâlâ kendisinden korkanların günahlarını affeder, amellerine kat kat mükâfatlar verir, insanoğlunun birbirlerine tavsiye ettiği en hayırlı şey, takvadır. Sen Allah rızası için, onun dinine hizmet için çalışıyorsun. Vazifeyi, sûistimâl etmen, aşırı gitmen,

gaflete düşmen caiz değildir. dîni yaşayışınız mu'tedil, işleriniz düzgün olsun. Gâfil olup, zaafa düşmekten çok sakının" buyurdu.

Ebû Bekr (r.a.), Hâlid bin Velîd'i (r.a.) İslâm ordusunun başında Şam'a gönderdikten birkaç ay sonra hastalandı. Vefâtına yakın bir Pazartesi günü Müsennâ'yı (r.a.) çağırıp: "Git Ömer'i bana çağır! Halifelîği ona teslim edeceğim" buyurdu. Ömer (r.a.) çağrıldığını duyunca, hemen Hz. Ebû Bekr'in huzuruna geldi. Hz. Ebû Bekr "Yâ Ömer! Beni iyi dinle ve sana söyleyeceklerimi mutlaka yerine getir. Bugün cenâb-ı Hakka kavuşacağımı zannederim. Eğer şimdi ölürsem, Müsennâ ile birlikte bu akşam müslümanları toplayıp kararımı onlara bildirin. Eğer gece ölürsem, yine Müsennâ ile berâbar sabahleyin erkenden müslümanları toplayıp kararımı bildirin. Büyük de olsa hiçbir musîbet sizi dininizin hükümlerini ve Rabbinizin emirlerini yapmaktan alıkoymasın. En büyük üzüntüye maruz kaldığımız Resûlullahın (s.a.v.) vefâtı gününde, beni ve yaptıklarımı gördünüz: Eğer o gün ben, Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmekte ufak bir tereddüt gatterseydim, Allahü teâlâ bizi cezâlandırır, rezil ederdi. Medine, kardeş kavgalarının meydanı hâline gelirdi" buyurup, birçok tavsiyelerde bulundu.

Sâlim bin Abdullah bin Ömer anlatır.

Hz. Ebû Bekr (r.a.) vefâtından önce şu vasiyeti yaptı:

Bismillâhirrahmânirrahîm. Bu, Ebû Bekr'in hayata veda edip, âhirete irtihâl ettiği sıradaki vasiyeti-
dir. O âhîret ki, oraya girince kâfir hakikati görür, fakat îmânı makbul olmaz, Fâcir korkar, yalancının in-
kâra gücü kalmaz. Ben, kendimden sonra müslümanların başına geçmek üzere Ömer bin Hattâb'ı halef
ta'yin ettim. Eğer, hilâfeti esnasında âdil hareket ederse, kararında isabet etmiş olurum. Eğer zulm eder
ve bugünkü hâlini değiştirirse, istemediğim şeyi yapmış olur. Çünkü benim ondan beklediğim yalnız ha-
yırdır, gerisi bilebileceğim bir iş değildir" diye vasiyetini bildirdikten sonra şu âyet-i kerîmeyi okudu;
Meâlen; **"Zulmedenler, hangi akıbeti uğrayacaklarını, nereye dönüp kalacaklarını yakında öğ-
reneceklerdir"** (Şuarâ-227).

Daha sonra, Hz. Ömer'i çağırıp: "Ey Ömer! Seni beğenmeyen beğenmez. Seni seven de sever. Her zaman hayır beğenilmez. Ba'zan şer beğenilir" buyurdu. Hz. Ömer "Ey Resûlullahın (s.a.v.) halifesi! Ben halife olmak arzusunda değilim" dedi. Hz. Ebû Bekr de: "Fakat istemesen de, senin halife olman lâzım. Çünkü sen, Resûlullahı gördün. O'na Sahâbe olmakla şereflendin. Resûlullahın (s.a.v.), bizi ken-
disine nasıl tercih ettiğini gördün. Ondan aldığımız feyz ve bilgilerle insanlara doğru yolu gösterdik. Be-
nim hilâfetimi de yakından gördün. Bana yardımcılık ettin. Bildiğin gibi ben, Resûlullahın (s.a.v.) yolun-
dan ayrılmadım. Ben üzerinde yürümem gereken yoldan sapmadım. Ey Ömer! Sen de bilirsin ki, Allahü
teâlânın gece yapılmasını emrettiği emirleri vardır. Bunu gündüz yaparsanız makbul olmaz. Gündüz
yapılmasını emrettiklerini de gece yaparsınız, onu da kabul etmez. Âhîrette, hak dine tâbi olanların iyilik-
leri ağır basar, yüzleri ak olur. Oradaki terazide asla hatâ ve hile yoktur. Hesap günü, dünyâda bâtılın
peşinde gidenlerin kötülükleri ağır basar, yüzleri kara olur. O günkü terazide hile ve hatâ yoktur. Seni,
önce nefesine sonra insanlara karşı uyanık olmaya da'vet ederim. Çünkü, insanların gözünden hiçbir şey
kaçmaz. En küçük seçmeyi dahi fark edebilecek kabiliyette oldukları için, kendilerini idare edenleri de-
vamlı kontrol ederler. Sen Allahtan korktuğun müddetçe, insanlar da senden korkacaktır. İşte bunlar,
benim sana vasiyetimdir. Allahü teâlâ, Cennet ehlinin güzel amelleri sebebiyle azâb etmeyeceğini bildi-
rirken, ben onların arasında olamayacağımdan korkarım. Rahmet ve azâb âyetlerini hatırlayarak böyle
düşünürüm. Kul dâima ümit ve korku (havf ve recâ) içinde bulunmalıdır. Allahü teâlâyı âdil olmaktan
başka birşeyle itham etmemeli, O'nun rahmetinden ümit kesmemeli, kendi kendini tehlikeye atmamalı-
dır. Eğer vasiyetimi tutarsan, gelmek üzere olan ölümü dünyâdan daha çok seversin. Şayet vasiyetimi
tutmazsan, dünyâ, senin için önünde duramayacağı ölümünden beter olur" buyurdu.

Müzeyne kabilesinden Egar (r.a.) anlatır: Resûlullahın (s.a.v.) emri üzerine Hz. Ebû Bekr'le be-
ber Ensârdan bir zâttan hurma alacaktık. Sabah namazından sonra mescidde buluşup yola çıktık. Hz.
Ebû Bekr, ne zaman uzaktan kendisine selâm veren bir şahıs görse, kendi kendine "Selâm vermede
herkes seni geçmeye başladı" diyordu. Bundan sonra biz ne zaman uzaktan bir müslümanın geldiğini
görsek, o bize selâm vermeden biz ona selâm veriyorduk."

Seleme bin Şihab Abdî anlatır. Birgün Ömer bin Hattâb (r.a.) müslümanlara şöyle hitâb etti: "Ey
ahâlî! Bizim sizin üzerinizde hakkımız vardır. Uzakta da olsanız esas olan, samimiyetle bağlı olmak ve
hayırlı işlerde karşılıklı yardımlaşmaktır. Allahü teâlânın en çok sevdiği şey, devlet başkanının yumuşak
ve merhametli olmasıdır. Allahü teâlânın gazabına en çok duçar olan şey ise, devlet başkanının câhil ve
öfkeli olmasıdır" buyurdu.

Hz. Ömer halife olunca, ilk mektubunu Hâlid bin Velîd'in yerine kumandan ta'yin ettiği, Ebû
Ubeyde bin Cerrâh'a yazdı. Buyurdu ki:

"Sana, kendisinden başka herşeyin fâni olduğu, ebedî olarak mevcut olan, bizi sapıklıktan kurtar-
an, doğru yolu gösteren, bizi zulmetten çıkarıp, nura kavuşturan Allahtan korkmanı tavsiye ederim. Seni

Hâlid bin Velîd'in yerine kumandan ta'yin ettim. Orduda ne lazımsa o işi yap. Ganimet peşinde koşup müslümanları tehlikeye atma. Önceden keşfettirip, durumunu, girişini, çıkışını öğrenmediğin yere ordu-gâh kurma. Göndereceğin birlikler kalabalık olsun. Müslümanları tehlikeye sokmaktan sakın. Allahü teâlâ, seninle beni, benimle seni imtihan etmektedir. Haberin olsun! Kalbini ve gözünü dünyâdan koru. Onunla meşgul olma. Senden öncekilerin helakine sebep olan dünyânın, seni de mahvetmesine meydan verme. Sen dünyâya düşkün olanların akıbetini çok iyi bilirsin."

Hiz. Ömer, Sa'd bin Ebî Vakkâs'ı çağırıp, Irak üzerine göndereceği orduya kumandan ta'yin etti. Ta'yin sırasında şu tavsiyelerde bulundu: "Ey Sa'd! Vüheyboğullarından olman sana üstünlük kazandırmaz. Resûlullahın (s.a.v.) dayısıyım ve Sahâbesidenim diye mağrurlanıp, Allahü teâlânın emirlerinden ayrılmayasın. Allahü teâlâ, kötülüğü kötülükle gidermez. Ama, kötülüğü iyilikle giderir. Allahla kul arasında, itâat etmekten başka irtibat yoktur. İnsanların şerefleri de, hakirleri de Allahü teâlânın kullarıdır. Allahü teâlâ da onların Rableridir. Allahın lütfuyla birbirlerine üstünlük sağlarlar. Itâatleriyle ihsanlara kavuşurlar. Resûlullahtan (s.a.v.) gördüklerini, duyduklarını hatırla, ona göre yaşamaya çalış. Emirlerini yerine getir, yasakladıklarını terk eyle. Se'âdet ve kurtuluşun yolu, Resûlullah'a (s.a.v.) uymaktan geçer. Sen bu dediklerime uyarsan, huzur bulur se'âdete erersin. Eğer bunlara tâbi olmazsan, amellerini zayi edip, hüsrana uğrayanlardan olursun!"

Hiz. Ömer, İslâm ordusuna kumandan ta'yin edilen Sa'd bin Ebî Vakkâs'ı uğurlarken şu tavsiyelerde bulundu.

"Seni Irak ordusuna kumandan ta'yin ettim. Tavsiyelerimi iyi dinle ve onlara tâbi ol. Zor ve kimse-nin istemediği bir işin başına geldin. Doğruluktan başka hiçbir şey seni kurtarmaz. Kendini ve emrindeki-leri iyiliğe alıştı. İşe iyilikle başla. Her âdet hâline gelen şeyin bir başlangıcı vardır. Hayır ve iyiliğin de başı sabırdır. Başına gelen musîbetlere sabret. Sabır, sana Allah korkusunu öğretir. Allah korkusu, O'na itâat edip, günahlardan sakınmanı temin eder. Yasaklarından nefret edip, emirlerine uyarak Allahü teâlâyâ itâat eden, gerçek kulluk yapmış olur. Yasaklarını yapıp, emirlerinden uzaklaşan da O'na ger-çekten âsi olmuş olur. Mü'minlerin kalbleri hakikat hazineleridir. Allahü teâlâ, bu hakikatleri kalblerden ba'zan gizli, ba'zan da açık olarak ortaya çıkarır. Açık ortaya çıkardığı hakikatler; kendisini öven ve ye-renin haklarını eşit olarak vermesinde gözükür. Gizli olarak da, kalbteki hikmet dilde görünür. Ve insan-lara muhabbet şeklinde ortaya çıkar. Halk tarafından seilmeyi ihmâl etme. Peygamberler (a.s.) bile, Allahü teâlâdan kendilerini halka sevdirmesini istemişlerdir. Allahü teâlâ, sevdiği kulunu insanlara sevdi-rir, sevmeyi de nefret ettirir. Sen ve emrinde çalışanlar, halkın size karşı sevgisinden, Hakları katın-daki yerinizi anlayabilirsiniz."

Hiz. Ömer (r.a.), Utbe bin Gazvân'ı (r.a.)

Basra'ya kumandan olarak gönderirken şu nasihatlerde bulundu:

"Ey Utbe! Sen, savaşın en şiddetli ânında, Hind memleketlerine gidecek orduya kumandan ta'yin edildin. Düşmana karşı, Allah'tan başka kimseye muhtaç olmayacağına ve sana yardım edeceğine ina-nıyorum. Üzerine aldığın işleri hakkıyla yap. Allahtan kork, âhiretini mahveden gurura kapılmaktan sa-kın. Sen Resûlullah'a arkadaşlık ettin. Zelîlken şerefli, rezilken azîz, zayıfken kuvvetli oldun. Nihayet İslâm ordusuna kumandan oldun. Söylediğin söz dinlenir, emirlerine itâat edilir. Senin Allah katında yü-celmene vesîle olmayan ni'metler, olmasın daha iyi. Kendini günahattan Beyt-ül-mal'ın (devlet hazinesi) mülkünü de telef olmaktan koru. Bunlar, senin hakkında endişe ettiğim iki mühim husustur. Bu hususlar, senin yenilmen ve başka bir günah sebebiyle Cehenneme girmenden çok daha tehlikelidir. Böyle hâller-den Allaha sığınırız, insanlar, önceden dünyâyı isterken, kıyâmet kopunca, Allahü teâlâyâ sığınmak is-teyecekler. Sen dünyâda iken Allaha sığın, dünyânın peşinde koşup, zâlimlerin akıbetlerine uğramaktan sakın."

Ebû Mûsâ anlatır: Hiz. Ömer halife iken, Şam'da tâ'ûn alâmetleri görölmeye başladı. Halife durum-dan haberdar olunca, Ebû Ubeyde'ye mektûb yazıp: "Şu an benim sana ihtiyâcım var. Mutlaka seninle görüşmem lâzım. Mektubum eline geçer geçmez, hemen yola çık. Akşamı veya sabahı bekleme" buyur-du.

Ebû Ubeyde (r.a.) mektubu alınca, "Halifenin beni çağırmasının sebebini biliyorum. O, mutlaka bir gün ölecek olanı yaşatmaya niyetli. Benim tâ'ûndan ölmemi istemiyor" deyip, halifeye "Ben İslâm ordu-sunun başında vazifeme devam ediyorum. Niçin çağırdığını da biliyorum, ölümü bir gün tadacağı mutlak olan bir nefsi yaşatmaya çalışıyorsun. Mektubumu alınca eski kararından vazgeç, benim burada kal-mama izin ver" meâlinde bir mektûb yazdı. Mektubu okuyan Hiz. Ömer, gözlerinden yaşlar akıtarak ağ-ladı. Yanındakiler "Ey mü'minlerin emîri! Ebû Ubeyde ölmüş mü?" diye sordular. Hiz. Ömer "Ebû Ubeyde ölmemiş, ama ölmeye mahkûm" buyurdu. Daha sonra da şu mektubu yazdı: "Ey Ebû Ubeyde! Ürdün toprakları vebaya daha müsaittir. Câbiye tarafları ise vebânın yayılmasına müsait değildir. Muhâcirleri, böyle vebânın yayılmasına müsait olmayan yerlere gönder" diye bildirdi. Mektubu okuyan Ebû Ubeyde

(r.a.) “Bu emîr-ül-mü’minînin emridir, dinleyip itâat edeceğiz” dedi. Bu hâdiseyi nakleden Ebû Mûsâ şöyle devam eder “İslâm ordusunun kumandanı Ebû Ubeyde, benim atıma binip, müslümanları mektubta bildirilen yerlere yerleştirmemi emretti. O sırada zevcem de tâ’ûna yakalanmıştı. Durumu Ebû Ubeyde’ye (r.a.) arz edince, halkı tesbit edilen yerlere kendi yerleştirdi. Bu arada tâ’ûna yakalanıp vefât etti. Çok geçmeden tâ’ûn tehlikesi de ortadan kalktı.”

Şam ordusu kumandanı, ümmetin emini, Aşere-i mübeşşereden olan Ebû Ubeyde bin Cerrâh, Ürdün’de Remle yakınlarında vefât edeceği zaman müslümanları yanına çağırıp şöyle nasihat etti:

“Size, kabul ettiğinizde huzurlu olacağınız ba’zı tavsiyelerde bulunacağım. Namazı dosdoğru kılın. Ramazan ayı gelince orucunuzu tutun. Zekâtınızı verin. Hac ve umrenizi yapın. Birbirinize hayrı tavsiye edin. İdarecilerinize doğru yolu göstermek için nasihatlerde bulunun. Dünyâ sizi aldatmasın. Bir insan, bin sene de yaşasa, ona ölümün gelmemesi imkânsızdır. Allahü teâlâ, insanoğluna ölümü takdir etmiştir. Onlar mutlaka öleceklerdir. Onların en akıllısı, Rabbine en çok ibâdet edip, hesap gününe iyi hazırlanandır. Vesselâmü aleyküm ve rahmetullah! Yâ Muâz! Namazı sen kıldır” buyurup, ruhunu teslim etti. Onun vefâtına insanlarla birlikte cinnîler de ağladı. Muâz bin Cebel (r.a.) kalkıp müslümanlara şöyle hitâb etti:

“Ey insanlar! Günahlarınız için Allaha tövbe edin. Allahü teâlâ, günahlarından tövbe edip, kendisine kavuşan kulunu affedeceğine söz vermiştir. Herkes borcunu ödesin. Kul, borcunun mahkûmudur. Kûsler barışsın. Müslümanın, kardeşiyle üç günden fazla kûs olması yakışık almaz. Ey İslâm cemâati! Bir büyüğünüzü kaybettiniz, üzüntünüzü biliyorum. Ben, ondan daha iyi kalbli, kötülükten daha çok uzak, insanlara şefkat, merhamet ve sevgisi daha fazla, ondan daha samimi bir insan tanımıyorum. Ona Allahtan rahmet dileyin. Cenâze namazını kılmaya gelin” buyurdu.

Hiz. Ömer, hilâfeti sırasında yalnız müslümanların işleriyle uğraşır, başka iş yapmazdı. Bu yüzden ona Beyt-ül-mal’dan (devlet hazinesi) belli bir maaş bağlanmıştı. Osman bin Affân, Ali bin Ebî Tâlib ve Zübeyr bin Avvâm (r.anhüm) aralarında görüşüp, Hiz. Ömer’in maaşının kendisine yetmediğinde ittifak ettiler. Kendileri söylemeye cesaret edemeyip, Peygamberin (s.a.v.) zevcesi, mü’minlerin annesi, Hiz. Ömer’in kızı Hafsa (r.anhâ) vasıtasıyla durumu iletiler. Hiz. Ömer kızına şöyle dedi: “Allah aşkına söyle, Resûlullah (s.a.v.) senin evinde kalırken giydiği en kıymetli elbise neydi?” Hiz. Hafsa’ “İki tane renkli elbisesi vardı. Yabancı elçileri onlarla karşılar, Cum’a hutbelerini, onları giyerek okurdu” dedi. “Peki yediği en iyi yemek neydi?” diye sordu. Hafsa (r.anhâ) “Biz arpa ekmeği yedik. Ekmek sıcakken yağlardık. Yağlı ve yumuşak ekmeği çok lezzetli bulduğumuz için başkalarına da ikrâm ederdik” diye cevap verdi. Hiz. Ömer’in “Senin yanında kaldığı zamanlarda, Resûlullahın (s.a.v.) kullandığı en geniş ve en rahat yaygı neydi?” sorusuna, “Kaba kumaştan yapılmış bir örtümüz vardı. Yazın dörde katlar, üstünde yatar-dık. Kış gelince de, yarısını yere serer, yarısını da üstümüze örterdik” diye cevap verdi. Hiz. Ömer, “Ey Hafsa, benim maaşımı arttırmak için sana müracaat edenlere söyle: Resûlullah (s.a.v.) kendine yetecek miktarını tesbit edip onunla yetinir, fazlasını da ihtiyaç sahiplerine dağıtırdı. Vallahi, ben de kendime yetecek miktân tesbit ettim. Artanını da ihtiyaç sahiplerine vereceğim. Ben ve iki arkadaşım, Resûlullah (s.a.v.) ve Ebû Bekr-i Sıddîk, aynı yolu ta’kibeden üç kişi gibiyiz. Onlardan ikisi nasiplerini alıp yolun sonuna vardı. Sonra üçüncüsü yola koyuldu. Eğer onların yolunu ta’kib eder, onlar gibi yaşarsa, onlara kavuşup, onlarla beraber olur. Eğer, onların yolundan ayrılıp başka bir yolda giderse, onlara kavuşamaz” buyurup maaşının arttırılmasını reddetti.

Ebû’l-Fürât anlatır: Hiz. Osman kölesine: “Vaktiyle ben senin bir kulağını kıvırmışım. Haydi sen de benim kulağımı kıvır, hakkını al” buyurdu. Kölesi de Hiz. Osman’ın kulağını edeble tuttu. Bir türlü çekemiyordu. Emrettiği için de tutmak mecburiyetinde kalmıştı. Hiz. Osman, köleye “Sıkı çek, yavrum. Kısas dünyâdadır. Âhirette kısas yoktur” buyurdu.

Hiz. Osman (r.a.) şehid edildiğinde, hazinesinde kilitli bir sandık bulundu. Sandık açıldığında içinde bir mektûb çıktı. Hiz. Osman, yazdığı bu mektubunda şöyle buyurmaktaydı:

“Bu yazılanlar, Osman’ın son sözleridir. Bismillâhirrahmânirrahîm. Osman bin Affân, Allahtan başka ilâh olmadığına, şeriki ve ortağı bulunmadığına, Muhammed’in (s.a.v.) Allahü teâlânın kulu ve resûlü olduğuna, Cennet ve Cehennem hak olduğuna şehâdet eder. Allahü teâlâ, geleceği muhakkak olan bir günde (kıyâmet gününde; bütün kabirdekileri diriltecektir. Allahü teâlâ va’dinden dönmez. Herkes, o va’dle yaşar, ölür ve tekrar dirilir, inşaallah! (Mektubun arkasında da; insan kendisini ihmâl etmesinden dolayı fakîrlığa düşüp zarara uğrasa bile, tok gönüllü olması, onu zenginleştirip yüceltir. Dünyâda peşinden kolaylık gelmeyen hiçbir güçlük yoktur. Çok sabırlı olmak icâb eder. Güçlüklerle karşılaşmayan, üzüntü ve sıkıntı nedir bilmez, ilerde de ne olacağı belli değildir.”

İbn-i Sîrîn anlatır: Ebû Bekr ve Ömer (r.anhümâ), herhangi bir kimse İslâmiyeti öğrenmek istediği zaman: “Allahü teâlâyâ ibâdet et, O’na hiçbir şeyi ortak koşma. Allahü teâlânın üzerine farz kıldığı namazı vaktinde kıl. Namazını ihmâl etme. Onu doğru kıl. Böyle yaparsan se’âdete erersin, değilse azâba

müstehak olursun. Zekâtını, vakti gelince gönül rızasıyla ver. Ramazanda orucunu tut. İdarecilerine itâat et. Onların sözünü dinle” diye nasîhat ederlerdi.

Hiz. Ali'nin oğlu Hasen (r.anh) hasta idi. Ebû Mûsâ (r.a.) onun ziyâretine gidince Hiz. Ali: “Şunu iyi bilin ki, bu hastayı ziyârete giden müslûman, kendisine affedilmesi için duâ eden yetmişbin meleklerle birlikte geri döner. Eğer bu ziyâretini sabah yapmışsa, ona o gün akşama kadar duâ ederler. Ayrıca kendisine mükâfat olarak Cennette bir bahçe verilir” buyurdu.

Hiz. Enes (r.a.) anlatır: Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbından büyüklerimiz bize, “Başınızdakilere kötü söz söylemeyin. Onları aldatmayın. Onlara isyan etmeyin. Allahtan korkun. Sabırlı olun. Bunlara uyar-sanız muvaffak olursunuz” buyururlardı.

Abdullah bin Hâris'e iki kişi geldi Yaslanmakta olduğu yastığı, yaslanmaları için onlara uzattı. Onlar da, “Biz buraya rahat edip, oturalım diye gelmedik. Senin sohbetinden istifâde için geldik” dediler. Abdullah bin Hâris de “Misafirine ikrâm etmeyen Kimse, Muhammed (s.a.v.) ve İbrâhîm'in (a.s.) ümmetinden değildir. Ne mutlu bir parça ekmek ve bir miktar su ile yetinip, Allah yolundan ayrılmayanlara. Ya-zıklar olsun, sâdece boğazını düşünerek, tıka basa yeyip, Allahü teâlâyı hiç hatırlamayanlara” buyurdu.

Urve (r.a.) anlatır: Yermük savaşında, Rum ordusu kumandanı, müslûmanlar hakkında bilgi toplamak için bir Arabı casus olarak gönderdi. Arab gizlice müslûmanların hareketlerini gözetledikten sonra geri döndü. Rum ordusu kumandanı Kubuklar, ona “Müslûmanlar ne yapıyorlar?” diye sordu. Arab casus, “Gece, dünyâdan elini eteğini çekmiş olan hristiyan din adamlarından daha çok ibâdet ediyorlar. Gündüzleri de, her biri usta bir silâhşor kesilip, yiğitçe dövüşüyorlar” dedi.

- 1) Mu'cem-ül-müellifin cild-4, sh-147
- 2) Târih-i Bağdâd cild-2, sh-162
- 3) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh-191
- 4) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-lüga cild-1, sh-78
- 5) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh-710
- 6) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh 106
- 7) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh-30
- 8) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-240
- 9) Tabakât-üş Şâfiyye cild-3, sh-120
- 10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh-1075
- 11) El-A'lâm cild-6, sh-69
- 12) Muhtasar-ı tuhfe-i İsnâ aşeriyye sh-68
- 13) Ahmed Muhammed Hüfî, “Et-Taberî,” Kahire 1963
- 14) Brockelman, Târih-ül-edeb-il-Arabiyye, cild-3, sh-45, 318

TAHÂVÎ:

Hanevî mezhebinin meşhûr fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Selâme bin Sele-me bin Abdülmelik olup, künyesi Ebû Ca'fer'dir. Doğum târihi hakkında farklı rivâyetler vardır. Ancak, 238 (m. 853) târihi tercih edilmektedir. Çünkü, talebesi, İbn-i Yûnus bu târihi bizzat Tahâvî'den (r.a.) ri-vâyet etmektedir. Bu târih hakkında daha başka deliller de mevcuttur. Vefâtı hakkında ise; tâarihçiler, genelde 321 (m. 933) senesinde ittifak ediyorlar. Neseb âlimleri (Bir kimsenin soyunun, baba ve dedele-rinin kimler olduğu ve onların hâlleri ile uğraşan âlimler) bir şahsı önce kabilesine, sonra o kabilenin hangi kolundan olduğuna, sonra memleketine, sonra da doğduğu köye nisbet ederler, önce umûmî o-landan başlanır, husûsî olana doğru gidilir. Bu bakımdan Tahâvî'ye (r.a.) Ezdî, Hacerî, Mısırî, Tahâvî denir. Ba'zan buna Cîzî de ilâve edilir. Tahâvî, Ezd kabilesinden olduğu için Ezdî denmiştir. Ezcî, Kahtânîlerden çok tanınmış bir Arab kabilesidir. Ezd bin Gaus bin Nebt bin Mâlîk'e nisbet edilir. Tahâvî, Ezd kabilesinin Hacer kulundandır. Bu itibarla Hacerî denmiştir. Tahâvî'ye Mısır'da doğup, burada vefât ettiği için de Mısırî denmiştir. Cîzî denmesi ise, orada ikâmet ettiğinden dolayıdır. Tahâvî'ye Tahâvî denmesi, Tahâ denen yere nisbetledir. Fakat Mısır'da bu isimle söylenen beş yer vardır. Ancak burada bahsedilen Tahâ'nın Semâlut'un merkezine bağlı olan Tahâ el-A'mide olduğunu tercih edenler vardır.

Tahâvî, soy olarak baba tarafından Ezd kabilesine, anne tarafından Müzeyyine kabilesine bağlıdır. Buradan anlaşılan; Tahâvî'nin aslen Arab olan bir aileye mensûb olduğudur.

Âlimler yetiştiren köklü bir aileye mensûb olan Tahâvî'nin dayım, İmâm-ı Şâfiî hazretlerinin talebe-lerinden büyük âlim Müzenî'dir. İmâm-ı Süyûtî, annesinin İmâm-ı Şâfiî hazretlerinin ilim meclisine, kadın-lar için ayrılan özel yerlerde devam ettiğini bildirmektedir.

Babasını ve büyük âlim dayısı Müzenî'yi 264 (m. 877) yılında kaybeden Tahâvî'nin, kardeşleri olup olmadığı bilinmemektedir. Tahâvî, seyyide bir hanımefendiyle evlenmiş ve bu evlilikten Ali isminde bir oğulları olmuştur.

Bu konuda bilgi veren kitaplar, Tahâvî'nin oğlundan; (Ali bin Ahmed bin Muhammed Tahâvî, Mısır âlimlerindendir; diye bahsetmektedirler. Babasının mezhebi üzeredir, ya'nî Hanefî mezhebindedir. Kureşî tabakâtı da, onun hayata hakkında bilgi vermektedir.

Tahâvî, soyca asil ve köklü, ilmî hüviyyeti bulunan bir aileye mensûbtur. Bütün bunların, Tahâvî'nin ilmi ve şahsî karakterini kazanmasında büyük te'sîri olmuştur.

Ekseri kanâate göre, Tahâvî ilk derslerini aile ocağında aldı. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Bu asırda bir çocuğun öğrenmesi gereken, Arapça, fıkıh ve diğer ilimlerle alâkalı kültürü aldı. Sonra o zaman mektep durumunda olan câmide verilen derslere devam etti. Câmide çeşitli derslerin yanında âlet ilimlerinden olan Arapça dilbilgisi, mantık, belâgat ve zamanın fen bilgileri ve yüksek dînî ilimleri de okumaya devam etti. Bu arada, dayısı büyük âlim Müzenî'nin derslerinden çok istifâde etti. Ondan Şâfiî fıkıhını öğrendi. Tahâvî, Müzenî'nin vefâtından sonra, Hanefî âlimlerinden Ebû Ca'fer Ahmed bin Ebî İmrân'dan ilim aldı. Ondan Hanefî fıkıhını öğrendi. Âlimlerin hayatlarını anlatan kitaplarda, Ebû Ca'fer Ahmed bin Ebî İmrân için, Tahâvî'nin hocası diye geçer. Tahâvî, ondan çok rivâyette bulunmuştur.

Ebû Ca'fer Ahmed bin Ebî İmrân, 260 senesi civarında Mısır'a gelmişti. O zaman Mısır'da en büyük Hanefî âlimi o idi. Bu büyük âlimin, henüz talebelik devrini yaşıyan Tahâvî üzerinde te'sîri büyük oldu. Tahâvî'ye Hanefî mezhebinin inceliklerine varıncaya kadar çok şeyler öğretti. Tahâvî, yirmi yaşından kırk yaşına kadar, İbn-i Ebî İmrân'dan ayrılmadı. 20 ile 30 yaşları arasında, Ahmed bin Tûlûn ile irtibatları oldu. Bu arada İbn-i Tûlûn'un takdirlerini kazandı.

İbn-i Tûlûn, bimâristan (hastane) yaptırmıştı. Bu hastane ve orada bulunan eski bir mescid için vakıf bir arazî vermek istedi. Vakıfnâme (vakıfla alâkalı belgeleri yazma) işini, Şam kadısı Ebû Hazım üzerine aldı. Ebû Hazım bu belgeleri yazınca, İbn-i Tûlûn'a gönderdi. İbn-i Tûlûn, Mısır'ın meşhûr âlimlerini çağırıp, Ebû Hâzım'ın hazırladığı belgelerde herhangi bir hatâ olup olmadığını incelemelerini istedi. Âlimler belgeleri inceledikten sonra, hiçbir eksik ve hatalı durum yok diye rapor verdiler. Ebû Ca'fer Tahâvî de belgeleri inceledi. Belgelerde hatâ bulunduğunu söyledi. Tahâvî bu sırada daha gençti. Âlimler ondan, hatalı olan hususu açıklamasını istediler. Tahâvî, bunu kendisi açıklamak istemedi. Bu defa Ahmed bin Tûlûn, Tahâvî'yi çağırdı. "Madem ki bu hatâyı sen başkalarına açıklamadın, bari bana söyle" dedi. Tahâvî, "Söyleyemem" deyince, İbn-i Tûlûn "Niçin söylemiyorsun" dedi. Bunun üzerine Tahâvî, "Ebû Hazım büyük bir âlimdir. O, bu işin doğrusunu bilir. Bu iş bana kapalı, anlaşılması zor geldi" diye bahanede bulundu. Ahmed bin Tûlûn onun bu düşüncesini beğendi. Ona izin verdi. Git, Ebû Hazım'la mes'eleyi görüş dedi. Tahâvî Şam'a gitti. Onunla mes'eleyi görüştüler. Ebû Hazım da Tahâvî'nin söylediği gibi hazırlanan vakıf belgelerindeki hatâsını gördü. Tahâvî, Mısır'a dönünce İbn-i Tûlûn'un yanına gitti. İbn-i Tûlûn, Tahâvî'ye mes'elenin nasıl olduğunu sordu. Tahâvî de, kendi sözünün doğru çıktığını söylemekten kaçındı.

Bu hâdiseden sonra. Tahâvî'nin İbn-i Tûlûn'un yanındaki kıymeti daha da arttı. Onun terbiyesine ve tevazusuna hayran kaldı. Çünkü, Ebû Hâzım'ın yazdığı vakıfla alâkalı belgelerdeki hatâ, Tahâvî'nin dediği gibi çıktı. Buna rağmen, edebinin ve hayasının yüksekliğinden dolayı, bununla asla övünmeye kalkışmadığı gibi, üstelik mes'elenin kendi dediği gibi çıktığını da gizlemeye çalıştı. Tahâvî, Şam'a yapmış olduğu bu yolculuğu iyi değerlendirdi. Yolculuğu bir sene sürdü. Yol güzergâhında bulunan Askalan, Gazze ve Şam'da bir çok âlim ile görüştü. Bu yolculuk, bir bakıma onun için ilmî bir yolculuk oldu.

Tahâvî henüz otuzuna varmadan, ilminin çokluğu her tarafa yayıldı. Mühim mes'elelerde onun görüşüne müracaat ediliyor, çeşitli mevzularda fetvalar isteniyordu. Halbuki kendilerinden ilim aldığı hocaları ve asrın seçkin âlimleri de daha hayatta idi.

Tahâvî'nin fazîleti: Tahâvî (r.a.), hakkın yerini bulması hususunda hiç müsamaha göstermezdi. Yumuşak huylu olup, herkese güzel muamelede bulunurdu. İnsanlar hakkında insafla muamele ederdi. Tahâvî ile İbn-i Harbuveyh arasında ilmî bir münazara olmuştur. Bir mes'eledede her birisi ayrı bir hususu savunuyordu. Bu durum onların birbirlerine olan saygı ve sevgisini zedelememişti. İbn-i Harbuveyh kadılık makamında bulunuyordu. Kâdılıktan alınınca, Tahâvî'nin oğlu Ali bin Ahmed, babasına müjde vermek için geldi. Bunun üzerine Tahâvî oğluna: "Yazık sana! Bu müjde değil, vallahi ta'ziedir. Ben ondan sonra mes'eleler üzerinde kiminle müzâkere ederim?" dedi. Bu, Tahâvî'nin yüksek ahlâkına, vekar ve şahsiyetine güzel bir örnektir. Aralarında ilmî bir mes'eledede ihtilâf olmasına rağmen, bunu şahsî bir mes'ele yapmamış, bilakis ilmî bir hakikat olarak kabul etmiştir.

Tahâvî, zühd (dünyâya düşkün olmamak), takva (haramlardan sakınmak) sahibi, güzel huyları kendisinde toplayan mübârek ve fazîletli bir zâttır.

Âlimlerin hakkında buyurdıkları:

Sem'ânî (r.a.): "Tahâvî, büyük bir fıkıh âlimi, sika (güvenilir) ve yeri doldurulmıyacak bir zâttır."

İbn-i Esîr "Hanefî fıkıh âlim ve imâmlarındandır."

Süyûtî: “Tahâvî, hadîs hâfızlarından olup eşsiz eserlerin sahibidir.”

İbn-i Nedîm: “Zamanının ilim ve zühd bakımından bir tanesi idi” demektedirler.

Tahâvî birçok ilimde söz sahibi idi. Lügat, nahiv (Arabca dil bilgisi) şiir ve mantığın yanında; tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm, târih, neseb ilminde eserler vermiştir.

Tahâvî'nin, Ehl-i sünnet vel-cemâat kitabının baş kısmında, i'tikad ile alâkalı söyledikleri:

“Bu kitap fıkıh âlimlerinden İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, İmâm-ı Ebû Yûsuf ve İmâm-ı Muhammed hazretlerinin i'tikad edip (inanıp bildirdikleri) Ehl-i sünnet vel-cemâat. İ'tikâdının açıklamasıdır.

Allahü teâlânın birliğine kısaca şöyle inanırız: Allahü teâlâ birdir. O'nun ortağı ve benzeri yoktur. O, her şeye kadirdir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Başlangıcı ve nihayeti (sonu) yoktur. Sâdece O'nun dilediği olur. Yarattığı şeylere ihtiyaç duymadan yaratan ve yarattıklarının rızkını güçlüğü düşmeden verendir. Allahü teâlânın, yaratıcı ve terbiye edici sıfatı vardır. O, mahlûkâtı ilm-i ezelisine muvaffik olarak yaratmıştır. Mahlûkâtın kaderini ta'yin etmiş, onlar için belli ölçüler koymuştur ve ecellerini de ta'yin etmiştir. Her şey O'nun kudreti ve dilemesi ile meydana gelir. Olup bitenler hakkında, ancak Allahü teâlânın dilemesi geçerlidir. O'nun dilediğinden başka, kulların hiçbir irâdesi yoktur. Allahü teâlânın, insanlar için dilediği olur, dilemediği ise olmaz.

Kur'ân-ı kerîm hakkında ise: Kur'ân-ı kerîm Allahü teâlânın kelâmıdır. Allahü teâlâ, onu vahiy suretiyle Peygamberimize (s.a.v.) inzal etti (indirdi). Kur'ân-ı kerîm mahlûk değildir. Allah kelâmıdır. Kim Kur'ân-ı kerîmi dinler ve dinlediği Kur'ânın insan sözü olduğunu iddia ederse, küfre girmiş olur.

Muhammed aleyhisselâm hakkında: Muhammed aleyhisselâm, Allahü teâlânın seçkin kulu, üstün nebîsi ve kendisinin râzı olduğu resûlüdür. Hz. Muhammed (s.a.v.), Peygamberlerin sonuncusu, müttekîlerin imâmı, peygamberlerin önderi ve âlemlerin Rabbi olan Allah'ın sevgilisidir. O'nun Peygamberliğinden sonra ortaya atılacak olan her çeşit peygamberlik da'vâsı, sapıklık ve nefsin arzusuna uymaktan ibarettir.

İmân hakkında: İmân; dil ile ikrâr, kalb ile tasdîkten ibarettir, imân tektir, imân sahipleri eşittirler. Gerçekte mü'minlerin arasındaki üstünlük ise; takva, Allahü teâlâyâ karşı gelmekten korkmak, nefsânî arzulara uymamak ve daha lâîk olana sınıksız bağlanmak suretiyle elde edilir. Mü'minlerin hepsi, Allahü teâlânın dostudur. Allah katında en değerlileri ise; daha itâatkâr olanları ve Kur'ân-ı kerîme en çok uyanlarıdır.

İmân konuları, Allahü teâlâyâ, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe imân etmek, öldükten sonra dirilmeye, kader ya'nî hayır ve şer, acı ve tatlı herşeyin Allahtan geldiğine inanmaktan ibarettir.

Kader hakkında da: “Kaza ve kader bilgisi, Allahü teâlânın kullarından sakladığı sırlardan birisidir. Allahü teâlâ bu bilgiyi, en yakın meleklerine ve şeriat sahibi Peygamberlerine (aleyhimüsselâm) bile açmadı. Bu bilgi, hüyük bir deryadır. Kimsenin bu denize dalması, kaderden konuşması caiz değildir. Kaza ve kaderden konuşmaktan ve bu hususta düşünmekten çok sakınınız. Allahü teâlâ, ondan konuşmayı yasakladı. Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **“Allah, yaptığından sorumlu olmaz; kullar ise sorumlu olurlar”** (Enbiyâ-23) buyuruldu.

Kitabın son kısmında ise: Allahü teâlâ bizi doğru imân üzere sabit kılsın, bu imânla can vermeyi nasîb eylesin. Bizi, bid'at ve dalâlet ehli olanların inandığı bozuk i'tikaddan muhafaza buyursun” demektedir.

Bu risâlenin, dört mezhebe mensûb Ehl-i sünnet vel-cemâat i'tikâdında olanlar arasında seçkin bir yeri vardır. Tâcüddîn Subkî der ki: “Elhamdülillah, dört mezheb i'tikad hususunda birdir. Mücessimeye ve mu'tezileye kaymış olan bazıların dışında, cumhur (ekseriyet) hak üzeredir. Önce ve sonra gelenler, Tahâvî'nin akîdeye dâir yazdığı bu eseri kabul etmektedirler.”

Bu risâle üzerine birçok şerhler (açıklamalar) yapılmıştır. Açıklama yapanlardan birisi; Hanefî âlimlerinden Ömer bin İshâk bin Ahmed'dir (v. 773).

Beyân-ı müşkil-il âsâr adlı kitabının mukaddimesinde İmâm-ı Tahâvî buyuruyor ki: “Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâmı Peygamberlerinin sonuncusu olarak gönderdi. O'na vahyetmiş olduğu kitapların sonuncusunu indirdi. Bu kitabında, Resûlüne inananları, O'nun sesinden daha yüksek sesle konuşmaktan, O'nun önünde yürümekten men etti. Yine Kur'ân-ı kerîmde meâlen **“O kendi nefsinden söylemiyor. Kur'ân, sâde bir vahiydir, ancak vahiy olunur”** (Necm: 3-4) buyurularak, Muhammed aleyhisselâmın kendinden konuşmadığı bildirildi.

Yine Kur'ân-ı kerîmde meâlen **“Allahın Peygamberi size ne verdi ise alın. Size neyi yasak etti ise onu yapmayın. Allahtan korkun; çünkü Allah çok şiddetli azâb sahibidir”** (Haşr-7) diye emretmektedir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde; Resûlullahın yanında, alelade kimselerin yanında durulur

gibi durulmamasını emretmektedir. Bunu şu âyet-i kerîmelerde meâlen şöyle emretmektedir: “**Ey îmân edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın ve birbirinize bağırır gibi O’na bağırmanın, haberiniz olmadan’amelleriniz boşa çıkarılır**” (Hucurât-2) ve “**Peygamberimizin çağırışını, aranızda birbirinizi çağırış gibi tutmayın** (da’vetine hemen koşun ve izinsiz ayrılmayın). **İçinizden birbirini siper ederek (savaştan veya hutbeden) sıvışıp kaytaranları Allah muhakkak biliyor. Bunun için, Peygamberin emrine aykırı hareket edenler, başlarına bir belâ inmekten, yahud kendilerine acıklı bir azâb isabet etmekten sakınsınlar**” (Nur-63)

İmâm-ı Tahâvî’nin bu kitabı 1333 hicri senesinde Hindistan’da dört cüz hâlinde basılmıştır. Ancak İmâm-ı Kevserî, Hâvî adlı eserinde bu matbu olan eserin, asıl kitabının yarısı bile olmadığını beyân, etmekte ve kitabın aslının İstanbul’daki Feyzullah Efendi Kütübhanesi’nde 273-279 numara ile kayıtlı bulunduğunu bildirmektedir. (Havî sh. 34)

Muhtasar-ı Tahâvî: İmâm-ı Tahâvî, bu kitabının mukaddimesinde buyuruyor ki: “Bu kitabımı, bilinmemesi özür olmayan ve yapılmamasında ihtilâf bulunmayan fıkıh mes’elelerine göre yazdım. Buradaki mes’eleleri İmâm-ı a’zam, İmâm-ı Ebû Yûsuf, İmâm-ı Muhammed hazretlerinin bildirdikleri bilgiler üzerine bina ettim. Bu eserimle Allahü teâlânın inayetine ve fadlına kavuşmayı ümid ettim.” Bu kitabın 1370 hicrî yılında Kâhîre’de Dâr-il-kütüb-il-Arabî basılmıştır. Bu baskının önsözünde diyor ki; “Bu kitab! Hanefî mezhebinde, fıkıhta muhtasar olarak yazılan ana mes’eleleri ve kaynakları, muteber olan rivâyetleri (zahir-ür-rivâyeyi) ihtiva eden bir kitaptır”

Tahâvî’nin diğer eserleri:

1. Sünen-üş-Şâfiî
2. Sahîh-ül-Asâr.
3. Şerh-ül-Câmi’-il-Kebîr.
4. İhtilâf-ül-ulemâ
5. El-Vesâ’ya vel-ferâiz
6. En-nevâdir-ül-fıkhiyye
7. Kitâb-ül-eşribe

Tahâvî’nin bunlardan başka, daha pek çok eseri vardır.

1) *Mu’cem-ül-müellifin cild-2, sh-107*

2) *Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh-232, 272, 1075*

3) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-306*

4) *El-A’lâm cild-1, sh-206*

5) *Vefeyât-ül-a’yân cild-1, sh-71*

6) *Fâideli Bilgiler sh-41, 36*

7) *Keşf-üz-zünûn cild-1, sh-298, 568, 674, cild-2, sh-1046, 1147, 1250, 1326, 1609, 1627, 1728, 1732,*

1980

8) *Fevâid-ül-behiyye sh-31*

9) *Vefeyât-ül-a’yân (Rodosî-zâde) sh-32*

10) *Brockelman Gal-1, sh-170 Sup-1, sh-293*

11) *Ebû Ca’fer Tahâvî (Abdülmeccid Mahmûd)*

UTBE BİN ABDULLAH:

Şâfiî âlimlerinin büyüklerinden Velî ve âlim bir zât. İsmi, Utbe bin Abdullah bin Mûsâ bin Ubeydullah, künyesi Ebû Sâib Hemedânî’dir. 264 (m. 878)’de Hemedan’da dünyâya geldi: Kabası tüccardı. Kendisi ilme ve tasavvufa yöneldi. Şâfiî mezhebinde olan Ebû Sâib, dünyâya ehemmiyet vermiyen, her işinde Allahü teâlânın rızâsını arayan bir zât idi. Pekçok evliyânın sohbetinde ve hizmetinde bulunmuş, ilimde büyük âlim olmuş, Cüneyd-i Bağdâdî’nin (r.a.) sohbet ve teveccühleriyle şereflenmiştir. Tefsîr, hadîs, fıkıh üzerine pek kıymetli kitaplar te’lif etti. Azerbaycan ve Hemedan’da kadılık yaptı. 334 yılında, önce Bağdâd’ın batı kısmına kadı oldu. Sonra doğu kısmına nakledildi. 338’de halife el-Mut’îlillâh zamanında Kâdî’l-kudât ya’nî başkadı oldu. Şâfiî mezhebindeki ilk başkadı bu zâttı. Başkadı oluncaya kadar kendi ismiyle çağırıldı. Başkadı olunca Kâdî’l-kudât diye anıldı. 350 (m. 961) yılında vefât etti.

Vefâtından sonra ba’zı âlimler onu rû’yâda görüp, Allahü teâlânın kendisine nasıl muamele ettiğini sordular. “Allahü teâlâ beni affetti ve günahlarım olduğu hâlde Cennetine koydu. (Seksen yaşından ziyâde İslâm üzere yaşayanlara azâb etmem) buyurdu” cevâbını verdi.

Ebû Sâib, Bağdâd’da bir mecliste anlattı: “Muhammed bin Yezîd bin Huneys, Süfyân-ı Sevrî’nin (r.a.) huzuruna varınca, Süfyân-ı Sevrî ondan, bir hadîs rivâyetinde bulunmasını istedi. O da Ümmü Sâ-

lih, Safiyye binti Şeybe, Peygamberimizin mübârek zevcesi Ümmü Habîbe'den (r.anhâ) senedi kadınlar-
dan olan şu hadîs-i şerîfî rivâyet etti: Peygamberimiz (s.a.v.) **“Âdemoğlunun emr-i ma'rûf, nehy-i
münher ve insanların arasını bulmak için söylediği sözlerin dışındaki her sözü aleyhinedir”**
buyurdu. Bunun üzerine Süfyân-ı Sevrî (r.a.) hayret etti. “Bir kadın, bir kadından, o da kadından, o da
Resûlullahtan (s.a.v.) rivâyet ediyor” dedi. Bunun üzerine Yezîd bin Huneys, “Bundan daha çok hayret
edeceğin şey, Allahü teâlânın kitabında vardır ki, Nisâ sûresi 114. âyetinde meâlen **“Onların fısıldan-
malarının çoğunda hayır yoktur. Meğer ki sadaka vermeyi, bir iyilik etmeyi ve insanlar arasını
düzeltmeyi emredenlerin ki olsun.”** Ve Asr sûresinde meâlen **“Asra yemîn ederim ki, insanlar
muhakkak hüsrân içindedir. Ancak îmân edenlerle, sâlih ameller işleyenler, bir de birbirlerine
hakkı tavsiye, birbirlerine sabrı tavsiye edenler ziyanda değildirlir”** buyuruluyor” diye cevap ver-
di.

Kâdî'l-kudât Ebû Sâib anlatır: Halife Hârûn Reşîd, meşhûr vâ'iz ve âlim Muhammed bin
Semma'k'tan nasîhat isteyince şöyle buyurdu: “Ey emîr-ül-mü'minîn, muhakkak bir gün sen öleceksin.
Yıkanacak, kefenlenerek ve kabre konulacaksın.

Hasta olunca hastalıktan nefesin tutulur, ihtiyarlayınca gücünü kaybedersin, ayakların sürçer. Fır-
satı kaçırdığından pişman olursun. Tövbe etmeye vakit bulamazsın. Hastalıklardan kurtulamazsın. On-
dan sonra kendini iyi etmek için malın mülkûn de fâide vermez. (O halde şimdiden tövbe et ve Allahü
teâlâya tam kul o).”

- 1) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-343*
- 2) *El-Bidâye ven-nihâye cild-11 sh-237*
- 3) *Târih-i Bağdâd cild-12, sh-320*
- 4) *Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh-5*
- 5) *El-A'lâm cild-4, sh-201 “*

YAHYÂ BİN MUHAMMED ANBERÎ:

Tefsîr ve hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Zekerîyyâ el-Anberî es-Sülemî'dir. 344 (m. 955) sene-
sinde 76 yaşında iken vefât etti. İlim aldığı âlimlerden ba'zıları; Ebû Abdullah Bûşencî, İbrâhîm bin Ebî
Tâlib, Hüseyin bin Muhammed Kubbânî ve diğerleri. Kendisinden ilim alanlar ise; Ebû Ali Nişâbü'rî, Ebû
Bekr bin Abdüs (bu iki zât kendi akranıdır), Ebü'l-Hasen el-Haccâc, Hâkim Ebû Abdullah ve diğerleri.
Ebû Ali Hâfız şöyle demiştir: “İnsanlar, bizim ilimden ezberlediğimiz şeylerin (senetlerin; çokluğuna şaşı-
yorlar. Biz Ebû Zekerîyyâ'nın ilimden ezberlediği şeyleri bilmekten âciziz. Ben onun bir benzerini daha
görmedim.” insanların uğraştıkları lüzumsuz işlere bakmaz, böyle şeylerden uzak yaşardı. Kâdî
Abdülhamîd bin Abdurrahmân şöyle demiştir: “Ebû Zekerîyyâ'dan sonra meclislerimizin tadı kaçtı,
faidesi azaldı.”

- 1) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-485*
- 2) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-369*
- 3) *Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh-375*

YAHYÂ BİN MUHAMMED BAĞDÂDÎ:

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Yahyâ bin Muhammed bin Sa'îd bin Kâtîb'dir Künyesi, Ebû Mu-
hammed el-Hâşimî el-Bağdâdî'dir. 228 (m. 843)'de doğdu. 318 (m. 930) senesinde vefât etti. Kûfe'de
defn edildi. İlim öğrenmek için Şam, Irak, Mısır ver Hicaz'a gitti. İlim aldığı zâtlar Ahmed bin Menî', Suvar
bin Abdullah Kadî, Yahyâ bin Süleymân bin Nadle, Hasen bin Hammâd, Ebû Hümân es-Sekûnî, Hârûn
bin Abdullah el-Hammal, Ebû Ammâr bin Heris, Abdullah bin İmrân el-Âbidî, Muhammed bin Zenbûr ve
daha birçok âlim. Kendisinden ise; Ebû Kâsım Begâvî, Muhammed bin Amr el-Ceâbî, İbn-i Muzaffer,
Dâre Kutnî, İbn-i Hibâbe, Ebû Tâhir el-Mahlas, Abdurrahmân bin Ebî Şüreyh, Ebû Müslim el-Kâtib, Ebû
Zer Ammâr bin Muhammed ve daha pek çok zât ondan ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Yahyâ bin Muhammed'in “Es-Sünen fil-fıkıh”, “El-Müsne'd fil-hadîs” ve “Kırâat” adlı eserleri vardır.

- 1) *Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh-225*
- 2) *Tezkiret-üt-huffâz cild-2, sh-776*
- 3) *Hedîyyet-ül-ârifîn cild-2, sh-517*

YAHYÂ BİN MUHAMMED SA'D BAĞDÂDÎ:

Hadîs, kırâat, tefsîr ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup, ismi Yahyâ bin Muhammed bin
Sa'd bin Kâtîb'dir. Aslen Bağdâdlı olduğu için Bağdâdî, Ebû Ca'fer Mensûr'un âzâdlı kölelerinden olduğu
için, Hâşimî nisbet edildi. 228 (m. 843) yılında Bağdâd'da doğan Ebû Muhammed Bağdâdî, doksan yaş-
larında iken 318 (m. 930) yılında yine orada vefât etti. Bâb-ı Kûfe'ye defn edildi.

Küçük yaşta hadîs-i şerîf öğrenmeye ve yazmaya başlayan Ebû Muhammed Bağdâdî, hadîs-i şerîf öğrenmek ve ilim tahsil etmek için birçok İslâm memleketini ziyâret etti. Şam, Irak, Mısır, Hicaz bölgelerindeki âlimlerin ilimlerinden istifâde etti. Buralarda; Hasen bin İsmâ bin Mâsercisî, Muhammed bin Süleymân Liveynâ, Yahyâ bin Süleymân bin Nidle Huzâî, Ahmed bin Menî Begâvî, Muhammed bin Yezîd Edemî, Hüseyin bin Hasen Mervezî, Yûsuf bin Mûsâ Kattan, Muhammed bin Sehl bin Asker, Muhammed bin İsmâil Buhârî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Kırâat, fıkıh, tefsîr ve hadîs ilimlerinde âlim ve diğer ilimlerde yüksek derecede bilgi sahibi oldu. Zamanında hadîs-i şerîfleri ezberlemek ve anlamakta birçok âlimden öndeydi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek, hadîs ilminde "hâfız" oldu. Âlimler, rivâyetinde sağlam ve sika (güvenilir) olduğunu bildirdiler. İlmî, öğretmek ve Allahü teâlânın rızâsına uygun yaşamak için öğrenirdi, insanlara doğru yolu göstermeye gayret eder, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker için nasihatlerde bulunurdu.

Birçok talebe yetiştirdi. Bunların arasında ilminin üstünlüğünü herkesin kabul ettiği âlimler de vardı. Ebû Muhammed Bağdâdî'den; Abdullah bin Muhammed Begâvî, Muhammed bin Amr Ceâbî, Muhammed bin Muzaffer, Ebû Ömer bin Hayve, Ebû'l-Hasen Dâre Kutnî, Ebû Hafs İbni Şahin, Ebû'l-Kâsım bin Habbâbe, Ebû Tâhir Mahles, Abdurrahmân bin Ebî Şüreyh, Kâtib Ebû Müslim, Ebû Zer Ammâr bin Muhammed ve daha birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Onlar da öğrendiklerini talebelerine ve halka öğretmeye gayret ettiler.

O zamanda yaşayan ve daha sonra gelen âlimlerden birçoğu onun ilmini övdü. Bunlardan Muhammed bin Muhammed Bağdâdî, "İlimde, onu bizden kimse geçemedi" derken Ebû Ali Nişâbü'rî, "Onun akranlarından, ezberleme ve anlamada Irak'ta onun gibisi yoktur. Ezberlediğini anlardı. O, İbn-i Ebî Dâvûd'dan daha iyi hıfz eder, daha güzel anlardı" buyurdu.

Ebû Muhammed Bağdâdî'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Resûlullah (s.a.v.): "**Sana hayadan ancak hayır gelir**" buyurdu.

Fıkıh, tefsîr, kırâat ve hadîs ilimlerinde pekçok kitap yazan Ebû Muhammed Bağdâdî'nin fıkıh ilminde "Kitâb-ı Süneni, kırâat ilminde "Kitâb-ül-kırâat"ı, hadîs ilminde Dâre Kutnî'nin bildirdiğine göre, İbn-i Menî'nin eserinden sonra ilk sırayı işgal eden "Kitâb-ül-müsned"i meşhûrdur.

- 1) *Târîh-i Bağdâd cild-14, sh-231*
- 2) *El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh-166*
- 3) *Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh-776*
- 4) *Mu'cem-ül-müellifin cild-13, sh-225*
- 5) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-280*
- 6) *El-A'lâm cild-8, sh-164*
- 7) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-110, 175, 270, 294, 310, 336, 343, 462*

YÛSUF BİN HÛSEYN RÂZÎ:

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Yûsuf bin Hüseyin bin Ali er-Râzî olup, künyesi Ebû Ya'kûb'dur. Haram ve şüphelilerden çok sakındığı gibi, dünyâyâ da hiç düşkün olmayıp, zahir ve bâtın ilimlerinde âlim idi. Edîb idi. Çok güzel konuşur, ma'rifet ve esrardan anlatırdı. Zamanında Cibâl ve Rey şehrinin âlimi idi. Çok seyahat etti. Zünnûn-i Mısırî'nin talebesi olup, aynı zamanda; Ebû Türâb Nahşebî, Yahyâ bin Mu'âz ve başka âlimlerle de görüşüp sohbet etti ve kendilerinden ilim öğrendi. Ebû Sa'îd Harrâz ile yol arkadaşlığı ve Cüneyd-i Bağdâdî ile mektûblaşmaları meşhûrdur. 304 (m. 915)'de vefât etti. Vefât ederken, "Yâ Rabbi! Gücüm yettiği kadar insanları sana da'vet ettim. Kusurlarımı bağışla" dedi ve vefât etti. Vefâtından sonra kendisini rû'yâda görüp, "Hâlin nasıldır?" diyenlere, "Allahü teâlâ, vefât ederken söylediğim sözü tekrar söylememi emretti. Ben de söyledim. Sonra bana "Seni sana bağışladım" buyurdu" dedi.

Şeyh-ül-islâm Abdullah-ı Ensârî (r.a.), "Allahü teâlâ ona, niçin "Seni sana bağışladım" buyurdu biliyor musunuz? Allahü teâlâ ile kendisi arasında vasıta, yine kendisidir de ondan" buyurdu.

Ömrü uzun olup, Allahü teâlânın dînine hizmet etmekle geçti. İnsanların İslâmiyeti doğru olarak öğrenmeleri için çok gayret ederdi. Edebi çok fazla idi ve kendisinden dahi haya ederdi. Nefsin kötü olan isteklerine tâbi olmamak ve ona muhalefet etmekte çok ileri idi. Geceleri hiç uyumaz. Hep ibâdetle meşgul olurdu. Fazla uykusuzluk sebebi ile gözlerinde hafif kırmızılık ve bitkinlik vardı. Kerâmetleri meşhûrdur. İnsanların fazla teveccühünden sakınır, kendisini olduğundan aşağı gösterirdi. Ebû Ya'lâ diyor ki, "Yûsuf bin Hüseyin, zamanında, kelâm ve tasavvuf ilmini en iyi bilendi." İmâm-ı Şa'rânî diyor ki; "Kur'ân-ı kerîm okunduğu zaman, gözyaşlarını tutamaz çok ağlardı."

Seyahatlerinden birisinde, Arabistan'da bir kabileye uğradı. Kabile reisinin kızı, kendisini görüp âşık oldu. Bir yolunu bulup, Yûsuf bin Hüseyin (r.a.) yalnız iken yanına geldi. Yûsuf bin Hüseyin (r.a.), hemen kaçarak başka bir yere gidip oturdu. Başını dizlerine koydu. Çok yorulmuş olduğu için uyuyuverdi. Rû'yâsında, benzerini hiç görmediği bir yerde, yeşiller giyinmiş kimseler gördü. Birisi de, pâdişâh misâli

taht üzerinde oturuyordu. Kendilerine yaklaşıp kim olduklarını sordu. Onlar, kendisine çok saygı ve hürmet gösterip yol açtılar ve “Bizler melekleriz. Taht üzerinde oturan da Yûsuf aleyhisselâmdır. Yûsuf bin Hüseyn’i ziyârete geldi” dediler. Yûsuf bin Hüseyn (r.a.), çok hayret etti ve mahcûb oldu. Ağlamaklı bir ses ile “Hasbünallah. Ben kim oluyorum ki, Allahü teâlânın Peygamberlerinden birisi benim ziyâretime gelsin, olacak şey değil” dedi. Bu sırada Hz. Yûsuf, tahttan inip kendisiyle müsâfaha etti ve kendisine sarıldı. Yûsuf bin Hüseyn (r.a.) ona, “Ey Allah’ın Peygamberi, ben kim oluyorum ki, bana bu kadar iltifat ediyorsunuz?” dedi. Hz. Yûsuf buyurdu ki, “O kabile reisinin güzel kızı, sen yalnız iken yanına gelince, sen Allahü teâlâdan korkarak ve Allahü teâlâyâ sığınarak oradan çıkınca, Allahü teâlâ, senin hâlini bana ve meleklerle gösterip buyurdu ki: “Ey Yûsuf! Bak, senin, Zeliha’dan kaçtığın gibi, bu Yûsuf da kabile reisinin kızından nasıl kaçtı” buyurdu ve beni bu meleklerle birlikte seni ziyârete gönderip sana söylememi emretti ki, “Her şeyin bir nişânesi vardır. Bu zamanın nişânesi Zünnûn-i Mısırî’dir. İsm-i a’zam ona verildi. Huzuruna git. Hem de sana şu müjdeyi vermemi emretti ki, (Sen, Allahü teâlânın seçilmiş kullarındansın)” buyurdu.

Yûsuf bin Hüseyn (r.a.) uykudan uyandığında aşk-ı ilâhi her tarafını kaplamıştı. Kendisine verilen işaret üzerine Mısır’a doğru yola çıktı. Bir an önce Zünnûn-i Mısırî’ye kavuşmak arzusunda idi. Nihayet Zünnûn-i Mısırî’nin (r.a.) meclisine gelip oturdu. Beş sene, bu sohbet meclisine devam etti. Beşinci yıl sonunda hocası kendisini çağırıp, “Artık memleketine git. Allah rızası için insanlara nasihat et, ama arada halkı görme. Allah için konuş” buyurdu. “Peki efendim” deyip ayrıldı. Memleketi olan Rey şehrine gelince bir meclis kurup, insanlara nasihat etmeye başladı. Birgün meclisine geldiğinde, hiç kimse yoktu. Geri dönüp gidecekti. Yaşlı bir kadıncağız kendisine “Zünnûn (r.a.) sana “Arada halkı görme” dememiş miydi? Sen Allah için konuş” dedi. Bu söz karşısında şaşıtı kaldı. Kimse olsun olmasın konuştu. Bu hâl elli sene böyle devam etti. İbrâhîm-i Havvâs (r.a.) Yûsuf bin Hüseyn’in talebesi olup, bunun sohbeti bereketi ile çok yüksek hâllere ve makamlara kavuştu.

Abdülvâhid bin Zeyd çok içki içer, devamlı sarhoş hâlde bulunurdu. Birgün yolu, Yûsuf bin Hüseyn’in va’z verdiği meclise uğradı. Yûsuf bin Hüseyn’in bereketli sözlerini işitip, kalbinde öyle bir hâl oldu ki, kendinden geçmiş olarak yere yığılıverdi. Kendine geldikten sonra, kalkıp kabristana gitti. Yaptıklarına çok pişman olup, devamlı ağlıyordu. Üç gün sonra, Yûsuf bin Hüseyn gidip kendisini getirdi. O, bu hâlden sonra sâdık talebelerden oldu.

Nişâbürlu bir tüccarın, bin altına satın aldığı çok güzel bir cariyesi vardı. Bu tüccarın acele olarak başka bir şehre gitmesi icâb etti. Cariyeyi güvendiği bir kimsenin evine emânet olarak bırakıp gitti. Bu ev sahibi, bir aralık cariyeyi gördü. Kendisine âşık oldu. Hemen Ebû Hafs Haddâd’ın (r.a.) yanına gidip hâlini anlattı ve “Ben ne yapayım?” dedi. O da, “Senin, Rey şehrinde bulunan Yûsuf bin Hüseyn’in yanına gitmen lâzımdır” buyurdu. O kimse hemen yola çıkıp Irak’da bulunan Rey şehrine geldi. Yûsuf bin Hüseyn’in yerini sordu. Sorduğu kimseler, uygunsuz sözler söyleyip, yanına gitmesine mâni oldular. Hattâ çok ileri gidip, öyle şeyler söylediler ki, gelen kimse bunlara aldanıp, geldiğine pişman oldu ve geri döndü. Ebû Hafs’ın yanına geldiğinde, “Niçin onu görmeden geri geldin?” buyurdu. O da, “Onun için şöyle şöyle söylediler. Ben de yanına gitmekten vaz geçip geri döndüm” dedi. Ebû Hafs, “Sen tekrar git ve kendisini gör” buyurdu. O kimse tekrar dönüp Rey şehrine geldi. Yûsuf bin Hüseyn’in (r.a.) bulunduğu yeri sordu. Bu sefer, önceki söylediklerini daha fazlasıyla söylediler. Fakat ısrar edince evini gösterdiler, izin alıp içeri girdiğinde gördü ki, yaşlı bir zât oturmuş, karşısında bir genç, önünde bir sürâhi ve kâse bulunuyor. Gelen kimse selâm verip oturdu. Yûsuf bin Hüseyn, yüzünden nûr akan çok sevimli bir zât olup, öyle güzel şeyler anlatıyor, öyle tatlı konuşuyordu ki, gelen kimse hayretler içinde kaldı. “Efendim. Lütfen söyleyiniz. Bu nûrânî yüz, bu tatlı sözler, şu sürâhi ve kâse ve dışarıdakilerin söyledikleri ne demek oluyor?” dedi. Yûsuf er-Râzî (r.a.), “Şu gördüğün genç, benim oğlumdur. Kendisine Kur’ân-ı kerîm okutuyorum. Şarap kabı gibi zannedilen şu kırmızı sürâhi içinde su var. Bu bardakla, gelenlere su ikrâm ediyorum. Su testisi bulunmadığı için, bunu kullanıyorum” buyurdu. Gelen kimse “Peki, böyle hareket edip, insanların hakkınızda uygunsuz sözler söylemelerine imkân vermenize sebep nedir?” diye sorunca, “İnsanlar bana güvenmesinler ve birşey emânet etmesinler diye” buyurdu. Gelen kimse onun ayaklarına kapanıp af diledi.

Birgün kendisine “Peygamber efendimizin, “**Yâ Bilâl! Bizi ferahlandır**” hadîs-i şerîfi hakkında ne dersiniz?” dediler. Cevâbında buyurdu ki, “Bunun ma’nâsı “Yâ Bilâl! Ezan okumakla, bizi dünyâ meşgalelerinden ve sözlerinden rahatlandır” demektir. Çünkü, Peygamber efendimiz (s.a.v.) namazda rahatları. Namaz gözünün nuru idi.”

Yûsuf bin Hüseyn’in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ikisi şunlardır:

“Sizden biriniz, kendisi için istediği bir şeyi müslüman kardeşi için de istemedikçe, kâmil mü’min olamaz.”

“Bir kimse âşık olsa, gizlese, iffetini muhafaza etse ve ölse, şehîddir.”

Yûsuf bin Hüseyn (r.a.) buyurdu ki:

“Yapmacık olarak, riya ile yapılmış çok az bir amelle Allahü teâlânın huzuruna çıkacağıma, günâh yükü ile çıkmayı tercih ederim,”

“Allah yolunda yürümek arzusunda bulunan bir tâlib, azimetini bırakıp ruhsatla amel ederse, artık ondan hayır gelmez, ilerleyemez.”

“Nefsin aldatmasına, dünyânın yalancı ve geçici tadına kapılan, hayrın tadını alamaz. Yabancılarla beraber olmak, bu yolda yürüyenler için felâkettir.” “Allahü teâlânın kendilerini her an görmekte olduğunu bilen insanlar, O’nun kendilerini görmekte olduğunu düşünerek, O’ndan ve emirlerinden başka şeye iltifat etmekten haya ederler.”

“Kim, Allahü teâlâyı hakkıyla zikrederse, O’ndan başka her şeyi unuttur. O’nun zikri ile O’ndan başka her şeyi unutan kimseyi, Allahü teâlâ her şeyden muhafaza eder.”

“Dünyâda en kıymetli şey, ihlâstır.”

“Allah yolunda yürümek isteyen bir kimse için, en büyük tehlike; bu yolda olmayan kimselerle beraber olmaktır.”

“Se’âdete kavuşmak istersen, edeble ilim öğren, edeble ilim öğrenen onunla iyi amel eder. İyi amel eden, hikmet sahibi olur. Hikmet elde edilince, insan zühd sahibi olur. Zühd sahibi olunca, kalbinde, insanı Allahü teâlâdan uzaklaştıran şeylerin sevgisi kaybolur. Bu sevgi kaybolunca, insan âhirete rağbet eder. Hep âhireti düşünen ve ona hazırlanmakla uğraşan kimse, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmuş demektir.”

“Bütün hayırların hepsi, bir ev gibidir. Anahtarı da tevâzudur. Bütün kötülüklerin hepsi de, bir ev gibidir. Onun anahtarı da kibirlenmektir. Nitekim, Âdem aleyhisselâmın zellesinden dolayı tevazu etmesi ile affa ve ikrâma kavuşması ve İblis’in kibirlenmesi, kendisine hiçbir şeyin fayda vermeyip zelîl olması buna delildir.”

“Akıl zâhiri, sevgili Peygamberimize tam tâbi olmaktır. Aklın bâtînî, hâlini gizlemek ve aklın aslı ise, sükût etmektir.”

“Dünyâda iki türlü taşkınlık ve azgınlık vardır. Bunlardan biri ilim sebebiyle yapılan azgınlık, diğeri de mal sebebiyle yapılandır, ilim sebebiyle olan taşkınlıktan kurtulmak, ancak ibâdetle olur. Mal sebebiyle olan taşkınlıktan kurtulmak ise, ona ehemmiyet vermeyip uzaklaşmakla mümkün olur.”

- 1) *Tabakât-üs-sûfiyye sh-185*
- 2) *Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh-238*
- 3) *Sıfât-üs-safve cild-4, sh-84*
- 4) *Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh-105*
- 5) *Târih-i Bağdâd cild-14, sh-314*
- 6) *El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh-126*
- 7) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-245*
- 8) *Risâle-i Kuşeyrî sh-158*
- 9) *Nefehât-ül-üns sh-238*
- 10) *Keşf-ül-mahcûb sh-238*
- 11) *GAS cild-1, sh-650*
- 12) *Tezkiret-ül-evliyâ cild-1, sh-280*

YÛSUF BİN ÖMER EL-KAVVÂS:

Büyük hadîs âlimlerinden. İsmi, Yûsuf bin Ömer bin Mesrur olup, künyesi Ebü'l-Feth'dir. Ebü'l-Feth el-Kavvâs diye meşhûr olmuştur. Kendi sözlerinden de anlaşıldığı üzere, 303 (m. 915) yılı Zilhicce ayında Bağdâd'da doğdu. Gayet zekî ve çalışkan bir zât olup, hadîs öğrenmek için çok dolaştı ve pek çok sıkıntılara göğüs gerdi. 385 (m. 995) yılında, Rabî-ül-âhır ayının son Cum'a günü, Bağdâd'da vefât etti. Resâfe Câmisi'nde cenâze namazı kılınıp, Ahmed İbni Hanbel'in (r.a.) yanına defn olundu.

Ebü'l-Feth el-Kavvâs; Ebü'l-Kâsım el-Begâvî, Ebû Bekr bin Ebû Dâvûd, Yahyâ bin Sa'îd, Ahmed bin İshâk bin Behlûl, Ca'fer bin Muhammed bin Mugalles, Hâşim bin Kâsım el-Hâşimî, Ebû Ömer Muhammed bin Yûsuf el-Kâdî, Muhammed bin Hârûn el-Hadramî, Sa'd bin Muhammed, Ya'kûb bin İbrâhîm (Cerrâb diye meşhûrdur), Muhammed bin Abdullah bin Allân, el-Hazzâz, Muhammed bin Mansûr eş-Şeyî ve daha pek çok âlimden hadîs-i şerîf öğrenmiştir.

Atîkî, Hallâl, Tenûhî, Abdülazîz el-Ezcî, Muhammed bin Ali bin Feth, Temmâm bin Muhammed el-HaÖb ve pek çok âlim de Ebü'l-Feth el-Kavvâs'dan hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Kendisinin haber verdiğine göre, ilk defa onüç yaşında büyük hadîs âlimi Begâvî'ye talebe olup, ilim meclisine katıldı. Daha sonra başka ilim meclislerine de gitti. Uzun müddet büyük âlimlerden ilim okuyup, genç yaşında âlim

oldu. Bir-gün çarşıda babasıyla beraber yürüyordu. Dükkânın birinde yaşlı bir zât onu gördü ve “Ey genç buraya gel” diye çağırıp kendisine, hadîs âlimi olup olmadığını sordu. Hadîs âlimi olduğunu anlayınca İmâm-ı Ahmed bin Hanbel’in buyurduğu şu sözü nakletti: “Yolda hızlı hızlı giden bir kimse görürseniz, biliniz ki o ya mecnûndur veya hadîs âlimidir.”

Ebü'l-Hasen bin Cemî, 328 yılında kadı Mehâmilî’den daha sonra da yirmibeş yaşında bulunan Yûsuf bin Amr el-Kavvâs’dan hadîs-i şerîf yazmıştır. Ezherî, onun adalet sıfatını taşıyan, sika (sağlam, güvenilir) bir râvi olduğunu söylemiştir.

Ebü'l-Feth el-Kavvâs şöyle anlatır: Kâdı Mehâmilî’nin ilim meclisinde, dört kişi onun kâtipliğini yapıyor, buyurduklarını yazıyordu. Fakat ben ayakta bulunduğumdan, muhaddis Mehâmilî’nin sözlerini pek işitemiyor, bunun için de tam yazamıyordum. Ancak işitebildiğim şeyleri yazdım. Mehâmilî’nin sözünü işitemediğim bu uzak yerden aniden kalktım. Meclisde bulunanlar, benim bu kalkışımı görünce, beni rahatlatmak için yer açtılar ve Mehâmilî’nin yanına kadar ulaşmama izin verdiler. Mehâmilî’nin yanına vardım ve edeble yanına oturdum. Ertesi gün bana gelerek selâm verdi ve bana “Efendim! Sizden, bana hakkınızı helâl etmenizi rica ediyorum” dedi. Ben de “Niçin?” diye sordum. Şöyle cevap verdi: Dün mecliste ayağa kalkdınız ve insanları yarararak ileri geçtiniz. Ben de kendi kendime; bu kimsenin insanları yarararak ileri geçmesi hadîs-i şerîf dinlemek için değil, diye düşündüm. Gece rû’yâmda Peygamberimizi (s.a.v.) gördüm. Bana; “Kim hadîs-i şerîf dinlemek (öğrenmek) isterse, sanki benden dinlemek isteyen gibidir. Bunun için, hadîs dinlemek (öğrenmek) isteyen kimse, Ebü'l-Feth el-Kavvâs gibi dinlesin” buyurdu.

Ebü'l-Feth el-Kavvâs gayet edebli, âlim, dünyâya kıymet vermeyen, Allahü teâlâdan ilminin çokluğu nisbetinde çok korkan ve bu nisbette çok ibâdet eden bir zâttı. Ali bin Muhammed bin Hasen haber veriyor ki: “Ne zaman Ebü'l-Feth el-Kavvâs’ın yanına gelsem, onu hep namaz kılariken buldum” buyurmuştur. Bergânî ve Ezherî, onun zamanının seçilmiş kimselerinden olduğunu söylemişlerdir. Yine Ezherî: “Ebü'l-Feth el-Kavvâs, duâsı müstecâb olan, kabul olunan bir zâttır” buyurmuştur. Mekke’de bulunan Ebû Zer Abd bin Ahmed Hirevî’ye yazmış olduğu mektubunda, Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî’nin, “Biz daha çocukken, Ebü'l-Feth el-Kavvâs ile teberrük ederdik (bereketlenirdik)” buyurduğunu yazmaktadır.

Ebü'l-Feth el-Kavvâs (r.a.), Hz. Muâviye’nin (r.a.) faziletlerini anlatan bir risâle yazdı. Fakat bir fare, bu kitabın birçok yerlerini kemirdi. Ebü'l-Feth (r.a.) bu fareye bedduâ etti. Fare tavandan düştü ve çırpınarak öldü.

Ebü'l-Feth el-Kavvâs (r.a.), kerâmetler sahibi, çok ibâdet eden, gayet nâzik ve edebli, âlim bir zât idi.

- 1) *Târih-i Bağdâd cild-14, sh-325*
- 2) *Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh-980*

ZEKERİYYÂ BİN YAHYÂ ES-SÂCÎ:

Basra’da yetişen fıkıh ve hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Zekerıyyâ bin Yahyâ bin Abdurrahmân bin Bahr bin Adîy bin Abdurrahmân bin Ebyad bin Deylem bin Bâsil bin Dabbe ed-Dabbî el-Basrî es-Sâcî’dir. Künyesi, Ebû Yahyâ olup “Sâcî” lakabı ile meşhûr olmuştur. Basra’da doğdu. İlim tahsili için Kûfe’ye, Hicaz’a ve Mısır’a gitti. Birçok âlimden hadîs ve fıkıh ilimlerini öğrendi. Yüksek ilim sahibi olup çok kitap yazdı. 307 (m. 919) senesinde Basra’da vefât etti. Vefâtında 90 yaşında idi.

Zekerıyyâ es-Sâcî, büyük bir hadîs ve fıkıh âlimidir. Zamanındaki Şâfiî fıkıh âlimlerinin imâmı ve en büyüğü olup, hadîs-i şerîf rivâyetlerinde sika (güvenilir, sağlam) olan râvilerden birisiydi. Bu ilimlerdeki yüksekliği, yazdığı eserlerinden anlaşılmaktadır. Ehl-i sünnet vel-cemâat i’tikâdının iki büyük imâmından birisi olan Ebü'l-Hasen-i Eş’arî’nin hocalarından idi. Kendisi Ubeydullah bin Muâz el-Anberî, Hedebe bin Hâlid, Ebû Rebî’ ez-Zehrânî, Abdûlâlâ bin Hammâd en-Nersî, Tâlût bin Abbâd, Süleymân bin Dâvûd el-Mührî ve bunların asrında yaşayan birçok âlimden bizzat dinleyerek, sohbet meclislerinde bulunarak ilim aldı. Birçok ilimlerde yüksek derecelere kavuştu. Çok eser yazdı.

Kendisinden de; Ebû Ahmed bin Adîy, Kâdı Yûsuf el-Meyâncî, Abdullah bin Saka’ el-Vâsîfî, Yûsuf bin Ya’kûb en-Nüceyremî, Ali bin Lü’lû’ el-Varrâk ve daha başka birçok âlim ilim aldılar, rivâyetlerde bulundular. Ebü'l-Hasen-i Eş’arî, “Ehl-i hadîs ves-selef adı verilen Ehl-i sünnet âlimlerinin mezhebini, Zekerıyyâ bin Yahyâ’dan aldı. Bu âlimlerin usûllerine ait birçok mes’eleleri ondan öğrendi. O Ehl-i sünnet vel-cemâat âlimleri ile Ehl-i bid’at arasındaki farklı inanışları açıklayan “Makâlât-ül-İslâmiyyîn” adında bir kitap yazdı. İmâm-ı Eş’arî bu eserinde, Ehl-i bid’at fırkalarının bozuk i’tikâdlarını, inanışlarını anlattıktan sonra Ehl-i sünnet vel-cemâat i’tikâdını açıklamakta ve Ehl-i bid’atin yanlış yolda olduğunu en sağlam vesikalarla isbât etmektedir. O, Ehl-i sünnetin imâmı olup, bozuk fırkalardan mu’tezile, mücessime, müşebbibe ve diğerlerine karşı bir kalkan idi. Allahü teâlânın dînini ve Resûlullahın (s.a.v.) sünnetini değiştirmek isteyenlere karşı yılmadan mücâdele etmiş, onları susturmuştu.

Zekeriyyâ bin Yahyâ'nın eserleri çok kıymetli olup, her birisi yüksek ilminin vesikalarındandır. Başlıcaları şunlardır:

1. Usûl-i fikh: Fıkıh ilmine ait mes'eleleri bâblarına, konularına göre tasnif ederek yazdığı bir eserdir. Ayrıca mezheb imâmlarının ictihâdlarında ihtilâf ettiği mes'eleleri de beyân ettiği için "İhtilâf-ül-fukahâ" adı verilmiştir. Bu eseri büyük bir cild hâlinde basılmıştır, İmâm-ı Subkî, bu eserin kendisinde bulunduğunu beyân etmektedir, bu eserde İmâm-ı Şâfiî, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, İmâm-ı Mâlik, İbn-i Ebî Leylâ, Ubeydullah bin Hasen el-Anberî, İmâm-ı Ebû Yûsuf, İmâm-ı Züfer, İbn-i Şübrime, İshâk bin Râheveyh, Süfyân-ı Sevrî, İbn-i Ebî Zennâd, Yahyâ bin Sa'îd, Ebû Ubeyd ve Ebû Sevr gibi büyük âlimler ve onların ictihâdları ile ilgili mes'eleler anlatılmaktadır. Eserin hilâfiyyât kısmı, muhtasar hâlinde ayrıca basılmıştır.

Ebû Yahyâ, bu eserinde önce İmâm-ı Şâfiî'nin hayatını anlatmaktadır. Bu hususta diyor ki, "Ben eserimde, her ne kadar âlimlerden ba'zıları yaş bakımından ondan daha büyük olsalar bile, İmâm-ı Şâfiî ile yazmaya başladım. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) efendimiz: **"Kureyşten olanları önde tutunuz. Siz onların önüne geçmeyiniz. Kureyşten öğreniniz. Onlara öğretmeye kalkışmayınız!"** buyurdu. Onların arasında, Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şerîflerine, ondan daha çok tâbi olanını ve hadîs-i şerîfleri İmâm-ı Şâfiî'den almayan hiçbir kimseyi görmedim." Ve yine bildirdi ki, "Ben Bedr bin Mücâhid'den, işittim. O da, Ahmed bin Leys'den bildirerek, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in "Ben kırk seneden beri her namazımda, "Ey Allahım! Beni, anamı-babamı ve Muhammed bin İdrîs eş-Şâfiî'yi af ve mağfiret eyle!" diye duâ ediyorum" dediğini haber verdi."

2. Kitâbü ilel-il-hadîs: Hadîs-i şerîflerin illetlerini anlatan ve bu sahada derin bir ilme sahip olduğunu gösteren bir eserdir.

- 1) *Mu'cem-ül-müellifin cild-4, sh-184*
- 2) *Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh-299*
- 3) *Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh-250*
- 4) *Tezkiret-ül-hufiâz cild-2, sh-709*
- 5) *El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh-131*

İSLÂM ÂLİMLERİ ANSİKLOPEDİSİ	1
HİCRİ DÖRDÜNCÜ ASRİN ÂLİMLERİ	1
ABDULLAH BİN ADİYY:	1
ABDULLAH BİN AHMED ABDAN AHVAZÎ:	1
ABDULLAH BİN HÂZİR:	2
ABDULLAH BİN MENÂZİL:	3
ABDULLAH BİN MUHAMMED:	4
ABDULLAH BİN MUHAMMED EL-BEGÂVÎ:	5
ABDULLAH BİN MUHAMMED EL-BUHÂRÎ:	6
ABDULLAH BİN MUHAMMED EL-FAKÎH:	6
ABDULLAH BİN MUHAMMED MÜRTEİŞ:	7
ABDULLAH BİN URVE EL-HİREVÎ:	8
ABDULLAH ER-RAZÎ:	9
ABDULLAH SEBZMÜNÎ (Abdullah bin Muhammed Buhârî):	9
ABDURRAHİM-İ ASTAHRÎ:	10
ABDURRAHMÂN BİN AHMED ES-SADEFÎ:	11
ABDURRAHMÂN BİN MUHAMMED EL-BAĞDÂDÎ:	11
ABDUSSAMED VÂ'İZ-İ SÜFÎ:	11
ABDÜLAZÎZ BİN ABDULLAH ED-DAREKÎ:	12
ABDÜLAZÎZ BİN CA'FER EL-HALLÂL:	12
ABDÜLMUN'İM BİN GALBÛN:	14
ABDÜLVÂHİD BİN HÜSEYN EBÛ'L-KÂSİM SAYMERÎ:	14
AHMED BİN ABDURRAHMÂN EBÛ AMR İŞBİLÎ:	15
AHMED BİN ALÎ (Ebû Bekr Hemedânî):	15
AHMED BİN ALÎ EL-MÛSULÎ:	16
AHMED BİN CÜBBAB:	17
AHMED BİN FÂRİS:	18
AHMED BİN HÜSEYN MERVEZÎ:	19
AHMED BİN İBRÂHİM EL-BEZZÂR:	19
AHMED BİN İBRÂHİM İSMÂİLÎ:	20
AHMED BİN İSHÂK:	21
AHMED BİN İSHÂK ET-TENÛHÎ:	21
AHMED BİN KÂSS TABERÎ:	22
AHMED BİN MUHAMMED (Ebû Bekr-i Hallâl):	23
AHMED BİN MUHAMMED EL-GÛLÂBADÎ:	25
AHMED BİN ÖMER:	25
AHMED BİN SEHL:	26
AHMED BİN SELMAN EN-NECCÂD:	26
AHMED BİN YAHYÂ EL-CELÂ:	28
AHMED BİN UBEYD ES-SAFFÂR:	30
AHMED BİN YAHYÂ ET-TÛSTERÎ:	30
ALÎ BİN BENDÂR:	30
ALÎ BİN HÜSEYN (İbn-i Harbeveyh):	31
ALÎ BİN MUHAMMED BİN BEŞŞÂR:	32
ALÎ BİN MUHAMMED ET-TABERÎ:	34
ALÎ MÛZEYYEN:	34
BENNAN BİN MUHAMMED EL-HAMMAL:	35
BÛNDAR BİN HÜSEYN ŞİRÂZÎ:	36
CA'FER BİN MUHAMMED:	37
CA'FER-İ HULDÎ:	38
DA'LEC BİN AHMED:	39
DARE KUTNÎ (Ali bin Ömer):	40
EBÛ ABDULLAH EL-BASRÎ:	43
EBÛ ABDULLAH CAVPÂRE:	44
EBÛ ABDULLAH DİNEVERÎ:	45
EBÛ ABDULLAH EL-MUKRÎ:	45
EBÛ ABDULLAH EZ-ZÛBEYRÎ:	45
EBÛ ABDULLAH-İ RODBÂRÎ (Ahmed bin Atâ):	46
EBÛ ABDULLAH-İ TURÛĞBÂDÎ:	48
EBÛ ABDULLAH RUGANDÎ:	49
EBÛ ABDULLAH SUBEYHÎ:	50
EBÛ AHMED EBDÂL ÇESTÎ:	50
EBÛ ALÎ BİN KÂTİB:	50
EBÛ ALÎ CÛRCÂNÎ:	51
EBÛ ALÎ MÛŞTEVLÎ:	51
EBÛ ALÎ NECCÂD (Hüseyn bin Abdullah):	52
EBÛ ALÎ RODBÂRÎ:	53
EBÛ ALÎ SAKAFÎ:	54
EBÛ AMR DİMEŞKÎ:	55
EBÛ AMR ZÛCÂCÎ:	55
EBÛ AVANE NİŞÂBÛRÎ:	56
EBÛ BEKR BİN EBÎ SA'DÂN:	57

EBÜ BEKR BİN HADDÂD EL-MISRÎ:	58
EBÜ BEKR EL-FERRÂ:	59
EBÜ BEKR ES-SAYRAFÎ:	60
EBÜ BEKR EŞ-ŞEHEBÎ (Muhammed Nişâbü'rî):	61
EBÜ BEKR EVDENÎ (Muhammed bin Abdullah):	61
EBÜ BEKR-İ DÜKKÎ:	61
EBÜ BEKR-İ EBHERÎ:	62
EBÜ BEKR KETTÂNÎ:	63
EBÜ BEKR-İ NAKKÂŞ:	65
EBÜ BEKR-İ SÜSÎ:	66
EBÜ BEKR-İ ŞİBLÎ:	67
EBÜ BEKR RÂZÎ EL-CESSÂS (Ahmed bin Ali):	70
EBÜ BEKR TAMİSTÂNÎ:	72
EBÜ BEKR VÂSİTÎ:	72
EBÜ BEKR ZÜBEYDÎ:	74
EBÜ CA'FER AHMED:	74
EBÜ CA'FER BİN SİNÂN:	75
EBÜ CA'FER EL-MECZÛM:	75
EBÜ CA'FER EZ-ZÜZENÎ (Muhammed bin Hasan):	76
EBÜ CA'FER NEHHÂS:	77
EBÜ HASEN BİN SÂÎ:	77
EBÜ HAMÎD EL-MERVEZÎ:	78
EBÜ İSHÂK EL-MERVEZÎ (İbrâhîm bin Ahmed):	78
EBÜ İSHÂK İBRÂHİM BİN EL-MÜVELLED:	79
EBÜ İSHÂK ŞÂMÎ-İ ÇEŞTÎ:	80
EBÜ'L-ABBÂS AHMED BİN YAHYÂ EŞ-ŞİRÂZÎ:	80
EBÜ'L-ABBAS DİNEVERÎ:	81
EBÜ'L-ABBAS SEYYÂRÎ:	82
EBÜ'L-FADL-İ SERAHSÎ:	83
EBÜ'L-HASEN BÜŞENCÎ:	83
EBÜ'L-HASEN-İ EŞ'ARÎ:	85
EBÜ'L-HASEN-İ KERHÎ:	96
EBÜ'L-HAYR EL-AKTÂ:	97
EBÜ'L-HAYR HABEŞÎ:	98
EBÜ'L-HÜSEYN BİN HİND EL-FÂRİSÎ:	99
EBÜ'L-HÜSEYN EŞ-ŞİRVÂNÎ ES-SAGÎR:	100
EBÜ'L-HÜSEYN KURÂFÎ:	100
EBÜ'L-HÜSEYN MÂLİKÎ:	101
EBÜ'L-HÜSEYN EL-VERRÂK:	101
EBÜ'L-KÂSİM EL-KASRÎ:	103
EBÜ'L-KÂSİM EL-MUKRÎ:	103
EBÜ'L-KÂSİM NASRABÂDÎ:	104
EBÜ'L-LEYS-İ SEMERKANDÎ:	104
EBÜ MENSÛR MÂTÛRIDÎ: Bkz. İmâm-ı Mâtüridî:	110
EBÜ MENSÛR MUHAMMED EZHERÎ:	110
EBÜ MUHAMMED ER-RÂSİBÎ:	110
EBÜ MUHAMMED-İ CERÎRÎ:	111
EBÜ MUHAMMED-İ RÂZÎ:	112
EBÜ NASR SERRÂC TÛSÎ:	113
EBÜ OSMAN MAGRİBÎ:	114
EBÜ SA'İD BİN EL-A'RABÎ:	116
EBÜ SÜLEYMÂN EL-HATTÂBÎ:	116
EBÜ SÜLEYMÂN İBNİ ZİBR REBEÎ:	117
EBÜ TÂLİB-İ MEKKÎ:	118
EBÜ YA'KÛB NEHRECÛRÎ:	129
EBÜ ZEYD EL-MERVEZÎ:	130
FÂRİS BİN İSÂ BAĞDÂDÎ:	131
GULÂM-İ SA'LEB ZÂHİD (Muhammed bin Abdülvâhid Bâverdi):	131
GÜLÂBÂDÎ:	132
HAKÎM-İ SEMERKANDÎ:	136
HÂKİM-İ ŞEHÎD (Muhammed bin Muhammed):	139
HAKÎM-İ TİRMİZÎ (Muhammed bin Ali):	140
HALLÂC-İ MENSÛR (Hüseyn bin Mensûr):	146
HASEN BİN ABDULLAH ASKERÎ:	151
HASEN BİN ABDULLAH SAYRAFÎ:	152
HASEN BİN AHMED (Ebû Sa'îd-î İstahrî):	153
HASEN BİN ALİ BERBEHÂRÎ:	154
HASEN BİN SÜFYÂN EN-NESEVÎ:	155
HASSAN BİN MUHAMMED EN-NİŞÂBÛRÎ:	156
HAYR-ÜN-NESSÂC:	157
HÜSEYN BİN AHMED (İbn-i Hâleveyh):	158
HÜSEYN BİN ALİ (Hüseynek):	159
HÜSEYN BİN SÂLİH (İbn-i Hayran):	159
HÜSEYN HİREVÎ:	160

HÜSEYN MASERCİSİ:	160
İBN-İ ABD-İ RABBİH (Ahmed bin Muhammed):	160
İBN-İ ATÂ:	168
İBN-İ ATİYYE (Abdullah bin Atıyye Dimeşkî):	170
İBN-İ BETTA (Ubeydullah bin Muhammed):	170
İBN-İ EBÎ DÂVÛD-İ SİCİSTÂNÎ (Abdullah İbni Ebî Dâvûd):	171
İBN-İ EBÎ HATÎM (Abdurrahmân bin Muhammed):	173
İBN-İ HAFÎF:	174
İBN-İ HACCÂC NİŞÂBÛRÎ (Muhammed bin Muhammed):	178
İBN-İ HİBBÂN:	179
İBN-İ MENDE:	190
İBN-İ MÛNÂDÎ (Ahmed bin Ca'fer):	192
İBN-İ MÛNZİR (Muhammed bin İbrâhîm):	193
İBN-İ NÛCEYD:	197
İBN-İ SEM'ÛN (Muhammed bin Ahmed):	198
İBN-İ ŞAHİN:	200
İBN-İ ŞİREVEYH (Abdullah bin Muhammed):	201
İBN-İ YEZDÂNYAR:	201
İBRÂHİM BİN MUHAMMED (Ebû Mes'ûd-i Dimeşkî):	202
İBRÂHİM BİN SİRRÎ ZECCÂC:	203
İBRÂHİM BİN ŞEYBÂN:	204
İBRÂHİM-İ KASSÂR (İbrâhîm bin Dâvûd er-Rakkî):	204
İMÂM-İ EŞ'ARÎ (Bkz. Ebû'l-Hasen-i Eş'arî):	206
İMÂM-İ MÂTÜRÎDÎ:	206
İSHÂK BİN ABDULLAH BEZZÂZ:	211
İSMÂİL BİN AHMED HİRÎ (Ebû Abdurrahman Mukrî):	212
İSMÂİL BİN HAMMAD CEVHERÎ:	212
KAFFÂL-İ KEBÎR:	213
KÂSİM BİN ASBAĞ BEYYANÎ:	214
KAYRAVÂNÎ (Abdullah bin Ebî Zeyd):	215
KUDÂME BİN CA'FER:	216
MAHFÛZ BİN MAHMÛD EN-NİŞÂBÛRÎ:	217
MENSÛR BİN İSMÂİL:	218
MUÂFÂ BİN ZEKERİYYÂ BİN TARÂR:	218
MUHAMMED BİN ABDULLAH CEVZEKÎ:	219
MUHAMMED BİN ABDULLAH EBHERÎ:	219
MUHAMMED BİN ABDULLAH EŞ-ŞÂFÎ:	221
MUHAMMED BİN ABDÛLMELİK:	221
MUHAMMED BİN AHMED:	222
MUHAMMED BİN AHMED DEVLÂBÎ:	222
MUHAMMED BİN AHMED EL-EZHERÎ:	223
MUHAMMED BİN ALİYYÂN EN-NESEVÎ:	224
MUHAMMED BİN AMR UKAYLÎ:	225
MUHAMMED BİN CA'FER EL-HARÂTÎ:	226
MUHAMMED BİN CEM'A KUHİSTÂNÎ:	227
MUHAMMED BİN DÂVÛD EN-NİŞÂBÛRÎ:	228
MUHAMMED BİN EHRAH ŞEYBANÎ:	228
MUHAMMED BİN FADL BELHÎ:	229
MUHAMMED BİN FUTAYS:	230
MUHAMMED BİN HAMŞÂD:	230
MUHAMMED BİN HASEN:	231
MUHAMMED BİN HÂRİS BİN ESED EL-HÜŞENÎ:	231
MUHAMMED BİN HASEN EL-EZDÎ:	233
MUHAMMED BİN HÜSEYN BİN ABDULLAH (El-Âcürî):	233
MUHAMMED BİN HÜSEYN EL-ABÛRÎ:	239
MUHAMMED BİN HÜSEYN EL-EZDÎ:	239
MUHAMMED BİN İSHÂK (İbn-i Huzeyme):	240
MUHAMMED BİN Kâsım (İbn-i Enbârî):	244
MUHAMMED BİN KÛTİYYE:	245
MUHAMMED BİN MAHLED:	245
MUHAMMED BİN MUHAMMED (Ebû Nasr et-Tûsî):	246
MUHAMMED BİN MUHAMMED EL-HÂKİM:	247
MUHAMMED BİN MUZAFFER BİN MÛSÂ EL-BAĞDÂDÎ:	248
MUHAMMED BİN MÛCÂHİD TÂÎ:	249
MUHAMMED BİN OSMAN ES-SEKAFÎ:	249
MUHAMMED BİN SA'İD İBN-İ EBÎ'L-KÂDÎ:	250
MUHAMMED BİN SA'İD KUŞEYRÎ:	251
MUHAMMED BİN SÛLEYMÂN ES-SÛ'LÛKÎ:	251
MUHAMMED BİN YAHYÂ ES-SÛLÎ:	252
MUHAMMED KURTUBÎ (Muhammed Ahmed bin Muhammed bin Yahyâ):	253
MUHAMMED RÛYÂNÎ:	254
MUZAFFER KİRMİSİNÎ:	254
MÛNZİR BİN SA'İD:	255
NESÂÎ:	255

NİFTÂVEYH (İbrâhîm bin Muhammed):	258
ÖMER BİN AHMED (Ebû Hafs-ı Bermekî):	259
ÖMER BİN İBRÂHİM EL-AKBERÎ:	259
ÖMER BİN HÜSEYN EL-HIRAKÎ:	261
ÖMER BÜCEYRÎ:	261
RAMEHÜRMÜZÎ:	262
RÜVEYM BİN AHMED:	263
SA'İD BİN OSMAN (İbn-i Seken):	264
SEHL BİN MUHAMMED (Es-Su'lûkî):	264
SEMMÛN MUHİB:	265
TABERÂNÎ:	267
TABERÎ:	276
TAHÂVÎ:	283
UTBE BİN ABDULLAH:	286
YAHYÂ BİN MUHAMMED ANBERÎ:	287
YAHYÂ BİN MUHAMMED BAĞDÂDÎ:	287
YAHYÂ BİN MUHAMMED SA'D BAĞDÂDÎ:	287
YÛSUF BİN HÜSEYN RÂZÎ:	288
YÛSUF BİN ÖMER EL-KAVVÂS:	290
ZEKERİYYÂ BİN YAHYÂ ES-SÂCÎ:	291